

TAHBÎZÜ'L-MATHÛN

EL-KÂNÛN Fİ'T-TİB TERCÜMESİ

Hazırlayanlar

Mustafa Koç

Eyyüp Tanrıverdi

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

Bismillāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm

el-KİTĀBU'S-ŞĀNĪ MĪNE'L-ĶĀNŪNĪ KELĀMUN MŪSTEVFĀ FĪ'L-EDVİYETİ'L-MŪFREDETİ

el-Ḥamdü lillāhi ve selāmun 'alā 'ibādihillezīne' ştafā' llāhu ḥayrun am mā
yuşriküne. Cemī'an cemīl ile vaşf olunup ḥamd ü senāya müsteḥakḥ olan
Allāhu ta'ālā ḥadretleri olmakla ḥamd ü senā kemā-hüve ḥakḥuhu Allāhu
ta'ālāya ve şalāt u selām enbiyā-i 'iżām ḥadretlerine olsun ki Ḥakḥ ta'ālā
onları maḥlūkātının şafveti eyledi. Pes Allāh ta'ālā ḥadretleri mi ḥayrlıdır
yāḥūd müşriklerin Allāhu ta'ālāya şerik eyledikleri nesnelere mi ḥayrlıdır!
Pes bi'l-cümle ni'amı mu'tī ve niqamdan müncī olup cemī'e-i meḥāmidde
müsteḥakḥ olan Allāhu ta'ālā ḥadretlerine ḥayrın inhişarı zāhir ve aşikārdır.

Ḥadret-i Şeyḥ-i Re'īs bu kitābda ve maḥām-ı ḥamdde bu āyet-i kerīmeyi
iḳtibāsa ihtiyārın vechi budur ki bu āyette ḥamd ile ma'nā-yı şalāt cem' olup
vecāzet-i lafz ile ma'ānī-yi lā-tuḥşā müctemī'a olduğundan mā-'adā fāşılada
zıkr olunan "Allāhu ḥayrun animā yuşriküne" maḥāl-i şerīfinde berā'at-i
istihlāl mişli bir emr-i bedī' vardır, zira bu kitāb-ı şānīde edviye-i müfrede
ve edviye-i mürekkebenin ḫabāyri ve e'ālī ve ḫavāşşı tafşil üzere beyān
olundukta Allāhu ta'ālā'nın 'a'ca'yib-i şun'u-ve bedāyif-i maşnū'atı cümleye
ma'lūm olup vaḥdāniyyet-i Bārī zāhir ve aşikār olur. Ve ḥayr ancak Allāhu
ta'ālāyı tevḥīd edip ve mürselūn 'aleyhime's-şalātu ve's-selām ḥadretlerine
ittibāda olup müşrikūnun ittiḥāz edip ālihe tesmiye eylediklerinde ḥayrdan
miḥdār-ı zerre ve mişḳāl-i ḥabbe bir nesne olmadığı ve ḫabīriyyūnun āşārın
mü'eşşiri şüret-i nev'iyyedir dediklerinin buḫlānı cümleten zāhir olur. Ve bu
kelām-ı kerīmden maḥşad-ı aḳşā müşrikīni ve Şānī-i 'ālemi münkir olan
dehrīleri ve ḫabīriyyūnu ilzām ve tebkittir.

Ve ba'dehu ya'nī Allāh ta'ālā ḥadretlerine ḥamd ü senā ve nebiyy-i muḥ-
teremleri olan maḥlūkātın ḥayrlısı Ḥadret-i Muḥammed 'aleyhi's-selām
ḥadretlerine ve āl-i kirāmına şalāt u selāmdan sonra ben derim ki bu kitāb
fenn-i ḫıbbda te'lif eylediğimiz *Ḷānūn* nām kitāb-ı küllīnin kütüb-i ḫamsesi-
nin ikinci kitābıdır ki ondan aḳdem olan kitāb-ı evvel ḫıbbdan olan mesāil-i
külliyyeleri bildirdi ve bu ikinci kitābda edviye-i cüz'iyye-i müfredenin
mesā'ili cem' olunup iki maḥāleye taḳşīm olundu:

Mağâle-i ülâda kavânîn-i tabî'iyeye zıkr olunur ki 'ilm-i tıbbda o kavânîn bilinmek vâcib olur ve o kavânîn müstakilleten edviyenin emrinden ve hâlınden bilinir. Ve ikinci mağâlede tıbbda bilinmesi vâcib olan edviye-i cüz'iyeye-i müstakillenin kuvvetleri bilinir.

Ammâ mağâle-i ülâyı biz altı faşla taqsım eyleriz ve mağâle-i şâniyede biz edviye-i müfrede için biraz elvâh¹ kılıp her bir levhaya o edviyenin bir nevc^c ahvâlini geçirip bildiririz.

Mağâle-i Ülännin Altı 'Aded Fuşlünden Faşl-ı Evvel Edviye-i Müfredenin Mizacı Beyânındadır

Biz kitâb-ı evvelden mizâc faşlmda bizim şu devâ hârrdır ve şu devâ bāriddir ve şu devâ raṭbdır ve şu devâ yâbistir dediğimizden murâdımız ne idiğini beyân eyledik. Kezâlik biz beyân eyledik ki meşelâ şu devâ hârrdır dediğimizden murâdımız o devânın harâreti bizim bedenimizin harâretine kıyâs ile ziyâdedir demek olur. Bâki keyfiyyât dahi bu kıyâs üzere olup devâ bāriddir dediğimizden murâdımız bizim bedenimize kıyâs ile bāriddir demektir.

Ve yine biz şadr-ı kitâbda beyân eyledik ki muṭlaқан mürekkebât gerek o mürekkeb ma'edenî olsun ve gerek nebâtî ve gerek hayvânî olsun cem'ân 'anâşır-ı erba'adan terkîb olunmuştur. Ve o 'anâşır mizâc faşlmda zıkr olunduğu vech üzere biri biri ile karışıp imtizâc eyledikte her biri âherde fi'lini işler ya'nî su âteşi sovutur ve âteş suyu ıssı eder ve havâ toprağı raṭb eder ve toprak havâyı kuru ve yâbis eder.

Ve'l-hâşıl 'anâşır-ı erba'adan her birinin keyfiyyeti keyfiyyette dıddı olan 'unşur-ı âherin keyfiyyetini mertebesinden tenzîl edip kesr eder ve o kesr ve tenzîl qarârlaşp bir hâl üzere şâbite oldukta iki dıddın inkisârı ba'dı kerre berâber olup mizâc mu'tedil olur. Meşelâ su nârı ne miqdârı sovuttu ise nâr dahi suyu o miqdâr ıssı eder ise o mizâc mu'tedil olur, ona bārîd veyâhüd hârr denmez, kezâlik toprak havâyı ne miqdâr kuruttu ise havâ dahi toprağı o miqdâr yaş eder ise o mizâca [mizâc-ı] mu'tedil denir,

1 Ba'dı nüshada o levhaların 'adedi on altı 'aded olup her bir levhada zıkr olunan nesnelere beyân olunmuştur lâkin kalîlü'l-cedvel olup ve nüsha-i sultâniyyede olmadığmdan terki ihtiyâr olundu.

mizâc-ı raṭb veyâhûd mizâc-ı yâbis denmez. Ammâ ‘anâşırđan birinin fı‘lı ğâlib olup ğalebe üzere karâr eylese o ğâlib olan [132a] keyfiyyet ḥarâret olur ise o mizâca mizâc-ı ḥârr denir ve ğâlib olan keyfiyyet bürüdet ise ona mizâc-ı bârid denir ve ğâlib olan keyfiyyet ruṭûbet ve yaşlık keyfiyyeti ise ona mizâc-ı raṭb derler ve ğâlib olan keyfiyyet yübüset ve kuruluk keyfiyyeti ise o mizâca mizâc-ı yâbis derler.

Ve kaçan ‘anâşır terkîb olundukta o mürekkebe ḥâdiş ve ‘arîḍ olup karâr-dâde olan mizâca mizâc-ı ḥaḳîkî denir. Ve kaçan bir cism ‘anâşırđan terkîb olunup zıkr olunan mizâcdan biri ḥâdiş olsa o cism ḥâdiş olan mizâc-ı ḥaḳîkî ḥasebiyle kuvâyı kabûle müheyyâ ve müsta‘idd olur. Ve mizâc-ı ḥaḳîkînin ḥudûşundan sonra ‘arîḍ olmak şânından olan keyfiyyâtı kabûle dahi mizâc-ı ḥaḳîkî sebebi ile o cism müheyyâ ve müsta‘idd olur. Meşelâ mizâc-ı ḥaḳîkîsi ḥârr olan devâlar taḥlîl kuvvetini ve revâyiḥ ve tu‘ûmdan zıkrı âtî râyiḥa ve ta‘m keyfiyyetlerini kabûle müsta‘idd olur.

Ve yine o maḥalde biz beyân eyledik ki bi‘l-cümle mizâc kaç kısma münkasım olur ve insânında olan itidâl-i mizâcdan murâd nedir ve edviyede olan itidâlden dahi murâd nedir, biz beyân eyledik ve dedik ki kaçan devâ beden-i insâna mülâkî ve muttaşıl olup bedenini ḥarâret-i ğarîziyyesi o devâda fı‘lini işleyip devâyı ḥaḍm eylese sair et‘ime bedeni tağdiye eylediĝi gibi o devâ bedeni taĝdiye eylemez ve o devâdan bedel mâ-yeteḥallel ḥâdiş olmaz belki o devâ mi‘dede ḥaḍm olduktan sonra onun gizli ve kâmine olan kuvveti âşikâre olup bedeni teşḥîn veyâhûd tebrîd eder ya‘nî bedeni ıssı eder veyâhûd sovutur veyâhûd raṭb ve yaş eder veyâhûd yâbis ve kuru eder. Ve bu dört keyfiyyet beden-i insâna devâ muttaşıl olmazdan evvel her ne kadar bedende mevcûde ise o devâyı isti‘mâl ḥasebiyle dahi ziyâde olur. Ve mizâc-ı devânın itidâli ile devânın mizâcî insânın mizâcî gibi olmaĝı biz murâd eylemeziz, zîrâ insânın mizâcî insâna maḥşûş bir mizâcdır, o mizâc devâda bulunmak mutlaķan câiz olmaz.

Ve ma‘lûm buyurula ki [mizâc] iki nev‘ üzere olur: Bir nev‘i mizâc-ı evveldir ve âḥer nev‘i mizâc-ı şânîdir.

Mizâc-ı evvel o mizâcdır ki ecsâm-ı mürekkebeye ‘anâşır-ı erba‘adan terkîb olunduĝu vaḳte ‘arîḍ olur. Ve mizâc-ı şânî o mizâcdır ki mizâc-ı evvel şâhiblerinin birkaçı terkîb olsa mecmû‘una müfredât-ı eczâ mizâcından

mâ-⁶adâ mizâc hâşıl olur, terkîb hasebiyle o hâşıl olan mizâc mizâc-ı şânî olur. Meşelâ tiryâқта eczâ-i ma⁶lûmeden terkîb olunduktan sonra hâdiş olan mizâc mizâc-ı şânî olur ve sâir mürekkebâtta dahi mizâc-ı şânî bu minvâl olur.

Tiryâqm ve sâir mürekkebatm eczâlarından her bir cüz²-i müfredin bir mizâc-ı hâkîkîsi ve mizâc-ı evveli vardır. Kaçan her mürekkeb terkîb olunur, eczâları kemâl üzere imtizâc edip şey²-i vâhid gibi olduğundan sonra o mürekkebe mizâc-ı şânî hâdiş olur. Ve ekser-i hâlde mizâc-ı şânîyi ihdâs eden terkîb insânın şinâ⁶at eylediği terkîb olur. Meşelâ gül ile sükkeri insân terkîb eder, gül ile sükkerden her birinin mizâcına muğâyir o terkîb hasebiyle gül-be-şekerde bir mizâc hâdiş olur, o mizâc mizâc-ı hâkîkî ve mizâc-ı evvel olmaz belki mizâc-ı şânî olur. Ve ba⁶dı kerre dahi o mizâc-ı şânînin sebebi terkîb-i tabîrî olur. ~~ya⁶nî o mizâc-ı şânî terkîb-i insânın şinâ⁶ati ile olmaz belki onu tabîrât terkîb eder, leben mişli nesnelere gibi, zîrâ leben üç cüz²den mürekkebdir, cüz²-i evvel mâiyyet olur ve cüz²-i şânî semniyyet ve cüz²-i şâlis cübniyyet olur; bu üç ⁶aded eczâyı terkîb edip mecmû⁶-ı mürekkeb leben olur ve terkîbden sonra müfredât-ı eczânın mizâcına muğâyir lebende bir mizâc hâdiş olup mizâc-ı şânî olur ve o şânî mizâcın sebebi terkîb-i tabîrî olur, onda insânın medhâli olmaz. Ve lebenin üç ⁶aded eczâsından her biri ⁶anâşır-ı erba⁶adan mürekkeb olmakla o eczâdan mürekkeb olan leben müfredâtta ma⁶duûd olmaz ve mizâc-ı evvel hâkîkî olmaz belki mizâc-ı şânî ve gayr hâkîkî olur, zîrâ mizâc-ı evvel besâyittan mürekkeb olan müfredin mizâc-ı olur, lebenin eczâsından her birinin mizâc-ı evvel olur ve lebenin mizâc-ı şânî olur.~~

Ve ba⁶dı kerre mizâc-ı şânî iki kısıma münkasım olur: Evvelkisi mizâc-ı kavî olur ve ikincisi mizâc-ı rihv olur:

Mizâc-ı kavî o mürekkebin mizâcıdır ki eczâlarının her birisi âher cüz²-ler ile mümtezic olup müttehid ola bir vechle ki bizim harâret-i garîziyyemiz o cüz²leri biri birinden ⁶usret ile ayıra ve belki ba⁶dı mürekkebin mizâc-ı bir mertebeye bâliğ olur ki nâr-i hâricî o mürekkebin eczâsını ayırmaktan ⁶âcize olur. Cirm-i zehebin terkîbi ve mizâcının kuvveti bu mertebeye bâliğdir, zîrâ zehebde olan raṭb eczâların yâbis olan cüz²ler ile imtizâc-ı ve itihâd-ı bir mertebeye ulaşmıştır ki raṭb ile yâbisi nâr tefrîkten ⁶âciz olur. Kaçan nâr zehebde olan mâiyyeti terkîk edip akıtsa ve laṭifini taṣṭid edip

tebhîr eylemek istese kuvvet-i terkîb hasebiyle o mâiyyetin külliyyeten eczâsına arđiyyetin eczâ-i ğalîzası teşebbûs edip yapışır ve cüz'-i laţîf ile cüz'-i keşîfî nâr tefrîkten 'âciz olur ve ona binâen zehebin cüz'-i laţîfî taş'îd edip ve arđiyyetini tersîb eylemeğe kâdir olamaz. Ammâ haşeb ya'nî odun ve kalay ve kurşun zehebin hilâfî üzere olur, bu mezkûrların laţîfini keşîfinden nâr-i hâricî sühûlet ile fark eder ve laţîfini taş'îd eder ve keşîfini tersîb eder.

Ve kaçan devânın mizâcının istiĥkâmı mizâc-ı zehebin istiĥkâmı gibi olsa ba'îd olmaz ki bedende olan ĥarâret-i ğarîziyye onun besâyâtını tefrîkten 'âciz ola. Kaçan bir ma'cûnun mizâcî bu mertebe müstaĥkem ola, o mizâca mizâc-ı müveşşak derler.

Ammâ o devâ ki onun mizâcî mu'tedil ola ya'nî mizâc-ı kavî ve mizâc-ı rıĥv olmaya, o mizâcın ĥükmü bedende mu'tedilen bâkî kalır. Kaçan o mizâcın şüreti fâside olup müteġayyire ve müstaĥîle oldukta onun ĥükmü sâkıţ olur. Ammâ o mizâc itidâlden çıkıp ğalebeye mâil olsa ya'nî o mizâcın eczâlarının imtizâcî itidâlden ziyâde olup lâkin mizâc mizâc-ı kavî mertebesine varmasa o mizâc bedende ğalebesi mîkdârî meks eder, o dahi şüreti taġayyür edince kadar bâkî olup ba'dehu ĥükmü sâkıţ olur. Pes eczâlarının imtizâcî mu'tedil veyâhüd kavî olanlar bedende fi'li vâhid işler, zîrâ şüreti taġayyür olunca kadar eczâları biri birinden müfâraġat eylemez, mecmû'u fi'li vâhîde işler; kaçan şüreti fâside oldukta fi'li bâtıl olur.

Ammâ devâ-i mürekkebin mizâcî müveşşak olmayıp rıĥv olsa eczâlarının müfâraġatı selâset üzere olur, ednâ hağm ile şüretleri taġayyür eylemeden biri birinden müfâraġat edip ayrılır; o mizâcın müfredâtından her biri kendiye maĥşûş olan fi'lini bedende işler. Ve müfredât-ı eczâdan bir cüz'-i müfredin fi'li teşĥîn olsa ve müfred-i âĥerin fi'li tebrîd olsa müsahĥîn teşĥîn eder ve müberrid tebrîd eder. Ve kaçan eţîbbâ deseler ki filân devâ mürekkebül'l-ġuvâdır, onda hem ĥarâret ve hem bürüdet vardır. Bu kelâmı söyleyen taġîb ve o taġîbin muĥâtabı zann ve zu'm eylemesinler ki o devânın cüz'-i vâhidinde bu iki zıdd olan ĥarâret ve bürüdet keyfiyyetleri cem' olur, zîrâ iki dıddm maĥall-i vâhidde ictimâ'î müstaĥîl olur belki mürekkebül'l-ġuvâ olan devânın bir cüz'ünde ĥarâret olur ve cüz'-i âĥerinde bürüdet olur, o cüz'ler mümtezic ve mütteĥid olup şey'-i vâhid gibi olmakla mecmû'-ı mürekkebe mürekkebül'l-ġuvâ itlâġ olunur.

Ve yine eṭıbbānın ba'ḍı edviye hakkında mürekkebü'l-ḳuvā diye hāşşaten zıkr eylediklerinden zann olunmasın ki o mezkûrlardan mā-ʿadā edviyelerde ḳuvāları mürekkeb olmaz belki cemīʿan edviye mürekkebü'l-ḳuvā olur, lā-maḥāle her devāda cüz²-i ḥārr ve cüz²-i bārid bulunur, kezālik cemīʿan mürekkebatta cüz²-i raṭb ve cüz²-i yābis mevcūd olup mürekkebü'l-ḳuvā olur lākin ḳarīben zıkrı mürür eylediği üzere gerek ṭabīʿī ve gerek [132b] şınāʿī olan mürekkebatın ba'ḍılarının terkibi ḍaʿīf olup eczālarının biri birinden müfāraḳatı sūhūletli olur ve o cüz²lerin her birinin āḥer cüz²de fi'li tām olmaz ve cemīʿan eczālarının ef'āli müteşābih olmaz belki ba'ḍı cüz²ün fi'line cüz²-i āḥerin fi'li ḥālen ḍıdd olur yāḥūd ḥāle ḳarīb olan fi'leri ḍıddlar olurlar. Ve fi'lerinde müḍādde olan eczālar arasında telāzüm ve ittihād dahi olmaz ve ʿorf-i eṭıbbāda bu mişlli devāya mürekkebü'l-ḳuvā derler.

Ammā o devālar ki zıkr olunan devā-i mevşūfun ʿaksi üzere olup eczālarının terkibi müstaḥkem ola ve ba'ḍı cüz²lerin cüz²-i āḥerlerde fi'li tām olup o devānın eczālarının bedende fi'li müteşābih ola, ḳaçan aḍā-i beden-den bir ʿuḍva o devādan bir cüz²-i basīṭ vārid ve mülākī olup fi'lini işledikte o cüz²-i basīṭin ḍıddı olan cüz²-i āḥer-i basīṭ dahi onun ma'iyyetinde bulunmak lāzım olup o dahi fi'lini işleyip ḍıddān olan iki fi'lden muʿtedil bir fi'li ḥādīş olup ve bi'l-cümle o devānın ef'āli müteşābih olur ise eṭıbbā katında o devā müteşābihü'l-ef'āl olmakla ona mürekkebü'l-ḳuvā denmez ḥaḳıḳatte o devā mürekkebü'l-ḳuvā olur ise.

Lākin ba'ḍı aḍā vardır ki bu mişlli ḳuvā-yı mürekkeb o ʿuḍva mülākī oldukta eczā-i mürekkebden bir cüz²-i basīṭin fi'lini ḳabūl eder ve cüz²-i āḥer-i basīṭin fi'lini ḳabūl eylemez ve ṭabīʿat-ı külliyye-i bedeniyye dahi ʿuḍvun ḳabūl edeceği basīṭte ʿamel eder ve basīṭ-i āḥerde ʿamel etmeyip terk eder. Ve bu mişlli devā ʿuḍv-ı mezkûra ḳıyās ile her ne ḳadar müteşābihü'l-ef'āl olmaz ise yine ona mürekkebü'l-ḳuvā ıtlāḳ olunmaz, zīrā ḳuvānın ihtilāf ve ittihādında bizim nazarımız devānın nefsine ve kendine olur. Ve taşvīr olunan ihtilāf-ı ef'āl devānın nefsi itibārı ile deḡildir belki ʿuḍvun eczā-i devādan ba'ḍı cüz²ün fi'lini ḳabūl edip ba'ḍı āḥerin fi'lini ʿadem-i ḳabūlüne nazar ile olur. Bizim o mişlli ihtilāftan bu maḳāmda bahşimiz yoktur, ancak bizim bahşimiz devānın zātında terkibi ḳavī olup bedenimizin ḥarāreti onu ayırmağa ḳādir olmayandan olur.

Ve bābūnec ya'nî babadya mişlli devāların terkîbi kavīdir, onun kuvālarını bizim bedenimizde olan hārâret-i ğarîziyye tefrîke kâdir olmaz, kezâlik nār-ı hārîcî ile su içinde taḥḥ olunsa taḥḥla ve ğasl ile eczāları ve kuvāları birbirinden müfāraḳat eylemez. Babadyada olan kuvve-i muḥallile ve kuvve-i kâbiḍa mütelâzimân olurlar. Ḍimād olunmak için babadya taḥḥ olunsa o iki kuvvet birbirinden ayrılmaz, Ḍimād olunduĝu maḥalde iki fi'lini ma'an işleyip hem taḥlîl ve hem kâbd eder. Ammâ terkîbi vāhî ve ḍa'îf olan devālar taḥḥ ile daĝılır ve kuvvetleri ayrılır, mürekkebü'l-kuvā olur.

Kerneb ya'nî lahana bu minvāl üzere[dir,] terkîbi müveṣṣaḳ deĝildir belki vāhî ve ḍa'îftir. Lahananın cevherinde mādde-i ardıyye-i kâbiḍa ve cālî ve būrakî-i laṭîf eczālar vardır; imtizâc-ı ḍa'îf ile o eczālar mümteziçlerdir. Kaçan su içinde taḥḥ olunsa laṭîf olan eczā lahananın cirminden ayrılıp suya muḥālaṭa eder ve kâbiḍ olan ardıyyeti cirminde kalır, pes o maḥbūḥun suyu cālî ve būrakî olmak ḥasebiyle müshil olur ve cirmi kâbiḍ olur.

Ve mercimeĝin terkîbi dahi bu minvāl üzere ḍa'îf ve vāhî olur, taḥḥ olunsa suyu ishāl eder ve cirmi taḥîrâtı aḳl eder.

Ve şūmun ya'nî sarımsaĝm dahi terkîbi riḥv'dir. İki cüz'ü vardır, biri laṭîf-i cālî ve muhriktir ve cüz'-i āḥeri keşif ve şakıldir; taḥḥ ile cüz'-i laṭîf şakılden müfāraḳat eder.

Ve soĝan mişlliler ve turp dahi bu minvāl üzere olup taḥḥ ile laṭîfi keşifinden müfāraḳat eder. Ve turp ğidā-i āḥeri ḥaḍm eder ve kendi ḥaḍm olmaz diye meşhūr olan maḳāl turpun zıkr olunan ḥāline bināendir. Bu kelāmin ma'nāsı turpun cemî' eczāsı ḥādim-ı ğayr-i meḥḍūm olur demek deĝildir belki ma'nāsı budur ki mi' dede o mütenevel olan fücl taḥḥ oldukça cüz'-i laṭîfi müfāraḳat edip o cüz'-i laṭifte olan taḳṭîr kuvveti ile bedende olan lüzüçetli ruṭübeti kaḥ' edip ḥaḍma sebep olur. Ammâ füclün cüz'-i keşifinde lüzüçet olmakla kuvve-i ḥādimeye 'işyān edip inhiḍāmında 'usret olur. *Ve baḍı nüshalarda وكذا التفاح وكذا الدجاج vāki' olmuştur.*

Ve bu bābdan olur ya'nî terkîbi riḥv olan edviyeden olur o devālar ki onların besāyıt-ı eczālarından baḍı cüz'ler ğasl ile tefrîk olunur, hindebā ve buḳūl-i sāirenin ekşeri bu minvāl üzere olurlar, zîrā hindebāda iki türlü mādde mevcūd olur: Birisi ardıyye-i māiyye vü bāride olan mādde olur ve bu mādde onda keşir olur. Ve mādde-i āḥeri laṭîfe-i ḳalîle olur ve mādde-i

ülâ hasebiyle tenâvül edenlerin bedenini tebrîd eder ve sovutur ve ekşerriyyâ mādde-i sāniye hasebiyle südedi tefth edip muhtebes olan mevâddı tenfîz eder. Ve bu laţif ve müfettiş olan cüz'ün ekşeri hindebânın ve nezâyirinin saţh-ı hâricinde ya'nî yüzünde münbasıt olur, dâhilinden taşa'ud edip yüzüne yayılır ve münferiş olur; kaçan su ile ğasl olursa o cüz'-i laţif taħallül edip ondan bir cüz'-i mu'teber ü mu'teddün bih bâkî kalmaz ve bu sebebden buķülün ğasli şer'an ve tıbben menhî oldu.

Ve küzbere gibi olan ekşer-i buķülde cüz'-i mâi-i arđ-i bârid keşir olup cüz'-i laţif-i hârr kalıl olduğundan o edviyelerin ekşeri tenâvül olunduktan eşedd-i tebrîd ile tebrîd eder ve bedeni ziyâde sovutur velâkin onlar ile ħanâzîr mişli veremlere dımâd olursa ba'dı kerre o mişli veremi teşhîn edip taħlil eder ħuşuşan küzbere sevîk ile ħalt olursa ħanâzîri taħlîli ziyâde olur.

Ve bātinen isti'mâl olursa tebrîd edip zâhiren isti'mâl olursa teşhîninin vechi budur ki o mişli devâ tenâvül olursa ħarâret-i ğarîziyye ona iķbâl edip cüz'-i laţif-i hârrı ondan ayırır ve taħlil eder ve o cüz'-i laţif 'umķa nüfûz edip miķdârı kalıl olmakla eşeri zâhir olmazdan muķaddem maĥv olur ve arđiyyet-i bâride-i keşire bakiye olup tebrîd-i şedîd ile tebrîd eder. Ammâ dımâd olursa onların cevher-i arđileri mesâmmâta nüfûz eylemez ve keyfiyyet-i bürüdet bātın-ı vereme vâsıl olmaz, ancak cüz'-i laţif nüfûz edip mādde-i veremi indâc eder ve taħallüle müsta'idede eder.

Ve eger o laţif olan eczâlar nüfûzu zamânında arđiyyet-i bârideden bir miķdâr arđiyyeti müstaşhıb olup ma'an nüfûz ederler ise mādde-i veremi inşibâbdan men' edip red'i hasebiyle dahi nef'i olur ve ħarâret-i ğarîbeyi ķahr eder. Ve bunun nazîri olur başal ħaķķında kitâb-ı evvelde zıkr olunan ħâşşa, zîrâ o maħalde taħrîr olundu ki başal ile dımâd olursa iħrâķ keyfiyyeti zâhir ve âşikâre olur ve tenâvül olursa iħrâķ eylemez ve o keyfiyyet-i rediyyeden selâmeti olur. Ve başalın bu ħâlet üzere olmasının vücûh-ı müte'addidesinden biri küzbere mişli buķülün keyfiyyet-i mezkûresinde îrad eylediğimiz veche ve burhâna ķarîb olmakla vâcib olur ki bu ma'nâ ve bu da'vâmız edviyenin zâhiren ve bātmen isti'mâl olunmak hasebiyle fi'leri muħtelif olur dediğimiz ma'lûm muħkem ve ķâide muħaķķaķ olur.

Ve ba'dı edviye için iki türlü cevher olur ki taķatları muħtelife olur ve o cevherlerin elbette imtizacı olmaz, o dahi iki kısım olur:

Biri hisse zâhir olur, ütrücün ya'ni ağaç kavununun eczâları gibi. Ütrücün üst kabuğu derece-i şâniyede hârr ve derece-i şâlişede yâbistir ve lahmı bârid-i raḥbdır ve hummâdı derece-i şâlişe evâilinde bârid-i yâbistir ve çekirdeği derece-i şâlişenin evvelinde hârrdır ve derece-i şâniyede yâbistir. Ve bu eczâlar hisse zâhir ve müşâheddir.

Ve nev'-i âherin iki türlü cevheri olur lâkin hisse zâhir olmaz belki bezr-i kaṭünâ gibi eczâları hafî olur, [133a] zîrâ bezr-i kaṭünânın ya'ni karnıyârık dedikleri devânın kabuğu ve kabuğun üzerinde olan ruṭûbetleri ziyâde tebrîd eder, isti'mâl eden kimseyi sovutur, ammâ kabuğun içinde olan haşv-ı dakîk mübâlağa ile teşhîn eder, pes bezr-i kaṭünâ devâ-i maḥmûd olur veyâhüd redî ve muḳarriḥ devâ olur. Bezr-i kaṭünânın kabuğu hâciz ve hâil olup cüz'-i müsahḥib ü muḳarriḥ ile ve cüz'-i müberrid ü muḳarriḥ aralarını fark eder ve ayırır ve ona binâen saḥk olunmadan bezr-i kaṭünâ isti'mâl olursa kabuğunun şalâbeti kabuğunun içinde cüz'-i müsahḥinin zuhûruna mâni' olur ve hârice çıkmaya koymaz, belki o kabuğun zâhiri ve üzerinde olan lu'âbiyyeti bedeni tebrîd eder. Ammâ bezr-i kaṭünâ saḥk olursa kabuğun içinde olan haşv-ı dakîk-i müsahḥin zuhûr edip uḍvu taḳriḥ [eder] ve baḍıların bezr-i kaṭünâ semmîdir dedikleri ona binâendir. Ve bezr-i kaṭünânın dakîk ve saḥk olunmuş eczâları hurâcâtı tefcîr edip deştiği cüz'-i hârrının âşikâre olduğundan olur. Ve bezr-i kaṭünânın saḥîhi ve saḥk olunmamışı ile dîmâd olursa bürüdeti hasebiyle mādde-i hurâcî tefcîc eder ve nuḍca mâni' olur ve bu sebebden red' edip mādde-i hurâcî inşibâba koymaz. Ve bu aşla bu miqdâr beyân kifâyet eder, Allâhu ta'âlâ a'lem.

Maḳâle-i Ūlânın Fuşûl-i Sittesinden Faşl-ı Şânî Edviyenin Tecrîbe Hasebiyle Ḳuvâları Ne Vechle Bilinir Onları Beyân Eder

Edviyenin ḳuvâları iki ṭarîḳ ile ma'ḥûm olur, evvelkisi ṭarîḳ-i ḳıyâstür ve ikincisi ṭarîḳ-i tecrîbedir. Biz ṭarîḳ-i tecrîbenin beyân ve zikrini taḳdîm eyleyelim:

Ve biz deriz ki ḥadste şîḳa ve muḥkem olanlara tecrîbe hidâyet ve delâlet edip edviyenin ḳuvâlarını bildirir zikri âtî yedi şartı rî'âyetten sonra:

O şurûṭun evvelkisi budur ki tecrîbesi murâd olunan devâ ṭabî'atı üzere olup o devâda 'ârîḍ ve mükteseb bir keyfiyyet-i zâide bulunmaya, ṭabî'at

olmayan harâret ve bürüdetten bir nesne bulunmaya veyâhüd cevherinin istihâlesi hasebiyle veyâhüd bir âher şey'e mukâreneti hasebiyle keyfiyyet-i 'arîdası olmaya, zîrâ sunun tab'ı her ne kadar bârid ise nâra mukârenet ile tesahhün eylese o sühûnet-i 'arağiyyesi olan su bedene mülâkî oldukta bedeni teşhîn eder ve bu mişli su tecrîbe olunmakla tab'atı bârid olduğu anlaşılır. Ve kezâlik eferbiyün dedikleri devânın tab'atı hârrdır ve kaçan o devâ esbâb-ı bürüdetten bir sebep ile tebrîd olunup isti'mâl olursa mādâm ki bürüdet 'arîdası mevcüd ola lâ-mahâle isti'mâl olundukta tebrîd eder. Ve kezâlik levzin ya'nî bādâmın tab'atı laţif olup itidâle mâildir lâkin tezennuh ve tağayyür eylese kuvvet ile teşhîn eder. Ve lahm-ı semek bâriddir lâkin temlîh olunup tuzlansa sühûnet-i zâide ile mütesahhîn olur. Ve bu mişli 'avarıdları olan devânın tecrîbe ile tab'atı ma'lûm olmaz.

Ve yedi şartın ikincisi budur ki tab'atını bilmek kaşdı ile bir devâ marîde saqı olursa lâzımdır ki o marîdin maradı ve 'illeti müfred ola ya'nî yâ hârr veyâhüd bârid ola, o devâ mürekkebü'l-kuvâ olmaya, harâret ve bürüdet ma'an onda mevcüd olmaya, zîrâ marad-ı mürekkebe isti'mâl olunan devânın menfa'ati müşâhede olsa o devânın tab'atı harâret ve bürüdetten hangisi olduğu bilinmez. Meselâ hummâ-ı balgamiyyesi olan kimseye gâriķün saqı olunmakla hummâsi mufarakât eyleyip gâriķünün menfa'ati müşâhede olursa o menfa'at iki sebepten her birine ihtimâli olur: Biri budur ki gâriķünün tab'atı bârid olup hummâ maradının tab'atı hârr olmakla bârid devâ hârr olan maradı izâle etmiş ola. Ve ikinci ihtimâl budur ki gâriķünün tab'atı hârr olup hummânın māddesi olan balgamin tab'atı bârid olmakla hârr olan devâ bârid māddeyi bi'z-zât taħlîl ve istifrag edip maddenin taħallül ve istifragı ile hummâ dahi zâile olmuş ola ve gâriķünün hummâya nef'i bi'l-'araç ve bi'l-vâsıta ola. Pes bu iki ihtimâl mevcüd iken mücerred gâriķünün hummâya menfa'at-i meşhüresi hasebiyle gâriķünün tab'atı bâriddir veyâhüd hârrdır diye hüküm câiz olmaz.

Ve tecrîbe şerâiyâtının üçüncüsü budur ki o devânın bir nevc marada menfa'ati olmakla devânın tab'atına hüküm olunmaya. Ve bir devâ marad-ı bâridde isti'mâl olunup menfa'ati müşâhede olursa o devânın tab'atı hârrdır diye hüküm olunmaz belki marad-ı bâridde isti'mâl olunup nef'i müşâhede olunduktan sonra o devâ marad-ı hârrda dahi isti'mâl olunur,

eger marağ-ı hârrda ‘adem-i menfa‘ati müşâhede olunursa o zamân o devânın tabî‘atı hârrdır diye hûkm olunur. Ve eger o devânın marağ-ı bâride nef‘i olduğu gibi marağ-ı hârra dahi nef‘i müşâhede olunur ise o zamânda o devânın tabî‘atı hârrdır veyâhüd bâriddir diye hûkm olunmaz, zîrâ ba‘dı devânın beynehümâda müdâdde olan iki marağın birine bi’z-zât ve âherine bi’l-‘araç menfa‘atleri olur ve mücerred menfa‘at ile tabî‘at müte‘ayyin ve mütehaqqak olmaz. Meşelâ saqmünyâ tabî‘atı taħarrî ve tecrîbe olunmak için marağ-ı bâride isti‘mâl olursa ba‘id olmaz ki teshîn edip menfa‘ati ola ve ħummâ-ı ğıbb gibi marağ-ı hârrda isti‘mâl olursa yine ba‘id olmaz ki şafrâyı istifrag edip ħummâyı kal‘ ve izâle eyleye. Pes iki dıddâ menfa‘ati olan devânın menfa‘ati ve tecribesi bize o devânın tabî‘atını ifâde edip bildirmez. O mişlli tecrîbe ile devânın tabî‘atı o zamân ma‘lûm olur ki müte‘addân olan iki marağın hangisine o devânın menfa‘ati bi’z-zât olup ve hangisine bi’l-‘araç menfa‘ati olduğu müte‘ayyin ola. Marağ-ı bâride menfa‘ati bi’z-zât olduğu müte‘ayyin olur ise devânın tabî‘atı hârr olduğu o vakte mütebeyyin olur ve kezâlik marağ-ı hârra nef‘i bi’z-zât olduğu ma‘lûm olur ise tabî‘at-ı devâ bârid olduğu mütehaqqak olur.

Ve tecrîbe şerâiyâtının dördüncüsü budur ki tecrîbe olunan devânın kuvveti marîdin mizâcının kuvvetine mu‘âdil ola. Meşelâ marağ-ı bâridin bürüdeti derece-i şâniyeye bâliğ olsa o marağda isti‘mâl olunan devâ-i hârrın ħarâreti dahi ikinci derecede olmak vâcib olur, eger o marağda isti‘mâl olunan devânın derece-i ülâda ħarâreti olsa o devânın marağda menfa‘ati olmaz ve ‘adem-i menfa‘at ile devânın ‘adem-i ħarâreti sâbit olmaz. Ve lâzım olur ki devânın kuvvet-i ħarâreti hangi derecede olduğu tecrîbe olunmak murâd olursa evvelâ o devâ kalîlen mizâcî bârid olan marağda isti‘mâl oluna ve sonra kalîlen kalîlen tadrîc ile bürüdeti kavî olan marağlarda isti‘mâl oluna tâ ki onun ħarâretinin derece-i kuvveti ma‘lûm [ola.] Ve devânın keyfiyyât-ı sâiresi dahi bu tarzık ile ma‘lûm olur.

Tecrîbe şerâiyâtının beşincisi budur ki tecrîbe için isti‘mâl olunan devânın te’sîr edip fi‘linin zuhûru zamânına mürâ‘ât oluna. Eger isti‘mâl olunduğu gibi fi‘li zâhir olur ise evvel-i emrde menfa‘atin zuhûru devânın o menfa‘ati ve fi‘li bi’z-zât olduğuna delîl-i iknâ‘î olur. Ammâ devâdan evvel-i isti‘mâlde zâhir olan fi‘lin âhîr-i emrde dıddâ zâhir olsa veyâhüd evvel-i

istimâlde devânın fi'li zâhir olmayıp âhîr-i emrde fi'li zâhir olsa bu mişlli devâ mevdi'-i iştibâh ve maḥall-i işkâl olur, zîrâ qarîb olur ki devânın aḥîren işlediği fi'li bi'l-'araḍ olan [133b] ef'âlinden ola ve o devâ evvelâ bi'z-zât bir fi'l-i ḥafîf ü ḥafî işleyip âhîr-i emrde zâhîren olan fi'l ona zâhir ola.

Ve devânın kuvvetinde ve işlediği fi'lin bi'z-zât olup veyâḥûd bi'l-'araḍ olduğunu ḥads ve ta'yîninde olan işkâl ve iştibâh ve teşekkük ziyâde ḳavî olur, devâ bedende iken fi'li zâhir olmayıp devâ bedenden müfâraḳat eyledikten sonra fi'li zâhir olsa. Ve işkâlin bu şürette ḳavî olmasının vechi budur ki eger devâ o fi'li bi'z-zât işlese devâ bedende iken işlerdi, fi'lini devâ bedende ve 'uḍvda mevcûd iken işlemeyip ba'de'l-müfâraḳat işlediği o fi'lin ef'âl-i zâtiyyeden olduğunda olan işkâli lâ-maḥâle taḳviye eder. Ve bu zîkr eylediğimiz ḥükm ḥükm-i iknâî ve ḥükm-i ekşerîdir.

Ve ba'dı ecsâm olur ki fi'l-i 'arâdîsi evvelâ işleyip bi'z-zât olan fi'lini sonra işler, zîrâ o ba'd bir kuvve-i ḡarîbe iktisâb eder ki o kuvvet-i ḡarîbe kuvvet-i tabî'iyyesine ḡalîb olur, mâ-ı ḥârr mişlli, zîrâ mâ-ı ḥârr ḥâlâ teşḥîn eder, ammâ yevm-i şânîde tebrîd eder, ma'a-hâzâ mâ-ı ḥârrın teşḥîni bi'l-'araḍdır ve tebrîdi bi'z-zâtır.

Ve tecrîbe şerâyiṭının altıncısı budur ki tecrîbe olunan devâ bir fi'l üzere müstemirr ola, o devâ her zâmân bir fi'l işleye veyâḥûd ekşer-i ḥâlde bir türlü fi'l işleye, aḥyânen işlediği fi'l devânın fi'l-i tabî'îsi olmaz belki devânın bi'z-zât olan fi'l-i tabî'îsi o fi'l'dir ki o fi'li devâ dâimâ veyâḥûd ekşer-i ḥâlde işleye, aḥyânen şâdır olan fi'li bi'l-'araḍ olur.

Ve tecrîbe şerâyiṭının yedinci şartı budur ki devânın tecribesi beden-i insân ile ola, eger tecrîbe beden-i insânın ḡayri ile olsa iki vech üzere tecrîbe taḥallûf eylemek ihtimâli olur:

Vech-i evvel budur ki câiz olur ki bir devâ beden-i insâna ḳıyâs olursa ḥârr ola ve ḡayri bedende meşelâ arslanın ve atın bedenlerine ḳıyâs olursa bârid ola, zîrâ ba'dı devânın mizâcı insân mizâcında ḥarârette ziyâde olur ve o devâ insâna ḳıyâs ile ḥârr olur lâkin o devânın ḥarâreti arslan ve at mizâcının ḥarâretinden nâḳış olmakla o devâ arslana ve ata ḳıyâs ile bârid olur. Pes o mişlli esed ve feres bedenleri ile tecrîbe olunup o bedenlere göre bürüdeti olduğu zâhir olsa bize o devânın tabî'atı bâriddir demek şaḥîḥ olmaz, zîrâ bizim keyfiyyât-ı erba'adan eylediğimiz bahşler insân mizâcına

kıyâs ile olan keyfiyetlerdir, feresin ve esedin keyfiyetlerinden eṭibbâ bahş eylemezler ve esed bedeni ile tecrîbe olunup bâriddir diye şâbit olan hüküm taḥallûf etmiş olur.

Ve taḥallûfün vech-i şânîsi budur ki ba'ḍı devânın ba'ḍı bedene kıyâs ile hâşşası olur, o devânın hâşşa-i mezkûresi âher bedene kıyâs ile olmaz, meşelâ diyâr-ı Şîn'de Helâhil tesmiye olan maḥallde bir nebt vardır, onun adına bîş derler, o nebt insândan bedenine kıyâs ile semm olur, onu insândan kim tenâvül eder ise helâk olur lâkin o nebt zürzürün ya'nî sığırcık kuşunun ğıdâsı olur, o kuş onunla tağaddî eder ve semrir.

Ve bu mezkûrlar kavânîn-i seb'adır ki tecrîbe ṭarîkı ile edviyenin kuvâları onlara mürâ'ât ile bilinir.

Maḳâle-i Ūlâdan Faşl-i Şâlîṣ Edviyenin Kuvâları Ma'rifetinin İkinci Ṭarîkı Olan Ṭarîk-i Kıyâsı Beyân Eder

Kıyâs ile edviye kuvâlarını bildiren kânûnlarının ba'ḍısı devânın nâriyyet ve tesahhununun istihâlesinin sūr-atından veyâhüd but'undan meḥḥüz olur ve ba'ḍısı dahi edviyenin sūr-at-i cümûdundan ve but'-ı cümûdundan meḥḥüz olur ve ba'ḍısı revâiyih-i edviyeden ve ba'ḍısı tu'ûmdan meḥḥüz olur ve ba'ḍı kerre elvândan meḥḥüz olur ve edviyenin ma'lûme olan ef'âl ve kuvâlarından delîller iktisâb olunup o delâil-i muktesebe ile edviyenin mechûle olan kuvvetlerine istidlâl olunur.

Ammâ ṭarîk-i evvelden meḥḥüz olan kânûn budur ki cirmleri kıvâm-da ya'nî taḥalḥul ve tekâşüfte mütesâviye olan devâların hangisi hârr ve hangisi bârid olduğu bilinmek murâd olursa esbâb-ı sühûnetten bir sebep ile o devâlardan her biri başka başka teşhîn olunur, sühûneti hangisinin kabûlü serîf olur ise o serîf olan devâ baḥḥiden hârr olur ve kezâlik taḥalḥul ve tekâşüfte berâber olan edviyelerin her biri esbâb-ı bürüdetten bir sebep ile tebrîd olunur, o devâlardan hangisinin bürüdeti kabûlü serîf olur ise serîf'ül-kabûl olan devâ baḥḥiden bârid olur.

Lâkin taḥalḥul ve tekâşüf ḥarâret ve bürüdete tâbi' olup taḥalḥul ve tekâşüfte tesâvî ḥarâret ve bürüdetde tesâvîyi mücib ve muḳteḏî olur iken zikr olunan ṭarîk ile o iki keyfiyette mütesâvî olan devâlar ḥarâret ve bürüdetde mütefâvitler olmak ve kezâlik sühûnet ve bürüdet esbâbından sebep-i

vâhidin taḥalḥul ve tekâşüfte berâber olan edviyeye nüfûzdan mütefâvit olmak maḥall-i işkāk olmakla ʿilm-i ṭabîʿide o işkāl defʿ olunup taḥalḥul ve tekâşüfte berâber olan devâların ṭabîʿi olan ḥarâret ve bürüdette ve sebab-i vâhid-i mezkûrun nüfûzda tefâvütleri için müteʿaddid sebebler beyân olundu. *Muṣannif rahmetullâhi tâlâ ʿaleyh o esbâbın birini bu maḥallde zikr eyledi ve o mezkûrun ḥulâşası budur ki:*

Baʿdı kerre ṭabîʿatı ḥârr olan devâyâ berd-i ḥâricî işâbet edip ṭabîʿatı bârid olan devâ ile taḥalḥul ve tekâşüfte berâber olur. Kaçan esbâb-ı sühûnetten bir sebab ile o iki devâlardan her biri teşhîn olursa ḥârr olan devâ bârid olan devâdan muḳaddem sühûneti qabûl eder, zîrâ sebab-i sühûnet devâ-i ḥârrda ʿarîd bürüdeti izâle eyledikten sonra o devânın muḥtefî olan ḥarrı zâhir olup sühûnetin sebab-i ḥâricîsini takviye eder ve sebab-i teşhîn bir iken iki olup sürʿat ile teşhîn ederler. Ammâ o sebab-i teşhînin devâ-i bâridi teşhîni devâ-i ḥârrı teşhîni gibi serîʿ olmaz, zîrâ o sebebın ṭabîʿatı bârid olan devânın bürüdetini izâle eylediğinden sonra teşhîninde muʿîn ve muḳavvîsi olmaz ve bilâ-muḳavvî teşhîn lâ-maḥâle muḳavvî ve muʿîn ile olan teşhînden baʿî olur. Ve bu bahş her ne mîqdâr ṭabîʿî vazîfesi değil ise lâkin feʿâneti olup ḥaḳîqat-i ḥâle vukûfa meyl-i ṭabîʿî olan eṭibbânın derûnuna ʿarîd olan ḥalecânı defʿ için taḥalḥul ve tekâşüfte berâber olan devâların sebab-i vâhid ile tesahḥun teberrüdü qabûlde tefâvütlerinin ʿilm-i ṭabîʿide îrâd olunan esbâbından bir sebebini muṣannif rahmetullâhi ʿaleyh zikr edip bâkî sebepleri ve bu maḥallde mezkûr olan sebab-i vâhidin üzerine îrâd olunan bahş-i ṭavîli ʿilm-i ṭabîʿîye ihâle eyledi.

Ve o devâlardan bârid olan devânın esbâb-ı bürüdetten sebab-i vâhid ile bürüdeti serîʿan qabûlü üzere vârid olan işkâli defʿ devâ-i ḥarra kıyâs ile olur ve erbâbına onu taḳrîri ve fehmi âsân olur.

Ammâ keyfiyyet ve kuvâları tarîk-i kıyâs ile bilinmek murâd olunan iki devânın birinin taḥalḥulü ve âḫerin tekâşüfü eşedd olsa taḥalḥulü eşedd olan devânın esbâb-ı sühûnet ü bürüdetten her birini qabûlü tekâşüfü eşedd olan devânın o sebeblerden her birini qabûlünden ziyâde sürʿatli olur her ne kadar o devâlar ḥarr ve berdde berâber ve mütesâvîler olur ise.

Ammâ o eşyâlar ki nâra taḳrîb ile müşteʿil olup nâriyyete istiḥâle eylese ve nârdan tebʿid olundukta ḥumûd edip nâriyyeti zâile olsa ve sovusa

o mişlli eşyanın kıvâmda berâber olanlarından ya'nî taħalħul ve tekâşüfte mütesâvîler olanlardan hangisinin ħumûdu ve sovuması esra' olur ise ħumûdu baṭî' olandan ebred olur ve hangisinin işti'âli esra' olur ise işti'âli baṭî' olandan eşhan ve eħarr olur.

Ķarîben zikri mürûr eden sebep ve illet mişlli illet ve sebep [134a] ħasebiyle ya'nî serî'an ħumûdu olan devâ nârdan teb'îd olundukta berd-i havâ ile nâra ħurbiyyeti katında müktesibe olan nâriyyeti zâile olur, ṭabî'î olan muḥtefî bürüdeti zâhir olup havânın bürüdetini bürüdet-i ṭabî'îye taḳviye eder ve ma'an o devâyı sovuturlar, ħârr olan devânın serî'an işti'âli ḳabûlün vechi bu mezkûra kıyâs ile olur.

Ve ħumûdu esra' olan bârid olup işti'âli esra' olan ħârr olduğunun vech-i şânîsi budur ki bizim şu devâ ħârrdır ve şu devâ bâriddir demekten murâdımız budur ki ħârr devâ tenâvül olundukta bizim bedenimizde olan ħarâret-i ħarîziyyemiz onda serî'an te'sîr eder ve bârid devâ tenâvül olundukta bizim ħarâret-i ħarîziyyemiz onda baṭî'en te'sîr eder. Ve devâyâ bizim ħârr ve bârid itlâkımız bedenimizde olan ħarâret-i ħarîziyyeden te'eşşürü kıyâsı üzere olur, te'eşşürü serî' olan devâyâ ħârr itlâk olunur ve te'eşşürü baṭî' olan devâyâ bârid itlâk olunur. Ve ona binâen kaçan bir devâ nâr-ı ħarîcîye taḳrîb olundukta serî'an müste'il olup nâriyyete istihâle eylese onda delâlet olur ki o devâ tenâvül olundukta ħarâret-i ħarîziyye ile dahi serî'an müteğayyir ve müte'eşşir olur ve ona o vechle ħârr itlâkı şahîḥ olur ve kaçan nâr-ı ħarîcîden bir devâ baṭî'en müste'il olsa delâlet eder ki ħarâret-i bedeniyeye ile dahi baṭî'en müteğayyir olur ve binâen 'aleyh ona bârid itlâkı lâzım gelir. Ve bu uşul ve ḳavâ'id 'ilm-i ṭabî'îde kemâ-yenbaġi istidlâl olunup ħuccet-i ḳatî'a ve berâhîn-i sâṭî'a îrâd olundu.

Ammâ o eşyâlar ki kıvâmda muḥtelife olup birisi müteħalħil ve âheri mütekâşif olup ve mütekâşif olanın işti'âli eşedd ya'nî esra' olup ħumûdu ve inṭifâsı ebṭa' olsa sen ħükm eyle ki o devâ bi-ħasebi'l-cevher eşhan olur, kezâlik müteħalħil olan devânın işti'âlini ebṭa' bulur isen sen ħükm eyle ki o devânın bürüdeti ziyâde şedîd olur.

Ammâ o taħalħul ve tekâşüfte muḥtelif olan devâlardan müteħalħil olan devânın işti'âli esra' olsa o devâyâ işti'âlin sūr'atı ħasebiyle ħârrdır diye cezm ve ħükm eylemek câiz olmaz, zîrâ ba'ḳı kerre taħalħul sūr'at-i işti'âle

sebeb olur, şabî'atı bârid olan devâlar taħalhulü ħasebiyle serî'an müştâ'ıl olur. Kezâlik müteħalhil olan devânın ħumûd ve inţifâsını sen serî'an bulsan o devânın şabî' bâriddir diye cezm ve ħûkm câiz olmaz, zîrâ ba'đı kerre sür'at-i ħumûd u inţifâ taħalhul ħasebiyle olur devânın şabî'atı her ne kadar ħârr olur ise, taħalhul ħasebiyle serî'an ħâmidde olur cirimi đatîf olup infi'âli serî' olmakla. Meşelâ ħamrın süĥûneti ve ħarâreti dühn-i ħar'ın ya'nî kabak yağının ħarâretinden ziyâde olur lâkin ħumûdü ħabûlü dühn-i ħar'ın ħumûdü ħabûlünden esra' olur ve dühn-i ħar'ın ħumûdü ħabûlü ebta' olur belki dühn-i ħar' nârdan teb'îd olunduktan sonra ona ħuşûret ħâdis olur yine ħarâreti sâkine olmaz. Ammâ ħamr ve şarâb serî'an ħâmidde olur, zîrâ ba'đı eşyâ vardır ki koyulanmazdan muħaddem ħâmidde olup ħarâreti zâile olur ve bunun vechini ma'rifet 'ilm-i tabîide olur, o 'ilmde vechi kemâ-yenbaġî mübeyyendir.

Ve ħuşûret ve meye'anî ħabûl eden eşyâlar ya'nî erimeġi ve koyu olmaġı ħabûl eden eşyâlardan cevĥerlerinin kıvâmı berâber olanların hangisi bürüdet-i ħâriciyye ħasebiyle ħuşûreti serî'an ħabûl eder ise ħuşûreti ba'ten ħabûl edenden ebred olur.

Ve eşyânın koyu ve mün'aqid olmasının sebeb ikidir: ħarâret ile koyulanır ve bürüdet ile dahi koyu ve ħâsır olur. Bürüdet ile donup ġalîz olanlar ħarâret ile ħall olup erir ve meye'anî eder, ammâ ħarâret ile mün'aqid olup koyu olanlar tecfif ħasebiyle mün'aqid olur ve tertîb ile ħall olunur. Bu zıkr olunan Câlînûs'un rey'idir, feylesüf-ı evvelin² rey'i Câlînûs'un reyine ħalîlen muĥalif olur. Ve bu 'ilmin istikşâsı 'ilm-i âĥerde mübeyyendir.

Ve o devâ ki onun mizacı eşĥan olup lâkin kıvâmında ġilzat ziyâde ola, mümkün olur ki ġilzati ħasebiyle o devânın ħumûd ve inţifâyı ħabûlü ebred ve eltafın ħumûdü ħabûlüne berâber ola. Kezâlik ebred ve eraħķın iştî'âli ħabûlü riħķati ħasebiyle eşĥan olan devânın iştî'âli ħabûlüne berâber olmak mümkün olur.

Ĥuşûret ve in'ikâd ya'nî bir devânın koyulanmaġı ħabul eylemesi ħarâret ve bürüdetten birine delâlet eylemez, zîrâ ħuşûret ve in'ikâd ħarâretten ħâdis olduġu gibi ba'đı kerre eczâ-i arđiyyesi keşîre olup ġalîz olmakla dahi ħâdis olur ve ba'đı kerre dahi eczâ-i mâiyyesi ve eczâ-i havâiyyesi keşî-

re olup o eczâlar taḥalḥul eylemek ḥasebiyle devāya ḥuşûret ḥâdiṣe olur.³ Ve çok kerre olur ki devāda olan eczâ-i havâiyyeye bürüdet 'ârîda olup o havâiyyet mâiyyete istihâle edip o mâiyyet ile devā mertûb ve müteḥalḥil olur ve lâ-mahâle o devā ebred olur. Ve çok kerre olur ki devāda olan mâiyyete nâriyyet 'ârîda olup o devāda mâiyyet kaynar ve galeyân ḥasebiyle mâiyyet havâiyyete istihâle edip devāya ḥuşûret 'ârîda olur, menîye ḥuşûret 'ârîd olduğu bu vechle olur. Kaçan nârî olan cüz²-i ḥârr o devādan müfâra-
kat eyledikte yine ḥâlet-i ülâsma 'avdet eder.

*Ve bu taḥrîrden zâhir oldu ki ḥarâret ve bürüdetten mâ'-adâ bu maḥall-
de zikr olunan esbâb-ı ḥuşûret üç sebebdir: birisi arḍiyyet ve ikincisi mâiyyet
ve üçüncüsü havâiyyettir.*

Ve sebab-i evvel ile ya'nî arḍiyyet ile 'ârîd olan ḥuşûrete arḍiyyet bârid olmakla bârid olmak lâzım olmaz, zîrâ câiz olur ki o mürekkebe nâriyyet müfriṭa olup arḍiyyetin bürüdetine nâriyyetin ḥarâreti gâlib ola ve o devā arḍiyyet ile ḥâşir olup nâriyyet ile ḥârr ola, zîrâ cüz²-i arḍî 'anâşırda mürekkebe olan devânın cüz²-i nârisinin ifrâṭına mâni' olmaz. Ve arḍiyyet ḥasebiyle ḥuşûreti olan devâların bu ihtimâl ḥasebiyle kimisi ḥârr olup kimisi bârid olmak câiz olur.

Ve kezâlik vech-i şânî ile ya'nî mâiyyeti ḥasebiyle ḥâşir olan devânın dahi bârid olması veyâḥüd ḥârr olması câiz olur. Ammâ bârid olması câiz olduğu onun içindir ki o mâiyyetten ḥarâret ḥasebiyle istihâle edip bâkî mâiyyete muḥâlîṭ olan havâ câizdir ki mâiyyeti kâhr edip bürüdetini izâle eylemeye ve mürekkebin tabî'atı cüz²-i mâiyyetin bürüdeti ḥasebiyle bâride ola. Ve o mürekkebin ḥârr olması onun için câiz olur ki o mâiyyete ḥarâreti ifrâṭ üzere olan cüz²-i nârînin ihtilâṭ edip kâhr ile mâiyyeti teşhîn edip o mürekkebe ḥârr olur.

Ve sebab-i şâliş ile ḥâşir olan mürekkebin ḥarâret ve bürüdete ihtimâlinin vechi evvelki kısmaların vechinden anlaşılır.

3 Eczâ-i havâiyyetin taḥalḥülü ile cism ḥâşir olur dediğinde işkâl vardır, zîrâ taḥalḥul ecsâm-ı havâiyyet ile ḥâdiṣ olur. Ve bu işkâlin ḥalli budur ki cismin eczâları biri birinden tebâ'ud edip ḥâdiṣ olan fûrcelere havâ-i ḥâricî nüfûz eder ise o cismde taḥalḥul ḥâdiṣ olur. Ve eger cismin 'anâşırın biri olup o cışmde olan Bâkî 'anâşır ile mümtezic olan havâ hâl-i imtizâcında taḥalḥul eder ise cisme ḥuşûret ve tekâşüf 'ârîd olur. Ve *Kânûn*'da bu maḥâmda zikr olunan havânın taḥalḥülü nev'-i şânî olur Allâhu ta'âlâ a'lem.

Bu zıkr olunan kavânîn o kânûnlar idi ki edviyenin tabâyi'ini kıyâs ile bildiren iki tarîkin tarîk-i evveline mahşûş olur idi, o kânûnları kemâ-yen-bağî dâbt ve aḥz eyle.

Ammâ tarîk-i şânî kavânînlerinin beyânı budur ki evvelâ eṭbbāya vâcib olan kânûn şey'î vâhid olur, o şey'î vâhid budur ki cevheri ve tab'ı hârr olan devâda ancak ḥalâvet ve merâret ve melâḥat ve ḥarâfet ta'ımları bulunur, bu dört ta'ımdan mâ'adâ ta'ımlar yalnız ḥarâret ile tekevvün eylemez. Ve kezâlik cevheri bârid olan devânın bürüdeti ile ancak kabd ve ḥumûdat ve 'ufûşat ta'ımları tekevvün eder. Ve kezâlik hâdde ve zekiyye olan râyiḥalar ve kokular dahi ḥarâretten tevellüd eder. Ruṭûbetli olup mün'akıde ve katı olan ecsâmın beyâdlığı dahi cevheri [134b] bârid olan ecsâmın bürüdetinden ḥâdiş olur. Ammâ yâbise olup münferike olan ecsâmıda ya'nî ovulmakla tefettüt edip dağılan ecsâmıda levn-i ebyad ḥarâret ḥasebiyle tevellüd eder. Ammâ zıkr olunan iki nev' ecsâmın tab'ı bârid olur ise levnleri ḥârrın levninin 'aksi olup esved olur ya'nî ruṭûbeti olup mün'akıd olan cismlerin tab'atı hârre olur ise levni siyâh ve esved olur ve kezâlik yübüseti olup oğulmak ile tefettüt edip dağılan cismlerin tab'atı bâride olur ise onun dahi levni esved olur, zîrâ bürüdet rab olan cismi beyâd eder ve yâbis olan cismi esved eder ve ḥarâret cism-i tab'ı esved eder ve cism-i yâbisi beyâd eder.

Bizim bu zıkr eylediklerimiz cevâb-ı ḥaḥḥ ve emr-i vâcibdir lâkin bu maḥallerde sebeb-i âḥer dahi vardır ki o sebebın vücûdu ḥasebiyle edille müte'addide ve istidlâl muḥtelif olur ve ḥuşûşan râyiḥa ve levn ḥaḥḥında olan istidlâl sâir kavânînde olan istidlâlden ziyâde muḥtelif olur ve ḥuşûşan levn ḥaḥḥında olan istidlâlin iḥtilâfı râyiḥa ḥaḥḥında olan istidlâlin iḥtilâfından ziyâde olur. Ve bunun tavdîḥ ve beyânı budur ki bundan aḥdem tafşîlen biz beyân eyledik ki ecsâm-ı devâiyye bir kerre keyfiyyetleri müte'dâdde olan besâyi't-'anâşırdan terkîb-i evvelî ile mürekkeb olur, o terkîbden ḥâdiş olan mizâca mizâc-ı evvel tesmiye olunur ve sonra yine terkîb-i âḥer ile terkîb olunup terkîb-i şânîden ḥâdiş olan mizâc mizâc-ı şânî tesmiye olunmakla lâyıḥ ve sezâ olur. Pes câiz olur ki o terkîb-i şânî eczâsından bir cüz'ün bir nev' mizâc-ı evvel-i ḥâşşı olup o mizâc-ı ḥâşş ile o cüz' bir nev' râyiḥaya ve levne ve ta'ıma müstahâḥḥ ola ve o müstahâḥḥ olduğu levn ve ta'ım ve râyiḥa o cüz'de ḥâdiş ve mevcûd ola ve bu şürette

câiz olur ki cüz²-i âher dahi o envâc'ın aḍḍādını iktidâ edip o âher cüz²de o aḍḍād mevcûde ola. Ve yine câiz olur ki cüz²-i âher ile o aḍḍâddan bir nesne iktidâ eylemeye.

Eger terkîb-i şânî eczâsından cüz²ün biri cüz²-i âherin iktidâ eylediği envâc-ı levnden nev^c-i maḥşûşun dıddını ve muḳâbilini iktidâ edip o muḳtedânın muḳâbilesi tâmm olup kemmiyyet ve miḳdârda berâber olurlar ise o iki cüz²den terkîb-i şânî ile terkîb olunan cismde bir nev^c levn mürekkebin ve ḥâdiş olur ki o levn cism-i mürekkebin iki cüz²lerinde olan levnlerinin imtizâcından ḥâdiş olur. Meselâ cism-i mürekkebin iki cüz²ünün biri levn-i ebyaḍı icâb edip ve âheri levn-i esvedî icâb eylese ve cüz²-i evvelin mücebi olan beyâḍın miḳdârı ve kemmiyyeti cüz²-i şânînin mücebi olan sevâdının miḳdâr ve kemmiyyetine berâber olsa o cism-i mürekkebinde bir levn ḥâdiş olur ki o levn sevâd ile beyâḍ arasında mütevassıt olur ve sevâd ve beyâḍdan birine o levnin meyli ziyâde olmaz.

Ammâ cism-i mürekkebin iki cüz²lerinin mücepleri olan iki levnlerin miḳdârları ve kemmiyyetleri berâber olmasa belki birinin miḳdârı ziyâde ve birinin miḳdârı nokṣan olsa yine o cism-i mürekkebin levni o cismin iki cüz²lerinin mücepleri olan iki levnden mürekkebin bir nev^c olur lâkin miḳdârı ziyâde olan levn-i nasîa levn-i mürekkebin meyli ziyâde olur. Meselâ mişâl-i mezkûrda levn-i ebyaḍ-ı basîtin miḳdârı bir derece olsa ve levn-i esved-i basîtin miḳdârı iki derece olsa miḳdârları mütefâvit olan o iki levn-i basîttan bir nev^c levn-i mürekkebin ḥâdiş olur ki o levn ebyaḍ ile esved arasında mütevassıt olup lâkin sevâda meyli ziyâde olur, eger levn-i ebyaḍ-ı basîtin miḳdârı ziyâde olur ise levn-i mürekkebin beyâḍa meyli ziyâde olur.

Ammâ cism-i mürekkebin iki cüz²ünün birisi elvândan bir nev^c-i maḥşûş-ı basîti icâb edip cism-i mürekkebin cüz²-i âheri bir levni icâb eylemese velâkin o iki cüz²lerin cevherleri miḳdârları berâber olsa cism-i mürekkebin levni cüz²-i evvelin levni üzere olur ve basît olur.

Ve kezâlik cism-i mürekkebin iki cüz²lerinin biri revâyihten ve tuḳûmdan bir nev^c râyihayı ve bir nev^c taḳmı icâb edip ve âher cüz² revâyiḥ ve tuḳûm envâc'ından birini icâb eylemese cism-i mürekkebin râyihası cüz²-i evvelin mücebi olan râyihâ ve taḳm olur lâkin bu şürette yaḳnî cism-i mürekkebin iki cüz²ünün biri levn ve râyihâdan nev^c-i maḥşûşu icâb edip ve cüz²-i

âherin mücebi olmayıp ‘adîmü’l-levn ve’r-râyiha olduğu şürette cism-i mürekkebin levn ve râyihası her ne kadar mürekkebin levn ve râyihayı îcâb eden cüz²-i vâhidin levni ve râyihası olur ise o cüz²ler bi-ğasebi’l-cevher kemmiyyet ve miğdârda berâber olduğu tağdîr üzere ‘adîmü’l-levn ve’r-râyiha olan cüz² levn ve râyihayı îcâb eden cüz²ün levn ve râyihaya terettüb eden hükmünü kesr eder, nitekim beynlerinde müdâdde olan iki cüz²ler terkîb olundukta her birinin keyfiyyet-i tabî’iyyeleri münkesir olduğu gibi. Kezâlik levni mücib olan cüz² ile levni mücib olmayan iki cüz²den mücib olmayan cüz² mücib olan cüz²ün levninin hükmünü ve o levne terettüb eden eşeri kesr eder. Meşelâ iki cüz²ün biri levn-i ebyadı îcâb edip ve cüz²-i âher levnden bir nesne îcâb eylemese ve o iki cüz²lerin cevherleri kemmiyyet ve miğdârda berâber olsa o iki cüz²ü olan cism-i mürekkeb ke’l-evvel beyâd görünür, rü’yette o mürekkeb eism ile levni îcâb eden cüz²-i vâhidin farkı olmaz lâkin qable’t-terkîb cüz²-i ebyâdda bulunan kuvvete ve beyâdiyyete terettüb eden eşere ba’det-terkîb keşr gelir.

‘Adîmü’l-levn olan cüz² cüz²-i âherin mücebi olan ebyâdiyyetin hükmüne noğşân verir belki o hükmün hilâfını ve dîddini îcâba bâ’iş ve mü’eddi olur, zîrâ mülevven ve gayr-i mülevven iki cüz²ü olan cism-i mürekkebin cüz²leri miğdâr ve kemmiyyette berâber olduğu gibi kuvvette dahi berâber olur ise o mürekkebe bir kuvvet olur ki o kuvvet iki cüz²lerin kuvvetleri arasında mu’tedile olur. Ve eger ‘adîmü’l-levn olan cüz²ün kuvveti âher cüz²ün kuvvetinden keşîren qaviyye ve zâide olur ise o cüz²-i mülevvenin levninin hükmüne müdâdde cism-i mürekkebe bir hükm hâdis olur. Meşelâ cüz²-i mülevvenin levni ebyâd olup levn-i ebyâda bürüdet keyfiyyeti terettüb eylese keşîren kuvveti ziyâde olan cüz²-i gayr-i mülevven-i hârr ile cism-i mürekkebe harâret-i qaviyye hâdis olup levn-i ebyâdın îcâb eylediği bürüdet keyfiyyeti ‘adîm olur, cüz²-i gayr-i mülevvenin kuvveti ekser olmak ħasebiyle.

Ve bu zikr eylediğimiz şüret o iki cüz²ün cevherleri berâber ve miğdârda mütesâvî olanın şüreti idi, ammâ cism-i mürekkebin iki cüz²lerinin birisi mülevven olup cevherinin kemmiyyet ve miğdârı keşîr ve keyfiyyeti ve kuvveti da’ife olsa ve gayr-i mülevven olan cüz²ün cevherinin miğdârı ziyâde qalîl lâkin kuvveti ve keyfiyyeti keşîre olsa o cüz²-i gayr-i mülevven

mülevvenin kuvvetini kesr eylemez ve keşîrû'l-miқdâr olan cüz'ün icâb eylediği levn ve levnin keyfiyeti ve hükmü 'alâ-hâlihâ bâkıye olur. Қalîlü'l-miқdâr olan cüz'ün keşret-i kuvveti keşîrû'l-miқdâr olan cüz'ün kuvvet-i da'ifesini tağyîr eylemez belki o cevheri қalîlü'l-miқdâr olan cüz'ün kuvvet-i kaviiyesi lâ-kuvvet gibi olur. Ve sen bu hâlin keşf ve tavdîhini murâd eder isen bir rıtlı lebene iki mişқâl eferbiyünü hâlt edip nazar eyle, o mürekkebin cüz'leri imtizâc edip şey'î vâhid gibi oldukta eferbiyünün sühûnet ve harâret-i kaviiyesi ile o mürekkebin sühûneti ziyâde olmaz ve sütün harâretinden keşîren ziyâde o mürekkebe harâret olmaz ve o mürekkebin iki cüz'ünden olan cüz'î қalîli ya'ne eferbiyünü hiss ya'ne kuvve-i hâsse idrâk eylemez [135a] ve eferbiyünün levnini ve 'adîmü'l-levn ise 'adem-i levnini kezâlik idrâk eylemez belki o mümteziç mürekkebe nazar eden kimse sütün levni olan beyâd-ı şîrî rü'yet eder. Ve bizden ya'ne cemâ'at-i etibbâdan o mürekkebe mevcûd ve mahsûs olan bürüdet-i қalîle sütün bürüdeti ve levn-i ebyadın eşeri ve mücebidir diyenlerin şıdқ-ı maқâlleri ma'lum olur ve o bürüdet meşrûb olan iki cüz'den mecmûc mürekkebin keyfiyetidir diyenlerin kızb-i maқâlleri mütehaққaқ ve mütebeyyin olur.

Ve bu zıkr olunan mürekkebi şîrînin beyânı idi. Ve mürekkebi tabîtinin terkîbinin mücebi ve muқtedâsı dahi bu minvâl üzere olur ve levni ebyad olan devânın tabîatı bârid olur ve bürüdet levn-i ebyadın eşeri ve hükmü olur. Ve bu қânûna fülful-i ebyad ile vârid olan naқd mürekkebi şîrîde zıkr olunan taḥkîkât ile mündefîc olur ve o def'in vechi ve beyânı budur ki fülful-i ebyadda iki 'aded cüz' vardır ve o cüz'lerin cevherleri kemmiyeti berâberdir ve cüz'ün birinin mizâc-ı evveli levn-i beyâdı icâb eder ve cüz'î âher 'adîmü'l-levn olur lâkin o cüz'î şânînin kuvveti ziyâde kaviiye olmakla cüz'î evvelin levninin icâb eylediği bürüdetin dıddını ya'ne harâret-i kaviiyeyi icâb eder. Ve cüz'î evvelin mizâc-ı evvelinin mücebi olan levn-i ebyad fülful-i ebyadda mevcûd olur lâkin ebyadın mücebi olan bürüdet kuvvetinin da'fı olup ve harâreti müceb olan 'adîmü'l-levn cüz'ün kuvveti kaviiye olmakla cüz'î evvelin kuvvet-i da'ifesini ya'ne bürüdeti қаhr edip harâret-i kaviiyeyi ihdâş eder ve levn-i ebyadın hükmü zâhir olmaz.

Bu zıkr olunan beyân cümle tu'üm ve revâyiḥ ve elvânda cārī olur lâkin tu'ümda cereyânı kavī olup hükm-i ekserī olur ve tu'ümdan sonra ekser-i cereyânı revâyiḥte olur ve elvânda bu aḥkâm dā'ife olur, ke-enne bu kelâm-lar elvânda mevsūḳun 'aleyhâ deġildir, bu kânûna elvânda i'timād olunmaz.

Ve tu'ümün kuvveti revâyiḥin ve elvânın kuvvetinden kaviiye ve ekser olduğunun esbâbı vardır. Cümleden biri budur ki kuvve-i zâika olan 'udva maṭ'ümün cirmi bi-'aynihi mülâkī olmakla ta'm ḥâdiṣ ve zâhir olur ve lâ-maḥâle mülâkât ile maṭ'ümün bi'l-cümle eczâsının kuvveti zuhûr edip kuvve-i ḥassâsenin iḥsâsı ziyâde olur. Ve bu kıyâs üzere ta'mı cihetinden emrâda menfa'ati olan devâlar tenâvül olundukta bâtında dahi o devânın eṣeri ve kuvveti cümleten vâşıl olup te'sîri kavī olur. Ammâ revâyiḥ ve elvân bunun ḥilâfı üzere olup onları iḥsâs cirmelerinin ḥavâssa mülâkâtı ile olmaz belki mu'aṭtır olan devâ tebhîr olup buḥârı meşâmma vuşûl ile olur ve buḥâr cüz-i laṭiften ḥâdiṣ olur, eczâ-i keşîfeden buḥâr ḥâdiṣ olmaz. Ve râyiḥası cihetinden emrâda menfa'ati olan devânın menfa'ati ancak o devânın eczâ-i laṭifesinden ḥâşıl olmakla tu'üm gibi ziyâde kavī olmaz. Ammâ levn ziyâde gâlib ve zâhir olur ise câiz olur ki o levn ḥisse vâşıl ola, ammâ levn-i ḥafîden ḥisse bir nesne vâşıl olmaz ve kuvvetinin bâtında te'sîri olmaz.

Ve yine tu'ümün keyfiyyata delâletinin şihḥati revâyiḥ ve elvânın delâletlerinin şihḥatinden ziyâde olduğunu beyân edip deriz ki revâyiḥ ba'dı kerre tu'üma delâlet eder, meşelâ râyiḥa-i ḥulve ta'mın ḥâlâvetine ve râyiḥa-i ḥâmiḍa ta'mın ḥumûdatına delâlet eder. Bu minvâl üzere ḥırrîf ve mürre râyiḥalar dahi ta'mın merâret ve ḥarâretine delâlet eder.

Pes evvelâ ta'm bir kuvvete delâlet edip 'aķibinde râyiḥa dahi o kuvvete delâlet eylese ta'mın delâleti iki vechle olmakla ḥaṭâ ihtimâli olmaz ve delâleti ziyâde şaḥiḥa olur. Ve ta'mdan sonra kuvvete delâleti şaḥiḥa olan revâyiḥ olur ve revâyiḥten sonra delâleti şaḥiḥa olan elvân olur.

Ve ba'dı kerre tu'ümün delâleti taḥallûf eder, meşelâ merâret ḥarârete delâlet etmekle afyûnda olan merâret-i mevcûdenin muḳteḍâsı afyûnun taḫîrî hârrî olmak iken yine afyûnun taḫîrî bārid olur ve o delâlet ḥasebiyle afyûna ḥârr demek ḥaṭâ olur. Pes bu taḥallûfün vechi bundan aḳdem zıkr olunan vech olur ya'ni afyûnun terkîb-i taḫîrîsinin iki cüzü vardır, bi-

risi ta'mın merâretini icâb eder ve merâret harâreti icâb eder ve cüz²-i âheri bürüdeti icâb eder ve bürüdeti icâb eden cüz²ün kuvveti kavîyye olur ve merâretin harâreti icâbı ona nisbet ile da'ife olup ma'khûre olur ve o harâret muhtefiye olup zâhire olmaz ve cüz²-i kavînin eşeri olan bürüdet âşikâre olur.

Ve tu'ümde vâki' olan bu mişli gâla'at berd cânibinde harr cânibinde olan gâla'ttan ekser olur ya'nî çok kerre ta'm cihetinden harâretin delîli mevcûd ve âşikâr iken o devânın mizâc ve tabî'atı bârid olur. Ve ba'dı kerre dahi bürüdetin delîli ta'm cihetinden zâhir iken devânın tabî'ı hârr olup bürüdette gâla'at olur zıkr olunan mişli terkîb hasebiyle ve bu gâla'at nâdirü'l-vu'û' olur onun için ki harâretin âsârı aqvâ ve ef'âli azher ve enfez olur ve tabî'atı hârr olan devânın terkîbinde o harâreti mu'kte'dî olan cüz² bürüdeti mu'kte'dî olan cüz²e muhâli' olsa harâreti mu'kte'dî olan cüz²ün eşeri muhtefî olup bürüdeti mu'kte'dî olan cüz²ün eşeri zâhir olmak ba'id olup nâdirü'l-vu'û' olur.

Ve harârete tu'ümü hâmile olmak bürüdetin tu'ümü hâmile olmaktan evlâ olur ve tu'ümü hâmile olmak evlâ olanın ta'mı muhtefî olup gayr olanın ta'mı zâhir olmak gâyetle nâdir olur ve onun için ta'mı şırf hâmid veyâhüd şırf 'afîş olan ef'meden ve edviyeden harru'l-mizâc bir ta'am ve bir devâ bulunmaz, zîrâ humûdatı ve 'ufûsatı hâmil olan bürüdettir ve harâret kavîyye iken harâretin hâmil olduğu ta'm zâhir olmayıp kavî olmayan bürüdetin ta'mı ya'nî humûdat ve 'ufûsat zâhir olmaz. Ammâ ta'mı mürr ve lezzâ' olan devâların bâridü'l-mizâc olması keşîrû'l-vu'û' olur, zîrâ lez' ve merâreti hâmil olan harârettir ve keyfiyyet-i harâret her ne kadar e'kall ise kuvveti aqvâ ve enfez olmakla o harâretin hâmil olduğu ta'm zâhir olup cüz²-i bâridin hâmil olduğu ta'm muhtefî olmak keşîrû'l-vu'û' olur.

Ve bu zıkr olunan ahkâm ekser olan hükmlerdir, câiz olur ki cüz²-i bâridin ta'mı zâhir olup cüz²-i hârrın ta'mı zâhir olmaya ve devânın gâlib olan mizâcî hârr olur iken mizâc-ı ma'glûbun ya'nî bürüdet mizâcının ta'mı zâhir ola. Ve kaçan sen bu kavânîni ta'arrûf edip bildin ise vâcib olur ki tu'üm ve revâiyih ve elvân hakkında olan et'ibbânın ma'kâllerini biz senin üzerine ifâda edip hikâye eyleyevüz:

Et'ibbâ tu'ümü iki kısma taqsîm ederler, biri tu'üm-ı basîta ve ikincisi tu'üm-ı mürekkebedir derler.

Ve *tu'üm*-ı basîta dokuz nevc'e mütenevvi'ca olur lâkin lâyıķ olan budur ki *tu'ümün envâı* sekiz nevc olup tefeh ya'ni *ta'mın* olmaması dokuzuncu ola. O *ta'm* olmayan ğıdâya tefih dedikleri gibi mesîh dahi derler, sunun *ta'mı* olmadığı gibi, o ğıdânın *ta'mı* olmaz.

Ve tefehi eṭibbânın *tu'ümdan* 'add edip *tu'ümün envâı* dokuz nevc olur dedikleri ona binâen olmak zann olunur ki eṭibbâ *ta'mı* iki kısıma taḳsîm ederler, bir kısmında bi'l-fi'l *ta'm* olur ve zikri âti sekiz nevc'de *ta'm* bi'l-fi'l olur ve ikinci kısımda *ta'm* bi'l-kuvv'e olur, bi'l-fi'l *ta'm* olmaz tefeh gibi, zîrâ tefehte her ne kadar bi'l-fi'l *ta'm* yok ise⁴ bi'l-kuvv'e *ta'm* olup muṭlaḳan *ta'm* dokuz nevc olur. Ve tefeh dahi iki vech üzere olur, evvelki tefeh o tefehtir ki hafîfnde o tefehin *ta'mı* olmaz ve ikinci tefeh [135b] o tefehtir ki onda *ta'm* olur velâkin cirmi-şedîden tekâşüf etmekle maḍğ olundukta o cirm-i mütekâşif kemâ-yenbağî hâll olmaz ve lisân üzere mefrûş olan 'aşaba nüfûz etmemekle o 'aşabda olan hâsse-i zevk onu ihsâs eylemeyip tefih olur. Ve her kaçan bu nevc tefehin hîle ile eczâsı taḥlîl ve telṭîf olunup tenâvül olunsa hafî olan *ta'mı* zuhûr eder. Nuḥâs ve hadîd tefehin ikinci kısmından olur, onların şiddet-i tekâşüflerine binâen *ta'm*ları ihsâs olunmaz ve kaçan ihtiyâl olunup eczâları ziyâde taşğîr olunsa ya'ni törpü ile törpülenip havanda dahi saḥḳ-ı nâ'im ile saḥḳ olunup ve munḥuldan geçirilse onlarda lâ-maḥâle *ta'm*-ı kavî zâhir olur.

Ammâ *tu'üm*-ı tis'adan tefehten mâ-'adâ sekiz *ta'm* bunlardır: ḥalâvet (1), merâret (2), ḥarâfet (3), mülûḥat (4), ḥumûḍat (5), 'ufûşat (6), ḳabd (7), dūsümet (8)

Ve eṭibbâ derler ki *ta'mı* ḥâmil olan cevher yâ keşîf-i arḍi olur veyâḥüd laṭîf olur veyâḥüd cevher keşâfet ve leṭâfet arasında mu'tedil olur. Ve bu kısımdan her birinin tabî'atı yâ ḥârr olur veyâḥüd bârid olur veyâḥüd ḥarâret ve bürüdette mu'tedil olur ve üçü âḥer üçe ḍarbdan dokuz kısım ḥâşıl olur: Ve keşîf-i arḍi olan cevher ḥârr olur ise onun *ta'mı* merâret olur ve eger bârid olur ise *ta'mı* 'afîş olur ve ḥarâret ve bürüdette mu'tedil olur ise *ta'mı* ḥulv olur. Ve cevheri laṭîf olan ḥârr olur ise ḥırrîf olur ve bârid olur ise ḥâmiḍ olur ve mu'tedil olur ise desim olur. Ve cevheri keşâfet ve leṭâfette

4 Lâkin bu tevcîh tefehin zikri âti iki nevc'inden birine muvâfiķ olur ve birine muvâfiķ olmaz.

mu'tedil olan eger hârr olur ise mâlih olur ve bârid olur ise kabđ olur ve eger mu'tedil olur ise eţibbâ dediler ki ta'mı tefih olur. Lâkin eţibbânın tefih olur dediklerinde kelâm vardır ya'nî maħall-i baħştir.

Ve bu tu'ûmun ziyâde sühûnetlisi hırrıftır sonra sühûnetli olan mürrdür ve sonra eşhanı mâlihtir, zîrâ harâfetin taħlil ve taķtîr ve cilâsı mürrden kavî olur.

Ve bu ef'âlde merâretin kuvveti harârette nâķışa olur ve melâħat iki-sinden dahi noķşân üzere olur, ke-enne mülûħat bir merârettir ki onun merâretine cevherinde olan ruţûbet-i bârideden kesr gelmiştir. Ve melâħatin tekevvününde zıkr eylediğimiz ya'nî karîben cevher-i keşif-i hârrdan merâret tekevvün eder ve keşâfet leţâfette mu'tedil olup mizacı hârr olan cevherden mülûħat tekevvün eder dediğimiz bu ma'nâya ya'nî zıkr olunan ef'âlde mülûħat merâretten da'tif olduğuna delâlet eder. Ve bu maķâlin şıdkına delâlet eder ki milħ şems ile veyâhüd nâr veyâhüd şedîdü'l-harâret olan havâ ile teşhîn olunup ruţûbet-i bâride milħten müfâraķat eylese o milħin ta'mı mürr olur ve onun için bûraķ ve milħ-i mürr me'kûl olan milħten eşhan olur.

Ve min-beyni't-tu'ûm 'a'fiş cümleden ebredür sonra kabığ ve sonra hâmiğ ebredür. Ve buna binâendür ki ba'de'l-inđâc hulv olan şimâr evvel-i zuhûrunda şedîdü'l-ufuşat olur haţta ona bir miķdâr havâiyyet ve mâiyyet cereyân eylese havâ ile ve şems-i mündic ile bir miķdâr tesahħun edip mu'tedil olsa onun 'ufuşatı ĥumûđata meyl eder, ĥışırında⁵ ĥâl bu minvâl üzere olur. Ve bu iki ĥâlin arasında ya'nî 'ufuşatı ĥâli ile ĥumûđatı ĥâli beyninde kabđ-ı yesîri olur ya'nî ta'mı 'ufuşattan kabđ dedikleri ta'ma naķl eder. Ve kaķan şemsin harâret-i mündicası kemâl üzere inđâc eylese ta'mı ĥumûđattan ĥalâvete intikâl eder. Ve ba'dı kerre me'âli hulv olan şimâr ta'm-ı evveli olan 'ufuşattan ĥalâvete intikâl eder, beynehümâda ĥumûđat olmaz, zeytûnun ta'mı gibi, zeytûn evvelâ 'a'fiş olur ve min-ġayri taħammudın 'ufuşattan ĥalâvete intikâl eder.

Ve hâmiğ olan ma'tûmun berdi 'a'fişin berdinden eķall olur lâkin ekşer-i ĥâlde hâmiğin bedeni tebrîdi 'a'fişin tebrîdinden ezyed olur, zîrâ hâmiğin cevheri 'a'fişin cevherinden la'tif olmakla nüfûzu ve tebrîdi ziyâde olur.

5 "Ĥışırım" koruk ma'nâsımadır.

Ve 'afîş ile kabđ ta'ında biri birine qarîb olur ve farkı budur ki kabîd ancak lisânın zâhirini kabđ eder ve 'afîş lisânın zâhirini ve bâtınını taşşîn edip kabđ eder. Ve zâhir-i lisânı taşşinde kabîda mu'în olur cevher-i kabîdın eczâ-i şîgâra keşâfeti hasebiyle serî'an 'adem-i inkîsâmı ve cüz'lerinin ba'cdısı ba'cdı âher ile serî'an 'adem-i iltihâmı, pes kabîdın cevherinde olan bu iki hullet ve haşlet hasebiyle saht-ı lisân üzere mevâdî-i muhtelif ve iftirâk-ı mahsûs ile müfterîka olur ve mevâki'in ihtilâfi hasebiyle huşûnet 'ârîda olur ve ona mu'în olur eczâ-i 'uğvun biri birinin semtinde olmalarının ve biri birine inđimâmlarının ihtilâfları. Ammâ 'afîşin cevheri eltaf olup lisânın dâhiline eczâları vâgile olmakla zâhiri ve bâtını kabđ eder.

Hırrîf ve mürrden her biri lisânı tecrîd eder, ikisi dahi cârid olur lâkin mürr lisânın zâhirini tecrîd eder ve hırrîfin tecrîdi zâhiri lisânda olduğu gibi bâtın-ı lisânda dahi olur, zîrâ hırrîfin cevheri laţîf olur ve bâtın-ı lisâna leţâfeti hasebiyle dâhil olur ve nüfûz eder ve lisânda olan eczâ-i bâtıneleri dahi tecrîd ve tefrîk eder.

Ammâ mürrün cevheri sahtil ve yâbistir, bâtına gâiş olup girmez ve tecrîdi zâhir-i lisâna hâşş olur. Ve mürrün sahtil ve yâbis olduğundan ta'ımı mahtlût olmayıp şırfeten merâret ta'ımı olanlar 'ufûneti kabûl eylemez ve o mürrü't-ta'ım olanlardan hayvân tevellûd eylemez ya'nî o mişlli ta'ımı şırfeten mürr olan fevâkih mişlli kurtlanmaz ve sūsu olmaz ve o mişlli mürr tenâvül olundukta ondan ğidâ hâşıl olmaz. Ve mürr yübüseti hasebiyle lisâna tecrîd eylediği gibi huşûnetün-mâ ile taşşîn dahi eder.

Ve hırrîfin harâreti mürrün harâretinden kavî olmak hasebiyle hırrîf mülâkî olduğu 'uğvun bâtımına nüfûz edip şedîden taqtîr eder ve şedîden tahtlîl edip o 'uğvun bâtımında olan ruţûbeti mahv eder hattâ o 'uğvda te'ekkül ve 'ufûnet ihdâş eder ve helâke mü'eddî olur.

Ve hulv ve dūsümetten her biri lisânı başt ve telyîn eder onun için ki berdîn 'aqt eylediđi ruţûbeti harâret-i laţîfeleri ile hâll ve tesyîl eder lâkin tahtlîl eylemez ancak huşûneti giderir ve izâle eder. Ve dūsümeti olanlar dahi bu ef'âli işler velâkin teşhîn-i beyyini olmaz ya'nî 'uđvu zuhûr edecek kadar sühûnet ile teşhîn eylemez. Ve hulvün teşhîn-i zâhiri olur ve bu sebebden hulvün inđâcı ziyâde olur.

Ve eṭṭibbâ dediler ki ḥulv onun için lezîz olur ki galîz olan ruṭûbeti cilâ-i şâlih ile cālî olur ve isâle edip telyîn eder ve min-ğayri taḳṭî'in cümûdunun ezâsını izâle eder ve 'uḍva 'unf ile mülâkî olmaz ve ittişâlini 'uḍvun tefrîk eylemez ve sühûnet-i müziye [ile] teşhîn eylemez belki o ḥulv lezîz olur o suyun lezzeti gibi lezzet ile ki onun ḥarâreti mu'tedile olup bürüdetten müte'ezzî olmuş 'uḍv üzere o su şabb oluna.

Ve eṭṭibbâ katında gıdâiyyeti olan eṭ'imenin ḥalâvetün-mâsî olmak lâzım olur, kaṭ'â ḥalâveti olmayan eṭ'imede gıdâiyyet olmaz ve ḥalâvet tağdiyenin şartıdır. Velâkin eṭṭibbâdan ḳadri 'âlî olanlar derler ki ahlâ olan ve kezâlik elezz olan aḡdâ olmak lâzım değildir. Şâhib-i *Ḳânûn* der ki o e'âlînin bu kelâmı ḳavl-i faḍl ve kelâm-ı ḥaḳḳtır, zîrâ tağdiyenin ḥalâvet ve lezzetten her biri şartı olduğu gibi âḥer şerâiyü dahi vardır ve tağdiye ḥalâvet ve lezzet hasebiyle ḥâşıla olmaz ve bu taḳrîr aḡz edip ziyâde ḥıfz eyle.

Ve dÛsûmetin ḥalâvete münâsebeti vardır, beynehümâda tenâfirleri yoktur. O eşyâ-ı keşîfe-ki telṭîf olunduḳta ḥalâvete ve dÛsûmete istihâleyi ḳâbil ola ya'ni o keşîfi ḥall eden ḥarâret ḥalâvete muvâfîk ve münâsib ḥalâvet olur ise ḥalâvete istihâle eyleye ve eger dÛsûmete muvâfîk ḥarâret olur ise dÛsûmete istihâle eyleye. O mişli keşîfi telṭîf eden mülattıfın 'imâdî⁶ ḳalîl havâiyyeti olan mâiyyet olur ise o keşîf ḥalâvete istihâle eder. Ve eger o keşîfin mülattıfının 'imâdî mâiyyet-i 'azb olup o mâiyyete havâ-i keşîre muḥâlaṭa edip şiddet-i müdâḥale etmiş olur ise o [136a] keşîf ba'de't-telṭîf dÛsûmete istihâle eder.

Ve mürr ile mâliḥten her biri lisânı tecrîd eder lâkin mâliḥin tecrîdi ḥafîf olur ve lisânı ḡasl eder lâkin taḥşîn eylemez. Ve mâliḥe bu fi'lerde mâliḥin cevheri laṭîf olduğundan cirm-i lisânın cemîr-i eczâsına 'ale's-seviyye vuşûlü mu'ın olur lâkin fem-i mi'deye mâliḥin ezâsı olur. Ve mürrün tecrîdi şedîd olur ḥattâ şiddet-i tecrîd ile lisânı mürr taḥşîn eder ve taḥşîme cevher-i mürrün eczâlarının ihṭilâf-ı mevâḳî'î ḳarîben zıkr olduğuna üzere mu'ın olur.

Ve ḥırrîf ve ḥâmiḍden her biri lisânı lez' eder lâkin ḥırrîfin lez'i ḥâmiḍden şedîd olur ve ḥırrîfte teşhîn olur. Ve ḥâmiḍin lez'i mütevassıṭ ve bilâ-teşhîn lez' eder.

6 Bir mürekkeḳ devânın eczâlarından istibdâli câiz olmayıp sâir eczâların aşlı ve mürekkeḳ ona nisbet olunur ise ona 'imâd derler.

Ve mâlih tefeh-i mâide mürrün inhilälinden hâdiş olur ya'nî bir mürr nesne ta'mı olmayan mâ-ı remâd gibi bir mâiyyette hâll olsa ve ba'dehu mün'akid olup katı olsa o mürekkeb milh olur.

Ammâ hâmiğ hulv olan nesnelere harâretine noķşân 'arîğ olmakla hâdiş olur veyâhüd 'afîş olan nesnelere ruḡbeti ve harâreti ziyâde olmakla nuçcu ziyâde olsa o 'afîş hâmiğ olur.

Ve hâmiğin cevheri her hâlde cevher-i raḡ olur. Ve hulvün dahi cevheri ruḡbete mâil olur. Ve mürr ile 'afîşin cevheri yübüsete olur. Ve hulvün ef'âli indâca ve telyîne ve ğidâyı teksîre olur. Ve taḡrat-ı insân hulve mâile ve muḡhibbe olur ve kuvâ-i câzibe hulvü cezb eder. Ve merâretin ef'âli cilâ ve teşhîn olur. Ve 'ufuşatın ef'âli budur ki eger 'ufuşat da'tfe olur ise kabđ eder ve eger şedide olur ise 'aşr eder. Ve kabđın ef'âli kabđ ve teksîf ve taḡlîb ve habs eder. Ve düsümetin ef'âli telyîn ve izlâk olur ve kalîlen indâcı dahi olur. Ve harâfetin ef'âli taḡlîl ve taḡtîr ve ta'fîn olur. Ve mülûhatın ef'âli cilâ ve ğasl ve tecfîf ve men'î 'ufûnet olur. Ve humûdatın ef'âli tebrîd ve taḡtîr olur. Bu zikr olunan mesâil tu'üm-ı tis'a-ı basîtanın mesâili idi.

Ammâ mürekkebatın beyânı budur ki ba'dı kerre cirm-i vâhidde iki ta'm cem' olur, meşelâ merâret ile kabđ cirm-i vâhidde cem' olup o iki ta'mın imtizâcından hâdiş olan ta'm-ı mürekkebe beşâat tesmiye olunur, huğadın ya'nî havlân-ı Hindî'nin ta'mı beşr olur. Ve eşyâ-ı sebehada merâret ile mülûhat cem' olur ve ona zu'ümet tesmiye olunur. Ve maḡbûḡ olan 'aselde harâfet ile hâlâvet cem' olur. Ve bâzincânda merâret ve harâfet ve kabđ işbu tu'üm-ı şelâse cem' olur. Ve hindebâda merâret ile tefeh cem' olur.

Ve ba'dı kerre iki ta'mın muḡtedâsı ta'm-ı vâhid-i âḡerin muḡtedâsını taḡviye eder her ne kadar o ta'mlar zâil oldular ise, meşelâ ḡamrın ta'mlarının muḡtedâları ya'nî ḡiddetinin ve harâfetinin muḡtedâları olan teftîḡ olur ve ḡamr istiḡâle edip sirke olduktan sonra o ḡiddet ve harâfetin muḡtedâsı olan teftîḡ bâkî kalıp ḡallin muḡtedâsını ve tebrîdini taḡviye eder, zîrâ teftîḡi olan ebdâna ḡall ziyâde nüfûz edip ḡallin bürüdeti ziyâde a'dâyı tebrîd eder lâkin ḡamrda olan ḡiddet ve harâfetin harâreti ḡall olduktan sonra bâkıye kalmaz ve ḡamrdan istiḡâle eden sirkede mu'teddün bih harâret olmaz, hemân teftîḡ edip ḡallin kuvvet-i bürüdetini ziyâde tenfîz eder.

Ve ba'dı kerre iki ta'm cirm-i vâhidde cem' olup biri âherin kemâ-yen-bağî zuhûrunu 'avk eder, meşelâ hışırında humûdat ve 'ufuşat cem' olur ve hışırım humûdatınm ziyâde tebrîdini 'ufuşatı 'avk ve men' eder.

Ve ba'dı kerre kıvâm dahi keyfiyyete mu'tn olur ve ba'dı kerre dahi kıvâm keyfiyyete müdâdd olur, cevheri latîf olan sirkenin kıvâmı sirkenin keyfiyyet-i tebrîdine mu'tn olur, zîrâ cevheri rakîk olanların eczâları kıvâmının rikâtı ve letâfeti hasebiyle mesâmmâta duhûlü ziyâde olur ve beden dâhiline ve 'umkuna vâsıl olup tebrîdi ekser olur. Ve kaçan sirkenin kıvâmı keşif ve ğalîz oldukta 'umka nüfûzu olmaz ve tebrîdi mesâfesi kaçır olur.

Ve ba'dı ta'm evvel-i emrde şırf olmaz ya'nî ta'm basît olmaz belki mürekkeb olur lâkin mürür-ı vakt ile ona muhâli' olan ta'mlar zâil olup bâkî kalan ta'm şırf ve hâliş olur, meşelâ mâ-ı hışırında ya'nî koruk suyunun evvel-i emrde humûdatı şırf ve hâliş olmaz belki o humûdat 'ufuşat ile ma'hlût olur ve kaçan koruğun 'uşâresi abz olunup üzerine zamân mürür eylese o 'uşârenin 'ufuşatı ve sair humûdatına muhâli' olan ta'mların mevâddı rüsüb eder ve mâiyyeti şırf hâmid olur. Ve ba'dı et'ime bunun 'aksi üzere olup onun evvel-i emrde ta'mı şırf olur ve mürür-ı vakt ile şarâfeti zâile olup mürekkeb olur, meşelâ 'asel evvel-i zamânında şırf hulv iken üzerine zamân mürür eyledikte halâvetine merâret ve harâfet ma'hlût olur. Ve müskir olan 'uşârelerin evvel-i hâlinde merâret mev-cûde ise mürür-ı zamân ile o merâret kaviiyye olup artar ve eger evvel-i vaktinde o müskir olan 'uşârede merâret yok ise mürür-ı vakt ile merâret hâdişe olur. Ve 'ineb 'uşâresi evvel-i zamânında hulv olup onda şâibe-i merâret olmaz, üzerine biraz vakt mürür etmekle o 'uşârede merâret-i mem-zûce hâdiş olur ya'nî ta'm-ı evveline merâret karışır ve 'atîk olup zamân ziyâde oldukça merâreti artar hattâ şırf mürr olur ve ta'm-ı aşlîsi zâil olur.

Ve kaçan mürr 'afîşa karışsa o ta'mda kab'd ile cilâ keyfiyyetleri hâdişe olur, rehel-i kalîli olan kurûhun idmâli o keyfiyyetleri olan devâ ile olur ve süddeden hâşıl olan ıtlâkı ıslâh eder ya'nî ba'dı kerre ishâlin ve ıtlâk-ı ba'tnın sebebi südde olur. Meşelâ 'urûkta südde olmakla kebiden ahlâ't a'dâya vâride olmaz belki em'âya dökülüp ishâl ile hurûc eder ve o keyfiyyetleri olan devâ bu nev' ishâli ıslâh eder ve tihâl mara'dlarına dahi menfa'at şe-

dâde olur eger ‘afîş ile maḥlûṭ olan merâret da‘ife olmaz ise. Ve bi’l-cümle merâret-i ḳaviyye ile ‘ufûṣatı cāmî‘ olup cilâ ve ḳabḏı olan edviye mi‘de ve kebede nâfi‘ olur.

Ammâ mürr-i muṭlaḳ ve ḥırrîf-i muṭlaḳ aḥşāya ve em‘āya muḏırr olur. Eger mürr ve ḥırrîfe ḳabḏ muvâfaḳat eder ise o zamân aḥşāya menfa‘ati olur, zîrâ merâreti ve ḳabḏı olan devâ merâreti ile cilâ eder ve ḳabḏı ile ḳuvvetini ḥıfz eder. Ve ba‘ḏı kerre ḳabḏ ve mürr olan mürekkebü’l-keyfiyyet devâda ve belki merâret-i ḳalîle ile ḳabḏı olan devâda bir ḳuvvet-i ‘âşire olur ki onunla şafrāyı ve mâiyyeti ishâl eder. Ve o devâda balḡam-ı lezici ishâl edecek ḳadar ḳuvve-i müshile olmaz ḥuṣûṣan ki o mürekkebü’l-ḳuvâ olan devânın ḳabḏı merâretten aḳvâ ola. Bunun mişâli efsentîn olur ya‘nî pelin dedikleri devânın ishâli bu mişvâl üzere olur.

Ḳabḏ ile ḥalâveti olan nesnelerin küllisi aḥşânın ḥabîbi ve devâ-i sâbıḳ gibi sevgilisi olur, zîrâ bu keyfiyyetleri olan devâ lezîz ve muḳavvî olur.

Ve müceffif olan devânın sebeb-i tecfîfi ‘ufûṣat veyâḥûd ḳabḏ olup o devâyâ düsümet veyâḥûd tefeh veyâḥûd ḥalâvet ve’l-hâşıl lez‘e mâni‘ olan keyfiyyetlerden biri ihtilâṭ edip karışır ise o devâ tahmı münbit olur, ammâ ḳabḏ ḥarâfet ile veyâḥûd merâret ile muḥâlîṭ olur ise ya‘nî cevher-i nâri cevher-i arḏı ile terkîb olunup zıkr olunan keyfiyyetler o mürekkebe ḥâdiṣ olsa o devâ ruṭubet-i rediyyesi olan ḳuruḥu ıslâh eder ve idmâle cidden şâlih olur.

Ve mürekkebü’l-ḳuvâ olan devâların terkîbi ṭabî‘ olduğu gibi kezâlik şınâ‘ dahi olur, o ḳuvvetlerin her biri başka başka cevherde ve mâddede olur ve o keyfiyyetlerin terkîbi murâd olundukta mevâddı işbu bâb-ı ḳıyâsta zıkr olunan şurûṭ üzere terkîb olunup mevâddın terkîbinden o ḳuvâların terkîbi lâzım gelir ve menfa‘ati olduğu maḥallde isti‘mâl olunur. [136b]

Bu mezkûrlar eṭıbbânın şarîḥan tu‘üm ḥaḳḳında olan maḳâlâtıdır veyâḥûd eṭıbbânın taşrîḥ eyledikleri maḳâllerinden fehm olunan maḳâlleridir. Ammâ bu bâbda kelâm-ı muḥaḳḳaḳ ‘ilm-i ṭabî‘de olur, ṭabîb olanlara bizim eṭıbbâ-i mâḏiyenin kelâmılarından aḥz edip bu maḳâmda îrâd eylediğimiz kifâyet eder.

Ammâ revâyiḥin beyânı budur ki revâyiḥin ḥudûṣu gâḥice ḥarâret ile olur ve gâḥice dahi bürüdet ile olur lâkin müşemmem⁷ olan ve mu‘aṭṭıs olan

7 “Müşemmem”den murâd âteşe vaḏ olunmadan râyiḥası zâhir olan ‘ıtrlardır.

revâyiğ ekşer-i hâlde harâretten hâdis olur, zîrâ kuvve-i şâmmenin revâyiği idrâkinin iki şartı vardır:

Şart-ı evvel budur ki râyihası olan cismin eczâ-i laţifesi havâyâ muhâliţ olup havâ ile maʿan meşâmma vâşıl olmakla kuvvet-i şâmme o râyihayı idrâk eder ve ekşer-i hâlde kuvve-i şâmmenin idrâki bu şartı ile olur.

Ve şart-ı şânî budur ki havâ râyihası olan cisme mülâkî oldukta onun keyfiyeti ile tekeyyüf edip meşâmma vâşıl oldukta o keyfiyet-i revâyiği havâdan hâsse ihsâs eder lâkin bu vechle hâssenin revâyiği idrâki nâdir olur.

Pes gâlib-i hâlde min-ğayri ihrâkın ve tebhîrin meşâmmın revâyiği idrâki delâlet eder ki o râyihâ şâhibi olan cism gâlib-i hâlde hârru'l-mizâc olur, zîrâ o mizâc hârr olmasa cüzʼi laţif havâ ile hareket edip meşâmma vâşıl olmazdı. Ve baʿdî edhân-ı bârîdede mevûd olan râyihâ-i daʿifeyi kuvve-i hâssenin idrâki şart-ı şânî ile olup nâdir ve daʿif olur ve muʿattisât dahi bu kıyâs üzeredir.

Ve o revâyiğ ki ondan lezʼ ihsâs oluna veyâhüd o revâyihte hâlâvet câ-nibine meyl ola, o râyihaların küllîsi hârr olur.

Ve o râyihâ ki ondan humûdat ihsâs oluna veyâhüd tekerrüc eylemiş yaʿnî fâsid olmuş ve küflenmiş nesnelere râyihâsı gibi ola ve o râyihada tendiye ola yaʿnî vâşıl olduğu mahallî yaşlandıra, o mişlli râyihalar bârîde olur.

Ve tıyûbun küllîsi yaʿnî güzel râyihası olanların mizâcı cemʿan hârr olur lâkin o tıb ki onda tendiye ola ve rûhu ve nefsi idtirâbdan teskîn eyleye, kâfûr ve nîlüfer gibi, o tıbde lâ-mahâle bir cevher-i müberrid olmak lâzımdır ki o cevher-i müberrid laţif râyihaya şoĥbet edip maʿan mahall-i hisse mülâkî ola.

Ve tıbin küllîsi hârr olur. Ve kezâlik efâvîh tesmiye olunan devâlar dahi hârr olur. “Efâvîh” o devâyâ derler ki karanşül ve dâr-ı şînî ve havlencân mişlli râyihâ-i tayyibesi olan eczâlardan terkîb oluna. Bilâ-şübhe bi'l-cümle eczâsı hârr olan mürekkeb hârr olur. Binâen ʿaleyh râyihâsı olan tıyûb ve efâvîh cemʿan muşaddîc olur, istiʿmâl eden kimsenin başı ağrır.

Ammâ elvânın beyânı budur ki bundan aqdem beyân eylediğimiz üzere ekşer-i hâlde elvânın hükümü muhtelif olur ve revâyiğ gibi delâleti kavîyye olmaz lâkin elvân bir maʿnâyâ hidâyet ve delâlet eder ve o delâ-

let dahi hük-m-i ekşerî olur, hük-m-i küllî olmaz ve o ma'na budur ki edviye-i müfrededen bir nev'in aşnâfı muhtelif olup ba'đısı beyâda ve ba'đı şıfı şıbg-ı aħmere veyâhüd şıbg-ı esvede mâil olsa: Eger o nev' müfredin mizâcı cem'an bârid ise beyâda mâil olan şıfın bürüdeti aħmere ve esvede mâil olan şıfın bürüdetinden ekşer olur ve aħmer ve esvedin bürüdeti ebyadın nâkışa olur. Ammâ o nev'in mizâcı cem'an ħarârete mâil ise emr ber-aks olur ya'nî aħmerin ve esvedin ħarâreti ziyâde olur ve ebyadın ħarâreti nâkışa olur. Ve bu kıâide dahi ba'đı nev'de taħallüf eder lâkin aşnâfı elvânda muhtelif olan envâcın ekşeri bu kıânûn üzere cereyân eder.

Pes şimdiki hâlde biz edviye-i müfredenin ef'âlini beyân eden faşla şürü eyleyelim:

Türkiye

Maķâle-i Ülädan Faş-ı Râb' Edviye-i Müfredenin Kuvâlarının Ef'âlini Beyân Edip Bildirir

Biz deriz ki edviyenin ef'âl-i külliyyesi ve ef'âl-i cüz'iyyesi olur ve biraz ef'âli dahi olur ki o ef'âl ef'âl-i külliyyeye müşâbih olur. Edviye-i müfredenin teşhîni ve tebrîdi ve mevâddı cezb veyâhüd def' eylemesi ve kıurūhu idmâli ve bu mişlli fi'leri ef'âl-i külliyye olur ya'nî devânın fi'lerinden baħs ecnâsta olan ef'âlinin baħsi olur ise o-mebâhiş ef'âl-i külliyye baħşleri olur. Ef'âl-i cüz'iyyesi nev'-i maħşüşta olur, meşelâ filân devâ sereťanda ve filân devâ bevâsirde veyâhüd yereķanda ve bunların emşâli emrâdda menfa'ati olur diye irâd olunan baħşler ef'âl-i cüz'iyye baħşleri olur. Ve ef'âl-i külliyyeye müşâbih olan fi'ler o ef'âldir ki ishâl ve idrâr mişlli emrâdda onların menfa'ati olur, zîrâ bu marağlar her ne ķadar ũđv-ı maħşüşa ve âlât-ı ma'ħüdeye ħâşş olur ise lâkin emrâd-ı külliyyeye müşâbih olur onun için ki o ũđvların tağarruru ile bi'l-cümle beden bi'l-arađ mutağarrır olur ve o marağlarda menfa'ati olan devânın bedene bi'l-cümle bedene bi'l-arađ menfa'ati olmuş olur. Ve biz bu maķâmda ef'âl-i külliyyeden ve ef'âl-i külliyyeye müşâbeheti olan müfredâtın baħş eyleyiz:

Ammâ ef'âl-i külliyye iki kısm olur, birisi ef'âl-i evveliyye olur ve âħeri ef'âl-i şâniye olur. Ef'âl-i evveliyyeleri keyfiyyât-ı erba'alarının fi'li olur ya'nî müfred devâlardan mizâcı ħârr olanların mülâķi oldukları ũđvları

teshîni ve mizâcı bârid olanların tebrîdi ve mizâc-ı raḥbın tertîbi ve yâbisin tecfîfi ef'âl-i külliyye-i evveliyye olur. Ammâ müfredâtın ef'âl-i şâniyeleri iḥrâk ve 'ufûnet ve icmâd ve nühû'et olur. *İḥrâk ve 'ufûnet her ne kadar teshîn gibi ḥarâretin f'li ise lâkin her ḥarâret iḥrâk eylemez ve 'ufûnet dahi ihdâs eylemez belki ḥarâretin ḥudûdu ve merâtibî vardır, o ḥudûdun bā' dısına ḥarâret bâliğa oldukta bir kuvvet-i zâide ḥâdiş olup o kuvvet vâsıtası ile ḥarâret iḥrâk eder ve iḥrâk ḥarârete f'li-i şânî olur ve o ḥudûdun bā' dı âherine bâliğa oldukta bir kuvvet ḥâdiş olur ki o kuvvet ḥasebiyle ḥarâret tafîn eder ve 'ufûnet ḥarâretin f'li-i şânîsi olur. Kezâlik icmâd ve nühû'et dahi bürûdetin f'li olur lâkin ḥarârette zikr olunduğu nesnelere kıyâsı üzere f'li-i şânî olur. İcmâdın ma'nâsı zâhirdir; bürûdet vâsıl ve mülâkî olduğu mahalli dondurmaktır. Ammâ nühû'et mehmûzdur, bir nesnenin tabhına ve nuḍcuna mânî olup çiğ ve nâ-puḥte kılmaktır.*

Ve eger ḥarâretin f'li-i evveli teshîn olur demekten murâd muṭlaқан teshîn olur demek ise iḥrâk ve tafînde dahi f'li-i evvel olan teshîn mevcûd olur, o sühûnet miqdâr-ı tıf ayyen üzere oldukta kuvvet-i şâniye 'ârîda olup iḥrâk ve 'ufûnetten biri ḥâdiş olur. Ve eger f'li-i evvel olan teshînden murâd teshîn-i şâlih olur ise iḥrâk ve 'ufûnette f'li-i evvel olan teshîn bulunmaz lâkin ona mukâyese ile sühûnet-i fâsîde bir ḥadde bâliğ oldukta iḥrâk ve tafîn ḥâdiş olup f'li-i şânî bulunur. Bürûdet dahi bu kıyâs üzere olur. Ve Kânûn'un مقايسة او مقدره لكنها مقدرات وتبريدات وبعينها تسخينات فانها dediğinin mahşûlû takrîr olunan ma'ânî olur.

Ve ef'âl-i şevâniden zikr olunan ef'âlden mâ-'adâ biraz ef'âl dahi vardır, o ef'âl taḥdîr (1), ḥatm (2), cezb (3), ilzâk (4), tefṭîh (5), tağriye (6) ve bu mişlli eşyâlardır. Ammâ ef'âl-i külliyyeye şebîh olanlar ishâl ve idrâr ve ta'rîk olur.

Ve edviyenin zikr olunan bu ef'âlini beyândan muḳaddem o edviye-i müfredenin kendi şifâtında tekellüm eyleriz ve biz deriz ki edviyenin kendi şifatları keyfiyyât-ı erba'a-i mezkûre olur ya'nî teshîn ve tebrîd ve tertîb ve tecfîf olur ve revâyiḥ ve elvân dahi şifâtından olur. Ve bunlardan mâ-'adâ edviyenin biraz meşhûre şifâtı dahi vardır ki o şifât bunlardır: el-leṭâfet (1), el-keşâfet (2), el-lüzûcet (3), el-heşâşet (4), el-cümûd (5), es-seyelân (6), el-lu'âbiyyet (7), ed-dühniyyet (8), en-neşf (9), el-ḥiffet (10), eş-şîkal (11)

Ammâ devâ-i laţîf o devâdır ki onun şânından olur ki [137a] insân o devâyı tenâvül eylese o devâ insânın bedeninde olan kuvve-i taʔbîriyyeden münfaʔil oldukta cidden şıgâr olan eczâlara münkasım olur, zaʔferân ve dâr-ı şînî gibi. Ve bu mişlli laţîf olan devâ cemʔan teʔşîrâtında nâfiʔ olur hattâ bu mişlli laţîf devânın tecfîfinde lezʔ olmaz velâkin lezʔi olan devânın tecfîfindem laţîf-i ğayr-i lezzâʔın tecfîfi kavî olur.

Ve devâ-i keşîf ile bizim murâdımız o devâdır ki onu insân tenâvül eyledikte devâ-i laţîfin eczâ-i şaĝîreye inkısamı gibi münkasıme olmak şânından olmaya, qarʔ ve cibsîn⁸ gibi

Ve devâ-i lezicden bizim murâdımız o devâdır ki beden-i insânda olan harâretten münfaʔil ve müteʔessir oldukta veyâhüd infîʔalden muḫaddem şânından ola medd ile munkaṭıʔ olmayıp imtidâdı kabûl eylemek, bir tarafı bir maḥalle teşebbüs ve taʔalluḫ edip taraf-i âḥere çekilse üzülmeye ve belki uzaya hattâ iki tarafından her biri birer cisme yapıssa ve o iki cisimden her biri âḥerin cihet-i hilâfına hareket eylese o devâ-i lezic uzaya ve kesilmeye, ʔasel bu mişlli olur. Lâkin bu hâlet tenâvül olmazdan evvel mevcûd olur ise ona biʔl-fiʔ lüzûcet derler ve eger kableʔt-tenâvül bu hâli olmayıp lâkin tenâvül eden insânın harâretinden müteʔessir olduktan sonra olur ise ona lüzûcet biʔl-kuvve derler.

Ammâ heşş o devâdır ki daĝt-ı yesîr ile yaʔnî azacık sıkırmak ile eczâ-i şıgâra mütecezzî ve münkasım ola ve onda yübüset veyâhüd bir nevʔ cümûd ola, şabır-ı ceyyid gibi.

Ve câmid o devâdır ki onun şânından olur ki o câmid olan devâ her hangi vaḫ üzere farḫ olunur ise o vaḫından ve heyʔetinden münbasıṭ olup şekl-i âḥeri kabûl eylemeye lâkin zâtında ve cevherinde cüzʔ-i bârid olmakla biʔl-fiʔ bulunan heyʔeti üzere bâkî kala, biʔz-zât ve bilâ-ḫasr kendiliğinden münbasıṭ olmaya, şemʔ gibi veʔl-hâşıl seyelân onun şânından ola velâkin biʔl-fiʔ seyelân olmaya.

8 “Cibsîn”i Hâcî Paşa ḥacerüʔl-caşş diye tefsîr eder. İbn Kütbî der ki cibsîn üç kısımdır: Biri ebyad-ı şulb-i ğayr-i heşştir ve ğayr-i berrâktır, bu kısım caşştır. Ve ikincisi ebyad-ı berrâktır ve şafâyiḫidir, o kısım isfidâc-ı caşşâşındır. Ve üçüncüsü ḥumret-i şaḫrîdir.

Ve sâil o devâdır ki şekli ve vağı üzere bi'l-fi'l sâbit olmaz, şalâbetli bir cirmin üzerinde vâkıf olsa yukarı tarafı aşağı tarafına hareket eder ve sülûku mümkün olan her tarafa akar, mâyi'âtın küllisi bu minvâl üzere olur.

Ve devâ-i lu'âbî o devâdır ki onun şânından olur ki o devâ suyun içine veyâhûd su gibi olan mâyi'âtın birinin içine ilkâ olunup nuğûc kılınsa o devâdan biraz eczâ müfâraakat edip temeyyüz eyleye ve o su ile muhâlaata eyleye ve mecmûc-ı mürekkeb bir cevher ola ki lüzümete meyli ola, bezr-i kañunâ ya'nî karnıyarık gibi ve hañmî gibi. Ve cemî'an büzür-ı lu'âbiyye izlâkı hasebiyle ishâl eyler lâkin şeyy olunsa ya'nî âteşte kavrulsa ve ba'dehu zıkr olunan tarîk üzere lu'âbî ahz olunsa o lu'âb muğarrî olmakla tañbî'atı habs ve kañd eder.

Ve dehîn o devâdır ki onun cevherinde dühn ola.

Ve neşşâf o devâdır ki arđı ve bi'l-fi'l yâbis olur ve onun şânından olur ki su veyâhûd su mişlli olan mâyi'ât-ı sâile ona mülâkî olsa o devânın mesâm-mât-ı hafıyyelerine su ve mâiyyet nüfûz eyleyip gâişa ola ve görünmeye, sönmedik nüre ve kireç gibi.

Ammâ hafif ve şakîlîn mâhiyyetleri zâhiredir *ya'nî hafif o devâdır ki onu ihtimâl tañbî'ata âsân olur, ve onun fi'li bedende serf olur ve şakîl hafifin aksi üzere olur.*

Bu zıkr olunan edviyenin zâtında olan şifâtları idi, ammâ o edviyenin ef'âlini beyânda bize vâcib olur ki o ef'âlin meşhûrlarını evvelâ 'ale'l-icmâl ta'dâd edip sayavuz ve o ef'âlin zıkrı mürûr eden şifâtların her birine tâbî'ca olanlarını biri birinden ayırıp başka başka tañbaka eyleyevüz ve ba'dehu tafşil edip tertîb eyleyevüz:

Tabaka-i ulâ devâ-i müsahhînin ef'âli tañkaşasıdır, o tañbaka bunlardır: mûlañtîf (1), cālî (2), muhâllil (3), muhâşşin (4), müfettiñ (5), mürhî (6), mündic (7), hâdım (8), muqaññ (9), kâsir-i riyâñ (10), câzib (11), lâziç (12), muhammir (13), muhakkik (14), muğarrîh (15), ekkâl (16), muğriñ (17), müfettit (18), mu'affin (19), kâvî (20), muqaşşir (21)

Tabaka-i sâniye müberridin ef'âli tañkaşasıdır: râdiç (1), muğallız (2), müfeccic (3), muhâddir (4)

Tabaka-i şâlişe muratñtîbın ef'âli tañkaşasıdır: müneffih (1), gassâl (2), müvessihû'l-kurûñ (3), müzlik (4), mümellis (5)

Tabaka-i râbi'a yübüsetin ef'âli tabakasıdır: müceffif (1), 'âşır (2), kâbıd (3), müseddid (4), muğarrî (5), müdmil (6), münbitü'l-laħm (7), hâtim (8)

Ve bunlardan mâ-'adâ edviyenin iki tabakası dahi vardır ki o tabakaları biri birinden ef'âli ĥasebiyle mümtâz olur:

Tabaka-i vâhide bunlardır: kâtil (1), semm (2), tiryâk (3), bād-zehr (4)

Tabaka-i uhrâ: müşhil (1), müdirr (2), mu'arriķ (3)

Ve biz bu ef'âli rüsüm ve ta'rîfleri ile bildiririz:

Mülattif o devâdır ki onun şanı ĥılın kıvâmını ĥarâret-i ģarîziyyesi ĥasebiyle mu'cedile eylemek olur, zûfâ ve ĥâşâ ve bâbüneç gibi.

Muħallil o devâdır ki onun şanı aħlâtin eczâsını tebhîr edip ayırmak olur bu vechle ki devâ-i muħallil ĥıltı müştebik ve müctemî' olduğu maħalalde tebhîr edip bedenden ihrâc eder hattâ o muħallil ĥarâretinin kuvveti ĥasebiyle ve fi'linin devâmı ile o ĥıltı cem'an ifnâ eder, cünd-i bîdesteç gibi.

Câlî devânın şanı budur ki saħı-ı 'udıya olan mesâmmaların ağızını ruṭûbât-ı lezice sedd eder veyâ ĥüd câmide olan ruṭûbât sedd eder ve câlî olan devâ o ruṭûbeti mesâmmâtin ağızından tahrik ve tebdid edip mesâmmâtı açar ve 'asel bu minvâl üzere câlidir. Ve câlî olan edviyenin her birisi cilâsı ĥasebiyle tabî'atı telyîn eder her ne kadar o devâda kuvve-i müşhile bulunmaz ise. Ve merâreti olan eşyâların küllisi câlî olur.

Muħaşşin devânın şanı budur ki 'udvun saħının eczâlarını muħtelif kılar, o eczâların ba'ḍısı fevke ve ba'ḍı âĥeri taħta mâil olur ve o vechle eczâların iħtilâfı devânın kabḍı ziyâde olup cevherinin keşâfeti olmak ĥasebiyle olur ve bu zıkr olunan bundan aķdem sebķat etti veyâ ĥüd devânın ĥarâfeti şedide olup cevheri laṭif olmakla olur ve bu mişlli devâ eczâ-i 'udvu taķtîf edip istivâsı bâṭıl olur veyâ ĥüd devâ-i muħaşşin 'udvun ĥuşûnet-i aşliyyesini izhâr eder o vechle ki kıvâmı metîn olup saħı-ı zâhiri bi-ĥasebi'l-ħilķa ĥuşûnetli olan 'udvun üzerine lüzüçetli ruṭûbet seyelân etmekle ba'ḍı kerre o 'udvda melâset-i 'arîḍa ĥâdiş olup bi'l-'araḍ emles olur ve cilâsı olan edviye o 'udv-ı ĥaşinin üzerinde olan ruṭûbet-i leziceyi cilâsı ĥasebiyle izâle eyledikte melâset-i 'arîḍası zâile olup aşlı olan ĥuşûneti zühür eder ve fi'l-ħaķıķa taḥşîn o devânın fi'li ĥasebiyle ĥuşûnet-i aşliyye zühür etmekle muħaşşin aşnâfından sayılır ve iklilü'l-melikin taḥşîni bu vechle olur ve

bu nev^c muhaşşinin tahşîni 'izâm ve gâdârîfte zühûru ekşer olur ve eķall-i zühûru cildde olur.

Müfettiḥ devânın şâm budur ki menâfiz dâhiline ve tecvîfinde vâķic olan mevâddı ve süddeleri tahrîk edip iḥrâc eder ve o mecârî meftûhaten bâķi kalır. Ve müfettiḥin fi'li câlî devânın fi'linden ķavî olur, futrâsâliyûn gibi. *Bundan âkdem futrâsâliyûnu 'Allâme maķdenûs ile tefsîr eylemiş idi.* Ve tefṭîḥ dahi muhaşşin gibi birkaç vechle olur, zîrâ müfettiḥ olan laṭîf ve muḥallil olmakla süddeleri telṭîf ve taḥlîl etmekle tefṭîḥ eder veyâḥûd laṭîf-i muķattîr^c olmakla tefṭîḥ eder, ķarîben sen taķṭîr'in ma'nasını [137b] bilirsin, veyâḥûd devâ-i laṭîf ğassâl olmakla tefṭîḥ eder ve ğassâlî dahi ķarîben bilirsin. Ve ḥurrîf olan devânın küllîsi müfettiḥ olur ve mürr-i laṭîf olan devânın dahi küllîsi müfettiḥ olur ve laṭîf-i seyyâl olan devânın küllîsi dahi müfettiḥ olur eger onun ḥarâreti mu'tedile olur ise ve laṭîf-i ḥâmîḍin küllîsi müfettiḥtir.

Mürḥî devânın şânı budur ki bir 'uḍvun kıvâmı o 'uḍvda olan mesâmmâtı tekşîf eder olsa mürḥî olan devâ o kıvâmı telyîn eder ve kıvâmın mülâ-yemeti ḥasebiyle o 'uḍvun mesâmmâtı tevessu^c eder ve genişir ve vüs'at-i mesâmm ḥasebiyle muḥtebes olan fudûl sühûlet ile mündefi^c olur ve mürḥî devâ bu fi'li ḥarâreti ve ruṭûbeti ile işler. Şibt ya'nî durak otu ve bezr-i ket-tân ile bir 'uḍva dîmâd olursa o dîmâd mürḥî olur.

Mündic devânın şânı budur ki o devâ ḥılta nuḍc ifâde edip pişirir, zîrâ mündic devâda ḥarâret mu'tedile olur, i'tidâl üzere ḥıltı teşhîn eder ve o devâda kuvve-i ķâbîda vard[ır], nuḍc olunca kadar ḥıltı ḥabs eder, nuḍca mâni^c hareketten ḥıltı men^c eder ve o devâ 'unf ile ḥıltı taḥlîl etmekle iḥrâķ eylemez. [İḥrâķ] inḍâcın dîddi olur. Muḥriķ devâ, ḥıltı 'unf ile taḥlîl eder ve ḥıltın laṭîfini keşîfinden ayırıp taş'îd eder ve keşîfini tersîb edip termîd eder ya'nî laṭîfi şu'ud edip mesâmmâtın ḥurûc eder ve remâdiyyeti bâķi kalır ve ona iḥrâķ tesmiye olunur. İnḍâc bunun dîddi olur, inḍâc ile ḥıltın kıvâmı mu'tedil olur, inḍâcda iḥrâķ olmaz.

Hâḍım devânın şânı budur ki o devâ ğıdânın ḥaḍmına mu'în olup kuvve-i ḥâḍımeye fâidesi olur. Bundan âkdem ḥâḍım devânın zikri sebķat eyledi.

Kâsirü'r-riyâḥ devânın şânı budur ki o devâ ḥarâreti ḥasebiyle ve tecfîfi ḥasebiyle rîḥin kıvâmını raķṭıķ ve havâyî eder ve o rîḥ muḥteķan ve muḥ-

tebes olduğu mahallde taḥallül ḥasebiyle miḳdâr nâkış kalır, sezâb toḥumu kâsirü'r-riyâhtır.

Muḳattır devânın şâni budur ki bir ʿuḍva mültezîk olup yapışan ḥıt-ı lezicın saḥı ile yapıştığı ʿuḍvun arasını devâ faşl eder ve leṭâfeti ḥasebiyle arasına girer, o ʿuḍvu ḥılt-ı lezicden ʿârî ve berî eder ve o ḥılt-ı lezicde devâ-i muḳattır bi'l-fi'l suṭûḥ-ı mütebâyine ihdâs edip teşebbüs ve taʿalluk eylediği mevdiʿden o ḥılt-ı lezicın ḥurûcunu teshîl eder, mişâli ḥardal ve sikencebîn olur.

Ve efʿâl-i edviyenin her birinin fiʿli âḫer-i dıddı olur. Muḳattırın dıddı lezic-i mültezîk olur ve muḥallil muḡallız muḳâbilinde olur ve mûlaṭṭıf mûkeşşif muḳâbilinde olur. Ve bunlardan mâ-ʿadâ efʿâlden zıkrde muḳârin olan her iki fiʿli biri birine muḳâbil olur. Ve muḳattır devânın ḥıltın kıvâmında fiʿli ve teşîri olmaz belki taḳtın şartı ve belki muḳattırın fiʿli ḥıltın itişâlinde olup baʿdı kerre ḥıltı eczâ-i müteferriḳaya tefriḳ eder velâkin yine her bir cüzʷ evvelki kıvâmı üzere olur.

Ve câzib devânın şâni budur ki o devâ mevâddı kendi bulunduğu ve vaḍf olunduğu mahalle cezb edip çeker leṭâfeti ve ḥarâreti ḥasebiyle, cünd-i bidester gibi. Ve câzib devânın baʿdısının cezbî şedîd olur ve bedenın ʿumkundan mevâddı cezb eder. Ve cezb-i şedîdi olan câzib devânın ʿırḳuʷ n-nesâya ve gâire olan evcâ-i mefâsıla menfaʿati olur eger beden tenkıye olunduktan sonra şedîdü'l-cezb olan câzib devâ ile dımâd olunur ise ve şevk ve süllâyı⁹ meḥâbisinden o şedîdü'l-cezb olan devâ iḥrâc eder.

Lâzic devânın şâni budur ki o devânın ziyâde nüfûzu ve leṭâfeti olan bir keyfiyeti olup ittişâlde ʿadedi keşîr ve mevdiʿleri müteḳarib ve miḳdârları şaḡîr teferruk ihdâs eder ve o şaḡîr parçaların mevdiʿ-i infişâli bir birine gâyetle ḳarîb olmakla teferruklardan her birinin vecaʿı cemʿ olup ʿuḍva şümülû olan vecaʿ-ı vâḫid gibi iḥsâs olunur, ḥardal maʿaʿl-ḥall dımâd olunsa veyâḫûd yalnız ḥall ile dımâd olunsa o dımâd bu vechle lezʿi ihdâs eder.

Muḫammir devânın şâni budur ki o devâ mülâkî olduğu ʿuḍvu teshîn-i şedîd ile teshîn eder, ḳuvvet-i teshîn ile demi zâhire cezb eder; ḥardal ve incir ve fûzenec edviye-i muḫammiredendir, bunların fiʿli keyyin fiʿline muḳârib olur.

9 سلى جلدۛ فيها الولد من الناس والمواشي *Kāmûs*. [Mütercim metinde diken anlamına gelen “süllâ”ı “doḡumda çocuḡu saran perde “selâ” ile karıştırmış görünüyor!]

Muḥakkik devānın şānı budur ki o devā ḥiddeti ve teshîni ḥasebiyle lez' ve ḥakk edici ḥıltı mesāmmāta cezb eder lākin o devāda 'udvu takrîḥ edecek kuvvet olmaz. Ve ba'dı kerre muḥakkik devāda şevk-i zegabî ya'nî çuka havı gibi dikenleri olup o şevkin ecrāmı şallāb olur velākin iḥsās ve ibşār olunmaz ve o şevk ḥikke ihdāsında ve lez' de muḥakkik devānın keyfiyetine mu'ın olur ve kebīkec bu minvāl üzere muḥakkik devādır.

Muḥarriḥ devānın şānı budur ki o muḥarriḥ devā eczā-i cildin aralıklarında mevcūd olan ruṭubetleri taḥlîl edip ifnā eder ve mevādd-ı rediyyeyi bedenden cilde cezb eder ve meczūb olan mevādd 'udvda ḳurḥa ihdās eder ve belādur mişlli devālar devā-i muḥarriḥtir.

Muḥrik devānın şānı budur ki o devā aḥlātın ve a'dānın laṭfını taḥlîl eder ve keşîfi ve remādiyyeti bākî kalır, eferbiyūn mişlli devālar devā-i muḥrik olur.

Ekkāl devānın şānı budur ki o devānın taḥlîli ve takrîḥi ile bedende olan laḥmiyyet azalır ve noksān üzere olur, zencār mişlli edviyeler ekkāl devā olur.

Müfettit devānın şānı budur ki o taḥaccür eylemiş ḥıltā müşādif ve mülākī olsa o taş gibi olan ḥıltı parçalar ve küçük küçük eczālar eder ve raḍd olmuş gibi olur, ḥaşātı ya'nî külāda ve meşānede ḥādiş olan taşları ḥacerü'l-yehūdî tesmiye olunan devā mişllilerinin teftit eylediği gibi.

Mu'affin devānın şānı budur ki 'udv[a] şāir ve rāci' olan rūḥun mizācını ifsād eder ve kezālik 'udvun ruṭubetinin mizācını taḥlîl edip ifsād eder ya'nî cevher-i ruṭubetin miḳdārını taḥlîl eylemez ancak mizācını taḥlîl eymekle mizāc fāsîd olur ḥattā mizācı fāsîd olan o ruṭubet istiḥāle edip bedenden cüz' olmağa şalāḥiyyeti olmaz ve 'ufūneti mūcib olan ḥarārette iḥrāk edecek kadar kuvvet olmaz ki ḥattā ruṭubeti ifnā edip ve remādiyyetini ibḳā etmekle o ḥarāret iḥrākı ihdās eyleye belki ruṭubetin kemmiyyeti ve miḳdārı 'alā-ḥālihi bākīye iken o ruṭubetin mizācını ifsād edip bedel mā-yeteḥallel olmağa şalāḥiyyetten çıkarır ve bu 'ufūnetin ve kezālik iḥrākın fā'ili ḥarāret-i ḡarībe olur ve ḥarāret-i ḡarīziyye lezīz-i havā'dır, ondan bunların emşāli ef'āl-i fāsîde zuhūr eylemez, zernîḥ ve sāfsiyā gibi devālar mu'affindir.

Kāvī devānın şānı budur ki o devā mülākī olduğu cildi iḥrāk-ı müceffif ile iḥrāk eder ve taşlıb eder ve cildi ḥumeme gibi eder ya'nî nār ile ruṭubeti

ifnâ olunmuş şalâbetli mîşe kömürü gibi eder ve o cildin cevheri hılt-ı sâil cereyânına sedd olur eger hılt-ı sâil cildin yüzünde olur ise. Ve cereyân şâmından iken cildin yüzünde mesdûd ve maḥbûs olan ruṭûbet-i şulbeye huşkrîşet tesmiye olunur. Ve kâvî devâlar şerâyînden ve şerâyîn mişlilerden demi ḥabs için isti'mâl olunur, zâc ve ḳulḳuṭâr mişlli devâlar kâvî devâlardır.

Kâşır devânın şâni budur ki o devânın ifrât üzere cilâsı ḥasebiyle cild-i fâsidden eczâ-i fâsideyi taḳşîr edip izâle eder, ḳuṣt ve zerâvend mişlli devâlar ve behaḳ ve kelef mişlli emrâd-ı cilde nâfi' olan devâlar devâ-i kâşırdır.

Müberrid devâların fi'li ve şâni senin ma'lûmundur.

Muḳavvî devânın şâni budur ki o devâ uḍvun ḳıvâmını ve mizâcını ta'cîdîl eyler ve uḍv i'tidâl-i mizâc ḥasebiyle vârid olan fuḍûl ve âfâtı ḳabûlden imtinâf eder. Ve muḳavvî olan [138a] devâların kimisi bi'l-ḥâşsa taḳviye eder, tîn-i maḥtûm ve tiryâḳ uḍvu bi'l-ḥâşsa taḳviye eder. Ve ba'dı muḳavvî devâların mizâclarında i'tidâl olur ve i'tidâli ḥasebiyle mülâkî olduğu uḍvda sühûnet ve bürüdetten hangisi ifrât üzere olur ise uḍv[un] o mizâcını ta'cîdîl eder. [i'tidâl-i] mizâc ḥasebiyle taḳviyet ḥâşıl olur. Câlînûs'un reyî üzere dūḥn-i verdde olan taḳviyet bu nev' taḳviyet olur.

Râdi', câzibin ḳıddı olur ve şâni budur ki râdi' devânın keyfiyyeti bürüdet olmakla uḍvu tebrîd ve tekşîf eder ve keşâfet ile uḍvun mesâmmâtı ḳayyîḳ olur ve mevâddı cezb eden ḥarâret-i uḍv bürüdet ile münkesire olup ḳuvvet-i câzibesi noḳşân üzere olur ve uḍv[a] seyelân eylemek şâmından olan mevâdda cümûd veyâḥûd ḥuṣûret 'ârıda olup seyelân eylemez ve seyelân eden mevâddı dahi uḍv tekâşüfü ḥasebiyle ḳabûl eylemez, 'inebû's-şaleb evrâmda ve şişlerde isti'mâl olursa bu fi'li işler devâ-i râdi'dir.

Muḡallîz, mülâttıfın ḳıddı üzere olur ve şâni budur ki o muḡallîz devâ ruṭûbetin ḳıvâmın ḡalîz eder üç sebebin biri ile:

Evvelkisi icmâd ile ya'nî o devâ ruṭûbeti dondurur ve cümûd ile lâ-maḥâle ruṭûbetin cevheri ḡalîz olur.

Ve ikinci taḳşîr etmekle ya'nî koyu etmekle ḡalîz eder.

Ve üçüncü sebep o devânın kendi nefsi ve cevheri ruṭûbete muḥâlaṭa edip ruṭûbet ḡalîz olur.

Kānûn'un bu mahallde olan kelâmından zâhir olur ki muğallızdan murād mükesssife şâmil bir mâ'nâ-yı 'âmmdır ve mülâttıftan murād muhallile şâmil mâ'nâ-yı 'âmmdır. Ve bundan âkdem "muhallil muğallızın dıddı ve mülâttıf mükesssifin dıddı olur" dediği mâ'ânî-i hâşşlarına nazâr olmakla iki kelâm arasında münâfât ve münâkağa olmaz.

Müfeccic hâdımın ve mündicin dıddı olur. Müfeccic o devâ olur ki bürüdeti hasebiyle harâret-i ğarîziyyenin ve kezâlik harâret-i ğarîbiyyenin ğidâda veyâhüd mevâdda olan fi'llerini ibtâl eder, o harâretler ğidâyı teşhîn edip hağm edemezler ve kezâlik mevâddı teşhîn edip inđac edemezler hattâ ğidâ ğayr-i münhadım olduğu hâl üzere kalır ve mevâdd ğayr-i nağic kalır.

Muħaddir o devâdır ki onun tabî'atı bârid olur ve bürüdeti bir hadde ulaşır ki onun 'udvu tebrîdinden hiss ve hareket kuvvetlerini o 'udva hâmil olan ervâhın kıvâm-ı cevherini tağlîz ve teksîf eder ve mizâcını tebrîd [eder] ve 'udvun dahi mizâcını tebrîd eder, pes ervâh o 'udvda cereyân eylemez ve cereyân eylese dahi o 'udv cereyân eden ervâhın hâmil olduğu hiss ve hareket kuvvetlerini kabûl eylemez, afyûn ve benc mislli devâlar devâ-i muħaddirdir.

Murattıb devânın ef'âlî meşhûr ve müte'âreftir.

Müneffih o devâdır ki onun cevherinde ruṭûbet-i ğalîza-i ğarîbe olur, o devâ tenâvül olunup harr-ı ğarîzî o devâda teşîr ve 'amel eyledikte o ruṭûbet-i ğarîbe sühûlet ile hâll olmayıp rıyâha istihâle eder ve bedende yel hâdiş olur, lûbiyâ ya'nî böğrölce ğidâ-i müneffih olur. Ve müneffih olan ağdiye ve edviyenin küllîsi şudâ'ı icâb eder ve 'ayna dahi mağarratı olur.

Velâkin ağdiye ve edviyeden müneffih olanlar üç şımf üzere olur:

Şımf-ı evvel o müneffihdir ki onun nefhe mâdde olan ruṭûbetini mi'dede olan hağm-ı evvel rîhe ihâle eder ve onun nefhi mi'dede olur ve o nefhin inhilâli ve dağılması dahi mi'dede ve em'âda olur.

Ve şımf-ı şânî o müneffihdir ki o müneffihde olan mâdde-i nefh ve ruṭûbet-i ğalîza mi'dede olan hağm-ı evvel ile zuhûr eylemez belki 'urûka vardıkta o ruṭûbet 'urûkta nefhe ve rîhe istihâle eder veyâhüd o ruṭûbet mi'dede iken rîhe istihâleye ibtidâ eder lâkin o istihâlenin tamâmı 'urûkta olur.

Ve şımf-ı şâlîşi o müneffihdir ki o müneffihin mâdde-i rîh olan ruṭûbeti külliyyeten mi'dede rîhe istihâle eder velâkin o rîh mi'dede külliyyeten taħallül eylemez belki o ruṭûbetin rîhiyyeti bâkıye iken 'urûka nüfûz eder.

Ve o eczâ ki onda ruṭûbet-i faḍliyye olup o ruṭûbet muḥâliṭ olduğu ğı-dânın cevherine ğarîbe ola, o eczânın muḥâliṭ olduğu aĝdiyenin küllîsi ile nefḥ ḥâdiṣ olur. Zencebîl ve circîr miṣlli nesnelere müneffih olur ve cemî'an müneffih olan devânın in'âzı olur ve bâhı taḳviye eder.

Ġassâl devânın şânı budur ki o devâda cilâ olur lâkin cilâsı ḳuvve-i fâ'i-liyye ile olmaz belki ḳuvve-i münfa'ile ile olur ve o devâda olan ḳuvve-i münfa'ileye o devâ-i raṭbın ḥareketi i'ânet eder. Biz "ḳuvve-i münfa'ile" ile murâd ederiz devânın ruṭûbetini ve "ḥareket" ile murâd ederiz devânın seyelânını ya'nî ğassâl olan devâ lâzımdır ki sâil ve laṭîf ola. Ve o vaṣf üzere olan devâda kaçan bedenimizin ḥarâreti te'sîr eylese seyelân edip 'uḍv üzere cārî olur ve 'urûḳun aĝızlarını tertîb ve telyîn edip açar ve fuḍlû dahi telyîn edip akıtır ve o vechle mevâdd-i fâside 'urûḳtan seyelân eder. Ve bu taḳrîrden zâhir olur ki devâ-i ğassâlde ancak telyîn ve telṭîf olmakla mevâddi seyelâna müsta'idd eder ve ḳuvve-i fâ'ile âḥer ma'nâ olur. Arpa suyu ve mâ-ı ḳarâḥ ğassâl olur. *"Karâḥ", seḥâb, vezninde o suya derler ki ona bir nesne karışmaya, mâ-ı ḥâliṣ ma'nâsına.*

Müvessih-i ḳurûḥ olan devânın şânı budur ki ḳurḥanın mâddesi olan ruṭûbet miṣlli o devâda ruṭûbet ola ve isti'mâl olundukta o ruṭûbet devânın ruṭûbetine karışıp mâdde-i ḳurḥa ziyâde olmakla o ḳurḥanın cefâfına ve indimâline mâni' ola.

Müzlik o devâdır ki bir mecrâya mülâkî ve muḥtebes olan cismin saḥḥım ıslatıp o cismi mecrâdan faṣl eder ve ayırır ve o cisme müzlik devâ karışmakla o cism yumuşayıp seyelânı ziyâde ḳabûl eder ve o cism ṣıḳal-i ṭabî'îsi ḥasebiyle a'fâda ise esfele ḥareket eder, eger a'fâda deĝil ise ḳuvve-i dâfi'anın def'i ile ḥareket [eder.] İccâş ya'nî erik izlâkı ḥasebiyle ishâl eder.

Mümellis devânın şânı budur ki ḥuṣûnetli bir 'uḍvun saḥḥına o devâ münbasîṭ olur ve o 'uḍvun saḥḥı ḥaṣîn iken o devânın seyelânı ḥasebiyle emles olur ya'nî o saḥḥın mütefâvit olan eczâlarının tefâvütünü o münbasîṭ devâ düzler ve müsteviye edip o saḥḥ emles olur. "Emles" müstevî ma'nâsındır. O devâ ḥuṣûnet-i saḥḥı setr edip örtmek ile saḥḥ bi'l-'araḍ müstevî olur. Ve mümellis devânın ba'ḍıları ḥuṣûnet-i saḥḥı kendi setr eylemez belki bedende mevcûd olan ruṭûbet-i âḥeri o saḥḥ üzerine akıtıp isâle eder ve o âḥer ruṭûbet o saḥḥ üzere münbasîṭ olup saḥḥ-ı ḥaṣîni emles eder.

Müceffif devâ o devâdır ki luṭf ve taḥlîli ḥasebiyle ruṭûbâtı ifnâ eder.

Kâbid o devâdır ki o devâ mülâkî olduğu uḍvun eczâlarının ifrâṭ-ı ḥareketlerini icâb eder ve ifrâṭ-ı hareketten eczâ-i uḍv ictimâc eder ve vaḍında tekâşüf ihdâş edip mecârî münsedde olur.

Âşır o devâdır ki eczâ-i uḍvu ḳabḍ ve cemde o devâ bir ḥadde bâliğ olur ki onun ḳabḍı ḥasebiyle uḍvun eczâları arasında mevcûde olan ruṭûbât muḍtaribe olup bi'd-ḍarûre ḥurûc eder.

Müseddid o müteneveldir ki keşif ve yâbis veyâḥûd muḡarrî olur ve o sebebden menfezlerde muḥtebes olup südde ihdâş eder.

Muḡarrî o devâdır ki yâbis olur ve onda lüzücutli bir ruṭûbet-i yesire olur ve o devâ lüzücuti ve ruṭûbeti ḥasebiyle mecârînin aḡızlarına mülteşik olup sâili seyelândan menç [eder.] Ve her devâ ki onda lüzücut ve seyelân ve izlâk ola, o devâda nâr amel eylese o devâ muḡarrî olur ve sâdde ve ḥâbis olur.

Müdmil o devâdır ki cirâhatin ve ittisâli müteferrik olan uḍvun mütecâvirân olan iki saḥḡı arasında mevcûd olan ruṭûbet-i fâsideyi o devâ [138b] kurutup teksîf eder ve ḡreviyyeti ḥasebiyle ve lüzücuti ile o iki saḥḡı biri birine ilşâk edip yapıştırır, dem-i aḥaveyn ve şâbir mişlli devâlar müdmil devâ olurlar.

Münbitü'l-laḥm devânın şâni budur ki o devâ cirâhate vârid olan demin mizâcını ta'dîl eder ve tecfîfi ḥasebiyle o devâ mu'addilü'l-mizâc olan demi aḡḍ edip demi laḥma ihâle eder.

Hâtim devânın şâni budur ki o devâ müceffif olur, tecfîfi ḥasebiyle cirâhatin saḥḡını kurutup üzerinde ḥuşkrîşet ihdâş eder ve cild-i tabîrî nâbit olunca ḳadar ḥuşkrîşet ḥasebiyle cirâhati âfâtan ḥıfz eder. Ve ḥarâret ve bürüdette mu'tedil olan devânın küllisi bilâ-lezç müceffif olur.

Kâtil o devâdır ki bedenin mizâcını ifrâṭla müfside ihâle eder ya'nî keyfiyyât-ı erba'adan birini bedenin beḳâsına muḥill olacak ḳadar ziyâde eder, eferbiyûn ve şevkerân ve afyûn devâ-i kâtil olur.

Semm, kâtil gibi mizâcını ifsâd eder lâkin kâtil nesnede bir keyfiyyet olur ki o keyfiyyet mizâc-ı insâna müḍâdde olur ve o keyfiyyet insânın helâkine mü'eddî olur, ammâ semm gâhice keyfiyyet ile helâke mü'eddî olur ve gâhice bi'l-ḥâşşa ihlâk eder, zikr olunan keyfiyyet olmaz; biş dedikleri nebt

bi'l-hâşşa helâke mü'eddî olmakla semm olur, kıtîl olmaz ve afyûn mişlîler hem kıtîl olur ve hemm semm olur.

Tiryâk ve bād-zehr bu iki devânın şânları budur ki o devâlar rûhun şihhâtinî muhâfaza edip semmin çararını rûhun nefsinden def' eder. Ve bu iki isimlerin ma'naları vâhid olup o isimler müterâdifân olur lâkin tiryâkın şînâfî olan mürekkebâtta isti'mâli ekşer ve evlâ olur ve bād-zehrin müfredâtta ve tabîfî olanlarda isti'mâli evlâ olur. Ve müşâbih olur ki vech-i âher ile tiryâk ile bād-zehr fark oluna, o vech budur ki ervâhî semmden muhâfaza eden kuvvet tabîfî olup nebâtâtta olur ise o nebâta tiryâk ismini itlâk evlâ olur ve eger ma'dende o kuvvet tabîfî mevcûd olur ise o ma'den bād-zehr ismine müstehakk olur. Ve yine müşâbih olur ki tiryâk ve bād-zehr aralarında fark-ı keşîr olmayıp müsâvîklar¹⁰ ola.

Müşhil, mu'arrik, müdir bu devâların mâhiyyet ve ma'naları ma'lûmedir.

Kaçan bir devâda ishâl ile kabd cem' olsa, sürincânda cem' olduğu gibi, o devâların küllîsi evcâf-ı mefâsıla nâfi' olur, zîrâ kuvve-i müşhile sür'at edip mevâddı cezb eder ve kuvve-i kabîda sür'at edip mevâddın mecrâlarını kabd ve tadyîk eder ve tadyîk hasebiyle cezb ile mündefi' olan mevâdd geri 'avdet eylemez ve kezâlik âher mahâlden mefâsıla mâdde-i veca' dökülmez ve menfa'at zâhir olur.

Ve kaçan bir devâda tahtîl kuvveti ile kabd kuvvetleri cem' ola, o devâ mu'tedil olur ve evrâm-ı balgamiyyede 'arîd olan istirhâ-i mefâsıla ve teşennüce nâfi' olur; kabd ile tahtîlden her birisi tecfîfte mu'tin olur, kaçan ikisi ictimâc eyleseler yübsü ziyâde olur.

Ve edviye-i müşhile ile edviye-i müdirre fi'lerinde biri birine mûmâna'at ederler, zîrâ müdir olan edviye şüflün ru'ubetini ve mâiyyetini meşâne tarîkine cezb eder ve şüflü ekşer-i hâlde tecfîf eder ve edviye-i müşhile şüflü terfîb eder ve beynehümâda temânuc zâhir olur.

Ve bir edviye ki onda kuvve-i müberride ve kuvve-i müsahhine ictimâc eyleye, evrâm-ı hârrede o mişlî edviyenin küllîsi nâfi'a olur, zîkr olunan evrâmın tezeyyüdü zamânından intihâsı zamânına gelince kadar menfa'a-

10 "Müsâvîk" o iki isme derler ki ikisinin mefhûm ve mâ-şadaqları bir olup veyâhüd mâ-şadaqları müttehid ve mefhûmları muğâyir olmak ihtimâli ola.

ti mütemâdî olur, zîrâ o devâ bürüdetin icâb eylediği kabû ile râdîc olup vereme mevâddi inşibâbdan redc ve menc eder ve teşhîni ile veremde olan mevâddi taḥlîl eder.

Ve bir devâ ki onda tiryâkiyyet ile bürüdet cemc olsa o mişlli devâların dıḡka menfaati şedide olur.

Ve tiryâkiyyet ile ḡarâret bir devâda ictimâc eylese ḡalbin bürüdeti ve sovukluḡuna menfaati sâir edviyenin menfaatinden ekşer olur.

Ve edviyenin teşşirinde biraz c ameller dahi vardır ki o c ameller tabîbin şunc ve ihtiyârî ile olmaz belki o c ameli tabîrat işler, meşelâ veremin zamân-ı tezeyyüdü âhirlerinde intihâya karîb zamânında râdîc ile muḡalil devâları tabîb ḡalt edip saḡy veyâḡud tîlâ eder ve tabîrat mürekkebü'l-ḡuvâ olan o devâdan taḥlîl kuvvesini ayırıp ancak veremde ḡâlâ mevcûde olan mâddede istîcmâl eder ve veremden o mâddeyi taḥlîl edip ifnâ eder ve kezâlik o devâdan redcî olan bürüdet kuvvetini dahi ayırıp o kuvveti vereme inşibâba müteveccih olan mevâdda istîcmâl eder. Bu vechle o iki ḡuvvet ayrılıp her birisi mahallinde istîcmâl olunmasa o mürekkebü'l-ḡuvâ devânın menfaati olmaz. Ve Ḥaḡḡ celle ve c alâ ḡadretleri beden-i insâna o tabîratı müsahḡhare edip beden-i insân için müdebbir kıldı ve beden-i insânın beḡasında nefcî olan c ameli ona müsahḡhar kıldı, insânın beḡasına elyak olan menâfîcî bi-izni ḡâlîḡihâ o kuvvet işler ve maḡarratlı olan nesnelere bi-izni ḡâlîḡihâ defc eder. O celb-i menâfîc ve selb-i müḡâdde o kuvvet min-ḡarafillâhi ta c alâ mülhem olur ve bi-izni ḡâlîḡ mülhem olduḡu nesnelere işler, tabîbin o c amelde ḡatcâ medḡali olmaz, ancak tabîbin fi c li o devâyı terkîb edip saḡy eylemek olur. “Fe-subḡânellezî bi-yedihî melekûtu külli şey'in lehü'l-ḡükmü ileyhi türceüne”

İşbu faşlda zıkr olunan zıkr olunan biraz ḡânûn ve uşûl ve esrârdır ki eḡıbbâyâ onları ma c rifet vâcibe olur:

Maḡâle-i Ülâ Fuşûlünden Faşl-ı Ḥâmis Edviyeye Ḥâricden c Arıḡ Olan Aḡkâmları Bildirir

Ve biz deriz ki ba c dı kerre edviyeye c amel-i ḡâricî ve şınâ c at ḡasebiyle c arıḡ olan aḡvâl ile aḡkâm c arıḡ olur, meşelâ devâ tabḡ olunmakla ve saḡḡ olunmakla ve nârda yakmakla ve ḡasl eylemekle ve berd ile icmâd edip

dondurmak ve âher devânın civârında kılmak ile o devâyâ tabîrî olmayan ahvâl ile ba'dı ahkâm 'arığ olur.

Ve ba'dı kerre dahi edviyenin ahkâmı edviye-i uhrâya mümâzecet edip karışmakla dahi müteğayyir olur, bu mümâzecet ile 'arığ olan tağayyürde olan kelâm her ne kadar terkîb-i edviyede olan kelâma müşâbih olur ise.

Ve biz deriz ki ba'dı devâ vardır ki cirmi keşif olur ve o devâ tabh olunmakla kuvvetini irsâl eylemez lâkin tabhta ziyâde 'unf olunsa ve nâr-ı kaviiye ile çok zamân kaynatılsa o zamân kuvvetini irsâl eder, aşı-ı keber ve zerâvend ve zürünbâd bu mişlli devâlardan olur, tabh-ı 'anîf ile ziyâde tabh olunmadıkça kuvvetlerini bu edviyeler irsâl eylemezler.

Ve ba'dı devâ mu'tedil olup tabh-ı mu'tedil ile kuvvetini irsâl eyler ve ona tabh-ı mu'tedil kifâyet eder, o mişlli devâyı tabhta 'unf olunsa kuvveti tahallül edip taş'ud eder ve fenâ bulur, bevli müdrir olan büzür bu minvâl üzere olur, kezâlik ustuhûdüs ya'nî karabaş ve ona benzeyen devâlar bu minvâl üzere olur.

Ve ba'dı devâ vardır ki onun kuvvetini tabh-ı mu'tedil ifnâ eder belki onun kuvveti edbâ tabh ile zâhire olur. Eger ednâ galeyân üzere ziyâde olup bir galyi ziyâde ve artuk olşa kuvveti fâniye olur ve onun kuvvetinden bir eser kalmaz, eftümün gibi, zirâ eftümün tabh-ı ceyyid ile tabh olunsa kuvveti bâtil ve 'ameli 'atıl olur. Ve leblâb dahi bu hükmdede eftümün gibidir, tabha leblâbın kuvveti dahi mu'tika olmaz, ednâ tabh üzere iğlâ-i vâhid ziyâde olunsa kuvveti bâkiye olmaz. Vâcib olur ki eger o mişlli devâlar ra'tb ise mâ-ı hârr içinde o devâlar el ile oğulur ve o devâlar yâbis ise galye-i hafife ile kaynatılır.

Ve ba'dı edviyenin dahi kuvvetini o edviyeyi sahk eylemek aşlen ve külliyyen ifnâ eder, meşelâ sahmûnyânın sahkı kuvvetini ifnâ eder. Ve vâcib olur ki sahmûnyâ ziyâde rıfķ ile sahk oluna tâ ki sahk hasebiyle harâret-i müfside 'arığa olup kuvvetini izâle eylemeye. Ve şumûğun ekseri sahmûnyâ şıfatı üzere olup sahkı kuvvetini izâle eder. Ve bu mişlli şıfatı olan edviyeyi ru'tebet içinde tahlil eylemek sahkından evfaķ [139a] ve evlâ olur.

Ve edviyenin küllîsinin her kaçan sahkında ifrâ't olunsa ef'âli bâtille olur. Edviyenin sahk ile cismi şağir olmakla kuvveti her bâr mahfûza olmaz belki câiz olur ki ziyâde sahk ile cism şıgarda bir hadde bâliğ ola ki o cism

kendiye maḥşûş olan fi'lini işlemeğe kâdir olmaya, zîrâ bir cismin kuvveti miqdâr-ı ma'lûm hareket ile bir nesneyi tahrîk eylese ona lâzım olmaz ki o cismin cüz'ü dahi o hareketin cüz'ünü işleye, meşelâ on nefer kimseler ittifâk üzere bir hımlı yevm-i vâhidde bir fersah maḥalle naql ederler velâkin o kimseler iki bölünse ve iki fırka olup her fırka beşer olsalar o fırkalardan biri o hımlı mesâfesi kalîle olan maḥalle naql eylemeğe kâdire olmaz ve nişf fersah mesâfesi olan maḥalle mecmûc-ı hımlı naql aşlâ mümkün olmaz. Ve kezâlik o hımlı tanşîf olunsa nişf-ı mezkûru beş nefer kimse nakle kâdir olmazlar belki mümkün olur ki kuvve-i kâmileden müte'essir olup nakli kâbil olan nesne kuvvet-i nâkışadan aşlâ müte'essir olmaya, zîrâ câiz olur ki zâtü'l-eczâ olan cismin mecmûc-ı eczâsına mecmûc-ı kuvvetin 'urûdu mecmûc oldukları hâlde ola, kuvvetten birer cüz' cisimden birer cüz'e 'arîd olmak ḥasebiyle olmaya. Ve bu mişlli kuvveti olan devâ saḥk olundukta eczânın ictimâ'ı zâil olup teferruk eder ve ictimâ' ḥasebiyle mecmûc-ı eczâya 'arîd olan kuvvet dahi zâile olur, o kuvvetten birinin eczâ-i şîgârında o eczâ-i şîgâra mümâsil eczâ-i kuvvet bulunmaz ve birinin mecmûcuna cüz'lerinin nisbeti üzere mecmûc-ı fi'le nisbeti olan bir cüz'-i fi'li cüz'-i cisimden şudûr eylemez. Ona binâen ki bir kavm zâhib oldular ki bir cismi taşğîr edip küçültmek o cismin şüretini ibtâl eder ve şürete terettüb eden kuvveti dahi ibtâl eder.

Ve eṭbbânın edviye-i mürekkebede olan ba'dı kavli vardır ki o kavle kâil olan kimse zîkr olunan kavmin kelâmını inkâra karîb olmaz belki beynehümâda muvâfaqat olur. Mürekkebâta eṭbbânın zîkr eylediği kavli budur ki ba'dı mürekkebede bir ḥâşşa bulunur ki mürekkebin şüret-i nev'iyyesi o ḥâşşayı iktidâ eder, o mürekkebin eczâsının keyfiyyâtı iktidâ eylemez ve mürekkebede o ḥâşşanın vücûdu eczâsının keyfiyyetleri ḥasebiyle olmaz.

Ve kaçan edviyenin bir fi'li şânından olsa ve o edviyenin saḥkında ifrâṭ olunsa mümkün olur ki o devânın kable's-saḥk olan fi'li ba'de's-saḥk fi'li âhere intikâl eyleye. Meşelâ bir devâ ifrâṭ üzere saḥk olunmazdan evvel bir hıltı veyâhüd şüflü istifrâğa kavî olsa ifrâṭ üzere saḥk olunduktan sonra hıltı ve şüfl-i mezkûrları istifrâğa kâdir olmaz belki o devânın fi'li ve istifrâg-ı mezkûru mâiyyeti istifrâğa intikâl eyler o devânın saḥk-ı müfriṭ ile kuvveti sâkıta olmakla veyâhüd o sebebden ki hıltı ve şüflü istifrâg devânın bedende ziyâde

mekşî ile olur ve ifrâṭ üzere saḥḳ olunan devā ziyāde raḳîḳ ve laṭîf olmakla bedene nüfuzu ziyāde olur ve miḳḳârî keşîr olur ise istifrāḡı ḳaşd olunan ḥıṭ ve şüflün bulunduğu uḍvdıa o mevādd-ı ḡalîzayı istifrāḡ edecek ḳadar meḳş eylemez belki âḡer uḍvlara nüfuz edip bulduḡu mâiyyeti min-ḡayri meḳşin sühulet ile iḡrāc eder. Ve bu bâbda Cālînüs ḡikāye eder: Ma'cûn-ı kemmûnînin eczâları bir kerre ifrâṭ üzere saḥḳ olundu ve o ma'cûnun fi'li ḳabḑı ishāl olmakla mu'teḳilu't-ṭab' bir kimsede isti'mâl olundu ve o ma'cûn kendi fi'lini işlemedi ve o kimsenin ṭab'ı ishāl eylemeyip bevlini idrâr eylemedi.

Ve vâcib olur ki cevherleri laṭîf olan edviyeyi saḥḳta mübâlaḡa olunmaya belki saḥḳta mübâlaḡa cevherleri keşîfe olan edviyede oluna ḡuşuşan o keşîfe edviyenin a'ḑâ-i ba'ideye vuşûlü ve nüfuzu ḳaşd oluna, o zamân saḥḳta mübâlaḡa ziyāde vâcib olur, ḡareketi ağır ve cevheri keşîf olduḡu için. Büsşed ve lü'lü' ve şāzenec mişlî eczâlardan mürekkeb olan riye devâlarının eczâları mübâlaḡa ile saḥḳ olunmak gerektir.

Ammâ iḡrâḳın aḡḳâmı budur ki iḡrâḳ ba'dı kerre devânın ḳuvveti nâḳışa olsun için olur ve ba'dı kerre devâda ḳuvvet ziyāde olsun için devā iḡrâḳ olunur. Cevheri laṭîf olup ḡarr veyâḡud mu'tedil olan devâlar iḡrâḳ olursa ḡarr ve ḡiddeti o devânın noḡşâmı olur, zîrâ o devâda mestûr ve müstekin olan cevher-i nârî iḡrâḳ ile taḡallûl eder, zâcîn ve ḳulḳuṭârın ḳuvveti iḡrâḳ ile nâḳışa olur. Ammâ cevheri keşîf ve ḳuvveti ve keyfiyyeti ḡayr-i ḡârre ve ḡayr-i ḡâdde olan edviyenin ḳuvvetini iḡrâḳ ziyāde eder ve iḡrâḳ ile o edviyede keyfiyyet-i ḡârre ziyāde olur, nûre mişlî, zîrâ nûre bir ḡacerdir ki onda ḡiddet yoktur, ḳaçan kim iḡrâḳ olursa onun keyfiyyeti keyfiyyet-i ḡârreye istiḡâle eder.

Ve edviyenin iḡrâḳı beş a'râddan biri için olur:

Evvelkisi devânın ḡiddetini kesr için iḡrâḳ olunur.

İkincisi devāya ḡiddet ifāde için iḡrâḳ olunur.

Ve üçüncüsü cevheri keşîf olan devā laṭîfî'l-cevher olsun için iḡrâḳ olunur.

Ve dördüncüsü saḥḳa müsta'idd olsun için iḡrâḳ olunur.

Ve beşincisi devânın cevherinde olan redâ'et zâil olsun için iḡrâḳ olunur.

Evvelin mişālî ḳulḳuṭâr ve ikincinin mişālî nûre ve üçüncünün mişālî sereṭân ve geyik boynuzu ki iḡrâḳ olunur ve dördüncünün mişālî ibrişîm, zîrâ ibrişîm taḳviye-i ḳalb için iki vechin her biri ile isti'mâl olunur ḡâḡice

muğarraşan isti'mâl olunur ya'nî miğrâş ile kaç olunur ve gâhîce ihrâk olunur lâkin muğarraşan isti'mâli muğarraşan isti'mâlinden evlâ ve menfa'atlı olur velâkin takrîş ile eczâsı kâdr-i kifâye küçülmemekle ekşer-i isti'mâli ihrâk ile olur. Ve hâmisin mişâli 'akrebi ihrâktır haşâta mu'alece için. 'Akreb ihrâk olunup redâ'eti ihrâk ile def olunduktan sonra isti'mâl olunur.

Ve ammâ ğasl devâdan devâdan muhâliþi olan cevher-i hâdd u laþîfi selb eder ve devânın hiddetini teskîn eder ve keyfiyyetini ta'dîl eder. Ve mağsûl olan devânın ba'dısında harâret-i müfriþa-i mestûre olup ğasl ile o harâret zuhûr eder ve ba'dehu zâile olduĝundan ĝayri bürüdet dahi iktisâb eder. Ve bu hâlet o devâ-i arđide olur ki o arđi devâ ihrâk olunup ihrâktan nâriyyet istifâde eder ve ğasl ile zikr olunan hâlet zuhûr edip âhirü'l-emr harâretten ğasl ol devâyı berî ve 'arî eder, nûre-i mağsûle gibi,¹¹ ğasl ile harâreti müfâraķat edip mu'tedile olduĝu hâlede bâkî kalır.

Ve ğasl ile ba'dı kerre mücerred devâyı tebrîd kaşd olunmaz belki ğasl ile devânın eczâsmı taşvîl edip o devâyı muhâliþ olan eczâyı ihrâc ile taşvîl [ve] taþhîr ve devânın cevheri ĝayet-i hulûsa bâliğ olması maþlûb olur; tütiyâyı su ile saħķ eylemek zikr olunan taşvîl için olur.

Ve ba'dı edviyede bir kuvvet olur ki o kuvveti isti'mâl mu'alecede maþlûb olmaz ve ğasl ile o kuvvet devâdan izâle olunur. Meselâ hâcer-i Ermenîde ve lâjverde ĝaşeyânî mücîb bir kuvvet vardır, o iki devâ ğaslede mübâlaĝa olunup o kuvvetleri izâle olunur.

Ammâ devâyı icmâd edip dondurmaĝın fâidesi budur ki ba'dı devâda kuvvet-i laþîfe vardır ki o devâ bâridü'l-cevher iken o kuvvet-i laþîfe devânın bürüdeti zuhûruna mâni' olur, kaķan o bürüdeti izhâr kaşd olursa o devâ icmâd ile izâle olunur.

Ammâ mücâveretin beyânı budur ki edviye mücâveret ile cevherine ĝarîb olan ba'dı keyfiyyât iktisâb eder hattâ o keyfiyyât-ı müktesibe ile o devânın fi'li fi'l-i âhere istiħâle eder. Ve çok edviye-i bâride vardır ki edviye-i hârreye mücâveret ile harâret istifâde edip tabî'atı bâride iken hârre olur, hîlût ve eferbiyün ve cünd-i bîdester ve misk mişli edviye-i hârreye mücâvir olan edviye-i bâridenin tabî'atı harârete istiħâle eder. Ve çok

11 Nûreye ya'nî yanmış kirece su şabb olursa evvelâ harâreti ifrâþ üzere zuhûr eder ba'dehu sâkine olup bürüdet-i tabî'si 'avdet eder.

hârr devâlar dahi kâfûr [139b] ve şandal mişlli devâ-i bâride mücâveret ve muķârenet ile bürüdet istifâde edip devâ-i hârrın taḫîrâtı bürüdete istiḫâle eder. Pes vâcib olur ki bu kânûn ḫabṭ olunup muḫtelifetü'l-ecnâs olan devâları biri biri yanında kılmaktan ictinâb oluna ḫattâ o devâlardan maṭlûb olan kuvvet bâḫıye kala.

Ammâ edviyeyi terkîbin ve mûmâzetecin aḫkâmı beyânı budur ki edviye üç ğaraḫın biri için terkîb olunur:

Evvelki ğaraḫ budur ki mûmâzece ile edviyenin taḫviyesi kaşḫ olunur.

İkinci ğaraḫ budur ki bir devâda maṭlûb olmayan bir fi'l olur, mûmâzece ile o fi'li işleyen kuvvet-i fâ'ile devâdan izâle olunup 'ameli ibtâl olunur.

Ve üçüncüsü budur ki baḫḫı devânın menfa'at-i maṭlûbesi olduĝu gibi maḫarratı dahi olur, mûmâzecet ile o maḫarrat izâle olunur.

Evvelin mişâli o devâdır ki onda ğayr-i kaviiye olan ishâl kuvveti olur velâkin o kuvvet kaviiye olmamakla kemâ-yenbaĝî ishâl eylemez, o mişlli devâ muḫn-i ishâl olan devâyâ mûmâzecet olunmakla taḫviye olunur. Meşelâ türbûdde kuvve-i müşhile vardır velâkin ḫiddeti daṭife olmakla taḫlîl-i şedîde kavî olmaz, ancak o kuvvet-i daṭife ile türbûd ḫâḫır olan balĝam-ı rakîḫi ishâl eder. Kaḫan türbûd zencebîl ile terkîb olunsa zencebîlin ḫiddeti ḫasebiyle ḫulḫ-ı lezic ve balĝam-ı zücâc-i keşîri ishâl eyler ve ishâli sūr'at ile olur. Ve kezâlik eḫtîmünün ishâli baṭî olur, kaḫan eḫtîmün fülful ile ve edviye-i laṭife ile terkîb olunsa sūr'at ile ishâl eyler muḫâliṭlerinin i'āneti ḫasebiyle. Ve kezâlik râvendde kuvve-i kâbıḫa-i kaviiye vardır velâkin kuvve-i müfettiḫası dahi vardır, her ne kadar kuvve-i kâbıḫası kaviiye ise kuvve-i müfettiḫası kuvve-i kâbıḫasını kesr eder, o kuvve-i şâniyeden kuvve-i ūlâsına bi'l-'araḫ noḫşân gelir, kâbḫı kemâ-yenbaĝî ḫâşıl olmaz. Kaḫan râvend ḫn-i Ermenî ve aḫâḫıyâ ile terkîb olunsa o zamân râvend kâbḫ-ı şedîd ile kâbḫ eder.

Ve baḫḫı kerre devâyı tenfîz-i bezreķa için âḫer devâ ile mûmâzecet olunur. Edviye-i kalbiyye yaḫnî verd ve kâfûr ve büsset mişlli devâlar zaḫferân ile terkîb olunur ve zaḫferân o edviyeyi kalbe tenfîz edip ulaştırır.

Ve baḫḫı edviye neffâze olup isti'mâl olunduĝu maḫallde fi'lini işleyince kadar meḫş eylemez. O mişlli neffâze olan edviye nüfûzunu 'âyıḫ devâ ile mûmâzece olunur ve o 'âyıḫ devâ neffâze olan devâları menfa'ati maṭlûbe

olan maḥallerde fi'lini işleyince kadar ḥabs eder. Meşelâ bezr-i fücl ya'nî turp tohumu ile kebidde mu'alece için isti'mâl olunup mülaṭṭıfât-ı neffāze olan devālar ḥalt olunur ve o mülaṭṭıfât kebidde vâsıl oldukta bezr-i fücl o mülaṭṭıfâtı kebidde kabḍ eder ve maṭlûbe olan fi'leri tamâmen işleyince kadar kebidde bezr-i füclün ḥabsi ile mekṣ ederler o vechle ki o edviye leṭâfeti ḥasebiyle 'urûkta nüfûza isti'câl eder ve bezr-i fücl muğassî olmakla o edviyeyi cânib-i ḥilâfa taḥrîk eder, pes iki kuvve-i muḥarrikenin birinde galebe olmamakla o edviye kebidde ṣâbite olur.

Ammâ ibtâl-i fi'l için mümāzece ve terkîb olunduğunun beyânı budur ki iki devā ki her birinin fi'li âḥer in fi'li gibi olur lâkin o fi'l-i vâhid in fâ'ili her birinde birer kuvvet olur ki o iki kuvvet beyninde müdâdde olur veyâḥüd müdâddeye müşâbih kuvvetler olur. Ve o mişlli devālar isti'mâl-de cem' olsa ve biri muḥaddem ve âḥer devā mu'ahḥar olsa o muḥaddem olan devā fi'lini işler ve o iki devânın biri fi'lini muḥaddem işlemese ve ma'an fi'le başlasalar fâ'illeri müdâdde olmakla birini biri fi'lden men' edip 'amelleri lağv olur. Ve bunun mişâli benefsec ile helîlec mişlli devālardır, zîrâ ikisinin dahi fi'li ishâl eder lâkin benefsec telyîn edip ishâl eder ve helîlec 'aşr ve teḳşif ile ishâl eder, ikisinin dahi fi'li ishâl olur lâkin benefsec ile olan ishâl in fâ'ili kuvve-i müleyyiye olur ve helîlecde olan kuvve-i müşhile 'aşr ve teḳşif kuvveti olur ve bu iki kuvvet arasında müdâdde olur, zîrâ telyînin ma'nâsı ḥıltı ve şüflü yumuşatıp reḥâ eylemektir ve 'aşrın ma'nâsı sıkmak ve teḳşif edip katı eylemektir, lâ-maḥâle bu iki kuvvetler müdâdde olur ve ma'an ikisi fi'le ibtidâ eder ise fi'leri bâtıl olur. Eger helîlec sebḳat edip benefsec üzerine vârid olur ise ikisinin dahi fi'li olmaz, ammâ benefsec evvel vârid olup telyîn eyledikten sonra üzerine helîlec vârid olsa o müleyyiye ve yumuşamış nesneyi helîlec 'aşr edip ishâli ziyâde ve ḳavî olur.

Ammâ mümāzecenin üçüncü sınıfının mişâli şabır ile keşîrânın veyâḥüd muḳlün mümāzecesesi ve terkîbi olur. Şabırın menfa'ati ishâl edip em'âyı tenḳiye eylemektir velâkin em'âda saḥc ihdâs eder, bağarsıkların saḥı-bâṭını paralar ve damarların ağzını açar. Kaçan şabıra keşîrâ ve muḳl muḳârin kılınsa keşîrâ o saḥcı taḡriye ve işlâḥ eder ve muḳl dahi damarların ağzını şedd edip bağlar ve selâmet ḥâşıl olur.

Ve bu mezkûrlar biraz kavânîndir ki edviyenin tabâyî'ini ma'rifette menfa'ati olur:

Ma'kâle-i Ülânın Fuşûl-i Sittesinden Faşl-ı Sâdis Edviyeyi Tekevvün Eylediği Maḥallden Ahz ve İltikâf Etmeğin Tarîkîni ve Ba'dehu İddihâr ve Muḥâfaza Olunmasını Bildirir

Edviyenin ba'dısı ma'denî olur ve ba'dısı dahi nebâtî olur ve ba'dı âheri dahi ḥayvânî olur.

Ma'denî olanın efdali ma'rûfe olan ma'âdinden ahz olunan ma'denî devâlar olur, kalḳant-ı Kıbrîsî ve zâc-ı Kirmânî gibi. Ve ma'den ma'rûftan olduğundan sonra ma'denînin efdali hılt-ı ğarîbden 'ârî ve nakî olan devâlar olur. Ve vâcib olur ki ma'denden ilükât ve ahz olunan devâ şırfen cevheri kendi nev'inden ola, cevher-i âher ona muḥâlîf olmaya ve kendi levni ve ta'cını münkesir olmaya.

Ammâ edviye-i nebâtîyyenin ba'dısı evrâk olur ya'nî yapraklar olur ve ba'dısı büzür ya'nî tohumlar olur ve ba'dısı kökler ve ḳadıbler ya'nî ağaç ve ot dalları olur ve ba'dısı çiçek olur ve kimisi dahi şumûĝ ve kimi dahi bi'l-cümle eczâ-i mevcûdesi ile mecmû'-ı nebât olur.

Ve vâcib olur ki evrâk nemâsî ve hacmi tamâm olup henüz taĝayyüre ve inkisâr-ı levne başlamadan hey'et-i kâmile bākîye iken ictinâ oluna ya'nî devşirilip ahz oluna. Maḥalinde evrâkı vaqt-i taĝayyüre ḳadar terk olunup ba'dehu cem' olunmak câiz olmayınca vaqt-i suḳûta ve intişâra ḳadar cem'î te'ḥîr olunmak aşlâ câiz olmaz.

Ammâ büzür ve tohumlar maḥallerinde pekişip cirmleri müstahkem ve ruṭûbeti ve çîĝliĝi zâil olunca ḳadar terk olunup ba'dehu vaqt-i istiḥkâmında cem' ve ceny olunur.

Ammâ uşûl ya'nî kökler o köklerin nebâtının yaprakları suḳûtu ḳaşd edip intişâra ibtidâ eyledikte cem' olunur.

Ve ammâ zeherât ya'nî çiçekler açılmaĝı tekmiil edip zübüle ve buruşmaĝa ve dökülmeĝe başlamazdan muḳaddem kemâl-i tarâvetinde cem' olunur.

Ammâ ḳudbân ya'nî dallar idrâk edip ve erişip zübül ve teşennüce ve buruşmaĝa başlamazdan muḳaddem hacminin kemâli vaḳtinde cem' olunur.

Ammâ şimâr ve mîveler tamâmen idrâk edip ve erişip ve suķûta müstaidd olmazdan muķaddem cem^c ve ictinâ olunur.

Ve cemr'an eczâsı ile cem^c olunacak nebât büzûru idrâk edip ve nebâtı ğadđa ya'nî tâze ve tarî iken ahz olunur. Ve kaçan nebâtın uşûlünde ve kökünde teşennüc-i kalîl olsa ķudbânda zübül-i kalîl olur ve tohumda simen ve imtilâ ziyâde olur. Ve mîvenin iktinâzı eşedd olup ağırlığı ziyâde olsa o mîve ziyâde ceyyid olur ve mîvenin hacmi ve cirmi cizâm-ı tabîrsine bâliğ olup lâkin zübülü ve ķadâfeti olsa onun cizâmının ve büyüklüğünün menfaati olmaz. Eger cizâmda muntehî olan fâkihelerde rezânet ve ağırlık olur ise o fâkihe cidden fâdila olur. Ve havâ şâf iken [140a] cem^c olunan şimâr, havânın ruķûbeti ve mațara ķurb-ı ahdi zamânında cem^c ve ictinâ olunan şimârdan efdaldır. Ve beriyye, bostâniyyeden aķvâ olur ve hacmi dahi aşğar olur. Ve cebeliyye, beriyyeden aķvâ olur. Ve o mevdi^c ki onun cânibinde merâric ve müşrifât ola ya'nî mer'alar ve yüksek maħaller ola, onun mîveleri sâir maħallerden hâşıl olan mîvelerden aķvâ olur. Ve vaķt-i mezkûrda cem^c olunan vaķtsiz cem^c olunandan kavî olur. Ve bu mezkûrlar hûkm-i ekserî olur, bağı kerre dahi tahallûf eder.

Ve kaçan şimârın levni eşba' ola ya'nî rengi koyu ola ve ta'mı zâhir ve râyihası ziyâde zekî ola, o meyve kendi bâbında aķvâ olur.

Ammâ hâşîş ya'nî kuru otlar iki veya üç seneden sonra ķuvvette daif olur lâkin kalîlü'l-aded hâşâyîşin müddet-i ķuvveti tavîle olup üç seneden ziyâde ķuvveti bâkıye olur, ģarbaķ-ı esved ve ģarbaķ-ı ebyağın ķuvvetinin müddet-i beķâsı üç seneden ekser olur.

Ammâ şumûğ o vaķtte cem^c olunur ki o şumûğ mün'akıde olup seyelân eylemez velâkin raţb iken cem^c olunur, kuruyup oğmak ile dağılacak kadar maħallinde terk olunmaz. Ve ekser-i şumûğun üç seneden ziyâde ķuvveti kalmaz ģuşuşan eferbiyünün ķuvveti o müddetten ziyâde olmaz. Ve şumûğdan her birinin ziyâde kavî olanları kavî olmayanlardan cevdet-i ķuvveti üzere bâķî olarak müddet-i beķâsı ekser ve uzun olur.

Ve her hangi edviyenin tarî ve kavîsine ihtiyâc olup o kavî ve tarî devâ bulunmasa o devânın atîķi ve daifinin dırfı ve iki katı tarî ve kavînin maķâmına her nev'de kâim olmağa ķarîb olur.

Ammâ edviye-i hayvâniyye vâcib olur ki o devâlar genç ve şâbb olan ve cismi ziyâde şâhîh ve a'cdâsı ziyâde tâmm olan hayvândan eyyâm-ı reb'ede aḥz oluna. Ve hayvânın cisminden nez' ile aḥz olunacak devâlar o hayvân şâhîhatü'l'ebdân iken zebḥ ve tezkiye olunduktan sonra nez' oluna, hayvân maraḍ ḥasebiyle helâk olup meyyite olduktan sonra ondan nez' olunan devâya iltifât olunmaz.

Bu kavânîn biraz kânündür ki taḥîb onu ḥıfz ve ḍabt eyleyip müstaḥdırı olmak vâcib olur ve edviye-i müfredde emrinde bu uşûl taḥîbinin 'atadı olup mu'alecâtında bunlar ile 'amel eylemek taḥîbe ziyâde mühimm ve lâzım olur.

Ve şimdiki hâlde biz maḳâle-i sâniyye şürû' edip bizim katımızda ma'rif olan edviye-i müfredenin veyâ ḥud' alâmât-ı şâhîhasını tefahḥuş ve âşârını tetebbu' ile bize ma'rifeti mümkün olan müfred devâların taḥbâyi'inde tekellüm ederiz ve o devâlar ki esâmîsinden mâ'sadâ âşârına ve taḥbâyi'ine bizim için ittılâc mümkün olmaya, biz onları ihimâl edip terk eyleriz ve kitâb-ı şânînin evvelinde işâret eylediğimiz elvâhı Allâhu ta'âlânın meşiyeti ve ḥüsn-i tevfiḳi ve feysiri ile tertib eyleriz.

Mâ'lûm buyurula ki muşannif rāḥmetullāhi ta'ālā 'aleyhi ḥadretleri edviye-i müfredede müt'eallika olan mesâili beyânda ifsâḥ edip mevḏû-ları mütteḥid olan mesâili bir maḥallde yazıp âḥerlerden ifrâz eyledi ve o müfrez olan mesâili levḥa 'unvânı ile mu'anven eyledi. Ve bi'l-cümle elvâh-ı muḥarrere on altı levḥaya bâliḡa olur; üç evvelki levḥa edviyenin mâhiyyetini ve devâ-i müfredin ceyyidini ve taḥbînı bildirir, on biri edviyenin efcâl-i külliyyelerini ve ḥavâşşını ve kezâlik li-küllî 'udvın 'udvın ḥâşş olan ve ḥâşş olmayan maraḍlarda olan devânın menfa'atını bildirir ve on altıncı levḥada ebdâli ya'nî o levḥa şâhîbi devâya ne aşl devâ bedel olduğunu bildirir. Ve bu elvâhtan üç evvelki levḥalar zikrleri âfî devâların her birinde mültezim olur ve bâkîler bāḍı edviyede cem'ân bulunur ve bāḍı âḥer devâda o elvâhın bāḍısı bulunur ve bāḍı âḥerleri bulunmaz. İşbu temhîd eylediğimiz muḳaddime mâ'lûm oldu ise Kânûn'un kelâmına mübâşeret eyleyelim:

el-Makâletü's-Sāniyetü

Biz bu makāle-i sāniyede zikr olunan on altı levhadan her bir levhada vākıfa olan umūra delālet eyleriz ve o levhalara mahşuş olan mülhakāt ve aşnafa ve aşbāga dahi delālet eyleriz.

Ammā dört evvelki levhaların emri zāhirdir ya'nî bizim ve āher kimse-lerin bilā-tekellüf ma'lûmlarıdır ve mā-^uadā levhalarda beyān olunan mesāil tafşil-i ebvāb ve tenvî-i envā^a muhtāc olan mesāildir. Sen zann eyleme ki o levhalarda bizim ta'dād eylediğimiz ^uadedlerde biz tekellüf ile o ^uadedleri istikşā eyledik ve bināen ^ualeyh bu levhalarda irād eyledik, pes senin zann eylediğin vech üzere tekellüf eylemedik ve istikşā ^uarīki ile tahrîr eylemedik belki bilā-tekellüf bulduğumuzu edviye-i müfredede bābında yazdık.

Muşannif rahmetullāhi ta'ālā ^ualeyhi edviye-i müfredelerin her birinde mezkûr olan levhalarda beyān eylediği eşyanın esāmilerini cem' edip tafşile şürîf eylemezden mukaddem-icmāl ve eşāmîden her bir nev'i birer levhada beyān eylemek murād edip dedi:

Levha-i Ūlā Levh-i Ef'āl ü Havāşşır: Ve o levhada mezkûr olan bunlardır: keşif (1), laţif (2), lezic (3), neşşāf (4), mülattıf (5), mukeşşif (6), mülzik (7), muhallil (8), ~~cali~~ (9), muğarri (10), muhaşşin (11), mümellis (12), müfettiḥ (13), yüfettiḥu efvāhe'l-urūki (14), mürḥi (15), muḳattır (16), kāsirü'r-riyāhi (17), cāzib (18), ~~tazi~~ (19), rādīc (20), münakḳī (21), müsekkîn li'l-vecafi (22), muḳammir (23), muḳakkik (24), muḳarriḥ (25), ekkāl (26), muḳrīḳ (27), muşliḥ li'l-^uufūneti (28), mu^uaffin (29), kāvī (30), muḳavvī (31), mündic (32), müfeccic (33), muḳaddir (34), müşeddid li'r-rıḥvı ve'l-müteḫallili (35), müneffih (36), ḡassāl (37), müzlik (38), ^uāşır (39), ḳābıd (40), muḳḫ (41), muşiff li'd-demi (42), mu^uarriḳ (43), ḫābis li'd-demi (44), ḫābis li'l-urūki (45), maḫmūdu'l-keymūs (46), mezmūmu'l-keymūs (47), yedfe^u ḍarara'l-miyāhi (48), keşirü'l-ḡidā (49), ḳalilü'l-ḡidā (50), yuḳavvı'l-a^uḍāe (51), yuḳavvı'l-aḫşāe (52), redıyyü'l-ḫılt (53), yesteḫilü ilā külli ḫıltın (54), yenfa^u min-emrādı's-sevdāi (55), yüvellidü's-şafrae (56), yüvellidü'l-balgame (57), yedfe^u ḍarara'l-balgamı (58), yuvāfiḳu'l-meşā-yıḫa (59), ef'ālün ḡaribetün fi'lehu fi'l-ḫavāi (60), yübezriḳu'l-müşilete ve yu^unuhā (61)

Levhu'z-Zîneti: İşbu levhada emrâd-ı zînet cem' olunmuştur ki her bir müfred devâda zıkr olunan levha-i zînette bu emrâdın ba'đısına o devânın menfa'ati beyân olunur. Emrâd-ı zînetten murâd cilde 'arığ olan marağlardır ve o emrâğ bunlardır: yünakķı (1), yükeddirü (2), yüzilü's-süfû'a¹² (3), yenfa' u mine'l-behakı'l-esvedı (4), ve mine'l-vedağı (5), ve mine'l-baraşı (6), yuhđişı'l-baraşı (7), yenfa' u mine'l-kübâ (8), ve mine'l-kelefi ve'n-nemeşı (9), ve min-âsâri'l-kurûhı (10), ve min-âsâri'l-cüderiyyi (11), ve min-şikâkı'l-vechi ve's-şarı (12), yuğammirü'l-levne (13), yenfa' u min-şikâkı'l-kademi (14), yakla' u'l-vesme (15), yenfa' u min-râyiğati'l-ibti ve'l-bedeni (16), yüntinü râyiğate'l-ibti ve'l-bedeni (17), yeczibü'-sülâ ve's-şevki (18), yeclu'l-esnâne (19), yakla' u'l-esnâne (20), yenfa' u min-râyiğati'l-enfi (21), ve mine'l-beğarı (22), müsemmin (23), mühezzil (24), yenfa' u mine'l-kamlı¹³ (25), yurışı'l-kamle (26), yenfa' u mine'd-dâhısı (27), ve min-esnâni'l-fâri (28), ve mine'l-azfâri'l-muf'ecceci (29), ve mine'l-azfâri'l-müte'ekkeleti (30), ve mine'n-nuğatı'l-beydı fihâ (31), yenfa' u's-sedye ve'l-đuşyete (32), yuhassinü'l-levne (33), yuğayyibü'n-nükhete (34), yüsevvidü (35), yübeyyidu (36), yuğavvilü (37), yükessirü (38), yuğammiru (39), yuğavvı (40), yüca'idü (41), yüsebbiğu (42), yuşakķıku (43), yemna' u's-şukâka (44), yenfa' u min-dâi's-şalebi (45), ve min-dâi'l-đayyeti (46), ve mine'l-ıttışarı (47), yemna' u's-şala'a (49), yuşlı' u (50), yuhallıku (51), yünbitü's-şare (52)

Levhu'l-Evrâmi ve'l-Büşüri: yenfa' u mine'l-evrâmi'l-đarreti (1), ve mine'l-evrâmi'l-bârideti (2), ve mine'l-evrâmi'l-bâğneti (3), ve mine'l-filigâmünî (4), ve mine'l-veremi'r-rıhı (5), ve mine'n-nefhâti (6), ve mine's-seretâni (7), ve mine'l-veremi's-şulbı (8), ve mine'l-đanâziri (9), ve mine'l-kurûhı's-şehdiyyeti (10), ve mine'd-dübeylâti'l-bâğneti (11), ve mine'l-đumreti (12), ve mine'n-nemleti (13), ve mine's-şerâ (14), ve mine'l-câversiyyeti (15), ve mine'n-nüfâğatı (16), ve mine'n-nâri'l-fâr-sî (17), ve mine't-â'ünı (18), ve mine'l-evrâmi'l-kurđiyyeti (19), [140b] ve mine'l-đaşafi (20), ve mine'l-büşüri'l-leyyineti (21), yüvellidü'l-evrâme'l-đarrete (22), yüvellidü'l-evrâme'r-rıhıvete (23), yüvellidü'l-evrâ-

12 "Yüzilü's-süfû'a" sümümün cildde ihđâş eylediği âsâri izâle eder demektir.

13 "Kaml" insanın bedeninde hâğiğ olan bit dedikleri düddür.

me's-şulbete (24), yüvellidü's-seretâne (25), min-evrâmi'l-âşabı (26), min-evrâmi'l-âdali (27), min-evrâmi'l-üzüneyni (28), min-evrâmi'l-ibti (29), min-evrâmi'l-kebidi (30), min-evrâmi'tihâli (31), min-evrâmi'l-kağı-bi (32), min-evrâmi'r-rağimi (33), min-evrâmi'l-meşâneti (34), min-veremi's-sedyi (35), min-veremi'l-ünseyeyni (36), min-veremi'l-külyeti (37), min-veremi'l-mağ'adeti (38)

Levhü'l-Hurâcı ve'l-Kurûhı: yenfâ'u mine'l-kurûhı's-sâ'iyeti (1), ve mine'l-kurûhı'l-habîseti (2), ve mine'l-kurûhı'l-afineti (3), ve mine'l-kurûhı'-vesihâtı (4), ve mine'n-nevâşiri (5), müvessihü'l-kurûh (6), mine'd-düşbüzi (7), yüdmilü (8), yünbitü'l-laħme (9), yüzhibü'l-laħme'z-zâide (10), yuħtımı (11), yenfâ'u mine'l-cerebi (12), ve mine'l-ħikketi (13), ve min-ħarkı'n-nâreti (14), ve mine'l-âkileti (15), yenfâ'u min-ta'affüni'l-ağâi (16), ve mine'n-nâri'l-fârsi fi'l-rızâmi (17), yüleyyinü'l-ħuşkrîşâte (18), mine'l-kulâı (19), mine'l-cerebi'l-mütekarrıhi (20), min-kurûhı'r-riyeti (21)

Levhü Âlâti'l-Mefâsılı: yenfâ'u min-veca'ı'l-mefâsılı (1), ve mine'l-feshi (2), ve mine'l-ħetki (3), ve mine'l-vesyi ve'r-rağdı (4), ve mine'l-ıyâi (5), ve min-veca'ı'l-aşabı (6), ve min-iltivâi'l-aşabı (7), ve min-şalâbeti'l-mefâsılı (8), ve min-ileli'l-aşabı'l-bârideti (9), yüyebbisü'l-aşabe (10), yuħavvi'l-aşabe (11), vereme'l-aşabi (12), kurûha'l-aşabi (13), yeğurru'l-aşabe (14), ve yenfâ'u veca'a'z-zahrı (15), es-saķtate (16), eđ-đarbete (17), et-teşennüce (18), et-temeddüde (19), el-fâlice (20), er-raşete (21), el-ħal'a (22), el-ķayle (23), el-fütüķa (24), evcâ'a'l-ħalkı (25), evcâ'a'l-ķademi (26), evcâ'a'l-eşâbirı (27), mine'n-nıķrîsi'l-ħadışi (28), istırhâe'l-mefâsılı (29), 'ırķa'n-nesâi (30), yenfâ'u'l-açale (31), yüzhibü'l-ıyâe (32), min-veca'ı'l-verikeyni (33)

Levhü'l-Ağâi'r-Re'si: mine's-şudâi'l-ħârri (1), mine's-şudâi'l-bâridi (2), eş-şakıķati (3), el-beyđati (4), yeğurru'd-dimâġa'd-đa'ıfe (5), yuşadı'u (6), yuħavvi'r-re'se (7), yezîdü fi'd-dimâġı (8), yunaķķı'd-dimâġa (9), yuħallilü'r-riyâħa fi'r-re'si (10), yüfettiħu südede'd-dimâġı (11), yüşakķılı'r-re'se (12), yüsebbitü (13), yünevvimü (14), yüseddirü (15), yübti'u bi's-sekri (16), yenfâ'u mine's-şarı (17), tuħarrıķü's-şar'a (18), yenfâ'u mine's-sekri (19), yenfâ'u mine'd-düvâri ve's-sederi (20), yenfâ'u mine's-sübâtı (21), ve mine'l-mâlihüliyyâ ve'l-fezaı (22), yenfâ'u mine'l-cününi (23),

ve mine'l-feza'ı fi'n-nevmi li's-şıbyāni ve ğayrihim (24), yenfa'u lîşergüse (25), yenfa'u mine's-sersāmi'l-hārri (26), ve mine's-sübātı's-seheriyyi (27), ve mine'l-cümüdi (28), yuğavvi'l-hılta (29), yūrîşü'n-nisyāne (30), yenfa'u mine'l-humārı (31), yenfa'u mine'd-deviyyi ve't-ţanīni (32), yenfa'u mine'ş-şamemi ve't-ţareşi (33), yenfa'u min-veca'ı'l-üzüni (34), yenfa'u min-veremi'l-üzüni (35), ve min-ķurūhı'l-üzüni (36), ve mine'n-nevāzili ve'z-zükāmı (37), yenfa'u mine'r-ru'āfi (38), yūrifu (39), yu'attısu (40), yüzhibü bi'l-ıu'fāsi (41), yenfa'u min-büşürı'l-femi ve'l-ķulā'ı (42), yenfa'u min-emrāđı'l-femi (43) yenfa'u min-seyelāni'l-lu'ābı (44), yuğavvi'l-esnāne (45), yenfa'u min-veca'ı'l-esnāni (46), yuşķıtu'l-esnāne (47), yüzehhilü ķalfa'l-esnāni (48), yenfa'u mine'd-đaresi (49), yenfa'u min-evrāmi'l-lisāni (50), yenfa'u mine'd-đıfđı (51), yenfa'u min-ķurūhı'l-lişeti (52), ve mine'l-lişeti'd-dāmiyeti (53)

Levhu A'đāi'l-ıAynı: er-remedü'l-hārri (1), er-remedü'l-müzminü (2), es-sebelü (3), el-ķurūhu (4), yenfa'u mine'l-ķazā (5), eţ-ţarfetü (6), el-āşāru'l-hudru (7), mine'z-zürķatı (8), mine'l-beyāđı (9), yuğavvi'l-başara (10), mine'l-cuĥūzı (11), min-ġılazı'l-ķarniyyeti (12), mine'd-dem'ati (13), yeclibü'd-dem'a (14), yemna'u'n-nevāzile (15), el-intişāre (16), ađ-đıķa (17), el-māe (18), el-ġarebe (19), az-zufrete (20), er-remaşa (21), yahfızu şıĥhate'l-ıayne (22), el-cerebe (23), el-ĥıkkete (24), es-sülāķa (25), eş-şacre'l-müzı (26)

Levhu A'đāi'n- Nefesi ve'ş-Şadı: yuğavvi a'đāe'n-nefesi (1), yeğurru a'đāe'n-nefesi (2), yenfa'u min-evrāmi'l-levzeteyni ve'l-lehāti (3), ve mine'l-ĥavānıķı ve'z-zebĥati (4), mine'l-ıalaķı (5), min-āfātı'n-nefesi (6), mine'r-rebvi (7), min-intişābı'n-nefesi (8), min-ĥuşūneti'ş-şadı (9), yuĥaşşınü'ş-şadı (10), min-ĥuşūneti'ş-şavtı (11), min-butlāni'ş-şavtı (12), yuşaffı'ş-şavte (13), mine's-su'āli (14), mine's-su'āli'l-yābisi (15), mine's-su'āli'l-müzmini (16), min-zāti'l-cenbi (17), min-zāti'r-riyeti (18), mine'l-ķayĥı (19), ve nefsi'l-middeti (20), mine's-silli (21), yunaķķı ķurūĥa'l-ĥicābı (22), min-nefsi'd-demi (23), min-evcāı'l-cenbi (24), mine'd-demi'l-cāmidi fi'r-riyeti (25), yuğavvi'l-ķalbe (26), yüzekki'l-fehme (27), min-sü'i-mizācı'l-ķalbi'l-hārri (28), min-sü'l-mizācı'l-bāridi li'l-ķalbi (29), mine'l-ġaşyi

(30), mine'l-ḥafaḳānı'l-bārıdı (31), mine'l-ḥafaḳānı'l-ḥārrı (32), evrāmu'ş-şedyi (33), yuğazzırü'l-lebene¹⁴ (34)

Levḫu A'ḍāi'l-Ġıdāi: yuḳavvi'l-mi'cete (1), yuḍ'ifu'l-mi'cete (2), yehḍımu (3), yüs'ü'l-ḥaḍme (4), yeftuḳu'ş-şehvete (5), yüşkıtu'ş-şehvete (6), mine'ş-şehveti'l-fāsıdeti (7), redıyyün li'l-mi'ceti (8), yenfa'u mine'l-füvākı (9), mine'l-ğaseyānı (10), yuḳavvı (11), yekrubu (12), yenfa'u mine'l-cüşāi (13), yüceşşı (14), yürḫi'l-mi'cete (15), yedbuğu'l-mi'cete (16), yüfettiḫu südede'l-mi'ceti (17), yelze'u'l-mi'cete (18), yu'aṭṭışu (19), yüsekkınü'l-âtaşa (20), yünfiḫu'l-mi'cete (21), yüsekkınü nefḫa'l-mi'ceti (22), yenfa'u min-veca'ı'l-mi'ceti (23), mine'l-veremi fi'l-mi'ceti (24), yuḳavvi'l-kebide (25), yeḍurru'l-kebide (26), min-veca'ı'l-kebidi (27), min-südedi'l-kebidi (28), yürıḡü südede'l-kebidi (29), evrāme'l-kebidil'l-ḥārreti (30), evrāme'l-kebidi'l-bārideti (31), şalābete'l-kebidi (32), yuşallıbü'l-kebide (33), mine'l-yerekānı'l-aşferi (34), yuḥdişü'l-yerekāne (35), mine'l-istiskāi'z-zıkkıyyi (36), min-veca'ı't-tıḫāli (37), min-veremi't-tıḫāli (38), mine'l-yerekānı'l-esvedı (39), nefḫate't-tıḫāli (40)

Levḫu A'ḍāi'n-Nefḍi: A'ḍā-ı nefḍden murād bedende olan ervāḫ ve ruṭübāt mişli nesnelere ki beden o nesnelere ḥālî olmaz ve hareket eylemek onların şânından olur ve bedenden ba'ḍı gider ve ba'ḍı āḫer yerine gelir, sair a'ḍālar gibi dāim şābit olmaz. Ve o a'ḍāların levḫalarında mezkûr olan bunlardır: yüşilü'l-merāre (1), yüşilü'r-ruṭübeta ve'l-aḫlāta'l-ğalız ate (2), yüşilü's-sevdāe (3), yüşilü'l-māiyyete (4), yüşilü'r-rıḫe (5), yüşilü'd-deme (6), yu'aḳḳılu (7), yenfa'u mine'l-ishāli (8), minez-zerebi (9), mine's-saḫcı (10), mine'l-heydatı (11), min-zelaḳı'l-em'āi (12), yubṭıu fi'l-em'āi (13), mine's-saḫcı ve ḳurūḫı'l-em'āi (14), mine'l-maḡsı (15), yemḡuşu (16), mine'z-zahıri (17), mine'l-ḳülıncı'l-ḥārrı (18), mine'l-ḳülıncı'l-bāridi (19), min-veremi'l-em'āi (20), min-ılāvus (21), mine'd-dıdānı (22), min-veca'ı'l-mi'ā (23), min-netni'l-berāzı (24), yedürrü'l-bevle (25), yedürrü't-ṭamşe (26), yedürürümā (27), ihtıbāsu'l-bevli ve ḡayrihi (28), ḫurḳatu'l-bevli (29), taḳṫırü'l-bevli (30), selisü'l-bevli (31), bevlü'd-demi (32), bevlü'l-ḳayḫı (33), yuḳavvi'l-külyete (34), yeḍurru bi'l-külyeti (35), ziyābıtıs (36), ḫaşātu'l-külā (37), ḫaşātu'l-meşāneti (38), el-ḫaşātu

(39), evrâmu'l-külyeti (40), evrâmu'l-meşâneti (41), veca'u'l-külyeti (42), kırûhu'l-külyeti (43), kırûhu'l-meşâneti (44) cerebü'l-meşâneti ve hikketühâ (45), veca'u'l-meşâneti (46), istirhâu'l-meşâneti (47), yuğavvi'l-meşânete (48), yeğurru bi'l-meşâneti (49), veca'u'r-raħimi (50), yaħbisü seyelâne'r-raħimi (51), yunaqqı'r-raħime (52), yaħbisü't-ıtamse (53), yenfa'u min-evrâmi'r-raħimi (54), min-şalâbeti'r-raħimi (55), inđımâmu femi'r-raħimi (56), ihtinâqu'r-raħimi (57), yüsahħinu'r-raħime (58), yenfa'u min-eryâhi'r-raħimi (59), min-büsürı'r-raħimi (60), min-kırûhi'r-raħimi (61), yu'fınu 'ale'l-ħabeli (62), yenma'u'l-ħabele (63), yürisü'l-afane (64), yaħfazı'l-cenîne (65), yaqtulu'l-cenîne (66), yuħricu'l-cenîne ve yuskıtuhu (67), yuħricu'l-meşimete (68), yüsehhilü'l-vilâdete (69), yunaqqı' [141a] n-nüfesâe (70), yüheyyicü'l-bâhe (71), yükeşşirü'l-meniyye (72), yuğallilü'l-meniyye (73), yuğallilü'l-ihtilâme (74), yüna'cızu (75), yenfa'u mine'l-feryâsimüsi (76), min-evrâmi'l-kağıbi (77), min-kırûhi'l-kağıbi (78), min-ħurücü'l-mağ'adeti (79), yuğavvi'l-mağ'adete (80), yenfa'u min-evrâmi'l-mağ'adeti (81), yenfa'u min-kırûhi'l-mağ'adeti (82), min-şikâkı'l-mağ'adeti (83), min-evcâı'l-mağ'adet (84), min-bevâsiri'l-mağ'adeti (85), min-seyelâni demı'l-mağ'adeti (86), min-istirhâi'l-mağ'adeti ve ħurücihâ(87), min-nevâşiri'l-mağ'adeti (88)

Levhu'l-Ĥummayâti: mine'l-ħummayâti'l-bârideti (1), mine'l-ħummayâti'l-müzmineti'l-bârideti (2), mine'l-ħummayâti'l-muhtelițeti (3), mine'l-ğıbbı (4), mine'l-muħriķati (5), mine'l-muıbıķati (6), mine'r-ribci (7), mine'n-nâibeti (8), mine'l-vebâiyyeti (9), mine'd-dıķķı (10), min-ħummayâti yevmin (11), mine'l-ħumma'l-afıķati (12), min-şatrı'l-ğıbbı (13), mine'n-nâfiğı (14).

Levhu's-Sümümü: tiryâķ (1), bād-zehr (2), yaqtulu'l-hevâmmе (3), yaırudu'l-hevâmmе (4), sümüm (5), semm (6), devâun ķatilün (7), mine'l-bişi (8), min-kırüni's-sünbüli (9), min-merâreti'l-efiyyi (10), mine'ş-şevkerâni (11), mine'l-afyünü (12), mine'l-benci (13), mine'l-merteki (14), mine'l-fuırı (15), mine'z-zerârıhi (16), min-ħânıķı'n-nemiri ve'z-zııbi (17), mine'l-ernebi'l-baħriyyi (18), yaqtulu'l-fâre (19), min-lesci'l-ħayyâti (20), mine'l-efiyyi (21), mine'l-aķrebi (22), mine'r-rüteylâ ve'l-cankebüti (23), mine'l-cerrâreti (24), min-ķamleti'n-nesri (25), ađđati'l-kelbi (26), ađđa-

ti'l-insânî (27), el-kelbi'l-kelibi (28), et-tinnîni'l-bahriyyi (29), ibni 'ursin (30), muğâliyyin¹⁵ (31), mine's-sihâmî'l-mesmûmeti (32), el-merâtikü (33), el-helâhilü (34)

Ve On Altıncı Levh: Ebdâldır ki bir mu'alecede maqşûd olan devâ bulunmasa onun maqâmına hangi devâ iķâme olunur ise onu bildirir.

Bundan aķdem zıkr olunduğu üzere bu on altı levhadan üç evvelki levha her devâda zıkr olunur ve bâķi on üç levha ba'đı devâda cümleten bulunur ve ba'đı devâda dahi on üç levhadan ba'đısı bulunur ve ba'đısı bulunmaz.

Biz kitâb-ı şânînin ikinci maķalesini iki kısıma taķsîm edip kısım-ı evvelde edviye-i müfredde elvâhını 'ale'l-icmâl beyân eyledik. Ammâ kısım-ı şânî edviye-i müfredenin beyânında kılınıp yirmi sekiz faşl kılındı, cem'ân ħurûf yirmi sekiz ħarf olmakla edviye-i müfredenin esâmîleri evâili yirmi sekiz ħurûfun her birinde müttahize olan edviyeler birer faşl kılınıp mürek-kebât-ı ebcediyye tertibi üzere o fuşûl tertib olundu.

Faşl-ı Evvel Evvelinde Elif Olan Devâları Müşebba'an ve Tafşilen Beyân Eder Ve Bu Faşlda Zıkr Olunan Devâlar Yetmiş Sekiz Devâyâ Bâliğ Olur

İklîlü'l-Melik Elif İle Muşadder Olan Devâların Evvelkisi

İklîlü'l-Melik Olur: اكليل الملك

Fî-Beyânî'l-Mâhiyyeti: İklîlü'l-melik¹⁶ bir otun çiçeğine derler, o çiçeğin levni saman levninde olur ve şekli hilâlî olur ya'nî ayın ħurresi gibi olur. Ve o çiçek müteħalĥildir ya'nî eczaları biri birinden ayrıdır lâkin taħalĥülü ile ma'an şalâbetli ve katı olur ve o çiçeğin ba'đısı ebyağ olur ve ba'đısı aşfer olur.

Tab ile olan nüşhada der ki Dîşķüridüs der ki "Ba'đı nâs bu devâyâ isķîfûn - ايسقيفون tesmiye ederler. Ve isķîfûn bir ħaşîş-i yâbistir ki aĝşâ-nı keşîre olur ya'nî dalları çok olur ve dört kûşeli olur ve beyâda mâile olur. Ve onun varaķı ayva varaķına müşâbih olur lâkin tûla mâil olur ve

15 "İbn 'urs" gelincik dedikleri ħayvândır. "Mügâli" gelinciğe müşâbih bir aĥer ħayvândır. "Helâhil" Şîn'de bir maħallin ismidir ki biş dedikleri nebât-ı semmî o maħalde biter.

16 "İklîlü'l-melik" Türkîsi koç boynuzudur.

varağında huşûnet-i yesîre ve zeğab ya'nî hav gibi nesne olur ve varağın dahi levni beyâda mâil olur ve mevâdî-i haşinede biter." Ve bu kelâm kalem ile muharrer olan nüshalarda mevcûd değildir. İntehâ. Ve bu beyândan mağsûd iskişîfunun münâsebet ile ma'nâ-yı meşhûrunu beyândır, iklîlü'l-melik ma'nâsına olan iskişîfunu beyân değildir.

Fî-Beyânı'l-İhtiyârî: İklîlü'l-melikin ecvedî ve daha ziyâde hâlişi ziyâde şalâbetli ve katı ve levni kalîlen beyâda mâil ve ta'mı acı ve râyihâsı zâhir ve âşikâr olanlardır. Re'isü'l-aşşâbîn fâdil Dîşkürîdüs der ki iklîlü'l-melikin ziyâde ceyyidi ve menfa'atlısı budur ki levninde zaferân levni ola ve râyihâsı keskin ve zekiyye ola, fi'l-aşl her ne kadar o nev'in râyihâsı da'tfe ve levni hulbe levninde ya'nî boy tohumu levninde olur ise.

Fî-Beyânı't-Tabî: İklîlü'l-melik derece-i ülâda hârr ve yine derece-i ülâda yâbis olur ve bi'l-cümle mürekkebül-kuvâdir ya'nî hem hârr ve hem bâriddir ve harâreti bürüdetine gâlibedir. Lâkin Bedîgüres der ki iklîlü'l-melik harâret ve bürüdetinde mütedil olur.

Fî-Beyânı'l-Ef'âli ve'l-Havâssı: İklîlü'l-melikte kabd-ı yesîr ve tahtîl fi'leri vardır ve ona binâen o devâ mündicidir, mevâddı inçâc eder. Bedîgüres der ki bi'l-hâşşâ devâ fudûlü eritir, müzîbdir. Ve etıbbâ der ki bu devânın 'uşâresi meybuhtec ile ya'nî tabh olunmuş şarâb ile istimâl olursa evcâcı ve ağırları teskîn eder. Ve bu devâ aşşâbı mülattıf ve muqavvî bir devâ-i muhallil olur.

Fî-Beyânı Nef'îhi li'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Ve iklîlü'l-melik ıssı şişlere ve katı şişlere nâfi'dir huşûşan meybuhtec ile ma'an istimâl oluna, o vakt ziyâde menfa'atlı olur. Kezâlik yumurtanın akı ve boy tohumu ve bezri-kettân ve haşhâş meshûkları ile terkîb olunup o şişin üzerine konula, ziyâde nef'î olur.

Fî-Beyânı Nef'îhi li'l-Hurâcı ve'l-Kurûhı: İklîlü'l-melik ra'tb olan kurhâlara huşûşan şehdiyye¹⁷ tesmiye olunan kurhâlara nâfi' olur. O devâ yalnız su ile hamîr olunup kurhâlara tılâ olunur veyâhüd müceffâtan mazu ve kurumuş hafîf balçık ve mercimek gibi nesne ile karıştırılıp tılâ olunur.

Fî-Beyânı Nef'îhi li-Emrâdı A'dâi'r-Re'si: Kulakta olan şişe ve kulak ağrısına iklîlü'l-melik nâfi'dir huşûşan meybuhtec ile ve qarâbâdinde yazılan

17 "Şehdiyye" bir nev' sulu kurhâdır ki ekşer vukû'u başta olur.

sâir ahlât ile dîmâd oluna veyâhûd iki kulağa iklîlin ʿuşâresi taqtîr oluna. Ve bu devânın teskîn-i vecaʿda menfaʿati ziyâde serîʿa olur. İklîlden neʿûl ittihâz olunup şudâı olan kimse başını onunla gâsl eder ve şudâ o gâsl ile zâil olur.

Fî-Beyânı Nefʿihi li-Emrâdı'l-ʿAynı: İklîlü'l-melik meybuhtec ile veyâhûd remedde yazılan sâir ahlât ile gözlerinde ağrı olan kimsenin gözleri üzerine dîmâd olursa nefʿi olur.

Fî-Nefʿihi li-Emrâdı Aʿdâi'l-Ġidâi: İklîlü'l-melik maṭbûhan veyâhûd ğayr-i maṭbûh şarâb ile veyâhûd zîkr eylediğimiz devâların biri ile istiʿmâl olursa miʿde ağrısını teskîn eder. *Ve bu menfaʿat ancak nüsha-i sultâniyyede mevcûdedir.*

Fî-Nefʿihi li-Emrâdı Aʿdâi'n-Nefdi: İklîlü'l-melikin maṭade ve huşye ve rahim şişlerine menfaʿati olur. Bu iklîl meybuhtec ile veyâhûd yazılan sâir ahlât ile dîmâd olunur. Ve iklîl maʿa-ahlâtıhı şarâb ile taḫḫ olursa o maṭbûhun dahi zîkr olunan şişlere nefʿi olur. Ve iklîlin dalları ve yaprakları taḫḫ olunup içilse bevli ve tamsî idrâr ve inzâl eder ve cenîni ihrâc eder. Ve o maṭbûhun suyu ile istiʿmâl olursa huşyede ʿârîd olan hîkkeyi izâle eder.

Şadrında Elif Olan Devâların İkincisi Enîsûn

Dedikleri Devâdır: انيسون

Onun mâhiyyeti budur: Enîsûn râziyâne-i Rûmînin bezri ve toḫumudur. Rûmî enîsûnun harâfeti Nebatî enîsûndan eḳall olur. Ve Rûmîde halâvet olur lâkin harâreti Nebatî enîsûnun harâretinden ziyâde olur.

Fî-Beyânı't-Taḫḫı: Câlînüs der ki [141b] enîsûn derece-i şâniyede hârrdır ve derece-i şâlîşede yâbistir. Ve yine Câlînüs mevdiʿ-i âḫerde der ki harâret ve yübüseti maʿan derece-i şâlîşeye bâliġa olur. *Bâdı nüshada “Câlînüs” bedeline “Dîşkürîdüs” vâkıf olmuştur.*

Fî-Beyânı'l-Efʿâli ve'l-Havâşşı: Enîsûnun kaḫḫ-ı yesîri vardır ve müfettihtir, evcâı ve ağrıları teskîn eder ve riyâhî taḫlîl eder huşuşan kavrulur¹⁸ ise bu efʿâli ziyâde olur. Ve enîsûnda bir ḫiddet vardır ki o ḫiddet ḫasebiyle edviye-i muḫrıkaya kaḫḫ olur.

Fî'l-Evrâmı ve'l-Büşürı: Yüzde olan tehebbücden ve eṫrâfin yaʿnî el ve ayak şişlerine menfaʿati olur.

18 [Hamidiye'de “kurutulur” Arapça ibareye göre Ragıp Paşa tercih edildi.]

Fî-Nef'îhi li-A'ðâi'r-Re'si: Enîsûn tebhîr olunup buhârî istinşâk olunsa başta olan ağrıları teskîn eder ve düvârî ya'nî başının dönmesini def' eder. Ve enîsûn sahq olunup gül yağı ile karıştırılsa ve kulağa damlatılsa şadme ve çarbeden 'arıd olan şad'a ve yarığa nef'i olur ve ağrısını dahi teskîn eder.

Fî-Nef'îhi li-Emrâdî'l-Aynu: Enîsûnun sebel-i müzmine nef'i olur.

Fî-Emrâdî A'ðâi't-Teneffüsü ve's-Şadrı: Enîsûn lebeni ziyâde eder.

Fî-Nef'îhi li-A'ðâi'l-Ğıdâi: Rutûbet-i bûrakıyyeden 'arıd olan 'ataşî ya'nî suya olan ifrât üzere iştihâyı kesr ve rutûbâtan kebidde ve tîhâlde hâdis olan süddelere nef'i olur.

Fî-Nef'îhi li-A'ðâi'n-Nefdi: Bevli ve 'arağı ve ebyad olan çamşî idrâr eder ya'nî rengi beyâd olan rutûbeti akıtır.

Hatunların önünden hurûc eden beyâd rutûbet her ne kadar dört mezhebe dahi hayddan ve dem-i çamştan müteberre değil ise lâkin rutûbet-i ebyadın ihtibâsı muçurr olup ve idrârî demin idrârî gibi menfa'atli olmakla o beyâd rutûbete şâhib-i Kânûn çamş ıtlâk eyledi.¹⁹

Ve enîsûn beyâd rutûbâtın seyelanından rahîmi tenkıye eder ve bâhî tahrîk eder ve ba'dı kerre batnı 'akl eder ya'nî ishâli kesre ve idrâra i'ânet eder, böbrekte ve meşâne ve rahimde olan süddeleri tefîh eder.

Fî-Nef'îhi li'l-Hummâyâtı: 'Atika ve eski olan hummâlara enîsûnun nef'i olur.

Fî-Nef'îhi's-Sümûmi: Sümûmun ya'nî semmiyyetli ıssı yellerin ve semmiyyetli haşerât ve hevâmın mağarratlarını def'de menfa'ati olur.

Ve Elifiyye Olan Devâların Üçüncüsü Efsentîn Ya'nî Pelindir: افستين

Fî-Beyânı'l-Mâhiyyeti: Pelin bir ottur ki sa'ferin yaprağına benzer, ta'cında merâret ve çabđ ve harâfet vardır. Hûneyn der ki efsentîn türlü türlü

19 Hatunların kubülünden çıkan rutûbet altı levn üzeredir: sevâd ve humret ve şufret ve huğret ve küdret ve türbiyyet elvânî üzere. Bu altı levn cemî'an hayddan maşsübdur Hanefiyye katında. Lâkin ba'dısında ba'dı 'ulemânın hilâfı vardır. Ve levn-i ebyad bi'l-ittifâk hayddan maşsüb değildir hattâ kaşşanın hurûcu ile haydın inkıtâma istidlâl olunur. "Kaşşa" kâfın fethi ve şadın teşdîdi ve fethi ile hayd-ı ebyad mişli bir rutûbettir ki haydın tamamından sonra çıkar, tafşîli haşîye-i Hidâye'inde Şeyh Ekmel beyân eylemiştir.

olur, kimisi Hürāsānī ve kimi maşrıķī ve kimi Cebel-i Lükām²⁰ cānibinden meclüb olur ve kimi Sūsī²¹ ve kimi Tarsūsī olur. Ammā mütekkaddimûn olan sāir etıbbā derler ki efsentīn envārı beş nev'edir: Tarsūsī (1), Sūsī (2), Nebaṫī (3), Hürāsānī (4), Rümī (5) olur. Ve Nebaṫī olan nev'ede ıṫriyyet olur. Ve bi'l-cümle beş nev'ede dahi bir cevher-i 'ardī vardır ki o cevher arđı ḥasebiyle kabđ eder ve bir cevher-i laṫıf dahi vardır ki onunla ishāl ve tefṫıḥ eder. Ve efsentīn şıḥ adyāfındandır²² ya'nī ṫabī'atta sarı yavşan dedikleri devāya māildir, onun için efsentīne şıḥ-i Rümī tesmiye ederler. Ve efsentīnin 'aşri fi'l ve ṫabī'atta ferāsiyûn dedikleri devānın 'uşāresi kıyāsı üzere olur.

Fi'l-İhtiyārı: Efsentīnin ecvedı ve ziyāde menfa'atlısı Sūsī ve Tarsūsī olup levni zegābī ola ya'nī tāze biten tüyün rengi gibi ola ve tıflın tüyü mişli levni ola ve fark olunup oğulduktan ondan şabır rāyiḥası [gibi rāyiḥa] zuhūr eyleye.

Fī-Beyānı't-ṫabı: Efsentīn derece-i ūlāda hār ve derece-i şālīşede yābistir ve 'uşāresi ziyāde ḥarāretlidir. Ve ba'dılar der ki efsentīnin yübüseti derece-i şāniyede olur, şālīşeye bālīga olmaz, bu kavlı eşaḥḥ gibidir.

Fī-Beyānı'l-Ef'ālī ve'l-Havāşşı: Efsentīn müfettiḥ ve kabıddır ve kabdı merāretinden aqvādır. Efsentīn-i Nebaṫīnin kabdı eşedd olur ve ḥarāreti ekall olur, onun için Nebaṫī pelin balgāmı ishāl eylemez her ne kadar o balgām mi'dede olur ise. Ve Nebaṫī pelin ile ishāl-i balgāmda intifāc olunmaz. Ve pelinin taḥlīli dahi vardır. Ve pelinin ḥavāşşındandır ki şiyābi te-sevvüsten ya'nī güve mağarratından ve ḥaşerāt-ı arđın mağarratından men' eder ve midādı tağayyürden ve kāğadları qarđdan ya'nī güve kesmesinden men' eder.

Fī-Beyānı Nef'ihı li-Marağı'z-Zineti: Pelin isti'māl eden kimsenin levni ḥasen olur; dāü'l-ḥayye ve dā'ü's-şalebe menfa'atı olur ve cillde benefşec levni gibi evrām ve büşürdan kalan eşerleri ve lekeleri giderir gerek ise o eşerler gözün altında olsun ve gerek ise ğayr maḥallde olsun.

20 "Cebel-i Lükām" şimālen Anṫakiyye'ye müntehī olur, taşşili *Kāmūs*'ta mezkūrdur.

21 "Sūs" bir nāhiyedir ki Ehvāz cānibinde olur, Dānyāl 'aleyhi's-selāmın kabri o maḥalledir. O beldeyi Sūs bin Sām bin Nūḥ binā eylemiştir ve *Kāmūs*'ta beyān olunmuştur.

22 "Adyāf" "ḍayf"ın cem'idir; "ḍayf" meyl ma'nāsına. Nūn ile "aşnāf" nüşhaları kātibden sehvdır.

Fî-Beyânı Nef'îhi li'l-Hurâcı ve'l-Kurûhî: Bâtında olan şalâbete hâric-den dımâd olunsa yâhûd içirilse o şalâbete menfa'ati olur.

Fî-Beyânı Nef'îhi li-A'dâi'r-Re'si: Başta olan ruṭûbeti kurutur ve uşâresi baş ağrısı ihdâs eder. Ben zann ederim ki o uşârenin mi'deye maḍarratı olur ve baş ağrısı mi'ce müşâreketinden hâdis olur. Ve ṭabîhinin buḥârının kulak ağrısına nef'i olur. Ve ṭabîhi şarâbdan evvel şûrb olunsa şarâbın ḥumârına nef'i olur. Dâhil-i ḥaneke ṭabîhi ile dımâd olunsa boğazın iç tarafında olan ḥunâka nef'i olur; iki kulak ardında olan şişlere menfa'ati olur. Ve 'asel ile şûrb olunsa sekteye menfa'ati olur.

Fî-Nef'îhi li-A'dâi'l-Aynu: Remed-i 'atîka ya'nî eski göz ağrılarına nef'i olur ḥuşûşan Nebaṭî olan pelinin nef'i ekser olur eger gözün alt tarafına onunla dımâd olunsa. Ve gözde hâdis olan gıṣâve dedikleri 'illete dahi menfa'ati olur. Ve eger meybuḥtec ile efsentîn göze dımâd olunsa gözün ḍarebânı ve veremi sâkin olur. Ve gözde zuhûr eden vedke menfa'ati olur ya'nî gözde kırmızı nokta zuhûr eder ve ba'dı kerre laḥmiyyet zuhûr eder ve büyür ve bir maraḍ zuhûr eder ki gözün o maraḍı ḥasebiyle kulakta ve-rem hâdis olur, onlara vedka derler. Ve o devânın cümlesine nef'i olur. *Ve vedkanın zikr olunan teşhîhi Kâmûs'ta mezkûrdür.*

Fî-Nef'îhi li-A'dâi's-Şadri ve'n-Nefesi: Şarâb-ı efsentîn taht-ı şerâsifte olan temeddüde nâfi olur ya'nî ge'yrette hâdis olan gerginliğe nef'i olur.

Fî-A'dâi'l-Gıdâi: Sâkıta olan şehveti redd eder. Kaçan on gün kadar günde üç kuvâsûsât²³ efsentînin ṭabîhinden ve uşâresinden şûrb olunsa sâkıta olan şehveti istirdâd eylemekte sırr-ı 'acîbi olur. Ve pelin şarâbı mi'deyi takviye eder ve âḥer fi'leri dahi olur. Ve yerekāna menfa'ati olur ve ḥuşûşan uşâresi on gün kadar beher yevm üçer vuḳiyye şûrb olunsa yerekāna menfa'ati olur ve istiskâya dahi nef'i olur; kezâlik incir ve naṭrûn ve şeylemin daḳîki ile dımâd olunsa istiskâya nef'i olur ve bu dımâd tîhâle dahi dımâd olunur. Ve efsentîn incir ve süsen yağı ve naṭrûn ile istiskâ ve tîhâl maraḍları için dımâd olunur. *Ba'dı nüshalarda "dühn-i süsen" bedeline "daḳîk-i süs" ve ba'dı uhrâda daḳîk-i süsen" vâķf olmuştur.* Ve dîdânı ya'nî kurtları dahi katl eder ḥuşûşan mercimek veyâhûd pirinc ile efsentîn ṭabîḥ oluna, o maṭbûḥun dîdânı katli ziyâde olur. Ve efsentînin uşâresi mi'deye redî olur

23 "Kuvâsûs" iki vuḳiyye ve üç rubuḍ vuḳiyyedir.

ve haşîşi hâşşaten fem-i mi'çeye muğırır olur, zîrâ Nebatî pelinden mâ-^çadâ haşîşinden [142a] tuzluluk olmakla fem-i mi'çeye muvâfîk olmaz, ammâ Nebatî olan pelin mi'çeye dârr değıldir. Efsentîne sünbül hâlt olursa mi'çede veca'ına menfa'ati olur ve bunun ile kebid ve mi'çede ve hâşîre ya'nî böğür dîmâd olursa o ^çudvların ağırlarına nef'i olur lâkin o dîmâd kebid ve hâşîre için terkîb olunur ise hînnâ yağî ile o dîmâd kayrûfî kılınır ve eger mi'çede için o dîmâd terkîb olunur ise dühn-i verd ile kayrûfî kılınır ve verdin kendi dahi terkîbinde ba'çdı kerre hâlt olunur, o ^çudvların şalâbetlerine ve katı olmalarına menfa'ati olur.

Fî-Nef'îhi li-A'çdâ'n-Nefdi: Bevli ve çamsı idrâr-ı kavî ile idrâr eder huşuşan mâ-^çasel ile efsentînden hamûle ittîhâz oluna. Ve safrâyı ishâl eder. Ve balğamda efsentîn ile intifa' olunmaz. Ve bağırsıklarda vâkıf olan mevâdda dahi efsentîn ile intifa' olunmaz. Ve efsentînin gerek menkû'an ve gerek maţbûhan bir şerbeti beş dirhemden yedi dirheme varınca kadar olur ve kendi hâlinde olanın ya'nî tabh ve nakç olmayan efsentînin şerbet-i vâhîdi iki dirhem olur. Ve efsentîn şarâbını şürbün bevâsîre ve mak'adede olan yarıklara dahi nef'i olur. Ve kaçan efsentîn pirinc ile kaynatılsa ve maţbûhu bak ile şürb olursa baţnda olan kurtları katl eder ve hafifen baţnı ishâl eder, kezâlik mercimek ile kaynatılsa yine bu fi'li işler ve şarâbı dahi bi'l-cümle zıkr olunan fi'li işler ve hîlt-ı merârîden ve hîlt-ı mârîden damarları tenkıye edip idrâr eder.

Fî-Nef'îhi li'l-Hummayâtı: ^çAtîka hummâlarda efsentînin menfa'ati olur huşuşan ^çuşâresinin menfa'ati gâfeşin ^çuşâresi menfa'atine bâliğa olur.

Fî-Nef'îhi li's-Sümûmi: Tinnîn-i baħrînin ve ^çaķrebin semmine menfa'ati olur, kezâlik müğâlî dedikleri hayvânın neşş ve semmine nâfi' olur. *Müğâlî dedikleri gelinciğe müşâbih bir hayvandır.* Ve şarâb ile efsentîn şürb olursa şevkerânın mağarratını def' eder ve fuţrun ya'nî hânîk ve muğırır olan mantarın hanîk ve mağarratından menfa'ati olur huşuşan efsentîn hâll ile şürb olursa o zamân menfa'at-i mezkûresi ziyâde olur. Ve efsentîn bir maħalle reşş olup saçılsa o maħallden baķķı men' eder ve suyu ile mürekkebb ıslatılsa o mürekkebb ile yazılan kitâbı fâre ķard edip kesmez.

Fî-Beyânı'l-Ebdâli: Bir maħalde efsentîn bulunmasa bir mişli ca'çde veyâhûd bir mişli şîh-i Ermenî ona bedel olur. Ve taķviye-i mi'çede bir mişli esârûn ile nişf veznî ihlîlec bedel olur.

Ve Elifiyye Olan Devâların Dördüncüsü Âs Dedikleri Devâdır: ^{آس}

Fî-Beyânı Mâhiyyetihi: Âsın²⁴ mâhiyyeti ma'rûfedir ve onda 'ufûşat ve halâvet ile merâret vardır. Ve âsın sâkımda keff gibi ya'nî elin içi şüret ve şeklinde bir nesne vardır ki ona bünk²⁵ derler ve o bünk sâir eczâsından akvâ olur. Ve âsın bünkünden şarâb-ı 'afîş ile kûrş yapılır. Ve âsta cevher-i ardî olur ve yesiren cevher-i latîf dahi olur. Ve âsın zikri âtî her ne kadar menfa'ati var ise âsta olan dühniyyet hasebiyle olur.

Fî-Beyânı'l-İhtiyârı: Âsın ziyâde kavîsi levni karaya mâil olandır huşuşan husrevânî dedikleri sınıfı ve yaprakları değirmi olan ziyâde kavî olur ve huşuşan cebelî olan sâirlerinden ziyâde kavî olur. Ve esved olan âsın şemeresi ebyadın şemeresinden ecved olur. Ve çiçeğinin ecvedî ve efdali ebyad olandır.²⁶ Ve şemeresinin 'uşâresi ecved olur ve 'uşâresi 'atîka oldukta da'tif olur ve tekerrüc edip küflenir. Ve vâcib olur ki o 'uşâreden kûrşlar ittihâz oluna tâ ki fâside olmaya.

Fî-Beyânı't-Tabî: Âsta harâret-i latîfe vardır, gâlib-i tabî bürüdetir ve kabdı berdinden ekşerdir ve benzer ki berdi derece-i ülâda olup yübüseti derece-i şâniye hudûduña dâhil ola.

Fî-Beyânı'l-Ef'âli ve'l-Havâşsı: İshâlî ve 'arâkı habs eder ve kezâlik ru'tubetin bir 'udva nezfi ve seyelanını habs ve men' eder. Âs ile hâmmâm-da beden delk olursa ve oğulsa bedenî takviye eder ve taht-ı cildde olan ru'tubeti neşf edip izâle eder. Ve suda kaynatıp tabîhi ile münkesir olan kemiklere ne'tül kılınsa kırılan kemikleri sür'at ile cebr eder ya'nî bitiştirir. Ve hurâkası bedenî râyihasını ta'tiyb etmekte tütüyâyâ bedel olur. Ve her nezften için âs ile olan le'tûh ve dımâdın menfa'ati olur, kezâlik meşrûben dahi nef'i olur. Ve âsın kendi gibi olur âsın rubbu ve şemeresinin rubbu.

24 Âs ma'rûftur ve hüsn-i manzarı vardır, onun için ehl-i Şâm adına "kıf ve unzur" derler.

25 "Bünk" bâ-i muvaḥḥade ve nûn ile tîb ma'nâsına olduğu *Kâmûs*'ta muşarrahtır. Lügat-i Ḥalîmî'de bünk biḥ ma'nâsına olduğu mezkûrdur. Âsm zikr olunan cüz'üne bünk ismini isti'âre iki ma'nâyâ dahi münâsibdir.

26 Ve zikr olunur ki âsın elvânî üç levndir: Biri aḥḍardır ve bu nev' âs-ı müşâheddir ve biri azrak-ı Rûmîdir, bunun vücûdu olmamağa karîbdir ve biri dahi aşferdir, bu nev' arâği-i ba'idede olur. Ve âsm reyḥânîsi iki cinstir, biri husrevânîdir, yarpağı arîğ olur ve biri daḳîktir.

Ve rubbun şâbđı tebrîdinden aqvâ olur ve tağdiyesi şâle olur. Ve eşribe-i şâbđalarda şarâb-ı âsa hem şâbı ‘aql ve hem riye veca’larına öksürüğe nefî olmakta mu’âdil bir şarâb olmaz.

Fî-Beyânı Nef’ihi li-Emrâdı’z-Zîneti: Āsın dühnü ve ‘uşâresi ve şâbîhi şarın ve tüylerin kökünü taşviye edip pekiştirir ve tüyleri tesâkuştan men’ eder ve tüyleri uzatır ve karartır huşuşan bu fi’li āsın habbı ziyâde işler. Ve habbının zeyt içinde maţbûhu teri men’ eder ve damarlarda hâdiş olan sahcı işlâh eder. *Bâdı nüşhalarda “zeyt” bedeline “zübd” vâķ’ olmuştur.* Ve āsın yaprağının kuru su koltukta olan ve uylukta kısık maħalde olan râyiha-i kerîtheyi izâle eder. Ve külü ya’nî remâdı tütüyâya bedel olur, kelefi ve nemeşi tenkıye eder ve behâkı cālî olur.

Fî-Beyânı Nef’ihi li-Emrâdı’l-Evrâmı ve’l-Büşûri: Ās zeyt ile isti’mâl olunsa şişleri ve humreti ve nemleyi ve beşreleri ve kırğaları ve şerâyı ve iki elde hâdiş olanları ve nârm harkını bi’l-cümle teskîn eder. Kezâlik āsın şarâbı ve varaķı dahi zeyt ile ve hamr ile taħbîş olup ya’nî karıştırılıp dımâd olunsa o âfetlere menfa’ati olur. Ve kezâlik onlara dühn-i āsın ve dühnünden maşnü’a olan merhemlerin dahi nefî olur. Ve dâhıs üzere [ya’nî] parmaklarda zühür edip dolama ta’bîr olunan veremlerin üzerine āsın kuru su zerûr kılınsa nefî olur, kezâlik āstan mütteħaz olan kayrûtinin dahi nefî olur. Ve kaçan āsın şemeresi şarâb ile taħbîş olup dımâd ittiħâz olunsa elde ve ayakta olan kırğaları ve hark-ı nârî ya’nî âteş yanığını sağaltır ve teneffuştan ya’nî kabarlar ihdâsından bi-meşiyyetillâhi ta’âlâ men’ eder ve kezâlik külünden kayrûti ittiħâz olunsa o kayrûti dahi bu fi’li işler.

Fî-Nef’ihi li-Ālâti’l-Mefâsılı: Āsın şemeresi şarâb ile taħbîş olunsa o maţbûh ile dımâdın istirhâ-i mefâsıla nefî olur, kezâlik o maţbûh yaralanan ve kesr olunan kemiğın küsûru üzere şabb olunsa nefî olur.

Fî-Nef’ihi li-A’đâi’r-Re’si: Ās burun kanını ħabs eder ve ħazâzi²⁷ cālî olur ve başta zühür eden kırğaları kurutur. Ve kulakta olan kırğayı ve kayħı mâ-ı ās taķtîr olunsa kurutur. Ve şarâb-ı ās diş etlerinin istirhâsına nâfi’ olur. Ve yaprağı şarâb ile taħbîş olup dımâd olunsa şudâc-ı şedîde nefî olur. Ve şarâbı nebîz içmezden muķaddem şürb olunsa ħumârı men’ eder.

27 “Ĥazâz” bart baştan nuħâle mişâlinde dökülen koğaklardır.

Fî-Nef'îhi li-Emrâdı'l-Âyni: Remedi teskîn eder ve gözün cuhûzuna ve çukurlanmasına nefî olur. Ve âs şa'ır ile tabh olursa gözün şişine nefî olur. Ve âsın külü ve remâdı gözde hâdiş olan züfre illetinin devâsına [142b] katır.

Fî-Nef'îhi li-A'dâi'n-Nefesi ve's-Şadı: Âs kalbi takviye eder, hafakâni giderir ve izâle eder ve semeresi halâveti hasebiyle öksürüğe nâfi olur ve öksürük şâhibinde ishâl var ise ishâli dahi kaç eder ve semeresinden ve rubbundan her biri nefî-i deme nâfi olur.

Fî-Nef'îhi li-A'dâi'l-Gıdâi: Âs mi'deyi takviye eder ve huşuşan âsm rubbu ve habbı mi'deye fuğülün seyelâmm men eder.

Fî-Menf'âtihi li-A'dâi'n-Nefdi: Âsm semeresinin uşâresi bevlî idrâr eder ve âsın kendisi hurkat-i bevlî ve hurkat-i meşaneyi men eder ve haydın dürünü men'e nâfi olur. Ve mâ-i âs tabî akl eder ve tılâ olursa ishâl-i merârîyi ve ishâl-i sevdâvîyi habs eder. Ve dühn-i hall ile isti'mâl olursa balgâmı aşr edip ishâl eder. Ve semeresinin matbûhu ratübât-ı rahimi seyelândan men eder. Ve dimâdının bäsürâ nefî olur ve huşyenin veremine ve şişine nefî olur ve mağadenin hurûcuna. Ve kezâlik rahime matbûhunun nefî olur.

Fî-Nef'îhi li's-Sümûmî: Rüteylâ adına âsın nefî olur, kezâlik semeresini şarâb ile içmeğin rüteylâ adına nefî olur ve akreb sokmasına dahi nefî olur.

Elifiyye Devâların Beşincisi Akâkıyâdır: اقاکیا

Akâkıyânın²⁸ mâhiyyeti qarazın uşâresi olur ve o uşâre kurutulur ve ba'dehu ondan qurş ittihâz olunur. Ve onda lez' vardır lâlin bal ile o lez' izâle olunur. Ve onun iki cevheri olur, bir cüz'î ardî olur ve cüz'-i âhberi cevher-i laţif olur, akâkıyânın lez'î o cüz'-i laţif hasebiyle olur ve akâkıyâ gâsl olursa ya'nî yıkansa o cüz'-i laţif zâil olur. Ve akâkıyâ o hid-det hasebiyle umqa ve bātına nâfiz ve gâiş olup cevher-i ardî hasebiyle bātını tebrîd eder.

28 الْقَرَّطُ [el-қaraz] (bi-fethi'l-kâfi ve'r-râ'i) bir aşl yapraktır, varaku's-selem derler, onunla sahtiyan dibâgat ederler; ve minhu: كَبِشُ فَرَطِي مَنْسُوبٌ إِلَى بَلَدٍ وَأَوَيْمٌ مَقْرُوطٌ. Ahterî. "Qarad" bir dikendir ki nebâtı şecer kadar olur ve dalları sarkar, kâimen ve müsteviyen durmaz; habbı lübiyâ gibi qurûn içinde ve türmüs kadar olur; varakı ve şemeri ile dibâgat olunur. Ve şemeresinin uşâresi akâkıyâdır. Ve hâmm iken olan uşâre ecved olur. Tafşîli Mâ-lâ-Yesâ'u'da mezkûrdur.

Fî-Beyâni'l-İhtiyârî: Akâkıyânın ziyâde ceyyidi ve nâfi'i kokusu güzel olup ve levni karaya mâil yeşil ve veznde ağır ve şalâbetli olandır.

Fî-Beyâni't-Tabî: Akâkıyânın mağsülü derece-i şâniyede bârid ve müceffif olur. Ve mağsül olmayan akâkıyâ üläda bâriddir ve yübsü şâlisenin hudûdunda olur

Fî-Beyâni'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Akâkıyâ kâbıddır, demi seyelândan men' eder.

Fî-Beyâni'z-Zîneti: Tüyü karartır, levni güzel eder ve sovuktan 'ârîd olan yarıkları onultur.

Fî-Beyâni Nef'îhi li'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Evrâm ve büşürdan âsın menfa'ati olanlarına akâkıyânın dahi nef'i olur. Ve dâhısa dahi menfa'ati olur. Yumurta akı ile halı olan akâkıyânın âteş yanğına ve ıssı şişlere menfa'ati olur.

Fî'l-Âlân'l-Mefâsılı: İstirhâ-i mefâsılı akâkıyâ men' eder.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Ağızlarda kurğa hudûsuna mâni' olur.

Fî-A'dâi'l-Aynı: Gözü kuvvetlendirir ve gılzatı telîf edip başarı hiddetli eder lâkin gözde bu menfa'ati Mısrî olan akâkıyânın olur, bundan mâ'-adânın 'aynda menfa'ati olmaz. Ve göz ağrısını def' ve teskîn eder ve gözde hâdiş olan kızılığı dahi teskîn eder ve züfre edvîyesine dâhil olur.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Akâkıyâ ile dimâd veyâhüd ihtikân olursa veyâhüd akâkıyâ şürb olursa tabî'atı 'aql ve hâbs eder ve sahcandan ve kan ile ishâlden menfa'ati olur ve rahimde seyelân-ı ruḫbeti ve rahimin nütü'unu men' ve def' eder ve rahimi maḫalline redd eder, kezâlik maḫadenin nütü'unu redd eder ve istirhâsına nef'i olur.

Elifiyye Olan Devâ-i Müfredin Altıncısı İşkîl Olur: اسقىل

Onun mâhiyyeti budur: İşkîl²⁹ bir başaldır ki ona başal-ı fâr derler, fârî katl eder, onun için o ismle tesmiye olunur. Ve onun ḫarâfet-i kaviiyyesi olur lâkin tabḫ veyâhüd şeyy olursa kuvveti münkesire olur. Ve işkîl şeyy olursa o meşvînin şüreti şeftali kurusunun şüreti gibi olur ve levni aşfer olup beyâda mâil olur. Ve işkîlin bir nev'i vardır ki o nev'e kattâl tesmiye

29 İşbu işkîl 'unşul olmak üzere yazılır lâkin *Kânûn*'da 'unşul zikr olundukta baḫdı maḫallinden mütteḫid olmak ve baḫdı maḫallinden 'unşula muḫâlif olmak fehmedir.

olunur. Ve ba'cdılar zann ederler ki bu nevc isķil bülbüs³⁰ tesmiye olunan devâdır onun için ki kıattâl olan isķilin ba'cdı 'alâmetleri bülbüsta dahi bulunur lâkin onların kıavleri kıa'fâdır belki kıa'kk budur ki bülbüs ve isķil-i kıattâl başka başka devâlardır.

Fî-Beyânî 'l-İhtiyârî: İşkîlin ceyyidi levni kıavî olup berîki ya'nî leme'ânî ve kıa'mında kıiddet ve merâret ile kıalâveti olandır.

Fî-Beyânî 't-Tabî: Derece-i sâlisede kıâr ve derece-i sâniye kıudûnda yâbis olur.

Fî-Beyânî 'l-Ef'âli ve 'l-Havâşşî: Muhallildir ve demi ve fuğülü zâhir-i bedene cezzâbdır, mu'krîk ve mu'karrihtir. Ve keymüsât-ı gâlizâyı cidden tel'îf ve tak'îr etmekte kıavîdir ve kıuvvet-i tak'îrî teshîninden ziyâdedir. Ve isķilin sirkesi kıa'tîf olan bedeni kıavî eder ve bedene sîhhat ifâde eder

Fî-Nef'îhi li-Emrâdî 'z-Zînetî: İşkîl ile sîgîllere kılâ olunsa kıal' eder. Ve zeyt ile ve râtînec ile terkîb olunup kılâ olunsa kıyü bitirir. Devâü'l-hayye ve devâü's-sa'leb mişli marâdla kılâ olunup delk olunsa nefî olur. Ve topuk yarığına nefî olur kıuşûsan kığimin ortasının topuk yarığına nefî ziyâde olur. Ve sirkesi levni kıa'sîn eder.

Fî'l-Hurâcî ve 'l-Kurûhî: Zâhir-i bedende olan kıurhâlara menfa'ati olur. Ve ekli kıuşâda olan kıurûhâ mu'krîr olur. Ve isķil ile delk olunsa delk olunan 'uğvu kıak'îr eder.

Fî-Beyânî 'l-Âlâtî 'l-Mefâşılı: Selîm olan 'aşaba kıalîlen kıararı olur lâkin a'sşâb ve mefâşıl kıırlarına ve fâlic ve kıaşşâten 'ırkı'n-nesâyâ menfa'ati olur, kezâlik sirkesinin ve şarâbının dahi o kıırlara nefî olur.

Fî-Nef'îhi li-'Adâî'r-Re'sî: Şar'a ve mâlîhülyâyâ nefî olur. Ve kıallî ya'nî sirkesi kıış etlerini şedd edip pekıştirir ve kıareket eden kıışlerini sâbit eder ve kııız kıokusunu def' eder.

Fî'l-'Adâî'l-'Aynî: İşkîlin ekli kıaşarı kıuvvetlendirir.

Fî-'Adâî'n-Nefesî ve 's-Şadrî: Rebvden ve eski öksürükten ve kıuşûnet-i kıavttan nefî olur eger o devâdan eşûlesât-ı selâşeden ya'nî dokuz kıîrât devâ

30 Bülbüs ism-i Yünânîdir, lügat-i Fârsîde ona zîr derler ve ba'cdı kerre kıaşal-ı zîr dahi derler ve beyne'l-'Arab kıaşalü'z-zî'b derler, Türkîde yaban kıoğanı denmekle ma'rûftur. O kıoğanın kıa'kları olmaz ya'nî kat kat olmaz, ammâ isķil ve 'unşul ada kıoğanı demekle ma'rûftur ve kıa'kları olur.

bal ile saḳy olunur ise. Ve isḳîlin sirkesi ḫalkı yaʿnî boğazı taḳviye eder ve işlâḥ edip nefʿi olur.

Fî-Nefʿihi li-Aʿdâi'l-Ġidâi: Şalâbet-i tîḫâle nefʿi olur, miʿdeyi ve hadımi taḳviye eder ve taʿâmı tufüvvden yaʿnî miʿdenin ağzına çıkmasından menfaʿati olur. Ve isḳîlin sirkesinde dahi bu menfaʿatler olur. Ve isḳîlin sülâkasını tîḫâli olan kimse kırk gün kadar içse nefʿi olur. Ve baʿdılar derler ki maḥḫûl olan kimseye kırk bir gün kadar isḳîl taʿlîḳ olursa tîḫâli zıvebân edip erir ve istiskâya ve yereḳâna nefʿi olur.

Fî-Nefʿihi li-Aʿdâi'n-Nefʿdi: İşkîl kuvvet ile bevli idrâr eder. Ve şarâbının ve sirkesinin dahi ḳavî idrârı olur ve ʿusr-i bevle dahi nefʿi olur ve ḫamşî idrâr eder ḫattâ isḳâḫ eder yaʿnî cenîni düşürür. Ve sirkesi ve şarâbı dahi bu fiʿli işler. Ve ihtinâḳ-ı raḫime fâidesi olur. Ve sirkesinin dahi ihtinâḳ-ı raḫime fâidesi olur. Ve aḫlât-ı ḡalîzayı ishâl eder ḫuşûşan meşvî olan isḳîlin ishâli ziyâde olur. Ve isḳîl altı mişlî milḫ ile cemʿ olunup aç karnına iki filcâre ve *bâḫdî nüşḫada iki miḫaka* şürb olunur. “*Filcâre*” bir mişḳâl ve *nüş mişḳâldir*. Ve *miḫaka-i devâ* bir mişḳâldir. Meslûḳu dahi bu minvâl üzere şürb olunur. Ve isḳîlin bezzî ve toḫumu dahi daḳḳ-ı nâʿim ile daḳḳ ve saḫḳ olunup bir kuru âniye yaʿnî kâse içinde bal ile ḫalt olunup ekl olunur ve bu vecḫ ile ekl olunan bezzî taʿbîʿatı telyîn eder [143a] ve maḳʿadeye ve raḫim vecaʿlarına menfaʿati olur ve maḡşa yaʿnî sancıya nefʿi olur.

Fî-Nefʿihi li'l-Ḥummayâtı: İşkîlin sirkesi müzmin olan nâfiḫe nefʿi olur.

Fî-Nefʿihi li's-Sümûmi: Deyilir ki isḳîl kapı üzerine asılsa o dârdan hevâmmı yaʿnî muḫirre olan ilan ve ʿakreb ve müzî böcek mişlî ḫaşerâtı menʿ eder ve fârî ḳatlı eder.³¹ İşkîl pād-zehrdır, sirke ile kaynatılıp dîmâd olursa ilan sokan kimseye nefʿi olur.

Fî-Beyânı'l-Ebdâli: Bedeli bir mişlî ḳardemânâ ve sülüş miḳdârı vecc ve sülüş miḳdârı ḫamâmâdır.

31 Hevâmmı râyihası ile helâk [eder.] Ve baʿdılar der ki hevâmmın ayaḡı dokunsa total olup baʿdehu helâk olur. Ve bir nesne içine konulup fâre iḫʿâm olursa sâʿa-tiyle ölür ve kurur ve şişip ruḫbeti akmaz.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredenin Yedincisi İzhirdir: اذخر

İzhirin³² mâhiyyeti ma'rûfedir. Bir sınıfı a'râbi olur, râyihası tayyibdir ve âher sınıfı dahi âcâmîdir;³³ bu sınıfın ba'đısı ince ve katı olur ve ba'đısı kalın ve ziyâde rıhv ve yumuşak olur ve bunun râyihası olmaz, pişkin değildir.

Yanımızdaki olan Kânûn nüshalarında "âcâmî" vâkf olmuştur lâkin ba'đı kütüb hâmişinde izhîr beyânında "âcâmî" vâkf olmuştur, Allâhu â-lem şavâb olan dahi odur, kısım-ı evvel ârâbî ve kısım-ı sâni âcâmî olmak ziyâde münâsib olur.

Dîskürîdüs der ki izhîr iki nev' olur; bir nev'inin şemeresi olmaz ve âher nev'inin esvedü'l-levn şemeresi olur.

Fî-Beyânı'l-İhtiyârî: İzhirin ziyâde ceyyidi ve efdalı a'râbiyye olup levni ahmer ve râyihası ziyâde zekîyye ve keşkin olan şınıftır. Ve o sınıf dahi efdaldır ki onun fikâhı ve çiçeği humrete mâil ola ve teşakkuğ edip açıldıkta levni firfir³⁴ ve nebti ince olup elde oğulup tefit olunsa tîb-i râyihası gül râyihasına müşâbih ola. Ve ekser-i menfa'ati zehrinde ve fikâhında³⁵ ve aşlında olur ya'nî çiçeğinde ve kökünde olur. Ve dalları lisâmî lez' ve ihrâk edip hiddetlendirir.

Fî-Beyânı't-Tabî: Âcâmîde kuvve-i müberride vardır; İbn Cüreyc katında izhirin küllisi bâridir. Ve kökünün kabdı eşeddîr ve fikâhının teşhîn-i yesîri vardır ve kabdı işhânından azdır. Ve karîb olur ki izhirin a'râbî olan sınıfı ve âcâmîden dahi tabî'atında harâret olanların yübüseti derece-i şâniyede ola.

32 Mekke ayrığı dedikleri kokulu haşîştir, ona hîlâl-i Me'mûnî derler; dâl-i mul-i mu'ceme iledir lâkin etubbâ arasında dâl-i mühmele ile şöhereti vardır.

33 "Âcâmî" "eceme"ye mensûb demektir. "Eceme" sık ağaçlık ma'nâsıdır. Hâmişte mezkûr olan "ecâmî" bedeline "âcâmî" tesmiyesi *Minhâc*'dan menkûldür ve *Minhâc*'ı te'yîd eder İbn Kütübî'nin kelâmı, o kelâm budur: *وغلط الرازي بجعل صنف منه لانه اشتبه عليه وغلط بعده من قلده إنتهâ.*

34 *Kâmûs*'ta "firfir" circîr vezni üzere bir nev' levnin ismidir, lügatlerde firfir benefşe olmak üzere muharrerdir.

35 *Kânûn*'da zehr ile fikâh ma'an zikr olunmuştur, zâhir budur ki 'atf-ı tefsîrîdir lâkin ba'đı müfredâtta fark olunup yapraktan evvel çıkan çiçeğe zehr derler ve yapraktan sonra çıkan çiçeğe fikâh der[ler] diye tahîr olunmuştur, ona binâen ikisi dahi zikr olunmuştur demek câiz olur.

Fî-Beyâni'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: İzħirde kabđ vardır, onun için her hangi mevđî'eden ve hangi 'uğvdan dem nezf eylese izħirin fikâhı ya'nî çiçeği o demi ħabs eder ve nezf ve zuhûrdan men' eder. Ve izħirin dühnünde dahi kabđ ve tahlîl olur. Ve bu fi'lerde izħirin kökü ziyâde kavî olur ve tabî'atı kabđ eder ve mevâddı inđâc ve telyîn eder ve damarların ağzını açar ve bātında olan veca'ları ve ħuşuşan rahimde olan veca'ı teskîn eder ve riyâhı tahlîl eder.

Fî'l-Hurâcı ve'l-Kurûhı: Dühn-i izħir hikkeye nâfi'dir hattâ hayvânda zuhûr eden giciğe dahi nâfi'dir.

Fî-Nef'îhi li-Evrâmı ve'l-Büşûri: İzħirin tabîhi evrâm-ı hârreye ve bātında olan şalâbete ve aĥşâda olan evrâm-ı bārideye nef' verir.

Fî-Nef'îhi li-Emrâdı'l-Ālâu'l-Mefâsılı: 'Ağalâta nef'i vardır ve teşennüce dahi nâfi'dir eger fülful ile rubu' mişkâl miqdârı şürb olunsa. Ve ħabbi i'âyı izâle eder.

Fî-Nef'îhi Min-Emrâdı A'dâi'r-Re'si: İzħir başı ağırlaştırır ħuşuşan âcâmî sınıfı ziyâde başı şakîl ve ağır eder lâkin izħir-i âcâmînin iki kısmından dağık ve kuğbânı mee olan kısmı baş ağrısı ihdâs eder ve ağlaz olup dalları kalın olan şımfının toĥmu münevvim ve muĥaddir olur. Ve bi'l-cümle izħir diş etleri takviye eder ve diş etlerinin ru'ubâtını neşf edip izâle eder. Ve fikâhı re'si tenkıye eder.

Fî-Nef'îhi Min-A'dâi'n-Nefesi ve's-Sadı: İzħir akciğer ağrısına nâfi'dir. Ve izħirin çiçeği kan tükürmekten nef'i olur.

Fî-Nef'îhi li-A'dâi'l-Gıdâi: İzħirin kökü mi'deyi takviye eder ve ta'ama iştiĥa getirir. Ve yine izħirin kökü ġaşeyânı teskîn eder eger kökten bir mişkâl isti'mâl olunur ise ħuşuşan bir mişkâl aşla bir mişkâl fülful katıla o mürekkebin teskîni ziyâde olur. Ve çiçeğin mi'de veca'ına nef'i vardır ve veca'ı teskîn eder ve mi'de ve kebid veremlerine nef'i olur.

Fî-Nef'îhi li-A'dâi'n-Nefdi: Rahimde olan ağırlara ħâşşaten izħirin nef'i olur. Ve izħiri tabĥ edip rahiminde verem-i ħârri olan hatunlar o mağbühâta otursalar nâfi'dir. Kezâlik o mağbühâtan kağür ittiĥâz olunup rahime damlatılsa veyâĥûd o mağbüh tebhîr olunup rahime buĥarı ile tütsü verilse o vereme nef'i olur ve bevli ve ŧamşı idrâr eder. Ve izħir ħaşâtı teftîl eder ya'nî parçalar. Ve izħir tabî'atı 'aql ve ħabs eder ħuşuşan âcâmî sınıfının iki

kısmı ya'nî kuḍbānı daḳıḳ veyāḥūd ğalīz olanları bu fi'leri ziyāde işler ve o iki ācāmīler nezf-i demi kaç eder. Ve fiḳāhının böğrek ağrılarına ve böbrek deminin nezfine nef'i olur. Ve bir mişkāl izḥirin kökü fülful ya'nî būber ile ḥalt olursa istiskāya nef'i olur. Ve fiḳāhının maḳ'ade şişlerine nef'i olur.

Fī-Nef'ihī Mine's-Sümūmi: Dalları ğalīz olan izḥirin köküne yakın olan maḥallden yaprağı aḥz olunup ter ü tāze iken hevāmm-ı arḍın soktuğu maḥalle ḍimād olursa nef'i olur.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredenin Sekizincisi Esārün Demekle

Ma'rūf Olan Devādır: اسارون

Fī-Beyānı'l-Māhiyyeti: Esārün³⁶ bir nev' ḥaşışedir ki onun büzür-ı keşī-resi olur ve kökleri müte'akkid ve müvecc olur ya'nî düğümlü olur, sīle ya'nî ayırık dedikleri nebte beñzer ve rāyiḥası tayyibdir ve lisānı lez' edip dalar. Ve çiçeği köküne karīb olan iki yaprak arasından çıkar ve zehresinin levni firfirī olur ve benc zehrine ya'nî çiçeğine muşābih olur. Ve o nebtin kökü sāir maḥallerinden ziyāde menfa'atlıdır.

Ve esāründe vecc ya'nî eğir kuvveti vardır, aḥmā esārünün kökü eğir-den kuvvetlidir.

Tab' ile olan nüshada esārün kökü Şin memleketinden meclūbdur diye tahrīr olunmuştur, sāir nüshalarda bu kelām yoktur belki müfredāt-ı sāire-de yazılan İfrīkiyye ve İfrenç bilādında bulunur ve ecvedī Mağrib-i Şimālī bilādında cezīre-i Ḥaḍrā nām maḥallden meclūb olur diye muḥarrerdir.

Fī'l-İhtiyārı: Esārünün ziyāde ecvedī ve menfa'atlısı rāyiḥası zekiyye ve keskin olandır.

Fī-Beyānı't-Tab'ı: Esārünün tabī'atı derece-i şālisede ḥārr ve yābistir. Ve ba'ḍılar der ki esārünün yübüseti ḥarāretinden azdır, ḥarāreti ekşerdir.

Fī-Beyānı'l-Ef'ālī ve'l-Ḥavāşşı: Esārün müfettihtir ve bātında olan ağrılarını ve evcā'ı teskīn eder ve ḥuşuşan bizim istiskā bābında zikr edeceğimiz vech üzere olan nuḳū'u bu fi'leri ziyāde işler. Ve esārün mūlaṭṭıf ve muḥal-lildir ve aḍā-i bārideyi ıssı eder ve cilāsı dahi olur.

36 Fī-zamāninā kedi otu diye meşhūrdur ve *Ġāyetü'l-Beyān* tercümesinde dahi o vechle zikr olunmuştur lākin İbn Kütübī ve Şāh Muḥammed-i Kazvīnī kedi otu dedikleri oğul otudur diye taşriḥen yazarlar.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: 'Irku'n-nesâ marağında nef'i olur. Ve eski olan ve-rikeyn ağrılarında esârünün nef'i olur huşûşan istiskâ bâbında zıkr edeceğimiz nuķû'un nef'i ziyâde olur.

Fî-Nef'îhi li-A'đâi'l-ʿAyn: Tabaka-i karniyyenin gülzatine ve katılığına esârünün nef'i olur ve ʿayn teşrih olunduğu maħallde tabaka-i karniyye ma' lûme olur.

Fî-Nef'îhi li-A'đâi'l-Ġıdâi: Esârün kebidde olan süddelere cidden nâfi' olur ve kebidin şalâbetine dahi nâfi' olur. Esâründen üç mişkâl ahz olunup on iki kütûli ʿaşir içinde iki ay miğdârı terk olunup nuķû' olduktan sonra tervîk ve taşfiye olunup istimâl olursa yerekâna ve istiskâyâ nâfi' olur ve hummâya nef'i [143b] ziyâde olur ve şalâbet-i tihâle cidden nâfi' olur.

Fî-Nef'îhi li-A'đâi'n-Nef'di: Bevli ve haydı idrâr eder ve meşaneyi ve böbrekleri takviye eder ve baṭnı tenkiyede ħarbak-ı ebyad gibi olup ishâl eder. Ve bir şerbeti yedi mişkâl olur, mâ-ı'asel ile şürb olunur ve menîyi ziyâde eder.

Elifiyye Olan Devâların Dokuzuncusu Anzerût

Dedikleri Devâdır: انزروت

Fî-Beyânü'l-Mâhiyyeti: Anzerût bir şecere-i şâyikenin şamğıdır ya'nî Fûrs memleketinde bir nev' dikenli ağaç vardır, anzerût o ağacın sakızıdır, *günlük ħurdesi gibi zühür eder*; ta'mında merâret olur, acıdır. Ve levni aşfer veyâhûd ahmer veyâhûd ikisinden mürekkeb olur.

Fî-Beyânü'l-İhtiyârı: Ziyâde ceyyidi ve efdâli levni sarıya mâil olup lûbâna müşâbih olandır. *Lübân günlüğe derler.*

Fî-Beyânü't-Tab'ı: Ba'dı etıbbâ der ki derece-i şâniyede ħârır olur ve derece-i ülâda yâbis olur. Ve İbn Cüreyc der ki diyâr-ı Fûrs'te olan anzerûtun tab'ı cidden ħârır olur.

Fî-Beyânü'l-Ef'âli ve'l-Ĥavâşşı: Anzerût muğarrîdir lâkin lez'î yoktur, onun için idmâli ve ilhâmı olur ya'nî veremin maddelerini cem' eder ve et bitirir. Ve anzerût merhemlere katılır. Ve anzerûtta kuvve-i lâhice vardır ya'nî füceleri dayyik etmek kuvveti vardır, o kuvvet ile yaraların boş

mağallini bitiştirip sedd eder.³⁷ Ve anzerütta merâret kuvveti dahi vardır, binâen 'aleyh inđac ve taħlîli olur.

Fî-Emrâdı'z-Zîneti: Anzerütu şürb etmeğe müdâvemem edip mütevâti-ren isti'mâl eden kimsede şala' hâdiş olup başlarının tüyü azalır huşuşan pîrlerin şala'ı ziyâde olur.

Fî-Nef'îhi li'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Evrâmın ve şişlerin küllîsi sâkin olur anzerüt ile dîmâd olunur ise.

Fî'l-Hurâcı ve'l-Kurûhı: Anzerüt lahm-ı meyyiti ekl eder ya'nî kurhâ-larda cânsız ve fâsid etleri ifnâ eder ve cirâhât-ı tariyyeyi ya'nî tâze yaraları idmâl eder ve vüşâyı ya'nî yerinden oynamış mafşalları cebr ve ıslâh eder. Cebr-i veşy için anzerütun muħallili ve anzerütun müceffif olan aşlının muħallili isti'mâl olunur.

Fî-Nef'îhi li'l-A'dâi'r-Re'si: Aşel ile bir fetîle ittiħâz olunup o fetîle anzerüta bulaştırılrsa ve âfetli olan kulâğa idhâl oluñsa kalâil-i eyyâmda ya'nî az günlerde şîħhat bulup bür' hâdiş olur.

Fî-Nef'îhi li'l-A'dâi'l-Aynı: Göz ağrısından ve remaştan ya'nî göz çapaklanmaktan ve hâşşaten göze inen nâzileden anzerütun nef'i olur huşuşan anzerüt eşek sütü ile terbiye oluna, o zamân göze nef'i ziyâde olur huşuşan gözde olan kazâyı ya'nî göze batan nesneleri ihrâc eder.

Fî-Nef'îhi Min-Emrâdı A'dâ'n-Nef'di: Anzerüt balğam-ı hâm ve balğam-ı ğalîzi ishâl eder huşuşan verikte ve mefâşılta olan balğam-ı mezkûrları ziyâde ishâl eder. Anzerütun şerbeti bir dirhem olur. Ve ıslâhı eṭbbânın kavli üzere besfâyec ile olur.

Elifiyye Olan Devâların Onuncusu Übhül Dedikleri Devâdır ki

Türkçe Ardiç Yemişi Derler: اهل

Fî-Beyâmı'l-Mâhiyyeti: Übhül cebelî olan 'ar'arın semeresi olur. O semere zu'rûra ya'nî alıç dedikleri yemişe benzer lâkin übhülün sevâdı ziyâde olur ve hiddetli güzel râyihası olur. Ve übhülün şeceri iki şımf olur: Bir şımfının yaprağı serv yaprağı gibi olur ve dikenî çok olur, ağacının 'arđı ziyâde olur ve kâmeti uzun olmaz. Ve şımf-ı âħerinin yaprağı tarfâ ya'nî

37 Anzerütun kuvve-i lâhicesi o ğadde bâliĝa olur ki emzikli bir küzeyeye konsa deliĝini sedd eder, pes isti'mâlinde ihtiyâṭ olunmak lâzımdır.

İlgün ağacı yaprağı gibi olur ve ta'mı serv ta'mı gibi olur. Ve bu sınıfın yübüseti ekser ve harâreti eķall olur ve bu sınıftan iki cüz² aħz olunsa bir cüz² dâr-ı şîni maķâmına [ķâim] olur.

Fî-Beyâni't-Tabî: Ba'đı etıbbâ der ki übhül derece-i şâniyede hârr ve yâbistir. *Ve ba'đı nüshada "derece-i şâniye" bedeline "derece-i şâlişe" vâķf olmuştur.*

Fî-Beyâni'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Tahlîli şedîd olur, tecfif eder ve hem lez^c eder ve ķabd-ı hafîsi olur velâkin ķuvvet ile ķabd eder. Ve müsahħin ve muţayyeb dühnlere idħâl olunur ve ekseriyyâ dühn-i aşîre idħâl olunur.

Fî-Nef'îhi Mine'l-Hurâci ve'l-Ķurûhi: Übhül ile âkile üzerine zerûr kılsa nef'î olur ve asel ile isti'mâl olunsa eski ve atıķ yaralara nef'î olur ve sâ'îye tesmiye olunan nemleye dahi nef'î olur ve uğvu kara edici ķurħalara dahi nef'î olur. Ve übhülde lez^c ve yübs olmakla übhül ile dımâd olunsa ķurħayı ve yarayı idmâl eylemez ve cem'-i midde kılmaz belki tecfîf-i beyyin ile yarayı kurutur.

Fî-Nef'îhi li-A'dâi'r-Re'si: Bir miğrefe içinde ya'nî demirden tâbe gibi bir nesne içinde übhülün cevzi dühn-i hâl ile kaynatılsa hattâ galeyân-ı hasbî ile cevz-i übhül esved olsa ve şamemi olan kimsenin kulağına o dühn damlatılsa cidden nâfi^c olur.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Übhül şürb olunsa şaribi kan işer, gebe hatun içse hamlini iskâţ eder, kezâlik übhülden hamüle ittiħâz olunsa ya'nî übhülü dübüürüne soksa veyâhüd tedħîn edip duħânını isti'mâl eylese yine o fi'li işler.

Fî'l-Ebdâli: Übhüle übhülün bir vezninde olan selîha veyâhüd servin cevzi bedel olur.

Elifiyye Olan Devâların On Birincisi Üşne Dedikleri Devâdır ki Türkîde Ona Mişe Yosunu Derler: اشنه

Fî-Beyâni'l-Mâhiyyeti: Üşne laţif ve ince ķuşur ve kabuktur, bellût ve şanevber ve cevz ağaçlarına sarılır ve râyiha-i tayyibes ve güzel kokusu olur. Ve bir ķavm der ki üşne bilâd-ı Hindüştân'dan getirilir, haķķ olan bu ķavldir. *Ve ba'đı nüshada "Hind" bedeline "Şin" vâķf olmuştur.*

Fi'l-İhtiyârî: Ebyağ olan üşne ceyyid ve efđal olur ve esvedi redî olur. *Ve tabf ile olan nüşhada meşûrdur ki Diyâşkürîdüs der ki üşne aşnâfından ecved olan şervîn - شروین üzere olan üşnedir. “Şervîn” şanevbere derler. Ve bundan sonra ecvedî cevz ağacında olan üşne olur. Ve bunlar içinde ziyâde ceyyidi râyihâsı ziyâde güzel olup ve levni zürkâta mâil ebyağ olan üşne olur.*

Fî-Beyânî't-Tabfı: Üşnede bürüdet-i yesîre vardır, o bürüdet fâtire olur ya'nî ılıcak suyun bürüdeti gibi olur ve istidâl üzere kabđı vardır. Ve bir kavım zu'm eder ki üşne derece-i ülâda hârr olur ve derece-i sâniyede yâbis olur. *Ve niçe kimseler dahi üşnenin tabf atı bâride ve yübüseti şedîde olmasını tecvîz eylediler ya'nî üşne zıkr olunduğu üzere tıbcâı muhtelife olan eşcârın kabukları menziline olmakla o kuşurun tabf at-ı müktesebeleri muhtelife olur ve her tâifenin tecrîbe ile müşâhede eyledikleri keyfiyyâta zâhib olmakla bu ihtilâf hâşıl olur. Şâhib-i Kânûn ke-~~enne~~ kavlı-i evvel muhtârı olduğuna işâret için kavlı-i sâniyi zu'm ve kavlı-i sâlişi “kâleti'l-havz”³⁸ ile taşdır eyledi.*

Fî-Beyânî'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Üşne için kuvve-i kâbîda ve kuvve-i muhallile cemî'an mevcüdedir, telym kuvveti dahi vardır. huşuşan şanevberiyenin kabdı mu'tedil olur. Ve ka'trâniyye olan üşnede tefth olur, süddeleri açar ve müsterhî olur, gevşek olan luhûmu cidden şedd edip bağlar. Ka'trâniyyeden murâd şanevberin bir nev'î vardır ki ona şernîn derler, ka'trân ondan seyelân eder ve şernînde tekevvin eden üşnede bu fi'ller olur.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Evrâm-ı hârre üzere üşne ile tılâ olunur ve o tılâ ile verem sâkin olur ve şalâbât tahlîl olunur ve verem-i riħvı teskîn eder.

Fi'l-Âlât'l-Mefâşılı: Etıbbâ zu'm ederler ki i'câ için ittiħâz olunan dühnlerle üşne idhâl olunur ve şalâbâtı tahlîl eder ve tabiħi dahi bu fi'lleri işler.

Fî-A'đâi'r-Re'si: Şarâb içinde üşne nukûc kılınsa içen kimseyi uyutur, münevvimdir.

Fî-A'đâi'l-Aynı: Cidden başarı üşne rüşen eder, 'aynı mücellîdir. [144a]

Fî-A'đâi'n-Nefesi ve's-Şadı: Hafakâna menfa'ati olur.

38 “Havz” cîlün mine'n-nâsi. [Bu kelimede Ragıp Paşa esas alındı, Hamidiye'de “el-cevvâz”]

Fî-Nef'îhi Min-Emrâdı A'đâi'l-Gıdâi: Kayı habs eder ve mi'deyi takviye eder ve mi'denin nefhini izâle eder huşuşan şarâb-ı kâbıd içinde nuķûc kılınsa bu fi'leri ziyâde eder; đatîf olan kebidin veca'ına menfa'ati olur.

Fî-Nef'îhi Min-Emrâdı A'đâi'n-Nefđi: Raħimin süddelerini açar. Üşnenin su[yu] içinde otursalar raħimin veca'ına nef'i olur ve ıamşu idrâr eder.

Fî-Beyânı'l-Ebdâli: Üşnenin bir vezni miķđarı ķardemânâ bedel olur, kezâlik bir vezni ve şülüş vezni miķđarı vecc ya'nî eğir üşneye bedel olur.

Elifiyye Olan Devâların On İkincisi Azfâru't-Ṭîb Dedikleri İblîs

Tırnağı Demekle Ma'rûftur: اظفار الطيب

Fî-Beyânı'l-Mâhiyyeti: Azfâru't-Ṭîb / katâc'dır ya'nî parça parça olur, her parçaları tırnak gibidir; güzel râyihâsı olur, ıtrıyyeti vardır, âteşte ihrâk olunup duħânı isti'mâl olunur. Dîşķürüdüs der ki azfâru't-Ṭîb aħzâf-ı şadefdir ya'nî zâtü'l-aşđaf olan hayvânattan birinin şadefidir ki o şadef saksı parçası gibi huşumetli olur, inci şadefi gibi berrâķ ve emles ve müstevî değildir, Hind'de bir cezîrede vardır, sünbül o cezîrede olur, kezâlik azfâru't-Ṭîb o cezîrede olur. Ve azfâru't-Ṭîb iki nev' dir, biri Ḳulzumî ve biri Bâbilîdir. Bâbilî esved ve aşğar olur, ikisinin dahi râyihâsı ceyyid ve ĥasen olur. Ben zan ederim ki o iki nev'den Ḳulzumî olan nev' nâsin Ḳureşî tesmiye eyledikleri nev' dir. Ve denilir ki Ḳureşî laħma ve deriye muttaşıl olur, laħmdan ve cildten munfaşıl ve ayrı olmaz. Ve bu nev'den şey²-i kalîl 'Abbâğân dedikleri maħalle ķarîb maħalalde vâķi' olur ve ekşeri Mekkî olup Cüdde'den meclüb olur ve bu nev' ile mu'âlece olunur ve onun tenķiyesi ve tatyîbi olur.

Fî-Beyânı'l-İhtiyârı: Azfâru't-Ṭîbın ecvedî ve efđalı beyâda mâil ve Ḳulzum ve Yemen ve Baħreyn câniblerinde olanlardır. Ammâ Bâbilî olanlar cidden şağîr ve esved olur. 'Atťârlar derler ki azfâru't-Ṭîbın ĥayrlısı Baħrân'da olan olur ondan sonra Cüddî efđal ve ĥayrlı olur. Ve 'Abbâđân³⁹ cânibinde olanlar dahi her ne ķadar şey²-i kalîl ise o dahi efđal olur.

39 "Abbâğân" şarķ cânibinde bir beldedir ki verâsında maħall-i ma'fûr yoktur.

Fî-Beyânî't-Tabrî: Azfâru't-ṭîbın ṭabrî'atı derece-i sâniyede ḥâr ve yâbistir ve yübüseti derece-i şâlişeye ḳarîb olur derler.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Azfâru't-ṭîb mûlaṭṭıftır, mevâdd-ı ğalîzayı telṭîf eder.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Azfâru't-ṭîbın duḥânı şar'ca nâfi'dir.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Azfâr-ı ṭîb ile baḥûr ihtinâḳ-ı raḥime tenbîh eder ya'ni raḥimde ihtinâḳ olduğunu raḥimin ḳuvâsına bildirir, ona binâen ḳuvâ hareket edip o maraḳı def'e taşaddî eder. Ve sirke ile azfâr-ı ṭîb içilse baṭnı taḥrîk eder. Ve Bûlus nâm ḥakîmin ḳavlı üzere bu fi'li azfâr-ı ṭîbın envâfının cümlesi işler, bir nev'e bu fi'li maḥşûş olmaz.

Elifiyye Olan Devâların On Üçüncüsü İneḫa Olur: انفخه

Fi'l-Mâhiyyeti: İneḫadan⁴⁰ her ḫayvânın memede olup raḳî ve saġîr olanlarının mi'cdesinde olan sût murâd olunur. Ve ineḫalar çoktur, her nev' ḫayvândan raḳî olanların her birinin bir nev' ineḫaları olur, biz her nev' ḫayvânları zıkr olunduġu mevâd'de zıkr eyeriz.

Fî-Beyânî'l-İhtiyârî: Min-ciheti'n-nev' ecvedî ve enfa'ı tavşan ineḫası olur.

Fi't-Tabrî: Cemî'an enâfiḫ ḫâr ve yâbis ve nârî olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: İneḫa dem-i câmidi ve leben-i mütecebbini ya'ni donmuş kanı ve peyniriyete istihâle eden sûtü ve ḫılt-ı ğalîzi taḫlîl eder ve ergin olanları dondurur, katı eder. Enâfiḫin küllîsinde taḳṭîr fi'li vardır ve her seyelâni olan hatunlarda olan nezf-i ruṭûbâtı men' eder. Ve enâfiḫin küllîsi mûlaṭṭıf olur ve ma'a-hâzâ müceffif olur. Câlînüs der ki ḳabda ihtiyâc olan maḫalalde ḫiddetli ineḫayı isti'mâl eylemem.

Fî-Beyânî A'dâi'r-Re'si: Enâfiḫin her hangi nev' şûrb olursa şar'dan nefî olur ḫuşûşan ḳûfî dedikleri ḫayvânın ineḫası şar'ca ziyâde nâfi' olur. "Ḳûfî" bir ḫayvândır ki baḫr-i Rûm'da olur.

Fî-Beyânî A'dâi's-Şadrî: Riyede olan dem-i câmidi ineḫa taḫlîl eder.

Fî-Beyânî A'dâi'l-Ġidâi: İneḫa sirke ile şûrb olursa mi'cdede tecebbün eden sûtü ḫall eder ve yine mi'cdede donmuş kanı ḫall eder. Ve ineḫa mi'cdenin kendiye redî olur.

40 "İneḫa" Türkîde peynir mayası derler.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Hatunlar ʔamşlarından ʔahire olduktan sonra infehâyı ihtimâl eylese gebe kalmağa i'ânet eder ve ammâ ba'de'ʔ-tuhr şûrb eylese habeli men' eder ya'nî gebe kalmağa mâni' olur. Ve ihtinâk-ı rahime menfa'ati olur ve rahim veca'larını işlâh eder huşuşan küfinin infehâsı bu fi'li ziyâde işler. Ve em'âda olan kûrhalara nâfi' olur huşuşan kûrha işlâhında at yavrularının⁴¹ infehâsı ziyâde nâfi' olur.

Fî-Nef'ihî Mine's-Sümûmi: Cemî'an infehâlar bād-zehr olur ve şevkerân tesmiye olunan nebât-ı semmîden nâfi' olur. Ve şevkerânın maḍarratını def'e ziyâde evfağ olan keçi yavrusunun infehâsı, kezâlik henüz doğmuş veled-i zaby ve veled-i nâqa ve erkek kuzunun infehâları dahi şevkerânın maḍarratını def'e evfağ olur. Ve bu infehâları saqy sümûma ve semmiyyetli hayvânât lez'lerine ve sokmalarına nâfi' olur. Üç üsûlî saqy olunur ve her şerbeti on kîrâttan ekall olur ve tîlâ ile saqy olunur. *Ve "tîlâ" o şarâbdır ki tabh olunup iki sülüşten ekalli gide.* Ve keçi yavrusunun infehâsı ferbiyyûnun pād-zehri olur.

Elifiyye Olan Devâların On Dördüncüsü Emlec Dedikleri Devâ-i Ma'rûftur: املع

Fî'l-Mâhiyyeti: Emlec-i Hîndî⁴² bir devâdır ki eṭrâfa Hind'den gelir. Ve emlecın mürebbâsı helilecin mürebbâsından da'îf olur lâkin helilec-i mürebbânın fi'lini işler ve onun ʔarîkînden olur. Ve emlec lebende nakç olunup o nuḳû'a şîr-emlec denir ve bu şîr-emlec mevdi'inde ve bittiği yerde olur.

Fî-Beyânî't-Ṭabî: Yehüddan biri der ki emlec hârrdır. Ve Yehüddan çok kimseler zâhib olur ki emlec derece-i şâniyede bâriddir. Ve ehl-i Hindden Şirkü'l-Yehüd der ki emlecde teşhîn vardır. Ve ümîd olan budur ki emlec yâbis ve ʔalîlü'l-berd olmak şavâbdır.

Fî-Beyânî'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Demin harâretini emlec söndürür.

Fî'z-Zîneti: Tüylerin köklerini taḳviye eder ve tüyleri siyâhlandırır.

Fî'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: A'sâba cidden menfa'ati olur.

Fî-A'ḍâi'l-Aynı: Gözlere kuvvet verir.

41 Ya'nî tayların infehâsı.

42 Bir şecere-i Hîndînin mîvesidir ki müsta'mel olan üzerinde olan kabuğudur.

Fî-A'ðâi'n-Nefesi ve 'ş-Şadri: Kâlbi takviye eder ve zihni zekî ve fehmi ziyâde eder.

Fî-A'ðâi'l-Ğidâi: Mîcdeyi takviye edip dibâgat eder, kay³ ve 'aşağı teskîn eder ve ta'ama iştihâ getirir.

Fî-Nef'ihî Min-Emradî A'ðâi'n-Nefdi: Mîcdeyi takviye edip bâhi tahrîk eder. Ve bir kavm katında batnı 'aql eder lâkin mürebbâsı min-ğayri 'anânî ya'nî meşakkatsiz tab'ı telyîn eder ve bevâsire cidden nef'i olur.

Elifiyye Olan Devâların On Beşincisi Uğhuvân

Demekle Ma'rûf Devâdır: اقحوان

Fi'l-Mâhiyyeti: Uğhuvân⁴³ ma'rûf devâdır. Bir sınıfı ebyad ve sınıf-ı âheri aşkar olur ve ebyadı akvâ olur. Neğ uğhuvân biraz kuğbân ve dallardır ki ince olup üzerinde yaprağı ve beyad çiçeği olur ve mürrün çiçeğine müşâbih olup ta'm ve râyihası hiddetli olur. Dîskürîdüs der ki [144b] nâstan bir tâife kürnîyün - قورنبيون ve tâife-i uhrâ emariyün - اماريون ve bir tâife erkâsimün - ارقسمون tesmiye ederler. Onun küzberine yaprağına müşâbih yaprağı olur ve çiçeği ebyad ve değirmi olur ve çiçeğinin ortasında bir şey-i aşfer olur ve kokusu ağır ve ta'mı acı olur.

Fi't-Tab'ı: Tab'ı derece-i gâlisede hârr ve derece-i şâniyede yâbis olur.

Fî-Beyânî'l-Ef'âli ve 'l-Havâşşı: Mündic ve müfettihtir, süddeleri açar. Ve kırmızı uğhuvânda kabđ kuvveti olur ve cem'ân seyelânı men' eder ve ma'a-hâzâ taħlîli dahi olur lâkin kabđı tecfif ile olur. Ve uğhuvân 'arâkı idrâr eder. Ve dühn-i uğhuvân ile a'đalara mesh olunsa o dühn dahi 'arâkı idrâr eder ve damarların ağzını açar ve muħallil ve mülaṭṭıf olur.

Fî-A'ðâi'r-Re'si: Uğhuvân müsbittir ya'nî sübât ihdâs eder. Uğhuvânın raṭbı şemm olunsa münevvimdir, uyutur ve kulak ağrılarına dühnü nâfi'dir.

Fi'l-Âlatı'l-Mefâsılı: Sinirlerin iltivâsına ya'nî dolaşmasına ve bükülmesine nâfi'dir. Uğhuvânın maṭbûhunda bir miqdâr şüf ıslatılır ve iltivâsı olan 'aşab üzere şüf vaç olunur, bi-iznillâhi ta'âlâ nef'i müşâhede olunur.

Fi'l-Evrâmı ve 'l-Büşûri: Mîcdede olan verem-i hârrı ve dem-i câmidi taħlîl eder ve cem'ân evrâm-ı bârideye menfa'ati olur.

43 "Uğhuvân" müfredâta ke-enne bâbünceden bir sınıftır diye yazılmakla babadyanın büyüğüdür diye şöretti vardır, sığır gözü demekle dahi ma'rûftur.

Fi'l-Hurâci ve'l-Kurûhi: Nâşûrlara ve huşkrîşâtın taqşîrine ve irinli olan kurhâlara ve sinirde olan cirâhatlere nâfi^c olur.

Fî-A'đâi'n-Nefesi ve's-Şadri: Eftümün şürb eder gibi uqhvânın kuruşu sikencebîn ve milh ile şürb olunsa rebv maradına nâfi^c olur.

Fî-A'đâi'l-Ġdâi: Uqhvân fem-i mi'deye redî olur lâkin muhallildir, mi'deye taħallüb eden ruţübâtı kurudur ve mi'dede olan dem-i cāmidi taħlîl eder.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: İdrârî kavî olur. Ve meşânedede olan dem-i cāmidi mâ-i 'asel ile isti'mâl olunsa taħlîl eder ve haşâtı teftût edip parçalar eger uqhvân çiçeği ile şürb olunursa. Ve şarâb içinde fikâhı ya'ni çiçeği isti'mâl olunsa tamşî idrâr eder. Ve dühnü dahi hamûle kılınıp ihtimâl olunsa kuvvet ile tamşî idrâr eder. Ve dühnünü ihtimâl raħimin şalâbetini dahi taħlîl eder ve raħimi teftûh eder. Ve uqhvânın kuruşu, eftümün gibi sikencebîn ile içilir ve sevdâyı ve balgâmı ishâl eder ve mak'adede zuhûr eden ıssı şişlere nef'i olur. Ve uqhvân ve uqhvânın dühnü bevâsiri fetħ eder ve mâi olan üdrelere üdresi şakķ olunduktan sonra onların nef'i olur ve kûlinc ve veca'ı meşâne ve şalâbete ve tıhâl maradlarına nef'i olur. Ve düsturu'l-'ameldir ki onun şerbet-i tammesi üç dirhem olur ve işlâhı mâ-i leblâb ile olur.

Elifiyye Olan Deyâların On Altıncısı Āzerbûne

Dedikleri Deyâdır: آذربونه

Fi'l-Mâhiyyeti:⁴⁴ Mâhiyyeti beyânında ma'rûfe ve meşhûre demekle ittifâ olundu. Ekşer-i nüshada levha-i mâhiyyet yazılmadı.⁴⁵

Fî-Beyânı't-Tabî: Derece-i sâlisede hârr ve yâbistir.

Fi'z-Zineti: Bu devâ saħķ olunup ħall ile isti'mâl olunsa dâü's-şalebe nâfi^c olur.

Fi'l-Ālâtı'l-Mefâşılı: Bu devâ ihrâķ olunup remâdi ħall ile ya'ni külü sirke ile isti'mâl olunsa 'ırķu'n-nesâyâ nâfi^c olur.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Āzerbûnenin cebelîsini hatunlar mess eylese ve sü-rünseler ve hamûle ittiħâz eyleseler ya'ni o devâdan ferzice ittiħâz edip

44 “Āzerbûne” Hâcî Paşa bir çiçek diye yazar. Ve İbn Kütübî semneşi bir nebâtür der. Ve ba'đılar nerges diye işâret ederler. Vaşflarına göre nergese müşâbih bir zehre olmak fehm olunur. Ve bu bâ-i muvaħħâde iledir; tahtânî iki noķtalı olan bir köktür, nebtine 'arţanîşâ derler.

45 “Āzergün” sarı güľ. “Āzerbün” ħatmî çiçeği. Ĥalimî.

getirseler sâ'atiyle gebe ise hamlını ishkât eder.⁴⁶ *Bâ'dı nüshada "cebeli" mevķî'ine "hublâ" vâķî' olmuştur. Her hâlde mâ'nâ tercümede zıkr eyle-diğimiz olur ve bu mahalle şerh gibi olur. Bâ'dı müfredâtta tahrîr olunan o muharrere 'ibâret bi-'aynihâ budur:* ومن خواصه ان الحامل اذا امسكت منه شيئاً في يدها اليسرى واطبقت يدها اليمنى عليها نال الجنين ضرر عظيم فان دامت امساکه اسقطت

Fî-Nef'îhi Mine's-Sümûmi: Āzerbûne sümûmun küllîsine nâfi'dir ħuşuşan semmiyyetli ħayvânların soktuğu kimselere ziyâde nâfi'dir ve bu menfa'ate Câlînûs şehâdet eder.

Elifiyye Olan Devâların On Yedincisi İştarek

Demekle Ma'rûf Olan Devâdir: اصطرک

Fî'l-Mâhiyyeti: Dîskürîdâs der ki iştarek mey'amn⁴⁷ bir nev'idir. Ve ba'đılar katında şecer-i neytûn⁴⁸ şamğıdır. Ve iştarekin duĥânı kundür duĥânı maķâmına her şeyde kâim olur.

Fî'l-İhtiyârı: Râyiĥası ĥiddetli ve keskin olan e'ved ve efdal olur.

Fî't-Tabrı: Derece-i şâlişede ĥârrdır ve derece-i ūlâda yâbistir.

Fî'l-Ef'âli ve'l-Havâşsi: Müsahĥin ve mündîçdir ve cidden müleyyin olur.

Fî'l-Ālât 'l-Mefâsılı: İc'yâ edviyelerinin terkibine idĥâl olunur.

Fî-A'đâi'r-Re'si: Sübât ihdâs eder ve başı ağırlaştırır lâkin zükâma ve nevâzile nâfi' olur.

Fî-A'đâi'n-Nefesi ve's-Şadri: Öksürükten buĥûĥat-ı şavttan ve inķitâ'-ı şavttan menfa'ati olur.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Dühnünün şalâbet-i raĥimden nef'i olur ve şamsı idrâr eder ve raĥimi tefitĥ eder; 'ilk-i buřmdan⁴⁹ bir şey ile yutulsa şabî'atı telyîn eder.

46 Ammâ 'âķır olup gebe kalmayan hatunlar āzerbūneden ferzice edip ihtimâl eylese gebe kalır.

47 Bi-nefsiĥi ağaçtan seyelân eden şumûġa mey'a-i sâile derler. "Mey'a"nın iştikâķı "mey'eân"dandır.

48 [İmla "zeytûn"a çalmakla beraber doğrusu "neytûn"dur.]

49 ĥBuřm" sakız ağacıdır, "ilk" sakıza derler; eřaĥĥ budur ki 'ilk-i buşm termentûndir diye ma'rûftur.

Elifiyye Olan Devâların On Sekizincisi

Ağlâcûn Dedikleri Devâdır: اغلاجون

Fi'l-Mâhiyyeti: Dîskürîdüs der ki ağlâcûn bir haşebdir ki Hind'den ve bilâd-ı Arabdan getirirler, o haşeb şalâyeye müşâbihtir ya'nî tıyûbu sahk eyledikleri mermere benzer, münakkaç olur, güzel kokusu vardır; o haşebin üzerinde cilde müşâbih kışır vardır, o kışırın üzeri türlü elvân ile münakkaştır.

Fî-Nef'îhi li-Emrâdî'z-Zîneti: Deyilir ki o haşeb çiyense veyâhüd tabîhi ile maçmaça olursa ağız kokusunu tanzîf eder. Ve ba'dı kerre o haşebden ledüd ve zerür ittihâz olunup bi'l-cümle bedene saçılır, beden kokusu güzel olur. Ve ba'dı kerre micmerede tedhîn olunur, duhâni kündür ya'nî günlük duhâni makâmında kullanılır.

Fî-A'dâi'l-Gıdâi: Kaçan o haşebin aşlından ya'nî kökünden bir mişkâl şürb olursa mi'denin lüzûcetine ve da'findan nef'i olur ve mi'de lehbini teskîn eder ve veca'-ı kebîde ve veca'-ı cenbe nef'i olur.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Ağlâcûnu şürb etmek em'â kurhalarından nâfi'dir ve mağştan dahi nef'i zâhirdir.

Elifiyye Olan Devânın On Dokuzuncusu

İsmid Dedikleri Devâdır: ائمد

Fi'l-Mâhiyyeti: İsmidin cevheri üsrübî olur ya'nî cevherine reşâsiyyet muhâliç olur, onun için şakîl ve veznde ağır olur. Ve devâ olan ismidin meyyiti olur ya'nî ismidde semmiyyet vardır, o semmiyyet ahlât-ı muşliha ile işlâh olmadıkça istîmâl olunmak câiz olmaz huşuşan bâtında istîmâli kaç'â câiz olmaz. Ve bu ismidin kuvveti reşâş-ı muhraqın kuvvetine müşâbih olur ya'nî esrunc gibi bārid ve yābis olur.

Fi'l-İhtiyârı: İsmidin ceyyidi şafâiyihî olup ya'nî yassı ve tahta gibi olup oğuldukta fütâtının ve hürdelerinin berîk ve leme'ânı olandır ve cevherine eşyâ-ı ğarîbe karışmayıp kirden ve vesahtan pāk ve fāhir olandır ve ednâ ferik ile ve oğulmakla tefettüt edip dağılan ve cidden pāre pāre olandır.

Fi't-Tabfı: Derece-i ülâda bārid ve derece-i şāniyede yābistir ve yūbüseti sūri tesmiye olunan zâc-ı aḥmerin yūbüsetinden ekşerdir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşu: Kâbd ve tecfîfi vardır ve lez'î olmaz, nezfi ve seyelâni kaç eder ve kaçfı gâyete bâliğ olur.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Kırhâlara nef'î olur, lahm-ı zâidi giderir. Ve cirâhati idmâl edip cem' eder ve hark-ı nâra şahm-ı tarî ile vaç olunur ise taqarruhtan men' eder [ve taqarruh eder ise] l idmâl eder eger isimid ile isfidâc ile halı olunur ise.

Fî-A'đâi'r-Re'si: Dimâğın hicâblarından zühür eden ru'âfi isimid men' eder.

Fî-A'đâi'l-Ayni: İsmid 'aynın şihhatini hıfz eder ve gözde olan kırhaların vesahını ifnâ eder.

Fî-A'đâi'n- [145a] Nefdi: Ve isimden hamüle kılınsa nezfi-i demi kesir ve kanın seyelânına mâni' olur.

Fi'l-Ebdâli: Nuhas-ı muhrağ isimid maqâmına kâim olur. Nuhas iki kısımdır, ahmerine bakır ve asferine pirinc derler; kezâlik reşâş dahi iki türdür, ebyadına kalay ve esvedine Arabca anîk derler ve üsrüb dahi derler ve Türkide kurşun derler. Ve zikr olunanların muhrağları isimde bedel olur.

Elifiyye Olan Devâların Yirmincisi Eftümün

Dedikleri Devâdır: افتيمون

Fi'l-Mâhiyyeti: Eftümün bezr ve zehr ve kuğbân-ı şigâr-ı müteheşşime-den 'ibârettir ya'nî bir nev' nebât ki üzerinde tohumu ve çiçeği mevcud olur ve o nebâtın dalları küçük olur, zirâ nebâtın kendisi her ne kadar semneşî⁵⁰ olup şa'ter nebâtına benzer ise lâkin o nebâtın me'hûz ve müstamel olan ru'usu olur ve ru'usun dalları şağîr olur ve saç gibi ince telleri olur, ona binâen Türkide gelin saç demekle ma'rûftur ve o nebt-i müteheşşimdir ya'nî kurumuş ot gibidir. Ve hârr ve hırrîftir, ta'mında harâfet vardır, bezri ya'nî tohumu kırmızı olur ve nebâtının kuvveti hâşâ⁵¹ kuvveti gibi olup hâşâdan kuvveti da'tif olur hattâ ba'đılar derler ki eftümün hâşâ cinsindedir. Ve bu maħallde Kânûn'un 'ibâreti budur: قوة نباته كتوة حاشا اضعف منه [Kuv-

50 Nebâtın kadd ve kâmetinden ziyâde olup şecer kâmetinden noğşan olur ise o nebâta nebât-ı senmeşî derler.

51 "Hâşâ" kekik demekle ma'rûftur.

vetü nebâtihi ke-kuvveti hâşâ adâfu minhü] كقوة حاشا *mubtedâdir*, haberdir, *haber bâde haberdir*. Mâ'nâsı demektir ki eftümünün nebâtının kuvveti hâşâdan dâ'if olur lâkin tefâvütleri kalîldir hattâ hâşâ kuvvetine eftümünün kuvveti müşâbih ve mümâsil sayılır. Ve bu terkîbde ihtimâl vardır ki haberin t'addüdü ihtilâf-ı aqvâle işâret ola ve o ihtilâf karîben zikr olunur.

Fi'l-İhtiyârî: Eftümünün ceyyid ve menfa'atlısı Akırîtus cezâresinin eftümünü ola yâhüd Maqdisî ola, levni humrete mâil ola, her ne kadar kırımızya meyli ziyâde ve hiddeti ekser olur ise cevdet ve menfa'ati ekser olur.

Fi't-Tabî: Eftümün derece-i sâlişede hârr ve yine derece-i sâlişede yâbistir ve bu Câlînüs'un mezhebîdir, ammâ Hüneyn der ki derece-i sâlişede yâbis ve derece-i ülânîm âhîrinde hârrdür.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Eftümün nefhi hâll eder ve kühüle ve meşâyihâ muvâfık olur ve emrâd-ı sevdâviyyeyi izâle eder.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşîlî: Teşennüce nef'i olur.

Fî-A'dâi'r-Re'sî: Mâlhülyâya ve şar'a nef'i olur.

Fî-A'dâi'l-Gidâi: Şafrâsı gâlib olanlara kerb ve gâmm ihdâş eder ve kezâlik şafrâvîleri kusturur ve mu'attıştır, ziyâde susatır.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Eftümün münferiden şürb olunsa bir şerbeti iki dirhem olur ve maţbûhan şürb olunsa bir şerbeti dört dirheme kadar olmak câiz olur. Ve eger eftümün 'asel ve milh ile isti'mâl olunsa sevdâyı kuvvet ile ishâl eder ve balgâmı dahi ishâl eder. Ve vâcib olur ki şürb olunan eftümün tatlı bâdem yağı ile kavrulup lett oluna. Ve tabhı istikşâ olunmak câiz olmaz belki vâcib olur ki ahlâf-ı sâiresi tabh olunur ve eftümün tabhın âhîrinde o maţbûhun içine tarh olunur kuvveti ifnâ olunması için. Ve bu tercüme nüsha-i Sultâniyyenin tercümesi idi. Ve nüsağ-ı sâirede der ki eftümünün şerbet-i vâhidesi dört dirhemdir, milh ile ve 'asel ile şürb olunur. Sevdâyı kuvvet ile ishâl eder ve balgâmı dahi ishâl eder. Ve ba'dılar derler ki meşrûbu iki dirheme varınca kadar olur ve maţbûhu dört dirahmî olur. Ve dirahmî mişkâl mâ'nâsınadır.

Elifiyye Olan Devâların Yirmi Birincisi Uşuḥûdûs Dedikleri Devâdır, Ona Lisân-ı Türkîde Karabaş Derler: اسطخودوس

Fi'l-Mâhiyyeti: Uşuḥûdûs⁵² bir nebâttir ki onun arpa sinefâtı gibi daḳıḳ ve kırmızı sinefâtı olur ya'nî arpa kellesi ve sünbülesi gibi sünbüleleri olur ve varaḳı uzun olur ve ḳaḏıbleri eftîmûn ḳaḏıbleri ve dalları gibi ḡubret levninde olur ve üzerinde nevri ve çiçeḡi olmaz⁵³ ya'nî çiçeḡi ile isti'mâl olunmaz, menfa'at mücerred nebtinde ve toḡumunda olur. Ve uşuḥûdûs ḫarâfetli olur ve ḫarâret-i yesîresi olur ve cevheri arḑ-i bârid olur, cevher nârî-i laṭiften mürekkeb olur.

Fi't-Taḫrî: Derece-i ūlâda ḫârr ve derece-i şâniyede yâbis olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Ḥavâşşı: Uşuḥûdûsun kendisi muḫallildir ve merâreti ḫasebiyle mülâttıftır ve şarâbı dâhi mülâttıftır ve tefṫîhi vardır, süddeleri açar ve câlidir ve ḳabd-ı yesîri vardır, bedēhi ve aḫşâyı taḳviye eder ve 'ufûneti men' eder.

Fi'l-Âlân'l-Mefâşlı: Maṭbûhu sinirlerin ve ḡulû'un ya'nî göḡüste olan eyegü kemiklerinin aḡrılarını teskîn eder ve şarâbı 'aşabda olan sovak maraḡlara cemî'an devâlardan menfa'atlı olur, pes vâcib olur ki sinirlerinde da'f ve emrâd-ı bâride olanlara uşuḥûdûs şarâbına müdâve-met eyleyeler.

Fî-Emrâdî A'ḡâi'r-Re'si: Mâliḫûlyâya ve şar'a nâfi'dir.

Fî-A'ḡâi'l-Ġidâi: Mizâcında şarâ gâlib olanlara kerb ihḡâs eder ve ḳay' ettirir ve mu'atṫıştır, susatır.

Fî-A'ḡâi'n-Nefḡi: Âlât-ı bevli taḳviye eder ve balḡamı ve sevdâyı ishâl eder. Ve bu mezkûrları Câlînûs zikr eylemedi. Ve şerbet-i bâliğası on iki kûsünâdır. Kûsünâ on sekiz dıraḫmîdir. Şarâb-ı şâf ile yâḫûd sikencebîn ve milḫ ile şûrb olunur.

52 "Uşuḥûdûs" kelime-i Yûnâniyyedir, ma'nâsı mevḳıfu'l-ervâḫ ve ḫâfızu'l-ervâḫ demektir, Ḥaleb cânibinde Sincâres nâm cezîrede olur, o cezîrenin ismiyle dahi tesmiye olunur.

53 Ve Müfredât'ta حمته كالصعتر وبزره رقيق صغار وزهره الى البياض لها سنفة كالشعير الى حمرة diye taḫrîr olunmakla Kânûn'un "bilâ-nevr" dediḡi vech-i muḫarrer üzere tefsîr ve tercüme olundu.

Elifiyye Olan Devâların Yirmi İkincisi Uşşak

Dedikleri Devâdır: اشق

Fi'l-Mâhiyyeti: Uşşak⁵⁴ çürsüs dedikleri nesnenin şamğı olur. Çürsüs havuç gibi bir şeydir ki taht-ı ardda nâbittir ve onun sakızı uşşaktır. Ve bu uşşak dedikleri devâya lizâku'z-zeheb dahi tesmiye ederler, zîrâ kâğad ve varak [ya'nî] kâğad gibi yazı yazılan deri ve kirbâslar ya'nî bezler onunla tezhîb olunur.

Fi't-Tabî: Derece-i sâniyenin âhirinde hârr ve derece-i ülâda yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Tahlîli ve tahfîfi kavî olur ve lez'î kavî olmaz ve tefthî o rûtbeye bâliğ olur ki damarların ağızlarından kan seyelân eylemeğe qarîb olur. Ve muşlîh müshilât olan devâlara idhâl olunur. Ve cezb ve telyîn fi'li dahi vardır.

Fi'l-Evrâmî ve'l-Büşûri: Uşşak hâlî ve narûn ile tîlâ ve çimâd olunur ve hanâzîre ya'nî sıracâ dedikleri marâda nef'i olur. Ve şalâbât ve sil' marâdlarına dahi tîlâ ve çimâdın nef'i olur.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhu: Riyede zuhûr eden hurâcâta nâfi' olur ve lahm-ı habîsî ekl eder ve lahm-ı ceyyidi inbât eder.

Fi'l-Âlâtî'l-Mefâşîlî: Irku'n-nesâ ağrısından ve hâşîre ya'nî böğür ve mefâşîl ağrılarından bal veyâhüd arpa suyu ile uşşak saqy olursa menfa'ati olur. Ve bal ve zift ile çimâd olursa mefâşîlîm tahaccürüne menfa'ati olur. Ve sirke ve bürak ve dühn-i hınnâ ile uşşak terkîb olunup isti'mâl olursa ic'yâdan nef'i olur.

Fî-A'dâ'l-Aynî: Cefnin ya'nî göz kapağının huşûnetini uşşak telyîn eder ve cerebde olan huşûneti dahi telyîn eder ve beyâd-ı 'aynî cilâlandırır, berrâk eder ve gözde olan ruţûbâta nâfi' olur.

Fî-A'dâ'n-Nefesî ve's-Şadri: Uşşak 'asel ile veyâhüd mâ-ı şa'îr ile le'ûk olursa rebvdn ve 'usr-i nefesten ve nefes-i intişâbdan nef'i olur ve hicâbda⁵⁵ olan kurhayı izâle eder ve hunâklara nef'i olur eger hunâkın maddesi balgâm ve mirre-i sevdâ olur ise.

54 "Uşşak" Türkîde çadır uşağı demekle ma'rûftur, Fârsîde üşşec ve vuşşak dahi derler, 'Arabîsî lizâk-ı zehebdir. İbn Kütbî çürsüsün şamğı olduğunu redd eder, başka bir nebâtın şamğı olmak üzere yazar.

55 "Hicâb"dan murâd şadrdâ olan hicâb-ı munşif ve adlâ'ı mücellil olan hicâbdır.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: Uşşaktan bir dirahmî ya'nî bir mişkâl şürb olursa şalâbet-i tıhâlden ve şalâbet-i kebiddeden nâfi' olur. Ve kezâlik şarâb ile o maḥallere [145b] tılâ olursa nef'i olur ve istiskâya dahi nâfi'dir.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Bevli idrâr eder hattâ dem tebevül ettirir ve ḥabbu'l-ḳarî ya'nî mîrdede tekevvin eden kabak çekirdeği gibi olan kurtları ḳatlı edip ishâl ve iḥrâc eder ve cenîni gerek ḥayy olsun ve gerek meyyit olsun iḥrâc eder ve ḥaydı idrâr ve ḥuşyelerin veremine sirke ile sürülse nâfi' olur.

Fî's-Sümûmi: Mürr ve tılâ ile uşşak şürb olursa taḫîkûn dedikleri semme pād-zehr olur. *Ķânûn nüshalarında taḫîkûn* - طفيقون *vâḳf olmuştur lâkin sümûmda muḥarrer olan taḫîkûn* - طفشيقون *dur, taḫşîkûn* - طحشيقون *dan mu'arrebdir; o semm ile nibâl ve nüşşâb ya'nî oklar tesmîm olunup düşmana remy olunur, erneb mâddesinde şihâm-ı Ermîniyye mesmûm olduğunun zikri gelir. Ve kaçan bir mevdi'de iḥrâk oluḅa duḫâmı o mevdi'den ḥaşerâtı ḫard ve men' eder. Kaçan uşşak zeyt ve su'd⁵⁶ ile karıştırılıp hevâmm ve ḥaşerât olan arḫa taḫrîb olursa onları ḳatlı eder.*

Fî'l-Ebdâli: Ḥulbetü'n-naḫl uşşaka bedel olur ya'nî bal arısının vesahî ve çamuru bedel olur, *pes ḫulbeden murâd pîrebolu dedikleri nesnedir ki küvârât-ı naḫlde olur.*

Elifiyye Olan Devâların Yirmi Üçüncüsü Encudân

Dedikleri Devâdır: انجدان

Fî'l-Mâhiyyeti: Ma'rûftur.⁵⁷ Bir nev'i ebyaḫ ve bir nev'i esved olur. Esved aḳvâ olur ya'nî ziyâde ḫiddetli olur ve esved ziyâde ḫiddetli olduğundan eḫimeye idḫâl olunmaz. Encudânın kökünün ta'ḫmı uşturġâz ta'ḫmına müşâbih olur, encudân kökünün taḫbı havâi olur ve uşturġâzın ḫadımı baḫî olur ve encudân kökünün ḫadımı dahi her ne ḫadar cidden baḫî ise lâkin taḫbı havâi olmakla uşturġâz ḫadımının bu'ḫu miḫdârınca baḫî olmaz. Ammâ ḫiltit tesmiye olunan devâ encudânın şamġı olur, o şamġ münferiden bir bâbda zikr olunur. Ve encudânın maḫbûḫı ve sirkisi istirmâl olunmak cirmini istirmâlden evlâ olur.

56 "Su'd" topalak demekle ma'rûftur.

57 "Encudân" ism-i Fârsîdir ve bir şeceredir ki Horasân ve Bâbil ve Ermîniyye ve Mâhân ve arâḫî-i A'rabda vaḫt-i rebî'de bitip evâil-i şitâda helâk olur ve havuç gibi aşı-ı ġalızi olur. İbn Rıḫvân ve eḫıbbâ-i Naşârâ zâhib olurlar ki sisâliyûs onun yapaġıdır ve onların bu sözleri ġalaḫtır.

Fi't-Tabîrî: Derece-i şâlişede hârr ve yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Encudânın nebtî mülâttîf olur ve aslı müneffih olur. Ve beden encudân ile ve huşûşan encudânın sütü ve lebni delk olunup oğulsa kuvvet ile mevâddı hârice cezb eder.

Fi'z-Zîneti: Bedenin rîhinin izâle eder ve taht-ı 'aynda zühür eden kühbe-i demi o mevdi'e encudân ve zeyt ile dîmâd olunsa izâle eder. "Kühbe" ile üç levn murâd olunur, hâliş siyâha derler veyâhüd beyâd olup ğubreti olan levne derler veyâhüd karaya mâil ğubrete derler. Bu maķâmda her biri murâd olunmak câiz olur, zîrâ demin kılet ve keşreti ve şiddet-i ihtirâķi ve dâfî hasebleriyle taht-ı 'aynda bu elvân hâdiş olmak mümkin olur.

Fi'l-Evrâmî ve'l-Büşürî: Bâtında olan dübeylâta nâfî'dir. Kaçan encudân ve encudânın kökü merâhimlere hâlt olunsa hanâzîr marâķına nef'i olur.

Fi'l-Âlân'l-Mefâşılı: Encudân dühn-i tresa ile veyâhüd hînnâ ile karıştırlırsa hâşşaten evcâ'-ı mefâşıla nef'i olur.

Fi'-A'dâ'l-Ġidâi: Encudânın aslı müceşşîdir, geğirtir ve batnı 'aql eder ve ta'amı hağm ettirir fakin kendi geğ hağm olur ve mi'deyi ıssı eder ve kuvvetlendirir ve şehveti uyandırır.

Fi'-A'dâ'n-Nefdi: Sirke içinde nar kabuĝu ile encudân tabh olunsa maķ'adede olan bäsüru saĝaltır ve idrâr ve berâz ve füsânın⁵⁸ râyihasını taĝyîr edip ziyâde kerih edetr. Ve encudân meşâneye muğırır olur.

Fi's-Sümûmi: Encudân cemî'an sümûma pād-zehr olur.

Elifiyye Olan Devâların Yirmi Dördüncüsü Uşturgâz

Dedikleri Devâdır: اشتروغاز

Fi'l-Mâhiyyeti: Uşturgâzın⁵⁹ mâhiyyeti ma'rûfedir. Denilir ki uşturgâz tabî'atta encudâna karîb olur ve encudândan redî olur. Şavâb olan uşturgâzın kendi isti'mâl olunmayıp sirkesi isti'mâl olunmaktır.

Fi't-Tabîrî: Derece-i şâlişenin âhîrinde hârr-ı yâbistir.

58 "Berâz" dübürden çıkan necâset ve "füsâ" dübürden çıkan yeldir.

59 "Uşturgâz" kütüb-i müteķaddiminde zikr olunmamıştır ve lafz-ı Fârsîdir, şevkü'l-cemel ma'nâsmadır. Menâbiti Horasân ve Naĥcuvân ve cibâl-i Mavşil ve ba'd-ı Azerbaycân'dır. Ve Horasânî ecved olur, onun dahi ecvedî levninde şufret ve sevâd olmayıp cirmi mu'tedil, uķdesi kalîl, ta'mında hârafet ve beşâ'atun-mâ olandır. Ve encudân kökü ve sair kökler ile ĝaşş olunur.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: Sirkesi mi'çdeye ceyyiddir, mi'çdeyi tenkîye eder ve mi'çdeyi taḳviye edip şehvete ifâkat verir. Uşturgâzın cirimi ğaseyân ihdâs eder ve lez' eder ve mi'çdede çok eğlenir, haḍmı baḫı'dır.

Fi'l-Hummayâtı: Bi'l-hâşşa ḥummâ-ı rib'ce [ya'ni] sevdâdan olan ḥum-mâya nâfi'dir.

Elifiyye Olan Devâların Yirmi Beşincisi Enberbârîs Dedikleri

Devâdır: انبربارس

Fi'l-Mâhiyyeti: Enberbârîs⁶⁰ zirişk ma'nâsınadır, kelime-i Fârsiyye-dir, 'Arabîsi işrâredir, Türkîde kadın tuzluĝu derler ve mîm ile ve nûn ile lûğattir, enberbârîs - انبرباريس ve emîrbârîs اميرباريس ikisi de câizdir, berbârîs بربرباريس dahi derler. Ve emîrbârîs aşnâfindan bir şımf değirmi ve kırmızı olup sehilde biter ve bir şımfı dahi esved olup uzun olur, kumlu yerde veyâḫûd cebelde ḫâşıl olur. Ve bu esved-i müstaḫîl akvâ olur.

Fi't-Ṭabı: Derece-i şâlişenin âhirinde bârid-i yâbistir. Ve bāḍı nüşhâ-larda "derece-i şâlişe" âhedline "derece-i sâniye" vâḫf olmuştur. Müf-re-dât-ı sâirenin kiminde sâniye ve kiminde şâlişe diye meşûrdur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Şâfrâyı cidden kâmi'dir.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Ve ḫavâşşındandır ki evrâm-ı ḫârreye dımâd olunsa nef'i olur.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: Mi'çdeyi ve kebidî taḳviye eder ve susuzluĝu cidden kaḫ' eder.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Ṭabı 'aḫl eder ve saḫcdan men' eder, kezâlik esfelden seyelân eden demi dahi men' eder. Ve bāḍı nüşhâda meşûrdur ki enber-bârîsi şûrb eylemek raḫimden seyelân-ı müzmin ile sâile olan ruḫûbâtan nef'i olur. Ve denilir ki gebe olan hatunun baḫnına enberbârîs şeceresinin aşlı ile üç kerre ḫarb olunsa veyâḫûd enberbârîs ile o hatunun baḫmı telḫîḫ olunsa cenînini o hatun işkâḫ eder ve esfelden seyelân eden demi kesr ve nef'i olur.

60 "Emberbârîs" Anadolu'da kırmızısına sumak derler ve karasına karamuk derler.

Elifiyye Olan Devâların Yirmi Altıncısı İsfenc Ya'nî Süngerdir: اسفنج

Fi'l-Mâhiyyeti: İsfenc⁶¹ bir cism-i baħrîdir ki deryâda tekevvin eder, rihvdir, mütehalhildir ya'nî yumuşak olur ve füceleri olur, kepçe gibidir. Ve denilir ki isfenc bir hayvândır ki mülteşik olduğu maħallda ĥareket eder ve olduğu maħallden zâil olmaz.⁶²

Fi'l-İhtiyârî: Tâzesinin kuvveti ziyâde olur ve tecfîfi eşedd olur, zîrâ tâze iken baħrden istifâde eylediği tab̄at-ı baħriyye kaviiyye olur.⁶³

Fi't-Tabrî: Derece-i ülâda ĥarr ve derece-i sâniyyede yâbistir. Ve isfencin ĥicâresi tab̄atta isfence karîb olur ve ĥarârette eĥall olur. Ve ĥacer-i isfenc isfencin içinde ve arasında bulunur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: İsfenc kaviiyyü't-tecfîf olur ĥuşuşan tâzesi iħrâk olunup zeyt ile isti'mâl olunsa ziyâde tecfîf eder, onun için bir uğv kaç veyâ ĥüd bağ olunsa isfenc-i muħrakın külü demini kaç edip seyelândan men' eder. Ve isfenc her ne kadar ĥâbisü'd-dem ise lâkin isfenc ile keyy dahi olunur ya'nî bir uğv dağlanmak murâd olunsa isfenc nâr ile iş'âl olunur ve o müşte'ıl olan isfenc keyy olunması matlûb olan maħalle vaç olunur, demi ziyâde ĥâbis olur. Ve isti'âlin tarîkı budur ki sünger kır ve ziftten biri ile telvîs olunup ba'dehu âteş ile yandırılıp ve isfenc fetîl kılınıp seyelâni olan urûkun ağzına sokulur ve dem munkaţı' olur. Ve ĥacer-i isfenc min-ĥayri işhân telţif ve tecfîf edip câlî olur.

Fi'l-Evrâmî ve'l-Büşürî: Balĥamî veremleri kurutur.

Fi'l-Ĥurâcî ve'l-Ĥurûĥî: Sünger sirkenin içine konulup ıslatılır sonra cirâĥat üzerine vaç olunur, bu mu'âlece ile o cirâĥat idmâl olunur. Ve bal ile tabĥ olunsa derin yaraları idmâl eder. Kezâlik gerek kuru ve gerek yaş sünger ya'nî su veyâ ĥüd şarâb ile ıslatılmış sünger o yaraların üzerine

61 "İsfenc" süngerdir, ona 'avamm-ı Bağdâd ĥayme derler. Ve ba'dıların hayvândır dedikleri ĥalaţtır belki sünger bir şey'dir ki baħrde ba'dı aĥcâr üzerine tekevvin eder. O ĥacerden lif hey'etinde ba'dı eczâlar kabarr ve cilde-i raĥîk gibi nesne o lifleri iħâta eder, şukbeleri daĥîk olup keşif olana zeker derler ve şukbeleri vüs'atli ve ĥafif olana ünsâ derler.

62 Ve mücerred ĥareket ile hayvân olmak iktidâ eylemez belki cism-i keşifte havâiyyet muĥtebase olup havânın ĥârici taleb eylemesi ile cismi dahi taħrîk eder.

63 Ve mâ-ı baħr-i mâlih olmakla müceffiftir.

vaçf olunur ve eski yaraları o yâbis veyâhûd meblûl olan sünger kurutur ve mevdî'ini tenkıye eder.

Fî-A'ðdâi'n-Nefesi ve 'ş-Şadri: İsfenc ihrâk olunup hürâkası zeyt ile dîmâd olunsa nefş-i deme ya'nî kan tükürmeğe 'ilâc-ı şâlih olur.

Fî-A'ðdâi'n-Nefdi: [146a] İsfencde bulunan hâcer Câlînüs'un gayrileri katında haşâtı teftît edip parçalar, ammâ Câlînüs hâcer-i isfencin kuvveti meşâneye nüfuzunu istib'âd eder ve hâcer-i isfencin böbreklerde olan hâdis olan taşları ve haşâtı teftîtini ve parçalanmasını takrîb ve tecvîz eder.

Elifiyye Olan Devâların Yirmi Yedincisi Âbâr ve

Ânük Dedikleri Devâdır: بار، آنک

"Âbâr" ve "ânük" *elfâz-ı müterâdîfedendir, reşâş-ı esved mâ'nâsınadır ya'nî kurşun mâ'nâsınadır. Kânûn'un muhtârı budur. Ve bâ' dılar fark edip derler ki "âbâr" muhrağ olan reşâştır ve "ânük" reşâş-ı esveddir.*

Fî'l-Mâhiyyeti: Bu ikisi şey'-i vâhiddir, reşâş-ı esvede her biri itlâk olunur. Ve reşâş-ı esvedde mâiyyet-i keşre vardır, o mâ-ı keşiri berd icmâd edip dondurur. Ve reşâş-ı esvedde havâiyyet ve ardîyyet dahi vardır lâkin mâiyyet keşretinden keşreti şedide değildir. Ve Câlînüs'un zu'mu üzere ru'tubetin delili budur ki reşâş-ı esved ednâ teshîin ile zezebân edip erir ve havâiyyetinin delili cirminin sehfâfeti ve kıvâmının da'fı olur. Ve reşâş-ı esved arđ-ı nediye de ya'nî yaşlı yerde defn olunsa büyür ve şişer. Ve reşâş-ı esved evrâmı ziyâde tebrîd eder ve sovutur.

Fî't-Tabfı: Derece-i şâniyede bârid-i ra'ib olur.

Fî'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Kurşundan bir fihr ve şalâye ittihâz olunur ya'nî kûrek gibi bir tâbe ve yine kurşundan destec yapılır ve o fihre ba'đı edhân konulup o edhân kurşun fihrin içinde kurşun destec ile saħk olunup ve o saħk hasebiyle lâ-mahâle kurşunların eczâlarından biraz eczâ tahallül edip dühn ile muhâli' olur ve o mürekkeb evrâm-ı hârreyi tebrîd edip nef'i olur ve bi'l-cümle evrâm-ı kabîhaya nef'i olup hattâ serefâna dahi menfa'ati olur. Ve kurşundan bir şafha yapılır ve o şafha hanâzîr ve ğuded ve mefâşil kurhaları ve ğudedleri üzere bağlanır ve evrâm ve ğudedi eritip tahlîl eder.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Kurşunun zîkr olunan sühâka ve kezâlik kurşunun hurâkası ve huşûşan hurâkanın mağsülü habîs cirâhatlara ve sereţân kurhalarına ve mefâsıl kurhalarına nâfi' olur.

Fi'l-Âlâtî'l-Mefâsîlî: Zîkr olunduğu vech üzere kurşunun meshûku ve kezâlik muhrağı mefâsıl kurhalarına menfa'ati olur ve mefâsılda olan il-tivâ-i 'aşab ve güddelere kurşun şafhası şedd olursa izâbe edip nef'i olur.

Fî-A'đâi'l-Aynî: Ānükün muhrağı kurûh-ı 'ayna nâfi' olur huşûşan o muhrağ-ı mağsül ola. Ve kezâlik muhrağ-ı mağsül remed-i yâbise ya'nî gözde olan kuru ağrıya nef'i olur.

Fî-A'đâi'n-Nefesî ve's-Şadri: Kurşunun muhrağı memede olan kurhalarına nâfi'dir, kezâlik hurâkası ve sühâkası dahi meme kurhalarına nâfi'dir. *Ķânûn'un bu kelâmında işâret vardır ki muhrağ ile hurâkanın farkı vardır ve üsrübü ihrâkın tûruku mahallinde zîkr olunmuştur, bâ'dısına hurâka ve bâ'dısına muhrağ demekle işâret eder, tafsîli şadedden hurûca b'â'is olur.*

Fî-A'đâi'n-Nefđi: Zîkr olunan sühâka ve hurâkadan her biri bevâsîre nâfi'dir. Ve kurşunun şafhası batna şedd olursa ihtilâmdan men' eder ve şehvet-i bâhi teskîn eder. Ve sühâkası ve hurâkası zekerde ve huşyelerde olan kurhalara ve evrâmâ nâfi' olur.

Elifiyye Olan Devâların Yirmi Sekizincisi Üşnân

Dedikleri Devâdir: اشنان

Fi'l-Mâhiyyeti: Üşnânın⁶⁴ mâhiyyeti ma'rûfedir. Ve üşnânın envâcı [vardır] ve ziyâde laţîfi ebyağ olup huru'l-'aşâfir tesmiye olandır ve ziyâde hiddetlisi yeşil olandır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Cilâsı vardır ve münakķî ve müfettihtir.

Fî-A'đâi'n-Nefđi: Nişf dirhem üşnâm bir dirheme varınca kadar 'usr-i bevli hâll eder ve beş dirhem miķdârî hayyen ve meyten cenîni işķâţ eder.

64 “Üşnân” dâmm ile ve kesr ile lügattir, ona huruğ dahi derler iki dâmm ile. Ve ba'đı kurrâ حُرْصًا تُكُونُ حَتَّى كِرَاةٍ وَيَبْسَا diye tefsîr eylediler. Ve üşnânın melîh olanlarının mâhiyyetini iki fâğıl beyân eylediler ve melîh olmayanların mâhiyyetleri mechüledir. Ve “huruğ” hamđ cinsindedir. Ve hamđ o nebâttir ki onda mülûhat ola ve 'ale'd-devâm dâbbe onu ra'ý eylemeye belki a'lâf-ı tayyibeden usandıkta onu ra'ý ede. Ve menâbiti arâđ-i sebeha ve harâbât ve me'âţş olur ya'nî susuz yerlerde ve harâbâta biter.

Ve üşnân-ı Fârsiden nişf dirhemden bir dirheme varınca kadar tamsı idrâr eder ve üç dirhem vezni istiskânın mâhiyyetini ishâl eder. *Ve üşnân-ı Fârsî yeşil olan üşnândır ki ona ğâsûl dahi ütlâk olunur.*

Fi's-Sümûmi: On dirhem miqdârı üşnân semm-i kâtildir. Ve üşnân-ı ahçâların duhânından hevâmm ya'ne semmiyyetli böcekler kaçarlar.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredenin Yirmi Dokuzuncusu

Eşâbî'-i Şufr Dedikleri Devâdır: اصابع صفر

Fi'l-Mâhiyyeti: Eşâbî'-i şufr⁶⁵ bir nebâtür ki şekli keffin şekline benzer, yed gibi olur ve eblaktır ya'ne levni alacadır, ba'đı maħalli aşfer ve ba'đı maħall-i âheri ebyağ olur; şalâbetlidir, ħalâvet-i ħalîlesi vardır ve ba'đı efrâdında beyâdiyyet olmayıp aşfer ve ağber olur.

Fi't-Tabî: Takrîben derece-i şaniyyede ħarr-ı yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Fuğûl-i ğalîzayı cidden muħallildir.

Fi'l-Âlân'l-Mefâşılı: A'ďâ-i 'aşabiyye âfâtına bi'l-ħâşşa nef'i vardır.

Fi-A'ďâ'r-Re'si: Ĥaşşaten eşâbî'-i şufrın cünûna nef'i vardır.

Fi'l-Ebdâli: Cünûna menfa'atte bedeli bir mişli ve nişf mişli hezâr-çeşân⁶⁶ ile şülüşâmı kadar su'ddür.

Elifiyye Olan Devâların Otuzuncusu U'mâlî

Dedikleri Devâdır: اؤمالي

Fi'l-Mâhiyyeti: U'mâlî⁶⁷ bir nevc dühdür ki cidden ħâdd olur ve 'asel gibi koyu belki 'aselden ziyâde koyu olur ve o dühn bir şecerenin sâķından müteħallib olur ki o şecere tedmürî ve ħulv olur ya'ne şaĝir ve

65 "Eşâbî'-i şufr" bunu dahi fâğtlân zıkr eylemedi. Ve buna keff-i 'Âyişe ve keff-i Meryem dahi derler, pırasa yapraĝı gibi yapraĝı olur, onun rengindedir, ince sâķı olur, o sâķta min-evvelihî ilâ-âĥirihi firfirîyyü'l-levn çiçekleri olur ve fıfl keffî gibi aşlı olur, beş parmak gibi ünbûbları olur, her ünbûbesi ruĝubet ile dolu olur, su kenârında ve kumlu maħallerde olur, kurudukta levni beyâd ile sarı olur.

66 "Hezâr-çeşân" fâşerâ dedikleri devâdır. Fâşerâ Süryânîdir, 'Arabîsi kermetü'l-beyďâ ve Fârsîsi hezâr-çeşândır. Hezâr-çeşânın ma'nâ-yı aşlîsi elf zirâ'dır. Ve su'dun Türkîsi topalaktır.

67 "U'mâlî" ism-i dühdür, Yûnân lisânında dühn-i 'aselî ma'nâsınadır ve 'asel-i Dâvûd dahi derler, terementî diye işâret olunmuştur ve hemze ile u'mâlîdir.

ta'mı hulv olur. Ve o ruḡubetten dühn ittiḡāz o vechle olur ki ona bir çičeğin dühnü karıştırılsa ve o mecmû'a dühn-i uḡmālî ve dühnü'l-ʿasel tesmiye olunur.

Fi'l-İhtiyârî: Ecvedî şâf olup ziyâde koyu ve ʿatîk olur.

Fi't-Tabîrî: Hârr-ı ratbdır ve ḡarâreti ruḡubetinden ekşerdır.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Uḡmālî ile tılâ olunsa müteḡarriḡ olan cerebe nâfiʿdir.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Evcâc-ı mefâşıla nefʿi olur.

Fî-Aʿdâi'r-Re'sî: Sübât ve kesel ihdâş eder.

Fî-Aʿdâi'l-Aymî: Uḡmālî ile iktihâl olunsa zulmet-i ʿayna şâlih olur.

Fî-Aʿdâi'n-Nefdi: Üç evâkî uḡmālîye dokuz vuḡıyye mâ ḡalt olunsa mir-reyi ishâl eder, kezâlik aḡlât-ı niyyeyi dahi ishâl eder lâkin kesel ve irḡâ ihdâş eder. Uḡmālîyi ishâl için isti'mâl eden kimseye gerektir ki onun o maḡûle ʿavârîdından münfa'îl olmaya ve ihtirâz eylemeye, zîrâ o devâdan zikr olunan ʿavârîdlar her ne kadar zuḡûr eder ise lâkin zâtında selîmdir ve ḡararının zevâlî serîdir. Ve vâcib olur ki uḡmālî-şûrb eden kimse üzerine uyumaya.

Elifiyye Olan Devâların Otuz Birincisi Ağâlücün

Dedikleri Devâdır: اغالوجون

Ba'dı nüshalarda ağâlücî⁶⁸ اغالوجي yazılmıştır.

Fi'l-Mâhiyyeti: Hindî veyâḡûd ʿArabî bir ḡaşebdir ki onun ʿıtrıyyeti olur, ḡabuḡu mülevven ve münakḡaştır ve ʿıtra idḡâl olunur ve onda merâ-re-i yesîre ile ḡabḡ olur.

Fî-Aʿdâi'r-Re'sî: Tabîḡi ile maḡmaḡa olunsa aḡız kokusunu taḡyîb eder.

Fi'n-Nefesi ve's-Şadrî: Yan aḡrılarına nâfiʿdir.

Fî-Aʿdâi'l-Ġidâi: Veca-ı kebede nâfiʿdir. Bir mişḡâlî miʿde lüzüçetine ve miʿde ḡaʿfına nefʿ verir.

Fî-Aʿdâi'n-Nefdi: Ağâlücî su ile içilse miʿâ ḡuralarından ve maḡş-ı ḡârrdan nefʿ verir.

68 “Ağâlücî” Süryânîdir, ʿüdu'l-buḡur itlâk olunur.

Elifiyye Olan Devâların Otuz İkincisi Ümmü Ğaylân

Dedikleri Devâdır: ام غيلان

Fi'l-Mâhiyyeti:⁶⁹ Bâdı nüshalarda “ma'rûfe bir şeceredir ki bâdiye[de] olur” demekle iktifâ olundu ve nüsha-i uhrâda “ıddât cinsinden olur” diye beyân olundu. İddâttan bu makâmda murâd ümmü ğaylân aşnâfindan bir şımfır ki cümleinin ma'lûmudur lâkin zıkrı âtî menâif-i şecerenin kendide olmak bâ'id olur. Bâdılar o menfâat mîvesinde olur derler ve bâdılar çiçeğinde olur derler, bu tafşîl Kânûn'da zıkr olunmadı, zuhûruna binâen terk olundu.

Fi't-Tabî: Tabî'atı bârid-i yâbistir. Ve Kânûn'da derecesi beyân olunmadı lâkin bâdı kütübde “bâridün ve yâbisün ve kâbıdun tebluğu'd-derecete's-ş-şaniyyete” diye tafşîl olundu.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Kâbid olup demi [146b] ve sair seyelân şanın-dan olan ru'tübeti seyelândan men' eder.

Fi'n-Nefesi ve's-Şadri: Kan tükürmekten nâfi' olur.

Fi'-A'dâi'n-Nefdi: Seyelân-ı rahimden nâfi' olur.

Elifiyye Olan Devâların Otuz Üçüncüsü Ezrâkıyûn

Dedikleri Devâdır: اذراقيون

Ezrâkî - اذراقى ve ezârâkî - اذراقى dahî yazılır, cümlesi şey'-i vâhiddir.

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu devâ zebedü'l-baħr envârından olur, câmidir, hal-fâya ve aqşâba mülâşık olur ya'nî halfâ dedikleri çalılara ve kamışlara muttaşıl olur. Bu tafşîl nüsha-i sultâniyyede mestûrdur. Ve zebedü'l-baħr nev'inden olduğu bâdı etbbânın kavlidir. Ve bu devâ hiddetlidir, hiddetine binâen sakı olunması câiz olmaz belki hiddeti kesr olunduktan sonra hâric-den tîlâ ile isti'mâl olunur.

Fi't-Tabî: Cidden hârr olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Rediyyü'l-mizâc olup bürüdette mizâcî ğâyete erişen kimsenin mizâcını ta'dil eder lâkin isti'mâline cesâret olunmaz ancak vech-i mübeyyen üzere tîlâen isti'mâl olunur.

69 “Ümmü ğaylân” dikenli bir ağacın ismidir. Ehl-i bâdiye meyvesine ve 'avâmm çiçeğine ümmü ğaylân derler ve şevke-i Mışriyye demekle ma'rûftur, zu'rür ağacı kadar büyür.

Fi'z-Zîneti: Kelefi olanlara nef'i olur.

Fi'l-Evrâmu ve'l-Büşûri: Bu devânın büşûr-i lebeniyye tesmiye olunan beşrelere nef'i olur. Burnun ve yüzün şafhalarında beyâd beşreler zühür eder ve o beşre sütün yüzünde noktalar gibi olan kabarcıklara benzer, o beşreler aşır olursa içinde semn-i mün'akid gibi ruḫbet hürûc eder, o beşrelere büşûr-i lebeniyye derler, ezâraḫıyûnun ona menfa'ati olur.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Ḳurûhı: Takarruḫ eden cerebden ve demregilerden nef'i olur.

Fî Âlâtı'l-Mefâsılı: Dımâd olursa ırk-ı nesâya nef'i olur.

Elifiyye Olan Devâların Otuz Dördüncüsü Âzâd-dıraḫt

Dedikleri Devâdır: آزاد درخت

Kelime-i Fârsiyyedir, 'atîḳ ağaç ma'nâsına olur.

Fi'l-Mâhiyyeti: Âzâd-dıraḫt⁷⁰ bir ağaçtır ki diyâr-ı Fârs'ta ma'rûftur, semere-i nebḳ gibi onun mîvesi olur. O ağaca diyâr-ı Rey'de şecere-i ihlîlec ve şecere-i künâr derler ve Taberîstân'da tahâk derler ve eşcârın kibârından bir nev' kebîr ağaçtır.

Fi't-Tabı: Fikâhî yâ'nî çiçeği derece-i sâlisede hârr ve derece-i ülânın âhîrinde yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Süddeleri âzâd-dıraḫtın çiçeği tefṫḫ eder.

Fi'z-Zîneti: O şecerin yağrağının suyu kamlı ḳatl eder ve tüyü uzatır huşuşân o ağacın kökü hamr ile isti'mâl olursa bu fi'li ziyâde işler.

Fî-Aḳdâ'r-Re'si: O ağacın çiçeği dimâgda olan süddeleri cidden çiçeği tefṫḫ edip açar.

Fî-Aḳdâ'n-Nefesi ve's-Şadrı: O ağacın mîvesinin göğüse cidden ḫararı olur, ḳattâledir.

Fî-Aḳdâ'l-Ġidâi: Mîvesi mi'deye redî olur ve kerb-i mi'de ihdâş eder.

Fi'l-Hummayâtı: Âzâd-dıraḫtın lihâsı şâh-terec ile ve ihlîlec ile taḫḫ olunup süzülse ve taşfiye olunup içilse denildi ki ḫummâ-ı balğamiyyeye nef'i olur.

70 "Âzâd-dıraḫt" kelime-i Fârsiyyedir, "diraḫt" ağaç ma'nâsına, "âzâd" i'tâḳ ma'nâsına, ḳadîm olan nesneye kimse ta'arruḫ etmemekle âzâde olmuş olur.

Fi's-Sümûmi: O şecerin etrâfının ya'nî uçlarında olup taşallüb etmedik filizlerinin 'uşâresi 'asel ile isti'mâl olursa bi'l-cümle sümûma muķâvim olur. Ve şemeresini isti'mâl ba'đı kerre ķatı eder.

Fi'l-Ebdâli: Tüyü uzun etmekte âzâd-dırahtın bedeli şehdâ nec yaprağı ve âsın yaprağı ve sidrin yaprağı olur.

Elifiyye Olan Devâların Otuz Beşincisi İresâ

Dedikleri Devâdır: ایرسا

Fi'l-Mâhiyyeti: İresâ⁷¹ süsen aşnâfından âsmâncünî olan süsenin köküdür. Ve süsen haşâyış cinsinden olur ve o haşâyışın sâķı olur ve üzerinde zehri ve çiçeğinin muhtelif renkleri olur, beyâdı ve sarısı ve âsmâncünî ve fîrfîrîsi ya'nî kırmızı olup kuħliyyete bakan renkleri olur, pes elvân-ı muhtelifeden mürekkeb olmakla İresâ tesmiye olundu, zîrâ İresâ 'alâyim-i semâviyyeden eleğim sağma dedikleri 'alâmetin adıdır; İresânın elvânı o 'alâmet elvânı gibi muhtelif olmakla İresâ tesmiye olundu. Ve bu kökün 'ukdeleri olur ve yaprağı ince olur ve eskidikçe o köke sūs dedikleri kurt düşüp tesevvüs eder. *Ve bu tercüme bir nüshada meşhûr olan 'ibâretin tercümesi idi ve nüsha-i uhrânın tercümesi budur: Dîşkürîdüs der ki İresânın varakı berrde olup yabanî olan süsenin varakına benzer lâkin İresânın varakı uzun ve ekber olur ve onun sâķı olur, bir sâķta biri biri muhâzîsinde müt'e addid çiçekler olup elvânı muhtelif olur; ba'đı çiçeğın levni sarıya mâil urcuvânî olur ve semânın levnine dahi dârib ve mâil olur, pes levninde bu ihtilâflar olmakla İresâ tesmiye olunur. Ve İresânın 'urûķu ve kökü şukb ve katı ve düğümlü olur, râyihâsı tayyibe olur. Ve lâyık olur ki o kök iltikâf olursa ya'nî ahz olursa gölgede kurutulup ve kettân ipliğine dizilip hıfz oluna.*

Fi'l-İhtiyârı: O kökün ceyyidi ve hâlişi keşâfetli ve mülezziz ya'nî sıkı ve ğayr-i mütehalhil olup kısa ve levni ħumrete mâil olandır ve kokusunda zât-ı nezz olan arđdan müstefâd olan koku olmayıp râyihâsı tayyib olandır ve kezâlik lisânı hiddetli edip kuvvet ile 'uťası ya'nî aksırığı tahrîk eyleyendir.

Fi't-Tabfı: Sâniyenin âķirinde ħârr ve yâbistir.

71 İresâ lafz-ı Yünânîdir, ķavs-ı kûzah ma'nâsıdır, süsenin zehresinin elvân-ı muhtelifesi olmakla ķavs-ı kûzaha müşâbih olduğundan süsen-i âsmâncüne ya'nî gök süsenin köküne İresâ denildi, elsine-i nâsta benefşe kökü demekle ma'rûftur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Mündic ve münakķî ve cellâdır. Ve 'aşîri mâ-ı 'asel ile isti'mâl olunsa taħlîl eder ve ğalîz olan balğamdan bedeni tenķiye edip o balğamı iħrâc eder.

Fi'z-Zineti: İresâ bir mişli ħarbaķ ile kelef ve nemeşten cildi tenķiye ve taħtîr eder, yalnız İresâ dahi o fi'li işler.

Fi'l-Evrâmî ve'l-Büşürî: İresânın meslüķu şalâbâtı ve evrâm-ı ğalîzayı ve ħanâzîri ve büşür-ı lebeniyyeyi telyîn edip yumuşak eder.

Fi'l-Ĥurâcî ve'l-Kurûhî: Vesahlı olan ħurĥalardan nef'i olur ve nevâşîr-de laħmı inbât eder her ne ħadar isti'mâli zerûr tārîķi ile olur ise ve kemiklerde et bitirip iksâ eder.⁷²

Fi'l-Ālân'l-Mefâşılı: Dühn-i İresâ i'âyayı taħlîl eder. Ve sirke veyâhüd şarâb ile şürb olunsa teşennüde nef'i olur ve kezâlik hetk-i 'adalden dahi nef'i olur. Ve İresâ ile ihtikân ħrk-ı nesâyâ nâfi' olur.

Fî-A'đâi'r-Re'si: Münevvimdir, müzmin baş ağrılarını giderir. Ve ba'đı kerre İresâyâ gül yaĝı ve sirke damm olunup başa đımâd olunur ve o đımâd baş ağrısını izâle ve men' eder. Ve İresânın ceyyidi 'uťas ihďâs eder. *Ve bu tercüme olunan nüshadan mâ-ı adâ bir nüshâ dahi vardır lâkin siyâķ ve sibâķ muntazam deĝildir, binâen'aleyh o nüshaya iltifât olunmadı.* Ve maťbûhu ile mağmağa olunsa veca'-ı esnânı kař eder. Ve dühn-i İresâ sirke ile deviyy-i üzünü ya'nî kulak ğurultüsünü keser ve müzmin nezleleri def' eder. Ve dühnü burun deliklerinde zühür eden râyihâ-i müntineyi izâle eder. Ve taťbîhi dahi o kötü kokuyu izâle eder ve tefezzu'dan men' eder ya'nî belinlemekten ve tağaccur etmekten men' eder.

Fî-A'đâi'l-ı Ayni: Dümü'cu celb eder ya'nî İresâ şemm olunsa gözü yaşlandırır.

Fî-A'đâi'n-Nefesi ve's-Şadri: Yan ağrısı ve zâtü'l-cenbi teskîn eder, ruťubet-i ğalîzadan ħâdis olan öksürükten mâ-ı adâ olan öksürüĝe nâfi' olur ve zâtü'r-riye ve 'usr-i nefes ve ħunâķ marađlarına nâfi' olur; def'i 'usretli olup şadrdâ muťtebes olan fuđülü telťif-i bâliĝ ile telťif edip ve süddeleri tefťih etmekle def' ve taħlîl eder. Ve 'ilel-i şadrdâ İresâ meybuťtec ile şürb olunur ve onunla mađmađa eylemek lehâtı idmâr eder ya'nî küçük dil demekle ma'ruf olan 'uđvu zebünîdir.

72 "İksâ eder" ya'nî kemiĝe et giydirebilir.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: İresâ sirke ile şürb olunsa [147a] kebid ve tıhâlinde veca^c-ı bâridi olanların veca^cını teskîn eder huşuşan tıhâlin veca^cını ziyâde teskîn eder ve istiskâya nefî olur.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Bevâsîrin ağızlarını açar ve mağşî izâle eder ve mezînin keşretini ve ihtilâmın keşretini men^c eder ve şarâb ile isti'mâl olunsa taşmı idrâr [eder.] Ve rahîminde şalâbet veyâhüd evcâ^c-ı bâride olan hatunlar İresâyî kaynatıp tabîhine otursa nâfi^c olur. Ve İresâdan 'asel ile ferzice ittiḥâz edip getirse iskât eder ya'ni cenîni düşürür. Ve dühnü rahîme nâfi^c olur. Ve İresânın 'atîki ve dağılmış şürb olunsa mâ-ı aşferi ve mirreyi ve balgamı ishâl eder. Ve şerbet-i vâhidesi nişf vukıyyeden yedi dirahmîye ya'ni yedi mişkâle varınca kadardır.

Fî'l-Hummayâtı: Dühn-i İresâ berde ve nâfi^ce nâfi^cdir.

Fî's-Sümûmi: Sirke ile İresâ şürb olunsa cem'an sümûma nâfi^c olur.

Elifiyye Olan Devâların Otuz Altıncısı Encüre Dedikleri Devâdır ki

Lisân-ı Türkîde Ona Isırgan Derler: انجره

Fî'l-Mâhiyyeti: Encürenin⁷³ tohumunun rengi pırasa tohumunun rengine benzer lâkin encüre tohumu pırasa tohumundan küçük ve berrâk olur, pırasa tohumu uzunluğunda olmaz, ondan kısadır. Mülâkî olduğu dokunduğu maḥalli lez^c eder ve lez^ci haḍm-olmakla zâil olmaz ḥattâ bağarsıkları dahi lez^c eder.

Fî't-Tabîi: Encürenin kendisi ve kezâlik tohumu derece-i şâlişenin evvelinde hârr ve derece-i şâniyede yâbis olurlar. Ve tohumunun yübsü neb-tinin yübsünden eḳall olur.

Fî'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Encüre kuvvet ile cezzâb ve muḥallil ve muḳ arrihtir, taḳrîh ve iḥrâk eder. Ve ba'ḍı etıbbâ derler ki ishâmı kavî deġildir. Ve encürede kuvve-i müneffihâ vardır, şişirir ve cilâsî şedîd olur ve ḳurḫaları lez^c eylemez. Ve kaçan laḥm ile encüre tabîh olunsa encürenin ef'âli bâtil olur, zıkr olunan fi'li işlemez.

Fî'l-Evrâmu ve'l-Büşûri: Encüre sirke ile ḍımâd olunsa dübeyleleri tefcîr edip deşer ve dübeyleden nefî olur ve şalâbete dahi nefî olur. Ve bezri

73 "Encüre" ḳurrayş dahi derler; yaprağının üzerinde olan dikenlerine cerebül'kelb tesmiye olunur; Türkîsi ısırgandır.

ile seretâna dîmâd olunsa ve kezâlik bezri ihrâk olunup külü ile seretâna dîmâd olunsa nef'i olur.

Fî'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Remâdı milh ile kilâbın 'ağdasından hâdiş olan kûrhalara ve sâir kûrûh-ı habîşelere ve seretânlarla nef'i olur.

Fî'l-Âlâtî'l-Mefâşılı: Remâdı milh ile mülteviye olan a'sâba dîmâd olunsa nef'i olur.

Fî-A'đdâi'r-Re'si: Encürenin yaprağı dağk olunup isti'mâl olunsa burun kanını keser ve bezri burunda olan haşem 'illetini def' eder ya'ni hayşümün mesdüd olup koku almamak 'illetini def' eder, zîrâ mişfâtın süddelerini açar. *Bundan aqdem beyân olundu ki râyihayı idrâk eden kuvvet zâide-
teynde olur ve o zâide önünde bir kemik vardır ki ona mişfât derler, isfenc
gibi deliklidir, o deliklerde kaçan südde olsa kuvve-i şamme râyihayı idrâk
eylemez ve bu mişli devâlar ile südde teşvîh olunsa o kimse kokuları idrâk
eder.* Ve encüre tohumu ile lişâta dîmâd olunsa dişleri ihrâc âsân olur. Ve kulağı ardında veremi olan kimse bezri ile dîmâd eylese nef'i olur ve kezâlik o dîmâdın füce-slâ - فوجتلا - ya ya'ni kulak ardında olan güddeye ve beze nef'i olur.

*Tab ile olan nüshâda ومن فوجتلا bedeline وهو جلاء yazılmıştır, ga-
lat-ı mahddır; nüsha-i sultânîyye ve gayri kalem ile yazılan nüshalarda
ولا ومن فوجتلا*

Fî-A'đdâi'n-Nefesi ve's-Şadri: Mâ-ı şa'ir ile encüre saqy olunsa şadri tenkiye eder. Kezâlik encürenin varağı mâ-ı şa'irde tabh olunsa şadrda olan ahlât-ı gâlizayı ihrâc eder. Ve tohumu aqvâ olur, rebvi ve nefes-i intişâbı izâle eder ve zâtü'l-cenb-i bâridi izâle eder.

Fî-A'đdâi'n-Nefdi: Encüre bâhî tahrîk eder huşuşan tohumu tîlâ ile ya'ni bâde ile isti'mâl olunsa bâhî ziyâde tahrîk eder ve raħimin ağzını açar ve menîyi raħime kabûl ettirir ve kezâlik encüreyi soğan ve yumurta ile ekl eylese yine o fi'leri işler. Ve mürr-i şâfi ile encüreyi ihtimâl eylese tamsı idrâr ve raħimi fetħ edip açar. Kezâlik mürr ile encürenin tabîhî şürb olunsa yine bu fi'leri işler. Ve nütü' edip hârice yumru olan raħimin nütü'ünü ve yumruluğunu encürenin varağı ile dîmâd olunsa maħalline redd edip idgâm eder ve balgâmı ve hılt-ı hâmi cilâsı hasebiyle ishâl eder ve encürenin evvel eylediği ishâl kuvve-i müşhilesi olmak hasebiyle olmaz. Ve

dühn-i encürenin ishâli dühn-i kırtımın ishâlinden ekşer olur. Ve bürâde-i şadef ile encüre varakının tabîhi tabî'atı telyîn eder. Kaçan ishâl için encüreyi isti'mâl eden kimse murâd eylese o ishâl rakîk ola, o kimse encürenin tohumunu alıp sevîk ile sahk eyledikten sonra şarâbın içine tarh edip şürb eylesin. *Nüşa-i sulţâniyyede* لب حبه *bedeline* لزوجه *vâkıf olmuştur, me'ali vâhiddir.* Ve encüre şürb eden kimse encüre şürbünden sonra dühn-i verd şürb etmeğe muhtâc olur, zîrâ o dühn hasebiyle encüre o kimsenin halkını lez' ve ihrâk eylemez. Ve ba'dı kerre encüreden 'asel ile şiyâf ittihâz olunup ihtimâl olunur ve ahlât-ı rediyyeyi ishâl eder.

Elifiyye Olan Devâların Otuz Yedincisi Afyün Demekle

Ma'rûf Olan Devâdır: افیون

Fi'l-Mâhiyyeti: Afyün Mısrî olan haşhâş-ı esvedin 'uşâresidir ki o 'uşâre müşemmes olur ya'nî o 'uşâre şemsi isti'mâl ile hâşıl olur *bu tarîk ile ki afyüncü olan kimse haşhâş nâbit olduğu mihalle dahve vaktinde ve şebnem ıtlâk olunan ruţûbetin iyîşâ'i vaktinde varır, haşhâşelerin başı tarafına bir dâire resm eder ve o vechle ki o dâire haşhâşenin saht-ı zâhirinde olur, bâtunına şakki tecâvüz eylemez. Ve mişrağ ile o dâireden haşhâşenin esfeline varınca kadar fülânî huţût resmi üzerine yine şakki dâhil-i haşhâşeye vâşıl olmamak üzere şakkk eder. Ve o huţûtun biri birlerine kurb ve bu'dü mütedil olur, ne ziyâde karîb olur ve ne ziyâde b'îd. Ve lâ-mahâle şart olunduğu gibi ondan biraz ruţûbet zâhire olur ve o ruţûbete parmağı ile mesh edip bir şadefe içinde cem' eder. Ve şart eylediği haşhâşeleri kâimeten 'alâ-hâlihâ bir gün ve bir gece terk eder ve sonra 'avdet edip o müddette müctem'â olan ruţûbeti ahz edip me'hûz-ı evvel ile bir şalâyeye cem' edip rıfk ile sahk eder ve sonra ondan kurşlar ittihâz edip hüfz eder. Şâhib-i Kânûn'un "müşemmes" dediğinden murâdı budur. Ve müşemmes afyünün şerbet-i vâhidesi iki dâniktan ziyâde olmaz.*

Ve berrî maruldan dahi afyün ittihâz olunur. Ve hasstan ya'nî berrî maruldan ittihâz olunan afyün dahi muhaddir olur lâkin haşhâşî olan afyünün iki kısmından ya'nî şamgî ve müşemmesî olandan ve tabh ile ihrâc olanlardan ad'af olur. Ve afyün bir kızmış hadîd üzerinde kavrulup şeyy olunur

kızarcınca kadar. *Ve Şeyh'in bu kelâmını şerh eder İbn Kütbî'nin kavli ve 'ibâreti bi-eynîhâ budur:* وبعض اطباء يستعمله بان يقلبه على خزفة على النار الى ان يلين ويحمرة فإمن غائلته ويقل ضرره *Yafnî baf dî etıbbâ afyûnu âtesş üzerinde bir sakı içinde yumuşayıp ve kızarcınca kadar kavururlar ve sonra tenâvül ederler ve kavrulmakla mağarratı kalîl olur.*

Fi'l-İhtiyârî: Afyûnun muhtârî ağır olup râyihâsı hâdde ve heşş [147b] olanlar olur ya'nî oğulmakla dağılması âsân olur, kezâlik suda inhilâli sehl olup ve tezvîb olup eritilse ta'akkkud eylemez ve güneşe vağc olunsa hâll olur ve sirâc üzerine vağc olunsa müşte'îl olup şu'lesi muzlim olmaz belki rüşen olur. Ve ba'đı kerre māmîsâ dedikleri şamg ile ğaşş olunur ve o mağşüş aşferü'l-levn olur ve suya vağc olunsa suyu boyar ve huşûnetli olur ve râyihâsı da'tife olur ve levni şâfi olur. Ve her hangi afyûnda bu 'alâmetler mevcûde olsa o afyûn hâlis olmaz belki māmîsâ ile mağşüş olmuş olur. Ve ba'đı kerre dahi berrî marulun lebeni ya'nî ru'tübeti ile ğaşş olunur ve onun 'alâmeti budur ki o vechle ki mağşüş olan afyûnun râyihâsı da'tife olur. Ve ba'đı kerre dahi şamg-ı Arabî ile ğaşş olunur ve onun levni cidden şâfi ve berrâk olur.

Fi't-Tabrî: Afyûn derece-i râbi'ada bârid-i yâbis olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Muḥaddirdir ve her veca'ı müsekkin olur gerek afyûn şürb olunsun ve gerek tîlâ olunsun. Miqdâr-ı şerbeti büyük mercimek kadar.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşürî: Issı olan veremleri men' eder.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Afyûn kırhaları tecfif edip kurutur.

Fi'l-Âlân'l-Mefâşılı: Pişmiş yumurtanın sarısı ile hâlt olup niķrise tîlâ olur ve veca'ını teskîn eder huşuşan o tîlâ leben ile ola, o zamân ağrıyı ziyâde teskîn eder.

Fî-Adâ'r-Re'sî: Afyûn ihtimâl olunsa münevvim olur gerek ise fetîle ile ihtimâl olunsun ve gerek ise fetîlesiz ihtimâl olunsun her hâlde ihtimâli uyku getirir. Ve kulağında elemi [olan] kimse afyûnu mürr ve zaferân ile gül yağı içinde idâfe ve hâll edip kulağına damlatsa elemi sâkin olur. Ve müzmin olan baş ağrılarını afyûn teskîn edip müsterîh eder. Ve afyûn fehmi ve zihni ibtâl eder.

Fî-A'ḍâi'l-Aym: Remedi ve gözünde veremi olan kimse hatunların sütü ile isti'mâl eylese ağrısını teskîn eder. Ve eṭıbbâdan ḳudemânın ekşeri afyûnu gözde isti'mâl eylemezler, başara maḍarratı olmak ḥasebiyle.

Fî-A'ḍâi'n-Nefesi ve's-Şadı: Afyûn su'âl-i mülḥifi teskîn eder, müberriḥ olan su'âli teskîni keşîrû'l-vuḳûc olur ya'ni ilḥâf [ve] ibrâm ile ve kezâlik şiddet ile olan öksürüğe nef'i olup teskîn eder.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: Afyûn ḥarr ve ruṭûbetten müsterḥiye olan mi'ḍeyi dibâġat edip ekşer-i aḥvâlde ḳabḍ ve cem' eder. Ve afyûn yalnız ya'ni cünd-i bîdestersiz şûrb olursa ḥadımı ibtâl eder veyâḥûd cidden ḥadımı noḳşân eder.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Afyûn ishâli ḥabs eder, saḥcdan ve em'â ḳurḥalarının dan nef'i olur.

Fî's-Sümûmi: Afyûn ḳattâldır, içmâdı ile ḳatl eder. Ve onun tiryâki cünd-i bîdester ya'ni kunduz ḥayesi dedikleri devâdır.

Fî'l-Ebdâli: Afyûnun bedeli üç dî'fi bezrû'l-benc ile bir dî'fi ya'ni bir mişli bezrû'l-luffâḥ olur ya'ni yebrûḥun tohumu olur.

Elifiyye Olan Devâların Otuz Sekizincisi Ütrücc Ya'ni Ağaç Kavunudur: اتج

Fî'l-Mâhiyyeti: Ütrüccün⁷⁴ mâhiyyeti ma'rûfedir. Ve kabuġundan itihâz olunan dühnü ḳavîdir. Ve çiçeġinden iḥrâc olunan dühn her bâbda ya'ni her fîlde ziyâde ḍa'if olur.

Fî't-Tabı: Ḳış-ı ütrücc ya'ni ağaç kavununun kabuġu derece-i ülâda ḥârr ve derece-i şâniyede yâbis olur. Ve ütrüccün eti derece-i ülâda ḥârr-ı raṭbdır. Ve baḍı ḳavm der ki laḥm-ı ütrücc derece-i ülâda bârid-i raṭbdır ve berdi ruṭûbetinden ekşerdir. Ve ütrüccün ekşisi derece-i şâlisede bârid ve yâbistir ve çekirdeġi derece-i ülâda ḥârr ve derece-i şâlisede yâbistir.

Fî'l-Ef'âli ve'l-Ḥavâşşı: Ütrüccün laḥmı müneffihdir, şişirir ve yapraġı nefḥi teskîn eder. Çiçeġi yapraġından ziyâde laṭif olur. Ve ekşisi ḳabıddır

74 Ütrücc İskenderiyye ve Mışr ve 'Irâḳ'ta keşîrû'l-vücûd olur lâkin İskenderiyye'de ve a'mâlinde baḍı mevâḍi'de büyük olur ḥattâ bir ütrücc otuz rıṭla bâliğ olur. Ve ütrücc ancak bostânî olur, berrî ve cibâlî olmaz. Ve kebîrine sūsî derler. Ve ütrüccden bir şımf olur ki eşâbî gibi müterâkibe olup muḥtelif ve müteġaşşın olur.

ve şafrâyı kâsirdir. Ve çekirdeği ve kabuğu muhallildir. Ve kabuğu şiyâb içine konulsa şiyâbı tesevvüsten ve güve kesmekten hıfz eder. Ve ütrüccün râyihâsı havâ-i fâsideyi işlâh eder ve vebâyı dahi işlâh eder.

Fi'z-Zîneti: Hummâdı ya'nî ütrüccün ekşisi levni cilâlandırı ve kelefi izâle eder. Ve kabuğu ihrâk olunup hûrâkası ile tîlâ eylemek baraşa 'ilâc-ı ceyyid olur. Ve hummâdının tabîhi ağız kokusunu güzel eder ve müsem-mindir, semirtir. Ve kabuğu ağız kokusunu tatyîb eder eger kabuk ağız için-de imsâk olunur ise.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Hummâdı ile demregiye tîlâ olunsa nâfi^c olur.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâsılı: Dühnü sinirlerin istirhâsına nâfi^cdir. Ve dühnü ka-buğundan ihrâc olunur. Ve fâlice dahi nâfi^c olur. Ve ekşisi sinirlere redî ve muğırr olur.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Lağveden nefî olur. Ve ütrüccün maţbûhu ağız koku-sunu tatyîb eder.

Fî-A'dâi'l-Aynı: Ütrüccün hummâdı ile iktihâl olunur ve gözde olan sarılığı ve yereqâmı izâle eder.

Fî-A'dâi'n-Nefesi ve's-Şadri: Ekşisi haşakân-ı Ğârri teskîn eder ve mü-rebbâsı Ğalka ya'nî boğaza ve riyeye ya'nî akciğere ceyyid ve nâfi^c olur lâkin şadra hummâdının dararı olur. Ve ütrüccün lübbü sirke ile taḅḅ olu-nup o maţbûhtan yarım üskürücce şakı olunsa sülük dedikleri kurdu yutan kimsenin yuttuğu kurdu katlı edip ihrâc eder. *Bir üskürücce altı istâr ve rubu' istârdır ve her istâr altı dirhem ve iki dâniktır.*⁷⁵

Fî-A'dâi'l-Ğidâi: Ütrüccün laḅmı mi^cdeye redîdir ve müneffih^tir ve hağmı baḅırdır. Ve lâyıḅ olur ki laḅmı ekl olunsa mürrî⁷⁶ ile ekl oluna. Ve kezâlik 'asel ile mürebbâ olan laḅmını ekl eylemek selâmetli olur ve hağmı ziyâde ḅabûl eder lâkin iḅsâr olunmaz, zîrâ mürebbâ dahi olsa çok yemek muğırr olur. Lâkin ütrüccün varaḅı mi^cdeyi ve aḅşâyı muḅavvîdir ve ba'dehu fiḅâḅı muḅavvîdir ve kabuğu eḅime taḅḅ olunur iken o ta'âmin içine ebâzîr⁷⁷ gibi vaç olunsa hağma i'ânati olur ve kabuğunun kendisi

75 "Dâniḅ" südüdür dirhemdir.

76 "Mürrî" "mümirrî"den muḅaffeftir, ta'âmı hağm ettirici demektir, şa'irden sâir aḅlâḅ ile terkîb olunur.

77 Taḅḅı işlâh eden eşyâyâ tevâbil derler ve ta'âmı işlâh ve tatyîb edenlere ebâzîr derler.

şalâbeti hasebiyle hağm olmaz ve tabîhi kayı teskîn eder. Ve hummâdının rubbu mi'deyi dibâğat eder. Ve hummâdının suyu yerekâna nâfi'dir ve şafrâvî olan kayı teskîn eder ve ta'âama iştihâ getirir. Ve vâcib olur ki ütrücc yalmz ekl oluna, ütrüccden evvel ve ütrüccden sonra ta'âm-ı âher ekl olunmaya.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Ütrüccün lahmı külinc ihdâs eder. Ve ütrüccün ekşisi batm habs eder ve şafrâvî olan ishâle nâfi' olur. Ve çekirdeği bevâsire nâfi' olur ve yine çekirdeğinde kuvve-i müşhile vardır. Ve ekşisinin 'uşâresi nisvânda olan cimâ'a şiddet-i şehveti teskîn eder.

Fi's-Sümûmi: Ütrüccün iki dirhem miqdârı çekirdeği şarâb ve tılâ ya'nî tabh olunmuş hamr ile ve mâ-ı hârr ile cemî'an semmlere muķâvim olur ve huşuşan semm-i 'akrebe ziyâde nâfi' olur gerek içsin ve gerek 'akreb soktuğu maħalle tılâ eylesin, o iki hâlde dahi nâfi' olur. Ve ütrüccün kabuğu dahi semme muķâvemette çekirdeğine karîb olur. Ve ütrüccün kabuğunun 'uşâresi efâ'inin nehşine ya'nî ilân sokan kimselere şürb olursa nef'i olur ve kabuğu ile dîmâd dahi olursa nef'i olur.

Elifiyye Olan Devâların Otuz Dokuzuncusu İşkankür Dedikleri

Hayvândır: اسقنقور

Fi'l-Mâhiyyeti: Seķankür⁷⁸ mâi vereldir, Nîl-i Mısr'dan şayd olunur. Ve ba'đılar dediler ki seķankür timsâh neslindedir, Zîrâ timsâh neslini suyun hâricine bıraksa ve o nesl suyun taşrasında büyüse seķankür olur.

Fi'l-İhtiyârı: Seķankürün ecvedî ve efđali faşl-ı rebî'de ve heyecânı vak-tinde şayd olunandır ve a'đâsının ecvedî göbeği olur. [148a]

Fi'l-Âlâtı'l-Mefâsılı: Sinirlerde olan bâride illetlere seķankürün nef'i olur.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Seķankürün milhî bâhi müheyycidir, pes milhinde bâhi tahrîk oldukta etinin tahrîki ziyâde olduğunu ondan fehm eyle ve luħû-

78 "İşkankür" verele müşâbihtir. Ba'đılar verel-i mâi derler, nevâhî-i Şa'îd'de Nîl'de ve rimâlinde bulunur ve Hind'de ve baħr-i Kuzüm'de bulunur. Erkeğinin iki zekeri ve dişisinin iki ferçi olur ve erkeğinde horûs huşyesi gibi iki beyda olur ve dişisinin yumurtası yirmi kadar oldukta kuma defn eder, bilâ-hidânetin kumda yumurtadan veledi çıkar ve büyüklüğü kedi kadar ve kediden küçük olur ve derisi mülâyim olur, ammâ verelin derisi huşunetli olur.

mu beyninde göbeğinin lahmının bâhî tahrîki kat-ender-kat olduğunu dahi anla. Kezâlik böbreklerine qarîb olan lahmları ve şahmı dahi mübâlağa ile bâhî tahrîk eder.

Elifiyye Olan Devâların Kırkıncısı İccâş Ya'nî Erik

Dedikleri Mîvedir: اجاص

Hemzenin kesri ve cîmin teşdîdi ile lügat-i dahîledir ya'nî Arabiyyü'l-aşl degildir, zîrâ Arabî lügatte kelime-i vâhidede cîm ile şād cem' olmaz yâhüd denir ki iccâş Arabîden bir lügayyedir ya'nî ehl-i Şâm'a mahşûş bir lügat-cik olur, nitekim mişmiş ve kümmeşrâ lügatleri ehl-i Şâm'a mahşûş olduğu gibi. Ve avâmmin nûn ziyâde edip incâş dedikleri câiz degildir.

Fi'l-Mâhiyyeti: İccâşın⁷⁹ mâhiyyeti cümleinin ma'lûmudur.

Fi'l-İhtiyârî: İccâş-ı Bülüstî - بولستى iccâş-ı esvedden aqvâdır. Başdı nüshada "Bülüstî" bedeline bilâ-lâm "Büstî" vâk' olmuştur, zâhir budur ki kalem-i nâsihin tahrîfidir; Bülüst İskenderiyye kurâlarından bir karyenin ismidir, Lübbü'l-Lübâb'da Suyûfî tahrîr eylemiştir. İccâş-ı aşfer iccâş-ı ahmerden aqvâdır. İccâş-ı kebîr-i ebyağ şakîl olur ve ishâli kalîl olur. Ve iccâş-ı Ermenî cümlesinden ahlâ olur. Ve Ermen, Rûm'dan bir tâifedir, onların bilâdından ve Ermeniyeye den meclûb olur. Ve iccâşın şedîdü'l-ishâl olanı iccâş-ı Ermenî olur ve ziyâde ecvedi kebîr olup eti ziyâde olanlardır.

Fi't-Tabî: Derece-i şāniyenin evvelinde bârid ve derece-i şāniyenin âhîrinde raḥbdır.

Fi'l-Ef'ālî ve'l-Havāşşı: Şamgı mülattıf ve ziyâde muḳattıf ve muḡarrîdir. Ve Dîşkürîdüs katında iccâş-ı Dimaşķide aḡl ve ḳabḳ vardır, ammâ Cālînûs-ı fâdil Dimaşķînin ḳabıd-ı aḡıl olduğunu inkâr eder. Ve iccâşın niyyi ve ḥâmı

79 Fi-Envâ'î'l-İccâş: Bir nev'î âlüçe, küçük ve sarı olur, cümlesinin ebredi ve eltafidır. Nev'î âheri şāhlücdür, ebyağ olup küçük olur. Ve nev'î diğeri âlü-kiştedir, sağır olur, bürüdet ve ḥumûḳatı şedîde olur, taḳfi'ede ve terḳîkte temr-i Hindî maḳâmına ḳâim olur. Nev'î diğeri 'uyûnu'l-baḳardır, esved olur ve esvedin eslemi Kūmesî'dir. Kūmes, Bisṭām ile Simnân arasındır. Nev'î diğeri merkeşdir, Cîlân'da Azerbaycân'da olur, aşḡar ve müdevverdir, zann olunur ki merkeş ḥâm dedikleridir, ḡâyet lezîz, ḥalâvetli ve ḥumûḳat-ı yesiresi olur lâkin nâdirdir, az bulunur. Ve arḳı yirmi dört dereceden noḳşân olan yerde erik olmaz.

ve erişmemişi kâbıddır ve ğidâiyyeti kâlıledir. Ve iccâş kâble't-ıta'âm ekl olunur ve üzerine mâ-i'asel ve nebîz mişlli mer'tüb nesnelere içilir.

Fi'l-Hurâci ve'l-Kurûhi: İccâşın şamğı kûrhalarda et bitirir ve onuldur ve hall ile isti'mâl olunsa kûbâyı ya'nî demregileri kal' eder huşuşan 'asel ile veyâhüd sükker ile isti'mâl oluna ve huşuşan şıbyânın demregisi ola.

Fî-A'dâi'r-Re'si: İccâşın varakı suyu mağmağa olunsa levzeteyne ve lehâta nâzil olan ru'tübâtı nüzûlden men' eder.

Fî-A'dâi'l-Ayni: İccâşın şamğı ile iktihâl olunsa başarı takviye eder.

Fî-A'dâi'n-Nefesi ve's-Şadri: İccâş-ı müzz ya'nî ta'mı tatlı ile ekşi arasında olan iccâş iltihâb-ı kalbi teskîn eder.

Fî-A'dâi'l-Ğidâi: İccâşın müzzü ve mayhoşunun şafrâyı kâma' eşedd olur. Ve tatlısı mi'adeyi irhâ eder ter'tüb ve tebrîdi hâsebiyle. Ve bi'l-cümle iccâş mi'adeye mülâyim olmaz.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: İccâşın hulvünün şafrâyı ishâli eşedd ve ra'tbının ya'nî tâzesinin ishâli kurusunun ishâlinden eşedd olur. Ve iccâşın ishâli lüzüceci hâsebiyle olur. Ve iccâş-ı Dimaşkî ba'dı etubbâ katında ba'tı 'aql eder. Ve yabanî erik cidden nuğc bulmayıp kemâl üzere erişmese onda bi'l-icmâc kâbd olur. Câlînus dedi ki Dîşkürîdüs der ki Dimaşkî erikte kâbd vardır. Dîşkürîdüs'un bu kavli hatâdır belki Dimaşkî müşhildir. Ve iccâşın şamğı haşât-ı meşâneyi teftit edip paralar. Ve iccâşın suyu şamşı idrâr eder ve her ne miğdâr erik şağir olur ise ishâli o miğdâr ekal olur.

Elifiyye Olan Devâların Kırk Birincisi İsfidâc

Dedikleri Devâdir: اسفيداج

Fi'l-Mâhiyyeti: İsfidâc⁸⁰ reşâşın veyâhüd ânükün ya'nî kalayın ve kurşunun remâdı ve külü olur. Ve ânük şiddet ile iħrâk olunsa esrunc olur ve ona ziyâde iħrâk hâsebiyle ziyâde le'tâfet gelir. Ve isfidâcât ba'dı kerre sirke ile ve ba'dı kerre emlâh ile ittiħâz olunur ve vücûh-ı şettâ ve ũruk-ı muhtelifle ile ittiħâz olunur ve bu şânın 'ulemâsının kütûblerinde o ũruklar mufaşşâleten muħarrerdir.

80 "İsfidâc" "sefid"den mu'arrebdir, sefid Fârsîdir, ebyad ma'nâsınadır. İsfidâcdan murâd isfidâc-ı reşâştır. Ba'dı kerre cibsîn dedikleri ecsâd-ı haceriyyeye dahi isfidâc derler. İsfahân'da bir nev' ũn vardır, onunla şıbyân kitâbet ederler, ona dahi isfidâc derler.

Fi't-Tabı: Derece-i şâniyede bārid-i yābistir.

Fi'l-Ef'āli ve'l-Havāşşı: Sirke ile ma'cūl olan isfidācda leṭāfet eşedd olur ve bātına ziyāde ğāiş ve nāfiz olur ve bākilerin telṭifi şedid olmaz. Ve isfidāc muğarrīdir huşūşan esrūncde tağriye ziyāde olur.

Fi'l-Evrāmi ve'l-Büşūri: Evrām-ı bāride-i şulbiyyeyi telyin eder.

Fi'l-Hurāci ve'l-Kurūhi: İsfidāc merāhime idhāl olunur ve kurūhun içine fetile ile doldurulur ve kurūhta lahm-ı şālih inbāt edip et bitirir ve lahm-ı fāsidi ekl edip ifnā eder huşūşan esrūnc lahm-ı fāsidi ziyāde ekl eder ve lahm inbātı dahi esrūncün ziyāde olur.

Fī-A'dāi'l-Aynı: Gözde zuhūr eden beşrelere nāfi'dir.

Fī-A'dāi'n-Nefdi: Maḳ'ade yarıklarının ve şukūğunun isfidāc edviyesin-dendir.

Fi's-Sümūmi: İsfidāc sümūmdandır ve sümūmdan idiğinin şerhi sümūm bahşinde zikr olundu.

Elifiye Olan Devāların Kırk İkincisi Ābnūs

Dedikleri Şecerdir: كَبُوس

Fi'l-Māhiyyeti: Ābnūsun māhiyyeti ma'cūrfur ya'nī bir nev' şecerin ma'cūf olan haşebi olur. Levni esved ve mecēssesi şulb ve kesr olursa şe-zāyāsı olmaz. Ve menābiti Habeşe ve Hind'de olur.

Fi'l-İhtiyārı: Ābnūsun ecvedinin 'alāmeti budur: Esved olup müstevī ola ve onda hutūt olmaya ya'nī damarlı olmaya ve melmesi kazınmış boynuz melmesi gibi ola ve müstaḥşaf⁸¹ ola ve mezākatta lez' ola ya'nī ağız dalaya ve micmerede iḫrāk olursa rāyiḫa-i ṭayyibe münteşire ola.

Bu zikr olunan bir nüshanın tercümesidir, ammā nüsha-i sultāniyenin tercümesi budur ki Dīşkūrīdūs der ki ābnūsun ecvedı diyār-ı Habeşe'den meclüb olandır ve Habeşī ābnūsun dahi ecvedı levni yalnız siyāh olup āḫer levn karışmayandır. Ve onun ṭabakātı ve katmeri olmayıp melāsette ḥakk olunmuş boynuz gibi ve zebīl-i maḫrūṭ ya'nī kazınmış dağarcık gibi ola Ve kaçan kesr olursa kūsāresi ya'nī kırıkları ağır ola ve lez'i ola ya'nī o kūsārelerin mezākında lez' ola. Ve Dīşk

81 "Müstaḥşaf" huşūnetli ma'nāsıdır.

ürîdüs'un gayrileri derler ki ecvedî müstevî olandır ve huṭûtu olmaz ve melmesi ḳarn-ı maḫrûṭun melmesine müṣâbih olur ve müstaḫşaf olur ve mezâḳında leṣ olur ve cemre üzerine vaḫ olunsa 'ırdan fâyiḫa olan bir râyiḫa-i ṭayyibe gibi râyiḫa müstenşire olur. Ve ṭabṫ ile olan nüṣḫa her ne ḳadar min-ciheti l-ṣibâret iki nüṣḫaya muḫâlif ise me'âlinde o nüṣḫalardan ḫâric bir nesne yoktur velâkin o nüṣḫada ḳarn-ı maḫrûṭ gibi ḳarn-ı maḫḳûḳ dahi vardır. "Ḳarn-ı maḫḳûḳ"un ma'nâsı o ḳarnlar ki ondan ḫoḳḳalar dizilmiştir demek olur.

Fi't-Ṭabṫı: Âbnûs derece-i sāniyede ḫârr ve yâbistir. Ve bir ḳavm zâhib oldular ki âbnûsun ṭabṫı her ne ḳadar ḫârr ise lâkin demin ḫarâretini söndürür.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Ḥavâşşı: Su içinde âbnûs ḫakk olunsa taḫallül edip maḫlûl olan eczâsı suya çıkar, nitekim âncân çoḡu su içinde ḫakk olunsa taḫallül eyler. Ve âbnûsun o maḫlûl olan eczâları mülaṭṭıf ve cellâ olur.

Fi-A'dâi'l-Aynı: Göze'arıda olan ḡiṣâveyi ve beyâdı âbnûs cālî olur. Ve âbnûsun ḫukâkesinden şiyâf ittiḫâz olunur. Ve âbnûstan misenne ya'nî bileḡi ittiḫâz [148b] olunup edviye-i 'aynı ḳatṫ ve ḫakk edecek ḫadîde müte'al-liḳa âletler onda taḫdîd olunur onun için ki âbnûsün edviye-i 'ayna muvâfaḳati ekşerdir ve âletler âbnûstan müteḫâz olan misenneden istifâde ettiḡi keyfiyyeti edviye-i 'ayna ifâde etmekle o edviyeyi takviye eder. Ve âbnûs destere ile neşr olunup nüṣâresi bir ṭabaḳ üzerinde ya'nî büyük tuḡla üzerinde iḫrâḳ olunup ve ḫurâḳası ḡasl olunsa gözde olan ḳurûḫ-ı müzmineye nef'i olur ve remed-i yâbise ve cerebû'l-'ayna ve seyelân-ı müzmine dahi nef'i olur.

Fi-A'dâi'n-Nefdi: Ḥüzistân diyârının eṭıbbâları derler ki âbnûs külâda olan ḫaşâtu tefṫit edip parçalar. Ve ba'dılar derler ki baṭında olan nefḫi âbnûs daḡıtır ve taḫlîl eder.

Elifiyye Olan Devâların Kırk Üçüncüsü Âzânu'l-Fâr

Dedikleri Devâdır: أَذَانُ الْفَارِ

Fi'l-Mâhiyyeti: Cālînûs der ki âzânu'l-fâr bir ḫaşışedir ki onun ḳuvveti ḫaşışetü'z-zücâc ḳuvvetine ḳarîb olur. Ve âzânu'l-fâr ismi iki nev' ḫaşışeye itlâḳ olunur:

Evvelkisi Cālînûs'un qarîben zîkr eylediği haşîşedir, o haşîşeden ebegü-meci rāyihası zāhîr olur ve onda şalâbet olmaz.

Ve ikincisi Dîşkürîdûs zîkr eylediği haşîşedir. Dîşkürîdûs zu'c eder ki o haşîşe leblâba benzer lâkin yaprağı leblâbın yaprağından şağîr olur ve bir haşîşedir ki yer yüzünde münbasıt olur, kuğbânı ince olur, bostānîdir ve tayyibdir lâkin rāyihası ve ta'cımı kavî değıldir, çiçeğı lâzverd levnindedir, küzbere çiçeğine müşābihdir ve kırilağı ondan ra'y eder ve hādde olur huşûşan su kırbunda bitmeyenlerin hiddeti ziyāde olur.

Ve Mesîh der ki āzānu'l-fārın menf'ati efsentîn menf'ati gibidir. Pes Mesîh'in bu kelāmi iki fādılın ya'nî Cālînûs'un ve Dîşkürîdûs'un zîkr eylediğine muvāfîk olmaz, onların zîkr eylediği haşîşelerin menf'ati efsentîn menf'atine muvāfîk değıldir.

Fi't-Tabı: Ma'rûf olan budur ki Cālînûs katında derece-i ülāda bāride-i raṭbdır ve ammā Dîşkürîdûs'un zîkr eylediği haşîşe edviye-i hārreden olur.

Fi'l-Ef'ālî ve'l-Havāşî: Haşîşe-i ülāda kabđ yardır ve haşîşe-i sāniye müceffife ve muḥammîredir.

Fi'l-Hurācı ve'l-Kurūhı: Dîşkürîdûs'un zîkr eylediği haşîşe şevk ve sül-lāyı ihrāc edip cirāhati bitıştırır ve kırhaları tenkıye eder.

Fi'l-A'dāi'r-Re'si: Āzānu'l-fār sakıy olunsa şar'a nāfi' olur ve se'ût ile isti'māl olunsa lakveye nāfi'dir eğer şiddet ile se'ût olunur ise. Ve se'ûtu dimāğı tenkıye eder.

Elifiyye Olan Edviyenin Kırk Dördüncüsü Erneb-i Berrî ve Erneb-i Baḥrî Dedikleri Ḥayvāndır Ya'nî Karada ve Denizde Olan

Tavşanlardır: ارنب بري، ارنب بحري

Fi'l-Māhiyyeti: Ammā erneb-i baḥrî bir ḥayvāndır ki Ḥammādî'de⁸² şayd olunur, şadefîdir, levni kırmızıya māildir ve eczāları arasında üşnān yaprağı gibi şey'ler vardır.

82 "Ḥammād" bir ceddin ismidir. Bu maḳāmda mütebādir olan budur ki Ḥammādî kavminin sākin oldukları diyārda şayd olunur demek olur. Ve ba'dı müfredātta cîm ile yazılmıştır, ona göre zamān-ı berdde şayd olunur demek olur lâkin *Kānūn* nüşhalarında ḥā-i mühmele iledir. Ve yevm-i ḥarr murād olunmak ihtimāli vardır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Berrî tavşanın infehası ya'nî kursağı infeha bâbında zıkr olunan ef'âli cem'ân işler ve eltaf ve ahsen olur, o ef'âli ziyâde işler.

Fi'z-Zîneti: Tavşanın kanı kelefî tenkıye eder. Ve başını ihrâk edip remâdı isti'mâl olursa dâ-i şa'lebe nâfi' olur huşûşan erneb-i bahrînin başı remâdında nef' ziyâde olur. Ve ernebin batını ya'nî içinde mevcud olan kâzürâtı ile ma'an işkenbesi ve bağarsıkları ve ahşâ-i sāiresi ahz olunup bir miklâ içinde ya'nî saç gibi bir nesne üstünde kavurma tarîkiyle ihrâk olunsa onun hürâkası devâ-i ceyyid olur ve başta tüy bitirir eger o hürâka sahk olunup dühn-i verd ile isti'mâl olunur ise. Dîşkürîdüs der ki ammâ deryâ tavşanı yalnız veyâhüd kırrayş ile isti'mâl olursa o hürâka tüyü halk eder.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Dimâğı seyyl olursa emrâd 'akibinde hâdis olan ra'şeye nâfi' olur.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Şıbyânın 'amüdü ya'nî dişleri bitecek mahalli tavşan dimâğı ile oğulsa sür'at ile dişlerini bi'l-hâşşa bitirir ve bitirmesi bilâ-veca' ve sühüetli olur. Ve kezâlik tavşan dimâğı semâ ile veyâhüd kaymak ile veyâhüd 'asel ile hall olursa yine bu fi'li işler. Ve tavşanın infehası sirke ile şürb olursa şar'a nef'-i beyyini olur.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Hayddan tuhra dâhile olan hatunlar tavşanın infehasını üç gün şürb eylese gebe kalmaktan men' eder ve ru'tubet-i sâileden rahimi tenkıye eder. Ve erneb-i berrînin demi ma'klüvven isti'mâl olursa sahcadan men' eder ve bağarsıkta olan veremleri ve ishâl-i müzmini men' eder.

Fi's-Sümûmi: Erneb-i berrînin infehası sirke ile isti'mâl olursa cem'ân sümûma fâd-zehr olur. Ve ernebin demi kaly olursa Ermîniyye sihâmının semminden nâfi' olur.

Elifiyye Olan Devâların Kırk Beşincisi Ebü celsâdir: ابو جلسا

Nüşa-i sultâniyyede cîm ile yazılmıştır ve bcdî nüşhada enhûsiyâ - انخوسيا ve ebü halsâ ابو خلصا yazılmıştır.

Fi'l-Mâhiyyeti: Ebü halsânın mâhiyyeti hass-ı hımârdır ya'nî eşek marulu dedikleri devâdır ve ona sincâr ve sinkâr dahi tesmiye olunur. O nebt zeğabânî, dikenli ve huşûnetli ve esved olur, köküne bitişik varakları çok

olur ve kökü parmak kalmıgında olur ve levni cidden aḥmer olur, eyyām-ı şayfta ona mess olunsa mess eden ‘uḍvu boyar. Ve bir sınıfı dahi vardır ki varakı aşgar olur ve levni aşfer olur. Ve sāir sınıfları çoktur. *Ve ba’dı nüshada mezkûrdur ki aşnâfi dörttür: ebû celsâ ve ebîsâviyûs - ابیساویوس, ücâlsûs - اوجالسوس, eksüfânin - اكسوفانين dir.*

Fi'l-İhtiyârî: Ve cümlesinin aqvâsı şımf-ı evveldir, nüsha-i sultâniyyede böyle yazılmıştır. Ve bâkilerde yazılan budur ki cümlesinin aqvâsı iki evvelki şımfıdır.

Fi't-Tabî: Câlînüs der ki ebû celsânın ba’dısı ḥârr ve yâbis olur ve âḥerleri ḥilâfi üzere olur.

Fi'l-Ef‘âli ve'l-Havâşşî: Bu devâdan ebû ḥalsâ tesmiye olunan ma‘a'l-kaḅd mûlaṭṭıf olur, onun için o şımf safıṣ ve mürr olur ve bâkî aşnâfında k abḁ ziyâde zâhir olur. Ve aşnâf-ı erba‘adan iki âḥir sınıflar iki evvelki sınıflardan ziyâde ḥarâfetli ve ḥarâretleri aqvâ olur. Ve kökü yaprağından aqvâ olur.

Fi'z-Zîneti: Bu devâ şirke ile behaka tılâ olunsa nef‘i olur belki külliyyen berâ‘et ihdâs eder ve cildi taḫşîr eder.

*Fi'l-Evrâmî ve'l-Büşürî: Humret dedikleri veremi daḫîk-i keşk ile ebû ḥalsânın kökü men‘ eder. Kezâlik aşnâfından lümâyis - لومايس şımfının kökü dahi ḥumrete nâfi‘ olur. *Ve bir nüshada lümâyis - لومايس bedeline lüciyâs - لوجياس ve birinde dahi ebû celsûs - ابو جلسوس vâkıf olmuştur.* Ve ḥanâzîrin üzerine bu devâ şaḥm ile vaḁ olursa ḥanâzîri taḫlîl eder.*

Fi'l-Ḥurâcî ve'l-Ḳurûḫî: Bu devâ şem‘ ile cem‘an ḳurḫalar üzerlerine vaḁ olunur ve ḥuşuşan nâr üzerine vaḁ olunur.

Fî-‘dâi'l-Ġıdâi: Ebû celsânın aşlı ve kökü mi‘deyi dibâgat eder ve tabîḫî mâ-ı ḳarâṭin ile yereḳandan ve veca‘-ı tîḫâlden nâfi‘ olur.

Fî-‘dâi'n-Nefdi: Ebû celsânın mâ-ı ḳarâṭin veyâḫûd mâ-ı kırtım ile veca‘-ı külâ ve veca‘-ı ḥaşât-ı külâyâ nef‘i olur. Ebû celsânın kökünü gebe hatunlar ihtimâl eyleseler cenîni isḳâṭ ederler. Ve yaprağı şarâb ile kavrulup isti‘mâl olunsa baṭnı ‘aḳl eder lâkin ebû celsâ aḫlâṭ-ı mirreyi taḫlîl eder. Ve sarı yapraklısının kökü züfâ ile veyâḫûd ḫardal [149a] ile baṭnda olan kurtları ḳat edip iḫrâc eder ve kezâlik muṭlaḳan sincâr gerek aşferi ve gerek gayrisi bu fi‘li işler lâkin aşferin fi‘li kavî olur.

Fi'l-Hummayâtı: Bu nebâtın aşlının tabîhi mâ-ı qarâtin ile hummayât-ı müzmineye nâfi'dir.

Fi's-Sümûmi: Yaprığı sarı olup mîvesi kırmızı olanın mîvesi mağğ olup hâmmе üzere o memđüğ tükürülse hâmmeyi katl eder. "Hâme" mîmin tahffî ile baykuş nev'inden bir fâirdir.⁸³ Ammâ iki âher şınflar ılanın soktuğ kimseye içirilse veyâhüd tîlâ olunsa veyâhüd ta'lik olunsa nef'i olur. *Ve b'âdı nüshada "ta'lik" bedeline "ta'rib" vâk' olmuştur.*

Elifiyye Olan Edviyelerin Kırk Altıncısı Elmâs

Dedikleri Cevherdir: الماس

Fi'l-Mâhiyyeti: Elmâsın mâdde-i aşliyyesi "mâs"tır, elif-lâm ta'rif için-dir. Şâhib-i Kânûn der ki:

Lâyık olan elmâs bâbu'l-mâimde irâd-olunmak idi lâkin lâm cüz' gibi isti'mâl olunup mâs ile şöreti olmamakla biz dahi meşhûra ittibâ'an elif bâbında irâd eyledik.

Fi't-Tabrı: Bir kavm der ki elmâs bârid-i yâbistir ve âherleri der ki kuvvet ile hârr-ı yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşş: Elmâsta cilâ-i şedîd olur. Dîşkürîdüs der ki elmâs muhrık-ı mu'affindir.

Fi'z-Zîneti: Dişleri elmâz ziyâde cilâlandırır.

Fî-Âdâ'r-Re'si: Bir kavm der ki elmâs ağız içinde imsâk olunsa dişleri paralar. Ve etibbâ dediler ki elmâsın bu fi'li hâşiyyeti hasebiyle olur. Ve bir kavm dediler ki elmâsın bu fi'li onun içindir ki elmâs bulunan mağaller ef'âi mağalleri olur, lâ-mağâle elmâs ef'âiden semmiyyet istifâde edip bu fi'li kuvvet-i müstefâde ile işler ve o kavmin bu kelâmı mücâzefesi keşir olan kimselerin kelâmıdır, bilâ-sened bu kelâmı söylediler ve bilmediler ki ef'ânın semmi hârice tarh olunduktan sonra o semmin fi'li bâtıl olur huşuşan ki müddet-i keşire mürür eyleye.

Fî-Âdâ'n-Nefdi: Bir kavm der ki elmâstan bir habbe Rûmî sakız ile zerrâkanın tarafına yapıştırılıp meşânesinde haşât olanların ihliline idhâl olunsa haşâtı tefüt eder ve bu fi'l istib'âd olunan eşyâlardandır.

Fi's-Sümûmi: Elmâs semm-i kâtildir.

Elifiyye Olan Devâların Kırk Yedincisi Ermâktır: ارماك

Fi'l-Mâhiyyeti: Ermâk Yemeniyye bir haşebedir ki onun 'ıtrıyyeti olur ve levninde kırfeye benzer. "Kırfe"den mütebâdir olan dâr-ı şîni kırfesi olur. Ve baf'dılar egerçi والدار الصيني قرفة القرنفل يشبه diye ta'mim eder lâkib Şeyh'in kelâmından mütebâdir olan dâr-ı şîni kırfesidir.⁸⁴

Fi'z-Zineti: Ağız kokusunu tatyîb eder.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Evrâm-ı hârreye dîmâd olunsa nef'i olur.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhî: Kurûhun yayılmasını men' edip ve yâbisini id-mâl eder, zîrâ ermâk bilâ-lez' müceffif olur ve a'çdayı ta'ffünden men' eder.

Fî-A'đâi'r-Re'si: Dimâğı takviye eder; 'umûru ya'nî dişler arasında olan etleri bağlar ve ağızda olan emrâda muvâfık olur.

Fî-A'đâi'l-Aynı: Ermâktan ekl olunsa remede nâfi' olur. Bu kelâmdan mütebâdir budur ki ermâktan fabak ye kâse ittihâz olunup içinde olan t'â'm ekl olunsa demek olur.

Fî-A'đâi's-Şadri: Kalbi ve ahşânın küllisini takviye eder.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Ermâk tabî'atı küllen kabđ eder.

Elifiyye Olan Devâların Kırk Sekizincisi Lebah

Dedikleri Devâdır: لبح

Fi'l-Mâhiyyeti: Dediler ki lebah sidr dedikleri ağaçtır, elbah dedikleri değildir. Şâhib-i Kânûn der ki:

Ben derim ki bu maħalde mezkûr olan lebah değildir. Eger lebah olduğu müteħakkak olur ise et'ıbbânın bâbu'l-lâmda olan devâyı bâbu'l-elifte irâdları muvâfık-ı nîzâm değildir ya'nî lâyıq olan budur ki bu maħâmda mezkûr olan elbah ola.⁸⁵

84 Fi'l-aşl kırfe nar kabuğuna derler ve nar kabuğu ile dibâgat olunan deriden maşnûr olan dağarcığa dahi derler. Ve tevâbil ile fabh ve terbiye olunup o dağarcığın içinde luħûm hıfz olunur ve sonra muţayyeb olan kuşûr kırfe (kesr-i kâf ile) tesmiye olundu. Ve şâhib-i Kânûn "fi'l-levn" diye kayd etmekle ma'rûfû olan dâr-ı şîni kırfesi murâd olunur.

85 "Lebah" lâmdan sonra bâ-i muvaħħade ve âhiri hâ-i mu'ceme iledir. Kâmûs'ta der ki lebeħa muharreketen bir şecere-i 'azîmedir ki mîvesi ħurmâ gibi ħulv olur lâkin kerh olur ve o ağacı minşâr ile neşr edip iki nîme edenlerin burnu kanar ve biçilen iki tahtasını đamm eyleseler yine mülteħime olup şey-i vâhid olur. Ve

Elbağ bir nebtin köküdür, havuç gibi olur. Ba'đı nüshada yazıldığı üzere sidr ağacı ve ba'đı âherde yazıldığı üzere min-ğayri ta'c'yn şecere-i kebîre olmak münāsib değildir. Şecere-i kebîre murād olunduğuna zāhib olanlar derler ki o şecere diyār-ı âherde idi, Mısr'a sonradan naql olunmakla ta'c'm-ı ašlîsi tağyîr olundu. Dîşkürîdüs der ki lebağ bir şeceredir ki ona fûrsi - فرسي tesmiye olunur, onun mîvesi me'kül olur ve o şecerede rüteylā⁸⁶ dedikleri semmiyyetli hayvān çok bulunur huşūşan arāđi-i Mısrîyye'den Şa'îd nāhiyesinde olan şecere-i lebahta ziyāde çok olur. Ve bir kavm zann eylediler ki diyār-ı Fārs'ta bu şeceri ekl eden kimseler helāk olurlardı lākin diyār-ı Mısr'a naql olunduktan sonra o şecerenin tab'ına ve ta'c'mına tağayyür gelip semmiyyeti zāile oldu ve ekl edenlere idrār eylemedi.

Fi'l-Ef'ālî ve'l-Havāşşî: O ağacın yaprağı kan cereyān eden mahalle zerûr kilinsa veyāhüd yaprak a'ā-hālihi kan şeyelān eden 'udv üzerine vaç olunsa demi keser, nefz etmez olur.

Elifiyye Olan Devāların Kırk Dokuzuncusu İnsān Olur: انسان

Fi'l-Māhiyyeti: İşbū levha-i māhiyyet ancak nüsha-i sultāniyyede meşûrdur ve 'ibāreti budur: هو حيوان ناطق مائت متحرك بالارادة Yā'nî insān o cismdir ki onun nuḡ ve 'ārāki olur, ve ölmek şānındandır lākin henüz ölmemiştir ve irādesi ile hareket eder. Ke-enne Şeyh kemāl-i taşîl edip insānın ta'rîfinde hayvān-ı nāḡk kifāyet eder lākin kuyūdāt-ı zāide irād eyledi. Ve ihtimāli vardır ki Şeyh'in bu taşîlden murādi 'ilm-i

enbiyā-i 'izāmdan biri haferden şikāyet eyledi, vahy olundu ki lebehadan ekl eyleye. Denildi ki bu ağaç Fārs'ta semm idi ve Mısr'a naql olunmakla semmiyyeti zāile oldu. İntehā kelāmu'l-Kāmūs. Bundan zāhir oldu ki Şeyh'in sidrden murādi mîvesi nebğ olan sidr değildir belki şecere-i 'azîme ma'nāsınadır, zîrā tedevvuh eden her şecereye sidr itlāk ederler lākin bu maḡāmda bu vechle olan lebağ olsa bābu'l-lāmda zikr olunmak lāzım olur idi. Ve evveli hemze ba'dehu lām ve ba'dehu nūn ve āḡiri cīm olan elbenc olsa elbenc bir nebātın kökü olur, şecere ile tefsîr şāḡih olmaz. Ve bundan mūlahḡaş budur ki etḡbbā 'örfünde bu mādde lām-ı ta'rîf cüz' olmuştur, bināen 'aleyh bābu'l-elifte zikr olundu.

86 "Rüteylā" örümcekten bir nev'dir, ayakları kısa ve hareketi serî'a olur, semmiyyetlidir, onu ekl eden kimse ağızında iken ve yutmadan helāk olur. Rüteylānın soktuğu kimse āniye-i zehebe bir gün tamāmen nazar eylese şihḡat bulur ve altını saḡk edip soktuğu mahalle ekse şihḡat bulur.

ahlâқта zıkr olunan insân-ı kâmilin tcrîfine işâret ola, zîrâ Râğıb-ı İsfahânî Neş'eteyn adlı kitâbında der ki الإنسان الحي الناطق المایت هو كما قيل مت بالارادة تحي بالطبيعة إنتهآ. Ve bu nev' insân mevâlid-i şelâşenin eşrefidir ya'nî şüret-i nev'iyyesi bi'z-zât mahfûza olan ecsâm-ı mürekkebe üç kısmdır, evvelkisi nebâtât ve ikincisi mâ'âdin ve üçüncüsü hayvândır ve bu üç aksâma mevâlid-i şelâşe derler. Kısm-ı şâlîşin içinde nev'-i insân cem' an mevâlid-i bâkîyeden efdaldır.

Fi'z-Zîneti: Denilir ki insânın men'si behâka cilâ olur. Kezâlik şıbyânın bevlinen bakır kap içinde milhî ahz olunsa behâka ve kelefê cilâ olur ve ziblî ya'nî necâseti veğaha nâfi' olur.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: İnsânın bevlinin 'akeri ya'nî dürdü ħumreti teskîn eder denilir. Ve kezâlik insânın zibl-i hârrı dahi ħumret dedikleri veremi teskîn eder. Ve insânın tıyûnün küllü büşûru giderir. Ve o bevl semn ile halğ olunsa sâ'ıye olan veremleri men' eder.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhı: İnsânın bevli mütekarriha olan ħurhaları men' eder, câlidir ve kezâlik ħıkkeyi dahi men' eder ve ħurûh-ı ħabîseyi sa'ıydan ve yayılmadan men' eder, ve demregileri dahi giderir ħuşûşan insân men'si demregiye ziyâde nâfi'dir.

Fi'l-Âlâtı'l-Mefâşılı: Denildi ki ħayd kanı niħrise nâfi' olur, veca'ını kaç' eder. Ve kezâlik insân men'si ve sütü afyün ile şem' ve zeyt ile niħrisi teskîn eder. İki nüshada "afyün" bedeline" ebyün" vâķ' olmuştur. Eger o nüshalar şahîha ise "afyün"da "ebyün" dahi lügat olmak gerektir. Ebyün ismi ile mâ'rûf devâ yoktur belki mâ'rûf [149b] olan budur ki "ebyün" Cezîre'de bir deyrin adıdır, Deyru Ebbün⁸⁷ ve Deyru Ebyün demekle mâ'rûftur. Ve Ĥadret-i Nüh 'aleyhi's-selâmin ħabr-i şerîfleri o deyrin ħurbunda olur.

Fî-Ağân'r-Re'si: Kulağı ve dişi ağrıyan kimse şar'ı insânın ħurâkasını kulağına ve dişine taķtîr eylese veca'ını teskîn eder diye iddi'â olundu. Ve oruç olan insânın tükürüğü kulağına kurt giren kimsenin kulağından kurdu çıkarır. Ve insân kemiğinin yanmışı şar'a şifâ olur. Ve insân kulağının ve saĥı şaķıkaya nâfi' olur.

87 "Ebbün" tennür vezni üzeredir ve müdğamun fih olan vâvı yâya ħalb edip ebyün demek dahi câizdir, temaĥtî ve telazzi gibi.

Fî-*A'dâi'l-*aym**: İnsânın bevli 'asel ile nuhâs içinde taḥḫ olunsa beyâdı-
nı cilâlandırır ve ṭarfeden nâfi' olur. Ve şar'ının ḫurâkası mertek⁸⁸ ile ya'nî
mürdâsenc ile ma'an 'aynda olan cerebe ve ḫikkeye nâfi' olur.

Fî-*A'dâi's-*Şadri**: Ba'ḫı eṭıbbâ dediler ki şıbyânın bevli şürb olunsa 'usr-i
nefesten ve nefes-i intişâbdan nef'i olur. Şâhib-i *Kânûn* der ki اقول بشس العلاج
İntehâ. Ya'nî bevl-i şıbyânı şürb kötü ve ḫabîḫ 'ilâcdır, *zîrâ bevl-in 'aynı ne-
câset-i muğallaza ile necistir, edviye-i tâhire mevcûd iken necâseti istî'mâl
eylemek ve ḫuşûşan ekl ve şürb ile istî'mâl eylemek bi'l-icmâ' câiz olmaz
ḫuşûşan ki وضع شفائكم فيما حرم عليكم* *ḫadîs-i şerîfinin*⁸⁹ *zâhiri üzere murdârda
şifâ olmaz. Ve hatunların sütü sill maraḫından cidden nâfi'dir. Ve leben-i
mer'e erneb-i baḫrî semmine 'ilâcdır.*

Fî-*A'dâi'l-*Ġidâi**: Mi'cede olan lez'e insân sütünün nef'i olup lez'ci teskîn
eder. İnsân bevlinden bir üskürüce sikencêbîn ile yereḫanı olan kimse-
ye bevl idiğini bildirmeden içirilse yereḫâna nef'i olur ve ḫuşûşan bal ile
noḫûd-âb ile içirilse o vakt nef'i ziyâde olur. Ve insân ziblinin dahi yereḫâna
nef'i olur.

Fî-*A'dâi'n-*Nefdi**: İnsânın sütü bevli idrâr eder. Ve ba'ḫılar dediler ki
dem-i ḫayḫ bir nesneye karıştırılmadan ḫâliş ve maḫḫ iken ihtimâl olunsa
ya'nî o dem-i maḫḫdan ferzice ittihâz olunsa ḫabeli men' eder ya'nî o hatun
gebe kalmaz. Ve insân sütü raḫimde olan ḫurḫaları ve cirâḫatleri neṭülen ve
ḫamûlen men' eder. Ve ba'ḫılar dediler ki insânın sidiği ishâli kaṭ' eder ve
raḫimi tenḫıye edip pâkler kirâren ve mirâren taḥḫ olunup üç rıtl miḫdârı
isti'mâl olunsa.

88 ḫMertek hüve'l-murdâsenc. *Kâle's-Şeyḫ*: Hüve'l-ânükü'l-muḫraḫ. *Hâci Paşa*.

89 Bu ḫadîs ile İmâm Muḫammed istidlâl edip laḫmı me'kûl olan ḫayvânın bevli
tâhirdir dedi, *zîrâ Resûl-i ekrem şallallâhu 'aleyhi ve sellem ḫadretleri müstes-
kîlere deve sidiğini içmek ile emr eyledi. Ebû Yûsuf der ki kaçan bir murdâr
mu'âlecede müte'ayyin olsa ḫurmeti mürtefi'a olur, pes o nesne tâhir olduğu
ḫâlde mu'âlece olunur ba'de'l-bür' yine ḫurmeti 'avdet eder, ḫadîsin te'vîli budur.
Ve deve ve sâir eti yenen ḫayvânın bevli mu'âlece vaḫtının ğayride murdârdır,
mu'âlecede tâhirdir. Ebû ḫanîfe der ki Ebû Yûsuf'un kelâmı şavâb olurdu eger
mu'âlecenin te'sîri müteḫaḫḫaḫ olsa lâkin her ne ḫadar mu'âlecât var ise te'sîri
meşküktür ve kaṭ' olan murdârın ḫurmeti şekk ile zâil olmaz. Ve deve sidiği ile
müstesḫîlere mu'âlece câiz olmaz. Ve Resûl-i ekrem deve sidiği ile mu'âlece
eylediği o mu'âlece o kimselerin ḫaḫḫında te'sîri olacağını vaḫy ile yakîn eyledi,
eṭıbbâda o yakîn mutaşavver olmaz.*

Fi'l-Hummayâtı: Zibl-i yâbis bal ile veyâhûd şarâb ile hummayât-ı dâi-rede isti'mâl olunsa o hummâmn edvârını men' eder.

Fi's-Sümûmi: İnsân sütü erneb-i bahrînin tiryâkı olur. Ve insânın dişî şahk olunup ılan soktuğu maħalle ekilse veyâhûd dişin ħurâkası ekilse nef'î olur. Ve insân 'ađđ edip ısırđığı maħalle insânın zibli ekilse nâfi' olur. Ħay-yât ve 'aĸâribi insânın 'ale'r-rîk tükürdüğü ĸatıl ve ihlâk eder. Ve aç karnına insân âheri 'ađđ edip ısırrsa o 'udv-ı ma'đđüđ müteĸarrih olur.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredelerin Ellincisi

İbrîsîmdir: ابريسيم

Fi'l-Mâhiyyeti: İbrîsîm ad'af-ı ħayvânın ya'nî ipek kurdunun fağlası olur, müferrihât-ı ĸalbiyyededir.

Fi't-Tabfı: Derece-i ulâda ħâr ve yine derece-i ulâda yâbis olur.

Fi'l-İhtiyârı: İbrîsîmîn ħâmı ef'aldır talin mādâm ki boyanmış olmaya; pişmeyen dahi isti'mâl nâfi' olur. Mikrâş ile ĸat' olanlar, muħraĸından evlâ olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Ħavâşşı: İbrîsîmde tel'îf ve neşf ve tefrîh vardır, bi'l-cümle bu ef'âl ibrîsîmin ħavâşşındandır. *İbrîsîm bâbında tabf ile olan nüshada bu levhalar dahi mezkûrdur.*

Fî-A'đân'l-Ġidâ: İbrîsîm şalâbet-i rediyyeye merâreti ve dibâĸatı ħasebiyle nâfi' olur ve dibâĸatı dahi tel'îf ve tenşîfi ħasebiyledir ve bu fi'leri bilâ-lez' işler. Ve yübüseti mu'tedile olur. Ve bu fi'leri bir nev'e muħtaşş olmaz, cem'ân ibrîsîm envâı o fi'leri işler.

Fî-A'đân'l-Başarı: İbrîsîmden kuħl ittiĸâz olunsa 81 nef'î olup dem'ayı men' eder ve gözde olan ĸurĸayı neşf eder, zîrâ o kuħl gözü tesmîn edip semritir. Ve ibrîsîmin mizâcı mu'tedil olmak ħasebiyle gözde olan yübüseti ta'đil eder. Ve ibrîsîm ervâhı taĸviye eden edviyeden olur ve mi'deyi dahi taĸviye eder, o taĸviye ħasebiyle mi'de ta'âmında ziyâde taşarruf eder. Ve ibrîsîmin bu fi'leri işlemek için vezn-i muĸadderi yoktur.

Elifiyye Olan Devâların Elli Birincisi Ekitmekit Dedikleridir: اکتمکت

Fi'l-Mâhiyyeti: Ekitmekit⁹⁰ bir devâ-i Hindî'dir ki fâvâniyânın fi'lini işler. Şâhib-i Kânûn'un bu kelâmından mütebâdir olur ki ekitmekit nebât cinsindedir, zîrâ fâvâniyâ cins-i nebâtın olur. Ve meşhûr olan budur ki ekitmekit bir taştır, ona haceri-ı 'uqâb ve haceri-ı vilâdet tesmiye olunur; aşnâf-ı erbâ'ası vardır, ef'âli mufaşşalan müfredâtta beyân olunmuştur. Hattâ İbn Kütübî der ki كتابه في الرازي وكذا الدواء وفسير هذا الدواء واختلط في تفهيم هذا الدواء وكذا الرازي في كتابه *Intehâ*. Lâkin bâ'dı ahcârda nebât ve uşûl-i nebât ef'âli olmakta be's yoktur Allâhu t'âlâ âlem.

Fî-Âdâi'r-Re'si: Re'sin ekitmekit ile buhâr şu'ud edecek ma'hallî tîlâ olunur ve o tîlâ şar'ı men' eder.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredenin Elli İkincisi İsfânâh Olur: اسفاناخ

Fi'l-Mâhiyyeti: İsfânâh bukûl-i ma'rûfedendir.

Fi't-Tabî: Yazıldığı üzere İsfânâhın tabî'atı derece-i ülâmn âhîrinde bârid-i ra'tbdır.

Fi'l-Havâşşî ve'l-Ef'âli: İsfânâh müleyyindir ve gıdâsı sermağın⁹¹ gıdâsından ecveddir. Şâhib-i Kânûn der ki ben derim ki İsfânâhta kuvvet-i câliye vardır ve gâssâledir, şâfrâyı kamı eder ve merakasında ya'nî suyunda hiddet olmakla bâ'dı kerre İsfânâhtan merakası hasebiyle mi'de nefret eder, o vakitte lâzım olur ki İsfânâh taşıyie olunup süzüle ve suyu ve merakası ihrâc ve taşıyie olunduktan sonra ekl oluna. *Bu ma'kâmda yanımızda olan nüshalardan nüsha-i sultâniyyeden mâ'-adâsının ihtilâli vardır, "meraka" lafzı "varağa" yazılmıştır, mâ'nâ-yı şahîhi yoktur, pes âher kütübden taşhîh olunmuştur.*

90 "Ekitmekit" bir taştır ki tahrîk olursa cevfinde olan âher taş dahi hareket eder, o âher taşa lübb derler. Ve her hayvânın dişilerinin doğurmakta 'usreti olsa o taşı altına koysalar sühûlet ile hamlini vaç' eder. Bunun hâşşası nüsûrdan ahz olunmuştur, kaçan nesrin dişisi yumurtlamakta 'usreti olsa erkeği o taşı getirip dişinin tahtına vaç' eder ve sühûlet ile yumurtlar. Ve bu hacerde fâvâniyâ fi'li vardır. Fâvâniyâ 'üdu's-şâlîbe derler. Ve bâ'çılar 'üdu's-şâlîb olduğunu inkâr edip başka bir nebâtın aşlıdır derler.

91 "Sermağ" kâtaf dedikleri bakla-i mâiyyedir, bârid-i ra'tbdır.

Fî-ʿdâi'l-Mefâşılı: Demevî olan veca^c-ı zahra ya^cnî arkada olan ağrılara nâfi^c olur.

Fî-ʿdâi'n-Nefesi ve 'ş-Şadri: Şadrda olan veca^c-ı hârrdan nâfi^cdir.

Fî-ʿdâi'n-Nefdi: İsfânâh batnı müleyyindir.

Elifiyye Olan Devâların Elli Üçüncüsü Elenfel Dedikler Devâdır ki Ona Nefl Dahi Derler: النفل

Ba^cdı müfredâtta bâbu'n-nûnda yazdılar.

Fi'l-Mâhiyyeti: Bir devâ-i ʿArabîdir ki kıatta müşâbih olur ya^cnî fışışaya müşâbih bir nebt vardır ki ona kıatt derler ve elenfel o kıatta müşâbih olur. *Ve bâdı nüshada “Arabî” bedeline “bahri” vâkıf olmuştur, zâhir budur ki kalemin tahrîfidir, bahr ile nebânın münâsebeti yoktur.* Pes bu elenfel rebî^cde biter, hândeķükâya müşâbih olur, dafları çok olur ve tohumu havuç tohumu gibi olur.

Fi't-Tabrı: Harâretlidir.

Fî-ʿdâi'l-Gıdâi: Tıhâle cedden nâfi^cdir.

Fî-ʿdâi'n-Nefdi: Beyli idrâr eder.

Elifiyye Olan Devâların Elli Dördüncüsü İsfâķî Dedikleri Devâdır: اسفاقي

Tahfîf edip sıfâķî - سفاقي derler ve sıfâķîn - سفاقين dahi derler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Zann olunur ki sıfâķî riʿyü'l-ibil dedikleri nebttir. *Ve riʿyü'l-ibil tesmiye olunduğunun vechi budur ki ibil o nebtten rây eylese semmiyyetli hayvânın darbı ona darar vermez ve eger râyından evvel darb eylese ibil tavâf edip o nebti bulur ve rây edip hâlâş olur ve bulamaz ise helâk olur. Ve o nebtin çiçeğinden semmiyyetli hevâmın soktuğu kimse sakı olunur. Bâdılar ğalağ edip [150a] lisân-ı iyyele ile ya^cnî geyik diline riʿyü'l-ibil derler, lisânu'l-ıyyel ise diş otu dedikleridir.*

Fî-ʿdâi'n-Nefdi: İsfâķî külâya cidden tenķiye eder.

Fi's-Sümûmi: Kelb-i kelibin ısırdığı ʿadđasından nefi^c olur ve bu ʿadđaya nefi^c-i şedîdi olduğunu Bûlus müşâhede eylemiştir.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredenin Elli Beşincisi Ālūsen

Dedikleri Devādır: آلوسن

İşbu ism tafsîl olunduğu üzere iki hemze ve beynehümâda elif ile ve lâ-mın dammı ve lâmdan sonra sînin fethi ve bâ dehu nûn ile dir: Ve bâdı kerre lâmdan sonra vāv ziyâde olunur. Ve bâdı kerre lâmdan sonra vāv ziyâde olunur. Kânûn nüshalarında olduğu gibi ālūsen - الوسن dahi denilir ki Kânûn'da hemze-i sâniye-i mümâle tahfi-fen terk olunup alūsen - الوسن yazılmıştır.

Ve bu devāya haşîşetü's-sülahfât dahi derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Ālūsen bir haşîşedir ki türse ya'ni kalkana müşābih olur, onun için o devāya türsî dahi derler.

Fi't-Tabı: Derece-i ülâda hârr ve yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: İtidâl üzere müceffiftir ve cilâsı dahi vardır.

Fi'z-Zîneti: Kelefe nefî olur. Ve bu devādân emrâd-ı cildiyyenin küllîsi itidâl üzere mütehallil olur.

Fi's-Sümûmi: Cālînuş der ki bu devā kelb-i kelibin 'adđasından bi'l-hāşşa nâfi' olur. Bir cemā'ati kuduz daladı, bu devā ile cemā'an necât buldular, onun için adına ālūsen dediler. Lügat-i Yūnân'da ālūsen demek kelb-i kelibin 'adđasma nâfi' demektir.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredenin Elli Altıncısı Aşrafîkūs

Dedikleri Devādır: اطراطيقوس

Bu devā āher müfredâtta aşrafîkūs - اصطرطيقوس ve sîn ile aşrafîkūs üs - اسطرطيقوس dahi yazılır. Mā'nâsı şebihün bi'l-kevkeb ve bâdılarında būniyün - بونيون dahi tesmiye olunur, mā'nâsı hâlib demektir, hâlibin emrâdına nâfi' olmakla o ism ile tesmiye olunur. Ve Türkîde ayı kulağı derler diye işâret olunmuştur.

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā hâlibî dedikleri devādır ki beyne'l-eṭıbbā ma'rûftur.

Fi't-Tabı: Ednâ tebrîdi vardır, kabdı yoktur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: O devānm kuvveti kuvve-i muhallile olur ve tebrîd ile ma'an taḥlîl eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büşûri: Hâlibin evrāmında nâfi' olur eger o devā ile evrāma ḍimād olunur ise veyahūd o veremin şāhibine o devā ta'lik olunur ise.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredenin Elli Yedincisi Eridkayānī

Dedikleri Devādır: اردقياني

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā keber gibi şecerdir, cidden hādde olur ve kat eder, ğılāf içinde şemeresi olur.

Fi't-Tabrī: Rāhib nām tabrī-i 'aşşāb der ki eridkayānī tabrī'atta 'ineb-i şa'lebden ve kākūnecden aqvādır ya'nī 'inebü's-şa'leb ve kākūnec derece-i şāniyede bārid ve yābistir, eridkayānī onlardan dahi kavīdir.

Fi'l-Evrāmi ve'l-Büşūri: Bāında olan şişlere nāfi'dir Rāhib'in kavli üzere. Ve bir şerbeti iki ūkıyye olur. Ve hāricde olan hārr şişlere tılā olunur ise nāfi' olur, verem kanda olur ise olsun o devānın nef'-i 'acībi vardır.

Fi's-Sümūmi: Arı soktuğu maħalle o devā [ile tılā olunsa] tılā olunduğu fibi sağaltır.

Elifiyye Olan Devāların Elli Sekizincisi Aķferāsifūn Dedikleri

Devādır: اقفراسفون

Fi'l-Māhiyyeti: Devā-i Fārsīdir. *Nūshā-i sultāniyyede levħa-i māhiyyet bu miķdārdır. Bā'dı nūshālarda* *ورققال له الذبحة والحزم* diye ziyādesi vardır.⁹²

Fī-A'đāi'r-Re'si: Hıfza ve zihne ve unutulmuş nesnelere tezekküre nef'i olur.

Elifiyye Olan Devāların Elli Dokuzuncusu Ebū ŧaylūn Dedikleri

Devādır: ابو طيلون

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā bir nebāttir ki ķar'a ya'nī kabaĝa müşābih olur. Hūzistān eṭibbāsı der ki bu devā evbūṭaylūn - ابو طيلون demekle meşhūrdur, herkes bilir.

Fi'l-Hurāci ve'l-Ķurūhı: Deyilir ki bu devānın cirāhāt-ı ŧariyyeye ya'nī tāze yaralara ziyāde nef'i olur, o cirāhatin üzerine konduğu gibi ayrılmış maħalleri biri birine bitiştirir ve et bitirir.

92 İbn Kütbī der ki "mezīħa" teķavvun dedikleridir, buna ħazm dahi derler, 'aķlı ziyāde eder ve feraħ verir ve zekāyı artırır. Bā'đılar dediler ki "mezīħa" dürüst dedikleridir, bundan zāhir oldu ki "zebħa" taħrifdir, şaħihī "mezīħa"dır.

Elifiyye Olan Devâların Altmışıncısı Asyūs

Dedikleri Devâdır: اسبوس

Asyūs ism-i Yünânîdir, mâ'nası rıhv demektir. Bâdı sevâhil-i bihârda şığâr ve kibâr ahcâr bulunur, o ahcâr sâir ahcâr gibi şulb olmaz, rıhv ve hafîf olur ve bahrin talli yâ'nî çisintileri o ahcâr üzerine vâk' olup eczâ-i ardıyyeden o ahcâr üzerine bir cism tevellüd eder ve harâret-i şemsten kuruyup o tevellüd eden cism nüşâdura müşâbih bir şey' olur, pes o hacere ve üzerinde tevellüd eden nesneye cem'ân asyūs derler ve yalnız üzerinde olan şey'-i mütevellide zehr-i asyūs derler. Ve şâhib-i Kânûn bu mâ'nâya işâret edip der ki:

Fi'l-Mâhiyyeti: Asyūs bir nev' taşdır ki onun üzerinde zehr-i asyūs tesmiye olunan milh tevellüd eder ve zann olunur ki o milhin tekevvünü deryânın nedâvetinden ve yaşlığınan ve deryâdan hâdis olan çisintiden olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Asyusun ve zehrinin kuvveti budur ki teftih edip et bitirir ve yesiren ta'afün eder ve müte'afîn olan lahmı min-gayri lez'in tezvib edip eritir.

Fi'l-Evrâmî ve'l-Büşûri: Asyūs şamg'ı bukm veyâhüd zift ile dımâd olursa cirâhâtı tahlil eder.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: 'Usretli ve eski ve 'azîm ve derin kırhaların her birisine cem'ân nef'i olur.

Fi'l-Âlât'l-Mefâşılı: Asyūs arpa unu ile niķris üzerine vađ' olursa nef'i olur. Mefâşılında âfeti olanların eli ve ayağı asyusun tabîhine idhâl olursa nef'i olur.

Fî-A'dâi'n-Nefesi ve's-Şadri: Asyūs bal ile laķ olursa riye kırhalarına nâfi' olur.

Fî-A'dâi'l-Gıdâi: Asyūs kils ile ve sirke ile tihâl üzere tılâ olursa tihâl emrâdına nef'i olur.

Elifiyye Olan Edviye-i Müfredenin Altmış Birincisi Atyût

Dedikleri Devâdır: اطیوت

Ekşer-i nüshada âhiri dahi fâ ile dir.

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu levha ekşer-i nüsahta yoktur ve bulunduğu nüshada bu levhte yazılan budur: ادوية لا اعرف Ya'nî atyût⁹³ bir devâdır ki onun mâhiyyeti benim mâ'lûmum olmamıştır.

Fi't-Tabî: Derece-i şâniyede hârr ve derece-i ülâda raţbdır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Bu devânın cilâsı vardır.

Fi'z-Zîneti: Behakı kuvvet ile cālî olur.

Elifiyye Olan Devâların Altmış İkincisi Akşûn

Dedikleri Devâdır: اقسون

Hemzeden sonra kâf ile ve sîn, vâvdan sonra nûn ile dir, tabî ile olan nüsha bu vechledir ve bu nüsha İbn Kûtübî nüshasına muvâfiqtir ve âher nüshalarda âhîrinde nûn bedeline râ yazılmıştır; câizdir ki ikisi dahi lûgat ola.⁹⁴

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu devâ Kirmânî ve Fârsî bir devâdır.⁹⁵

Fi't-Tabî: Koles nâm tabîb der ki bu devâ hârr olur ve laţif olur ya'nî o devânın sâkının kabuğu soyulup ekl olunur ve kökünün mağında harâret zâhir olur. Ve kökünden veyâhûd varağından üç dirhem miqdârı aHz olup şarâb ile şûrb olursa küzâzı ve raqabenin halfe meylini izâle eder ve teşennücün yübsî olandan mâ'adâsına nefî olur.

93 İbn Kûtübî der ki atyût bunduğ-ı Hindîdir ki ona rete dahi derler ve fûfel zann edenler haţâ eylediler.

94 Nüsha-i sultâniyyede kâf ile ve İbn Kûtübî'nin tertibinden dahi fehmlen kâf olmaktadır lâkin ekşer-i nüshalarda fâ ile yazılmıştır. Ve *Qânûn*'un Kirmânî ve Fârsî dediği o taraflarda şöreti ziyâde olduğundandır ve onun için İbn Kûtübî *ويوجد في اكثر المواضع* diye vücûdu âher mevâdî'de dahi olduğuna iş'âr eyledi.

95 Ve *Qânûn*'un Kirmânî ve Fârsî dediği o taraflarda şöreti ziyâde olduğundandır ve onun için İbn Kûtübî *ويوجد في اكثر المواضع* diye vücûdu âher mevâdî'de dahi olduğuna iş'âr eyledi.

Elifiyye Olan Devâların Altmış Üçüncüsü Anâğalis

Dedikleri Devâdır: اناغلس

Ba'dı Kânûn nüshalarında ve sair müfredâtta iki elifin arasında nûn ile ve elif-i şâniden sonra gayn-ı mu'ceme iledir ve ba'dı âherde tahtında bir nokta ile menkûte bâ ve 'ayn-ı mühmele iledir.

Fi'l-Mâhiyyeti: Denildi ki bu devâ iki şınıftır, evvelkisinin çiçeği sarı olur, ikincisinin çiçeği âsmâncünîye meyli olur. *Ķāmūs'ta 'ayn-ı mühmele faşlında der ki "alesiyy" bir nebâtır ki süsen gibi çiçeği olur. İntehâ.*

Fi'l-Hurâcı ve'l-Ķurûhı: Bu devânın iki şınıftan her biri cirâhâtı ıslâh edip teverrûmden men' eder ve süllâ⁹⁶ ve süllâ mişlli nesnelere cezb edip iħrâc eder ve Ķurûhu intişârdan men' [150b] eder.

Fi'l-Âdâi'r-Re'si: Bu devânın iki şınıftan hangisi ile Ķargara olunur ise yâhûd isti'âf olunur ise balĶam-ı keşir indirir ve iħrâc eder ve balĶam re'sin hangi cânibinden indi ise o cânibde olup ağrıyan dışın ağrısını fi'l-hâl teskîn eder.

Fi'l-Âdâi'n-Nefdi: Bu devâ şarâb ile şürb olunsa böbrek ağrılarına nef'i olur. Bir Ķavm zu'm eder ki bu nebâtın ba'dısının zehri erzaĶ olur ve o zürĶate mâil olanı nütû eden m'edeyi idĶâm eder ya'nî nütû'unu izâle edip şekl-i tabî'isi üzere eder ve zehri ahmer olan nütû'ü evvelki mertebeden ziyâde eder.

Fi's-Sümûmi: Kaçan şarâb ile bu devâ şürb olunsa bir Ķavm katında e'înin neħşinden ya'nî ilan soğan kimseye nef'i olur.

Elifiyye Olan Devâların Altmış Dördüncüsü EbraĶ

Dedikleri Devâdır: ابرق

Fi'l-Mâhiyyeti: Denildi ki bu devâ bir nev' devâ-i Fârsîdir.⁹⁷

Fi'l-Âdâi'r-Re'si: Bu devâ 'aĶla ve hıfza devâ-i ceyyiddir.

96 *Ve fi'ş-Şihâh: لسلا مقصور الجلد الرقيقة التي يكون فيه الولد من المواشي إن نزعت عن وجهه وإلا قتلته ساعة يولد وإلا قتلته* ilh. Bu "selâ"ya Türkîde eş derler, insânda dahi olur. Bu maĶâmda murâd bedende ve laħm içinde olup iħrâcı lâzım olan ezâ ve Ķazâdır gerek ise hâricden girsin diken ve sair diken mişlli nesne olsun ve gerek ise o maħalde tekevvin eylesin.

97 "EbraĶ" *Ķânûn'da zıkr olunduĶu vech üzere Ķāmūs'ta dahi mezkûrdur. İbn Küt-bî bu māddeyi taħrîr eylemedi.*

Elifiyye Olan Devâların Altmış Beşincisi Üsbîd

Dedikleri Devâdır: اوسبید

Fi'l-Mâhiyyeti: Denildi ki bu devâ nîlüferden bir nev' dir ya'ni Hindi nîlüferdir.⁹⁸

Fi't-Tabî: İbn Mâserceveyh der ki bu devâ hârr-ı yâbistir ve gayriler der ki 'aks üzere olur. Ve ehl-i Hind der ki cidden hârrdır. *Ve bu iki hilâf nüsha-i sultâniyyeden gayride mezkûr değildir.*

Elifiyye Olan Devâların Altmış Altıncısı Erendberend

Dedikleri Devâdır: ارندبرند

Fi'l-Mâhiyyeti: Şaklı olmuş soğan gibi bir devâdır.⁹⁹

Fi-A'đâr'n-Nef'i: Bevâsire o devânın nef'i olur.

Elifiyye Olan Devâların Altmış Yedincisi Efyüs

Dedikleri Devâdır: افيوس

Bâ'dı nüshalarda evâkıyüs - اواقیوس yazılmıştır.

Fi'l-Mâhiyyeti: Efyüsül-hadağı¹⁰⁰ bir devâdır ki hadağa müşâbih olur. "Hadağ" bâzincâna derler. Ba'dılar katında "hadağ" bâzincân-ı berrîye derler.

Fi't-Tabî: Câlînüs der ki derece-i şâniyede bârid ve derece-i ülâda müceffif olur. Efyusun şemeresi derece-i ülânın evvelinde hâdde ve kıbıdır ve derece-i şâniyede müceffifedir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Şıbyânın 'ânesinde tüy bitmekten mâni' olur, o maħalle tılâ olursa bir müddet tüy bitmez.

Fi-A'đâr'l-Ġidâi: Bu nebtin mîvesinin yereķâna nef'i vardır.

98 "Üsbîd" İbn Kütübî der ki kökü bâriddir, yebrûhun fırlını işler ve kendi hârr-ı yâbistir, riyâh-ı ğalîzayı taħlîl eder, ruṭubât ve ebrideyi giderir. Miķdâr-ı isti'mâli bir dirheme varınca ķadardır.

99 "Erendberend" devâ-i Fârsîdir, Sicistân'dan celb olunur.

100 "Efyüs" bunun kökü باعشيقى dedikleri turpa benzer, armut gibi tûlânî olur, Türkîce burçalık derler, Etrâk beyninde meşhûrdur; yaban turpu dahi derler diye işâret olunmuştur.

Elifiyye Olan Devâların Altmış Sekizincisi Enderünlûn

Dedikleri Devâdır: اندرونيلون

*Ba'dı nüshalarda enderüfilûs - اندروفيلوس yazılmıştır.*¹⁰¹

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu devâ fe's dedikleri devâdır., fe'sin iki haddi ve tarafı olduğu gibi bu devânın dahi iki ağzı ve hiddetli ve ince iki tarafı vardır. "Fe's" in ma'nâ-yı aşlîsi baltadır.

Fi't-Tabî: Bu devâ hârrdır ve merâret ve 'ufuşatı vardır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Aşşâda olan süddeleri teftîh eder.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Mefâşıldaki olan ağırlara nâfi'dir.

Elifiyye Olan Devâların Altmış Dokuzuncusu Eşâbî-i Hürmüs

Dedikleri Devâdır: اصابع هرمس

Fi'l-Mâhiyyeti: Sürincânın fiķâhına ya'nî çiçeğine derler, o çiçeğin adı şenbeliz olur.¹⁰² Pes bu eşâbî-i hürmüste sürincânın kuvveti vardır.

Elifiyye Olan Devâların Yetmişincisi Aţmât

Dedikleri Devâdır: اطماط

Fi'l-Mâhiyyeti: Ba'dılar dediler ki aţmât devâ-i Hindîdir, bûzîdân kuvvetindedir. Ve vâcib olur ki bu devâda te'mmül oluna, aţmût - اطموط müşâbih olmakla aţmât - اطماط ve aţmût - اطموط şey²-i vâhid kılınmaya, zîrâ onlar başka başka devâlardır. 'Acîbdir ki İbn Kûtübî Kânûn'un bu kelâmı var iken aţmât ve aţmût ve atyût şey²-i vâhid olmak üzere tahrîr edip bunduķ-ı Hindî ile tefsîr eyledi.¹⁰³ Ve bunduķ-ı Hindî hârr-ı yâbistir ve bu devâ ise hârr-ı raţbdır diye taşrih olundu, bu vechle dahi o tefsîr Kânûn'a muhâlif oldu. Bûzîdân müstacile dedikleridir, Hind'den meclûb bir kökün adıdır.

101 "Enderünlûn" bi-'aynihi bu devâyı İbn Kûtübî enderüşârûn - اندروصارون ismiyle tahrîr eder.

102 "Eşâbî-i hürmüs" işbu eşâbî-i hürmüse şenbeliz derler, sürincânın zehridir, maţar-ı harîf ibtidâ vuķû'undan bir hafta sonra zuhûr eder, râyiha-i 'aţire vü zekiyyesi olur, derece-i şâlişede hârr-ı yâbistir.

103 İhtimâli vardır ki bunduķ-ı Hindî'nin aşnâfı vardır, o isimlerden her biri bir sınıfın ismi ola. Ve bunduķ-ı Hindî'nin bir sınıfının üzerinde siyâh huţût olur şalîb şeklinde, her kim ağaçından o bunduķu koparsa sâ'ati ile maşrû' olur, üzerinden ilķâ olmadıkça ifâķat bulmaz, eger ilķâ olunmaz ise helâk olur.

Fi't-Tabî: Hârr-ı raḥbdir.

Fi-ʿdân 'n-Nefdi: Cidden bâhı ziyâde eder.

Elifiyye Olan Devâların Yetmiş Birincisi Aṭmâ

Dedikleri Devâdır: اطما

*Ṭā'dan sonra mîm ve âhiri elif olmak üzere nüsha-i sulṭâniyyede muhar-
rerdir ve âher nüshalarda mîm yazılmamıştır lâkin bir nüshada âhîrinde iki
elif yazılıp elif-i memdüde olduğuna işâret olunmuştur, her hâlde kelime-i
Yünâniyyedir.*

Fi'l-Mâhiyyeti: Denildi ki aṭmâ¹⁰⁴ şecere-i ğarebdır yaʿnî kavak dedik-
leri şecere-i ʿaẓîmedir, biz aṭmâda tekellümü ğareb mâddesine teḥîr ederiz.

Elifiyye Olan Devâların Yetmiş İkincisi Erüz

Dedikleri Yaʿnî Pirinçtir: ارز

Fi'l-Mâhiyyeti: Erüz¹⁰⁵ maʿrûf olan meʿkûl bir nevc ḥabbdır.

Fi't-Tabî: Erüzün ṭabî hârr-ı yâbistir ve yûbsü harâretinden azherdir.
Ve bir kavm dediler ki erüz hıntadan eharrdır. *Nüsha-i sulṭâniyyede yazıl-
dı ki ben o kavmin erüz hıntadan harâretih olır dediklerini taşdı̄k eylemem
yaʿnî harâretine zâhib olanlar her ne kadar ekser ise bāḍılar dahi bürü-
detine zâhib olmuşlardır ve bāḍı âher kimseler harr ve berdde fîtidâline
zâhib olmuşlardır, şavâb onlar iledir ve yûbsü ittifâkidir.*

Fi'l-Efʿâli ve'l-Havâşş: Erüz ğidâ-i ceyyid ü şâlih ile taġdiye eder lâ-
kin ğidâsı bulunduġu kadar yûbse mâil olur. Kaçan süt ile ve bâdem yaġı
ile erüz ṭabî olursa ğidâsı ekser ve ecved olur ve tecfifi ve ḳabḍı zâil olur
ḥuşuşan pirinç bir gece mâ-ı nuḫâle içinde naç olursa ve islatılsa. Ve erüz-
de tebrîd olur, [lâkin] buṭ üzere tebrîd eder, bedeni geç sovutur ve cilâsı dahi

104 “Aṭmâ” kavak ağacıdır, ʿArabca adma ğareb derler, ğareb mâddesinde tafşil olu-
nur.

105 “Erüz” pirinçtir, zâ-i muʿcemenin teşdîdi ve hemze-i meftûḫa veyâḫûd hem-
ze-i maḍmûme ile ve hemzenin fethi ve rânın sükûnu veyâḫûd rânın ḍammı ve
zâ-i muʿcemenin taḥfîfi ile veyâḫûd bilâ-hemze râ-i mühmelenin ḍammı ve zâ-i
muʿcemenin teşdîdi ile veyâḫûd hemze-i meftûḫa ve râ-i mühmele ve nûn ve zâ-i
muʿceme-i muḫaffefe ile: erüz, ürüz, ürz, ürüz, rüz, rünz.

olur. *Ba'dı nüsha taşhîh olunup وهو مما يبرد ويبيض* kılınmıştır, o nüshanın tercümesi budur ki erüzz müberrid olur ve inhidâr ve hağmı bağı olur.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Su ile pirinç tağı olursa ğayet ile tağı ʿaql ve kağ eder; süt ile tağı olursa menyi ziyâde eder ve ʿaql ve kağ eylemez lâkin sütte tağı olan pirinç tedbîr olursa huşuşan mâ-ı nuhâlede bir gece ıslatılan pirinç tedbîr olursa ya'nî pirinç kabuğundan ayrılmadan kabuğu içinde kavrusa ve sütin suyu izâle olursa o süt ile tağı olunan erüzz-i mağlûvvün tağı'atı ʿaqlı zâil olmaz.

Elifiyye Olan Devâların Yetmiş Üçüncüsü İtriye

Dedikleridir: اطريه

Fî'l-Mâhiyyeti: İtriye¹⁰⁶ lügat-ı Fârisiyedir, rîşte dedikleri mağbühât-tan bir nev' mağbühattır, ʿacînden ittihâz olunur, lahm ile veyâhüd bilâ-lahm suda tağı olunur.

Fî'l-Tağı: İtriye hârredir ve ruhubeti ifrâf üzere [olur.]

Fî'l-Ef'âli ve 'l-Havâşsı: Şekk yoktur ki itriyenin inhidâmı bağı olur ve mi'deden inhidârı dahi bağı olur, zîrâ itriye bir fatîrdir ki onun hamîri olmaz ya'nî o ʿacînin mâyesi olmaz ve mâyesiz ʿacîn inhidâr ve hağmda bağı olur. Ve itriyenin bilâ-lahm tağı olanı bağı katında ziyâde hafîf olur ve ümîd olan budur ki itriyenin hâli o kimselerin dedikleri gibi değildir. Kaçan itriyeye büber ve bâdem yağı katılsa itriyenin hâli kalîleten şâliha olur ve itriye hağm olursa ğidâsı cidden ziyâde olur.

Fî-A'đâi'n-Nefesi ve 's-Şadı: Riyeye şâliha olur ve öksürükten ve kan tükürmekten nefi olur ve huşuşan semiz ot ile tağı olursa nefi ziyâde olur.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: İtriye tağı telyîn eder.

Elifiyye Olan Devâların Yetmiş Dördüncüsü Ağder

Dedikleri Devâdır: اقدر

Tab ile olan nüshada nûn ile ender - اندر yazılmıştır.

Fî'l-Mâhiyyeti: Devâ-i Kirmâni'dir, hâşşiyeti hıfzı ve zekâyı artırır.

106 "İtriye": ʿAcîn süyür gibi kesilip tağı olunur, ona lügat-i Fârsîde rîşte derler ve eger mûnaqqar ve deĝirmi kağ olunur ise ona tutmaç derler.

Elifiyye Olan Devâların Yetmiş Beşincisi Uhayles

Dedikleridir: اخيلس

Fi'l-Mâhiyyeti: [151a] Cālînūs der ki uhaylesin kaçbđı senderit̄is¹⁰⁷ - سندريطيس dedikleri devânın kaçbđından ziyâde olur.

Fi'-A'dâi'n-Nefdi: Uhayles kanın inficârını ve kûrûh-ı em'âyı ve nisâyâ  arid olan nezfi kaçt eder.

Elifiyye Olan Devâların Yetmiş Altıncısı Ūfârîkûn

Dedikleri Devâdır: اوفاريقون

Fi'l-Mâhiyyeti: Bir kavm katında Rûmî bir nev  devâdır. *Tabf ile olan nüshada dādî-i Rûmî vâkif olmuştur ya'ni dādî iki kısımdır, Rûmî olan kısmına heyûfârîkûn - هيو فاريقون derler ve ūfârîkûn dahi derler.*

Fi'-A'dâi'n-Nefdi: Bu devâ ihtimâl olursa bevli ve  amsı idrâr eder.

Fi'l-Ālât'l-Mefâsılı: Denildi ki devâm üzere kırk gün mütevâliyen bu devâ şûrb olursa  ırk-ı nesâyı saġaltır.

Fi'l-Hummayâtı: Bir kavm zürm eder ki ūfârîkûnun bezri ya'ni tohumu şûrb olursa hummâ-ı rib-i def  eder.

Elifiyye Olan Devâların Yetmiş Yedincisi Eşimidyün

Dedikleri Devâdır: اثيمديون

Fi'l-Mâhiyyeti: “Lestü a'rifuhu” ya'ni şâhib-i *Ķânûn* der ki ben bu devânın mâhiyyetini bilmedim.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Bu devâ tebrîd-i şedîd ile tebrîd eder ve ru bet-i mâiyyesi olur.

Fi'-A'dâi's-Şadri: Memeleri memelerin kâ'idesi üzere hıfz eder ya'ni şadra muttaşıl olan kökü üzere hıfz edip inhidâra mâni  olur, *Ķoles nâm tabîbin* zürmu üzere bu menfa ati vardır.

Bu ma âmda faşlu'l-elif hatm oldu. Egerçi evvel-i faşlda bi'l-cümle o faşlın edviyesi yetmiş sekiz olmak üzere işâret eylemiş idi lâkin ba dı nü-

107 Senderit̄is bir nev  nebât-ı rebî'dir, vara ı ferâsiyûna ve bellûnun vara -ı şġârına benzer,  amında  ubûdat vardır, taşlıkta biter, bezri-i esvedî olur,  abîatı bâride ve  abîdadır, ru beti zâhiredir.

sahta erneb-i berrî ve erneb-i bahrî devâ-i vâhid sayılmakla yetmiş yedi olmak üzere ta'âd olundu.

Faşl-ı Şanî Evveli Bâ İle Olan Edviye-i Müfredede Kelâm-ı Müşebba' dır ve Bu Faşlda Biz Elli Sekiz Devâ İrâd Eyleriz

Evvelkisi Bân Demekle Ma'rûf Olan Devâdır: ٥٦

Fi'l-Mâhiyyeti: Bân hubûbâtan bir nev' habbedir ki onun yumuşak lübbü ve içi olur.

Fi't-Tabî: Bânın tabî'atı derece-i şâlişede hârr ve derece-i sâniyede yâbis olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşî: Bân münakkıdır ve onun cilâsı vardır ve huşuşan o habbin lübb-i leyyinî ahlâ-ı galîzayı ka' eder. Ve sirke veyâhüd su ile tabh olursa ahşada olan süddeleri teflüh eder ve şecirinde ya'nî o habbin süflünde ve küspesinde merâret ve kabd çok olur ve o merâret ve kabd hasebiyle o küspede kuvvet-i kavîye olur. Ve kabuğunda kabd ekşer olur. Ve dühnü dahi kabddan hâlî olmaz. Ve bil-cümle eczâsı cilâdan ve taqîrden hâlî olmaz.

Fi'z-Zîneti: Habb-ı bân bereş ve nemeş ve kelefe ve âsar-ı kurûha nâfi' dir. Bânın dühnü dahi zikr olunan emrâd-ı zînete nâfi' dir.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Evrâm-ı şulbenin ya'nî katı olan şişlerin küllîsine nâfi' dir eger bân merâhime idhâl olursa ve siğillere dahi nâfi' dir.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhı: Bân sirke ile cildi taqaşşurdan men' eder ve cerebden taqarruh edenlere nâfi' olur ve büşür-ı lebeniyyeye ve sa'feye dahi nâfi' olur.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Sinirleri ıssı eder ve teşennücü yumuşatır ve sinirlerin katılığın giderir ve huşuşan dühnü bu fi'leri ziyâde işler.

Fî-A'đâ'r-Re'si: Kabdı hasebiyle ru'âfî ka' eder. Ve dühnü kulak ağrısına ve kulak gürültüsüne nâfi' olur huşuşan ördek yağı ile ziyâde nâfi' olur. Ve bân kökünün tabîhi ile mağmağa olursa diş ağrısına nâfi' olur.

Fî-A'đâ'r-Ġıdâi: Kebidin ve tıhâlin şalâbetlerine nâfi' olur eger iki dirhem miğdârı bân hall-i memzüc ile şûrb olursa. Ve ba'đı kerre bân hubz ile veyâhüd şeylem dağıki ve mâ-ı qarâtin ve kirsenne dağıki ve beyan kökü-

nün daḳḳı ile cem^c olunup tıhâle dımâd olunur. Ve bân mi^cdeye redî olur, muğassîdir. Ve bânın ^cuşâresinden ^casel ile bir mişkâl şürb olunsa kuvvet ile ^cay^c ettirir ve ishâl eder. Ve ^cemeresi dahi ^cuşâresi gibi bu fi^clleri işler.

Fi-A^cdâi'n-Nefdi: Habb-ı bândan bir mişkâl ^casel ile şürb olunsa balğam-ı hâmi ishâl eder ve dühnü dahi bu fi^cli işler eger o dühn ile bir fetîle yağlanıp ihtimâl olunsa.

Fi'l-Ebdâli: Bânın bedeli bir mişli ve bir mişlinin nişfi selîha kabuğu ve bir mişlinin ^cöşrü ya^cnî on bölükte bir bölüğü besbâsedir.¹⁰⁸

Bâiyye Olan Edviye-i Müfredenin İkincisi Bâbünec Ya^cnî

Babadyadır: بابونج

Fi'l-Mâhiyyeti: Bâbünec bir ^cne^c haşîşedir ki onun elvânı ve aşnâfi olur, kiminin çiçeği sarı ve kiminin ak ve kiminin firfirî olur. Ve bu haşîşe meşhûrdur, vaktinde cem^c olunur, vâraḳı ve zehrî akrâş kılınıp hıfz olunur, vakt-i hâcette isti^cmâl olunur ve kökü dahi kurutulur, hıfz olunur. Câlînüs dedi ki babadyanın kuvveti le^câfette verdin kuvvetine ^carîb olur ve hârrdir ve hâre^cti zeyt hâre^cti gibi mülâyimdir ve huşunetli mevâdi^cde biter ve yol üzerlerinde nâbit olur ve vakt-i rebî^cde cem^c olup hıfz olunur.

Fi't-Tabîi: Derece-i ülâdâ hârr ve yâbiş olur.

Fi'l-Ef^câli ve'l-Havâşşî: Müfettiḥ ve mülâttıftır, mütেকâşif olan mevâdi^cde tel^cîf eder ve irhâsı ve taḳlîli vardır ve cezbi ^calîldir ve belki aşlâ cezbi yoktur ve edviye beyninden bilâ-cezb taḳlîl eylemek babadyaya maḥşûştur.

Fi'l-Evrâmî ve'l-Büşürî: Evrâm-ı hârrenin hâre^cretini irhâsı ve taḳlîli hasebiyle teskîn eder ve cidden şulb olmayan şalâbeti dahi telyîn eder ve keşâfetli olan aḥşânın evrâmı için şürb olunur.

Fi'l-Âlân'l-Mefâşılı: Temeddüdü irhâ eder ya^cnî gerginliği gevşek eder ve ^caşabî olan cem^can ^cudvları taḳviye eder, i^cyâdan nefi olan edviyenin küllisinden i^cyâya nefi ziyâde olur onun için ki babadyanın hâre^cti insânın hâre^cetine müşâbih olur.

Fi-A^cdâi'r-Re^csi: Babadya dimâḡi muḳavvîdir ve şudâ^c-ı bârîde nâfi^c-dir ve baştan mevâdi^c istifrâḡa dahi nefi vardır, zîrâ babadyanın bilâ-cezb

108 [Yazmada “besbâbe”ydi, Raḡıp Paşa esas alındı.]

tahlîl eylemek havâşşındandır ve kulâ'a ya'nî ağızda olan kabarlara dahi şâlih olur.

Fî-A'ḍāi'l-Aynı: Babadya ile ḍimād olunsa gözde olan ğarb münfecir olur ve kezâlik remede ve tekeddüre ve büşûra ve hıkkeye ve veca'a ve cerebe bi'l-cümle gözde olan bu âfetlere babadya nâfi' olur eger ḍimād olunur ise.

Fî-A'ḍāi's-Şadri: Nefsi 'usretli olanın nefsiⁿⁱ sühüetli eder.

Fî-A'ḍāi'l-Ġidāi: Yereḳānı izāle eder.

Fî-A'ḍāi'n-Nefdi: Bevli idrār eder ve haşātu ihrāc eder huşuşan çiçeği firfirî olan babadya bu fi'leri ziyāde işler. Ve babadya ile meşāneye kimād olunur ve evcā'-ı hārre ve evcā'-ı bāridesine nâfi' olur. Ve babadya suyu şürb olunsa veyāhūd o su içinde oturulsa şamsı [151b] idrār eder ve cenîni ve meşimeyi ihrāc eder ve ilāvus dedikleri sancıya nef'i olur.

Fî'l-Hummayātı: Daire olan hummayatta babadya yağının nef'i olur, o dühn ile maḥmûm temriḥ olunur ise. Ve hummayāt-ı 'atıkanın aḥirinde şürb olunur. Ve hummâsı şedîdetü'l-hiddet olmayan bağarsık şişlerinin hâdd olanlarına dahi nef'i olur eger mevâddının nuḍcu müstahkem oldu ise. Ve ba'ḍı kerre hummâ-ı veremiyeye mullakan nâfi' olur ya'nî hummâyı mü-cib olan verem gerek bağarsıkta ve gerek ğayr-ı maḥalde olsun bi'l-cümle nâfi' olur eger hummâ hâdde olmayıp ve mevâddı dahi naḍice olur ise.

Fî'l-Ebdâli: Taḳviye-i dimāğda ve şudâ'dan menfaatte babadyanın be-deli birincâseftir ki ona ḳaysûm dahi derler.

Bâiyye Olan Devâların Üçüncüsü Bâzâverd Dedikleri Devâdır

Türkiye Boğa Dikeni Demekle Ma'ruftur: باذورد

Fî'l-Mâhiyyeti: Bu devâ şevketü'l-beydâ dedikleri devâdır ki ḥaseke dedikleri nekte müşābeheti vardır lâkin bu devânın beyādılığı eşeddir ve dikenini uzundur ve yaprakları ḥamāmâ yaprağına müşābihtir, bu devânın beyādılığı eşeddir ve yaprağı incedir ve ba'ḍıların sâkı iki zirā'a bāliḡ olur ve çiçeği firfirîdir ve tohumu kırtım tohumu gibidir lâkin deĝirmiliĝi kırtım tohumunun deĝirmiliĝinden ziyādedir.

Fî't-Tabı: Bu devânın kökünde tebrîd ve tecfîf vardır ve bu fi'ller ile bir miḳdâr tahlîli dahi vardır ve tohumu hārre ve laḳıttır. Ve ba'ḍılar derler ki bu devânın bi'l-cümle eczâsı cemî'an cidden hārırdır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Bu devâda kuvve-i müfettiha ve kuvve-i muhallile vardır ve huşûşan bu kuvvetler bezrinde ziyâdedir ve nezfi dahi k abđ eder ve kabđı mu'tedil olur.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Balgamiyye olan şişlerden nef'i olur kabđ ve tahtlîli olmak hasebiyle. Ve bu devâ ile şişlere dîmâd olunur ve huşûşan bezri ile dîmâdın nef'i ziyâde olur.

Fi'l-Âlâtı'l-Mefâşılı: Teşennücden nef'i olur tahtlîli olup itidâl üzere kabđı dahi olduğundan için. Ve 'adallerinin harekâtında fesâd olan şıbyâna bu devânın tohumu içirilse menfa'ati olur.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Dişi ağrıyan kimse bu devânın selâkası ile mağmağa eylese ağrısı sâkin olur.

Fî-A'dâi's-Şadri: Kan tükürmeden nef'i olur huşûşan bezrinin o 'illette nef'i ziyâde olur.

Fî-A'dâi'l-Ğidâi: Mi'ce da'fından nef'i olur ve süddeleri, teftîh eder.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Müzmin olan ishâlden nef'i olur, lâ-siyyemâ mebde'i mi'ce olan ishâle nef'i ziyâde olur ve huşûşan kökütün nef'i ziyâde olur ve idrârı dahi olur.

Fi'l-Hummayâtı: Balgamiyye olup zamânî uzun olan hummâlara nâfif olur. Ve mi'ce da'fından hâdis olan hummâlara ve kezâlik 'atıka ve kadîme olan hummâlara nef'i olur.

Fi's-Sümûmi: Bu devâ mağğ olunup 'akreb soktuğu maħalle vaç olunur ve semmi cezb edip çıkarır. Ve bu devânın bezri haşerâtın ve hevâmmın soktuğu kimseye içirilir.

Fi'l-Ebdâli: Hummayât menâfi'inde bedeli şâhterec olur.

Bâiyye Olan Devâların Dördüncüsü Belesân

Dedikleri Devâdır: بلسان

Fi'l-Mâhiyyeti: Dîskürîdüs der ki belesân şecere-i Mışriyyedir, Mışır'da 'Aynü's-ş-sems nâm mevdi'ce nâbit olur, âher maħallerde olmaz; yaprağı ve râyihası sezâb yaprağına ve râyihasına benzer velâkin belesân yaprağı keşîren beyâda mâil olur ve ağacının boyu huğağın boyu kadar olur ve belesânın dühnü habbindan efđal olur. Ve dühnünün tarîk-i aħzı budur: Şîrâ dedikleri necmin tulû'undan sonra hadîdden maşnûc mişrať ile o şece-

re şart olunur, tereşşuḥ eden ruṭübeti bir kıt'a panbuk ile cem' olunur ve o dühn mecmû'-ı senede erṭālî tecāvüz eylemez ya'nî erṭāl-ı ḳalîle olur. *Ve bu kelâmdan mütebâdir olan rıṭıdan az olur demektir, zîrâ erṭâl cem'-i ḳillettir, aşerenin mâ-tahtında istîmâl olunur lâkin müfredât-ı sâirede yazıldığı üzere o ağaçlardan senede ḥâşıl olan dühn elli rıṭla bâliḡ olur.*

Ṭab ile olan nüshada mezkûrdur ki Dîşkürîdüs der ki bu şecere ancak bilâd-ı Yehûdda ve onun ğavrında Filisṫin'de olur, ḥuşûnet ve ṫul ve rikḳatte muḫtelif olur. İntehâ.

Ve belesân mâddesinde ṫab ile olan nüshalarda nüsha-i sulṫâniyyeye muġâyir kelimât mestûrdur lâkin biz bu mâddede nüsha-i sulṫâniyyeyi tercüme ile iktifâ eyleyelim, zîrâ o nüsha mu'temed olduğundan mâ-adâ şecere-i belesân münḳarîda olmuştur. O bâbda zikr olunan mesâil ḳudemânın kütüblerine mütâbîrâten olur ve onun ḥakkında ziyâde kelâm abese iştiġâl olur. Ve Yeni Dünya'da bir ağaçtan bir neṫ dühn aḫz olunur ki o dühnde dühn-i belesân menfa'atı vardır, dühn-i belesâna her fîlde bedel olur.

Fi'l-İḫtiyârı: Ve dühn-i belesân dühn-i şanevber ve dühn-i maşṫakî ile ġaşş olunur ve kezâlik ḥunnâ dühnü içinde müzâb olmuş şem' ile ġaşş olunur. Ve dühn-i belesân o maşşuş dühn ile bu vechle imtiḫân olunup fark olunur ki sût üzerine dühn-i belesân damlatılır, eger dühn damlatıldığı gibi sûtü icmâd edip dondurur ise o dühn ḥâliş belesân idiġi ma'lûm olur ve suya damlatılsa su ile o dühn muḫtelif olur ve suyu koyu eder. Ve dühn-i belesânî teşerrüb eden panbuk suya ġams olursa panbuġun yaġı suya çıkıp panbuk dühnden 'ârî olur ve dühn-i belesânın râyihası zekiyye ve keskin olur. Bu vechler ile ḥâliş olan dühn ḥâliş olmayanlardan fark olunur.

Fi't-Ṭabı: Belesânın 'üdu ya'nî ağacı derece-i şâniyede ḥârr-ı yâbistir. Ve ḥabb-ı belesânın ḥarâreti 'üd-ı belesânın ḥarâretinden ḳalilen ziyâdedir ve dühnünün süḫûneti ḥabbının süḫûnetinden dahi ekşerdir. Pes dühn-i belesânın ḥarâreti derece-i şâlişenin evvelinde olur, zann olunduġu üzere şâlişenin evvelini tecāvüz eylemez.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Südedi tefṫih eder ve aḫşânın ġılzatinden nef'î olur.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûḫı: Kurûḫı tenḳiye ve taḫîr eder ḥuşuşân iresâ ile isti'mâl olursa tenḳiye ziyâde olur ve taḳaşşur eden 'izâmın ḳışrlarını iḫrâc eder.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Bu devâ şürb olursa 'ırk-ı nesāya nāfi' olur ve tabîhi teşennüc için şürb olunur.

Fî-A'ḍâi'r-Re'si: Başın kırhalarını ve başın kendini tenkiye eder ve şar'a ve düvâra nef'i olur.

Fî-A'ḍâi'l-Ayni: Belesânın kendi ve dühnü gözde olan gîşāveyi cālî olur ve başarı hiddetli eder ve göz nezlelerinin edviyesine idhâl olunur.

Fî-A'ḍâi'n-Nefesi ve's-Şadri: Belesânın 'üdu ve ḥabbı yan ağrularına nāfi' olur ve gîlzatli revbden ve dîk-ı nefesten ve veca'-ı riyeden nef'i olur ve ḥabbının bārid olan zātü'r-riyeden nef'i olur ve öksürüğe dahi nāfi'-dir, kezâlik dühnü dahi nāfi'-dir ve merākḳ üzere olan aḥşāya ve a'ḍāya bi'l-cümle nāfi'-dir.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: Da'f-ı haḍma nāfi'-dir. Ve belesânın tabîhi sū'-i haḍma nāfi'-dir, mi'ḍeyi tenkiye eder ve kebidi takviye eder.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: İdrâr eder ve mağstan ya'nî sancıdan nāfi' olur ve rahimin ruḥbetinden bahûr ile nāfi' olur ve rahimin berdinden dahi nāfi'-dir, cenîni ve meşîmeyi dahi ihrâc eder. Ve belesân tebḥîr olursa cem'ân rahimde olan ağrılara nāfi' olur ve rahimde olan sūdeleri tabîhi tefṭîh eder. Şem' ve dühn-i verd ile belesândan kayrûti ittihâz olursa rahimin bürüdeti-ne nef'i olur. Ve belesân 'usr-i bevl dahi nāfi' olur.

Fi'l-Hummayâti: Nāfiḍi dühn-i belesân izâle eder.

Fi's-Sümûmi: Sümûma muḳāvim olur, ilan sokanlara menfa'ati olur. Ve dühnünün [152a] şevkerândan nef'i olur eger sût ile o dühn şürb olunur ise. Ve hevâmm ve ḥaşerâttan dahi nef'i olur ve ḥaşşaten 'aḳreb sokanlara nef'i ziyâde olur.

Bâiyye Olan Edviyenin Beşincisi Benefşecdir: بنفشج

Fi'l-Māhiyyeti: Benefşec ma'rûf bir nebttir, kökünün fi'li kendinin ef'â-line qarîbdır.

Fi't-Tabı: Derece-i ülâda bārid-i raṭbdır. Ve bir ḳavm dediler ki derece-i ülâda ḥârrdır ve şekk yoktur ki yaprağı bāriddir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşsi: Ba'ḍılar dediler ki benefşec dem-i mu'tedil tevlid eder.

Fi'l-Evrâmu ve'l-Büşûri: Evrâm-ı hârreye arpa sevîki ile dîmâd olunsa varağı teskîn [eder] kezâlik yaprağı ile dîmâd olunsa yine evrâm-ı hârreyi teskîn eder.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhı: Benefşenin dühnü cerebe tılâ-i ceyyid olur.

Fi'-A'dâi'r-Re'si: Benefşeyi kokumak ve şemm eylemek şudâc-ı demevî-ye nâfi' olur ve tılâsı dahi o şudâc'a nâfi'dir.

Fi'-A'dâi'l-Aynı: Hârâretli göz ağrısından nâfi'dir.

Fi'-A'dâi's-Şadri: Hârâretli olan öksürüğe nâfi'dir ve göğüsü yumuşatır huşuşan sükker ile olan mürebbâsı bu fi'li ziyâde işler. Ve benefşe şarâbı zâtü'l-cenbe ve zâtü'r-riyeye nâfi'dir ve bu bâbda benefşe şarâbı cüllâbdan efdaldır.

Fi'-A'dâi'l-Gıdâi: Mi'ce iltihâbından nâfi'dir.

Fi'-A'dâi'n-Nefdi: Benefşe şarâbı vecâc-ı külâyâ nâfi'dir ve idrâr eder. Ve benefşe kuruşu şafrâyı ishâl eder. Ve yine şarâbı rıfk ile tabîcâtı telyîn eder ve mağcâdenin nütûndan nef'i olur.

Bâiyye Olan Devâların Altıncısı Behmendir: بهمن

Fi'l-Mâhiyyeti: Bir nev' hâşebî ya'nî ağaç gibi kıt'alardır ki fi'l-ħaķıka o kıt'alar köklerdir, kuru ve müreşennic ya'nî büzülmüş ve bükülmüş olur. O dahi iki nev'dir, bir nev'i ebyâd olur ve nev'-i aheri aħmer olur.

Fi't-Tabrı: Derece-i şâniyede hâr-ı yâbistir.

Fi'z-Zîneti: Müsemmindir, semritir.

Fi'-A'dâi's-Şadri: Cidden ħalbi taĳviye eder ve ħafaĳândan nef'i olur.

Fi'-A'dâi'n-Nefdi: Menîyi ziyâde eder ve ziyâdeliği aşikâre olur.

Fi'l-Ebdâli: Behmenin bir mişli tüderi ve yarım mişli lisânü'l-âşâfir behmene bedel olur.

Bâiyye Olan Edviye-i Müfredenin Yedincisi Birincâsef Dedikleri

Devâdır: برنجاسف

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu devâ bir nev' nebâtür ki efsentîne müşâbihtir lâkin birincâsefin levni ziyâde yeşil olur ve ruĳbet-i dibĳiyyesi olur ya'nî o ruĳbet leşûktur, iki nesneyi biri birine yapıştırır. Ve bir şınfının dalları kısa ve yaprakları kebîr ve 'azîm olur ve o nebt için beyâd ve sarı yapraklar olur,

faşl-ı rebîc ve faşl-ı şayfta zâhir olur. Cālînûs dedi ki bu iki şınflar iki türlü haşîşelerdir ki tabîratları biri birine mütekarib olur, ikisi dahi bu ism ile tesmiye olunur.

Fi't-Tabîrî: Derece-i ülâda bârid-i raḥbdır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Cidden mûlaṭṭıf ve müfettihtir, onunla ḍımâd olunsa fuḍûlün a'ḍaya taḥallübünü men' eder.

Fî-A'ḍâi'r-Re'sî: Bu devâ ile başa ḍımâd olunsa veyâhûd maṭbûhu ile baş ḡasıl olunsa şudâ-ı bâride nef'i olur. Ve meslûkunda ziyâde emn vardır, burunda olan süddeleri açar ve zükâma nef'i olur.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Külyede olan haşâti paralar ve tefṭüt eder. Ve tabîhinde cülûs ṭamşî idrâr eder ve raḥimin kırhalarından nef'i olur ve cenîn ve meşîmeyi iḥrâc eder ve inḍımâm-ı raḥîme nâfi' olup raḥîmi tefṭîḥ eder ve şalâbet-i raḥimden dahi nef'i olur şûrb veyâhûd tîlâ olunur ise. Ve bu devânın miḡdâr-ı meşrûbu beş dirheme varınca kadar olur.

Bâiyye Olan Edviyenin Sekizincisi Belâdur

Dedikleri Devâdir: بلادر

Fi'l-Mâhiyyeti: Belâdur¹⁰⁹ bir şemeredir ki ḡurmâ çekirdeğine müşâbih olur ve o şemerenin lübbü [cevizin lübbü] ḡibi ḡulv olur, onda maḍarrat olmaz. Ve o şemerenin kabuḡu müteḡalḡil olur ve şukbeleri olur ve taḡalḡülünde ya'ni eczâlarının fûrcelerinde lüzüçetli ve kokulu 'aseli olur ve ba'ḍı nâs o şemereyi dişleri ile kaḍm edip çiyner, ona aşlâ ḍarar olmaz ḡuşûşan cevz ile kaḍm olunsa maḍarratı olmamak ziyâde olur.

Fi't-Tabîrî: Derece-i râbi'ada ḡârr ve yâbis olur. *Tabîr olan nüshada derece-i râbi'anın âḡirinde ḡârr-ı yâbistir diye zıkr olunmuştur.*

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: 'Asel-i belâdur muḡarrîh ve müverrimdir, demi ve aḡlâṭ-ı sāireyi iḡrâk eder.

Fi'z-Zîneti: Siḡilleri kaṭ' eder ve baraşı izâle eder ve veşmeyi izâle eder. "Veşme" kola ve sāir a'ḍaya vurdukları iḡdedir ki dilâverler o maḡalle ibre ile ḍarb edip nîlec ile telvîn ederler ve o zürḡat sūḡulet ile zâile olmaz. Ve belâdur onu kaṭ' edip izâle eder ve balḡamî olan dâ-i şa'lebi dahi saḡaltır.

109 "Belâdur" ism-i Hindîdir ve beyne'l-eṭṭbâ ma'rûftur.

Fi'l-Evrâmu ve'l-Büşûri: Bâında olan evrâm-ı hârreyi tahrîk ve tehyîc eder.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Sinirlerde olan bürüdetten ve sinirlerin istirhâsından ve fâlicden ve laqveden nef'i olur.

Fi-A'đâi'r-Re'si: Belâdurdan maşnûc olup enkardiyâ tesmiye olunan ma'cûnu unutkan olup geçmiş nesneleri tezekkür edemeyip fesâd-ı zikri olan kimseler tenâvül eyleseler nef'i olur velâkin vesvâsı ve mâlîhülyâyı tahrîk eder.

Fi-A'đâi'n-Nefdi: Belâdur ihrâk olunup duhânı istic'mâl olunsa bäsüru tecfif eder.

Fi's-Sümûmi: Belâdur ahlâtı ihrâk eder ve kâtildir, onun tiryâkı mehd-i lebendir ya'nî ekşi yoğurt ayranıdır. Ve duhn-i cevz belâdurun kuvvetini kesr eder.

Fi'l-Ebdâli: Belâdurun miqdâr ve vezninin beş katı bunduq ve rubuc vezni duhn-i belesân ve şülüs vezni nef'i ebyad bi'l-cümle illetlerde ve maraqlarda belâdura bedel olur.

Bâiyye Olan Edviyenin Dokuzuncusu Bûraq

Dedikleri Devâdî: بوردق

Fi'l-Mâhiyyeti: Bûraqın kuvveti milhîn kuvveti cinsinden olur ve milhîn kuvvetinden akvâ olur lâkin bûraqın kabdı olmaz. Ve ba'dı kerre bûraq cemerât-ı mültehibe üzere mevdu'a olan saksı üzerinde ihrâk olunur ve şeyy olup kavrulunca kadar teşhîn olur.

Fi'l-İhtiyârî: Bûraqın ecvedi Ermenî olup hafif ve şafâyihi ve heşş ya'nî dağılması serîc olup sünger gibi olup ve ebyad olanlardır veyâhüd levni verdî veyâhüd firfirî olup lezzâc olanlardır. Ve bûraqın İfrîkî olan nev'inin sâir bevâriқа kıyâsı sâir bûraqların milhe kıyâsı üzere olur ya'nî kuvvetlerinin cinsi vâhid olur lâkin İfrîkî sâirlerinden kuvvette ziyâde olur. Ve bûraq ancak sebab-i 'azîm için ekl olunur. Ve bûraqın zebedi bûraqın kendiden eltaf olur ve zebed-i bûraq bûraqın kuvvetidir ya'nî bûraqın kuvvetini hâmil olan eczâ-i laţifesidir. Ve zebed-i bûraqın ziyâde hâlişi ve ecvedi tefettütü ve dağılması serîc olup zücâcî olanlarıdır ya'nî bûraqın aşnâfi keşîresi vardır, milh gibi halkî olur, ma'denî ve hacerî olur ve cemedî olur ve maşnûc u

dahi olur. *Ve zebed-i zücâcî dediğinden murâd bürâde-i zücâcdan maşnû olanlardır.*¹¹⁰

Fi't-Tabrı: Bûrak derece-i şâniyedenin âhîrinde hârr-ı yâbistir ve ba'đı kerre yübüseti şâlîşeye varır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşş: Kuvvet ile cilâ eder ve gâsl dahi eder huşuşan bûrak-ı İfrîkî bu fi'leri ziyâde eder ve taqşîr ve tenkıye dahi eder ve gâliz hıltları kaç edip paralar. Ve bûrakıyatta ma'â-cilâin ceyyid kabđ-ı yesîr olur milhiyyeti hasebiyle, ancük bûrak-ı İfrîkî'de ašlâ kabđ olmaz belki cilâsı olur ve cilâsı keşîr olur, ammâ milhte kabđ olur ve cilâsı kalîl olur.

Fi'z-Zîneti: Tüylerin üzerine saçılrsa tüyleri ince eder. Ve bûrak ile çimâd olursa demi bedene cezb eder ve levni hasen eder ve hüzálden nef'i olur lâkin çok ekl olursa ba'đı kerre [152b] levni sevâda mâil eder.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhi: Hükkeye menfâati olur şadîdi tahtlîli hasebiyle huşuşan sirke ile bûrak-ı İfrîkî'nin hükkeye nef'i ziyâde olur ve cerebe dahi nef'i olur.

Fi'l-Âlatü'l-Mefâsili: Bûraktan kayrütü ittihaz olursa o kayrütin fâlice nef'i olur ve huşuşan o fâlic zamân-ı tezeyyüdü tecävüz edip zamânın te'eħhürü ola ve huşuşan o fâlic-i müte'eħhîr zamân-ı inhişâta bâliğ olmuş ola. Ve iltivâ-i 'aşaba dahi nef'i olur. *Ve İbn Kütbi'nin kelâmi Kânûn'un bu kelâmını şerh gibi olur, o kelâm budur:* وقد يقع في القيروطيات ضمادا لدفع الهزال ويضمده به الفالج الذي يعرض منها ميل الرقبة الى خلف عند انحطاط العلة وينفع ايضا حينئذ من إنتهاء الالتواء العصب

Fî-A'đâr-Re'si: Bûrakın hazâza nef'i olur. "*Hazâz*" hâ-i mühmele ve iki zâ-i mufceme arasında elif ile o nuhâle mişâlinde olan nesnedir ki baştan dökülür ve başta kurha yok iken o nesneler tevellüd edip tenâşür eder, ona ibriyye dahi derler. Ve bûrakın rıgvesi bal ile kulağa damlatılır ise kuşağı tenkıye eder ve kulağı açıp şamemden ve sağırılıktan nef'i olur. Ve hamr ile yâhüd şarâb-ı zûfâ ile damlatılır ise devîden ya'ânî kulak gürültüsünden nef'i olur.

Fî-A'đâr'l-Gıdâi: Bûrak mi'cdeye redî olur, müfsid-i mi'cedir. Ve bûrak-ı İfrîkî kayı tehyic eder. Ve İfrîkinin kusturması olmasa mi'denin ahlâtını

110 Zebed-i bûrak ile bûrak-ı zebedînin farkı ve bûrak-ı zebedî ile zehre-i asyûsun farkı İbn Kütbi müfredâtında mezkûrdur.

ziyâde taḳṭîr ederdi ya'ni kusturması taḳṭîr'inden sür'atli olmakla taḳṭîr edecek miḳdâr aḥlâṭı mi'de imsâk eylemez ve binâen 'aleyh taḳṭîri ḳalîl olur. Ve bûraḳtan incir ile ḳimâd olunur ise istiskânın şişlerini idmâr eder ya'ni izâle eder.

Fi-A'dâi'n-Nefdi: Bûraḳ ihtimâl olunsa baṭnı ıtlâk eder. Ve bûraḳ şarâb ile ve kemmûn ile ekl olunsa veyâḥûd sezâb ve şıbs ya'ni durak otu ṭabîḥi ile ekl olunsa maḡsı ya'ni sancıyı teskîn eder. Bu zıkr olunan devâlar mişlli ile bûraḳı isti'mâl milḥi isti'mâlden zıkr olunan menfa'atte ekşer olup milḥe fâik olur. Ve aḥşâda olan düdu ḳâtil olan edviye ile bûraḳ şûrb ile isti'mâl olunsa o kurtları iḥrâc eder. Kezâlik baṭn ve sürre bûraḳ ile mesh olunup o kimse âteş karşısında oturtulsa o kurtları ḳatl eder ve bu mişlli ḥavâşş ile bûraḳ milḥten fâik ve a'lâ olur.

Fi's-Sümûmi: Bûraḳın küllîsi ve ḥuşûşan bûraḳ-ı İfrîkî futrdan olan ḥunâḳa cidden nâfi' olur ya'ni semmiyyetli ve redî mantar ekl eden kimseye dîḳ-ı nefes ve ihtinâḳ şarîḳ olsa İfrîkî bûraḳ ona ziyâde nâfi' olur gerek o bûraḳ muḥraḳ olsun ve gerek ise ḡayr-i muḥraḳ olsun iki ḥâlinde dahi nâfi'dir ve bûraḳın zebedi dahi kezâlik nâfi' olur. Ve bûraḳ eşek veyâḥûn ḥunzîr yağları ile kelb-i kelîbin 'addası üzere vad olunur. Ve kezâlik bûraḳ su ile şûrb olunur, zerârîḥ şûrb eden kimseden zerârîḥin ya'ni kuduz böceğinin semmiyyetini def' eder ve zerârîḥ envâ'ından bürḳarîṭan - بورقریطن dedikleri böceğinin maḡarratını def' eder. Sümûmdan ma'ḡdûd olan dem-i şevrin maḡarratını bûraḳ encudân ile şûrb olunsa def' eder.

Bâiyye Olan Edviye-i Müfredenin Onuncusu Başal

Ya'ni Soğandır: بصل

Fi'l-Mâhiyyeti: Soğanın mâhiyyeti ma'rûfedir, onda ḥarâfet-i muḳattîra ile merâret ve ḳabḍ vardır. Ve me'kûl olan soğan uzun olur ve uzun olup me'kûl olan eḡaff olur. Ve kırmızı olan beyâddan ḥarâfetli olur ve kuru su yaşından ḥarâfetli olur ve ṭabḥ olmamışı meşvîden ve maṭbûḥtan ḥarâfetli olur.

Fi't-Tabî: Derece-i şâlişede ḥârrdır ve ruṭebet-i faḍliyyesi dahi vardır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Ḥavâşşı: Mülattîf ve muḳattîr'dır ḥuşûşan me'kûl olanda bu fi'ller ziyâde olur. Ve soğanda cilâ ile ma'an ḳabḍ vardır ve ḳavî tefṭîḥi vardır ve nefḥi vardır ve demi ḥârîce cezb eder ve cildi kızartır. Ve maṭbûḥ

olmayan soğandan gîdâ-i mu'teber hâşıl olmaz. Ve zîrbâc dedikleri ta'âm-ı ma'rûf soğan ile maşnûc olsa nefhi soğansız olandan eķall olur. Ve her ne kadar soğan taḃḃ olunsa yine hâşıl olan hıltı ğalîz olur. Ve me'kûl olan soğanın đarar-ı miyâhtan nef'i olur. Ve soğanın suyu isti'mâl olunup şüflü remy ve ilkâ olunsa ba'dı kerre onda koku kalmaz, râyihası zâile olur.

Fî'z-Zîneti: Soğanın tenâvülü vechi kızartır. Ve soğanın toḃumu behaķı giderir. Ve dâü's-şalebin etrâfı soğan ile oğulup temrîḃ olunsa cidden nef'i olur. Ve soğanın tuz ile sü'lûle ya'nî siĝile nef'i olup siĝili kal' eder.

Fî'l-Hurâci ve'l-Kurûhi: Soğanın suyunun ģurûḃ-ı vesihaya nef'i olur ve târr-ı mestten ayakta hâdiş olan saḃca tavuk yaĝı ile soğanın nef'i olur.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Soğan suyu ile isti'âṫ edip burnuna o suyu idḃâl eylese başı tenķiye eder. Ve başında şıķal olup ve kulaĝında taḃnîn veyâḃûd kayḃ veyâḃûd kulaĝında su olan kimsenin kulaĝına soğan suyu taķtîr olunsa nef'i olur. Ve soğan baş ağrısı getirir ve çok ekl eden kimseye sübât getirir ve soğandan hılt-ı ğalîz tekevvün etmekle, aķlı nokşân eder ve aĝız suyunu çoĝaltır.

Fî-A'dâi'l-Aynı: Me'kûl olan soğanın suyu göze nüzûl eden mâddeden nef'i olur ve başarı cilâlandırır. Ve göze ak düşse soğan toḃumu ile iktihâlin nef'i olur.

Fî-A'dâi'n-Nefesi ve's-Şadri: Soğan suyu bal ile ḃunâķı men' eder.

Fî-A'dâi'l-Ġidâi: Soğanın hağmı 'usretli olur ve onun bir nev'î kayı taḃrîk eder. Ve soğanın me'kûl olan şıḃfı merâreti ḃasebiyle mi'de-i đa'ṫfe-yi taķviye edip iştihâ getirir. Ve taḃḃ ve şeyy tekrâr olunsa tekrâr ḃasebiyle ĝidâiyyeti ziyâde olur ve mu'aṫṫış olur ve yereķâna nef'i olur.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Bevâsîrin aĝızlarını açar. Ve envâc-ı başal bi'l-cümle bâḃı taḃrîk eder. Ve mâ-ı başal taḃsı idrâr eder ve taḃî'atı telyîn eder.

Fî's-Sümûmi: Kuduz kelbin 'ađđasından nâfi' olur eger soğan suyu tuz ile ve sezâb ile maḃall-i ma'đûda neṫûl kılınsa. Ve başal-ı me'kûl rîḃ-i semûmun ya'nî sâmm yeli dedikleri yelin đararını def' eder. Ve ba'dılar dediler ki başal-ı me'kûl rîḃ-i semûmun mi'dede ruṫubetli hılt-ı keşîr tevli'd eder ve o ruṫubet-i keşîre semûmun 'âdiyesini ve đararını def' eder. Ve mağarrat-ı semûmu def'de başal-ı me'kûlün nef'i bâliĝ ve ekşer olur.

Bâiyye Olan Edviyenin On Birincisi Bakla-i Yemâniyye

Dedikleridir: بقله يمانيه

Yānī o bakladır ki ona bakla-i ‘Arabiyye dahi derler, Türkîde iştir ve sirken derler diye işâret olunmuştur.

Fi'l-Mâhiyyeti: Dîskürîdüs der ki bakla-i Yemâniyyede devâiyyet yoktur, kaçaf ya'nî sermak-ı Fârsî gibi mâiyyedir ve tarmı yoktur ve mâiyyette sâir bukülden ekserdir ve tertîbi hasstan ve karcdan ya'nî kabaktan ziyâdedir ve gıdâiyyeti kalıldir ve nüfuzu serc değildir bürâkiyyeti olmamak hasebiyle.

Fi't-Tabî: Cālînüs dedi ki derece-i şâniyyede bârid-i raṭbdır.

Fi'l-Evrâmu: Bakla-i Yemâniyye ile evrâm-ı hârreye dımâd olunur.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhı: Bakla-i Yemâniyye kökü ile kurûh-ı şehdiyyeye¹¹¹ dımâd olunur.

Fî-Aḍḍâi'r-Re'si: Bu baklın ‘usâresi gül yağı ile hâl olursa iḥrâk-ı şems-ten ḥâdiş olan şudâ‘a nâfi¹¹² olur.

Fî-Aḍḍâi'n-Nefesi ve's-Sadri: Şudâ‘a nef'i olup, teskîn eder ve huşûşan bakla-i [153a] Yemâniyyenin tabîhi bâdem yağı ile ve tatlı enâr suyu ile isti‘mâl oluna ve kezâlik hârâretli ‘aşaşı dahi def eder.

Bâiyye Olan Edviyenin On İkincisi Bülbüs

Dedikleri Devâdır: بلبوس

Fi'l-Mâhiyyeti: Bir nev‘ başalıdır ki me‘kûl olur, şağirdir, nercis başalına benzer ve yaprakları sarımsak yaprağına benzer ve çiçeği benefşe çiçeğine benzer. Ve bülbüsün bir nev‘i vardır ki kayı tahrik eder. Bir kavm dediler ki bülbüs dedikleri zîr dedikleri başalıdır. Ve kavm-i âher dediler ki bülbüs başal-ı zîr değildir belki talḥ-biyâz¹¹² dedikleri cinsin bir nev‘idir, benzer ki ona ebâ‘alis - ابعلس dedikleri bülbüs ola, pes ebâ‘alisin ma‘ânisi bu mevdi‘e naql olunsun.

111 “Kurûh-ı şehdiyye” başta olan bir nev‘ kurḥadır ki ondan beyâda mâil sarı ve galîz şadîd seyelan eder.

112 “Talḥ-biyâz” “telḥ-i piyâz”dan mu‘arreb olur, acı soğan ma‘nâsına olmak fehmedilir.

Fi't-Tabîrî: Bülbûsun tabî başalın tabîna karîbdir, ümîd budur ki derece-i ülâda yâbis olur ve ruṭûbet-i faḍliyyesi olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Müneffihdir ve mu'arriktır, ter getirir ve ḥanek ve lisâni ḥuşûnetli eder.

Fi'z-Zîneti: Hâşşaten kelefe şemste tîlâ olunur ve nefî zâhir olur ve ḳurḥalardan ba'de'l-bürḳ bâkî kalan eşerlere nefî olur ve lisân ve ḥaneki ḥuşûnetli eyler. Ve siğillere yumurta sarısı ile tîlâ olunur ve yumuşak ḳurḥalara sikencebîn ile tîlâ olunur. *Ve ba'dî nüshada "ḳurûḥ-ı leyyine" bedeline "ḳurûḥ-ı lebeniyye"¹¹³ vâḳf olmuştur.*

Fi'l-Ḥurâcî ve'l-Ḳurûḥî: Bülbûs, şîr dedikleri balığın başı ile şeyy olup çenede olan ḳurḥa üzerine ekilse o ḳurḥayı ḳal' ve izâle eder. *Ḳânûn'un bu kelâmını İbn Kütübî şerḥ ve tafsîl edip der ki kaçan bülbûs ıssı kül içinde tabḥ ve şeyy olunup ehl-i Mısr'ın şîr dediklerini dedikleri bir nev' küçük balıkların başlarına ba'de'l-ihrâk o meşvî bülbûs karıştırılıp çenede 'ârîda olan ḳurḥa üzerine zerûr kılınsa, nef'î olur. Ve çenede 'ârîda olan ḳurḥadan murâd bir ḳurḥadır ki o ḳurḥa küçük ve şafrâviyye besrelerden mürekkebirdir, müddet-i meḳsî ziyâde olur ve biri birlerine ulaşır ve ona lügat-i Yünânî üzere sūfâ - سؤفا ḍerler ve ekser-i ḥâlde ḳâble'l-inbât 'ârîda olur.*

Fi'l-Âlâtî'l-Mefâşılı: Bülbûs sirke ile dîmâd ittiḥâz olursa 'aḍalin vasatında olan vehne şâlih olur ve mîkrîşe ve evcâc-ı mefâşıla dahi dîmâd şâlih olur ve yalnız bülbûs ile mültevî olup bükülen ve dolaşan sinirlere dahi dîmâd olunur. Ve tırnaklarda olan yarıklara ve kulak yarıklarına ve o mişlli eşdâḥa ve yarıklara bülbûsun sevîk ile dîmâdı nâfi' olur.

Fî-Aḍâi'r-Re'sî: Bülbûsun başta olan ḥazâza ve ḳurḥaya nef'î olur. Ve başı yarılıp lâkin baş kemiği parçalanıp dağılmasa yumurta sarısı ile bülbûs ḥalf olunup o şicâca ve baş yarığına tîlâ olunur.

Fî-Aḍâi'l-Aynî: Yumurta sarısı ile bülbûsun ṭarfeye nef'î olur ve o tîlâya sirke dahi karıştırılırsa gözde olan ḡarb 'illetine nef'î olup devâ-i ceyyid olur ve göz pınarında olan şişlere dahi devâ-i ceyyid olur.

Fî-Aḍâi'l-Ġidâi: Bülbûsun tatlı olup levni kırmızı olanları mi'deye muvâfiḳ ve ceyyid olur. Ve mi'de ağrılarına 'asel ile o nev' bülbûs dîmâd olunur. Ve bülbûsun mürr ve acı olanları ziyâde ceyyiddir, ta'âmı ḥadm

eder ve gıdâiyyeti ziyâde olur lâkin gıdâ-i mahmûd olmaz huşûşan bül-büs-ı mürr ğayr-i meşvî olur ise onun gıdâsı cidden ğayr-i mahmûd olur ve binâen ʿaleyh istimrâsı ve hağmı olmaz ve nefhi olur.

Fî-Aʿdâi'n-Nefdi: Bülbüs bâhi taħrîk eder.

Bâiyye Olan Devâların On Üçüncüsü Bezr-i Kaṭûnâ Yaʿnî

Karnıyarık Demekle Maʿrûf Olan Devâdır: بزرقطونا

Fi'l-Mâhiyyeti: Karnıyarık iki türlüdür, bir türlüsüne şitevî der[ler] ve âher türlüsüne şayfî derler, her hangisi olursa her birisinin şerbet-i vâhidesi iki dirhem olur.

Fi'l-İhtiyârı: Ziyâde ceyyidi mükteniz ve sıkı olup ruṭubet ile mümteli ve suya bırakılsa rüsüb edip dîbine çökerdir.

Fi't-Taḫṭı: Derece-i şâniyede bârij-i râḫıdır.

Fi'l-Efʿâli ve'l-Havâşşı: Karnıyarık kurutulup gül yağı ile lett olursa ve karıştırılsa kabđ eder ve sirke ile dîmâd olursa cidden evcâı teskîn eder.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Sirke ile darı ve halı olunup istimâl olursa ıssı şişlere ve nemleye ve humrete ve huşûşan kulak ardında olanlara ve balgamî olan şişlere nâfiʿ olur.

Fi'l-Âlâtı'l-Mefâşılı: Sınırların iltiyâsına ve teşennüce ve nıkrîse ve hârre olan evcâ-ı mefâşıla sirke ile ve gül yağı ile karnıyarık dîmâd olunur.

Fî-Aʿdâi'r-Reʿsi: Başına karnıyarık ile dîmâd eden kimsenin hârretli baş ağrısına nefʿi olur

Fî-Aʿdâi's-Şadrı: Göğüsü ziyâde yumuşatır.

Fî-Aʿdâi'l-Gıdâi: Karnıyarığın luʿâbı gül yağı ile veyâhüd tatlı bâdem yağı ile şafrâ ḥasebiyle olan ʿaṭaş-ı şedîde yaʿnî ziyâde susuzlupa nâfiʿ olur.

Fî-Aʿdâi'n-Nefdi: Maḳlûvv olup yaʿnî kavrulup gül yağı ile mültevit olan karnıyarık ṭabı ʿaḳl eder ve saḫca nâfiʿ olur huşûşan şıbyânın saḫcına ziyâde nâfiʿ olur. Ve luʿâbı ile telaʿub edenlerin saḫcına dahi nâfiʿ olur. Ve luʿâbının kendisi dühn-i benefşec ile maʿan ṭabıʿatı ıtlâḳ eder.

Fi'l-Hummayâtı: Bezr-i kaṭûnâ şürb olursa hârre olan hummayâtın iltihâbını teskîn eder.

Bâiyye Olan Edviye-i Müfredenin On Dördüncüsü Büyānis

Dedikleri Devādır: بويانس

Kānūn nüshalarında tahtında iki nokta ile büyüanis - بويانس vākḫ olmuş-tur. İbn Kütbî nüshasında kāf ile ebūkānis - ابوقانس vākḫ olmuştur. Cāizdir ki kāfi yā ile istibdāl edip tārīb olmuş ola. Diyār-ı Mısrıyye ve Şām'da bu devāya gāsūl-i Rūmī tesmiye olunur.

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devādan ekser-i hâlde isti'māl olunan aşlı ve köküdür ve bunun şamğı olur ve 'uşāresi dahi olur. Ve şamğı 'uşāresinden ziyāde kavī olur. Ve ba'dı kerre mürrî ile ve miqdār-ı kālil şarāb ile hālṭ olunup huşüret ve gılzat olunca kadar darb olunur ve gılzatte itidālî hasebiyle o 'uşāre ecved ve enfa' olur.

Fi't-Tabfı: Derece-i şālisede hārr ve yine derece-i şālisede yābistir.

Fi'l-Ef'āli ve'l-Havāşşı: Mühallildir.

Fi'l-Hurācı ve'l-Kurūhı: Fāsîd kemikleri takşir eder tecfif-i şed[id]i hasebiyle ve kurhaları dahi tenkrıye ve tathir eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāşılı: Sinirlere cidden muvāfık olur.

Fi'l-A'dāi's-Şadrı: Şadrda olan fuğül-i galizādan nefi olur. Şürben ve dımāden rıyeye ve riyede olan kurhalara nāfı' olur.

Fi'l-A'dāi'l-Gıdāi: Tihāl karılığına meshūkān ve gayr-i meshūk mā-ı hārr ile tılā olursa menfa'ati olur.

Bâiyye Olan Edviye-i Müfredenin On Beşincisi Büsr ve

Belah Dedikleridir: بلح، بسر

"Büsr" hurmānın hāmıdır. Muhammed el-Vanī Terceme-i Şihāh'ta der ki hurmānın evveli "taf" dir, ondan sonra "halāl" dir hā-i mu'cemenin fethi ve lāmın tahfifi ile, ondan sonra "belah", ondan sonra "büsr" dür, ondan sonra "ruṭab" dir, ondan sonra "temr" dir.¹¹⁴

Fi'l-Māhiyyeti: Büsr ve belahın māhiyyetleri meşhüre ve ma'rūfedir. Ve bunların eşcārları büldān-ı hārr ve ıssı olan diyārda olur.

114 Ba'dı şürühta yazıldığı üzere hurmā çiçek iken tal' olur, çiçek dökülüp hurmānın 'aḳdi zāhir olmasa halāl olur ve 'aḳdi zuhūr eylese belah olur ve büyüyüp ve ekle şālîh olup lākin hām ve gayr-i naḫīc olsa ona büsr derler ve nuḫ hāşıl oldukça ruṭab derler ve kuruyup kadid oldukça temr derler.

Fi't-Tabîrî: Büsr ve belahın tabîr'atları derece-i şāniyede bārid ve yābistir. *Ve büsr kasebden ziyāde kābıddır. "Kaseb" bir nev' kuru hürmāya derler.*¹¹⁵

Fi'l-Ef'āli ve'l-Havāşşî: Büsr ve belah için nefh vardır huşūşan üzerine su içilse nefhi ziyāde olur. Ve büsr helvā olmağa bed' eylese hālāveti zamānının ibtidāsında qarqarası ekşer olur. Ve büsr ile belah aḥşāda südde ihdāş eder. Ve büsrün tabîhi lehîbi teskîn eder velākin harāret-i ġarīziyye mahfūz olur, ona hāleli olmaz. Ve büsr ve belahı tenāvülde ikşār eylemek aḥlāt-ı [153b] ġalīza tevlid eder.

Fî-Aḍḍā'r-Re'sî: Büsr Büsr şudāc getirir. Ve büsrün tenāvülü ikşār olunsa müskir olur. Büsr ve belahın her biri lişeye ve 'umūra ceyyid olur ya'nî dişlerin dibinde ve aralıklarında olan etlere nāfi'dir.

Fî-Aḍḍā'r-Şadri: Büsr ve belah göğüse ve akciğere nāfi'dir.

Fî-Aḍḍā'r-Ġidāi: Bu ikisi mi'deyi dibāğat ederler velākin kebidde südde ihdāş ederler. Ve bu ikisinin haḍmı baṭî olur ve heşş olanın haḍmı eḳall olur. Ve bu ikisinin haḍmı ve ġidāsı kalîl olur. Ve her birinden maşnūc olan ḥasv ve bulamaçın buḥḥ haḍmı az olur, ke'l-evvel baṭî olmaz.

Fî-Aḍḍā'n-Nefdi: Büsr ve belahın her biri baṭnı 'aql eder huşūşan ki sirke ile veyāḥūd şarāb-ı 'afîş ile mezc olunup karıştırılrsa 'aqlı ziyāde olur. Ve belah bevli ikşār eder. Ve belah 'afîş ile şürb olursa raḥimin seyelānını ve bevāsirin nefzini men' eder.

Fi'l-Hummayātî: Büsr ve belahın keşret-i isti'māli nāfi'dir ve kuşarîret ihdāş eder.

Bāiyye Olan Edviye-i Müfredenin On Altıncısı Bünk

Dedikleri Devādîr: بَنك

Fi'l-Māhiyyeti: Bünk¹¹⁶ bir şey'dir ki Hind'den ve Yemen'den getirilir. Ve ba'ḍı etḫbbā dediler ki bünk ümmü ġaylān uşūlündendir, kaçan o uşūl yonulsa bünkü tesāḳut eder velākin bu ḳavl şābit deġildir.

115 Ve ba'ḍı mahallerde "kaseb"i erde-i temr diye tefsir ederler. Vankulu lügatinde "kaseb" o kuru temrdür ki ağıza idḥāl olunsa ağızda daġıla der. İntehā. Bundan zāhir olan, kaseb fî-zamāninā balçık dedikleri ola.

116 "Bünk" biraz kabuktur ki tüt ağacının kabuġuna benzer, Hind'den gelir ve Yemen'de 'Avsec nām bir nāhiyeden gelir. Ba'ḍılar dediler ki Yemen'de ümmü ġaylān şecerinin kabuġudur, 'ıtrıyyeti vardır, tıyüb-ı mürekkebeye idḥāl olunur.

Fi'l-İhtiyârî: Bünkün ziyâde ceyyidi ve efdâli sarı ve hafîf olup râyihası ʿazb olandır. Ve levni ebyağ ve ağır olanları redî olur.

Fi't-Tabrî: Tabrî-atı derece-i ūlâda hâr ve yâbistir. Ve baʿdılar der ki derece-i ūlâda bâriddir.

Fi'l-Havâşşî: Aʿdâyı cidden taqviye eder.

Fi'z-Zineti: Cildi tenkıye eder ve cildin tahtında olan ruṭûbeti neşf eder ve bedenin râyihasını taṭyîb eder ve nürenin kokusunu yaʿnî ʿâneye yakılan kilsin¹¹⁷ râyiha-i kerîthesini giderir.

Fî-Aʿdâi'l-Ġidâi: Bünk miʿdeye ceyyid olur.

Fî-Aʿdâi'r-Reʿsi: Zihni ve ʿaklı müşevveş eder.

Bâiyye Olan Edviyenin On Yedincisi Bitṭîhtir: بطيخ

Fi'l-Mâhiyyeti: Mâhiyyeti maʿrûfedir ki Türkîce kavun ve karpuz derler.¹¹⁸

Fi't-Tabrî: Derece-i şâniyenin evvelinde bârid ve derece-i şâniyenin âhîrinde raṭbdır. Kaçan bitṭîhin bezri kurutulsa ruṭûbeti gider ve derece-i ūlâda müceffif olur ve kökü dahi müceffiftir.

Fi'l-Efʿâli ve'l-Havâşşî: Bitṭîhin nağici laṭîf olur ve hām ve niyyi keşîf olur. Ve hām-ı ğayr-i nağic olan bitṭîh kıssâ tabrî-atındadır. Ve bitṭîh gerek nağic olsun ve gerek ğayr-i nağic olsun her hâlde müfettiḥ olur. Ve hilyevn - هليون in hıltı sāirlerinden tevellüd eden hılttan efdal olur.

Bu ʿabd-i mütercim der ki yanımda olan nüşhalarda hâ-i hevvez ile hilyevn - هليون vâkif olmuştur lâkin “hilyevn” hâ ile bir nevf nebâtür ki onun köküne Rûmî saparna derler. Bitṭîh aşnâfindan olanlar lügat-i Fâr-sîde bā ile belyün - بليون ve mîm ile melyün - مليون dur. “Belyün” bā ile elsine-i nâsta şamama dedikleridir ki enâr kadar olur, lügat-i Fâr-sîde destenbûye derler. Ve “melyün” şalak ve kelek dedikleridir. Fehm olunur ki kalem-i nâsih taḥrîf edip “melyün”u veyâhüd “belyün”u “helyün-hilyevn” resm eylemiştir.

117 “Kils” yanmış kireçtir ki onunla ḥammâmıda zernîh ile ʿânenin tüyleri izâle olunur.

118 بطيخ ماهيته معروفة المختار منه ما نظم في هذا الشعر: ثلث هن في البطيخ فضل || وفي الانسان منقصة ودلة || خشونة جلده والتقل فيه || وصفرة لونه من غير علة Şerh-i Mücez li'l-Kazvîni.

Ve hilyevnin lahmı cālīdir ve huşuşan bezri ziyāde cālīdir. Ve biṭṭīḥ muṭlaқан ya'nī gerek nađīc olsun ve gerek ğayr-i nađīc olsun cālīdir. Ve bezrinin cilāsi ziyāde kavīdir ve mi'dede hangi hıltı vāqıf ve mevcūd bulur ise biṭṭīḥ ona istiḥāle eder. Ve biṭṭīḥin balğama meyli şafrāya meylerinden ziyāde olur ve sevdāya meylerinden mübālağa ile ziyāde olur. Ve hilyevn serī'an istiḥāle eylemez.

Fi'z-Zīneti: Biṭṭīḥ cildi tenkıye eder ve huşuşan bezri ziyāde tenkıye eder ve kezālik cevfi ve içi dahi tenkıye eder ya'nī ḥayvānda olan aḥşā ve emfā gibi biṭṭīḥin dahi cevfinde bezre muttaşıla eskātı vardır, o eskātı tenāvül dahi cildi tenkıye eder. Ve biṭṭīḥin kelef ve behaқа ve ḥazāza nef'i olur huşuşan biṭṭīḥin cevfi ya'nī içinde olan eskātı hınṭa dühnü ile yoğurulup güneşte kurutulsa zıkr olunan emrāda menfa'ati ziyāde olur.

Fī-A'ḍān'l-Aynı: Kavunun kabuğu alına konulsa nezleyi göze nüzülden men' eder.

Fī-A'ḍān'l-Gıdāi: Kavun kusturucudur ve huşuşan kökü ziyāde kusturucudur. Ve kökünden iki dirhem miqdārı şarāb ile şürb olursa kayı taḥrīk edip bilā-ıenf kusturur. Ve biṭṭīḥ aslā ḥadm olmāyıp 'alā-ḥālihi mi'dede bākī kalsa heyda marağını taḥrīk eder. Hilyevn için buṭ-ı inhiđām vardır lākin cevfi ile ma'an ekl oluḥarsa ḥadma karīb olur. Ve hilyevnin gıdāiyeti ziyāde şālīḥ ve hıltı dahi evfak olur. Ve vācib olur ki biṭṭīḥ ṭa'am-ı aḥire tābi' kılına, zırā biṭṭīḥ ṭa'am-ı aḥire tābi' kılınmasa kayı ve ğaseyāna mü'eddī olur.¹¹⁹ Ve maḥrūru'l-mizāc olan kimseler kavun ekl eylese üzerine sikencebīn şürb eylesin ve mizācı raṭb olanlar kavun üzerine zencebīl mürebba'sı veyāḥūd kemmūnī ma'cūn tenāvül eylesin veyāḥūd şarāb-ı 'atīḳ-i reyḥānī şürb eylesin.

119 Eṭṭibbā iki fırқadır, bir fırқası der ki fākihe қable't-ṭa'am tenāvül olunur ve aḥer fırқа der ki ba'de't-ṭa'am tenāvül olunur; Muḥammed b. Zekerıyyā fırқа-i aḥire-dendir ve *Ḳānūn* dahi fırқа-i şāniyeyi zıkr eder, ammā Muḥammed-i Ḳazvīnī beynehümāyı tevfiḳ edip der ki fākihe gerek evvel ve gerek sonra tenāvül olunmak cāiz değıldir belki iki ṭa'amın arasında tenāvül olunmak gerektir, meşelā bir nevbet ṭa'am tenāvül olunup birkaç sā'at mürürundan sonra tefekkūḥ olunur ve ba'de-müddetin ṭa'am-ı şānī tenāvül olunur, mi'de ḥālī iken veyāḥūd mümtelī iken tefekkūḥ olunmaz ve bu tevfiḳ üzere tefekkūḥ қable't-ṭa'am rivāyeti ve ba'de't-ṭa'am rivāyeti ve ihtilāf-ı eṭṭibbā ittiḥād eder Allāhu a'lem.

Fî-A'đâr'n-Nefdi: Nağic ve ğayr-i nağic olan biđđih'in idrârı vardır, bevlî idrâr eder, külyede ve meşânedede olan şağîre haşâtan nef'î olur huşûşan külyede olan haşât-ı şağîreden nef'î ziyâde olur. Ve hilyevnin idrârı eğal olur ve hilyevn ahlâ olur ve inhidârı esra' olur huşûşan hilyevnin riğvında ve yumuşağında bu fi'ller ziyâde olur.

Fî's-Sümûmi: Kavun mi'dede fâsid olsa tabî'at-ı semmiyyeye istiğâle eder. Kaçan mi'dede şikleti ĥads olunup fesâdı fehmi olursa vâcib olur ki kaç' ile serî'an iğrâc oluna, evlâ olan budur ki muqayyi'âttan mümkün olanlar ile kaç' oluna, bir def'a kaç' ile iktifâ olunmaya.

Bâiyye Olan Edviyenin On Sekizinci Beyđdir: بیض

Fî'l-Mâhiyyeti: Beyđ yumurtadır ve mâhiyyeti ma'lûmdur.

Fî'l-İhtiyârı: Yumurtaların efdalı tavuk yumurtasının tarî ve tâze olanlarıdır. Ve yumurtanın içinde olanların dahi efdalı muĥhu ve sarısıdır. Ve yumurtanın tabhının efdalı yumurtayı 'akd olmayacak kadar tabh edip ve âher nesne karıştırmamaktır belki su içinde nîm-birişt olunca kadar tabh eylemektir. Ve tavuk yumurtasından sonra efdal olan o kuş yumurtasıdır ki tavuk mecrâsına cârî olur, sülün ve bildirçin ve keklik ve çil dedikleri kuşlar gibi, ammâ ördek ve ördek misli olanların yumurtasının ĥıltı redî olur.

Fî'l-Tabî: Yumurtanın tabî istidâle mâildir ve beyâdının tabî büürüdede mâildir ve sarısı ĥarârete mâildir ve sarısı ve beyâdı bunlardan her birisi ruğbete mâildir huşûşan beyâdının ruğbete meyli sarısının meylerinden ziyâdedir. İvez ve ne'âmin yumurtaları ruğbet ve yübüset arasındadır.

"Ne'âm" devekuşuna derler ve "ivezz" kaz ma'nâsıdır. Muĥammed el-Vanî Tercüme-i Şihâh'ında der ki الإِزْزَة [el-ivezzet] hemzenin kesri ve vâv'ın fethi ve zâ'nın teşdîdi ile, tıyûr kısmından olan kazdır. Ve baf'dılar ördektir dedi. İntehâ. Her ĥâlde eğibbâ kaz ma'nâsına istî'mâl ederler. Ve "batt" kaz ve ördek arasında müşterektir lâkin eğibbâ "batt"ı ördek ma'nâsına istî'mâl ederler ve 'ulûm-ı edbiyye 'ulemâsı 'aks üzere istî'mâl eder.

Fî'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Yumurtada kabđ vardır huşûşan sarısı şeyy ve tabh olursa kabdı ziyâde olur. Ve yumurtanın beyâdı lez'î olan ağrıları teskîn eder beyâğ-ı beyde tağdiye olmak ĥasebiyle ve o beyâdın 'uğva bitişip bir müddet beĥâsı olup süt gibi serî'an zâil olmadığı ĥasebiyle. Ve ziyâde

taḃḃ olup [154a] pişkinleri ve a'ḃad olanlarının ḃadḃmı baṭṭ olur velâkin ğidâsı ekşer olur. Ve efdali nîm-birişt olanlardır ve nîm-biriştin nüfûzu serîf olur.

Fi'z-Zîneti: Şemste ikâmet ile müteğayyir olan levni yumurtanın beyâdı ile neṭûl olursa izâle eder ve levni-i taḃîṭisini icâde eder. Ve yumurtanın sarısı şeyy olunup bal ile saḃḃ ve ḃall olursa kelef ve âsâr-ı sevâda tîlâ olur. Ve yumurta beyâdı âteş yanığına ceyyid olur. Ve toy kuşu yumurtası ba'ḃı-ların zâhib oldukları üzere ḃıḃâb olur ve sevâda şâbiğ olur lâkin o şıḃgın vaḃt-i mu'ayyeni vardır, o vaḃt-i ta'arrûfün tarîḃi budur ki şüftan fetl olunan bir ḃayṭ yumurtaya idḃâl olunup bir müddet terk olunur ve ba'de-müddetin o ḃayṭa nazar olunur, eger o ḃayṭın levni esvel oldu ise o yumurtada şıḃğa şalâhiyyet vardır. Ve laḃlaḃ yumurtası ḃubârâ yumurtası gibi şıḃğ olur.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Evrâma mâni' olan devâlara idḃâl olunur, kezâlik kurûḃ ve evrâm için ittihâz olunan ḃuknelere dahi idḃâl olunur. Ve ḃumret üzere zeyt ile tîlâ olunur.

Fi'l-Ḥurâcı ve'l-Kurûḃi: Yumurta makadede ve 'ânede olan cirâḃate ve âteş yanığına nâfi'dir ve bir kıṭ'a sūf ile isti'mâl olunur ve âteşin yaktığı maḃall taḃarruḃ eylemez, kezâlik ıssı suyun yaktığı maḃallde dahi bu vechle yumurta isti'mâl olursa taḃarruḃtan mâni' olur.

Fi'l-Âlâtı'l-Mefâşılı: Yumurtanın akı ve sarısı sinirleri telyîn eder ve mefâşıl ağrılarına cemî'an nâfi' olur.

Fî-A'ḃâi'r-Re'si: Dimâğda olan ğışâların nezf-i demi için maşnûc olan nezf-i demi kâṭi'a edviyelere idḃâl olunur ve zükâmdan nâfi' olur. Ve tavuk yumurtasının sarısı kulakta zühûr eden evrâm-ı ḃârreye nâfi' olur. Ve denilir ki berri olan kaplunbağa yumurtasının şar'a nef'i olur.

Fî-A'ḃâi'l-Aynı: Yumurtanın beyâdı göz ağrısını teskîn eder. Ve yumurta sarısı za'ferân ile ve dühn-i verd ile ḃarebân-ı 'ayna nâfi' olur. Ve yumurta sarısı arpa unu ile ḃimâd olursa göze müteveccih olan nezleyi nüzûlden men' eder. Kezâlik yumurta sarısı günlük ile alına tîlâ olursa göze nezle nüzûlünü men' eder.

Fî-A'ḃâi'n-Nefesi ve'ş-Şadı: Yumurtanın nîm-birişti boğazda olan ḃuşûnete ve öksürüğe ve şevşaya ve sille ve ḃarâretten olan buḃûḃat-ı şavta ve ḃîk-ı nefese ve kan tükürmeğe nâfi' olur ve ḃuşûşan yumurta sarısı ḃasv

kılınıp müfteriten isti'mâl olursa ziyâde nâfi' olur. Ve berrî kaplunbağanın yumurtası şıbyânın öksürüğüne mücerredir.

Fî-A'çdâi'l-Ğıdâi: Yumurta olduğu hâl üzere tabh olursa o maṭbûh sirke ile mi'cdeye ve em'âya mevâddı inşibâbdan men' eder ve mer'inin ve mi'denin huşûnetini izâle eder. Ve yumurtanın meşvîsi ve pişmiş duhâniyyete münkalib olur.

Fî-A'çdâi'n-Nefdi: Olduğu hâl üzere yumurtanın maṭbûhu sirke ile ishâli ve sahcı men' eder. Ve sarısının küyelerde ve meşânedede olan kûrḫalara nef'i olur ve huşûşan çiğ yumurta ile teḥassî¹²⁰ olursa bu kûrḫalara nef'i ziyâde olur. Ve yumurta duhâni olmayan ıssı kül içinde şeyy olursa istiṭlâk-ı baṭndan nef'i olur eger ba'ḍı edviye-i kâbıda ile ve koruk suyu ile ma'an ekl olunur ise. Ve bağarsıkların ve meşânenin huşûnetinden dahi nef'i olur. Ve bağarsıklarında olan kûrḫalar ve 'ufunet için yumurtanın beyâdı iklîlü'l-melik ile ihtikân olunur. Ve maḳṭadede ve 'ânede olan kûrḫalara dahi nef'i olur. Ve bir fetile yumurtanın beyâdına ve dühn-i verde gâms ve idhâl olunup ihtimâl olursa maḳ'ade veremine ve darebânına nef'i olur. Ve yumurtanın beyâdı ile ḥinnâ dühnünden ferzice ittihâz olursa rahimde olan kûrḫalara nef'i olur ve rahimi telyîn eder. Ve olduğu hâl üzere çiğ yumurta ile teḥassî olursa nezf-i demden ve bevl-i demden nef'i olur. Ve cem'ân yumurta ecnâsi ve huşûşan serçe yumurtası bâhi ziyâde eder. Ve ba'ḍılar der ki kaz yumurtası zeyt ile karıştırılıp fâtiren rahime taḳtîr olursa taḳtîri gününden dört gün sonra ṭamşî idrâr eder.

Bâiyye Olan Edviye-i Müfredenin On Dokuzuncusu Bül

Dedikleri Devâdır: بل

Fi'l-Mâhiyyeti: Ehl-i Hind der ki bül¹²¹ kıssâ-i Hindîdir, kıssâ-i kebîre ḥacmdede mûmâşil olur velâkin bül acıdır, merârette zencebîle benzer. Şâhîb-i Kânûn'un kıssâ-i kebîreden murâdı ḥıyârşenberdir ve ḥıyârşenbere dahi kıssâ-i Hindî ṭlâk olunur. Bül tesmiye olunan kıssâ-i Hindî ḥıyârşenber mişli olur lâkin zencebîl gibi merâretli olur.

120 حسا زيد شرب الماء شيئاً بعد شيء Kezâ fi'l-Kāmûs ya'nî yumurtayı azar azar içse demektir.

121 "Bül" kıssâ-i Hindîdir, uzun gıllaflardır, içinde ḥabbeleri olur ve ḥabbelerin düsümetli lübbü olur, müsta'mel olan lübbüdür.

Fi't-Tabîrî: Bül derece-i şāniyede hārr-ı yābistir. Baḍılar derece-i şālîşede hārr-ı yābistir dediler.

Fi'l-Ef'āli ve'l-Havāşşî: Kābıddır, ahşâyı takviye eder.

Fi'l-Ālâtî'l-Mefāşîlî: Sinirlerin şalābetine ve ruḡubetine ve fālic ve laḡve gibi emrād-ı bāridesine nef'î olur.

Fî-Aḍḍāi'l-Ġidāi: Miḍeyi āteşlendir[ir] ve ḡayḍan nāfiḥ olur ve cüvārişenāt terkîbine dāhîl olur.

Fî-Aḍḍāi'n-Nefḍi: Baḡnı ḡaḡl eder ve riyāhî daḡtır.

Bāiyye Olan Edviyenin Yirmincisi Belîlec Dedikleri Devādîr: بليلج

Fi'l-Māhiyyeti: Belîlecin ḡab'ı emlec ḡab'ına ḡarîbdir. Ve belîlecin lübbü hulvdür, bunduḡa ḡarîbdir.

Fi't-Tabîrî: Derece-i ūlāda bārid ve derece-i şāniyede yābistir.

Fi'l-Havāşşî ve'l-Ef'āli: Kuvvet-i mutlakası ve kuvve-i kābıdası vardır. *Ḳānûn'un bu kelāmından fehm olunur ki belîlec mürekkebü'l-ḡuvādır, hem kabḍ eder ve hem işhāl eder. İbn Kütübî bu ma'nâyı şerḡ edip der ki وهو قابض يقوي المعدة ويذهب رطوبتها ويذهبها ويسهل السوداء بلطف ويبلغ من دبعه الى ان يعقل في بعض الاثران اذ المعروف منه التلين كالاملج إنتهآ.*

Fî-Aḍḍāi'l-Ġidāi: Miḍeyi dibāḡat ve cem' edip takviye eder ve miḍe istirhāsına ve ruḡubātına nāfiḥ olur ve miḍeyi belîlecden ziyāde bir nesne dibāḡat eylemez.

Fî-Aḍḍāi'n-Nefḍi: Belîlec baḍı kerre baḡnı ḥāḡl eder. Ve baḍılar katunda belîlec baḡnı aşlā ḥāḡl ve ḡabḍ eylemez, ancak belîlecdede telyîn ḡuvveti olup telyîn eder, zāhir olan baḍın kelāmıdır ve ḡabḍı olmamaktır. Ve belîlec mi'ā-i müstakîm ya'nî dübüre muttasıl olan baḡarsıḡa ve maḡtadeye nāfiḥdir.

Bāiyye Olan Edviyenin Yirmi Birincisi Bāderencbüye Ya'nî

Oḡul Otu Demekle Ma'rûf Olan Nebttir: بادرنجبويه

Fi'l-Māhiyyeti: Bu nebāt meşhūr nebāttır.

Fi't-Tabîrî: Derece-i şāniyede hārr ve yābistir.

Fi'l-Ef'āli ve'l-Havāşşî: Balḡamdan ve sevdādan ḡadış olan ḥilelin ve emrādın cümlesine nāfiḥdir.

Fi'z-Zîneti: Ağız kokusunu tatyîb eder.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Cereb-i sevdâviye nâfi'dir.

Fî-A'ḍâi'r-Re'si: Dimâğda olan süddeleri açar ve ağızın râyiḥa-i kerîḥesini izâle eder.

Fî-A'ḍâi's-Şadri: Müferriḥ ve ḳalbi muḳavvîdir, ḥafaḳân-ı ḳalbi izâle eder.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: Haḍma mu'în olur ve inçkırıĝı izâle eder.

Fi'l-Ebdâli: Ḳalbi tefrîḥte bedeli bir vezni ibrisîm ve sülüşânı ağaç kavununun kabuĝu olur.

Bâiyye Olan Edviyenin Yirmi İkincisi Bâzincândır: باذنجان

Fi'l-Mâhiyyeti: Bâzincân ma'rûftur.¹²²

Fi'l-İhtiyârî: Tâzesi eslemdir ve eski redîdir; ta'c'mı ve ta'b'ı ḳalâ dedikleri devânın ta'b'ına ve ta'c'mına muvâfıktır. "Ḳalâ" üşnân-ı aḥḍardan ve gayriden istihrâc olunan ruḥubettir, o ruḥubet ḥacer-i rehâya müşâbih olur, taḫşîli maḥallinde mezkûrdur.

Fi't-Ta'b'ı: İbn Mâserceveyh katında bâzincânın ta'b'atı bâridir lâkin şaḫîḥ olan bâzincânda olaḫ kuvvet-i gâlibe derece-i şâniyede ḥârr ve yâbis olmaktır merâreti ve ḥarâfeti ḥasebiyle.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Bâzincân [154b] sevdâyı tevlid eder ve levni ifsâd eder ve beşereyi karartır ve levni sarartır. Ve bâzincânın küçüklerinde laḫmiyyet olmaz, bi'l-cümle kabuktan 'ibârettir. Onun iḳşâr-ı tenâvülü kelef iḥdâş eder.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Bâzincân seretânı ve şalâbât ve cüzâmı icâb eder.

Fî-A'ḍâi'r-Re'si: Baş ağrısı ve süddeler ve ağızda beşreler iḥdâş eder.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: Kebidde ve tḫâlde süddeye mü'eddî olur lâkin sirke ile taḫḫ olunan bâzincândan südde ḥâdiş olmaz belki ba'ḍı kerre kebidde bulunan süddeyi tefḫ eder.

122 قيل في مدحه ردا على الاطبا: كرة من المسك الزكي تضمنت || من تحت مسك سمسما مقشورا || خذ الحقايق واترك ما تزوره || فالحق متبع والزور مهجورا || ولا تؤخر لذيق الاكل خوف ردي || فلا تجد في الموت تقدما وتأخيرا

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Bâzincân bevâsîri tevlîd eder lâkin gölgede kurutulan akmâi¹²³ ya'ni çöpüne muttaşıl olan ve düğme gibi katı olan maḥalli saḥḥ olunup bāsūra o meshûḫ ile tîlâ olunsa nef'i olur. Bi-zâtihi bâzincânda kuvve-i 'âkıle ve kuvve-i muṭlika yoktur lâkin dühnde ya'ni zeyt ile ṭabḥ olunsa ṭabî'atı iṭlâḫ eder ve sirke ile ṭabḥ olunsa ṭabî'atı 'âql eder.

Bâiyye Olan Edviye-i Müfredenin Yirmi Üçüncüsü Behrâmec

Dedikleri Devâdır: بهرامج

Fi'l-Mâhiyyeti: Ba'ḍılar dediler ki behrâmec reyâhîn ecnâsındandır, *diyâr-ı Belḥ'te olan söğüt ağacının çiçeğidir, ana renf²⁴ dahi derler ve Fârsî lügatte behrâm derler, tārîb olunup behrâmec dediler.*

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Behrâmec ile neṭûl olunsa nefḥi taḥlîl eder ve o nefḥ hangi 'udvda olursa olsun cemî'an a'ḍânın nefḥalarını dağıtır.

Fî-A'ḍâi'r-Re'si: Behrâmecin fikâhı ve çiçeği başta olan ğalîz yelleri dağıtır ve varakı dahi şemmi olunsa yine ri'yâhı taḥlîl eder. Ve behrâmec baṭnı dahi ishâl eder. *Ṭab' ile olan nüshâda ishâli mezkûr degildir.*

Bâiyye Olan Edviyenin Yirmi Dördüncüsü Büzidândır: بوزيدان

Fi'l-Mâhiyyeti: Büzidân Hindî bir devâ-i ḥaşebîdir, onun kuvvetinde behmen kuvvetine müşâbehet vardır.

Fi'l-İhtiyârı: Büzidânın ceyyidi ve ḥâlişi ebyaḍ ve ğalîz olup huṭûtu keşîre ve ḥuşûnetli olanlarıdır, ammâ 'udu daḫîḫ olup melâsetli ve beyâd-lığı ḳalîl olanları redî ve ğayr-i ḥâliştir. Ve ba'ḍı kerre lu'be-i Berberiyye ile büzidân ğaşş olunur. *Lu'be-i Berberiyye sūrincâna müşâbih bir devâdır. İbn Sînâ katında sūrincânın kendisine lu'be-i Berberiyye derler.*

Fi't-Ṭabı: Derece-i şâniyede ḥârr ve derece-i ūlâda yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Mûlaṭṭıftır.

Fi'l-Ālân'l-Mefâşılı: Veca'-ı mefâşıla ve niḳrise nâfi'dir.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Bâhı ziyâde eder.

Fi's-Sümûmi: Sümûmdan nâfi'dir.

123 "Akmâ" iki ma'nâya gelir: Biri böğründen sivilciler gibi ḥurûc eden nesnedir, akmâ-i verdden murâd o tomurcuklardır ve ma'nâ-yı âḫeri çöpüne muttaşıl olan maḥall-i şulb olur.

124 [Yazmada "renḳ" daha belirgin!]

Bâiyye Olan Edviyenin Yirmi Beşincisi Biring-i Kâbüldir: برنگ کابلی

Lügat-i Fârsîdir, tærfib edip birinc derler. Kâbü, Hind diyârında bir nâhiyenin ismidir.

Fi'l-Mâhiyyeti: Biring habb-ı Hindîdir veyâhüd Sindîdir. Ve biring iki nev^cdir: Bir nevⁱ şağır olur ve müfennen ve mürakkaş olur ya'nî siyâhlı ve beyâdılı olup üzerinde siyâhtan noktalar olur. Ve nev^c-i âheri kebîr olur, mürakkaş olmaz, humrete mâil olur. Ve şığârı efdal ve enfa^c olur.

Fi'l-Âlâtı'l-Mefâsılı: Mefâsıldan balgâmı kal^c eder ve bu fi'li gâyete bâliğ olur.

Fî-Âdâi'n-Nefdi: Bağarsıklardan balgâmı ve kurdu ve habbu'l-karⁱ ishâl eder. Biringin bu fi'li dahi gâyete cidden bâliğ olur.

Bâiyye Olan Edviyenin Yirmi Altıncısı Büküşâdır: بوقیصا

Fi'l-Mâhiyyeti: *Kânûn* şahibi der ki bu devâyı ben bilmedim.

Fi't-Tabfı: Tabfⁱatı bâridir.

Fi'l-Havâşşı: Cilâsı ve kabdı vardır ve mîvesinin gılâfında ve zarfında tertîb vardır.

Fi'z-Zîneti: Vechi ziyâde mücellâ eder.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Bu devâ şâh^k olunup mütekarrih olan cereb üzerine vaç^f olunur ve cirâhâtı ilzâk eder ya'nî ayrılmış mahalleri biri birine yapıştırır kabdı ve cilâsı hasebiyle ve huşuşan ağacının kabuğu bu fi'li ziyâde eder. Ve kesr olmuş kemik üzerine yaprağının ve kökünün tabîhi saçılır ve neñül olunur.

Fi'l-Âlâtı'n-Nefdi: Kışre-i gâlizası sovak su ile veyâhüd şarâb ile bir mişkâl sağı olursa balgâmı ishâl eder.

Bâiyye Olan Edviyenin Yirmi Yedincisi Behârdır: بهار

Fi'l-Mâhiyyeti: Behâr o devâdır ki ona gâv-çeşm derler ya'nî sığır gözü derler, çiçeğinin yaprakları sarı olur ve ortası kırmızı olur, babadya çiçeğinden semânetli olur ya'nî katları ve katmeri ziyâde olur. *Tabf ile olan nüshalarda* من ورد البابونج *bedeline* من ورق البابونج *vâkf olmuştur.*

Fi't-Tabfı: Derece-i şâniyede hârr ve derece-i ülâda yâbistir.

Fî-Âdâi'r-Re'si: Behârî şemm edip kokumak başta olan riyâh-ı gâlizaya menfa'at-i zâhire ile nef'i olur.

Bâiyye Olan Edviyenin Yirmi Sekizincisi Bûşîrdir: بوشیر

Aher müfredâtta bûş şîrâ - صیرا - بوش صیرا yazılıp cûşerân - جوثران diye tefsîr olunmuştur ve lûgat-i Yûnânîde kalemûs - قلموس derler, ma'nâsı ayı kulağı demektir.

Fî'l-Mâhiyyeti: Bûşîr devâ-i ma'rûftur.

Fî'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Bûşîr muhallildir huşûşan zehri altın sarısı gibi sarı ola. Ve bu devâ itidâl üzere câlî olur.

Fî'z-Zîneti: Bûşîr-i berrînin zehebî olan çiçeği tûyü kırmızı eder.

Fî'l-Evrâmi ve'l-Büsûri: Yaprağının tabîhi evrâma nâfi' olur.

Fî'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Bûşîr 'asel ile kurûha ve cirâhat üzere dîmâd olunur.

Fî'l-Âlâtî'l-Mefâşîlî: Adalın şedhına ve pârelenmesine tabîhinin nef'i olur.

Fî-Âdâi'r-Re'si: Diş ağrısı için bûşîrin tabîhi ile ma'dma'da olunur.

Fî'l-Âdâi'l-Aymî: Remed-i hârâra tabîhinin nef'i olur.

Fî-Âdâi's-Şadri: Su'âl-i müzmine tabîhinin nef'i olur.

Fî-Âdâi'n-Nefdi: Yaprakları esved veyâhûd ebya'd olanları müzmin olan ishâle nâfi'dir.

Bâiyye Olan Edviyenin Yirmi Dokuzuncusu Benc

Dedikleri Devâdir: بئج

Fî'l-Mâhiyyeti: Bencin¹²⁵ erde'î ve aḥbeşi esved olanlarıdır ondan sonra aḥmer olan erde', aḥbeştir lâkin ebya'dı selâmetli olur. Ve bencin ancak isti'mâl olunanları ebya'd olanlardır, evlâ olan esved ve aḥmeri isti'mâl olunmamaktır. Ve benc-i esvedin zehri urcuvânî olur ve benc-i aḥmerin zehri sarı olur ve benc-i ebya'dın zehri ebya'd olur veyâhûd şufrete mâil beyâd olur. Ve müsta'mel olan bencde ya'nî benc-i ebya'da ruṭûbet-i dühniyye olur.

125 "Benc" kütüb-i fikhiyyeden *Kuhistânî* adlı kitâbda "bencün kınnebün" ya'nî kendir olmak üzere taşriḥ eder ve kendirin gayri ma'rûf bir nebt olmak üzere *Kâmûs*'ta meşûrdur.

Fi'l-İhtiyârî: Bencin ecvedî ebyağ olandır, eger ebyağ bulunmazsa ah-merî isti'mâl olunur. Ve esvedini isti'mâlden dâimâ ictinâb lâzımdır lâkin esvedin dallarının uşâresi bağı kerre afyûn bedeline isti'mâl olunur.

Fi't-Tabî: Benc-i esvedin tabîrâtı derece-i şâlişenin âhirinde bârid ve yâbistir ve ebyağının tabîrâtı derece-i şâlişenin evvelinde bârid ve yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Muğaddirdir, nezfi kaç eder ve tağdîri hasebiyle evcâc-ı dârebâniyyeyi teskîn eder.

Fi'z-Zineti: Tesmîn için ya'nî arık olan kimseleri semridtci devâların terkîbine idhâl olunur, zîrâ benc demi icmâd edip aqđ eder ve demin in'ikâdı ile simen hâdiş olur.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Evrâm ve büşûri ağrılarını teskîn eder ve huşyelerde olan şalâbeti hâll eder ve humrete nef'i olur.

Fî-Emradî'l-Âlâtî'l-Mefâsık: Üç kîrât benc mâ-ı aysel ile şûrb olunsa veyâhüd tîlâ olunsa nişris ağrısını teskîn eder. Baçdılar dediler ki benc yaprağından üç yaprak veyâhüd dört yaprak tîlâ ile ya'nî maţbûha olan hamr ile şûrb olunsa kemikte hâdis olan âkileyi def eder.

Fî-Ağdâ'r-Re'sî: Bencin her nev'inin uşâresi [155a] kulak ağrısını teskîn eder. Ve eger uşâresi sirke ile ve dühn-i verd ile isti'mâl olunsa diş ağrısını teskîn eder, bezri dahi bu fi'li işler ve bencin kökü dahi sirkede tabh olunsa bu fi'li işler, kezâlik dühnü dahi bu ağrıları teskîn eder ve sâir menâfî'i dahi dühnüde mevcûd olur. Ve benc müsbît olur ya'nî sübât getirir. Ve miğdâr-ı mu'teberî olan yaprağını ekl eden kimsenin aqlında ihtilât olur, kezâlik yaprağının tabîhi ile ihtikân olunsa ihtilât-ı aqlı icâb eder. Ve dühnü kulağa taqtîr olunsa kulak ağrısını teskîn eder.

Fî-Ağdâ'l-Aynu: Bencin bezri veyâhüd yaprağının uşâresi ile ayn üzere tîlâ olunsa şu'ubetli olan göz ağrısını teskîn eder. Ve bencin rubbu veyâhüd yaprağı veyâhüd bezri ile göze tîlâ olunsa göze nevâzil nüzülünü men eder.

Fî-Ağdâ'n-Nefesi ve's-Şadı: Bezri bencden iki üşülüs ya'nî altı kîrât şûrb olunsa ifrât üzere kan tükürene nef'i olur. Ve hatunların meme ağrıları için yaprağı ile memelerine dîmâd olunur. Ve bağı kerre öksürük için terkîb olunan devâya idhâl olunur. Ve gebe kaldıktan sonra hatunların memelerine a'rid olan şişlere tîlâ olunur ve o şişleri eritip izâle eder.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: 'Uşâresi veca'-ı rahimden nâfi'dir, rahimden nefz-i demi men' eder; evrâm-ı huşyeye yaprağı ile ḍimād olunur.

Fi's-Sümûmi: Benc sümûmdandır, 'aklı ihtilâṭ üzere eder ve nisyân getirip tezekkürü ibtâl eder ve hunāk ve cünûn ihdâş eder.¹²⁶

Bâiyye Olan Edviyenin Otuzuncusu Benķasedir: بنكسه

Bir nokta ile bādan sonra nūn ve kāf ve sīn ile. Ve İbn Kūtbī müfredâtında ve Kāmūs'ta mevcūd olan bilā-nūn "bakş"tır, onlarda "benķase" mezkūr değildir, şimşār diye tefsīr olunmuştur ve bāḍı vaşfları Kānūn'un zikr eylediği vaşfa muvāfıktır.

Fi'l-Māhiyyeti: Ba'ḍılar dediler ki bu devānın kuvveti 'ades ya'nī mercimek kuvvetine müşābihtir ve ḥadmi mercimeği ḥadmdan 'usretlidir.

Fi't-Taḅrī: Mu'tedildir, yübse māildir.

Fi'l-Ef'āli ve'l-Havāşşı: Mercimek gibi kābidir ve sevdāyı tevlid eder.

Fi'l-Ālāt'l-Mefāşılı: Mefāşıla ceyyiddir; şıbyānlarda kayle ve fetķ maraḍlarına ḍimād olunur.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Ba'ni 'akl eder.

Bâiyye Olan Edviyenin Otuz Birincisi Baṭṭ Ya'nī Ördektir: بط

Fi'l-Māhiyyeti: Ṭuyürdan bir nev' ṭayrdır.

Fi't-Taḅrī: Hārdır, ehli olan kuşların cümlesinden ıssıdır. Ba'ḍılar dediler ki ördek mizāci bürüdet üzere olanları teşhīn eder ve maḥruru'l-mizāca ḥummā icāb eder.

Fi'l-Ef'āli ve'l-Havāşşı: Ağrıları teskīnde ördek yağının nefi 'azīm olur ve bedenin derinliğinde ve 'umķunda olan ağrıları ve lez'i teskīn eder. Kuş yağlarının cümlesinden ördek yağı efḍal olur. Ve laḥmı kāsirü'r-riyāḥtır, yelleri dağıtır. Ve kānişasının ya'nī kursağının ḡidāiyyeti ziyāde olur.

Fi'z-Zīneti: Şaḥmı levni taşfiye eder ve laḥmı arık olanları semritir, müsemmindir.

Fî-A'ḍâi's-Şadı: Şavtı taşfiye eder.

¹²⁶ Ve ḥayālât-ı fāsıde gösterdiğinden ona eşrâr-ı esrâr tesmiye ederler, bu ḥāletleri olduğu için müte'ehḥirin ḥürmetine iftâ eylediler.

Fî-ʿdâi'l-Ġidâi: Miʿdede lahmı şakîl ve baṭîʾ olur huşûşan kazın lahmı miʿdeye ziyâde şakîl olur ve bunların ʿdâ-ı sāiresine nisbet ile kanatları eḥaff olur. Ve bu kuşların luḥûmu haḍm olunduktan sonra ğidâiyeti cemʿan kuşların luḥûmunun ğidâiyetinden ziyâde olur.

Fî-ʿdâi'n-Nefdi: Bâhı ziyâde eder ve menʿiyi ikşâr eder.

Bâiyye Olan Edviyenin Otuz İKincisi Bersiyāvşān Yaʿnî

Baldırıkardır: برسیاوشن

Fi'l-Māhiyyeti: Bir nevʿ haşîşe-i daḳîkadır ki onun nebâtının maḥalleri ḥiyâd yaʿnî su biriktiği maḥaller ve su kenârları ve ırmaklar olur ve kuyu içlerinde dahi nâbit olur. Ve bersiyāvşān¹²⁷ küzbere-i raṭbeye müşâbihdir lâkin kuḍbâni ve dalları siyâha mâil kırmızı olur, sâkı ve zehri ve nevri olmaz, kuvveti serîʿaten zâile olur.¹²⁸

Fi'l-Tabîʿi: Cālînûs dedi ki tabîʿatı muʿtediledir. Şeyḥ-i Reʿîs der ki ben derim ki baḍı kerre tabîʿatı cidden yesîr olan harâret ve yübüsete meyli olur.

Fi'l-Efʿâli ve'l-Havâşsi: Muḥallil ve müfettiḥ ve mülattıftır, ḳabḍı dahi vardır ve seyelâni menʿ eder. Ve ḥorûsların ve bildiricınların ʿalefine bersiyāvşān katılsa nifârlarını ve tevahḥuşlarını ziyâde eder.

Fi'z-Zîneti: Bersiyāvşānın remâdı ḥall ve zeyt ile dâü's-şâlebe ve dâü'l-ḥayyeye nâfiʿdir. Bersiyāvşān mersin yağı ile ve şarâb ile istiʿmâl olursa şafrı uzatır ve intişarını menʿ eder.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Dübeylâtan nâfiʿdir ve ḥanâziri tebdîd edip dağıtır.

Fi'l-Ḥurâci ve'l-Kurûhi: Nâşûrdan ve ḳurûḥ-ı ḥabîşe ve ḳurûḥ-ı raṭbeden nâfiʿ olur.

Fî-ʿdâi'r-Reʿsi: Külünün suyu ḥazâza nâfiʿdir.

Fî-ʿdâi'l-ʿAynı: Emrâḍ-ı ʿayndan ğarb maraḍına nâfiʿdir.

127 Bersiyāvşān Fârsîdir. Vech-i tesmiye budur ki Efrâsyâb zulmen Siyâvuş'u katil ettikte kanı döküldüğü maḥalde bu nebât bitti, onun için bersiyāvşān dediler. "Ber" mîve maʿnâsındır. Bunun ʿArabîde on sekiz ismi vardır, iki Yünânî ve bir Süryânî isimleri vardır, maḥallinde mezkûrdur.

128 Bir sene mürûrunda külliyyen kuvveti zâile olur ve nişf senede ḍaʿf ve vehn gelir lâkin külliyyen zâil olmaz.

Fî-Acdâi'n-Nefesi ve 'ş-Şadri: Akciğeri cidden tenkıye eder ve öksürüğe nefî olur.

Fî-Acdâi'l-Güdâi: Fuğülün batna ve miçdeye seyelanından bersiyāvşān şarāb ile isti'māl olunsa nāfiç olur ve vecaç-ı tıhāle dahi nāfiç olur ve yerekāna dahi nāfiç olur.

Fî-Acdâi'n-Nefdi: Bevli idrār eder ve haşatı pāreler ve meşimeyi iħrāc eder ve nifāsta olan hatunları tenkıye eder ve nezfini kaṭç eder ve batnı ekşer-i eṭıbbā katında ʿaql eder ve İbn Māseveyh katında ishāl eder.

Fî's-Sümūmi: Bersiyāvşān şarāb ile ılan sokan ve kuduz dalayan ve sāir haşerāt ve hevāmın soktukları ve daladıkları kimselere nāfiçdir.

Fî'l-Ebdāli: Rebve ve tevātür-i nefese menfaçatte bersiyāvşānın bedeli bersiyāvşān vezni kadar benefşe ve nişf vezni rubb-ı sūs olur. Ve baçdılar dediler ki beyan kökü dahi bersiyāvşānın makāmına kām olur.

Bāiyye Olan Edviye-i Müfredenin Otuz Üçüncüsü Bādrücdur: بادروح

Fî'l-Māhiyyeti: Havk dedikleri maṣrūf devādır.¹²⁹ Ve dühnünün kuvveti merzencüş dühnü kuvvetine mücānistir velākin merzencüş dühnü kuvvetinden aḍaftır. Ve bādrücdä kuvā-yı mütedādde vardır ya'ni kabç ve ishāl kuvvetleri vardır, ef'āl ve havāşş levhasında zıkr olunur ve yübüset ve ruṭübet kuvvetleri dahi vardır.

Fî't-Tabrı: Derece-i ülānın āhirinde derece-i sāniyye māil harāreti vardır ve derece-i ülānın evvelinde yābistir ve ruṭübet-i fağliyyesi vardır, o ruṭübeti derece-i sāniyye bāliğ olur lākin ruṭübeti cevherinde değıldir belki fağliyyedir.

Fî'l-Ef'āli ve'l-Havāşşı: Bādrücdä kabç ve ishāl vardır, zīrā bādrüç kabıçdır lākin ishāle müstaçidd olan hılta müşādif olsa istiçdādı ḥasebiyle ishāl eder ve taḥlil ve inçac ve nefḥ kuvvetleri dahi vardır ve ta'fīne sür'ati vardır ve hılṭı-rediç-i sevdāvi tevlid eder ve sevdāyi tevlid eden ebdāna bādrüccün bezri nāfiç olur.

Fî'l-Evrāmi ve'l-Büşüri: Sirke ile dühn-i verd ile bādrüç ḥarr olan şişle-re ṭılā olunsa nefî olur.

129 "Bādrüç" ism-i Fārsidir, ʿArabisi "havk"tır, Türkide "Ḥorāsāni tere" derler; reyḥānisi vardır ḥattā baçdılar reyḥānu'l-mevtā bādrücdur dediler.

Fî-A'ðâi'r-Re'si: Burnu kanayanlara bâdrûcun 'uşâresi kaçtûr olunsa nâfi' olur huşuşan ki hamr ve kâfûr ile bâdrûcdan fetîle kılınsa ru'âfa ziyâde nâfi' olur. Ve diş ağrısını bâdrûc izâle eder ve ba'đı mizâcdan aksırığı def' ve teskîn eder ve mizâc-ı âherin 'uţâsını ve aksırığını tahrîk eder.

Fî-A'ðâi'l-Ayni: Aynın çarebânından nâfi'dir bâdrûc ile 'ayna dımâd olunur ise. [155b] Ve bâdrûcun ekli zûlmet-i başâr ihdâs eder ruţûbeti tahlîl ve tebhîr eylediği hasebiyle. Ve 'uşâresi ile iktihâl olunsa başarı takviye eder.

Fî-A'ðâi's-Şadri: Kâlbi cidden takviye eder ve şadr ve riyeeyi kurutup tecfif eder ve suyundan bir sükerrece şûrb olunsa sû-i teneffûsten nâfi' olur. Ve kan tükürenlere suyu nâfi'dir ve lebeni idrâr eder.

Fî-A'ðâi'l-Ğidâi: Hadmı 'usretli olur ve 'ufûneti sür'atli olur ve mi'deye redî olur huşuşan yaprağı ziyâde redî olur.

Fî-A'ðâi'n-Nefdi: 'Akıllı vardır. Eger hilt-ı müsta'idde müşâdif olur ise ishâl eder ve idrâr eder ve ma'adeye müdîr olur. Ve bezri 'usr-i bevre nâfi'dir.

Fî's-Sümûmi: Arının ve 'akrebin ve tinnîn-i bahrînin sokmasına nâfi'dir ve menfa'ati zâhiredir.

Bâiyye Olan Edviyenin Otuz Dördüncüsü Birtânikî Dedikleri

Devâdır: برطانيكي

Fî'l-Mâhiyyeti: Ba'đılar dediler ki birtânikî¹³⁰ bostân-efrûz dedikleri devâdır. Ve ba'đılar dahi dediler ki birtânikînin yaprakları hummâd-ı ber-rînin yaprağına benzer velâkin birtânikînin yaprağı sevâda mâildir ve hüsn ve revnakı vardır. *Ve ba'đı şâninin bu kelâmı ba'đı evvelin kelâmını redd eder, zîrâ bostân-efrûzun yaprağı kıssâ yaprağı gibidir ve kıssâ yaprağı hummâd-ı berrî yaprağına muğâyirdir.*

Fî'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Yaprağı kâbıddır.

Fî'l-Hurâci ve'l-Kurûhu: Cirâhât ve kurûhu idmâl eder.

Fî-A'ðâi'r-Re'si: Birtânikî 'uşâresi ağızda olan 'atîk kurhâlara ve kulâ'a ziyâde ceyyid ve nâfi'dir. Ve vâcib olur ki birtânikîden rubb ittihâz olunup kulâ' için isti'mâl oluna, zîrâ rubbun kulâ'a menfa'ati gâyete bâliğ olur.

130 "Birtânikî" lûgat-i Yünânîdir, İfrencler birtânikî - بيطورطا derler bir haşîşedir ki re-bî'de nâbittir, yaprağı hummâd-ı berrî yaprağına benzer, sâkı olur, çiçeği kırmızıya mâildir.

Bäiyye Olan Edviyenin Otuz Beşincisi Biliyün

Dedikleri Devâdır: ييلون

Nüşa-i sultâniyyede bâ-i muvaḥḥadeden sonra iki yâ-i müşennât arasında lâm ile ve bā-dehā vāv ile nûn ile biliyün - ييلون vākḥ olmuştur lakin İbn Kütübî ve el-Hācc Hıdır Paşa nüshalarında bâ-i muvaḥḥade bā-dehu lâm ve mīm ile belmûn - بلمون vākḥ olmuştur. Kânûn'un tabî ile olan nüshalarında bâ-i muvaḥḥade bedeline fâ ve yâ-i şâniye bedeline mīm ile fîlmûn - فيلمون vākḥ olmuştur. Bâbu'l-bäiyyeye her ne kadar fâ ile taşdır olan kelime muvâfiḳ değil ise bâ ile fâ beyinde istibdâl müte'âreftir, her hâlde mâ-nâları Kânûn'da mezkûr olandır.

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu devânın mâhiyyeti yetü'attan olan ferfaḥın yabanîsi olur ve bezrinde yetü'at bezri gibi nâriyyet olur.

Fî-Aḍdâi'n-Nefdi: Baḥmı ifrâf üzere ishâl [eder.]

Bäiyye Olan Edviye-i Müfredenin Otuz Altıncısı

Baḳlatu'l-Ḥamkâdır: بقلة الحمقا

Fi'l-Mâhiyyeti: Mâhiyyeti ma'rûfedir, *Türkîce semiz ot derler.*¹³¹

Fi'l-İhtiyârî: Baḳlatu'l-Ḥamkânın şuşâresi sâir eczâlarından enfaḍdır ve fî'li eblaḡ ve ekşerdir.

Fi't-Tabî: Derece-i şâlişede bâriḍ ve derece-i şâniyenin âḫirinde raḥbdir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşu: Ḳabḍı vardır, nezfi ve seyelânât-ı müzmineyi men' eder ve ğidâiyyeti ḳalîl olur, keşret-i vefret üzere taḡdiye eylemez ve şafrâyı cidden ḳam' edip söker.

Fi'z-Zîneti: Semiz ot ile bedende olan siḡil ḫakk olunsa bi'l-hâşşa o maḫkûk siḡilleri ḳal' eder ve ḳal'ı keyfiyyeti ḫasebiyle deḡildir belki ḫâşşiyeti ile işler.

131 بقلة الحمقا ولها أسماء أخرى كالرجلة والفرغخ والبقلة اللينة والبقلة المباركة والبقلة الزهراء والبقلة الطاهرة وتسميتها بالمبارلة لكثرة نفعها وبركتها وبالحمقاء لأنها تنبت في كل مكان فلم تتعزز نفسها بقلة النبت في مكان مخصوص وقيل لأنها تنبت على الطرق فتداس بالرجل ولذا سميت رجلة وتنبت على مجرى السيل فيقلعها وباللينة للين وخلقها بازهرا والطاهرة لحب فاطمة الزهراء عليها السلام لها وقيل ان القوم الحمقاء سموها حمقاء فان بني امية سموها بذلك لحب فاطمة عليها السلام فطم الله تعالى لها والقرار لمحبيها من النار والعار وطم مبغضها من الجنة دار القرار واسكنهم دار البوار جهنم يصلونها *Şerḫ-i Mücezi Kazvini.*

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Fesâdından havf olunan evrâm-ı hârreye dımâd olunur ve humret tesmiye olunan vereme dahi dımâd olunur. Ve şarâb ile memzûc olan semiz ot ile baş gâsl olunsa başta olan beşrelere nâfi^c olur ve huşûneti izâle edip lişâtı ya'nî diş etlerini melâsetli eylediğinden diş ağrısına dahi nef'i olur ve çarebânı olan hârâretli baş ağrısına nef'i olur.

Fî-A^cdâi'l-Aynı: Remedden nâfi^cdir, ekhâle dahi idhâl olunur, ammâ çok olur ise göze gışâve getirir.

Fî-A^cdâi'n-Nefesi: Semiz ot kuvve-i 'ufûşatı hasebiyle kan tükürene nef'i olur.

Fî-A^cdâi'l-Gıdâi: Şürben ve dımâden mi^cdesinde iltihâb olanlara ve kezâlik kebedi mültehibe olanlara nef'i olur ve merâr kay^o edenlere nef'i olur lâkin şehveti da'ife eder.

Fî-A^cdâi'n-Nefdi: Bağarsıklarında şahı^c olanlara ve ishâl-i merârîsi olanlara semiz ot ile ihtikân olunur, böbrek ve mesâne ağrılarına ve kırhalarına nef'i olur ve şehvet-i bâhî ekşer-i hâlde kaç^o eder. Ve Mâserceveyh zu'f^m eder ki bâhî ziyâde eder; eger bu kavli şahih^o olur ise hârr ve yâbis olan mizâclarda olur. Ve semiz ot dem-i haydın nezfini habs eder ve rahimin hırkatından nef'i olur. Ve bevâsîr-i dâmiyeden semiz ot suyunun nef'i olur. Ve uşâresi habbu'l-kar^ı ihrâc eder. Ve semiz ot şeyy olunup ekl olunsa ishâli kaç^o eder.

Fi'l-Hummayâtı: Hiddetli hummâlardan ve hummâ-ı muhriqadan nâfi^c olur.

Bâiyye Olan Edviyenin Otuz Yedincisi Bunduğtur: بندوق

Türkide fındık derler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Bunduğun mâhiyyeti ma'rûfe[dir.] Ve arđiyyeti cevzin arđiyyetinden ekşerdir ve cevzin gıdâiyyetinden bunduğun gıdâiyyeti dahi ekşerdir, zîrâ bunduğun iktinâzı ya'nî sıklığı eşeddîr ve dühniyyeti eқalldır ve inhiğâmı batî'dir. Bu vaşflar lâ-mahâle kesret-i gıdâiyyete delâlet eder.

Fi't-Tabı: Bunduğun tab^cı hârârete ve yübüsete ziyâde mâildir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Bunduğtan mirâr tevellüd eder, cevzde olan kabđdan ziyâde kabđı olur ve nefhî olur ve batn-ı esfelde ya'nî kar^r-ı mi^c-dede riyâhî tevlîd eder.

Fi'z-Zîneti: İhrāk olunsa ħurākası tüylere ħıdāb olur.

Fī-A'ḡāi'r-Re'si: Baş ağrısı ihdās eder. Ve kavrulup azacık büber ile ekl olunsa zükāmi indāc eder. Fādıl İbukrāt dedi ki bunduħ dimāġı ziyāde eder.

Fī-A'ḡāi'l-Aynı: Bir kavm zu'm eylediler ki azraķu'l-ayn olan tıflın yāfūhuna ve tepesine fındık ile tılā olunsa zürķati zāile olur.

Fī-A'ḡāi's-Şadri: Bal ile fındık ekl olunsa müzmin olan öksürüġe cidden nāfi' olur ve cidden nefse nef'-i bāliġi olur.

Fī-A'ḡāi'l-Ġidāi: Cevzden hağmı baṭı'dır.

Fī-A'ḡāi'n-Nefdi: Kabuġu kābıddır, baṭnı 'aql eder.

Fi's-Sümūmi: Bi'l-cümle nüġūşa nef'i olur ħuşūşan incir ve sezāb ile 'aķrebin soktuġu kimselere nef'-i bāliġi olur.

Bāiyye Olan Edviyenin Otuz Sekizincisi Penc-engüştür: پنج انگشت

İsm-i Fārsīdir, "penc engüşt" terkibinden me'ġūzdur, beş parmak ma'nāsına; bir adı daġı zū-ġamsetü eşābıdır,¹³² zīrā o otun dalları olur ve her dalın başında parmaġa müşābih beş yapraġı olur.

Fi'l-Māhiyyeti: Dediler ki bu devā bir nev' ottur ki büyük olur ve şecer olmaġa ķarīb olur ve suya ķarīb mahallerde olur ve dalları şalābetli olur ve yaprakları zeytūn ağacı yapraġı gibi olur lāķin zeytūn yapraġından mülāyim olur. Onun çübu tıbbā idġāl olunmaz ve menfa'ati olmaz ancak tıbbā idġāl olunan zehri ve varakı olur; şemerinde ve sāir müsta'mel olan eczālarında le'āfet ve ħarāfet ve 'ufūşat olur ve bu keyfiyyāta sezāb-ı yābise ķarīb ve ondan dūn olur.

Fi't-Tabrı: Derece-i ūlāda ħārr ve derece-i şālīşede yābis olur.

Fi'l-Ef'āli ve'l-Ĥavāşşı: Muġallil ve mülāṭṭıf ve riyāġı müfeşşī olur, elbette onda nefġ olmaz ve ķabd ile ma'an teftūhi olur.

Fi'z-Zîneti: Levni tenķiye ve taşfiye eder.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāşılı: Mülteviye olan sinirlere yapraġı ile dımād olunur ve işyāyı cidden izāle eder.

Fī-A'ḡāi'r-Re'si: Şürbü sübāt ve şudā'ı ihdās eder, ammā dımād olunsa şudā'a menfa'ati olur ve kavrulup ekl olunsa icāb eylediġi şudā' ķalīl olur.

Fî-Acdâi'n-Nefesi: Hatunların sütünü çoğaltır ve menîyi azaltır. Şerbeti bir dirheme varınca kadar olur.

Fî-Acdâi'l-Gıdâi: Kebidin ve tîhâlin süddelerini teftîh eder ve cidden şalâbet-i tîhâle nâfi^c olur eger sikencebîn ile iki [156a] dirhem miqdârı şürb olunur ise. Ve istiskâya dahi nâfi^c olur.

Fî-Acdâi'n-Nefdi: Rahiminde veca^cı olan hatunlar t̄abîhinde otursalar veca^clarına nâfi^c olur ve fütenec ile şürb eyleseler veyâhüd bahûr eyleseler rahim şişlerine nâfi^c olur ve menîyi tecfif eder. Ve kuğbânından bir şey² arkanın tahtına vad^c olursa infâzdan ve ihtilâmdan mâni^c olur. Ve şehveti ziyâde olan hatunlar tebhîr edip bahûrun isti^cmâl eyleseler şehvetlerini noqşân eder. Ve bu devâ müdirr olur ve şikâk-ı ma^cadeden nef^ci olur huşuşan bezrinin ma^cade yarığma nef^ci ziyâde olur. Ve huşye şişlerine semn ile ma^can dımâd olursa nef^ci olur.

Fî's-Sümûmi: Bir dirhem miqdârı şürb olursa ilan sokanlara nef^ci olur ve kilâbın ve sâir sibâin^c addından ve ısırmasından nef^ci olur eger mağall-i^c adda dımâd olunur ise. Ve yaprağı ile tebahhur olursa hevâmmı t̄ard eder. Bu mezkûrlar eţibbânın sözleridir.

Bâiyye Olan Edviyenin Otuz Dökuzüncüsü Besfâyecdir: بسفایع

Mufarrebdir, aşlı "bes-pây" dir, keşîrû'l-ercül m̄nâsına olur.

Fî'l-Mâhiyyeti: Besfâyec bir nev^c üdlardır ki ağberü'l-levn olur ve sevâda ve qalîl humrete mâil olur, incedir, keşîrû'l-ercül kurtlar gibi şu^cab-ı keşîresi vardır ve mezâkında kabđ ile hâlâveti vardır. Ve ba^cdı eţibbâ dediler ki besfâyec gıyâdda olan şecere üzere nâbit olur. Ve ba^cdılar dahi derler ki ahcâr üzere nâbit olur. "Gıyâd" gayn-ı mufceme ile "ğayda"nın cem^ci dir, "ğayda" sulak mahallerde ağaç birikintisine derler.

Fî'l-İhtiyârî: Besfâyecin ecvedi kiçi parmak miqdârı gâlîz olup humrete mâil olanlardır, kezâlik şufrete mâil olup mükteniz ve sıkı ve tâze olup merâret-i hafıyyesi olandır ve ufuşat ile u^czübeti ve ta^cmında karanfüliyyet ola, onlar ecved olur.

Fî't-Tabîi: Derece-i sâniyede hârr olur ve yübüseti derece-i sâliseye varınca kadar olur, tecfifi mübâlağa olur.

Fî'l-Ef^câli ve'l-Havâşşı: Nefhi ve ruţübâtı tahtlîl eder.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Besfâyec ile çimād olunsa sinirlerin iltivāsına ve dolaşıklığına nāfi^c olur.

Fî-A^cdāi'n-Nefdi: Sevdāyı bilā-mağş ishāl eder ve balgāmı ve māi ve keymüsu dahi ishāl eder. Ve kûlinc için hbesfâyec orüs veyāhūd balık veyāhūd bukül meraqaları içinde taḥḥ olunur. Besfâyec aşı mā-ı qarāṭın ya'ni mā-ı 'asel üzere ekilse ve şürb olunsa balgāmı ve mirreyi ishāl eder. Bir şerbeti altı kezeme olur ve her kezeme altı kīrāt olur ve belki her şerbeti iki dirheme bālīga olur. Ve vācib olur ki su ile maḥlūt olan şarāb ile içile ve içilmezden evvel tırrīḥ tenāvül oluna. *Tırrīḥ bir nevf balıktır ki buhayre-i Ercis'ten şayd olunur, bir şibr tülü olur ve içi yumurta ile dolu olur, onu tuzlayıp eṭrāfa gönderirler.* Ve eger besfâyecden maṭbūḥ ittiḥāz olunur ise onun şerbeti dört dirheme varınca kadar olur.

Fi'l-Ebdāli: Bedeli eḫtümün ve nisf vezni milḥ-i Hindī olur.

Bāiyye Olan Edviyenin Kırkıncısı Büsseddîr: بسد

Türkide mercān kökü derler.

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti ma'rūfedir, mercān dedikleri taşın aşlıdır, *baḥr-i Rūm ve baḥr-i Māğrib'de olur, o deryaların ka'rında nābit olur.* Envā'-ı selāsesi olur, kimi kırmızı ve kimi kara ve kimi beyāḍ olur.

Fi'l-Ṭabı: Derece-i ūlāda bārid ve derece-i sālīşede yābis olur.

Fi'l-Ef'āli ve'l-Havāşşı: Kābıddır, nezfi men^c eder ve tecfifi kâbdından ekşer ve eşeddir.

Fi'l-Hurācı ve'l-Kurūḥı: Laḥm-ı zāidi kaṭ^c eder

Fî-A^cdāi'l-Aymı: Cilāsi ḥasebiyle ve gözde mütemekkin ve müstekin olan ruṭubāti neşfi ile 'aynı taḳviye eder ḥuşuşān muḥraḳ ve mağsül olan büssed bu fi'leri işler ve ḳurḥa āşārını cālī olur ve dem'ayı izāle eder.

Fî-A^cdāi'n-Nefesi ve's-Şadri: Kan tükürmeği ḥabs eder ve nefşe mu'ṭn olur. Ve büssed-i esved dahi bu ef'āli işler ḥuşuşān esvedin muḥraḳı ve mağsül olanı bu fi'li ziyāde işler. Ve büssed ḳalbi muḳavvī ve ḥafaḳāna nāfi^c olan edviye-i ḳalbiyyedendir.

Fî-A^cdāi'l-Ġıdāi: Verem-i tūḥāl için büssed şürb olunur ve nef'i olur.

Fî-A^cdāi'n-Nefdi: Bağarsıklarda olan ḳurḥalardan nef'i olur.

Bâiyye Olan Devâların Kırk Birincisi Bîş Dedikleri Nebttir: بيش

Fi'l-Mâhiyyeti: Semm-i kâtildir.¹³³

Fi't-Tabî: Harâret ve yübüsette gâyete ulaşmıştır.

Fi'z-Zîneti: Bîş ile tîlâ olunsa veyâhûd bîşin cüvârişen-i bezr-i celîsin-den şürb olunsa baraşı ve cüzâmı izâle eder.

Fi's-Sümûmi: Bîşi şürb eden kimsenin bedeni münfesiğ olup helâk olur eger nısf dirhemden ekser şürb ederse. Şâhib-i *Kânûn* der ki benim katımda o veznden eķalli dahi kâtl eder. Pes bu semmin tiryâkı fâretü'l-bîş¹³⁴ dedikleri hayvândır, o hayvânı bîş şürb eden kimse ekl eylese bîşin mağarratını def eder. O hayvân bir nev' fâredir ki onun gıdâsı bîştir, onu tenâvül eder ve bîş o hayvânı semritir ve ona gıdâ-i ceyyid olur. Kezâlik sümânâ ya'nî bıldırcın dahi bîş ile tağaddî eder ve ona semm olmaz, ona dahi gıdâ-i ceyyid olur. Ve bîş şürb eden kimseye düvâü'l-misk nâfi'dir, mağarratını def eder ve semmine muķâyim olur ve devâü'l-misk mağarrat-ı bîşi def eden ma'cünâtın birisi olur.

Bâiyye Olan Edviyenin Kırk İkincisi Bellûtur: بلوط

Fi'l-Mâhiyyeti: Bellût¹³⁵ ma'rûf tur ve kabdı vardır ve şâh-bellûtun kabdı bellûttan eķall olur. Ve bellûtun eczâsından ziyâde kabığ olan cüz' cüft-i bellûtur. Cüft-i bellût bellûtun iç kabuğudur.

Fi't-Tabî: Bellût derece-i şâniyede bârid-i yâbistir lâkin bürüdeti derece-i şâniyenin evvelindedir. Ve şâh-bellûtta harâret-i kalîle vardır halâveti hasebiyle. Ve bellût yaprağının kabdı tecfifinden eşeddir ve tecfifi eķalldir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşi: Şâh-bellûtta cilâ vardır ve cem'an bellûtta bañn-ı esfelde nefh vardır ve nezfleri men' ve habs eder ve huşuşan bellûtun cüftü ya'nî iç kabuğu nezfleri ziyâde habs eder ve bi'l-cümle bellût a'dâyı takviye

133 "Bîş" Şîn'de Helâhil nâm mevđi'de nâbit semmiyyetli bir nebttir, o diyârda ekl olunur, đararı olmaz lâkin sınırını çıktıktan sonra hâric-i sınırdaki ekl edenler helâk olurlar diye yazarlar ve sair 'acâyibâtı dahi muharrerdir, murâd edenler İbn Küt-bî'ye nazar eylesinler.

134 O fâre bîş-müş derler, bîş-müş-ı bühâ maddesinde zikr olunur.

135 "Bellût" ma'rûfe bir şecerdir, Türkî'de pelit ağacı derler, onun şâh-bellût bir nev'idir, Türkî'de ona kestane derler.

eder. Ve şâh-bellûṭun haḍmı baṭı olur ve ğidâsı bellûṭa nisbet ile aḥsen olur ve sükker ile ḥalt olunur ise maḍarratını sükker def edip ceyyid ğidâ olur. Ve Cālīnūs dedi ki bellûṭun ğidâsı ḥubûbât-ı sāireden ekser olur ḥattâ bellûṭun ḥabbından ḥubz ittiḥâz olunur ta'nî baḍı ahālî-i cibâl bellûṭtan zamân-ı kaḥṭta ḥubz ittiḥâz ederler her ne kadar o ḥubz ğalîz ve baṭı ve haḍmı ʿasîr olur ise lâkin şâh-bellûṭta ḥalâvet olmakla ğidâiyyeti bellûṭtan dahi ziyâde olur. Şâh-bellûṭun ve sair bellûṭ aşnâfının cemʿan ğidâiyyeti insâna nisbet ile ğayr-i maḥmûd olur belki bu aşnâfın cümlesinin ḥanâzîre ğidâiyyeti ceyyid olur.

Tab ile olan nüshada mezkûrdur ki "Baḍı nâs bellûṭ ile taġaddî ederler ve onunla taġaddî muṭâdları olur ve ḥubzları bellûṭtan kırlarlar, onlara bellûṭun maḍarratı olmaz belki tenâvülünden intifâ ederler."

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Bellûṭun keçi yağıyla ve kezâlik tuzlu ḥinzır yağı ile şalâbete menfaʿati olur. Ve bellûṭun mîvesinin zamân-ı ibtidâda olan evrâm-ı ḥârreye nefi olur.

Fi'l-Ḥurâcı ve'l-Kurûḥı: Kulâın saʿyına ve sair kurûḥ-ı saʿiyyeye iḥrâk olunup ḥurâkası istiʿmâl olursa nefi olur. Ve bellûṭun yaprağı cirâḥatı ilzâk eder ve teferrukunu cemʿ ve ilḥâm eder eger o yaprak saḥk olunup cirâḥatin üzerine ekilir ise.

Fî-ʿdâi'r-Reʿsi: Bellûṭ tabıʿatı ʿaql edip buḥârı ḥaḥn eylediğinden şudâʿa müʿeddî olur.

Fî-ʿdâi'n-Nefesi [156b] ve's-Şadı: Kan tükürene nefi olur.

Fî-ʿdâi'l-Ġidâi: Ruṭûbet-i miʿdeye nâfiʿdir.

Fî-ʿdâi'n-Nefdi: Baṭnı ʿaql eder ve saḥca nâfiʿ olur ve baġarsık kurḥalarına ve nefz-i deme dahi nâfiʿdir ve bevli ikşâr eder.

Fi's-Sümûmi: Bellûṭ hevâmm ve ḥaşerâtın sümümüne nâfiʿdir. Ve kabuġunun maṭbûḥu inek sütü ile siḥâm-ı Ermîniyye semmine nâfiʿdir. Şâh-bellûṭun laḥmı sümûma ceyyiddir.

Bâiyye Olan Edviyenin Kırk Üçüncüsü Besbâsedir: بسبب

Fi'l-Mâhiyyeti: Besbâse biri biri üzerine konulup ve kat kat olan mütekâşif ve büklümlü ve kuru olan ḥumrete ve şufrete mâil yapraklara benzer ağaç kabuġu gibi ve ağacın kendi gibi ve yaprak gibi olur, lisâni ḥâzî ve kâbiḍ olur yaʿnî ısıtır gibi mülîm olur, kebâbe gibi kâriştür, Şîn bilâdından

meclûb olur. İbn Mâseveyh der ki besbâse cevz-i bevvânın kabuğudur ya'nî üst kabuğudur, *İbn Kütbî böyle tefsîr eylemiştir.* Ve Mesîh der ki kuvvet-te nâr-müşke müşâbihtir ve nâr-müşkten dahi eltaftır. *Nâr-müşk rummân-ı Hindî akmâ'ı ile tefsîr olunur.*

Fi't-Tabrî: Bûlus nâm tabîb der ki besbâsenin tabîrâtı mu'tediledir. Ve Bûlus'un gayrileri der ki tabîrâtı derece-i şâniyede hârr-ı yâbistir. *Ķânûn şâhibi* der ki hârr ve yûbsünde iştibâh yoktur ya'nî hârr ve yûbsü itidâlî tecâvûz eylediğinde iştibâh yoktur, iştibâh ancak ta'ÿin-i derecededir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Nefhî tahlîl eder ve kabđı vardır.

Fi'l-Evrâmî ve'l-Büşûri: Besbâse kayrûtiye idhâl olursa şalâbât-ı ģalîz ayı tahlîl eder.

Fi'z-Zîneti: Ağız kokusunu tatyîb eder.

Fî-A'dâi'r-Re'sî: Besbâse dühn-i beneşec ile isti'mâl olursa başta olan riyâh-ı ģalîzadan hâdiş şudâ'a ve şakîkaya menfâati olur.

Fî-A'dâi'l-Ķidâi: Kebîdi ve mi'deyi takviye eder.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Mebtûn olanların ishâllerini kesir eder ve saħcdan nâfi'dir ve raħime ceyyiddir.

Bâiyye Olan Edviyenin Kırk Dördüncüsü Bezr-i Kettân

Dedikleri Tohumdur: بزرتان

Fi'l-Mâhiyyeti: Kettân tohumunun kuvveti boy tohumunun kuvvetine karîbdir.¹³⁶

Fi't-Tabrî: Derece-i ülâda hârrdır, ruţûbet ve yûbüsette mu'tedildir. Ve ba'đılar dediler ki kettânın tabîhinde ya'nî kettânın nebtî raţb ve tâze iken tabh olursa o maţbûhta ruţûbet-i fağliyye vardır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Kettân mündic ve câlîdir ve ruţûbet-i fağliyyesi olmak hâsebiyle nefhî vardır hattâ kavrulmuş bezr-i kettânın dahi nefhî olur, kavrulmak ile nefh zâil olmaz lâkin kavrulmuşunda kabđ zâhir olur, kavrulmamasında kabđ mu'tedil olur ya'nî telyîn ile maħlûţ kabđ olur. Ve bezr-i kettânda babadyadan ednâ teskîn-i evcâf kuvveti olur.

136 "Bezr-i kettân" kettân tohumudur. Ba'đı kerre "bezr" muţlak zikr olunup bezr-i kettân murâd olunur şöhretine binâen ve ba'đı kerre dahi bûzûr-ı sâireden fark için kesir edip "bizr" derler.

Fi'z-Zîneti: Bezr-i kettân naṭrûn ile ve incir ile kelef ve büşür-i lebeniyeye ḍimād olur ve tırnaklar teşennüçüne ve teşakḳuḳuna ve taḳaşşürüne nef'i olup o âfetlerin ḥudûşunu men' eder eger bezr-i kettân bir mişli ḥurf ile ya'nî ḥardal ile ḥalṭ olunup 'asel ile ma'cûn kılınır ise.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşürü: Bezr-i kettân evrâm-ı ḥârrenin zâhirini ve bâtını telyîn edip yumuşatır ve kulak ardında olan şişleri dahi yumuşatır mâ-ı remād ile isti'mâl olunur ise ve evrâm-ı şulbiyyeyi ya'nî katı şişleri dahi yumuşatır.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Teşennüce nef'i olur ve ḥuşuşan tırnaktaki teşennüce nef'i olur eger bezr-i kettân şem' ile ve 'asel ile ḥalṭ olunur ise.

Fî-A'dâi'n-Nefesi: Balgāmî olan öksürüğe bezr-i kettânın ve bâ-ḥuşuş bezr-i kettânın kavrulmuşu nâfi' olur.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Bezr-i kettânın duḥânın zükâmdan nef'i olur ve kettânın nebtinin dahi duḥânı zükâmdan nâfi'dir.

Fî-A'dâi'l-Gıdâi: Mî'deye redîdir ve hadmı 'usretlidir, gıdâiyyeti kalîledir.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Bezr-i kettânın kavrulmuşu batını 'aḳl eder ve kavrulmamışının 'aḳlı mu'cedildir ve idrârı da'iftir lakin kavrulmuşunda idrâr kavî olur. Ve bezr-i kettân 'asel ve fülful ile tenâvül olursa bâhı taḥrîk eder ve raḥiminde veyâḥüd em'sasında lez' ve verem olan hatunlara ṭabîhi ile ihtikân olursa ve ṭabîhine iclâs olursa nef'i olur ve meşâne ve böbrekler ḳurḫalarına dahi nef'i olur. Ve bezr-i kettânın ṭabîhi gül yağı ile ihtikân olursa baḡarsıklarda olan ḳurḫalara nef'i 'azîm olur.

Bâiyye Olan Edviyenin Kırk Beşincisi Berdîdir: بردی

Berdî o nebttir ki ondan ḥaşîr örerler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Berdî¹³⁷ o nebttir ki ondan ḳırtâs ittiḥâz ederler ya'nî ehl-i Mısr'ın ḳırtâsı o nebttir. Ve kütüb-i tıbbda ḳırtâs muṭlak zıkr olursa o nebttir maşnûf olan ḳırtâs murâd olunur. Ve bu nebttir maşnûf olan ḳırtâsta ḳırtâs-ı ma'rûfun ḳuvveti vardır. Ve o nebtin muḥraḳının tecfifi eşedd olur.

Fi't-Ṭabîi: Ṭabîatı bârid ve yâbistir.

137 [Ragıp Paşa nüshasında "berdî" kelimesi "beredî" şeklinde harekelenir!]

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Berdî nezften nâfi' olur. Ve berdînin remâdı nezften mâni' olur ya'nî remâdın nef'i nebtin nef'inden ekşer olur.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Berdî cirâhat üzere ekilir ve zerûr kılınır ve cirâhati idmâl eder. Ve berdî sirke içinde naç' olunur ve ba'dehu kurutulur ve nâşür ve sâir kurûh-ı sâ'ie ve cirâhâta idhâl olunur.

Fi-A'dâi'r-Re'si: Berdînin remâdı ya'nî küllü ağızda olan âkileye nâfi' olur ve külünün kan tükürene dahi nef'i olur.

Fi-A'dâi'n-Nefdi: Berdî raṭb aḥz olunup kettân ile leff olunur ya'nî dürlür ve kuruyunca kadar terk olunur ve kuruduktan sonra bäsüra vaç' olunur ve nef'i müşâhede olunur.

Bâiyye Olan Edviyenin Kırk Altıncısı Bâkılâdır: باقلى

Fi'l-Mâhiyyeti: Mâhiyyeti ma'rûfedir.¹³⁸ İki türlüdür, bir türlü Mışrî ve bir türlü Nebaṭîdir. *Ṭab' ile olan nüshalar da üç kısım kılınıp kısım-ı ḡalişi Hindî bâkılâ diye mezkûrdur.* Nebaṭînin kabdı eşedd olur ve Mışrî erṭab olur lâkin gıdâiyyeti eḡall olur ve raṭbının fuḡülü ekşer olur. Ve bâkılânın ḡadmı baṭ' ve nefhi keşir olmasa bedeni ceyyiden taḡdiye-i keşire ile gıdâlandırmada keşik-i şa'irden kaşır ve nâkış olmaz idi ve belki bâkılâdan ḡadiş olan dem aḡlâz ve akvâdır.

Fi'l-İḡtiyârı: Bâkılânın ziyâde ceyyidi ebyaḡ ve semîn olanlarıdır, te-sevvüs etmeyip kurtsuz olanlarıdır ve ṭarîsi ve tâzesi erde' olur ve ıṣlâhı naç'ını itâle ile olur ya'nî su içine konulur, ḡaylî zamân su içinde meḡ eylemekle ve ṭabḡının cevdeti ile. Ve ekli büber ve tuz ve ḡiltit ve şa'ter miṣliller ile ve edhân ile olmak ile olur. *Ṭab' ile olan nüshada meşṭürdür ki ammâ Hindî bâkılâ edviye-i mukayyi'e ve edviye-i muṭlıkaya ya'nî müşhil edviyeye vezn-i maḡşûş üzere idhâl olunur ve ḡayri menf'ati olmaz.*

Fi'l-Ṭab'ı: İtidâle karîbdir ve yübse meyli ekşerdir ve ruṭûbet-i faḡliyyesi vardır ḡuşûşan yaşında bu ruṭûbet ziyâdedir. Ve ḡaḡḡ budur ki tâzesinin berd ve ruṭûbetine ḡükm ve ḡaḡâ olunur. Tâzesinin ṭab'ı mu'tedildir ve berd ve yübse meyli vardır denilmez. Ammâ ba'ḡı ḡavm derler ki bâkılânın berdi derece-i sâniyye bâliḡ olur, pes onların kelâmında ifrâṭ vardır.

138 "Bâkılâ" ma'rûftur; kâf müşeddede olur ise memdüde ve muḡaṭṭata olur ise maḡşüre olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Cilâsı alil olur ve cidden nâfi olur, her ne kadar abı ceyyid olur ise nefi zâil olmaz [157a] ve kek-i a'ir gibi nefhsiz olmaz, zîrâ ab-ı mükerrer ile ancak a'irin nefi zâil olur velâkin bailâ kabuundan irâc olunup ab olursa ve ıdırında iken bilâ-tahrîk ahn olursa ve karıtırılmasa nefi alil olur. Ve bâilânın kavrulmuunda nef alil olur velâkin hamı baır olur. Ve kabuu ile ab olan bâilâda nef keir olur. Ve ümîd budur ki daıinde nef alil olur. Ve Nebaı olan bâilâda ab eedd olur ve kabuunda ab habından eedd olur ve cilâsı olmaz. Mıırî bailâ cümlesinin abaı olur ve cilâsı olur, ondan lam-ı riv tevelliüd eder ve alîz alâ tevelliüd eder.¹³⁹ İburâ hükm ve aâ eyledi ki Mıırî bâilânın ıdâsı ceyyiddir ve ıhhati hıfz eder. Ve kabuundan irâc olunup iki bölünse ve nezfi eden mevdi'e vad olursa nezfi keser. Ve havâşşî budur ki tavular o bâilâ ile talif olursa yumurtadan kesilir. Ve bâilâ tenâvül eden kimseye alâm-ı rediyye ve fenâ düler gösterir ve ikke idâs eder uuan tazesı ve tarîsı ziyâde idâs eder.

Fi'z-Zîneti: Bâilâ kabuu ile tûylere ımâd olursa tûyleri ince eder ve ıbyânın ânelerine kabuu ile ımâd olursa tûyleri bitmekten mâni olur ve [tüyü trâ ve alk olan mevdi'e kirâren ımâd olursa kezâlik o mevdi'de] tûyü bitmekten mâni olur ve yüzde olan behâı giderir ve câlî olur uuan bâilâ kabuu ile kelefî ve nemei câlî olur ve levni tasîn eder.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büürî: uye veremlerine arâb ile bâilâ ımâd olunur.

Fi'l-Hurâcı ve'l-urûhı: Aalde olan uralara nâfidir. Ve bâilânın mabûhu lam-ı ınzîr ile nirise ımâd olunur.

Fî-Adâ'r-Re'si: Muaddidir ve şudâc mutâdı olanlara cemî'an ararı olur. Mıırî balanın cevfinde olan şey-i aardan amı merâretli olanlar sa olunup gül yaı ile alt olunduktan sonra arıyan kulaa tair olursa nâfi olur.

Fî-Adâ'l-Aynı: Kümüdet-i ayna bâilâ ve boy toumu ile ımâd olursa nefi olur, kezâlik arfeye dahi nâfidir ve ünlük ve gül ve yumurta

139 ويولد لحما رخوا لرتوبة الفضلية ويعين في ذلك برودته فان عاقد اللحم وملززه هي الحرارة التي ليست في ه ويولد خلطا غليظا جيد الغداء وقد قضى بقراط لجودة غدائه وانحفاظ الصحة به وهو عسر الهضم لبرودته وغلظ جوهره كذا في شرح الموجز للقزويني لكن هذ المقام من المغلقات فايتأمل

beyâdı ile bâkılâ dımâd olunsa cuhûz-ı ‘ayna ya‘nî gözün fevķ tarafına irtifâ‘ına nâfi‘ olur huşuşan bebek ıtlâķ olunan hâdeķanın irtifâ‘ına nâfi‘ olur.

Fî-A‘dâi’n-Nefesi ve’ş-Şadri: Şadra ceyyiddir ve kan tükürmeģe ve öksürüģe dahi nâfi‘dir. Bal ile ve boy tohumu unu ile hâlķ olunsa boģazda ve levzelerde olan şişlere nâfi‘dir ve memelerde olan şişlere dımâd ceyyiddir ve memede sütün tecebbününe ya‘nî peynir gibi katı olmasına dahi cidden nef‘i vardır.

Fî-A‘dâi’l-Ġidâi: Hağmı ‘usretlidir lâkin mi‘denin feminden ķa‘rına inhidârı ve ķa‘r-ı mi‘deden ħurucu baťı değildir ve süddeyi tevlid eylemez. Kışrı ile sirkede maťbüh olsa ķayı men‘ eder. *Tab‘ ile olan nüshada yazıldı ki Hindî bâkılâ ķayı müheyyi‘ olur ve tahriki ġâyete bâliġ olur.*

Fî-A‘dâi’n-Nefdi: İshâl-i müzmine şirke ile taťb olunan bâkılâ nâfi‘ olur huşuşan kabuģu ile taťb oluna ve saħca dahi nâfi‘dir huşuşan Nebaťi bâkılânın saħca nef‘i ziyâdedir. Ve bâkılânın seviki ya‘nî kavrulmuş unu nâfi‘dir gerek sevikin kendi ve gerek ħaşvı tenâvül olunun iki ħâlde dahi nâfi‘dir. Ve dımâdının huşyelerde olan şişlere menfa‘ati vardır huşuşan şarâb ile taťb olunsa nef‘i ziyâde olur. Ve kalîlü’l-mikdâr Hindî bâkılâ şürb olunsa üç dirhemden eķall olur işe dahi batını ıtlâķ ve ishâl eder.

Bâiyye Olan Edviyenin Kırk Yedincisi Bâbülüs: بابلس

Âħiri sîn ile yazıldıģı gibi şâd ile dahi yazılıp bâbuluş - بابص denir

Fî’l-Mâhiyyeti: Bâbülüs ħaşĥâş-ı berrî ve ħaşĥâş-ı zebedî demekle ma‘rûf olan nebttir. Ve ishâlde yetü‘un fi‘li ve teşiri gibi fi‘li ve teşiri olur. *Ĥaşĥâş-ı berrînin ašnâf-ı keşiresi vardır, birisi Kânûn’un bu maķâmda zikr eylediğidir. Ve zebedî tesmiyesi ebyad ve aĥaff olduğundandır ve ona ħamâsûs dahi tesmiye olunur.*

Fî’t-Tab‘ı: Cidden ħârrdır.

Fî-A‘dâi’n-Nefdi: Yetü‘âtın ishâli gibi ishâl eder.

Bâiyye Olan Edviyenin Kırk Sekizincisi Bevdîr: بول

Fî’l-Mâhiyyeti: Bevl aĥlâť-ı erba‘adan mürekkebedir ve o aĥlâť-ı erba‘a şıĥhat ve marađdan inbâ ve iĥbâr eder.

Fi'l-İhtiyârı: Sidiklerin ziyâde menfa'atlısı a'râbî erkek ve necîb olan devenin sidiğidir. Ve insân bevlî bevllerin ziyâde dâ'ifidir. Ve hünzîrlerin ehli ve haşî olanlarının bevlî insân bevlerinden dahi dâ'if olur. Ve bevlî men'atîki akvâ olur. Ve her hayvânın haşîsinin ve iğdicinin bevlî gayr-i haşîden ve fâhlinden dâ'if olur. Ve cemrân bevllerin eclâsı insân bevlidir.

Fi't-Tabfı: Denilir ki bevlî hârr-ı yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Cemrân bevlî envârî câlidir. Ve bevlî insân remâd-ı kerm ya'nî teğek külü ile mevdi'î nezfe vaç olunsa nezfi men' eder. Ve devenin sidiği ile baş gâsl olunsa hâzâzı def' eder ve öküzün sidiği dahi bu fi'li işler.

Fi'z-Zîneti: Behâka cidden câlî olur.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhı: Hümârın bevlî kurûh-ı sâ'iyeye ve kurûh-ı rağbeye nâfi' olur ve bevlî insân dahi zikr olunan kurhâlara nâfi'dir huşûşan bûrak ve mâu'l-hummâd ile isti'mâl oluna. Ve bevlî sülfi ve dürdü humrete vaç olunup nef'i olur ve dürd ile tîlâ olunsa cerebe ve se'afa ve kurtlanmış kurhâlara nâfi' olur. Ve ayakta olan kurhâ üzere bevlî olunup terk olunur hattâ o kurhâ sağalınca kadar gâsl olunmaz.

Fi-Âlâtü'l-Mefâsılı: Aşabda olan ağrılara bevlî nef'i olur huşûşan mâ'iz-zin ya'nî keçinin sidiği o ağrılara ziyâde nâfi' olur gerek mâ'iz-i ehli ve gerek mâ'iz-i vaşî olsun bu fi'le ikisim sidikleri berâberdir. Ve huşûşan mâ'izlerin sidiği teşennüce ve imtidâda ziyâde nef'i olur, kezâlik o sidikler ile isti'ât olunsa imtidâda nef'i olur.

Fi-Âdâ'r-Re'si: Öküz sidiğinde mürr-i şâfi hâll olunup rakîkan ağrıyan kulağa damlatılsa ağrısını teskîn eder. Ve keçinin sidiği dahi kulak ağrısını teskîn eder gerek ise üzün-i müteveccî'aya yalnız taktîr olunsun ve gerek ise mürr ile taktîr olunsun iki hâlde dahi teskîn-i veca' eder. Ve insânın bevlî mu'ataki kulaktan seyelân-ı kayhı ve irin akmağı keser. Ve hayşüm âfetine cemelin ya'nî erkek devenin sidiğinin şedîden nef'i olur ve cidden kuvve-i şedîd ile mişfâtın süddelerini açar ve kuvve-i şâmmeye râyiha vâsıl olur.

Fi-Âdâ'l-Aynı: Bakır kap içinde bevlî 'akd olunur ve ak düşen göze nâfi' olur ve cereb-i 'ayna dahi nâfi' olur ve huşûşan şıbyânın bevlî ziyâde nâfi' olur ve pırasa ile maţbûh olan bevlî dahi bu fi'lerde nef'i ziyâde olur.

Fi-Âdâ'n-Nefesi: Etîbbâ dediler ki memede olan tıflın sidiği intişâb-ı nefesten nâfi' olur.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: Bir kimse görüldü ki o kimse maṭḥûl idi ve o kimse nevminde ve düşünde emr olundu ki beher yevm kendi sidiğinden üçer avuç içe ve o kimse rü'yâsı mücebince kendi sidiğinden bir müddet üçer avuç içti ve bi-meşiyetillâhi ta'âlâ o kimse şihhat buldu ve sonra çok [157b] kerre tecrîbe olundu, cemî'an bu vechle şürb-i bevl edenler şihhat buldu ve bu fi'le bevlîni teşîri 'acîb oldu. Ve insânı bevlî ve deve ya'nî cemelin bevlî istiskâya nef'i vardır ve şalâbet-i tihâle dahi nef'i vardır ve huşûşan likḥamn ya'nî devenin sütü ile şürb oluna o zamân nef'i ziyâde olur, zîrâ Resûlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem müsteskâ olan bir kavme buyurdular ki لو شربتم من البانها و ابوالها لصحتهم Ya'nî "Siz nâkaların sütünü ve sidiğini içerseniz sağalırsınız." O kavim içtiler ve sağaldılar. *Bu ḥadîs-i şerîfin mebnîyyün 'aleyhi olan kıssaya Ureyhûn kıssası derler, uşûlde mezkûrdur ve o kimseler emr olundukları üzere içtiler ve şihhat buldular.* Ve keçinin bevlî istiskâ-i lahmîye nâfi'dir huşûşan dağ keçisinin bevlî ziyâde nâfi'dir ve bā-huşûş dağ keçisinin bevlîne sünbül-i tîb ḥaṭ olursa nef'i mübâlağa ile ziyâde olur. Kezâlik Ĥinzîrin meşânedeki bevlî-i mu'ataki dahi kavîyyü'n-nef' olur eger şarâb ile isti'mâl olunur ise.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Ĥinzîrin bevlî böbreklerde ve meşânedeki olan ḥaşâtı tefüt ve idrâr eder. Ve Ĥimârın bevlî böbrekte olan ağırlara nâfi' olur. Ve insân bevlî kürrâs ile taḥḥ olursa ve beş gün kadar rahiminde veca'ı olan hatunlar o bevlî-i maṭbûḥun içine mütevâliyen beher yevm otursa nef'i olur.

Fî's-Sümûmi: İlan sokan kimseye insân bevlîni şürb etmek nâfi'dir. Ve ilanın soktuğu maḥalle dahi o insân sidiği şabb olunur huşûşan o sokan ilân ef'â'e-i şahriyye olursa insân sidiği ziyâde nâfi' olur. Ve insân sidiği naṭrûn ile ma'an 'aḍḍa-i kilâba ve her ḥayvânın 'aḍḍasma zât-ı sümûmun sokmasına nâfi'dir. Ve insânı bevlî-i mu'ataki sümûmun küllîsine ve erneb-i baḥrî semmine nâfi'dir.

Bâiyye Olan Edviyenin Kırk Dokuzuncusu Büzâktır Ya'nî İnsân

Tükürüğüdür: بزاق

Fî'l-Mâhiyyeti: Fi'li kavî olan tükürük 'ale'r-rîk câyi' ve aç olan kimsenin tükürüğüdür huşûşan mizâcî ḥarâret üzere olan kimsenin tükürüğü ziyâde kavîdir.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhı: Demregiye nâfi'dir.

Fi-A'dâi'l-Aynı: Göz âfetlerinden tarfeye ve beyâda nâfi'dir.

Fi's-Sümûmi: Hevâmmı cemî'an katl eder ve hayyeyi ve 'akrebi katl eder.

Bâiyeye Olan Edviye-i Müfredenin Ellincisi

Ba'ru'l-Hayvândır: بعر الحیوان

Fi'l-Mâhiyyeti: Mâhiyyeti meşhûr ve ma'rûftur.

Fi'z-Zineti: Dabbın ya'nî keler dedikleri hayvânın ba'ru¹⁴⁰ ve necâseti baraşa ve bereşe ve kelefeye cilâsı hâsebiyle nâfi'dir. Ve erkek devenin ba'ru ba'ru-ı dabb gibi zıkr olunan baraş ve keleften cildi tenkıye eylemez. Ve tenkıye eder diyenlerin kavli redd ve men' olunur velâkin bedende olan siğilleri kal' eder.

Fi-A'dâi'r-Re'si: Kelerin ba'ru cilâsı hâsebiyle hazâza¹⁴¹ nâfi'dir. Ve erkek devenin ba'ru ru'âfi kat' eder ve şar' edviyeleri ile şürb olursa nef'i olur.

Fi-A'dâi'l-Aynı: Kelerin ba'ru beyâd-ı aynı câh olur.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhı: Erkek devenin ba'ru beşreleri ve kurhaları taahlil eder, kezâlik başta olan kurûh-ı şehdiyyeye tılâ olursa nef'i olur.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Keçinin ba'ru hanâzîri taahlil-i kavî ile taahlil eder, kezâlik erkek devenin ba'ru dahi hanâzîri kaviiyen taahlil eder. Ve koyunun ba'ru humreti taahlil eder.

Fi'l-Âlatı'l-Mefâsılı: Erkek devenin ba'ru mefâsıl ağırlarını ve şişlerini teskîn eder.

Fi-A'dâi'n-Nefdi: Keçi ba'rının kuruşu bir kıt'a şüfe ile seyelan-ı rahimi men' eder.

Fi's-Sümûmi: Mâ'izin ba'ru-ı yâbisinin bir vukıyyesi beş sükerrece hamr içinde kıvâma gelince kadar taahlil olunup ve kezâlik tarfisi dahi o vech üzere taahlil olunup ef'ânın ve hayye-i mu'attışenin soktuğu maahalle dımâd olunur. Ve koyunun ba'rının muhrağı ve huşuşan o muhrağın sirke ile ma'cünü ile kelb-i kelbin 'ağdasına tılâ olunur.

140 "Ba'ru" hayvânın murdâdır ki bunduğ gibi olur, kurudur, birer birer dökülür ve gelmeyince o bunduğaların birkaçı yapışık olur.

141 Ya'nî baştan dökülen nuhâle gibi kışrlara nâfi'dir.

Bâiyye Olan Edviyenin Elli Birincisi Zîndir: زین

Ķānûn'da evveli zā-i muƒceme ve āhiri nûn ve beynehümāda yā ile yazılmıştır lâkin müfredāt-ı sāirede āhiri rā-i mühmele ile zîr - زير yazılmıştır.

Fi'l-Māhiyyeti: Zîr bir nevf başaldır ki başal-ı fāra taƒmında ve kuvvetinde müşābih olur ve onun bulunmadığı maħallde bedeline istiƒmāl olunur ve ondan aƒaf olur.

Fî-Aƒdāi'n-Nefdi: Raħimde ve külāda bürüdetten ħādiş olan vecaƒı teskîn eder.

Fi's-Sümûmi: Sümûma nāfiƒdir, ƒkreb lesƒasına ve rüteylā lesƒasına nefƒi vardır şûrb olunur ise veyāħûd incir ile ƒimād olunur ise.

Bâiyye Olan Edviyenin Elli İkincisi Benāt-ı Verdāndır: بنات وردان

Fi'l-Māhiyyeti: Devā-i maƒrûftur yaƒnî ƒaşşāblar bilirler; redî ve müntin ve ƒufunetli buħarı olan maħallerde nābif olur.

Fî-Aƒdāi'n-Nefdi: Verdānın taħlîli zeyt ve mûm ve yumurta sarısı ile kesr olunur ise raħim ve böbrek ağırlarına nefƒi olur ve ı ƒudvları taşlıb eylemez. Ve benāt-ı verdān beyli ve taşsı idrār eder ve cenîni işķāt eder ve ħardemānā ile bevāsire nefƒi olur.

Fi'l-Hummayāti: Nāfiƒe nāfiƒdir.

Fi's-Sümûmi: Hevāmmm sümûmuna nāfiƒdir.

Fi'l-Ebdāli: Bedeli o ħuşûrdur ki ona keffü'l-kelb tesmiye olunur, ondan murād bundan sonra zikri ātî bedāseķāndır.

Bâiyye Olan Edviyenin Elli Üçüncüsü Bedāseķāndır: بداسقان

Ona bediskān ve bezāseķān ve bedāseķān dahi derler, cemƒan Fārsî-i muƒarrebdir.

Fi'l-Māhiyyeti: Keşť-ber-keşť dedikleri devānm bedelidir, onda taħrîr olunacak menāfiƒ bunda dahi vardır. Bedāseķān ħaşebîdir, ondan zenc hatunları bilezik ittiħāz ederler.

Bäiyye Olan Edviye-i Müfredenin Elli Dördüncüsü Baḳla-i**Yehüdiyyedir:** بقله يهوديه

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti ma'rüfedir ya'nî hindebā-i berriden bir nev'-dir ki onu 'aşşābîn bilirlir.

Fi't-Tabı: Harāreti i'tidālden ziyādedir.

Bäiyye Olan Edviyenin Elli Beşincisi Bîş-müştur: بيش موش

Nüşha-i sultāniyyede bu miḳdār mezkûrdur ve tabı ile olan nüşhada bîş-müş-ı bühā - بوحا بيش موش بوحا vāḳf' olmuştur ya'nî bu nebte bîş-müş tesmiye olunduğu gibi bühā dahi tesmiye olunur, "hüve bühā" taḳdīrindedir diye Hācī Paşa zikr eder. Ve bāḍı müfredātta bühā - بوحا bedeline bîşā - بيشا ve bāḍı Kānûn'da bükā - بوکا vāḳf' olmuştur.

Fi'l-Māhiyyeti: Bîş-müş bir haşîşedir ki bîş ile ma'an nābit olur ve bîş-müş hangi bîşin civārında biter ise o bîşin semeri olmaz ve bîşin maḍarratına bîş-müş tiryāk olur. Ve bîşte olan menāfi' bîş-müşta dahi vardır, baraşa ve cüzāma nāfi' olur. Ve müş bir hayvandır ki bîşin aşında ve tahtında sākin olur. İşbu maḳāmda zikr eylediğimiz tefsīr ve tercüme sāir muşan-nifninin Kānûn'un 'ibāretinden fehḿ eyledikleri ma'nādan intihāl edip kendi kütüblerinde yazdıkları vecḥ üzeḗe ve onlara müvāfiḳ olan tefsīr ve tercümedir lākin im'ān-ı nazar olursa bu maḳāmda Kānûn'un kelāmından zāhir olan budur ki zikr olunan semmiyyetli nebtin ismi bîş olur ve tahtında ve civārında nābit olup tiryāḳiyyeti olan nebtin ismi bîş-müş-ı bühā olur ve onun aşında ve tahtında sākin olan fārın ismi bîş-müş olur.

Fi'z-Zīneti: Baraşa nāfi'dir.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāşılı: Cüzāma nāfi'dir.

Fi's-Sümümi: Her semme nāfi'dir, semm-i ef'āya dahi nāfi'dir.

Bäiyye Olan [158a] Edviyenin Elli Altıncısı Baḗbātır: بطباط

Baḗbāḗın māhiyyeti 'aşa'r-rā'i dedikleri nebttir, o nebtin ḥavāşşını bābu'l-'aynda zikr eyleriz inşāallāhu ta'ālā.¹⁴²

142 "Baḗbāḗ" 'aşa'r-rā'i demekle ma'rüftür.

Bâiyye Olan Edviyenin Elli Yedincisi Bûş-ı Derbendîdir: بوش دربندی

Fi'l-Mâhiyyeti: Baçdılar dediler ki bûş-ı derbendî bir devâdır ki Ermîniyye'den meclûb olur, o diyârm koyunları haşâyış-i devâiyyeyi ra'y eylediklerinde azlâfında ya'nî tırnaklarında bulunur ve azlâflarından ahz olunur.¹⁴³ *Ve bu tercüme nüsha-i sultâniyyenindir, sâir nüshada bu tafsîl olmadığından mâ'adâ "devâ" bedeline "şiyâf" vâk'f olmuştur.*

Fî-A'ḍâi'r-Re'si: Baş ağrısını teskîn eder.

Fi'l-Evrâmu ve'l-Büṣûri: Harâretli olan şişlere ve beşreler üzerine tîlâ olunur ve nef'i zâhir ve âşikâr olur.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Harâretli niķrise nâfi'dir.

Bâiyye Olan Edviyenin Elli Sekizincisi Buṭmdur: بطم

Buṭm, ḥabbetü'l-ḥadrânım şamgı olur ya'nî sakız ağacının sakızı olur, faşlu'l-ḥada onu zıkr ederiz inşaallâhu ta'âlâ.

Bu maḥalde faşl-ı şâninin elli sekiz edviyesi müşebba'aten beyân olundu ve şimdi faşl-ı şâlişe şürû' eyleyelim.

Faşl-ı Şâliş Esâmîsinin Evveli Cîm Olan Edviye Bâbında Olan Kelâm-ı Müşebba'dır ve O Faşda Biz Otuz Aded Edviye Zıkr Eyleriz

Cîmde Olan Edviyenin Evvelkisi Cevzdir: جوز

Fi'l-Mâhiyyeti: Cevzin mâhiyyeti mâ'rûfedir ya'nî cevzden murâd cevz-i Rûmîdir ya'nî Kostantiniyye'de ve sâir bi-ma'na'l-âmm Rûm ütlâk olan mevâḍ'de mâ'rûf olan cevzdir ki onun mâhiyyeti Rûmîlerin cümlesine mâ'lümedir. *Ve bir cevz-i Rûmî vardır ki onun başka faşlı gelir ve kehrübâ onun şamgı olur, o Rûm bi-ma'na'l-ḥâşş Rûm'dur. Ve kütüb-i ḥbbda Rûm muṭlak zıkr olunsa İfrenç murâd olur diye yazarlar. Fi'l-aşl Rûm 'İşû b. İşhâk en-Nebiy'aleyhi's-selâmın oğlunun ismidir. Ve cevz ḥârrdır, harâ-*

143 "Bûş-ı derbendî" bir nebtin ḥabbıdır ki müdevver olur ve şehdâneceden şağîr olur, menbiti olan diyârm ahâlîleri o ḥabbı daḳḳ edip kuruturlar ve tecfif ve ķurş ederler ve diyâr-ı säireye ḥaml ederler. Ṭab'atı derece-i şâniyede bârid müleyyin olur, revâdî'in akvâsıdır.

reti hasebiyle maḥrûru'l-mizāca ve kezālik mi'cesi da'f olanlara muḍırr olur, pes cevzi maḥrûr olanlar tenāvül eyleseler onun tiryākı sikencebîn olur ve da'ifetü'l-mi'ce olan kimseler tenāvül eyleseler tiryākı sirke ile mü-rebbā cevz olur ya'nî da'ifetü'l-mi'ce olan kimselere lâzımdır ki cevzi tenāvül murād eyleseler sirke ile terbiye edip tenāvül eyleyeler tā ki mi'celeri mutadarrîre olmaya.

Fi't-Tabı: Derece-i şālisede ḥarr ve derece-i şāniye evvelinde yābistir ve yübsü ḥararetinden eḳalldir ve ruṭubet-i ḡalīzası vardır, eskidikçe o ruṭubet-i ḡalīzası zāile olur.

Fi'l-Ef'āli ve'l-Havāşşı: Cevzin kavrulmuşunda ḳabḍ ekşerdir; kabuḡu ve yapraḡı nezfleri ḥabs ve ḳabḍ eder ve yanmış kabuḡu bilā-lez' müceffiftir. Ve 'atıḳ cevzin dühnü zeyt-i 'atıḳ gibidir ve cevz-i 'atıḳın cilāsi ḳavīdir.

Fi'z-Zīneti: Darbeden bāḳi kâlan āşāra yaş cevz ḍimād olur ve ḳısrı raṭbı dahi o āşāra ḍimād olur. Kezālik yapraḡı sıkılıp itişār olursa tesvīd-i şār için [ittihāz] olunan edviyeye idḫāl olunur.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Büsürı: Sevdāvi ve müteḳarrıḥ olan şişler üzerlerine cevzin lübbü çiyenip vad' olursa nefi olur.

Fi'l-Ḥurācı ve'l-Ḳurūḥı: Ḥarāretli ḳurḫalara cevzin şamḡi neşr olursa veyāḥūd o ḳurḫanın merāḥimīne idḫāl olursa nāfi' olur.

Fi'l-Ālātı'l-Mefāşılı: İltivā-i 'aşāba'asele ve sezāb ile nāfi'dir.

Fī-Āḍāi'r-Re'si: Cevz şudāc ihdās eder. Middeyi olan kulaḡa cevz yapraḡının 'uşāresi müftireten damlatılır ise nefi olur. Ḥüzistān eṭṭibāsı derler ki cevz lisāni aḡırlaştırır ve aḡızda beşreler ve sivilciler ihdās eder.

Fī-Āḍāi'l-Aymı: Dühnü'l-cevzin ākile maraḍına nefi olur, ḥumrete ve gözün eṭṭrafında olan nāşūra dahi nefi olur.

Fī-Āḍāi'n-Nefesi: Ḳısrımın 'uşāresi ve rubbu ḥunāḳı men' eder denildi ve öksürüḡe muḍırrdır. Ve 'atıḳ cevzin dühnü boḡazda aḡrı ihdās eder. Ḥüzistān eṭṭibāsı şedy-i müteverrimelere cevzin bi'l-cümle aşnāfi ile ḍimād ederler ḥuşūşan kebīr olup mülūkī itlāḳ ve tesmiye olunan cevz ile tılā olursa meme şişlerine ziyāde nāfi' olur.

Fī-Āḍāi'l-Ġidāi: Haḍmı 'usretlidir, mi'cede rediyyedir; cevz-i mürebbā ve cevz-i raṭb mi'cede ecveddir ve maḍarratı ḳalīledir eger mürebbā ve raṭb olan o cevz dāḡiliyye ve ḥāriciyye olan bi'l-cümle kabuklarından soyulup

tağşîr olunur ise. Ve mi'ade-i bârideye 'asel ile mürebbâ cevzin nef'i olur. Muşannif der ki ben derim ki cevz ancak mi'ade-i hârreye mülâyim ve muvâfîk olmaz ve redî olur, bâkıye mi'adelere redî değildir belki muvâfîk olur.

Fî-A'qâ'n-Nefdi: Beşre ve sivilci ihdâş eder ve mağsı teskîn eder. Ve cevz hâbistir huşuşan kavrulmuş cevz ziyâde hâbistir. Ve cevzin kışrı dem-i tamsın nezfini habs eder. Ve cevzin mürebbâsı batında olan kurtları ishâl ile ihrâc eder ve hâbbu'l-ğar' dedikleri kurdu dahi ishâl eder ve a'ver ıtlâk olunan bağarsığa nef'i olur.

Fî's-Sümûmi: Cevz incir ve sezâb ile bi'l-cümle sümûma nâfi'dir ve soğan ve tuz ile cevz kelb-i kelibin 'ağdasma nâfi'dir.

Cîmiyye Olan Edviyenin İkincisi Cevzü'r-Rümîdir: جوز الرومي

Nüşa-i sultâniyyede ikinci olmak üzere yazılmıştır, tab' ile olan nüşada on birinci olmak üzere yazılmıştır ve iki nüşa arasında muğâyeret ve tefâvüt dahi vardır, pes-tercümenin nef'î'âm olsun için iki nüşada olanları mâ'an zikr eyleriz inşaallâhu ta'âlâ.

Fî'l-Mâhiyyeti: Cevz-i Rümî¹⁴⁴ ekîrüs dedikleri devâdır. Tab' ile olan nüşadan levh-i mâhiyyette meşhûr budur ki cevz-i Rümînin şeceri o nehre biter ve nâbit olur ki nehre Lîrândânûs لیراندانوس derler ve o ağacın şamğ-ı sâili olur ve o şamğ ağacından evvel-i hurûcunda o Irmağa dökülüp münce mid olur ve o münce mid olan şamğa İlaqtûn - ايلقطن derler ve ba'dı nâs dahi hüsûfûrûn - حوسوفورون tesmiye ederler ve o şamğ-ı münce mid bizim kehrübâ dediğimiz olur. Kaçan o şamğ elde oğulsa o şamğdan râyiha-i tayyibe fâyiha olur ve levni altın levni gibi olur.

Fî't-Tab'ı: Derece-i şâlişede teşhîn-i şedîdi olur ve derece-i ülâda tecfîfi eşedd olur ve şamğının tecfîfi gâyete bâliğ olur.

Fî-A'qâ'r-Re'si: Diyâşkürîdûs kitabında der ki cevz-i Rümînin semeri sirke ile şûrb olursa şar'ı olanlara nâfi' olur. Tab' ile olan nüşada meşhûr olur ki.¹⁴⁵

144 "Cevz-i Rümî" İbn Kütübî'nin kehrübâda yazdığı kelimâtından fehm olunan budur ki cevz-i Rümîden murâd Rus ve Bulgar câniblerinde hâşıl ve nâbit olan cevzlerdir.

145 Ya'nî âlât-ı mefâşil levhası ve ba'dinde olan iki levha cem'an tab' ile olan nüşalarda mezkûr, mâ'-adâda zikr olunmamıştır.

Fî-Âlâtı'l-Mefâşılı: Niķristen ʿarîd olan ǧarebâna cevz-i Rûmînin yap-raĝı sirke ile ǧumâd olunsa nefʿi olur.

Fî-Aʿdâi'l-Ġidâi: Cevz-i Rûmînin şamĝı şürb olunsa mʿdeden seyelâni merʿ eder.

Fî-Aʿdâi'n-Nefdi: Ve şamĝını şürb eylemek baĝarsıkların dahi seyelânını merʿ eder. Ve bu şamĝ merâhime katılıp menâfʿi olur.

Cîmiyye Olan Edviyenin Üçüncüsü Cevz-i bevvâdir: جوز بوا

Fî'l-Mâhiyyeti: Cevz-i bevvâ ʿafş yaʿnî mazu miķdârında olur lâkin şekli şanevberî yaʿnî çam kozası şeklinde olur, kesri ve kırması sühûletli olur, kabuĝu ince olur, râyihası tayyibe olur ve Şîn'den meclûb olur.¹⁴⁶ *Ve bu kelâm-ı ahîr ancak nüsha-i [1586] şulḡâniyyede mesḡurdur.*

Fî't-Tabı: Mesḡ der ki derece-i şâmiyenin âhîrinde hârr-ı yâbis olur derece-i şâlişeye varınca kadar.

Fî'l-Havâşşı: Kâbdı vardır.

Fî'z-Zîneti: Nemeşi tenķiye eder ve aĝız kokuşunu ve râyihasını taḡyîb [eder.]

Fî-Aʿdâi'l-Aynı: Göze ʿarîd olan sebeli menʿ eder ve gözü kuvvetlendirir.

Fî-Aʿdâi'l-Ġidâi: Kebidi ve ihâli ve miʿdeyi kuvvetlendirir ve huşuşan fem-i miʿdeyi ziyâde taḡviye eder.

Fî-Aʿdâi'n-Nefdi: Tabı ʿaql eder ve idrâr eder ve edhâna hâlt olunsa aĝırlara nefʿi olur, kezâlik ferzicelere dahi hâlt olunsa nefʿi olur ve kayı menʿ eder.

Fî'l-Ebdâli: Bir buçuk mişli sünbül cevz-i bevvâya bedel olur.

Cîmiyye Olan Edviyenin Dördüncüsü Cünd-i bîdester Yaʿnî Kunduz

Hâyesi Demekle Maʿrûf Olan Devâdir: جند بيدستر

Fî'l-Mâhiyyeti: Bu devâ maşrıķta bir hayvânın huşyesidir, o huşye çift olur, ikisi aşl-ı vâhîde muʿallaķ ve asılı olur, ke-enne sığırın iki merâresi

¹⁴⁶ Şerḡ-i Mûceẓ'de Hind'den meclûb olur diye muhârrerdir. Hind'in Şîn'e dahi şümülü vardır. Ve zâhir olan bu olur ki o diyârda bir mahallin ismi olur lâkin Kâmûs'ta fehm olunan bu Eymen'de bir vâdînin ismidir.

aşl-ı vâhîde asılmış gibi olur ve ikisi dahi müceffef ve kuru olur ve kışrı ince olur, ednâ mess ile münkesir olup paralanır. *Ve nüşha-i sultâniyyeden mâ-âdâ nüşhalarda huşye-i hayvân-ı bahrî vâķķ olmuştur. Zâhir budur ki o huşyelerin şâhibi olan hayvân iki nevdır, biri berrî olur, berârî-i maşrıķta bulunur ve biri bahrî olur veyâhüd o hayvân berr ve bahrde tʻayyüş eder ve nevd-i vâhîd olur. İbn Kütübî'nin hayvân-ı bahrî vü berrî dediği iki mâ'nâya dahi ihtimâli olur. Elsine-i nâsta kelb-i mâ demekle maʻrûftur, kelbe benzer lâkin kelbden cüssesi şağiredir, tüyleri galîzdir ve berrâķtır, levni ğumrete nâzır esved olur, sevâdı ğâlîs değildir.*¹⁴⁷

Fi'l-İhtiyârı: Muhtâr olan o iki huşyeler maʻan mevcüd ola, tek olmaya ve biri birine mültezîķ ve muttaşıl ola ve biri birinden ayrılmış olmaya ve bu vaşf üzere olanlar muhtâr ve eeyyid olur ve mağşüş olmak ihtimâli olmaz.¹⁴⁸ Ve bu vaşf üzere olmayanları takhîd ederler, cävşîr ile şamđı dem ile maʻcün ederler ve cünd-i bîdesterden kalîlü'l-mîķdâr ğalt edip meşâne içinde kuruturlar ve cünd-i bîdester olmak üzere verirler. Ve vâcib olur ki o ʻudvu hayvânından ahzı tevellî eden kimse ʻudvu ahz için üzerinde olan cild-i galîzi şakķ eyledikte o cildin tahtında olan ruṭubeti maʻan ahz eyleye, o ruṭubet ʻasel gibi bir ruṭubettir ki ʻudvun keyfiyyâtı onda dahi vardır ve o ruṭubet ʻuzv ile maʻan tecfîf olunur.

Fi't-Tabrı: Müceffifât ve müsahhâmatın cümlesinden cünd-i bîdester elṫaf ve akvâdır. Ve vâcib olur ki derece-i şâlişenin âğirinde râbî'aya varınca kadar ğârr ola ve derece-i şâniyede yâbis ola.

Fi'l-Efʻâli ve'l-Havâşşı: Nefĥi taḫlîl eder ve onunla bir maĥalle mesh olunsa yaʻnî tîlâ olunsa bedeni yaʻnî o maĥalli teşĥîn eder. Ve cünd-i bîdester içinde şemʻ gibi bir şey vardır ve o şey lâzî'dir ve elbette teşĥîni şedîd olur.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Ğarâretli şişlere nâfî'dir.

Fi'l-Ķurûĥı: Mühlik olan Ķurĥalara nâfî'dir.

147 "Cünd-i bîdester" bağı müfredâtta cünd-i bâdester yazılıdır, kunduz ğâyesi demekle maʻrûftur.

148 Bu hayvânı şayyâdı şayd edip huşyelerini nezʻ ve ahz ederler ve kendiyi deryâya atarlar, ölmeyip yine suda sibâĥat ider ve yüzerek gider. Ve rivâyet olunur ki onun şayyâdı şayd etmek için onu taleb eyledikte o hayvân ayaklarını ayırır ve uyur ve şayyâd varıp huşyesini nezʻ ve kendiyi terk eder.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: 'Aşaba nâfi' dir, teshîn eder; ra'şeye ve teşennüci raṭba ve küzâz-ı raṭba ve ḥadere ve fâlice nâfi' dir.

Fi'r-Re'si: Nisyân ve lîsergustan nâfi' dir eger ḥall ile ve dühn-i verd ile isti'mâl olunur ise. Ve her ne kadar ḥummâsı var ise dahi mesbût olan kimse bal ve büber ile kunduz ḥâyesisini şürb eylese nâfi' dir ve maḍarratı olmaz ve şerbeti bir mil'akadır. Ve bu devâ şudâ'ın aşnâf-ı bâridini ve rîḥîsini bahûran ve ḍimâden def' ve taḥlîl eder ve sovuaktan ḥâdiş olan sağırılığa dahi nâfi' olur ve kulakra olan rîḥe bu devâdan enfa' bir devâ olmaz. Cünd-i bîdesterden mercimek miḳdârı aḥz olunup nârdîn dühnü içinde idâfe ve ḥall olunup kulağa taḳtîr olunur ve taḥlîl-i rîḥte nef'i 'azîm olur.

Fi'-A'dâi's-Şadri: Cünd-i bîdesterin buḥârından istinşâk riye veremleri-ne ve sâir riye de olan 'illet ve maraḍa nâfi' dir.

Fi'-A'dâi'l-Gıdâ: Fûvâkı ya'nî inçirîği olan kimseye bu devâ sirke ile ma'an nâfi' olur ve mu'atṭıştır, susatır.

Fi'-A'dâi'n-Nefdi: Bu devâ sirke ile şaky olunsa maḡsı giderir ve nefḥi taḥlîl eder, ṭamsı idrâr eder ve meşîmeyi ihrâc eder. Fûzenec ve iki dirhem miḳdârı 'asel ile şâfını faşd eyledikten sonra şaky olunsa bilâ-ḍarar idrâr eder ve cenîni ihrâc eder, rahimîn berdini ve rîḥini ve ḥuşyelerin berdini izâle eder.

Fi's-Sümûmi: Hevâmm ve ḥaşerâtin lez'ine nâfi' dir ve ḥarbak tenâvülünden 'arîḍ olan ḥunâka nâfi' dir. Ve cünd-i bîdesterden levni ağber olup sevâda nâzır olan semm olur, ekşeriyâ onu şürb edenler şürb eyledikleri gün helâk olurlar ve onu şürb edenler bersâm maraḍına müsta'idd olurlar, pes o semmin bād-zehri ağaç kavununun ekşisi olur ve ḥamrdan istiḥâle eden sirke ve eşek sütü olur.

Fi'l-Ebdâli: Cünd-i bîdesterin bedeli bir mişli vecc ile niş mişli büber olur.

Cîmiyye Olan Edviye-i Müfredenin Beşincisi Cāvşîrdir: جاوشير

Fi'l-Mâhiyyeti: Bir şecerin ya'nî bir nebtin¹⁴⁹ yaprağıdır, yerden ba'îd olmaz, incir yaprağına müşâbeheti olur, ḥudreti şedîde olur, muḥamme-

149 "Cāvşîr" Fârsî'den mu'arrebdir, aşlı gâv-şîrdir ya'nî sığır sütü demektir. O nebtin lebeni beyâdlıkta ve keşrette sığır sütüne teşbîh olunup gâv-şîr tesmiye eylediler. Eyyâm-ı rebî'de bâdiye ve berâri ve cibâl ve sâir yerlerde çok bulunur.

sedir ya'nî yapraklarının şerefâtı beş şerefe olur ve yapraklarının kıt'aları müstedir olur ve sâkı kışşâ gibi olur ve üzerinde zeğab-ı gubârî olur ve yaprakları cidden şağîr olur ve ucunda şibt ya'nî durak otu iklîli ve tâcı gibi iklîli olur ve zehri aşfer ve nevrinin¹⁵⁰ râyihası atyeb olur ve 'urûku keşîr olur ve o 'urûk aşl-ı vâhîdden teşa'ub eder ve aşl-ı vâhîdinin kışrı gâliz olur ve o aşlın râyihası şakîl olur ve o aşlın şamğı istihrâc olunur. Ve tarîk-i istihrâcı budur: Sâkın evvel-i zuhûrunda o aşl şakğ olunur ve etrâfına hufreler kazılır, yaprak dösenir ve seyelân eden ruţubet ahz olunup kurutulur ve hıfz olunur ve kaçan o şakğ hakk olunup kazılrsa maħall-i şakğı za'ferân levninde olur. Ve ba'dı nebât vardır ki vaşf olan nebâta evşâf-ı mezkûrede müşâbih olur, o müşâbihler dahi cāvşîr aşnâfından sayılır. Ve iki nebât vardır ki onlar dahi cāvşîr aşnâfından sayılır, birine mâkâbîs isklîlyü - ماقابيس اسقليلو ve âherine mâkâbîs hîrübîyün - ماقابيس بکروبيون derler. Nebt-i evvelin sâkı edakğ olur, o nebt yerden bir zirâ miqdârı kalkar ve sonra teşa'ub eder, râziyâ nec misâlinde olur, bu nevc ad'af olur. Ve ikinci nebâtın beyâd babadya varağı gibi yaprağı olur ve çiçeğinin levni altın levninde olur.

Fi'l-İhtiyârı: Bu nebûn kökünün ecvedi ebyad olup lisânî hâzî ve teşennücü olmayan köklerdir ve râyihasında itriyyet olanlardır. Ve mîvesinin ecvedi sâkında olanlardır ve ortada olan ziyâde ecveddir. Ve şamğının ecvedi cidden mürr ve acı olup iç ebyad ve taşra za'ferân levninde olanlardır ve heşş olup suda hâll olandır. Ammâ esvedü'l-levn olup mülâyim ve yumuşak olan şamğı mağşüş olur, uşşak ile gâşş edip cāvşîr yerine bey' ederler.

Fi't-Tabfı: Derece-i şâliğede hârr-ı yâbistir.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşürı: Cāvşîr şalâbâtı telyîn eder ve çiçeği büşürü telyîn eder ve yumuşatır.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhı: Cāvşîrin aşlı 'izâm-ı 'âdiye ya'nî fâsid olan kemiklerin müdâvâtı olur. Ve ba'dı nüshada râ ile 'izâm-ı 'âriye vâkîf olmuştur, ona göre ma'nâ budur ki lahmı gidip uryân ve açık olan kemiklere

150 *Kânûn* nüshalarında ونوره اطیب vâkîf olmuştur, müfredât-ı sâirede وبزره اطیب vâkîf olmuştur, zâhir olan da budur; kitâb-ı *Kânûn*'u taħrîf eylemişlerdir. Ve *Kânûn*'un terkîbi budur: وبزره اصفر وبزره اطیب Eger taħrîf olmasa وبزره اصفر واطیب olmak iktidâ ederdî, zirâ "zehr" ve "nevr" bir ma'nâyadır.

onunla müdāvāt olunur demektir. Ve cāvşir [159a] bal ile kurūh-ı müzmi-neye ve nār-ı Fārsiye nāfi'dir ve çiçeği dahi cirāhatlara ve beşrelere nāfi'dir. Ve'l-hāşıl cāvşirin her eczāsı habîş kırhalarına nāfi'dir.

Fi'l-Ālātü'l-Mefāşılı: Darb hasebiyle 'adalinde vehn olan kimselere mā-ı karātın veyāhūd şarāb ile cāvşir saşy olunur. Ve ba'dılar dediler ki cāvşir 'aşaba redīdir ve benzer ki o ba'dın kelāmı şahīh olan 'aşaba maşşūş ola ve ruṭubet-i fāsidesi olan 'aşaba şāmil olmaya, zīrā ruṭubet-i fāsidesi olan 'aşabın ruṭubetini cāvşir izāle edip 'aşabı ıslāh eder ve kıvām-ı aşlīsı üzere kılar, o mişli 'aşaba cāvşir ne keyfiyyette redī olur! Ve cāvşir 'ırku'n-nesāya nāfi' olur eger 'aşiri şürb olunur ise ve i'yāy izāle eder. Ve cāvşir ile dımād olursa nikrise ve evcā'-ı mefāşılın küllīsine nāfi' olur.

Fī-ʿdāi'r-Re'si: Te'ekkülü olan dişlerin mevdī-i ekline cāvşir haşv kı-linsa ya'nī te'ekkülden hādīs olan şukbelerin içine doldurulsa nāfi' olur, veca'ını teskīn eder ve baş ağrısına ve şar'a ve ümm-i şıbyāna nāfi' olur.

Fī-ʿdāi'l-ʿAyni: Cāvşir ile iktihāl olursa gözünü hiddetli eder.

Fī-ʿdāi's-Şadri: Yan ağrılarına cāvşir yaprağı ile dımād olunur; bārid olan veca'-ı cenbe ve su'al-i bāride nef'i olur.

Fī-ʿdāi'l-Ġidāi: Cāvşirin 'aşiri sirke ile tihāl şalābetine şürben ve dımāden nāfi'dir. Cāvşirden 'aşir iktihāzının tariki budur: İki cürre 'aşir-i 'ineb içine veyāhūd¹⁵¹ bir hazef 'aşir içine on dirāhmī cāvşir tarh olunup iki şehri 'alā-hālihi terk olunduktan sonra taşfiye olunur ve o 'aşir-i muşaffā tihāle cidden nāfi' olur ve istiskāya dahi nāfi' olur. *Bir dirāhmī bir mişkāldır ve cürre-i muṭlaқа-i vāhide yirmi kıst olur. Ve şağire ile cürre kayd olunur ise yalnız dört kıst murād olunur. Ve kıst-ı 'asel bir buçuk rıṭdır.*¹⁵²

Fī-ʿdāi'n-Nefdi: Cāvşir şalābet-i raḥimi telyīn eder ve taḳtīr-i bevl nāfi' olur. İdrār-ı bevl ve idrār-ı hayd için ve raḥimi bāridi taḥlīl için cāvşirden mişkār-ı bunduқа şürb olunur. *Bir bunduқа bir dirāhmīdir ya'nī bir mişkāldır.* Cāvşirin semeresi dahi çamşı ikşār eder huşuşan efsentīn ile isti'māl oluna. Ve cenīni katl eder huşuşan aşlı hamülen ve şürben cenīni iskāt eder. Ve cāvşir ihtināk-ı raḥime nāfi' ve raḥimin nefhasını ve şalābe-

151 Bu terdīd ihtilāf-ı nūsaḥa mebnīdir. Ba'dı nüshada "cürre 'aşir" ve ba'dı nüshada "hazef 'aşir" vāki' olmuştur.

152 Ve "kıst"ın bu tefsiri Hāci Paşa mekāyilindendir, onda ihtilāfāt-ı keşire vardır.

tini izâle eder, külinca nef'i olur ve hılt-ı hâmi ishâl eder ve meğânedede olan hikkeye nâfi' olur.

Fi'l-Hummayâtı: Nâfide ve hummâ-ı dâireye cāvşîr mâ-ı qarâtın ile nâfi' olur.

Fi's-Sümûmi: Cāvşîrden zift ile merhem ittihâz olunur ve kelb-i kelibin 'ağdasına lüşûk ceyyid olur. Ve zerâvend ile şûrb eylemek les'alara nâfi' olur. Bu menfa'atler 'aşîrinde dahi olur.

Fi'l-Ebdâli: Bedeli incirdir. *Kânûn* şâhibi der ki uşşak fi'de cāvşîre qarîb olur.

Cîmiyye Olan Edviyenin Altıncısı Cillevzdır: جلوز

Fi'l-Mâhiyyeti: Cillevz şanevber-i kibârın habbı olur ya'nî çam fustukunun ünşası ve dişisi iki kısım olur, biri şağîr ve biri kebîr olur; ke-bîrinin habbına cillevz ıtlâk olunur. Pes cillevzin gıdâsı cevzden efdal olur lâkin inhiğamı ebta'dır, geç hadm olur. Ve cillevz mâi ve ardî iki cevherden mürekkebdir ve havâiyyeti kalîledir. Ve lâyık olur ki cillevz hakkında kelâm-ı tammı bâbu'ş-şâddan şanevber maddesinde tekellüm eylediğimiz maħallde taleb oluna.

Fi't-Tabı: Cillevzin tabı mu'tedildir ve harâret-i yesîresi vardır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Cillevz bedeni gıdâ-ı kavî ile tağdiye eder ve gıdâsı ğalîz-i ğayr-i redî olur, em'âda olan ru'tubât-ı fâsideyi işlâh eder ve hadmı ba'tı'dır. Ve mebrûdun cillevzi hadmını 'asel işlâh eder ve maħrûrun hadmını taberzed ya'nî mi'ât sükkeri işlâh eder ve bunlar ile cillevzin gıdâiyyetinin cevdeti ziyâde olur. Ve cillevz su içinde naç olursa hiddet-i harâfeti ve lez'î zâil olur ve ğâyet-i tağdiyeye şâir ve bâliğ olur hattâ cillevz-i şağîr olan habb-ı şanevberin gıdâiyyeti yok iken vech-i mezkûr üzere naç olursa o şağîr habb-ı şanevber-i menkû'da ğayr-i devâi ceyyiden gıdâiyyet hâdiş olur. Ve bu zıkr olunan şığâr şanevber-i şığârın ceyyididir, cem'î-i büldânda mevcüddür.

Fi'l-Âlâtı'l-Mefâşılı: Bu devâ evcâ-ı mefâşil ve evcâ-ı zahrı ve 'ırk-ı nesâyı def' eder ve istirahatıya nâfi' olur.

Fi-A'đâi'n-Nefesi ve'ş-Şadı: Riyeyi cidden tenkıye edip riyenin irinini ve ğalîz hıltını riyeden ihrâc eder.

Fî'Ac'dâi'n-Nefdi: Bâhi tehyic ve tahrik eder huşuşan cillevz-i mürebbâ ziyâde tahrik eder ve meşânedede olan kayh ve haşâta nef'i olur.

Fî's-Sümûmi: İncir ve hürmâdan biri ile cillevz 'aķreb soka kimseye nef'i olur.

Cîmiye Olan Edviyenin Yedincisi Centiyanâdır: جنطيانا

Fî'l-Mâhiyyeti: Bu nebtin¹⁵³ köküne muttaşıl ve qarîb olan yaprağı cevz yaprağına müşâbihdir ve lisân-ı hamel yaprağına dahi müşâbihdir ya'nî sinirli yaprağı gibidir ve levni kırmızıdır ve ortası müşerref ve 'âlidir ve sâķı ecvef ve emlestir ve sâķı parmak ğılazında olur ve tülü iki zirâe olur ve yaprakları biri birinden mütebâ'id ve uzak olur ve mîvesi aķmâ'ında ve filizlerinde olur ve kökü uzun olur, zerâvend köküne müşâbih olur ve cibâlde muzıll ya'nî gölgeli yerlerde ve nedâvetli sulak yerlerde nâbit olur. Ve bağılar dediler ki o nebtte onun için centiyanâ tesmiye olundu ki o nebt evvelâ ta'arrüf edip havâşşını istihrâc eyleyen kimsenin ismi Centin nâm melik idi. Ve menâbiti yüce dağ başlarında olur, Ondan uşâre ittihâz olunur. Ve uşâre ittihâzının tarîķi budur ki centiyanâ birkaç gün su içinde nakş olunur, beş güne varınca kadar su içinde terk olunur sonra tabh olunup taşkiye ve tervik olunur ve ba' dehu 'asel gibi katı ve koyu olur, o vakt istismâl olunur.

Fî'l-İhtiyârı: Ecvedî Rûmî olan centiyanâdır, Rûmînin levni humret-i şedîd ile aķmer olur ve şalâbet üzere olur. Ve o devâ devâ haşeb ve 'urûktur, ğılaz-ı işba'da olur ve işba'dan kalın ve ince dahi olur ve sevâda mâil aşfer olur ve kesr olundukta meksiri ve kırılan maħalli rîvend levnine qarîb olup şufret-i şedîde ile aşfer olur.

Fî't-Tabfı: Derece-i şâlişede hârr ve derece-i şâniyede yâbis olur.

Fî'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Teftiħ ve ķabdı vardır ve kökün teftiħi ve teltiħ ve cilâsı mübâlaĝa üzere olur.

Fî'z-Zîneti: Kökü behaķı cālî olur huşuşan kökün zikri sâbık olan uşâresinin behaķı cilâsı ziyâde olur.

153 "Centiyanâ" marûftur. İki şımf olur, biri Rûmî ve âheri Curmaķânî olur. Ve muṭlaķ zıkr olursa kökü murâd olunur. Fârsîde kûşâd derler, 'Arabin 'Acemîsi bişilşeke derler.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Te'ekkülü olan cirâhâtı sağaltır ve kurûh-ı habîşelere dahi bâ'is-i bür' ü şihhat olur huşuşan 'uşâresi bu fi'li ziyâde işler.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâsılı: Dolaşıp mültevî olan sinirlere şarâb ile iki dirhem miqdârı centîyânâ şürb olursa nâfi' olur. Ve mevdi'-i 'âliden düşen kimse-
lere dahi bu devâ nâfi' olur.

Fî-A'çdâi'l-Aynî: Centîyânâdan le'üh itti'hâz olunup remedde isti'mâl olunur.

Fî-A'çdâi's-Şadri: İki dirhem miqdârı 'uşâresi zâtü'l-cenbe nâfi' ve cey-
yid devâdır.

Fî-A'çdâi'l-Gidâi: Kebid ve tihâl süddelerini açar, müfettihtir; iki dirhem miqdârını şarâb ile şürb eylemek-kebid ve tihâl ağrılarına ve bürüdetlerine ve veremlerine nâfi' olur ve kökünü şürb etmek bâride olan mi'deyi işlâh eder.

Fî-A'çdâi' [159b] n-Ne'fdi: Beyl ve tamsı idrâr eder; şiyâfi gibi aşlı dahi ihtimâl olunur ve cenîni ih'râc eder.

Fî's-Sümûmî: Les'a-î akrebe bu devâ cümle devâlardan enfa' olur. İki dirhem miqdârı şarâb ile cemî'an hevâmmin les'alarına ve kelb-i kelibin 'adđasına ve cemî'an yırtıcı hayvânâtın 'addalarına nâfi' olur.

Fi'l-Ebdâli: Centîyânânın bedeli bir mişli ve nişf mişli esârün veyâhüd keber kökünün kuşurundan centîyânâ vezninin nişfi olur.

Cîmiyye Olan Edviyenin Sekizincisi Cür-ı Cendümdür: جور جنم

Vâdan sonra râ-i mühmele ile ve cîm-i evvelin dammu ile gür-ı gendüm lafzından mu'arrebdir hattâ bu edviyeye cür-ı gendüm dahi tesmiye ederler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Ba'dılar dediler ki bu devâ şa'îr-i rûmî dedikleri devâdır. *Bu zîkr olunan levha-i mâhiyyet ancak nüsha-i sultâniyyede mestûrdur, âher nüsha'ta zîkr olunmamıştır lâkin müfredât-ı sâirede yazılan budur ki cür-ı cendüm şahmu'l-arđ dedikleridir, Raqqâ etrâfında ona hur'-ı hamâm derler ve Endelüs'te türbetü'l-asel derler ve ba'dılar dahi mu'tlak türbe demekle bilirler. Ve o esâmînin müsemması muhâbbeb nohûd kadar bir türbedir, sarıya mâil ebyad'dır. Ve cür-ı cendümün bu mâ'nası meşhûr olup beyândan müstağnî olduğundan 'alâ-mâ fi-ba'dı'n-nüsa'h gayr-i meşhûr*

olan bu ma'nâyı şîga-i temrîd ile irâd edip ma'nâ-yı meşhûru şöhretine binâen terk eyledi. Şa'ir-i Rûmî hânderüstur ve tabîr-ı harr ve berdde muftediledir, yübsü şedîd ve 'aklı erüzzden ya'nî pirinçten akvâdır.

Fi't-Tabîrî: Bûlus nâm hâkîm dedi ki cür-ı cendümde kuvvet-i müberride vardır, hârâreti söndürür, kalilen tecfifi vardır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Ba'dılar dediler ki haydın nezfini keser.

Fi'z-Zîneti: Müsemmindir, semritir.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Demregileri sağaltır.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Bâhi tehyic ve tahrîk eder.

Cîmiyye Olan Edviyenin Dokuzuncusu Cevzü's-Servdir: جوز السرو

Fi'l-Mâhiyyeti: Mâhiyyeti ma'rûftur.

Fi't-Tabîrî: Tabîr-ı bârid-i yâbîstir. *Bu kâvî levha ancak nüsha-i sultâniyyede meşûrdur.*

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Fetk âfetine dîmâd olunur.

Fi'l-Evrâmî: Vereme ve darbeye dîmâd olunur.

Cîmiyye Olan Edviyenin Onuncusu Ceb-lâhenktir: جيلاهنك

*Ve ceblehenk ve celbehenk dahi derler.*¹⁵⁴

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu devâ bir devâdır ki onun fi'li harbak fi'line qarîb olur. Ve bir kavm bunun hilâfını dedi. *Nüsha-i sultâniyyede icmâl olunmuştur, ammâ sair nüshalarda yazılan budur:* Bir kavm dediler ki bu devâ türbûd-i esvedin bezridir. İnteha'l-i ihtilâf. Ve celbehenk kökünün kabuğu türbûd-i aşferdir, menbiti Şoğd'da olur. *Şoğd, Semerkand'da bir mevâdir, şâd ile ve sîn ile ikisi dahi lügattir.* Velâkin ceblâhenkin ceyyidi Hindî ceblâhenktir ve Hindîsi tüderîye müşâbihtir.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Etîbbâdan ba'dıları meflüca iki dirhem celbehenk saqy ederlerdi ve ba'dı kerre şifâ olurdu.

Fî-A'dâi'l-Ğidâi: Muqayyîdir ve ba'dı kerre qay'ın kuvveti hasebiyle katl eder.

154 "Ceblâhenk" şemneş bir nebâtür, sezâba benzer, derce-i şâlisenin âhîrinde harr-ı yâbîstir, yübsü hârâretinden ekalldır, hârâret ve lez'î ekşerdir.

Fî-A'ḍāi'n-Nefdi: Bu devā müşhil devādır, onun şerbeti nişf dirhem olur ve bir dirheminde münferiden isti'māl olunur ise ḥaṭar olur.

Fi's-Sümûmi: Cebilehente semmiyyet kuvveti vardır ḥuşûşan aşferinde ve esvedinde semmiyyet ziyâdedir.

Cîmiyye Olan Devāmn On Birincisi Cevz-i Hindîdir: جوز هندي

Fi'l-Māhiyyeti: Cevz-i Hindî nārecîl dedikleri devādır. *Ṭab ile olan nüşhada من الزنج يجلب* *vākif olmuştur, fe-te'emmel.*¹⁵⁵ Cevz-i Hindînin [ceyyidi] tâze ve ṭarî olup beyâdı şedîd ve cevzinde olan suyu 'azb olandır. Eger içinde su olmaz ise delâlet eder ki o cevz 'atîk ve eskidir ve vâcib olur ki o cevzin lübbünün kışrı aḥz ve izâle oluna.

Fi't-Ṭabı: Derece-i sāniyenin evvelinde hârr ve derece-i ülâda yâbistir, miḳdâr-ı mu'teber ruṭubet-i faḍliyyesi vardır belki cevz-i Hindînin raṭbı ya'nî ṭarîsi ve tâzesi derece-i ülâda raṭbdır.

Fi'l-Ālân'l-Mefâşılı: Dühn-i nārecîlm 'atîki zahırda ve rükbelerde olan aḡrılara nâfi'dir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşı: Cevz-i Hindî şakıldır lâkin ḡidâsi ceyyid olur ve lübbünün kışrı haḍm olmaz, peş lübbü isti'māl olundukta üzerinden kışr aḥz ve izâle olunsun, ma'an tenâvül olunmâsın. Ve vâcib olur ki cevz-i Hindînin üzerine ṭa'am tenâvül olunmaya ve tenâvül olunmak iḳtiḍâ eder ise ba'de-sâ'atin tenâvül eyleye. Ve dühn-i ṭarîsi ya'nî cevz-i Hindîden istiḥrâc olunan dühnün tâzesinin keymüsü ve aḥlâṭı semnin ya'nî saya yağının keymüsundan efdâldir, mi'dede lüzücut ihḍâş eylemez ve irḥâsı dahi olmaz.

Fî-A'ḍāi'n-Nefdi: Bâhı ziyâde eder. Ve dühnü bevâsîre nâfi'dir ḥuşûşan dühnünün 'atîki ziyâde nâfi'dir ve ḥuşûşan cevz-i Hindî dühnünden bir mişḳâl ile bir mişḳâl mişmiş dühnü şürb oluna, bāsûra ziyâde nef'i olur. Ve cevz-i Hindînin dühnünün 'atîki ekl olursa ḥabbu'l-ḳar'ı ve sâir kurtları ḳatlı edip ishâl eder.

155 Cevz-i Hindî zenc diyârından meclüb olmak ḥilâf-ı zâhir olmakla fe-te'emmel ile işâret olundu ki câzidir ki o ağacın menbiti Hind'in zenc sınırında vâkif olup zenciler cevzini aḥz edip etrâfa ḥaml eyleyeler.

Cîmiyye Olan Edviyenin On İkincisi Cevzü't-Ṭarfâdır: جوز الطرفا

Fi'l-Mâhiyyeti: Cevzü't-Ṭarfânın¹⁵⁶ mâhiyyeti kezmâzektir ve ona ḥab-bu'l-eşl dahi derler, fi-zamâninâ 'aṭṭârlar 'azbe derler diye yazılmıştır.

Fi't-Ṭabı: Harârette mu'cedil gibidir yâḥûd derece-i ülânın evvelinde ḥârrdır ve tecfîfi derece-i ülânın âhîrinde olur ve derece-i ülânın fevkinde olur. Bir kavm katında derece-i ülâda bârid olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Kaṭ'-ı nezfe devâ-i ceyyiddir.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Diş ağrısı için sirke ile madmağa olunur.

Fî-A'dâi'l-Ġidâi: Ba'dılar dediler ki cevz-i ṭarfâ su ile ve sirke ile ṭabḥ olunsa tîḥâlin şalâbetine nâfi'dir.

Cîmiyye Olan Edviyenin On Üçüncüsü Cüllenârdır: جلتار

Fi'l-Mâhiyyeti: Ma'rûftur, berrî olan rummân-ı Fârsînin ve rummân-ı Mışrînin çiçeğine derler.¹⁵⁷ O çiçeğin ba'dısı ahmer olur ve kimis ebyağ olur. Ve cüllenârın 'uşâresi kendi ṭab'ında liḥyetü't-teys 'uşâresi ṭab'ı gibi olur. Koles nâm ṭabîb der ki cüllenârın kuvveti şâim-ı rummân kuvvetinde olur.

Fi't-Ṭabı: Derece-i ülânın âhîrinde bârid ve derece-i sâniyede yâbistir.

Fi'l-Havâşşı: Muğarrîdir, cemî'an şeyelânı ḥabs ve men' eder, sevdâyı tevlid eder.

Fi'z-Zîneti: Lişe-i dâmiyye nâfi'dir ya'nî kanı akan diş etlerine nâfi'dir, kanını ḥabs eder.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûḥi: Cirâḥâtı idmâl eder, kezâlik 'atîk kırḥalârı ve şicâcı ya'nî baş yarıklarını ve 'uḳûru ya'nî yırtıcı ḥayvânın ısırıldığı ve 'aḍḍ eylediği yaraları idmâl eder. *Ve b'âdı nüşhalarda "uḳûr" dâl ile "uḳûd" vâḳ' olmuştur, o nüşha şaḥîḥ olur ise ğudde mişâlinde bedende olan 'uḳdeleri dahi idmâl eder demektir ya'nî o şalâbetli 'uḳdeleri telyîn edip middesini cenf ve idmâl eder demek olur.* Ve cemî'an bu idmâller cüllenâr zerûr olunmakla olur.

156 "Cevzü't-Ṭarfâ" ṭarfâ-i bostânî olan ilgun ağacıdır ve "eşl" beyâğ ilgundur; tercüme-i *Şiḥâh*'ta bu vechle mezkûrdur.

157 "Cüllenâr" "gül-i enâr"dan mu'arrebdir, nar çiçeğine derler. Ba'dılar derler ki cüllenârdan tîbbda murâd olunan yabancı narın çiçeğidir ki onun mîvesi olmaz.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Cüllenâr fetk için lezûk ittihâz olunur.

Fî-A'ḍâi'r-Re'si: Hareket üzere olan dişleri şedd edip pekiştirir.

Fî-A'ḍâi'n-Nefesi: Kan tükürmeği men' eder.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: 'Aql eder, em'â kurhalarından ve seyelân-ı rahimden ve nezfinden nef'i olur.

Fi'l-Ebdâli: Cüllenârın bedeli cüft-i bellût ve akmâ'-ı rummân olur.

Cîmiyye Olan Edviyenin On Dördüncüsü Cüft-âfrîddir: جفت افريد

*Bu ism lügat-i Fârsî [160a] üzeredir, hilâkatinde zevcdir, vitr değıldir demektir.*¹⁵⁸

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu devânın şekli şanevberîdir ve başında iki şevke ve diken gibi birer şey³ vardır, biri birine ittisâl üzeredir. Ve ba'ḍılar dediler ki o şey³ levze ya'ni bādeme müşābihtir ve ba'ḍı kerre münfetiḥ olup açılır.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Cidden bâhı ziyāde eder.

Cîmiyye Olan Edviyenin On Beşincisi Cibsîn

Dedikleri Taştır: الجبسین

Fi'l-Mâhiyyeti: Cibsîn hacet-i caşştır, şafāyihi olur ya'ni tahta gibi yassı olur, ebyad ve şeffâflı olur ve iḥrāk olursa letāfeti dahi ziyāde olur.¹⁵⁹

Fi'l-Tabı: Bârid-i yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Etıbbânın aqvâli üzere muğarrîdir. Nezfi olan maḥallin etrâfına vaḍ' olursa kabḍ eder, zîrâ cibsînde tağriye olduğundan mâ-adâ kuvve-i ilşâk vardır ve lâ-maḥâle onda lüzücut ile kabḍ olur. İḥrāk olundukta letāfeti ziyāde olur ve tecfifi dahi ziyāde olur.

Fî-A'ḍâi'r-Re'si: Cibsîn ile cebhe tılâ olunur veyâhüd başa ğılâf kılınır ya'ni taḳye gibi cibsîn ile baş örtülür ve ru'âfı olan kimsenin ru'âfını kaḥ' eder. Kezâlik o ğılâf ve tılâ caşş ile olsa ru'âfı kaḥ' eder huşuşan o tılâyâ fîn-i Ermenî ve 'ades ya'ni mercimek ve qalilü'l-miḳdâr sirke ḥalt olursa

158 "Cüft-âfrîd" ism-i Fârsîdir, çift yaratılmış demektir, semneşi bir nebâttir, sâkı vardır ve sâkıında kuḍbân-ı keşiresi vardır.

159 "Cibsîn" kireç taşı ki ona alçı derler. Muşannifin kelâmından zâhir olan caşş-ı 'amm olur, cibsîn hâşş olmaktadır. Ba'ḍılar 'aks ederler ve cibsîni üç kısma taḳsîm ederler, biri caşş ve biri isfidâc-ı caşşâşîn ve biri cibsîn-i aşğardır derler.

kaḫ-ı ru'âf fi'li ziyâde olur. *Ve ekşer-i nüsaḫda* ولا سيما مع الطين الارمني والعدس وهيو فسطيداس بماء الاس وقليل خل *vâķķ olmuştur. Heyüfesîdâs bafđlara göre lihyetü't-teystir ve bafđı âher katında tursüş olur ki lihyetü't-teysin tahtında nâbit olur ve lihyetü't-teysin köküne muttaşıl olur. Pes o nüshalara nazaran kaḫ-ı ru'âf için ittiḫâz olunan tılâ ve đimâdın aḫlâtına ve eczâsına heyüfesîdâs ile mersin suyu dahi ḫalt olunur.*

Fî-A'đdâ'l-Aynı: Cıbsîne taḫaccür eylesinin için beyâğ-ı beyđ ya'ni yumurta akı ḫalt olunup demevî remed için gözler üzere vağc olunur.

Fî's-Sümûmi: Cıbsın sümûm-ı ḫanıķa cümlesindedir, ekl eden kimseyi boğup helâk eder ve ḫanıķta ya'ni boğmakta fi'li ğâyete bâliğdir.

Cîmiyye Olan Edviyenin On Altıncısı Ca'dedir: جعدة

Fî'l-Mâhiyyeti: Baçdılar dediler ki ca'de şîḫten bir nev'dir.¹⁶⁰ *Tercüme-i Şîḫâḫ'ta Muhammed el-Vânî der ki "Şîḫ şînin kesri ile bir otun adıdır ki yavşan derler." İntehâ.* Ve ca'dede kalîlen ḫarâret ve ḫiddet vardır ve iki kısmdır: Kısm-ı evvel şağır olur ya'ni bir şibr mikdârı nebtinin kâmeti olur ve kısm-ı şânî kebîr olur. Ve şağır olan ca'dede ḫiddet ve merâret ziyâde olur ve o şağır biraz kuğbân ve dallardır ve çiçeği zeğabî ve ebyağ olup şufrete mâildir, bir şibr kadar olur ve içi bezir ile doludur ve onun başı küre gibi değirmidir, beyâğ kıl gibi onda bir şey vardır, râyiḫası şaķıl ve ednâ tayyib kokusu vardır. Ve kebîr ve a'zam olan kısm ağaf olur lâkin o kısm-ı kebîrde dahi merâret vardır ve ḫarâretün-mâ dahi vardır. Ve cebelî diye meşḫur olan kısmı başka kısm değildir belki şağır dediğimiz kısmdır, cebelî olan şağır olur, bostânisi kebîr olandır.

Fî't-Tabı: Ca'deden kısm-ı şağırın tabı derece-i şâlişede ḫârr ve derece-i şâniyede yâbistir ve kebîrinin tabı derece-i şâniyede ḫârr-ı yâbistir.

Fî'l-Ef'âli ve'l-Ḥavâşşı: Müfettiḫ ve mülâttıftur ve ḫuşuşan bafđında ve dâḫil-i bedende olan süddeleri tefṫîl eder.

Fî'l-Ḥurâcı ve'l-Kurūḫı: Ca'denin tâzesi ve raṫbı tâze olan yaraları idmâl eder ve ḫuşuşan kebîri tâze ve tarî olan cirâḫâtı ziyâde idmâl eder. *Nüşa-i sulṫâniyyede ve ḫuşuşan* ويابسه وخصوصا الكبيرة *vâķķ olmuştur ya'ni*

160 "Ca'de" semneşî bir nev' ḫaşşedir ki etṫbâ arasında ma'rûftur, dereler kenârında biter.

cirâhat-i tariyyeyi ca'de-i kebîrin raḥbı ve yâbisi idmâl eder demek olur. Ve ca'denin yâbisi kûrûh-ı ḥabîseyi idmâl eder ḥuşuşan şağîrin yübsü ve kurusu ziyâde idmâl eder.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Baş ağrısı ihdâş eder.

Fî-A'dâi'l-Güdâi: Ca'de sirke ile tihâl veremine ve tihâl şalâbetine tîlâ olunur ve mi'deye muḍırr olur ve yereḳân-ı esvede menfa'ati olur ḥuşuşan ca'de-i kebîrin matbûhu yereḳân-ı esvede ziyâde nâfi' olur ve istiskâdan dahi nefî' olur. Cemî'an ca'de ya'nî kibâr ve şıgârı ve cebelîsinin mi'deye ḍararı olur.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Sidiği ve ḥayḍ kanını idrâr eder ve ishâl dahi eder ve ḥabbu'l-ḳar' dedikleri kurttan nâfi' olur.

Fî'l-Hummayâtı: Hummayât-ı müzmineye nâfi'dir.

Fî's-Sümûmi: 'Akreb sokana nâfi'dir; Ca'de-i kebîrin tabîhi hevâmm ve ḥaşerât sokana nâfi'dir, tedhîn olunsa veyâhüd o nebât ferş olunsa o maḥallden hevâmmı def' eder.

Fî'l-Ebdâli: İhrâc-ı düd ve idrâr-ı bevl ü tamsta ca'denin bedeli bir vezni enâr ağacının yaş kabuğu ve bir vezninin iki sülüştü selîha kabuğu olur.

Cîmiyye Olan Edviyenin On Yedincisi Cümmârdır: جمار

Muḥammed el-Vânî Tercüme-i Şihâh'ında der ki الْجُمَّارُ [el-cummār] (cîm'in ḍammı ve mîm'in teşdîdi ile) şaḥm-ı ḥanzal dedikleri nesnedir ki eṭṭibbâ katında ma'rûftur ve Şihâh'tan bāḍı nüshalarda şaḥm-ı naḥl vâḳf olmuştur, şavâba ḳarîb olan dahi budur. Ve o şaḥm şol nesnedir ki hurmâ ağacının ucunda biter ki ona hurmâ göbeği derler." İntehâ. Kāmûs'ta dahi شَحْمُ النَّخْلِ الْجُمَّارُ كَالْجَامُورِ Ve bu maḳâmda murâd her hâlde şaḥmu'n-naḥldir, zîrâ İbn Kûtûbî dahi der ki هو الجزء الاعلى من عضو جرم النخلة يسمى قلب النخل وقلبه بالضم والفتح

Fî'l-Mâhiyyeti: Ma'rûftur.¹⁶¹

Fî't-Tabî: Derece-i sâniyyede bârid ve derece-i ülâda yâbistir. *Ve bāḍı nüshalarda "yâbis fi'l-ülâ" bedeline "yâbis fi'l-evveli" vâḳf olmuştur ya'nî derece-i sâniyenin cüz'-i evvelinde yâbistir demek olur. Ammâ müf-*

161 "Cümmâr" rummân veznindedir, âhiri râ-i mühmeledir. Elsine-i nâsta ona ḥurmâ ağacının beynisi derler, zîrâ ḳaṭ' olsa o ağaç kurur ve helâk olur, nitekim ḥayvânın beynisi ihrâc olunsa helâk olduğu gibi.

redât-ı İbn Kütbî'de "bāridün fî-âhiri'd-dereceti'l-ülâ ve yābisün fî-vasaṭiha" vâķf olmuştur.

Fi'l-Ef'āli ve'l-Havāşşı: Cümmār kâbıdır.

Fî-A'ḍāi's-Şadri: Huşūnet-i halktan nāfi'dir.

Fî-A'ḍāi'n-Nefdi: İshāl ve nezfi kâbd ve men' eder.

Fi's-Sümûmi: Arı soktuğu maḥalle cümmār ḍimād olursa nef'i olur.

Cümiye Olan Edviyenin On Sekizincisi Cümmeyzdir: جميز

*Şîga-i taşgîr üzere incire müşābih bir mivedir.*¹⁶²

Fi'l-Māhiyyeti: Dîşkürîdüs kitabında der ki cümmeyz büyük ağaçtır, incir ağacına benzer, cidden keşir lebeni ve sütü vardır ve yaprağı tüt yaprağına benzer, beher sene üç kerrē belki dört kerre mīve verir ve şemeri incir şemeri gibi sâkının fer'inden hurūc eylemez belki sâkın kendiden çıkar ve şemeri yabanī incire benzer ve fice olan incirden tatlı olur ve bezrinin hacmi incir bezrinin hacmi miqdârında olmaz. Ve cümmeyz hadīdden müt-tehaz kuş tırnağı gibi mişrat ile çizilmedikçe nudc bulmaz. Ve Kārşā كرشā dedikleri bilādda cümmeyz çok nābit olur ve Rodods dedikleri maḥallda dahi keşir olur. Ve mīvesi ile her vakte intifa' olunur.¹⁶³ Ve ba'dı nās cümmeyze şikūmūrün tesmiye ederler, ma'nası tîn-i eceff demektir. *Nüşha-i sultāniyyede "rîn-i eceff" bedeline "tîn-i aḥmer" vâķf olmuştur.* Ve ta'ımı ḍa'if olduğundan tîn-i eceff ma'nāsına olan şikūmūrün tesmiye olunmuştur eceff olan gālib-i hâlde kalilü't-ta'ım olduğundan. Akṭālā nāmında bir nev' ağaç dahi vardır ki o ağacın yaprağı şeftali yaprağına benzer ve mīvesinin [160b] hacmi ve büyüklüğü iccāş hacmi kadar olur ve iccāştan tatlı olur ve sāir huşūšta cemī'an cümmeyze benzer.

Fi't-Tabrı: Ba'dılar dediler ki cümmeyz hārr-ı raṭbdır. *Nüşha-i sultāniyyede "bāridün raṭbun fî-mā yukālū Dîşkürîdüs" diye meşūrdur lākin İbn Kütbî "ve'n-nāḍıcu minhū hārrun yābisün fî'l-ülâ" diye kayd eylemiştir.*

162 "Cümmeyz" zā-i mu'ceme ile incir gibi bir yemiştir.

163 Ve *Kânûn*'un "Cümmeyz ile her vakte intifa' olunur" dediği ba'dı etṭebbāy redde işārettir, zirā İsrāilî ve Temīmî zāhib oldular ki diyār-ı Eürs'te cümmeyz semmdir, ākilini helāk eder lākin İskenderiyye'de elma ve emrūd gibi ekl olunur. Lākin onların kelāmları Cālînūs'un kelāmını sü-i fehmden nāşidir ve galaṭ eylemişlerdir.

Fi'l-Havâşşî: Ba'đılar dediler ki bu ağacın lebeni olur ve o leben mîve vermezden evvel istihrâc olunur ve tarîki budur ki ağacın taşra kabuğu rağd olunup döğülür ve ezilir ve ondan zâhir olan ruṭûbeti bir şûfe ile cem' olunup kurutulur ve kuruş olunur ve o kuruş cidden muḥallil ve müleyyin olur.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: Dîşkürîdüs der ki cümmezin ğidâiyyeti ḳalîl ve mi' deye ziyâde redîdir.

Fi'l-Hurâci ve'l-Kurûhi: Ba'đılar dediler ki bu ağacın sütü indimâli 'usretli olan cirâhâtı ilzâk ve idmâl eder.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Taḥallülü 'usretli olan veremleri dahi taḥlîl eder.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Baṭnı ishâl eder.

Fi'l-Hummayâtı: Bu ağacın sütü kuşa rîrete nâfi' olur.

Fi's-Sümûmi: Hevâmın soktuğu mahalle cümmeiz ile mesh olunur.

Cîmiyye Olan Edviyenin On Dokuzuncusu Caşşır: جص

Fi'l-Mâhiyyeti: Caşş cîbsîn gibidir.

Cîmiyye Olan Edviyenin Yirmincisi Cild Ya'nî Deridir: جلد

Fi'l-Mâhiyyeti: Ḥayvânâtın derileri ma'fûttır.

Fi'l-İhtiyârı: Cildin ḥayrlısı süt emen şaġir ḥayvânların derileridir, raṭb olduġu ḥasebiyle efḍaldır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Cildin ğidâiyyeti ḳalîl olur, o dahi lüzücteli olur. Ve cildin aḥvâli ğidâiyyette ekârî'in ya'nî paçanın aḥvâli gibi olur. Ve kaçan keçi derisinin nuḥâtesi¹⁶⁴ ve kazıntısı seyelân-ı dem üzere vaç' olursa demi ḥabs eder.

Fi'z-Zîneti: Ef'înin derisi iḥrâk olunup ḥurâkası ile dâu's-şaf'lebe tıllâ olunur.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Ba'đılar dediler ki feres-i mâ ya'nî su aygırının derisi beşre ve sivilci üzere vaç' olursa o beşreyi tebdîd eder ya'nî paralar.

164 [Tercüme nüshalarda yanlış olarak balgam anlamına gelen "nuḥâme" yazılıdır, oysa Arapça nüshalarda deri kazıntısı anlamında "nuḥâte"dir, bu şekilde tashih edildi. Vakıa "kazıntı" kelimesi ipucudur.]

Fi'l-Hurâcî ve'l-Ḳurûhî: Katır mişli hayvânın derisi ihrâk olunur ve remâdî harḳ-ı nâra ve hârre olan ḳurḫalara eger veremi olmaz ise vaḍ olunur ve zıkr olunan remâd ayakta olup huff-ı ḏayyıkten hâdiş olan saḫca dahi nâfi^c olur. [Ve uyluklarda olan saḫca ve bevâsire dahi nâfi^c olur.] Ve koyunun derisi selḫ olunduḡu sâ^catte ḏarb-ı mübreḫ ile maḏrûb olan kimseye sarılsa âfetini ve ḏararını men^c eder; o vechle olan koyun derisi ḳurûḫ-ı ḫabîşeye ve cerebe ve âkileye şâlih devâ olur.

Fî-Aḏâi'l-Ġidâi: Kuşların kursaḡı içinde olan müstebtın derisi huşuşan ḫorûs havâşılı içinde olan deri kurutulduktan sonra saḫḳ olunup tîlâ ile ya^{nî} ḫamr-ı maṭbûḫ ile şûrb olursa mi^cde aḡrısına nâfi^c olur.

Fi's-Sümûmi: Keçi derisi selḫ olduḡu gibi efⁿinin soktuḡu maḫalle vaḍ olursa semmi cezb eder Ḳoleş nâm tabîbin zu^cmu üzere.

Cîmiyye Olan Edviyenin Yirmi Birincisi Cenâhtır Ya^{nî}

Ṭuyûrun Kanatlarıdır: جناح

Fi'l-Mâhiyyeti: Kuşların kanatları meşhûrdur.

Fi'l-İhtiyârî: Kanatların efḏali tavukların kanatlarıdır. Ve kazın kanadının ḫadımı ve ḡidâsı şâlih olur. Ve sâir laḫmının ḫadımı şâlih olmayıp ancak kanadı şâlih olduḡu onun içindir ki kazın kanadında ḫareket-i riyaḏiyye çok olmakla lâ-maḫâle kanat ḫafif olur ve ḫafif olan ḡidânın ḫadımı şâlih olur. Ve kaz kanadında laḫm keşir olup ve ḳalbe dahi ḳarîb olmakla ḡidâsı dahi keşir olur.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Aḳvâl-i etîbbâ üzere vereşân dedikleri kuşun kanadının rîşi ve yeleḡi nez^c olup kendi vezni ḳadar benc ile ihrâk olunsa ve ḫurâkaları saḫḳ olunup o meşhûḳ milḫ gibi ḫubza katılsa o ḫubz boyunda hâdiş olan sıracayı ve ḫanâzîri min-ḡayri ḫadîdin taḫlîl eder ve baṭta ḫâcet olmaz. *Muḫammed el-Vânî Tercüme-i Şihâḫ'ında der ki الورشَانُ [el-vereshân] (fetlateynle) kumru dedikleri ma^rrûf kuş, سَاقُ حُرٍّ [sâḳu ḫurr] ma^rnâsına.¹⁶⁵ Ve fi'l-meşeli: “بِعَلَّةِ الْوَرشَانِ يَأْكُلُ رُطْبَ الْمَشَانِ” Ya^{nî} “Kumru bahânesiyle ḫurmâ ağacına çıkıp ḫurmâ yer.” Ve مَشَانٌ [muşân] mîm'in ḏammiyle ḫurmânın iyisine derler. *İntehâ. Ḳāmûs'ta der ki bu meşel o**

165 Kumrunun şavtı “sâḳun ḫurrun” ḫikâyesi olmakla o ism ile tesmiye olundu yâḫûd “ḫur” kumrunun adıdır, “sâḳ” veled ma^rnâsındır, “sâḳun ḫurrun” kumru yavrusu demektir.

kimse için darb olunur ki o kimse işlediği işten murâdı her ne ise onu izhâr eylemez belki murâdının gayri bir âher iş murâdı olmak üzere izhâr eder, o mislli kimseye بِعَلَّةِ الْوَرَشَانِ يَأْكُلُ زُطْبَ الْمُسَانِ diye darb-ı meşel olunur. Kezâlik o meshûk hürâka etmek üzerine ekilse yine o boyunda hâdis olan sıracayı tahtlil eder.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Ba'ḍılar dediler ki zikr olunan ḥubz batnı itlâk edip cidden ishâl eder.

Cîmiyye Olan Edviyenin Yirmi İkincisi Cāru'n-nehrdir: جار النهر

Fî'l-Māhiyyeti: Bir nev^c nebâtür ki onun çiçeği nîlüfer çiçeğine benzer ve suya gâiş olur ya'nî o nebt su içindedir, sudan hâric olan maḥalli kâlidir. Ve bu nebâtın kuvveti batbatın kuvvetine karîbdir.

Fî't-Tabı: Etıbbânın kavli üzere bārid-i kâbidir.

Fî'l-Hurâci ve'l-Kurûhi: Kurûh-ı habîşeye ve hikkeye şâlihtir.

Cîmiyye Olan Edviyenin Yirmi Üçüncüsü Cerād

Yaf'nî Çekirgedir: جرادة

Fî'l-Māhiyyeti: Çekirgehin ecyedi semiz olup kanadı olmayanlardır.¹⁶⁶

Fî'z-Zîneti: Ba'ḍıların kavli üzere cerādın ayakları şü'lülü ya'nî siğili kal^c edip izâle eder.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: Değirmi ve müstedir olan çekirgelerden on iki çekirge aḥz olunup başı ve etrafı koparılıp nez^c olunur ve bâkî cesedine āstan miqdâr-ı kalil katılıp o hâl üzere şürb olunur ve istiskāya nefi olur.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Çekirge takfir-i bevlden nâfi^c olur. Kaçan çekirge tebhîr olunursa 'usr-i bevlden nefi olur ve ḥuşûşan hatunlarda olan 'usr-i bevle ziyâde nefi olur. Ve bevâsir için dahi tebhîr olunur.

Fî's-Sümûmi: Semiz olup kanadı olmayan çekirge kebâb olup ekl olunsa 'akreb sokana nefi olur.

166 قال الاوزاعي كان بيروت رجل يذكر انه رأى رجلا راكبا على جرادة وعليه خفان طويلان ويقول بيده هكذا فحيث ما اشار انساب الجراد الى ذلك الموضعفبلغنا ان ذلك ملك الجراد. تفسير وسيط. Yaf'nî Evzâi hikâye eder: Beyrût'ta bir kimse nakl edip dedi ki bir kimse gördüm ki çekirgeye binmiş idi ve çekirgenin kâmeti şu miqdâr idi diye elinde çizmeleri ile elin kaldırıp işaret eyledi ve o çekirge beyleri idi.

Cîmiyye Olan Edviyenin Yirmi Dördüncüsü Cem-siferem Ya'nî

Fesleğen Olur: جم سفرم

Fi'l-Mâhiyyeti: Cem-siferemin kuvveti 'ineb-i şa'leb ile olan şîh kuvvetine müşâbihedir.¹⁶⁷

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Müfettihtir ve bi'l-hâşşa nefîh ve riyâhî teskîn eder.

Fî-A'dâi'l-Gıdâi: Mi'cede olan lüzücteli ru'tübâtı taahlîl eder ve şıbyânın mi'cedelerine cidden nâfi' olur.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Rahimde olan riyâha nâfi'dir.

Cîmiyye Olan Edviyenin Yirmi Beşincisi Cübn Ya'nî Peynirdir: جبن

Fi'l-Mâhiyyeti: Peynir ba'dı kerre leben-i halîbden ittiḥâz olunur ve ba'dı kerre dahi râyibden ittiḥâz olunur ve râyibden ittiḥâz olunan peynir ekîṭ tesmiye olunur. *Ekîṭ, hemzenin fethi ve kâf'ın kesri ile keş dedikleri yoğurttan maşnû olur, Etrâk t'â'mıdır.*

Fi't-Tabîi: Peynirin tâzesi derece-i şâniye[de] bârid-i raḥbdır ve tuzlusu ve eskisi ḥârr-ı yâbistür. Ammâ mâ-ı cübnün bürâkıyyeti olmakla onda ḥarâret-i kalîle vardır ve bürâkıyyet dem ve şafrâdan müstefâddır ya'nî mâu'l-cübn ittiḥâz olunan lebenin maddesinde olan dem-i evvel ve cüz'-i şafrâdan bâkıye ḥarâretün-mâ vardır.

Fi'l-İhtiyârı: Peynirin efđali beyne'l-ulûket ve'l-heşâşet mütevassıt olandır ya'nî sakız [161a] gibi lüzücteli olmamakla tefṭî şa'b olmayıp ve kezâlik tefṭî sühûleti dahi olmayıp beynehümâda mütevassıt olanlardır, zîrâ külliyyen 'ulûke ve heşş olanlar redî ve muḍırr olur. Ve yine peynirin efđali t'â'mı 'âdim olan ve t'â'mı ḥalâvete ve lezzete mâil olandır ve tuzu mu'tedil olandır ve vaqt-i cüşâda ya'nî geğirdiği vakte o peynirin rîhi zamân-ı keşîr bâkî olmayanlardır ya'nî peyniri yeyip zamân-ı keşîrden sonra geğirdikte rîhi zâhir olur ise o peynir redî olur derler. Ve leben-i hâmiḍden mütteḥâz olan peynir peynirlerin efđalidir. Ve mûlaṭṭıf olan nesnelere peynir tenâvülünden sonra

167 "Cem-siferem", siprem ve siferem fesleğen ma'nâsıdır; Cem, Ḥaḍret-i Süleymân'm ismidir. Cem-siferem, sultânü'r-reyâhîn demektir. Ve fesleğenin 'Arabisi çavmerândır. Ba'dılar çavmerân mür-'âşıkân dedikleri ota ıtlâk eder lâkin o kavil eşaḥḥ değıldir.

isti'mâl eylemek peyniri ifsâd edip şerrini ve mağarratını ziyâde eder onun için ki mülaţţifât onu telţif edip mecârî-i ebdâna tenfîz eder ve onu a'ðāya akıtır ve mağarratı bi'l-cümle ebdâna sârî olur. Ve mülaţţifât ra'y eden keçi sütünün peyniri şîl ve cûlbân ra'y eden keçi peynirinden efdâldir. “Şîl” ayrıık dedikleri nebttir ve “cûlbân” hubûbâtta bir nef' habbdır ki bir şımf burçak derler. Vankulu lügatinde mâşa müşâbih bir habbdır diye zıkr eder.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Peynirde cilâ vardır, tâzesi muğaddîdir ve müsemmindir, âkilini semritir. Tâze peynir tenâvülünden sonra 'asel tenâvül olunur. Ve peynirin 'atîki hârr ve cellâ ve münakķî olur ve mirârî olan hıltı tevlid eder. Ve memlûh olup lâkin ğayr-i 'atîk olan peynir beynehümâda mütevassıf olur. Ve mâu'l-cübn kilâbı semritir, müsemminü'l-kilâbdır ve onları muğaddîdir. Ve peynir aşnâfından ekîf tesmiye olunan ya'ni Türkide keş dedikleri peynirde kuvvet-i muhallile vardır, sair aşnâfından bu kuvvet hasebiyle mümtâzır.

Fi'z-Zîneti: Sevdâyı tenkîye eden edviye ile mâu'l-cübn şürb olursa kelefe nâfi' olur. Ve tâze peynir bir mişli olan tılâ dedikleri şarâb ile nar kabuĝu içinde şülüşü zâil olunca kadar tabh olursa bâdı nüshaya göre nüşi zâil olunca kadar tabh olursa yüze 'arîd olan teşennücü men' eder ve düzler. Ve tuzlu ve 'atîk olan peynir cidden hüzal icâb eder.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Tuzlu olmayıp tâze olan peynir cirâhâtı teverrümünden men' eder.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Ķurûhı: Eski peynir Ķurûh-ı rediyyeye ve cirâhâta ceyyid olur ve tâzesi cirâhât-ı hafife-i şariyyeye nâfi' olur. Bu bâbda peynirin tâzesi ziyâde Ķavî olur, zıkr olunan cirâhâtı teverrümünden men' eder Ķuşuşan ki dülb ve ĥummâd-ı berrî yaprakları ile isti'mâl oluna. “Dülb” dâlin Ķammı ve lâmin sükûnu ile çınar ağacıdır. “Ve “ĥummâd” ĥânın Ķammı ve mîmin teşdîdi ile kuzukulaĝıdır, Vankulu lügatinde muşarraĥtır. Ve mâ-ı cübn cereb için şürb olunur.

Fi'l-Âlâtı'l-Mefâşılı: Peynirin 'atîki zeyt ile veyâĥüd ĥinzîrin tuzlanmış paçasının suyu ile saĥķ ve ĥall olunup mefâşılında taĥaccür olan kimsenin mefâşılına Ķimâd olunsa ruţubet-i müteĥaccireyi bilâ-ezâ kireç gibi iĥrâc eder. Etıbbânın aĶvâli üzere bu 'ilâcın nef'i cidden 'azîm olur. Bâdı nüshada “ĥinzîr” bedeline “baĶar” vâķş olmuştur.

Fî-A'đâi'l-Aym: Tuzsuz peynir remede ve tarfeye dîmâd olunur.

Fî-A'đâi's-Şadri: Cübñ suda taḃḃ olunup mürđî'aya ya'nî dāyeye saḃy olunsa lebeni çoğalır.

Fî-A'đâi'l-Ġidâi: Tuzlu peynir mi'deye redîdir, kezâlik tuzsuz olanlar dahi mi'deye redî olur lâkin tuzlu peynirde dibâgat olur. Dîşkürîdüs der ki tâze peynir mi'deye ceyyid olur. Dîşkürîdüs'un bu kelâmında nazâr vardır ya'nî bu kelâmı biz teslim eylemeziz. Ve tâze peynirin tuzsuzu mi'deye kıyâs ile đârr ile nâfi' arasındadır. Ve tâze peynirin tuzsuzu hađm ve istim-râda ve fem-i mi'deden inḥidârda 'atîkten esra'adır. Ve keşin mi'deye đararı cübñ-i müte'areften eḃalldir.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Böbreklerde ve meşâñede ḃaşâtı tevlîd eder ḃuşuşan tâze peynirin zıkr olunan 'udvlarda ḃaşâtı tevlîdi ekşer olur ve ḃuşuşan ebâzîr-i müneffîze ile tenâvül olunan peynirin tevlîdi mübâlağa ile ekşerdir. Ve tuzsuz peynir taḃî'atı telyîn eder ve mâiyyeti şafrâyı ishâl eder ve büraḃıyyeti ḃasebiyle şarîd olan çilâşı dahi şafrâ ishâline mu'tn olur ve 'asel ḃalt olunur ise ziyâde menfa'atlı olur. Ve her devâ ki keçi ve koyun sütlerinden ve cübñünden ittiḃâz olunup isti'mâl olunur, o devâ em'â ḃurḃa-larına nâfi' olur ḃuşuşan meşvîsi ziyâde nâfi' olur ve ishâli dahi men' eder. Ve ba'đı kerre o meşvî saḃḃ olunup meshûkû dühn-i verd ile veyâḃûd zeyt ile iḃtikân olunur ve kıyâm-ı aḃrâstan nâfi' olur. "Kıyâm-ı aḃrâs" zaḃîr-i kâzîbde bir âfettir ki baḃarsık mesdûd olur ve süddeden aşâḃı olan maḃal-lerin ruḃûbeti eriyip akar ve tîz tîz memşâya kıyâm eder ve ishâl zann olu-nup kâbîğ devâlar ile mu'âlece olunup marîğ helâk olur.

Fî's-Sümûmi: Zıkr olunur ki cübñ fûzenec-i cebelî ile sümûma tîlâ olunur.

Cîmiyye Olan Edviyenin Yirmi Altıncısı Cedvârdır: جدوار

Ya'nî o nebtin köküdür ki bîş ile ma'an nâbit olur ve bîşsiz dahi nâbit olur.

Fî'l-Mâhiyyeti: Cedvâr kıḃ'a kıḃ'a olur, zerâvende benzer ve zerâvend-den ince olur ve kuvveti dahi zerâvend kuvvetinde olur belki dahi efđal ve aḃvâ olur; bîş ile biter ve bîşî onun mücâvereti đatîf eder. İbn Mâserceveyh der ki cedvârın fi'li derüñec fi'li gibidir lâkin derüñecedden ağ'af olur. Şâḃîb-i

Ķānûn der ki ben derim ki bu kelâmdan İbn Mâserceveyh'in murâdı zâhir-i kelâmı üzere cedvâr derünceden ad'af olur demek ise benim maznûnum budur ki İbn Mâserceveyh'in zannı sũ²-i zann olur ve eger murâdı zâhir-i 'ibâretinin hilâfı üzere olup derünced cedvârdan ad'af olur demek olur ise o kelâmı ba'îd olmaz. Benim 'indimde taħakkuk eyleyen budur ki İbn Mâserceveyh'in kendi tecribesi bu temyîze bâliğ oldu ve mevşûk olan şudûrdan ve eimme-i tıbbdan rivâyeti yoktur, mücerred zıkr eylediği kelâm kendi tecribesinin muĶteđâsıdır. Pes bundan aĶdem zıkr olundu ki cedvâr civârında nâbit olan bîşi id'af eder ve kemâl-i kuvveti ve şiddet-i keyfiyeti ve semmiyeti olan bîşe Ķâlib ve Ķâhir olan cedvâr ne keyfiyette derünceden da'f olur.

Fi's-Sümûmi: Semm-i ef'iden ve bîsten ve bi'l-cümle sümûmdan nâfi'dir.

Fi'l-Ebdâli: Cedvârın tiryâkiyette bedeli vezninin üç katı zürünbâd olur.

Cîmiye Olan Edviyenin Yirmi Yedincisi Cizrdir: جزر

Türki lisân üzere havuç derler, cîmîñ kesri iledir, m'arrebdir.

Fi'l-Mâhiyyeti: Cizrin mâhiyyeti ma'fûfedir. Ve büzürundan ziyâde Ķavî olan berrî cizrin bezri ve tohumudur. Dîşkürîdüs der ki havuç aşnâfından bir şıfın varaĶı râziyâ nec varaĶından aşĶar olur velâkin râziyâ nec şüretinde olur ve sâkı bir şibre varınca Ķadar olur ve çiçeği aşfer olur ve onun küzbere veyâhüd şibt şavma'ası gibi şavma'ası olur. "*Şavma'a*" o nesne[ye] derler ki ucu ince ola. Naşârâ evleri ve ma' bedleri ekşerî çadır hey'etinde olup başı sivri olduğundan şavma'a tesmiye olundu. Ve onun şemere-i ebyadı olur ve o şemere Ķiddetli olur ve rîhi ve madĶı tayyib olur. Ve cizrin [161b] bu şıfı açıklık ve güneşli olup taşlık ve sengistân olan maħallerde olur. Ve ikinci şıfı o cizrdir ki Rûmî kerefe benzer, Ķarâfetli ve muħriĶ olur, râyihası tayyib olur. Ve üçüncü şıfı o cizrdir ki onun yaprakları küzbere yapaĶı gibi olur ve çiçeği ebyad olur, şavma'ası ve şemeresi şibtî olur ve cevzin aĶmâ'ı gibi onun dahi aĶmâ'ı olur ve içi o büzür ile maħşüvve ve dolu olur ki hey'ette ve Ķiddette o büzür kemmûna müşâbih olur.

Fi't-Tabrı: Derece-i şāniyenin āhirinde hārr ve derece-i ūlāda raṭb olur

Fi'l-Kurūhı: Bezri ve varaḳı döğölüp kurūḳ-ı müte'ekkilik üzerene ko-nulsa nef'i olur.

Fī-A'ḳāi's-Şadri: Zātü'l-cenbe ve müzmin olan öksürüğe nāfi'dir.

Fī-A'ḳāi'l-Ġidāi: Havucun haḍmı 'usretli olur ve mürebbāsının haḍmı sühūletli olur ve istiskāya nāfi' olur.

Fī-A'ḳāi'n-Nefdi: Mağsı teskīn eder ve huşuşan yabanī havuḳ ki ona dūḳū derler, onun mağsı teskīni ziyāde olur. Ve havuḳ beвли şedīden idrār eder ve huşuşan berrī olan havuḳ ve huşuşan berrī olan havucun toḳumu mübālağa-i şedīde ile idrār eder; varaḳının dahi kezālik idrārī şedīd olur. Ve havuḳ bāhi taḳrīk eder huşuşan bostānī havucun bezri bāhi ziyāde taḳrīk eder, zīrā o bezrin nefhi ziyāde olur ve nefh her ne miḳdār ziyāde olur ise bāh dahi o miḳdār ziyāde hareket eder, annā berrī havucun bezri bostānī kadar nāfiḥ ve müheyyic-i bāh olmaz. Ve yabanī cizre müşābih bir nebt vardır ki ona şışkākūl derler ve şekākūl dahi derler ve ba'ḳı eṭibbā onu cizr-i berrī aşnāfından 'add ederler. Onun cizr-i berrī olması şāḥiḥ olur ise cizr-i berrīnin o sınıfının bāhi tehyici ve taḳrīki cizr-i bostānīden ziyāde olur. Ve havucun ṭams ve beвли idrārī olur huşuşan o idrār berrīde ziyāde olur gerek şürben olsun ve gerek ihtimālen olsun. Ve havucun bezri ve aşı 'usr-i beville nāfi' olur. *Ve tabr ile olan nüshālarında ve gayride "li-usri'l-bevli" bedeline "li-usri'l-habeli" vāḳf olmuştur. Ve cizrin her ne kadar habeli fāneti var ise lākin "yenfā u li-usri'l-habeli" tābiri ḥaḳḳ tābīr değildir; nüshā-i sultāniyyede muharrer olan 'ibāret şāḥiḥa olmak fehm olunur.*

Cīmiyye Olan Edviyenin Yirmi Sekizincisi Circīdir: جر جبر

Circīr iki cīm-i meksūre arasında rā-i sākine ile Türkīde tere dedikleri baḳıdır.

Fi'l-Māhiyyeti: İki kısımdır, biri berrī ve āheri bostānīdir. Circīrin toḳumu maṭbūḥāta ḥardal bedeline isti'māl olunur.

Fi't-Tabrı: Circīr derece-i şālīşede hārr ve derece-i ūlāda yābistir ve tāzesinin ruṭūbeti vardır ve o ruṭūbet derece-i ūlāda olur.

Fi'l-Ef'āli ve'l-Havāşşı: Circīrin nefh ve telyīni vardır.

Fi'z-Zîneti: Circîrin suyu merâre-i bakâr ile sağalan kûrhalarn yerinde kalan bâkî eşerlere nâfî olur. Bezri veyâhûd suyu nemeş ve kelefî ğasl eder ve giderir.

Fî-A'đâi'r-Re'si: Circîr şudâc getirir huşuşan yalnız ekl olunur ise şudâc ihdâsı ziyâde olur. Circîrin mağarrat-ı şudâcını marul ve hindebâ ve semiz ot defc ve izâle eder.

Fî-A'đâi'n-Nefesi: Sütü idrâr eder.

Fî-A'đâi'l-Ġidâi: Ġidâyı hağm eder.

Fî-A'đâi'n-Nefđi: Yabanî circîr bevli idrâr eder ve bâhi taħrîk eder ve in'âzı olur huşuşan bezrinde bu fi'ller ziyâde olur.

Fi's-Sümûmi: Tere ekl olunup üzerine şarâb-ı reyhânî şûrb olunsa ibn 'ursun ve sâirlerinin les'asına ve sırmâsına nâfî olur.

Cîmiyye Olan Edviyenin Yirmi Dokuzuncusu Câverstir: جاورس

*Ibn Kûtübî der ki câvers Fârsiden mu'arrebdir, darı ma'nâsınadır, aşlı-
'Arabîsi duħndur. Câversten murâd duħnun şımf-ı vâhididir ki o şımf sağt-
rû'l-ħabb olur, levni ağber olur.*

Fi'l-Mâhiyyeti: Câvers üç cinstir ve kuvvette erüzze ya'nî pirince müşâbihtir lâkin pirincin ğidâiyyeti ziyâde olur. Ve câvers cemî'-i ahvâlinde duħndan hayırlıdır lâkin duħnun kabđı ziyâde olur.

Fi't-Taħfı: Câvers derece-i şâniyenin âħirinde bârid-i yâbistir. Ve baçdı eħubbâ dediler ki câvers derece-i ülâda ħârrdır lâkin qavl-i evvel eşaħħtır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Ġavâşşı: Kabđ ve tecfîfi vardır lâkin lez'î yoktur ve ağrılarını teskîne câvers kimâd olunur. Ve câvers tenâvül eden kimsede idrâr olmasa o câversten dem-i redî tevellüd eder. Ve câversin ğidâiyyeti sâir kendilerden ħubz ittiħâz olunan ħubûbun ğidâiyyetinden eķall olur. Ve câversin ğidâsı kalîl ve lezic olur. Ve bağdılarının zu'fmu üzere câverste le'âfet olur lâkin câvers süt ile taħb olunur ise veyâ semîdin nuħâlesi suyu ile taħb olunur ise câversin ğidâsı ceyyid olur huşuşan saya yağı veyâhûd tatlı bâdem yağı ile ekl oluna.

Fî-A'đâi'l-Ġidâi: Mi'cede câversin nefsi veyâhûd ħubzu ikisi dahi bağı olur.

Fî-A'ðâi'n-Nefdi: Mağş için ya'nî ince bağarsıklarda olan sancılar için cävers ile kimäd olunur. Ve cäversin idrârı dahi olur.

Cîmiyye Olan Edviyenin Otuzuncusu Cevz-i Mâşildir: جوز مائل

Fi'l-Mâhiyyeti: Cevz-i mâşil semm-i muhaddirdir, cevze müşâbihtir, üzerinde ğalîz ve kaşîr dikenler vardır, cevzü'l-kay' gibidir ve hâbbı ütrücc hâbbı gibidir.¹⁶⁸

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Tahdîr eder.

Fî-A'ðâi'r-Re'si: Sübât ihdâs eder, dimâğa redîdir, bir dânikı müskirdir.

Fi's-Sümûmi: Kâlbe düşman ve 'adûdur, bir dirhemi semmdir.

Cîmiyye Olan Edviyenin Otuz Birincisi Cäsüstur: جاسوس

Fi'l-Mâhiyyeti: Zikri sâbık ceb-lâhenk tesmiye olunan devânın kuvvetine cäsüsün kuvveti karîbdir, pes bunun ef'âl ve havâşşı ve menâfi'ci ceb-lâhenk bâbında taleb olunsun. Ba'dılar dediler ki cäsüsün şerbet-i vâhidesi niş dirhem üzere, ziyâde olunmaz.

İşbu maħallde faşl-ı şâiîş münteht oldu.

Faşl-ı Râbi' Harf-i Dâlda Olan Kelâm-ı Müşebba' dır ve Bu Faşda Biz Yirmi Altı Devâ Zikr Eyleriz İnşâallâhu Ta'âlâ

Dâliyye Olan Edviyenin Evvelkisi Dâr-ı Şînidir: دار صيني

*İbn Kütübî der ki bu lafzın ma'nâsı şecerü's-Şîn demektir.*¹⁶⁹

Fi'l-Mâhiyyeti: Dâr-ı şîninin aşnâf-ı keşîresi vardır ve bulunduğu maħallerde her şînfının başka başka ismi vardır. Ve şînfının biri şînf-ı

168 "Cevz-i mâşil" bunun şecerine şecer-i merkad derler, bādincân kadar kâmeti 'âlî olur ve yaprağı bādincân yaprağı gibidir lâkin ondan metîndir ve mufaşşalâtta evşâf-ı sâiresi zikr olunmuştur. Sehere mübtelâ olup nevmden me'yûs olanları münevvidir, bir ismi dahi dehtüredir.

169 "Dâr"ın şecer ma'nâsına olduğuna kütüb-i lügatte müşâdif olunmamıştır lâkin Bahreyn'de bir maħall vardır ki ona Dâreyn derler, onda bir sük vardır, Hind'den misk getirenler o çârsüda bey' eder, onun için 'aţfâra dâriyy derler. Ba'îd değildir ondan ism-i dâr naql olunup ba'đı mutayyibâta dâr ıtlâk olunup dâr-ı şîni, dâr-ı fülful mişli tesmiyeler oluna Allâhu a'lem.

ceyyiddir, levni sevâda nâzırdır, cebelîdir ve ğalîzdir. Ve bir şıfı dahi rıhvdır, müntefihtir, münferikü'l-aşldır ya'nî parçalanmış gelir, sâirleri gibi kalem-vārî ve uzun degildir. Ve bir şıfı dahi esved ve emles ve 'ukdeleri kalîl olur. Ve bir şıfı dahi vardır ki rāyihası selîha rāyihasında olur ve huğrete nâzırdır ve kabuğu selîha kabuğu gibi hamrâdir ve bu nev' dâr-ı şîninin kuvveti bir zamân bâkî olur huşuşan ki daĵķ olunup şarâb ile kuruş oluna. Dîşkürîdüs der ki dâr-ı şîninin ba'đısında tayyib rāyiha var iken dahi sezâb rāyihasından yâhûd kardemânâ rāyihasından bir şey⁹ vardır ve onda harâret ve lisânî lez' vardır ve harâretli mülûhattan bir şey⁹ dahi vardır, her kaçan hakk olunsa ve kazılssa serî'an münşe'îş olup daĵılmaz ve kaçan kesr olunsa a'đâsının aralarında ince toprak gibi nesnelere olur ve o fütât onun halı ve ğaşşı olur ve bu vechle olmayanlar hâliş olur. Ve yine Dîşkürîdüs der ki dâr-ı şînîden bir nev' vardır ki ona dâr-ı şînî-i kâzib derler, onun rāyihası vardır ve huşûnetli olur ve kuvveti da'ife olur. Ve bir şıfı dahi vardır ki ona âbhî - آبخي derler, o şıfın manzarı dâr-ı şînî manzarına müşâbih [162a] olur lâkin onda rāyiha-i mezmûme vü kerîhe olmakla fark olunur. Ammâ kırfe demekle marûf olan dâr-ı şîniye aşlında ve keşret-i 'ukadında müşâbih olur, pes bu kırfe haşebî bir dâr-ı şînîdir, 'idânî tavîledir ve şedîden kavîdir ve tayyib rāyihası dâr-ı şînî rāyihasından eķalldır. Ve ba'đı nâs zu'm ederler ki kırfe dâr-ı şînî ecnâsından degildir ve kırfenin tabî'atı dâr-ı şînî tabî'atına muğâyirdir. Ve ba'đı kerre kâzib olan dâr-ı şînden dühn ittihâz olunup hıfz olunur. *Ve bu levha-i mâhiyyet tab' ile olan nüshanın levhasıdır, bâkilerde bu tafşîl yoktur.*

Fi'l-İhtiyârî: Ecedi tayyibü'r-rāyiha olup mezâķında bilâ-lez' hiddet olanlardır ve levni şırf olup ya'nî levni vâhid olup mümtezic olmayanlardır. Ve Dîşkürîdüs der ki bu şıfın dahi ecedi hadîş olup ya'nî tâze olup remâdiyyet sevâdına¹⁷⁰ ve humrete mâil olup emles ve ağşanı müteķârib ve daĵķ olanlardır ve ta'ımında halâvet ve mülûhat ve lez'-i yesîr olup nehşî cidden olmayanlardır ve dâr-ı şîninin cevdetine delâlet eder rāyihası sâir revāyihe ğalebe edip onun rāyihası yanında sâir nesnelere rāyihaları ihsâs olunmamak. Ve dâr-ı şîninin redîsi ise âsiyye ve kündüriyye ve selîhiyye

ve zühümiyye ve ebyağ-ı münferik ü müteşennic ve emles olup haşinü'l-aşl olanlardır. Ve dâr-ı şîninin kuvveti hıfz olunur dâr-ı şîni daqq olunup kırş olunmakla. Eger bu vechle hıfz olunmasa on beş seneden sonra kuvveti da'ife olur ve dahi evvel-i da'ife olur. Ve vâcib olur ki aşl-ı vâhid üzere olanlar aħz oluna, zîrâ fütâtı ve parçalanmışlarında gaşş olur. Ve ecvedı o dâr-ı şînidir ki râyihası hayâşimi ve meşâmmı doldura ve kendiden dūn olanların râyihasını ihsâs ve ma'rifetten mâni' ola.

Fi't-Tabı: Derece-i sâlişede hârr-ı yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Dîskürîdüs der ki bi'l-cümle dâr-ı şîni müfettiħ ve müseħħindir, her 'ufûnete şâlih ve nâfi'dir, le'âfeti gâyettedir ve câzibdir ve kuvvet-i fâsıdeleri işlah eder ve şadıdiyye olan ahlât-ı fâsideyi işlah eder. Ve dūhnü muħallildir ve cidden hârdır ve müzibdir, ğalîz olan şey'leri eritir.

Fi'z-Zîneti: Kelefe ve 'adesi olan nemeşe nâfi'dir ve sirke ile büşür-i lebeniyyeye nâfi'dir.

Fi'l-Hurâci ve'l-Kurûhi: Demregülere ve kurûha nâfi'dir.

Fi'l-Âlati'l-Mefâsılı: Dâr-ı şîninin dūhnünün ra'sıyeye nefi 'acib olur.

Fi'-A'dâi'r-Re'si: Dūhnü zükâma nâfi'dir ve başta olan ağırlığa dahi nâfi'dir ve dimâğı tenkıye eder ru'tûbatını tahlil eylediği hasebiyle. Ve o dūhn kulak ağırlarını müsekkın olan edviyeden olur ve o edviyenin ahlâtına ve terkîbine idhâl olunur.

Fi'-A'dâi'l-Ayni: Ğışâveden ve zûlmet-i 'ayndan eklen ve kuħlen nâfi'dir ve gözde olan ru'tûbet-i ğalîzayı giderir.

Fi'-A'dâi's-Şadri: Müfferriħtir, öksürüğe nefi vardır, şadri tenkıye eder.

Fi'-A'dâi'l-Ğıdâi: Kebidin süddelerini açar ve kebid ve mi'çeyi taqviye eder ve mi'çenin ru'tûbatını tecfif eder ve istiskâdan nefi olur.

Fi'-A'dâi'n-Nefdi: Evcâc-ı rahimden ve böbrek ağırlarından ve evrâmından nefi olur miqdâr-ı kalil zeyt ile ve şem' ve yumurta sarısı ile kuvveti kesr olunduktan sonra, zîrâ dâr-ı şîninin zıkr olunan eşyâ ile kuvveti kesr olunmasa zıkr olunan a'dâyı taşlıb eder. Ve dâr-ı şîni bevl ve şamsı idrâr eder ve cen'ini işkât eder ve kardemânâ ile dâr-ı şîninin bevâsîrden nefi olur.

Fi'l-Hummayâtı: Nâfi'de nâfi'dir huşuşan dūhnü ile a'dâyı mesh olunsa ziyâde nâfi' olur.

Fi's-Sümûmi: Sümûm-ı hevâmmıdan nâfîc olur ve incir ile 'aķreb sokana nefî olur.

Fi'l-Ebdâli: Bedeli selîha kabuĝu ki ķābıd ola veyāhūd dār-ı ŧînînin iki ŧer katı selîha ve übhül olur.

Dâliyye Olan Edviyenin İkincisi Derünedir: درونج

İbn Kütbi der ki derü nec bir nebttir ki onun varaķı arda mülāŧıķ olur ve lūf varaķına müŧābih olur ve ŧufrete māil ve zeĝabî olur ve o yaprakların ortasından bir ķađib ħurūc eder, iki zirā mikhđarı yāhūd dahi ziyāde o ķađibin tūlü olur ve o ķađibin cevfi olur ve o ķađibin aŧlı olur ve ŧekli 'aķreb ŧekli gibi olur ve her sene o aŧın bāđısı helāk olup ve bāđı āĝeri bāķi kalır, pes o aŧda beher senē kālān qūz'ler birer 'aķd olur ve bir aŧda iki 'aķd veyāhūd üç 'aķd bulunur. Ve İbn Kütbi'nin kelāmı ile temhüd olundu ise mālūm ola ki ŧāhib-i Kānūn der ki:

Derü nec biraz kıt'alar dır ki onlar ħaŧebîyye olurlar ya'nî onlarda ŧece-riyyet vardır ve uŧūliyyet dahi vardır, kök gibidir ve o kıt'aların mikhđarı aŧda ve kökte olan 'uķdelerin mikhđarı kadar olur ve aŧar olur, bāđını ebyad ve ħārici aĝber olur ve ŧafābet ve rezānete māil olur ya'nî oldukça katı ve aĝır olur.

Fi't-Tabı: Derece-i ŧālisede ħārr-ı yābistir.

Fi'l-Ef'āli ve'l-Havāŧŧı: Riyāhı müfeŧŧidir, yelleri daĝıtır.

Fī-Ađāi ŧ-Sadı: Kālbi taķviye eder ve ħafaķāna cidden nāfîc olur.

Fī-Ađāi 'n-Nefdi: Raĝimde olan yelleri daĝıtır.

Fi's-Sümûmi: Sümûmıdan nāfidir, 'aķreb ve rüteylā sokaņlara ŧürbü ve incir ile đimādı nāfîc dır.

Fi'l-Ebdâli: Bedeli bir miŧli zürünbād ve ili ŧülüŧü ķaranfül olur.

Dâliyye Olan Edviyenin Üçüncüsü Dār-ı ŧŧe'āndır: دار شيشعان

*İsm-i Fārsidir ve Arabîsi ķunzül ve 'ūdu'l-berķ demekle mālūftur.*¹⁷¹

Fi'l-Māhiyyeti: Dîŧķüridūs der ki bu devāya nāŧın bāđısı fesa'sāķın - فسعاسقın tesmiye ederler ve Süryāniler vebāķsebīn - وباكسبين tesmiye eder-

ler ve ehl-i Fürs dâr-ı şîşe^ân tesmiye ederler. Bu devâ bir şecerdir ki ğılzati olur ve ğılzati hasebiyle huşûnetli yerlere duhûl eder ve onda şevk-i keşir olur ve ‘aṭṭârlar onu edhânlarda istîmâl ederler. *Ve ba‘dî nüshalarda “aṭṭârûn onunla edhânlarını kabđ ederler” diye vâkıf olmuştur ya‘nî dâr-ı şîşe^ânın tabfı atı kabıdır, kabı olmayan edhânda istîmâl olursa o edhânda kuvve-i kabıda ihdâs eder demek olur.* Ve dâr-ı şîşe^ân o diyârda bulunur ki Ebşüren - ابصرون diye tesmiye ederler ve Rûziyâ - روذيا dedikleri bilâdda dahi bulunur. Dâr-ı şîşe^ânın eczâsı müteşâbih olmaz ya‘nî cüz^lerinin biri birine muhâlif tabfıatları olur; kışrı ya‘nî kabuğu hırrîf olur ve çiçeği hârr olur ve ‘üdu ‘afîş olur ve dâr-ı şîşe^ânda bürüdet dahi olur, mürekkebü’l-kuvâdir ve harâfeti ve kabdı vardır, harâfeti hasebiyle teşhîn eder ve kabdı hasebiyle tebrîd eder. Ve ba‘dılar zu‘m ederler ki dâr-ı şîşe^ân sünbül-i Hindin aşı ve köküdür velâkin bu kavîl şâbit değildir.

Fi'l-İhtiyârî: Dâr-ı şîşe^ânın ceyyidi ve efdalî rezîn ya‘nî ağır olup ve kabuğu izâle olursa tahtında olan cismin levni ahmer olup firfiriyete mâil olanlardır ve ta‘mı ve râyihası atıyeb olanlardır, annmâ beyâd olup râyihası olmayanlar redîdir.

Fi't-Tabfı: Derece-i üfâda hârr olur. Ve ba‘dılar dediler ki derece-i şâniyenin âhirinde şâlîseye varınca kadar yâbistır ve ba‘dî âher dediler ki derece-i şâlîşenin evvelinde yâbistır. Ve bu iki kavîl her ne kadar min-hayşü'l-ma‘nâ berâber ve mütesâvî zann olunur ise lâkin iki ta‘bîr arasında fark vardır, ta‘bîr-i [162b] şâninin medlûlü olan yübs medlûl-i evvelden akvâ olur. Ve ba‘dî etıbbâ dediler ki dâr-ı şîşe^ânın tabfıatı bâridedir.

Fi'l-Ef‘âli ve'l-Havâşşı: Tahlîl ve kabdı vardır, riyâhı tahlîl eder, sevelânâtı ve nezfi habs eder ve ‘ufüneti işlâh eder.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Sâfiye ve müte‘affine olan kurhâlardan nefî olur.

Fi'l-Âlân'l-Mefâşılı: Bi'l-hâşşa istirhâ-i ‘aşabdan nâfi‘dir.

Fî-A‘dâ'r-Re’si: Burunda zuhûr eden netn ve fesâda nâfi‘dir. Ve dâr-ı şîşe^ândan fetîle ittihâz olunup burnun şukbelerine sokulur. Ve tabîhî ile kulâ‘ için mağmağa olunur ve o mağmağanın hıfz-ı esnâna dahi nefî olur.

Fî-A‘dâ's-Şadri: Maṭbûhunun suyu şadrdan nefî-i demi men‘ eder.

Fî-A‘dâ'l-Ġidâi: Mi‘de intifâhına nâfi‘dir.

Fi'-A'đâr-ı'n-Nefdi: Tabîhi batını 'aql eder ve bağarsıkların intifâhına ve 'usr-i bevre nefî olur. Ve dâr-ı şîşe'ân ihtimâl olunur ise cenîni ihrâc eder. Ve 'icân ve mezâkîrde olan sâ'iye ve şalâbetli kırğa üzerlerine ekilip nefî olur. "İcân" caynın kesri ve cîm-i mu'ceme ile huşye ile dübüürün arasında olan maħallidir. "Mezâkîr" âlet-i cimâ mâ'nâsına olan "zeker" in cem'idir; er mâ'nâsına olan "zeker" in cem' i "zükür" gelir.

Fi'l-Ebdâli: Dâr-ı şîşe'ânın bedeli şülüşân vezni ħarnüb veyâhüd yenbüt dedikleri semeredir. "Yenbüt" ħarnüb-ı Mağribîdir ve ba'dılar katında ħarnübü 'ş-şevktir.

Dâliyye Olan Edviyenin Dördüncüsü Dıbķtır: دبق

Lisân-ı Türkî üzere ökse derler diye işâret olunmuştur. "Dıbķ" in mâ'nâ-yı lügavîsi Vankulu'da zikr olunduğu üzere ħâlin kesri ve bânın sükûnu ile ġirâ gibi bir yapışkan nesnedir ki onunla kuş avlarlar, ammâ ört-i etıbbâ-da dıbķ bu mezkûrdur.¹⁷²

Fi'l-Mâhiyyeti: Mâhiyyeti ma'rûfedir, biraz ağşandır ki zikri âti eşcârın sâkında filiz gibi nâbiye olur; menbiti olan ağaçın cinsi ve kendi filizi gibi değildir belki ağşân-ı müctem'adır ve seba't olur, mevđ-i vâhidde müctem'a olup aşl-ı vâhidde top top biter, her topu bir şecere-i şâğire gibidir, yaprakları şığâr ve la'ife ve levninin ħudreti şâfiye olur, rummân ve âsın yapraklarının şığârına müşâbih olur. Ve şâhib-i Kânûn der ki dıbķın semeresi siyâh nohüd gibi olur, istidâresi ħâliş ve tamm değildir, müteğâşsın olur ya'nî dalları çok olur. Ve ba'dı nüşhalarda dâd-ı mu'ceme ile "müteğâğdın" vâķt olmuştur ya'nî bükümlü olur. Ve münkesir olup lebeni yede bulaştıkta tutkal bulaşan yed gibi olup her ne aĥz ederse o me'ĥûza yedi lüşük edip yapışır. Ve ma'dini ya'nî nâbit olduğu maħalli bellût ve elma ve armut ağaçları olur. Ve dıbķta mâiyyet ve havâiyyet kuvvetleri olur.

Fi'l-İĥtiyârı: Dıbķın ceyyidi tâze olup emles olan ve bätını kürrâsiyyü'l-levn ve zâhiri şırf yeşil olandır. Evvelâ dıbķ daķķ olunup ġasl olunur ve ba'dehu řabĥ olunur.

172 "Dıbķ" kökçe [ki] ağaçlar kuruyacak biter, ba'dı yerlerde burç derler ki kuş bokundan olur, öksüt onun yemişinden olur, bu sebebden öksüte dahi dıbķ derler. Ĥalimî.

Fi't-Tabrî: Sühûneti tûl-i meks̄ ile zâhir olur ya'nî bir 'uğva tılâ olunsa zamân-ı tavîl o 'uğv üzere eğlenmedikçe 'uğvu teşhîn eylemez; dıbķ teşhîn-de şâfsiyâ gibidir ve şâfsiyâdan dahi ağ'ıftır. Ve dıbķta ruṭûbet-i fağliyye vardır ve ruṭûbeti nağic değildir. Ve dıbķ derece-i şâlişede ḥârr-ı yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Dıbķ muḥallildir, cezbi kavî olmakla 'umķ-ı bedenden ruṭûbât-ı ğalîzayı cezb ve taḥlîl eder ve telyîn dahi eder. Ve bağı-lar dediler ki ruṭûbât-ı daķıkada dıbķın fi'li olmaz.

Fi'z-Zineti: Zernîḥ ile ma'an azfâr-ı rediyye üzere vađ' olunsa azfârı kał' eder.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Bârid şişleri taḥlîl eder ḥuşuşan nûre ile takviye olunsa taḥlîli ziyâde olur, şerâdan ve benâtu'l-leyl dedikleri beşre-lerden nef'î olur.

Fi'l-Hurâci ve'l-Kurûḥî: Eski yaraları ve redî cirâḥâtı telyîn eder.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşlı: Dıbķ bir mişli ritiyâ nec ve bir mişli şem'le mefâşlı telyîn eder.

Fi'-'ġâi'r-Re'si: Şem'le ve ritiyâ nec ile dıbķ terkîb olunsa kulak ardında ḥâdiş olan bârid şişlere nâfi' olur.

Fi'-'ġâi'l-Ġıdâi: Nûre mişllî dıbķı takviye eden eşyâların bağdıı ile dıbķ takviye olunsa ve o dıbķ tıḥâl üzere vaç' olunsa tıḥâli eritir.

Dâliyye Olan Edviyenin Beşincisi Düddur: دود

Ya'nî ḥıbbda menf'ati olan kurtlardır ki o kurtlardan biri kırmız dedikleri kurttur.¹⁷³ "Kırmız" ism-i Rûmî veyâḥûd Türkîdir ve onun müsem-mâsı fi'l-aşl o menndir ki cıdar ve bellûṭ ağaçlarının yapraklarına gökten dâne dâne nâzil olur ve her dânesi evvel-i nüzülünde mercimek kadar olur ve levni aḥmer ve şekli düd şeklinde olur ve günden güne büyür, ğâyet-i 'ızamı noḥûd 'ızamına bâlišğ olur ve ḥumreti ziyâde olur, mâh-ı eyâra bâ-liğ olunca kadar o ḥabblara kırmız tesmiye olunur, o ḥabblar mâh-ı eyâra ya'nî mayıs ayına bâliğ olmaksız cem' olunur ise ona düdu's-şabbâğîn ve düdu'l-kırmız derler. Ḥaķķında yazılan menf'at mâh-ı eyârdan muḳad-dem cem' olunan kırmızda olur, onunla ibrisîm boyarlar ve atıķının boyası ḥâdişinden kavî olur. Ve o menn terk olunup ağacından aḥz olunmasa ḥattâ

üzerinden mâh-ı eyâr mürûr eylese cānlanır ve kanatlanıp tayerân eder ve vakt-i tayerânında şîbân gibi ya'nî kehle yumurtası ve tohumu gibi tohum ilkâ eder ve binâen 'aleyh kırmız kable nefhi 'r-rûh yumurta ecnâsından olmakla ekli helâl olur diye fetvâ verilir. Bu mezkûrlar ile temhîd olundu ise ma'lûm ola ki şâhib-i Kânûn der ki:

Fi'l-Mâhiyyeti: Dûdu'l-kırmız dûdu's-şabbâgîn dedikleri nesnedir ve onun kuvveti isfidâc kuvveti gibidir lâkin dûdu'l-kırmız isfidâcdan eltaf ve ağvaş olur ya'nî bâtına duhûlü ziyâde olur. Ve ba'dılar dediler ki dûdu'l-kırmız eşyâ-ı keşîreden hattâ bellûtta dahi iltikâat ve aḥz olunur.

Fi'l-Tabîi: Dûd-ı kırmızın tarîsi ve tâzesi müberriddir ve miqdâr-ı mu'teberîsi dahi vardır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Bîlâ-lez' dūd-ı kırmız müceffiftir. Cālînüs dedi ki dūd-ı kırmızda kabd-ı mu'tedil vardır.

Fi'l-Âlât'l-Mefâşîl: Aşab cirâhâtı için dūd-ı kırmız saḥk olup şarâb ile isti'mâl olursa yeyâhûd hâl ve 'asel ile isti'mâl olursa nâfi' olur. Ba'dılar dediler ki su destîsinin altında bulunup ayakları çok olan kurtlardan bir mişkâl şûrb olursa veremli olan teşenûc ve küzâzî saḡaltır. *Ve ba'dı nüshalarda "müverrimîn" bedelne "müzîyyîn" vâk' olmuştur.*

Fî-Aḡdâi'r-Re'sî: Henüz zikr olunan keşîrû'l-ercül dūd-ı cirârî¹⁷⁴ nar kabuğu ile ve gül yağı ile saḥk olup ağrıyan kulağa damlatılsa ağrısını teskîn eder.

Fî-Aḡdâi'n-Nefesi: O kırmızı kurt ki destî altında bulunur ve ayakları çok olur ve yürüdükte çöreklenip müstedir ve deḡirmi olur, o kurt bal ile teḡannük olursa ya'nî hanekine vaḡ olursa hunâklardan nef'i olur, kezâlik ekl dahi olursa hunâklara nef'i olur ve rebve ve nefes-i intişâba dahi nef'i olur. Ve bu mezkûrları ba'dı etîbbâ iddi'â ederler.

Fî-Aḡdâi'l-Ġidâi: Zikr olunan cirârî ve keşîrû'l-ercül olan dūd şarâb ile şûrb olursa yereḡâna nâfi' olur.

Fî-Aḡdâi'n-Nefdi: Küpler ve destîler taḡtında bulunan dūd-ı keşîrû'l-ercül şarâb ile şûrb olursa 'usr-i bevl devâ-i [163a] ceyyid olur.

174 [Büyük su testisi anlamına gelen "cirâr"ı Ragıp Paşa nüshası ısrarla "cürâr" harekesiyle verir!]

Fi's-Sümûmi: Dûdu'l-bağl zeyt ile saħk olunup hevâmmin soktuğu maħalle mesh olunsa menfa'ati olur. *Ķânûn'un zıkr eylediği dûdu'l-bağl bir nev' kurttur ki me'kûl olan sebzelerde bulunur, yeşil olur, karnı altında bedeninden hâric eczâsı olur, o eczâlar ayağı gibidir ve çoktur, o ĳurdun taħbı bârid-i yâbistir ve tâze iken raħbdır ve o kurt zeyt ile ĳall olunsa ve hevâmmin soktuğu maħalle sürülse nef'ci olur ve semm sağy olunan kimseye dahi nef'ci olur, mücerrebdır.*

Dâliyye Olan Edviyenin Altıncısı Dâdî Dedikleri Devâdır: دادي

Fi'l-Mâhiyyeti: Dâdî lûgat-i Fârsîdir, arpa gibi bir nev' ĳabbdır, onda ĳumretün-mâ vardır, çiçeği düknete mâildir,¹⁷⁵ ince ve uzun olur ve o çiçek acı olur.¹⁷⁶

Fi't-Taħbı: İbn Mâseveyh der ki taħbı bâridir lâkin şaħiħ budur ki dâdînin taħbı ĳarârete mâildir ve derece-y şâniyyede yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşsı: Ķâbidır ve 'aklı vardır ve nebîz-i temre katıl-sa ĳabdı ĳasebiyle nebîzi ĳumûdattan men' eder ve ekşitmez.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Telyîni vardır, şalâbâta ceyyidir.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Seder ihdâs eder.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: 'Aklı vardır, mâ'ade veca'larına ve istirĳâsına mâ-ı taħiħinde cülusun nef'i olur. İki dirhem miğdârı dâdî lett olunup istifâf olunsa ya'nî sefûf-ı sâire gibi tenâvül olunsa bäsûra nef'i olur.

Fi's-Sümûmi: Sümûma nef'i vardır.

Fi'l-Ebdâli: Şalâbâti taħlilde bedeli vezninin iki şülüşü bâdem ve nişf vezni übhül olur lâkin gebe hatunlara übhül verilmek câiz olmaz.

Dâliyye Olan Edviyenin Yedincisi Düyük ve Dücücdür Ya'nî

Ĳorûslar ve Tavuklardır: ديك، دجج

Fi'l-Mâhiyyeti: Ĳorûs ve tavuk mâhiyyetleri ma'rûfedir.¹⁷⁷ Ve yaşlı ĳorûsun ĳavâşsı vardır, biz onları zıkr eyleriz: Yaşlı ĳorûsun taħiħinin

175 Ya'nî toprak rengine mâildir.

176 "Dâdî" arpaya müşâbih bir ĳabbedir.

177 "Düyük" "dîk"ın cem'idir, ĳorûs ma'nâsınadır; "dücüc" "decâce"nin cem'idir, decâce tavuk ma'nâsınadır.

tarîkini Cālînûs zîkr edip dedi ki yaşlı horûs ʿalef ile igdâ olunur ve besiyeye konulur, o miqdâr semritilir ki hareketinde düşer ve kalkar, bir düzyüye yürümeğe kâdir olmaz ve baʿdehu zebh olunup batnında olan eşkâtı ihrâc olunur ve batnı tuz ile doldurulup dikilir ve yirmi kıst su ile tabh olunur ve üç kütülî su kalınca kadar kaynatılır ve mevdiʿ-i vâhidde o üç kütülû su içilir. Bu tarîk Cālînûs'un beyân eylediği tarîktir, inşâallâhu taʿâlâ muʿalecâtta merağa-i dîk geldikçe bu miqdâr üzere bizim dahi ziyâdemiz maḥall-be-maḥall zîkr olunur.

Fi'l-İhtiyârî: Rûfus der ki horûsun ecvedî şaʿka ve şayha eylemek mer-tebesine varmayanlardır ve tavuğun ecvedî henüz yumurtaya başlamayan-dır, zamâni bu miqdârdan ziyâde olan horûs ve tavuk redîdir.

Fi't-Tabî: Ferâricin şahmı decâc-ı kebîrin şahmından harâretlidir.

Fi'l-Efʿâlî ve'l-Havâşşî: Horûsun haşîsinin lahmı maḥmûd ve haḍmı serîdir.

Fi-Aḍâi'l-Mefâşîlî: Düyüknü zîkr olunan merağası raʿşeye ve vecaʿ-ı mefâşîla muvâfiq olur ve vâcib olur ki bu emrâdlar için merağası istiʿmâl olunan dîk-i herim besbâyec ve şibt ve milh ile yirmi kütülî su içinde sunun sülüsü veyâhüd rubuʿu kalınca kadar tabh oluna.

Fi-Aḍâi'r-Reʿsî: Fetâ ve genç olan tavuk eti ʿaklı ziyâde eder. Ve tavuk beynisi nezf-i ruʿafî habs ve menʿeder eger o nezf dimâğın hicâblarına ʿarîd olur ise.

Fi-Aḍâi's-Şadri: Zîkr olunan merağa-i dîk rebve nâfiʿdir. Ve decâcin lahmı şavtı taşfiye eder. Dîk-i herimin merağası şibt ve kırtım ile zîkr olunan menâfiʿi câmiʿdir. Ve ferâricin isfîdbâcî iltihâb-ı miʿdeyi teskîn eder.

Fi-Aḍâi'l-Ġidâi: Merağa-i dîk rihten ʿarîd olan miʿde vecaʿına nâfiʿdir.

Fi-Aḍâi'n-Nefdi: Dîk-i herimin merağası besbâyec ve şibt ile kûlınca cidden nâfiʿdir. Genç tavuk eti menîyi ziyâde eder. Ve vaşfi zîkr olunan horûs merağası besbâyec ile sevdâyı ishâl eder ve kırtım ile şûrb olunur ise balgâmı ishâl eder. Ve o merağa edviye-i kâbîda ile maʿan tabh olunup saḥc için istiʿmâl olunur. Ve sût ile tabh olunup mesâne kurhaları için istiʿmâl olunur.

Fi's-Sümûmî: Tavuk veyâhüd horûs kalbi tarafından şakḳ olunup hevâmm soktuğu maḥallin üzerine vaḍc olursa sâʿaten-fe-sâʿaten biri gi-

derilip bir ğayrisi dahi vaç^c olursa semmin füşüvvünden ve ađđaya neşr ve sirâyetinden men^c eder. Ve semm sağy olunan kimseye düyükhun ve dücü-cün tabîhî şibt ve milh ile hasv olursa ya'nî bulamaç ittihâz olunup yediril-se kusturur, semmi ihrâc edip cidden nâfi^c olur.

Dâliyye Olan Edviyenin Sekizincisi Dimâğdır: دماغ

Fi'l-Mâhiyyeti: Dimâğdan murâd olunan hayvânâtın beynisidir ve beyni ma^crûftur.

Fi'l-İhtiyârî: Beynilerin efdali kuşların beynisidir huşûşan cebelî olan kuşların dimâğı ziyâde efdaldır, ammâ dört ayaklı en'âmin edmiğası içinde efdal olan kuzu dimâğıdır sonra efdal olan buzağı dimâğıdır.

Fi't-Tabî: Dimâğ bârid-i raţbdır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Dimâğ balğâm ve ahlât-ı ğalîzayı tevlîd eder.

Fî-Ağdâ'r-Re'si: Mebde'i dimâğın hiçcâbı olan ru'âfa ve burun kanına tavuk dimâğı nâfi^cdir. Ve devenin dimâğı kurutulup hamr sirkesi ile şar'ı olan kimseye sağy olursa nef'i olur.

Fî-Ağdâ'l-Ġidâ: Dimâğ hağm olduğu zaman muğaşşî olur, gönlü dön-dürür, şehveti izâle edip giderir ve vâcib olur ki dimâğ ebâzîr ile ekl oluna. Ve kaçan ta'am üzere kay' murâd olursa ta'am eklinden sonra dimâğ ekl olunur, lâ-mahâle kusturur. Ve dimâğın hağmı baţ'dır, mi'deyi telîh eder ya'nî mi'deye suvaşır.

Fî-Ağdâ'n-Nefdi: Baţnı telyîn eder. Ördeğın beyni mağ'ade şişlerinin edviyesindedir.

Fi's-Sümûmi: Sümûm sağy olunan kimselere edmiğa şâlih olur ve hay-vânât semmine dahi edmiğa tenâvülü devâ-i şâlihtir.

Dâliyye Olan Edviyenin Dokuzuncusu Dülbdür: دلب

Vankulu lügatinde der ki اَدْلُبُ [ed-dulb] (dâhın dammı ve lâmın sükû-nuyla) çınar ağacı; vâhidi "dulbe" gelir.

Fi'l-Mâhiyyeti: Şecere-i ma^crûfedir.

Fi't-Tabî: Kışrı ve cevzi şedîdü'l-yübstür. Ve dülb derece-i ülâda bâ-riddir ve kabuğu ve mîvesinin cilâsı ve tecffî şedîddir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşsi: Hanâfis¹⁷⁸ dülbün varakından ve mîvesinden ve kabuğundan helâk olur ve şedîdü't-teciftir. Ve yaprağı üzerinde bulunan gubâr havâssa ve gayriye redîdir ve müceffittir.

Fi'z-Zîneti: Dülbün kabuğunda cilâ ve tecfif kuvvesi vardır; ba'đı kerre baraşa ve behağa dahi nefî olur.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Yapracağı balgamî şişlere ve mefâşıl ve rükbe şişlerine nâfi'dir.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhi: Dülbün remâdı taқаşşür eden 'udva vaç' olunur ve tevessuğ eden cirâhât üzere dahi vaç' olunur ve sirke ile tabh olunan kabuğu âteş yaktığı yere nefî olur.

Fi'l-Âlâtı'l-Mefâşılı: Dülbün varakı ve yaprağı mefâşıl ağrularına ve harâretli şişlerine ve huşuşan dizlerde harâretli şişlere nâfi' olur.

Fî-A'đâi'r-Re'si: Dülbün kabuğu sirke ile tabh olursa dış ağrularına nâfi' olur ve devâ-i ceyyid olur. Ve dülbün gubârı sem'e ve bi'l-cümle üzünün ahvâl-i sâiresine redî olur.

Fî-A'đâi'l-Aynı: Yapracağının gubârı göze muğırır olur lâkin yaprağı tâze iken ğasl olup tabh olursa göze dımâd olursa nevâzili göze nüzûlden habs eder ve nâzil olanfarı [163b] heyecândan men' eder ve remedi men' eder.

Fî-A'đâi's-Şadri: Dülbün gubârı niyye ve şavta muğırır olur.

Fi's-Sümûmi: Dülbün şemeresi tarî ve tâze iken şarâb ile nehş-i hevâmma nâfi'dir ve cevzi şahm ile nehşe ve 'ağdaya dımâd olur. Ve qarîben zikr olundu ki dülb hanâfise semm olur; hanâfis, varakından ve kabuğundan ölür ve helâk olur.

Dâliyye Olan Edviyenin Onuncusu Diflâdr: دفلي

Vankulu lügatinde der ki اَلدَّفْلَى [ed-diflā] (dāl'ın kesri ve fâ'nın sükûnu ve elifin kaşrı ile) bir acı ottur. Ve sâhib-i Muhezzeb دَفْلَى [diflā] ağı ağacı demekle ma'rûf ağaçtır demiş. Ba'đılar elifi te'nîş için kılıp tenvîn idhâl eylemez ve ba'đılar elifi ilhâk için kılıp tenvîn idhâl eder. İntehâ mûlahhâşan. Ve Kâmûs'ta der ki ذِكْرَى [zikrā] vezni üzeredir, o bir nev' acı otun ismidir ki o ota Fârsi'de ona har-zehre derler, kattâldir, çiçeği sarı gül gibidir,

178 "Hanâfis" "hunfese"nin cem'idir, donuzlan böceğine derler.

mîvesi harnûb gibidir, hikkeye ve cerebe tılâ olunsa nâfî'dir ve rükbe ve zahr ağırlarına dımâdi nâfî'dir. Ve diflâ ğasl ve inķā olunduktan sonra tabh olunup tabîhi bir mevđ'e saçılrsa o mevđ'den berâġîsi ve arağa dedikleri böceġi tard ve merf eder. İntehâ. Ve ağaç olmayıp bu maħallde zıkr olunan ot murâd olduġuna İbn Kütbi'nin kelâmında taşriħ vardır ve kezâlik Ķânûn'un kelâmında dahi işâret vardır.

Fi'l-Mâhiyyeti: Diflâ¹⁷⁹ iki türlüdür, biri berrî ve âheri nehrîdir. Berrînin varakı semiz ot varakı gibidir belki semiz ot varakından dahi incedir ve yaprakları yer yüzüne döşenmiştir ve varakı katında şevk ve diken vardır ve hârâbatta nâbit olur. Ve nehrî diflâ ırmak kenârlarında nâbit olur ve ağşanı yerden yukarı nühüd edip kalkar ve dikenini hafî olur ve yapraġı söġüt ağacı yapraġı gibi ve tatlı bâdem yapraġı gibi enli olur ve tarmı cidden acı olur ve o nebtin sâkinin a'lâsi esfelinden ağlaz olur ve çiçeġi verd-i aħmer gibi olur, cidden aħsendir ve üzerinde tüyler ve saçlar gibi müctemi'a şeyler olur ve semeresi şulbe ve müfettiħa olur ve içinde şüf gibi haşvı olur.

Fi't-Tabî: Derece-i şâlisede hârr ve derece-i sâniyede yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Cidden muħallildir, tabîhi bir odaya reşş olunsa herâġîsi ve aradayı kâtt eder. "Arada" ağaç kurduna derler.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Diflânın varakı katı olan şişlerin üzerlerine vad' olunur ve menfa'at-i 'uzmâsi olur.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhi: Diflâ hikke ve cerebe ve taķaşşüre nâfi'dir huşuşan yapraġının 'uşâresi ziyâde nâfi'dir.

Fi'l-Ālân'l-Mefâşılı: Arkada olan eski ağırlara ve diz ağrısına nâfi'dir dımâd olunur ise.

Fi'l-Ağdâ'r-Re'si: Çiçeġi mu'atıttır, aksırtır.

Fi's-Sümûmi: Diflâ semmdir. Ve bağı kerre diflâ şarâb ile halı olunup hevâmm sokan kimseye saķy olunur ve menfa'ati olur. Şâhib-i Ķânûn der ki ben derim ki diflâyı saķyında haţar vardır, zîrâ diflânın kendi ve zehri insâna ve devâbba ve kilâba semmdir lâkin bağlıların zâhib oldukları üzere sezâb ile maţbüh olan şarâb ile şürb olunan diflânın semmiyyeti olmayıp mağarratı dahi olmaz.

179 "Diflâ" acı ottur, aġu otu dahi derler.

Dâliyye Olan Edviyenin On Birincisi Dâr-ı Fülfuldür: دار فلفل

Fi'l-Mâhiyyeti: Dâr-ı fülful şağır şey'lerdir ki enâmil gibi ya'nî parmaklar etrafı gibi olur ve söğüt ağacından dökülen söğüt çiçeği gibi olur lâkin ondan küçüktür. Ve dâr-ı fülful mütelezziz ve şulb ya'nî sıkı ve katı olur ve ta'mı hiddette fülful ta'mına karîb olur. İşbu dâr-ı fülful fülful ağacının ibtidâ meyvesi olur, ağacından dâr-ı fülful tesâkuṭ eyledikten sonra o ağacın ikinci mîvesi ma'rif olan fülful olur. Ve dâr-ı fülful semere-i ulâ olmakla erṭab olup te'ekkül eder ve evvel-i zevkte lez'î olmaz.

Fi'l-İhtiyârî: Dâr-ı fülfulün ceyyidi 'ameli olmayandır ve tül-i nehâr mâ-i fâtir içinde mekṣ olursa ḥall olmayıp ḥâli üzere bâkî kalandır ve ta'mında fülfulü müşâbih olandır.

Fi't-Tabî: Derece-i şâlisede ḥârr ve derece-i şâniyede yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Muḥallîdir, emrâd-ı bârideyi izâle eder.

Fî-A'dâi'l-Aym: Dâr-ı fülful keçi kebidinin meşvîsinin suyu ile emrâd-ı 'ayndan olan 'aşaya nâfi' olur.

Fî-A'dâi'l-Gıdâi: Hâdîmdır ve mûmrîdir ya'nî onunla ta'am istimrâ olunur ve mi'deyi takviye eder.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Bâhî ziyâde eder ve zencebîli hikâye eder ya'nî dâr-ı fülful ef'âli zencebîlin ahvâlîne müşâbih olur. *Qāmûs'ta geldi ki وَحَاكَيْتُهُ وَفَعَلْتُ وَفَعَلْتُ فِعْلًا أَوْ قَوْلًا إنتهâ.*

Dâliyye Olan Edviyenin On İkincisi Dehmesttir: دهمست

Dehmest lügat-i Fârsîdir. Ḥalîmî der ki dehmest defne ağacı ki yemişine ḥabbu'l-gâr derler. إنتهâ.

Fi'l-Mâhiyyeti: Dehmest gâr dedikleri ağaçtır, ḥabbı kezâlik varakı dahi isti'mâl olunurlar, bi'l-cümle eczâsından ḥabbı kavî olur ve ḥabbından sonra aqvâ olan aşlının kabuğu olur. Ve dehmestin bu ef'âlinden bu maḳâmda bir şey' zikr ederiz, tamâmı faşlu'l-ğaynda gâr mâddesinde zikr olunur.

Fi't-Tabî: Derece-i şâlisede ḥârr ve derece-i şâniyede yâbistir.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Dehmest 'aşabın istirḥâsına ve fâlic ve laḳveye devâ-i ceyyiddir.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Meshûku ve döğülmüşü mu'atṭıstır ya'nî aksırtır.

Fî-A'ḍāi'l-Ġidāi: Kebid ve tihāl şişlerinden nāfi'dir.

Fî-A'ḍāi'n-Nefdi: Kûlınca nef'i olur hattâ Kânûn'un bu kelâmını idâh edip İbn Kütbî der ki habbu'l-ġâr saḥḥ olunup iki mişkâl miqdârı yâbisen şûrb olunsa mağsı şûrbü sâ'atinde teskîn eder.

Fî's-Sümûmi: Ba'ḍılar dediler ki dehместin suyunu şûrb ilanım semmine muḳâvim olur.

Dâliyye Olan Edviyenin On Üçüncüsü Düserdir: دوسر

*Halîmî der ki "duser" yulaf ki hubûb cinsindedir.*¹⁸⁰

Fî'l-Mâhiyyeti: Duser bir haşîşedir ki onun varakı hınta varakı gibi olur lâkin hınta varakından yumuşak ve elyen olur ve o nebtin semeresi iki veyâhüd üç 'aded hicâb içinde olur ve üzerinde şa'r ya'nî kıl mişlli bir şey' olur. Ve ba'ḍı kerre o semereden 'uşâre itihâz olunup hıfz olunur ve o semere haşîşinden efdal olur.

Fî'l-Tabrî: Duser derece-i ulâda hârr ve derece-i sâniyede yâbistir.

Fî'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Müceffif ve muḥallîdir.

Fî'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Taşallübe ve katılığa ibtidâ eden veremleri tel-yîn edip taşallübden men' eder.

Fî'z-Zîneti: Duserin havâşşındandır ki dâ-i şa'lebi izâle eder.

Fî-A'ḍāi'l-Aynî: Gözde olan ġarbî illetine nef'i olur.

Dâliyye Olan Edviyenin On Dördüncüsü Derdâdir: دردار

Kara ağaç dedikleri şecerdir diye işâret olunmuştur lâkin Halîmî der ki derdâr kavak ağacı dedikleri ki 'Arabca şeceretü'l-baḥḥ derler, kabarcıkları olur, pus¹⁸¹ gibi nesnecikler olur, 'acâyiz taḥlîl-i evrâm için sût ile dürterler, şifâ olur. İntehâ. Lâkin kavak ağacına ġareb derler ve ġareb müfredâtın âher faşlında gelir. Pes bu maḳâmda derdârdan işâret olunan ma'nâ murâd olunmak evlâ olur. Bunların müşâkilleri cümle hilâf ve şaḫşâf ecnâsından olur.

Fî'l-Mâhiyyeti: Dîskürîdüs der ki hilâf ağacı gibi derdâr bir ağaçtır, ehl-i şâm o ağaca derdâr derler ve ehl-i 'Irâk şeceretü'l-baḥḥ tesmiye ederler;

180 "Duser" ılaḫ dedikleridir, iki başı ince olduğundan duser tesmiye olunur. [Diğer kaynaklarda "devser" şeklindedir.]

181 [Yazmada "püsn" idi, Halîmî yazmalarına göre "pus" olarak tashih edildi.]

o şecerden biraz akmâc zuhûr eder ki o akmâc¹⁸² müntefihadır, rummânât kadar intifâh hasebiyle o akmâc büyük olur, içinde ruṭûbât vardır ki o ruṭûbetten baḳḳ yaʿnî sinek tevellüd ve tekevvün eder. Ve o akmâc tefettuk [164a] edip açıldıkta sinekleri ḥurûc eder, kezâlik o ağacın kendi ḡilâfında yaʿnî kabuḡunda olan ruṭûbet dahi kurusa ondan dahi baḳḳa müşâbih bir ḥayvân tekevvün eder. Ve derdâr ağacının yapraḡı tâze ve raṭb iken taḡb olundukta ekl olunur.

Fi'l-Havâşşî ve'l-Efʿâli: Ḳabḍ-ı cilâsı vardır, kışrı kâbıddır ve kökübün ḳabḍı dahi kışrın ḳabḍına ḳarîb olur.

Fi'z-Zîneti: Akmâc'ının ruṭûbeti yüzü cālî olur ve henüz raṭb iken kabuḡunun sirke ile göze cilâsı olur.

Fi'l-Hurâci ve'l-Kurûhi: Derdârın kabuḡu ḍarb olunan maḥallere ve cirâhât üzerlerine ribât gibi leff olunup sarılır ve o sarıldığı maḥalleri idmâl eder. Kezâlik çiçeḡi ve yapraḡı ve kabuḡu dahi cirâhâta şâlih olur. Kezâlik kışrından çürüyüp tesâkuf ve tenâşür eden eczâlarının ve daḳîk gibi yaʿnî un gibi daḡılan eczâlarının dahi cirâhâta nefʿ olur ve cirâhât-ı ḥabîseleri saʿydan ve sirâyetten mâniʿ olur ḡuşûşan o eczâlara kendi mişlli enîsün katılıp maṭbûḡ ile maʿcûn oluna.

Fi'l-Âlân'l-Mefâsılı: Kökünü ve yapraḡının maṭbûḡu ile kırılıp kesr olunan kemiklere tenṭil olunur.

Fî-Aḍâi'n-Nefḍi: Ğalîz olan kabuḡundan bir mişḳâl miḳdârı maṭbûḡ ile şürb olursa yâḥûd sovak su ile şürb olursa balḡamı nefḍ eder, müşhil-i balḡamdır.

Dâliyye Olan Edviyenin On Beşincisi Dîvdârdır: دیودار

Ḥalîmî der ki “dîvdârû” ve “dîvdâr” bir nefʿ ardıç ağacıdır ki sûtü olur, “şîr-dîvdâr” derler, istirhâ-i ʿaşab maraḍlarında ve eflâc ve laḡve ʿilâclarında bundan eḑḑal dârû yoktur, ḡârr-ı yâbistir. İntehâ.¹⁸³

Fi'l-Mâhiyyeti: Dîvdâr übhül yaʿnî ardıç ağacı cinsinden bir nefʿdir ve ona şanevber-i Hindî derler ve onun ʿdânı zürünbâd ʿdânına müşâbih olur,

182 “Akmâc” tomurcuk nesnelere.

183 [Ragıp Paşa'da “düydâr” harekesi verilmiştir.]

onda hiddet-i yesîre vardır. Ve dîvdârın lebenine şîr-dâr derler, hârr-ı hır-rîftir, mu'atıştır.

Fi't-Tabîrî: Derece-i şâliğede yâbistir ve yübsü harrından ekşerdir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Lebeninde harâfet vardır, ihrâk eder ve cevhe-rinde kabđ vardır.

Fi'l-Âlâtî'l-Mefâsılı: 'Aşab istirhâsına ve fâlice ve lağveye gâyette cey-yiddir, o emrâda dîvdârdan efdal nesne olmaz.

Fî-A'đâr-Re'si: Dimâğda olan emrâd-ı bârıdeye ve sekteye ve şar'a nâ-fî'dir.

Fî-A'đâr'l-Ğıdâi: Lebni mu'atıştır.

Fî-A'đâr'n-Nefđi: Meşâne ve böbreklerde hâdiş olan haşâtı pâreler ve tabî'atı habs eder ve tabîhinde oturan kimsenin mağ'adesinde olan istirhâya nâfî'dir, izâle eder.

Dâliyye Olan Edviyenin On Altıncısı Dürdiyydir: دردی

Muhammed el-Vanî Terceme-i Şihâh'ta der ki ^{الدردی} [ed-durdiyy] (dâl-ı ulânun dammı ve şâniyenin kesri ile ve âhîrinde vânnın teşdîdiyle) bir nesne-nin dibine çöken yaramaz, yukâlu: ^{هذا دُرْدِي الرَّزِيْب} Intehâ.

Fi'l-Mâhiyyeti: Fenn-i tıbbda dürdiyy he sirkenin ve şarâbın dibine çöküp rüsüb eden eczâ-i arđiyyet murâd olunur ve bu levh-i mâhiyyet ancak nüşha-i sultâniyyede mezkûrdur.¹⁸⁴

Fi'l-İhtiyârî: Dürdîlerden efdal ve eslem olan hamr-ı 'atîkin dürdîsi olur ve sonra efdal olan hamr-ı 'atîk dürdîsine müşâbeheti olan dürdîler olur. Ve sirkenin dürdîsinin kuvveti şedîde olur ve istî'mâl etmek murâd eden kimse dürdî-i halli tecfif edip ve ziyâde kurutup ve zebedü'l-baħrı ihrâk eder gibi ihrâk etmeğe muhtâc olur ve ihrâkın tarîki budur: Bir hâzefe veyâhüd bir kıdr içine konup ağzı tatyîn olunur ve beyâd olunca kadar âteş üzerinde ihrâk olunur ve o muhrağ zerûr kılınıp bir mevđî'e ekilse rakîk ekilir. Ve her dürdî-yi istî'mâl bu vechle olur. Ve vâcib olur ki dürdî tâze ve tarî iken zıkr olunan vech üzere ihrâk olunup istî'mâl oluna, zirâ 'atîk olan dürdînin kuvveti da'ife olur. Ve vâcib olur ki dürdî bir kap içinde hıfz olunup havâdan şavn ve hıfz oluna, havâ dokunmaya ve ba'đı kerre tütîyâ gâsli gibi gâsl olunur.

184 "Dürdiyy" Türkıde zeyt ve sirke gibi mâyirâtta olan tort dedikleri nesnedir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Sirke dürdîsi cem'ân dürdîlerin kavîsidir ve kuvveti bunlardır: cellât-ı kâbîdadır ve dürdî-i muhraqta ihrâk kuvveti vardır ve hem mu'afkindir ve bu kuvvetleri evvelen mezkûr olan kuvvetlerinden başka bir kuvvettir.

Fi'z-Zîneti: Tırnakları ebyad olan kimselere muhraq olan dürdî rîtiyâ nec ile isti'mâl olunur ise işlâh edip levn-i aşlîsi üzere eder.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büsûri: Gayr-i muhraq olan dürdî yalnız veyâhüd âs ile tehebbüce ceyyid devâdır ve kırhası olmayan beşre ve sivilcileri dahi fâş eder, dağıtır.

Fî-A'dâi's-Şadri: Gayr-i muhraq olan dürdî bedene lehîbi söndürür eger o lehîbi olan bedende demin ihtikâm olur ise.

Fî-A'dâi'l-Gıdâi: Gayr-i muhraq olan dürdî mevâddi mi'deye seyelândan men' eder.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Gayr-i muhraq olan dürdî ile hâric-i rahim çimâd olunsa şamşın nezfini men' eder.

Dâliyye Olan Edviyenin On Yedincisi Duğândır

Ya'nî Tütündür: دخان

Fi'l-Mâhiyyeti: Duğân arđiyyetin laţifi olan bir cevherdir *ya'nî bir cism ihrâk olunduğunda o cismde olan eczâ-i laţife-i arđiyye vü nâriyye tereffû eder, zîrâ nârin mağalli ve meskeni eümle'anâşırın üzerinde olur ve ihrâk olunan cismin nâriyye olan eczâları o 'âlî mağalli tâlib olur ve arđiyyetin eczâ-i laţifeleri leţâfeti hasebiyle nâriyyete teb'iyet edip ma'an mürtef'a olur ve o mürtef'a olan eczâlara duğân tesmiye olunur. Fi'l-hakîka duğân eczâ-i nâriyye ve eczâ-i arđiyyeden mürekkebdir. Kânûn'un ta'rîf-i duğânda eczâ-i arđiyyeye zikri taşşîşinin vechi menf'at ancak eczâ-i arđiyyette olduğundan olur ve yine onun için olur ki zikr olunan duğândan düde ittihâz ederler, mürekkeb yapanların düdesi gibi; ekşer-i hâlde eţbbânın duğândan murâdı o düde olur ve ondan nâriyyet munfaşıla olur. Pes duğân o cevher-i arđî hasebiyle muhtelif olup duğân için aşnâf-ı keşire olur. Ve bi'l-cümle duğânın aşnâfı müceffittir, zîrâ arđın tabî'atı yâbistir ve bâ-ğuşuş duğânda nâriyyet-i yesîre dahi olur, nârin tabî'atı dahi yâbistir.¹⁸⁵*

185 "Duğân" egerçi tütüne derler lâkin murâd olan duğânın isî ve kurumudur ki her nesnenin duğânında istihrâc olunur ve ona düde derler.

Fi'l-İhtiyârî: Edhînenin aqvâsı kaqrânın duhânı olur sonra raṭb olan ziftin duhânı qavî olur sonra mey'â duhânı aqvâdır sonra mürrün duhânı sonra günlük duhânı sonra buṭmun duhânı aqvâdır ve zann olunur ki neftin duhânı cümlesinden aqvâ olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Duhân mündic ve muḥallildir.

Fî-A'ḍâi'l-Ayn: Duhân-ı kündür ya'nî günlük duhânı ve kezâlik duhân-ı buṭm kuruḥ-ı 'ayn edviyesinde vâki' olur ve 'aynda nebât-ı şa'ırî men' eder ve kezâlik 'aynda sülâk ve te'ekkül ve bilâ-remed ruṭûbet ḥudûşunu ve kuruḥ-ı mâkî men' eder.

Dâliyye Olan Edviyenin On Sekizincisi Duḳûdur: دقو

Fi'l-Mâhiyyeti: Yaban hayucunun tohumu ve bezridir ve cizr mâddesinde onun emri tafşil olundu.

Fi't-Tabî: Derece-i şâlişede ḥâr ve derece-i şâniye¹⁸⁶ evvelinde yâbistir.

Fi'l-Havâşşî: Cidden müfettihtir.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Bēvli ve şamşı idrâr eder ve ikisinde dahi nef'i olur.

Dâliyye Olan Edviyenin On Dokuzuncüsü Demü'l-Aḥaveyn

Ya'nî İki Kardeş Kanı Demekle Ma'rûf Olan Devâdir: دم الأخوين

Fi'l-Mâhiyyeti: Bir nev' euşâredir ki kırmızı olur ve ma'rûf meşhûrdur.¹⁸⁷

Fi't-Tabî: Ḥârrdır lâkin ḥarâreti keşire deḡildir ve ba'ḍı eṭibbâ bâriddir dediler lâkin yübüseti derece-i şâniyede olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Qurḫaları ve tâze olan cirâhatları ilzâk eder ya'nî [164b] ayrılan eczâları biri birine yapıştırır.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: Mi'deyi takviye eder.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: 'Aql eder ve saḫcdan ve maḫ'adede olan yarıklarda nef'i olur

Fi'l-Ebdâli: Demü'l-aḥaveyne her fi'linde marul bedel olur ba'ḍı eṭibbânın zu'umu üzere.

186 [Yazmada "derece-i şâniye" fakat Ragıp Paşa'da ve Arapça nüshalarda "derece-i şâlişe"!]

187 "Demü'l-aḥaveyn" iki karındaş kanıdır, ona dem-i tinnîn ve dem-i şu'bán dahi derler. Ba'ḍılar şamḡdır, Seḡḡarî dedikleri cezîrede meclûb olur derler.

Dâliyye Olan Edviyenin Yirmincisi Dend Dedikleri Devâdır: دند

Halîmî der ki “dend” tabîbler katında habbu's-selâfîn dedikleri devânın adıdır, ammâ Esedî-i Tûsî dedi ki her nesne ki gâyetle kabûdan boğaz yutar, mazu gibi ve nar kabuğu gibi, denddir dedi. İntehâ. Ve İbn Kûtübî der ki dend hırvâ-ı şînidir. Bâçdılar dend mâhû-dânedir yâ'nî habbu'l-mülûk dedikleri devâdır dediler, o kimseler gâlaṭ eylediler. “Hırvâ” dirhem vezni üzere kene otudur diye Vankulu lügatinde ve Halîmî'de mestûrdur. Dendde bu mişli hilâf olduğundan şâhib-i Qânûn tâ'yîn etmeyip dedi:

Fi'l-Mâhiyyeti: Şîni olan dend fustuk gibidir ve dend-i Şîhrî hırvâ-ı ahmer gibidir, üzerinde siyâh noktalar vardır. “Şîhr” Yamen'de bir beldenin ismidir, Şarṫā gibi iklîm-i evveldendir, kündür olduğu maḥallidir. Ve dend-i Hindî'nin hacmi ve cüssesi Şîni ile Şîhrî arasında mütevassıttır, Şîni'den aşğar ve Şîhrî'den ekberdir. Ve dendin lübbü şufrete mâildir ve hâşşası budur ki mürür-ı ezmân ile lübbü teşâgur edip nokşân olur hattâ külliyyen fenâ bulup o zamân-ı keşre mürûru ile bir nesne kalmaz lâkin kendi bilâdında oldukça geç fenâ bulur.

Fi'l-İhtiyârı: Dend-i Şîni cümle akvâ olur ba'dehu Hindî akvâ olur ve dend-i Şîhrî redî olur. Şîhrî'nin âmeli baṫı olur ve kerb ve mağş ihdâş eder. Ve vâcib olur ki âlet-i hadîd ile dend-i Şîni'nin kabuğu soyula, dudağa mess olunmaya, kaçan Şîni'nin kabuğu dudağa dokunsa dudağın levn-i aşlîsini izâle eder ve barâş gibi bir nesne ihdâş eder. Ve kaçan dend-i Şîni'nin kabuğu soyulsa habbın içinde bir nesne zâhir olur ki ona lisân tesmiye ederler, o lisân lübbün ortasında bitip başına çıkınca kadar uzar, onun harâreti derece-i râbî'anın âhîrine bâliğa olur, semm-i muvahhîdir, bîş gibidir, ilâc kabûl etmemek mertebesine bâliğ olur, pes vâcib olur ki o lisân lübbden ahz ve tarḫ olunup dend ba'dehu isti'mâl oluna.

Fi't-Tabî: Dend cidden hârrdır.

Fi'z-Zîneti: Müleyyin olan edviyeyi dende ḫalt edip o maḥlûṫ ile istifrâğ olunsa sū-ı sa'ırî hıfz eder.

Fî-Adâi'n-Nefdi: İfrâṫ üzere ishâli olur. Dendin bir şerbeti bir ḫabbe ve bir niş ḫabbe olur. Ve dend ancak mefâşılta olan ruṫubâtı ve sevdâyi ve balğamı ishâl eder ve dend ancak belde-i bâridede ve bâridü'l-mizâc olanlara saḫy olunur ve yalnız saḫy olunur. Ve ba'dı kerre tecâsür olunup

ışlâh olunan dend iki dānıka varınca kadar saḳy olunur eger saḳy olunan kimse ḳaviyyü'l-mizāc olur ise ve ishāle müteḥammil olur ise. Ve vācib olur ki dend saḳ olunup nişāstec ile ve za'ferāndan bir şey ile ḥalt oluna. Ve fi'line mu'fın olan edviye-i müşhile ile ḥalt olunmak murād olunur ise afyün ve eferbiyün ḥalt olunmaya belki türbüd ve eşek sütü ve pelin 'uşāresi ve ḥabbu'n-nıl ve kürküm mişliye iki ḥumus ḥalt oluna, mā-ʿadāya ḥalt olunmaya.

Dāliyye Olan Edviyenin Yirmi Birincisi Demdir: دم

Fi'l-Māhiyyeti: Demin ta'rīfi budur: الدم خلط سيال احمر من شانه ان يغدوا الغضاء Ya'nī kan aḥlāt-ı erba'adan bir ḥılt olur ki o ḥılt akıcı ve kırmızı olur ve onun şāni budur ki a'ḍāya ḡidā olur ve fenā bulan eczālara onunla bedel ḥāşıl olur. *Ve bu ta'rif nüsha-i sultāniyyede mezkurdur.* İnsanın demi dem-i ḥinzīr ile her şeyde müteşābihlerdir ve ikisinin etleri dahi müteḳāriblerdir her ne kadar kerāmette ve ḥabāsette müteba'idler ise ḥattā bir kimse ḥinzīr eti istihbās etmeyen tārfeye bir müddet laḥm-ı insāni laḥm-ı ḥinzīr olmak üzere bey' eyledi ve kimse o laḥmın laḥm-ı insān olduğuna mütenebbih olmadı o vakte gelince kadar ki beyne'l-luḥüm eşābi'ci insāndan bir işba' bulunup onunla mā-cerā nümāyān ve bey' olunan luḥmān luḥüm-ı insān olduğu zāhir ve 'ayān oldu. Ve eṭibbā dediler ki bir kimse insān demi üzere bir nesne tecribe etmek murād eylese o kimse ḥinzīr demi üzere tecribe eylesin, zīrā ḥinzīrin demi her ne miqdār insān deminden aḍ'af ise lākin müşābeheti vardır. Ve eṭibbānın dem ḥaḳḳında yazdıkları maḳālātu biz dahi yazarız lākin o maḳālātın ekşeri mu'temed deḡildir ve içinde ḳalilen mu'temed dahi olur.

Fi'l-İḥtiyārı: Edviyede isti'māl olunan dem vācib olur ki dem-i selīm olup levninde ḥılt-ı ḡālibin eşeri ve levni olmayan ve kezālik 'ufūneti olmayan ḥayvāndan me'ḥūz ola.

Fi'l-Ef'āli ve'l-Ḥavāşşı: At kanı muḥriḳ ve mu'affindir ve cemī'an istimrāsı ve ḥadımı şa'bdır ḥuşuşan atın dem-i ḡālizinin istimrāsı ziyāde şa'bdır.

Fi'z-Zīneti: Issı tavşan kanı behaḳa ve kelefe nāfi'dir. Ba'ḍıların ḳavli üzere yarasanın kanı nebāt-ı şa'ra māni' olur lākin bu kelām şāḫiḥ deḡildir.

Ve yeşil kurbağanın kanı kezâlik kırd-ı kelbiyyenin kanı ya'nî büyük olan maymunun kanı nebât-ı şa'ra ziyâde mâni' olur. *Ķānūn*'da "demü'l-ħilm" vâķf olmuştur ve *Ķāmūs*'ta mezkûrdur ki "ħilm" kırdım şağirine ıtlâķ olunur veyâħūd kebirine ıtlâķ olunur, addâddandır.¹⁸⁸ Ve ibn Kütbi kırd-ı kelbiyye diye tãbir eder ve gözde biten tüye mâni'dir diye nebât-ı şa'ra o vechle beyân eder.¹⁸⁹ Ve ħuffâşım¹⁹⁰ kanı ba'đıların kavli üzere memeleri ħâli, üzere ħıfz edip tezâyüd-i fâhişten men' eder, ba'đının bu kavli dahi müteħaķķaķ değildir.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşüri: Tavşan kanı üzere ħarâretli şişleri serî'an inđâc eder, kezâlik teysin ya'nî ergeç dedikleri keçinin kanı dahi o şişleri inđâc eder lâkin cümüd edip donduktan sonra isti'mâl olunur. Ve ħayđ kanı ile ħumret dedikleri şişler telâķ olunur. Ve sevr¹⁹¹ kanı ıssı iken şulb olan şişlere nâfi' olur. Ve ıssı iken tavşan kanı lebeniyye olan şişlere ve beşrelere nâfi' olur.

Fi'l-Ālân l-Mefâsılı: ħayđ kanı nıķris üzere damlatılıp nef'i olur.

Fi'l-Āđâ'r-Re'si: ħamâm ve şifnîn ve vereşânın kanları ħâşime ve âmme tesmiye olunan baş yarıklarına ıssı iken takfir olunsa nâfi' olur ve dühn-i verd ile o kanlar müftir iken ħalt olunur. Āli maħallden suķût eden kimselerde isti'mâl olunsa verem ħudûsuna mâni' olur. "Ĥamâm" güğercin ma'nâsıdır. Ve "şifnîn" yaban güğercinidir ki levnde ve cüssede üğeyik dedikleri kuşa karîb olur. Ve "vereşân" güğercine müşâbih bir kuştur ki tafşili mürür eyledi. "Ve "şicâc" "şecc" in cem'idir, cirâĥat eger başta olur ise ona "şicâc" derler ve eger sâir âğâda olur ise "cirâĥat" ismine maĥşûş olur. Ve şicâcın aksâmı çoktur, birisi ħâşimedir ve biri dahi âmmedir. "Ĥâşime" ona derler ki baş kemiği münkesir olup yarıla. Ve "âmme"

188 'Örf-i lügavî budur ki bir lafz müteğâddeyn olan iki ma'nâya başka başka vaçf olunsa ona addâddandır derler.

189 [Mütercimim Ragıp Paşa nüshasında "ħilm" harekelediği kelime "ħalem"-dir ve "ħalem" kelimesini mütercim büsbütün yanlış anlamış ve tercüme etmiş, metinde yer alan "ħalem" kelimesi kene, sakırğa anlamına gelen كُرْد [ķurâd] iken bunu maymun anlamına gelen كُرْد [ķırd] ile karıştırmıştır. *Ķānūn*'da da açıkça böyledir! Dolayısıyla büyük ya da küçük olan, maymun değil kenedir.]

190 "Ĥuffâş" ve "ħuşşâf" rummân vezni üzere ikisi dahi lügattir, yarasa ma'nâsıdır.

191 "Sevr" öküz ma'nâsıdır.

ona derler ki baş yarığı ümm-i dimāğa bâliğ ola. “Ümm-i dimāğ” beyni-yi muhîṭ olan hicāb-ı ğalîz ve hicāb-ı rakîka derler. Ve şicācın aḥkāmını tamāmen bilmek murād edenler kütüb-i fıkhiyyede faşlu’ş-şicāca mürāccā’at eylesinler. Ve Cālînüs der ki zıkr olunan kanların müftir olmasının ma’nāsı budur ki o kanlar bir müddet terk olunur ve isti’māl olunmaz ve terk ile ef’âlerine fütür gelir ve kaçan o dimā’ ya’nî o kanlar dühn-i verd ile ḥalt [165a] olursa ef’âlini tamāmen işler, dühn-i verd o kanlara ‘arıḍ olan fütürü izāle edip tāze eder. Ve tavuk kanı dahi bu minvāl üzeredir, kaçan terk olunup fi’line fütür gelse dühn-i verd ile tazelendir dediler. Ammā eşek kanı menşe’i hicāb olan ru’āfi [def’] eder. Ve sülāḥfāt-ı berriyyenin ya’nî berrî olan kaplubāğanın kanı şarāb ile şar’ için isti’māl olunur. Ve erkek kuzu kanı dahi şarāb ile maşrû’a saky olunur. Baḍılar dediler ki cemel ya’nî erkek deve kanı şar’a nāfi’ olur lākin bu ḳavli şaḥîḥ değildir. Cālînüs der ki cemel bi-ḥasebi’l-keyfiyyet o meblağa bâliğ değildir ki şar’ı ḳaṭ’ ve izāle eyleye. Muşannif der ki cāizdir ki o ḳāilin ḳavli keyfiyyātından istidlāl ḥasebiyle olmaya belki tecrîbe ḥasebiyle ola, zîrā keyfiyyātında müsā’ade yok iken şüret-i nev’iyye ḥasebiyle baḍı devālardan baḍı ef’āl şadır olur ve o ef’âlin şudûru tecrîbe ile bilinir, keyfiyyātın ona istidlāl olunmaz, pes cāizdir ki dem-i cemelde her ne kadar bi-ḥasebi’l-keyfiyyāt şar’ı ḳaṭ’ edecek kuvvet yok ise şüret-i nev’iyye ile ḳaṭ’ eylesin ve o ḳāil o ḥāşşayı ve menfa’ati tecrîbe ile bilsin ve eger tecrîbe o ḳāilin kelāmını taşḍîḳ eder ise o ḳavli şaḥîḥ olur, keyfiyyātın müsā’adesi olmadığı şıḥhate münāfi değildir lākin tecrîbeye muhtācdır.

Fî-’Aḍḍā’i’l-’Aynı: Verelin ya’nî büyük vezge ve keler kanı ve kezālik ḥırzevniñ kanı başarı kuvvetlendirir. Ve ḥırbānın¹⁹² kanı göz kapaklarını tüy bitmekten men’ eder. Ve baḍıların ḳavli üzere yeşil kurbağanın kanı dahi göz kapaklarında nebāt-ı şar’ı men’ eder lākin bu ḳavli tecrîbe taḥḳîḳ ve taşḍîḳ eylemez. Ḥamām ve vereşān ve şifnîñ kanları ḥuşuşān bu tıyûrun kanatlarında olan damarların kanları emrād-ı ‘ayndan ṭarfe maraḍı üzere

192 الْحِرْبَانَةُ [el-ḥırbā’] (ḥā’ nın kesri ve elifin meddi ile) bir nev’ kertenkeledir ki güneş yüz tutup güneş ne cānibe devr eder ise o dahi o cānibe teveccüh eder ve güneşin ḥarāreti ḥasebiyle elvān-ı muhtelifle ile mütelevvin olur. أُمُّ حُبَيْبٍ [ummu ḥubeyn] in müzekkeridir ki أُمُّ حُبَيْبٍ [ummu ḥubeyn] dahi kertenkele ismidir; mü’ennesi الْحِرْبَانَةُ [el-ḥırbā’et]tir. *Tercüme-i Şiḥāḥ* li-Muḥammed el-Vani.

damlatılır. Ve fâhte ya'nî üğeyik dedikleri kuşun demi dahi mezkûrlar gibidir. Ve bu zîkr olunan kuşların yeleklerinin kanlı olan kökleri damlatılır ise o dahi nâfi' olur, o kökler tarfe üzere damlatılır ve ekilir lâkin Cālînûs der ki bizim yanımızda olan edviye-i sâire o kökü göze dürtmekten muğnî olur ya'nî o kanlı kökü göze ilkâ eylemek hâtarlıdır, lâzımdır ki ondan ihtirâz olunup hâtarsız devâ ile mu'âlece oluna.

Fî-A'çdâi'n-Nefesi ve's-Şadri: Baykuş kanı sedye-i nâhidi¹⁹³ 'alâ-nehdihi hıfz edip memeleri büyümeğe mâni' olur lâkin bu kavlin dahi aşlı mütehaqqak değildir. Ammâ keçi yavrusunun galîz olan kanı donmazdan muqaddem o kandan bir vuqıyye aḥz olunup ve sirke ile hâlḥ olunduktan sonra o maḥlûḥ kan üç gün müsahḥanen şûrb olursa bir kavm şehâdet eder ki hıfz-ı sedye o dahi nâfi' olur.

Fî-A'çdâi'n-Nefdi: Eṭıbbânın zümüne göre hayḍ kanını ihtimâl eden hatunlar gebe kalmazlar. Tüyüs ve mâ'iz ve ibil kanları kurutulup isti'mâl olursa ishâli ḥabs eder. Ve keçi kanı bal ile şûrb olursa züsentâriyâdan nef'i olur. Ve teysin ya'nî ergeç dedikleri keçinin kanı kurutulup isti'mâl olursa böbreklerde olan ḥaşâtı tefṭit edip paralar.

Fî's-Sümûmi: Keçinin yâḥûd geyiğin veyâḥûd tavşanın kanları kurutulup şarâb ile şûrb olursa siḥâm-ı Ermîniyye-i mesmûma işâbet eden kimseye nâfi' olur ve o semmin maḍarratını def' eder. Ve kelb-i kelibin demi dahi nâfi'dir, maḍarrat-ı semm-i siḥâm-ı mesmûmeyi def' eder. Ve kavmin erâcîf-i kelimâtlarından biri dahi budur ki kelb-i kelibin demi kelb-i kelib 'aḍdasına nâfi' olur.

Dâliyye Olan Edviyenin Yirmi İkincisi Dînârüye

Dedikleri Devâdır: دینارویه

Ḥalîmî der ki dînârüye çördek dedikleri ot ki yaban durak otu dahi derler, yoḡurdu onunla tâ'biye ederler. İntehâ. İbn Kütbî der ki dînârüye ism-i Fâsîdir, eṭıbbâ-i İrâk katında ḥizâ ve züferâ iṭlâk olunur, zîrâ onlar katında ḥizâ ve züferâ şey'-i vâḥiddir lâkin Maḡrib eṭıbbâları katında ḥizâ başka ve züferâ başkadır. Pes bu temhîd zîkr olundu, Ḳânûn zîkr eyleyelim:

193 اَلنَّاهِدُ [en-nâhid] (hâ'nın kesriyle) ve اَلنَّاهِدَةُ [en-nâhidet] memesi kalkmış kız. Vankulu.

Fi'l-Mâhiyyeti: Ba'dılar dediler ki dînârüye hizâ dedikleri nebettir. Ve bu devânın menâfi'ini biz faşlu'z-zâda züferâyı zıkr eylediğimiz mevdi'ce beyân eyleriz, zîrâ denildi ki dînârüye ve züferâ şey²-i vâhiddir, o maħallde dînârüye menfa'atini taleb eyle.

Dâliyye Olan Edviyenin Yirmi Üçüncüsü Dühndür: دهن

Bundan aħdem dühn-i belesân zıkr olundu, ammâ dühn-i ħırva^c ve dühn-i fücl kuvvetleri biri birine müteşâbihlerdir, ikisi dahi muħallillerdir, biri birine kıyâs ile o iki dühnün aĸvâsı dühn-i ħırva^cdır velâkin dühn-i fücl eşandır. Ve dühn-i fücl 'atıĸ zeyte müşâbihtir.

Fi't-Tabı: Bu iki dühnün tab'ları derece-i şâlişede ħarr-ı yâbistir. Dühn-i süsen ve dühn-i yâsemîn derece-i şâlişede ħarr-ı yâbistir. Ve dühn-i encüre ve dühnü'l-ķırtım derece-i ülâda ħarr^c ve derece-i şâniyede raĸbdır. Ve dühn-i nercis¹⁹⁴ derece-i şâniyede ħarr, derece-i ülâda raĸbdır. Ve ħırrı¹⁹⁵ dühnü derece-i şâniyede ħarr-ı raĸbdır. Dühn-i bân ve dühn-i levz-i mürr dahi ħırrı gibi derece-i şâniyede ħarr-ı raĸbdır. Etrâf-ı kerm ya'nî üzüm teĸegi uçlarının ve filizlerinin dühnü ve dühn-i verd ve dühn-i luffâĸ ya'nî yebrûĸ semeri ki ona ħabbu's-selâtin dahi derler, onun dühnü işbu üç 'aded dühn tebrîd ve ĸabĸda biri birine müteĸâriblerdir ve ayva dühnü dahi onlar gibidir. Ve babadya dühnü itidâl üzere ħardır. Ve durak otu dühnü babadya dühnüne müşâbihtir ve babadya dühnünden süĸûnetlidir. Ve nercis dühnü kuvâda ve ef'âlde durak otu dühnüne ĸarîbdır lâkin dühn-i nercisin râyiĸası ħiddetlidir, binâen 'aleyh başa sürülmeĸe şâliĸ olmaz. Şibt ya'nî durak otu yağının başa şâlâĸiyyeti ĸadar dühn-i benefsecde ĸabĸ yoktur lâkin ĸalîlü'l-miĸdâr tebrîdi vardır. Dühn-i sezâb muħallildir. Biz bu maĸâmda şan'at zıkr eylemeziz belki o şimâ'ayı aĸrâbâdîn yazdığımız kitâb-ı ħâmiste beyân eyleriz ve kezâlik edviye-i keşîreden mürekkebe olan ĸuş ve dâr-ı şîşe'ân dühnü mişlli edĸânı dahi biz ancak aĸrâbâdînden zıkr eyleriz, o dühnlerin gerek ittiĸâz ve istiĸrâcını ve gerek menâfi'ini o maħallde beyân eyleriz.

194 نرجس [nercis] (nûn'un fethi ve cîm'in kesri ile) nerges ki ma'rûf çiçektir, mu'arbedir ve evvelinde nûn zâ'ididir. Vanî, *Tercüme-i Şiĸâĸ'*.

195 "Ĥırrı" şebboy dedikleri çiçektir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Bâdem yağı huşuşan acı bâdemîn dühnü müfettihtir. Tuffâh ve sefercel yağlarında kabđ ve tebrîd hâşşaları vardır. Babadya dühnü ağrıları teskîn eder ve tekâşüfü izâle eder ve buhârâtı tahlîl eder. Ve süsen yağı a'ďâyı telyîn ve taqviye eder ve ağrıları teskîn eder ve inďac eder. Ve dühn-i âs a'ďâyı şedd eder ve taqviye [eder] ve ayva yağından ziyâde tebrîd eder ve mevâdd-ı mütehallibeyi tahlîlden men' eder. Sezâb yağı nefhi cidden muhallildir ve sezâb dühnü dühn-i ğâr gibidir ve dühn-i ğârdan dahi sühûnetlidir ve ikisi dahi müzmine olan ağrıları teskîn eder, yelleri tahlîl eder. Kust yağı ahvâl-i vebânın ihtilâfında nâfi' olur, kâzürât ve havânın kerîh râyihalarını taatyîb eder ve fesâdını izâle eder.

Fi'z-Zîneti: Dühn-i ğâr dâ-i şa'lebde isti'mâl olunur. Ve dühn-i âs tüylerin diplerini bekiter ve taqviye eder ve tüyleri siyâhlandırır. Dühn-i kust tüylerin siyâhluğunu hıfz eder. Bâdem yağı bal ile ve huşuşan acı bâdem yağı ve süsen kökü ve erimiş bal mûmu vechi tefaddundan men' eder ya'nî [165b] yüzü buruşmaktan men' eder ve kelesten ve âsar-ı sâireden ve bu mişlli zînet-i vechi hafeli olan nesnelere men' eder. Ve maţbüh ile bâdem yağı hazâz ve nuhâle üzere tılâ olursa nef' verir. Dühn-i hırva' bereşe ve kelefe nâfi'dir. Boy tohumunun yağı levn-i fâside nâfi'dir huşuşan mehâcir-i 'aynda ya'nî gözlerin etrafında zuhûr eden levn-i fâside ziyâde nâfi'dir.

Fi'l-Evrâmu ve'l-Büşûri: Bâdem yağı vesyden ya'nî mafşallar yerinden oynayıp yarımca çıkmasından hâdis veremlere nâfi'dir. Ve süsen yağı eski ve 'atîk şalâbetlere nâfi'dir ve süsen yağı tahlîl edip şalâbeti izâle eder.

Fi'l-Hurâci ve'l-Kurûhu: Dühn-i hırva' büşür-ı ğalîza ve cereb için isti'mâl olunur. Ve boy tohumu yağı sa'fede isti'mâl olunur. Âs dühnünün kurûhtan nef'i olur. Dühn-i kust bi-sür'atin cerebi ve hikkeyi izâle eder.

Fi'l-Âlât'l-Mefâşılı: Bâdem yağı vüşâya nâfi'dir. Ve babadya yağı i'ÿâya nâfi'dir ve dühn-i süsen dahi i'ÿâya nâfi'dir ve kezâlik durak otu yağı dahi i'ÿâya nâfi'dir, kezâlik berden müte'essir olanlara dahi bu yağlar nâfi'dir.

Fi-A'ďâi'r-Re'si: Bâdem yağı şudâ'a nâfi'dir ve kulakta olan çarebâna ve şanîne ve şafîre nâfi'dir. Ve acı bâdem yağının şayfa ya'nî efkâr-ı fâside ve hayâlât-ı bâtila-i kâsideye nef'i keşir olur ve o yağın ekşer-i nefi kulağa ve kulağın süddelerine nef'i olur ve kulak şanînine ve kulakta olan kurda olur. Gül yağı dimâğın iltihâbına cidden nâfi'dir ve evrâmın evvel-i zuhûrunda

dahi nâfi'dir ve dimâğın kuvâsım ziyâde eder ve fehmi dahi ziyâde eder. Ve gül yağı itidâle mâildir, binâen taleyh Câlînûs zâhib oldu ki gül yağı şedîdü'l-berd olan bedeni teşhîn eder ve beden-i hârri tebrîd eder. Şeyh-i Re'îs der ki benim katımda gül yağının ebdân-ı hârreyi ta'dîli ebdân-ı bârideyi ta'dîlinden ekşer olur. Ğâr dühnü ve sezâb dühnü başta olan müzmin marağlara ceyyidler olurlar. Boy tohumunun yağı hâzâza nâfi'dir. Ve hırva^c yağı başın kırhalarına nâfi'dir ve başta olan evrâma dahi nâfi'dir ve kulak ağrısına dahi nâfi'dir.

Fî-A^cdâi 'l-Ğidâi: Bâdem yağı tihâle nâfi' ve mi^cdeye şakîl olur.

Fî-A^cdâi 'n-Nefdi: Encüre ve kırtım yağları batını ıtlâk eder. Ve gül yağı izlâka muhtâce olan mäddeye müşâdif olur ise onu ıtlâk eder ve ba^cdı kerre ishâl-i mirârîyi hâbs ve kabd eder. Ve hırva^c yağı ishâl eder ve habbu'l-kar^cı ihrâc eder. Bâdem yağı böbrek ağrılarına nâfi'dir ve haşr-ı bevl ve haşâta ve evcâc-ı rahîm ü meşâneye ve ihtinâk-ı rahîme nâfi'dir. Süsen yağı vilâdeti teshîl eder ve evcâc-ı rahîmi sürben ve ihtikânen teskîn eder. Ve bu emrâdın cümlesine hulbe dühnü dahi nâfi'dir ve rahîm şalâbetine ve rahîm dübeylâtına ve 'usr-i vilâdete hulbe yağı nâfi'dir. Ve dühn-i hırva^c ma^cade evrâmına ve rahîmde olan sancıya ve inkılâb-ı rahîme nâfi'dir.

Fî'l-Hummayâtı: Dühn-i hûbâne^c ya^cnî babadya yağı hummayât-ı müte tâvileye dühn-i verdden hayrlıdır. Ve durak otu yağı nâfide ceyyiddir.

Fî'l-Ebdâli: Dühn-i belesânın bedeli mürr-i seyyâl olur yâhüd belesân dühnü vezninde dühn-i dâdî ile nişf vezni dühn-i nârecîl ve rubu^c vezni zeyt-i 'atîk olur. Ve dühn-i ğarın bedeli zift-i raṭb olur. Ve süsen dühnünün bedeli dühn-i ğâr olur. Dühn-i encürenin bedeli dühn-i kırtımdır ki dühn-i encüreden a^cftır. Ve dühn-i hınnânın bedeli merzencüş dühnü olur. Nîlüfer dühnünün bedeli dühn-i verd ve dühn-i benefşec olur. Ve dühn-i hırva^cın bedeli turp yağı yâhüd kettân yağı olur lâkin şüret-i ahîrede 'aks yoktur ya^cnî dühn-i kettâna dühn-i hırva^c bedel olmaz.

Dâliyye Olan Edviyenin Yirmi Dördüncüsü Dürrâcdır: دراج

Muhammed el-Vanî Terceme-i Şihâh'ta der ki dürrâc ve dürrâce (dâl'in dammı ve râ'nın teşdîdi ile) turaç dedikleri kuştur; müzekkere ve mü'enneşe ıtlâk olunur. Kaçan ki zikr olunan kuşa حَيْطَانٌ [haykaṭân] deseler hâ-i

mühmelenin fethi ve yâ'nun sükûnu ve kâf'ın dahi fethiyle, müzekkere mahşûş ism olur ki zıkr olunan kuşun müzekkerine haykaţân derler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Dürrâc ma'rif kuştur, lahmı kabç¹⁹⁶ ve fâhte lahmılarından efdâldir ve a'edel ve eltaftır ve lahm-ı tadrücden eybestir ve harârette ekâldir.

Fî-A'đâi'r-Re'si: Dürrâcın lahmı dimâğı ve fehmi ziyâde eder.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Dürrâcın lahmı menîyi cidden ziyâde eder.

Dâliyye Olan Edviyenin Yirmi Beşincisi Dârkisedir: داركيسه

İbn Kütübî der ki dârkise tâlisferdir. Ve ba'dılar dediler ki besbâse- dir ve besbâsenin zikri tekaddüm eyledi. Ammâ tâlisfer bir nevf kışrdır ki Hind'den gelir, gâlizdir, ta'mında kabd-ı şedîd vardır ve hiddetten bir şey-i yesîr vardır, ıtrıyyeti kavî degıldır, tâze iken levni aşkardır ve 'atîkinin levni esved olur. İntehâ.¹⁹⁷ Ve şâhib-i Kânûn der ki:

Fi'l-Mâhiyyeti: Dârkise kışr-ı Hindîdir ve cidden kabıddır.

Fi'l-Havâşşı: Kabdı vardır.

Fî-A'đâi'n-Nefesi: Nefs-i deme ve zâtü'l-cenbe nâfîdir ve şavtı taşıyye eder.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Bağırsık kûrhalarına nâfî olur.

Dâliyye Olan Edviyenin Yirmi Altıncısı Durümţârîstir: درومطاريس

Bu ism Yünânîdir, bellûti-i serahş ma'nâsınadır. "Serahş" Türkîde eyrelti dedikleri devâdır.

Fi'l-Mâhiyyeti: Dürümţârîs bir şey'dir ki 'atık olan şecere-i bellûta sarılır ve eyreltiye müşâbih olur lâkin eyreltiden şağîr olur, şatbları ya'nî yeşil dalları ekall olur ve kökleri müteşebbike ve mütedâhile olur, onda harâfeti halâvet olur ve merâret ve kabd olur ve kuvvet-i mu'affinesi olur.

Fi't-Tabrı: Hârr-ı kavıyyü'l-harârettir ve yâbistir.

196 "Kabç" hacel ma'nâsına kekliktir. Ve "fâhte" üğeyik ma'nâsınadır.

197 "Tâlisfer" tercümede vaşf olunan kabuktur. Gâfikî besbâse zann eyledi ve ba'dılar şecere-i Hindiyenin kökü zann eyledi. Ve İbn Cülcül lisânu'l-şâşâfir zann eyledi. Ve ba'dılar dahi bir 'uşbedir ki onu dūd-ı harîr raşy eder zann eyledi. Ve Mecûsî zeytün-i Hindînin yaprağı zann eyledi. Bi'l-cümle bunlar gâlaţ eylediler ve zunn-ı fâsıdeye tâbîr oldular diye İbn Kütübî tahkîk ve hüküm eyledi.

Fi'z-Zîneti: Şa'rı terkîk eder ve şa'rı halk ve tırâş dahi eder ve ta'fin ve hiddeti hasebiyle tüyleri izâle eder.

Fi'l-Âlâtı'l-Mefâsılı: Fâlic ve lağveye nâfi' olur.

Ve bu mevdi' harf-i dâlin âhiridir ki o harf-i dâlin yirmi altı edviyesi müşebba'aten beyân olundu.

Faşl-ı Hâmis Hüruf-ı Hâda Kelâm-ı Müşebba'adır ve O Harfin Edviyelerinden On İki Devâ Zikr Eyleriz

Hâiyye Olan Edviyenin Evvelkisi Heyûfârîkündür: هيو فاريقون

Bu lafz "üfârîkûn" olan lafz-ı Yünânî'den mu'arrebdir. Bâ'dılar dediler ki heyûfârîkündan murâd dâdt-i Rûmî vevâ habb-ı belesândır, onlar galat eylediler belki şavâbı Kânûn'un bu zikr eylediği'dir.

Fi'l-Mâhiyyeti: Heyûfârîkûn birâz dallardır ve o çiçekler ile ki onlar münferik olup oğulur, kezâlik o dallarda summâk gibi kırmızı sağır habblar olur lâkin summâkın humretî kadar humretî olmaz belki ondan noşşân olur.

Fi'l-İhtiyârî: Câlînûş der ki heyûfârîkûn saky olundukta yalnız çiçeğini saky ile iktifâ olunmaz belki mîvesi ile ma'an saky olunur.

Fi't-Tabî: Derece-i şâniyede hârr ve derece-i şâniyenin âhirinde yâbistir.

[Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî:] Muhallil ve mülâttıftır ve tefth ve izâbe kuvvetleri dahi vardır.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Yapağı ile dîmâd olursa âteş yanığına nâfi' [166a] olur ve cirâhat-i 'azîme ve kurûh-ı rediyyeyi idmâl eder ve yapağı döğülüp müterehhile ve müte'affine olan kurûhalar üzerlerine konulsa nef'i olur.

Fi'l-Âlâtı'l-Mefâsılı: Heyûfârîkûnun ma'tbûhu şarâb ile veca'-ı mefâsıl ve verik ve 'ırk-ı nesâdan nâfi' olur huşûşan 'ale'l-vilâ kırk gün şûrb olursa 'ırk-ı nesâyı sağaltır.

Fi-A'dâi'n-Nefdi: Bevl idrâr eder ve şamsı idrâr hâşşyyeti olur ve mîvesi vilâdeti teshil eder.

Fi'l-Ebdâli: Heyûfârîkûnun bedeli idhîr ve uşûl-i keber olur.

Hâiyye Olan Edviyenin İkincisi Helîlecdir: هليلج

Ve aşlı ihlîlec - هليلج olup o dahi mufarrebdir. Ehl-i lügatten baḍdılar lâmun ikisi dahi meksûrdur derler ve baḍdılar lâm-ı sâniyenin feḥi iledir derler lâkin lâm-ı sâniye meftûh olduğu şürette kelâm-ı Arabda nazîri olmayıp ve kesr şüretinde ibrisîm ve ıtrîfil veznine muvâfîk olmakla lâm-ı sâniyenin kesri evlâ olur.

Fi'l-Mâhiyyeti: Dîşkürîdüs der ki helîlecin aşnâf-ı kesîresi vardır: Şımf-ı evveli ficc-i aşfer olur. Ve şımf-ı sânişi esved-i Hindî olur ve bu esved-i Hindî naḍic ve nihâyet-i naḍice bâliğ olur ve semânetli ya'nî etli olur. Ve şımf-ı sâliši helîlec-i Kâbüldir ve ihlîlecâtın cem'îsinden büyük olur. Ve şımf-ı râbî'i helîlec-i Şînidir¹⁹⁸ ve bu şımf-ı râbî' cümlesinden ince ve hafîf olur.

Fi'l-İhtiyârı: Helîlecin ecvedî şüretü/şedîde olan aşfer ki huḍrete mâil ola ve ağır ve içi dolu ola ve şulb ya'nî katr ola. Ve Kâbülinin ecvedî etli olup şakîl olan olur ve suya konulsa suyun dibine çöke, rüsüb eyleye ve ḥumrete mâil ola. Ve helîlec-i Şînin ecvedî zü'l-minkâr ola. *Ve Şîni nâdirü'l-vücûd ve gayr-i meşhûr olmakla yâsfe/ve tarrîfine muşannefât-ı sâirede çokluk tarruḍ olunmadı. Ve minkâr bi-hasebi Flûgat kuş burnuna derler, zâhir budur ki onda kuş burnuna muşâbih nesne ola demektir.*

Fi't-Tabî: Baḍdılar dediler ki helîlec-i aşfer esvedden ziyâde sühûnetlidir ve yine baḍdılar dediler ki Hindî Kâbülden bürüdette eḳalldir. Ve cem'ân helîlecât derece-i ülâda bârid ve derece-i sâniyede yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Helîlecâtın küllîsi mirre-i şafrâyı söndürür ve mirre maḍarratına nâfi' olur.

Fi'z-Zîneti: Helîlec-i esved levni sarartır.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Cem'ân helîlecât cüzâma nâfi'dir.

Fî-Aḍdâ'r-Re'si: Helîlec-i Kâbüli ḥavâssa ve hıfza ve 'aḳla nâfi'dir kezâlik şudâ'a dahi nâfi'dir.

Fî-Aḍdâ'l-Aynı: Helîlec-i aşfer müsterḥiye olan 'ayna nâfi'dir ve gözden seyelân eden mevâddı helîlec-i aşfer kuḥlen ve şürben def' eder.

198 İbn Kütbî der ki Şîni helîlecin ecvedî ağır ve beşeresi düsümetli olandır lâkin o ecvedin dahi mirrede fîli ḍaiftir. Ve baḍı küttübdə mezkûrdur ki helîlecin biri dahi ebyaḍ-ı Şînidir ve cem'ân helîlecâtın ḍaiftidir. Ve belîlec ve emlec dahi onlara mülḥaḳ olup bi'l-cümle helîlecât altı olur.

Fî-A'ḍâi's-Şadri: Helilec şürb olursa hafakâni ve tevahhuşu def eder.

Fî-A'ḍâi'l-Gıdâi: Veca'ı tihâle nâfi'dir ve bi'l-cümle gıdâ âletlerine nâfi'dir ve huşuşan helilecâtın iki esvedleri ya'nî esved-i şağır ve esved-i kebîr mi'deyi ziyâde takviye ederler ve huşuşan o esvedlerin mürebbâlarının takviyesi ziyâde olur ve ta'âmı hağm eder ve mi'dede olan hamlları dibâgat ve tenkıye ve neşf edip bu sebebler ile mi'deyi takviye eder. Ve helilec-i aşferin dibâgatı ziyâde cevdetli olur. Esved dahi aşfer gibidir, dibâgatı ecveddir. Ve Şinî dahi Kâbüli fi'lini işler lâkin da'f üzere işler, Kâbüli gibi kuvvetli değildir. Ve Kâbüli helilecede tefşiye vardır ya'nî müctemî'a olan riyâh ve nefhi dağıtır ve kezâlik Kâbülinin istiskâya nef'i vardır.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Kâbüli ve Hîndî helileceler kavrulup zeyt ile isti'mâl olursa ba'tnı a'ql eder. Ve sarı helilec şafra'yı ve miqdâr-ı kalîl balgamı ishâl eder. Ve helilec-i esved sevdâyı ishâl eder ve bevasîre nef'i olur. Ve kâbüli sevdâyı ve balgamı ishâl eder. Ve ba'dılar dediler ki Kâbülinin kûlınca nef'i olur. İshâl için Kâbülinin menkû'an şerbet-i vâhidîsi beş dirhemden on bir dirheme varınca kadar olur ve gayr-ı menkûc iki dirheme varınca kadar olur. Muşannif der ki ben derim ki iki dirhem üzere ziyâde olmak dahi câiz olur, ammâ helilec-i aşferde yine ben derim ki on dirheme ve dahi ekşere varınca kadar da'kk olunup suda hâl olunduktan sonra isti'mâl olunur.

Fî'l-Hummayâtı: Kâbülinin hummayât-ı atıkaya ve hummayât-ı mürekkebeye etıbbânın kavli üzere nef'i olur.

Hâiyye Olan Edviye-i Müfredenin Üçüncüsü Hîl-i Bevvâdır: هیل بوا

Hâcî Paşa der ki hîl-i bevvâ - هیل بوا ve hâl-i bevvâ - هال بوا ve hîr-i bevvâ - هیر بوا bu üçü dahi kâkûlenin şığârının ismidir ve o şığâra sûsmîn - سوسمین dahi derler. İntehâ. Ve şığâr olan kâkûle mercimek hacminde olur ve ona dişi kâkûle derler ve kebîrine erkek kâkûle derler. Ve muşannif der ki:

Fî'l-Mâhiyyeti: Ba'dılar dediler ki hîl-i bevvâ ve hâl-i bevvâ bu isimlerden her biri ile hîr-i bevvâ murâd olunur ve hîr-i bevvâ kâkûleden eltaf olur. *Pes bu kelâmdan zâhir olur ki kâkûle ismi kebîre mahşuştür.*

Fî'l-Tabrı: Derece-i ülâda ve derece-i şâniyede yâbistir.

Fî'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Latiftir.

Fî-A'qdâi'l-Gıdâi: Bâridler olan kebid ve mi'neyi takviye eder ve ta'âmı cidden hağm eder.

Hâiyye Olan Edviyenin Dördüncüsü Hezâr-ceşândır: هزارچشان

*Fârsî lafzdır, bin arşın demektir, fâşerâ dedikleri nebte ıtlâk olunur:*¹⁹⁹

Fi'l-Mâhiyyeti: Bunun mîvesinin üzüm salkımları gibi salkımları olur, debbâğlar isti'mâl edip deriden tüyleri onunla halk ve tırâş ederler. Hezâr-ceşânın ispençiyar katlarında olanları haşebî kıt'alardır ki şeftali kurusuna benzer ve evvel-i mağğda mesîh olur ya'nî ağıza konup çiyne'dikte evvel-i emrde ta'mı olmaz ba'dehu merâreti zâhir olur. Ve fâşerâ zikrinde fâ faşında kelâmı istikşâ eyleriz.

Hâiyye Olan Edviyenin Beşincisi Hindebâdır: هندبا

Hânın kesri ve dâlm fethi ile'dir, Ba'dı kerre dâl kesr üzere olup elif kaşr olur ve ba'dı kerre kesr ile dâhi medd olur diye Kâmûs'ta mezkûrdur.

Fi'l-Mâhiyyeti: Hindebâ iki kısımdır, biri berrî ve yabanîdir ve âheri bostânîdir. Ve bostânî dahi iki kısımdır, birinin yaprağı enli ve 'arîddir ve âherinin yaprağı dağıktır ya'nî enli değildir. Ve yaprağı ensiz olan marul gibidir, me'kûl olur bu'külden ma'düddür ve marulun fi'li onda dahi vardır lâkin etîbbânın kavli üzere kuvveti marulun kuvvetinden dün ve da'iftir. Ve şâhib-i Kânûn der ki benim katımda hindebânın iki kısmı dahi kuvvetleri marulun kuvvetine fâik olur tefth etmekte ve kebidin süddelerine menfa'atte lâkin harâreti söndürmekte ve bedeni tağdiyede hindebâ maruldan da'if olur.

Fi'l-İhtiyârî: Merâreti ziyâde olanlar ya'nî ziyâde acı olan hindebâ kebidde menfa'atli olur.

Fi't-Tabî: Derece-i ülânın âhîrinde bâriddir. Ve yâbis hindebâ derece-i ülânın evvelinde yâbistir. Ve hindebâ-i raṭb derece-i ülânın âhîrinde raṭbdır. Ve bostânî hindebâ yabanîden ebred ve erṭabdır ve eyyâm-ı şayfta merâreti ziyâde olup o merâret haşebîyle hindebânın ṭab'ı harâret-i kalîleye mâil olur lâkin kıletti haşebîyle harâreti mü'eşşire olmaz. Berrî hindebâ ruṭubette eḳall olur ve berrî hindebâyâ ṭaraḫşekûk derler.

¹⁹⁹ "Hezâr-ceşân" fâşerâ dedikleri kerme-i beydâyâ dahi derler.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Aḥşânın ve 'urûkun süddelerini tefṭih eder ve ḳabd-ı şâlihî vardır, ḳabdı şiddetli değildir. Ve hindebâ suyu isfîdâc ve sirke ile tebrîdi murâd olunan 'udva ṭilâ olunsa fi'li 'acîb olur.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Hindebâ ile niḳrise dîmâd olunur.

Fî-A'dâi'l-Aynu: Remed-i ḥârâra hindebâ nâfi'dir. Hindebâ-ı berrînin le-beni beyâd-ı 'ayna cilâ olur.

Fî-A'dâi's-Şadri: Hindebâ arpa unu ile [166b] ḥafaḳân için dîmâd olunur ve ḳalbi taḳviye der. Ve hindebâ suyunda ḥıyâr-şenber taḥlîl olup garğara olunsa evrâm-ı ḥalḳa nâfi' olur.

Fî-A'dâi'l-Gîdâi: Ğaseyâni ve heyecân-ı şafrâyı teskîn eder ve mi'deyi taḳviye eder. Ve mizâcî ḥârri olan mi'deyi hindebâ edviyenin ḥıyârından ve eşrefinden olur. Ve yabanî hindebâ bostânîden mi'deye ecved olur. Ve ba'dılar dediler ki hindebâ kebide evfâk olur, kebid ne keyfiyyette olursa olsun ya'nî gerek ḥârre ve gerek bârid olsun her hâlde evfâktır, ammâ ḥârâra muvâfaḳatı ziyâde olur ve bâride dahi maḍarratı buḳûl-i sâirenin kebidde maḍarratı gibi olmaz.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Hindebâ sirke ile ekl olunsa baḳnı 'aḳl eder ḥuşûşan berrî hindebâ ziyâde 'aḳl eder.

Fi'l-Hummayâtı: Hummâ-ı rib'e ve hummayât-ı bârideye nâfi'dir.

Fi's-Sümûmi: Hindebânın nebtî kökü ile dîmâd olunsa 'aḳreb ve hevâmm ve zenâbir ve ḥayye ve sâmm-ı abraş sokanlara nef'i olur, kezâlik hindebâ sevîḳ ile dahi o les'aların maḥallerine ṭilâ olunsa nef'i olur.

Hâiyye Olan Edviyenin Altıncısı Hilyevndir: هليون

Ḳâmûs'ta der ki "hilyevn" birzevn²⁰⁰ vezni üzere bir nebtin ismidir ki ḥârre-ı raḳb ve bâhîdir. İntehâ. İbn Kûtbi der ki hilyevn kelime-i Yûnânîden mu'arrebdir, evâil-i reb' de zâhir olup şitâda bulunur, suyu çekilen kumlu maḥaller mişlli yerlerde olur. İntehâ. Ḳânûn'da der ki:

Fi'l-Mâhiyyeti: Dîşkürîdüs der ki ba'dı nâs ona miyan - میان tesmiye ederler ve ba'dı âḥerler ism-i âḥer ile tesmiye eder. *Nüşâ-i sulṭâniyyede levḥ-i mâhiyyet bu miḳdâr mezḳûrdur. Ve taḫf ile olan nüşâda ziyâde edip der ki:* Ve ba'dılar dahi asfârâḡas - اسفاراغس tesmiye ederler ve ba'dı kerre

mevâkînûs - موافينوس tesmiye olunur. Ve denildi ki koç boynuzu kaçır olup toprağa defn olursa ondan hilyevn biter.

Fi't-Tabî: Cālînûs der ki hilyevn mu'tedildir, zîrâ tebrîd ve teshînden zâhir-i hâlde bir şey yoktur lâkin şahrî olan hilyevn mu'tedil değildir ya'nî taşlık mahallerde biten hilyevn mu'tedil olmaz. *Bu kelâm harr ve berde ihtimâli olmakla Kânûn t'ayîn edip der ki ben derim ki o hilyevn harâretten ba'îd değildir ve kaçan hilyevn taşallûbe ve katı olmağa başlasa şalâbeti hasebiyle harrı müştedd olur ve onda cidden lezzâc olan leben-i yetûcî zâhir olur.*

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Kuvvet-i cāliyesi vardır, bi'l-cümle aḥşânın süddelerini tefṭîh edip açar huşûşan kebidin ve külânın süddelerini ziyâde tefṭîh eder ve taḥlîli dahi vardır huşûşan şahrî olan hilyevnin taḥlîli ziyâde olur.

Fi'l-Âlâtî'l-Mefâşılı: Arka ağrısı için ve ırk-ı nesâ için taḥbîhi şûrb olunur.

Fî-A'dâi'r-Re'sî: Aşlının taḥbîhi veyâhüd aşlının kendi tohumu sirke ile taḥb olursa diş ağrısına nefi olur.

Fî-A'dâi'l-Ġidâi: Kebidin süddelerini açar ve yerekāna nefi olur ve tefṣiye kuvveti vardır, riyâh ve mevâddı dağıtır.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Rûfus Hâkîm zû'm eder ki 'aklı vardır ve qarîb olur ki onun 'aklı idrârî hasebiyle ola. Ve Rûfus'un gayrileri derler ki hilyevnin meslûku baṭnı telyîn eder. Ve ekser-i eṭibbâ derler ki hilyevn kûlinc-i balgāmîye ve kûlinc-ı rîḥîye nâfi'dir. Ve kökünün maṭbûhu bevli idrâr eder ve 'usr-i bevle nâfi' olur, menîyi ve bâhi ziyâde eder ve 'usr-i hâbele nâfi' olur. Ve bezri ihtimâl olursa kezâlik tamsî idrâr eder, böbrekte olan süddeleri açar.

Fi's-Sümûmi: Hilyevn şarâb ile taḥb olursa nehş-i rüteylâya nâfi' olur ve taḥbîhi kilâbî katl eder eṭibbânın çavli üzere.

Hâiyye Olan Edviyenin Yedincisi Hezâr-ṭamân: هزار طمان

Bu lafza Fârsîdir, t'arîb edip herṭamân - هر طمان dahi derler. İbn Kütbî der ki herṭamân cûlbâna müşâbih bir ḥabbdır. Bâḍlar derler ki herṭamân cûlbânın kendidir lâkin bâḍının bu kelâmı ğalaṭtır. İntehâ

Fi'l-Mâhiyyeti: Denildi ki herṭamân ḥabbının kuvveti arpa kuvveti gibi-

dir ve belki onun kuvveti arpa ve buğday kuvvetleri arasında mütevassıttır ve sevîk ve deşîşi, arpanın sevîk ve deşîşinden aqbağ olur.²⁰¹

Fi't-Tabı: Her tamân tabî'atı mu'tedil olur ve rutûbete meyli olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Bilâ-lez' tecfifi vardır ve onda hem taħlîl ve hem kağ vardır.

Hâiyye Olan Edviyenin Sekizincisi Heyüfeksîdâstir: هيو فقسطيداس

Baçdı müfredâtta bilâ-kâf heyüfesîdâs - هيو فقسطيداس yazılmıştır, lafz-ı Yünânîdir.

Fi'l-Mâhiyyeti: Liheytü't-teys dedikleri nebâtın 'uşâresidir ve o 'uşâ-re kâbîda-i bârindedir. Ve bâbu'l-lâmda liheytü't-teys mâddesinde biz onu beyân eyleriz. *Lâkin İbn Kütbi bu kavli tezyîf edip liheytü't-teys civârında nâbit başka bir nebtir diye da'vâ eder.*

Hâiyye Olan Edviyenin Dokuzuncusu Hernevedir: هر نوه

Ve kâf ile karneve - هر نوه dahi derler ve bu lafzı mu'arrebdir denildi. Ve baçdılar dediler ki herneve şecere-i 'ûdun mîvesîdir.

Fi'l-Mâhiyyeti: Fülfulê müşâbih olur lâkin levni şufrete mâildir, 'ıtriyeti vardır, râyihası 'ûd râyihasına müşâbihdir, Şakâlibe memleketinden getirilir.

Fi't-Tabı: Tabî'atı mu'tedil olur.

Fi-A'đai'l-Ġidâ: Mi'deyi ve hağmı ve şehveti taķıyie eder.

Hâiyye Olan Edviyenin Onuncusu Hûfilüstur: هوفيلوس

Ve İbn Kütbi nüshasında herfelûs - هوفيلوس yazılmıştır ve hem İbn Kütbi der ki ism-i Yünânîdir. Baçdılar bakla-i Yehüdiyyeye ve baçdılar ĥass-ı ĥimâra ıtlâk ederler lâkin haķķ budur ki herfelûs hindebâdan bir nev'dir. Ve şincârdır diyenler ġala'ı eylediler. İntehâ.

Fi'l-Mâhiyyeti: Baçdılar dediler ki ya'nî Hüneyn dedi ki hûfilûs ĥass-ı ĥimârdır, pes ĥass-ı ĥimârî ĥâ faşlında biz zıkr ederiz.

Fi't-Tabı: Bârid-i raţbdır ve kaļilen tecfif ve teşĥimî vardır.

201 Hübübâtın küsâresi islatılıp bulamaç gibi kılınsa ona deşîşe derler.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşsi: Kâbd-ı mu'edili vardır Koles ihtiyâî kavli üzere. *Ve bu kavil Koles kavli olduğu nüsha-i sulţāniyyede muharrerdir.*

Hâiyye Olan Edviyenin On Birincisi Heşt-dehândır: هشتدهان

Kelime-i Fârsîdir, Hindî bir ağacın ismidir, el-ân mâ'rûf degildir diye İbn Kütübî yazmıştır. Muşannif der ki:

Fi'l-Mâhiyyeti: Hindî bir ağaçtır ki tâcirler onu bilir, mâ'rûftur.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Heşt-dehânın hâşşası budur ki niķrise menfa'ati vardır.

Hâiyye Olan Edviyenin On İkincisi Herîsedir: هرسة

Kâmûs der ki "herîs" dâkk-ı anîfe derler, onun için mâ'rûf olan hunûndan müttehaz olan t'âma herîse derler, zîrâ onu dâkk-ı anîf ile dâkk ederler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Herîsenin mâhiyyeti mâ'rûfedir. *Tab ile olan nüshada "tabîh-i mâ'rûftur" diye muharrerdir.*

Fi'z-Zîneti: Müsemmindir ve bedeni kuru olanlara muvâfıktır.

Fi'-'dâi'l-Gîdâi: Hadım batî olur ve gîdâsı keşir olur; evlâ olan mürrî ile ekl olunmaktır.²⁰²

Muşannif rahimehullâhu t'âlâ bâbu'l-hâyi herîse ile hatm eyledi, zann olunur ki ğarağı teberrüktür, zîrâ Resûlullâh şallallâhu aleyhi ve sellem herîseyi severdi ve illâ herîsenin zikri kitâb-ı hâmise münâsibdir, müfredât ebvâbında zikri lâyık degildir. Tab ile olan nüshada tabîh-i mâ'rûftur diye taşrih olmasa âher mâ'nâya haml olunmak evlâ olurdu, zîrâ Kâmûs'ta taşrih olundu ki "herâs" şehâb vezni üzere bir şecere-i şâyikedir ki nebķ gibi şemeresi olur, vâhidi hâ ile gelir yâ nî "herâset" gelir. Allâhu t'âlâ âlemü bi ş-şavâbi ve ileyhi'l-mercü ve'l-me'âbü. [167a]

202 Fi'l-hâğisi: ان جبرائيل عليه السلام امر بنينا صلى الله عليه وسلم باكل الهريسة لشيد بها ظهره لقيام
الليل فاكل منها فاعطى قوة اربعين رجلا في البطش والجماع *Şir'atü'l-İslâm.*

Faşl-ı Sâdis Vāv Harfinde Kelâm-ı Müşebba^cdır Biz O Faşlda Sekiz Edviye Zıkr Eyleriz

Vāviyye Olan Edviyenin Evvelkisi Vesmedir: وسمه

Kāmūs'ta der ki “vesimet” ferihat vezni üzere nîl yaprağına derler ve o nebāta dahi derler ki onun yaprağı ile hıdāb olunur ve onda kuvve-i muhallile olur. Muḥammed el-Vanī tercümesinde der ki الوَسْمَةُ [el-vesimet] (vāv'in fethi ve sîn'in kesri ile) şol nesnedir ki nisâ tâifesi onu rastuk gibi istf māl ederler ve lisānı Fârsīde ola berg-i nîl derler ve sîni sâkin kılmakla dahi istf māl ederler; vāvın ḍammıyla “vüsme” demek cāiz değildir.

Fi'l-Māhiyyeti: Nîlin yaprağıdır. Ḥalīmī der ki “nîl” çivit mā'nāsınadır ki onunla gök renk boyarlar, ḥaḳıḳatte oruḅ otunun adıdır.

Fi't-Tabı: Derece-i ülānın āḫirinde ḥārr ve derece-i şāniyede yābistir.

Fi'l-Ef'ālī ve'l-Havāşşı: Ḳabḍı ve cılāsı vardır.

Fi'z-Zīneti: Şa'rı boyar.

Vāviyye Olan Edviyenin İkincisi Verddir: ورد

“Verd” her çiçeğe ıtlāk olunur lākin muḥlak zıkr olunsa gül demekle müte'āref olan çiçek murād olunur.

Fi'l-Māhiyyeti: Gül cevher-i mār ve cevher-i arḍiden mürekkebdir ve gülde ḥarāfet ve ḳabḍ vardır ve ḳabḍ ile merāret ve ḳalīl ḥalāvet vardır. Māiyyetinde olan ḥarāreti münkesiredir ḥalāveti ve merāreti muḳteḍī olan eczāsı ḥasebiyle. Ve gülde leḫāfet dahi vardır ve o leḫāfeti ḳabḍını tenfīz eder ve çok kere zūkām ihḍās eder. Mādām ki gül tāze ve tarī oldukça merāret kuvveti onda sâbit ve dāim olur, kaçan kurusa merāreti nāḳışa olup azalır ve ona bināen gül raḫ ve tāze iken on dirhem miḳdārı şürb olunsa ishāl eder. Ve gül aḫnāfından verd-i müntin tesmiye olunan sınıfı ḥārrdır ve o sınıf gülün kökü ‘ākırḳarḫā gibi muḫrıktır.

Fi't-Tabı: Cālīnūs der ki bizim ebdānımıza ḳıyās ile gül şedīdü'l-berd değildir. Ve Cālīnūs der ki vācib olur ki derece-i ülāda bārid ola. Muşannif der ki ben derim ki gül derece-i şāniyenin evvelinde yābistir ḥuşūşan kuru gülün şāniye evvelinde yābis olduğu ziyāde müteḥaḳḳaktır. Ve Būlus der ki gülün kuvveti ḥarāret ve ḳabḍdan mürekkebdir. Ve İbn Māseveyh der ki

gül derece-i ülâda bârid ve derece-i şâniyede yâbistir belki derece-i şâniye-
nin âhirinde yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Gülün tecfifi kabđından kavîdir, zîrâ gülde
olan merâret ta'mında olan kabđından aqvâdır. Ve gül müfettiḥ ve cellâdır
ve şafrân hareketini teskîn eder. Ve gülde olan eczâlardan cümlesinden
bezrinin kabđı eşedd olur, kezâlik gülün ortasında olan zegâbının kabđı dahi
eşedir. Ve gülün cemr'an eczâları a'đâ-ı bâtineyi takviye eder. Ve gülün
kuvve-i kâbıdası gülün taḥliline mâni' olmaz hem kabđ ve hem taḥlil eder.
Ve kuru gül raḥb olan gülden ziyâde kabîd ve bârid olur. Ve ba'đı kerre
da'vâ olunur ki gülde kuvve-i câzibe olur hattâ şevk ve süllâyı cezb ve
ihrâc eder. Ve gül uşâresinin ceyyidi ve ḥâlişi maḳlûmu'l-azfâr tesmiye
olunan gülün uşâresidir ki gölgede kurutulup rubb kılınır. Ve *Kânûn* şâhi-
bi maḳlûmu'l-azfârı beyâd diye tefsîr eder. *Dikensiz olmakla maḳlûmu'l-
azfâr tesmiye oludu.*

Fi'z-Zineti: Gül ḥammâmda isti'mâl olursa netn-i 'araḳa ya'nî terinde
râyiḥa-i kerîhe olanlara nefî olur. Ve gülden gâsûl ittiḥâz olunur ve tarîki
budur ki kendiyeye nedâvet ve yaşlık işâbet eylemeyen tâze gül aḥz olunur ve
serilip bir maḥallde dümür edip buruşunca kadar terk olunur ve ondan kırk
mişkâl aḥz olunur ve sünbül-i tîbden beş mişkâl ve mürren altı mişkâl aḥz
olunup o mecmû'dan akrâş-ı şîğâr ittiḥâz olunur. Ve ba'đı kerre eṭibbâ bu
terkîb üzere kuşt ve süsünden ikişer dirhem ziyâde ederler. Ve ba'đı kerre
nisâ tâifesi bu akrâşı meḥânikına ve kısık maḥallerine vaç ederler ve defr-i
'araḳı ya'nî terlerinin râyiḥa-i kerîhesini def için o akrâş ile bedenlerini
gâsl ederler. Ve bir ḳavm derler ki bedende siğilleri olan kimse meshûḳan
gül ile siğillere dîmâd eyleseler cemr'an siğilleri ḳal eder.

Fi'l-Hurâci ve'l-Kurûḥi: Cemr'an ḳurûḥa nâfi' olur ḥuşuşan efḥâz ve
megâbinde ve kısık olan maḥallerde vâki' olan ḳurûḥ-ı saḥciyyeye ziyâde nâfi'
olur ve 'amîk olan ḳurḥalarda et bitirir. Ve bir ḳavm iddî'â eder ki süllâ ve şev-
ki maḥallinden taḥrîk eder. *Ve ba'đı nüşhalarda "ihrâc eder" vâḳf olmuştur.*

Fi'A'đâ'r-Re'si: Tâze gülün kendi ve mâ-ı taḥbîḥi şudâ'ı teskîn eder.
Düñn-i verd ve verdin kendisini kokumak ve istişmâm etmek mu'attıstır,
aksırtır. Ve bir ḳavm der ki gülün düñnünde iki kuvvet vardır ki o kuvvetler
biri birine dîdd olurlar, o kuvvetlerin biri kuvvet-i câzibe vü câlibedir ve

biri dahi kuvvet-i mâni^{ca}203 vü dâfi^{ca}dır. Pes isti'mâl olunan gülün evvelâ kuvvet-i câzibesi buhârı daķıkatü'l-fuğul olan dimâġa cezb edip ve cezb eylediġi buhârı dimâġda ġabs eder ve sonra yine o gülün kuvve-i dâfi^{ca}ası maġbûs olan buhârı dimâġda aksırtmak ile def^{ca} eder. Pes gülün ta'fîsi kendinin dimâġda ġabs eylediġi buhârı def^{ca} ve ıtlâķ için olup kendi mağarratına 'ilâc yine kendisi olur ve gülün kendisi dimâġı ġarâretli olan kimse[leri] aksırtır, mu'atıstır. Ve gülün bezri diş etlerini şedd edip baġlar ve pekiştirir, kezâlik gülün sülâķası maġbûġ ile isti'mâl olursa yine bu fi'li işler ve kezâlik iki kulak aġrısına dahi nef'i olur.

Fî-A'dâi'l-Aynı: ġarâret ġasebiyle olan göz aġrısını teskîn eder. Ve kezâlik kuru gülün tabîhi ile iktihâl olursa göz kapaġında ġadiř olan ġulz ate nâfi^{ca} olur, kezâlik gül yaġının ve gül ũşâresinin dahi o âfete nef'i olur. Ve gül aşnâfından remede ve göz aġrısına ancak nâfi^{ca} olan beyâğ gül olur, onun dahi nef'i zevâidi ka'ç olunup ġâlîř yaprak kalır ise olur.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Gül suyu tecerru^{ca} olursa ve i'çilse ġařy ve bayġnlık 'arığ olan kimseye nâfi^{ca} olur. Ve gül ũşâresi ve dâġlarının suyu kan tükürene nâfi^{ca} olur ve aķmâ'ının ya'nî tomurcuklarının dahi ona nef'i olur.

Fî-A'dâi'l-ġidâi: Gül kebede ve mi'deye ce'yyiddir. Gülün bal ile mürebbâsi mi'deyi takviye eder, o mürebbâyâ cülenecebîn derler ve ġadma cülenecebîn mu'în olur. Gül ve gülün ũşâresi mi'denin bellesine ve yařlıġına nâfi^{ca} olur. Gül yaġı mi'de iltihâbını söndürür. Kezâlik gül ile mi'denin üstüne tılâ olursa yine mi'de iltihâbını söndürür. Ve gül şarâbının mi'de istirġasına menfa'ati olur.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Gül bir rişe ya'nî kuş yeleġi ile maķ'ade üzerine tılâ olursa maķ'ade aġrısını def^{ca} eder ve raġimin aġrısını dahi teskîn eder eger o aġrılar ġarâret ġasebiyle olur ise, kezâlik gülün yâbisinin tabîhinde dahi bu menfa'atler vardır. Ve yâbisinin tabîhi mi'â-i müstaķime nef'i olur ve baġarsık ġurġaları için onunla iġtikân olunur ve kezâlik gül şarâbi baġarsık ġurġaları için şürb olunur. Ve gül döşenen firâş üzere uyumak şehveti kesr eder. Ve tâze gülden on dirhem isti'mâl olursa on meclis ishâl eder ve kuru gül ishâl eylemez. Ve gül yaġı batnı ishâl eder.

203 [Hamidiye'de "nâfi'a" iken bu kelime Raġıp Paşa'ya göre "mâni'a" olarak deġiřtirildi.]

Vâviyye Olan Edviyenin Üçüncüsü Veccdir: ج

Ya'nî beyne'n-nâs eğir dedikleri [167b] köktür.

Fi'l-Mâhiyyeti: Vecc berdi nebtine müşâbih bir otun köküdür.²⁰⁴ ve ekşerî-si havdlarda ve sularda biter ve o köklerin üzerlerinde 'ukdeler vardır, beyâda mâildir ve râyiha-i kerîhesi vardır ve kalîlen tayyib râyihası dahi vardır. Ve vecc hârr-ı hırrıftır. Cālînûs der ki veccden isti'mâl olunan ancak köküdür ki mâ'adâ eczâları isti'mâl olunmaz ve onun kuvveti zerâvend ve îresâ kuvvetine karîbdir. *Ve bundan sonra tabf ile olan nüşhalarda biraz nesnelere mezkûrdur ki âher nüşhalarda mezkûr değildir, o mezkûrlar bunlardır: Dîşkürîdûs der ki vecc nebtinin varakı îresâ varakına müşâbihtir lâkin ondan atvel ve edakktır ve kökü dahi îresâ köküne müşâbehetten bâ'îd değildir lâkin vecc kökünün eczâları birî birî ile müştelik ve mütedâhildir ve müstakîm değildir, mu'veccedir ve o kökün zâhirinde beyâda mâil 'ukdeler vardır, oldukça harâfeliştir, râyihası kerîhe değildir. Ve bu evşâf ile mevşûfe olan o bilâddan meclûb olur ki ona halkîs - خلقيس ve qalesrîn - قلسرين derler. Ve yine Dîşkürîdûs der ki Yûsuf-ı Endelûsî haber yerdîği veccden bir nev vardır ki ona ergâlâtiyâ - ارغلاطيا derler, Endelûsîlâından meclûb olur.*

Fi'l-İhtiyârî: Veccin ecvedî ye efdalî ziyâde keşâfetli ve mümteli olandır ve râyihası atyeb olandır. *Tabf ile olan nüşhalarda zikr olunur ki Dîşkürîdûs der ki veccin ecvedî ebyad ve ekşef olup gayr-i müte'ekkil ve mümteli ve tayyibü'r-râyiha olandır.*

Fi't-Tabfı: Derece-i şâniyenin evvelinde hârr ve yâbistir. Ve ba'dıları derece-i şâniyenin o keyfiyyetler evâsıtına bâliğ olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşsı: Nefh ve riyâhı tahlîl eder ve mülâttıftır, bilâlez' cellâ ve müfettihtir. Ve Cālînûs katında râyihası tayyibdir lâkin gayr-i tayyib olmak üzere îhsâs olunur.

Fi'z-Zîneti: Levni taşfiye eder, behâka ve baraşa nef'i olur.

Fi'l-Âlân'l-Mefâsılı: Teşennüce ve 'adallerin teşedduh ve tekatту'una nâfi'dir. Ve tabîhi dahi mentûlen ve meşrûben o âfetlere nâfi'dir.

Fi'Âdân'r-Re'si: Veca'-ı sinne ya'nî diş ağrısına ve şikal-i lisâna ya'nî lisânın ağırlığına nâfi'dir.

204 "Vecc" ma'rûftur ki ona eğir derler, Fârsiden mu'arrebdir.

Fî-A'đâi'l-eyn: Ŧabađât-ı 'ayndan Ŧabađa-i ħarnıyyenin ğılzatine nâfi' dir ve ğöze dūŦen beyâğa dahi nâfi' dir ve ħuŦuŦan 'uŦâresi dahi o iki âfet-i mezkûreye nâfi' dir ve zulumet-i baŦarı dahi keŦ edip ađar.

Fî-A'đâi's-Sadı ve'n-Nefesi: ŦabıĦi yan ve ğöğüs aĝrularına nâfi' dir.

Fî-A'đâi'l-Ġidâi: Kebid-i bârid aĝrularına nâfi' dir, kebid-i ve mi'dehyi tağviye eder ve tıĦâlin Ŧalâbetine menfa'ati olur belki tıĦâli cidden ıdmâr eder ve küçültür ve mi'dehyi tenĦıye eder.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Sancıya ve fetĦe nâfi' dir. Ve ŦabıĦi veca'-ı raĦime nâfi' dir, bevl ve Ŧamsı idrâr eder ve taĦtîr-i bevlden nâfi' dir ve bu menfa'at eĦbâdan bir ħavmin zıkr eylediĝi menfa'attir. Ve bâĦi ziyâde ve Ŧehveti ziyâde eder ve sovuĦtan 'arığ olan baĝarsık aĝrısını tesĦin eder ve saĦca nâfi' olur.

Fî's-Sümûmi: Hevâmm ve ħaŦerâtin sokmasına nâfi' olur.

Fî'l-Ebdâli: Ŧard-ı riyaĦta ve kebid ve tıĦâle menfa'atte bedeli vezninin bir miŦli kemmûn ile ma'ân sülûŦ vezni rivend olur.

Vâviyye Olan Edviyenin Dördüncüsü Verstir: روس

Vankulu lügatinde der ki الورس [el-vers] (vâv'ın fetĦi ve râ'nun sükûnu ile) sarı ottur ki Yemen'de olur, yüze sürülecek 'ilâcı ondan ederler. Ve Ħâmûs'un 'ibâreti budur: سنة نبات كالسمسم ليس إلا باليمن يزرع فيبقى عشرين سنة نافع للكلف طلاء وللبهق شربا ولبس الثوب المورس مقو على الباه وقد يكون للعرع والرمث وغيرهما من الأشجار ولاسيما بالحبشة ورس *İntehâ. İbn Kütübî bu mezkûrları zıkr eyledikten sonra der ki Yemen'den meclûb olan vers saĦĦ olmuş za'ferân gibi bir nesnedir ve kaçan vers zıkr olunsa o meclûb murâd olunur ve altından sarı olur, ĦabeŦîsi siyâĦ ve Hindîsi kırmızı olur. Ve ba'đılar derler ki kürküm dedikleri devâ vers aĝacının köküdür lâkin bu ħavl şâbit deĝildir. ŞâĦib-i Ħânûn der ki:*

Fî'l-Mâhiyyeti: Vers bir nesnedir ki aĦmer-i ħânî olur,²⁰⁵ döĝülmüş za'ferâna müŦâbihtir ve Yemen diyârından meclûbdur. Ve ba'đılar derler ki aĝacının nuĦâtesi ve kazıntısıdır.

Fî't-Ŧabı: Derece-i sâniyede ħârr ve yâbistir.

205 Evlâ olan aĦmer-i nâŦ' demektir, zîrâ za'ferâna müŦâbih olan aĦmer-i ħânî deĝildir belki aĦmer-i nâŦ'dır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Kâbıddır.

Fi'z-Zîneti: Keleften ve nemeşten nâfi'dir ve şürben vedahtan dahi nâfi'dir.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Beşrelere ve sivilcilere nâfi'dir.

Fi'l-Hurâci ve'l-Kurûhi: Cerebe ve hikkete ve safeye ve demregilere nâfi'dir.

Vâviye Olan Edviyenin Beşincisi Vesahtır: وسخ

Kir mâ'nâsınadır. Vesahtı muṭlak zıkr olunsa her ne kadar insân kırı murâd olunsa lâkin Kânûn bu maḳâmda mâ'nâ-yı 'âmmını murâd eyledi.

Fi'l-Mâhiyyeti: Kirin mâhiyyeti ma'rûfedir, faḍalât-ı müctemîḫadan 'ibârettir.

Fi't-Ṭabı: Kürün vesahtı derece-i şâniyenin âhîrinde müsahhindir. "Kür" *kâfîn dammıyla demircilerin tînden itihâz eyledikleri ocaktır ve hem bal arısının mevḏ'idir, bu mâ'nâlar Kâmûs'ıa mezkûrdur. Vankulu lügatinde bu mâ'nâları zıkr eyledikten sonra der ki الكؤارة [el-küvâret] (kâfîn dammı ve vâvin fethi ile ve tahfîfiyle) şol baldır ki henüz şerf içinde ola. İntehâ. Ve İbn Kütbî der ki vesahtı-ı kevâriden murâd arı kovanında olan evsahhtır dibine rüsüb eden 'akerden mâ'adâ ve o vesahtın ecvedt ahḫar olan vesahtır. İntehâ. Ve ḫammâmın cidârından meḫûz olan vesahtı itidâl üzere teşhîn eder. Ve muşârîfînin ya'nî güreş eden pehlevânların vesahtları vesahtı-ı ḫammâma qarîb olur ya'nî onun dahi o miḫdâr teşhîni olur. Ve güreş edenlerin vesahtı iki şînf üzere olur: Bir şînfı budur ki o güreşçiler yağlanır ve yağlı bedenlerine toz işâbet edip vesaht olur. Ve ikinci şînfı budur ki o oyuncuların terleri ve ebḫireleri dîvârlara ve oynadıkları maḫallere ve yerlere işâbet edip vesahtı tekevḫün eder.*

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Güreşçi evsahhtının iki şînfı dahi itidâl üzere taḫlîl ve inḫâc eder. Ve vesahtı-ı kür itidâl üzere câlî ve cidden câzîb olur. Ve bu vesahtların cümlesi süllâyı ve şevki cezb eder.

Fi'z-Zîneti: Kulakta olan vesahtı dâḫısa nâfi'dir ve şefehleri yarıldıkta yarık olan maḫallere dahi kulak kırı ile tîlâ olunur.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Evsahhtı cirâḫâtı taḫlîl eder. Ve güreşçilerin vesahtı memede olan şişlere nâfi'dir. Vesahtı-ı ḫammâm nüfâḫâta ve kabarcıklara nâfi'dir.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Güreşçi evsâhının şımf-ı şânîsi ya'nî dîvârdan me'hûz olan vesahları meşâyıhta olan kırhalara ve şeccelere nâfî'dir. Ve vesah-ı kûr demregileri cidden cālî olup def' eder.

Fi'l-Ālâtı'l-Mefâşılı: Güreşçilerin bedeninden me'hûz olan vesah ırk-ı nesâya nâfî'dir eger merhem üzerine teşhîn olunup vaç' olunur ise. Ve berâ-cimin ya'nî parmaklarda olan mefâşılın taħaccürüne dahi nâfî' olur.

Vâviyye Olan Edviyenin Altıncısı Vereşân

Dedikleri Kumrudur: ورشان

Ki ona sâķu hurr dahi derler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Ma'rûf kuştur. *İbn Kütbî der ki üğeyikten büyük ve ta-vuktan küçüktür.*

Fî-A'đâi'l-Aynı: Gözde olan cirâhata vereşânın kanı nâfî'dir.

Fî-A'đâi'l-Ġıdâi: Laħm-ı vereşânı hadm 'usretli olur.

Fî-A'đâi'n-Nefđi: Laħmı batm 'akı eder.

Vâviyye [168a] Olan Edviyenin Yedincisi Vereldir:

Avâmm-ı nâs varan derler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Vezeģa eşķalinde olanların verel 'azîmi ve büyüģü olur. *Nüşha-i sulţâniyyede der ki: verel hayvân-ı mâidir, vezeģa ve sâmm-ı abraş eşķalinde olur, kuyruģu uzun ve başı küçüktür ve đabb dedikleri kelerin ğayrıdır. Ve đabb bâdiyyede ve çöllerde olur, ğayri yerde olmaz ve olursa dahi az olur, başı ve kuyruģu ve bedeni verilen o a'đâlarına muħâlîf olur ve taḃatları biri birine ğâlib-i hâlde karîb olur.*

Fi't-Tabfı: Verelin laħmı cidden ħârr olur.

Fi'z-Zîneti: Verelin zibli kefe ve nemeşe nâfî'dir. *Bu maķâmda Kânûn'un bir terkîbi vardır ki ħalli müşķildir, o terkîb budur: ومسمن بقوة* (ḡabak)ın طبق (ḡabakât) طبقات (ḡabakât) Bunun ħalli budur: *شحمه ولحمه طبقات من النساء cem'idir ve ḡabak' avretin fercinin zahrına derler: Ma'nâ demektir ki ħVerelin şahmını veyâhüd laħmını hatunlar ferci üzere yakı gibi bağlasalar ferci semrir ve büyür. مسمن (müsemmin) muķaddem-i ħberdir ve شحمه (şahmuhu) mu'ahħar-ı mubtedâdır, لحمه (laħmuhu) شحمه (şahmuhu) üzere*

mā'fūftur, بقوة (*bi-kuvvetin*) مسمن (*müsemmin*)e müte'allıktır, طبقات (*tabakāt*) مسمن (*müsemmin*)in mef'ülüdür, من النساء (*mine'n-nisāi*) zarf-ı müsteḥkarr-
dır, طبقات (*tabakāt*)tan hâldir. Ve bu mā'nā murād olduğuna ḳarīne budur: İbn Kütbî der ki verelin şaḥmı ile zeker delk-i şedîd ile delk olunsa zekeri büyütür ve laḥmı bir 'udv üzerine şedd olunup bağlansa kuvve-i cāzibesi ziyāde olmak ḥasebiyle o 'udvu semritir. İntehā. Ve طبق (*tabak*)ın zahr-ı fercü'l-mer'e mā'nāsına geldiği *Ḳāmūs*'ta muşarrahtır.

Fi'l-Ef'ālî ve'l-Havāşşî: Verelde şevk ve süllâyı cezb kuvveti vardır.

Fi'l-Evrāmî ve'l-Büşürî: Ziblinin saḥḳ olunmuşu şe'ālîli ya'nî siğilleri ḳal' eder.

Fî-Aḍdāi'l-Aynî: Etıbbānın ḳavli üzere verelin zibli ḍabbın zibli gibi ak düşen göze nāfi'dir.

Türkiye

Vāviyye Olan Edviyenin Sekizincisi Veda'dır: ودع

Dālin fethiyle ve sükunıyla ikisi dahi lügat olur; cem'inde vedē'āt derler. Vankulu lügatinde der ki الودعات [*el-vedē'āt*] (fethateynle) şol ak boncuklardır ki deryādan çıkar, irili ve ufaklı olur ki ona lisān-ı Türkide ilan başı ve katır boncuğu derler ve Fāriside gūş-māhî derler. İntehā.²⁰⁶ Ammā İbn Kütbî der ki veda bizim kâtimuzda ya'nî etıbbā katında aşḍāf-ı şığārden bir şımfır, bāḳilā miḳdārında ve sünüce-i şaḡıre miḳdārında olur ve lâtiye olur ya'nî taşa ve ağaca yapışık olur. İntehā. Ammā şāḥib-i *Ḳānūn* der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Veda' şadefdir ya'nî şadefin envā'-ı keşiresinden bir şımfır ki o şımfı vaşf olundu. "Şadef" o şey'dir ki kemikten katı ve ḥacerden yumuşak olur ve suda olur; karada olanların dahi lā-maḥāle mebde'i su olur.

Fi'l-Havāşşî: Şevk ve süllâyı cāzibdir.

Fi'z-Zīneti: Veda'nın meshūḳu siğilleri ḳal' eder gerek ise o siğil mismārî olup kökü dāḥil-i 'udva girsın ve gerek ise zāhir-i 'udva müte'allıḳ ve asılı olsun.

Vāv ḥarfinde olan kelām münthā oldu, el-ḥamdü lillāhi ta'ālā.

206 Göz boncuğu dahi derler, işābet-i 'ayn için. Yezîd b. Şervān ki o Hebenneḳa demekle ma'rūftur, ona dahi Zu'l-Vedē'āt derler o boncuktan kılāde ittiḥāz edip kendi kendiyi onunla temyîz eylediği için. Hikāyesi ma'rūftur, *Ḳāmūs*'ta mezkûrdur.

Faşl-ı Sâbi^c Harfû'z-Zâda Kelâm-ı Müşebba^c u Mufaşşaldır Bu Faşlda Zıkr Edeceğimiz Yirmi Yedi Devâdir

Zâiyye Olan Edviye-i Müfredenin Evvelkisi Zencebîldir: زنجبيل

Bu mevdi^cde murâd olan zencebîl bu diyârda mârûf zencebîldir. Kâmûs'ta yazıldığı üzere o zencebîl kamyş gibi ve berdî gibi bir nebtin aşlı ve köküdür ki arda sârî olur ve dağılır, ammâ yaprağı söğüt ağacı yaprağı gibi olan nebtin köküne zencebilü'l-kilâb derler, o kök kilâbı katl eder. Ve uşurgâza zencebîl-i 'Acem ve rāsene²⁰⁷ zencebîl-i Şâm derler. Ve zencebîl, hamr mâ'nāsına dahi isti'mâl olunur. Tab^c ile olan nüshada der ki:

Fi'l-Mâhiyyeti: Dîşkürîdüs der ki zencebîl küçük köklerdir, su^cdun uşulü gibidir, levni beyâda mâildir ve tab^c ve ba^cdı nüshada "ve t̄amı" fülful t̄amına ve tab^cına müşâbihtir, râyihası tayyibdir velâkin zencebilde fülful leâfeti olmaz. Ve zencebîl bir otun köküdür ki o ot birkaç mevdi^cde olur ve ekseriyyâ olduğu mahallerin esâmileri Turr²⁰⁸ ve 'Alâd - علاد ve Tabk̄ı - طبقى'dir ve o nahiyelerin ahâlileri o nebtün yaprağını eşyâ-ı keşîrede isti'mâl ederler bizim sezâbı eşribe ve maftûhlarda isti'mâl eylediğimiz gibi. Ve Dîşkürîdüs yine der ki zencebîlin bir nev^ci dahi vardır ki ona zencebîl-i kelb derleri ehl-i Taberîstân ona fülfülek derler. Ve 'umümen zencebîl-i kilâb güdrânda ya'nî göllerde olur ve yenâbî-i şığârda olur ve cereyânı ba^ctî olan sularda olur ve onun 'uqdeli ve boğumlu sâkı olur ve o sâkın fülü dize çıkar ve onun dalları ve yaprakları na'nâ dallarına ve yapraklarına benzer lâkin na'nâ'dan ekber ve beyâdlığı eşedd olur ve nu^cümeti ya'nî yumuşaklığı ve melâseti ziyâde olur ve t̄amı fülful gibi hırrîf olur ve râyihası tayyibdir, 'atır değıldir ya'nî kokusunda 'ıtriyet olmadığı gibi kerâhet dahi yoktur ve o nebtin mîvesi şağırdır, âniye ve gîlâf içinde olur, küçük filizlerde olur, o filizlerin mahrecleri yaprakların dibi olur ve o filizler müctemî^c olur, dalları ve çöpleri üzüm salkımı gibi ba^cdısı ba^cdı âherleri ile müterâkim ve mütecâvir olur ve mîvesi dahi kökü gibi harâ-

207 "Râsen" andızdır.

208 طُرَّة [Turret] beldetün bi-İfrîkiyye. Ve İbn Kütübî der ki ekseriyyâ 'Umân'da bulunur.

fetli olur. Ve yine Dîşkürîdüs der ki ma'rûf olan zencebîle ruṭûbet-i faḍliyyesi ḥasebiyle te'ekkül 'arîd olur ve yine ruṭûbet-i faḍliyyesi ḥasebiyle zamân-ı teşhîni fülfulün teşhîninden mütemâdî olur ve teşhîni çok zamân bâkî olur ve zencebîlin keşâfeti dahi teşhînin beḳâsına sebep olur, ḥardal ve ḥurf ve şâfsiyâda olan keşâfet zamân-ı ṭavîl onların teşhînlerinin beḳâsına sebep olduğu gibi.

Fi't-Tabîrî: Zencebîl derece-i sâlişenin âhîrinde ḥarr ve derece-i sâniyede yâbistir ve ruṭûbet-i faḍliyyesi vardır. Ve zencebîl-i mürebbâ dahi ḥarr-ı yâbistir lâkin ruṭûbet-i faḍliyyesi keşîre deḡildir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşsî: Harâreti kavîyyedir lâkin 'ale'l-fevr teşhîn eylemez belki onda olan ruṭûbet-i faḍliyye ḥasebiyle ba'de-zamân ve müterâhiyen teşhîn eder ve kuvvet ile teşhîn eder ve telyîn dahi edip nefhî taḥlîl eder. Ve 'asel ile terbiye olunsa 'asel ruṭûbet-i faḍliyyesini ba'dan izâle edip cefâfi ekşer olur.

Fi'Acḍâi'r-Re'sî: Hıfzı ziyâde eder ve başın nâhiyelerinde olan ruṭûbeti cālî olur ve boğazda olan ruṭûbeti dahi cālî olur.

Fi'Acḍâi'l-Aynî: Ruṭûbet ḥasebiyle göze 'arîd olan zulmeti def' eder ve cilâlandırır gerek şûrb oluñsun ve gerek kuhlen isti'mâl olunsun.

Fi'Acḍâi'l-Gıdâi: Hâdımdır ve kebid ve mi'dede olan berde ve sovuqluḡa muvâfıktır ve mi'dede olan belleyi neşf eder ve fevâkih tenâvülünden mi'dede ḥâdiş olan ruṭûbatı dahi neşf eder.

Fi'Acḍâi'n-Nefdi: Bâhı [168b] tehyîc eder ve baṭnı telyîn eder. Ḥüzistân ahâlîsi derler ki zencebîl belki baṭnı imsâk eder. Şâhib-i *Kânûn* der ki ben derim ki sũ-i ḥadm ve izlâk ḥasebiyle olan ḥıtl-ı lezicin ishâline zencebîl nâfi' olur.

Fi's-Sümûmi: Hevâmm ve ḥaşerât sokanlara nâfi'dir.

Zâiyye Olan Edviyenin İkincisi Zûfâ-i Raṭbdır: زوفا رطب

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu devâ bir vesahtır ki Ermîniyye diyârının koyunları eleyâtında ya'ni kuyruklarında müctemî' olur, o diyârın mer'âlarında olan ḥaşâyiş-i yetü'yye üzerlerine koyunların kuyrukları sürünür ve o kuyruklarda cem' olan evsâh-ı ḥaşâyiş-i yetü'yyelerden kuyruklar kuvâ ve lebe-

niyyet kesb eder. Ve baçdı kerre evsâh sâile olur ve o sâile olan evsâh aḫz olunup ṭabḫ olunur kıvâma gelince kadar.²⁰⁹

Fi't-Ṭabfı: Derece-i şāniyede ḫârr ve derece-i ūlâda raṭbdır.

Fi'l-Ḥavâşşı: Mündic-i muḫallildir.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Katı şişleri taḫlîl eder ve düşbüzleri²¹⁰ dahi taḫlîl eder züfâ-i raṭb ile đimâd olunsa.

Fi'-Açđai'l-Ġidâi: Züfâ-i raṭb incİR ve bürâḫ ile đimâd olunsa tıḫâle nâfiçdir, şürbü dahi nâfiçdir ve istiskâya dahi nâfiçdir. *Bu levḫada zıkr olunan ṭabf ile olan nüşhanın tercümesidir ve mâ-âdâ nüşhada mevcüd olan bu dur:* Züfâ kebidin bürüdetine ṭlâen ve sakyen nâfiçdir.

Fi'-Açđai'n-Nefđi: Meşâne ve raḫim nevâḫilerinde olan şalâbatı taḫlîl eder ve raḫim ve meşâne bürüdetine ve böbreklerin dahi bürüdetine nâfiç olur.

Zâiyye Olan Edviyenin Üçüncüsü Züfâ-i Yâbistir: زوفا يابس

İbn Kütbî der ki züfâ-i yâbis bir ḫaşîşenin ismidir ki onun dalları yer yüzüne döşenir, onun yaprağı ve dalları vardır, merzencüş yaprağına ve dallarına benzer ve râyihâ-i tayyibesı vardır ve ta'mı acıdır, rebf'in âḫirinde idrâk eder. İntehâ.

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu devâ iki kısmdır, bir kısmı cebelîdir ve kısım-ı âḫeri bostânîdir.

Fi't-Ṭabfı: Derece-i şâlişede yâbistir.

Fi'l-Ḥavâşşı: Saçter gibi laṭiftir.

Fi'z-Zîneti: Şürb-i züfâ levni taḫşîn eder ve yüze sürülse yüzde olan âşâri ve lekeleri cilâ ve izâle eder.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Katı ve şulb olan şişleri taḫlîl eder şarâb ile saḫy olunur ise.

209 İbn Kütbî der ki züfâ-i raṭb o evsâhtır ki koyunun yünleri üzere cemç olur, kulaklarında ve uyluklarında ḫuşuşan cemç olur. O evsâh cemç olup şüftan dühniyyet-i vesâḫiyye ayrılınca kadar ṭabḫ olunur, kıdrın üzerinde müctemîfa olan o evsâh-ı dühniyye aḫz olunup şāniyen bir dahi ṭabḫ olunur ve taşfiye olunur. İntehâ.

210 "Düşbüz" deri gibi bir nesnedir ki 'aşabî ve şulb olup cirâḫatta biter; o izâle olmadıkça bür ḫâşıl olmaz.

Fî-A'ḍâi'r-Re'si: Yâbis zûfânın maṭbûhu sirke ile diş ağrısını teskîn eder. Ve incir ile yâbis zûfâ ṭabḥ olunsa o ṭabîḥin buḥârı deviyî-i üzüne nâfi'dir eger kâme ile huni gibi bir nesne ile o buḥâr kulağa alınıp aḥz olunsa.

Fî-A'ḍâi'l-Aynı: Yâbis zûfâ ṭabḥ olunup sonra ṭarfe üzere ḍimâd olunur ve göz kapağının içinde olan dem-i meyyite dahi ḍimâd olunur.

Fî-A'ḍâi's-Şadri: Şadra ve riyeye nâfi'dir. Ve rebvden ve su'âl-i müzminden incir ve bal ile ṭabîḥi dahi nâfi'dir. Ve katı şişlerden ve nefes-i intişâbdan nâfi'dir. Bâtin-ı ḥalkta olan ḥunâka maṭbûhu ile ğargara nâfi'dir.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: İncir ve bûraq ile yâbis zûfâ tîhâle ḍimâd olur ve şûrb olunsa dahi nef'i olur ve istiskâdan dahi nâfi'dir.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Balgamı ve ḥabbu'l-kar dedikleri kurdu ve sâir kurtları ishâl eder ve ḳardemânâ ile ve tîresâ ile karıştırılrsa ishâli ḳavî olur.

Zâiyye Olan Edviyenin Dördüncüsü Zûrûnbâddır: زرنباد

Fî'l-Mâhiyyeti: Bir nev' nebâtın uşulü ve köküdür ki su'da müşâbih olur velâkin hacmi su'ddan büyük olur ve tîriyyeti kâfil olur ve levni ağber olur, Şîn bilâdından meclûb olur.

Fî't-Ṭabî: Derece-i şâlişeye varınca ḥârr ve yâbistir.

Fî'l-Ḥavâşşî: Riyâhı taḥlîl eder.

Fî'z-Zîneti: Müsemmindir, ebdâmı semritir ve ağızdan şarâb ve soğan ve sarımsak kokusunu izâle eder.

Fî-A'ḍâi's-Şadri: Kalbi tefrîḥ eder.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: Ḳayı ḥabs eder.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Baṭnı 'aql eder, erḥâmda olan riyâha nef'i olur.

Fî's-Sümûmi: Hevâmm sokana cidden nef'i olur ḥattâ o nef'de cedvâra ḳarîb olur.

Fî'l-Ebdâli: Hevâmm lez'inin ḥaḳḳında bedeli bir mişli ve nişf mişli derünc ve bir vezninin iki şülüşü ṭarâşşekûḳ-ı berri ve nişf mişli ağaç kavunu çekirdeği olur.

Zâiyye Olan Edviyenin Beşincisi Zencebilü'l-Kilâbdır: زنجبيل الكلاب

Fi'l-Mâhiyyeti: Zencebilü'l-kilâb²¹¹ ma'rûfe bakladır, ona fülful-i mâ ya'ni su büberi derler, yaprağı söğüt ağacı yaprağına benzer lâkin söğüt yaprağından zencebilü'l-kilâb yaprağı ziyâde sarıdır ve kağıbleri kırmızıdır, onda zencebil ta'mı vardır, kilâbı katlı eder.

Fi't-Tabfı: Derece-i sâniyede hârr ve derece-i ülâda yâbistir.

Fi'z-Zîneti: Tâze zencebilü'l-kilâb bezri ile saħk olunsa yüzde olan âsârı ve lekeleri izâle eder ve 'atık olan kelef ve nemeşi dahi izâle eder.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Tâzesi bezri ile döğülüp dımâd olunsa katı şişleri taħlil eder.

Zâiyye Olan Edviye-i Müfredemin Altıncısı Zıbağdır: زيبق

Ki lisân-ı Türkide ona cıva derler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Zıbağ²¹² iki türlüdür. Bir türlü su 'amele muħtâc değildir, su gözü gibi ma'deni vardır, su çeker gibi onu dahi çekip iħrâc ederler. Ve ikinci türlü ma'deninde bir nev' taştır, o taşlar ma'deninden iħrâc olunup âteş ile o taşlardan zıbağ istiħrâc olunur, nitekim altın ve gümüş ma'denlerinden aħcâr ve türbe oldukları hâlde iħrâc olunup âteş ile aħcârlarından altın ve gümüş istiħrâc olunur. Ve zıbağ ma'deninden iħrâc olunan aħcârlar eger şâfiye olup o aħcârın cevherinde ecnebî toprak ve taş ve sâir hilâf-ı cinsi olan aħlâğ olmaz ise o aħcâr-ı ma'deni züncüfr levninde olur ve züncüfrün ma'deni hâcerine mülħağ olur belki biz deriz ki o şâf olan hâcer-i zıbağ o levnde aşlıdır ve züncüfr ona mülħaktır. Câlînüs ve Câlînüs'un ğayrileri zann ederler ki hicâre-i zıbağ ma'den değildir belki mertek ya'ni mürdâsenc reşâştan ve zeheb ve fığda aħcârlarından istiħrâc olunup ma'mül olduğu gibi hâcer-i zıbağ dahi züncüfr hâcerinden istiħrâc olunur, pes hâcer-i zıbağ 'amelî olur, ma'deni değildir. Züncüfr hâceri ile zıbağ hâcerinin arasında müşâbehet olmakla Câlînüs züncüfr hâcerini aşl 'add edip ve hâcer-i zıbağ ondan 'amel ile istiħrâc olunur, bir kıdrın içine

211 "Zencebilü'l-kilâb" ma'rûftur, su büberi dahi derler, onu ekl eden kilâb helâk olur, onun için zencebilü'l-kilâb derler.

212 "Zıbağ" ma'rûftur, Eârside sım-âb ve Türkide cıva derler.

hacer-i züncüfr konulup fîn ile tatyîn olunup âteşte taşîd olunur ve hâcer-i zîbağ o vechle ma'fûm olur dedi. Lâkin haqîkat-i hâl Câlînûs'un dediği gibi değildir belki züncüfr hâcer-i zîbağtan kibrît ile istihrâc olunur ba'cedu hâcer-i zîbağ o müstahrec olan hâcer-i züncüfrden dahi istihrâc olunmak mümkün olur, ma'denî olan hâcer-i zîbağtan zîbağ istihrâc olunduğu gibi. Ve'l-hâşıl hâcer-i zîbağ aşlıdır, ondan zîbağ gâhîce bilâ-vâsîta istihrâc olunur ve gâhîce dahi hâcer-i zîbağtan hâcer-i züncüfr istihrâc olunup hâcer-i züncüfrden zîbağ istihrâc olunur. *Ebû 'Alî katında züncüfrün cevheri hâcer-i zîbağın cevheridir, Câlînûs katında hâcer-i zîbağın cevheri züncüfrün cevheridir.*

Fi't-Tabî: Zîbağ derece-i şâniyede bârid ve raţbdır.

Fi'l-Havâşşî: Taşîd olunan zîbağ kâbîd olur.

Fi'z-Zîneti: Zîbağ öldürülüp dühn-i verd ile kehle ve kamkâm dedikleri tûy diplerinde olan yapışık kehlê ve yavşak dedikleri kehle tohumu için isti'mâl olunur.

Fi'l-Hurâci ve'l-Kurûhi: Ölü zîbağ gül yağı ile veyâhüd cereb edviyesinin sairleri [169a] ile cereb için isti'mâl olunur ve kurûh-ı rediyye için dahi isti'mâl olunur.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Zîbağın buhârî fâlici ve faşeyi icâb ve ihdâs eder ve a'dâyı şell ve tutmaz eder!

Fi'Ac'dâr'r-Re'si: Zîbağın duhâmı sem'i izâle eder ve ağzı kokutup beğârî icâb eder eger o duhân feme dokunur ise.

Fi'Ac'dâr'l-Aynı: Zîbağın duhâmı başarı izâle eder.

Fi'Ac'dâr'n-Nefdi: Koles ihtiyâfî der ki ba'cî maqtûl olan zîbağî ilâvusta isti'mâl ederler.

Fi's-Sümûmi: Muşac'ad olan zîbağ kattâl olur taqtîri şedîd olmak hasebiyle. Ve zîbağ-ı muşac'adi şürb eden kimseye 'ilâc-ı kavî budur ki o kimse süt içip kay eder. Câlînûs der ki bu 'ilâc-ı mezkûr tecrîbe olunmamıştır. *Tab' ile olan nüshada لا تجربة bedeline لا يجوز vâk' olmuştur.* Ve ba'cılar dediler ki zîbağ-ı maqtûl şikali ve ağırlığı hasebiyle katl eder, zîrâ her ne şey'e mülâkî olursa o şey'i zîbağ-ı maqtûl şikali hasebiyle ekl eder ve müşâdif olduğu 'udvun fenâsından insânın helâki lâzım gelir. Muşannif der ki bu kelâm muhaşşal ve muhakkağ değildir. Ve zîbağ fârî katl eder ve tütününden hevâmm ve hayyât hereb edip kaçarlar.

Zâiyye Olan Edviyenin Yedincisi Zâcdır: زاج

Vankulu lügatinde der ki الزَّاجُ [ez-zâc] kara boya; Fârsîden mu'arreb-dir, aslı "zâg" dır.

Fi'l-Mâhiyyeti: Zâc bi-hasebi'l-elvân muhtelif olur, ebyağ ve ağmer ve aşfer ve ağdar olur ve üç şmfı olup bir şınfma ıalkadıs ve ikinci şınfına ıalkand ve üçüncü şınfma sürı derler. Pes lâzımdır ki bu aşnâf ve envâc biri birlerinden fark olunup mütemâyiz olalar ve farkı şerh ve beyân bu vechle olur: Bi'l-cümle zâcât bir nev^c cevherdir ki hâll olunmağı kâbil olur velâkin hâll olunmağı kâbil olmayan ağcâra muhâliť olur ve ağcâr-ı ğayr-i mütehal-lileden ayrılıp mümtâz olmadıkça zâc ile intifâc olunmaz. Pes o taħallülü kâbil olan cevher muhâliťlerinden ma^cdeninde seyelân edip mün^caķid olur ve o mün^caķidin aşferine ve levni sarı olanlarına kılkuťâr tesmiye olunur ve ebyağına ıalkadıs ve ağdarına ıalkand ve ağmerine sürı tesmiye olunur. Ve cem'ân zâc cevheri su içinde hâll olur ve taħb ile dahi hâll olur lâkin sürı tesmiye olunan zâc şedıdü'l-in'ıķâd olmakla tecessüd ve taşallüb edip su ile ve taħb ile hâll olmaz. Ve zâc-ı ağdarın aşferden in'ıķâdı eşedd olur ve ec-zâlarının intıbâķı dahi eşedd olur. Ve zâcın ba^cdı aşnâfı dahi vardır ki onun levni zıkr olunan elvân-ı erba'anın ikışerinden mürekkeb olur ve o mişlli zâcın levninde hangi zâca müşâbehet ziyâde olur ise taťb'atı dahi o zâcın taťb'atına müşâbih olur. Ve Câlînüs'un vehmine sâbık olur ki zâc-ı ağmer kılkuťâr ıtlâķ olunan zâcdan tevellüd eder ve bir kerre dahi rey eder ki zâc-ı ağmer kılkuťârı müştemil olmakla kılkuťâr zâc-ı ağmerden mütenâşir olur ve Câlînüs'un bu kelâmlarında nazâr vardır.

Fi'l-İhtiyârı: Envâc-ı zâcdan ağdar-ı Mışrî zâc-ı Kıbrısîden aķvâ olur lâkin emrâğ-ı aynda Kıbrısî Mışrîden aķvâ olur. Ve ğayr-i muhraķ olan zâc-ı muhraķtan aķvâ olur ve zâc-ı muhraķ eltaf olur. Ve zâcın cümle-sinden ıalkadıs ve zâc-ı ağdar eltaf olur ve kılkuťâr a^cdel olur ve sürı ağlağ olur, onun için sürı suda münhâll olmaz. Ve o zâc ki onda telmî'ât-ı zehebiyye olup altın gibi saşsaşası ve leme'ânı ola, o mişlli zâcın kuvveti kılkuťâr kuvvetine karıb olur. Ve kılkuťârın ecvedı ve efdalı tefettütü serı olup nuhâsı, naķı ve tariyy-i ğayr-i atıķ olanlardır. Ve zâcu'l-ħıbr ki ona suhayre tesmiye olunur, onun ecvedı şalâbetli olup zehebiyye gibi leme'ân edendir ve onun kuvveti kılkuťâr kuvveti gibidir. Ve sürının ec-

vedi Mışır'dan meclûb olup getirilendir ve tefüt olundukta 'an-sevâdin tefettüt edendir ya'nî parçaları ve dağılmıŝları siyâh görünenlerdir ve tecvîfleri keşir olup mezâkıında zühûmet ve kabđ olanlardır ve şemmi dahi bu mişli olur.

Fi't-Tabrı: Derece-i şâlişede hârr ve yâbis olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşı: Zâcın küllisi muhrıktır, hûŝkrîŝet ihdâş eder ve kabđ eder. Ve zâc-ı aħmer kılkuĝtardan lez'î eĝall olur ve zâc-ı esâkife aşnâf-ı zâcın cümlesinden aĝbađ olur. "Esâkife" "iskâf"ın cem'idir, "iskâf" hemzenin kesri ve sînin sükûnuyla baŝmakçı, keş-ger ma'nâsınadır diye Vankulu lügatinde muharrerdir. İbn Kütbî der ki şahîh olan kavlı budur ki zâcu'l-esâkife kâlkadîs aşnâfından bir ŝıntır ki leyyinü'l-mecesse olur ve eczâları mütesâvî ve müteşâbih olur, su işâbet eyledikte siyâhlanır. İntehâ. Ve kılkuĝtarın kabđı murtedil olur.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Kılkuĝtar evrâm-ı sâ'iyeden ve ĥumret tesmiye olunan veremlerden nef'i olur.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhi: Zâc ecnâsının küllisi cerebe ve sa'feye nâfi'dir. Ve bağı kerre kılkuĝtardan ve zâcın sâir aşnâfından fetileler yapılıp nâŝûrda isti'mâl olunur ve nâşûrun taħazzûf eden cüz'lerini ya'nî katılanıp saksı kıŝaları gibi olan eczâlarını söker ve izâle eder.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâŝlı: Zâc-ı sūrî ĥamr ile 'ırĝ-ı nesâ için ihtikân olunup nef'i olur.

Fi-A'dâi'r-Re'si: Zâc buruna nefh olursa ru'âfa nâfi' olur ve 'ale'l-ĥuŝûŝ kılkuĝtar buruna nefh olursa ziyâde nef'i olur. Ve liŝede olan âkileye ve evrâm-ı rediyyeye zâcın küllisi nâfi' olur. Ve bal ile bir fetile ittiĥâz olunup zâca bulaŝtırılsa ve ħurĥası olan kulaĝa sokulsa üzünde olan o ħurĥadan ve o ħurĥanın middesinden nâfi' olur ve kezâlik zâc minfâh ile o kulaĝa nefh olursa yine menfa'ati olur. Ve zâc te'ekkül-i esnânı ref' eder. Ammâ o zâc-ı aħmer ki sūrî demekle ma'rûftur, diŝleri ŝedd edip pekiŝtirir ve ĥareket eden azı diŝleri dahi pekiŝtirir. Ve dil altında olan dıfıd' dedikleri marağa zâc-ı muħrak sūrincân ile cem' olup vađ olursa menfa'ati olur. Ve zâcdan ħayrûti ittiĥâz olunup aĝız içinde veyâĥûd burun içinde olan âkileye ve sâir ħurĥalara sürülse nef'i olur ve ĥuŝûŝan o ħayrûti zâc-ı aħmerden ittiĥâz oluna, onun nef'i ziyâde olur.

Fî-ʿdâi'l-ʿAynı: Cemîʿan aşnâf-ı zâc ve huşûşan kılkuṭâr göz kapaklarının gılzâtinden ve huşûnetinden nâfiʿ olur.

Fî-ʿdâi'n-Nefesi ve 'ş-Şadrı: Riyeyi tecfif eder ve tecfifi ḥasebiyle bâdî kerre katlı eder.

Fî's-Sümûmi: Zâcda tecfifi ḥasebiyle kuvvet-i semmiyyet olur.

Zâiyye Olan Edviyenin Sekizincisi Zernîhtir: زرنیح

İbn Kütbî der ki “zernîḥ“ Fârsî ismdir, mâʿdeninde tevellüd eden bir nevʿ cism-i arđiyyete ıtlâk olunur ki onun tevellüdü kibrîtin tevellüdü gibi olur lâkin zernîḥte arđiyyet ve şakîl olan ruṭûbet-i mâiyyet ziyâde olur ve kibrîtte nâriyyet ziyâde zâhir olur, onun için kibrîtin ihrâkı gibi ihrâkı olmaz. Ve elvâmî ʿtibâr ile dört şıñf olur, aşfer ve aḥmer ve aḥdar ve ebyad olur. Aḥmeri ziyâde ḥiddetli olur ve aşferi muʿtedil olur ve aḥdarı ziyâde şakîl ve gâlîz ve erdeʿ olur ve ebyadı redâʿette aḥdardan ekall olur. İntehâ. Şâhib-i Kânûn der ki:

Fî'l-Mâhiyyeti: Zernîḥ cevher-i mâʿdenîdir, aḥdarı ve aşferi ve aḥmeri olur. Bâdî nüshada “aḥdar” bedeline “ebyad” vâkʿ olmuştur. [169b]

Fî'l-İhtiyârı: Zernîḥ ecvedî müşebbaʿ ola yaʿnî rengi tok ola, münseḥîk ola yaʿnî serîʿan tefettüt eyleye ve râyiḥası kibrît râyiḥası ile müteşâbih ola. İbn Kütbî zernîḥin şıñf-ı aḥmerinin ecvedî bu evşâf ile mevşûf olur diye kayd eder. Nüsaḥ-ı Kânûn'un ekşerinde “aḥmer” kaydı taşriḥen yoktur lâkin karâyinden fehîm olunur ve bir nüshada “aḥmer “ kaydı taşriḥen zikr olmuştur. Ve sarı zernîḥin ecvedî Ermenî ve zehebî ola yaʿnî Ermen dedikleri nâhiyyeden meclûb olup altın gibi berrâk ola ve şafâyiḥî olup ṭalk-ı aşfer gibi ola. “Ṭalk” ʿurûk-ı ʿarûs dedikleri taşdır ki berrâk olur ve kat kat olur. Ve bâdî nüshada واجوده الاصفر البشيزج vâkʿ olmuştur. Zâhir budur ki mâʿnâ “O aşfer pul gibi olup yassı ve ince ola” demek olur. Ve “beşîzec” pul mâʿnâsına olan “peşîz”-i Fârsîden muʿarreb ola. Ammâ nüsha-i sulṭâniyyede bu tâbîr yoktur.

Fî't-Taḫrî: Derece-i şâlişede ḥârî ve derece-i şâniyyede yâbistir.

Fî'l-Efʿâli ve'l-Havâşşı: Zernîḥin bi'l-cümle aşnâfı muʿaffin ve lezzâf olur. Ve zernîḥ-i aḥmer kâlkandıyundan ecveddir. Bâdî nüsaḥta kâlkadikûn - فلقديقون ve bâdî âherde feldefiyûn - فلدفون vâkʿ olmuştur.

Fi'z-Zîneti: Zernîh şa'rı halk eder. Ve zernîh râtiyâ nec ile âşâr-ı deme ya'nî kırmızı lekeler ve dâ-i şa'lebe nâfi'dir.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhi: Şahm ile zernîh cirâhât üzere vaç olunur.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Şuhûm ve edhân ile zernîh cerebe ve raṭb sa'feye ve 'ufûnete nâfi'dir ve cildi iḥrâk eder. Ve kehle için ve kan lekesi ve âşârı için mürr ile leṭûh olur. Ve turnakta olan âşâra ve lekeye zift ile leṭûh olur. Ve ba'dı kerre kaml için dahi zift ile leṭûh olur.

Fî-A'ḍâi'r-Re'si: Zernîhten ve huşuşan zernîh-i ahmerden ittiḥâz olunan kayrûṭî burunda ve ağızda olan âkileye ve sâir o 'uḍvun ḳurḫalarına nâfi' olur.

Fî-A'ḍâi'n-Nefesi: Müteḳayyihûna ya'nî irin tükürenlere ümâlî ile zernîh saḳy olunur. "Ümâlî" şarâb-ı şa'îk ile 'asel-i muşaffâdan ittiḥâz olunan şerbettir. Veyâhüd zernîh mâ-ı 'asel ile saḳy olunur. Müzmin öksürüğü olan kimseye zernîh râtiyâ nec ile tebhîr olunup buḫâr isti'mâl olunur. Ve ba'dı kerre dahi zernîh rebv için isti'mâl olunan ḫabbın eczâsına idḫâl olunur.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Maḳ'adede zuhûr eden büşür ve bevâsîr için zernîhten gül yağı ile leṭûh ittiḥâz olunur.

Fi's-Sümûmi: Taş'îd olunan zernîh kâtildir.

Zâiyye Olan Edviyenin Dokuzuncusu Zebedü'l-Baḫrdir: زرنیح

Zebedü'l-baḫrin bi-ḫasebi'l-lügat ma'nâsı deryâ köpüğü demektir, ammâ etṭebbâ 'örfünde bir cism-i mürekkebdir ki eczâ-i arḫiyye-i laṭife ile eczâ-i havâiyyeyi baḫrin ruṭubeti cemf eder ve mâ-ı baḫrin temevvücü ve telâṭumu ile o eczâ-i müctem'adan ḫâdiş olup tecessüd ve tekevvün eden cism-i mürekkebe iṭlâk olunur. Ve zebedü'l-baḫrin beş şıfı vardır ve o aşnâfa Ḳânûn şâhibi işâret edip der ki:

Fi'l-Mâhiyyeti: Zebedü'l-baḫrin şıf-ı evvelinin şekli isfencî²¹³ olur ve râyiḫası zühm olur ya'nî yağlılıktan ḫâdiş olan bed râyiḫası olur ve o râyiḫada misk râyiḫasının şiddeti gibi sühûket ve şiddet olur ve o isfencî şıfı keşif ve sâhilî olur ya'nî emvâc-ı baḫr onu sâhil-i baḫre ilkâ eder ve sâhil-i baḫrden aḫz olunur. *Bu maḳâmda Ḳânûn'un terkibinde meşel-i râyiḫa مثل*

213 "İsfencî" sünger eşkâli üzere olur demektir.

vākḫ olmuştur ve sühüketin iki mʿnāsı vardır, bir iştidād ve āheri balık rāyihasıdır. Balık rāyihası mʿnāsına hamliden rāyihā-i misk ve muḳaddeminde zühmü'r-rāyihā dediği ābī olmakla biz sühüketi iştidād mʿnāsına haml eyledik, ammā İbn Kütübî rāyihā-i semek mʿnāsına haml edip der ki صديد السمك كانه الرايحة زهم رزين صافر fe'l-yete'emmell. Zezebedü'l-baḫr ašnāfının ikinci sınıfı isfencî-i ḫafif olur, bu dahi sınıf-ı evvel gibi sünger heyʿetinde olur lākin ḫafif olur, sınıf-ı evvel gibi keşif olmaz ve uzun olur, tūlānīdir ve rāyihası tuḫlub rāyihasında olur. "Tuḫlub" kurbağa yosununa derler, lügat-ı Fārsīde cağz-vāre derler, suyun yüzünde ve kenārında taş üzerinde tekevün eder ve yeşil olur. Ve üçüncü sınıfı düdī olur yaʿnī kurt şeklinde olur ve levni kırmızı²¹⁴ olur. Kānûn nüshalarında verdī vākḫ olmuştur lākin kalem-i nāsihān tahrifī olduğu zāhirdir. Bu nev'e düdī dahi tesmiye olunur. Ve dördüncü sınıfı kirlenmiş sūfa müşābihtir ve ḫafiftir. Ve beşinci sınıfı futriyyū'ş-şekldir yaʿnī mantar heyʿetinde olur, zāhiri melāsetli ve bātinī ḫuḫūnēt üzere olur ve onun rāyihası olmaz.

Fi't-Tabrī: Zebedü'l-baḫr derece-i şālīşde ḫarr-ı yābistir.

Fi'l-Efʿālī ve'l-Ḥavāḫḫī: Evsāhī tenkiye eder, cālīdir ve ihrākı dahi vardır. Ve sınıf-ı şālīş yaʿnī düdī olan sınıf cümlesinden eltaftır.

Fi'z-Zineti: İhrāk olunan zebedü'l-baḫr ḫuḫūḫan üçüncü sınıfının yaʿnī düdī tesmiye olunan sınıfının muḫrakkı dā-i şaʿlebe menfaʿati vardır. Ve futrī zebedü'l-baḫr ḫalk-ı şaʿrda istiʿmāl olunur ve eṭṭbānın ḫavli üzere behaktan dahi nefʿi olur. Evvelen mezkūr olan iki isfencī sınıfları ḡasūlāta idḫāl olunur ve lebeni büşürün edviyelerine dahi idḫāl olunur ve kelefte ve yüzde olan lekelerde dahi istiʿmāl olunur ve bākīleri tüyleri tırāş eder, ḫallāk-ı şaʿrdır.

Fi'Acḡā' r-Re'si: Zebedü'l-baḫrin emlesi dişlerin cilāsına ziyāde evfaḫtır ve cemīʿan zebedü'l-baḫr dişleri cālīdir.

Fi'l-Evrāmī ve'l-Büşürī: Zebedü'l-baḫrin emlesi mismārī olan evrāma evfaḫtır; düdī olan zebedü'l-baḫr ḫanāzire evfaḫtır.

Fi'l-Ḥurācī ve'l-Kurūḫī: Zebedü'l-baḫr ve ḫuḫūḫan iki isfenciler müteḫarriḫ olan cerebe ve demregilere nāfiʿdir.

214 [Hamidiye nüshasındaki bu "kırmızı" ibaresi Ragıp Paşa'da ve Arapça nüshalarda "firfir"dir, müstensih kelimeyi kırmızı okuyup kopyalamış!]

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Dūdî olan zebedü'l-bahr şem' ile ve gül yağı ile niķrise nâfi'dir.

Fî-A'dâi'l-Ġidâi: Dūdî tihâle ve istiskâya nâfi'dir.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Zebedü'l-bahrden dūdî olan şinf 'usr-i bevl ve meşâ-nede olan kumları tenķiyeye nâfi'dir ve böbrek ağrılarına dahi nâfi'dir. *Bu maķâma gelince her ne kadar dūdî zıkr olundu ise Kânûn nüshalarında vâv ile verdî vâķķ olmuştur.*

Zâiyye Olan Edviyenin Onuncusu Züncüfrdür: زنجفر

Zıbak mâddesinde müstevfâ züncüfrün cevheri beyân olundu. Bu maķâmda Kânûn'un zıkr eylediği budur:

Fi'l-Mâhiyyeti: Bir kavm der ki züncüfrün kuvveti isfidâc kuvveti gibidir ve âherleri der ki şâzenec kuvveti gibidir.

Fi't-Tabî: Eşahh-ı aķvâlde züncüfr hârr-ı yâbistir, benzer ki o keyfiyyetler derece-i şâniye âhîrinde ola ve buna muğâyir tabî'at isbât edenlerin sözleri bu bâbda ma'rifetleri olmadıklarındandır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşsı: Züncüfr kabîd ve cazîbdır lâkin bir kavm der ki kabîd cezbinden aķvâdır ve âher kavm der ki cezbi kabîdından aķvâdır.

Fi'l-Hurâci ve'l-Kurûh: Cırâhâtı idmât eder ve ķurhalarda lahm bitirir ve âteş yanığına ve haşafe mâni' olur. "Haşaf" o besreler ve sivilcilerdir ki darı gibi hurûc eder ve diken gibidir, sivri olur.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Esnâmı te'ekkülден men' eder.

Zâiyye Olan Edviyenin On Birincisi Zücâcdır: زجاج

Eflâṭuna 'azv edip İbn Kütbî der ki zücâc ya'nî sırça iki kısımdır, biri müteħaccirdir ve biri kumdan ve haşâttan maşnû'dur ve ma'rûf olan ikinci kısımdır. İntehâ.

Fi'l-Mâhiyyeti: Mâhiyyeti ma'rûfedir.

Fi't-Tabî: Derece-i ülâda hârr ve derece-i şâniyede [170a] yâbistir.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Dişleri cilâlandırır ve tüyleri bitirir eger dühn-i zıbak²¹⁵ ile o maħallere tılâ olursa veyâhüd o maħallere onunla ğasl olursa.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşu: Zücâcda kabđ ve letâfet vardır.

Fî-A'đâi'r-Re'si: Zücâc ile baş ęasl olursa ibriyyeden başı tenkiye ve dişleri cilâlandırır.

Fî-A'đâi'l-Aynı: Ak düşen göziün beyâdını giderir ve zücâc-ı muhraqın bu fi'li kavî olur.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Döğülmüş sırça ve muhraq olan sırça meşâne ve külâ haşatına nâfi'dir eger şarâb ile sağy olunur ise.

Zâiyye Olan Edviyenin On İkincisi Zernebdir: زرنب

İbn Kütübî der ki zerneb kelime-i Fârsiyyedir, bir nev' şecere-i Fârsînin yaprağına derler ki o yaprak tarfâ yaprağına müşâbih olur, levni sarı olur, Arab memâlikinde o ağaç nâbit olmaz lâkin ş'rlerinde ist'kâl ederler ve ona ricl-i cerâd ütlâk ederler ve ütrücc râyihâsında olur. İntehâ. Şâhib-i Kânûn der ki:

Fi'l-Mâhiyyeti: Biraz kuğbân ve dallardır ki ince ve değirmi olur, miselle ya'nî çuvaldız ęilâzında ve kalem ęilâzına ve kalınlığına varınca kadar o kuğbânın ęilzati ve kalınlığı olur, şufrete mâil siyâh olur, ta'm ve râyihâsı olmaz ve kalîlen mevcûd olan râyihâsı ütrüccüyye olur ya'nî ağaç kavunu râyihâsında olur ve kuvveti cevz-i bevva kuvvetinde olur lâkin cevz-i bevva'dan kalîlen eltaf olur ve dedikleri üzere dâr-ı şînden bedel olur.

Fi't-Tab'ı: Derece-i sâniyede hârr-ı yâbistir.

Fi'l-Ef'âli: Zernebde kabđ vardır ve riyâhı ta'hîl kuvveti vardır.

Fî-A'đâi'r-Re'si: Su ile ve gül yağı ile zerneb şudâ'-ı bârid için se'ûf olunur.

Fî-A'đâi'l-Ġidâi: Bârid olan kebide ve bârid mi'deye nâfi'dir ve menfa'ati cidden zâhirdir.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Denildiği üzere batını 'aql eder.

Zâiyye Olan Edviyenin On Üçüncüsü Zübdür: زبد

"Zübd" zânın dammı ve bânın sükûnu ile kere yağıdır, Vankulu lügâtinde mezkûrdur. İbn Kütübî der ki zübd sütün yağı ve semnidir, sütün üzerine su koyup mütevâtiren darb ve ta'hîr ile istihrâc olunur ve her hayvânın sütünden zübd istihrâc olunmaz ve zübd-i müsta'hrecden ekser-i hâlde müstamel olan koyun ve keçi ve sığır sütleri olur. İntehâ

Fi'l-Mâhiyyeti: Ma'rûftur.

Fi't-Tabî: Derece-i ülâda hârrdır ve ruḫubeti harâretinden a'lâdır. *Kânûn'un bu maḳâlî mücmeldir. İbn Kütbî taṣrîh eder ki ruḫubeti dahi derece-i ülâdadır ve harâretinden ekṣer ve aḡlebdir.*

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Zübd mündic ve muḫallildir ve irḫâsı dahi vardır lâkin ebdân-ı mütevassıttadan taḫlîl eder, ebdân-ı şulbeyi taḫlîl eylemez ve ebdân-ı nâ'imede ya'nî eḫfâl ve nisvân mişlillerin bedenlerinde taḫlîli ve te'sîri sühûlet ile olur. Ve duḫânı müceffiftir, rıfḳ ile ḳabḳ eder ve a'ḳdâya dökülen mevâddın aḡrısını teskîn eder. *Zübden duḫân istiḫrâcının tarîḳi budur ki zübd iltihâb olunup üzeri bir kap ile örtülür ve sönmesin için bir tarafı açık konur ve lâ-maḫâle o duḫân üzerine örtülen kaba ta' alluḳ edip tecessüm eder ve aḡz olunup isti'mâl olunur.*

Fi'z-Zîneti: Zübd ile beden taḫliye olunur ve tılâ olundukta menâfisten dâhile nüfûz edip bedeni taḡdiye eder ve semritir.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Ḳurûḫı: Sinirlerde olan cirâḫâta nef'i olur ve ḳurḫalara nüfûz edip mevâddını inḋâc etmekle tenḳiye eder.

Fî-A'ḳâr-r-Re'si: Dimâḡ hiçâblarında olan veremler için terkîb olunan edviye zübd ile saḳy olunur, kezâlik kulak ardında olan veremler için ve ürbîyye veremleri için ve aḡızda ve diş etlerinde olan veremler için ve ḳulâc için terkîb olunan edviye bi'l-cürmle zübd ile saḳy olunur. Eḫfâlin dişleri bitecek zamân 'umûru ya'nî dişlerinin menbiti zübd ile tılâ olunur ve dişleri sühûlet ile biter.

Fî-A'ḳâr'n-Nefesi ve's-Şadri: Sovuktan 'arîḳ olan yübüsetli öksürüḡe nef'i olur ḫuşûşân bâdem ve sükker ile tenâvül olunsa nef'i ziyâde olur, kezâlik vech-i mezkûr üzere tenâvülü zâtü'l-cenbe ve zâtü'r-riyeye nâfi' olur ve nef'si sühûletli olur inḋâcı olmak ḫasebiyle. Zübd bâdem yaḡı ile ve sükker ile isti'mâl olunur ise inḋâcı ziyâde olur, ammâ zübd yalnız isti'mâl olunsa tenḳiyesi inḋâcından eḳall olur ve zübd sükker ile isti'mâl olunur ise 'aks üzere olup inḋâcı tenḳiyesinden eḳall olur ve kan tükürmeḡi men' eder. Bir vuḳıyye ve nişf vuḳıyye zübd bal ile isti'mâl olunsa midde tükürmeḡi men' eder.

Fî-A'ḳâr'n-Nefdi: Zübd telyîn eder, çok tenâvül olunsa ishâl eder. Baḡarsıklarda olan harâretli ve şalâbetli şişler için zübd ile ihtîḳân olunur ve

rahimde ve huşyede olan o mişlli şişler için dahi ihtikân olunur. Ve meşâne ağzında olan cirâhâtın edviyesinde zübd idhâl olunur.

Fi's-Sümûmi: Sümûma muķāvim olur, ilan soktuğu maħalle itlāk olursa nef'i olur.

Zāiyye Olan Edviyenin On Dördüncüsü Zifttir: زفت

Vankulu lügatinde der ki "zift" zânın kesri ile kara sakız ma' nāsına.

Fi'l-Māhiyyeti: Dîskürîdüs der ki o zift ki ona ağra - آغرا dahi tesmiye olunur, iki şımf üzere olur, şımf-ı evveli baħrî olur, levni esveddir ve sey-yâldir. *İbn Kütbî der ki o şımf çeşmelerden su ile ma'an akar ve o ayndan ħurüc eden mā ıssı olur ve bu çeşmeler Hît şehrinde keşirü'l-vücüd olur. İntehâ. Hît, Fırât kenârında bir mısırın ismidir. Ziftin bu şımf-ı baħrîsi merâhime idhâl olunur, buna ķâr derler, avâmm-ı nâs ķîr derler ve ziftin şımf-ı şânîsi berrî olur, suda olmaz belki cebelde eşcârdan tevellüd eder, berrî ve cebelîdir. Berrî olan zift dahi birkaç kısımdır: Bir kısmı o zifttir ki yenbüt demekle ma' rûf olan ağaçtan sevelân edip akar, o ağacın mîvesine ķadım-ı Kureyş derler, o ağaç şanevberden şağır olur ve büyüğüne erze derler, şanevberin erkeği olur. Ve berrî ziftin kısm-ı âħerleri sâir şanevberden sâil olur. Ve zift derece-i ülâda râibdir lâkin tabħ ile bādı kerre ruġubeti izâle olunup cāff-ı yâbis olur. Ve ziftin ekşeri zıkr oluna yenbüt ve ķadım-ı Kureyş ağacından tevellüd edip sâil olur. Ve ziftin dühnü ķatrâna ķarîbdır; ķatrânın mâhiyyeti bâbu'l-ķâfta yazıldığı üzere şernîn dedikleri ağacın uşâresidir. Ve ziftin dühnü üç vech üzere istiħrâc olunur: Vech-i evvel budur ki zift izâle-i ruġubet için tabħ olundukta kıdr içinde gül taķtîr olunduğu gibi taķtîr olunur ve muķaġtarına dühn-i zift derler, nitekim gülün muķaġtarına gül-âb denildiği gibi. Vech-i şânî budur ki zift tecfif için tabħ olundukta kıdrın üzerine bir kıt'a şüf ta'lik olup asılır ve ziftin ħîn-i tabħta olan buħârı ile o şüf ıslanır, teneddî eder ve sonra o şüf bir âħer kaba sıkılır ve o uşâreye dühn-i zift tesmiye olunur. Ve vech-i sâlis budur ki mümkün olur ki zift ķar'a ve inbîķ ile taķtîr oluna ve bu vech ile taķtîr olursa muķaġtar [170b] ve muş'ad ecved olur ve hem maħfûz olup dâyi'âtı olmaz.*

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşsi: Zift ahlât-ı²¹⁶ ğalîzayı inzâc eder, cellâdır ve hem müsahhîn olur. Zift-i raṭbın inḍacı eşedd olur ve zift-i yâbisin tecfîfi eşedd olur ve merâhime idhâl olunur.

Fi'z-Zîneti: Tırnaklara 'arıd olan beyâda nâfi' dir, kal' ve izâle eder ve demi a'dâya cezb eder. Ve yakı edip a'dâya vaç' olursa o 'uḍvu semritir ve huşuşan ki ilşâkı tekrâr olunup ve kal' olundukça 'unf ile def'aten kal' olursa tesmîni ve sâir fi'li ziyâde olur; ayakta ve sâir a'dâda zuhûr eden yarıklara vaç' ve ilşâk olunur, o vaç' olunduğu yarıkları işlâh eder. Ve dâu's-şac'lebb üzere zift çimâd olursa tüylerini bitirir.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Evrâm-ı şulbiyyeyi ya'nî katı olan şişleri telyîn eder ve huşuşan raṭb olan ziftin şişleri telyîni ziyâde olur. Ve hanâzir üzere arpa unu ile istî'mâl olunur. Ve zift kibrît ile veyâhûd yenbüt ağacının kabuğu ile ḥalt ve istî'mâl olunsâ nemle-i şac'iyyeyi sa'yan men' eder ve ħurâcât-ı ğudedin küllîsine nâfi' olur.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhi: Demregileri izâle eder ve 'amîk kurḫalarda et bitirir huşuşan günlüğün ufakları ile ve bal ile istî'mâl olunsâ o fi'leri ziyâde olur ve ruṭbât-ı fâside olan vechleri²¹⁷ tenkıyye eder. Ve zift-i yâbis o kurḫalarda ve cirâhâtta istî'mâl olunsâ tecfîfi eşedd olur.

Fi'l-Âlâtı'l-Mefâsılı: Zift fadâklerin evrâmına ve şişlerine nâfi' olur.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Ziftin raṭbı ve yâbisı baş kurḫalarına nâfi' olur devâ-i ceyyiddir.

Fî-A'dâi'l-Aynı: Ziftin duḫâmı gözün kirpiklerini güzellendirir ve kirpikleri dökülenlerin kirpiklerini bitirir ve dem'ayı def' eder ve kurûḫ-ı 'aynı doldurur ya'nî izâle eder o vechle ki fürce kalmaz, sağalıp ke'l-evvel başarı tamm olur ve başarı kuvvetlendirir.

Fî-A'dâi's-Şadri: Bârid ve yâbis olan öksürüğe yalnız zift ve bâ-huşuş bâdem ve şeker ile nâfi' olur, kezâlik [zâtü'l]-cenb ve zâtü'r-riyede nefsi ve tükürmeği teshîl eder ve mevâddını inḍac eder. Kezâlik dühn-i levz ile dahi ziftin inḍacı ziyâde olur ve yalnız istî'mâl olundukta tenkıyyesi inḍacından ekall olur, ammâ sükker ile 'aks üzere olur ya'nî inḍacı tenkıyyesinden ekall olur. Ve zift-i raṭb teḥannük olunsâ ya'nî haneke sürülse ħunâklara nef'i olur.

216 [Hamidiye'de "ihlâlât-ı" idi, Rağıp Paşa esas alındı.]

217 [Bir istinsah hatası! Rağıp Paşa'da "kurûḫ"ları müstensihçe "vechleri" okunmuş!]

Fî-ʿdâi'n-Nefdi: Zift müleyyindir ve ikṣârî müşhildir. Zift ile ıssı ve katı olan şişler için ihtikân olur eger o şişler bağarsıklarda ve rahimde ve huşyelerde olur ise. Ve meşâne ağzında olan cirâhâtın edviyesine idhâl olunur. Ve maḥʿade yarıklarına zift ile tılâ olursa sağaltır.

Fi's-Sümûmi: Bi'l-cümle sümûma muḳâvim olur ve efâʿî nehşesine tılâ olursa nefi olur.

Zâiyye Olan Edviyenin On Beşincisi Zaʿferândır: زعفران

Fi'l-Mâhiyyeti: Mâhiyyeti maʿrûfedir.

Fi'l-İhtiyârî: Zaʿferânın ceyyidi ve efđali o zaʿferândır ki hadîs ve tarî ola ve levni ḥasen ve râyiḥası zekîyye ve keskin ola ve şaʿreleri üzere ḳalîl beyâd ola ve o beyâdlık keşîre olmaya yaʿnî şîbânî ola yaʿnî kehle yumurtası ve tohumu gibi ola, o şaʿreler şahîh muḥkem ola, şîbğî yaʿnî boyası serîf olmaya, biri birine telleri mültezic ve yapışık olmaya ve heşş olup pârelenmiş ve ufaklanmış olmaya.

Fi't-Tabrî: Derece-i şâniyede hârî ve derece-i ulâda yâbistir.

Fi'l-Efʿâli ve'l-Havâssı: Kâbıddır ve muḥallîl ve mündicdir kâbıd ve muğarrî olmak ḥasebiyle. Ve ḥarâreti muʿtediledir ve müfettihtir. Câlînüs dedi ki ḥarâreti kâbıdından aḳvâdır ve dühnü müsahhindir. Ve Hûzîler yaʿnî Hûzistân eṭibbâları der ki zaʿferân bir ḥıltı tağyîr eylemez belki her ḥıltı ʿale's-seviyye ḥıfz eder ve ʿufûneti işlâh eder ve aḥşâyı taḳviye eder.

Fi'z-Zîneti: Zaʿferân şûrb olursa levni zînetli eder.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büsûri: Evrâmı muḥallildir. Zaʿferân ile ḥumret tesmiye olunan vereme tılâ olunur.

Fî-ʿdâi'r-Reʿsi: Başa muḍırrdır, şudâc icâb eder. Meybuḥtec ile ḥumâr için şûrb olunur; münevvidir, uyutur; havâssı muzlimdir, gözleri karanlık eder ve sâirlerine dahi muḍırrdır. Ve zaʿferân şarâb ile saḳy olsa ğaşy gelince ḳadar sekri icâb eder ve kulakta olan verem-i hârîra nefi olur.

Fî-ʿdâi'l-Aynı: Başarı cilâlandırır ve nevâzil-i ʿaynı nüzûlden menʿ eder, ğışâveye nefi olur; ḥasta olmak ḥasebiyle göze ʿarıda olan zürḳatı, zaʿferân ile iktihâl giderir.

Fî-A'qâi's-Şadri: Kâlbî muqavvîdir, tefrîhi olur. Bersâmî olanlara ve şevşa aşhâbına tenvîm için koklatılır huşûşan za'ferânın dühnü koklatılrsa tenvîmi ziyâde olur, nefesi teshîl eder ve âlât-ı nefesi takviye eder.

Fî-A'qâi'l-Gidâi: Gâseyân getirir; şehveti ishkât eder mi'dede olup şehvete tenbîh eden humûdata sevdâviyyeye za'ferân müdâdde olmak hasebiyle lâkin nefsi mi'deyi takkiye eder za'ferânda harâret ve dibâgat ve kabd olmak hasebiyle. Bir kavm dediler ki za'ferân tihâle ceyyid ve nâfi'dir.

Fî-A'qâi'n-Nefdi: Bâhî tahrîk eder ve bevli idrâr eder ve şalâbet-i rahime ve inçimâm-ı rahime nâfi' olur, kezâlik rahimde olan hürûh-ı habîselere nâfi' olur eger iki katı mûm veyâhüd ilik ile isti'mâl olunur ise. Ba'çılar dediler ki za'ferânın üç mişkâl miqdârı tenâvül olursa tefrîhi hasebiyle katl eder.

Fî'l-Ebdâli: Bedeli bir vezni kust ve rubu' vezni selîha kabuğu olur.

Zâiyye Olan Edviyenin On Altıncısı Zencârdır: زنجار

Fî'l-Mâhiyyeti: Zencâr tarîk-i şettâ ile bakırdan istihrâc olunur: Tarîk-i evveli budur ki sirkenin tortu içinde bir kap'a bakır tekrîc olunur ve o tekrîc olunan bakırın mibred ile bürâdesi aHz olunup ve üzerine sirke saçılıp nemnâk olan bir mahalle defn olunur; o bürâde-i mütekerrice zencâra istihsâle edince kadar medfûnen terk olunur ba'dehu istihrâc olunup hıfz olunur. Ve tarîk-i şânî budur ki sirke dolu bir kâbin üzerine bir bakır kap kapanıp cengâr bağlayınca kadar terk olunur ba'dehu o cengâr bakır kaptan kazınır, aHz olunur. Üçüncü tarîki budur ki nuhâs nüşâdur halç olunup bir nemnâk mahalle defn olunup cengâr olur, bu tarîk tarîk-i ma'rûftur. Ve zencârdan bir nev' zencâr dahi ittihâz olunur ki o nev' zencâr cidden lafîf olur ve onun tarîk-i ittihâzı budur: Sirke taş'îd olunup muşac'adı aHz olunduktan sonra bakırdan maşnûc hâven içinde bakır midakka ile ya'nî havan eliyle dağk olunur ve o dağk ziyâde şemsi harâretli günlerde ve güneşli mahallerde olur ve sahkı terk olunmayıp tekerrüc hâdis olunca 'ale't-revâlî sirke sahk olunur ve tekerrüc eylediğinden sonra miqdârları vâhid içine şebb ve milh tarh olunur ve yine sahk olunup sahk ve tahrîk hasebiyle o eczâlar yoğurularup 'acîn oldukta cem' olunup kurutulur ve bir miqdâr sirke serpilir ve şibyân bevli dahi serpilir ve yine sahk olunup tekrâr hall olduktan sonra bir nemnâk mahalle terk olunup ba'dehu yine cem' olunup ve tecfif olunup

hıfz olunur. Ve bu aşnâfın küllîsi maşnûc olan zencâr idi. Ve zencârın bir nev'î dahi ma'denî olur, o ma'denî olan zencâr ma'den-i nuhâs katında olan şahreler ve taşlar üzerlerinde tevellüd edip o şahrelerde cemc olunur ve ma'den-i nuhâsın kendilerde dahi tevellüd edip ma'denden aḥz olunur.²¹⁸

Fi'l-İhtiyârî: Ma'denî [171a] olan ecveddir, tûbâlınden ve rûsahtecden aḥz olan zencâr aḳvâ olur. “Tûbâl”den murâd nuhâs sebk olunmak için çekiç ile darb olundukta kışre mişâlinde üzerinden dağılan habesi olur. Ve “rûsahtec” nuhâs-ı muhraḳ mâ'nâsına olur. Bu iki kelimeler Fârsîden mu'arreblerdir. Zencâr-ı ḥallî nûşâdurîden mülâyim olur.

Fi't-Tabî: Zencâr derece-i râbîc'aya varınca kadar ḥârr ve yâbis olur.

Fi'l-Ef'âlî ve'l-Havâşşî: Zencâr cālîdir, şalâbetli olan etleri ve yumuşak etleri ekl eder. Ve zencârda ḥiddet vardır lâkin zencârdan kayrûtî ittiḥâz olunsa ḥiddetini kayrûtî ta'dîl eder ve itidâlî ḥasebiyle bilâ-lezc tecfifi olur.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Zencâr kurûh-ı sâ'iyeleri menc eder ve idmâl eder eger kayrûtî ile istimâl olunur ise ve vesahlî olan kurḫaları tenkiye eder. Ve zencâr ilk-i enbât ile ve natrûn ile cereb-i müteḳarriḫa ve baras ve behaḳa ilâc olur. Ve “ilk-i enbât” “ilk-i buḫm dedikleri sakızdır ki ağacının semeresine ḥabbe-i ḥadrâ derler, ağacının şamḡına ilk-i enbât derler, beyne'n-nâs o şamḡ termentin demekle mâ'rûftur. “Enbât” “nebṭ”in cem'îdir. Vankulu der ki نبط [Nebât] (fethateynle) ve نبط [Nebîṭ] (nûnun fethi ve bânun kesri ile ve meddi ile) bir kavmdir ki İrâḳayn beyninde ya'nî Başra ile Kûfe arasında olan betâyiḫta konup sâkin olurlar. Ve بطايح [betâyiḫ] şol vâs' derelerdir ki kenârlarında ufak taşlar ola.

Fî-A'dâr'r-Re'sî: Burnunda râyiḫa-i kerîhe ve kurûh-ı rediyye olan kimselere nûşâdur ve şebb ve sirkeden mütteḫâz olan zencâr saḫḳ olunup burnuna nefḫ olunsa ilâc olup menfa'ati olur lâkin boḡazına burnu tarîḳinden zencâr vâşıl olup müte'ezzî olmasın için ḥîn-i nefḫte aḡzı su ile doldurulur. Ve ḥadîdden mütteḫâz olan zencâr sirke ile diş etlerini pekiştirir. Ve

218 İbn Kütbî der ki zencârın ma'denîsi nuhâs ma'deninde tevellüd eder ve ma'deninde olan kîrânda ya'nî ocaklarda tevellüd eder lâkin kîrânî olan zencâr keşîrû'deḡal olur ya'nî aḫlât-ı fâsidesi çok olur. Bir şımfı dahi vardır ki Şîrâ-i Yemâniyye necmi tulû'unda Kıbrıs'ta bir mağarada teḳâtur eder, ona dahi eczâ-i tîrâbiyye ve ḫicâre muḫâliṭ olur. Bu iki şımfılar insânda istimâle şâliḫ olmazlar.

zencâr-ı hadîdiden evrâm-ı lişe için kayrûfî ittihâz olunur, kezâlik zencâr-ı nuhâs dahi bu fi'leri işler.

Fî-A'çdâi'l-Aynı: Göz kapaklarının gılzatine ve nâşûra zencârın nef'i olur ve aynı cilâlandırır ve göze ʿarîd olan kırğa edviyesine idhâl olunur ve dem'ayı cidden idrâr eder. Ekhâle idhâl olursa şavâb olan budur ki ıssı suda ıslanmış bir kıt'a sünger ile gözüne kimâd oluna.

Fî-A'çdâi'n-Nefdi: Bevâsîr ilâclarına zencâr idhâl olunur. Ve zencâr ile uşşaktan ittihâz-ı fetâil olunup bäsür deliklerine o fetâil haşv gibi doldurulur.

Zâiyye Olan Edviyenin On Yedincisi Zehretü'n-Nuhâs

Dedikleri Devâdır: زهرة النحاس

Fi'l-Mâhiyyeti: Zehretü'n-nuhâsın mâhiyyeti mâ'rüfedir yâ nî nuhâsın mâ'deni kîrânında eritilip sebîke kılınmak için yerde ittihâz olan eḫādîd²¹⁹ içre icrâ olundukta o nuhâs-ı müzâbın üzerine su reşş olunur ve o mâ-ı merşûş nuhâs-ı müzâb üzere eḫādîd içinde habbeten habbeten cem' olup rıgve mişâlinde cümüd eder ve o habbeleré zehretü'n-nuhâs derler. O habbeler her ne kadar mütelezziz ve sıkı olur ise telezüzü miqdârınca ecved olur ve her ne miqdâr habbeleri şağîr olur ise o miqdâr hiddeti ziyâde olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Kâbid ve ekkâl ve lezzâdır.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Kırğalarda olan lahm-ı zâidi ekl eder.

Fî-A'çdâi'r-Re'si: Zehretü'n-nuhâs kulakta olan kırğaları müceffif olan devâların ahlâtına idhâl olunur. Ve ebyağu'l-levn olan zehretü'n-nuhâs saḫḫ olunup aşammın kulağına nefḫ olursa müzmin ve kadîm olan şamemi izâle eder.

Fî-A'çdâi'n-Nefesi: Lehât ve negâniğda²²⁰ veremi olan kimselere zehretü'n-nuhâsı ʿasel ile hanekine sürseler nef'i olur.

Fî-A'çdâi'n-Nefdi: Zehretü'n-nuhâstan dör üşûlûs şürb olursa gâlîz olan ahlâtı ve mâ-i aşferi ishâl eder. Her üşûlûs üç kîrâttır. Ve bevâsîri kurutucu, kezâlik maḫ'ade kırğalarını kurutucu edviyeye idhâl olunur eḫbbânın kavli üzere.

219 "Eḫādîd" "uḫdūd"un cem'idir, artık ma'nâsına.

220 النَغَانِغ [en-negâniğ] (nün-ı evvelin fethi ve şâninin kesri ile) şol etlerdir ki boğazda olan dîlcik yanında olur. Vankulu.

Zâiyye Olan Edviyenin On Sekizincisi Züferâdır: زوفرا

Fi'l-Mâhiyyeti: Züferâ²²¹ habbının ya'ni mîvesinin şeceresi encudâna benzer, ona hizâ derler. Ve şımf-ı âheri sezâba müşâbihdir, onun mîvesine dînârüye derler. *Bu zıkr olunan levha kalem ile yazılan nüshaların levhası idi ve tabf ile olan nüshaların levha-i mâhiyyeti budur:* Dîskürîdüs der ki züferâ bir ağaçtır ki Lîfuriyâ - ليفوريا bilâdında vâki' Eķâbîs - اقبيس nâm cebelde çok nâbit olur ve o cebel Mısr'a mucâvir ve karîb bir cebeldir ve ahâlîsi o ağaca fânâksîr - فاناكسير tesmiye ederler. Fânâksîr,²²² cāvşîr ma'nâsındadır, zîrâ züferâ ağacının aşlı ve sâkı cāvşîr ağacının aşlına ve sâkına müşâbih olur ve züferânın kuvveti dahi cāvşîr kuvvetine müşâbih olur, haşin ve eşcârî kesîr ve muzıll olan cibâl-i şâhihalarda²²³ biter ve huşûsan sevâkî şefîrinde ya'ni şağîr ırmak kenârında nâbit olur, sâkı dakîk olup şibt sâkına müşâbih olur, sâkının 'ukdeleri ve boğumları olur, sâkı üzere iklîlü'l-melik yapraklarına müşâbih yapraklar olur lâkin züferâ yaprağının nu'ûmeti ziyâde olur, râyihası tayyib olur ve sâkının üst ucu dakîk ve müteferrik olur ve ucunda bir iklîl olur ki onda bezr-i esved olur, o bezr mücevvef ve olduğu kadar tûlânî olur ve râziyânece bezrine müşâbih olur, o bezrin mezâkı hırrîf olur ve ıtriyyeti dahi olur ve onun aşlı ebyad olur ve fânâksîr tesmiye olunan nebâtın aşlı ve kökü gibi olur, râyihası tayyib olur. Ve bir kavm dedi ki bu şecerenin habbı encudân habbına müşâbih olur, ona hizâ tesmiye olunur ve bir sınıfı sezâba müşâbih olur, ona dînârüye derler.

Fi't-Tabfı: Hârr-ı yâbistir.

Fi'l-Havâşşı: Nefhi tahlîl eder ve müsahhindir.

Fî-A'đâi'l-Ġidâi: Ta'âmı hağm eder ve nefh-i mi'deye nâfi'dir ve mi'denin balğamî olan evrâmına dahi nâfi'dir.

Fî-A'đâi'l-Aynı: Bezri ve kökü zûlmet-i 'ayna nâfi'dir ve başarı cilâlan-dırır.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhı: Cereb ve hikke veca'larına nâfi'dir.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Aşlı ve bezri menîyi tecfîf kuvvesinde sezâba

221 "Züferâ" hizâ ve dînârüye dedikleri ma'rûf devâdır.

222 Âher levhada fehm olunur ki fânâksîr başka bir devâdır lâkin tâife-i maşşûşa züferâya dahi fânâksîr tesmiye ederler.

223 "Cibâl-i şâhiha" yüksek dağ ma'nâsındadır.

müşâbihtir ve şürb olursa şamşî ve bevlî idrâr eder ve hatunlar aşlîm ih-timâl eyleseler kezâlik o fi'leri işler.

Fi's-Sümûmi: Les'-i 'aķaribden nâfi'dir ve hevâmm les'alarından dahi şürben ve tîlâen nâfi'dir.

Zâiyye Olan Edviyenin On Dokuzuncusu Zerrîn-Dırahttır: زرین درخت

“Zerrîn-dıraht”²²⁴ terkîb-i Fârsîdir, mâ'nâsı “altın ağaç” demektir. Yanımızda mevcûd olan kütüb-i tıbbiyede bu ism yazılmamıştır lâkin bu terkîbin mâ'nâsına karîb “zerecûn” mâddesini İbn Kütbî müfredâtında zîkr olunup hamra ve mecâzen kermeye tîlâķ olunur demekle iktifâ olunmuştu. “Kerme” teğektir ki çubukları altına müşâbih olduğundan mâ'-adâ altın levninde olan şarâb ondan hâşık olmakla “zerecûn”²²⁵ denilir, zîrâ “zer-gûn”dan mu'arrebdir, altın renginde demektir, pes bâ'îd değildir ki bu ştibârlar ile zerrîn-dırahttan murâd kerme ola-

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: İrķ-ı neşâya nâfi'dir.

Fî-A'đâr'n-Nefdi: Zerrîn-dırahtın suyu 'usr-i [171b] bevl ve 'usr-i şamşî için isti'mâl olunur ve meşâne de câmid olan demî ih-râc eder.

Fi's-Sümûmi: Hevâmm sokañ kimselere nef'i olur.

Zâiyye Olan Edviyenin Yirmincisi Zu'rûrdur: زعرور

Türkîde alıç derler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Ma'rûf olan zu'rûra müşelleşetü'l-'acem derler, üç çekir-dekli demektir. Ve zu'rûrdan bir nev'-i âher dahi vardır ki ahâlî-i Yünân ona heyfelîmûn - هيفليمون ve sel'tiyûn - سلطيون tesmiye ederler ve ba'đıları dahi

224 “Zerrîn” altınlı demek olur, zîrâ ki Fârsîde bâ ile nûn bir ismin âhirine ulaşıp, edât-ı nisbettir; gâh olur ki kâf-ı 'Acem ile lâhîķ olur, ğam-gîn ve nem-gîn ve sehm-gîn gibi. Hâlimî. “Dıraht” ağaç ki henüz kesilmemiş ola; kesildikten sonra “çüb” derler. Ammâ Hâdret-i şâhib-i a'zam ve kâfil-i meşâlih-ı ümem med-dallâhu zıllahu medden ve ce'ale beynehu ve beyne'l-havâdişi sedden işbu beytte: “Lâle hâddinden meger gül reng ü bû uğurlamış - Kim dırahta saruban gezdirdiler bâzârda” Hoş isti'âre eylemiştir. Hâlimî.

225 “Zerecûn”, “zer-gûn”dan mu'arrebdir, altın renkli demektir. Şarâb altın renginde olur ve kermenin mivesi olan üzümünden hâşıl olmakla kermeye dahi zerecûn tîlâķ olunup اغصير خمرًا إني أرابي kabîlinden ve mecâz olur.

tuffâh-ı berrî tesmiye ederler ve şeceresi yapraklarında tuffâh şeceresine müşâbih müşâbih olur lâkin tuffâh yaprağından aşğar olur ve ta'mı 'afş olur. *Tab' ile olan nüshanın levha-i mâhiyyetinde der ki* Dîşkürîdüs dedi ki şecere-i zu'rûr dikenli bir ağaçtır, varakı lûkûrâşî - لوقوراشي varakına müşâbih olur ve şemeresi şağîre olur, tuffâha benzer lâkin tuffâhtan şağîr olur ve levni ahmer olur, lezîzdir, her birinde üçer çekirdek olur, onun için adına bir kavm tûrifiniyûn - طرفونيون tesmiye eyledi, ma'nâsı üç habbe şâhibi demektir. Ve zu'rûrdan bir nev' dahi vardır ki ehl-i Yûnân ona heyfelîmûn - هيفليمون tesmiye ederler ve ba'đı kerre dahi tuffâh-ı berrî tesmiye ederler ve şeceresi varakında ve aşlında tuffâh şeceresine müşâbih olur, değirmi olur, me'küldür, yenir, ta'mı 'afş olur ve esfeli enli olur ve bu nev' semere aşfer olur.

Fi't-Tab'ı: Bir kavm dedi ki zu'rûrun tab'ı bârid-i raţbdır. *Bu levha tab' ile olan nüshada mezkûredir.*

Fi'l-Havâşşî: Kâbıddır ve kabđı gubeyrânın ya'nî iğdenin kabđından ziyâdedir, safrâyı kam' eder ve seyelanâtı habs eder ve bu fi'leri sâir semerâtın fi'lerinden ziyâde olur.

Fi-A'dâi'r-Re'si: Muşaddî'dir, başı ağrıtır.

Fi-A'dâi'l-Gıdâi: Mi'çeye redîdir. *Bu iki levhada olan ef'âli işleyen zu'rûrun heyfelîmûn şınıfidır diye ba'đı nüsha ta mukayyedir.*

Fi-A'dâi'n-Nefdi: Batını 'aql eder lâkin bevli idrâr eylemez.

Zâiyye Olan Edviyenin Yirmi Birincisi Zibldir: زبل

Sirkîn ma'nâsımadır, 'örf-i eţbbâda berâz derler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Zibller²²⁶ envâın ihtilâfı ile muhtelife olurlar ya'nî her nev' hayvânın zibli nev'-i âherin zibline keyfiyyette ve ef'âlde muhâlif olur ve belki bir nev'in ba'đı eşhâşının ve ba'đı efrâdının zibli o nev'den olan şahş-ı âherin zibline muhâlif olur huşuşan nev'-i insânın efrâdı ve eşhâşlarının ziblleri biri birine muhâlif keyfiyyatta ve ef'âlde ekşer-i hâlde ittihâd-ları olmaz. Ammâ batın ya'nî ördeğın ziblinin harâreti ifrâţ üzere olmakla o zibl isti'mâl olunmaz, ammâ bâzî ve şakr ve bâşak ve sâir sibâc-ı tıyûrun ziblleri az ve kalîlen isti'mâl olunur, zîrâ o ezbalın dahi harâretleri ifrâţ üye-

re olur. “Bâzî” ve “şakr” mâlûmlardır, doğan ve çıkar demekle mârûflardır, ammâ “bâşak” hâcer vezni üzere “bâşe”den muʿarrebdir, “bâşe” Fârsîdir, atmaca mâ nâsınadır.

Fi't-Tabî: Ziblerde müberrid ve muraṭṭıb bir nesne olmaz. Müstaʿmel olan ziblerden güğercinin zibli cümle ezbâlin sühûnetlisi olur. Ve onların dahi devâcininin zibli yaʿnî evlerde taʿlîf olunanların zibli keyfiyyetleri râʿiye olup yabanda raʿy ile geçinip vahşî olanların zibli keyfiyyetlerinden noḡşân olur yaʿnî yabanînin zibli ziyâde ḥarâretli olur.

Fi'l-Efʿâli ve'l-Havâşşı: Keçinin baʿrı ve ḥuşûşan dağ keçilerinin baʿreleri seylân-ı dem için istiʿmâl olunur. Hımârın revşinin gerek muḥrakı ve gerek ğayr-i muḥrakı seyelân-ı dem için istiʿmâl olunur. Ve güğercinin zibli muḥammirdir yaʿnî bātından demi zâhire cezb edip beşereyi kırmızı eder. Güğercin tersi arpa unu ile istiʿmâl olursa taḥlîl eder. Keçi tersinin yanmış ziyâde laṭîf olur lâkin sühûneti artmaz ve eşhan deĝildir.

Fi'z-Zîneti: Koyun tersi sirke ile sığıl ecnâsından nemliyye ve mismâriyye ve tüşkiye olan sığillere çimâd olunur. Çekirgenin zibli kelefî nâfiʿdir. Kezâlik pirinç ile taʿlîf olunan ve yemlenen zürzürün yaʿnî sığırçık kuşunun tersi zikr olunan âfetlere nâfiʿdir. Ve kezâlik ḥirzevn ve verel zibleri levni taḥsîn edip güzellendirir. Ve keçinin tersi ve ḥuşûşan dağ keçisinin tersi dâ-i şaʿleb üzere muḥrakân istiʿmâl olunur. Ve kezâlik fâr-ı aʿzâmin yaʿnî keme dedikleri fârın zibli dahi dâu's-şalebe nâfiʿdir. Ve güğercinin zibli levni muḥassın olan edviyeden olur. Dabbın yaʿnî keler dedikleri ḥayvânın baʿrı kelefî câlidir ve cilâsı mücerrebdir.

Fi'l-Evrâmu ve'l-Büşûri: Aḥşâ-i baḡar yaʿnî sığır tersi sirke ile ḥarâretli ḥurâcât üzere çimâd olunur ve ḥarâretini teskîn eder. Ve sirke ile koyun tersi âteş yanığına dühn-i verd ve şemʿ ile sürülür. Güğercin tersi bal ve kettân tohumu ile nâr-ı Fârsî dedikleri ʿilletten ve kezâlik âteş yanığından ḥâdiş olan ḥuşkrîşetler için istiʿmâl olunur. Keçi tersi derisi soyulan kimselelere nâfiʿ olur. Güğercin ve toy kuşu zibleri demregilere nâfiʿ olur, kezâlik pirinç ile yemlenen ve taʿlîf olunan sığırçık kuşunun zibli dahi demregiye nâfiʿ olur.

Fi'l-Ḥurâcı ve'l-Kurûḥi: Kemik içâm olunan kelbin zibli bal ile tılâ olursa ʿatîk olan ḡurḡalara nâfiʿdir.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Sığır tersi ırk-ı nesāya dımād olunur. Keçi tersi huşuşan cebelî olan keçilerin tersi hünzîr şakmı ile niķrise dımād olur ve ırk-ı nesāya dahi dımād olur. Hünzîrin hur²-ı yābisi ya'nî tersinin kuru-su sirke ile vehn-i ʿađal için şürb olunur ve kayrūfî ile iltivā-i ʿaşaba vađ olunur ve şalābātın küllîsi üzere dahi vađ olunur. Güğercin zibli evcā-i mefāşıl üzere vađ olunur. Keçi tersi mefāşılta olan şalābāta ve mefāşılın şişlerine ve huşuşan memzüc olan sirke ile vađ olunur, nef'i mücerrebidir ve bu devā Cālînūs'un mücerrebidir. Kezālik bu āfetlere ba'r-ı mā'iz arpa unu ile dahi nāfi'dir lākin unu ile keçi tersini isti'māl laħmı katı ve kuru olanlara ziyāde muvāfıktır.

Fī-ʿdāi'r-Reʿsi: Eşek tersi ruʿāf-ı kavīsi olanlara koklatılır veyāhūd eşek tersinin ruṭubeti burnuna taķtîr olunur ya'nî damlatılır ve demi ḥabs eder. Ve güğercin tersi saʿfeye nāfi' olur. Cālînūs der ki rāʿiye olan güğercinin tersi bezr-i ḥurf ile [ya'nî] reşād ile beyda dedikleri baş ağrısında isti'māl olursa nef'i olur. Sığır tersi kulak ardında olan şişlere nāfi'dir.

Fī-ʿdāi'l-Ayn: Verelin zibli kezālik dabb ve timsāhın ziblleri ak düşen göze nāfi'dir, kezālik güğercin ve serçe ziblleri dahi nāfi'dir ve huṭṭāfın ziblinin o bābda ʿacib teʿşîrî olur. Şeyḥ der ki zibl-i huṭṭāfı bal ile ben tec-ribe eyledim. Ve fārın ziblinin gözde olan ṭabaķa-i ķarniyye ķurḥalarına ve ṭabaķa-i ķarniyye altında müctemī'a olan middeye menfa'ati mücerrebidir.

Fī-ʿdāi's-Şadri: Hünzîr tersi su ile ve şarāb ile kan tükürene ve yanı ağ-rıyana nāfi'dir. Ve kemik içām olunan kelbin zibli hunāķı olanların ḥaneki-ne sürülür, kezālik şıbyānın zibli dahi hunāķ için teḥannük olunur. Ve ba'đı kerre bu teḥannük faşddan muġnî olur ve vācib olur ki evvelā o şabiye ḥubz ile türmüs içām oluna tā ki teḥannük olunan berāzında koku ve rāyiḥa-i kerīḥe ḳalīl ola. Aḥşā-i baķar sill mişlli marağı olanların riyesi baḫūrların-dandır ya'nî tezek tütsüsü riyelerine nāfi'dir.

Fī-ʿdāi'l-Ġidāi: Keçi tersi huşuşan dağ keçisinin tersi ba'đı efāvīh ile yereķān için şürb [172a] olunur, mücerrebidir ve dımāden ve şürben istiskāya dahi nāfi'dir gerek dımādı ve gerek tılası her hangisi isti'māl olu-nur ise güneşli maḳalde olunmak gerektir.

Fī-ʿdāi'n-Nefdi: Sevrin tersi raḫimin nütü'u için tebḫîr olunur. Ve ke-çinin zibli huşuşan dağ keçisinin zibli ba'đı efāvīh ile şürb olursa ṭamşı id-

râr eder ve cenîni isşkât eder ve tîhâlin şalâbetini taḥlîl eder. Ve o baʿrelerin yâbisi taḥn ve saḥḥ olunup raḥimin nezfî için ihtimâl olunur ḥuşûşan günlük ile maʿan ihtimâl olunsa nezf-i raḥime menfaʿati ziyâde olur ve baʿr-ı mâʿizin bu menfaʿati mücerrebdir. Decâcın tersi kûlinc için istiʿmâl olunur, kezâlik kurdun zibli veremden mâʿadâ olan sebeblerden ḥâdiş olan kûlinc için su ile saḳy olunur, kezâlik maḥbûḥ ile veyâḥûd efâvîh sülâkası ile dahi zîʿbin zibli saḳy olunur ve kûlincdan menfaʿati olur ḥuşûşan o zibli ki diken üzerinde veyâḥûd arḍdan muḳıll yaʿnî mürtefiʿ olan nebât üzerinden aḥz oluna yaʿnî o zibl yerden keyfiyyet aḥz etmiş olmaya ve ebyaḍ ola ve o zibde kemik buluna, pes bu evşâf ile mevşûf olan ziblin kûlınca menfaʿati ziyâde olur. Ve bu zibl-i mevşûf cild-i zîʿbin içine vaḍ olunup yâḥûd kurdu görüp ḥavfından münfelit olup firâr eden koyunun derisinden veyâḥûd ge-yik derisinden o zibl-i mevşûf ile fetîle iuhâz olunup yâḥûd gümüşten bir zarf içine o zibl vaḍ olunup kûlincî olan kimseye taʿlîk olunsa ve taʿlîk ḥâşire katında olsa menfaʿati olur. Câlînüs gümüş zarf ile taʿlîk eder idi. Ammâ kûlincın sükûnî zamânında o zibl şûrb olunsa kûlincın ḥudûsuna mâniʿ olur ve ḥâdiş olur ise dahi ḥaffî olur ve bu vechle olan menfaʿate Câlînüs şehâdet eyledi. Reḥame dedikleri kuşun zibli ile gebe hatunlara tütsü verilse cenîni isşkât eder. Fârin zibli günlük ile ve şarâb ile ḥaşâtı tefṭî eder. Ve bu edviyeler ihtimâl olunsa şıbyânın baḥnını ishâl eder. Güğercin zibli ḥuḳnede istiʿmâl olunsa kûlinc ağrısına nâfiʿ olur. Kemik yedirilen kelbin zibli ile ihtikân olunsa yâḥûd ıssı demir ve ıssı çakıl taşları ile kızdırılmış süt ile ishâle ve baḡarsıkta olan ḳurḥalara nâfiʿ olur. Ve denildiği üzere filin zibli ḥabeli menʿ eder.

Fi's-Sümûmi: Keçi tersi ḥuşûşan daḡ keçisinin tersi sirke ve şarâb ile taḥl olunsa hevâmm ve ḥaşerât sokanlara nâfiʿ olur ve Câlînüs şehâdet eylediği efâʿi lezʿine dahi nefʿi vardır. Merʿâda raʿy eden ḥımârın ziblinin kuruşu şarâb ile ʿaḳreb sokanlara nâfiʿdir ve cidden ceyyiddir. Ḥur-ı decâc yaʿnî tavuk tersi fuṭr-ı ḥânîḳın tiryâkı olur, mücerrebdir; lüzûcetli ve ḡalîz olan ḥıtları dahi tefṭî eder. Ve mâʿizin baʿrelerinde ḳuvve-i câzibe vardır, arının semmini cezb eder. Öküzün tersi bi'l-ḥâşşa baḳkı ve sinekleri tebḥîr olunduğu mevdiʿden ṭard eder.

Zâiyye Olan Edviyenin Yirmi İkincisi Zeytündür: زيتون

Fi'l-Mâhiyyeti: Zeytünün²²⁷ şeceresi 'azîme olur, ba'đı bilâdda bulunur ve zeyti ba'đı kerre hâm zeytünden sıkılır ve ba'đı kerre idrâk etmiş ve yetişmiş zeytünden itişâr olunup sıkılır. Beyne'l-e'tebbâ zeyt-i ünfağ diye marûf olan zeyt hâm zeytünden sıkılan zeyt olur. Ve ba'đı kerre dahi zeytün-ı aħmerden dahi itişâr olunur. Zeytün-ı aħmer o zeytündür ki hâm ile müdrîk arasında mütevassıt olur, kalîlen nuğc bulup kızarır lâkin kemâl-i nuçcu olup siyâhlanmamıştır ve bundan mu'taşar olan zeyt kuvvette zeyt-i ünfağ ile müdrîk olan zeytünün zeyti arasında mütevassıt olur. Ve zeytünün berrîsi ve bostânîsi olur ve iki nev'inden dahi zeyt itişâr olunur. Ve zeyt-i 'atîk dîmâdatta dühn-i hırva kuvvetinde olur ve fücl ve şünîz dühnleri kuvvetinde dahi olur lâkin bu mezkûrların sühûnetleri ziyâde olur ve fi'leri zeyt fi'line karîb olur. Ve ba'đı kerre zeytün ağacının yaprakları ve dalları ihrâk olunup hürâkası ve remâdı işrî mâl olunur. Kaçan ihrâkları murâd olursa vâcib olur ki ihrâkı murâd olunan yaprak ve ağsân 'asel ile tel'tih olunup ya'nî onlara bal'sürülüp ba'dehu ihrâk oluna.

Fi'l-İhtiyârı: Şahîhü'l-mizâc olanlara kıyas ile zeytin ecvedî zeyt-i ünfağdır. Ve zeytün-ı berrînin şamğı vardır, şamğının ecvedî lisânı lez' edendir ve lisânı lez' eylemeyenlerde fâide yoktur. *İbn Kütbî, Kânûn'un bu kelâmını tavdîh edip der ki zeytün-ı berrînin şamğı olur, o şamğ hârrdır ve kalîlen yâbistir ve o şamğın ziyâde kavîsi ve hiddetlisi olur; o kavîlerin ecvedî қаатарât-ı şığârdan müctem'a olanlar olur ve o şamğ saħmün'yâya benzer şürette, humrete mâil olur. İntehâ.*

Fi't-Tabî: Zeyt-i ünfağ derece-i ülâda bârid ve yâbistir. Ve Rûfus der ki ru'tûbeti vardır. Ve yetişmiş zeytünün zeyti itidâl üzere hârrdır ve ru'tûbete mâildir, o zeyt ğasl olursa ru'tûbet ve yübüsette mu'tedil olur ve hârâreti ekall olur. Ve'l-hâşıl zeytün-ı nağic hârrdır ve zeyti ru'tûbete mâildir. Ve zeytün-ı ficc bâriddir ve haşebi ve varaķı bâridleridir. Kaçan zeyt-i ünfağ cidden 'atîk olsa onun dahi tab'ı zeytün-ı hulvün tab'atında olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Zeyt envâ'ının cümlesi bedeni takviye eder, harekete tenşit eder ve itfâsı vardır. Zeytün-ı berrînin zeyti bakır kap içinde

227 "Zeytün habbî"na zeytün ve yağına "zeyt" derler.

‘ağd olunca kadar taḥḥ olunur, o miqdâr taḥḥ ile kuvveti ḥuḍaḍ ya’ni ḥav-lân-ı Hindî kuvvetine qarîb olur. Mümellaḥ zeytünün suyu mâ-ı milḥten tenkıyede aḳvâ olur. Ve eşîḥḥâya zeytin ecvedî zeyt-i ün-fâktır. Ve zeyt-i ‘atîḳin ḥiddeti lez’ce bâliḡa olmaz ya’nî zeyte her ne miqdâr eskidikçe bir nev’ ḥiddet ‘arîḍ olur ise lâkin lez’ edecek kadar muḥtedd olmaz. Ve zey-tûnda ḳalîlen ḡidâiyyet olur.

Fi’z-Zîneti: Zeytûn-ı berrînin yapraḡı dâḥısa nâfi’ olur ve berrînin yapraḡı ile çok terleyen kimsenin teri silinse terlemekten men’ eder. Ve berrî zeytûnunun zeyti ekser-i menâfi’de gül yaḡı gibi olur, şa’rî hıfz eder ve sür’at-i şeybden men’ eder her gün isti’ mâl olunur ise.

Fi’l-Evrâmu ve’l-Büşûri: Berrî olan zeytûnunun [zeyti] ḥumre ve nemle ve şerâda ve evrâm-ı ḥârrede isti’ mâl olunur ve bu veremleri taḥlîl eder. Ve ḥaḫabı yakıldıkta ondan seyelân eden ruḫubet cerebe ve ḳubâya nâfi’dir. Ve zeytin ‘akeri ya’nî dibine çöken balcıḡı ḡudedli olan evrâm-ı ḥârreye nâfi’dir ḥuşuşan yapraḡı ile isti’ mâl oluna.

Fi’l-Ḥurâci ve’l-Ḳurûḥi: Zeytûn-ı berrînin ḥâmından sıkılan zeyt raḫḫ ḳurḫalara ve yâbis ḳurḫalara ve cerebe nâfi’dir. Ve zeytûn-ı berrînin yapraḡı ḥumreye ve ḳurḫa-i ḥabîşeye ve vesîḥaya ve nemleye ve şerâyâ nâfi’dir. Ve zeytin ‘akeri ḥâmâlâvun ile cerebi saḡaltır ḫattâ dâbbelerin cerebini dahi dahi saḡaltır ḥuşuşan türmüs nakı’ı içinde all oluna. Su ve tuz ile mürebbâ olan zeyt-i berrî ki ona su zeytûnu derler, onunla ḫarḫ-ı nâra ḍımâd olursa teneffuḫ eylemez ve ondan nüfâḫat ‘arîḍ olmaz ve ḳurûḫ-ı vesîḥayı tenkıye eder. Ve zeytûn-ı berrînin şamḡı müteḫarriḫ olan cerebden ve demregilerden nâfi’dir ve cirâḫât merâhimine dahi idḫâl olunur.

Fi’l-Âlâtü’l-Mefâsılı: Tuzlu zeytûnunun suyu ile ırḫ-ı nesâ için ihtîḳân olunur. Ve zeyt-i maḡsûl ‘aşab veca’larına ve ırḫ-ı nesâyâ muvâfiḫ olur. Zeyt-i ‘atîḳ ile tîlâ [172b] olursa niḳrîsi olanlara nâfi’ olur.

Fî-Aḍâü’r-Re’si: Zeytûn yapraḡı koruk suyu ile bal kıvâmında olunca kadar taḥḥ olunur sonra müte’ekkil olan esnâna tîlâ olunur ve o tîlâ ile diḡ münḳali’ olup çıkar. Zeytûn-ı berrînin zeyti baş ağrısına menfa’atte gül yaḡı gibidir. Zeytûn-ı berrînin uşâresi kurutulup ve ondan ḳurḫ ittiḫâz olunup hıfz olunur, seyelân-ı üzüne onunla mu’alece olunur. Ve berrî zeytûnunun zeyti ile maḍmaḍa olursa lişe-i dâmiyeye ya’nî kanayan diḡ etlerine nef’i

olur ve hareket eden dişleri dahi pekişdendir. Zeytün-ı berrînin şamğı ile müteakkil olan dişlerden mevdî-i te'ekküle haşv kılınsa menfa'ati olur. Zeyt-i 'aķārib veca'-ı üzünün eşref-i edviyesindedir. *Zāhir budur ki zeyt-i 'aķārib ile şāhib-i Kānûn zeyt ile maşnū olan dühn-i 'aķāribi murād eyledi. Zeytünun yaprağı kulā'a nāfi'dir.*

Fī-A'ḍāi'l-ʿAynı: Zeyt-i 'atīk ile iktihāl olunsa zulmet-i 'ayna nāfi' olur. Ve zeytin tortu edviye-i 'aynda dāhıl olur. Ve varaķının ħurāķası tütüyāya menfa'at-i 'aynda bedel olur. Ve şamğının dahi ğışāveye ve beyāda ve ŧabaķa-i ķarniyyenin ğılzatine nef'i olur. Ve yaprağının 'uşāresi cuħūz-ı 'ayna ve ŧabaķa-i ķarniyyenin ķurħlarına ve nevāzile nef'i olur. Emrād-ı 'ayna bostānī zeytün yabanīden evfaķ olur. Ve kezālik bostānīnin şamğı 'aynı cālī olur ve evsāhını izāle eder ve gözde olan suyu ve beyādı giderir.

Fī-A'ḍāi's-Şadri: Siyāh zeytün çekirdeği ile rebv için tebaħħur olunur ya'nī onunla tütsü verilir ve emrād-ı riye için dahi tebhīr olunur.

Fī-A'ḍāi'l-Ġidāi: Zeytün tortu müsteşķanın batnına vaḍ' olunur. Zeytün kendi ħāli üzere izā ħuḥfiye ve ŧab'ahu bākī olsa haḍmı 'usretli olur. Ve zeytün-ı ğalızin memlūħu şehveti tahrik eder ve mi'deyi taķviye eder ve keymūs-ı ķābıdı tevlid eder. Ve zeytün-ı muħallfel ya'nī sirke ile mürebba olan zeytün cümlesinden ziyāde haḍmı kabūl eder ve serī'an haḍm olunur. Ve zeyt-i ünfaķ mi'deye ceyyid olur.

Fī-A'ḍāi'n-Nefdi: Kable't-ta'ām zeytün mürrī ile ma'an tenāvül olunsa batnı telyin eder. Dokuz vuķıyye zeytün ıssı su ile veyāħūd arpa suyu ile ishāl eyler. Ve zeytün sezāb ile ŧabħ olunsa sancıya ve didāna ya'nī aħşāda olan kurtlara nef'i olur ve ķulinc-ı veremīye nef'i olur ve onunla ķulinc-ı şüflīye ihtikān olunur. Ve zeytünün 'uşāresi raħimin seyelānı ve nezfi için ihtimāl olunur ve ishāl-i müzmin için arpa unu ile đimād olunur. Zeytin 'atīķi ķivāma getirilip mā-ı ħışrım ile ya'nī koruk suyu ile ihtikān olunsa maķ'adenin batnında olan ķurħalarına nāfi' olur ve raħim ķurħalarına dahi nāfi' olur. Ve ağacının şamğı ŧams ve bevli idrār eder ve cenīni iħrāc eder.

Fī's-Sümūmi: Zeyt mā-ı ħārr ile şürb olunsa tehevvue iħdāş edip kusturur ve onunla semmin kuvveti da'ife olur. Ve ķavmin dedikleri üzere zeytün-ı berrînin şamğı edviye-i kattāleden sayılır.

Zâiyye Olan Edviyenin Yirmi Üçüncüsü Zedvârdır: زدوار

Şâhib-i *Ķānūn* der ki ben zann ederim ki “zedvār” cedvār dedikleri devâdır. *İbn Kütbî* der ki bir *tâife cedvâra zedvâr tesmiye ederler. Ve cedvârın levhaları sebkat eyledi.*

Zâiyye Olan Edviyenin Yirmi Dördüncüsü Zerāvendir: زراوند

Tabf ile olan nüshada der ki:

Fi'l-Mâhiyyeti: *Dîskürîdüs* der ki bu devānm ism-i esbakı ariston-lohos

- ارسطن لوخوس idi, iki kelimeden mürekkeb idi, “ariston” kelimesinin ma'nâsı “fâdîl” demektir ve “lohos” “nüfesa” demektir, vaç-ı haml eden hatunlardır. Bu devānın menfa'ati fâdile ve zâide olmakla bu ism ile ya'nî ariston-lohos ismiyle tesmiye olundu. *Ve* zerāvend iki kısımdır, birine zerāvend-i müdahrec derler ki o müdahrec ünsâ'îtibâr olunur ve onun varağı kısûs ya'nî leblâb-ı kebîr varağı gibi olur, râyihası tayyib ve hiddetten dahi bir şey olur, olduğu kadar istidâreye mâil olur ve nebtinin şubesi keşir olup aşl-ı vâhidde olur ya'nî şubelerinin kökleri bir olur ve dalları uzun olur ve çiçeği ebyad olur, ke-enne berâtil ya'nî kalansüve mişli olur ve çiçeğinin içinde olan zevâidi kerihü'r-râyihâ olur. *Ve* zerāvendin ikinci kısmı zerāvend-i tavîldir, o erkek tîbâr olunur ve ona kutûlindus - قطولندس tesmiye olunur ve yaprağı zerāvend-i müdahrec yaprağından uzun ve ağşanı ince olur, uzunluğu bir şibrdir ve çiçeği firfîrîdir, müntindir, râyihâ-i kerihesi vardır ve armut zehrine müşâbihtir ve zerāvend-i müdahrecin kökü şelceme müşâbihtir, tedvîri vardır. *Ve* zerāvend-i tavîlin aşlı bir şibr ve şibrden ekşer olur, parmak kalınlığında olur. *Ve* bu iki kökte dahi hâtabiyyet vardır ya'nî çemşir dedikleri ağaca benzer ve ta'mında zühümetli acılık ve merâret vardır. *Ve* zerāvend-i tavîlden bir nev' vardır ki tayyib olur, ağşanı ince olur ve ağşanının üzerinde çok yapraklar olur ve olduğu kadar istidâreye meyli olur ve hayy-ı âlemin şımf-ı şağîrinin yaprağına müşâbih olur ve çiçeği sezâb çiçeğine müşâbih olur ve kökü ifrâf üzere uzun ve ince olur ve üzerinde kalın kabuğu olur, kabuğunun kokusu mu'attır olur, 'attârûn terbiye-i edhânda o kabuğu isti'mâl ederler. *Pes bu ma'kâlât tabf ile olan nüshalara ma'şûştur. Levha tamâmina gelince kadar zikr olunacaklarda cümle nüsha müsterektilir:* *Ve* bir kavm-i âher zu'm eder ki zerāvend tavîl olur ve ba'çısı

müdahrec olur. Ve bir nev'î dahi vardır ki şakîk-ı kerme benzer ya'nî yarılmış teğegin nişfına müşâbihdir, o dahi zerâvend-i tavîlin bir şımfı olur. Ve müdahrec ünsâ itibâr olunur, onun yaprağı kısııs dedikleri nebâtin yaprağına benzer. “Kısııs” leblâbdan bir şımfır, hiddet ile tayyibetü'r-râyiha olur, istidâreye mâil olur.

Fi't-Tabı: Zerâvend aşnâfının cümlesi derece-i sâniyeye varınca k adar hârr olur ve sâlişede yâbistir. *Bâdı nüshada derece-i sâlişeye varınca kadar hârr ve derece-i sâniyede yâbis olur yazılmıştır.*

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşı: Cilâsı vardır ve müfettiğ ve mürakkık ve cezzâbdır, şevk ve süllâyı cezb eder. Zerâvend-i tavîl inbât-ı lahma ve kuruha evlâdır, zîrâ tavîlin cilâsı ve işhâni ziyâdedir ve sâir ef'âlde müdahrec evlâdır. Müdahrecinn tefîğ ve telîfi eşeddir. Tavîlin kuvveti işhânda müdahrecin kuvveti gibidir ve ümîd olur ki müdahrecin kuvvet-i işhânında tavîlin kuvvet-i işhâni fâdil ola lâkin letâfeti fâdila olmaz, zîrâ müdahrec ziyâde eltaftır, onun için müdahrecin riyâh ağrıtarını teskîni eşedd olur. Zerâvendin şımf-ı sâlişî ya'nî şakîk-i kerm gibi olanlarının ef'âli da'ife olur.

Fi'z-Zîneti: Behâka nef'î olur, dişlere cilâ verir, kirlerine nef'î olur, izâle eder huşuşan müdahrecin bu fi'leri ziyâde olur ve levni taşfiye eder.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûh: Münakkîdir, kurûh-ı vesihayı ve habîseyi tenkiye eder [173a] ve taqâşşürden dahi tenkiye eder, et bitirir huşuşan zerâvend-i tavîlin bu fi'li ziyâde olur, habîşe ve 'afine ve 'amîka olan kurhaların habîşini def eder ve iresâ ile isti'mâl olunur ise kurhaları lahm-ı sâlih ile doldurur.

Fi'l-Âlân'l-Mefâşılı: 'Ağalin tefessuhundan ve bozulmasından nâfi' olur. Ve niğrise zerâvend tılâ olur huşuşan müdahrecin o menâfi' ziyâde olur ve vehn-i 'adale nef'î olur, aşhâb-ı niğris onu içer ve ondan intifâf ederler.

Fî-A'đâi'r-Re'si: Kulak kirlerini izâle eder, sem'î kavî eder eger bal ile zerâvend kulağa konulsa. *Ve bâdı nüshada “'asel” bedeline “mâ-ı 'asel” vâkf olmuştur.* Ve middeyi tevellüden men' eder, kulakta midde tevellüd eylemez. Eger zerâvend fülful ile isti'mâl olunsa dimâğı fuğülden tenkiye eder, şar'adan nef'î olur, dişleri bağlar.

Fî-A'đâi's-Şadri: Rebve ceyyid olur huşuşan müdahrecin rebve nef'î

ziyâde olur, şadı tenkıye eder ve su ile şürb olursa yan ağırlarına nef'i olur. Bu mezkûrların cümlesinde müdahrec akvâ olur.

Fi'-A'ḍāi'n-Nefdi: Zerāvendden bir dıraḥmî ya'nî bir mişkāl saḥk olunup şürb olursa aḥlāt-ı balgamiyyeyi ve mirârî ishâl eder ve maḥ'adeye nef'i olur. Ve tavîl ve müdahrecden biri mürr ve fülful ile şürb olursa vaḍ'-ı ḥaml eden nüfesâdan fuḍûl-i raḥimi tenkıye eder ve ṭamsı idrâr eder ve cenîni iḥrâc eder.

Fi'l-Hummayâtı: Hummayât-ı nâfideden nef'i olur.

Fi's-Sümûmi: 'Akreb sokana nef'i olur ḥuşuşan tavîlin nef'i ziyâde olur iki dirhem miḡdârî şarâb ile şürb olursa. Ve hevâmm les'alarına ve sümûma ḡimâd olunur.

Fi'l-Ebdâli: Zerāvend-i müdahrecin bedeli bir vezni zürünbâd ve bir şülüşü besbâse ve nişf vezni kuşftur. Ve zerāvend-i tavîlin bedeli bir vezni zürünbâd ve nişf vezni fülfüldür.

Zâiyye Olan Edviyenin Yirmi Beşincisi

Zemmâretü'r-Râîdir: زمارة الراعي

Ona mizmâru'r-râî dâhi derler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Mâhiyyetü ma'rûfe bir devâdır ya'nî bir nebttir ki onun varaḡı lisân-ı ḥamel varaḡına müşâbih olur lâkin lisân-ı ḥamel varaḡından rakîḡ olur ve cānib-i arḡa meyl edip eğilir ve ondan bir ince sâḡ zuhûr eder ki sâzece dir ve bilâ-varaḡ olur, zirâ miḡdârî uzar, o sâḡın eṭrâfında 'amûd gibi bir ḡâim nesne olur ki o nebtin başı olur ve çiçeḡi o başta olur, şufrete mâil ebyaḡ olur ve ince olur, siyâh kökleri olur, ḡarbaḡ-ı esvede benzer, ince olur, cidden râyiḡa-i tayyibesi olur ve ruḡûbeti dibḡtır, ele yapışır, sulak maḡallde nâbit olur.

Fi't-Ṭabı: Me'mûl olan budur ki zemmâretü'r-râî derece-i şâniyenin evvelinde ḡarr ve yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Denildi ki tehebbücü taḡlîl eder.

Fi'-A'ḍāi'n-Nefdi: Cālînûs'un mücerrebidir ki mizmârın sülâḡası böbreklerde olan ḡaşâtı taḡlîl eder. Ve bir ḡavm dedi ki em'â ḡurḡalarına ve sancıya nâfi'dir ve raḡimin elemlerine dahi nâfi'dir ve ṭams ve be vli idrâr eder ve fütûḡa nâfi' olur.

Fi's-Sümûmi: Zemmâretü'r-râ'iden bir mişkâl veyâhûd iki mişkâl şûrb olunsa erneb-i bahrî veyâhûd afyûn mişlli nesnelere şûrb eden kimselere nâfi' olur.

Zâiyye Olan Edviyenin Yirmi Altıncısı Zebîbdir: زبيب

İnebin kadîdine derler, biz onu faşl-ı 'aynda 'ineb resminde zıkr eyleriz inşâallâhu ta'âlâ.

Zâiyye Olan Edviyenin Yirmi Yedincisi Zehredir: زهره

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu maqâmda zehreden murâd bir nebt olur ki o nebâtın bir nev'inin varaķı 'adesi olur ve aĝsânı muntaşıbdır ya'nî o aĝsân esfele eğilmez, doğru havâyâ mürtefi' olur ve kökü incedir, çoraklı ve güneşli mahallerde biter, ta'mında mülûhat ve tuzluluk olur. Ve zehrenin nev'-i âheri kemâfîtûs dedikleri nebt olur ve levni ve urcuvâniyyeti²²⁸ aĝsen olur.

Fi'l-Kurûhı: İdmâli vardır.

Fi'l-A'qân'r-Re'si: Fuğülü teltif eder hattâ zehrenin nev'-i şânisi sikencebîn ile şûrb olunsa şar'a nef'i olur.

Zâiyye Olan Edviyenin Yirmi Sekizincisi Zi'ândır: زؤان

Vankulu lügatinde der ki الزؤان [ez-zi'ân] (zâ'nın kesri ve hemzenin meddi ile) terike aralarında olan siyâh dâneler ki lezzeti acı olur. İntehâ. Anadolu diyârında o siyâh dâneye delice derler, ekşer ma'fir olan senelerde ve kıraç yerlerde olur. Ve Kâmûs'ta zâ'da üç hareke tecvîz olunmuştur ve hemze bedeline vâv dahi lügattir.²²⁹

Fi'l-Mâhiyyeti: Şâhîb-i Kânûn der ki ben derim ki züvân kelimesini nâs iki nesne[ye] itlâk ederler: Birisi hıntaya müşâbih bir ĥabba itlâk ederler ki nâs ondan ĥubz ittihâz ederler ve ona ya'nî o ĥubza züvân-ı keb'sî derler ya'nî şeyy ve nuğc olmuş züvân demek olur. Ve âher kavm züvân ismini bir şey'-i müskire itlâk ederler, o şey' redîdir ve ĥubûb içinde vâki' olur lâkin bu ma'nâ-yı şânide bizim bahşimiz olmaz ve bizim züvân ile murâdı-

228 "Urcuvâniyyeti" ya'nî ergavân levninde olması demektir.

229 "Züvân" hıntaya müşâbihtir, ĥubûbâttandır.

mız ma' nâ-yı evveldir, ma' nâ-yı s̄anîde menâfi' -i tıbbiyyeden bu menfa'at -i ma' lûme yoktur. *Pes bu tahrîrâtan zâhir olur ki Kânûn şâhibinin zıkr eylediği ma' nâ-yı s̄anî kütüb -i lügatte zıkr olan ma' nâ olur. Ve ma' nâ-yı evvel Allâhu a' lem 'örf -i hâşş olur ve Türkîde çavdar dediklerine muvâfık olur ve şeylem dedikleri ki onunla kuşları tâ lîf edrler, ona muvâfık olmaz, zîrâ zıkr olunan vaşflar ona mu'âbık değildir.*

Fi't-Tabî: Denildi ki züvân hârr -ı ra'bdır. Rûfus dedi ki hârr -ı yâbistir.

Fi'l-İhtiyârî: Züvânın ecvedî odur ki vezni hafîf olur lâkin çürük ve mütefettit olmaz belki mağğ olunsa lüzûceti zâhir olur, hûmrete mâil olur ve onda kalîlen 'ufûşat olur.

Bu ma'halde bâb -ı sâbî'in yirmi yedi edviyesi hatm oldu. Bi-hasebi'r-resm edviye yirmi sekiz 'add olundu lâkin zedvâr ve cedvâr şey' -i vâhid olmakla yirmi yedidir diye icmâlde evvel -i faşlda hükm olundu.

Faşl -ı Şâmin Hârf -i Hâda Olan Kelâm -ı Müşebba' dır Ve O Faşlda Biz Elli Yedi Edviye Beyân Eyleriz

Hâiyye Olan Edviyenin Evvelkisi Hûda'dır: حاض

Fi'l-Mâhiyyeti: Hûdağ iki türdür, bir Hindî ve âherî Mekkîdir. Zann -ı ğâlib budur ki hûdağ -ı Hindî filzecî'n 'uşâresidir. Ve ba' dı kerre bir vechle ğaşş olunur ki a'şâb ve 'aĳākîr temyîzinde hâzĳ ve mahâreti olanlar dahi fark edemeyip onu hûdağ -ı Hindî i' tîkâd ederler, zirişkin ya' nî emîrbârisin 'uşâresi su içinde 'aĳd olunca kadar taĳh olunur ve o 'uşâre -i münĳa'ide hûdağ zann olunur. Ve hûdağ -ı Hindî'nin kuvveti nârî ve la'îf olan cevher ile arđiyye -i bâride olan cevherden mürekkebe olan cevherin kuvvetine ĳarîb olur. Ammâ hûdağ -ı Mekkî maşnû' olur.²³⁰ *Bu mezkûrlar taĳ ile olan nüşhada evvelen mezkûrdur, nüşha -i sultânîyyede âher levhada mezkûr-*

230 Şâhib -i Kânûn ve âherleri hûdağ -ı Mekkî maşnû' dur diye cezm ettiler lâkin ne ta' rîĳ ile maşnû' olduğunu beyân eylemediler. İhtimâl olur ki hûdağ -ı Hindî'nin maĳşûşu hûdağ -ı Hindî ola. Ve ğaşşın ta' rîĳi vücûhla beyân olundu, birisi Kânûn' da mezkûrdur ki zıkr olundu. Ve ihtimâli olur ki hûdağ -ı Mekkî'nin şinâ'ati ta' rîĳ -i âher ile ola, o şinâ'at aşĳâbının beyninde cihet -i şinâ'ası esrâr -ı mektûme olmakla müştehir olmaya.

dur. Ve “filzec” “fil-zehrec”den muhaffestir. Huḍad-ı Hindîye fil-zehrec tesmiye olunur, zîrâ huḍad-ı Hindî fili ḳatlı eder. [Fîl-zehrec] “fil-zehr”den mu'arrebdir, semm-i fil ma'nâsına.²³¹ Dîşkürîdüs dedi ki şecere-i huḍad dikenli bir ağaçtır, üçer zirâc ve dahi ekşer dalları olur ve onun mîvesi fülfüle benzer, mülezzizdir ya'nî cismi [173b] sıkıdır, gevşek değildir ve mezâkı mürrdür ya'nî acıdır ve melâsetlidir ve kabuğu sarıdır ve kökleri keşiredir, emâkin-i ve'ire²³² vü yâbisede biter. Ve ba'ḍı kerre huḍadın ya'nî yaprağının ‘uşâresi istihrâc olunur eger yaprak tâze ve tarî olup ağacında olduğu hâl üzere olur ise, o yaprak daḳḳ olunur ve ‘aşr olur; eger yaprak tâze olmayıp yübüset ‘ârîd olduysa o yaprak eyyâm-ı keşirede su içine vad' olup nuḳûf kılınır ba'ḍehu ṭabḥ olunup iḥrâc olunur sonra mükerreren katı olunca ḳadar nâra i'âde olunup ṭabḥ olunur; o maṭbûḥ huḍad yaprağının ‘uşâresi olur. Ve ba'ḍı kerre gaşş olunup o ṭabîḥe zeytin tortu ḥalt olunur, efsentîn ‘uşâresi dahi ḥalt olunur ve baḳar merâresi dahi ḥalt olunur. Ve ba'ḍı kerre dahi şecere-i huḍadın mîvesinde ‘uşâre ittihâz olunur, semeresi güneşe serilir ve ba'ḍehu ‘aşr olunur.

Fi'l-İhtiyârî: Şa'ır ya'nî tûy emrinde ve takviyesinde huḍad-ı Hindî huḍad-ı Mekkîden aḳvâ olur ve evrâmda Mekkî [aḳvâ] olur.

Fi't-Tabî: Huḍad ḥarî ve berdde mu'tedil olur ve derece-i şâniyede yâbis olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Huḍad-ı Hindîden taḥlîl olur ve ḳabḍ-ı yesîr olur, her nezfe menfa'ati olur; taḥlîli ḳabḍından ekşer olur ve taḥlîli derece-i şâniyede olur ve ḳabḍı tecfîfinden dahi ednâ ve eḳall olur ve ḳuvve-i laṭîfesi olur.

Fi'z-Zîneti: Tüyleri muḥammirdir, kızartır ve takviye eder huşuşan huḍad-ı Hindî bu fi'li ziyâde işler ve kelefi sağaltır. Ve cemî'an huḍad dâḥîsı sağaltır.

Fi'l-Evrâmu ve'l-Büşûri: Rıḥv şışlere ve nemleye nâfi' dir.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Ḳurûḥî: Huḍadın Hindîsi ve Mekkîsi bu iki kısımdan her birisi ḳurûḥ-ı ḥabîşeden nâfi' olur.

231 “Fîl-zehrec” tesmiyesinin vücûh-ı uḥrâsi İbn Kûtübî müfredâtında beyân olunmuştur.

232 “Ve'ir” sehl'in dîddidir, taşlık ve kayalık demektir.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: A'cdâyı ve mafşalları şedd edip pekiştirir.

Fî-A'cdâi'r-Re'si: Hindînin kulaktan middenin seyelânına ve kırhalarına nef'i olur. Ve kulâç için teħannük olunsa ya'nî hanekine hudağ-ı Hindî mesh olunsa nef'i olur ve sağaltır; diş etlerinin şişlerine ve emrâdına cidden nef'i olur.

Fî-A'cdâi'l-Aynı: Remede nâfi' dir ve tabaқа-i karniyyeyi cilâlandırır ve gışâvesini izâle eder ve göz cerebine nef'i olur.

Fî-A'cdâi's-Sadri ve'n-Nefesi: Hudağ-ı Hindî kan tükürenlere ve öksürüğü olanlara saķy olunur.

Fî-A'cdâi'l-Gıdâi: Hudağ-ı Hindî şürb olunsa yereķân-ı esvede ve tihâle nef'i olur ve kezâlik Hindî ile o marağlara tılâ olunur ve şeceresi dahi o fi'li işler ve menşei mi' de olan ishâli dahi def eder.

Fî-A'cdâi'n-Nefdi: Maķ'adede olan şikâka nef'i olur. Ve müzmin olan ishâl için kezâlik da'f-ı mi' deden 'arid olan ishâl için ve züsentâriyâ için hudağ şürb olunur veyahüd ihtimâl olunur ve tamsı dahi idrâr eder. Ve tâze ve tarî olan şemeresi balgam-ı mâiyi ishâl eder ve dübürde olan kırhalara nâfi' olur, nisâda olan nezfi men' eder ve bevâsire menfa'ati olur.

Fi's-Sümûmi: Mîvesi kattâl olan nesneleri isti'mâl edenlere nef'i olur. Ba'dı nüshalara *قتالات bedeline* *بالات* vakti olmuştur, ona göre ma'nâ: "Sihâm-ı mesmûmeden nef'i olur" demektir. Ve hudağ-ı Hindî kelb-i kelib 'ağdası için saķy olunur.

Fi'l-Ebdâli: Hudağın bedeli bir vezni fil-zehrec ve mütesâviyyü'l-miķdâr fûfel ve şandalın mecmû'undan bir vezni dahi hudağa bedel olur.

Hâiyye Olan Edviyenin İkincisi Hınnâdır: حنا

Fi'l-Mâhiyyeti: Dîskürdüs der ki hınnânın²³³ kâmet-i şeceresi iki zirâf miķdârı olur ve şu'beleri ya'nî dalları ince olur ve varaķı aģşanı üzere olur ya'nî sâķında olmaz, dallarında olur ve varaķı zeytûn ağacı yaprağına benzer lâkin zeytûn yaprağından geniş ve mülâyim olur ve hudağı dahi şedide olur ve ebyağ çiçeği olur, üşne çiçeğine müşâbih olur, tayyibü'r-râyiha olur

ve bezri esved olur ve aqtâ²³⁴ - انطى tesmiye olunan nebâtm bezrine müşâbih olur.²³⁵ Ve hınnâ Başra'dan ve sâir büldân-ı hârreden meclüb olur.

Fi't-Tabrı: Derece-i ülâda bârid ve derece-i şâniyede yâbistir.

Fi'z-Zineti: Hınnâ mâ-ı kündüs ile tüylere leṭûḥ kılınsa tüyleri kızartır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havşşı: Hınnâda taḥlîl ve ḳabḳ ve tecfîf kuvvetleri vardır velâkin lez' eylemez, o fi'leri bilâ-lez' işler; muḥallil-i müfeşşîş ve efvâh-ı 'urûḳı müfettihtir ya'nî taḥlîli mevâddı daḡıtmakla olur ve damarların aḡızlarını açar. Ve dühn-i hınnâ için cidden teşhîn ve telyîn kuvveti vardır.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Tabîh-i hınnâ balgamî olan şışlere ve ürbiiye²³⁶ veremlerine nâfi'dir.

Fi'l-Hurâci ve'l-Kurûḫı: Hınnâ tabîhi ile âteş yanığına neṭûl kılınır. Ve ba'ḳdılar dediler ki hınnânın cirâḫatta denâ-i ḡhaveyn fi'li gibi fi'li olur. Ve 'izâm-ı meksûre üzerlerine hınnâ yalnız veyâḫûd kayrûṭi ile ma'an vaḳ' olunur.

Fi'l-Âlâtı'l-Mefâşılı: Hınnânın çiçeḡinin 'aşab-aḡrılarına nef'i olur ve temeddüd ve fâlic için terkîb olunan merâḫim aḡlâfına idḡâl olunur ve dühnü i'şyâyı taḥlîl eder ve a'ḳâbi telyîn eder ve kırılan kemiklere nef'i olur.

Fî-A'ḡâi'r-Re'si: Hınnâdan sirke ile baş aḡrısı için cebhe üzere tîlâ olunur, kezâlik aḡızda olan ḳurḡalara ve ḳulâ'a dahi nef'i olur.

Fî-A'ḡâi's-Şadri: Şevşaya muvâfiḳ olur ve ḡunâḳ için terkîb olunan merâḫime idḡâl olunur.

Fî-A'ḡâi'n-Nefdi: Raḡim aḡrılarına nâfi'dir.

Hâiyye Olan Edviyenin Üçüncüsü Ḥamâmâdir: حماما

Bu devânın levḡa-i mâhiyyetinde nüḡhalar muḡteliftir ve ihtilâfları ancak 'ibârette olmakla nüḡḡa-i sultâniyye tercüme olunmak ihtiyâr olundu:

234 Nüḡḡa-i sultâniyyede enṭâ - انطى nûn iledir. İbn Kûtûbî müfredâtında der ki "Entüniyâ - انطونيا وهو العريض الورق المسمى بالهندبا البلخيه انطونيا"

235 Ḥalîmî "ḡamâ" mâddesinde der ki bir aḡacın adıdır ki iki cins olur, aqtâ derler, Türkçe mürver aḡacı derler ve ḡamâ aqtâ onun küçüregidir ki tarlalar kenârında biter, aḡacı olmaz ve ba'ḳı yerde ona biber otu derler.

236 "Ürbiiye" uylukta olan kısık maḡall, aḡlu'l-faḡiz ma'nâsındır.

Fi'l-Mâhiyyeti: Hamâmâ²³⁷ bir ağaçtır ki ağsânının terekübü ve hey'et-i ictimâ'ı salkım gibidir, ke-enne haşebden bir salkımdır, müteşebbiktir, biri birine a'cdaları mütedâhildir ve çiçekleri küçürektir, levnde sâzece benzer²³⁸ ve yaprakları fâşerâ yaprakları gibidir ve levni altın levni gibidir ve ağacının levni yâkût levni gibidir, râyihası tayyibdir. Ve hamâmâdan bir şımf vardır ki yeşildir ve galîzdir, yaşlık olan maħallerde biter ve râyihası sezâb râyihasına benzer. Ve bir şımfı dahi vardır ki Kıbtîdir, uzun değildir ve 'arîd dahi değildir ve inkisârında şurûbet dahi yoktur belki 'unķûdîdir ya'nî üzüm salkımı gibidir, mârre-i tarîke râyihası şây'a olur ya'nî yoldan geçenlere kokusu vâşıl olur.

Fi'l-İhtiyârî: Şımf-ı evvelin ecvedî ve efdali zehebî ve tarî olup Ermenî ve mürr ve râyihası laţif olandır. Ammâ ağacı yeşil olan şımf-ı şânî redîdir ve da'ifü'r-râyihadır, mevâdî-i nediyede ve şulu yerlerde biter. Ve şımf-ı şâlisin ecvedî hadîs ve tâze olup beyâda ve humrete mâil olandır ve keşif ve emles olup münbasî ve gayr-i mültevi ve mükteniz ve lâzîc ve hâdd olanlardır ve fütâtından ya'nî kırıklı ve ufaklanmışlarından ictinâb olunur, zîrâ fütât mağşûş olur ve ağsânı aşl-ı vâhid üzere olanlar ihtiyâr olunur, zîrâ o mişli olan hamâmâ taklîd olunmaz ve mağşûşu bulunmaz. Dîşkürîdüs der ki hamâmânın ecvedî ebyad ve humrete dârih olanlardır ve bezr ile dolu olup 'anâķîd gibi ya'nî salkımlar gibi olanlardır ve min- gayri zefer²³⁹ râyihası şakîl olanlardır ve bir renk üzere olup alaca ve muhtelifü'l-elvân olmayanlardır ve lisânı lez' edendir ve mütekerric ve küflenmiş olmayanlardır. *Tab ile olan nüshada zikr olunur ki:* Bir kavm hamâmâyâ emûmîs²⁴⁰ - اموميس tesmiye olunan devâ ile gâşş ederler, zîrâ o devâ hamâmâyâ benzer lâkin râyihası yoktur ve mîvesi dahi yoktur ve o devâ Ermîniyye diyârında olur ve zehresi fûzenec-i cebelî zehresine müşâbih olur. Sen murâd edersen ki hamâmâyâ imtiħân edip mağşûş hamâmâdan [174a] fark edesin, fütâtından ictinâb eyle.

237 "Hamâmâ" ma'rûftur, bu ism lûgat-ı Nebatî üzeredir.

238 İbn Kütbî der ki çiçeği hîrînin kırmızı olan çiçeğine benzer, zîrâ İbn Kütbî nin yazdığı üzere sâzecin çiçeği olmaz ve kendi levni ğubrete mâil beyâd olur, hamâmânın zikr olunan çiçeği kırmızı olur ve Şeyh'in kavli üzere sâzecin çiçeği olur ve câizdir ki iki çiçekler arasında müşâbehet ola ve ihtimâldir ki "sâzec" aşl nüshada "sâc" olup "sâzec" kâtibin tahrişi ola, zîrâ şecer-i sâc kırmızıdır.

239 "Zefer" keskin râyiha ve koltuk râyihası. Vankulu.

240 "Meys" İbn Kütbî müfredâtında ve *Ķâmûs*'ta mezkûrdur.

Zikri mürür eylediği üzere aşl-ı vâhid üzere ağşânına o devâ benzemez ve ona bir nesnenin müşâbeheti olmaz, ancak müşâbehet fütâtında olur.

Fi't-Tabı: Hamâmâ derece-i şâniyede hârr-ı yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşsi: Mevâddı terkîk eder ve mündicidir ve kabdı vardır, kuvveti vecc ya'nî eğir kuvveti gibidir belki hamâmâ eğirden indâc-da ekşer ve eşeddır ve eğirin tecfîfi ziyâdedir.

Fi'l-Evrâmu ve'l-Büşûri: Evrâm-ı hârreyi indâc eder.

Fi'l-Âlâtı'l-Mefâsılı: Münkaris²⁴¹ tabîhini şürb ile veyâhüd içinde oturmakla intifâc ederler.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Başı ağırlaştırır ve ağrıtır ve münevvidir, uyutur. Ba'dılar dediler ki hamâmâ ile cebhe üzere tılâ olursa şudâ'ı def' eder. Ve hamâmâ müskirâtta ve münevvidâttan olur.

Fî-A'dâi'l-Aynı: Harâretli remede ve göz ağrısına hamâmânın tabîhi ile tentîl olunur.

Fî-A'dâi's-Şadri: Şevşa-i bârîdeden hamâmâ nâfi' olur.

Fî-A'dâi'l-Gıdâi: Kebidin süddlerini tefîh eder. İlel-i kebid için hamâmâ şürb olunur. Vecdden hadmı hamâmânın ekşer olur ya'nî ta'âmı ziyâde hadm ettirir.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Bevl ve tamsı idrâr eder ve rahim ağrılarına nef'i olur ve rahim için ittihâz olunan ferzicelerde vâki' olur. Ve böbrek ağrıları için tabîhine marîd iclâs olunur. Ve aşşâ veremlerine nef'i [olur.]

Fi's-Sümûmi: Hamâmâ bâdrüc ile les'a-i 'aqrbe dımâd olursa nef'i olur.

Ḥâiyye Olan Edviyenin Dördüncüsü Ḥurftur: حرف

Kâmil-i 'Alâi'nin tahkîki üzere ḥurf ḥubûbâttandır, ona ḥabbu'r-reşâd ıtlâk olunur ve reşâd nebtinin ismidir.

Fi'l-Mâhiyyeti: Mâhiyyeti ma'rûftur.²⁴² Dîşkürîdüs der ki bizim gördüğümüz şecere-i ḥurfun ecvedî arđ-ı Bâbil'de nâbite olanlardır. Ve ḥurfun

241 "Münkaris" nişris olanlardır.

242 "Ḥurf" *Kâmûs*'ta der ki الرشد حب الحرف بالضم Ve yine *Kâmûs*'ta der ki الرشد حب الحرف سموه به تفاعلا لأن الحرف معناه الحرمان Vanşulu der ki ki الحُرُوفُ [el-ḥurf] (hânın dammı ve rânın sükünü ile) üzerlik tohumu dedikleri dâneler, sipendân ma'nâsına. İbn Kütbî der ki bu lafza lügat-ı Neba'iyye'dir, 'Arabîde التُّبُّ [eş-şuffâ] derler, [قُرَّة] [qurrâ] vezni üzere, ḥardal veyâhüd ḥurftur, kezâ fi'l-*Kâmûs*.

ķuvveti ĥardal ile bezr-i fūclūn mecmū'unun ķuvveti gibi olur. Ve ba'đılar derler ki ĥardal ile bezr-i circirin mūctemī'an ķuvveti gibi olur. Ve ĥurfun yaprağında ruṭūbet olmakla yaprağın fi'li ĥabbın fi'linden eķall olur, kaçan yaprak kurusa ruṭūbeti zāile olup ĥabba ķuvvette mūşākil olur ve ĥabba lāĥıķ olmağā muķārib olur.

Fi't-Ṭabı: Derece-i şāliseye varınca ķadar ĥārr-ı yābis olur.

Fi'l-Ef'āli ve'l-Ĥavāşşı: Muĥallil ve mūndicdir ve mūşāĥindir ve tel-yin eyler, cerebin irinlerini neşf eder. Ĥurf şūrb olursa veyāĥūd ṭilā olursa tesāķuṭ eden şa'rı imsāk eder ya'nī tūyleri dōkūlmekten men' eder.

Fi'l-Evrāmı ve'l-Būşūri: Balgāmī olan şişlere ceyyiddir. Ĥurf su ve tuz ile ķıbanlara đımād olunur.

Fi'l-Ĥurācı ve'l-Ķurūĥı: Mūteķarrıĥa olan cerebe ve demregilere ĥurf nāfi'dir ve bal ile ķurūĥ-ı şehdiyyeye menfa'atı olur ve nār-ı Fārsīyi ķal' eder.

Fi'l-Ālātu'l-Mefāşılı: Ĥurf ĥall ile ve arpa sevıķı ile şūrb olursa veyāĥūd đımād olursa 'ırķ-ı nesāya nef'i olur, Ve 'ırķ-ı nesā için ba'đı kerre ĥurf ile iĥtikān olunur ve o iĥtikān ile intifā' olunur ĥuşūşan o iĥtikān bir şey' ishāl eyleye ki o şey' dem ile muĥālif ola. Ve ĥurf cemī'an a'şābın istirĥasına nāfi' olur.

Fī-A'đāi's-Şadıri: Riyeyi tenķiye eder ve rebve nāfi' olur ve rebvin ed-veyesine idĥāl olunur, kezālik rebv ĥem ittiĥāz olunan ĥasvlara ve bula-maçlara idĥāl olunur ĥurfun taķtīri ve telṭīfi olmak ĥasebiyle. Ĥurf mi'deyi ve kebidi teshīn eder ve ṭıĥāl ĥilzatine nāfi' olur ĥuşūşan ĥurf bal ile ṭıĥāl üzere đımād olursa nef'i eķşer olur. Ve ĥurf mi'deye redī olur ve mi'deye redā'eti lez'i ĥasebiyle olmak anlaşır. Ve ta'āma iştihā getirir. Ĥurftan bir eksūnāfin - اڪسونافن ya'nī on sekiz dirāĥmī şūrb olursa mirreyi kusturur ve ishāl eder ve ba'đı kerre bu fi'li ya'nī mirreyi ishāl yalnız bir dirhemini üç rubu'ü dahi işler.²⁴³

243 *Ķānūn*'un bu iki kelāmı mülte'im değildir, biri birine ba'iddir, zīrā on sekiz dirāĥmī on sekiz mişķāldir, bir dirhemini erbā'ı on sekiz mişķālin işlediği fi'li işle-mek ba'iddir ve hem on sekiz mişķāl ĥurf tenāvül olunmaz, onun için İbn Kūtbī çičeğinden bir eksūnāfin istirmāl olursa diye yazar. *Ķāle*: ولا يزداد شربته على اربعة ودانيق ونصف ونوره اذا شرب منه مقدار اڪسونافن وهو ثمانية عشر قيراط اخرج الاخلاط المرية بالقن والاسهال Bu mezkūr İbn Kūtbī'nin 'ibāretidir, ammā *Ķānūn*'da mekāyil baĥşinde mezkūrdur ki eksūnāfin on sekiz dirāĥmīdir ve dirāĥmī bir mişķāldir.

Fî-A'câdâ'n-Nefdi: Bâhî ziyâde eder, ahşâda olan kurdu ihrâc ve ishâl eder ve çamşî idrâr eder ve cenîni iskât ede. Ve kavrulmuş hûrf hâbistir huşuşan sahk olunmamış ola, zîrâ hûrfta lüzüçet vardır ve lüzüçet habse mü'eddî olur; kaçan sahk olunsalar lüzüçet bâtil olur ve kuvve-i hâbise zâile olur. Ve hûrfun kûlincdan nef'i vardır. Ve hûrftan dört dirhem sahk olunup ıssı su ile şürb olunsa veyâhüd beş dirhem şürb olunsa tabîrâtı ishâl eder ve em'âdan riyâhî tahlîl eder. Ba'cdı etıbbâ dediler ki hûrf-ı Bâbilî'den bir eksünâfın şürb olunsa mirreyi ishâl eder ve kay' dahi ettirir ve eksünâfinden eķall dahi bir dirhem üç rubu'una varınca kadar bu fi'li işler. *Ve bu kelâm a'câ-i şadr levhasında dahi mürûr eyledi.*

Fî's-Sümûmi: Hevâmın nehsinden bal ile şürb olunsa veyâhüd dımâd olunsa nef'i olur ve bir mevdi'de tedhîn olunsa o mevdi'den hevâmı ve haşerâtı tıard ve men' eder.

Hâiyye Olan Edviyenin Beşincisi Hâşâdır: حاشا

Türkî'de kekik derler diye işaret olunmuştur.

Fî'l-Mâhiyyeti: Dîskürîdüs der ki hâşâ bir nev' nebâtür ki ekşer-i nâs onu bilir ve dikenli olur, ağşanları küçüktür hattâ üzerine panbuk sarılıp kanâdile fetile kılınır ve gûşları etrafında küçük ve ince yapraklar olur ve ağşanın uçlarında küçürek başları olur, üzerinde firfirî çiçekleri olur ve ekşeri taşlıkta nâbit olur ve yüksek mevdi'lerde biter, humrete mâil ebyad çiçekleri olur ve kağibi ya'nî dalları rakîk ve idhîr kağibine müşâbih olur ve çiçeği müstedîr ve değirmi olur.

Fî't-Tabîrî: Derece-i şâlişeye varınca kadar hârr-ı yâbistir. Rûfus dedi ki hâşânın yübüseti fûzenecin yübüsetinden ziyâdedir.

Fî'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Muħallil ve muķattı'dır hattâ câmid ve mün'akid olan demi dahi taķtîr edip tahlîl eder ve müsahhindir hattâ hâşâ şarâbı şitâda 'arığ olan kuşarîreti izâle eder.

Fî'z-Zîneti: Siğilleri tahlîl eder.

Fî'l-Evrâmî ve'l-Büşûri: Tâze ve hadîs olan balgamî şişler için hâşâ sirke ile dımâd olunur.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Sinirlerin dağı için şürb olunur. Ve sevîk şarâb ile ʿırk-ı nesâya dımâd olunur. Ve taht-ı şerâsifte olan ağrılar için hâşâ şarâbı nâfîʿdir.

Fî-Aʿdâi'l-Aynı: Hâşâ taʿâma hâlt olunur ise onun kuvveti başarı hıfz eder ve dağıf olan başarı kuvvetlendirir ve bu menfaate Dîskürîdüs şehâdet eder.

Fî-Aʿdâi's-Şadri: Göğüsü ve akciğeri tenkîye eder ve tükürmeğe muʿîn olur ve şerâsif ağrılarını teskîn eder eger tabh olunup ʿasel ile laʿk olunursa. Ve hâşâda tecfif olmakla kan tükürmekten nefʿi olur.

Fî-Aʿdâi'l-Ġidâi: Hadma muʿîn olur. Ve şarâb-ı hâşâ sū-i hadmı izâle eder ve kıllet-i şehveti dahi izâle eder.

Fî-Aʿdâi'n-Nefdi: Bevl ve tamsı idrâr eder ve ahşâda olan kurtları ishâl ve ihrâc eder. Ve iki dirhemden dört dirheme varınca kadar hâşâ şürb olunsa bilâ-ezâ ishâl-i kâfi vü nâfîʿ ile balgâmı ishâl eder.

Hâiyye Olan Edviyenin Altıncısı Hâsektir: حَسَك

Vankulu Terceme-i Şihâh'ta der ki الحَسَك [el-hâsek] (fethateynle) demir dikenini ki nebâtât kısmındadır.

Fi'l-Mâhiyyeti: Dîskürîdüs der ki hâsek iki şınıftır: Bir şınıfının varağı semiz ot varağına benzer lâkin semiz ot yaprağından ince olur ve değıirmi dalları olur, yer yüzüne münbasit olup döşenir ve yaprağının yanında diken olur lâkin diken sıkı ve şulb olur ve harâbâtta nâbit olur. Ve hâsekin ikinci şınıfı nedevî olur yaʿnî yumuşak ve ruḫbetli olur, mevâğî-i nediyede ve sulak [174b] ve ırmak olan yerlerde biter ve dalları mürtefîʿ olur ve yaprağı dikeninden enli olup yaprağının eni dikenini örter ve ihfâ eder ve sâkıının ʿâlî taraf-ı esfelinden ğalîz olur ve üzerinde kıl gibi bir ince şey nâbit olur ki sünbülede olup alın saçı gibi olan hûşa benzer ve mîvesi şınıf-ı evvelin mîvesi gibi katı ve şalâbetli olur. Ve hâsekin iki şınıfı dahi tebrîd ederler, Yestarûmûn - يسطرومون nehri havâlîsinde sâkin olan kavm bu nebâtî tarî ve raḫb iken devâbblarını onunla taʿlîf ederler ve mîvesinden ḫubz ittihâz ederler ve ekl ederler muğaddî olmak hâsebiyle. Ve'l-hâşıl hâsek berrî ve bostânî olur ve berrîsinde arḫıyyet ekşer olur ve bostânîsinde mâiyyet ekşer olur; terkîbî bürüdeti keşîre olmayan cevher-i raḫb ile bürüdeti yesîre ol-

mayan cevher-i yâbisten olur. *Ve levha-i mâhiyyette bu tafşîl tab' ile olan nüshada mestûr[dur.]*

Fi't-Tab'ı: Hasekin iki sınıfı cemî'an Dîşkürîdüs katında bârid-i yâbistir. Ve Dîşkürîdüs'un gayrileri derler ki derece-ü ülâda hârr-ı yâbistir. Ve şâhib-i *Qâmûn* der ki çavlı-i şânî bizim diyârımızda nâbit olan haseke eşbeh ve evfaqtır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Hasekte kuvve-i kâbîda olmakla mevâddî inşibâbdan men' eder ve inđac ve telyîni dahi vardır.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Harâretli şişleri hüdûsten men' eder ve mevâddî dahi inşibâbdan men' eder ve hâlkta zühûr eden evrâma dahi devâ-i ceyyid olur.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: 'Ufûnetli lahmıda olan kırhâlara ve yaralara nef'î olur bal ile isti'mâl olunur işe.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Diş ağrılarında olan 'ufûnete devâ-i ceyyid olur.

Fî-A'dâi'l-Aynı: Hasekin 'uşâresi ekhâlde vâkıf olur.

Fî-A'dâi'n-Nefesi: Boğazda olan 'adalin evrâm-ı mu'tabbakasına nef'î olur.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Bâhî ziyâde eder ve böbreklerde ve meşânede olan haşâtı tefüt eder ve 'uşâresi dahi bu fi'lefi işler ve 'usret-i bevlden ve kûlincdan nef'î olur.

Fi's-Sümûmi: Hasekin nedvâsı ve sınıf-ı şânîsi semeresinden iki dirhem miqdârı ef'î nehşine nâfi' olur. "Nedvâ" bedeline baf'dı nüshada "haseki-berrî" vâkf olmuştur. Ve onun iki dirahmîsi ya'nî iki mişkâli şarâb ile şürb olursa sümûm-ı kâtile sakıy olunanlara nef'î olur ve bir mekâna tabîhî reşş olunur ise berâğîsi katlı eder.

Hâiyye Olan Edviyenin Yedincisi Hârmeldir: حرمل

Halîmî lügatinde der ki sipend ve sipendân, yüzerlik, hârmel mâ'nâsına ki yaramaz gözden ötürü tütsü ederler. İntehâ. Vankulu lügatinde dahi bu minvâl üzere mezkûrdur. Ve Qâmûs'ta habb-ı nebât diye iktifâ olunup menâf'î beyân olundu ve "hârmel" ve "hârmele" ve "hureymile" başka başka nebtiler diye tafşîl olundu. Pes yazıldığı üzere "hârmel" üzerlik olduğu üzere "huruf" dahi üzerlik idi, "huruf" zikrinden sonra "hârmel"

zîkr olunmak tekrâr olmasın için her birine her ne kadar üzerlik denir ise iki cinstir ve başka başka ef'âli vardır demeye muhtâc oluruz veyâhüd Kâmil-i 'Alâi'nin zâhib olduğu üzere "huruf" tere-i üzdür ya'nî bir teredir ki harâfetün-mâ vardır ve circîr dedikleri tereden gayri bir nev'dir, tabîbler ona acı tere derler deriz.

Fi'l-Mâhiyyeti: Mâhiyyeti ma'rûfedir.

Fi't-Tabî: Hârr-ı yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Mukattı' ve mûlattıftır.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Veca'-ı mefâşıla nâfi'dir ve ba'dı kerre hârmel ile tılâ olunur ya'nî veca'-ı mefâşıla tılâsının nef'i olur.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Hârmelde kuvve-i müskire vardır, meşelâ hamrın iskârı gibi iskârı olur.

Fî-A'dâi'l-Ayn: Dîşkürîdüs der ki hârmel ile ve şarâb ile ve keklik merâresi ile veyâhüd decâc merâresi ile ve mâ-ı râziyâ nec ile sahq olursa da'f-ı başara muvâfık olur.

Fî-A'dâi'l-Gıdâi: Kuvvet ile gâşeyâmî icâb eder.

Fî-A'dâi'n-Nef'di: Beyli tût ile idrâr eder ve tamısı idrâr eder eger şürb olunur ise veyâhüd tılâ olunur ise. Ve külünca dahî şürben ve tılâen nâfi' olur.

Hâiyye Olan Edviyenin Şekizincisi Hıltîtir: حليتي

Muhammed el-Vanî Tercüme-i Şihâh'ında der ki الحليتي [el-hıltît] (hânin kesri ile ve lâmin sükûnu ve tânin kesri ile) أُنْجَدَانُ [encudân] dedikleri otun şamğıdır; وَلَا تَقُلْ حَلِيَّتِي بِالنَّاءِ الْمَثَلَّةِ; Ammâ gâh olur حليتي [hıltît] derler lâm'in teşdidiyle ve tâ-i vâhid ile. İntehâ.²⁴⁴

Fi'l-Mâhiyyeti: Dîşkürîdüs der ki hıltît encudânın şamğıdır ve o şamğ bu vechle istihrâc olunur ki nebtinin aşlı ve sâkı mışrağ ile şart olunur ve şart olunan mevdi'lerden hıltît seyelân eder. Kûriğâ - قوريجا - dedikleri arâdiden meclûb olan hıltîten bir kimse lisânına koyup zevk eylese zevk eylediği sâ'atte ve o mekânda cemî'an bedeninde haşaf gibi ya'nî kuru gıcık gibi nesnelar zâhir olur ve râyihası kederiyye değıldir ya'nî râyihasını eczâ-i laţifesi hâmil olur ve râyihasının zuhûru küdüretli olan cevherlerinin hadmına muhtâc olmaz, o sebebden onun mezâkı nükheth-i feme serî'an mu'în olur. Ve hıltîten bir

244 "Hıltît" şumûğdan ma'rûf şamğıdır.

âher nev^c vardır ki sûriyâ demekle ma'rûftur ki Şâm'dan gelir ve o sûriyâ Qürîgâ'dan ad'af olur. Ve hıltîtin cemî'an aşnâfı gâşş olunur henüz hıltît raḥb iken sekbîneç ḥalt olunmakla veyâḥûd bâkılâ unu ḥalt olunmakla. Ve hıltîtin mağşûşu mezâkından ve râyiḥasından ve levninden temyîz ve fark olunup ḥâlîşi mağşûşundan mümtâz olur. Ve ba'dı nâs bu nebâtın sâkıma sefliyûn²⁴⁵ - سفلیون tesmiye ederler ve köküne mâgîtarîş - ماغيطارث tesmiye ederler ve maḥrûş dedikleri devâdan murâd dahi o köktür. Ve bu nebâtın eczâlarının akvâsı şamgıdır ve sonra yaprağıdır ve sonra sâkıdır. Ve Lüniye - لونية bilâdında bir ot biter ki o otun kökü encudân köküne benzer lâkin encudân kökünden ince olur ve o kök ḥırrîf olur vce onun şamgı olmaz ve iddî'â olunur ki şakkından ya'nî yarılşa yarığundan akan su şamgın fı'lini işler. Ve bi'l-cümle hıltîtin iki sınıfı vardır, bir sınıfı müntinⁿdir ve sınıf-ı âḥerinin râyiḥa-i kerîhesi olmaz belki tayyibdir velâkin kavîyyü'r-râyiḥa değıldir. Ve râyiḥa-i müntinesi olan ziyâde sühûnetli olur ve müntin olan hıltîtte sâir ecnâsından ziyâde nâriyyeti olur ve bu nev^cin ekseri havâyî olur. *Ve ba'dı nüshada vâkf oldu ki bu müntin olan hıltîtin ekseri Kayrevânî²⁴⁶ olur ve maḥrûş dedikleri aşı-encudânın şamgı olur.*

Fi'l-İhtiyârî: Eced ve efdali ḥumrete meyli olup şâf olan ve mürre müşâbih olanlar olur, râyiḥası kavî olup lâkin pırasa râyiḥasına benzemeyenler ve levni aḥḍar olmayanlar ve mezâkı kerîh olmayanlar olur ve izâbesi heyvin ve sühûletli olup ve idâfesi ḥall olunduktan sonra levni beyâda mâil olanlar olur.

Fi't-Tabî: Derece-i râbî'anın evvelinde ḥârr ve derece-i şâniyede bârid olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Tahlîli ḥasebiyle riyâḥı kesr ḥard eder ve kendi kâsir-i riyâḥ iken neffâhtır, ondan nefḥ ḥâdiş olur. Ve hıltît muḥattı'dır, cevfte cämîd olan demi tahlîl eder.

Fi'z-Zîneti: Dâ-i sa'lebden nâfi'dir, sirke ve fülful ile leṭûḥ kılınır ise ve eṭ'ime ile hıltît isti'mâl olunsa levn-i beşereyi taḥsîn edip güzellendirir ve mîsmâr tesmiye olunan siğilleri ḳal' eder.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Uḍvu imâte edip 'amelden geri koyan ḳurûḥ-ı

245 [Ragıp Paşa'da selfiyûn - سفلیون şeklindedir.]

246 Kütüb-i heyette yazıldığı üzere Kayrevân iklim-i şâlişte bir beldenin ismidir.

habîse mişraṭ ile şart ve şakḳ olunup ve maḥall-i şart üzere hiltit vaḍ olursa nef'i olur ve zâhirde ve bâında olan dübeyläta devâ-i ceyyid olur.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhî: Demregilere nâfi'dir.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâsılı: Mâ-ı rummân ile hiltit şürb olursa 'aḍalin şedḥından ve teferruḳundan mef'i olur ve sinirlerde olan ağrılardan dahi nef'i olur, temeddüd ve fâlic gibi âfetlerden nef'i olur. Eger hiltitten bir üsülüs ya'nî üç kırât ahz alınıp ve baḍılarınm kavli üzere o üsülüse [175a] şem' hâl olunup bel' olunur ise ya'nî yutulur ise veyâhüd hiltitten o miḳdâr fülful ve sezâb ile maḥlûṭan şarâb ile şürb olunur ise.

Fî-Âḍâi'r-Re'si: Te'ekkülü olan adrâsın şukbe-i te'ekkülüne hiltit haşv olunur yâhüd hiltit günlük ile hâl olunup dişlere iştâk olunur ve yapıştırılır. Ve hiltit fâvâniyânın şar'a işlediği fi'li işler. Boğazına 'alak ya'nî sülük yapan kimse hiltit ile gârgara eylese boğazından 'alakı kal' edip ihrâc eder.

Fî-Âḍâi'l-Aym: Gözüne su inen kimse evvelki nüzülde bal ile hiltitten kuhl ittihâz edip iktihâl eylese devâ-i ceyyid olur.

Fî-Âḍâi'n-Nefesi: Hiltit suda idâfe ve hâl olunup tecerru' olursa şavtı 'ale'l-fevr taşfiye eder ve boğazında olan huşunet-i müzmineden nef'i olur. Ve yumurta ile hiltit haşv olursa müzmin öksürüğe ve şevşa-i bârideye nef'i olur. Ve lehâtta olan şişlere hiltitin hiltit - حنت fi'li gibi fi'li olur. Ve bāḍı nüşhalarda "hiltit" ²⁴⁷ "bedelime" "şebb" vâḳf olmuştur ve nûn ile hiltit karîben tab' ile olan nüşhada zikr olunur, ammâ sâirlerinde "hulîb" ismi üzere zikr olunur.

Fî-Âḍâi'l-Gıdâi: Kuru incir ile hiltit isti'mâl olursa yereḳâna nef'i olur. Ve hiltit mi'cdeye ve kebidde muḍırr olan nesnelere dendir.

Fî-Âḍâi'n-Nefdi: Bevâsîre nâfi'dir, bâhı muḳavvîdir ve bevl ve şamsı idrâr eder ve sancıya nef'i olur ve baḡarsık ḳurḫalarına dahi nef'i olur. Ve Ḳoles zu'm eder ki hiltitte ḳalilen ishâl ḳuvvesi olur ve ḳabḍı dahi olur. Ve cumhür-i cemâ'at katında ma'fûmdur ki hiltit 'atîḳ ve bârid olan ishâle nâfi'dir.

Fi'l-Hummayâtü: Hummâ-ı rib'e cidden nâfi' olur.

Fi's-Sümûmi: Kelb-i kelib 'adđası üzere vaç olunur ve hevâmm les'a-sına dahi vaç olunur huşuşan 'akreb ve rüteylâ soktuğu mahalle dahi vaç olunur. Ve cümlesine hıltitin şürbü ve zeyt ile tılasının nef'i olur ve sihâm-ı mesmümenin đararını izâle eder ve semâimin ba'đlarına dahi nef'i olur.

Hâiyye Olan Edviyenin Dokuzuncusu Hanzaldır: حنظل

Muhammed el-Vanî tercümede der ki الحنظل [el-hanzal] (hânın ve zânın fethi ve nûnun sükûnu ile) karga düğlüğü ki ona ebû cehl kavunu dahi derler. Ve sâhib-i Şurâh حنظل [hanzal]ı dirâht-ı telh ile tefsîr etmiştir, münâsib değildir. İntehâ.

Fi'l-Mâhiyyeti: Hanzal iki şmf üzere olur, birisi erkektir, liflerden terkîb olunmuştur ve şmf-ı âheri dışı hanzaldır, rıhv olur ve ebyağ ve selis olur. *Qâmûs'ta geldi ki سلس [selis] كتيف [ketif] veznî üzere) sehl, leyyin, münkâd ma'nâsınadır. Ve Kânûn'un bu icmâlîni İbn Kütbî tafşil edip der ki hanz alın erkeği ağır olur, ehyâfi çok olur ve içi sarı olur, pes erkek hanzal redîdir, istîr mâl olunmaz. Ammâ hanzalın dışısı rıhv olur, hafîf olur ve emles olur, içi beyâd ve taşrası sarı olur ve habbî mütehalhil olur.*

Fi'l-İhtiyârî: Hanzalın muhtârî ebyağ olup ve beyâdı şedîd olanlardır ve mülâyim olandır, zîrâ esvedî ve katısı redîdir. Ve lâyiğ olur ki hanzal kökeninden devşirildikte mîvesinin şahmı nez olunmaya belki mîvesi hâli üzere hıfz oluna, zîrâ o mîvenin şahmı ya'nî kabuğunun içinde olan eti kabuğundan ayrılıp şahm münferiden hıfz olursa o şahmın kuvveti da'ife olur. Ammâ o mîve devşirilmesinin vaqt-i şâlihi hanzal sararıp lâkin huğreti külliyyen zâil olmadığı vaqttir, eger bu vaqttan evvel veyâhüd sonra devşirilirse đarr ve redî olur. Ve vâcib olur ki hanzalın kabuğundan ve çekirdeğinden ictinâb ve ihtirâz oluna. Ammâ hanzal şeceresinde yalnız bir hanzal olsa o hanzale-i vâhîde kıttâledir ve rediyyedir, ondan ihtirâz lâzımdır. Ve erkek hanzal lifi olmakla ünsâ ve rıhv olan hanzaleden kıvâdır. Ve vâcib olur ki erkek hanzalın sahkı nâ'im olup mübâlağa ile sahk oluna ve sahkında mübâlağa eylemekte ziyâde dikkat ve ihtimâm eyleyeler, hanzal-ı zeker bi-hasebî'r-rü'yet nâ'imen münşeħik olduğuna mağrûr olmayalar, zîrâ ba'đı kerre hanzalın eczâları nazarda hurde olur ve tenâvül olunup ruṭûbete müşâdif oldukta tecessüm edip büyüür ve mi'denin nevâhîsine

ve bağarsıkların büküm yerlerine ve te'ārîcine yapışır ve o maḥalleri tevrîm eder, ona bināen vācib olur ki ḥanzal saḥḥ olundukta mā-ı 'asel ile ıslatıla ve tecfif olunup saḥḥ oluna. Ve ḥanzalın ıslāḥı ve ḡāilesinin def'i keşîrā ile olur velākin şamḡ-ı 'Arabî ile ḥanzalılı ıslāḥ keşîrā ile ıslāḥından evlā olur, zîrā şamḡ devānının kuvvetini ziyāde kahr eder.

Fi't-Tabî: Ḥarāreti derece-i şālîsede olur, yābistir. Ve Kindî nām ḥakîm zann eylediḡi ḥanzal bârid ve raḥbdır ve o ḥakîm ḥaḳḳtan ve emr-i şavābdan bu'd-ı şedîd ile ba'îd oldu.

Fi'l-Ef'ālî ve'l-Ḥavāşşî: Muḥallil ve muḳaḥḥ ve cāzibdir ve cezbî mekân-ı ba'îdden olur. Ve yapraḡının tāzesi nefz-i demi kaḥ eder.

Fi'z-Zîneti: Cüzām ve dāü'l-fîl yapraḡı ile delk olunur.

Fi'l-Evrāmî ve'l-Büşürî: Tāze olan yapraḡı evrāmî taḥlîl eder ve inḍac eder.

Fi'l-Ālān'l-Mefāşîlî: Sinir veca'larına ve mefāşîl aḡrılarına ve 'ırḳ-ı nesāya ve bârid niḳrise cidden nāfi' olur ve dimāḡı tenḳiye eder. Ve kökü ḥall ile taḥḥ olunup diş aḡruları için maḍmada olunur veyāḥūd o aşlın içi oyulup ḥurāḫası tarḥ olunduktan sonra o menḳūr sirke ile doldurulup ıssı kül içinde sirke kaynatılır ve o sirke ile maḍmada olunur. Ve eger zeyt ile taḥḥ olunup kulaḡında devî olanların kulaḡına damlatılrsa devîyi o kaḥūr nāfi' olur ve ḳal'ı iḳtiḍā eden esnāna tılā olursa sūhûlet ile o diş ḳal' olunur.

Fi-A'ḍāi'n-Nefesi: Ḥanzal ile istifrāḡ olunsa nefes-i intişābı şedîd olanlara nef'i olur.

Fi-A'ḍāi'l-Ġidāi: Ḥanzalın kökü istiskāya nāfi' dir ve mi'deye redîdir.

Fi-A'ḍāi'n-Nefdi: Mefāşîl ve a'şābdan ḡalîz olan balḡamı ishāl eder ve merārî dahi ishāl eder ve raḥb ve rîḥi olan ḳulıncılara cidden menfa'ati olur ve ba'ḍı kerre demi ishāl eder. Ve ḥanzal ile ba'ḍı kerre ihtimāl olundukta cenîni ḳatl eder. Ve ḥanzal merāreti ḥasebiyle em'ādan sür'at ile ḥurūc eder, onun için ḥanzalın te'sîri ümîd ve me'mûl olduḡu miḳdār olmaz, zîrā ziyāde te'sîr çok meḳş eyleyip taḥîr'at onda taşarruf etmekle olur, meḳşin zamāni

çalil oldukta lâ-mahâle teşîr dahi çalil olur. Ve hançalın emrâd-ı külâ vü meşâneye nef'i olur ve bir şerbeti iki kezemdir ya'nî on iki kırâttır. *Her kezeme altı kırâttır.* Ve vâcib olur ki hançal nâ'imen sahk oluna.²⁴⁸ Ve ba'dı kerre fevķ tarafından hançalın içi ihrâc olunur ve içine rubb-ı 'ineb veyâhûd şarâb-ı hulv u atîķ doldurulur ve bir gün ve bir gece hâli üzere terk olunur veyâhûd ıssı kül üzere vaç olunur ve tamâmen sühûnet gelince kadar meks ettirilir ba'dehu isti'mâl olunur.

Fi's-Sümûmi: Hançal yeşil iken cem' olsa ve devşirilse ishâl ve kay'ı ifrât üzere olur hattâ ba'dı kerre katl eder. Ve bir aşldan münferideten hâşıl olan hançale-i vâhideden iki dâniķ ba'dı kerre katl eder ve kabuğundan ve çekirdeğinden bir dâniķ katl eder. Ve lez'î efâ'ıye aşlı ve kökü nâfi'dir ve 'akreb lez'ine enfa'-ı edviyeden olur. Etubbâdan biri hikâye eyledi ki bir 'Arabî kimseyi 'akreb dört mevdi'den darb eyledi ve ondan ya'nî aşlı-ı hançaldan bir dirhem miķdâr o madrûba saķy eyledim, hemîn o mecliste bür hâşıl oldu. Kezâlik onunla ulâ olunsa dahi 'akreb sokana nâfi' olur.

Hâiyye Olan Edviyenin Onuncusu Hımmaştır: حمص

Muhammed el-Vanî tercümede, der ki الحمص [el-himmaş] (hânın kesri ve mîmin fetħi ve teşdîdi ile) nohûd ki hubûbât kısmındandır. Ve Muberrred eyitti: حمص [himmiş] mîm'in kesri itedir hâlâ ki bu şîğa üzere esmâda bir kelime gelmemiştir illâ حبر [hilliz] kaşîr ma'nâsına ve جلق [Cillik] nâhiye-i Şâm'da bir mevđķ ma'nâsına. İntehâ. [175b]

Fi'l-Mâhiyyeti: Hımmaşın aşnâfi çoktur, ebyağı olur ve aħmeri olur ve esvedi ve burçak gibisi olur ki ona kirsennî derler, kezâlik bostânîsi olur ve berrîsi ya'nî yabanîsi olur. Berrîsi ziyâde hiddetli olur ve ziyâde merâreti olur ve berrînin tesmîni eşedd olur ve berrî bostânînin her işlediği fi'li işler. Ve bostânîde olan kuvvet berrîde dahi olur lâkin bostânînin ğidâiyyeti berrînin ğidâiyyetinden ecved olur.

Fi't-Tabî: Hımmaş-ı ebyağ derece-i ulâda hârr ve yâbistir ve esvedin kuvveti ziyâdedir.

248 İbn Kütübî'nin 'ibâretinde ولا يسحق ناعما لثلا يعقر vâķîf olmuştur ve hâmişinde İbn Sînâ'nın naşşına muħâlîftir diye itirâğ olunmuştur. يعقر لثلا karînedir ki aşlı-ı 'ibâret ويسحق dur, لا kelimesi kâlem-i nâşihtir, ziyâdâtındandır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşu: Müfettiḥ ve müleyyindir ve taḳṭî'i dahi olur ve ğidâiyeti bâkılânın ğidâiyetinden aḳvâdır ve telezzüzü eşeddir ya'nî cis-mi mütehalhil deĝildir, sıkıdır, riye-yi taĝdiyede eşkâl ve emşâlinde bunun gibi bir nesne yoktur. Yaş noḥûd kuru noḥûddan fuḍûlü ziyâde tevlîd eder.

Fi'z-Zîneti: Nemeşî câlî olur, tılâen ve eklen levni taḥşîn eder.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Harâretli olan ve katı olan şişlerden nefî olur ve bi'l-cümle şişlere ve ğudedî olan şişlere dahi nefî olur.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhı: Dühn-i hımmaş demregilere nefî olur. Ve noḥûd unu ḳurûh-ı habîselere ve ḳurûh-ı sereṭâniyelere ve ḥikkeye nefî olur.

Fî-A'dâi'l-Mefâşılı: Arka aĝrılarına nefî olur.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Baştâ olan yaş beşrelere nefî olur. Ve hımmaşın naḳṭî'i diş aĝrısına nâfi'dir ve diş etlerinin harâretli ve katı şişlerine ve kulak altın-da olan şişlere nâfi'dir.

Fî-A'dâi's-Şadri: Şavtı taşfiye eder ve riye-yi taĝdiye sâir aĝdiyenin taĝ-diyesinden efdâl olur, onun için hımmaş dakîḳinden ḥasv ittiḥâz olunur.

Fî-A'dâi'l-Ġidâi: Hımmaşın taḃihî istiskâya ve yereḳâna nâfi'dir ve hem müfettihtir, kebidin ve ḫâlin süddelerini teftîḥ eder ḥuşuşan kirsennî ve esved olan hımmaşlarda teftîḥ ziyâde olur. Ve vâcib olur ki hımmaş vasaṭ-ı ta'âmde ekl olunup ta'âmın evvelinde ve âhîrinde ekl olunmaya.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Hımmaş-ı esvedin taḃihî külâda ve meşâne de olan ḥaşâtı teftîṭ eder eger bâdem yağıyla ve fücl ve kerefs ile isti'mâl olunur ise ve bu cümle ile cenîni iḥrâc eder ve meşâne ḳurḫalarına redî olur. Ve cidden bâhı hımmaş ziyâde eder, onun için devâbbın erkekleri ve cimâl ya'nî erkek develer hımmaş ile ta'lîf olunur. Ve naḳṭ-i hımmaş ḳuvvet ile in'âz eder eger o naḳṭ aç karnına ve 'ale'r-rîḳ şürb olunur ise. Ve hımmaşın küllîsi baḫnı telyîn eder ve külânın südedini teftîḥ eder ve ḥuşuşan esved ve kirsennî hımmaşlarının teftîḫi ziyâde olur. Ve ba'ḏı eṭıbbâ dedi ki hımmaş sirke içinde nuḳûc kılınsa ve 'ale'r-rîḳ ekl olunup nışf-ı nehâra ḳadar şabr olunsa aḥşâda olan kurtları ḳatl eder. Buḳrâṭ Ḥakîm dedi ki hımmaşta iki cevher vardır, kaçan hımmaş taḃḫ olunsa o iki cevher müfâraḳat eder: O iki cevherin birisi mâlihtir, taḃ'atı telyîn eder ve cevher-i âḫer ḫulvdür, bevli idrâr eder ve cevher-i ḫulvde nefḫ vardır, bâhı tehyîc eder.

Hâiyye Olan Edviyenin On Birincisi Hıntadır: حنطه

Türkîde buğday ve Fârsîde gendüm derler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Hıntanın mâhiyyeti ma'rûfedir.

Fi'l-İhtiyârî: Hıntanın ecvedî şalâbette ve sehâfette mu'tedile ve mütevasşıta olanlardır ve dânesi 'azîme ve semîne olup hadîş ve tâze ve mel-sâ olanlardır ve levnî aħmer ile ebyağ arasında mütevasşıt olanlardır. Ve hınta-i esvedin ğidâsı redîdir.

Fi't-Tabrî: Hıntanın tabrî hârrdır ve ruṭbet-i yübüsette mu'tediledir, ammâ sevîkı yübüsete mâildir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Humreti ziyâde olan hıntada ğidâiyyet ziyâde ve ekşer olur. Ve meslûk olan hıntanın hadmı baṭî ve neffâha olur lâkin istimrâ olunduktan sonra meslûkun ğidâiyyeti kesir olur. Ve huvvârâ²⁴⁹ hınta neşâya kuvvette karîb olur lâkin neşâdan sühûnette ziyâde olur. Bi-tab'îhi lüzücelti olan daḳıķ şan'at hasebiyle lüzücelt 'arîda olan daḳıķ gibi deĝildir, ħalkî ve tabrî olan lüzücelt lüzücelt-i 'arîdadan muħkem olur ve lüzücelt-i 'arîda lüzücelt-i tabrîyyeye kıyâs olunmaz.²⁵⁰ Ve hınta sevîkının inhidârî baṭî olur ve nefhî kesir olur, pes hınta sevîkı tenâvül olunduktan bir ħalâvetten lâzımdır ki sür'at ile onu inhidâr eyleye ve mâ-ı hârr ile ğasl olunmak lâzımdır ki nefhîni izâle eyleye. Ve hınta sevîkının aħlâṭı kalîl olur, ammâ neşâstec bârid ve raṭb ve lezic olur.

Fi'z-Zîneti: Hınta vechi tenķiye eder ve âşârî var ise izâle eder. Ve hınta unu ve neşâstec kelefede devâ olur huşuşan za'ferân ile isti'mâl olunur ise devâiyyeti ziyâde olur.

Fî-Aḳdâi'l-Ġidâi: Hınta ve şa'ir sevîkları şakîl olur.

249 أَلْحَوَارَى [el-huvvârâ] (hâ-i mühmelenin çammı ve râ-i mühmelenin fetḫi ve vâvm teşdîdi ile) o hıntadır ki su ile islatılıp daḳķ olunmakla kabuĝu izâle olunduktan sonra taħn oluna. Ve nuḫâlesi iħrâc olunan daḳıķ semîd tesmiye olunur ve nuḫâlesi iħrâc olunmaz ise ona huşkâr derler. Ve sevîķ piste dedikleri, ta'âmıdır ki Fârsîdir, Türkîde kavut derler, unu su ile taḫḫ edip helvâ gibi pişirirler ve o su ile kavrulmuş unu sonra su ile veyâhüd yaĝ ile islatılıp ekl ederler, ona sevîķ-i meltûb u müctedaḫ derler.

250 Meşelâ buğdayın lüzücelti arpa lüzüceltinden ekşer olur ve arpanın lüzücelti şan'at ile buğday lüzücelti kadarına bâlîĝa olsa yine buğday lüzüceltinin fi'lini işlemez.

Fî-A'ḍāi'n-Nefdi: Hınta-i niyye ya'nî taḥḥ olunmadık buğday ve kezâlik taḥn olmadan suda taḥḥ ve meslûk olup lâkin tehriye olmayan buğday ve kezâlik herise pes bu mezkûrlar ekl olunsalar aḥşâda düdu tevlid eder.²⁵¹

Fî's-Sümûmi: Hınta daḥḥ olunup kelb-i kelibin ya'nî kuduz köpeğin ısırıldığı maḥalle zerûr kılınsa ve ekilse nefi olur. Şâḥib-i *Qāmûn* der ki benim katımda aç karnına ve 'ale'r-rîk insânın maḍğ eylediği ve çiyinediği buğdayı vaḍç eylemek ḥayrlı olur.

Ḥâiyye Olan Edviyenin On İkincisi Ḥulîbdir: حليب

Lâmdan sonra tahtında iki noḡtalı yâ ile ba'dehu bir noḡtalı bâ iledir. Ve taḥ ile olan nüshada ḥâdan sonra nûn ve nûndan sonra iki tā ile ḥuntit - vākḥ olmuştur. İbn Kütübî nüshasında iki noḡtalı yâ bir noḡtalı iki bâ arasında ḥulbîb - حليب vākḥ olmuştur. Muḥammed el-Vännî Terceme-i Şihâḥ'ta der: اَلْحُلْبُ [el-ḥulleb] (ḥāmın dammı ve-tâmin fethi ve teşdidiyle) bir ottur ki onu ekseriyâ âhûlar otlay, yukâlu: تَيْسٌ كِي تَيْسٌ حَلْبٌ وَتَيْسٌ ذُو حَلْبٍ [teys]ten murâd âhûnun erkeğidir. Ba'dılar eyitti: حُلْبٌ [ḥulleb] bir sık yapraklı ottur ki yaprağı gâyet koyu yeşil olur, yer yâzûne döşenir ve kaçan ki bir yerin koparsan sütü akar. İntehâ. Pes bundan fehmi olunur ki şahîḥ olan nüsha-i ulâdır ya'nî "ḥulîb" nüshası şahîḥtir, zîrâ aḡl-ı lûgat lâmin teşdidiyledir ve kâ'ide budur ki muḍâ'af olan iki ḥarf birini yâya ḡalb etmek câizdir, nitekim temaḡḡî - تمطي ve telazzî - تلطي kelimelerinde ḡalb olundu. Temaḡḡî - تمطي aḡlında temaḡḡuḡ - تمطط ve telazzî - تلطي aḡlında telazzuz - تلظظ idi, muḍâ'afan ḥarf-i şânî yâya ḡalb olundu.

Fî'l-Mâhiyyeti: Ḥulîb²⁵² devâ-i Hindîdir, sürincân-ı ebyaḍa müşâbihtir.

Fî't-Taḡfı: Derece-i şâniyede ḥârr ve yâbistir.

Fî'l-Âlâti'l-Mefâşılı: Niḡrise ve evcâc-ı mefâşıla cidden nef'i olur.

Fî-A'ḍāi'n-Nefdi: Balḡamı ve ḥılt-ı ḥâmı ve baḡnda olan kurtları ve ḥab-bu'l-ḡar'ı ve aḡlât-ı ḡalîzayı cem'ân bu nesnelere ishâl ve iḡrâc eder.

251 Hınta-i maḡsüle o buğdaydır ki taḡşir olunur ve su içinde naḡc olunup birkaç defa suyu dökülür ve kemâl mertebe müntefiḡa olunca ḡadar suda meḡş olunur. Kezâ mâ kâle'-s-Semerḡandî.

252 "Ḥulîb" devâ-i Hindîdir, nebtini âhûlar ra'y ederler, sürincâna benzer.

Ḥāiyye Olan Edviyenin On Üçüncüsü Ḥummâddır: حماض

Vankulu lügatinde der ki الْحَمَّاضُ [el-ḥummād] (ḥānın ḍammı ve mīmın teşdidî ile) bir ekşi ottur, kırmızı çiçeği vardır ki o kuzukulağı dedikleri ottur. İntehâ.

Fi'l-Māhiyyeti: Dīskürīdūs dedi ki bu otun aşnāf-ı keşiresi vardır: Bir şınfı arḍ-ı desimede ya'nī semiz ve dühniyyeti olan topraklarda biter, yaprakları uzun ve başı ince olur ve bu neṣ baḍı kerre bostānlarda biter ve kaçan ṭabḥ olursa ṭa'mı ṭayyib olur. Ve ikinci şınfı ācāmda nābit olur ve evrāķı katı olur ve eṭrāfı keskin ve ḥiddetli olur ve ona kesülānus - كسولاناس derler. Ve üçüncü şınfı dahi berrī olur ve yumuşak olur, lisān-ı ḥamele ya'nī sınırlı yaprağına benzer. Ve dördüncü şınfının varakı şa'ter varakına benzer ve dallarının üzerinde tohumu ve bezri olur ve büzüru kibār olmaz, ḥāmiḍ ve aḥmer ve ḥırrīf olur. Ve beşinci şınfı enkülūyūn - انقولويون tesmiye olunur ve baḍı nās ola le'anūn لعانون tesmiye eder ve bu şınf bizim vaşf eylediğimizden ekber olur, bu dahi ācāmda ve sık ağaçlı yerlerde biter ve bu şınfın kuvveti aşnāf-ı şāiresinin kuvveti gibi olur. Ve baḍılar dediler ki ḥummād-ı berrīye sılķ-ı berrī tesmiye olunur. Ve ḥummād-ı berrīnin küllī-sinde ḥumūdat ve ekşilik olmaz belki baḍısında ḥumūdat olmak ümīd olunur ve berrī her şeyde ve küllü eṣ'āle sairlerden akvā olur.

Fi't-Ṭabı: Ḥummād derece-i şāniyede bārid-i yābistir. Ve ḥummādın bezri derece-i [176a] ülāda bārid ve derece-i şāniyede yābistir.

Fi'l-Ef'āli ve'l-Havāşşı: Ḥummādta kabḍ vardır ve ḥummādın tefihinde ya'nī ṭa'mı ve ḥumūdatı olmayanlarda ṭahlīl-i yesīr vardır ve ekşi olanları ziyāde kābıddır. Ve ḥumūdatı şedīde olmayanlarda ḡidāiyyet ziyāde olur ve şedīdü'l-ḥumūdat olmayanlar hindebāya şebīh olur. Ve ḥummādın bi'l-cümle aşnāfı saḫrāyī kal' edip söker ve ondan ḥāşıl olan ḥılṭ ḥılṭ-ı şālīḥ ü maḥmūd olur.

Fi'z-Zīneti: Ḥummādın aşlı ve kökü sirke ile tırnakların taķaşşürüne nāfi' olur. Ve kaçan onun kökü şarāb ile ṭabḥ olursa maṭbūḥun dımādı baraşa ve demregiye nāfi' olur.

Fi'l-Evrāmi ve'l-Büşūri: Ḥummād ile ḥanāzīre ya'nī sıracaya dımād olunur ḥattā denildi ki ḥummādın kökü ḥanāzīr maraḍı olanların boynuna asılsa intifāc olunur.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhî: Hummâdın aşlı sirke ile mütekarrih olan cerebe ve demregiye nâfi'dir ve tabîhi mâ-ı hârr ile hikkeye nâfi'dir, kezâlik hummâd kökünün kendi dahi hammâmıda hammâm suyu ile o âfetlere nâfi'dir.

Fî-A'đâi'r-Re'si: Hummâd 'uşâresi ile diş ağrısı için mağmağa olunur, kezâlik maţbûhu ile dahi mağmağa olunur eger şarâb ile tabh olunur ise ve kulak altında olan şişlere dahi nef'i olur.

Fî-A'đâi'l-Ġidâi: Hummâd şarâb ile yereğân-ı esvede menfa'ati olur ve ğaseyâni teskîn eder. Ve tîn eklini iştihâ edenlere hummâd ekli nâfi' olur, o iştihâyı izâle eder. Tuĥâl marağı olanlara hummâdı tabh edip tuĥâl üzere đimâd eyleseler tuĥâlde olan şişleri taĥlîl eder.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Hummâd ve hummâdın bezri baţnı 'aql eder huşuşan kebîr olan bezri ziyâde 'aql eder. Ve ba'đılar dediler ki aşnâf-ı hummâdın her şınfının yaprağı tabh olunup maţbûhan ekli olunsa baţnı telyîn eder. Ve yinde denildi ki bezrinin muţlakân 'aqlı olur ya'nî gerekse o bezri maqlüvv olsun ve gerekse ğayr-ı maqlüvv olsun 'aqlı olur. Ve ba'đılar dediler ki ğayr-i maqlüvv olan bezrde izlâk ve telyîn vardır. Ve hummâd kökü dağk olunsa seyelân-ı raĥime nâfi'dir ve şarâb ile şürb olunsa böbrekte olan ğaşâtı teftit eder ve onda olan lüzüce em'âda şüflün yübüsetinden 'arığ olan saĥca nâfi' olur ve zikr olunup saĥca nâfi' olduğundan mâ-'adâ izlâkı dahi olur. Ve hummâdın bezri ve belki sair eczâları dahi su ile ve hamr ile şürb olunsa bağarsıklarda olan kurĥalardan ve ishâl-i müzmineden nef'i olur. Ve kaçan saĥk olunup hatunlar ihtimâl eyleseler raĥimlerinde seyelân-ı müzmin ile sâil olan ruţûbetlerini ĥabs ve kaţ' eder. Ve şarâb ile tabh olunup ve maţbûhu şürb olunsa meşânedede olan ğaşâtı teftit eder ve cidden tamşî idrâr eder.

Fi's-Sümûmi: 'Aĥreb sokana nef'i olur huşuşan berrî hummâdın nef'i ziyâde olur. Ve bezri istimâl olunduktan sonra hevâmm ve 'aĥreb les' eyleseler o les'alar ona đarar vermez.

Hâiyye Olan Edviyenin On Dördüncüsü Ĥarşeftir: حرشف

Terceme-i Şihâh'ta der ki حَرْشَفٌ [ĥarşef] bir otun adıdır ki ona lisân-ı Fârsîde kenger ve Türkîde eşek dikenî derler. İntehâ. Ve ĥâlâ enginar derler diye işâret olunmuştur.

Fi'l-Mâhiyyeti: Harşef kenger dedikleri nebâtın bir sınıfıdır. *Ķânûn'un bu kelâmından fehm olunur, kenger 'ammdır, harşef hâşştır, harşef kengerin şınfı vâhidi olur. Ve İbn Kûtübî ve Hâcî Paşa bunun 'aksini yazdılar, onları mü'tâlâ'a edenlerin mâ'lümları olur.*

Fi't-Tabı: Harşef harâret ve bürüdette mu'tedildir lâkin harârete meyli vardır ve derece-i sâniyeye varınca kadar ru'tubeti vardır. Hûziler derler ki harşef bârid ve ra'tbdır. Mesîh der ki harşef ef'âlinde hilyevn gibidir ve derece-i ülâda hârr ve ra'tbdır. Ve bir gayri tâife dediler ki derece-i ülâda hârr ve derece-i sâniyede ra'tbdır. Ve Câlînüs'a 'azv ve nisbet olundu ki harşef derece-i sâniyede hârrdır. Şâhib-i *Ķânûn* der ki benin katımda harşefin ecnâsı çoktur, her bir cinsin bir türlü ta'bı'atı vardır, cem'ian ta'bı'at-ı vâhid üzere değıldir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşş: *Ķalîlen tenkiye eder ve tecfîfi vardır ve le'tâfeti dahi vardır, tel'tif eder. Ve Hûziler dediler ki harşef sevda tevli'd eder ve o tâife ha'kktan ve şavâbdan ba'îd öldular.*

Fi'z-Zîneti: Harşef dâ'i sa'lebe nâfi'dir ve suyu ile baş ğasl olunsa kamlı ya'nî kehleyi katlı eder. Ve harşef bevli idrârı hasebiyle ve hâşşası hasebiyle koltukta olan netni ve râyiha-i kerihîyi izâle eder.

Fi'l-Evrâmı: Evrâmı ta'hîl eder.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Şalâbetli hikkelere harşefin suyu nâfi'dir.

Fî-'dâi'r-Re'si: Suyu baştan hazâzı giderir.

Fî-'dâi'l-Ķidâi: Harşef ve huşuşan harşefin cebelîsi ğaşeyân getirir ve huşuşan aşlı ve şamğı ziyâde muğassîdir ve o şamğa kengerzed tesmiye olunur, bâbu'l-kâfta biz zıkr eyleriz ki bu mezkûrda bu'd vardır.

Fî-'dâi'n-Nefdi: Bâhi ziyâde eder ve bevli idrâr eder ve müntin bevli ihrâc eder, ta'bı'atı telyîn eder, balğamı ihrâc eder. Ve şarâb ile şürb olunsa ba'tnı 'aql eder.

Hâiyye Olan Edviyenin On Beşincisi Handekükâdır: حندقوقی

Ķâmüs'ta der ki اَلْحَنْدُقُوقُ [el-handekük], اَلْحَنْدُقُوقَى [el-handekükâ] gibi bir ba'klın adıdır ki ذَرْقُ [zurak] der[ler.] Vankulu lügatinde der ki اَلذَّرْقُ [ez-zurak] (zâlin dammi ve rânın fethi ile) kara yonca dedikleri ot, حَنْدُقُوقُ [handekük] mâ'nâsına.

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu nebtin berrîsi ve bostânîsi ve Mısrîsi olur ve büzü-rundan hubz ittihâz edip ekl ederler.

Fî't-Tabî: İbn Cüreyc dedi ki derece-i sâniyenin âhîrinde hârr-ı yâbistir ve İbn Mâseveyh dedi ki derece-i sâniyenin vasaatında hârrdır. Ve bostânî-sinin tabî benzer ki onun harâreti derece-i ülânın âhîrinde ola.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşî: Bostânînin cilâsi ve tecfîfi mu'tedil olur. Ve hândeķük-ı berrîde ma'a't-teshîn kabđ vardır, dühnü riyâh-ı ğalıza için isti'mâl olunur.

Fi'z-Zîneti: Berrîsi kelef içindir, kezâlik kelef için bostânî dahi isti'mâl olunur.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhi: Bostânînin 'uşâresi bal ile kurlaları tenkiye eder.

Fi'l-Âlât'l-Mefâşılı: Hândeķük dühnü vecâc-ı mefâşıla menşe'i rîh ise nâfi' olur; her ne kadar eskiyip müzmin olmasından havf olunursa dahi o dühnün te'sîri olur ve bu dühn ile o vecâsa mübtelâ olan bir kavm necât buldular.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Hândeķük 'uşâresi ile isti'ât olunsa şudâ' ihdâş eder ve şar'a nef'-i keşîri olur.

Fî-A'dâi's-Şadri: Adlâ'da ya'nî eyegü kemiklerinde balğamdan hâdis olan ağırlara nef'i olur huşuşan berrînin nef'i ziyâde olur lâkin boğazda ağıri ihdâş eder ve hunâka mü'eddî olur ve o mağarratları küzbere ve hass ve hindebâ tedârük edip def' eder.

Fî-A'dâi'l-Ġidâi: Bürüdetten olan mi'de vecâ'ına nâfi'dir ve mi'dede olan rîhiyye vecâ'dan ve vehn-i mi'deden ve istiskâdan nef'i olur.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Bevli ve tamsı idrâr eder. Şarâb ve mülûhiyâ bezri ile hândeķük meşâne ağırlarına nâfi' olur. Ve dühnünün huşye ve rahim ağırlarına nef'i olur. Ve berrîsinin heyđaya nef'i olur ve bağnı o dühn şedd eder ya'nî muhkem eder. Ve hândeķükün kendi ve dühnü bâhi tahrik eder.

Fi'l-Hummayâtı: Bağlılar dediler ki etıbbânın dedikleri üzere hummâ-ı ğıbbı olan kimse hândeķükün yaprağından üç yaprak saky olunsa veyâhüd bezrinden üç habbe saky olunsa hummâ-ı ğıbbın devrlerini müşevveş eder; kezâlik hummâ-ı rib'i olan kimseye hândeķükün yaprağından dört yaprak

veyâhüd bezrinden dört dâne saqy olunsa hummâ-ı rib'ın edvârını müşevveş eder.²⁵³

Fi's-Sümûmi: 'Akrab sokan kimse hândeķûķ suyunu maħall-i les'e saçsalar veca'ı fi'l-hâl sâkin olur. Şaħiħ sâlim olan bir 'udv üzerine hândeķûķ suyunu saçsalar o 'udv-ı selimde lez' ve veca' ihdâs eder. Ve 'akreb sokana [176b] mu'âlecede bezri suyundan aqvw olur.

Hâiyye Olan Edviyenin On Altıncısı Hülbedir: حلبه

Fi'l-Mâhiyyeti: Mâhiyyeti ma'rûfedir ya'nî boy toħumu dedikleri bezridir. *Kâmûs'ta der ki* الحَلْبَةُ [hulbet] (dam ile) bir nebttir ki şadra ve sıf'âle ve bevâsîre zahra ve kebide ve meşâneye ve bâha menf'ati olur. *Kânûn nüshalarının b'âdında vâķ' oldu ki "Hulbe şenbelizdir." Bu lafz kâtibin tahrifidir, şaħiħ olan "şenbelile" olmaktır, zîrâ Halîmî der ki "şenbeliz" sūrincân çiçeğine derler, "şenbelile" boy toħumu hūbūbâttandır. İbn Kütbî verd-i sūrincân diye taşriħ eder.*

Fi't-Tabı: Derece-i ūlânın âşirinde hârr ve derece-i ūlâda yâbistir ve ruṭbet-i ğarîbeden hâlî olmaz.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: İndâc ve telyîn kuvveleri vardır, onun için ki hülbede hâreret ile lüzüce' cem' olmuştur. Lüzüce'ti hasebiyle hâreretinin ezâsım men' eder ve hârereti rıfk ile amel edip zikr olunan indâc ve telyîn fi'llerini işler. Ve hülbenin keymûsu redî olur her ne kadar keymûsu kalîl olmaz ise ya'nî keymûsu keşîrdir velâkin redîdir.

Fi'z-Zîneti: Hülbe ile âstan mütteħaz olan dūhn şa'ra nâfi'dir ve kūrħalardan bâķî âşâra dahi nâfi'dir. Ve lu'âbî huşuşan dūhn-i verd ile sovuktan hâdiş olan şikâķa nâfi'dir ve kelef için mütteħaz olan edviyeye dâħil olur ve levni taħsîn eder ve nūkheyi tağyîr eder ya'nî ağızda olan râyiħa-i kerîheyi izâle eder ve terin râyiħa-i kerîhelerini giderir.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Balğamiyye ve şulbe olan şişleri taħlîl eder. Ve hülbe daķıķı zâhirde ve bâında olan evrâm-ı hârrere nâfi'dir eger o evrâm mülteħibe olmayıp şalâbetün-mâya meyli olur ise. Ve dūbeylâtı dahi telyîn ve indâc eder.

253 "Hummâ-ı ğıbbın ve hummâ-ı rib'ın edvârını müşevveş eder" demek o hummâ-lar vaķtini deĝiştirir demektir, meşelâ hummâ-ı ğıbb ğün aşırı aħz ederken evvel veyâhüd sonra aħz etmeĝe başlar.

Fi'l-Hurâci ve'l-Kurûhi: Hülbe gül yağı ile hark-ı nâra nâfi'dir.

Fi-A'dâi'r-Re'si: Hülbe ile baş gâsl olunsa hâzâzî izâle eder. Ve hülbe şudâ'ı icâb eder huşûşan mürrî ile isti'mâl olunan hülbenin şudâ'ı icâbî ziyâde olur. Ve hülbenin mi'deye dahi mağarratı olur lâkin mürrî ile isti'mâl olunur ise mi'deye mağarratı kalîl olur.

Fi-A'dâi'l-Aynı: Hülbenin tabîhi tarafeye devâ olur.

Fi-A'dâi's-Şadri: Şavtı taşfiye eder ve riyei tağdiye eder ve şadri ve halkı telyîn eder ve su'âlî ve rebvi teskîn eder huşûşan hülbe bal ile veyâhüd mürrî ile veyâhüd incir ile tabh olunsa öksürüğü ve rebvi teskîni ziyâde olur. Ve ecved olan budur ki hülbe ile lahîm olan temr cem' olunup 'uşâ-releri ihrâc olunur ve me'hûz olan 'uşâre 'asel-i keşîr ile halt olunup cembr üzere itidâli ile katı olunca kadar meks olunur. *Ve b'âdı nüshada "İtidâl üzere sühûnet gelince kadar meks olunur" vâkıf olmuştur.* Ve ta'âmdan evvel müddet-i tavîlede ya'nî ağır ağır ekl olunur.

Fi-A'dâi'l-Gidâi: Tuhal için hülbe naıtrün ile dımâd olunur. Ve hülbenin sirke ile tabîhi da'f-ı mi'de için isti'mâl olunur huşûşan tarî ve tâze olan hülbenin zıkr olunan tabîhi marağlara ziyâde nâfi olur ve mi'de kırhalarına dahi nâfi'dir. Ve hülbe muğassîdir lâkin sirke ve mürrî hülbenin mağarratını ekl edenlerden def' eder.

Fi-A'dâi'n-Nefdi: Hülbe tabîhinde rahîminde ağrı ve verem olan hatunlar veyâhüd indımâm-ı rahîmi olan hatunlar iclâs olunur. Ve tabîhi hâl ile kuruğ-ı em'âya nâfi olur. Ve yine kuruğ-ı em'â için tâze ve tarî hülbe sirke ile kağman ekl olunur ya'nî azı dişleri ile hülbeyi çiyneyerek ekl olunur. Ve hülbeyi su ile tabh edip zañîr ve ishâl için isti'mâl nâfi olur. Ve hülbe dühnü mağ'ade şişlerine nâfi olur. Ve hülbe ile zañîr ve mağş için ihtikân olunur huşûşan mürrî ile kable't-ta'âm ziyâde nâfi olur. Ve ihtikân olundukta süflü hurâkası ile ma'an def' ve ihrâc eyler huşûşan bir miqdâr 'asel ile olur ise kuvvet-i lez'î olmaz. *Bu mağâmda b'âdı nüshada "bi-'aselin keşîrin" ve âheri nüshada "bi-'aselin gayri keşîrin" vâkıf olmuştur.* Ve hülbenin tabîhi bal ile em'âdan ruıübât-ı gâlizayı ihdâr eder ve bevl ve şamsı idrâr eder. Ve rahîminde şalâbet olup ve cefâf hasebiyle vilâdeti 'asîre olan hatunlar hülbeyi ördek şahmı ile ihtimâl eyleseler nef'i olur ve vilâdeti eshel olur. Ve hülbe bäsüru olanlara nâfi'dir ve ceyyid devâdır, rec'i taıyîb edip kokusm

izâle eder ve beвли ve terin kokusunu kerîh eder ve türmûs gibi kendinin hürücu ‘asîr olmaz.

Hâiyye Olan Edviyenin On Dördüncüsü Hırzevndir: حرذون

Muhammed el-Vanî der ki الْحِرْذُونُ [el-hırzevn] (hânın kesri ve rânın sükûnu ve zâl-ı mu‘cemenin fethi ile) bir cânverdir. *Ve bazıları kelerin erkeğidir dedi. İntehâ. Ve İbn Kütbî der ki bir hayvandır ki çabbe ya‘nî kelere benzer velâkin kelerden küçüktür, verel tabî‘atında olur. Şâhib-i Kânûn der ki:*

Fi'l-Mâhiyyeti: Hırzevn çabbin ve kelerin kendidir ve tabî‘atı verel tabî‘atına qarîbdir, zîrâ hırzevnin gıdâsı lahm ve verel olur, ona binâen hırzevnde verel tabî‘atı olur.

Hâiyye Olan Edviyenin On Sekizincisi Havez-i Rümîdir: حوز رومي

İbn Kütbî der ki هَavez - حوز / zâ‘i mu‘ceme vü mühmele ile u‘lâk olunur velâkin mu‘cemenin istî‘mâli ekserdir. *Ve havez bir şecer-i ‘azîmdir, iki türlü olur, biri Neba‘î olur ve biri Rümî olur. Neba‘înin şeceri la‘îf olur velâkin şamğı olmaz. İntehâ. Tabî‘ ile olan nüshalarda havez-i Rümî mezkûr değildir. Ve bā‘dî âher nüshada hı‘bbeden mukaddem yazılmıştır ve bir dahi havez hammâm zıkr olunduktan sonra zıkr olunmuştur, o nüshada tekrâr şâyibesini olmakla biz nüsha-i sultâniyyeyi tercüme eyledik.*

Fi'l-Mâhiyyeti: Dîskürîdüs der ki havez-i Rümînin şeceresi ırmak üzere nâbit olur ve onun şamğı olur ve o şamğ ağacından seyelân edip ırmak içinde cümûd eder ve donar ve o yerin ahâlîsi katında o şamğın bir ismi vardır. *Ve bā‘dî nüshada o ism beyân olunup ona ekîrûs derler diye zıkr olunmuştur.*²⁵⁴ Kaçan o şamğ tefüt olunup paralansa ondan râyiha-i tayyibe zâhir olur, o şamğın levni altın levni gibi olur. *Ve bā‘dî nüshada havez-i Rümînin şamğı kehrübâr diye muharrerdir.*

Fi't-Tabî‘i: Tabî‘atı mu‘tedil olur ve kalîlen yübüsete mâildir.

254 [Bu maddedeki bilgiler daha önce bahsi geçen “Cevzü’r-Rümî” maddesinde verilen bilgilerin aynısıdır! “Cevz” ile “havez”in imlaca benzerliği bilgilerin karışmasına yol açmıştır!]

Fi'l-Havâşşî: Havez-i Rûmî laftiftir ve bezri ziyâde eltaftır ve harâreti cidden şedîde değildir.

Fî-A'đâi'r-Re'si: Dîşkürîdüs dedi ki şemeresi sirke ile şürb olunsa şar'ı olana nef'i olur ve yaprağının 'uşâresi müftiren kulağa damlatılsa ağrısını teskîn eder.

Fî-Âlâtî'l-Mefâşılı: Havez-i Rûmî şeceresi mîvesinin bir mişkâli 'ırk'ı nesâya nâfi'dir. Ve yaprağı sirke ile dîmâd olunsa niķristen 'arıd' olan çarebâna nâfi' olur.

Fî-A'đâi'l-Aynı: Mîvesi 'asel ile iktihâl olunsa göze kuvvet olur ve bu takviye mücerredir.

Fî-A'đâi'l-Ġidâi: Şamğı şürb olunsa mi'ceden seylânı men' eder.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Şamğı şürb olunsa em'adan ruṭûbetin seylânını men' eder; şemeresinden bir mişkâl takfir-i bevdle nâfi' olur. Hatunlar tuhra duḡûlünden sonra şemeresinden mişkâl-i vâhid sirke ile şürb eyleseler gebe kalmazlar, hâbeli men' eder, yaprağı dahi bu fi'li işler.

Hâiyye Olan Edviyenin On Dokuzuncusu Halezündür: حلزون

Vankulu lügatinde der ki **الْحَلْزُونُ** [el-halezûn] (fethateynle ve zâ-i muf'emenin ḡammı ve meddiyle) bir böcektir ki mer'âlarda olur, eti m'edeye ve kuduz it daladığı cirâhata nâfi'dir. İntehâ. Kâmûs'ta dahi bu minvâl üzere muşarrahtır lâkin İbn Kûtübî t'as'îm edip der ki halezûn şadefî [177a] olan bir hayvânın ismidir ki berrî ve bahrî ve nehrî olanlara şümülû vardır. Ve zentârih - زنتارح tesmiye olunan berrî ki ağaçlara ve otlara t'as'alluk eder, onlar red'dir Ve Kânûn halezûnun şadesten bir şımf-ı mahşûş olduğuna zâhib olup der ki:

Fi'l-Mâhiyyeti: Halezûn aşdâf envâ'ından bir şımf'tır ve ona berûs - بروس tesmiye olunur, sevâhilde bulunur. Ve bu kelâmda delîl vardır ki ehl-i lügatın zıkr eylediği m'â nâ murâd değildir, zîrâ ġâlib-i hâlde sâhil-i bahrde mer'â olmaz belki sâhil-i bahrde olan zevi'l-aşdâf-ı bahrîye mülhâk bir şımf olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Halezûn demin harâretini itfâ edip söndürür.

Fî-A'đâi'l-Aynı: Halezûn-ı muhraq gözde olan kurhâlara nâfi'dir.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Yirmincisi Ḥalldir: حل

Nüşa-i sultāniyyede lām ile ve ğayrilerde dāl ile resm olunmuştur ve bu iki nüshada mersüm olanların birisi dahi gördüğümüz sāir kütübe zikr olunmamıştır. Şirūğandan bir şınfa dühn-i hall ıtlāk olunur, o dahi bu maķāma münāsib değildir. Kezālîk bu resme qarîb İbn Kütübî'de hā ile lām arasında sîn ile “hasel” mezkûrdur, o dahi nebt-i āher olmak üzere muharredir, maķāma o dahi münāsib değildir Allāhu ālem.

Fi'l-Māhiyyeti: Ba'ḍılar dediler ki māhiyyeti cüllenār-ı Hūzîdir ya'nî Hūzistân diyārında olan nar çiçeğidir. Tab ile olan nüshada “cenār-ı Hūzî” vāk'f olmuştur.

Fî-A'ḍāi'n-Nefdi: Sinirlere ḍararı olur ve teşennüc ihdās eder

Bundan muḳaddem mezkûr olan halezûn resminde nüsha-i sultāniyyede bir levha zikr olunmuştur lâkin o leyhanın maḥalli halezûn resmi olmayıp hall resmine muvāfîk olduğu zāhîr ve nāsîhin sehvi ile maḥalli mütebeddil olduğu āşikâr olmakla ḥaḳîkati üzere bu maḥalle tahrîr olundu.

Ḥāiyye Olan Edviyenin Yirmi Birincisi

Ḥaşıšetü'z-Zücâcdır: حشيشة الزجاج

Attârların ekseri buna encüre-i sevdâ derler; ekser-i hâlde çoraklı yerlerde ve dīvârlarda ve ḥarâbât yerlerde biter, ince kaḍîbleri olur, kırmızıya mâil olur, yapraklarının üzerinde ḥuşûnetli zegabı olur ve kaḍîbleri üzere düğme gibi nesnelere olur ki ḥuşûnetlidir, şiyâba t'alluk eder, onun için o nebe Türkîde yapışkan tesmiye olunur.

Fi'l-Māhiyyeti: Bir ḥaşışedir ki onunla şişelere cilâ verilir ve kiri ve pası silinir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Kabdı vardır ve o kabdı ruḥûbeti ile olur. Mülşîktir ve münakḳî ve müleyyindir.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Şişleri teskîn eder, ḥumret tesmiye olunan şişleri yaprağı saḳy olunursa teskîn eder ve âteş yanığını ve balġamî şişleri dahi teskîn eder. Ve uşâresi isfidâc-ı reşâş ile nemle ve ḥumre üzerlerine vaḍ olunur. Ve levzeteyn veremleri için uşâresi ile ğargara olunur.

Fî-A'ḍāi'l-Mefâşılı: Ḥaşıšetü'z-zücâc kayruḫî ile niḳris üzere vaḍ olunur.

Fî-A'ḍāi'r-Re'si: Gül yağı ile haşışetü'z-zücâcın 'uşâresi kulak ağrısı için isti'mâl olunur; levzetânda olan veremler için 'uşâresi ile teḥannük olunur.

Fî-A'ḍāi'n-Nefesi: Müzmin olan öksürük için 'uşâresi ḥasv gibi ekl olunur.

Fî-A'ḍāi'n-Nefdi: Bevâsiri izâle eder.

Hâiyye Olan Edviyenin Yirmi İkincisi Ḥarbedir: حربه

Fi'l-aşl" harbe" kısa sünü mâ'nâsınadır ve bu nebtin ḥarbeye müşâbeheti olduğundan ḥarbe tesmiye olundu. Bu nebti İbn Kütbî lünḥîtis - لونخيطس resminde mufaşşalan yazdı.

Fi'l-Mâhiyyeti: *يقال لها لونخيطس* ile olan nüshalarda *üganîtis* - *واغنيطس* *vâkîf* olmuştur. Bu nebtin bezri müşellesü's-şekl ḥarbe gibidir ve varakı müşelles ve sukûlakandriyün سقو لوقندريون varakına müşâbih olur.

Fi'l-Tabî: Ḥarbenin bostânîsi ve yabanîsi olur. Bostânînin ḥarâreti kâfille olur ve yabanînin ḥarâreti derece-i şâniyede olur.

Fi'l-Ḥurâci ve'l-Kurûhi: Tâze ve tarîsi cirâḥâtı [d]mâl eder.

Fî-A'ḍāi'l-Gidâi: Kabuğu sirke ile tihâl üzere vaḍ olunur ve kuru yaprağı şürb olursa tihâli def eder.

Fî-A'ḍāi'n-Nefdi: Ḥarbenin idrârı olur ḥuşuşan sukûlakandriyün yaprağına benzeyen yaprağının idrârı ziyâde olur.

Hâiyye Olan Edviyenin Yirmi Üçüncüsü Ḥâlibidir: حالي

Hâlibî lügat-ı 'Arabîyyedir, Yünân lügatinde aşar'îkûn - اصطرطيقون derler, Türkîde ayı kulağı derler diye işâret olunmuştur lâkin ayı kulağı büşîrânın bir nef'idir, ona kalemüs derler, 'Arabîsi âzânu'd-dübbdür.

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu devâ bir nebattır ki ona ḥâlibî tesmiye olunur, zîrâ ḥâlibân veremleri bununla mu'âlece olunur çimâd olunmakla ve kezâlik ta'lik olunmakla. *Tercüme-i Şihâh'ta der ki الحالبان [el-ḥâlibân] iki damardır ki göbeğin iki tarafındadır. İntehâ.* Ve gül gibi bu devâ mürekkebül'kuvâdir.

Fi'l-Ḥavâşşı ve'l-Ef'âli: Bu devâda taḥlîl kuvvesi vardır ya'ni ḥarâreti ḥasebiyle taḥlîl eder ve kuvve-i müberridesi vardır, o kuvvet ḥasebiyle râdi' ve dâfi' olur etîbbâ kavli üzere.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büçûri: Hâlibde olan veremler üzere işbu devâ ta'lik olunsa şifâ olur, çimâdın şifâ olması bi-çarîki'l-evlâ şâbit olur.

Hâiyye Olan Edviyenin Yirmi Dördüncüsü Hızâdır: حذا

Fi'l-Mâhiyyeti: Hızâ, züferâ dedikleri devâdır ve züferâ dînârüye dedikleridir ve biz bundan aqdem o devâlarda tekellüm eyledik.

Hâiyye Olan Edviyenin Yirmi Beşincisi Hâşîştir: حاشيش

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu devâ Ermenî bir devâdır ya'ni Ermen diyârından meclübdur. Ve ba'çılar dediler ki devâ-i Fârsîdir, diyâr-ı Fârs'tan gelir. *Bu mağalli İbn Kütbî beyân edip der ki şem' gibi bir devâdır ve ba'çılar nebtir dediler İntehâ.* Hûzistân eţubbâsı dediler ki hâşîş eferbiyündan aqvâdır, şerbeti bir dirhem üzere ziyâde olsa katl eder.

Fi't-Tabî: Derece-i râbî'ada hârr ve yâbistir.

Fi'l-Ef'âli: Muhrıktır, ta'mı yoktur, mesîhtir.

Fi-A'qâi'l-Gidâi: Mî'çeyi muhrıktır, yakar ve mukayy'dir, kusturur.

Hâiyye Olan Edviyenin Yirmi Altıncısı Habbu'l-Bândır: حب البان

Bâbu'l-bâda bâni zıkr eylediğimizde habbu'l-bâni tafşilen zıkr eyledik.

Hâiyye Olan Edviyenin Yirmi Yedincisi Habbu'l-Gârdır: حب الغار

*Vankulu gârın m'ânâsını tâ dâd eşnâsında der ki defne ağacına dahi gâr derler.*²⁵⁵

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu habbin mâhiyyeti dehmet olur, küçük fındık kadarır ve kabuğu siyâha mâildir; kaçan o habb gamz olunsa ve sıkılrsa iki şakğ olur ve o parçalar şufrete mâil olur ve o habbda ıtrıyyet olur. Ve ef'âlini bâbu'l-ğaynda gârı zıkr eylediğimiz mağallde biz zıkr eyleriz.

Hâiyye Olan Edviyenin Yirmi Sekizincisi Habbu'z-Zelemdir: حب الزلم

Fi'l-Mâhiyyeti: Ta'mı cidden ceyyid bir habbdır ve o habb şehri Zür'da biter. *Çânûn'un bu mağallini İbn Kütbî şerh edip der ki habbu'z-zelem iki*

şınf olur: Bir şınfı şehr-i Zūr'da nābit olur, hummaştan ekber ve müfertah olur, kokulu olur ve mezākı hūlvdür ve kabuğu sevāda nāzırdır. Ve ikinci şınfı Mısr'da ve Berābire diyārında nābit olur, uzun ve muṭāvil olur ve sarı olur.²⁵⁶ İntehā.

Fi't-Tabı: Harāreti derece-i şāniyede olur, ruṭubeti dahi vardır.

Fi'z-Zīneti: Müsemmindir, semritir, menīyi cidden ziyāde eder.

Hāiyye Olan Edviyenin Yirmi Dokuzuncusu

Habbu'l-Menşimdir: حب المنشم

‘Arab ‘ıṭru'l-menşim derler, zīrā o ḥabbın ‘ıṭriyyeti vardır, Hicāz ve Yemen'de ondan intifā ederler, ekseriyyā onu nisā tāifesi istī māl ederler ve nisā onunla rukye ederler ve zıf m ederler ki o rukye muḥabbet veyāhūd ‘adāvetten hangisi için istī māl olunur ise maqşūdları ḥāşıl olur. Bu ḥabb sakız ağacı ḥabbının lübbü kadar olur, levhi kırmızı ile sarı arasında olur, zāhiri emles olur, rāyihāsi zekiyye olur. Arāk ve Mısr ve Sām ahālileri o ḥabbı bilmezler ve onlara o ḥabb meclüb olmaz. Bu cümle İbn Kütbi'nin muharrerātıdır. Şhāh-ı Cevheri tercümesinde Muḥammed el-Vanī der ki *منشم* [Menşim] (mīmin fethi ve şīnün kesr ile) Mekke-i müşerrefe'de bir ‘aṭṭāre ‘avretin ismidir, kaçan Huzā'a ve Curhum kabilesi kıtāl etmek dileseler onun fībiyle fīblanırlardı. Ve kaçan ki mezbūrenin fībın istī māl etseleler mā-beynlerinde kıtāl çok olurdu, ona binā'en “أشأم من عطر منشم” kelāmi meşel olmuştu. Ve bā'dılar *عطر منشم* [‘ıṭru menşim] ḥabb-ı belesāndır dedi. İntehā. Şāhib-i Kānūn der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Bu devā bir ḥabbdır ki fülful miqdārında ve fülful levninde olur lākin inkisārı ve kırılması sehl ve āsān olur ve kabuğu pārelen-dikte içinden şedīdü'l-beyāḍ ve ‘aṭır bir lübb zuhūr eder ve çıkar.

Fi't-Tabı: Derece-i şāniyede ḥārr-ı yābistir.

Fī-Aḍdā'l-Ġıdāi: Kavmin dedikleri üzere müsterḥiye olan miḥde-i bāri-deye ceyyiddir.

256 Ve bu şınf-ı şāniye ḥabbu'l-‘aziz derler ki ‘āme taḥrīf edip ‘abdülleziz derler.

Hâiyye Olan Edviyenin Otuzuncusu Habbu'n-Nıldir: حب النيل

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu habba habb-ı kırtım-ı Hindî derler. *Vankulu lügatinde der ki قَرمَط [kırtım] (kâfin ve tânın kesri ve rânın sükûnuyla) 'uşfur tohumu, habb-ı 'uşfur mâ'nâsına; kâf ve tânın dâmmı dahi lügat olduğu muharrerdir. Ve İbn Kütbî, Hindî olan kırtımı beyân edip der ki kırtım-ı Hindî bir nebâtın habbidir ki o nebât leblâba müşâbih olur, mücâvirlerine ya'nî yanında olan eşcâra ve nebâtâta tâ'alluk edip sarılır ve dalları ince ve yeşil olur ve yaprakları dahi yeşil olur, beher varakta bir zehre-i âsmâncüniyyesi olur ve o zehrelerde üçer habbe olur ki zebîbü'l-cebel tesmiye olunan habbu'r-re'sten aşgar olur ve müşellesü'ş-şekl olur, müstâmel olan o habbeler olur.*

Fi'l-İhtiyârî: Habbu'n-nîlin ecvedı ve efdalı ağır ve emles ve hadîs ya'nî tâze olanlardır.

Fi't-Tabî: Ba'dı etıbbâ dediler ki derece-i ülâda hârr-ı yâbistir. Şahîh budur ki derece-i şâlişeye varınca kadar hârr-ı yâbistir.

Fi'z-Zîneti: Barâşsa ve behâk-ı ebyada nâfî'dir.

Fi-A'dâi'l-Gıdâi: Mükerrib ve muğassıdır.

Fi-A'dâi'n-Nefdi: Galîz olan ahlâkı ve sevdâyı ve balgamı kuvvet ile ishâl eder ve ahşâda olan kurtları ye habbu'l-karı dahi ishâl ve ihrâc eder.

Fi'l-Ebdâli: İshâlde ve sevdâya menfa'atte nişf vezni şahm-ı hançal ile südüs vezni haccer-i Ermenî olur.

Hâiyye Olan Edviyenin Otuz Birincisi Habbu's-Sümnedir: حب السمنة

Vankulu der ki سمنة [sumnet] (sînin dâmmı ve mîmin sükûnu ile) şol devâdır ki onunla nisâ tâ'rifesini semritirler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Sümne bir şeceredir ki yabanda ve arđ-ı kafrâda olur, kâmeti bir zirâe kadar olur, ebyadur lâkin beyâdlığı şedîd değildir; mîvesi fülful gibi olur, dühniyyeti vardır ve leyyin olur, yumuşaktır. Ba'dılar dediler ki habbu's-sümne şamiryümâ dedikleri nebtin bezridir. *İbn Kütbî der ki şamiryümâ ism-i Süryânîdir, haşîşetü'l-akrebe ıtlâk olunur, onun 'uşâresinden lâjverd levninde bir şamğ şarf at olunur, lâjverd maqâmına kâim olur ve lâjverdden dahi levni revnaklı olur.*

Fi't-Tabî: Hârrdır, kalîl ruţûbete mâildir.

Fi'z-Zîneti: Semritir ve cemâl ihdâs edip güzellendirir.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: Mi'dede baḫr'ü'l-haḍmıdır lâkin haḍm olduktan sonra ğidâiyyeti ekşer olur.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Menîyi ziyâde eder ve bâhî taḫrîk eder.

Hâiyye Olan Edviyenin Otuz İkincisi Ḥabbu'ş-Şanevberdir: حب الصنوبر

Vankulu der ki صنوبر [şanevber] (şâdın ve nûnun fethi ve vâvın sükûnuyla) bir ağacın ismidir ki o kenâr ağacıdır ve bâḫı yerde ona çam fustuğu derler ve bâḫzılar صنوبر [şanevber] mîvesinin ismidir dedi.

Fi'l-Mâhiyyeti: Şanevber bir şecerenin ismidir ki o şecerin kışrı fustuk kışrından daḫık ḥabbı olur ve o ḥabb heşş olur ya'ni ednâ ğamz ile daĝılır, tefettüt eder ve kırmızı olur ve kabuĝu pârelendikte ḥâric olan lübbü ebyâd ve dühnü lezîz olur. Bu zıkr olunan ḥabb-i şanevber-i üñşânın kebîri ki ona şerbîn tesmiye olunur, onun ḥabb-ı kebîridir. Annâ ḥabb-ı şıĝâr ki şanevber-i üñşâdan şaĝir olup yenbî tesmiye olunan şecerenin ḥabbı ve mîvesidir, o ḥabb müşelleşü'ş-şeklidir ve kabuĝu katıdır ve lübbü eḥaddır ve onda ḥarâfet ve 'ufuşat vardır, o ḥabblarda devâiyyet ğidâiyyetten ziyâde olur.

Fi'l-Tabı: Kibâr olan ḥabblar mu'tedil gibidir ve ḥarârete meyli vardır ve ruḫbeti ziyâdedir. Ve şıĝâr olan ḥabblar derece-i şâniyede ḥârr ve yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Bu ḥabblarda inḍâc ve telyîn ve taḫlîl ve lez' kuvveleri vardır ḥuşuşan tarî ve tâze olanlarda bu kuvvetler ziyâdedir. Ve suda naḫ' olunup islatılır ise lez'i zâil olur ve telyîn ve taĝriye kuvvetlerine kemâl gelir; her ne kadar o ḥabblar su içinde naḫ' olunmazdan muḫaddem dahi onlarda bu iki kuvvet tamâmem mevcûde ise ba'de'n-naḫ' o tâmm olan kuvvetler etemm ve ekmel olur. Ve bu ḥabbların cevheri arḫî ve mâi olur ve havâiyyet-i ḫalîle dahi olur.

Fi'z-Zîneti: Müsemmindir, semritir.

Fi'l-Ālâtı'l-Mefâşılı: Şanevberin ḥabb-ı kebîri istirḫâya ve ḫâf-ı bedene ekl olunmakla menfa'ati olur ve bedende ve mefâşılada olan ruḫbât-ı fâsi-deyi kurutur.

Fî-A'ḍâi'n-Nefesi ve'ş-Şadri: Ḥabbu'ş-şanevberin şaĝir ve kebîrinden her biri akciĝerde olan 'ufûnetli ruḫbâta ve irinlere ve nefz-i deme ve ök-

sürüğe nâfi^c olur huşûşan tarî ve tâzesinin meybuhtec ile nef'i ziyâde olur meybuhtecde merâret-i yesîre olmak hasebiyle. Ve kaçan o şığâr ve kibâr hâbblar şarâb-ı hulvle taḥḥ olunsa kayh-ı riyyeyi tenkîyede cidden nâfi^c olur, kezâlik o hâbbların kabukları ve ḥaṣebleri dahi le'ûkâta idhâl olunsa tenkîye-i kayhta o miqdâr fi'li olur.

Fî-A'dâi'l-Gıdâi: Bu hâbblar pelin ile mi^cde üzere dımâd olunsa mi^c-deyi takviye eder. Ve bu hâbbın inhiḍâmı 'usretli olur ve gıdâsı keşîr olur, kuvveti hasebiyle mi^cdeyi lez^c eder lâkin mâ-ı hârrda naḥ^c olunup maḥrûru'l-mizâc olanlar taḥberzed sükkeri ile ya'nî mi^cât sükkeri ile ve mebrûd olanlar 'asel ile ekl eyleseler münhaḍım ve ceyyid olur ve mi^cdeye dahi ceyyid olur. Dîşkürîdüs dedi ki şanevber ḥubûbunu ekl mi^cdeye muḍırr olur. Ümîd budur ki Dîşkürîdüs'ün bu kelâmı vaşf-ı mezkûr üzere ekl olunmayan hâbblara maḥşûştur ki ḥarâfeti üzere bilâ-tedbîr çok ekl edenlere elbette muḍırrdır, ammâ naḥ^c ile ḥarâfeti giderilse ve istidâl üzere ekl olunsa mi^cdeye nef'i olur ve mi^cde riyyâhını keşîr eder. Ve kaçan ḥabbu's-şanevber semiz ot ile şürb olunsa lez^ci olan mi^cdenin lez^ci sâkin olur. Ve o hâbbın kendi lez^c eylemesi kânda mutaşavver olur! *Bu makâmda Kânûn'da فضلا عن ان يلدع vâkıf olmuştur, şavâb olan ان يلدع فضلا عن ان يلدع kelimesi nâsihin ziyâdesidir, ehlinin mâ'lûmudur.*

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Menîyi keşret üzere ziyâde eder eger simsim ve taḥberzed sükkeri ile ekl olunur ise yâḥûd 'asel ve fânîz ile ekl olunur ise. Ve bu vechi keşîren ekl ve şığârını muḥlaḳan ekl ya'nî gerek eklde keşret olsun gerek olmasın maḡş ve sancı ihdâş eder ve onun tiryâkı rummân-ı mürr ya'nî ekşi ile tatlı arasında mütevassıf olan enâr olur, ḥabbu's-şanevberi ba'de'l-ekl o mişilli enâr maḡş olunsa maḍarratını def^c eder. Ve ḥabbu's-şanevberin külâ ve meşâne ruḥubetlerini cilâsı şedîd olur ve külâ ve meşânele-ri takviye edip ḥabs-i bevl eder ve taḳtîr-i bevl marâḍını def^c eder ve meşâne ḳurhalarını ve ḥaṣâtı men^c eder bevl[i] idrâr eder. Ve ḥabbu's-şanevber efsentûn ile dımâd olunsa nâfi^c olur.

Ḥâiyye Olan Edviyenin Otuz Üçüncüsü Ḥabbu'l-Kılķıldır: حب القلقل

Vanî tercümede [der ki] الْقَلْقَل [el-kılķil] (kaḡfların kesri [178a] ve mâ-beyninde olan lâmin sükûnu ile) bir cins ottur ki onun siyâh toḡumu olur. Ve

fi'l-meseli: “دَقَّكَ بِالْمِنْحَازِ حَبُّ الْفُلْفُلِ” ‘Āmme الْفُلْفُلِ [ħabbu'l-fülfül] derler fâ-i mağmûmeler ile. Aşma‘î eyitti: ‘Āmmenin bu kelâmu taşhîftir, zîra فُلْفُلٌ [kılķil] ki kâfladır, onun dânesi cem‘-i dânelerden muħkemdir.²⁵⁷ Ve مِنْحَازٌ [minhâz] mîmin kesri ile ve ħâ-i mühmele ve zâ-i mu‘ceme ile havan des-tesidir. İntehâ. Kāmûs’ta dahi bu minvâl üzere mezķûrdur. Pes bu lügat-ler Kânûn’un الايض كالفلفل dediğine bi-ħasebi‘z-zâhir muħlîf olmakla İbn Kütbî tevfiķe işâret edip dedi: Ĥabbu'l-kılķil ağber olur, pes levn-i ağbere bā‘dı kerre sevâd ve bā‘dı kerre beyâd itlâķ olunur ve beynehümâda teveh-hüm olunan teħâlîf mürtef‘ olur.

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu ħabb-ı kılķil ak büber gibi bir ħabbdır, kırıtımdan ya‘nî ħabb-ı ‘uşurdan büyüktür, ħâlîş değirmi değildir, kesr olunsa içinden çıkan lübbü dühniyyetli olur ve ta‘mı tayyib olur. Ve bā‘dılar dedi ki ħab-bu'l-kılķil rummân-ı berrînin bezridir ve yine o kâil dedi ki muğâş dedikleri devâ o berrî rummân ağacının aşlı ve köküdür.

Fi'l-Ef‘âli ve 'l-Havâssı: Kavrulmuş ħabb-ı kılķil hafîf olur.

Fi'z-Zîneti: Müsemmindir, semritir.

Fi'l-Ālâtü'l-Mefâsılı: Müsterhiye olan ebdânî takviye eder.

Fî-A‘dâi'r-Re’si: Muşaddı‘dır, başı ağrıtır huşuşan şarâb-ı ‘atîķ içtikten sonra o ħabb ile nuķl olunsa taşdî‘i ziyâde olur. “Nuķl” Türkîde ‘ayyâşla-rın meze dedikleridir, hey‘et-i ta‘âm üzere yemezler, vaktli vaktsiz kalîlen kalîlen ekl ederler.

Fî-A‘dâi'l-Ġidâi: Ĥabbu'l-kılķil ekli ikşâr olunsa toħme ve heyda ma-rağlarını ihdâş eder, ammâ taberzed sükkeri ile ve bal ile ekl olunsa hağmu ceyyid olur ve kavrulmuşu dahi ecved olur. Ve bu ħabbin ħıltı redî olmaz. Ve bā‘dı nüşhada vâķķ oldu ki bu ħabbin şağîri m‘deyi lez‘-i şedîd ile lez‘ eder.

Ĥâiyye Olan Edviyenin Otuz Dördüncüsü Ĥadîddir: حدید

Demir ma‘nâsınadır. Ĥadîd-i tabfî‘i iki kısımdır: Kısım-ı evveli şedîden aşleb ve katı olur, Fârsîde ona şâbürkân derler ve ‘Arabîde ħadîd-i zeker

257 Aşma‘î’nin ħulâşa-i kelâmi budur ki bu ħarb-ı meşel şu‘übetli bir fi‘l işlendiğinde istîr‘mâl olunur, pes fülfulü daķķta şu‘übet olmaz, ancak şu‘übet kılķılı daķķta olur ve kılķil olmak ħarb-ı meşele eħaķķ olur.

ya'nî erkek demir derler ve istâm dahi derler ve bâ'dı kerre fülâd-ı tabfî dahi derler. Ve ikinci kısmı rıhvdir ya'nî yumuşak demirdir, Fârsîde ona nermehân derler ve 'Arabîde ona hadîd-i ünşâ derler. Ve bunlardan mâ'adâ hadîdin şımf-ı şâlişi olur ki o şımf halkî ve tabfî olmaz belki şınâ at ile olur. Dişi demir ile taşlıb ve tenkıye olunur ve ona fülâd tesmiye olur; erkek demire fülâd dedikleri gibi buna dahi fülâd derler, tabfî kayd olunmaz belki muţlakân fülâd derler.²⁵⁸ İşbu 'amelî olan şımf ile hadîdin aşnâfi üç şımf olur. Bu mezkûrlar İbn Kûtübî'nin makâlâtıdır, temhîden li-mâ seyyi'âti zıkr olundu.

Fi'l-Mâhiyyeti: Hadîd üç şımf üzere olur, evvelkisi şâbürkân ve ikincisi nermâhen ve üçüncüsü fülâd-ı maşnû'dur. Ve şâbürkân ya'nî şımf-ı evvel fülâd-ı tabfî tesmiye olunur. Ve fülâd-ı maşnû' ki şımf-ı şâliştir, nermâhendin ya'nî şımf-ı şâniden ve dişi demirden itihâz olunur edviye ile taşlıb ve tenkıye olunmakla. Ve şâbürkânın ya'nî erkek demirin tûbâli bakır tûbâline menfa'atte ve kuvvette qarîb olur. "Tûbâl" ecsâd-ı müntariqadan ya'nî miţraqa ve çekiç ile doğülen demir ve bakır gibi nesnelere tesâkuţ eden eczâlardır. Ve tûbâl itlak üzere zıkr olunsa ondan tûbâl-i nuhâs murâd olunur, zîrâ nuhâsın tûbâli sairlerinden ziyâde nâfi' olur ve şey'-i muţlak zıkr olunsa kemâle maşrûf olur. Ve hadîdin tûbâli dahi nuhâs tûbâline menfa'atte ve kuvvette qarîb olur. Ve biz bâbu'l-hâda habesleri müstakillen bir faşla zıkr eyeriz. Muşannifin tahrîrâtından fehm olunan budur ki ecsâd-ı müntariqadan tesâkuţ eden o ecsâdın kendi eczâsı olur ise onü tûbâl derler ve kendi eczâsı olmayıp belki üzerinde olan şadâsı ya'nî pası ve vesahı olur ise ona habes derler.

258 Hadîd-i ünşânın bir şımfı dahi vardır ki ona bahrî derler, sühulet ile münkesir olur. Ve "nermâhen" Fârsîdir, "nerm" yumuşak ma'nâsına ve "âhen" demir demektir, bâ'dı kerre elif te'şhîr olunup "nermehân" derler. Ve nermehânın bir şımfı vardır ki ona billürî derler, ziyâde berrâk olur ve bu aşnâftan eczâlar aHz ve tezvîb olunup eczâ-i saire ile halţ olunmakla günâgün süyûf ve âlât-ı saire itihâz olunur, her birinde kendiye maşşûş menfa'atler olur, kemâ kâlallâhu ta'âlâ "Ve enzelnâ'l-hadîde fihi be'sün şedîdün ve menâfi'un li'n-nâsi" (Hadîd, 57/25) Bu âyet-i kerîmenin tefsîrinde 'Uyûn ve gayrileri der ki Hâdret-i Âdem şalavâtullâhi 'alâ nebiyyinâ hübütnünde bir iğne ve bir çekiç ve bir örs ve bir kelbeteyn ma'an ihbâţ eyledi ki cem'an demir idi.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Hâdîdden maşnûc olan zencâr ekkâl ve kâbıd-
dır. Hâdîdin hâbeşi hâdîdin zencârından ad'aktır. Ve hâdîdin hâbeşinin
tecfifi sâir hâbeşlerin tecfifinden aqvâdır.

Fi'z-Zîneti: Demirin pası ya'nî üzerinde olan vesağları ahz olunup par-
mak uçlarında dâhıs ta'bir olunan veremler üzerlerinde vağc olunur.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büsûri: Demirin pası şarâb ile hûmret dedikleri şişlere
ve beşrelere konulur.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Demir pası şarâb ile niğris üzere konulsa menfa'ati
olur.

Fî-A'dâr'r-Re'si: Demir şakîf olan sirke ile sahk olunup ba'dehu yine o
sirke içinde tabh olursa o sirke kulağundan irin akan kimseye nâfi' olur, o
marağ her ne kadar müzmin ise o sirke kulağma damlatılmak ile bür' hâşıl
olur.

Fî-A'dâr'l-Aymî: Göz kapaklarında olan huşûnete ve züfreye nef'i olur.

Fî-A'dâr'l-Gîdâr: Demir kızdırılıp su içinde veyâhüd şarâb içinde sön-
dürülse tihâl şişine ve mi'de istirhâsına va'dafına o su nâfi' olur.

Fî-A'dâr'n-Nefdi: Hâdîdin tûbâlinde suyu ishâl kuvvesi vardır lâkin
nuhâsın tûbâlinin suyu ishâl kuvvesinden ad'aktır. Ve hâdîdin pası kâbıd-
dır, o pas ihtimâl olursa rahîmden nezf-i demî kaç eder ve şadâsı ya'nî pası
bevâsîri tecfif edip kurutur. Ve hâdîd kızdırılıp şarâb içinde söndürülse o
şarâb ishâl-i müzmini keser, zûsentâriyâyı dahi kaç eder ve istirhâ-i mi-
deye dahi nâfi' olur ve selisü'l-bevle ve nezf-i hayda nef'i olur ve bâhi
taqviye eder.

Hâiyye Olan Edviyenin Otuz Beşincisi Hâmâmdır: حمام

*Vanî Terceme-i Şihâh'ta der ki حمام [hamâm] (hânın fetih ve mîmin
tahfifiyle) muflakan boynunda tavkı olan kuş, gerek üğeyik olsun gerek
kumru olsun gerek boğurtlak olsun, isferüd me'nâsına gerek yaban güğer-
cini olsun, bunlara benzer ne ki var ise. Ve حمام [hamâm] müzekkere ve
mü'enneşe ütlâk olunur. Ve dâhil olan hâ vahdet içindir, te'nîş için değil-
dir. Ve gâh olur vâhîde dahi حمام [hamâm] derler. Ve 'âmme katında meş-
hûr olan budur ki حمام [hamâm] hemîn دَوَاجِنُ [devâcin]e mahşûş olur. Ve
دَوَاجِنُ [devâcin] evlerde beslenip me'nûs olana derler. İntehâ. İbn Kûtübî'nin*

hülâşa-i kelâmi budur ki bi-ḥasebi'l-lügât hamâm zıkr olunan ma'nâyadır lâkin güğercin ma'nâsına ıstılâh olunmuştur. Ve güğercinin yabanîsi levn-i vâhid üzere olur, azrak ve ağber olur, âher levn bulunmaz, ammâ hamâm-ı ehlîde elvân-ı muhtelife mevcûd olur ve yek renk olur ve alaca olur.

Fi'l-Mâhiyyeti: Hamâm ma'rif kuştur.²⁵⁹

Fi't-Tabî: Hamâmın firâhında ve yavrusunda ḥarâret vardır ve ruṭubet-i faḍliyyesi vardır ve nevâhidî ziyâde ḥafiftir. *Vanî der ki ناهض [nâhid] (hânın kesri ile) şol kuş yavrusudur ki kanatları vâfir olup uçmağa şürî' ede. İntehâ. Pes buna göre firâh kanadı bitmeyene mahşûş olur.* Ve güğercin yumurtası cidden ḥâr olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Güğercin firâhı ruṭubet-i faḍliyyesi ḥasebiyle ğalîz olur.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Güğercin karn ru'afı kat eder eger o ru'afın menşe'i ḥicâb-ı dimâğ olur ise.

Fî-A'dâi'l-Gıdâi: Nevâhidin firâhından ḥadmi eḥaff olur ve hıltı ecved ve efdal olur. Vâcib olur ki nevâhidî ya'nî güğercin palazını maḥrûru'l-mizâc olanlar ḥısrım ve küzbere ve ḥıyâr lübbü ile ekleyleyeler. Ve yumurtası zühümetlidir ya'nî ta'mında ve râyihasında bir nev' kerâhet vardır.

Fî-A'dâi'l-Ayni: Hamâmın zibli tabaka-i karniyyede olan kurnanın indimâlinde göze 'arîd olan beyâdîliğine nâfi'dir. *Ve bu levḥa ancak tab' ile olan nüshalarda meşûrdur.*

Ḥâiyye Olan Edviyenin Otuz Altıncısı

Ḥabbetü'l-Ḥadrâdî: حبة الخضرا

Türkî lisâmî üzere onun ağacına [178b] sakız ağacı derler ve 'Arabca buṭm derler. Ağacının dalları yeşil olur ve ḥabbesinin kabuğu mādâm ki o ḥabbe tarî ve tâze oldukça siyâha mâil yeşil olur ve kabuğunun tahtında bir cism olur ki büyüdüğe şulb ve ḥaşebî olur ve lübbü o cism-i ḥaşebînin içinde olup müfertâh ve dühniyyeti ve fustukıyyeti olur, mādâm ki o ḥabb tâze ve tarî oldukça ona ḥabbetü'l-ḥadrâ derler ve kurusuna buṭm derler, kezâ zekerehu İbn Kütbî.²⁶⁰

259 "Hamâm" güğercindir, Fârsîde kebüter derler.

260 "Ḥabbetü'l-ḥadrâ" sakız ağacının mîvesi ki ona buṭm derler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu habbenin şeceresi meşhûr ve ma'rûf bir ağaçtır, çok mağallerde ve ekser-i büldânda ve bârid olan mevâdî'de bulunur ve Fûflâ-dus - فوفلادس dedikleri cezîrede dahi bulunur ve o cezîrede bulunan ecved olur ve o cezîrede hâşıl olan habbın levni sırça levnine ve levn-i semâya mâil olur. Ve o habbdâ râyiha-i tayyibe-i fâyiha olur. Ve bi'l-cümle şumûğ-ların ecvedi şecere-i hadrâ-i mezkûrenin şamğı olur sonra maştakî ecved olur ve maştakîden sonra ecved olan neytüne ²⁶¹şamğıdır. *Ķāmūs'ta der ki* *اَلنَّيْتُونُ [en-neytûn] شَجَرٌ مُثْنِيٌّ يَأْنِي نَيْتُونٌ بِيْر نَعْفٍ شَعْرَةٍ مِثْلِيَّةٍ* şecere-i müntinenin adıdır. Şumûğdan ahîren zîkr olunan şamğın kibârına đırv derler *يَأْنِي شَعْرَةٍ* şecere-i neytündan o şamğ evvelâ nohûd miqdârında zâhir olup mürûr-ı eyyâm ile büyür hattâ 'izamda ba'fîha miqdârına bâliğ olur ve büyüdükten sonra ona đırv tesmiye olunur ve ba'dılar: o şecereye bu'tm tesmiye eylediler. Şeyh Dâvûd'un tahtîki üzere đırv dedikleri şamğ haşâ lübândır ki 'aselbend demekle ma'rûftur. Ve *Ķāmūs'un 'ibâreti budur:* *شَجَرَةٌ اَلضَّيْرُ [ed-đırv] بالكسر شجرة الخضراء*

Fi'l-Tabı: Ba'dılar dediler ki habbetü'l-hadrânın dühnünde telyîn ve kabđ vardır ve o fi'ller gül yağında olduğu gibi haqq budur ki habbetü'l-hadrânın teshîni dûn ve kalîl değildir, ammâ tecfîfi mādâm ki [o habbe] ra'ib oldukça kalîl olur ve kaçan kemâle erişip idrâk eylese ve kısr-ı şânisi pekişirse o zamân tecfîfi derece-i şâlişeye bâliğ olur. Ve şamğı hârr olur ve yübüset-i kalîle dahi vardır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Müsahhîn ve müleyyin ve münakķîdir ve kabdı dahi vardır. Ve habbetü'l-hadrânın şamğının tahtîli maştakî tahtîlinden ziyâdedir, zîrâ habbetü'l-hadrâ şamğının merâreti ziyâdedir ve onda kabđ-ı kalîl vardır ve cilâsı kavîdir ve teftûhi ceyyiddir ve nefh ve telyîni vardır ve mevâddi 'umķ-ı bedenden câzibdir, evķât-ı kesîrede maştakî maķâmına kâim olur. Ve bu'tmun duĥânı kündür duĥânı gibi ezâdan ba'îd olur. Ve habbetü'l-hadrâ dühnü üç kuvvetten mürekkebdir, kuvve-i kabıdası dahi vardır. *Zâhir budur ki üç kuvvetten Şeyh'in murâdı teshîn ve telyîn ve tenķiye kuvvetleridir.* Ve ba'dılar zu'm eylediler ki habbetü'l-hadrânın dühnünde bir nev' tebrîd vardır.

261 "Neytûn" zeytûn vezni üzere yazılmıştır.

Fi'z-Zîneti: Yüzde olan lekeyi ve kelefi cālîdir, izâle eder. Ve 'ilk-i enbât yüzde olan şıkâka ve yarıklara nâfi'dir. *Meşhûr olan budur ki 'ilk-i enbât buğmun şamğı ve sakazıdır. İshâk b. 'Ömer der ki 'ilk-i enbât fustukun şamğıdır li levni ebyad-ı kemid olur, siyâha nâzırdır, t'âmında merâret vardır, o şamğ şiddet-i harârette mîvesinden çıkar ve ağacından hürûc eden şamğa râîneç derler.*

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Habbetü'l-hağrânın şamğı şalâbetli olan şişleri indâc eder.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhi: Uyuzu ve demregiyi izâle eder, cālîdir. Ve habbetü'l-hağrânın şamğı cirâhâtı tenkıye ve middeyi neşf için ittiğâz olunan merâhime idhâl olunur., zâhir-i bedende olan kırhaları tenkıye eder ve kurûhta ve cereb-i mütekarrihte olan hikkeyi izâle eder ve balgamî olan beşrelere nâfi' olur.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâsılı: Bu habbin dühnü i'yâ için ittiğâz olunan edhâna ve merâhime idhâl olunur ve fâlic ve lakve mu'aleccâtına dahi idhâl olunur.

Fî-A'dâi'r-Re'si: Habbetü'l-hağrâ şamğının rutûbet-i üzüne 'asel ve zeyt ile nefi olur, 'ilâc-ı ceyyiddir.

Fî-A'dâi'l-Ayni: Duğmanı hıfz-ı şar için olan ekhâlin ahlâtına idhâl olunur ve te'ekkül-i esnân 'ilâcına dahi idhâl olunur.

Fî-A'dâi's-Şadri: Yan ağrularına dımad olursa veyâhüd mesh olunup sürülse ceyyid ve şâlih olur. Ve şamğının akciğerde olan yaralara nefi olur ve öksürüğe nefi olur yalnız o şamğ veyâhüd tatlı ile le'ûkan ekl olunur ise.

Fî-A'dâi'l-Gıdâi: Tihâle nâfi'dir huşuşan lübbü ziyâde nâfi'dir lâkin şehvet-i t'âamı giderir ve kezâlik şadri tenkıye eder.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Bâhi tahrîk eder ve bevli idrâr eder, kezâlik şamğı dahi idrâr ve bedeni telyin eder; 'ale'r-rîk bunduğa kadar veyâhüd cevz kadar ahz ve ekl olunur ise ahşâyı tenkıye ve külâyı mücellâ eder.

Fi's-Sümûmi: Rüteylâ nehşi için şarâb ile semeresi ve şamğı şûrb olunur.

Hâiyye Olan Edviyenin Otuz Yedincisi Hırbâdır: حرما

Vânî der ki: الْحَرْمَاءُ [el-hırbâ] (hânın kesri ile ve elifin meddi ile) bir nev kertenkeledir ki [güneşe] yüz tutup güneş ne cānibe devr ederse o dahi o cānibe teveccüh eder ve güneşin harâreti hasebiyle elvân-ı muhtelifle ile

mütelevvin olur. *أُمُّ حُبَيْنِ* [ummu hubeyn]in müzekkeridir ki *أُمُّ حُبَيْنِ* [ummu hubeyn] dahi kertenkele ismidir. Mü'enneşi *الْحَرْبَاءَةُ* [el-ħirbâ'et] gelir. İntehâ. Ve bu hayvânâ Yünân lügatinde hāmâlāvun derler.

Fî-A'dâi'l-ʿAynı: Gözde biten şar yolunup tüy bittiği yere ħırbânın kanı sürülse tüyü nebâttan men' eder.

Fî's-Sümûmi: Ba'dılar dediler ki ħırbâmn yumurtası semm-i kâtildir, biz onu kitâb-ı hāmiste zıkr eyleriz.

Ĥäyye Olan Edviyenin Otuz Sekizincisi Ĥäyyedir: حيه

İlan mâ'nâsnadır.

Fî'l-Mâhiyyeti: Ĥayyenin aşnâf-ı keşiresi vardır. Ve Ĥayyenin maṭbūhu isti'mâl olunur eger su ve milḥ ve şibî ile taḥḥ olunur ise ve ba'dı kerre bunların üzerine zeyt ziyâde olunur.²⁶² Ve Ĥayye milḥi²⁶³ ve kezâlik selḥi dahi isti'mâl olunur.²⁶⁴ Ve biz Ĥayyâtın aşnâfını kitâb-ı râbî'de zıkr eyleriz.

Fî'l-İhtiyârı: Ĥayye luhûmunun eveddi dişi ilanın laḥmı olur ve selḥinin eveddi erkek ilanın selḥi olur.

Fî't-Tabrı: Laḥmın tecfîfi kâvidir, ammâ laḥmında teşhîn-i şedîd olmaz; selḥinin dahi tecfîfi şedîd olur.

Fî'l-Ĥavâşşı: Laḥmın Ĥavâşşı budur ki fuḍülü cilde tenfîz eder Ĥuşûşan insân ġayr-i nakî ola ya'nî müdennes ve kirli olur. Ve Ĥayye ekline i'tiyâdı olan bir kimsenin boynunda bir ħurâc-ı kebîr zuhûr eyledi ve o ħurâc baṭṭ olundu ve içi bütün kaml ve kehle zuhûr eyledi. Ve laḥmı isti'mâl olursa 'ömrü uzun eder bi-meşiyetillâhi ta'âlâ ve kuvveti takviye eder ve Ĥavâssı ve şebâbı Ĥıfz eder.

Fî'z-Zineti: Ĥayyeyi ekl kehleyi tevlîd eder ve cildi taḥaşşür eder ya'nî deriyi kavlatır ve soyar bātında olan fuḍülü Ĥarice def' eylediği Ĥasebiyle ve cüzâm marağından nef'-i 'azîmi olur ve dâü's-sa'leb üzerine isti'mâl olunsa yine nef'i 'azîm olur.

262 Ya'nî Ĥayye bu eşyâlar ile taḥḥ olunur ise ekle şâliḥ olur.

263 ["Milḥ" yerine "laḥm" beklenirdi!]

264 İbn Kütbî der ki ev ilanı aḥz olunup başı muṭayyen bir küz içinde iħrâk olunup remâd olsa ve zeyt ile saḥḥ olunup Ĥanâzire tılâ olunsa taḥlîl eder, kezâlik selḥi dahi iħrâk olunup bezr yağı içinde birkaç eyyâm mekṣ ettirilse nevâşir-i 'atıfaya nâfi' olur.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Hâyreden başı ve kuyruğu kesildikten sonra lahmını ve merakını isti'mâl hanâzîri ya'nî sıracayı tezeyyüdden men' eder ve hayyenin selhi dahi bu minvâl üzeredir.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâsılı: A'sâbında ağrısı olan kimse ilanın dört parmak miqdârı başı tarafından ve dört parmak miqdârı kuyruğu tarafından kaç edip zikr olunan minvâl üzere tabh eyledikten sonra merakasını tahassî eylese ve kezâlik etini ekl eylese nef'i olur ve kezâlik selhini isti'mâlin dahi nef'i olur.

Fî-A'dâr'r-Re'si: Selhü'l-hayye şarâbda tabh olunup kulağı ağrıyan kimsenin kulağına taqtîr olunsa veca'ı sâkin olur. Ve dişi ağrıyan kimse sirke içinde selhi tabh edip o matbûh sirke ile mağmağa eylese dişinin veca'ını teskîn eder. Ve selhü'l-hayyenin ecvedî erkek ilanının selhidir. Ve Câlîmûs zu'fı eder ki huyût-ı keşîre ahz olunsa ve huşuşan [179a] o huyût urcuvânî boya ile boyanmış olsa ve o huyût ile efr ya'nî ilan boğulsa bu şıfat ile mevşûfe olan huyûtun birisi lehâtında ye boğazında veremi olan kimsenin boynuna sarılsa ve leff olunsa nef'-i 'acîbi zâhir olur.²⁶⁵

Fî-A'dâr'l-Ayni: Zikri sâbık olan hayyenin merakası ve lahmı başarı takviye eder. Ve etibbâ ittifâk eylediler ki hayyenin şahmı gözde olan nüzülü'l-mâ marağına nâfi'dir ya'nî göze sunun immesine mâni' olur lâkin insân-ı 'âkıl şahm-ı hayyeyi gözüne sürmeğe cesâret eylemez.

Fi's-Sümûmi: İlan sokañ kimse o ilanı ahz edip batnını şakğ eylese ve soktuğu maħalle batn-ı meşşûku vad' eylese veca'ı sâkin olur.

Hâizye Olan Edviyenin Otuz Dokuzuncusu Hımârdır: حمار

Fi'l-Mâhiyyeti: Hımâr[ın] vahşisi ve ehlisi olur, ikisi dahi ma'rûflardır.

Fi'l-Havâşsi: Hımârın lahmının kezâlik kebidinin külü zeyt ile sovuk-tan hâdis olan şikâka cidden nâfi' olur.

265 *Kânûn'* un kelâmından fehm olunan budur ki huyût-ı keşîre ile bir efr boğulup o huyûtun içinden biri ile hunâğ şahibi tatvîk olunur. *Şerh-i Mücez'* de Nefîsî der ki bir hayt ile boğulan efr'ler her ne kadar keşîr olur ise o kadar menfa'ati ziyâde olur. Urcuvânî boyadan murâd ne idiğini beyân edip İbn Cülcül der ki bahrde bir şadef vardır, ismine fefür derler, onun cevfinden bir kıta lahme vardır, onunla firfirî levnine bir nesneyi boyarlar. Ben zann ederim ki urcuvân-ı bahrî ile o hayt boyalı ola dedikleri o şadefin boyası ola. Karşı der ki mu'tâd olan urcuvânın kendi şufundan hayt itihâz olunup efr' onunla boğulur. Ve bağı etibbâ dediler ki mu'tlak şüfla itihâz olunan hayt nil ile ya'nî çivit ile boyalı olur ise hunâğ-ı veremî mu'âlecesinde menfa'ati gâyeteye ulaşır.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büşûri: Hımâr kebidinin remâdı zeyt ile hanâzîr üzere vağc olunur.

Fi'l-Hurâci ve'l-Kurûhi: Cüzâmi sağaltır. *Kānûn 'da bu miqdâr ile iktifâ olundu. Ve gördüğümüz kütübün müfredâtında hımârın cüzâma menf'ati yazılmadı lâkin şar'a menf'ati meşhûrdur.*

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâsılı: Yübüsetten küzâzı olan kimse lahm-ı hımârı taḫḫ edip meraķasına otursa nef'i olur.

Fî-Ağdâ'r-Re'si: Hımârın kebidü şeyy olunup 'ale'r-rîķ maşrû'a yedirilse nef'i olur ve kezâlik muḫraķ olan turnağı dahi nâfi'dir ve her yevm iki filcâr olur. *İbn Kütübî tâfsîl edip der ki def'aten içmeyip azar azar mütevâsilen içer ise her şerbeti nısf dirhemi tecâvüz eylemez; eger yevmiyye şerbetini def'aten içerse iki dirhemi tecâvüz eylemez.*

Fî-Ağdâ'r-Ġidâi: Hımârın bevli böbrek ağrılarına nâfi'dir denildi ve yine dedikleri üzere hımâr-ı vahşinin bevli meşâne'de olan ḫaşâtı tefüt eder.

Hâiyye Olan Edviyenin Kırkıncısı Hacerü'l-Yehüddur: حجر اليهود

*Kānûn nüshalarında yehüd - يهود yâ-i sâniyesiz yazılmıştır ve bağı müfredâtta ḫacerü'l-yehüdi حجر اليهود yâ ile yazılmıştır. Bu ḫacer Filistîn ve arđ-ı Şâm'da ve cebel-i Beyrût'ta bulunur. ve zeytûn-ı Benî İsrâil demekle me'rûstur, zîrâ elvânı zürķat-ı zeytûniyye mâüldir.*²⁶⁶

Fi'l-Mâhiyyeti: Cirmi cevz-i sağır kadar olur lâkin ḫalîlen tûlü olur, onun için bağı müfredâtta bellûta benzer diye yazılır ve o ḫacer ḫuḫût ile müteķâtı' olur, biraz ḫuḫût tûlünün bir tarafında bed' edip tûlün taraf-ı âḫerinde müntehî olur ve ḫuḫût-ı âḫerleri dahi o ḫacerin 'arđını dâire şeklinde dolandır ve tûla sâlik olan ḫuḫût ile 'arđa sâlik olan ḫuḫût cem'an teķâtur ederler; tûla sâlik olan ḫuḫût biri biriyle mütevâzîler ve kezâlik 'arđa sâlik olan ḫuḫût dahi mütevâzîler ve mütevâzinler olmakla o ḫacer ḫuḫûtun içinde tefâlis gibi bâķî kalıp lem'eân eder. "Tefâlis" o lem'alardır ki 'udv-ı mağsûlün eşnâsında ve içinde müt'eaddid maḫallerde fülûslar kadar kuru yerler kalıp lem'eân eder.

²⁶⁶ Kafru'l-yehüd resminde yazıldı ki Beytü'l-Maķdis kurbünde bir buḫayre vardır ki ona Buḫayretü'l-Yehüdâ derler, kafru'l-yehüdün vücûdu ve ḫudûşu o maḫalde olmakla bu ism ile tesmiye olundu, câizdir ki ḫacerü'l-yehüd o semtte çok olduğundan ola, lâkin bu tercümede yazılan ondan âbidir.

Fî-ʿdâi 'l-Ġidâi: Hacerü'l-yehûd mi'deyi da'ife eder ve mi'deyi muvâfık olmaz ve şehveti isķāt eder.

Fî-ʿdâi 'n-Nefdi: Böbreklerde olan haşâtı tefüt eder ve ihrâc eder. Ve şerbet-i vâhidesi mâ-ı hârr ile üşülûsât-ı ʿaşere olur. Ve iddi'â olundu ki bu hacerin meşâne haşâtına dahi nefi olur lâkin şahih deĝildir ve meşânedede olan haşâta menfa'ati sâbit deĝildir. Ve denildiĝi üzere maķ'adede seyelân eden demi kaķ eder.

Hâiyye Olan Edviyenin Kırk Birincisi Hacerü'l-Meşânedir: حجر المئانه

Tab' ile olan nüshalarda cümleden mu'ahhardır ve o nüshada mezkûr olan budur:

Fi'l-Mâhiyyeti: Bir kavm dediler ki meşânedede tevellüd eden haceri ahz edip meşânesinde haşâtı olan kimse o haceri şürb eylese haşâtını tefüt ve b'âdî nüshada meşânedede ve külâda tevellüd eden haşâtı tefüt eder diye yazılmıştır. Ve şahib-i Kânûn der ki bu devâ o devâlardandır ki kavm onu derler ve ben ona râği olmam. Ve b'âdî nüshalarda yazıldı ki Câlînüs dedi ki kavmin bu kelâmı bir şey-i mu'teber deĝildir.

Hâiyye Olan Edviyenin Kırk İkincisi Hacerü'l-İsfencdir: حجر الاسفنج

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu hacir isfenc çirminde bulunur ya'nî süngerin dâhilinde bulunur ve ondan ihrâc olunur.²⁶⁷

Fî-ʿdâi 'n-Nefdi: Külâda olan [haşâtı] tefüt eder. Ve Kânûn'un icmâlini tafsîl için yazdılar ki bu hacerden iki dâmiķ miķdârı şarâb ile şürb olunsa külâda olan haşâtı tefüt eder ve müceffittir, murâd olunan her tecfife sâlih olur ve tenşîf eder ve su ile saħķ olunsa eczâsı hâll olur ve sühâlesi' uşârât-ı sâire gibi saķy olunur.

Hâiyye Olan Edviyenin Kırk Üçüncüsü Hacer-i Lübnâdir: حجر لبنى

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu hacir kaçan su ile haķk olunsa ondan leben gibi bir ruţubet hurûc eder, onun için hacir-i lübnâ tesmiye olunur. Levni remâd levninde olur ve ʿafmı hulv olur, su ile saħķ olunur ve ondan taħallül eden reşâştan bir hokķa içinde hıfz olunur.

267 "Hacerü'l-isfenc" süngerden çıkan taşır.

Fi't-Tabî: Tabî mu'cedildir.²⁶⁸

Fi'l-Evrâmu: Harâretli şişlerin zamân-ı ibtidâsından bu hâcerin nefî olur, ammâ kuvveti o meblağa bâliğa olmaz ki evrâm-ı hârreye zamân-ı intihâsında sağaltacak kadar menfa'ati ola.

Fi-A'çdâi'l-Aynu: Hâcer-i lübna su ile hâk olunup hûkâkesi ile iktihâl olursa fuğülün 'ayna seyelânını men' eder ve kûrûh-ı 'ârîdayı gözden men' eder.

Ĥâiyye Olan Edviyenin Kırk Dördüncüsü

Hâcerü'r-Rehâdir: حجر الرحي

Fi'l-Mâhiyyeti: Değirmen taşına derler, ma'rûftur.

Fi'l-Evrâmu ve'l-Büşûri: O hâcer kızdırılıp üzerine sirke şabb olursa hâdis olan buhârı ve nezfi ve evrâm-ı hârreyi men' eder.

Ĥâiyye Olan Edviyenin Kırk Beşincisi Hâcerü'l-Misenndir:

 حجر المسن

Mîmin kesri ve sînî fethi ile bileği taşı ki onunla bıçak bilerler, kezâ fî-tercemeti'l-Vanî. İbn Kûtbî der ki bu hâcerin elvânı muhtelif olur, kimi ahmer ve kimi ağber ve kimi ahdar olur.

Fi'l-Mâhiyyeti: Ma'rûftur.

Fi'z-Zîneti: Hûkâkesi memeler üzerlerine ve huşyelere büyümesin için vaç olunur.

Fi'l-Evrâmu: Hûkâkesi memelerde hâdis olan harâretli şişlere nâfi'dir.

Ĥâiyye Olan Edviyenin Kırk Altıncısı Hâcerü'l-Ācîdir:

 حجر العاجي

'Āc fil dişine derler ve sâir 'izâmına dahi itlâk olunur. Ve bu hâcer bu 'unvân ile İbn Kûtbî nüshasında ve gayride mezkûr değildir ve ihtimâldir ki hâcer-i 'âcîden murâd hâcer-i şerî' ola, zîrâ hâcer-i şerî sarı mermerdir ve onun levnde 'âca müşâbeheti vardır ve yazıldığı üzere fîlleri dahi muvâfıktır Allâhu âlem.

Fi'l-Mâhiyyeti: Ma'rûftur.

268 Kuvveti sâdenec kuvvetinde olur. İbn Kûtbî der ki hâcer-i lübnanın tabî bârid-i yâbis olur.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Müceffif ve mücellidir ve demi habs eder.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Kurûhı: Qurûhun nezfini men' eder.

Ĥâiyye Olan Edviyenin Kırk Yedincisi Ĥacerü'l-Aselîdir: حجر العسلي

Fi'l-Mâhiyyeti: Bir hâcerdir²⁶⁹ ki ĥukâkesinin ĥalâvet-i müfriţası olur ve cem'an ef'âli hâcer-i lübnâ ef'âli gibi olur ve onda sâzenec kuvveti olur, bir nev' ĥarâreti olur ve eţibbâ edviyeden 'add ederler.

Ĥâiyye Olan Edviyenin Kırk Sekizincisi Ĥacerü'l-Ĥamerdir: حجر القمر

Yâ-i nisbet ile hâcer-i kamerî dahi derler. Bilâd-ı Arabda ve arđ-ı Mağrib'de çok olur. Ve bu hâcer ebyad ve ĥafif olur ve şefîfi olur ve derler ki nedâvetten ve yaşlıktan şahrê ve ĥeare üzere tevellüd eder, kamerin nûru ve ehviyenin mürûru ile taĥaccür eder.

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu hâcere büzâku'l-ĥamer derler, zebedü'l-ĥamer dahi derler, kamerin nûrunun ziyâde olduğu vakte bulunur ve bilâd-ı Arabda olur ve ĥafif olur.

Fi'l-Havâşşı: Mîvesi olmayan mîve ağacının üzerine ta'lik olunur ve o ağaç mîve verir.

Fi'l-A'dâi'r-Re'si: Şar'a şifâ [179b] olur ve o hâcerden ta'vîz ittiĥâz olunur, maşrû'a ta'lik olunur.

Ĥâiyye Olan Edviyenin Kırk Dokuzuncusu

Ĥacer-i Semîştur: حجر سميطوس

Bu hâcer ef'âlinde sâzeneye benzer lâkin şâzeneden da'if olur. "Şâzene" *ism-i Fârsîdir, bir hâcere ıtlâk olunur ki kırmızı olur, ecvedî ser'ü't-tefetüt olan olur, ĥumreti müşebbâ ve tok olur ve eczâsı müstevî olur ve onda vesah olmaz ve damarı dahi olmaz ve iki şımf olur: Biri ma'denî ve dîgeri maşnî olur. Ona şâdene dedikleri gibi şâzenec dahi derler sîn-i mühmele vü mu'ceme ikisi dahi lügattir.*

269 "Ĥacerü'l-Aselî" 'ayndan sonra sîn iledir; ekşer-i nûşahta sîn yoktur, kâtibin sehvidir.

Ĥâiyye Olan Edviyenin Ellincisi Ĥacer-i Ĥabeşidir: حجر حبشي

Bu ĥacer-i Ĥabeşî zebercedde benzer. Bâdılar dediler ki zebercedden bir nev'dir.

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu ĥacer bilâd-ı Ĥabeş'ten meclûb olur, levni sarıya mâildir, istiĥkâk olursa ya'fî kazınsa onun ĥukâkesi lisânî lez' eder ve o ĥukâke süte benzer ve ebyağ olur.

Fî-A'çdâi'l-Aynı: 'Aynda bilâ-verem gışâvesi olana nâfi' olur eger remedi dahi olmazsa. Ve gözde olan ĥurĥadan bâkî âşârı ve lekeleri izâle eder; 'atîk ve şulb olmayıp tâze ve leyyin olan zıfreyi ĥal' eder.

Ĥâiyye Olan Edviyenin Elli Birincisi Ĥacerü'l-Ĥayyedir: حجر الحيه

İbn Kütbî der ki bâdî kavm der ki bu ĥaçerden murâd bād-zehrdir ve bâdî âher der ki bād-zehreden başkâ bir ĥacerdir: ki zeberced ma'deninde bulunur ve elvân-ı muhtelifesi olur, esved şulb ve ebyağ heşş olur ve remâdîsi olur ve kimi muĥaffâf olup üç ĥaĥfı olur. İntehâ.

Fî-A'çdâi'n-Nefdi: Denildi ki meşâmede olan ĥaşâtı dağtır. Câlînüs ĥacerü'l-ĥayyenin bu fi'lini inkâr eyledi.

Fî's-Sümûmi: Ĥacerü'l-ĥayye dan sokan kimseye ta'lik olursa menfa'a-ti olur.

Ĥâiyye Olan Edviyenin Elli İkincisi Ĥacer-i Efrûhîdir: حجر افروخي

İbn Kütbî der ki bu ĥacer Ĥostañtiniyye arđında olur ve su üzere tâfi olur ĥışreler tâfi olup su üzere çıktığı gibi. İntehâ.²⁷⁰

Fi'l-Mâhiyyeti: Mâhiyyeti ma'rifuttur.

Fî'l-Ĥavâşşı: Müceffiftir ve tecfîfi ĥabđ ile lez' ve taĥlîl ile olur.

Ĥâiyye Olan Edviyenin Elli Üçüncüsü Ĥacerün Yutfa'u Bi'z-Zeyt

Dedikleri Taşdır: حجر يطفى بالزيت

Ve bâdî nüsha[da] ĥacerü'z-zeyt vâkf olmuştur

270 "Ĥacer-i efrûhî" nüshaların kiminde ĥâ ve kiminde cîm yazılmıştır.

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu hâcer zeyt ile itfâ olunur ve su ile isti'mâl olunur ya'nî o hâcer teşhîn olunur ve zeyt ile söndürülür ve sonra su ile isti'mâl olunur.²⁷¹

Fi's-Sümûmi: O hâcerden hevâmm ve haşerât herab ederler ve kaçarlar.

Hâiyye Olan Edviyenin Elli Dördüncüsü Hâcerü'l-Yeşfir: حجر اليشف

Ve bā' dı nüshada āheri fā bedeline bir noқтаh bā ile yazılmıştır; taḅ ile olan nüshalarda hâcerü's-seyf vāk' olmuştur. "Yeşb" bā ile yeşm dedikleri taştır ki ona 'akīk dahi derler, hakkında müte'addid eşerler vardır: Kāle 'aleyhi's-selām: تختموا بالعقيق فإنه مبارك Ve kāle 'aleyhi's-selām: تختموا بالعقيق فإنه لا يصيبكم غم مادام عليكم Akīkin bahşi Dürer Gürer'de mezkûrdur. Lâkin Şeyh'in bu hâcerin mâhiyyeti benim mâ'lûmum olmadı dediği delâlet eder ki aşl nüsha "yeşb" olmaya, zîrâ yeşb'in mâhiyyeti cümleinin mâ'lûmudur.

Fi'l-Mâhiyyeti: Şâhib-i Kânûn der ki hâcerü'l-yeşfin mâhiyyetini ben bilmedim.

Fî-Aḍḍâi'l-Ġidâi: Ciddeden mi'deye nâfi'dir. Ve Cālînûs zikr eyledi ki bu hâcerden kılâde ittiḥâz olunup mi'deye mâvâzi ve muḥâzî olmak üzere taḳallûd olursa ve bağlansa veyâ ḥûd taḳmîlsa mi'deye ve merîye nef'i olur.

Hâiyye Olan Edviyenin Elli Beşincisi Hâcerü'l-Esâkifedir: حجر الاساكفه

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu hâcerin mâhiyyeti mâ'rûftur ya'nî bir hâcerdir ki el-vân-ı muhtelif e o hâcerde cem' olmuştur, eczâlarının kimi kırmızı ve kimi sarı ve kimi kara olur, şalâbetlidir, kaçan pârelense ğubrete ve zürkâta mâil olur, onu esâkife ya'nî paşmakçılar isti'mâl ederler.

Fî-Aḍḍâi's-Şadri: Bu hâcer evrâm-ı lehât ya'nî dilçikte olan şişlere nâfi'dir.

271 İhtimâl vardır ki bu hâcer hâcer-i nâr ola. Kaçan bu hâcer-i nâr iktidâh olursa ondan şakîl ve duḡânî bir râyiḥa ḥurûc eder. Ve bunun ḥavâşşı İbn Kütbî'de mezkûrdur. Bu şüretle bilâ-teşhîn zeyt ile söndürülmeği o hâcer kâbil olmak ihtimâli vardır.

Hâiyye Olan Edviyenin Elli Altıncısı Hacer-i Ermenîdir: حجر ارمني

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu devâ bir hacedir ki lâjverdiyyete ednâ meyli vardır, lâjverd levninde ve iktinâzında ya'ni sıklığında değildir belki bir nev remliyyeti vardır. Ve ba'dı kerre boyacılar ve naqqâşlar bu haceri lâjverd bedeline isti'mâl ederler ve bu hacer mülâyim ve melâsetli olur.

Fî-A'đâi'l-Ġıdâi: Bu hacer mi'çdeye redî olur, mağsül olmayanları muqayyi'dir, ğasl olursa muqayyi' olmaz ve her hâlde mi'çdeye redî olur.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Sevdâyı ishâl-i kavî ile ishâl eder ve ishâli lâjverdin ishâlinde aqvâ olur. Hacer-i Ermenî ile şafrânın 'ale'l-kemâl istifrâğ olduğu e'tıbbâ katında zâhir ve mütehaqqâk olalıdan beri hârbağ-ı esvedin ishâl-i sevdâ için isti'mâli terk olunup bedeline hacer-i Ermenî isti'mâl olunur oldu.

Hâiyye Olan Edviyenin Elli Yedincisi Hâzâzu's-Şaħr: حزاز الصخر

Hâ-i mühmeşe ve iki zâ-i mu'ceme ve beyneħimâda elif ile dir, Türkî lisânında ciger otu derler diye işâret olunmuştur, Latiniyye'de abaşka - باشقه derler ve ehl-i Mısr ħunĥâ-i kureys derler, Yaşlık yerlerde ve çi düşen mahallerde şuhûr üzerinde tuħluba müşâbih bir cismdir ki nebâtiyyeti ğâlibdir, onda kuvve-i câliye vardır ve bürüdeti şedîddir.

Fi'l-Mâhiyyeti: Câlînüs dedi ki hâzâzu's-şâħr bir devâdır ki hâcer üzerinde tekevvün eder, tuħluba benzer ve iki vechle tecfif olur; hâcerden cilâ ve tecfif iktisâb eder ve sudan bürüdet iktisâb eder ve bürüdet şedîde olduktâ cümüdü ve cefâfî icâb eder, pes hâcerden ve sudan hâzâzu's-şâħrda tecfif kuvvesi ħâşıl olur.

Fi'l-Havâşşı: Bu devâ müceffif ve müberridir. Dîskürîdüs der ki bu devâ demi kaç eder. Şâħib-i Kânûn der ki bunun kaç-ı dem eylediğine ben kâil olmadım. *Ve hâzâzu's-şâħr resmi Kânûn nüshalarından ancak tab ile olan nüshalarda meşhûrdur.*

Ve faşl-ı şâminin elli yedi edviyesi tekmilen ve tamâmen zıkr olundu.

Faşl-ı Tâsi' Harf-i Tâ İle Muşadder Olan Edviyede Kelâm-ı Mufaşşal u Müşebba'cdir O Faşlda Biz Otuz İki Edviye Beyân Eyleriz

Evvelkisi Tabâşîrdir: طباشير

Bunda iki kavıl vardır: Kavıl-i evvel budur ki tabâşîr kanâ dedikleri nebtin 'atîk olanlarının cevfindе bulunur; kanânın sâkı u'kdeli ve boğumlu olur, 'u'kdelerinde bulunan ecved olur. Ve kavıl-i şânî budur ki tabâşîr zikr olunan kanâ nebâtının ihtirâkıdan tekevvin eder ve o nebâtın remâdiyeti tabâşîr olur ve ihtirâkı bu vechle olur ki ehviyenin hübübandan evvel nebâtın ağşamı ihtikâk eder ve biri birleri ile tokuşmak ile o nebtin nâriyeti zühür edip yanar ve remâdiyyeti tabâşîr olur ve fülül-i esved bulunan mahallerde bulunur ve ecvedî beyâdı müştedd olup derâhim gibi aqtâ-ı müstedîre olanlar olur ve koyun kenîğinin muhrâkı ile gâşş olunur ve onun müşâbeheti ancak bi-hâsebi's-sûret olur. Ve şâhîb-i Kânûn o iki kavılden kavıl-i şânîyi ihtiyâr edip der ki:

Fi'l-Mâhiyyeti: Tabâşîr kanâ dedikleri [180a] nebtin uşûl-i muhrâkıdır. Ve denilir ki riyâh-ı 'âşîfe o nebtin dallarını şiddet üzere tahrîk eyledikte ağşânları biri birine şiddet ile ihtikâk ve darb eder ve ondan nâriyyet zâhir olup nebâtın uşûlü ve dibi yanar. Ve tabâşîr bilâd-ı Hind'de olur. Ve b'âdî nüshada "Hind" bedeline "Şîn" vâk' olmuştur.

Fi't-Tabî: Tabâşîr derece-i şâniyede bârid ve derece-i şâlisede yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşsi: Tabâşîrde kabđ vardır ve def kuvvesi dahi vardır ya'nî râdi'cdir ve tahtlîli kalîl olur ve tebrîdi keşîrdir ve tecfîfi kabđı hâsebiyle müştedd olur, gül gibi tabâşîr dahi mürekkebü'l-kuvâdır.

Fi-A'dâi'r-Re'si: Kulâ'a nef'i olur ve tevahhuşa dahi menfa'ati olur.

Fi'l-A'dâi'l-Ayni: Gözde olan harâretli şişlere tabâşîrin menfa'ati olur.

Fi-A'dâi's-Şadri: Kalbi takviye eder, hafakân-ı hârâra nâfi'cdir ve mi'deye dökülen şafra hâsebiyle 'arîd olan gâşye kalbi takviyesi hâsebiyle nef'i olur eger tabâşîr sakı olunur ise, zîrâ râdi'c olmak hâsebiyle şafra'yı inşîbâbdan men'c eder. Ve tabâşîr kerbe dahi nâfi'cdir.

Fi-A'dâi'n-Nefdi: Hülfe-i şafra'yıyeyi men'c eder. Tab ile olan nüshalarda tâ ile "hılta" vâk' olmuştur, tâb'in tahrîfidir, şâhîh olan nüsha-i

sultāniyyedir, onda fā ile yazılmıştır, zīrā hilfe emrād-ı mʿdedendir, kab-
le'l-hadm tʿāmin defʿaten veyāhūd mütekarrihan hürücuna derler.

Fi'l-Hummayâtı: Hummayât-ı hâddeye nefi olur.

Ṭāiyye Olan Edviyenin İkincisi Ṭarḥündur: طرخون

İbn Kütbî der ki ṭarḥün bakla-i maʿrûfedir. Mesîḥî der ki ʿâkırkarhânın bakline derler. Mesîḥî'nin bu zıf mu gâlaṭ olur. Ve ṭarḥünün bezri olmaz diyenlerin kelâmı dahi kizbdır, pes bu iki nebtin dahi toḥumu vardır, zīrā at olunur ve filizleri dahi ğars olunur, kaşab miqdârı büyür. İntehâ. Şâhib-i Kânûn der ki:

Fi'l-Mâhiyyeti: Ṭarḥünün mâhiyyeti maʿrûfedir.²⁷² Eṭbbâ dediler ki ʿâkırkarhâ ṭarḥün-ı cebelinin asır ve köküdür.

Fi't-Tabî: Zâhir budur ki ṭarḥünün tabî'âtı derece-i sâniyeye [varınca] kadar ḥarr-ı yâbistir lâkin kuvve-i muḥaddresi vardır. Ve muʿtemed olmayan kimse der ki bârid-i yâbistir.

Fi'l-Havâşşı: Ruṭûbâtı tecfif eder, nâşiftir ve onda bir nevʿ tebrîd vardır ve kulâʿa nâfi'dir eger ṭarḥün maḍğ olunup ağızda imsâk olunur ise.

Fî-Aḍâi'n-Nefesi: Boğaz ağrısı ihdâs eder.

Fî-Aḍâi'l-Ġidâi: Haḍm-ı usretlidir.

Fî-Aḍâi'n-Nefdi: Şehvet-i bâhrı kaʿ eder.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Üçüncüsü Ṭaraḥşekükür: طرخشقوق

Nüşa-i sultāniyyede ve İbn Kütbî nüshasında ṭadan sonra rā ile yazılmıştır ve Kânûn'da âḥer nüshalarda lâm ile ṭalaḥşekük - طرخشقوق yazılmıştır, ṭaraşekük - طرشقوق dahi lügattir.

Fi'l-Mâhiyyeti: Mâhiyyeti maʿrûfedir ve hindebâ aşnâfındandır yaʿnî hindebâ-i berrîye itlâk olunur diye muḥarrerdir ve hindebâ resminde Kânûn'da dahi zikr olundu.

Fi't-Tabî: Bürüdeti ruṭûbetinden ekşerdir lâkin ruṭûbeti dahi vardır her ne kadar bürüdetinden eḳall olur ise ve tafşîli hindebâ resminde mürür eyledi.

272 “Ṭarḥün” maʿrûf nebtir ki Türkide taḥrîf edip “tarkun” derler.

Fi'l-Havâşşı: Müberrid ve müfettihtir.

Fî-A'ḍâi'l-Aynı: Onda alın lebeniyet beyâd-ı 'aynı cālîdir.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: 'Uşâresi istiskâya nâfi' dir ve kebidde olan süddeleri teflîh eder.

Fi's-Sümûmi: Sümûma muḳâvemet eder, lüsûc üzere dımâd olunur huşuşan dımâdı 'aḳreb sokmasına ziyâde nâfi' dir.

Ṭâiyye Olan Edviyenin Dördüncüsü Ṭarfâdir: طرفی

Türkî lisânı üzere ulgun ağacı derler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Dîskürîdüs dedi ki ṫarfâ bir şeceredir ki ma'rûfedir, miyâh-ı ḳâime ya'nî göl kenârında olur, onun şemeri şüret ḫasebiyle zehre ya'nî çiçeğe benzer ve kıvâmında üşne kıvâmına benzer. Ve Mısr ve Şâm'da ṫarfânın bostânisi olur ve her cihetten bostânî berriye-müşâbih olur lâkin bostâninin mîvesi 'afşa benzer ve lisânı ḳabd etmekle diş ağrısı ihdâş eder, muḫarrıstır. Ve edviye-i 'aynda ve edviye-i femde 'afş bedeline isti'mâl olunur. Ve kan tükürene muvâfıḳ olur ve ishâle dahi muvâfıḳ olur eger şürb olunur ise.

Fi'l-Havâşşı: Ḳabdı ve cilâsi ve tenḳiyesi vardır, ma'a-hâzâ tecfîfi şedîd deġildir. Ṭarfâ suyu dahi cālî ve müceffiftir ve cilâsi tecfîfinden ekşerdir ve tecfîfi ḳabd ileidir, ammâ ṫarfânın şemefesi şedîdü'l-ḳabddır. Ve ṫarfâda miḳdâr-ı ḳalîl leṫâfet vardır ki o leṫâfet aḫḫar olan 'afşta yoktur, pes ṫarfâ telâftten mâ-'adâ ef'âlde 'afş maḳâmına ḳâim olur ve eṫıbbâ 'afşa bedel olmak üzere isti'mâl ederler.

Fi'z-Zîneti: Keşîrû'l-ḳaml olan kimseler ṫarfâ ṫabîḫi ile tenṫil olunur, ḳamlı ḳatl eder.

Fi'l-Evrâmı ve'l-Büşûri: Rıḫv ve balġamî şişlere ṫarfâ varaḳı ile dımâd olunur.

Fi'l-Hurâcı ve'l-Ḳurûḫı: Ṭarfânın duḫânı raṫḫ ḳurḫaları ve cüderîyi tecfif eder. Ve ṫarfânın saḫîḳi ve döġülmüşü ve külü âteş yanıġına ve ruṫûbetli ḳurḫalara zerûr kılınır ve şemeresi ve külü 'usretli ḳurḫaları kurutur ve laḫm-ı zâidi ekl eder.

Fî-A'ḍâi'r-Re'si: Yaprıġının ṫabîḫi şarâb ile maḫmaḫda olursa diş ağrısına nâfi' olur ve te'ekkül-i esnâna dahi nâfi' olur huşuşan mîvesi ziyâde nâfi' olur.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Müzmin nefsi olan kimseye tarfânın huşuşan semeresinin nef'i olur.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: Dalları sirke ile tabh olunup ve müherrâ olup hâll olunca kaynatılrsa tihâl üzere âfeti olan kimse ḍimâd eylese nef'i olur veyâhüd yaprağı ve dalları şarâb ile tabh olunup mathûl saqy olunsa nef'i olur. Ve tarfâdan meşribe ittiḥâz olunup mathûl olan kimse isti'mâl eylese nef'i olur.

Fî-A'ḍâi'n-Nefdi: Tarfânın ishâl-i müzmine nef' olur. Raḥimin seyelânı için hatunlar tarfânın tabihinde iclâs olunur. Ve tarfânın ḥabbı seyelân-ı raḥim için ihtimâl olunur ve yine seyelân-ı raḥim için semeresi şûrb olunur. *İbn Kütbî'nin eṣl resminde tahrîri üzere semeresi bilâ-zehr noḥûd miḳdârı ve noḥûddan ekber ve aşğar olur ve onun içinde biri birlerine muttaşıl ve mülteşik bezrler olur ve o büzûra-ḥabbu'l-eṣl üllâk olunur. Ve bu beyândan zâhir olur ki tarfânın ḥabbından murâd o-büzûr olur, zîrâ eṣl tarfânın şımf-ı kebîridir.*

Fî's-Sümûmi: Rüteylâ'sokanâ semeresinin nef'i olur.

Ṭâiyye Olan Edviyenin Beşincisi Ṭarâsîstir: طرائث

"Ṭursûs"un cem'idir. *Muḥammel el-Vaṇi der ki طرثوث [ṭursûs] (ṭânın ve şânın ḍammıyla) bir ottur ki yénir, ona tabihlér katında uşurgâz derler. İntehâ. Ve İbn Kütbî der ki tarâsîs biraz kıf alardır ki ḥaşebî olur ve o kıf-ı ḥaşebî bir neṣ nebâtıdır ki fuṭr gibi biter ve ekşerî havuç gibi yere batar ve onda ḥumret vardır ve ekşeriyâ noḥûd nebâtının altında ve derelerde ve ağaçların altında olur. Ve'l-hâşıl tarâsîs bir neṣ nebât-ı fuṭr'dır ki kırmızı-sı ḥulv olur ve mekûldür ve ebyadı mürr olur. Kânûn der ki:*

Fî'l-Mâhiyyeti: Biraz ḥaşeb kıf'alarıdır ki onda ta'afün vardır, parmak kalınlığında olur ve uzunluğu qarâr üzere deḡildir, biri birinden ṭulda eḡall ve ekşer olur ve ta'mında kabḍ vardır, lisânı kabḍ eder ve levni ağberdir ve kuvveti cülleñâr kuvveti gibidir. Ve denilir ki tarâsîs bâdiyeden ve çöllerden gelir.

Fî'l-Havâşşı: Kâbıddır, Denildiği üzere bi'l-cümle a'ḍâda demin hareketini men' eder.

Fî'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Müsterḥiye olan mefâşılı takviye eder.

Fî-A'ḍâi'l-Ġidâi: Mi'de istirḥâsına nef'i olur ve kebidde dahi nâfi'dir.

Fî-ʿdâi'n-Nefdi: ʿAklı vardır ve nezf-i demi habs eder, ihtilâf-ı deme ve aġrâsa nef'i olur eger ʿarâşîş keçi sütü içinde taḡḡ olunup içilir ise. “İhtilâf-ı dem”den murâd berâz yerine tîz tîz kan gelmekle müsterâha gidip gelmektir. “İhtilâf-ı aġrâs” baġarsaklarda olan fullâ gibi ruḡbetler eriyip ḡurûc etmekle müsterâha tereddüd etmektir.

Fi'l-Ebdâli: ʿArâşîşin bedeli yumurta kabuġu ḡurâkasının maġsülünden niş vezni ve südüs vezni mazu ve ʿöşür vezni şamġ-ı ʿArabîdir.

Ṭâiyye Olan Edviyenin Altıncısı Ṭalktır: طلق

Kâmûs'ta mezkûrdur ki “ṭalk” bir devâdır ki âteş yanığına [180b] onunla ṭilâ olursa mânî olur ve meşhûr budur ki lâm sâkin olur veyâḡûd “telk” lafzasının lahnıdır. Ebû Ḥatîm ḡikâye eder ki “ṭalk” مثل [mişl] gibidir ve bir ḡacer-i berrâktir, dakḡ okundukta kat kat şafâyihi ve şaziyyeleri olur, nâimen dakḡ olunmaz, ḡammâmlarda olan depe camları yerine onlardan medâvî itihâz olunur. Ve ṭalkın ecvedî ṭalk-ı Yemânî baʿdehu ṭalk-ı Hindî ve baʿdehu ṭalk-ı Endelüsî olur. Ve ṭalk ḡall olunmaz illâ ḡile ḡe ḡall olur ve ḡallin ḡifesi budur ki ḡaşâ taʿbir olunan ḡurde taşlar ile ṭalk bir ḡırka içine vaḡ olunup o ḡırka mâ-i fâtir içine idḡâl olunur ve ḡall olunca kaşar zîsk ile taḡrîk olunur ve kaşan ḡall olsa ḡırkadan suya çıkar ve sudân taşfiye olunup ṭalk-ı muşaffâ aḡz olunur ve güneşe kõnulup kurutulur. İntehâ mâ fi'l-Kâmûs.²⁷³ Ammâ şâḡib-i Kânûn der ki:

Fi'l-Mâhiyyeti: Baʿdı etḡebbâ dediler ki merḡâya ṭalkı saġyda ḡaḡar var, zîrâ miʿdenin şezâyâlarına ve ḡamllarına ṭalk yapışır ve teşebbûş eder ve boġaza ve merî dedikleri ʿaʿam mecrâsına teşebbûş eder, binâen ʿaleyh ḡalle muḡtâc olur. Ve kaşan ḡalli murâd olursa bir ḡırka içine vaḡ olunup o ḡırka içine kıṭaʿ-ı cemed yaʿnî buz parçaları veyâḡûd ḡaşât-ı miʿâ idḡâl olunur ve o ḡırka içinde ḡall olunca ḡadar taḡrîk olunur. Ve eger ḡırka içine ḡaşâ ile konulur ise ḡallinde lâ-maḡâle suya ġams olunup daldırılmak lâzımdır ve eger ṭalk ḡırka içinde ferk olunup bir kûze içinde nefḡ olursa yaʿnî silkilse baʿdehu o silkilen eczâlar aḡz olunup şamġ suyu

273 “Ṭalk” ʿurûḡ-ı ʿarûs dahi derler ve kevkebu'l-arḡ dahi denir, Yûnân diyârına Kıbrıs'tan meclûb olur diye Kânûn'da ḡin-i Şâmûs resminde gelir.

ile ve ğayri sular ile isti'mâl olunsa isti'mâl eden insânın ma'lûb olan ğarağına ziyâde nâfi' olur.²⁷⁴

Fi'l-İhtiyârı: ˆalkm mükellesi akvâ ve eltaf olur.²⁷⁵

Fi't-Tabfı: Derece-i ûlâda bârid ve derece-i şâniyede yâbistir.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşı: Kâbıddır ve kam hâbistir. Ve nûrede isti'mâl olunur. Bûles ve ğayrinin zu'fmu üzere nûre ile isti'mâli tecfîfi ekşer olsun içindir. Ve ˆalkı nâr ihrâk eylemez lâkin hîle ile ihrâk eder.

Fî-A'đâr's-Şadı: Şedy ve mezâkîr veremlerine nâfi'dir ve kulak ardında ve sâir rıhv olan lahm veremlerine dahi nâfi'dir lâkin menfa'ati o veremlerin zamân-ı ibtidâsında olur.

Fî-A'đâr'n-Nefesi: Lisân-ı hamel suyu ile ˆalk olunsa kan tükürmeği habs eder.

Fî-A'đâr'n-Nefdi: ˆalkın mağsûlü rahımından ve mağ'adesinden dem seyelân eden kimseye sağy olunsa veyâhûd tılâ olunsa demi habs eder ve züsentâriyâya nef'i olur.

ˆaiyye Olan Edviyenin Yedincisi ˆuĥlubdur: طحلب

ˆânın dammu ve hânın sükûnu ye lâmin dammu veyâhûd fethi ile su yüzünde olur, ona b'adı vilâyetlerde yosun derler;²⁷⁶ kezâ fî-tercemeti's-Sıhâh. İbn Kûtbi der ki ˆuĥlub iki kısımdır: Evvelki kısmı huyûdîdir, haytlar gibi olup telebbüd eder ya'nî keçe gibi biri birine yapışır ve bu nev' akar su kenârında olur, mâ-ı râkidde olmaz. Ve âher kısmı biri birinden ayrı olur ve ona ĥur'u'd-đafâd' derler ve bu ikinci kısm miyâh-ı kâime ve cereyân etmeyen göllerde olur.

Fi'l-Mâhiyyeti: Nehrî olan ˆuĥlub mâi ve arđı olur ya'nî cüz'-i mâi ve cüz'-i arđiden mürekkeb olur. Ve bahrînin kabđı ziyâde olur. *Kânûn'un*

274 İĳâd olunan nâra ˆalk idhâl olunup ihrâc olunsa hâli üzere ihrâc olunur, âteş onu yakmaz. Ve bir 'udva ˆalk ile tılâ olunsa o 'udvu dahi âteş yakmaz. İbn Kûtbi'de mezkûrdur.

275 "Kils" kireç ma'nâsıdır. Ve ekşeriyâ teklîs hâcer mişli bir nesneyi teshîn edip üzerine su dökmek ile olur. İhtimâldir ki bu mağâmda murâd vech-i müteĳaddim üzere ĥall etmek ola, zîrâ maĥlûl olan ˆalk ebyağ olup suyun dibine rüsüb eder ve kils-i daĳk gibi olur.

276 "ˆuĥlub" kurbağa yosunudur.

nehrîden murâdı kısım-ı evvel ve bahrîden murâdı kısım-ı şânîdir. Ammâ tuhlubu'ş-şahr dedikleri bizim hazâzu'ş-şahr dediğimizdir ki onu mahallinde beyân eyledik.

Fi't-Tabî: Tabî bāridir.

Fi'l-Havāşşî: Demi hābistir, her 'uḍvdan akan kam kaḩ eder, eger tılā olunur ise bahrînin bu fi'li eşedd olur.

Fi'l-Evrāmi ve'l-Büşûri: Evrām-ı hārre ve ḩumre ve nemle üzere tuhlub vaḩ olunur ve kezālik [‘ades] ve sevīk ile tuhlubdan ittiḩāz olunan devā dahi vaḩ olunur.

Fi'l-Ālātu'l-Mefāşılı: Tuhlub niḩris-i hārre üzere ve evcāc-ı hārresi olan mefāşil üzere vaḩ olunur. Ve tuhlub zeyt-i ‘atīk ile kaynatılsa sinirleri tel-yīn eder.

Fi-Aḩdān'n-Nefḩi: Şafneyne yānī ḩuşyelefi kīsine bağarsıkları nüzül etmekle ḩaylesi olan kimseye tuhlub ile ḩimād eylese ḩaylesini idmār eder.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Üçüncüsü Ṭihāldir: طحال

Kitāb vezni üzeredir.

Fi'l-Māhiyyeti: Māhiyyeti ma'rūfedir ki ḩayvānlarda olur, dalak derler.

Fi'l-İḩtiyārı: 'İnde'l-etrbā aḩilenin ũbben menfa'atlısı ḩinzir Ṭihālî olur, ma'a-hāzā onun keymūsu redidir.

Fi'l-Havāşşî: Ṭihāle ḩabddan bir cüz' vardır ve dem-i sevdāviyi tevlid eder.

Fi-Aḩdān'l-Gıdāi: Ṭihālînin 'uḩuşatı ḩasebiyle ḩaḩmı baḩır olur.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Dokuzuncusu Ṭālîsferdir: طالیسفر

Bu devā mezālīk-ı aḩdāmdandır. İbn Kütbî der ki bu devā Ĝāfiḩî katında besbāsedir ve baḩḩalar katında bir neḩ şecere-i Hindînin 'ırḩıdır ve İbn Cülcül katında lisānu'l-şaşāfirdir ve baḩḩalar katında bir neḩ 'uşb ve ottur ki onu ipek kurdu ra'y eder ve Mecūsî katında zeytūn-ı Hindînin yapraḩıdır. Pes bu cümlesi ḩalaḩtır ve ṭālîsferin māhiyyetine muḩālîftir belki ṭālîsfer biraz ḩuşurdur ki Hind'den gelir, ḩalīza olur, ḩabḩ-ı şedīdi vardır, lisāni ḩabḩ eder, onun için ḩānûn dedi:

Fi'l-Mâhiyyeti: Tâlisferin mâhiyyeti biraz kuşur-ı Hindîdir ki onda kabđ ve hiddet ve kalîlen ʿıtrıyyet vardır ve onda cevher-i arđıyye ekşerdir ve cevher-i laţîfi kalîldir.

Fi't-Tabı: Muʿteber olacak miqdârı harr ve berdi Cālînûs katında zâhir ve mütebeyyin değildir. Ve baʿđılar dediler ki derece-i şâniyede hârr ve yâbistir.

Fi'l-Havâşşı: Onda kabđ ve tecfif-i şedîd vardır ve taħlîli dahi vardır, cevâhir-i keşîreden mürekkebdir lâkin cevher-i arđisi ekşerdir.

Fi'Acđai'n-Nefdi: Zerebden ve kurûh-ı emʿadan ve rahimden olan nezf-i demden ve kezâlik maķʿadede olan dem nezfinden nâfiʿdir ve bevâsire dahi nefʿi vardır.

Ṭâiyye Olan Edviyenin Onuncusu Ṭayʿandır: طيعان

Ṭabʿ ile olan nüshalarda tādān sonra rā-i mūhmele ile ve yādan sonra kâf ile ve baʿđı nüshada ʿayn ile ṭarīkân - طريقان ve ṭarʿān - طريعان yazılmıştır; İbn Kütbî'de mezkûr değildir.

Fi'l-Mâhiyyeti: Bir nevʿ nebttir ki rebî'de biter ve bezri ʿuşfur bezrine benzer.

Fi's-Sümûmi: Ṭabîhi ilâmın soktuğu maħalle dökülse vecaʿı sâkin olur. Ve selîm olan ʿudva ṭabîhi şabb olunsa neħş-i efʿadan hâdiş olan vecaʿ o ṭabîhten hâdiş olur.

Ṭâiyye Olan Edviyenin On Birincisi Ṭīn-i Maħtûmdur: طين مختوم

Bu ṭīn bir tepeden ve mürtefiʿ maħallden meclûb olur ki o maħall-i mürtefiʿin bulunduđu şahrāya Ĥire - خيرہ dedikleri bir mevdiʿdir ki onda ağaçtan ve ottan ve taştan ve kayadan bir nesne yoktur, arđ-ı melsâdir ve kâf'dır.²⁷⁷ *Bu mişlli düz yere Ĥire tesmiye olunur, onun için Kerbelā'ya dahi Ĥire derler Ĥā-i mūhmele ile ve iki noķtalı yā ve rā-i mūhmele iledir. Şāhib-i Kānūn der ki bu ṭīnin aħvālini bana o maħalli gören kimse iħbār eyledi ki o ṭīne ṭīn-i kâhinî derler onun için ki sâlif-i ezmānda o ṭīni kimse*

²⁷⁷ İbn Kütbî der ki ṭīn-i maħtûm maġribî baħrde Lim[n]os ceziresinden meclûb olur ki Arţāmîs-i ʿĀbid'in heykeli o cezirededir ve o heykelin kayyim-i vâhidî vardır ve o kayyim bir ʿavrettir, ilā āĥiri mâ-kāle.

aḥz eylemezdi, bir kâhine ‘avret var idi, ancak o ‘avret aḥz eder idi ve o vakte maḡre-i kâhine derlerdi, ḥaḳîkaten o ḫn maḡre idi ya‘nî kırmızı toprak idi ki onda nebât bitmez idi ve kâhine ‘avret aḥz ederdi. Ve o toprak Arḫamis olduḡu maḥallde olur idi. Ve Arḫamis bir ‘âbidin adıdır, taṣvîr olunup ūreti o maḥalle vaḫ olunmuştı ve o kâhine ‘avret o ūretin muḥâfızası ve sâdini idi ve o topraḡı ūhrine indirip onu bulamaç gibi edip ya‘nî su ile karıştırıp kuvvet ile taḫrîk eyledikten sonra ḥareketten sâkin olup arḫiyyeti rûsûb edince ḫadar terk eder idi sonra mâiyyetini ūabb edip arḫiyyette olan ḡalîz nesnelere ḫard edip ūem‘ gibi dūsümetli ve lüzücutli olan arḫiyyetten ḫurşlar yapıp üzerini ḫatm eder idi. Ve Dîūşürîdûs katında zıkr olunan maḥallde bir kehf vardır, ḫn-i maḫtûm o kehfın ḫnidir, tûyûsun ya‘nî ergeç keḫilerin kanı ile o kehfın topraḡı yoḡuruşup ḫnine ḫn-i maḫtûm tesmîye olunur. [181a] Ba‘ḫılar o ḫne taḫlîd edip fark ve temyîz olunmayacak ḫadar ḡaşş ederler.

Fi'l-İhtiyârî: ḫn-i maḫtûmun ecvedî râyiḫası ūibt ya‘nî durak otu râyiḫasında olup aḡızdan akan kanı kesen ve lisâna yapışıp ta‘alluḫ edendir.

Fi'l-Ḥavâşşî ve'l-Ef‘âlî: Bûles dedi ki bir devâ yoktur ki ḫn-i maḫtûmun demi ḫaḫından ziyâde demi ḫaḫ eyleye. Ve bu ḫn ḫn-i ūâmûs’tan dahi aḫvâdır ve kuvveti o mertebeye bâliḡa olur ki cidden verem-i ḫârri olan ‘uḫv onun kuvvetini ihtimâl eylemez ve ḫuşûşan ‘uḫv-ı nâ‘im aṣlâ ihtimâl eylemez belki ondan bir nev‘ ḫuşûnet iḫsâs olunur. Ve bu ḫn müberrid ve muḡarrîdir.

Fi'l-Evrâmî ve'l-Bûsûrî: ḫârri olan ūişlerin zamân-ı ibtidâsında menfa‘ati olur.

Fi'l-Ḥurâcî ve'l-Ḳurûḫî: Tâze olan cirâḫatları idmâl eder ve ‘usretli olan ḫurḫalara menfa‘ati olur ve âteş yanıḡını taḫarruḫtam men‘ eder ve taḫarruḫ eyledi ise saḡaltır.

Fi'l-Âlân'l-Mefâşılı: Saḡta katında isti‘mâl olursa aḫḫâyı ḫıfz ve me‘ḫûf olan ‘uḫvları cebr eder ya‘nî âfetini giderir ve mevâddın ellere ve ayaklara inşibâbını men‘ eder ve te‘ekkülü men‘ eder.

Fî-Aḫḫâr-Re’sî: Nezleyi men‘ eder ve aḡızdan ve lişeden ya‘nî diş etlelerinden seyelâmı men‘ eder.

Fî-A' dâi'n-Nefesi ve's-Şadri: Sağta katında isti'mâl olunsa aḥşâyı hıfz eder ve sill marağına nâfi' olur ve akciğerde olan kırḥayı kurutmakla kan tükürene mef'i olur.

Fî-A' dâi'n-Nefdi: Em'âda olan ḥabîs saḥclara saqy olunsa veyâhüd ihtikân olunsa nâfi'dir ḥuşuşan şurûfete ve ḥumrete mâil mâ-ı 'asel ile evvelâ ihtikân olunup ba'dehu mâ-ı milḥ ile ihtikân olunup üçüncü ihtikân tîn-i maḥtûm ile olsa ziyâde nâfi' olur. *Bu maḥâmde nüshalar muhtelifedir, ba'dında şurûfet - صرفت fâ ile ve ba'dı âherde şurûmet - صرومت mîmle yazılmıştır. "Şırf" bir devâdır ki şıbgdır, aḥmer olur, onunla nâ'l tasması boyarlar. Ve "şarm" kaş maf'nâsına olur. Aḥmer-i nâşf olan bal kuvvetli olur, munkaṭf olmaz; munşarım olan bal kuvvetsiz olur. Ve zâhir budur ki "şurûfet" nüshası şahîhadır.*

Fî's-Sümûmi: Sümûm ve nühûşa mukâvîm olur şarâb ile saqy ve sirke ile tîlâ olunur ise. Ve tîn-i maḥtûmın kaçan ḥâlîşi saqy olunsa gâseyân ile semmi kâzıf ve remy etmekten ḥâlî olmaz ḥuşuşan semm saqy olunmazdan evvel tîn-i maḥtûmu şürb eylese semmi ziyâde gâseyân ve kay'la iḥrâc eder. Câlînüs dedi ki ben tecrîbe eyledim ki tîn-i maḥtûm ile mütteḥaz olan devâ-i 'ar'ar erneb-i baḥrînün lez'ine ve zerârîḥin semmine menfa'ati vahyen ve serî'an olur ve o devâ saqy ile fi'l-hâl semmi kâzıf eylediğini müşâhede eyledim ve kuduz kelbîn adâsına o tîni şarâb ile tecrîbe eyledim ve o tîni sirke ile ef'î nehşi üzere ben tîlâ eyledim. Ve bu tîlâdan sonra iskürdiyûn veyâ kañtûriyûn yaprağı maḥall-i nehşin üzerine vaçf olunur. İlä hünâ kelâmu Câlînüs.

Ṭâiyye Olan Edviyenin On İkincisi Ṭîn-i Muṭlaqtır: طين مطلق

Ṭîn-i muṭlaq o eczâ-i arđiyyedir ki biri birleriyle mülte'ime ve mülteşika ola. Eger o tîn reml ve ḥaşât ve o mişlli muḥâlîtlerden ḥâlî olur ise ona tîn-i ḥurr derler.

Fî'l-Mâhiyyeti: Her mevdi'de olan tîne muṭlaқан tîn derler.

Fî't-Tabı: Ṭînin cümlesi bâriddir.

Fî'l-Ḥavâşşı: Müceffiftir, cilâsı vardır. Ve güneşli maḥallde olan tîn-i ḥurr ya'nî kumsuz ve taşsız ḥâlîş toprağın tîni müterehhil olan bedeni bilâlez' tecfif eder tağriyesi olmak ḥasebiyle, eger o tînin içinde ḥazef küsâre-

leri veyâhûd güneşte muhterik olan dīvārm kūsāre-i mederleri olmaz ise. Ve bu muhterik olan nesnelere biri o fīne maḥlûṭ olur ise olur ise o fīli işlemez. Ve fīn-i mutlakta kuvve-i muḥallile vardır ve bu fīn-i mutlak merreten uḥrā ḡasl olursa müceffif ve ḥarr ve berdde mu'tedil olur ve laṭif olur. *Ve bi'l-cümle nüşhalarda* مرة اخرى فان *vākṣ* *olmuştur*, *‘ibāret-i şaḥīḥa* مرة بعد اخرى *olmaktır*, “*bāde*” *kalem-i sehvdır*, *zīrā fīnin ḡasli mūrūr eylemedi ki ḥattā merreten uḥrā ‘ibāreti şaḥīḥ ola.*

Fi'z-Zīneti: Müterehhil olan laḥmı şedd eder ya'nī gevşek olan laḥmı katı eder.

Fi'l-Evrāmi ve'l-Büṣūri: Fīn-i kayrūtī ile ḥanāzīr ve şalābāt üzere vaḍ olunur.

Fī-Aḍdāi'l-Ġidāi: Müsteskūn ve maḥlūlün güneşli maḥallerin fīnleri ile tīlā olunurlar ve nef-i beyyin-ü zāhīr ile intifa' ederler ve bu vechle tīlā istiskā-i laḥmīye keşiren şifā olur.

Ṭāyye Olan Edviyenin On Üçüncüsü Fīn-i Ermenīdir: طين ارمني

İbn Kūtbī der ki bu fīn Ermen ve Ermeniyeye nāḥiyesinin cānib-i baḥrī-sinden meclūb olur, ḥumrē ve şufre ve şevāda meyli olur, rāyihası ṭāyyibe ve cirmi şakīl ve lisāna lüṣūkū olur. İntehā, Şaḥīb-i Kānūn der ki:

Fi'l-Māhiyyeti: Bir nev' fīn-i aḥmērdir ki ḡubrete māildir ve ma'ṛūf ve meşhūr bir fīndir ki onu boyacılar altın boyasında istīmāl ederler ve fīn-i Ālānī fi'lede bu fīn-i Ermenīye qarīb olur. *Kānūn'un Ālānī dediği fīnin māhiyyeti istīmāl eylediğimiz nüşhalarda mezkūr deḡildir lākin Kāmūs'ta der ki* أَلِينُ [Elīn] (أمير) [emīr] *vezni üzere) Merv diyārında bir karye ismidir. Ġālib-i ihtimāl budur ki o fīnin ma'ḍini o karyede ola; nisbetinde yāi elife kalb ile fīn-i Ālānī uḫlāk oluna. Ve lūgat-ı Fārsīde “elāne” gölge ma'nāsına olur.*

Fi't-Ṭabı: Fīn-i Ermenīnin ṭabı derece-i ūlāda bārid ve derece-i şāniyede yābistir.

Fi'l-Ḥavāşşı: Tecfifi ḡāyete bāliḡ olmakla demi ḥabs eder.

Fi'l-Evrāmi ve'l-Büṣūri: Şürb ve tīlā olursa ṭā'ūnlara nef'i olur ve 'ufūneti sa'ydan men' eder ya'nī bir 'uḍvda olan 'ufūnetin aḍā-i sāireye yayılmasından men' eder.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Bu tînin fi'li emr-i cirâhatta 'acîb olur.

Fî-A'ðâi'r-Re'si: Nezleyi men' eder ve kulâ'a nâfi' olur.

Fî-A'ðâi's-Şadri: Nefs-i deme ceyyid olur ve riyede olan çurhayı tecfif etmekle sill marağına nef'i olur ve nevâzil hasebiyle dîk-ı şadri olanlara bu tîn 'ilâc olur.

Fî-A'ðâi'n-Nefdi: Bağarsık yaralarına ve ishâle ve rahimin nezfine bu tîn ceyyid olur.

Fi'l-Hummayâtı: Sill marağından olan hummâya nef'i olur ve huşuşan vebâ hummâsına nef'i ziyâde olur. Ve bir kavm tîn-i Ermenînin şarâb-ı raqîk ile şürbüne müdâvemet etmekle vebâ-i 'azîmden sâlim oldular. *Kânûn* şâhibi der ki vebâ hummâsında tîn-i Ermenî saqı olursa lâzımdır ki şarâb ile saqı oluna, zîrâ şarâb o tîni kalbe akıtır ve fi'lini kalbde icrâ eder ve o şarâbı dahi saqı eden kimse mâ-i verd ile mezc edip karıştırırsın.

Ṭaiyye Olan Edviyenin On Dördüncüsü Tîn-i Şâmûstur: طين شاموس

Mînden sonra vāv ileddir, vâvsız dahi lügattir. Kāmūs 'ta der ki "Şâmis" Yûnân'da bir cezîredir, o diyârda olan üç yüz cezîrenin fevkindedir. İbn Kütbî müfredâtında ve Hâşimî Fârsî lisânı üzere te'lîf eylediği lügatte der ki tîn-i Şâmûs iki şıf üzere olur: Birisi keşif ve zü-şafâyiğ olur, misenneye ya'nî bileği taşına benzer, kalîlen berîki ve lem'ânı olur ve ona kevkebü'l-arđ ve kevkeb-i Şâmûs tesmiye olunur, nitekim tılkın dahi lem'ânı olmak hasebiyle kevkebü'l-arđ tesmiye olunur. Ve şıf-ı âherinin levni ebyad olup beyâdlığı nihâyete ve gâyete bâliğ olur ve hafîf olur, dibk gibi lisâna lüşûku olur Ve su ile inmâ ya'nî ezmek ve raqîk seyyâl etmek murâd olursa terkîki sehl ve serf olur ve mecessesi leyyin ve tefettütü serf olur.

Fi'l-Mâhiyyeti: Fâdil-ı mâhir Câlînûs hâkîm der ki biz tîn-i Şâmûstan kevkeb-i Şâmûs tesmiye olunan tîni isti'mâl eyleriz. Şâhib-i *Kânûn* der ki ben derim ki Câlînûs'un bu kelâmına binâen ba'dılar zann eylediler ki tîn-i Şâmûs tılkın kendidir ve menşe'-i zannları budur ki tılka dahi kevkebü'l-arđ tesmiye olunur lâkin bu zann fâsiddir, zîrâ Şâmûs Yûnân cezâ-yirinden bir cezîrenin ismidir ve muhaşşilûndan bu fennde hibresi olanlar zikr edip tılkın ba'dı ahvâlini beyân eylediler ki tılğ Yûnân bilâdında olmaz belki o bilâda tılğ Kıbrıs cezîresinden gelir, *pes tılka ne keyfiyyette*

ñin-i Şâmûs tesmiye olunur! Ve ma'a-hâzâ ismde ittiḥād mâhiyyette ittiḥâdi icâb eylemez ve zâhir [181b] budur ki ñin-i Şâmûs başka ve talḫ başkadır.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Câlînûs der ki ben derim ki demi ḥabste bu ñin ñin-i maḥtûm gibidir ve âḥer emrlerde dahi ñin-i maḥtûm gibidir. Ve Şâmûsun havâiyyeti ñin-i maḥtûmdan çoktur, memelerde olan şişlere nâfi'dir havâiyyeti ekser olduğundan, ḥiffeti şedîde ve ziyâdedir. Ve ñin-i maḥtûmdan Şâmûsun lüzüyeti ziyâde olur ve a'lek olur ya'nî sakızlığı ziyâde olur. Ve maḥtûm, Şâmûstan aqvâ olur.

Fi't-Tabî: Ñin-i Şâmûs a'lik ve lezic ve muğarrîdir ya'nî onda sakızlık ve lüzüyet ve tağriye vardır ve ğasle muḥtâc olmaz ve tebrîdi ḳalîldir velâkin ḥarâreti söndürür ve teskîn eder, eṭibbânın maḳâlâtı böyledir.

Fi'l-Evrâmî ve'l-Büşûri: Bu ñin evrâm-ı ḥarreyi sâir ñinlerden ziyâde zamân-ı ibtidâda men' eder ve emrâd-ı sedye menfa'atlıdır. Ve bir uḍvun maradına menfa'ati olsa ñin-i maḥtûm gibi o uḍvda ḥuşûnet-i teşennüci iḥdâş eylemez ve ñin-i maḥtûmda o ḥuşûnet iḥsâs olunur, Şâmûsta iḥsâs olunmaz.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûḥî: Şâmûsta a'likîyyet ve sakızlık ziyâde olduğundan ḥarḳ-ı nâra maḥtûm kadar nâfi değildir.

Fî-A'dâi'l-Mefâsîlî: Ḳalîlen niḳrise menfa'ati olur.

Fî-A'dâi'l-Aynî: Tabâḳa-i ḳarniyyede arıda olan nûfâtâta ve kabarlara nef'i olur.

Fî-A'dâi's-Şadri: Sedye ve kulak ardında olan şişlere nâfi' olur.

Fî-A'dâi'n-Nefdi: Rahimden demin inficârına ve akmasına ve iḥtilâf-ı deme ya'nî berâz tarîḳinden demin ishâline nef'i olur.

Ṭaiyye Olan Edviyenin On Beşincisi Ñin-i Me'küldür: طين مأكول

İbn Kütbî der ki Sîrân dedikleri mevḏ' den bir nev' ñin meclûb olur, ziyâde yeşil olur ve zencâra müşâbih olur ve ta'mı tayyib olur ve o ñin ekl olunur ve çok dararı olmaz. İntehâ. Lâkin ñin-i me'kül diye müt'e âref olan ñin-i Neysâbüri'dir ki ona ñin-i İsfahânî dahi derler.

Fi'l-Mâhiyyeti: Bir ma'rûf ñindir, hatunlar onu ekl ederler.

Fî-A'dâi'l-Ġidâi: Müseddid olur ve mizacı ifsâd eder lâkin fem-i mi'deyi taḳviye eder ve ta'âmın veḥâmetini izâle eder ve bu menfa'ati var iken ben

o fînin isti'mâl olunmasını tecvîz eylemem. Ve onun kay'ı men'ce hâşşiy-yeti vardır. Ve ba'çılar iddi'â ederler ki fîn-i me'kûlü ekl nefesi tat'yib ve tefrîh eder, ba'çıların o kelâmı ancak ekl-i fîne müştâk ve müştahî olanlara kıyâs ile olur ve o iştiyâk ve iştihâ ta'âma olan hırş-ı şehveti qarh ve cerh edip ifsâd etmekle ve mecrâ-yı tabî'isinden ihrâc etmekle olur. *Bu mevâf' de Kânûn nüshaları muhtelifedir, eşahh olan nüsha-i sultâniyyedir, onun 'ibâ-reti budur:* فذلك بالقياس إلى المشتاقين إليه المشتهمين إياه بما يحدث من قروح الطغرة بالشهوة *Pes bunun tercümesi bizim zikr eylediğimiz vech üzere olur, zîrâ Kâmûs 'ta "tağr"ı "dağr" ile tefsîr eder ve "dağr"ı dahi şıbyânın süte doymamasıyla tefsîr eder ve bu mahallde hırş-ı ta'âm murâd olmak zâhir olur. Ammâ tab' ile olan nüshalarda fâ-i mühmele mukâbilinde mu'ceme vu'kû'u ve gayn-ı mu'ceme²⁷⁸ vu'kû'unun bir vechle mâ'nû-yı şahîhi yoktur.*

Ṭâiyye Olan Edviyenin On Altıncısı Ṭîn-i

Beled-i Maştakîdir: طين بلد مصطكي

Maştakî Habûs - جوس dedikleri cezîrede nâbî't bir nev' ağacın şamğıdır ve bu fîn o cezîrenin fînidir, onun için ona fîn-i Habûsî dahi derler. Ve ba'çılar beledi hazf edip fîn-i maştakî derler. Bu fînin tab'atı hârredir, sâir at'yânın tab'atlarına muhâlifdir. Ve bunun ef'âli tamâmen İbn Kûtübî müfredâtında mezkûrdur.

Fi'l-Mâhiyyeti: Cilâsı ve ğasli vardır, et bitirir.

Ṭâiyye Olan Edviyenin On Yedincisi Ṭîn-i Akrîṭustur:

 طين اقرطس

Kânûn nüshalarında âhiri sîn-i mühmele ile resm olmuştur, ammâ Suyûtî der ki "Akrîṭuş" hemzenin fethi ve kâfın sükûnu ve rânun kesri ve fâ-i mühmele ve şîn-i mu'ceme ile mağribde bir cezîredir. Ve Kâmûs 'ta der ki o rabṭ ile merbûṭ olan lafz bir cezîre-i meşhûredir, baħr-i Rûm 'da olur ve onun devri üç yüz elli mîl olur veyâhûd on beş günlük mesâfe olur ve eger âhirinde hâ-i resmî yazılır ise Mısr 'da bir beldenin ismi olur ki ondan Mısr 'a peynir ve bal meclûb olur lâkin yâ bedeline Kâmûs 'ta nûn yazılmıştır, yâ ile mi olur yâhûd nûn ile mi olur taşriħan o kitâbların birinde zikr olunmamıştır. Şâhib-i Kânûn der ki:

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu fînin havâiyyeti keşîredir, zıkr olunan atyân-ı sāireye müşâbeheti vardır lâkin onlardan ad'af olur ve bi-ğayri lez'in cilâsı olur ve havâssı id'âf eder.

Fî-A'đâi'l-Aynı: Bu fîn gözde olan kırhâlara ve kühyeye nâfî'dir. *Ve Kâmûs'ta yazılan "kühye"nin mâ'ânîsinden maqâma münâsib olan kelef mâ'nâsıdır. Ve "kühye" dâf mâ'nâsına dahi gelir lâkin "kühye" "kırhâ" ile zıkr olunması şar'inedir ki mâ'nâ gözde olan kırhâyâ ve kelef bu fîn nâfî'dir demek olur.*²⁷⁹

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Bu fîn vilâdeti tesyîl ve tahfîf eder eţibbânın aqvâli üzere. Ve gebe hatunlara ta'lik olursa hamllerini muhâfaza eder.

Ṭaiyye Olan Edviyenin On Sekizincisi Fîn-i Kaymüliyâdir: طين قيموليا

Halîmî der ki kaymüliyâ iki türlü toprağın ismidir: Bir türüsü ak olur ve âher türüsü kızılığa mâil olur, Endelüs memlekeşinden veyâ Ermen vilâyetinden gelir, onda çok olur, eţibbâ katında mâ'rûftur.

Fi'l-Mâhiyyeti: Huneyn dedi ki fîn-i kaymüliyâ o fîndir ki zîrî demekle mâ'rûftur. *Ve "zîrî" bi-hasebi'l-lügat o fîndir ki tîrâb ile serkîn hal' olunur. Ve eţibbâ katında mâ'rûf olan kaymüliyâ iki şîf olur, birisi ebyad ve âher firfirî olur ve tabî'atı dâşim ve yağlı olucu ve bâridü'l-mecesse ya'nî yapışan kimse bürüdetini ihsâs eder ve o fîn sevâhil-i baħrdan meclüb olur huşuşan o mevđî'den meclüb olur ki ona Seyyirân derler. Kâmûs'ta vâkf olan vâv ile "Sîrevân" dır ve tefsîr edip der ki سِيرَوَان [Sîrevân] (kesr ile rânın fethi ile) bir küre ya'nî nâhiyedir ki ona Mâşebezân derler veyâhüd o kürenin yanında olan küre-i uhrâdır. Mısr'da bir beldeye ve Fârs'ta mâ'rûf bir mevđ'e ve Rey diyârında dahi bir mevđ-i mâ'rûfa Sîrevân derler. Ve İbn Kütbî, Seyyirân'dan meclüb olan fîne kaymüliyâ ıtlâkını fîn-i muţlak yazdığı maħallde inkâr eyledi.*

Fi't-Tabı: Bu fîn derece-i şâniyede bârid ve derece-i ülâda hârrdır ya'nî mürekkebü'l-ķuvâdır, onda bürüdet ve harâret cem' olmuştur ve harâret ve bürüdeti zıkr olunan derecelere bâliğa olmuştur.

279 Bu tercüme nüşhalarda "kühye" iki noktalı yâ ile olduğuna binâen olur lâkin zâhir olan budur ki "kühbe" bir nokta-i bâ olup nâsih tahrîf eylemiştir. "Kühbe" taht-ı 'aynda olan dem-i meyyittir ki siyâh olur ve bu fîn ile tîlâ olursa onu izâle eder.

Fi'l-Havâşşî: Bu fînin hâlişi keşîrû'l-menâfîc olur ve onda tebrîd ve tahtîl olur, kaçan ğasl olunsa tahtîli bâtıl olur.

Fi'l-Kurûhî: Bu fîn sirke ile idâfe ve hall olunsa âteş yanığına ve sâir cirâhâta sâ'atince ve teneffûz ve teverrüm eylemezden muqâddem tîlâ olunursa nefîc olur.

Fî-A'qâi'r-Re'sî: Hall ile idâfe olunan kaymüliyâ uşûl-i âzânda ve levzeynde olan evrâma ve mi'ade tahtında olan evrâma nâfîc olur.

Fi'l-Âlâtî'l-Mefâşılı: Cesedde olan evrâmın küllîsine nâfîc'dir.

Fî-A'qâi'n-Nefdî: Fîn-i kaymüliyânın iki kısmından her birisi huşyelerde olan şişleri telyîn eder.

Ṭâiyye Olan Edviyenin On Dokuzuncusu Fîn-i Kermdir: طين كرم

كرم [kerm] (kâfîn fethî ve rânin sükûnu ile) üzüm çubuğu mâ'nâsına, kezâ fi't-tercemeti li'l-Vanî. İbn Kütbî der ki bu fîn Sürîyâ nâm mahallden gelir, onunla evvel-i zuhûrunda kermi ağsânını şivarlar ve telîh ederler, o fîn ile mûlattağ olunan ağsân müfsid hayvânların ve sâir müfsidâtın ifsâdından maşûn olurlar, ve onun için o fîne fîn-i kerm tesmiye olundu. İbn Kütbî'nin hulâşa-i kelâmı budur.

Fi'l-Mâhiyyeti: Dîskürîdüs dedi ki bû fîn ard-ı Şâm'da olur, esvedü'l-levndir, erze haşebinden ittihâz olunan uzun kömür gibi olur ve onun içinde odundan müşakkağ ve şığâr parçalara şebîh nesnelere olur ve o müstahtîl [182a] cismin şaykâlî berâber ve müteşâbih olup su içinde veyâhûd dühn içinde saħk olunsa inhilâlî baṭî olmaz, ammâ o fînin ebyağı ve inmâcî baṭî olanları redî olur.

Fi'l-İhtiyârî: Vâcib olur ki onun esved olanı ihtiyâr oluna.

Fi'l-Havâşşî: Müceffittir ve tecfîfi lez'eden ba'îd değıldir ve dedikleri üzere bu fînde ednâ tahtîl dahi vardır ve kuvvet-i müberridesi vardır.

Fi'z-Zîneti: Kirpikleri inbât için maşnûc olan kuşllara bu fîn idhâl olunur, kezâlik tüyleri ve kaşları boyamak için ittihâz olunan şıbğa dahi idhâl olunur.

Fî-A'qâi'n-Nefdî: Bu fîn ile ba'đı kerre kerm telîh olunur hattâ yaprağı ve ağsânı bitince kadar kerm üzere mekş ettirilir ve o fîn kurtları katl eder. Ve o fînden şürb olunsa em'âda olan düdu ve hayyâtı katl eder.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Yirmincisi Ṭīnū'l-Mağredir: طين المغره

Fi'l-Māhiyyeti: Ṭīn-i ma'rūftur ya'nī aşı demekle ma'rūftur. Vankulu'da kırmızı toprak diye meşhurdur.

Fi'l-İhtiyārı: Ecedi Başdādī olup ecnebī nesnelere şevbinden ve ihtilâından hâli olanlardır ve ahmer-i kânī ya'nī şedîd kırmızılığa meyli olanlardır.

Fi'l-Havâşşı: Bûles zu'm eder ki mağrenin kabđ ve tecfifte fi'li mahtûmun kabđ ve tecfinden ekşerdir.

Fi'l-Kurûhu: Cirāhātu idmāl eder.

Fî-ʿdāi'n-Nefdi: Dûdu қатl eder, nîmbirişt üzere taḥassī olunur, mücîbe olan ṭabī'atı ḥabs eder.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Yirmi Birincisi Ṭīnū'l-Arađine'l-Mezrū'ati:

طین الارضین المزروعة

Fi'l-Māhiyyeti: Dīskürüdüs dedi ki tıbbda ve mü'alecatta isti'māl olunan atyânın küllisi için kuvve-i kâbiğa ve kuvve-i müfeyyine vardır, tebrîd ve tağriye kuvveleri dahi vardır, bu kuvvetlerde cenn'ân aşnâfı müştereklerdir. Ve bu kuvvetlerden mâ'adâ o atyânın her birlerine mahşuş menfa'atlar vardır ki o menfa'atlerden her biri bir şîf içinde bulunur, âḥer şîflarda bulunmaz. Ammâ o tarlalar ki ekin ekerler, onların ṫinleri iki şîf üzere olurlar, bir şîfinin ṫini şedîdü'l-beyâğ olur ve şîf-i âḥerin ṫini remādī ya'nī kül levninde olur. Ve ṫin-i remādī ṫin-i ebyağdan eced olur ve kezâlik elyen ya'nī yumuşak ve mülâyim olur ve kaçan nuḥās ya'nī bakır üzere o ṫin ḥakk olursa onun ḥukâkesinden levn-i zencâr ḥâdiş olur ve bu ṫin isfîdâc gibi ğasl olunur ya'nī ʿaşıyyen o ṫin üzere birkaç def'a su şabb olup ba'ʿdehu suyu irâқа olunduktan sonra def'a-i uḥrâda suyu ile güneş daḥv[e] vaktine varınca қadar terk olunur tâ ki o su taşaffî edip ve ṫini suyun dibine rüsüb eyledikte suyu dökülür ve güneşte vakt-i ʿaşaya varınca қadar o ṫin teşḫîn olunup on gün қadar beher yevm bu ʿamel tekrâr olunur ve sonra o ṫin suda saḥḥ olunup ondan lâyıķı üzere қurşlar yapılır.

Fi'l-Havâşşı: Bu ṫinin kâbiğ ve müberrid ve yesîren telyîn kuvveleri vardır eṭıbbâ kavli üzere.

Fi'l-Hurâci ve'l-Kurûhi: Kırhaları lahm ile doldurur ve cirâhâtı ilzâk eder, şefelerini biri birine ilzâk eder cirâhatın evvel-i 'urûdunda isti'mâl olunur ise.

Ṭâiyye Olan Edviyenin Yirmi İkincisi Ṭîn-i Sāmâ'dır: طين سامعي

Fi'l-Mâhiyyeti: Dîşkürîdüs der ki bu ṭîn taş gibi olur, onu boyacılar bir nesneyi melâsetli ve müstevî kılmak için ve cilâ vermek için isti'mâl ederler. Ve bu ṭîn dahi birkaç sınıf olur, kimisinin levni remâdî olur, ṭîn-i araḍîn-i meZRû'a remâdî olduğu gibi, bu sınıf rakîk olur, şafâyihi ya'nî kat kat şafhaları olur lâkin kırıklarının eşkâli muhtelif olur ve kimisinin levni şedîden beyâd olur ve mücellî olur ve serî'an mütefettit olur ve ruṭûbattan bir ruṭûbet ile ıslatılsa serî'an mürhâll olur; üşnân ve naṭrûn bedeline bu ṭîn ile hammâmlarda insânın bedeni delk olur.

Fi'l-Havâşşı: Kâbîd ve müberrid ve müceffifür.

Fi'l-İhtiyârî: Vâcib olur ki sınıf-ı evvelden ya'nî remâdî olan sınıftan beyâda meyli ziyâde olanları ihtiyâr oluna ve sınıf-ı şânîden ya'nî beyâdî şedîd olandan remâdî levne meyli olanlar ihtiyâr oluna.

Fi'z-Zîneti: Bedeni şâf eder ve güzelleştirir ve yüzü cilâlandırır.

Fî-Aḍâi'r-Re'si: Havâssı gîlâzâ üzere kılar.

Fî-Aḍâi'l-Ayni: Bu ṭîn sût ile isti'mâl olunursa ak düşen göze ve sâir gözde olan kırhalara nef'i olur.

Fî-Aḍâi'l-Gîdâi: Bu ṭîn şûrb olursa mi'de ağırlarına nef'i olur.

Fî-Aḍâi'n-Nefdi: Baḍı kerre zann olunur ki gebe olup vilâdet ağrısı aḥz eden hatunlara bu ṭîn ta'lik olursa tîz vilâdet eder ve hâmil üzere ta'lik olursa cenîni sukûttan hıfz eder.

Ṭâiyye Olan Edviyenin Yirmi Üçüncüsü Ṭarîkûbiyündür: طريقويون

Bu devâ İbn Kûtübî nüshasında tarîfûliyûn - طريقويون yazılmıştır.

Fi'l-Mâhiyyeti: Dîşkürîdüs der ki bu bir ottur ki bihârın sevâhilinde ve müte'addid emkinede olur ve bahrin suyu feyeḍân edip arttıktâ o nebtî su örter ve o nebt suyun içinde değildir ve sudan ba'îd dahi değildir belki su cezr ve nuḍûb eylediği ve geri çekildiği zamân keşf olup açılan mahallerde nâbit olur ḥattâ o su feyeḍân edip evvelki aktığı yere yine aktıktâ o ne-

bât suyun içinde kalır ve mestür olur. Ve o nebâtm varakı aţâfîs varakına müşâbih olur velâkin bu nebtin varakı aţâfîs varakından ağlaz olur. *İbn Kût-bî* “aţâfîs” bedeline “nîl” zıkr edip bu nebtin varakı nîl varakına müşâbih olur lâkin nîl varakından ağlaz olur dedi. Zâhir budur ki murâdı “aţâfîs”i “nîl” ile tefsîr eylemektir. Bu nebâtin bir şibr kadar sâkı olur ve sâkın aʿlâ cānibi meşşûk ve yarık olur. Ve denilir ki bu nebâtin çiçeğinin levni günde üç kerre müteğayyir olur, şabâh ile ebyağ olur ve nişf-ı nehârda levni firfirriyyete mâil olur ve akşam ile aḥmer-i kânî olur yaʿnî şedîdü'l-ḥumret kırmızı olur. Ve bu nebâtin kökü ebyağ olur ve râyihâsı tayyib olur ve lisâna konulup izâka olursa lisânı teşhîn eder.

Fi't-Tabfı: Harârete mâildir.

Fî-A'dâr'n-Nefdi: Bu devâdan iki dirahmî miqdârı şürb ile şürb olursa batında olan mâiyyeti ishâl eder ve bevli idrâf eder.

Fi's-Sümûmi: Bu nebâttan semmîni çararını def için cem'an bādzeherlerden muqaddem çarûfittihâz olunur. “*Darüre*” o devâdır ki ona ḥâcet müştedde ola.

Ṭâiyye Olan Edviyenin Yirmi Dördüncüsü Ṭârenḥümâstır: طرفحوماس

Tabf ile olan nüshalarda nîm bedeline ṭârenḥümâs - طرفحوماس yazılmıştır.

Fi'l-Mâhiyyeti: Dîşkürîdüs dedi ki bu devâyâ nâsın baʿdısı edbâr - ادبار tesmiye eylediler. Ve bu bir nebâttır ki bersiyāvşân yaʿnî baldırıkara bittiği mevdiʿde biter ve çartîs - قرطيس dedikleri nebâta müşâbih olur, yaprakları cid-den uzun olur, o yapraklar iki cānibinden çıkar ve ince olur, mercimek nebtinin yaprağına müşâbih olur, ince dallar üzerinde o yapraklar iki cānibden biri birlerine muḥâzî olurlar ve onun dalları her ne miqdâr ince ve raḳîk olur ise lâkin şalâbetli ve muḥkem ve mücellâ ve sevâda mâil olur. Ve eṭıbbâ zuʿm ederler ki berşiyāvşânın cem'an eʿâli ṭârenḥümâs nebâtında mevcûd olur.

Ṭâiyye Olan Edviyenin Yirmi Beşincisi Ṭâfîkustur: طاطيقس

Fi'l-Mâhiyyeti: İştâfîṭun ḥakîm zuʿm eder ki ṭâfîkus bir ḥayvândır ki çekirge miqdârındadır, zeytûn ağacında olur, ekşer-i ezminede şayḥa eder ve şayḥası şarîr olur yaʿnî kalem şadâsı ve kapı hareket ettikte işitilen şadâ gibi olur ve o ḥayvâna ehl-i Şâm zîr tesmiye ederler ve ehl-i Ṭaberistân en-

gür-pâşin tesmiye ederler. *Ķānûn*'da bu terkîb nağdâcu'l-^cineb²⁸⁰ demekle tefsir olunmuştur. Ve ehl-i Ħorāsān o ħayvāna cered - جرد tesmiye ederler. *Ṭab'* ile olan nüshada ceşred - جثرد vāki^c olmuştur.

Fī-^cdān 'n-Nefdi: Bu ħayvān bir tābaĳ ya^cnī [182b] bir büyük tuĳla üzerene şeyy olunsa ya^cnī kebāb meşāne aĳrılarına nāfi^c olur.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Yirmi Altıncısı Ṭalāiyüundur: طالييون

Fī'l-Māhiyyeti: Bu nebāta eṭibbā ābzünü'l-berr tesmiye ederler, kezālik ricle-i beriyye dahi tesmiye ederler. Bu nebātin sākı ve yapraĳı semiz ot sākı ve yapraĳına benzer ve yapraklarından her bir yapraĳından kuđbān ve filizler çıkar, her birisi altı veyāĥüd yedi şıĳār şu^cbe olur ve o şu^cbeler yapraĳına varınca kadar ruṭübet ile doludur hattā oĳulsa ruṭübeti zāhire olur ve onun çiçeĳi ebyağ olur ve kūrüm ya^cnī üzüm teĳeĳi aralarında biter.

Fī'l-Ṭabı: *Ṭab'*atı bārid ve raṭbdır, yapraĳı ile baraş üzere dımād olunup altı sā^cat kadar üzerinde mekş olunsa şilāc-ı şālih olur ve vācib olur ki bu dımāddan sonra arpa^cunu isti^cmāl oluna. Ve kaĳan yapraĳı daĳĳ olup ya^cnī döĳülüp o döĳülmüş yaprak ile güneşte behaĳ üzere laṭĥa olunsa ve kuruyunca kadar behaĳ üzere o laṭĥa terk olunup kuruduktan sonra silinse cidden behaĳı giderir ve saĳaltır.

Ṭāiyye Olan Edviyenin Yirmi Yedincisi Ṭartākīyādır: طرطاقيا

Ṭab' ile olan nüshalarda tā bedeline káf ile ṭarkākīyā - طرطاقيا yazılmıştır.

Fī'l-Māhiyyeti: *Dīşkürīdüs* der ki ṭartākīyā müşevvek biraz aĳşāndır ki onun aşlı ve dibi ^carīđ ve ĥuşūnetli olur ve o şevk keşirā demekle ma^crūf olan şamĳın şevki olur. Bir mehrağ üzere birkaç kavī ve kaşır dallar biter, çok yaprakları olur ve o yapraklar ince olup aralarında gizli ve ĥafı dikenler olur ve o dikenler ebyağ ve şulb ve kāmiler olur ya^cnī fevĳ cānibine istiĳāmet üzere sālīk olur. Kaĳan o aşl kaṭ^c veyā ĥađş olunup çizilse o mevđi^cden bir ruṭübet zāhir olur ki o ruṭübet keşirā dedikleri şamĳdır. *İntehā. kelāmu şāĥibi Ķānûn naĳlen ^can Dīşkürīdüs.*

Bu ^cabd-i mütercim der ki bu kelāmun tavđīhi budur ki bir nev^c dikenli aĳaç vardır ki onun bā^cdısı tedevvuĳ eder ya^cnī büyük aĳaç olur

280 *Ṭab'* ile olan nüshalarda şāĥĥu'l-^cineb - صاح العنب vāki^c olmuştur.

ve o ağaca *katād* tesmiye olunur. Dikenleri ziyâde şulb ve *hiddetli* olduğundan bir müşkil işe onunla *darb-ı meşel* olunur, *أَضْعَبُ مِنْ خَرْطِ الْقَتَادِ* denir. *Pes Dîskürîdüs*'un *zıkr* eylediği *ağşân-ı kışârın* aşlı o şecere-i *katādın* sâkında olur. Ve *mehrad* - مهرض , *herd* - هرص den *ism-i mekân*-dir. “*Herđ*”in *mā'nası* *Qāmūs*'ta yazıldığı üzere *haşaftır* ki *insânın* *bedeninde* *şiddet-i harâretten* *fiska fiska* *zuhûr* eder. Ve *katād* ağacının *sâkında* *dahi* *biraz* *uşul-i 'arîd* ü *me'tin* olup *aşl* üzere *ağşân-ı mezkûre* *biter* ve o *aşl* *ka[t]* olursa *sâktan* *keşîrâ* *şamğı* akar. Ve bu *takrîrden* *zâhir* olur ki *tabf* ile olan *nüşhalarda* *وينبت فوق مهرض* *bedeline* *فوق* *وينبت* *الارض* *vâkıf* olduğu ve *kezâlik* *عريض* *اصله* *عريض* *bedeline* *هو* *vâkıf* olduğu *tabf*'in *inhirâf-ı tabf*ı *hasebiyledir*, *zîrâ* *tartâkıyâ* o *aşlın* *ismi* *değildir* *belki* *ağşânın* *ismidir*.

Fî-'A'dâi'n-Nefesi ve '*ş-Şadırı*: *Tartâkıyâ* bal ile *ma'cûn* kılınıp *tahte*'l-*lisâna* o *ma'cûn* *vaç* olursa *öküsürge* ve *huşûnet-i şadra* *nâfi'* olur o *şart* ile ki *kaçan* o *ma'cûn* *taht-ı kîsâmında* *eriyip* *eriyenleri* *boğazına* *sühûlet* ile *sâyiğ* olup *aktıktan* *sonra* *ardınca* *bir* *dirahmî-şarâb-ı* *hulv* *şürb* eyleye. *Bu maqâmda* *bir* *dirahmî* *tabf* ile olan *nüşhalarda* *on* *sekiz* *kîrât* ile *tefsîr* olunmuştur.

Fî-'A'dâi'n-Nefdi: Ve yine bu *tartâkıyâ* *şamğı* ile *ya'nî* *keşîrâ* ile *muhrak* ve *mağsûl* *geyik* *boynuzu* *karıştırılıp* *veyahûd* *şebb-i Yemâniden* *bir şey-i* *kalîl* *hâl* olunup *istir'mâl* olursa *böbrek* *ağrılarına* ve *hurkat-i meşaneyeye* *nâfi'* olur.

Ṭaiyye Olan Edviyenin Yirmi Sekizincisi Ṭarḳarîdüstur: طرفريدس

Tabf ile olan *nüşhalarda* *tarfûndus* - طرفوندس *vâkıf* olmuştur.

Fi'l-Mâhiyyeti: *Dîskürîdüs* dedi ki bu *devâ* *bir* *'uşbe* ve *ottur* ki *quḍbânı* ve *dalları* *çoktur* ve o *dallar* *'aşaya* *ya'nî* *'aşa*'r-râ'î *dedikleri* *nebâtın* *dallarına* *benzer* ve *nebâtı* *kemâderyûs* *nebâtına* *benzer* ve *yaprağı* *inedir*, *nohûd* *nebtinin* *yaprağına* *benzer* ve *bilâd-ı kîlîkiyye*'de *çok* *biter*. “*Kîlîkiyye*” o *beldelerdir* ki *cebel* *gibi* *iki* *mürtef'* olan *maḥallerin* *arasında* olan *vâdîle-*
rinde ve *şahrâlarında* *olur*. Ve bu *devâ* *devâ-i kavîdir*, *ṭariyyen* *ya'nî* *tâze* *iken* *içilir* ise *sirke* ve *su* ile *içilir* *velâkin* *kurusunun* *ṭabîhi* *içilir*.

Fî-A'ḍāi'n-Nefdi: Tarḳarîdûs taḃḃ olunup maṭbûḃu içilir ise tîḫâl ve-remlerini şedîden ve ziyâde taḫlîl eder, kezâlik maṭḫûl olan kimseye o devâ incir ve sirke ile ḍimâd olunsa menfa'at-i zâhire ile nef'i olur.

Fî's-Sümûmi: Bu devâ yalnız sirke ile neḫş-i hevâmma nâfi' olur.

Ṭâiyye Olan Edviyenin Yirmi Dokuzuncusu Ṭayfâkûfâvundur:

طيفاقوفاون

Ṭab' ile olan nüshalarda ṭaykâkûvâvun - طيفاقوفاون resminde vâk' olmuştur.

Fî'l-Mâhiyyeti: Dîşkürîdûs der ki bu nebâtın varaḳları bostânî olan 'inebû's-şa'leb varaḳına müşâbih olur ve dalları keşîr olur ve çiçekleri esved ve şaḡîr ve keşîr olur ve toḫumu câverse ya'nî dariya müşâbih olur, ḥarnûb-ı Şâmîye müşâbih ve müşâkil bir ḡulâf içinde ḥâsıl olur, o nebât üç veyâḫûd dört kök üzere nâbit olur ya'nî kökü üç ve dört çatal olup o çatalların ekşerinde o nebât nâbit olur. Ve o nebâtın bir menâ ya'nî bir batman aḫz olunup altı kûṭûlî şarâb-ı ḥulv içinde bir gün ve bir gece nuḳû' olunduktan sonra nuḳû'u şûrb olunsa raḫimi tenkiye eder ve nuṭfeyi raḫim ziyâde kapar ve ḳabûl eder. Ve bu devâ ḥasvın ya'nî bulamacın içine katılıp şûrb olunsa etîbbâ ḳavli üzere hatunların sütünü idrâr eder.

Ṭâiyye Olan Edviyenin Otuzuncusu Ṭara'ÿundur: طرعون

Fî'l-Mâhiyyeti: Bu devâ bir ottur ki İfrîkiyye memleketinde biter. *Ṭab' ile olan nüshalarda ينبت بقريطي vâk' olmuştur. Zâhir budur ki قريطي o memlekette bir maḫallin ismidir.* Ve nebâtın yapraḡı ve dalları ve mîvesi vardır ve yapraḡı ve dalları aḫsûs - احسوس nâm nebâtın yapraḡına ve dallarına benzer lâkin bu ḳudbânlar aḫsûs ḳudbânından şaḡîrdir. *Ṭab' olan nüshalarda aḫsûs - احسوس bedeline aḫyûs - احيوس vâk' olmuştur, ikisi dahi İbn Kût-bî müfredâtında mezkûr deḡildir belki onda mezkûr olan aḫyûn - احيون sîn-i âḫîr bedeline nûn vâk' olmuştur.* Ve bu ṭara'ÿun nebâtının şamḡ-ı 'Arabîye müşâbih şamḡı olur. Ve bu nebtin yapraḡının ve mîvesinin ve semeresinin ḳuvve-i cezzâbesi vardır, mübâlaḡa ile cezb eder. Ve bu nebâtın bir nev'-i âḫeri dahi vardır ki onun yapraḡı suḳûlûḳandriyûn yapraḡına müşâbih olur ve kökü yaban turpuna benzer.

Fi'l-Ef'âli ve'l-Havâşşî: Dîşkürîdûs der ki yaban keçisini şayyâdlar ok ile ururlar ve o keçi firâr edip bu nebât arasında yayılmakla oku o nebât cezbe eder ve keçiden ok düşer, etinin içinde süllâsı ve şevki olan kimseler şarâb ile bu devâdan dîmâd ittihâz eylese şevk ve süllâyı ve sâir lahma duhûl eden nesnelere cezbe ve ihrâc eder.

Fî-A'đâi'n-Nefđi: Bu devâ şüreb olunsa taqfîr-i bevli sağaltır ve meşâ-nede olan haşâtı tefîit eder ve çamşı idrâr eder eger o devâdan bir dirâhmî ya'ne bir mişkâl şüreb olunur ise. Ammâ şımf-ı âherden ya'ne çarâ'yünün varakta sukülûkandriyûna müşâbih olanlarından gerek maţbûh ve gerek ğayr-i maţbûh olsun ekl olunsa eţibbânın kavli üzere baĝarsıkta olan kuruşlardan nef'î olur.

Ĥaiyye Olan Edviyenin Otuz Birincisi Ĥarâ'undur: طراعون

Ve bağı nâs ona sekürîfiyûn سقورقيون tesmiye ederler. Dîşkürîdûs dedi ki çarâ'un vech-i arđ üzere nâbit bir nev' nebâtır ki tûlü bir şıbr olur ve kalilen şıbrden büyük dahi olur ve ekser-i hâlde sevâhîl-i baırda biter ve onun yaprağı olmaz ve dallarında habbetü'l-hadrâ miğdarında kırmızı ve küçük sineb gibi hâbbeler olur ki o hâbbelerin uçları [183a] hiddetli ve keskin ve sayısı çok olur ve o hâbbeler kâbıddır ve nâsın bağdıları o hâbbeleri döĝüp ondan akrâş yaparlar ve vakt-i hâcet için o kuruşları hâzinede hıfz ederler.

Fî-A'đâi'n-Nefđi: Zıkr olunan hâbbelerden on hâbbe şarâb ile şüreb olunsa müzmin olan ishâllerden nâfi' olur ve müzmin ve raħimden olan seyelân-ı ruţubetten dahi nâfi' olur Dîşkürîdûs'un zu'fmu üzere.

Ĥaiyye Olan Edviyenin Otuz İkinçisi Ĥarfûlustur: طرفولس

Fi'l-Mâhiyyeti: Bu devâ aqtâ'-ı laţifedir, tihâlin cüs'eti için saĝy olunup menfa'at-ı zâhiriyesi olur, haĝikat-i hâli Allâhu ta'âlâ a'lem.

Faşl-ı 'Āşir Yâ Ĥarfinde Kelâm-ı Müşebba' dır Biz Bu Bâbda Beş Devâ Zikr Eyleriz

Yâi Olan Edviyelerin Evvelkisi Yebrûhtur: يبروح

Tahtânî iki noktalı yânın bir noktalı bâ üzerine taqdimi ile ve 'aks üzere "beyrûh" dahi derler. Ve yebrûh lügat-ı Süryânî üzere "te'üzuhu'r-rûhu" mâ'nâsınadır. Sedîdî, Temîmî'ye 'azv edip der ki yebârîh yedi yebrûhtur. Cümlesinin efdali yebrûh-ı şanemîdir, tâze ve çarî iken gece lem'ân eder ve sirâc gibi havâlîsini tenvîr eder, onun için ona sirâc-ı kuṭrub dahi tesmiye olunur. Ve bu şecerenin kökü ve aşlı bir şanem-i kâim gibidir ki onun elleri ve ayakları insân gibi sâir'udvları olur ve bu nebâtın mahall-i tulîṭu ve zuhûru o şanemin başının vasâtından ve ortasından olur ve yaprağı 'ulleyk yaprağı gibi olur ve müvesi kırmızı olur ve râyihası tayyibe olur ve menbiti cibâlde ve ağaçlık olan yerlerde olur. Ve bir kavm zıf'm ederler ki onun kaḥı ziyâde istîşâb olunur, zîrâ onun kaḥı vakti o vakttir ki onda Mirrîh mes'ûd ola ve Seyrinde müstakim ola ve hüyütunun birinde ola, hangi beyti olursa olsun. Hürmüs der ki bana mahbûb olan budur ki Mirrîh beyt-i âlâsında iken kaḥ olma, beyt-i âlâsi Hamel'dir veyâhûd vakt-i kaḥında Mirrîh beyt-i şarkta ola, beyt-i şarkı Cedy'dir ve o beytin yirmi dördüncü derecesinde ola veyâhûd müselleṣâtının birinde ola veyâhûd hudûdundan bir ḥadde ola ki o ḥadde Mirrîh'in şîli kavî ola. Ve yebrûhu kaḥa tâlib olanlar hazer eylesinler Mirrîh'in sâkıṭ olduğu zamânda kaḥ etmekten veyâhûd Mirrîh râç' iken veyâhûd müteḥayyir iken ve muḥterik iken kaḥ eylemekten. Ve lâyık olur ki yebrûhu kaḥda emr-i Kamer'e dahi r'âyeyet oluna, Kamer Mirrîh'a muḥârin iken veyâhûd Kamer Mirrîh'in olduğu burcda iken kaḥ eyleye. Ve bâḥılar dediler ki yebrûhu kaḥ ancak ḥile ile olur, o ḥile budur: Yebrûhun etrâfı kazılıp ḥafr olunur, kökünden mâ'adâ cirminin toprağı iḥrâc olunur ve iki gün aç ve câyḥ terk olunmuş bir kelbin boğazına o yebrûh bağlanır ve mekân-ı bâ'ide gidilir ve uzaktan kelbe gıdâ gösterilip şayha olunur, kaçan şâhibi cānibine kelb veşbe edip 'adv eyledikte yebrûh münkaḥ olur ve kelb dahi meyyiten sâkıṭ olur. Sedîdî der ki bu vechle yebrûhun kaḥı ṣâbit ve müteḥakkak değildir belki bu ḥilesiz bilâ-ḥavf bi-'inâyetillâhi ta'âlâ kaḥı mümkündür.

Fi'l-Mâhiyyeti: Yebrûh luffâh dedikleri mîveden berrî ve yabanî olanların nebâtının köküdür ki o köke yebrûh-ı şanemî derler. *İbn Kütübî bu yebrûhu tefsîr edip der ki bu aşl iki insân şüretindedir ki biri birleriyle kocuşmuşlar ve mu'ânağa eylemişlerdir. İntehâ.* Ve yebrûh-ı şanemî aşlın ismidir. Kezâlik kökü insân şüretinde olan her nebâtın aşlına yebrûh derler. “Yebrûh”un ma'nâsı hilkatinde şanem ola. Şanemden murâd insân şüreti ve timşâlidir. Ve el-ân müsta'mel olan yebrûh o şüret üzere olmamakla yebrûh olmamak vehmini izâle edip şâhib-i *Kânûn* der ki yebrûhun ma'nâsı her ne kadar insânın timşâli ve şüreti demek olur ise o ma'nâya olan yebrûh ismi ba'dı nebâta ve uşûle itlâk olunur ki onda o şüret mevcûd olmaz, pes yebrûh-ı şanemîde şüret-i insân mevcûd olmak üzere ma'rûftur ve bâkîlerinde o şürette olmayanlar dahi vardır ve o ma'nâ mevcûd olmaması yebrûh tesmiyesine kadh vermez. Ve hâlâ mevcûd olan yebrûh bir nev' ağaçtır ki gubâr levninde olur, tefettüte ve ufaklanmağa müsta'iddir ve büyüklüğü kuş-ı kebîr kadar olur. Ve yine *Dîskürîdüs* der ki yebrûha ba'dı nâs en'tames - انطس tesmiye ederler ve ba'dılar dahi mükülün - موقولون tesmiye ederler ve ba'dılar dahi verqayâ - ورقيا tesmiye ederler ve ma'nâsı “bu nebâtın aşlı muhabbeti tahrik eder” demektir ve bu ma'nâ yebrûhta mevcûddur.²⁸¹ Ve yebrûh iki kısımdır, evvelki kısmı ünsâ demekle ma'rûftur ve levni olduğu kadar sevâda mâil olur ve ona hâssî derler, hâss ya'nî marul yaprağına benzediği için lâkin hâss yaprağından ünsânın yaprağı ince ve dağık olur ve zühümeti vardır, râyihası şakîl olur ve yer yüzüne nebti münbasit olur ve yaprağının yanında mîvesi olur ve tuffâha benzer veyâhüd tuffâhtan şağîr olur, mîvenin râyihası tayyibe olur ve o mîvede armûd çekirdeği gibi çekirdek olur ve o mîvenin ‘izamına şâlih olacak kadar uşûlü olur ve onun ikisi veyâhüd üçü bir aşlda olup biri birine muttaşıl olur ve o mîvenin taşrası esved ve içi ebyağ olur ve üzerinde kalın kabuğu olur ve sâkı dahi olur. Ve yebrûhun sınıf-ı sânisî luffâhın erkeği demekle ma'rûftur ve ba'dı nâs ona mürîyün - موريون tesmiye ederler, ebyağ ve emles olur ve kebîr ve enli olur, varakı sılk varakına ya'nî pazı yaprağına benzer ve mîvesi ünsâ yebrûh mîvesinin dırfı ve iki katı olur ve levni za'ferân levni üzere olur, râyihası tay-

281 وزعم هرمس انها شجرة سليمان بن داود عليهما الصلاة والسلام كان لها شئ تحت فص خاتمه وبهذه Sedîdî. الشجرة كان يدبر ذو القرنين الملك

yib olur lâkin şikâli olur, çobanlar onu yerler ve onlarda sübât hâdis olur, müsbittir ve erkeğin dahi ünsâ aşlına benzer aşlı olur ya'nî şürette ona benzer lâkin erkeğin aşlı kalilen ünsâ aşlından tavîl olur ve erkeğin sâkı olmaz. Bu sınıf-ı şânînin kabuğundan tarî iken 'uşâre istihrâc olunur ve istihrâcı bu vechle olur: Erkek yebrûhun kabuğu tamâmem saḥḥ olunur ba'dehu bir şaḳîl nesne tahtına vaḍ olunur ve akan 'uşâresi şemste mün'akid olunca kadar veyâhûd koyu olunca kadar terk olunur ba'dehu bir saksı içinde hıfz olunur. Kezâlik yebrûhun yaprağından dahi 'uşâre istihrâc olunur kabuğundan istihrâc olunduğu gibi lâkin yaprağının 'uşâresinin kuvveti da'ife olur. Ve ba'dı kerre yebrûhun kökünün kabuğu aḥz olunup bir ḥayta dizilir ve bir maḥalle asılıp ta'lik olunur ve kuruduktan sonra bir inâ' içinde hıfz olunup vaqt-i hâcette isti'mâl olunur. Ve nâsın ba'dısı kökün kendisini aḥz ederler ve şülüşânı gidip şülüşü bâkî kalınca kadar şarâb ile taḥḥ ederler ve sonra taşfiye edip bir inâ' içinde hıfz ederler. Ve ba'dı kerre dahi yebrûhun dem'ası istihrâc olunur yebrûhun kökü takvîr olunmakla ya'nî kökün müte'addid maḥallerinden değirmi dirhemler gibi oyulup çukurlar ihdâs olunur ve o çukurlarda dem'ası ya'nî ruḥbeti cem' olunur ve o çukurlardan dem'alar aḥz olunup hıfz olunur lâkin 'uşâresi dem'adan kavîyye olur ve yebrûh kökünün her maḥallinde dem'a olmaz ve hem maḥallinde dem'a olmadığına tecrîbe şehâdet eder. Ve ba'dı nâs zu'm eder ki luffâhtan bir cins-i [183b] âḥer vardır ki gölge yerlerde nâbit olur, onun varaḳı luffâḥ-ı ebyaḍ ya'nî yebrûh yaprağına benzer lâkin luffâḥ-ı ebyaḍ yaprağından küçük olur ve o varaḳın tûlü bir şibr olur ve levni beyâḍ olur ve kökünün havâlîsinde olur ve kökü mülâyim ve ebyaḍ olur ve kökünün uzunluğu bir şibrden kalilen ziyâde olur ve baş parmak kalınlığında olur.

Fi't-Tabî: Yebrûh derece-i şâlisede bârid ve derece-i şâlişeye varınca kadar yâbistir ve ḥarâret-i kalîlesi dahi vardır ba'dı etıbbânın zannı üzere. Ve yebrûhun kökü muḳavvîdir ve müceffittir ve kökün kabuğu da'iftir. Ve yaprağının tâze ve kuruğu isti'mâl olunur ve ikisinin dahi menfa'ati olur. Ve luffâḥın kendi ya'nî yebrûh mîvesinde ruḥbet olur.

Fi'l-Havâşşî: Yebrûh muḥaddirdir. Ve yebrûhun dem'ası ve 'uşâresi olur ve 'uşâre dem'adan akvâ olur. Ve bir kimsenin 'udvu kaḥ olunmak murâd olursa yebrûhtan üç üşülüs ya'nî dokuz kîrât şarâb ile saḳy olunur

ve o kimse mesbût olur ve sonra ʿudvu kaç olunur, hissi muʿaṭtal olmakla kaç ağrısını hiss eylemez. Ve baʿdılar dediler ki yebrûhun kökü ile fil dişi altı sâʿat miqdârı taḥḥ olunsa filin dişi ve sâir kemiği yumuşar ve sühûlet ile murâd olunan şekl üzere kılınmak mümkün olur.

Fi'z-Zîneti: Yapağı ile bereş oğulur ve bilâ-lezʿ ü taḥrîḥ bereşi giderir huşûşan o yapağın bulunduğu yerde tâzesi istiʿmâl olunsa bereşi ziyâde izâle eder. Ve luffâhın lebeni nemeşi ve kelefi bilâ-lezʿ ve bilâ-ḡurḡa²⁸² ḡalʿ eder.

Fi'l-Evrâmi ve'l-Büsûri: Katı şişlere ve dübeylât ve ḡanâzîr üzere istiʿmâl olunur, menfaʿati görölür. Ve yebrûhun kökü nâʿimen daḡḡ olunup ḡall ile ḡumreye vadʿ olunsa sağaltır ve beşreleri dahi izâle eder.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Yebrûhun kökü sevîḡ ile vecaʿ-ı mefâşıla dîmâd olunur ve baʿdı kerre dahi dâü'l-fil için sakı olunur.

Fî-Aḡdâr'r-Reʿsi: Sübât ihdâş eder ve uyku getirir ve şarâba katılsa şedîden sekri olur. Maḡadede ihtîmâl olunması ve kezâlik şemm olunması sübât ihdâş eder lâkin bu müsbüt olan sâkı olmayıp yapağı ebyad olanlardır ki ona erkek ıtlâḡ olunur. Ve luffâhın tenâvülünü ve şemmîni ikşâr etmek sekteyi îrâş eder huşûşan ebyadu'l-varaḡ olan yebrûhun luffâhı sekteyi ziyâde icâb eder. Ve baʿdı kerre yebrûhdan şarâb ittihâz olunup onunla seher maraḡı defʿ olur ve o şarâbın şanʿatı budur: Yebrûḡ kökünün kabuḡundan üç menn aḡz olunup on menn şarâb-ı ḡulv içine konulup ondan üçer ḡuvânûs şûrb olunup ve baʿdı kerre ḡuşûru şarâb içinde taḥḡ olunup şarâb o ḡuşûrun ḡuvvetini aḡz eder ve isbât ve inâme için o muḡavvî şarâb istiʿmâl olunur lâkin sübât ḡaşd olunur ise o şarâbdan şûrb olunan keşîrû'l-miḡdâr olup uyku ḡaşd olunur ise ḡalîlü'l-miḡdâr şûrb olunur. Ve bir ḡavm yebrûḡtan mesbût olan kimseyi ziyâde sovuḡ su içinde oturturlar ve o şedîdü'l-berd su içinde ifâḡat bulunca ḡadar meḡş ettirirler. Ḳânûn şâḡibi der ki ben zann ederim ki sovuḡ su mesâmmâtı teḡsîf eder ve ḡarâret-i ḡarî-zıyyeyi bâḡında cemʿ eder ve ḡarâretin ictimâʿı ile ifâḡat ḡâşıl olur ve eḡıbbâ onun için o mişli suya iclâs ederler. Ve yebrûḡ hissi belîd eder, ḡavâss eḡʿâlini lâyîḡ üzere işlemez. Ve keyḡ olunmak veyâḡḡud ḡıtân veyâḡḡud bir

282 [Yazmada “ḡurḡa” olmakla beraber gerek baḡlam gerekse Raḡıp Paşa ve Arapḡa nüşalara göre “ḡurḡa”]

‘uđv baṭṭ olunmak iktidā eylese o kimseye evvelā yebrūh saqy olunup ba‘dehu o ef‘āl işlenir ve o kimse veca‘ları anlamaz ve müte‘ezzī dahi olmaz ḥader ve sübāt ‘arığ olmak ḥasebiyle. Ve yebrūhun şımf-ı şālīşi aşlından bir mişkāl miqdārı bir kimse şürb eylese veyāḥūd sevīk ile ḥaltṭ edip ekl eylese veyāḥūd ḥubz ile ekl eylese veyāḥūd ba‘dı tabīḥ ile şürb eylese ‘aqlı muḥteliṭ olur, sâ‘atince sübāt ‘arığ olur ve üç dört sâ‘at miqdārı sübātı temādī eder, bir nesneyi ‘aql ve iḥsās eylemez. Ve ba‘dı kerre nârsız aşl-ı yebrūhun kuşurundan şarāb ittiḥāz olunur ve o şarābın şan‘atı budur ki üç batman o kuşrūdan aḥz olunup ve üzerine mikyāl şarāb şabb olunur ve ondan üç kuvānūs şarāb saqy olunur o kimselere ki ‘uđvu kaṭc olunmak murād oluna. Ve bu şarābın rāyihāsını istinşāk edenlere dahi sübāt ‘arığ olur ve ‘uşāreden dahi sübāt ‘arığ olur.

Fī-‘dāi’l-‘Aynı: Yebrūhun dem‘ası edviye-i ‘ayna idḥāl olunsa ‘aynı ifrāt üzere olan ağırlarını def‘ eder ve varakı dahi o mişlli ağırsı olan göze dımād olunur.

Fī-‘dāi’l-‘Gıdāi: Yebrūhun dem‘asından bir-ükıyye aḥz olunup mā-ı karātın [ya‘nī] bal suyu ki yağmur suyu ile ittiḥāz oluna, o mürekkeb su ile isti‘māl olunur; mirreyi ve balgāmı ḥarbak gibi küstürür, eger bir vukıyyeden ziyāde olursa kaṭl eder.

Fī-‘dāi’l-n-Nefdi: Nişf üsülūs dem‘ası ihtimāl olunsa idrār eder ve cenīni iḥrāc eder. Ve luffāhın bezri şürb olunsa raḥimi tenkıyye eder. Āteş yapışmadık kibrīt ile luffāhın bezrini ihtimāl eden hatunların menşe‘i raḥim olan nezflerini kaṭc eder. Luffāhın lebeni balgāmı ve mirreyi ishāl eder. Ve şabī tıfl ḡalaṭ ḥasebiyle luffāhi ekl eylese o şabīye kay‘ ve ishāl ‘arığ olur ve ba‘dı kerre dahi şabīyi ihlāk eder.

Fī’s-Sümūmi: Yebrūh bal ile ve zeyt ile lüsü‘ üzere vađc olunur. Dīşkür-rūdüs der ki yebrūh ve ḥuşuşan o şımf ki yaprağı ebyađ olana benzeyip şaḡī-rū’l-varak ola, ‘inebü’s-sa‘leb aşnāfından kattāl olan şımfın bādzehri olur. Ve yebrūhun kattāli tenāvül olunsa kaṭl eylemezden muḥaddem şāribinden bu ‘avāridlar ḥādīş olur: Raḥiminde ihtināk ve ḥumret-i vecne ve cuḥūz-ı ‘ayn ve intifāh-ı ‘ayn ḥādīş olur sekrānda olduđu gibi ve onun ‘ilācı semn ve ‘asel olur ve kay‘ ona nāfi‘ olur.

Yâiyye Olan Edviyenin İkincisi Yentündür: يتون

Fi'l-Mâhiyyeti: Sezâb-ı cebelînin şamğdır ki ona şâfsiyâ derler.²⁸³

Yâiyye Olan Edviyenin Üçüncüsü Yenbüttür: ينبوت

Fi'l-Mâhiyyeti: Yenbüt ħarnüb-ı Nebaîdîr, faşlu'l-ĥâda ħarnüb resminde aĥvâlini ve e'âlini beyân eyleriz.²⁸⁴

Fi't-Tabî: Mürekkebü'l-ĥuvâdır, ħalîlen ħarr ve berdi vardır ya'ni 'alâ-đafin mürekkebü'l-ĥuvâdır ve derece-i şâniyede yâbistir.

Fi'l-Ĥavâşşı: Ĥuvve-i muĥayyîesi vardır, bilâ-lez' kusturur.

Fî-A'đâi'n-Nefdi: Ĥilfeyi men' eder.

Fi's-Sümûmi: Yenbütün tabîhi berâğîsi ħatl eder.

Yâiyye Olan Edviyenin Dördüncüsü Yâsemîndir: ياسمين

Yâsemînin mâhiyyeti mâ'rûfedir, İbn Kûtbi şerĥ edip der ki yâsemîn mâ'rûf çiçektir ve ağacı talĥ gibi 'azîm olur ve âş ağacı gibi yeşil olur, emlestir ve yaprakları mülâyimdir ve pişkindir ve iki şıfır: Bir şıfırın çiçeği ebyad ve ağacı dâ'if olur ve ona zanĥâk teşmiye olunur, Bağdâd'da bulunmaz ve Başra'da çok olur. Ve âĥer şıfır asfer ya'ni sarı olur ve ebyadı asferden kokulu ve ĥiddetli olur ve ĥarâreti dahi sarı yâsemînden ekşer olur. İntehâ.

Fi't-Tabî: Ebyadı sarısından sühûnetlidir. Ve bir nev'i dahi vardır ki onun çiçeği urcuvânîdir, sarısı urcuvânîden ıssı olur.²⁸⁵ Ve cemî'an yâsemînin aşnâfi eţibbâ ħavli üzere derece-i şâniyede ħarr-ı yâbistir.

Fi'l-Ĥavâşşı: Mülâttıftır ve dühnünün pîrlere nefi vardır.

Fi'z-Zîneti: Yüzünde kelefî olan kimse yâsemînin gerek yaşını ve gerek kurusunu döğüp onunla ĥammâmda yüzünü yaykasa o kelefî giderir. Ve yâsemînin çok koklansa benzi sarartır.

283 "Yentün" şâfsiyâ dedikleri şamğdır ki sezâb-ı cebelîden çıkar.

284 "Yenbüt" Nebaî olan keçi boynuzu ki ona ħarnüb-ı Nebaî dahi derler.

285 "Urcuvân" "erguvân"ın mu'arredir. Bu şıfır İbn Kûtbi müfredâtında mezkûr değildir.

Fi'l-Âlâtü'l-Mefâşılı: Sinirlerde ve pîrlerde olan sovk marağlara yāsemīn yağı nāfi'dir.

Fī-A'đā'r-Re'si: Yāsemīn kokusu baş ağrıtır ve ma'a-hāzā lüzüçetli balgāmı hasebiyle başı ağrıyan kimse yāsemīni koklasa ağrısını tađlīl edip giderir. Ve dūhn-i yāsemīnin hālişini şemm eden kimsenin o rāyiha sā'atin-ce burnunu kanatır.

Yāiyye Olan Edviyenin Beşincisi Yetū'đur: يتوع

Fi'l-Māhiyyeti: [184a] Yetū' o nebāta derler ki onda hiddetli ve muđatıřı ve muhrađ sūt gibi ruťubet ola. Ve yetū'āttan yedi 'aded yetū' meşhūr ve müsta'meldir:

Evvelkisi "uşer"dir *'aynıñ dāmını ve şūn fethi ile, "uşere"nin cem'i-dir. Bir nef dikenli ağacın ismidir, çöllerde biter ve tulūldan sūkker-i 'uşer dedikleri tall onun üzerine yağar. Ve bir yaprađı veyāhūd dalı kař olunsa sūtü akar hattā bir ağaçtan bir nıř sūt akar. Çirni ziyāde mülāyimidir, 'Arab onun yaprađı ve dalları ile yastıklarını doldururlar ve āteşi dahi ziyādedir, nārlarını onunla yakarlar, çıra yerine onu ist' māl ederler. Ef'āl ve havāşşı bābinda zıkr olunur.*

Ve yedi yetū'un ikincisi şūbrūmdür. *İşbu şūbrūm sūtlüğen envā'ındandır, bir zir' miđdāri yukarı çıkar, boğumları olur, küçürek yaprađı olur, çam yaprađına veyāhūd tarhūn yaprađına benzer, firfirī çiçeđi olur, mercimek gibi incerek ve sarıca tohumu olur ve ba'đı kütübde küçürek nohūd kadar mīvesi olur diye yazarlar ve yoğun kökü olur, kökünün içi ve eřrāfının kesilecek maħalli peynir gibi leben ile dolu olur, bostānlarda ve sāir mā'mūr yerlerde biter; Diyār-ı Bekr'den meclūb olan ceyyid olur, Fūrs diyārından meclūb olan redī olur. Ve kökü mīvesinden kavī olur ve mīvesi yaprađından kavī olur. Ve leben-i şūbrūm istihrācının tarīki maħallinde mezkūrdur.*

Ve yedi yetū'un üçüncüsü lāğiyedir. *Ve lāğiyeye bir nef küçürek ağaçtır, yaprağı değirmidir, çiçeği sarıdır, rāyihası tayyib olur, kerīh değildir, cem'ān yetū'ātin eslemi ve aşlahı olur. İçinde balıkları olan bir göle lāğiyeden bir miđdār bırakılsa balıkları suyun üzerine çıkarlar ve sāir yetū'āta dahi bu hāşşa olur. Ve lāğiyenin çiçeğinden rāfy eden bal arısı balını ishāl*

tarîki ile verir ve o balda acılık olur. Fî-zamāninā tabibler lâğiyeyi istf māl eylemezler, eger istf māl hâcet olursa vâcib olur ki arpa unu ile ve keşîrâ ile istf māl oluna ve bir dirhem üzere ziyâde olunmaya.

Ve yedi yetû'un dördüncüsü 'arţanîsâdır. Buĥûr-ı meryem aşnâfından bir şınfa derler. Ve bāđılar ona kaĥıyy iţlâk ederler, şûf ve sâir şiyâb onunla ġasl olunduġu ĥasebiyle. 'Arţanîsâ dikenli bir nevf ottur, bir şibr sâkı olur ve aġsâni çok olur ve yapraġı lahana yapraġına benzer ve dalları uçlarında ġulâfi olur ki içlerinden ikişer veyâĥûd üçer ĥabbeler olur ve ĥabbeleri içinde olan çekirdekleri sarıya mâil olur ve kökü büyük olur, şelceme mişâli olur, ĥınţa ve sâir mezrû'ât aralarında biter. 'Arţanîsânın müstâmel olan köküdür. Ve bāđılar derler ki 'arţanîsâ kelime-i Rûmiyyedir, âzerbûn dedikleri devâya iţlâk olunur dedi.

Yetû'un beşincisi mâhûndânedir. Vav ile dâl arasında nüsaĥ-ı muţ tebede nûn ile yazılmıştır ve ekseriyyâ nûn tahfif olunup bilâ-nûn mâhû-dâne yazılır. Lafz-ı Fârsîdir, mâ'nâsı "yalnız başına ishâle kifâyet eder" demektir. Şark eţibbâsı kaĥında bu devâ ĥabbu'l-mûlûk demekle mâ'rûftur. Mâhû-dâne bir ottur ki onun sâkı bir zîrâ miġdârı uzar, parmak kalınlığında olur ve sâkı ecvef olur ya nî içi boştur ve sâkın ucunda olan yaprakları sâkında olan yapraklar gibi olmaz; sâkın yaprakları uzun ve bâdem yapraġı gibi olur, emlestir, şûf abların yapraġı küçük ve deġirmi olur, leblâb veyâĥûd zerâvend-i tavil yapraġına şebîh olur ve sarı çiçeġi olur, büyük mîve gibi bir nevf ĥabbı olur ve içinde biri birinden ayrı üç ĥabbesi olur ve o ĥabbelerden her birinin kendilere maĥşûş ġulâfi olur, o ĥabbeler burçak miġdârında büyük olur, kışrının zâhiri aġber olur ve bâtnı ebyağ olur ve kökü ince olur ve tıbbda kökünden intifâ olunmaz.

Ve yedi yetû'un altıncısı mâzeryûndur. Mâzeryûn Fârsîdir, otu nebât ile şecer miġdârları arasında olur ve dalları bir şibr olur, yapraġı zeytûn yapraġı gibi olur lâkin ondan ince olur ve acı ve keşif olur, lisâni lez eder. Ve mâzeryûn iki şınf olur: Bir şınfının varakı büyük ve ince olur ve şınf-ı âĥeri şaġir ve keşif olur, bu ikinci şınf redî olur.

Ve yedi yetû'un yedincisi benţâfilun derler, fâdan sonra yâ ile benţâfilun dahi derler; bu lafzlar Yûnânîdir, mâ'nâsı zû'l-evrâġu'l-ĥamse demektir. Ve bāđılar benţâfûs derler, mâ'nâsı zû-ĥamsetû'l-aksâm demektir. Ve

ba'dılar bentânâti's derler, zû-hamsetü'l-ecniha ma'nâsına. Ve ba'dılar fencengüş²⁸⁶ derler, beş parmak ma'nâsına. Bu nebâtın dahi boyu ağaç boyuna karîbdir, dalları ince olur ve dallarının boyu bir şibrdir, yaprağı na'na' yaprağı gibidir, her bir dalında beş yaprağı vardır, ziyâde ve nokşân olanları nâdirdir ve yaprağının işrâkı vardır, lem'ân eder, iki taraflarında destere dişleri gibi dişleri vardır ve çiçeği beyâda ve sarıya mâildir, nem-nâk mevdi'lerde ve ırmağ kurbünde biter, kökü uzundur ve kırmızıya mâildir ve kalındır ve bu kökün menâfi' i çoktur, hiddetsiz ve harâfetsiz tecfif-i kavî ile tecfif eder, tecfifi derece-i şâlişede olur, harr ve berdde mu'tedil gibi olur.

Pes bu zıkr olunan yedi 'aded yetü'câtın küllisi kıttâldır ve ekser-i hâlde menfa'atleri sûtünden ma'lûbdur. Ve yetü'câtın biraz şmflar dahi vardır ki bu zıkr olunan meşhûr yetü'clardan hâriçlerdir, o gayr-i meşhûrlar bunlardır: âzânü'l-fârdan bir şmf ve leblâbdan dâhr bir şmf ve ferfağ-ı berrî ve bunlar mişlilerdir.

Ve leben-i yetü'c muftak zıkr olunsa lâgiye sûtü murâd olunur. Ve zann olunur ki etibbânın tiryâk-ı ferâvi diye ve kezâlik füsencî diye zıkr eyledikleri devâdan murâd leben-i lâgiye olur. Ve yine etibbâ dediler ki yetü'c yedidir, cümlesinin hiddetlisi zeker ya'nî erkek yetü'c dedikleridir ve onun ismi hârâfiyâstır ve bunun mâ'adâsının küllisine ünsâ tesmiye olunur.

Ve yetü'cün ziyâde kuvvetlisi âsa ya'nî mersin dedikleri nebâta benzeyen olur ve ona mürîstîtas - مورسطيطس tesmiye olunur. Ve bundan sonra aqvâsı şahrîlerdir ya'nî taşlar arasında bitip şahrî tesmiye olunanlar olur. Ve bundan sonra aqvâsı 'arîdu'l-varak tesmiye olunan yetü'c olur ki bûşire benzer. Ve sonra aqvâsı servî dedikleri ve ba'dehu bahrî dedikleri yetü'clar olur ki sâhil-i bahrda biter.

Ve yine Dîskürîdüs mevdi'-i âherde dedi ki yetü'cün aqvâsı zikri mürûr eden yetü'c-ı zekerdür ya'nî erkek yetü'cdür ve onun cezri ya'nî aşlı bir zirâcdan uzun ve levni humrete mâildir, huşûnetli ve yâbis olan mevdi'-i cebeliyyede nâbit olur. Ammâ yetü'cün ünsâsına hûzî²⁸⁷ tesmiye ederler, onun nebâtı haşîsetü'l-fâr nebâtına müşâbih olur ve ondan ekber ya'nî büyük ve

286 "Fencengüş" "penc engüş"ten mu'arrebdir, lügat-i Fârsîde "pen" beş demektir ve "engüş" parmak ma'nâsına. Terkîbin ma'nâsı "beş parmak" demek olur.

287 h̄Hûzî" h̄â-i mühmele ile; râ mühmele ve mu'ceme olmak câizdir.

aqvâ olur ve yapraklarının başlarında diken gibi nesnelere olur, kökünden biraz guşunlar çıkar ki uzunluğu bir şibr olur, bir sene mîve verir, sene-i uhrâda mîvesi olmaz, lisâni lez' eder, hûza müşâbih olur ve tenkiyede bu şinf şinf-ı evvelden ednâ olur ve menbiti erkek menbiti gibi olur. Ammâ bahrî yetü'ca haşhâşî derler, onun ağşanı birkaç şibr²⁸⁸ olur, humrete mâil olur, beş veyâhüd altı guşnu olur ve yaprakları ince ve kalilen uzun olur ve mîvesi burçak gibi olur, yaprağı kettân yaprağına benzer ve başı değirmi ve iki kattır ve çiçeği beyâddır.

Ve yine Dîskürîdüs dedi ki yetü'ndan bir nev' yetü' vardır ki ona müşemmes derler, semiz ot gibi olur ve yaprağı ondan ziyâde ince olur ve değirmiliği ondan ziyâde olur, kökünden dalları çıkar ve kırmızıya mâil olur ve dallarının içi süt ile dolu olur, dallarının 'adedi dört veyâhüd beş olur ve dallarının başı durak otu başı gibi olur ve mîvesi başında olur ve bi'l-cümle kellesi mîve ile [184b] ma'an güneş ile deverân eder ve ekşeriyâ harâbâta ve büldânın havâililerinde biter. Ammâ yetü'un servî şinfî onun bir şibr miqdârı guşnu olur ve bir şibrden ziyâde dahi olur ve yaprağı serv ve şanevber yaprağına müşâbih olur lâkin rutübeti ziyâde olur. Ve ammâ şuhûrî ki ona yetü'-ı şecerî dahi derler, onun yaprağı aşın şağîr şinfînin yaprağı gibi olur ve erkek yetü'un yaprağı gibi dahi o nebtin a'lâ tarafı rutübetli olur, hamemi²⁸⁹ çok olur. Ve bir nev' yetü' olur ki hiyâra müşâbih olur, aşlı ve varakı mâiyyeti cem'an ishâl eder. *Pes levha-i mâhiyyette tab' ile olan nüshalarda taṭvîl-i kelâm vardır, fâidesi kalil olmakla nüsha-i sulṭâniyye tercümesi ile iktifâ olundu.*

Fi'l-İhtiyârî: Yetü'un eczâlarının aqvâsı sütüdür ve sonra aqvâsı tohumudur ve sonra köküdür ve sonra aqvâsı yaprağıdır. Leben-i yetü' itlâk üzere zikr olursa lâgiye dedikleri yetü'un sütü murâd olunur.

Fi't-Ṭabî: Yetü'un sütü derece-i râbi'ada hârr-ı yâbistir ve sütünden mâ-'adâ eczâları derece-i sāniyeden derece-i sālişeye varınca kadar hârr ve yâbistir.

288 Ba'dı nüshada müfred şîğası üzere "şibr" ve ba'dı uhrâda "eşbâr" vâki' olmuştur.

289 "Hamem"den murâd dallarında olup yaprak yerine ince çayır gibi biten nesnelerdir.

Fi'l-Havâşşî: Yetû^cât cemî'an kırğa ihdâş eder ve kıttâldır, ekl edeni öldürür. Bir miqdâr yetû^c birkeye bırakılsa ya'nî içinde balık olan su gölü içine atılsa o balıklar suyun yüzüne çıkarlar.

Fi'z-Zîneti: Siğil envâından tüşu ve sâirleri ve ben dedikleri lahmı ve tırnakların etrâfında hâdiş olan lahm-ı zâidi yetû^c ƣal^c eder ya'nî giderir. Ve tüylere yetû'un sütü güneşte yalnız sürülse onu tırâş eder ve sonra bitenler ƣâf olur ve sonra ƣâfen biten tüylere dahi yetû'un lebeni sürülse bir dahi o maħalde tüy bitmez. Ve leben-i yetû^c zeyt ile ƣalt olunup tüyü tırâş için isti'mâl olunsa o kimse yetû^c sütünün ƣararından emîn olur.

Fi'l-Hurâcî ve'l-Kurûhî: Bâsürünün etrâfında şalâbet ya'nî katılık olan kimse yetû'un kökünü sirke ile sürse şalâbetini giderir ve bu tîlâ ile demregiler dahi gider, 'ufûnetli olan ve kezâlik te'ekkülü olan kırğalar dahi zâil olur eger yetû^c ƣayrûfî dedikleri merheme girip isti'mâl olunursa; kezâlik sevdâvî uyuza ve nâr-ı Fârsîye ve âkile ve ganƣarâyaya cemî'an bu emrâda ƣayrûfî içinde nefî olur.

Fî-A'ċâr'r-Re'si: Çürüğü olan diş yetû'un sütü taƣtîr olunsa diş parelenip düşürür. Ve ba'dı kerre yetû'un sütü ƣatrân ile terkîb [olunup] çürük dişlere isti'mâl olunur, ƣatrânın ƣuvveti hasebiyle diş ziyâde kesr edip paralar, ziyâde selâmetli olan sağ dişler bir miqdâr bal mûmu ile örtülür ve çürük olan diş açık konup leben-i yetû^c üzerine damlatılır ve bu vechle sağ olan dişler o sütün ƣararından emîn olur. Ve yetû'un kökü sirke içinde taħb olunup mağmağa olunsa diş ağrısını teskîn eder.

Fî-A'ċâr'l-Aynî: Yetû'un sütü göze 'arığ olan züfre 'illetini giderir.

Fî-A'ċâr'n-Nefđi: Bevâsîri ƣal^c eder ya'nî memelerini giderir, balgamı ve mâiyyeti ishâl eder. Bir incir üzerine iki ƣatre veyâhüd üç ƣatre yetû'un sütü damlatılıp ba'dehu o incir kurutulduktan sonra ekl olunsa kifâyet miqdârı ishâl eder, kezâlik leben-i yetû^c sevîk ile veyâhüd etmek ile ekl olunsa veyâhüd yalnız yetû'un sütü şürb olunsa yine kifâyet miqdârı ishâli olur lâkin evlâ olan yetû'un sütü ƣayrûfî içinde veyâhüd 'asel ile şürb olmaktadır ağzı ve boğazı taƣrîh eylesin için. Ve ba'dı kerre yetû'un ağşânının tâzesi alınıp bir saksı üzere nâr-ı hâdiye ile yap yap kavrulup sonra saħƣ olunur ve iki kezeme miqdârı döğülmüş yetû^c sevîka karıştırılıp üzerine su dökülüp şürb olunur. Ve yetû'un kuru dallarının ƣuvveti cidden ƣâfîfe olur, tâ-

zeşi kadar fi'li kuvvetli olmaz. Ve yetû'un kerefyûn - كرفيون tesmiye olunan şıfının dalları aḥz olunup gölgede kurutulur sonra kuru dallarının kabuḡu alınıp şarâb-ı 'atık içinde dokuz kezeme kabuk nuḡû' olunur, bir gün ve bir gece o şarâb içinde zıkr olunan kabuk terk olunur ve sonra süzülüp fâtiren şürb olunur yanî ılıcak içilir ve bilâ-ezâ ishâl eder.

Fi'l-Ebdâli: Baḡarsaklarda olan mâiyyeti ishâlde ve a'ḡâdan balgâ-mı ishâlde yetû'atın bedeli üç vezni İresâ veyâḡûd bir vezninin iki şülüşü miḡdârı sekbîneç olur. Ve ḡabîbe vâcib olur ki yetû'atı saḡy eyledikte ziyâ-de ihtiyâḡ eyleye tâ ki tedâvî eylediḡi maraḡdan eşedd ve eşerr bir çarar işâbet eylemeye.

Bu maḡâmda faşl-ı 'âşir tamâm oldu.

On Birinci Faşl Harf-î Kâfta Kelâm-ı Müşebba'c'dır Bu Faşlda Biz Kırk Yedi Devâ Zıkr Eyleriz

Evvelkisi Kâfurdur: كافر

Fi'l-Mâhiyyeti: Kâfûrun envâ'-ı müte'addideşi vardır, fenşûri²⁹⁰ - فنصوري ve ribâḡî - رباحي ve âzâd ve isferek-i azrak esâmîsi ile ma'ruftur. Kâfûrun kimisi ḡaşebi ile muḡtelif ve kimisi ḡaşebinden taş'îd olunmuştur. Ve ba'ḡdılar dediler ki kâfûrun şeceresi kebîre olur ḡattâ ḡalk-ı keşîr taḡtında otursalar cümlesini gölgesi tazlil eder ve ona nümûr ülfet eder ya'nî kaplan dedikleri sebu'un yataḡıdır. O şecereye vâşıl olmak ancak senede müddet-i ma'lümede mümkün olur ve o şecere daḡ eteḡinde ve deryâ kenârında olur. Ve bu zıkr olunan ba'ḡdıların zu'mlarıdır. Ammâ o şecerin ḡaşebini biz rû'yet eyledik ve o ḡaşeb ebyaḡ ve cidden heşş ve ḡafîfü'l-vezndir. Ve ba'ḡdı kerre o ḡaşebin arasında eşer-i kâfûrdan bir şey²-i muḡtebes bulunur.

eḡ-ḡab'u: Kâfûrun ḡabî'atı derece-i şâlişede bârid-i yâbis olur.

ez-Zînetü: Sakalı sür'at ile aḡartır.

el-Evrâmu ve'l-Büşürü: Verem-i ḡârî men' eder.

290 Fenşûri - فنصوري fâ ve nûn veyâḡûd kâf ve taḡtânî iki noḡtalı yâ iledir. Ve ribâḡî - رباحي taḡtânî bir noḡta veyâḡûd iki noḡta ile dahi câizdir, Tezkire-i Dâvûd'da muşarraḡtır.

A^cdâu'r-Re²si: Kâfûr hâll ile veyâhûd ⁶aşîr-i büsr ile veyâhûd mâ- âs ile veyâhûd mâ-ı bâdrûc ile isti^cmâl olunsa ru^câfi men^c eder ve hummayât-ı hârr u seheriyyede olan şudâ^cı def^c eder ve ma^hrûrların mizâcını ta^hviye eder ve kulâ^ca şedîden nef^ci olur.

A^cdâu'l-Aym: Remed-i hârr edviyelerine dâhîl olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Bâhî kaç^c eder, külâda ve meşâne de haşât tevlîd eder, hilfe-i şafrâviyyeyi ⁶aql eder.

İkincisi Kündür Ya^cnî Günlük: كندر

el-Mâhiyyetü: Ma^crûf şamğdır ve ona ba^cdı kerre şumûğ-ı säire ile ve rî-tiyâ nec ile gâşş olunur. Beynehümâyı fâri^c budur ki kündür iltihâb eder, rî-tiyâ nec tedehhun eder, iltihâb eylemez. Kündürün bir sınıfı Hindîdir, hudre-te mâil olur ve bir âher sınıfı müdahrecdir; fi^cl-âşl murabba^c kıt^calardır, destî içine va^c ve dar^c ve ta^hrîk olunmakla müstedir ve müdahrec olur²⁹¹ ve bu sınıf kaçan ⁶atîk olsa ahmerü'l-levn olur ve diğer sınıfı ebyad^cır maştakî gibi, ba^hten mülâyim olup yumuşar. Ve kündürün lübânı²⁹² ve kuşarı ve duhânı ve di^hkâkı ve seceresinin eczâsı cem^can bu mezkûrlar tedâvîde isti^cmâl olunur ve huşûşan evrâkı ekser isti^cmâl olunur ve ona gâşş olunur.

el-İhtiyâru: Kündürün eeyedi zeker-i ebyad ve müdahrec ve dibkıy-yu'l-bâtin ve dühnî olan şınıdır.

et-Tabu: Kuşarının şâniyede tecfîfi olur ve nef^c-i kündürden yesîren bârid olur. Ve kündürün [185a] kendi şâniyede hârr ve derece-i ülâda müceffiftir. Ve kışrı şâniye hudûdunda müceffif olur.

el-Ef^câlû ve'l-Havâşsu: Kavî tecfîfi ve kabdı olmaz, onlar kündürde da^hîf olur ve kuşarında tecfîf olur. Ve kündürde in^hâc olur ve kuşarında in^hâc ve hiddet ve lahmı lez^c olmaz. Ve kündür demi hâbistir. Ve kündürü istiksâr demi i^hrâk eder. Ve duhânının tecfîfi ve kabdı eşedd olur. Ve ba^cdı-lar dediler ki kündürün ahmeri ebyadından ahlâ olur ve di^hkâkının kuvveti kündür kuvvetinden a^haf olur.

291 Tab^c ile olan nüshada etrâfında remâd-ı hârr kılınan destî içine konulmakla tedahrec eder diye vâkı^c olmuştur.

292 Bu makâmda "lübân" nûn ile yazılmıştır, zâhir olan tahtıyye bir nokta ile "lübâbî" olmaktır, zîrâ "lübân" kündür ile müfesserdir ve ma^cnâ "kündürün kündürü" demek olur.

ez-Zînetü: Kündür 'asel ile dâhıs üzere vaç olunsa dâhısı izâle eder ve kuşuru âşâr-ı kuruha ceyyid olur. Ve kündür hâll ve zeyt ile leŭh kılınsa mürekkeb tesmiye olunan veca'a nâfi' olur. O mürekkeb bir veca'dır ki bedene siğiller gibi 'arığ olur ve onda debîb-i neml gibi nesnelere olur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Kündür kaymüliya ve dühn-i verd ile sedye üzere vaç olunsa sedye 'arığ olan verem-i hârra nâfi' olur. Ve evrâm-ı ahşâyı muhallile olan dımâdâta idhâl olunur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Cidden müdemildir huşuşan cirâhât-ı tariyyeyi idmâli eşedd olur ve kurûh-ı habîseleri intişârdan men' eder, kuvâbâ üzere şahm-ı batt ile ve hark-ı nârdan olan kurûh üzere şahm-ı hınzîr ile vaç olunur ve şikâk-ı berd üzere dahi kezâlik vaç olunur.

A'đâu'r-Re'si: Zihne nâfi' ve muqavvî olur. Ve ba'dı nâs kündürü nak' edip dâimâ nak'ini şûrb ile emr eylediler. Ve kündür keşret üzere isti'mâl olunsa muşaddî'dir ve onunla re's gâsl olunur. Ve ba'dı kerre naŭrûn ile hâl olunup o maŭlût ile baş gâsl olunup hazâzı tenkiye olunur ve kurûhu tecfîf olunur. Ve şarâb ile üzüne takîr olunsa veca'ını teskîn eder ve yalnız zift ile veyâhüd ma'a'l-leben zeyt ile kündür hâl olunup üzüne tılâ olunsa şedh-ı üzünü izâle eder, ru'âfi ve hicâbî olan nezf-i demî nâfi' olur, nezfini kaç eder ve radđ-ı üzüne mu'alece olunan devâlardan olur.

A'đâu'l-Aym: Kurûh-ı 'aynı idmâl edip mümteli'e eder ve gözde olan verem-i müzmini inđâc eder. Ve kündürün duĥânı verem-i hârra nâfi' olur, ruŭbât-ı 'aynın seyelanını kaç eder ve kurûh-ı rediyyeyi idmâl eder, se-reŭân-ı 'ayna nâfi' olur.

A'đâu'n-Nefesi ve's-Şadri: Kaçan kaymüliya ve dühn-i verde hâl olunsa nüfesânın sedyelerinde 'arığta olan evrâm-ı hârreye nâfi' olur ve kaşabe-riye 'illetleri edviyesine dâhil olur.

A'đâu'l-Güdâ: Kayı hâbs eder, mi'deyi takviye ve şedd eder ve şediden mi'deyi teshîn ve hağmına enfa' olur ve kuşarı mi'de-i müsterhiyyeyi cem' eder.

A'đâu'n-Nefdi: Hîlfeyi ve zerebi ve raĥimden ve mi'deden olan nezf-i demî hâbs eder eger ondan bir fetîle ittiĥâz olunur ise.

el-Hummayâtu: Hummayât-ı balgamiyyeye nâfi'dir.

es-Sümûmu: Kündür hamr ile veyâhüd sirke ile keşiren şûrb olunsa şâribini katl eder.

Üçüncüsü Kehrübâ: كهربيا

el-Mâhiyyetü: Cevz-i Rümînin şeceri şamğıdır ve o şamğ senderûs gibi mükessire ve mütenevvî'adır, şufrete ve beyâda ve işfâfa mâil olur ve ba'dı-lar dahi humrete mâil olur, tibni ve heşâmı ya'nî samanı ve kuru otları nef-sine cezb eder, o sebebden ki ona kâh-rübâ tesmiye olunur lügat-ı Fârsîde, "kâh-rübâ" demek cālîbû't-tibn demektir. Kehrübâ iki cüz'den mürekkebedir, biri mâiyyet-i fâtire ve âheri arđiyyet-i mülâttafedir.

et-Tab'u: Kälîlen hârr ve derece-i şâniyede yâbistir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Kâbıddır, 'ale'l-huşûş dem hangi mevdi'de bulunur ise onu kabđ eder. Ve kehrübânın kuvveti şecerinin zehri kuvveti gibidir lâkin kehrübânın bürüdeti zehrin bürüdetinden ekşerdir.

el-Evrâmü ve'l-Büşûru: Ve-ba'dı'etübbâ dediler ki kehrübâ evrâm-ı hârta ta'lîk olursa nef'i olur.

A'đâu'r-Re'si: Ru'âfı habs eder ve kezâlik re'sten riyeye olan taħallübü habs eder.

A'đâu'l-Aym: Edviye-i 'aynda vâki' olur.

A'đâu's-Şadri: Nişf mişkâl kehrübâ mâ-ı bârid ile şürb olursa hafakâna nâfi' olur ve kan tükürenlere cidden nâfi' olur,

A'đâu'l-Gidâr: Kayı habs ve mi'ceden mev'âdd-ı rediyyeyi men' eder ve maşakî ile mi'deyi takviye eder.

A'đâu'n-Nefdi: Nezf-i demi habs eder gerek ise o nezf maş'adede veyâhüd rahimde olsun ve hilfeyi dahi habs eder ve zahîre nef'i olur.

Dördüncüsü Kemâfiţûs: كما فيطوس

el-Mâhiyyetü: Kuğbân ve zehr-i hamrâdır, humreti sevâda đâribtir ve hağrâ-i diğâktır ve zehrin ta'ımı mürrdür, kabđ-ı yesîri vardır ve harâfeti merâret meblağına bâliğa olmaz, ondan dündür. Ve varaķı 'uşbiyyedir, arđ üzere debîbi vardır ya'nî arđ üzere münbasıt olur, varaķı behâra müşâbihdir ya'nî uķhuvân-ı aşfere benzer lâkin bu edaķķ ve evhendir ve zehri dahi ekşerdir ve çiçeği sarıdır.

et-Tab'u: Şâniyede hârr ve şâlisede müceffiftir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Müfettihtir ve cellâdır ve cilâsı a'đâ-i bātîmede işhânından ekşerdir ve onda kuvve-i müşhile dahi vardır.

el-Evrâmu ve 'l-Büşûru: Bu devâ şalâbât üzere vaç olunur huşuşan sedy üzere kılınır ve verem ve büşûru sa'cydan men' eder.

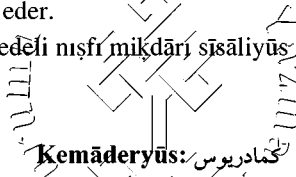
el-Hurâcu ve 'l-Ķurûhu: Cirâhâtı idmâl eder 'asel ile o devâ đımâd olunur ise ve Ķurûh-ı 'afineyi dahi idmâl eder.

el-Âlâtu 'l-Mefâşilu: 'IrĶ-ı nesâya nâfi' olur huşuşan 'asel ile şürb olursa. Ve ba'đılar dediler ki bu devâ edrümâlî - ادرومالي ile kırk gün miĶdârı şürb olursa o devâ cirâh ve Ķurûhu ibrâ' eder ve yereĶân-ı sevdâviyyeye dahi nâfi' olur yedi gün 'ale't-tevâlî şürb olunur ise.

'Ağâu 'n-Nefđi: Süded-i raĶimi fetĶ eder ve bevl ve Ķaydı idrâr eder ve 'usr-i bevlî izâle eder ve evcâ'-ı külâya nâfi' olur. Ve 'asel ile o devâ ihtimâl olundukta raĶimi tenĶiye eder. Ve kaçan iki mişĶâlî ile ma'a't-tîn veyâhüd ma'a'l-'asel şiyâf ittiĶâz olursa kifâyet miĶdârı balĶam iĶdâr eder.

es-Sümümü: Bu devâ erfes'tûn - اوفسطون ismiyle müsemmâ semme nâfi' dir, onun đararını def' eder.

el-Ebdâlû: Onun bedeli nişfi miĶdârı şisâliyüs ve rubu'u vezninde olan selĶhadır.

el-Mâhiyyetü: Biraz Ķudbân ve varâĶ-ı müteheşşimedir ki reyĶân Ķılzatinde ve dahi ekber olur, Ķudrete mâildir ve Yünâniyyûn onun 'uşbuna bellütü'l-arđ tesmiye ederler, zîrâ varâĶı varâĶ-ı bellüta müşâbih olur şıĶarı Ķasebiyle ve mürre olur ve aşlı urcuvâniyyete mâildir.

el-İĶtiyârü: Bezrini izĶâr eyledikte iltiĶâţ olunmak vâcibdir.

et-Ķab'u: Câlînüs der ki kemâderyüs derece-i şâliĶede Ķarr ve yâbistir ve işĶanı tecfifinden aĶvâdir.

el-Ef'âlû ve 'l-Havâşşu: MüfettiĶ, mülattıf, muĶattı' dır ve onda teşĶîn-i beden kuvvesi vardır.

el-Hurâcu ve 'l-Ķurûhu: 'Asel ile isti'mâlî Ķurûh-ı müzmineyi tenĶiye eder.

el-Âlâtu 'l-Mefâşilu: Tarîsi veyâhüd tabîĶi şedĶ-i 'açale nâfi' olur ve şarâbı teşennüce nâfi' dir, ne Ķadar 'atıĶ olur ise o miĶdâr cevdeti ekşer olur.

A'đâu 'l-'Aynü: Ondan Ķubûb ittiĶâz olunup tecfif olunur ve Ķurûh-ı 'aynda isti'mâl olunur ve kezâlik zeyt ile tabîĶi veyâhüd saĶıĶı Ķarb-ı 'ayna nâfi' olur.

A^cdâu's-Şadri: Su^câl-i müzmine nâfi^c olur.

A^cdâu'l-Ġidâi: Tıhâlin ğılzâtinî idmâr eder ve yereġân-ı sevdâviyyeye nâfi^c olur. Ve ondan itihâz olunan şarâb hağma cidden nâfi^c olur ve her ne kadar 'atık olursa o miġdâr ecved olur ve ibtidâ-i istiskâya nâfi^c olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Bevli ve haydı idrâr eder ve cenîni ihdâr eder.

es-Sümümü: Nehş-i hevâmma onunla ġimâd olunur.

el-Ebdâlî: Onun bedeli 'urük-ı ġâfes veyâhüd isġülüġandriyün olur.

Kezmâzek: كزمازك

el-Mâhiyyetü: Şemere-i tarfâdır, bâbu't-ġâda biz onu zikr eyledik.

et-Tab'u: Derece-i ülâda bârid ve derece-i şâniyede yâbistir.

Kündüş: كندوش

el-Mâhiyyetü: Ekseriyyâ müsta'mel olan, onun aşlıdır ve onun aşlı ma^crûftur.

et-Tab'u: Derece-i şâlisede râbî'aya varınca kâdar hârr ve yâbistir.

el-Ef^câlî ve'l-Havâşşu: Câlî ve münakkî ve ġurif-i lezzâ^c ve ġay'ı müheyyidir, [185b] balġamı ve mirre-î sevdâyı ġat^c eder.

ez-Zinetü: Baraşa ve beñâka ve ġuşuşan onların şımf-ı esvedlerini câlî olur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Cerebe nâfi^cdir.

A^cdâu'r-Re'si: Mu^cattıstır. Ve üzünü münakkî olan edviyeden biridir, kulakta olan vesaġı câliyedir. Ve bi'l-hâşşa munġurda muġtebes olan riyâhî taġlîl eder ve ġaşeme nâfi^c ve süded-i mişfâtı bi-ġuvvetin fâtihtir.

A^cdâu'l-Ġidâi: Bi-ġuvvetin muġayyi'dir; şalâbet-i tıhâli tezvîb eder.

A^cdâu'n-Nefdi: Müshildir, bevli idrâr eder ve ihtimâl olursa ġaydı idrâr eder ve cenîni iġrâc ve ġaşâtı tefit eder.

el-Ebdâlî: ġay' için onun bedeli cevzü'l-ġay' olur, kündüşün bir mişli cevzü'l-ġay' şülüs vezni fülful ile isti^cmâl olunur ise.

Sekizincisi Kebâbe: كبايه

el-Mâhiyyetü: Onun ġuvveti fuvveye müşâbihtir velâkin kebâbe elġaftur, Şîn diyârından meclüb olur.

et-Tab'u: Kavm dediler ki onda ma'a-harârethâ kuvve-i müberride vardır ve fi'l-hakîka derece-i şâniyeye varınca kadar hârre-i yâbisedir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: İlä-haddin müfetth-i lañiftir velâkin dâr-ı şîniye bedel olmak rütbesine bâliğ olmaz.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: A'ðâ-i leyyinede olan qurûh-ı 'afineye ceyyiddir.

A'ðâu'r-Re'si: Femde olan kulâc-ı 'afineye ceyyid olur.

A'ðâu's-Şadri: Kaçan femde imsâk olursa şavtı taşfiye eder ve süded-i kebidî tefûhte kuvveti vardır.

A'ðâu'n-Nefdi: Mecârî-i bevli tenkıye ve remliyyeti idrâr ve külâ ve meşâ-nededen haşâtı ihrâc eder. Ve mâdiğ-i kebâbenin rîki menkûhayı lezîz eder.

Dokuzuncusu Kibrît: كبريت

Ma'rûfu'l-mâhiyyettir.

et-Tab'u: Râbi'aya varınca kadar hârre ve yâbistir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Mülâttıf ve cazib ve cidden muhallildir.

ez-Zinetü: Kibrît ve huşuşan onun nâr mess eylemeyenleri edviye-i barâştandır. Ve kaçan şamğ-ı buñm ile hâl olursa azfâr üzere olan âşârî kal' eder ve hâl ile behâka nâfi' olur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Cereb-i mütekarrih üzerine vaç olunur ve kûbâyı ya'nî demregiyi cālî olur huşuşan 'ilk-i buñm ile ve hâl ile isti'mâl oluna. Ve eger nañrûn ile isti'mâl olunur ise hikkeye nâfi' olur; onunla beden gâsl olunur.

el-Âlâtu'l-Mefâşilu: Kibrît nañrûn ve mâ ile niñrise tılâ-i ceyyid olur.

A'ðâu'r-Re'si: Tebhîr olursa zükâmı hâbs eder; hâl ve 'asel ile isti'mâl olursa şedh-ı üzüne nâfi' olur.

Onuncusu Küseylâ: كسيلة

el-Mâhiyyetü: Fuvveye müşâbih 'idânñm kışrıdır ki onun üzerine sevâd 'âlî olur.

et-Tab'u: Derece-i ülâ hudûdunda hârre ve rañbdır.

el-Havâşşu: Muğarrîdir, şamğ gibi edviye-i hârrenin kuvvetini keser eder.

ez-Zînetü: Müsemmindir, levn-i beşereyi taḥsîn eder.

On Birincisi Keşîrâ: كثر

el-Mâhiyyetü: Bir nev° şecere-i müşevvekenin şamğıdır ki ona kâṭād derler ve Yünānîde ṭar°ānîşā tesmiye olunur.

eṭ-Ṭab'u: Bâridir ve yübse mâildir.

el-Havāşşu: Bu devāda kuvvet-i şamğ gibi kuvvet vardır ve şamğda olan tecfîfe karîb tecfîf olur.

A°dâu'l-Aym: Ekḫâlde şamğın vuḳû°u mişlli vâḳî° olur.

On İkincisi Kemālyün: كماليون

el-Mâhiyyetü: Mâzeryündan bir şıftır ve kattāl olur ve devā ḥāmālyün demekle dahi ma°rûftır, biz onu bâbü'l-ḥāda zikr eyledik.

On Üçüncüsü Kākūnec: كاكج

el-Mâhiyyetü: Onun kuvveti °inebü's-şaleb ve ḥuşuşan varaḳ-ı °inebü's-şaleb kuvvetlerine karîbdir.

eṭ-Ṭab'u: Bârid ve yâbîstîr derece-i şāniyeye varınca kadar.

el-Ḳurūḫu: Onun °uşāresi ḥıfz olunup vâkt-i ḥacette ḳurūḫ tedbîrlerinde isti°māl olunur, nevāşîr şalābetini giderir ve kulakta olan ḳurūḫ-ı müzmineyi dahi izḥāb eder.

A°dâu's-Şadı: Rebve ve nehşe ve °usr-i nefese nāfi° olur.

A°dâu'l-Ğidā: Yereḳāna nāfi°dir.

A°dâu'n-Nefdi: Mecārî-i bevlîḳ ḳurūḫuna nāfi°dir.

On Dördüncüsü Kebîkec: كيكج

el-Mâhiyyetü: O nebāt dört nev° üzere olur. Dîşḳürîdüs dedi ki onun bir nev°inin varaḳı küzbere varaḳı gibidir velâkin onun varaḳının °ardı küzbere varaḳının °arḳından ziyādedir ve beyāda mâildir ve zehri aşferdir ve ba°dısi fîrîḳ olur ve nebti iki zirā°a kadar mürtefi° olur ve ve cerezi ya°nî sâḳı ḡalîz olmaz ve aşlı ebyaḳ olur ve onun fîrû°u vardır ki ḫarbaḳ fîrû°una müşābih olur ve mā-ı cārî şuṭūṭunda nābit olur. Ve bir nev°i dahi vardır ki nev°i

evvelden levni ağber ve sâkı aţvel ve varaķı müşaţtab²⁹³ olup ona kerefs-i berrî tesmiye olunur. Ve bir âher şınfı dahi vardır ki cidden şağır olur, levni zehebî olur. Ve şınf-ı râbî'î şınf-ı şâlişe müşâbihtir lâkin zehri ebyağ-ı lebenîdir.

et-Tab'u: Cemî'an aşnâfı hârr ve yâbistir derece-i şâlişeye varınca kadar.

el-Ef'âlî ve 'l-Havâşşu: Cemî'an envâ'î hârr-ı hâdd olmakla muķarrih ve cellâ ve kaşşâr ve lezzâ'-ı cild ve muhakkiktir.

ez-Zinetü: Kable'l-yübs varaķı ve kuğbâmı baraşı kal' ve beyâd-ı azfârı izâle eder.

el-Veremü ve 'l-Büşüru: Cidden cerebi kal' eder ve siğil aşnâfından mis-mârî olanları neşr edip dağıtır ve müte'allika olup berd hasebiyle 'arığ olan güdedi dahi neşr eder.

el-Hurâcu ve 'l-Kurûhu: Kebîkec tabh olunup mâ-ı fâtiri ile sa'feye tenzil olunur ise ona nâfî' olur.

A'dâu'r-Re'si: Onun-uşül-i müceffefesi mu'attısât-ı kaviiyeden olur ve meshûku đarebân-ı esnâna nâfî'dir.

On Beşincisi Kengerzed: كنگرزد

el-Mâhiyyetü: Harşef şamgıdır; cedvelinde olan kavilde tekellüm olundu.

On Altıncısı Keşt-ber-keşt: كشت بر كشت

el-Mâhiyyetü: Onun nebâtı huyûta müşâbih olup ba'đısı ba'đı âher üzere mültefit olur ve ekser-i hâlde o huyût beş 'aded olup aşl-ı vâhîde mülteffe olur ve levni sevâd ve şufrete đarıb olur ve onda keşir ta'm olmaz. Ba'đılar dediler ki bu devâ bedeşkân dedikleridir ve ba'đılar dahi dediler ki bedeşkâna muğâyir başka devâdır velâkin onda bedeşkân kuvveti vardır; kavli-i şânî eşahtır.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede hârr ve yâbistir.

el-Havâşşu: Laţiftir.

On Yedincisi Keyl-dârû: کيل دارو

el-Mâhiyyetü: Serahs-ı Taberîdir ya'nî o diyârın eyreltisidir ve biz se-
rahsı bâbu's-sinde irâd eyleyiz.

On Sekizincisi Küşûş: كشوت

el-Mâhiyyetü: Bir şey'dir ki şevk ve şecere iltifât eder, lif-i Mekkîye müşâbihdir, varakı olmaz, sarı ve beyâd çiçeği olur, onda merâret ve 'ufûşat vardır ve cevher-i mürrü cevher-i 'ufûşata gâlibdir.

et-Tab'u: Derece-i ülânın evvelinde kalîlen hârrdır, âhîr-i sâniyede yâbistir ve ma'a-hâzâ onun kuvâ-yı mütedâdesi vardır.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Münakkîdir, fuğül-i laţifeyi 'urûktan ihrâc eder ve kabđı hasebiyle mi'dede şakîl olur ve furuk içinde olan fuğülü ihrâc et-
mekle 'urûku tenkıye eder, müzlük-ı laţiftir.

A'dâu'l-Gidâr: Mi'deyi takviye eder huşuşan maklüvvünün takviyesi ekserdir. Ve hâll ile şüh olursa fuvâkı teskin eder ve kebid ve mi'de süd-
delerini tefûh edip takviye eder. Ve suyu yerekana 'acibü'l-menfa'at olur. Ve küşûş-ı berrînin 'uşâresi sahk olunup şarâba zerr olursa mi'de-i da'ifeyi takviye eder.

A'dâu'n-Nefdi: 'Urûku tenkıyesi ile batn-ı cenînden evsâhî izâle eder ve bevli ve çamşı idrâr eder ve mağşa nâfi' olur. Ve ihtimâl olursa nefz-i demi kabđ eder. Ve maklüvvü 'aql eder ve rahimin seyelâmm tenkıye eder.

el-Hummayātu: Küşûşun bezri ve suyu hummayât-ı 'atıkaya nâfi' olur.

On Dokuzuncusu Kemmün: كمون

el-Mâhiyyetü: Denildi ki kemmünün aşnâfi keşîredir, bir sınıfı Kirmânî-i esved ve biri dahi Fârsî-i aşfer ve üçüncü sınıfı Şâmî ve dördüncüsü Nebatî-
dir. Mevâği-i sâirede mevcûd olan dördüncü sınıfıdır. Ve bi'l-cümle aşnâfi-
nın berrîsi ve bostânîsi olur ve berrînin harâfeti eşedd olur. Ve berriden bir sınıf vardır ki onun bezri bezr-i sūsene müşâbih olur.

el-İhtiyâru: Kirmânî Fârsiden aqvâ ve Fârsî gayrilerden aqvâ olur.

et-Tab'u: Kemmün sâniyede hârr ve sâlişede yâbis olur.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Riyâhî çard ve taħlîl eder ve onda taħtîr ve tecfîf ve kabđ vardır.

ez-Zînetü: Mâ-ı kemmûn ile vech ğasl olunsa vechi taşfiye eder ve kemmûnu ğadr-i lâyığ üzere aĥz ve isti'mâl dahi taşfiye eder lâkin keşret-i tenâvülü sarı eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Kemmûn ğayrûfî ile veyâhüd zeyt ve daĥıĥ-ı bâĥilâ ile iki ĥuşye evrâmı üzere isti'mâl olunur belki kemmûn yalnız zeyt ile veyâhüd ma'a'l-âsel zeyt ile isti'mâl olunur.

el-Ĥurâcu ve'l-Ķurûĥu: Cirâĥatı idmâl eder ĥuşuşan bezri süsen bezrine müşâbih olan kemmûn-ı berrînin idmâli ekşer olur eger o kemmûn ile şukbe-i cirâhati cidden maĥşûvve ve mûmteli'e eder isen.

A'ĥdâu'r-Re'si: Kemmûn ĥall ile saĥĥ olunup işmâm olunsa [186a] ru'âfî ğaĥ olur. [Ve kezâlik o meshûĥtan fetîle ittiĥâz olunup enfe idĥâl olunsa o dahi ğaĥ-ı ru'âf eder.]

A'ĥdâu'l-Aym: Ba'ĥı kerre kemmûn maĥĥ olunup zeyt ile ĥall olunduktan sonra tarfe üzere *ba'ĥı nüshadâ züfre üzere vâĥt dir* ve kezâlik taĥt-ı âynda olan küĥûbet-i dem üzere taĥtîr olunsa ondan intifâ' olunur. Ve kemmûn ma'a'l-milĥ maĥĥ olunup rîĥi cereb-i âyn ve sebel-i meĥşûta ve züfre-i âyn üzere taĥtîr olunsa laşĥı men' eder. Ve berrînin 'uşâresi başarı cilâlandırır ve dem'ayı ĥall eder ve ona lûĥat-ı Yünânide ĥâsûs tesmiye olunur. "Ķâsûs" duĥân ma'nâsındadır. Ve o 'uşâre kâviyât-ı netfte dahi isti'mâl olunur ki âynda nâbit olan şar' nef olundukta o kâvî isti'mâl olunsa nebât-ı şar'dan mâni' olur.

A'ĥdâu'n-Nefesi: Mâ ile memzûc olan ĥall ile kemmûn saĥy olunsa 'usr-ı nefese nâfi' olur. Câlînûs katında nefes-i intişâba ve ĥafaĥân-ı bâride dahi nâfi' olur.

A'ĥdâu'n-Nefdi: Evrâm-ı ĥuşye üzere zeyt ile isti'mâl olunur ve ba'ĥı kerre ğayrûfî ile isti'mâl olunur. Ve ba'ĥı kerre zeyt ve daĥıĥ-ı bâĥilâ ile isti'mâl olunup ĥaşâtı teftîr eder ĥuşuşan berrîsinin teftîri ekşer olur ve taĥtîr-i bevlden ve bevl-i demden ve maĥş ve nefhten dahi nâfi' olur. Ve berrînin 'uşâresi mâ-ı âsel ile saĥĥ olundukta taĥbî'atı itlâĥ eder. Ve Rûfus dedi ki kemmûn-ı Nebaĥî baĥnı ishâl eder, ammâ Ķirmânî itlâĥ eylemez belki âĥl eder; kemmûn-ı berrî ĥaşîşi bevl ile mirâr ihdâr ve inzâl eder.

es-Sümümü: Neĥş-i hevâmm için şarâb ile saĥy olunur ĥuşuşan bezri enfa' olur, süsen bezrine müşâbih kemmûn-ı berrînin o bâbda nef'i ziyâde olur.

Yirmincisi Kerevyâ: كرويا

el-Mâhiyyetü: Enîsünun aḥvâline onun aḥvâli qarîb olur.

eṭ-Tabʿu: Şâniyede yâbistir.

el-Efʿâlü ve'l-Havâşsu: Riyâhî tard eder, müceffittir, leṭafeti kemmün leṭafetine bâliğ olmaz.

Aʿdâu'l-Ġidâi: Kerevyâ şürb olunsa tuḫûʿ-ı taʿâmdan ḥâdiş olan kayʿı kaṭf eder ve miʿdeyi teshîm eder ve taʿâmı haḍm eder.

Aʿdâu'l-Ayni: Edviye-i ʿayna idḥâl olunur ve başarı ḥiddetlendirir, ekhâle dahi idḥâl olunur lâkin şürbüne idmân olunsa başarı içʿâf eder.

Aʿdâu's-Şadri: Fivâka ve ḥafaḳâna nâfiʿ olur.

Aʿdâu'n-Nefdi: Bu nebâtın ve bezrinin ṭabîhî şürb olunsa bevli idrâr eder ve mağsı teskîn ve menîyi kaṭf eder. Ve/kaçan nisâ o ṭabîhte cülûs eylese evcâʿ-ı rahimden intifâʿ eder. Ve onun bezri ihrâk olunup bevâsîr-i nâbiteye dîmâd olunsa onu ḳalʿ eder ve ḥabbî veyâḥûd bezri şürb olunsa dîdânı ḳatl eder.

Yirmi Birincisi Kirsenne: كرسنه

el-Mâhiyyetü: Baʿḍılar dediler ki kirsenne bir ḥabbdır ki ḥabbu'l-mülûktan aşğar olur, ʿadese ḥacmindedir lâkin müferṭah ve yassı değildir belki muḍallaʿdır ve levni ḡubret ile şufret arasındadır ve taʿm-ı mâş ve ʿades gibi taʿmı olur ve onu baḳar icṭilâf eder. Hûzîler zuʿm eylediler ki onun ḥabbı ḥabb-ı sefercele benzer. Benim katımda kirsenne melik dedikleri ḥabbdır ḥuşûşan berrîsi ḥabbu'l-melik olmak müteḥaḳḳaktır. Ve onun levni denildiği üzere şufrete mâil ebyaḍdır ve baʿdı kerre aḥmer dahi olur. Dîskürîdüs dedi ki kirsenne bir nevʿ ḥaşışe-i şağîredir ki varâkı daḳîk ve bezri aḳmâʿda olur.

eṭ-Tabʿu: Derece-i ülâda şâniyeye varınca ḳadar ḥârr ve şâniyede yâbistir.

el-Efʿâlü ve'l-Havâşsu: Müfettiḥ ve câlidir ve onun ḥılt-ı redîsi vardır ve onun işlâḥ türmüsü işlâḥ gibidir ve onda beyâḍa mâil olanların devâiyeti aḥmerin devâiyetinden eḳall olur. Ve iki kerre ṭabḥ olunsa cilâsı bâṭıl olur arḍiyyeti bâḳî olmakla, onda yesîr ḡıdâiyyet olur..

ez-Zînetü: Behağ ve kelef ve bereş ve āsar üzere tılā ceyyid olur ve levni taḥsîn eder. Ve ondan sevîk ittiḥāz olunup miqdār-ı cevze mehzûl olanlara verilse hüzelî izāle eder. Ve taḥṭi berdden ḥādiş olan şikāka ve ḥikkeye ve büşür-ı lebeniyyeye nāfi^c olur.

el-Evrāmu ve 'l-Büşûru: Şalābatı telyîn eder ve şalābet-i sedyi dahi telyîn eder.

el-Hurācu ve 'l-Ḳurūḥu: 'Asel ile isti'māl olunsa ḳurūḥu tenḳiye eder ve sa'feye nāfi^c olur, laḥmı ve 'uḍvu imāte eden ḳurūḥun şalābatını telyîn eder, nār-ı Fārsiye ve şehdiyyeye nāfi^c olur.

A'ḍāu 'ş-Şadri: Şalābet-i sedye nāfi^c olur ve nefş-i ğalîzi ishāl eder.

A'ḍāu 'n-Nefdi: Kirsenne tenāvülüne idmān mübevvil-i demdir ḳuvvet-i idrāri ḥasebiyle ve taḥrāti itlāk eder. Ve kaçan ḥall ile lett olunup şürb olunsa 'usr-i bevle nāfi^c olur ve zahîr ve mağsı teskîn eder.

es-Sümümü: Neḥş-i eḫṭiye şarāb ile dımād olunur, kezālik kelb-i kelib ve insān-ı şāim 'aḍdasına dahi şarāb ile dımād olunur.

Yirmi İkincisi Kümāşir: كمشير

el-Māhiyyetü: Onun ahvāli cāvşir ahvāli gibidir velākin cāvşirden keşiren aḳvā olur.

et-Tabu: Şāniyede bi-ḳuvvetin ḥārr ve yābistir.

el-Havāşşu: Müzîb ve muḥallil ve mülāttıftır.

A'ḍāu 'n-Nefdi: Bevl ve ṭamsı idrār ve cenîni bi-ḳuvvetin işkāt eder ki onun nazîri olmaz ve māiyyeti ishâlde dahi nazîri yoktur.

Yirmi Üçüncüsü Kirm-dâne: كرمدانه

el-Māhiyyetü: Onun ḥabbını eṭṭibbā medḥ ederler.

A'ḍāu 'n-Nefdi: Cidden ḳubülü teşḥîn eder ve mā ve mirreyi ishāl eder.

Yirmi Dördüncüsü Gür-ı Gendüm: گورکندم

el-Māhiyyetü: Denildi ki bu devā şey²-i ḥafıftır, üşne gibi olur, tînidir rikḳati ḥasebiyle; ona ḥur²u'l-ḥammām derler ve Bağdād'da ona cūr-ı cendüm derler.

el-İhtiyâru: Berberîsi ecved ve Rakķîsi da'îf olur.

et-Tab'u: Derece-i ûlâda hârr ve ra'îbdır ve denildi ki kâilên tebrîd eder velâkin benim katımda şâbit deĝildir.

el-Havâşşu: Müceffittir ve onda ta'fî'e dahi vardır. Ve iddi'â olundu ki o devâ demi kaçır eder. Ve dahi onun havâşşı budur ki kaçan on rıtlı 'asel ve otuz rıtlı su ve bir keylce kûr-ı kendüm aħz ve cem' olunup çarb-ı ceyyid ile çarb olunsa bir inâ' içinde o inânın aĝzı taĝtiye olunup terk olunsa sâ'atinde idrâk edip şarâb olur.

ez-Zinetü: Cidden müsemmindir.

A'dâu'n-Nefdi: Cidden menîyi ziyâde eder.

Yirmi Beşincisi Gâv-zebân: کاوزبان

el-Mâhiyyetü: 'Arabın lisânü's-sevr dedikleri nebettir, biz lisânü's-sevri bâbu'l-lâmda zıkr eyleriz.

Yirmi Altıncısı Kilz: کلز

el-Mâhiyyetü: Haşeb-i Hindîdir, bizim bilâdımıza keşiren meclüb olur, ba'îd deĝildir ki kilz muĝâs-ı Hindî dedikleri ola.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Kesr ve vesy ve hâc' umûrlarında 'azîmü'n-nef' olur.

Yirmi Yedincisi Kâşim: کاشم

el-Mâhiyyetü: Devâ-i ma'rûftur.

et-Tab'u: Bezri ve aşlı müsahhindir ve derece-i şâlişede bezri müsahhin ve müyebbistir.

el-Havâşşu: Riyâhı tardı eder ve müfettiħ ve muħallildir.

A'dâu'l-Ġidâi: Mündic ve hâğımdır, nefhi taħlîl eder huşuşan mi'dede olan nefhi taħlîl ve mi'deyi taķviye eder.

A'dâu'n-Nefdi: Kâşimden miķdâr-ı dirhem dîdâni ve ħabbu'l-ķar'ı ishâl eder. Ve bezri bi-ķuvvetin ħaydı idrâr eder.

es-Sümümü: Les'e nâfi'dir.

Yirmi Sekizincisi Kem'et: كَمَاة

el-Mâhiyyetü: Kem'et cevher-i arđı ve cevher-i mâiden mürekkebirdir; arđiyyeti ekşer ve mâiyyeti ekalldir ve onda havâiyyet ve luţf-ı yesîr vardır ve onun ʿaʿmı ʿadîmdir.

el-İhtiyâru: Kem'enin ecvedı remlî ve ebyağ olup onda râyiha-i rediyye olmayanlardır. Ve onun yâbisi raţbından erdâ olur. Ve kem'enin kabuğu izâle olunup sikkîn ile şakğ olunduktan sonra mâ ile ve milğ ile evvelâ selğ olunup ve baʿdehu mürrî ve tevâbil ve hıltîl ile tağğ olunsa ecved olur. Ve onun erdâ ecnâsı fuţrudur ve huşuşan tahte'l-eşcârda nâbit ve arâği-i rediyyede olanlardır.

el-Efʿâlü ve'l-Havâşşu: Cidden ğalîzdir ve ğidâ-i ğalîz ile bedeni tağdiye eder ve bir ğidânın ğılzati onâ müdâni ve muğarîb olmaz. Ve onun tir-yâkı şarâb-ı şırf ve tevâbil olur. Eger evvelâ selğ olunup sonra tağğ olunsa ondan ğidâ-i ğalîz-i redî hâşıl olur velâkin onda ʿaʿm olmaz.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Onu tenâvülden fâlic havf olunur.

Aʿdâu'r-Reʿsi: Sekte ʿurûdu havf olunur

Aʿdâu'l-Aym: Resûlullâh şallallâhu ʿaleyhi ve sellemden mervîdir ki kemâ-hüve onun suyu ʿayna çilâ verir; Mesîh nâm tağîb ve ğayriler dahi bu menfaʿate itirâf ederler.

Aʿdâu'l-Ġidâi: Hağmı bağı ve müzî ve miʿdeyi müşakğıl ve keymüsu ğalîzdir. Ve Câlînüs bir mevdiʿde dedi ki onun keymüsu redî değıldir.

Aʿdâu'n-Nefdi: Kûlînc ve ʿusr-i bevli irâş eder.

Yirmi Dokuzuncusu Keber: كَبَر

el-Mâhiyyetü: Bir nevʿ şemerdır, [186b] onun aşlı olur ve o aşlın keberden mâ-ʿadâ kışşâ gibi bir şemeri dahi olur. Ve keber hırrîfe-i hâddedir, ʿaşîr içine ilkâ olunsa o ʿaşîri ğaleyândan muğafaza eder ğardal gibi. Ve onun aşlı mürr-i hırrîftir. Ve onun bir nevʿi dahi vardır ki kılzumî olur, femde beşre ihdâş edip tenfîl meblağına bâliğ olur ve lişâtı tevrîm eder.

el-İhtiyâru: Onun enfaʿı aşlının kuşûru olur.

et-Tabʿu: Bilâd-ı hârrede olanlar eğarr olur ve cümlesinin ğarr ve yübsü derece-i şâniyededir.

el-Havâşşu: Kendi muhallil-i cellâdır ve aşlı muhallil ve muḳattıf'dır ve kezâlik mülaṭṭıf ve münakkı̄ ve müfettihtir. Ve kuşurunda merâret ve ḫarâfet ve ḳabd vardır. Ve şemeresinin ğidâiyyeti ḳalîle olur ḫuşuşan temlîḫ oluna. Ve raṭbı yâbisinden aġdâ olur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Aşlı ḫanâzîri ve şalâbâtı taḫlîl eder ve ona ḳuvvetini kâsir ḫalt olunur ve bu bâbda onun varaḳı tecrîbe olunmuştur.

el-Hurâcu ve'l-Ḳurûḫu: Aşlının kuşuru ḳurûḫ-ı ḫabîse vü vesîḫa üzere kılınır.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Aşlının kuşuru ırḳ-ı nesâya ve evcâc-ı verike nâfi' olur. Ve ba'ḫı kerre aşîri ile ihtikân olunup onlara cidden nâfi' olur ve fâlic ve ḫadere dahi nâfi' olur ve a'ḫâyı ḳabdı ḫasebiyle şedd eder ve kezâlik ru'ûs-ı aḫalâta ve vasaṭına a'arîḫ olan ḫetke dahi nâfi' olur.

A'ḫâu'r-Resi: Kuşur-ı aşlını maḫḫ reṣten ruṭubeti celb eder ve başta olan veca'-ı bâridi teskîn eder. Ve uşâresi dîdân-ı üzün için taḫtîr olunur. Ve sinn-i müteveccî ile kuşur-ı aşlı aḫḫ olursa onun veca'ı sâkin olur ḫuşuşan o kuşur raṭb olma veyâḫûḫ varaḳı aḫḫ oluna. Ve keber ṭabḫ olunan ḫall ile maḫmaḫda olursa ondan intifa' olunur veyâḫûḫ keber ṭabḫ olunan şarâb ile maḫmaḫda olursa veyâḫûḫ bir def'a ḫall ve def'a-i uḫrâda şarâb ile maḫmaḫda olursa sinn-i mütevellime nâfi' olur.

A'ḫâu'n-Nefesi: Keber-i memlûḫ aṣḫâb-ı rebve nâfi' olur.

A'ḫâu'l-Ġidâi: Tıḫâle ve şalâbetine enfa'-ı eşyâ olur gerek şûrb olunsun ve gerek arpa unu mişlli ile ḫimâḫ olunsun ḫuşuşan ḳışr-ı aşlı o bâbda ziyâde nâfi' olur ve çok kerre tıḫâlden mevâdd-ı ğalîza-i sevdâviyye iḫrâc edip onu a'âfiyet taḫtîb eder.

A'ḫâu'n-Nefdi: ḫâm ve ğalîz ḫıltı ishâl ve ṭamsı idrâr ve mi'âda olan dîdân ve ḫayyâtı ḫatl eder ve bevâsire nâfi' olur ve bâḫı ziyâde eder ve ḳable't-ṭa'âm mûmellaḫımı isti'mâl muṭlîḫ-ı ṭabî'at olur.

es-Sümûmu: Keber sümûma tiryâḫ-ı ceyyid olur.

Otuzuncusu Keşec: كَشَع

el-Mâḫiyyetü: Kem'e cinsinden bir şeydir ki mülezziz ve müctemi' olur ya'ni müteḫalḫil deġildir ve külye²⁹⁴ ızamına ḫacmi bâliġ olur lâkin cidden

294 Ben zann ederim ki bu maḫâmda "külye" "kem'e"den muḫarrefdir.

müceddirdir ya'nî cüderî ihdâş eder. Ve nebât-ı kem'e ve fuṭr gibi rimâlde nâbit olur ve bizim Mâverâünnehr ve Ḥorasân diyârında vâkı'a bilâdımızda çok olur ve o diyâr ahâlilerine fuṭr ve kem'e idrârı kadarına bir eḫada keşnecin idrârınının kadarı bâliğ olmadı. Ve keşnecin ta'mı kem'e ta'mına kıyâs ile yesiren ḫalâvete mâil olur.

et-Tab'u: Ṭab'ı bâriddir velâkin bürüdeti kem'e ve fuṭr bürüdetinden ednâdır ve cevheri yâbistir ve ma'a-hâzâ ruṭubet-i garîbeden ḫâlî değildir.

el-Havâşsu: Muṭfî ve cidden galîzdır.

Otuz Birincisi Kerefs: كرفس

el-Mâhiyyetü: Onun envâı vardır, kimi cebelî ve kimi berrî ve kimi bostânî ve kimi dahi su içinde veyâhüd sunun kurbünde olan mevdi'de nâbit olur. Mâisi bostânîden a'zamdır ve kuvveti bostânî kuvveti gibidir. Ve bir nev'i dahi vardır ki ona semerbiyün / سمريون derler, bostânîden a'zamdır, sâkı ecvef ve beyâda mâildir. Ve kerefs bilâd ḫaşebîyle dahi muḫtelif olur, kimi Rümî ve kimi gayr-i Rümî olur. Ve fûtrâsâliyün cebelîdir velâkin her cebelî fûtrâsâliyün-ı değildir belki onun kimine saḫrî derler.

el-İhtiyâru: Aḫvâsı cebelîdir.

et-Tab'u: Derece-i ülâda ḫâr ve derece-i şâniyede yâbistir. Rûfus dedi ki bostânî raṭbdır velâkin aşlı bi'l-ittifâk yâbistir.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşsu: Nefḫi muḫallil ve südedi müfettiḫ ve mu'arrık ve evcâı müsekkindir ve berrîsi muḫarriḫ ve mülîm ve mürebbaşı maḫrûra evfaḫtır.

ez-Zîmetü: Berrîsi dâ-i şa'lebe ve siğillere ve tırnakta olan yarıklara ve sovuktan ḫâdiş yarıklara nâfi'dir. Ve kerefs-i bostânî nükheyi ya'nî ağız kokusunu tatyîb eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Onlardan balgâmî olanların nefḫini evvel-i zamânında taḫlîl eder ve kezâlik şulbe ve ḫârre olan evrâmı dahi taḫlîl eder ḫuşuşan kerefs envâından semerbiyün tesmiye olunanların evrâm-ı mezkûreyi taḫlîli ekşer olur.

el-Ḥurâcu ve'l-Ḳurûhu: Kerefs-i berrî dımâd kılınsa taḫrîḫ eder ve kezâlik cerebe ve demregiye ḫâtîm oluncaya kadar nâfi' olur ve ḫuşuşan semerbiyünün nef'i ve ḫatmi ekşer olur.

Ālātu'l-Mefāşih: Semerbiyûnun bi'l-cümle eczâsı 'ırk-ı nesāya muvâfık olur.

A^cdâu'r-Resi: Şar'a redîdir, maşrû'ınin şar'ını tahrîk ve tehyîc eder. Ve denildi ki aşl-ı kerefs sinni müteveccîc olan kimsenin boynuna ta'lik olunsa veca'ını teskîn eder velâkin fett-i sinn eder ya'nî dışı dağıtır. *Ve bâ'dı müşhada* يفتها *bedeline* ثقبها *vâkif* olmuştur.

A^cdâu'l-Ayn: Kerefs-i bostânî evcâ'ı 'ayn admidesine idhâl olunur.

A^cdâu's-Şadri: Su'âle nâfi'dir huşûşan semerbiyûnun nef'i ekşerdir ve kezâlik rebve ve nefesin dîk ve 'usrüne dahi nâfi'dir. Ve kerefs sedyin evrâm-ı hârresine dîmâd olunur.

A^cdâu'l-Gîdâi: Kebid ve tihâle nâfi'dir ve tahtlîli ile cüşâi tahrîk eder ve inhiğâm ve inhiğârı serî olmaz. Ve kerefsin bezri muğassî ve muqayyî'dir lâkin kavrulup bâ'dehu tenâvül olunur ise đarar-ı mezkûru zâil olur. Ba'dılar dediler ki kerefsin cemî'an envâ'ı mi'deye nâfi' olur. Rûfus dedi ki haķikâtü'l-hâl o ba'dın dediği gibi değildir belki kerefs mi'deye redîdir, ona hâdde ruḡbet celb eder ve kerefsin niyyi mi'dede tavîlen mekṣ eder ve gaseyânı olur velâkin kerefs-i Rûmî ecved olur. Câlînûs dedi ki kerefs ma'a'l-hass tenâvül olunmak ve ba'de't-ta'âm tenâvül olunmak muvâfık olur. *Ve bezr-i kerefs* istiskāya nâfi'dir ve kebidi tenķiye ve teşhîn eder.

A^cdâu'n-Nefdi: Bevli ve ŧamşı idrâr ve habâlāya redî olur. Ve külye ve meşâne ve raḡimi kerefs aṣnâfi ve eczâsı tenķiye eder. Ve onun bezr ve varaķı muḡlık değildir, ammâ varaķının iḡlâk kuvveti vardır. Cebelî kerefs haşâtı tefḡit eder. Ve kerefs 'usr-i bevle nâfi'dir ve meşîmeyi iḡrâc eder huşûşan semerbiyûn-ı berrînin fi'l-i mezkûru ekşer olur ve ekline idmân olunsa raḡimi ruḡbet-i hırrife ile doldurur. Ve ba'dılar dediler ki kerefs bâhî tehyîc eder hattâ onlar dediler ki mürđi'a kerefs tenâvülünden men' olunmak vâcibdir ŧehveti heyecân etmekle lebeni fâsid olmasın için. Ve Rûmî kerefs külûna ve meşâneye ve külyeye nâfi' olur.

es-Sümûmu: 'Ades ile kerefs ŧabḡ olunsa onun ŧabîḡi semm ŧürb edenlere saķy olunur ve semmi tenķiye eder. Ve mesmûma semerbiyûn sâir envâ'ından evfaķ olur ve onun âkilini 'akreb les' eylese emri müştedd olur.

Otuz İkincisi Külye: کلیه

el-Mâhiyyetü: 'Uğv-ı ma'rüftur, böbrek ma'nāsına.

el-İhtiyârü: Külye-i cedyin gıdâiyyeti cümleden aḥmeddir.

eṭ-Ṭab'u: Mu'tedildir ve yübse meyli vardır.

el-Havāşşu: Hıltı redidir.

A'ḍāu'l-Ġidār: 'Asirü'l-inhiḍâmdir, zehim ve baṭṭü'l-inhiḍârdır.

Otuz Üçüncüsü Kirş: کرش

el-Mâhiyyetü: Ma'rüftur, işkenbe ma'nāsınadır.

el-Ef'ālü ve'l-Havāşşu: Ġıdâsı ḳalîl, keymüsu redidir ve aḥşâdan ona müşâbih olan dahi onun gibidir her ne kadar haḍmı ceyyid olur ise ve ma'a-zâlik riyeden gıdâiyyeti ekserdir lâkin tıyûrun buṭünü münhaḍım ol-
dukta efḍal gıdâ olur ve huşuşan decâc ve ıvezzin buṭününun gıdâiyyeti
ba'de'l-haḍm ziyâde ekser ve efḍal olur.

A'ḍāu'l-Ġidār: Baṭṭü'l-inhiḍâmdir.

Otuz Dördüncüsü Kebid: کرش

el-Mâhiyyetü: 'Uğv-ı ma'rüftur, karaciğer ma'nāsına.

el-Havāşşu: Ondan mütevellid olan hıltı ḡalîz olur. Ve ekbâdın aşlahı
baṭṭ-ı müsemmenin ve decâc-ı müsemmenin kebidı olur.

A'ḍāu'r-Re'si: Mâ'izin kebidı ve huşuşan teysin kebidı maşrû'un emrini
keşf eder ve maşrû' onu ekl eylese şar'ı zâhir olur ya'nî şar'da iştibâh olsa
onunla imtiḥân olunur. Ve aḍrâs-ı müte'ekkilile üzere vezeḡa kebidı vaḍ'
olunsa elemi [187a] mündefi' olur.

A'ḍāu'l-Aynı: Kebid-i mâ'izin suyu kuḥlen ve eklen ve buḡarı üzre
inkibâben 'aşāya nâfi' olur.

A'ḍāu'l-Ġidār: Zı'bin kebidı evcâ'-ı kebidin küllîsine nâfi' olur. Cālînüs
dedi ki ammâ ben zı'bin kebidini devâ-i ḡâfeş içre tarḥ eyledim, bilâ-kebid
ma'mül olan devâ-i mezkürda bulduğum menfa'atten ziyâde o maṭrûdda
menfa'at bulmadım. 'Urûḳta sülûku baṭṭedir lâkin baṭṭ-ı müsemmen kebi-
dinin 'urûḳa sülûkunda buṭu olmaz.

es-Sümümü: Kelb-i kelibin ma'đūđuna o kelbin kebidini sađy nāfi' olur. Ve kavm zıkr eylediler ki o kebedi sađy ile ma'đūđa mādan feza' 'urūđu men' olunur. Ve bir kelb-i kelib cemī'an bir kavmi 'ađđ eyledi, onlara mirā-ren āher mu'ālece olunup müfīde olmadı, ancak o kelbin kebedi ile şıhhat buldular.

Otuz Beşincisi Kerneb: كرنب

el-Māhiyyetü: Buđūl-ı ma'rūfeden bir nev'dir ya'nī lisān-ı Türkī üzere lahana ma'nāsınadır.

et-Tađbu: Kernebin aşı varakından ertabdır ve berrisi eşhan ve eybestir ve bi'l-cümle derece-i ūlāda ĥārr ve derece-i şāniyede yābistir. Ve kernebin aşnāfi vardır, kimi bostānī ve kimi bahri ve kimi berridir ve kimi dahi kerneb-i mādir. *Tab' ile olan nüshāda "kerneb-i bahri" yazılmamıştır, o nüshā şevb-i tekrārdan 'ārīdir. Ve kerneb-i berrī emerrdir ya'nī ziyāde acıdır ve eĥarr ya'nī ziyāde ĥarāretlidir ve gıdāiyyetten eb'addır. Ve mā-ı rummān ile aşı-ı kernebin tabiĥi tayyibdir. Ve kernebi ġalīzu'l-ġidā ve muġalliz-i demdir eger ĥall olmaz ise ve onun senduve nāhiyesinde ve iki cenblerde nefhi olur. Ve tab' ile olan nüshāda "senduve" bedeline "sürre" vāk' olmuştur. "Senduve" sedyin/maġrizi ve "sürre" göbek ma'nāsına. Ve o nefhin veca'ı olur velākin veca'-ı riĥ gibi intikāl etmez.*

el-Ef'ālū ve'l-Havāşşu: Mündic ve müleyyin ve müceffiftir ĥuşuşan kerneb tabĥ olunup onun mā-ı evveli şabb olursa o ef'ālī ekser olur. Ve kağıblerinin remādı kavıyyü't-tecfif olur ve onda teskin-i evcā' ĥāşşıyyeti vardır. Ve ġidāsi 'ades ġidāsından kalilen raĥb olur ve ondan tevellüd eden dem redi olur. Ve kağan laĥm-ı semin ile ve laĥm-ı decāc ile tabĥ olursa kalilen ceyyid olur.

el-Evrāmu ve'l-Büşūru: Kernebin bahri ve verrī ve bostānī olan aşnāfi filigamünileri ve şalābatı indāc eder.

el-Ĥurācu ve'l-Kurūĥu: Cirāĥatı idmāl eder ve kurūĥ-ı ĥabiseyi sa'yan men' eder. Ve kerneb-i beyād beyād-ı beyd üzere vađ' olunur.

Ālātu'l-Mefāşılı: Ra'seye nāfi'dir. Ve ba'dı kerre kerneb 'asel ile veyāĥūd ĥulbe ile niĥris ve veca'-ı mefāşil üzere vađ' olunur.

A^cdâu'r-Re'si: Kernebin tabîhi ve bezri sekri ibtâ' eder ve hazâza nâfi' olur. Ve uşâresi ile isti'âf olursa re'si tenkîye eder. Ve lisânı tecfîf eylemek havâşşındandır ve münevvimdir.

A^cdâu'l-Aym: Muzlim-i başardır ve ma'a-hazâ ekhâlde vğki' olur.

A^cdâu'n-Nefesi: Aşîri ile veyâhüd tabîhi ile ma'a-dühni'l-hall havânîkten için gârgara olunur. Ve ekli şavtı taşıfye eder.

A^cdâu'l-Gıdâ: Kerneb mi'deye redîdir. Ve aşîri nebîz ile tihâle ve yerekâna nâfi'dir. Ve ebyadının hadmı batî' olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Bevlî ve tamsı idrâr eder. Ve bezri mâ-ı türmüs ile dî-dânî katl eder. Ve fiqhâhî tamsı idrâr eder. Ve kerneb ve uşâresi dakîk-i şeylem ile veyâhüd zehresi ile ihtimâl olursa cenîni katl eder. Ve cimâ'dan sonra bezri ihtimâl olursa menîyi ifsâd eder. Ve aşlının remâdi haşâtı tefit eder. Ve kerneb-i bahrî mülûhata ve merâret'e mâildir, binâen aleyh tabî'atı telyîn ve ishâl eder huşûşan lahm-ı semîn ile istimâl oluna. Ve o bahrînin varaķı zerâvend varaķı gibidir, aşl-ı vâhiddeden nâbit olur.

es-Sümümü: Uşâresi şarâb ile nühûş için istimâl olunur ve kelb-i keli-bin ađđasına dahi nâfi'dir.

Otuz Altıncısı Kürrâş: كرات

el-Mâhiyyetü: Kürrâşın aşnâfı olur, kimi Şâmî ve kimi Nebatî olur. Ve bir sınıfı dahi vardır ki ona kürrâş-ı berrî derler, süm ile kürrâş arasında mütevasstır, bu sınıf kürrâşın devyâya müşâbeheti ta'âma müşâbehetinden ekşerdir. Ve kürrâş-ı Nebatînin mu'âlecâta duhûlü Şâmînin duhûlünden ez-yeddir.

et-Tab'u: Kürrâş-ı Nebatî şâliğede hârr ve şâniyede yâbistir. Ve kürrâş-ı berrî eħarr ve eybes ve erde'dir.

ez-Zîmetü: Şâmî kürrâş summâķ ile sü'lûlde isti'mâl olunur ve şerâyı izhâb ve izâle eder.

el-Evrâmu ve'l-Büsûru: Şâmî ma'a'l-milħ kurüh-ı habîseye nâfi'dir. Ve kürrâş-ı berrî şedyi takrîh eder.

A^cdâu'r-Re'si: Kürrâş ru'âfî kaç' eder. Ve düdu olan sinne bezri-i kürrâş ma'a'l-ķatrân tebhîr olursa düdunu katl edip isķâf eder. Ve ekli muşaddi'dir, ahlâm-ı rediyye tahyîl eder. Üzün-i veci'aya ve tânneye ya'nî tanîni olan

kulağa kürrâsın remâdı dühn-i verd ve hall-i hamr ile nâfi'dir. Ve esnân ve lişâtı ifsâd edip şakğ eder huşuşan Şamî kürrâsta bu e'âl ziyâde olur.

A' dâu'l- Aym: Başara muğırrdır.

A' dâu'n-Nefesi: Mevâdd-ı gâlızadan hâdiş olan rebve kürrâş mâ şafır ile isti'mâl olunur huşuşan Nebatî kürrâsın ve huşuşan 'asel ile nef'i ziyâde olur. Ve evrâm-ı riyyeye nâfi'dir, inđâc eder. Ve bezrinden iki dirhem miğdâr bir mişli habb-ı âs ile nefs-i dem için isti'mâl olunur.

A' dâu'l-Ğidâi: Berrîsi bostâniden mi'deye redîdir, zîrâ berrînin merâreti ve hiddeti ve lez'i bostâniden ekserdir. Kürrâsın bi'l-cümle aşnâfi neffâhtur ve iki su ile selğ olunur nefhi hafif olsun için. Rûfus dedi ki kürrâş cüşâ-i hâmiği kağ eder ve bi'l-cümle bağı'ü'l-hadmdır.

A' dâu'n-Nefdi: Bevl ve tamsı idrâr eder huşuşan Nebatînin ve berrînin idrârı ziyâde olur. Ve o iki şınfın mütekarrihler olan meşâneye ve külyeye mağarratı olur. Ve meslûku me-kûlen ve dımâden bevâsire nâfi' olur ve bâhi tahrik eder ve kezâlik bezri mağlûvvü dahi muharrik-i bâh olur ve onun bezri zağır ve dem-i mağ'ade için habb-ı âs ile kaly olunur. Ve mâ ile varakının tağıinde o 'atıl iclâs olunur ve inđimâm-ı rağimden ve rağimde olan şalâbâttan için dahi nâfi' olur. Ve 'uşâresi dühn-i kırtım ve dühn-i levz ve şirec işbu edhândan biri ile kürrâstan isfîdbâca tağı olunsa kûlınca nâfi' olur. Ve 'uşâresi müşilât-ı dem cümlesindedir.

Otuz Yedincisi Küzberce: كزبره

el-Mâhiyyetü: Câlînüs dedi ki onun bir şınfı rağ ve bir şınfı yâbistir ve kuvveti mürekkebedir ve cüz'i gâlibi arđıyyet-i mürredir ve onun mâiyyeti elbette fâtiredir ve onda 'an-ğabdın 'ufuşat-ı yesire vardır. Benim katımda onun mâiyyeti bâridedir, elbette fâtire değıldir lâkin ona hâr ve lağıf cevher muğâlağa edip ser'an müfârağa eder ise o zamân mâiyyeti fâtire olur. Ve Hüneyn dahi küzbereden berdine nefyini hikâye eyledi ve Câlînüs'un nefy-i mezkûru Diyâşkürîdüs'a mu'ânedettir dedi ya'nî Câlînüs küzberede bürüdet yoktur dediğı mücerred Dîşkürîdüs'a muğâlefet içindir ve bilâ-delîldir. Ve küzberenin berdine Rûfus ve Erkağânîs ve gayriden dahi şehâdet eyledi.

et-Tab'u: Derece-i ülânın âğirinde derece-i şâlişeye varınca kadar bârîdir ve şâniyede yâbistir ve İbn Cüreyyğ katında şâlişede yâbistir. Ve muşan-

nif katında küzbere-i yâbise teşhîn-i yesîre mâildir. Câlînûs der ki cemrî-sinde teşhîne meyl vardır, qarîb olur ki onda bir cevher-i laţîf olup taħallül eyleye ve şûrb katında bâkî kalmaya; o cevher-i laţîf şûrb katında mevcûd olsa küzberenin ‘uşâresi keşîreten şûrb olundukta tebrîd eylemezdi.

el-Ef‘âlû ve ‘l-Havâşşu: Onda kabđ ve taħdîr olur. Ve ‘uşâresi leben ile đarebân-ı şedîdin küllîsini teskîn eder.

el-Evrâmu ve ‘l-Büşûru: Evrâm-ı hârreye nâfi‘ olur. Ve ma‘a‘l-isfidâci ve ‘l-ħalli ve dühni‘l-verd ve kezâlik ma‘a‘l-‘aseli ve ‘z-zeyt şerâya ve nâr-ı Fârsiye nâfi‘ olur. Ve daķık-ı bâkîlâ veyâħüd daķık-ı hımmaş ile ħanâzîre nâfi‘ olur eger onlara küzberenin ‘uşâresi [187b] ħalt olunur ise. Câlînûs dedi ki ħanâzîri küzbere taħlîl eyledikte ne keyfiyyet üzere küzbere bârid olur? Velâkin Câlînûs’a cevâb vermek mümkündür ki câizdir ki küzberenin ħanâzîri taħlîli bi‘l-ħaşşa ola veyâħüd küzberede bir cüz‘ cevher-i laţîf-i ğavvâş ğavş ve nüfûz eyleyip ħanâzîri taħlîl eyleye ve cevher-i bâridi ğâiş olmaya velâkin şûrb olundukta o cüz‘-i laţîf ü hâr sür‘at ile taħallül edip ve bârid cüz‘ü bâkî kalmakla fâ‘il tebrîd ola. Ve bir kâ‘il dedi ki ħumretten şîfâ ancak bârid ile olur veyâħüd ħumretin maddesine ħult-ı sevdâvî ve ħult-ı balgamî muħâlîf olur ise ğayr-i bârid ona şîfâ olur.

A‘dâu‘r-Re’si: Sebebi merârî ve balgamî olan buħardan ħâdiş düvâra şar‘a nâfi‘ olur. Ve küzberenin ħaşşası baştan buħârî men‘dir, ona binâen küzbere maşrû‘un ta‘âmına idħâl olunur eger onun şar‘ına sebep mi‘de buħârî ise. Ve raţb ve yâbis küzbere tenâvülünü ikşâr zihni ihtîlâta mü‘eddi olur. Ve raţbî münevvimdir, ru‘âfî dahi men‘ eder. Ve kul‘a yâbisi zerûr kılınsa ve raţbının ‘uşâresi ile mağmağa olunsa nâfi‘ olur.

A‘dâu‘l-‘Ayni: Zulmet-i başarı tevîd eder. Ve gözde olan đarebânı ‘uşâresi kaţür kılınsa def‘ eder ħuşuşan leben-i nisâ ile taķfir oluna. Ve varaķı đimâd olunsa mevâddı ‘ayna seyelândan men‘ eder.

A‘dâu‘n-Nefesi: Ĥafaķân-ı hârre nâfi‘dir. Lisân-ı ħamel suyu ile ondan iki dirhem miķdârı saķy olunsa nefs-i demi ħabs eder.

A‘dâu‘l-Ġidâi: Hağmı baţır olur ve mi‘de-i maħrûreyi taķviye edip o mişlli mi‘de aşĥâbının kayrını men‘ eder. Ve denildi ki ba‘de‘t-‘ta‘âm ħâdiş olan cüşâ-i ħâmiđi def‘ eder buħârî ve ħareketini men‘ ħasebiyle.

A'ḍāu'n-Nefdi: Maḳlûvv olan bezri 'aql eder. Ve denildi ki onun bezri meybuhtec ile ḥayyâtı ishâl eder. Ve küzbere-i raṭbe ma'a'l-asele ve'z-zeyt ḥuşyelerin evrâm-ı ḥâresine nâfi'dir. Ve raṭb ve yâbisi bâhın kuvvetini ve in'âzı kesr eder ve menîyi tecfîf eder.

es-Sümûmu: 'Uşâresinden dört vuḳıyyeye qarîb şûrb olursa şâribini katl eder ḡamm ve ḡaşy ihdâs etmekle, ve'l-hâşıl onun tenâvülünü iksâr câiz olmaz.

Otuz Sekizincisi Kümmeşrâ: كمثرى

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur, emrûd ma'nâsına olur. Onda arḍıyyet ve mâiy-yet vardır. Ve bizim bilâdımızda ya'nî muşannifin bilâdında ki Ḥorasân ve Mâverâünnehr'dir, bir nev' kümmeşrâ vardır ki ona şâh-emrûd derler, ḥacmi kebîr ve şedîdü'l-istidâre ve cidden tayyibü'r-râyiḥa ve raḳıḳu'l-kışre ve ḥasenü'l-levn olup şey'i müseffef ve mâ-ı sükker-i ḥasen ü ma'ḳûd u câmid gibi olur ki onun cümûdu iktinâz ve ictimâ' ḥasebiyle olur, ḡılzati ḥasebiyle olmaz ve râyiḥası cidden tayyib olur; kaçan şeceresinden yere sâḳıt olsa muḍmaḥlîl olur, onda aşlâ maḍarrat olmaz.

et-Tab'u: Şînî demekle ma'rûf kümmeşrâ derece-i ülâda bârid, derece-i şâniyede yâbistir; şâh-emrûd mu'tedil-i raṭbdır.

el-Ef'âlü ve'l-Ḥavâşşu: Cemî'an-aşnâfı kâbîd olmakla ḥâbis-i mevâdd olan edviyeye ve ḍimâdâta dâhil olur ve onda cilâ-i yesîr vardır. Rûfus'un ḳavli üzere onun ḥıltı tuffâhın ḥıltından ekşer ve aḥmed olur. Ve ammâ yalnız diyâr-ı Ḥorasân'da şâh-emrûd denmekle ma'rûf olan kümmeşrânın tabî'atı müleyyin ve keymûsu cidden ḥasen olur.

el-Ḥurâcu ve'l-Ḳurûḥu: Cirâḥâtı idmâl eder ḥuşuşan berrînin müceffefi isti'mâl oluna.

A'ḍāu'l-Ġidāi: Mî'deyi dibâḡat eder ve ḥâşşaten Şînî mi'deyi ziyâde taḳviye eder ve 'ataşı ḳaṭ' ve şafrâyı teskîn eder.

A'ḍāu'n-Nefdi: Baṭnı 'aql eder ḥuşuşan kurusunun 'aqlı ekşer olur ve bi'l-hâşşa kümmeşrâ ḳülinc ihdâs eder ve vâcib olur ki onu eklden sonra efâvîh ile 'asel şûrb oluna. Ve kümmeşrânın rubbu ḥilfe-i şafrâviyyeye nâfi' olur.

es-Sümümü: Kümmegrādan kaçbđı şedid ve nuçcu baṭī olan nev^e fuṭra ʿilāc olur; kaçan semm olan fuṭr kümmesrā ile taḫḫ olunsa mağarratı ḳalīle olur.

Otuz Dokuzuncusu Kürā^e Ya^enī Paça: كراع

el-Ef^eālū ve'l-Havāşşu: Lüzücteli ve ğayr-i ğalīz hıltı tevlid eder lākin onun hıltı maḫmūd ve ḳalilū'l-fuđūl olur.

A^edāu's-Şadı: Su^eāl-i hārra nāfi^e olur huşuşan keşk-i şa^er ile isti^emāl oluna.

A^edāu'l-Ġidāi: Hağmı şālih, keymüsu ceyyid ve lezice ve ğayr-i ğalīz adır. Ve cevdet-i hağmına delil budur ki taḫḫ katında bi-sür^eatin büyüyüp teherrī eyler velākin ğidāsi ğazir ya^enī keşir olmaz.

A^edāu'n-Nefdi: Cevherinde olan lüzücteli ile itlāk eder.

Kırkincisi Kelb: كلب

Māhiyyeti ma^erūf olan hayvāndır.

ez-Zinetü: Kelbin bevti şe^eālilde ya^enī siğillerde isti^emāl olunur. Ba^eğı nās da^evā eder ki onun lebeni hāḫktır ve kezālik şa^er-ı mentūf üzere tılā olunsa o mevđide şa^er nebatını men eder ve bu da^evā Cālīnūs'un zu^emu üzere bāṭıldır. Ve yine ba^eğılar zu^em eylediler ki kelbin demi cenīni raḫimden iḫrāc eder, bunu dahi Cālīnūs tekzīb eder. Ve kelbin bevti ta^eaffün edincede ḳadar terk olunur ba^edehu şa^era tılā olunsa şa^erı ğāyet ile tesvīd edip o sevād-ı şa^er müddet-i medīde bākī kalır.

A^edāu'n-Nefesi: İzām tenāvül eden kelbin zibli hunāka cidden nāfi^e olur.

es-Sümümü: Kelb-i kelibin demi o kelbin neḫşine cidden nāfi^edir.

Kırk Birincisi Kerm: كرم

el-Māhiyyetü: Dīşkūrīdūs der ki kerm-i berrī ve kerm-i cebelī ḳuđbānları tıvāldır, ḫabel gibi mülteff olduđu şecerin tūlü ḳadar olur ve varaḳı ʿineb-i şa^eleb-i bostānī varaḳı gibi olur ve belki ondan a^erađ olur ve zehri şa^erīdir ve semeri ʿanākīd gibidir, nuđc vaktinde muḫammere olur ve ḫabbı mütedaḫricdir, evvele mā-yünbitü varaḳı me^ekūldür.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Kermin remâd-ı kuḍbâni edviye-i kâviyyede vâkıf olur. Ve dühn-i kerm dühn-i verd gibidir velâkin onda itlâk-ı batn yoktur. Ve dühn-i 'aşîri müsekkin ve müsahhindir. Ve berrînin fiķâhı şedîdü'l-ķabḍdır.

ez-Zinetü: Kermin dem'ası şe'âlil-i nemliyyeye nâfi'dir Ve kerm-i berrî kelefî ve nemeşi cālîdir. Kerm-i ehlinin fi'li da'iftir. Ve berrînin dem'ası ma'a-zeytin ba'dı kerre şa'ırî ḥalk eder huşuşan kerm-i tarînin işti'âli katında ahz olunan dem'anın ḥalkı ekser olur. Ve kerm-i berrînin dühnü bi'l-cümle edhânın kavîsidir.

el-Hurâcu ve'l-Ķurûhu: Kermin dem'ası cerebe ve ķubâya nâfi'dir. Ve kerm-i berrînin şemeresi verem-i cirâhâtı men' eder.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Secîrin remâdı ya'nî cibresinin külü ḥall ile iltivâ-i 'aşaba nâfi'dir. Ve kuḍbânının remâdı zeyt ile şedḥ-i 'aḍal ve mefâşıl-ı müsterḥiyye üzere vaḍf olunur ve ba'dı kerre sakta için remâdının suyu şürb olunur. Ve 'aşîrinin dühnü 'aḍal ve 'aşab evrâmına ve iyâya ceyyid olur.

A'ḍâu'r-Re'si: Kermin varakı ve huyûtu sevîk-i şa'ir ile mi'de veremi ve iltihâbı için ḍimâd kılınır. Ve varakının 'uşâresi ḥarâretten ḥâdiş veca'-ı mi'dede isti'mâl olunur. Ve ba'dı kerre kerm-i berrînin aşlı su ile veyâḥüd şarâb ile şürb olunur ve istiskâya nâfi olur ve mâi dahi ishâl eder. Ve kerm-i berrînin şemeresi mi'deye ve ğaşeyâna ve ḥumûdat-ı ta'âma nâfi'dir.

A'ḍâu'n-Nefdi: Kermin 'uşâre-i varakı züsentâriyâ ve veca'-ı mi'de ve ḥarâretten ḥâdiş kerb için isti'mâl olunur. Ve şamğ mişli olan dem'ası şarâb ile şürb olunsa ḥaşâtı tefit eder. Ve remâd-ı secîri ḥall ile bevâsîr ve tüş üzere kılınır. Ve şemeresi maḳ'adeye ceyyiddir, idrârî ve 'aḳlı olur.

es-Sümûmu: Kermin secîrinin remâdı neḥş-i efâ'îye tiryâk olur.

Kırk İkincisi Kemer-zehre: كمر زهره

el-Mâhiyyetü: Denildi ki bu devâ o cibâl-i bâridede olur ki onun üzerine şelc vâkıf olur ve onun varakı varak-ı âsa müşâbihtir ve onun nebti yerden iki şibr miḳdârı veyâḥüd ekall ve ekser mürtefi' olur ve aşlında şu'be [188a] olur ve evrâkı biri birine müteķârib olur ve kaçan kaḳ olunsa ondan leben-i keşîr seyelân eder ve başında iklîl vardır ve bezri mâzeryün bezri gibidir ve ḥabbî kirsenne büyüklüğünde olur. Ve bu nebâtın üzerinde ipek kurdu

miqdârında kurtlar olur, munaqqaç ve dîbâc gibi munaqqaç olup sevâd ve humret ve beyâdı olur ve o nebâtta semmiyyetten bir kuvvet olur, hayvânâtı katl eder.

A^cdâu'r-Re'si: Rîhten olan diş ağrısına onun aşlını şürb eylemek nâfi^c olur ve sinn-i müte'ekkilere üzere mirâren vaç^c olursa o sinni ka^c eder.

A^cdâu'n-Nefdi: Onun varağından şürb olursa ishâl ve takyî'e eder ve mefâşıla ve fâlice ve lakveye nâfi^c olur.

es-Sümümü: Lebeni 'akreb ve hayye les'alarına semn-i baqar ile isti'mâl olursa nâfi^c olur. Ve bu nebât hayye için tiryâk-ı nâfi^cdir.

Kırk Üçüncüsü Kisifün: كسيفون

el-Mâhiyyetü: Bu nebâta ism-i mezkûr ile tesmiyenin vechi budur ki o nebât her şeklinde süyüfa müşâbihtir ve süsen varağına benzer lâkin ondan aşfer ve erağk olur ve iki cânibleri kılıç gibi ince ve hiddetli olur ve onun sâkı bir zirâ^c miqdârı uzun olur ve çiçeği müşaffef olup biri birinden ayrı ve müferriğ olur ve levni fîrîrî olur ve semeri müstedir olur ve onun iki aşlı olup ehadühümâ âher üzere terkîb olunmuştur ve ke-ennehümâ iki habledir ki ehadühümâ âheri üzere vâkî^c olmuştur ve a^clâsı mümtelle ve süflâsı dâmiridir ve ekseriyyâ menâbiti arâği-i gâmiri ve kühûf olur ve a^clâsı aşlı olur.

el-Havâşşu: Onun ile ma'a'l-kündürî ve 'ş-şarâb saqy olursa lahmdan ezicce ve şevk ve süllâyı ihrâc eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Kaçan o devâ aşl-ı süsen dağıkı ve mâ-ı 'asel ile halğ olunup beşre üzere tîlâ olursa berâet hâşıl olur ve ona binâen o merâhim ahlâtına idhâl olunur, onun bu âfetlere nefi olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Mer'e onu ihtimâl eylese şamsını idrâr eder. Ve denilir ki o devâ şarâb ile şürb olursa şehvet-i cimâı tahtik eder velâkin nesli ka^c eder. Ve denilir ki kaçan kayle-i em'â ki ona üdre-i mâi derler, o mişlli âfeti olan şabîye onun aşl-ı a^clâsı saqy olursa onlara nâfi^c olur.

Kırk Dördüncüsü Kesyüs: كسيوس

el-Mâhiyyetü: Bu nebte baçdı nâs süsen-i berrî ve ehl-i Rûm ona ism-i âher tesmiye ederler. Ve o devâ bir nebttir ki onun varağı süsen varağına benzer lâkin varağı süsenden 'arîğ olur ve iki tarafları ehad ve keskin olur

ve onun sâkı evrâkıının vasaından hurûc eder, tûlü bir zirâc olur, ziyâde sâkı gâlız olur, üzerinde üç zâviyeli ğuluf ve ğuluf üzere bir zehri olur ki onun levni firfirî levni olur ve vasaat-ı zehrin levni aħmer-i urcuvânî olur ve onun şemeresi ğulufta olup müstedîr ve esved ve hırrîf olur ve onun aşlı keşîrî'l-uçad ve aħmer ve tavîl olur.

el-Havâşşu: Ona zehr-i nuħâstan üç cüz?, aşl-ı kañturiyündan beş cüz?, aselden kifâyet miğdârı halı olunup dımâd olursa laħmda olan ezicce ve cızam ve ğayri kazâyı iħrâc eder.

el-Hurâcu: Re'ste olan cirâhata ve cümcüme-i re'ste carığ kesre devâ-i şâlih olur.

el-Evrâmu: Hall ile o devâ dımâd olursa evrâm-ı balĝamiyyeye berâet gelir.

A'đâu'l-Aym: Hall ile şürb olunsa verem-i tıhâli taħlîl eder.

A'đâu'n-Nefdi: Fetk ve cırk-ı nesâ ve taķtîr-i bevl ve ishâl için şarâb-ı hulv ile şürb olunur. Ve varaķından üç üşülüşât şarâb ile şürb olunsa idrâr-ı şedîd ile bevl idrâr eder. Ve kaçan hall ile şürb olunsa verem-i tıhâli taħlîl eder.

Kırk Beşincisi Keşîş: كعش

el-Mâhiyyetü: Dîşkürîdüs dedi ki keşîş bir nebâttır ki onun zehri olur ve varaķı kışûs varaķına müşâbih olur velâkin ondan aşĝar olur ve onun aĝşân-ı şaĝireleri olup o aĝşân kurbünde ve havâlisinde olan sâir nebâtâta ta'alluķ ve iltifât eder. Ve bağı kerre sibâhâtta ve kûrüm fûrcelerinde ve hınıta zürûcunun aralarında nâbit olur.

A'đâu'n-Nefdi: Bu nebâtin uşâresi şürb olunsa bağı miğdâr-ı kifâye ishâl eder.

Kırk Altıncısı Kemüsûfâ: كموسفا

el-Mâhiyyetü: Dîşkürîdüs der ki bu mezkûr bir nebâttır ki onun tûl-i işba'da kuğbânı olup arđ üzere ale'l-istidâre münbasihta olur ve leben ile memlûvve olur ve üzerinde varaķ-ı adese müşâbih ve bülbûs varaķı gibi şıĝâr rikâķ varaķı olur ve şemeri bülbûs miğdârında ve taħt-ı varaķında olur ve onun zehri olur velâkin sâkı olmaz ve onun aşlı raķîķ olur ve o aşlın tıbbda menfaati olmaz ve o nebât emâkin-i şaħriyye vü nedviyyede olur.

el-Evrâmu: Onun ile dımâd olursa evrâm-ı balgamiyyeyi men' eder.

[el-Ḳurûhu: Ḳurûh-ı rediyyeye nâfi [olur.]

A'ḍâu'r-Re'si: Seder ve düvâra nâfi' olur.

A'ḍâu'l-Ayn: 'Aynın zulmetine ve intişârına onların evvel-i zuhûrunda nâfi' olur ve âşâr-ı ḳurûhu izhâb ve izâle eder ve kezâlik ibtidâ mâdde o 'asel ile iktihâl olursa nâfi' olur.

Kırk Yedincisi Kelhîdûn-ı Kebîr: كَلْحِيدُونِ كَبِير

el-Mâhiyyetü: Dîşkürîdüs dedi ki o ism kendi ile eşyâ şıbg olunan 'urûka itlâk olunur. Onun sâkı bir zirâ' olur ve gerçi onun sâkı daḳıktır velâkin ondan şu'ab-ı keşefe-i mümteli'e teşa'ub eder ve onun varaḳı batrâhiyûn - بطراحيون varaḳına müşâbih olur velâkin ondan en'am olur ve levni zürḳata mâil olur ve zehri ḥanderîlî - خندريكى zehrine şebîh olur ve her varaḳ yanında birer zehr olur ve 'aşîrinin levni levn-i za'ferân gibidir ve ta'mı hurrîftir, lisâmî lez'-i yesîr ile lez' eder ve onda merâretten bir şey' vardır ki kerîh ve müntindir ve aşı-ı aḥsâsî vâhid ve esfelî müteşâfîbdir ve onun semeresi ḥaşḥâş semeresine benzer, şanevbere mişîilli daḳık-i tavîldir ve bezri bezri-ḥaşḥâştan a'zamdır ve ba'dı kerre onun aşlı ve varaḳı ve semeri evvel-i şayfta 'aşr olunup 'aşîri aḥz ve zılda şehîn olunca ḳadar terk olunur ve ba'dehu ondan akrâş ittiḥâz olunur. Ve bir ḳavm zann ederler ki bu nev' nebâta tesmiye-i mezkûrenin vechi budur ki bu nebât ḥaḫâḫîf zuhûr eyledikte nâbit olur ve ḥaḫâḫîf gaybet eyledikte o nebâta ḥazân erişip kurur. Ve bir ḳavm-i âḫer dahi zann eder ki kaçan ḥaḫâḫîfin ferḫına 'amâ kelse yâḫûd o ferḫı bir insân a'mâ eylese o ferḫın anası bu nebâtı celb edip ferḫın bâtın-ı 'aynına vaḍ' eylemekle onun başarı 'avd ve ric'at eder.

el-Büşûru: Nemle ve beşreden cidden nâfi' olur.

A'ḍâu'r-Re'si: Onu maḍğ veca'-ı esnâmî def' eder.

A'ḍâu'l-Gîdâ: Aşlı enîsûn ve şarâb-ı ebyaḍ ile şürb olursa yereḳândan cidden nâfi' olur.

Kırk Yedincisi Kelhîdûn-ı Şaḡîr: كَلْحِيدُونِ صَغِير

el-Mâhiyyetü: Dîşkürîdüs der ki bu ism māmîrâna itlâk olunur.

Kuhl: كحل

el-Māhiyyetü: Kuhl işmide derler. Bu iki devânın menâfîci cedâvilini beyân eyledik, el-ḥamdü lillâhi ta'âlâ mahallinde taleb oluna. [188b]

On İkinci Faşl Harf-i Lâmda Kelâm-ı Müşebbaçdır ki O Faşlda Biz Yirmi Altı Devâ Beyân Eyleriz

Evvelkisi Lâzen: لآذن

Fi'l-Māhiyyeti: Lâzen bir ruṭübettir ki ma'z-i râ'iyenin tüyüne ve sakalı-na kışûs demekle ma'rûf nebâtı ra'y eyledikte ta'alluk eder, zîrâ kışûs üzerine ṭall vâkı' olup üzerinde nedâvet mürtekim ve müctemî' olur ve ona o nebâtın reşhi muḥâlaṭa eder, kaçan ma'z onu ra'y eylese şarına ve lihyesine ta'alluk edip lâzen olur. Ve onun nefisi ve hâlişi lihâsına ve eş'arından ardan mürtefi' olanlara ta'alluk edenler olur ve erde-i o lâzendir [ki] etrâfına ve azlâfına ta'alluk edip onun ile remî ve türâb vâkı' eyleye.

el-İhtiyâru: Lâzenin ecvedî dâsûmetli ve rezîm ya'nî ağır ve sengin ve Kıbrîsî ve tayyibü'r-râyiha ve şufrete mâile olur ve onda remliyyet olmaz ve dühn içinde küllîsi taḥallül edip süflü bâkî olmaz ve esved-i kârî ya'nî zift sevâdında olan ğayr-i ceyyid olur.

et-Ṭab'u: Derece-i ülâda ḥarr ve şâniyede yâbistir ve bilâd-ı cenûbiyye-de olan eşhandır. Hûzî dedi ki lâzen bârid-i kâbıddır velâkin onların dedikleri gibi deĝildir.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşşu: Cidden laṭiftir, onda kabđ vardır, ruṭübet-i ğalîza-i leziceyi mündicidir ve o ruṭübeti bi-istidâlin muḥallildir ve onda kuvve-i câzibe ve kuvve-i müsahḥine vardır, efvâh-ı 'urûku teftîh eder ve teskîn-i evcâ' edviyelerine dâhil olur.

ez-Zinetü: Şa'rı inbât eder ve teksîf ve teksîr edip hıfz eder huşuşan dühn-i âs ve şarâb ile isti'mâl olunsâ. Ve onun bu ef'âle maşdar olduĝu onun içindir ki lâzen laṭiftir, 'uḍva ĝâiş olur ve muḥallildir, laḥmı ekl eden fesâdı tenkîye eder ve cezzâbdır, şa'ra şâlih olan māddeyi cezb eder ve onun kuvveti şala'ın ve temerruṭ ve intişârın evvel-i zuhûrunda nâfi' olmak mertebesine bâliĝa olur velâkin dâü's-şalebe şifâ olmak mertebesine bâliĝ olmaz,

zîrâ dâü's-şâ'lebi taḥlîl lâzende olan taḥlîl ve telṭîf ve cilâ kuvvetlerinin miḳdârından ekşer ve eşedd kuvvetler ile olur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Kâṭâcânîs'te der ki lâzen 'asiretü'l-indimâl olan kurûhu idmâl eder.

A'ḍâu'r-Re'si: Veca'ı olan üzüne dühn-i verd ile taḳṭîr olunur ve şudâc ve ḍarebân 'ilâcına idḥâl olunur.

A'ḍâu'n-Nefesi: Su'âle nâfi' olur.

A'ḍâu'n-Nefdi: Ferzicede ihtimâl olunsa evrâm-ı raḥîmi taḥlîl eder. Ve ḳam' ile tedḥîn olunsa cenîn-i meyyiti ve meşîmeyi ihṛac eder. Ve şarâb-ı 'atîḳ ile şûrb olunsa baṭnı 'aḳl ve bevli idrâr eder.

İkinci Luffâh: لفاع

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur, bâbu'l-yebrûḥta onu müstevfâ beyân eyledik.

et-Tab'u: Muşannif katında şâlişeye varınca kadar bâridir ve raḥbdır.

Üçüncü Lübnâ: لبني

el-Mâhiyyetü: Bu deyə mey'a denmekle ma'rûf olan devâdır. Ve onun aşnâfi ve ḍurûbu vardır. Sâîl olan şımfına'asel-i lübnâ itlâḳ olunur ve dem'a-sına iştarek derler ve o dem'a sefercel gibi bir şecerin dem'asıdır, biz iştarek bâbında zıkr edeceğimizi zıkr eyledik velâkin o mezkûrumuzu bu mevḍi'de dahi irâd eyleriz her ne kadar tekrâr olur ise. Ve ba'ḍılar dediler ki lübnâ şecere-i uḥrâ-yı Rûmiyyenin dühnüdür.

el-İhtiyâru: Mey'anın ecved-i aşnâfi o o şımfur ki bi-nefsihi seyelân edip şehdî ve şamgî ve ṭayyibü'r-râyiḥa ola ve şufrete mâil esved-i nuḥâlî olmaya. Ve ba'ḍı kerre onun mürre müşâbih esved-i seyyâlî dahi bulunur ve o esved 'asel ve edhân içinde şemste terbiye olunup ba'dehu 'aşr olunmakla ḡaşş olunur.

et-Tab'u: Derece-i ülâda ḥârr, derece-i şâniyede yâbis olur.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşşu: Onda mündice ve müleyyine ve müşâḥḥine ve muḥallile ḳuvâları vardır ve onun duḥâni duḥân-ı kündüre müşâbih-tir ve onda bi't-ṭab' taḥdîr vardır ve onun Şâm diyârında ittiḥâz olunan dühnü telyîn-i ḳavî ile telyîn eder ve onun dahi duḥâni kündür duḥâni gibi olur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Lahmda olan şalâbâta nâfi^c olur ve büşûr-ı raṭ-
beye ve büşûr-ı yâbiseye ma^ca'l-edhân onunla tılâ olunur.

el-Hurâcu ve'l-Ḳurûhu: Cereb-i raṭb u yâbise onunla tılâ olunur ve
onunla tılâ ceyyid olur.

Âlâtu'l-Mefâşılı: A^cdâyı taḳviye eder ve tesebbük²⁹⁵-i mefâşıla şürben
ve tılâen nâfi^c olur ve i^cyâ edhânında vâki^c olur.

A^cdâu'r-Re'si: Raṭb ve yâbis nezleye onunla tebhîr nâfi^c olur ve zükâma
nefi^c meblağ-ı gâyete bâliğ olur; onda kuvve-i müsbite vardır huşûşan düh-
nünün sübât ihdâsı ekser olur ve telyîni şedîd olur.

A^cdâu'ş-Şadri: Su^câl-i müzmine ve balgama ve veca^c-ı halka nâfi^c olur
ve buhûhâlî şavtı taşfiye eder ve telyîn-i şedîdi olur.

A^cdâu'l-Gidâi: Hâdımdır.

A^cdâu'n-Nefdi: Taḳrîatı telyîn eder, bevlî ve şamsı idrâr-ı şâlih ile şürben
ve ihtimâlen idrâr eder ve şalâbet-i rahîmi telyîn eder. Ve onun yâbisi baṭnı
caql eder. Ve kaçan mey^cadan veyâhüd mey^canın sâilinden bir mişkâl bir
mişli şamğ ile şürb oluñsa gayr-ı ezâ balgam-ı lezîci ishâl eder.

el-Ebdâlû: Bedeli cünd-i bîdester ve iki katı dühn-i yâsemîndir.

Dördüncüsü Lâjverd; لاژورد

el-Mâhiyyetü: Kuvveti lizâku z-zehab kuvvetindedir ve yesîren ondan
ad^caftır.

eṭ-Ṭab'u: Sâniyede hârr ve şâlişede yâbistir.

el-Havâşşu: Onda kuvve-i kallâ^ca ve kuvve-i mu^caffine vardır ve
ma^ca-ḥiddetin cālî olur ve kabḍ-ı yesîri ve ihtirâk ve taḳrîhi vardır.

ez-Zîmetü: Şe^câlîli isḳâṭ eder.

A^cdâu'l-Ayni: Eşfârî tahsîn ve teksîr ede ve bu bâbda denildiği üzere
nefi^c gâyete erişir hâşşiyeti ile veyâhüd eşfârın cevdet-i inbâtına mâni^c
olan ahlâṭ-ı rediyyeyi istifragî ile.

A^cdâu'ş-Şadri: Bühre nâfi^c olur.

A^cdâu'n-Nefesi: İdrâr-ı şâlih ile şamsı idrâr eder şürb veyâhüd ihtimâl
olunur ise ve sevdâyı ve galîz olup deme muḥâlîṭ olanları cemî'an ishâl eder
ve veca^c-ı külâdan nâfi^c olur. Ve şerbet-i vâhidesi dört kezemeye varınca

295 "Tesebbük" sîn-i mühmele ve mu^cceme ile nüshadır.

çadar olur ve edviyeye hâlt olunur ise bir dirheme varınca çadar hâlt olunur.

Beşincisi Lökk: لوك

el-Mâhiyyetü: Bûles dedi ki lökk haşîşe-i mürri gibi bir haşîşenin şamğıdır ve râyihası tayyibdir. Ve âherûn Bûles'in kavlı-i mezkûrunu gâlağa haml edip dediler ki lökk kehrübâdır. Ve ba'đı âher dahi dediler ki lökk Bûles'in dediği vech üzeredir velâkin hışâl-i keşîrede onda kehrübâ kuvveti vardır.

ez-Zînetü: Kuvvet-i şedîde ile mühezzildir.

A'đâu'n-Nefesi: Hafakâna nâfi' dir.

A'đâu'l-Gıdâi: Kebide nâfi' ve muqavvî olur, yereçâna ve istiskâya ve evcâc-ı kebede nâfi' olur. *Ve fi-nüşhâtihi*:

es-Sümümü: قيل ان الميوزج منه يقتل الانسان

Altıncısı Lâğiye: لاغيه

el-Mâhiyyetü: Şecere-i sefhiyyedir, onun verdinde râyihâ-i kalîle vardır, bal arısı onu ra'y eder ve müşâbih olur ki o şecere bûsencetü²⁹⁶ t-tiryâk fervesinin şeceresi ola lâkin onu dahi tahkîken ta'arrüf eylemedik. Ve onun kuvveti ferâsiyûn kuvvetine münâsibdir fakîn ondan kuvveti ağ'aftır ve o devâ yetü'dur.²⁹⁷

e't-Ta'bu: Derece-i şâniyede hârr-ı yâbistir. Ve ba'đılar dediler ki râbi'a-ya varınca çadar hârr ve yâbistir.

el-Havâşşu: Semek olduğu gâdire lâğiyenin lebeni ilkâ olursa semek tâfi olur.

A'đâu'l-Gıdâi: Bi-kuvvetin muqayyi'dir.

A'đâu'n-Nefdi: Mâi ishâl eder.

Yedincisi Lihetü't-Teys: لحيه التيس

el-Mâhiyyetü: Nebt-i ma'rûftur, ergeç sakalına müşâbeheti için bu ism ile tesmiye olundu.

296 Nüşha: Fûsenec

297 "Lâğiye" sülleğen. Tercüme-i İbn Bayfâr.

et-Tab'u: Onda kalîl harâret vardır ve berdi dahi harâretini teftîr edecek miqdâr olur, ke-ennehu berdi şedîd değıldir belki derece-i ülânın âhîrindedir ve yübsü şedîddir, şâlişe varınca kadar yâbis olur.

el-Havâşsu: İlä-ḥaddın kâbıddır ve aşlının kâbdı aqvâdır. Ve tiryâқта vâkıf olur, aḍâyı teşdîd için. Ve lihyetü't-teysin uşâresi kâbdâ zirr-i verd ya'nî gül tomurcağı gibidir.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Onun varağı tecfîf olunsa kurûhu idmâl eder ve kurûh-ı 'afineye nâfi' olur ve cemî'an bu ef'âlde zehri kavî olur.

Aḍâu'r-Re'si: Onun aşlı üzünün vesâhını câlî ve kurûhunu müceffif ve şemme nâfi' olur.

Aḍâu't-Nefesi: Zehri ve varağı ve aşlı bunların her hangisi mâ-ı şa'ir ile kurḥa-i riye için şaky olunsa [189a] nâfi' olur. Ve uşâresi nefs-i deme nâfi'dir.

Aḍâu'l-Gıdâi: Mi'deyi tenkiye eder ve mevâddı mi'deye inşibâdbab men' eder huşûşan uşârenin o fi'li aqvâ olur.

Aḍâu'n-Nefdi: Kurûh-ı em'âya onu şaky aqvâ devâ olur huşûşan zehri veyâhüd uşâresi şarâb ile şürben dımâden rahimden nefz-i deme nâfi' olur.

Sekizinci Lüf: لوف

el-Mâhiyyetü: Lüfun²⁹⁸ bir şımfı sebḫ ve âheri ca'ddır. Ve ca'd lüfu'l-hayye tesmiye olunandan eşhandır. Ve sebḫında ardıyyet keşîredir, ona binâen onun ḥalâveti ḥalâvet-i ca'ddan ekalldır. Ve iki şımfıtan her birisi câlîdir. Dîşkürîdüs dedi ki onun varağı diyâkrîḫün varağına müşâbihtir ve dahi aşğardir ve âşarı muhtelifdir ve cezri bir şıbrdir ve aşlı o devânın aşlı gibidir ki o devâ sebḫ-i destecetü'l-hâven diye mezkûrdur ve şemeri aşfer olur. Ve lüfun ca'd olan şımfı aşfer olur, ünbübe mişâlinedir.

et-Tab'u: Lüfun sebḫı derece-i ülânın âhîrinde ḥârr ve müceffiftir. Ve ca'd âhîr-i şâniyede müsahḫindir. Ve eczâ-ı lüfun aqvâsı bezridir ve enfa'ı aşıdır.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşsu: Südedi teftîh ve aḥlât-ı galîza vü leziceyi taḫtîf-i mu'tedil ile taḫtîf eder ve onda cilâ keyfiyyeti dahi olur. Ve her devâda ca'd aqvâ olur. Ve lüfun iki şımfından ya'nî ca'd ve sebḫ eczâlarında cüz'-i ardı aqvâ olur.

298 "Lüf" ilan yastığı. Tercüme-i İbn Bayḫar.

ez-Zînetü: Lûf-ı ca'dım aşlı kelefî ve behaķı ve nemeşî cālîdir huşuşan ʿasel ile isti'mâl oluna. Ve şikāk-ı berd onunla ma'a'ş-şarâb telîh olunur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Cilâya muhtâc olan evrâma nâfi' olur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Lûfun aşlı huşuşan ondan şımf-ı ca'dım aşlı fâ-şerâya hâlt olunup kurûh-ı habîse merâhimine idhâl olunur. Ve ruṭubeti olan lûf cirâhâta aşlah olur o yâbis lûftan ki cem'an cirâhâtın muhtâc olduğu ed- viyeden hiddeti ekşer olur. Ve ba'dı kerre ondan merâhim-i kurûh ve nevâşir fetileleri mekânına medfûk ittiḥâz olunur. Ve onun aşlından nevâşir için belâlîṭ ittiḥâz olunur. Ve onun varaķı cirâhât-ı rediyyeye ceyyid devâ olur.

Âlâtu'l-Mefâşlı: Lûfun aşlı sığır tersi ile niķris ve vehn-i ʿaḍal üzere kılınır.

A'ḍâu'r-Re'si: Lûf-ı bostânînin aşşir-i ʿunķûdu ya'nî salkımının şîre- si veca'-ı üzüne nâfi'dir ve dühn-i verd ile te'ekkül ve sereṭânı olan enfe vaḍf olunsa nâfi' olur. Ve lûfu'l-hayyenin tarafında olan ʿunķûdunun aşşiri zeyt ile aşır olunup üzün-i müte'ellime takfir olunsa veca'ı teskîn eder. Ve lûfu'l-hayyenin aşlı edviye-i cellâdır, vesah-ı üzünü cilâ edip tecfif eder ve şemme nâfi' olur. Ve lûfun bezri bevâsîr-i enf için saķy olunur hattâ bevâsîr-i enfın sereṭânî olanları için belki nefis-i sereṭân için dahi isti'mâl olunur ve rey-i müstahsen budur ki o devâ bir kıṭ'a şûfe ile iki munḥura dess oluna.

A'ḍâu'l-Ayn: Lûfun aşlı kurûh-ı ʿayna nâfi' olur.

A'ḍâu'n-Nefesi: O devâ müneffîştir, rebve ve intişâb-ı nefese nâfi'dir, devâiyyeti zâil olunca kadar mirâren selķ olunduktan sonra o meslûk in- tişâb-ı nefesi ve rebv-i atîķi olanlara iṭ'âm olunur, aşlı dahi o fi'li işler velâkin ca'dım fi'l-i mezkûru aķvâ olur.

A'ḍâu'l-Gıdâ: Onu eklden hılt-ı ğalîz tevellüd eder.

A'ḍâu'n-Nefesi: Lûf-ı ca'd şarâb ile şûrb olunsa bâhı tahrîk eder ve kül- yeyi tenķiye eder ve bevâsîre nâfi' olur. Ve denildi ki semere-i ca'd[d]an otuz ʿaded semere aḥz olunup ḥall-i memzûc ile veyâhûd şarâb ile şûrb olunsa cenîni isķâṭ eder ve ba'ı kerre ondan ma'mûl olan bellûtu ihtimâl dahi cenîni isķâṭ eder. Ve o nebât zehrin zübülü katında şemm olunsa yine cenîn sâķıṭ olur. Ve ba'dı kerre cidden bevlî idrâr [eder.]

es-Sümûmu: Aşlı ile beden delk olunsa o bedeni ef'î neḥş eylemez.

Dokuzuncusu Lu'betü'l-Berberiyye: لعبة البربرية

el-Mâhiyyetü: Sürincân gibi bir şeydir, İfrîkiyye nevâhîsinden meclûb-
dur; ba'dı kerre onunla sūrincân gâşş olunur.

et-Tab'u: Şāniyede hārrdır ve ūlāda raṭbdır.

A'ḍāu'n-Nefdi: Bāhı taḥrîk eder.

Onuncusu Lisānu'l-ʿAşāfir: لسان العاصفیر

el-Mâhiyyetü: Lisānu'l-ʿuṣfūr bir lübbdür ki onun ʿuṣfūr lisānına
müṣābeheti olur.²⁹⁹

et-Tab'u: Şāniyede hārr ve ūlāda raṭbdır.

el-Havāşşu: Varaḳında ḳabd ve tenkiye vardır.

el-Ḳurūhu: Varaḳı ḳurūh-ı raṭbeyi cidden idmāl ve ilhām eder.

Ālātu'l-Mefāşlı: Kuşuru ḥall ile ʿadal-i merḳūḍ üzere vaḍ olunur.

A'ḍāu'n-Nefesi: Hafakāna nāfi' olur.

A'ḍāu'n-Nefdi: Bāhı ziyāde eder.

el-Ebdālü: Taḥrîk-i bāhta bedeli bir vezni cevz-i muḳāşşer ve bir vezni
tüderi-i aḥmerdir.

On Birincisi Linūs: لينوس

el-Mâhiyyetü: Dîşḳürîdüs der ki bu devā mārḳaşşā dedikleridir, biz
onda kelāmı bâbu'l-mîme teḥîr eyleriz.

On İkincisi Lūfās Erlî: لوفاس ارلي

el-Mâhiyyetü: Dîşḳürîdüs der ki bu devā ḥur-ı cebelîdir, onun varaḳ-ı
ʿazîmi vardır, bostānînin varaḳından ʿazîmdir ve ḥarāreti eşedd ve bostānî
şemerinden şemeri aşḡar lâkin ḥarāfette eşedd ve emerr ve aḳvādir ve ṭa'mı
bostānîden erde'dir.

es-Sümümü: Cebelî ve bostānîsi ḍimād kılınsa veyāḥūd şarāb ile şürb
olunsa zevātu's-sümüm ḥayvāndan nāfi' olur ḥuşuşan o ḥayvān baḥrî ola.

²⁹⁹ Ya'nî şemerinin her birinin cevfinden birer lübb vardır ki onda o müṣābehet olur.

On Üçüncüsü Lîşkürmün: لیسقرمون

el-Mâhiyyetü: Bu devâ habbu'l-*kül*³⁰⁰ dedikleridir ve bir nebâttir ki onun varağı zeytün varağına müşâbihtir velâkin ondan aţvel ve elyen olur ve aşla qarîb olan varağı evrâk-ı sâiresinden a'rağ ve enli olur, arđ üzere müfteriş ve münbasıt olur ve onun kâime ve diğāk kuğbânı vardır ki 'cđân-ı izhîr devresinde olur ve şulbedir ve eţrâfında bir şey³ vardır ki sâk gibi olup iki kısma münkasım olur ve o sâkta evrâk-ı şıgâr vardır ve o evrâk katında kirsenne 'izamında hacere şalâbetinde müstedîr ve ebyağ büzüru vardır ve o nebât mevâdi'-i 'âliye ve emâkin-i haşinede nâbit olur.

A'đâu'n-Nefdi: Külyede ve meşâned e haşâtı olan kimse onun bezrini şürb eylese haşâtını tefîit eder.

On Dördüncüsü Lésmah: لسماء

el-Mâhiyyetü: Dîskürjûs dedi ki bu nebâtın varağı lisânu'l-*hamel* varağına benzer velâkin ondan erâkktir ve ebyağdır ve onun sâkı dağıktı-sâzecedir, tûlü bir zirâ'dan ekserdir ve tarafında res-i kameriye müşâbih res vardır ve onun zehri ebyağ olup şufretün-mâya bulunduğu miğdâr mâil ve dağıktır ve harbak-ı esved uşûlüne müşâbih aşlı vardır, diğâktır ve tayyib ve hırrîf râyihası vardır ve onda rûfubet-i yesîre vardır ki yede bulaşır ve bu nebât emâkin-i mâiyyede nâbit olur.

el-Evrâmu: Onunla evrâm-ı balgamiyye dîmâd olursa teskîn eder.

A'đâu'r-Re'si: O devâ yalnız veyâhûd bir mişli dükû ile şürb olursa küzâza nâfi' olur.

A'đâu'n-Nefdi: Vağdehu şürb olursa bağnı 'aql eder ve ma'a'd-dükû şürb olursa kurha-i em'âdan ve mağştan nâfi' olur ve şamşı idrâr eder.

On Beşincisi Lisânu's-Şevr: لسان الثور

el-Mâhiyyetü: Bir haşîşedir ki varağı 'arîdadır mürr gibi ve haşebi emlestir ve kuğbânı ercül-i cerâd gibi haşebiyedir ve levni huğret ve şufretten mürekkebirdir.

300 "Habbu'l-*kül*" mâş-ı Hindîdir.

el-İhtiyâru: Vâcib olur ki o nebâtın Ḥorāsânî ve ğalîzü'l-varağ olup vechinde izâle olunan şevkin neft gibi âşârı ve uşûlü olanlar yâhûd zeğab-ı müteberrişi olanlar isti'mâl oluna. Ammâ bu diyârda ya'ni muşannifin diyârında mevcûd olanlar ve eṭibbânın isti'mâl eylediklerinin ekşeri lisân-ı şevr değıldir belki mervden bir cinstir ve onda menfa'at yaktur.

et-Ṭab'u: Ṭabî'atı şandala qarîb olup ḥarâret-i yesîreye mâil ve derece-i ũlânın âhîrine varınca kadar raṭbdır ve o nebâtın yâbisinin ruṭubeti eḡalldir. Ve Hûzîler dediler ki onun ṭabî'atı sâniyenin âhîrinde bârid-i raṭbdır, onların bu kavli ba'iddir.

el-Ef'âlî ve'l-Havâşşu: Muḥrakının kuvvesi kulâc-ı şıbyânî izâle eder ve femin lehîbini teskîn eder ve kendi dahi o fi'li işler velâkin aḡaf olur.

A'dâu'n-Nefesi: Qalbi müferriḡ ve muḡavvîdir, tevahḡuşa ve ḡafağ âna ve 'ilel-i sevdâviyyeye şarâb ile isti'mâlî ceyyiddir. Ve bir kavm ḡafağân-ı ḡarr aşḡâbına tîn-i Ermenî ile iki dirhem sağy ederler, su'ale ve ḡuşûnet-i kaşabe-i riyeyeye nâfi' olur ḡuşuşan mâ-ı 'asel veyâhûd sükker ile sağy oluna.

On Altıncısı Lisânu'l-[189b] Ḥamel: لسان الحمل

el-Mâhiyyetü: Nebt-i ma'rûftur.³⁰¹ Ba'dılar o nepte zû-seb'atü'l-adlâc ve ba'ḡı âḡer keşîrü'l-adlâc tesmiye ederler. Ve lisân-ı ḡamel iki cins olur, biri şağîr ve biri kebîr olur. Dîşkürîdüs dedi ki kebîrinin varağ şağîrinin varağından ekber olur ve cevheri mâiyyet ve arḡiyyetten mürekkebdır; mâiyyet ile tebrîd eder ve arḡiyyet ile ḡabḡ eder.

el-İhtiyâru: Ekberi enfa'ḡdır ve şemernin ve aşlının ṭabî'atı varağ şağîr-ı ṭabî'atına [qarîbdır] velâkin onlar eybes ve miğdâr-ı ḡalîl ebredir.

et-Ṭab'u: Câlînüs der ki lisân-ı ḡamel derece-i sâniyede bârid-i yâbistir. Ve ğayriler derler ki aşlı eybes ve ruṭubeti eḡalldır, berdi düne't-taḡdır ve yübsü düne'l-lez'ḡdır ve binâen 'aleyh ḡurûḡa nef'i meblağ-ı ğâyete bâliğdir ve laṡiftir ḡuşuşan tecfîf oluna.

el-Ef'âlî ve'l-Havâşşu: Varağ ḡabıḡ ve râdi'ḡdır [ve onda mâiyyet-i bâride vardır] ve seyelân-ı demi men' eder ve yübsü ğayr-i lezzâc'ḡdır, ona

301 "Lisânu'l-ḡamel" sinirli yapraktır.

binâen 'atîk ve hadîs cirâhâtı idmâlde nâfi'dir ve ondan efđal bir şey' yoktur ve onda bi-cilâin tefth vardır. Ve onun aşlı şâhib-i ħanâzîrin 'unuĸuna ta'lik olunur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Evrâm-ı ħârreye ve ħarĸ-ı nâra ve nemle ve şerâ ve cemreye ve evrâm-ı uşlü'l-üzüne ve ħanâzîre ceyyid devâ olur, bu bâbda olan edviyenin cümlesine lisânu'l-ħamel nef'de müteĸaddim olur. Ve ĸaymüliyâ ve isfidâc ile cemre üzere vaç olunsa nâfi' olur. Ve dâ-i file onun ile đımâd olunsa tezeyyüdünü men' edip ıdmâr eder.

A'đâu'r-Re'si: Ĥarâretten ħadis olan veca'-ı üzüne nâfi'dir. Ve aşlının tabîhi ile mağmağa olunsa veca'-ı üzüne nâfi'dir. Ve 'adesiyye denmekle ma'rûf olan maradı için ittiĸg olunan ta'âmı tenâvül şar'a nâfi' olur. Ve varakının 'uşâresi üzün-i mütevecci'aya taĸtir olunsa üzünün veca'ını teskîn eder. Ve aşlı mağg olunsa ve aşlın sülâĸası ile mağmağa olunsa veca'-ı esnâni teskîn eder ve kezâlik mâ-i varakı kulâı saĸaltır.

A'đâu'l-Ayn: Remede nâfi'dir. 'Ayn için ma'mûl olan şiyâfât onun 'uşâresi ile izâbe olunsa nâfi' olur.

A'đâu'n-Nefesi: Bezri demevî nefse nâfi'dir. Ĥarîben zikr olunduĸu üzere sîĸ bedeline lisân-ı ħamel vaç olunan 'adesiyye rebve nâfi'dir.

A'đâu'l-Ġidâr: Aşlı ve bezri ve varakı kebid ve külye südedine nâfi'dir. Ve sîĸ bedeline lisânu'l-ħamel vaç olunan 'adesiyye istiskâya nâfi'dir.

A'đâu'n-Nefdi: Ĥurûĸ-ı em'âya ve mirâr ishâline bezrini şürb ve 'uşâresi ile ihtikân nâfi'dir ve nezf-i bevâsiri dahi ħabs eder. Ve varakı tîlâ ile şürb olunsa meşâne veca'ını teskîn eder.

el-Hummayâtü: Denildi ki ħummâ-ı müselleseye ya'nî ĸıbbâ nâfi'dir. Ve ba'đılar dediler ki onun üç 'aded aşlı dört buçuk vuĸıyye şarâb-ı memzûc ile ĸıbb için ve dört 'aded aşlı miĸdâr-ı mezkûr şarâb-ı memzûc-ı mezkûr ile rib' için şürb olunur.

es-Sümûmu: Kelb-i kelib 'adđasın üzere ma'a'l-milĸ vaç olunur.

On Yedincisi Lisân: لسان

el-Mâhiyyetü: Bir cevher-i mürekkebdir ki onda olan laĸm-ı rıĸva 'urûĸ ve 'aşab ve 'ağal nüfûz eylemiştir ve onun ĸıltı raĸbdır.

On Sekizincisi Lûfkardîs: لوفقرديس

el-Mâhiyyetü: Hacer-i Mısrîdir, onu kaşşârlar tebyîd-i şiyâb için isti'mâl ederler; rıhvdir, suda zezebân eder.

el-Havâşsu: Muğarrîdir ve bilâ-lez' tecfîf eder ve kâbıddır, māddeyi 'uğva seyelândan men' eder.

el-Kurûhu: Kurûh ve cirâhâta nâfi'dir huşuşan a'đâ-i leyyinede olanlara nef'i keşîrdir.

A'đâu'n-Nefesi: Nefs-i deme ceyyiddir.

A'đâu'n-Nefdi: İshâl-i müzmine ve veca'-ı mesâneye nâfi'dir ve nezfi kaç' için ihtimâl olunur.

On Dokuzuncüsü Lûbiyâ: لوبيا

et-Tab'u: Onun aşnâfindan şıf-ı ahmer eşhan olur. İbn Mâseveyh ve Ercihânus dediler ki lûbiyâ bārid ve yābistir ve benim katımda onun cevheri yābistir velâkin ruṭubet-i fadliyyesi vardır ve onun harârete meyli vardır ve ahmeri eşhandır.

el-Havâşsu: Lûbiyânın inhidâm ve hurucu mâşın inhidâm ve hurücundan esra'dır ve gıdâiyeti mâşın gıdâiyetinden ekall değildir. Ve denildi ki lûbiyânın nefhi mâşın nefhinden ekalldır velâkin onda nazar vardır, eşahh budur ki lûbiyânın nefhi mâşın nefhinden ekşerdir velâkin bâkilâ lûbiyâdan dahi enfahtır ve lûbiyânın hıltı raṭb-ı balgāmîdir ve tenāvül edenler ahlâm-ı rediyye görürler.

A'đâu'n-Nefesi: Şadr ve riyeye ceyyiddir.

A'đâu'l-Ġidâr: Hılt-ı ğalîz tevlid eder ve hardal onun çararını def' eder. Ve kezâlik hall milh ile ve fülful ve sa'ter ve kezâlik nebîz-i şulb şürbü dahi çararını def' eder. Ve hall ile mürebbâ lûbiyâ kalilü'r-ruṭubet olur.

A'đâu'n-Nefdi: Lûbiyâ huşuşan ahmeri çamsı idrâr eder huşuşan dühn-i nârdîn ile isti'mâl oluna.

Yirmincisi Levz: لوز

el-Mâhiyyetü: Levzin dühniyyeti cevzin dühniyyetinden ekalldır ve ma'a-hâzâ levzde dahi dühniyyet-i keşîre vardır, onun için ona dahi zenaḥ

ve fesâd 'arîd olur. Ve cevz inhiqâmda levzden esra' olur ve mirâra istiḥâlede dahi esra' olur. Ve ba'ḍıların zu'cümüne göre levz-i ḥulvün şamğının ḥâli şamğ-ı 'Arabî ḥâline müşâbih olur.

et-Tab'u: Levz-i ḥulv iki keyfiyette mu'cedildir ve ruḥbete kâilân mâildir ve mürrü şâlişede yâbistir.

el-Havâşsu: Levz-i mürrün şamğı kâbıd-ı müsahḥindir ve cem'an aşnâf-ı levzde cilâ ve tenkıye ve tefṭîḥ vardır lâkin ḥulv tefṭîhte mürrden keşiren aḍ'aftır, zîrâ mürr mûlatṭıf-ı cellâdır. Ve levz bi'l-'araḍ müneffîhtir. Ve denildi ki elbette levzde kabḍ yoktur ve ğidâiyyeti kâlıldır. Ve mürrün ḥavâşşı şa'lebi kâtdır. Ve levz-i mürr ğidâ değıldir belki devâdır, ammâ ḥulv ceyyid ğidâdır velâkin ğidâiyyeti kâlıledir. Ve levzin dühnü cirminden e'caftır.

ez-Zinetü: Kelef ve nemeş ve âsar ve seğüg üzere vaḍ' olunur. *Següg, yüze sürülen yağdır.* Ve kezâlik teşennüc-i *vechi* levz baş eder. *Ba'dı nüshada "teşennüc" yerine "tehebbüc" vâkıf olmuştur.* Ve levz-i mürrün aşlı taḥḥ olunup kelef üzere vaḍ' olursa devâ-i kavî olur. Levz-i ḥulv ekli müsemmindir.

el-Evrâmu: Şarâb ile levz-i mürrü isti'mâl şerâya nâfi'dir.

el-Kurûhu: Kurûḥ-ı sâ'iy'e ve nemle üzere 'asel ile ve kuvâbâ üzere ḥall ile veyâḥûd şarâb ile vaḍ' olunur ve cem'an bu menfa'atlerde mürr eblağ olur.

A'dâu'r-Re'si: Üzünde olan veca'a ve dev'ıye nâfi' olur ḥuşuşan levz-i mürr ziyâde nâfi'dir gerek dühnen ve gerek meshûkan isti'mâl olunsun. Ve eger ma'a's-şarâb levz ile re's ğasl olursa re'sin ruḥbete ve ḥazâzı tenkıye olunur ve tenvîm eder. Ve kaçan şürb-i şarâbdan muḳaddem levz-i mürr şürb olursa sekri men' eder ḥuşuşan meşrûb olan levz-i mürrün 'adedi elli 'adede bâliğ olsa. Ve levz-i mürrün şeceri nâ'imen daḳḳ olunup ḥall ile ve dühn-i verd ile ḥalt olunduktan sonra maşdü'un cebîni ya'nî yanakları üzere onunla tılâ olursa şudâ'ı men' eder. Ve kezâlik levz-i mürrün dühnü şudâ'a nâfi'dir.

A'dâu'l-'Aym: Başarı taḳviye eder.

A'dâu's-Şadri: Levz-i mürr ḥıntadan mütteḥaz neşâstec ile nef's-i deme nâfi'dir ve kezâlik su'âl-i müzmüne ve rebve ve zâtü'l-cenbe nâfi'dir

huşuşan levz-i hulvün dühnünün nef'i ekşerdir. Ve sevîku'l-levz su'âle ve nefş-i deme nâfi'dir.

A^cdâu'l-Ğidâr: Kebid ve tihâl süddelerini teftih eder huşuşan levz-i mürr etraf-ı urûқта olan süddeleri teftih eder. Ve kaçan levz-i tarî bi-kışrihi tenâvül olursa mi'ce bellesini tenkıye eder. Ve levzin hadmı 'asir ve hıltı cey-yid ve ğidâiyyeti kaliledir ve sükker ile tenâvül olunur ise serî'an münhadir olur. Ve sevîki şakıldır, şafrâyı halâveti hasebiyle tehyic ve taħrîk eder.

A^cdâu'n-Nefdi: Levz-i mürr külyeler südedini teftih eder. Ve levz-i mür-rün dühni külyeyi ve meşaneyi tenkıye ve haşatı teftih ve huşuşan İresâ ile şürb olursa fi'l-i mezkûru ekşer olur ve ma'a'l-İresâ ve ma'a-dühni'l-verd dımâd dahi olunur [190a] ve rahimin evcâ'ına ve evrâm-ı hârresine ve şalâbetine ve ihtinâkıma ve 'usr-i bevlle ve veca'-ı külâya nâfi' olur ve ihtimâl olundukta şamşı idrâr eder. Ve levz-i hulv cilâsı hasebiyle külnca nâfi' olur ve levz-i mürr ondan enfa' olur ve dühni cirminden eħaff olur.

es-Sümümü: Kelb-i kelib 'addasından nâfi'dir.

Yirmi Birincisi Leymüniyün: ليمونيون

el-Mâhiyyetü: Devâ-i ma'rûftur.³⁰²

el-Havâşşu: Semeresi kabıda ye yâbisedir.

A^cdâu'n-Nefdi: İntilâk-ı batna ve deme nâfi'dir; şarâb ile saqy olunur ve nefz-i dem için dahi saqy olunur ve şerbeti bir eksünâfi olur.

Yirmi İkincisi Lizâku'z-Zeheb: لزاء الذهب

el-Mâhiyyetü: Bu ism uşşaka itlâk olunur ve biz uşşakta tekellüm eyledik. Ve ba'dı kerre bir nev' devâya itlâk olunur ki onun itihâzı bu vech üzere olur: Şıbyânın bevlî aħz olunup nuhâstan müttehaz hâvende o bevlî şemste mün'aqid olunca kadar saħk olunur ve ona lizâku'z-zeheb itlâk olunur. Ve ba'dı kerre onun ma'denîsi dahi olur, o ma'denî zencârdan tevellüd eder mâ-ı hârrda taħallül edip ba'dehu mün'aqid olmakla. Bizim el-ân zikr eylediğimiz bu kısmdır.

302 "Leymüniyün" kuzukulağının kebiridir.

el-İhtiyâru: Şâfî ve naķî ve huşuşan maşnû'ü ma'edenisinden aķvâ ve eļtaf olur ve ba'dehu ma'edenî-i muhraķ ihtiyâr olunur.

et-Tab'u: Hârr-ı hâddir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Câlî ve kâbîd ve müsaħħin ve bi-rıfķın mu'af-fin, yesiren lezzâ', bi-kuvvetin muħallil ve müceffif ve taħlîli lez'inden eşedir ve tecfîfî dahi onun gibidir ve lez'-i keşir eylemeden zevebân eder. Ve maşnû'unun tecfîfî eşedd ve lez'i eķall olur luţf-ı zâidi olmakla. Ve onun ma'edenîsi iħrâķ olunsa leţâfeti ziyâde olur ve bu ebvâbda bâliĝ olur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Laħmı izâbe eder ve 'asiretü'l-indimâl olan cirâhâta devâ-i ceyyid olur.

A'đâu'l-Gidâi: Muķayyi' ve kâbıddır.

Yirmi Üçüncüsü Leblâb: لبلاب

el-Mâhiyyetü: Dîskürîdüs dedi ki bu nebât üç şımf üzeredir: Evvelki şımf ebyad ve ikinci esved ve üçüncü ağberdir ve esvedin şemeresi dahi esved olur ve ba'dısı ma'a-sevâdihî asfer olup levni zaferâna müşâbih olur. Ammâ âherler müteşebbik olup şemeresi olmaz ve kuğbânı daķık ve varaķı dahi diķâķ olup humrete đarib olur.

et-Tab'u: Mu'tedil ve harâretün-mâya mâil ve yübsü leyyindir ve 'inde'l-Hüz bâridir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Muħallil ve müfettihtir. Ve leblâb aşnâfî bey-ninden ħablu'l-mesâķîn denmekle ma'rûf olan leblâb-ı 'azîm ya'nî kebîr şa'rı ħalk eder ve ķamlı ķatl eder.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Ĥablu'l-mesâķînin varaķ-ı tarîsi cirâhât-ı kibâ-ra şâlihîtir, şarâbda taħş olunsa o cirâhâtı idmâl eder ve ħarķ-ı nâr üzere đimâd olunsa huşuşan ma'a'l-ķayrûfî đimâd olunsa nâfi' olur ve bu men-fa'atte ona nazîr olmaz.

A'đâu'r-Re'si: Üzün-i müteveccî'aya 'aşîri ķuţn ile taķtîr olunur huşuşan dühn-i verd ile taķtîr olunur huşuşan üzünde verem-i ħârr var ise taķtîrin nef'i ekşer olur ve şudâ'-ı müzmine nâfi' olur ve uşâresi üzüne müteħallibe olan mevâdda nâfi' olur her ne ķadar müzmin olur ise ve ķurûh-ı 'atîķaya dahi nâfi'dir.

A^cdâu'n-Nefesi: Şadr ve riyeye ceyyiddir ve rebvi tenkıye eder.

A^cdâu'l-Ğıdâi: Süded-i kebedi teftüh eder ve hıll ile varakı tıhâle ceyyiddir.

A^cdâu'n-Nefdi: Mâ-ı leblâb şafrâ-i muhterikayı ishâl eder ve tabh olunmasa aqvâ olur. Ve aşnâf-ı leblâbdan bir sınıfı redîdir, demi ishâl eder.

es-Sümümü: Uşûlünün uşâresi hıll ile ve şarâb ile hılt olunsa rüteylâ nehşinden nâfi^c olur.

Yirmi Dördüncüsü Lu^câb: لعاب

Ya'nî ağız suyu ki ona ruğâb ve rîk dahi derler.

el-Mâhiyyetü: Envâ'ının ihtilâfı ile ve emzice-i eşhâşın ihtilâfı ile ef'âli muhtelif olur ve bi'l-cümle onun kuvveti mündice ve muhalliledir.

ez-Zîmetü: Kelefi ve nemeşi ve dem-i meyyiti mücellidir.

el-Evrâmu: İnsân-ı şâimin lu^câbı ve kâfûr ile kuvvâba delk olunur.

A^cdâu'r-Re'si: Düddan müte'ezziye olan üzüne şâimin lu^câbı taqtir olunsa katl edip sâ'atince ihrac eyler.

es-Sümümü: Lu^câb sümüma mukâvim olur, kaçan şâim akreb üzere mirâren tükürse o akreb helâk olur. Ve kezâlik insân-ı şâim insân-ı âheri e'add eylese onun lu^câbı ma'âdîda semm olur.

Yirmi Beşincisi Leben: لبن

el-Mâhiyyetü: Leben cevâhir-i selâsedden mürekkeb olur: mâiyyet ve cübniyyet ve düsümet mişlli. Leben-i bakarda düsümet ekşer ve leben-i likâh düsümet ve cübniyyette eķall olur ve o leben cidden raķıktır. Ve eşek sütü dahi ķalilü'd-düsümet ve raķık olur. Ve leben-i ni'ac ķalilü'd-desim ve raķık olur. Ve leben-i baķar ağlaz ve edsem olur. Ve leben-i rimâķ likâh gibi raķık-i mâidir. Ve leben-i reb^c leben-i şayftan mâiyyette ekşerdir. Ve nebât-ı tarî ra'ý edenlerin lebeni nebât-ı yâbis ra'ý eden hayvânın elbânından telyinde ekşerdir.

el-İhtiyâru: İnsâna elbânın efđali leben-i nisâdır ve ecved-i elbân đarđan şürb olunan lebendir veyâhüd halb olunduğu fevrinde şürb olunan lebendir. Ve kezâlik ecved-i elbân beyâğı şedid ve kıvâmı müstevî olup tır-

nak üzere tahtîr olunsa üzerinde şâbit olup seyelân eylemeyen lebendir ve kezâlik onun hayvânî nebât-ı fâdil ra'ıy edip onda humûdata ve merârete ve harâfete mâil ta'm olmayıp ve râyiha-i garîbe vü kerîhesi olmayan lebendir. Ve vâcib olur ki o mişlli leben halbi fevrinde ve qable'l-isti'hâle şûrb oluna. İnsânın hamlinin müddetinden hamli ziyâde olan hayvânın lebni redîdir, binâen 'aleyh müddette hamli insân hamlibe mu'arib olanların lebni insâna münâsib olur, leben-i baqar gibi.

et-Tab'u: Lebenin mâiyyeti hârredir ve zübdiyyeti mu'tedil ve harârete mâildir. Ve leben-i hâmið bârid ve yâbistir.

el-Havâşsu: Mâiyyeti mülâttife ve gassâle ve mu'tlîka-i gayr-i lezzâ'adır. Ve leben keymüsâtî ta'dîl ve bedeni taqviye edip semritir. Ve 'asel ile şûrb olunsa kurûh-ı bâtineyi ahlât-ı gâlizadan tenkiye edip inðac ve gâsl eder, ceyyidü'l-keymüs ve mu'gaddîdir, dimâğı ziyâde eder huşuşan leben-i nisâ ola. Ve leben haðma qarîbdır onun için ki leben tevlið eden dem gâyet inhiðâm ile münhaðımdır ve o haðm üzere âher haðmun-mâ 'arîð olmuştur ya'nî o dem-i naðic çarðda dahi bir nev' âher haðm ile münhaðım olmuştur her ne kadar o haðm-ı âherin fâ'ili 'udv-i bârid olan sedyler ise, zîrâ leben fi'l-aşl kâmilin ve bâligân nuçcu olan dem idi ve o dem ile 'udv iğtidâ eylemedi belki üzerine nuçcu âher 'arîð oldu. Pes o mişlli dem tenâvül olundukta haðma ve merreten ba'de uhrâ taşfiyyeye muhtâc olmaz ve ona ednâ harâret-i fâdila istîlâ eylese münhaðım olup lâ-mahâle inhiðâmı serîf olur ve tabî'at-ı ülâsına merdûde olup dem-i şâlih olur.

Bu maqâmda Rûfus'un kavli ne güzel kavldir her ne kadar o kavle itirâð oldu ise. Ve onun kavli-i haseni budur ki lebenin berde meyli olmakla aşhâb-ı balgamı leben idrâr eylemez, zîrâ aşhâb-ı balgamın harâret- da'ifesi lebni deme vech-i lâyıq üzere ihâle eylemez belki lebenin demeviyete 'ahdi qarîb olmakla bedeni onu qable'l-isti'hâle isti'mâl eder. Ve kezâlik hâr ve yâbis mizâc aşhâbına dahi leben nâfi' olur eger mi'çelerinde şaf râ yok ise.

Lebenin ebdâna biraz münâsebetleri vardır ki onun esbâbı idrâk olunmaz. Ve leben şûrb eyleyen kimseye vâcib olur ki 'aqtîb-i şûrbde leben fâsid ve hâmið olmasın için sâkin ola. Ve vâcib olur ki leben şûrb eden 'aqtîb-i şûrbünde nâim olmaya ve üzerine leben münhaðır olunca kadar ağıdiye-i uhrâ tenâvül eylemeye.

Ve sinnleri mütenâhî olanlara leben şübbândan mizâc-ı hârr aşhâbına şalâhından ekşer şâlih olur; harru'l-mizâc olan şübbânda leben şafrâya istiḥâle eder ve tertîbi ile meşâyihâ nâfi' olur ve meşâyihâ hâşş olan hikkeyi izâle eder velâkin meşâyih leben şürb eyledikte mâ-ı 'asel ile haḍma i'ânet olunmak vâcib olur. Ve çok kerre leben-i meşrûb fi'le iṭlâk ile ve nevâhî-i em'âdan fuḍülü iḥrâc ile ibtidâ eder ve ba'dehu taḡdiyeyi aḥz edip bedende münteşir olur ve tab'ı habs eder. Ve leben neffâhtır [190b] velâkin kaynatılan lebende nefḥ zâil olur. Ve leben mâiyyet-i muṭlaқа ve cübniyyet-i 'âkıleden mürekkebirdir.

Ve libâ' ya'nî aḡuz baṭî'ü'l-inhiḍâm ve ḡalîzü'l-hılt, baṭî'ü'l-inhiḍâr olur ve 'asel onu işlâh edip bedeni ḡidâ-i keşir ile taḡdiye eder. Ve leben-i ḡâmidin ḡıltı ḡâm olur ve onun maṭbûhu ve ḡuşuşan aḡlazı a'ḡal olur.

Ve cemr'an leben südde icâb eder ve ḡuşuşan südde-i kebidî icâb ekşer olur velâkin leben-i likâh mişliler südde icâb eylemez cübniyyeti ve cilâ-i mâiyyeti ḡalîl olmakla. Ve a'dâ-i bâtineye munşabbe olup ḡiddeti ve lez'î ḡasebiyle izâ eden mevâdda nâfi' olur, zîrâ leben o a'dâyı suda mevcûd olmayan cilâsı ḡasebiyle sudan ekşer ḡasl eder, ona binâen mevâdd-ı müziyeye ḡâf gelip leben nâfi' olur ve kezâlik mâddeyi ta'dîl edip 'udva münâsebe mâddenin keyfiyyetini ihâle eder. Ve leben seyelân-ı dem aşhâbına muḡırr olur.

Ve leben aḡşâya ceyyid deḡildir. Ve keçi sütü aḡşâya sâir sütlerden aḡardır, zîrâ ma'izin ekşer-i ra'ıy nebât-ı ḡabıḡdır; ḡa'nın lebeni onun ḡilâfi üzeredir ve maḡmûd deḡildir, onda iltihâb vardır. Fî-cevherihi leben serî'ü'l-istiḡâledir ve ḡuşuşan ḡarra istiḡâlesi ekşerdir. Ve bedene leben-i redînin maḡarratından ekşer bir muḡırr nesne yoktur. Ve eşek sütü mâidir. Ve ḡinzir sütü mâ-i ḡayr-i naḡıcdır.

Ve leben-i rebî'î şayfiye kıyâs ile mâidir. Ve kezâlik rîf ve âcâm ya'nî çemen ve sulak maḡallin otunu ra'ıy eden ḡayvânın lebeni şayfî nebâta kıyâs ile mâidir. Ve her kaçan şayf ḡarîf cânibine im'ân eyleye, leben dahi o miḡdâr ḡılaza im'ân eder. Ve lebenin ecvedî vasaṭ-ı şayfta olandır velâkin leben-i şayfiden ḡavf olunur ki onu ba'de'ş-şürb şayfin ḡarrı ihâle eyleye, rebî'ide bu ḡavf olmaz.

Elbân-ı ibilde semniyyet ve cübniyyet alıledir. Leben-i baar ker 'r 's-semndir. Ve leben-i danda ya'n  koyun s t nde semniyyet ve c bniyyet ma' an keredir. Ve deve s t nden sonra alil 'l-c bniyyet leben-i ayl ve ba' dehu leben-i et ndır, ona bin en leben-i et n mi' dede alilen tecebb n eder. Ve leben-i ibilde m l h t ve um d t vardır ve o leben elb nın ayrlısıdır ve ma' a-h z  denildi ki leben-i ibil mi' dede ve e' l -i cevft  edid 'l-ba' d r ve ayr-i elb ndan bu' u ekerdir.

Ve ma' l m buyurula ki leben ayv nının nev'inin itil f  ile mutelif olur ve bi-asebi's-sinn dahi mutelif olur, air ve keb r ve m tevassıf biri birine ıy s ile lebende mutelif olur. Ve seanesi asebiyle dahi muteliftir, lam  leyyin olanın lebeni ulb n lebenine ve e' c f sem ne ve ebyad levn-i  here mualif olur. Ve denildii  zere lebenin aaf  leben-i ebyad r ve leben-i ebyadın inid r  esra' olur.

ez-Zinet : Ba'dıların zu' m   zere elb ni iks r amlı tevlid eder ve bu avl-i ba' d deildir velakin  sar-ı kab ha  zere t l  olunsa onu c l  olur ve  rb olunsa cidden levni tas n eder ve ok kerre ved h  cezb eder velakin leben-i li htan cezb-i ved h  havfı alil olur. Ve s kker ile  rb olunsa levni cidden tas n eder uuan nis   rb eyleye ve tesm n dahi eder att  m -ı c bn miz c-ı h rr ve y bis a bını tesm n eder eger sebep-i h z lleri o miz c ise. Ve lebenin tesm nine sebep o c z' -i m dir ki bedeni tert b eder ve ılt-ı rediyi ir c ve id y  il h eder. Ve leben-i r ib abes ile isti' m l olunsa miz c-ı h rr ve y bis a bı ser' an tesn b eder. Ve m u'l-c bn ke-leti ve  sar  t l  asebiyle iz le eder ve ba'd  kerre  rb  dahi onlara n f c olur.

el-Evr mu ve'l-B   uru: Ve ok kerre evr m-ı rediyye ve m  er  ve dem m l ve cereb ve ikke a bına  rb-i leben b 'is-ı b r' olur eger onların miz clarında lebeni ifs d edip afr ya i le eder bir nesne yok ise. Ve leben evr m-ı b t ne a bına d rr olur.

el-ur cu ve'l-ur hu: Leben ur h-ı b t neye asl ve teniyesi ve tariyesi asebleriyle n f c olur ve miz clarında lebeni ifs d ve afr ya i le eder bir nesne yok ise a b-ı ur ha n f c olur. Ve cerebe ma' 'l-helilec m u'l-c bn ceyyid olur.

Ālātu'l-Mefāşih: Elbān a^çşāba rediyyedir, emrād-ı ^çaşaba ve huşuşan onlardan balgāmī emrād-ı ^çaşab aşhābına redīdir.

A^çdāu'r-Re^çsi: Leben-i mā^çiz nevāzile nāfi^çdir, nezleyi hābs eder ve harāfetini tatyīb ve kurūh-ı hālka nāfi^ç olur. Ve leben nisyān-ı yābise ve gamm ve vesvāsa ^çilāc olur. Ve leben esnāna ve esnānın te^çekkülüne muğırr olur ve esnānı hafır ve tefüt eder huşuşan sinn bāridü'l-mizāc ola ve lişeyi dahi irhā eder. Ve vācib olur ki ba^çde şürbi'l-leben ^çasel ve şarāb-ı sikencebīn ile mağmağa oluna velākin denildiği üzere leben-i ütün ile mağmağa olunsa esnānı ve lişeyi şedd eder. Şudā^ç ve tanīn aşhābına muvāfiķ olmaz huşuşan ba^çde'ş-şürb nāim ola. Ve bi'l-cümle re^çsi da^çtf olanlara muğırr olur.

A^çdāu'l-^çAym: Leben ba^çdı kerre zulmet-i ^çayn ve ğışā ihdās eder lākin ^çayna hālb olunsa remedde nāfi^ç olur ve ^çayna munşabbe olan mevāddm đararını ve țarfe huşūnetini izāle eder.

A^çdāu'n-Nefdi: Eşek ve keçi sütleri su^çāle ve sille ve nefş-i deme ceyyid olurlar. Ve nefş-i deme leben-i ni^çāc enfā^ç olur. Ve leben kurūh-ı riye ve sill edviyesindedir. Ve leben ile mağmağa ve gargara havānıķa ve zebhaya ve lehāt ve levzeteyn ve remlerine nāfi^ç olur velākin hāfakān-ı raṭbı olanlara muğırr olur gerek ise o hāfakān-ı raṭbın māddesi dem olsun ve gerek balgām olsun. Ve leben-i liķāh rebve ve sehere nāfi^çdir. Ve leben şadra, re^çse ve mi^çdeye menfa^çatinden ekşer nāfi^ç olur.

A^çdāu'l-Ġidāu: Leben meşānede südde irās eder. Ve māu'l-cübñ yereķāna nāfi^çdir ve leben-i liķāh ve leben-i mā^çiz kaṭ^çan ve kātıbeten nāfi^çdir. Ve eşek sütü istiskāya nāfi^çdir. Ve cemī^çan o elbān şalābet-i ṭhāle nāfi^çdir. [Ve leben-i liķāh dühn-i hurva^ç ile bāṭında olan şalābāta nāfi^çdir.] Ve leben mi^çdede nefh ve veca^ç ihdās eder huşuşan libā^çn ihdāsı ekşer olur ve ikisi dahi fuvāk ve cüşā-i duhānī ihdās eder ve huşuşan lebenin ihdāsı ekşer olur. Ve tedbīr-i mūlaṭṭıfa muhtāc olan maṭṭūl ve mekbūda muğırr olur lākin leben-i liķāh ṭhāl ve kebidin emrād-ı keşiresine nāfi^ç olur ve kebidī tarī kılıp tāzeler. Ve leben-i liķāh istiskāya nāfi^ç olur huşuşan liķāh-ı ^çAra-biyye bevli ile şürb oluna. Ve şehvet-i ğidāyı tehyīc ve taḥrīk ve ta^çṭış eder. Ve leben-i hāmıđın istimrāsı cidden baṭı^ç olur ve hıltı hām olur lākin gerek ṭabī^ç ve gerek ^çarağı harāret ile hārr olan mi^çde onu hađm edip ondan intifāc olunur ve ondan zübd nez^ç olunmakla duhāniyyetinden havf olunmaz.

A'câu'n-Nefdi: Mâu'l-cübñ şafrâ-yı muhteriki ishâl eder. Ve eftümün ile mâu'l-cübñ sevdâ-yı muhteriki ishâl eder. Ve leben haşât ihdâs eder. Ve mâiyyeti zâil olunca kadar maţbûh olan leben baţm 'aql eder ve ihtilâf-ı demi habs eder. Ve leben-i likâh şamsı müdirr olur. Ve mehdî-i bakâr ishâl-i mirârîye ceyyid olur. Ve leben-i halîb ile kurûh-ı rahime ihtikân olunur. Ve kurûh-ı meşâneye leben-i mâ'iz nâfi' olur. Ve leben çarar-ı cimâ'ı tedârük eder ve bâhı takviye eder ve em'âda nefh ihdâs eder. Ve leben-i ğalîzin küllisi kûlıncı tahrîk ve haşâtı tevlîd eder huşuşan libân tevlîdi ekşer olur. Ve leben cimâ'ı tahrîk eder hattâ ebdân-ı hârrede leben-i hâmið ve mâst tertîbi ve nefhi ile cimâ'ı tahrîk eder ve çok kerre baţnı telyîn eder huşuşan hayl ve ibil ve ütün lebenlerinin telyîni ekşer olur ve ba'dehu leben-i bakârın ve ba'dehu leben-i ma'izin telyîni ekşer olur. Ve mâiyyeti kalîle olan elbânın küllisi istikşâr olursa baţnı telyîn eder ve münhadım olmaz. Ve milh lebenin ve mâ-ı cübñün ishâllerine mu'în olur. Ammâ maţbûh veyâhüd muhtât olan haşât ve şafâiyih-i hadîd ile müşahhan ve muqavvem olan leben lâ-mahâle baţnı 'aql eder. Ve leben saşca nâfi' olur. Ve maţbûh olan leben-i hâmið demevî ve şafrâvî ishâli habs eder. Ve leben-i likâh bevasire nâfi' olur. Ve kaçan maş'ade ve 'âne evrâmı ve kurûhu üzere leben vad' olursa nâfi' olur ve o a'câlarda hâdiş olan lez'ci teskîn eder.

el-Hummayātu: Leben-i mâ'iz ve leben-i etân dıkka ceyyiddir ve çok kerre leben-i hâmið semniyyeti nez'de icâde olunup istimrâya şâlih oldukça medkûkta isti'mâl olunur. Ammâ leben-i halîb hummayâtta [191a] isti'mâl olunmaz, şâhib-i hummâya leben-i halîb takrîbi câiz olmaz.

es-Sümümu: Leben edviye-i kıttâle şürbüne nâfi'dir. Ve erneb-i bahrî ve şevkerân ve hâşşaten benc şürbüne nâfi'dir, hâşşaten zerârîh ve erneb-i bahrî ve şâfsiyâ ve harbak ve hânıku'z-zîb ve hânıku'n-nemir ve cem'ân edviye-i ekkâle-i mu'affineye nâfi'dir. Ve benc saşy olunan kimseye leben saşy olursa 'aqlını istirdâd eder.

Yirmi Altıncısı Laħm: لحم

el-Māhiyyetü: Ma'rûftur.

el-İhtiyâru: Luħûm-ı fâdıla laħm-ı dandır, o laħm ma'a-ħarâfetihi laṭiftir.

Ve mâ'iz ve 'acâcîlin fetâsının ve şıgârının luħûmları hağmı aķbel ve ğidâiyeti eltaf olur. Ve cedyin ħamelden fuğülü eķall olur. Ve leben-i maħmûd emen kuzunun laħmı ceyyiddir, ammâ leben-i ğayr-i maħmûd emen kuzunun laħmı redîdir. Kocayıp heremi olan koyunun laħmı redîdir. Ve kezâlik 'acîf ya'nî zebûn koyun laħmı dahi redîdir. Ve ğanem-i esvedin laħmı eħaff ve elezzdir ve laħm-ı zeker ya'nî erkek koyun laħmı dahi onun gibidir. Ve ziyâde semiz koyundan ayrılan laħmın aħmer ve ebyadı eħafftur ve ala yağlı laħm-ı mücezza' ğidâiyette eķall olur ve fem-i mi'deye tâfî olur.

Ve laħmın efdali ve emre'i ya'nî istimrâi ziyâde kabûl edeni 'azma mülâbis olup kavî ve semiz olan laħm olur. Ve laħm-ı eyemen laħm-ı eyserden ħafîf ve efdal olur. Ve vâsat-ı 'adalde olan laħm 'aybdan naķî ve 'ârî olur. Ve 'aşabî olmayan laħm-ı riħvin tezzeti ba'dı kerre ekser olur ħuşûşan ki onun riħv olması sedy gibi tevĥid-i leben sebebiyle ola veyâhûd lisân gibi tevlid-i lu'âb sebebiyle ola ve o laħmın hağmı katında ğidâsı ceyyid olur ve ekser-i evķâtta balĝamî olur. Ve laħm-ı riħvin ğidâsı keşrette luħûm-ı sâirenin ve laħm-ı 'adalin ğidâsı gibi olur, ondan ekser olmaz velâkin sedyin ve ħaşı düyûkun ğidâiyeti ekser olur. Ve laħmdan cevdeti eķall olan, di'âme olsun için maħlûķ olan luħûmlardır, kebidin 'urûķu ve ğayri 'urûķlar beyinde müntesic olan luħûm ve laħm-ı ħalb ve aşlı ve tüşe gibi. Ve sedyin ğidâsı ceyyiddir ve onda leben var ise o sedyin laħmı ğalîz olur.

Ve ħaşînin laħmı âherlerden efdaldır. Ve laħm-ı tayrın efdali tedâric ve decâc laħmlarıdır. Ve kıbâc ya'nî keklık ve tayâhîc ve derâric onlardan eltaf olur velâkin aĝdâ olmaz. Ve yâbisü'l-mizâc olan ħayvânın şaĝîri kebirinden efdal olur, meşelâ cedy fâdıldır ammâ mâ'izi cidden fâdıll deĝildir belki ba'dı kerre mâ'izin ħıltı cidden redî olur. Ve teysin ya'nî ergecin laħmı muṭlaķan redîdir. Ve luħûm-ı sibâ' rediyyedir. Ve tıyûr-ı mâinin kibârı ve tıvâlü'l-a'nâķ tıyûr ve tâvûs ve ħırbân³⁰³ ve ħamâmât-ı şulbe ve ķaṭâ ve

303 "Ĥareb" toy kuşu, cem'i "ħırbân" gelir.

sevdâyı tevlid eden ve onlara müşâbih olan ve 'aşâfir bu mezkûrlar cemî'an rediyyedir. Ve ecniha-i tıyûr-ı ğalîzatü'l-laħmıda riyâdet olmakla ceyyide-tü'l-keymûs olur.

Ve luħûm-ı vuħûşun ğayrlısı luħûmu dıbâ olur ve ma'a-hâzâ sevdâviyete meyli olur. Naşârâ ve o mecrâya cârî olanlar dediler ki belki luħûm-ı vahşiyenin ğayrlısı ğunzîr-i berrînin laħmıdır, zîrâ o laħm ehli ğunzîrin laħmından hafıftır ve ma'a-hâzâ ğidâiyyeti kavıyye ve keşire ve inhiğâmı serîc olur ve onun ecved-i ahvâlinin evkâtı vaqt-i şitâ olur. Ve vâcib olur ki ğayvânın sinnine ve mer'âsına ve riyâdetine ve o mişlli olup leben bâbında zıkr olunan ahvâllerine nazâr oluna.

et-Tab'u: Cemî'an laħm-ı tıyır dört ayaklı ğayvân laħmından eybestir. Ve laħm-ı bağar laħm-ı mâ'izden eybestir. Ve laħm-ı mâ'iz yâbistir ve hağmı laħm-ı da'ndan a'serdir. Ve laħm-ı cezûr ğalîzü'l-ğidâ serîcü'l-ishândır. Ve laħm-ı erneb ğarr-ı yâbistir. Ve kibâr tıyûrun luħûmu ve laħm-ı ivezz ve ğırbân ğalîzdir, ammâ batı ve tıyûr-ı mâ şedîdü'r-ruğûbettir ve ruğûbette da'na ğarîbdır. Ve ba'dıfâr zann eylediler ki laħm-ı künfuz murattıbdır. Ve laħm-ı semîn ve elye ğarre-i rağbedir.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşşu: Laħm bedeni muğavvî ğidâdır ve min-beyni'l-ağdiye deme istihâleye akrebdır. Ve laħm-ı muğabbahanın ve meşvînin ğidâsı eybes ve meslûku ertâbdır. Ve ebâzîr ve mürri mişlliler ile mağbûhun kuvveti ebâzîrinin kuvveti mişllidir. Ve semîn ve şahîm rediyyü'l-ğidâdır ve onların ğalîli ta'âmı mülattıftır ve onlardan ta'âma lezzet verecek miğdârı ğadr-i yesîr şâlih olur. Ve laħm-ı memlûh her ne ğadar fi'l-aşl murattıb olur ise dahi tecfife 'avdet edip luħûm-ı yâbisenin küllîsinden eybes olur ve ğidâsı ğalil olur. Ve laħm-ı semîn batı telyîn eyler velâkin ğidâiyyeti ğalile ve duğâniyyete ve mirâra istihâlesi serîc olur ve serîc an münhağım olur. Ve elye laħm-ı semînden hağm ve ğidâiyyette erde olur ve elye şahmdan eğarr ve ağlaz olur. Ve laħm-ı bağarm ğidâsı keşîr ve ğalîz olur. Ve bağarın laħm-ı esvedi emrâd-ı sevdâviyye tevlid eder. Ve laħm-ı bağarın efdali laħm-ı acâcıldır. Ve kışr-ı bitîh laħm-ı bağarı tehriye eder. Ve laħm-ı bağar tenâvülünün efdal-i evkâtı vaqt-i rebîc ve evâil-i şayftır. Naşârâ ve o mecrâya cârî olanlar dediler ki ve ma'a-hâzâ laħm-ı bağarda ğunzîr laħmının lüzüceti ve metâneti yoktur. Ve luħûm-ı ğanânîş ya'nî ğun-

zîr yavrularının lahmı şiddet-i tahtlîli hasebiyle qalîlü'l-ğidâ olur. Ve lahm-ı baṭṭ keşrû'l-ğidâ olur velâkin lahm-ı decâc cevdetinde olmaz ve kavânîşi lezîze ve kebidî lezîze ve ğidâsı ceyyidedir ve hıltı fâıldır. Ve şıkrâkın lahmı riyâhı kâsirdir. Ve lahmın ta'afîüne eb'adı şahmı eḳall ve cevheri eybes olanlardır.

ez-Zinetü: Lahm-ı baḳar müvellid-i behaktır. Hımâr-ı vaḫşînîn şahmı ile kelefê tîlâ ceyyiddir, baṭṭ-ı müsemminin şahmı dahi onun gibidir. Ve kuzu lahmının hürâkası ile behaḳa tîlâ olunur. Ve kurbaĝa lahmının hürâkası ile dâü's-sa'lebe tîlâ olunur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Lahm-ı baḳar seretân tevlîd eder ve kezâlik luḫüm-ı ğalîza-i säire dahi seretân tevlîd eder ve evrâm-ı şulbiyyeyi tahtlîl eder.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Lahm-ı baḳar cereb ve kuvâbâ-yı rediyyeyi tevlîd eder ve luḫüm-ı ğalîza-i säire dahi onun gibidir. Ve lahm-ı ḫamelin hürâkası kuvâbâ üzere tîlâ olur.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Lahm-ı baḳar cüzâm ve dâü'l-fîl ve devâli tevlîd eder ve luḫüm-ı ğalîza-i säire dahi onlar gibidir. Ve semîn ve elye 'aşâb-ı cāsî vü şulbe dîmâd ceyyiddir. Ve evcâ-ı mefâsıl şâhibî ve şâhib-i nikris lahm-ı erneb meraḳasına iḳ'ad olunurlar ve o meraḳanın fîli meraḳa-i şa'leb fîline ḳarîb olur. Ve ibn 'ursun lahmı evcâ-ı mefâsıl üzere dîmâden isti'mâl olunur. Ve hımâr-ı vaḫşînîn şahmı riḫ-i ğalîzadan 'arîd olan vecâ-ı zahra dühn-i ḳuşt ile merûḫ ceyyid olur ve bâbu'l-cüzâmda yazıldığı üzere lahm-ı ef'ânın ona nef'î olur. Ve lahmı'l-ḳunfuz ya'nî kirpi eti dahi cüzâma ceyyiddir.

A'dâu'r-Re'si: Lahm-ı baḳar säir luḫmân-ı ğalîza-i mezkûra tecfîfi hasebiyle vesvâs tevlîd eder. Ve inb 'ursun lahmı şarâb ile ḫalt olunup şar' için şürb olunur.

A'dâu'l-Aym: Kuzu lahmının remâdî beyâd-ı 'ayna nâfi' dir. Ve sibâ'n luḫümü ve miḫlebi olan sibâ-ı tıyûrun luḫümü nâfi' ve muḳavvîdir.

A'dâu'n-Nefesi: Seretân-ı nehrî meslûline cidden nâfi' olur. Ve luḫüm-ı ferâḫ ḫavânîki tehyîc eder.

A'dâu'l-Ğidâ: Zikri mürür eden luḫüm-ı ğalîza tîḫâli taĝlîz eder velâkin küzbere-i yâbise ve za'ferân ile ittiḫâz olunan lahm-ı baḳar sikbâcı mi'deye seyelân-ı mevâddî seyelândan men' eder. Ve fesâd-ı mizâc ve istiskâ ve süded-i tîḫâl ve kebid mu'âlecesi için lahm-ı ḳatâ dahi zikr olunur ve evlâ

olan o lahımdan müsteskāya qarış ittiḥāz olunmaktır tehyic-i 'aşaş eylemesin [için.] Ve nāstan ba'cdır o kimseler ki luḥüm-ı sibā'ı berd-i mi'de ve mi'de ruḫbeti ve mi'de da'fı için medḥ eyledi. Ve ğıdānım inhiḍāmının ve inhiḍārının sür'at ve buḫū ğıdānım rıkkat ve ğılzati ḥasebiyle deĝildir, zīrā berrī ve ehlī olan ḥınzīrin luḥūmu denildiĝi üzere lezice ve ğalīza ve kavıyyü'l-ĝıdā iken ma'a-zālik inhiḍāmı ve inhiḍārı serīf olur. Ve kezālik geyik eti ğalīzdir ve ma'a-hāzā serīf ü'l-inhiḍārdır. Ve laḥm-ı künfuz sikencebīn ile istiskāya nāfi'dir. Ve laḥm-ı sibā' ve zevātu'l-meḥālib ya'nī sibā'-ı tıyūr luḥūmu tenāvülünü mi'de kerīh görür.

A' dāu'n-Nefdi: Luḥüm-ı baqar em'āya safrānım taḥallübünü men' eder. Ve laḥm-ı erneb-i meşvī kurūḫ-ı em'āya ceyyiddir. Ve laḥm-ı künfuz müceffif sikencebīn ile vecā'-ı külāya [191b] ceyyiddir. Dīk-i herimim merakası kılınca ve emrād-ı sevdāvıyyeye ceyyiddir. Ḥımār-ı vaḥşīnım şaḥmı dühn-i kuş ile rih-i ğalızadan ḥadīs vecā'-ı külāya ceyyiddir. Ve luḥüm-ı sibā' ve luḥüm-ı zātü'l-meḥālib bevāşire ceyyiddir. Ve laḥm-ı baqar sikbācının merakası ishāl-i mirārīye ceyyiddir ve o ishālī ka'f eder ve onun laḥmından küzbere ile mütteḥaz olan qarış ve ḥall ve ḥalle müşābih olanlar ve küzbere-i yābise ve kafil za'ferān dahi ceyyiddir. Tıyūrun meşvıyye ve ĝayr-i meşvıyye luḥūmu tab'atı 'aql eder ḥuşuşan kıbāc ve tayāḥicim 'aqlı ekser olur ve ka'tā onlardan dahi 'aqlıda aqvā olur. Ve kanābir ve ḥuşuşan selk olunup merakası şabb olunan kanābir ve geyik eti bevli idrār eder. Ve luḥüm-ı semīne luḥüm-ı sāireden telyinde eşedd olur.

el-Hummayātu: Laḥm-ı baqar ve eyāyil ve ev'al ve kibār tıyūr luḥūmu ḥummayāt-ı rib' ihdās eder.

es-Sümümü: İbn 'ursun laḥm-ı müceffefi sümüm için şarāb ile saqı olunur. Kuzu laḥmının muḫraķı ḥayyāt ve 'akārib ve cerrārāt les'aları için saqı olunur ve o laḥm-ı ḥumlān-ı muḫraķ şarāb ile kelb-i kelib için ve luḥüm-ı dıfıd' les'-i hevāmm için saqı olunur. Allāhu a'lem bi-ḥaķıķati'l-ḥāl.

On Üçüncü Faşl Harf-i Mîmde Kelâm-ı Müşebba' dır Bu Faşlda Biz Elli Dört Devâ Zîkr Eyleriz

Evvelkisi Misk: مسك

Fi'l-Mâhiyyeti: Misk zaby gibi bir nev' dâbbenin sûrresi ya'nî göbeği-
dir, onun iki nâb-ı ebyadı vardır ki iki boynuz gibi o nâblarda cānib-i ünsiye
ta'kîf vardır.

el-İhtiyârü: Onun ecvedî ma'denî sebebiyle Tîbetî olur. Ve ba'dılar de-
diler ki belki ecved olan Şînî ve ba'dehu Hîzẖîrî³⁰⁴ ve ba'dehu Hindî-i bahrî
olur. Ve ra'y sebebiyle ecvedî iki nev' behmenler ve sünbül ra'y edenlerdir
ve ba'dehu ecvedî mürri ra'y eden hayvânın miskidir. Ve levn ve rāyiha ci-
hetinden ecvedî aşferü'l-levn ve tuffāhiyyü'r-rāyiha olan misktir.

et-Tab'u: Derece-i şāniyede ħār-ı yābiştir. Ba'dılar katında yübsü ercahtır.

el-Ef'ālü ve'l-Havāşsu: Latîf ve mukavvîdir.

ez-Zînetü: Tabîha idhāl olursa müncez olur.³⁰⁵

A'dāu'r-Re'si: Misk ma'a-za'ferān ve kālil kâfûr se'ût kılınsa şudā'-ı bā-
ride nāfi' olur ve vahdehu misk ile isti'at dahi şudā'a nāfi'dir taħlîl ve
dimāğî takviye sebebiyle.

A'dāu'l-Ayni: Misk aynî takviye eder ve ruḡbātını neşf eder ve beyād-ı
raḡika cilā olur.

A'dāu'n-Nefesi ve's-Şadri: Kālbi takviye ve tefrîh eder ve ḡafaḡān ve
tevaḡḡuşa nāfi' olur.

es-Sümümü: Bi'l-cümle sümüma ve ḡuşuşān bîşe tiryāk olur.

İkincisi Maştakî: مصطكي

el-Mâhiyyetü: Bir sınıfı Rûmîdir ve sınıf-ı āḡeri Kıbḡîdir, sevāda bakar ve
şeceresi māiyyet-i kālile ve arḡiyyet-i keşîreden mürekkebdir. Ve maştakî
küन्दürden elḡaf ve enfa'dır.

el-İhtiyârü: Onun ecvedî ebyad ve cülāl ya'nî 'azîm ve naḡî olanlardır.
Ve onun işlāḡı sirke içinden birkaç gün terk etmekle taħlîl edip ba'dehu
tecfîf etmekle olur.

304 "Cizcizî" nüşâ.

305 Ba'dı nüşâda "ez-zînetü" yoktur, fe-te'emmel.

et-Tab'u: Sâniyede hârr ve yâbistir. Ve kündürden teşhîn ve tecfîfi eķalldır. Ve şeceresinde şedîden tebrîd ve teşhîn yoktur ve kendide mevcûd olan teşhîn şecerresinin teşhîninden ekşerdir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşsu: Kâbîd ve muhallildir ve şecerresinin bi'l-cümle eczâsı kâbîd ve terkîbi mâî ve müftir cevher ile cevher-i arđiden mürekkebirdir. Ve uşûlû ve kuşûr-ı uşûlû akâkıyâ ve heyûkaşîdâs maķâmalarına ķâim olur ve onlara bedel olur ve varaķı 'uşâresinin fi'li dahi onun gibi olur. Ve şecerrenin semeresinden şedîdü'l-ķabđ bir nev' dühn ittiķâz olunur. Ve anlaşılan budur ki Câlînûs re'y eder ki maştakânın bi'l-cümle eczâsında ma'a'l-ķabđ telyîn vardır ve edhâni dahi eczâsı gibidir. Ve maştakâdan Kîbtî olup sevâda nâzır olanların ķabđı eķall ve tecfîfi ekşerdir. Ve taķlîl-i ķavîye muhtâc olanlara Kîbtî maştakî evfaktır. Kâbđ ve telyîn ve tecfîfi olan edviyede o ef'âl bilâ-ezâ olur ise o devâ cidden laţif olur. Ve leţâfeti ve telyîni ve harâret-i rakîķası hasebiyle balgâmı izâbe eder ve ma'a-zâlik onda hiddet dahi olmaz, hiddet ve keşâfeti şumûğ-ı sâireden eķall olur.

ez-Zinetü: Senünât ve ğamereye vad' olunup şinde ve ğamer olunduĝu mevđide hüsn ihdâş ve irâs eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Maştakî ķabđ ve telyîni ile evrâm-ı ahşâya nâfi' olur. Ve esved-i Kîbtî şalâbât-ı bâtinene evfak olur. Ve esved evrâm-ı nemliyye[ye] nâfi' olur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Onun 'uşâresi ve varaķının tabîķi sâ'iyeyi sa'y-dan men' eder. Ve şecerresinin dühnü cerebe nâfi'dir hattâ mevâşinin ve kilâbm cerebine dahi nâfi'dir. Ve varaķının tabîķi ve 'uşâresi ķurûh üzere şabb olunup laħmi inbât eder ve kezâlik izâm-ı meksüreyi dahi cebr eder.

A'đâu'r-Re'si: Maştakîyi mađĝ re'sten balgâmı celb edip tenķiye eder ve kezâlik onunla mağmada lişâtı şedd eder.

A'đâu'l-Ayn: Hüdb-i münķalib onunla iļşâķ olunur.

A'đâu's-Şadri: Su'âle ve nefsi-deme nâfi'dir ğuşuşan şecerresinin aşlı ve ķışrı ziyâde nâfi'dir.

A'đâu'n-Nefdi: Kebid ve mi'deyi takviye ve şehveti fetķ ve mi'deyi tatyîb ve cüşâyı taķrîk ve balgâmı izâbe eder ve evrâm-ı balgamiyyeye nâfi' olur. Ve aşlı ve ķışrının tabîķi ihtilâfa ve züsentâriyâya nâfi' olur. Ve kezâlik varaķının kendi dahi raħimden olan nezfi-deme ve erĥâm evcâ'ının cüm-

lesine ve rahimden seylân eden ruṭûbât-ı rediyyeye ve rahim ve maḳ'ade nütû'una nâfi' olur ve kezâlik dühn-i şeceresi dahi onlara nâfi' olur ve idrârî dahi olur.

Üçüncüsü Mü: مو

el-Mâhiyyetü: Muhtelifü's-şekl kıtâ'cdır, gâriḳûn levninde olur ve onun ğubârı olur ki ḳabd ve merârete dârib olur; onun râyihası tayyibdir, lisânı hazy ve lez' eder. Ve o kıtâ'c bir nebâtın aşlıdır ki ondan ancak o aşl isti'mâl olunur, bilâd-ı Maḳadûniyâ'da o aşl keşirü'l-vücûd olur.

el-İhtiyâru: Ecvedî ebyaḍ ve cülâl ya'nî büyük ve naḳî olanlardır. Ve onun işlâhı taḥlîl ya'nî sirke içinde biraz eyyâm terk ve ba'cdehu tecfif etmekle olur.

et-Taḫu: Derece-i sâlişede hârr-ı yâbis olur ve onda ğayr-i naḍica ve nâfiḫa ruṭûbet-i ğarîbe olur.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşşu: Latîf ve cellâ ve müfettiḫ ve kuvvette sünbüle müşâbihdir lâkin eşhan ve aḳbaddır.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Evca'ı mefâşıla şürben ve tîaen nâfi'cdir.

A'ḳdâu'r-Re'si: Onda ruṭûbet-i mücemmide olmakla onu iksâr şudâc' icâb eder.

A'ḳdâu'l-Ġidâi: Kebid-i bâride ve nefḫe nâfi'cdir.

A'ḳdâu'n-Nefdi: Şürben ve dîmâden 'usr-i bevlle nâfi'cdir ve kezâlik meşâ-nede olan evca'a ve ihtikân-ı fuḍûle nâfi'cdir ve şamsı idrâr eder ve veca'ı erḫâma nâfi'cdir hattâ suyunda cülûs dahi nâfi'cdir ve maḡşa ve ḳarâḳıra ve nefḫe dahi nâfi'cdir. Ve kaçan saḫḳ olunup 'asel ile ḫalt olunsa ve sonra laḳ olunsa maḳ'adede 'arîḍ olan rîḫi men'cdir ve bevlî idrâr eder.

Dördüncüsü Mâzeryün: مازيون

el-Mâhiyyetü: Keşirü'l-vücûd bir yetü'cdür ve o yetü'c iki şınıftır, bir şınıfın varaḳı kebîr ve raḳîḳ olur ve şinf-ı âḫerin varaḳı şaġîr ve şehîn olur ve bu şinf-ı âḫîr erde' olur ve esved olan ḳattâl olur.

el-İhtiyâru: Mâzeryünün ecvedî varaḳı keşir olup zeytün varaḳına şebîḫ ve elṫaf olanlardır, ammâ varaḳı şîġâr olup ca'd olanlar redî olur. Ve mâzeryünün ğâilesi ba'ḍı kerre taḥlîl ile kesr olunur.

et-Tab'u: Derece-i râbi'ada hârr ve yâbistir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşsu: Hâdd ve münakkî ve mukaşşirdir ve hürâkası şedidedir. [192a]

ez-Zîmetü: Bi'l-cümle mâzeryûn aşnâfı behağ ve baraş ve nemeşe hâricden tılâ olunur ve ba'dı kerre ona kibrît hâl olunup cem'an tılâ olunur.

el-Hurâcu ve'l-Şurûhu: Cem'an aşnâfı kuvâbâ ve şurûh-ı vesîha için 'asel ile isti'mâl olunur ve onda muhallil ve ekkâl cevher olmakla huşkrîşâtı kal' eder ve kezâlik cerebi dahi tecfif eder.

A'dâu'r-Re'si: Diş ağrısı için mâzeryûn tabîhi ile huşuşan esvedinin tabîhi ile mağmağa olunup onunla ağrı sâkin olur. Ve ba'dı kerre mâzeryûndan bir şey>-i fülful ve kıt'a-i mûm ile sinn-i mütevecc'e ilşâk olunur.

A'dâu'l-Gidâr: Mi'deye ve kebidede mâzeryûn cidden muğırr olur.

A'dâu'n-Nefdi: Mâzeryûn mâi ishâl eder huşuşan çiçeği zamânında raţben aħz olunan ziyâde ishâl eder ve onun hiddeti hâl içinde nağ' olunup ba'dehu tecfif olunmakla kesr olunur. Ve onun şerbeti menkû'an altı dirahmîdir, o miqdâr mâzeryûn bir buçuk rûl su içinde nişfi ve rubu'u bâkî kalınca kadar ya'nî zâil olunca kadar tabh olunur ve ba'dehu şürb olunur. Ve hayyât ve habbu'l-karî ishâl eder huşuşan fuzenec-i cebelî tabîhi ile ondan bir eksünâfi şürb oluna. Ve ba'dı kerre yirmi dirhem mâzeryûn şarâbdan iki cüz>de nağ' olunup iki şehr terk olunur ve ba'dehu istişkâ ve tenkıye-i nifâs için şürb olunur. Ve mâzeryûnun tabîhi beclin 'usr-i şedîdine nâfi' olur. Ba'dılar dediler ki o devâ sevdâyı ve ahlât-ı balgamiyyeyi dahi ishâl eder huşuşan iki mişli efsentîn ile hâl olunup ondan 'asel ile ma'cûn kılındıktan sonra ondan şiyâfat ittihaz oluna. Ve mâzeryûn ile mâ-i aşferi ishâl murâd olunsa vâcib olur ki ona müşhilât-ı uhrâ hâl oluna. Ve eger onunla sevdâ ishâli murâd olunsa yine vech-i evvel gibi isti'mâl olunup ona sevdâyı müşhil nesne hâl oluna.

es-Sümûmu: Nehş-i hevâmm için mâzeryûn menhûşa şarâb ile sağt olunur. Ve mâzeryûn huşuşan esvedî semm-i kâtildir. Ve kaçan mâzeryûn sevîk ile hâl ve mâ ve zeyt ile cem' olunsa fâr ve kilâbı ve hanâzîri katl eder. İnsânı mâzeryûnun iki dirhem miqdârı katl eder ve onu katli kerb ve kay> ve ishâl ihdâş etmekle olur.

Beşincisi Merv: مرو

el-Mâhiyyetü: Hind dedi ki mervin envâfı vardır, bir nev'inin râyihası tayyibedir, ona mermâhûz derler, eḥarr ve eybestir ve nev-i âherine semüsâ derler ve o nev' ḥârr-ı lîndir ve nev'-i şâlişi merv-i ebyaddir ve mu'tedildir ve onda kuvve-i muḥarriḥa vardır. Ben zann ederim ki kuvve-i muḥarriḥası olan merv lisânu's-şervdir. Ve bir nev'ine dahi merv-mâhûs tesmiye olunur, ḥârr ve yâbis ve mûlaṭṭıftır. Ve bir nev'ine dahi mişbehâr tesmiye olunur, o nev' bâriddir vâşifının ḫavli üzere.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede ḥârr ve yâbistir ve şâniyeden ziyâde iḥtilâf vardır.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Cemî'an aşnâfı müfeşşî, laṭîf ve nefḫi ve balgâmı muḥallildir, südedi kanda var ise teftîḫ eder.

A'dâu'r-Re'si: Üzün-i veci'âya leben ile takṭîr olunur. Ve onun mişbehâr nev'i şudâ'-ı ḥârrdan nâfi'dir. Ve mervin sair aşnâfı şudâ'-ı bâride nâfi'dir lâkin itriyyeti olanlar muşaddîdir ḫuşûsan şarâb üzere şûrb olunsa.

A'dâu'l-Gidâi: Mî'deden balgâmı taḥlîl eder ve veca'mı def' edip takviye eder.

A'dâu'n-Nefdi: Em'âyı takviye eder. Ve bezri kavrulsa saḫca ve züsentâriyâya nâfi' olur ve kavrulmadan isti'mâl olunur ise balgâmı ishâl eder.

Altıncısı Mermâhûz: مرمحوز

el-Mâhiyyetü: Bu nebt ma'rûftur ve zehri ḫudrete mâil ağberdir, râyihası tayyibe ve aṭiredir.

et-Tab'u: Dimaşķî dedi ki mermâhûz merzencûştan eştân ve aḫvâdır; şâlişede ḥârr, şâniyede yâbistir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Laṭîf, muḥallil, müsekkin-i riyâhtır ve süded-i balgamiyyeyi müfettihtir, hangi uḫḫun süddesi olur ise olsun cemî'an teftîḫ eder.

A'dâu'r-Resi: Şarâba ilkâ olunsa serî'an sekr eder. Ve şarâb üzere şemmi taşḫîf eder lâkin şemmi ve neṭülû üzere ikbâb bi'l-cümle buḫârî ve şudâ'-ı bâridi taḥlîl eder ve bu ef'âlde şîḫe benzer.

A'ḍāu'l-Ġudār: Mi'ḍeyi takviye ve süded-i aḥşâyı tefṭih eder ve ruṭubet-i mi'ḍeyi neşf eder.

A'ḍāu'n-Nefdi: Em'āyi takviye eder.

Yedincisi Muḳlu'l-Yehūd ve Muḳl-i Mekkī: مقل مكى، مقل اليهود

el-Māhiyyetü: Muḳl-ı Yehūdun bir şıfı Şakālibī ve şıf-ı āḫeri 'Arabī-dir, ikisi dahi düvādim³⁰⁶ ve şumüĝ cinsindedir, devmin şemeresi deĝildir, ammā muḳl-i Mekkī şecere-i devmin şemeresidir.

el-İhtiyāru: Ecved o muḳldür ki azrak ve şāfi ve mürrü't-ṭa'm, 'İdāndan nakī, inhilālī serī, ṭayyibü'r-rāyiḫa olur ve onun rāyiḫası ĝār rāyiḫası gibidir. Kaçan muḳl-i Yehūd 'atik olsa telyinden tecfife ḫuruc eder.

et-Tab'u: Muḳl-i Mekkī bārid-i yābistür ve āḫer muḳl ülāda ḫārrdır, müleyyindir ḫuşuşan Şakālibī olan Ve muḳl-i 'Arabīyi zamān ya'nī 'atik tecfif eder.

el-Ef'ālü ve'l-Havāşşu: Muḫallildir hattā dem-i cāmidi dahi taḫlil eder, müleyyin ve mündicidir ve riyāḫi kāsirdir. Ve Şakālibinin telyini eşeddir ve ĝayr-i tarī olan 'Arabī eybestir.

el-Evrāmu ve'l-Büşürü: Muḳl evrām-ı şulbeyi telyin eder ḫuşuşan oruç olan kimsenin aĝzı suyu ile idāfe olunan muḳlün şalābeti telyini ezyed olur ve kezālik evrām-ı bāride-i sāireyi dahi taḫlil eder. Ve o muḳl-i Mekkī ki şemere-i devmin ĝayri olup ona muḳl-i Yehūdī tesmiye olunur, o muḳl ḫanāziri zübülde kılar ve evrām-ı bātüne vü şulbe için maṭbūḫan şürb olunur.

el-Ḥurācu ve'l-Kurūḫu: Sa'fe üzere ḫall ile tılā olunur.

Ālātu'l-Mefāşılı: Fesh-i 'aḍale ve teşennüce ve şalābet-i a'ḍāya nāfi' olup 'aḫd eder.

A'ḍāu'n-Nefesi: Kaşabe-i riye evcā'ına ve evrāmına nāfi' dir ve su'āl-i müzmine ve zātü'l-cenb evcā'ına nāfi' olur. Muḳl-i 'Arabī evcā'-ı ḫancereye ve ḫalka nāfi' olur.

A'ḍāu'n-Nefdi: Şürben ve ḫamülen ve baḫüren muḳl bevāsire nāfi' olur ve dem-i bāsürü ḫabs eder ve ḫaşāt-ı külāya nāfi' dir. Ve kaçan müşhilāta

306 "Düvādim" şumüĝ gibi bir nesnedir, eşcār-ı 'atıkanın cevfinden bulunur, dem gibi ḫumrete nāzır esved olur.

vâkı' olsa sahcı men' eder ve şamşı idrâr eder. Ve ba'dı kerre zann olunur ki muql-i Mekkî dahi idrâr eder ve şekk yoktur ki muql-i Mekkî 'aql eder ve haşâtı teftit eder. Ve aħmer olan muql-i 'Arabîden iki mişkâl miqdârı saħk olunup mâ-ı 'asel ile şürb olunsa balgâmi haṭṭ eder. Ve cemî'an iki muql mâiyye olan üdreyi taḥlîl eder. Ve muḍamm olan raħimi o iki muql teftit eder ve cenîni iħdâr ve raħimi tenkıye eder ve onlar evrâm-ı maḳ'adeyi ve ħuşye veremlerini taḥlîl eder.

es-Sümümü: Les'-i hevâmma nâfi' olur.

Sekizincisi Maḳlâmensüs: مقلامنسوس

el-Mâhiyyetü: Dîşkürîdüs dedi ki bu devâ buḫûr-ı meryem denmekle ma'rûf olan devâdır ve ehl-i 'Irâk (u Kıbt) ona 'artanîşâ derler. Bu nebâtın varaķı leblâb varaķına müşâbihdir ve o varaķın elvân-ı muhtelifesi vardır, evvelinden âħirine varınca kadar onda huṭû-ı beyd vardır ve sâķı üzerinde zeğab vardır ve zehri verd-i aħmere müşâbihdir ve levni firfirîdir ve aşlı esveddir, şelceme müşâbihdir, olduğu kadar ardâ mâildir. Ve onun bir nev'-i âħeri dahi vardır ki ba'dı nâs ona ism-i âħer ile teşmiye eder, varaķ-ı leblâb gibi varaķı olur ve leyyindir ve onda ħurâka-i gayr-i müfriṭa vardır ve lüzûcettidir ve onun aşlı müntefâın biħ degildir ve mevâdi'-i ħaşinede ve cibâlde beyne's-şuḫûr nâbit olur ve ba'dı kerre taḳşir olunup 'aşr olunur ve mevâdi'-i zilliyede vâfiyen ya'nî keşiren bulunur ve ħâşşaten zılâl-i şecerde bulunur.

Âlâtu'l-Mefâşılı: İltivâ-i 'aşaba ve niḳrise muvâfiḳtır.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: O nebâtın aşlı raṭben şerâ için saķy olunur ve ħaşafı izâle eder.

el-Kurûhu: Ĥall ve 'asel ile ħaṭ olunsa cirâḫâtı saġaltır ve yalnız dahi isti'mâl olunsa yine bür'-i cirâḫate sebeb olur.

A'ḍâu'r-Re'si: Baş üzere şabb olunsa başa 'arîd olan ħurûḫa ve berdden 'arîd olan şikâķa muvâfiḳ olur. Ve kaçan şarâb ile ħaṭ olunsa [192b] o şarâb ħaviyyen sekr eder.

A'ḍâu'l-Ġidâi: Ondan tîlâ ile veyâḫûd mâ ile memzûc şarâb-ı 'asel ile üç mişkâl şürb olunsa yereķân-ı aşfere berâ'et ḫâşıl olur. Ve yereķân için onu şürb eden kimseye lâyiķ olur ki idṭicâ' edip üzerine şiyâb-ı keşire örtünmekle ta'arruķ eyleye ve o 'araķın levni mirre-i şafrâ levnine müşâbih olur.

A^cdâu'l-^cAym: O devânın suyu ^casel ile hâl olunup iktihâl olursa ^cayna ^carîd mâya ve da^cf-ı başara muvâfîk olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Onun aşlı edrümâlî denmekle ma^crûf şarâb ile şürb olunsa balgâmı ve keymüs-ı mâi ishâl eder ve kaçan kütne ve şarâb ile ihtimâl olursa tamsı idrâr eder. Ve ba^cdı nâs zu^cm eyledi ki gebe olan hatun o devâya mürûr edip üzerinden tahta^cî eylese sâ^catince hamlini iskât eder ve eger hublâ olmayan hatun tahta^cî eylese gebe kalmaz. Ve onun suyu ^casel ile şûfe üzerinde kılınıp ma^cadede ihtimâl olursa batını ishâl eder. Ve kezâlik mer^ce ^cânesine ve hâşirasına ve merâkkına onu la^cta eylese batnını telyîn eder ve batnında olan veledi ifsâd eder. Ve ihrâc-ı cenîn için kâbile hatunların isti^cmâl eylediği edviyeye idhâl olunur. Ve onun suyu hâl ile hâl olunup nâti^ce olan ya^cnî taşra çıkan ma^cadeye tılâ olursa dâhile redd eder. Ve nâs zu^cm ederler ki ba^cdı kerre tenkiye-i erhâm için ba^cde'l-vilâde şürb olunur ve batında olan evcâ'a şifâ olur.

es-Sümûmu: Tılâ ile şürb olunup edviye-i kattâleye ve sümûma ve devâbb-ı habîşenin lezîme nâfi^c olur huşûşan erneb-i bahrînin sümûmuna dîmâd olunur.

Dokuzuncusu Mârtaş; مارطس

el-Mâhiyyetü: Bir nev^c nebâtîr ki onun aşl-ı vâhidde kuḍbân-ı keşîresi olur, esâfilî kırmızı olur ve o kuḍbân aşl-ı vâhidin eṭrâfını ve cevânibini ihâta eder ve onun evrâkı rakîkler ve tavîller olup o evrâkın arkasının ortasında mâiyyet olur ve levni sevâda dâribdir ve eṭrâfî hâdde olur ve ağşâ-nından biraz şîgâr ve rikâk ağşân teşa^cub eder, o kuḍbânın üzerinde levni aşfer-i lâjverdî ezhârî olur ve onun gîlaz-ı işba^cda aşl-ı gâlîzi olup o aşlın şur^cab-ı keşîresi olur. Ve bi'l-cümle bu nebât iskülûkandriyûna müşâbih olur velâkin ondan eḳall ve aşgâr olur. Ve ba^cdılar dediler ki işbu mârtaş âzânû'l-fâr denmekle ma^crûf olan devâdır ve biz onu beyân eyledik.

Onuncusu Mârzevân: مارزون

el-Mâhiyyetü: Dîskürîdüs der ki mârzevân bir nebâtîr ki onun varaḳı hummâda benzer velâkin ondan aṭveldir ve evrâkının ^cadedi altıdır veyâhüd yedidir ve o evrâk kâimedir, bâtını emlestir ve zâhirinde bir şey vardır ki

ke-enne o şey müzâb-ı diğâk ve varağa mülteziğtir. Ve o nebt mevâdî-i zalîlede ve besâtinde nâbittir ve ʿafıştır, onun zehri ve semeri ve sâkı yoktur.

Aʿdâu'n-Nefdi: Qurğa-i emʿâ ve ishâl için şürb olunur.

es-Sümümü: Onun varağı ʿatîk ve gayr-i hadîş şarâb ile şürb olursa neş-i hevâmma muvâfîk olur ve onunla mevâşî telvîs ve tevdir olursa nâfi olur.

On Birincisi Müreflun: مورفلون

el-Mâhiyyetü: Bu lafzının maʿnâsı keşirü'l-varağ olur. Onun sâkının ağşanı olur ve aşlı vâhiddir, üzerinde râziyâ nec varağı gibi varağlar vardır ve sâkının tecvîfi vardır ve levni muhtelifdir, âcâmda ve mevâdî-i raṭbede nâbit olur. Ve baʿdı kerre arḍ üzere bir vechle tesattuḥ eder ki ke-enne bir tarih onu tarḥ eylemiştir ve kıṭ'a kıṭ'a döşemiştir.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Onunla yâbisen ve yâhüd raṭben maʿa'l-hall tadmîd olursa kurûha ve veremin cirâhat-i tarîsine nâfi olur.

es-Sümümü: Mevdî-i ʿâliden sukût eden kimseye mâ-ı bârid ile sağı olunur.

On İkincisi Mâfirun: مالفرون

el-Mâhiyyetü: Bir bevʿ nevâttir ki onun tülü iki zirâc miğdârı olur ve onun varağı varağ-ı fuvvehe müşâbih olur ve bi-ḥasebi'l-eşkâl lûbiyâya ve kirseneye müşâbih varağı dahi olur ve vaqt-i rutûbetinde yedi dâbıktır ve cidden düsümetlidir. O varağ ahz olunup hafifen kavrulur ve dağk olunup medkûkundan fetâil ittiḥâz olunup sirâc bedeline isrâc olunur. Ve onun düsümeti ḥuşûnet-i cildi telyîn ve temlîs eder. Ve bu eʿâlde denildiği üzere o nebtin ḥavâşşındandır ve o ḥavâşşa binâen o nebtin aʿdâda o kavmin zikr eyledikleri menâfi benim o ḥavâşşa şîka ve ʿitimâdım olmadığına binâen terk eyledim ve bu mevdiʿde irâdından ictinâb eyledim.

On Üçüncüsü Mâ: ماء

el-Mâhiyyetü: Su bir cevher-i basî-i seyyâldir ki eşyâyı tertîb eylemek şânındandır. Ve maʿlûm buyurula ki miyâhı temyizde ʿusret vardır o miyâ-

hın memerrleri ve tevellüd eylediği emkineleri ihtilâf üzere olmakla ve kezâlik ehviyenin emzicelerinde ve âher eşyâdan nâşî ihtilâfı olmak hasebiyle.

el-İhtiyâru: Miyâh-ı fâdıla vü mahmüdeyi kitâb-ı evvelde biz zıkr eyledik, ba'đı agrağını o maħallden taleb eyle. Ve 'ale'l-ekşer ceyyid olan miyâh o sudur ki 'azb ve şâf olup ona mizâc-ı âher karışmaz ve batnda zehâbı serîc ve gıdâyı tenfizi sehl olur, onun nefhi olmaz ve müddet-i tavile mekş eylese tağayür eylemez. Ammâ miyâh-ı rediyye o sudur ki tâkide ve beţâyihiiyye olur ve ona ta'm-ı ğarîb ve râyiha-i ğarîbe ğâlibe olur, kedire ve ğalîza ve şakîle olup taħaccüre mübâderet eyler. Ve o su dahi redîdir ki üzerinde ğuşâ-i redî tâfî olur ya'nî seylin yüzünde cem' olan eşyâ-ı yâbi-se gibi nesnelere olur ki ona kumâş derler ve onda bir şey-i ğarîb cümüd eder. Ve bundan sonra ma'lûm ola ki bürakıyyenin đararını leben ve şarâb-ı ğalîz ve neşâstec ve şarâb-ı rakık-ı reyhânî ve ğubeyrâ-i niyy ve kıssâ-i ficc ve buķûl-i muţlaķa ve medere isti'mâli tedârük eder. Ve miyâh-ı kedire-i ğalîzayı süm ve başal ve kürrâş mislli mülatţıfat ıslâh eder ve üzerine şarâb şürb olunsa onun ğâilesim ve đararını def' eder huşuşan şarâb o su ile maħlûtan şürb olunsa me'mûnu'l-ğâile olur. Ve suyun huşünetini ba'đı kerre ğılzatinden veyâhüd hâdd ve cellâ olduğundan olur. Ve ba'đı kerre şedîdü't-tenkıye olup batını ğasl etmekle o mislli suya mâ-ı haşin ıtlâķ olunur. Ve mâ-ı mürrü halâvât ıslâh eder. Ve mâ-ı mâlihi ğarnüb-ı Şâmî ve ğabbu'l-âs ve zu'rûr tîn-ı hurr ve sevîķ ıslâh eder. Ve bi'l-cümle mâ-ı redîyi ğall ıslâh eder.

et-Tab'u: Mâu'l-baħr ğırrîf-i hâddir. Ve mâ-ı bürakî müceffiftir. Nuħâsî ve ğadîdî sular aħşâya nâfîcdir.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşşu: Mâ-ı bârid aşğâb-ı südede muğırrdır velâkin taħalğul ve seyelân aşğâbına nâfîcdir, o seyelân hangi seyelân olur ise ve hangi 'uğvun seyelânı olur ise olsun cümlesine nâfîcdir ve ondan ğadîş olan emrâda dahi nâfîcdir. Eger kuvâlar ya'nî hâğime ve câzibe ve mâsike ve dâfî'a işbu kuvâ-yı erba'a bi'l-cümle istidâl üzere olur ise mâ-ı bârid o kuvâları cemî'an takviye eder.

ez-Zinetü: Mâ-ı baħr ķable't-taķarruħ berdden 'arîd olan şikâķa nâfîc olur ve ķamlı ķat ve taħt-ı cildde olan dem-i mün'akîdi taħlîl eder. Ve miyâh-ı kibritiyye behaķ ve baraşa ceyyiddir ve mâu'l-baħr dahi onun gibidir.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Mâ-ı qarâh Qurûha redîdir tertîbi hasebiyle, ted-bîr-i Qurûhta mâ-ı bârid-i vâcibin hilâfı olur. Ve mâ-ı bahri istîfâml hikke-ye ve cerebe ve kuvâbâya nâfi'dir, onun gibi miyâh-ı kibrîtiyye cerebe ve kuvâbâya nâfi'dir eger onunla istihmâm olunur ise ve kezâlik sa'feye dahi nâfi'dir.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Mâu'l-bahr ve o mişlli miyâh emrâd-ı 'aşaba nâfi' olur huşuşan o miyâh ile istihmâm olursa ra'şce ve fâlic ve hader mişlli emrâda nâfi' olur. Miyâh-ı kibrîtiyye dahi onun gibi emrâd-ı a'şâb-ı mezkûreye nâfi'dir ve cemî'an evcâc-ı mefâsıla ve 'aşab-ı bâride dahi nâfi'dir.

A'dâu'r-Re'si: Maşrû'lar mâ-ı fâtir ile intifâc eder ve mâ-ı hârrdan mu-tadarrır olurlar. [193a] Ve mâ-ı bahrin buhâru şudâc-ı bârid aşhâbına nâfi'dir. Ve mâ-ı nuhâs feme ve üzüne nâfi'dir.

A'dâu'l-Aym: Mâu'l-kafr 'ayna redîdir.

A'dâu'ş-Şadri: Cidden bârid olan su şadra redîdidir. Ve su kaşabe-i ri-yeye muğırrdır, zîrâ kaşabe-i riye'nin tecfife hâce'ti vardır ve su murat'tib olmakla kaşabe-i riyyeye muğırr olur. Ve mâ-ı fâtir lehât ve halk ve şadr veremlerine ceyyiddir. Ve evrâm-ı sedy mâ-ı bahr ile tenzil olunur. Ve mâ-ı bûrakî ba'dı kerre riyyeye nâfi' olur. Ve mâu'ş-şebb nef's-i deme nâfi' olur. Ve mâ-ı hadîdî tihâle ve mi'deye nâfi'dir. Ve mâ-ı nuhâsî dahi menfa'atte mâ-ı hadîdiye karîbdir.

A'dâu'l-Gidâi: Cidden bârid olan aşhâb-ı sûdede muğırr olur. Mâu'l-bahr ve o mişlli sular mi'deye redîdir. Ve mâ-ı bahrin buhâri istisikâya nâfi'dir. Ve mâ-ı bûrakî bûrakıyyeti ile ba'dı kerre mi'de-i ra'tbeye nâfi' olur. Ve mâu'ş-şebb kay'a mâni' ve nâfi'dir ve kezâlik ham'e-i kabûda miyâhı dahi nâfi'dir. Ve miyâh-ı kibrîtiyye tihâl evrâmına ve evcâcına nâfi'dir, kebidin dahi evrâm ve evcâcına nâfi'dir.

A'dâu'n-Nefdi: Mağş için mâu'l-bahr ile ihtikân olunur ve ba'dı kerre dahi saqy olunup ishâl eder ve ba'dehu meraq-ı decâc saqy olunup ondan hâdiş olan lez' teskîn olunur. Ve mâ-ı şebbî iskâtı ve nezf-i haydı men' eder. Ve miyâh-ı kibrîtiyye raħim-i bâride cidden nâfi'dir ve bâha redîdir ve batnı 'aql eder ve harekât-ı men'iyi ve men'inin seyelânım teskîn eder. Mâ-ı mâliħ ishâl eder ve ba'dehu tecfifi hasebiyle imsâk eder. Ve ma'denî olan miyâhın cem'isi bevl ve hayd ve vilâdet usrlerini icâb eder. Ve miyâh-ı

ma'denînin ekşeri ıtlâk ve tecfif eder ve ba'dısı 'aql eder ve ba'dı kerre kûlinc ihdâs eder. Hâdîdî ve nuhâsî miyâh külâya ve kûlinca ceyyid olur. Ve miyâh-ı kedire külyede ve meşâne de haşât ihdâs eder. Ammâ içinde hâdîd-i mahmât söndürülen su nefî-i deme nâfi'dir.

el-Hummayātu: Miyâh-ı kibritiyye ve hame'iyye ve râkide-i müntine hummayât ihdâs eder. Ve miyâh-ı gâlîza min-beyni'l-hummâ rib'i ihdâs eder.

es-Sümûmu: Efî les'e eylediği kimse mâ-ı bahra cülûs eylese onunla in-tifâc eder ve kezâlik hayvân-ı kıttâle ve gayr-ı kıttâle olanların les'alarına nâfi' olur.

On Dördüncüsü Mizmâru'r-Râî: مزمار الراعي

el-Mâhiyyetü: Ma'rûf devâdır.

el-Havâşsu: Kuvve-i cilâiyyesi vardır.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Evrâm-ı hârreyi tahlîf eder.

A'dâu'l-Gidâr: Ahşâda olan rıhva ve sakile evcâ'a nâfi' olur.

A'dâu'n-Nefdi: Tabîhî haşât-ı külyeyi tefit edip nâfi' olur ve aşlı kurûh-ı em'âya nâfi' olur.

On Beşincisi Muğâs: مغاث

el-Mâhiyyetü: Ba'çılar dediler ki muğâs rummân-ı berrinin köküdür velâkin bizim zikr edeceğimiz vaşf ona muvâfîk değildir, o vaşf budur ki muğâsın bezri bâha muvâfîk olur ve bâhi bi-kuvvetin tahrîk eder.

et-Tab'u: Derece-i şâniyye varınca kadar hârrdır ve derece-i şâniyyede yâbistir.

el-Havâşsu: A'dâyı mu'kavvîdir.

ez-Zinetü: Cidden müsemmindir.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Vüşâya ve kesre ve vehn-i 'açale tılâ olursa nâfi'dir, niķris ve teşennüce nâfi'dir, düşbüze ve şalâbet-i mefâşıla ceyyiddir.

A'dâu'n-Nefesi: Halk ve riye şalâbetine nâfi'dir.

A'dâu'n-Nefdi: Bâhi tahrîk eder huşuşan bezrinin tahrîki ekşerdir.

On Altıncısı Mürdâsenc: مرداسنج

el-Mâhiyyetü: Ānük-i muhraqtır, ānükün gayrıdan dahi ittiḥāz olunur. Ve ānük işlâhında mübâlağa olunur; onun işlâhı mezkûru ḥall veyâḥûd ḥamr ile ṭabḥ olunup merreten uḥrâ ihrâk olunmakla veyâḥûd o ṭabḥtan sonra iki def'a dahi ṭabḥ olunmakla veyâḥûd cembr üzere ihrâk olunup üzerine 'ālî olan şey'i nez' etmekle veyâḥûd mâ ve ḥınta ve şa'ır ile teşakkuḳ edince kadar ṭabḥ edip ondan o ḥalîleri ya'nî mâ ve ḥıntayı nez' edip yine mâ-ı cedîd ile o devâ ḥâlîş olunca kadar ṭabḥ olunup ba'dehu tersîb olunmakla ve ba'dehu mirâren bu minvâl üzere ṭabḥ ve tersîb olunduktan sonra milḥ ile senin bildiğin minvâl üzere tenkiye olunmakla olur. Ve ba'dı kerre bu mezkûrların gayri 'amel ile dahi işlâh olunur.

et-Ṭab'u: Cālînüs dedi ki mürdâsenc te'cîfe mâildir velâkin da'ifü'l-işḥân ve't-tebrîddir. Ve Cālînüs'un gayrileri katında olduğu miqdâr berde mâildir. Ve mürdâsenc-i maḡsûl lâ-maḥâle bâridir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Kâbid ve müceffiftir, ma'a-kabdm ve taḡdiyetin kalîlen cālîdir ve mevâdd-ı ḡalîzayı telkîf eder ve kabd ve cilâsı yesîrlerdir. Ve merâhimin mürdâsenc mâddesidir, edviyesini cem' eder, taḥlîl ve te'kîlin ifrâdını kesr eder ve kezâlik kabdı dahi kesr eder.

ez-Zinetü: Beden ve ibtin râyihalarını tatyîb eder, faḡizin saḡcını men' eder, kelefî ve âşâr-ı sûdu ve dem-i meyyiti cālî olur ḥuşuşan maḡsûl ola, cüderiyi izâle ve 'araḳı men' eder.

el-Ḥurâcu ve'l-Ḳurûḥu: Bi'l-'araḡ laḡm-ı ḡurûḥu inbât eder lâkin Cālînüs dedi ki mürdâsenc münakḡî ve müvessih ve nâḡış deḡildir, onda evşâf-ı erba'adan biri dahi bulunmaz velâkin mâdde-i merâhimdir, meḡâbin ve efḡâzda vâki' olan saḡca nâfi' olur.

A'dâu'l-'Aym: Mürdâsenc-i maḡsûl u ebyaḡ ekḡâle idḡâl olursa 'ayna cilâ verip nâfi' olur.

A'dâu'n-Nefdi: Eger şûrb olursa bevli men' eder. Ve bizim bilâdımızın hatunları şıbyâna 'arîḡ olan ḡilfe ve ḡurûḥ-ı em'â için saḡy ederler. Ve ba'dı kerre su kîzânına suyun ḡararı kalîl olsun [için] mürdâsenc ilḡâ ederler.

es-Sümûmu: Mürdâsenc semm-i kâtildir; bevli ḡabs eder, baḡnı ve iki ḡâlîbi nefḡ eder, lisânı ebyaḡ eder ve nefesi tadyîḡ edip ḡaniḡ eder.

On Yedincisi Müşk-țarâmşîf: مشكطرامشع

el-Mâhiyyetü: O nebt biraz kuğbândır ki şâhisfereme müşâbih olur. Onun yâbisinin evvel- teța^{ce}umunda keşîr ta^{ce}mı ve keşîr râyihası olmaz ve sonra merâret ve hiddeti ta^{ce}kîb eder. Ve onu ğanem ra^{ce}y eylese onun maħlûbu dem olur. Ve o nebt fûzenec maķâmına ķâim olur ve belki fûzenecden keşîren aķvâ olur. Ve bu nebt iki şımfır, birine müşk-țarâmşîf-i haķķ derler ve âherine müşk-țarâmşîf-i müzevvir-i kâzib derler ve bu şımf-ı şânî dahi şımf-ı evvele müşâbih olur velâkin ondan đatîfî'l-aħvâl olur.

et-Tab'u: Derece-i şâniyeye varınca kadar ĥarr ve yâbis olur.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşşu: Bu devâ ruțubât-ı leziceyi şadrdan ve riyyeden iħrâc eder.

A'đâu'l-Ġudâ: Onun şarâbı kerb ve ğasye nâfir^{ce}dir.

A'đâu'n-Nefdi: Bi-ķuvvetin tamsı ve bevli idrâr eder hattâ kan bevl ettirir. Ve şürben ve ihtimâlen ecinneyi iħrâc eder. Ve şarâbı dem-i nifâsı iħdâr eder.

On Sekizincisi Merâre: مرارة

el-Mâhiyyetü: Vi'â-i maħşûsta müctem^{ce} olan ĥılt-ı şafrâvînin fuğalesidir.

el-İhtiyâru: Dört ayaklı behâyimin merârelerinin aķvâsı merâre-i baķardır ba^{ce}dehu merâre-i đabu'a ve merâre-i dübb ve ba^{ce}dehu merâre-i mâ'iz ve ba^{ce}dehu merâre-i đan aķvâdır. Ve merârât-ı țayrın eslemi dîk ve dürrâc ve ķabc merâreleri olur. Ve țuyûr-ı sâirenin merârâtı zevâtu'l-erba^{ce}a kıyâsen aķvâ olur. Buĝâş mevâşîye ve şuyûda kıyâs ile ve țuyûrun cevârihi ya^{ce}nî yırtıcıları vuĥûşun cevârihiine kıyâs ile merâreleri aķvâ olur. Ve cidden ķaviyye ve lezzâ'a olan merârât cevârihin merâresidir ĥuşuşan cevârih-i kibârın merâresi cevârih-i şıĝârdan aķvâdır. Ve merârâttan muĥtâr olan aşfer-i tabîr olan merâredir, ammâ levn-i zencârî ve lâjverdî olan merâre redîdir ve kezâlik aħmer-i nâsî^{ce} olan merâre dahi redîdir. Ve merârâtm ad^{ce}afî ĥınzîrin merâresi ve şebbüt ve 'aķreb isimleriyle müsemmâ olan balıkların merâreleridir. Ve sülâĥfâtın merâresi zevâtu'l-ķavâimi'l-erba^{ce} merâresinden aķvâdır. Dîşkürîdüs dedi ki merârâtm țarafı şedd olunup insân üç

galve³⁰⁷ miqdârı ‘adv edince kadar ve *ba’dı nüshada* “üç ‘adve miqdârı [193b] ‘adv edince kadar” kaynatılır ve ba’dehu ihrâc olunup yaşlığı olmayan gölgeli bir mevdi’de kurutulur ve hıfz olunur.

el-Tab‘u: Merâr[â]tın küllîsi derece-i râbi‘ada hârr-ı yâbistir.

el-Ef‘âlü ve'l-Havâşşu: Küllîsi hâdd ve cellâdır. Ve merâret bi-ğasebi’z-züküret ve'l-ünüset muhtelife olur ve ‘aşaş ve cû‘ ve irtivâ ya’nî ‘aşaş olmadığı hasebiyle ve hâl-i sükün ve de‘a ve hâl-i riyâdet hasebiyle dahi muhtelife olur.

ez-Zinetü: Hımâr-ı vahşinin merârî tûsu kal‘ eder ve onunla tîlâ evrâm-dan bâkıye kalan âşâra nâfi‘ olur. Ve hımretin merâhiminde vâki‘ olsa hımreti men‘ eder.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Merârât naṭrûn ve rîṭiyâ nec ve tîn-i kaymüliyâ ile hâl olunsa cereb-i mütekarrihe nâfi‘ olur. Ve merâre-i bakar hımret ve evcâ‘-ı şedide olan kurûhtan mâ‘adâ kurha merâhimine dâhil olur. Ve teysin merâresi siğil gibi olan tahmı kal‘ eder. *Bu makâmda üç türlü nüsha vardır, kiminde* يقطع اللحم التولوي *ve kiminde* اللحم التوثي *ve kiminde* اللحم الزائدة *vâkf olmuştur.* Ve bi'l-cümle kurûh bi-hasebi’l-evkât ve bi-hasebi’n-nekâ‘ ve’t-tevessuh merârâta hâcette muhtelife olurlar, kimi merâre-i kavıyyeye ve kimi merâre-i da‘ıfeye muhtâc olurlar. Ve zîb’in merâresi cirâhât-ı ‘aşabiyyeye nâfi‘ olup meḥûf olan teşennüc ve küzâza zamân-ı berdde nâfi‘ olur.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Merâre-i tesy dâ‘-ı fîl ve devâlî üzere vaç‘ olunup nâfi‘ olur ve kezâlik hımâr-ı vahşinin merâresi ve huşuşan merâre-i zîb cirâhât-ı ‘aşaba tâbi‘ olan teşennüc ve küzâzı men‘ eder huşuşan berde muḳârin ola.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Teysin ve sevrin merâresi üzünde olan kurûh-ı tariyyeye nâfi‘dir. Ve reḥamenin merâresi zeyt ile ağırlaşan üzüne taḳtîr olunur ve kezâlik taresi olan üzüne ve kürrâs-ı Nebaṭî ‘uşâresi ile tanîni ve şîkal-i sem‘i olan üzüne taḳtîr olunur. Kaymüliyâ ve naṭrûn ve merâretü’s-sevr ile hâzâzı olan re’s ğasl olunur. Ve denildi ki ayı ödü laḳ olunsa şar‘a nâfi‘ olur. Ve sülâhfâtın merâresi şıbyânın ağızında zuhür eden kulâ‘-ı habîşeye nâfi‘ olur diye dahi zıkr olundu ve o merâreyi istinşâk ile maşrûf dahi intifâc eder. Ve cem‘an merârât haşeme nâfi‘dir ve mişfât südedini cidden müfettihtir.

307 وهي اي الغلوة مقدار ثلثمائة ذراع الى اربع مائة ذراع Dürer Gurer.

A^cdâu'l-^cAym: Merârâtın küllîsi zülmet-i başara nâfi^cdir. Ve cevârihin merârâtı ve huşuşan o merârâtın yâbîsi ibtidâ-i mâya ve intişâr-ı ^cayna nâfi^cdir. Ve merârâtı isti^cmâl ancak beden ve re's tenkıye olunduktan sonra olur, kâblehu câiz olmaz. Ve ^cayna merârâtın zevâtu'l-erba^cdan enfa^cı merâre-i zabıdır ve merâre-i tayrdan enfa^cı kabîc merâresidir ve simâktan enfa^cı şebbü^c merâresidir. Ve ^canz merâresi ^caşya nâfi^c olur ve huşuşan cebelî ^canz merâresi ziyâde nâfi^c olur.

A^cdâu's-^cŞadı: Merâre-i sevr hunâk için ^casel ile ihtinâk olunur ve bu menfa^cat sülâhât merâresinde dahi vardır.

A^cdâu'n-^cNefdi: Şevrin merâresi bevâsirin evfâhını fetih eder. Ve merârenin küllîsi bevâsiri telîf eder hattâ merâre-i hünzîr dahi telîf eder o merâre ile sürreye mesh olunur ise veyâhüd ihtimâl olunur ise. Ve ma^ca'l-^casel merâretü's-^csevr kuruş-ı mak^cadeye tilâ olur ve ondan veca^c-ı rahim ve veca^c-ı ünseyeyn için le^ctüh ittihâz olunur ve evrâm-ı şafn için o le^ctüh işlenir.

es-Sümümu: Tüyüs-ı cebeliyyenin merâresi nihûşa tiryâktır ve kezâlik merâretü's-^csevrde dahi o tiryâkiyyet vardır.

On Dokuzuncusu Müm: موم

el-Mâhiyyetü: Müm-ı şafî bal arısı evinin dîvârı ve cidâridir, o evde bal arısı yumurtlayıp ferhını ihrâc eder ve ^caselini o evde mahzün eder. Ve müm-ı esved vesah-ı kevâiri ya^cnî kovanının vesahıdır.

et-^cTabu: Mu^ctedildir.

el-Havâşşu: Müleyyindir, kuruşu vesah ile doldurur ve bi'l-^caraç mu^cratıdır, zîrâ mübdiktir, mesâmmı sedd eder ve müberride ve müsahhine merâhime cem^can mâdde olur. Ve şekk yoktur ki onda nu^cç-ı yesir ve ^caselin ta^chlîl-i keşirinden kalîl ta^chlîl vardır. Ve vesah-ı kevâir olan müm-ı esvedin ^cumktan cezbi şediddir, süllâyı ve şevki cezbe eder ve le^ctâfet ve tenkıye-i yesire dahi vardır ve telyîni bâliğdir.

el-Evrâmu ve'l-Büşüru: Şalâbât-ı evrâmı telyîn eder.

el-Hurâcu ve'l-Kuruşu: Huşkrîşâtı telyîn eder ve kuruşu vesah ile doldururu. Ve müm-ı esved süllâ ve şevki cezbe eder.

Âlâtu'l-Mefâşılı: A^cşâbı telyîn-i beyyin ü zâhir ile telyîn eder.

A^cdâu'r-^cRe'si: Müm-ı esved râyihasının kuvveti sebebiyle ta^cfîs eder.

A^cdâu's-Şadri: Huşûnet-i şadra tılâen ve lafkan nâfi^c olur ve huşûşan dühn-i benefsec ile çarb oluna. Ve mürdî'anın memelerinde leben ta'akkkudunu men^c eder. Ben zann ederim ki bu menfa^cati zıkr eden dedi ki câvers miqdârı ondan hubûb ittiḥâz olunup on ^caded habb saḳy olunmakla menfa^cat-i mezkûre ḥâşıl olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Qurûh-ı em^câ için câversten veyâḥüd erzden mütteḥaz olan ḥasv içinde on ^caded câvers miqdârı mûm saḳy olunur.

es-Sümümü: Denildi ki mûm sümümü cezb eder ve nuşul-i mesmûme cürûhuna tılâ olunup semmin çararını def^c eder.

Yirmincisi Mıḡnâtiş: مغناطيس

el-Mâhiyyetü: Mıḡnâtiş bir ḥacerdir ki ḥadîdi cezb eder ve kaçan iḥrâk olunsa şâdene olur ve kuvveti onun kuvveti gibidir.

el-İḥtiyâru: Ecedinin levni humret-i müşerrebbe olan esved olup bilâ-ḥalḥ ḥâliş olanlardır.

el-Ef^câlû ve'l-Havâşşu: Münakkidir.

A^cdâu'n-Nefdi: Bürâde-i ḥadîd şûrb edip batnında ḥadîdin ḥabeşi muḥtebes olan kimseye mıḡnâtiş saḳy olunur ve mıḡnâtiş-i meşrûb o ḥabeşi cezb edip ḥârice ḥurûcunda ma^can iḥrâc eder. Ve denildi ki mıḡnâtişten üç üşûlusât mâ-ı karâfîn ile saḳy olunsa keymüs-ı ḡalîz ishâl eder.

Yirmi Birincisi Mârkaşîşâ: مارقشيشا

el-Mâhiyyetü: Bu devâ dört şımf olur, zehebî ve fiddî ve nuḥâsî ve ḥadîdî olur, her biri nisbet olunduḡu cevhere müşâbih olur. Ve ehl-i Fürs ona ḥacer-i rûşenâi tesmiye ederler ve ḥaceru'n-nûr ma^cnâsını murâd ederler başara menfa^cati olduḡu için.

el-Tab^cu: Sâniyede ḥârr ve şâlişede yâbistir.

el-Ef^câlû ve'l-Havâşşu: Onda kabđ ve işhân ve inđâc ve taḥlîl ve cilâ keyfiyyetleri vardır ve onun kuvveti kavıyyedir velâkin mûna^camen daḳḳ olunmadıḳça menfa^cati zâhir olmaz.

ez-Zinetü: Baraş ve behaḳ ve nemeş üzere tılâ olunsa nâfi^c olur ve taḥte'l-cild muḥtebise olan ruḫbât-ı muḥtenikayı taḥlîl eder ve şa^crı terkîḳ ve tecîd eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Rîtiyâ nec ile hâlt olunsa evrâm-ı şulbeye nâfîc olur ve o evrâmı taḥlîl eder ve inḍâc ve taḥlîli olmakla merâḥim-i muḥallileye idḥâl olunur.

el-Hurâcu ve'l-Ḳurûḥu: Ma'a'r-rîtiyâ nec ḳurûḥu ilḥâm eder ve ma'a'z-zernîḥ laḥm-ı zâidi ḳal' eder.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Eczâ-i 'aḍalde müctemî'a olup middeye şebîhe olan sevâdı taḥlîl eder.

A'dâu'r-Re'si: Denildi ki o devâ şıbyânın boynuna ta'fîḳ olunsa feza' eylemez.

A'dâu'l-Aym: Muḫraḳ ve ğayr-i muḫraḳ marḳaşıṣâ 'ayna cilâ verir ve taḳviye eder.

Yirmi İkincisi Magnîsiyâ: مغنيسيا

el-Mâhiyyetü: Onun hâli mârḳaşıṣâ aḫvâli gibidir ve belki ondan dahi ecveddir ve biz onda tekeḷlûme muḫtâc deĝiliz.

Yirmi Üçüncüsü Midâd: مِدَاد

el-Mâhiyyetü: Ma'ruftur.

el-İḫtiyâru: Onun ecvedî yezzen eḫaffî ye şevâden aḫleki olur. "Aḫlek" şiddet-i sevâdı olan nesnedir.

eṭ-Ṭab'u: Küllîsi ḫârr ve müceffiftir lâkin midâd-ı Hindî o keyfiyyet üzere deĝildir, zîrâ ehl-i Hind ve Büles midâd-ı Hindîyi müberridâttan ta'c-dâd ederler.

el-Havâşsu: Küllîsi müceffif ve kâbıddır.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Ba'dı 'ulemâ zu'm eylediler ki midâd-ı Hindî evrâm-ı ḫârre üzere kılınıp nef'i olur.

el-Hurâcu ve'l-Ḳurûḥu: Ḥaşeb-i şanevber duḫânından ma'a-şamg ve muḳl mütteḫaz olan midâd ḫarḳ-ı nâr üzere vaḳ' olunup kendiliĝinden suḳûṭ edince ḳadar üzerinde terk olunur. [194a]

Yirmi Dördüncüsü Merzencûş: مرزنجوش

el-Mâhiyyetü: Ma'ruftur.

eṭ-Ṭab'u: Derece-i şâliṣede ḫârr ve yâbistir.

el-Havâşşu: Laţîf ve muhallil ve müfettihtir; onun dühnünün kuvvesi müsahhîn ve mülaţţîf ve hârr olur.

ez-Zînetü: Onun suyu mihcemede kılmır ve hacâmetten sonra mevdi°c o su ile tîlâ olunur şart hasebiyle, ba°de'l-hacâmet mevdi°de bâkî kalan âsâr-ı beydi hudûsten men°c eder. Ve merzencüşun yâbisi °asel ile kühbe üzere ya°nî gayr-i hâliş humreti olan âsâr-ı dem üzere ve hudreti olan âsâr üzere huşuşan taht-ı °aynda olan âsâr-ı mezkûre üzere tîlâ olunur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Evrâm-ı balgamiyye üzere onunla tîlâ olunur.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Kayrütîye katılır, iltivâsı olan °aşab üzere tîlâ olunur ve veca°-ı zahra ve ürbîyyeye dahi nâfi°c olur. Ve kezâlik °asel ile iyâ üzere kılınır. Ve dühnü ile °unuğu halfe çeviren fâlice ve sâir fâlice dîmâd kılınır.

A°dâu'r-Re°si: Süded-i dimâgiyyeyi tefîh eder ve şakîkaya nef°i olur, kezâlik şudâ°a ve ruţûbete ve şudâ°-ı sevda°viye ve riyâh-ı gâlizaya nâfi°c olur. Ve veca°-ı üzüne neţûlen kutûnen nâfi°cdir. Üzünün insidâdı için merzencüş dühnüne mağmûse olan kutna üzün-i mesdüdeye vaç°c olunmak nâfi°cdir.

A°dâu'n-Nefdi: Onun tabîhi °usr-i beyle ve mağsa nâfi°cdir ve dühnü mülaţţîftir ve ihtinâk-ı rahîme mü°eddî olan indîmâm-ı rahîme nâfi°cdir.

es-Sümûmu: Hall ile les°a°-ı akrebé dîmâd olunur.

Yirmi Beşincisi Mîvîzec: مویزج

el-Mâhiyyetü: Zebîbü'l-cebelîdir. Ve zebîb-i cebelî hımmaş-ı esved gibi müteğaddın ya°nî ğuluf içinde muhtebis bir nev°c habb-ı esveddir.

et-Tab°u: Derece-i şâlişede hârr ve yâbistir.

el-Ef°âlü ve'l-Havâşşu: Muhrîk, ekkâl, hâdd, hırrîftir.

ez-Zînetü: Kamlı katlı eder huşuşan zernîh ile veyâhüd yalnız cereb ve taqaşşür üzere vaç°c olunur.

A°dâu'r-Re°si: Mîvîzec mağg olunmakla dimâgdan balgam ve ruţûbet tecellüb olunur. Ve veca°-ı esnân ve ruţûbet-i lişât için hall ile tabh olunup maţbûhu ile mağmağa olunur. Ve ma°a°l-°asel kulâ°-ı redîye nâfi°c olur.

A°dâu'l-Ġidâr: Habbından on beş °aded habbı mâ-ı karâţîn ile saqy olunur ise keymüs-ı lezic takyîpe eder.

A'çdâu'n-Nefdi: Mivîzec sakıymda h̄aṭar vardır, zîrâ meşāneyi taḳrîh eder; eger ondan ḳadr-i mu'cedil ma'a'l-muşlîhât isti'mâl olunur ise meşāneyi tenḳiye eder.

Yirmi Altıncısı Mümüyâi: موميائي

el-Māhiyyetü: Bu devā zift ve ḳafr-ı maḥlûṭlar ṭabî'atlarındadır velâkin mümüyâi menfa'ati vâsi'-i bâliğdir.

eṭ-Ṭab'u: Sāniyede ḥârrdır.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Muḥallildir.

el-Evrāmu ve'l-Büşûru: Evrām-ı balgamiyyeye nāfi'dir.

Ālātu'l-Mefāşılı: Evcā'-ı ḥilfe ve kesr ve saḳṭaya ve ḍarbeye ve fālice ve laḳveye şürben ve merūḥan çeyyîd olur.

A'çdâu'r-Re'si: Şaḳıḳaya ve şudâ'-ı bâride ve şar ve düvâra nāfi' olur ondan miḳdâr-ı ḥabbe bi-mâi'l-merzencüş isti'mâl olunmakla. Ve zanbaḳ ile ya'ni dühn-i yāsemîn ile bir ḥabbe mümüyâi üzün-i mütecevvi'ada isti'mâl olunur. Ve üzünden seyelân-ı ḳayḥ için dühn-i verd ve mâ-ı ḥısrım ile müftireten ve bi-fetiletin isti'mâl olunur. Ve şıḳal-i lişân için bir ḳirâṭ mümüyâi sa'fer-i Fârsî ṭabîhi ile ve kezâlik beyda ve şudâ'-ı atîḳ için bir ḥabbe cünd-i bîdester ile bir ḥabbe mümüyâi ma'a-dühn-i l-bân se'ûtan isti'mâl olunur.

A'çdâu's-Şadrı: Riyeden dem nefşini men' eder. Ve şerbet-i vâhidesi üç şa'ire miḳdârındır; miḳdâr-ı ḳalîl ḥamr ile şürb olunur. *Ba'dı nüshada cümhürî tesmiye olunan nebîz ile şürb olunur ve mücerrebdir diye vâḳf olmuştur.* Ve ḥunâḳ için bir ḳirâṭ mümüyâi sikencebîn ile veca'-ı ḥalḳ için dahi bir ḳirâṭ rubb-ı şûs ile veyâḥüd ṭabîhi-i 'ades ile ve su'âl için bir ṭassûc mümüyâi mâ-ı 'unnâb ve mâ-ı şa'ir ve mâ-ı sebistân ile üç gün 'ale't-tevâli ve 'ale'r-rîḳ şürb olunur. Ve ḥafaḳân için bir ḳirâṭ mümüyâi mâ-ı kemmûn ve kerāvîyâ ve nānhâh ile şürb olunur.

A'çdâu'l-Gıdâr: Ḍaf-ı mi'de için bir ḳirâṭ mümüyâi mâ-ı kemmûn ve nānhâh ve kerevyâ ile isti'mâl olunur. Ve kezâlik tehevvu'-ı balgamî ve şadr ve mi'de ve kebid üzere suḳût için bir ḳirâṭ mümüyâi iki dānıḳ ṭin-i Ermenî ve bir dānıḳ za'ferân mâ-ı 'inebû's-şac'leb ile veyâḥüd ḥıyârşenber ile şürb olunur. Ve fivâḳ için onun bir ḥabbesi kerefs ṭabîhi ile ve tîḥâl için bir ḳirâṭı mâ-ı sükker ile şürb olunur.

A'câu'n-Nefdi: Mümiyâi kûrûh-ı ihlîl ü meşâneye ceyyiddir, bir kîrât mîkdârı leben ile saqy olunur; eger ona daqıktan bir şey hâlt olunup ihtimâl olursa habs-i bevlê kılllet-i şabr için cidden nâfi' olur.

es-Sümûmu: Sümûm için iki habbesi hasek ve encudân tabîhi ile isti'mâl olunur. Ve les'a-i 'ağreb için bir kîrât mümiyâi hamr-ı şırf ile saqy olunur ve les'ası üzere bir kîrâtı semn-i baqar ile vaq' olunur ve ona ceyyid devâ olur.

Yirmi Yedincisi Mürr: مر

el-Mâhiyyetü: Şumûgdandır ve iki şımfır, biri hâliş ve bir darbı mağşûş-tur.³⁰⁸

el-İhtiyâru: Mürrün ecvedî beyâda ve humrete mâil olup şecerresinin haşebine muhâliş olmaya ve râyihası tayyibe ola. Ve ba'dı yetû'ât-ı kâttâle ona gaşş olunup o dahi kâttâl olur ve o yetû'â badyâsyûs - بادياسيوس tesmiye olunur, bir nev' şecere-i kâttâledir.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede hâr ve yâbistir.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşsu: Müsabbhin ve müfettüh ve muhallildir, riyâhı tahtîl eder, onda kabd ve ilzâk ve telyîn vardır ve kendinin şâlih olduğu nesnelere duhâni dahi şâlihtir velâkin duhânında tecfif eşedd olur. Ve duhâni laţif-i gayr-i lezzâ'dır ve kündür duhânına mücânistir, ona binâen edviye-i kibârın ekşerinde menâfi' olur ve ta'âffünü men' eder hattâ meyyiti dahi imsâk ve hıfz eder ve ona netn ve tağayyür 'urüdünu men' eder ve hâm olan fuğülü tecfif eder. Ve İklîtâ cezîresinden meclüb olan mürrün teshîni ve indâcı ve telyîni eşedd olur.

ez-Zinetü: Kaçan dühn-i âs ve lâzene hâlt olursa şarı taqvıyeye i'ânet eder ve tekşif eder ve âşâr-ı kûrûhu câlî olur ve femin nûkhesini tatyib eder eger femde imsâk olunur ise ve beharı izâle eder. Ve kezâlik şarâb ve şibt ile âbâta ya'nî koltuğa telţih olursa şunânını ya'nî koltuğun râyihasını izâle eder. Ve mürr ma'a'l-'asel siğillere dahi telţih olunur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Mürr evrâm-ı balgamiyyeye nâfi'dir.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Mürr idmâl eder, 'izâm-ı 'âriyeye lahm iksâ eder ve kûbâ üzere hall ile isti'mâl olunup nâfi' olur ve cirâhât-ı 'afineyi sağaltır ve 'asel ile hâlt olursa kûbâya cilâ olur.

A^cdâu'r-Re'si: Cālînûs dedi ki mürrün rāyihâsı eşihhâyı taşdı^r eder ve maşdü'cu bi-tarîkî'l-ülâ taşdı^r eder. Ve mürr edviyedendir huşuşan şâfsiyâ ve ebyûn ve cünd-i bîdester ile üzünün rağdına nâfi^cdir ve sederi olur, uyutur. Ve mürr ile ma'a-şarâbin ve zeytin mağmağa olunsa esnânı cidden şedd edip taqviye eder ve te'ekkülünü men^c eder ve lişâtı dahi şedd edip ruţûbetini izâle eder ve kezâlik düvârı dahi izâle eder. Ve başta olan qurĥa üzere zerûr kılınsa tecfîf eder. Ve cünd-i bîdester ve māmîşâ ve ebyûn ile kulak ağrısı için ve kulakta seyelân eden kayĥ için isti'mâl olunur. Ve müzmin nezela^t için mürr ile munhureyn telth olunur ise nezleyi ĥabs eder ve bir dânik miqdârı se'ût kılınır ise dimâğı tenkıye eder.

A^cdâu'l-Aym: 'Aynda olan âsâr-ı qurûĥu cālî olur ve 'aynın qurûĥunu doldurur ve beyâdını cālî olur ve a^cdâ-ı 'aynın huşûnetine nâfi^c olur ve 'aynın middesini taĥlîl eder eder velâkin evvelâ jez^c eder. Ve ba^cdı kerre göze inen suyu evvel-i nüzülünde taĥlîl eder eger rakıĥ [194b] olur ise. Ve mürrün ekĥâlde aqvâsı zikri şâbık mağşûş yetû'si olur.

A^cdâu's-Sadri: Müzmin-i raṭb su'âle ve rebve ve nefes-i intişâba ve evcâc-ı cenbe nâfi^c olur ve şavtı mün-gayri taĥşîn taşfiye eder ve bu fi'llerin küllîsini cilâ-i laţifi ĥasebiyle işler. Ve taĥte'l-lisânda aĥz olunup suyu huşûnet-i ĥalk için ibtilâ^c olunur.

A^cdâu'l-Gıdâi: İstirĥâ-i mi'deye ve mâ-i aşfere ve mi'dede olan nefĥaya mürr-i ĥâliş nâfi^c olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Mürr ĥaydı idrâr eder huşuşan mâ-ı sezâb ile ve efsentîn ve türmüs sularından biri ile ihtikân olunur ise. Ve merâreti ĥasebiyle cenîni ve dîdânı ve ĥabbu'l-ĥar^cı iĥrâc eder ve fem-i rahimin inçimâmını telyîn eder. Ve qurûĥ-ı em'â ve saĥc ve ishâl için bâkılât miqdârı mürr şûrb olunur.

el-Hummayâtu: Fülful ve mâ ile bâkılât miqdârı mürr ibtidâ-i nâfiğde şûrb olunsa nâfiği men^c eder.

es-Sümümü: Les^c-i ṣâķarib için şarâb ile saĥy olunur.

el-Ebdâlî: Mürrün bedeli nişf vezninde olan fülful-i esveddir denildiği üzere velâkin bu ĥavl şâbit değildir.

Yirmi Sekizincisi Merrân: مران

el-Mâhiyyetü: Bir şecerenin şemeresidir ki o şemere me'küldür ve 'ufuşatı müfritâ ve şedidedir, *Türkîce ona kızılılık derler.*³⁰⁹

et-Tab'u: Onda kabđ ve tecfif vardır.

el-Kurûhu: O şecerin kısrının hurâkası su ile cereb-i mütekarrih üzere vaç olunur. Ve bi'l-cümle şiddet-i kabđı o meblağa bâliğdir ki onun şemeresi gâliz olan cirâhâti idmâl eder.

es-Sümûmu: Şarâb ile onun 'uşâresi şürb olursa veyâhüd dımâd olursa nehşe-i ef'îye nâfi' olur. Dîskürîdüs dedi ki onun haşebinin nüşâresi şürb olursa 'aql eder.

Yirmi Dokuzuncusu Mâmîsâ: ماميثا

el-Mâhiyyetü: Aşferü'l-levn ve şevâda mâil bir nev' 'uşâredir, belâlîti mişâlinde olur, kesri sübhülettir, onda merâretli cevher-i mâi vü arđı olur. Ve mâiyyetinin bürüdeti, mâ-ı ğudrân gibi şedide değildir. Ve o 'uşârenin aslı bir bir haşîşedir, Menbic'de olur ya'nî o ism ile ma'rûf olan mevđ'de bulunur; râyihâsı satî'a ve ta'mı mürr ve 'uşâresi za'ferânîdir.

et-Tab'u: Derece-i ülâda bāride-i yābisedir.

el-Havāşşu: Kabđ-ı şālih ile kabđdır.

el-Evrāmu ve'l-Büşūru: Hārre ve gāliz olan evrāmdan nāfi' dir ve eb-dān-ı şulbeye 'arîd olan humret-i 'azîme-i ğayr-i kavîyye³¹⁰ için şifâ olur. Ve tecfifi ifrât üzere olmakla humret-i şāğirede ve kezālik ebdān-ı nā'imede isti'māl olunmaz.

A'câu'l-'Aym: Remedin ibtidāsında edviye-i 'ayna idhāl olunur.

Otuzuncusu Mey'a: ميعه

el-Mâhiyyetü: Kavm dedi ki mey'a-i raṭbe iki şınftır, şınf-ı vāhidi bi-nefsihi şamġan seyelān eder ve şınf-ı āḫeri taḫḫ ile istiḫrāc olunur. Bi-nefsihi taḫallüb eden şınf-ı evvel bi-nefsihi aşfer olur ve 'atîk oldukta zehebiyyete đarib ve mâil olur. Ve ammā kısr ile müstahleb olan şınf-ı şānî esved olur

309 İbn Kütbî merrân qarāniyâ olduğunu taşhîh eder, mâliyâdır diyenleri redd eder.

310 "Ġayr-i kavîyye"den murād ğayr-i müstahkeme demektir.

ve onun beyânı budur ki o şecerenin lihâsı ya'ni kışrı tabh olunur ve müstahlebine mey'a-i raṭbe derler ve şüfl ve şecirine mey'a-i yâbise derler.³¹¹

el-Havâşşu: Raṭbe ve yâbise mey'anın kuvâlarında biz bundan aḳdem tekellüm eyledik ve ḳabḳ ve tecfif keyfiyyetleri olduğunu biz zıkr eyledik.

et-Taḳu: Ba'dılar dediler ki mey'a hârre-i yâbisedir.

A'ḳâu'r-Re'si: Dimâğdan ruṭübâtı inzâl edip dimâğı tenḳiye eder velâkin bu kelâma itimâd olunmaz, zîrâ mey'a muşaddî'dir ya'ni şudâ'î icâb eden nesne ne keyfiyyette tenḳiye eder.

A'ḳâu'l-Gıdâi: Mey'a-i yâbise mi'ce bellesine nâfi'a olur.

Otuz Birincisi Maḳleb: محلب

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

el-İhtiyâru: Ecved ebyad-ı lû'lü' olup şâf' olandır.

et-Taḳu: Derece-i ülâda hârırdır, yûbsü şedîd değildir.

el-Havâşşu: Cellâ ve taḳif ve muhalli ve evcâ'î müsekkindir.

Âlâtu'l-Mefâşlı: Hâşire ve zahr ya'ni böğür ve arka ağrılarına ceyyidir.

A'ḳâu'r-Re'si: Mâ-ı 'âsel ile şûrb olursa ğaşye nâfi' olur.

A'ḳâu'n-Nefdi: Ḳülünca ve hâsât-ı külâya nâfi'dir.

Otuz İkincisi Mağre: مغره

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

el-İhtiyâru: Onun ecvedî naḳî olup suda nemâsı olandır.

et-Taḳu: Derece-i ülâda bârid ve derece-i şâniyede yâbis olur.

el-Havâşşu: Onda tağriye ve ḳabḳ vardır.

A'ḳâu'l-Gıdâi: Evcâ'u'l-kebidde nâfi'dir.

A'ḳâu'n-Nefdi: Baḳnı ḳabste tîn-i maḳtûmdan aḳvâdır ve düdü ḳatlı eder ve Büles'in şehâdeti üzere veca'-ı baḳna nâfi'dir.

Otuz Üçüncüsü Mâhü-dâne: ماهودانه

el-Mâhiyyetü: Ḳabbu'l-mülûk dedikleri[dir.] Onun varaḳı muşannifin bilâdında olur, onun varaḳı semek-i şığâra müşâbihtir, tûl-i işba'da olur ve

311 Türkice ona zıgala derler, Menteşe'den gelir, kara günlüğün revâğıdır. Aḳterî.

semeresi benâdık-ı kibâr miqdârında üçer üçer olur ve ba'đısı ondan aşğar olur ve semeresi nevrinde üç habbe olur ki levni esveddir.

et-Tab'u: Derece-i şâlişede hârr ve yâbistir.

Âlātu'l-Mefâşılı: Evcâ-ı mefâşıla ishâli hasebiyle nâfi'dir ve kezâlik niķrise ve ırķ-ı nesâya nâfi'dir.

A'đâu'l-Ġidâi: İstiskâya nâfi' olur; bi-ķuvvetin muġassıdır, mi'deye muvâfiķ olmaz.

A'đâu'n-Nefdi: Yetü'ât mişlli müşhildir. Ve onun varaķı dık-i herim merakasında tabh olunup ķulınca nefi olur. Ve habbindan yedi veyâhüd altı habb veyâhüd o miqdârı habb kılınmaksızın şürb olunduktan sonra üzerine mâ-ı bârid şürb olunsa mirreyi veyâhüd balġamı ishâl eder. Ve ekşer-i meş-rübu on beş habb olur eger kibâr ise ve húbüb-ı şıġarından ekşerü mâ-yüş-rebü yirmi 'aded habb olur. Ve eger onun ishâli eblaġ ve ekşer olmak kaçd olunur ise o húbübun mađġı icâde olunur ve eger ishâli mülâyim kılınmak kaçd olunur ise o húbüb bilâ-mađġ ve 'alâ-hâlihi ibtilâ' olunur.

Otuz Dördüncüsü Maħrûs: محروك

el-Mâhiyyetü: Bu devâ encudânın aşlıdır; ķuvvet ve menâfi'de hiltitten dündür. Ve encudân bâbinda biraz akvâl zikr olundu ki onu maħrûsa naķl eylemek vâcib olur.

el-Havâşşu: Mündic-i müleyyindir.

A'đâu'l-Ġidâi: Onda 'usr-i inhiğâm ve mi'deye mağarrat vardır velâkin mi'de-i bâride onun ile taķavvî eder.

Otuz Beşincisi Mişem: ميسم

el-Mâhiyyetü: Onun habbı buţma müşâbihtir, taķtî'i müşelleştir, şufrete mâil olur, onda tebħîr olundukta râyiha-i tayyibe olur. Bostânîsinin üç yapraġı olur. Onun berrîsi ve Mışrîsi olur ve ondan húbz ittiħâz ederler. Ve müşâbih olur ki o devâ harbe ola, onun bâbu'l-hâda zikri mürür eyledi.

et-Tab'u: Bostânî mu'tedildir ve berrî sâniyede hârr-ı yâbistir.

el-Havâşşu: O bostânî ki onun üç 'aded yapraġı olur, onun miqdâr-ı ķalîl ķuvve-i müceffifesi vardır ve berrîsi aķvâdır.

Otuz Altıncısı Melvâh: ملواح

el-Mâhiyyetü: Devâ-i Şâmîdir, o diyârda bu ism ile ma'rûftur. Ve bir nevc̄ haşebdir ki 'ağd mislli olur, münakkaştır, kalîl sevâda mâildir.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Onun bir dıraħmîsi mâ-ı qarâtin ile şedh-ı 'adale 'alâ-zu'mihim nâfi'dir.

Otuz Yedincisi Mürd-isferem: مورد اسفرم

el-Mâhiyyetü: Denildi ki bu ismin müsemması zehr ve diğāk ve münferike kuğbândır; ğubrete ve şufrete mâildir ve kuvveti bāzāverd gibidir ba'đıların qavli üzere. Ve onun ba'đısının beyāda meyli eşeddir ve ba'đısının dahi şufrete meyli ziyādedir. İbn Māseveyh der ki o devā ās-ı berrîdir ve āher der ki 'afār-ı Rümîdir ve Hūzi der ki mürd-isferem efsentîn-i redî kuvvesinde olur ve kabđı eşeddir.

et-Tab'u: Derece-i şāniyede ħārr ve yābistir.

A'đāu'r-Re'si: Şar'a ve dimāğ ruṭubātına nâfi'dir.

A'đāu'l-Ġidār: Mi'deyi ve kebidî takviye eder ve aḥşā üzere olan sakṭaya nâfi' olur.

A'đāu'n-Nefdi: Dîdān şerh için ihtimāl olunur.

Otuz Sekizincisi Mulleyh: مليح

el-Mâhiyyetü: 'Avsec gibi bir şey'dir, varaķı zeytūn varaķına müşābih olur ve buķūl gibi me'kuldür.

el-Havāşsu: Onda mülūḫat ve kabđ ve ruṭubet vardır.

A'đāu'l-Ġidār: Bir dıraħmîsi mâ-ı qarâtin ile mi'deye nâfi'dir.

A'đāu'n-Nefdi: Bir dıraħmîsi mâ-ı qarâtin ile mağşı teskîn eder.

Otuz Dokuzuncusu Māmīrān: ماميران

el-Mâhiyyetü: Bir nevc̄ haşebdir, 'ıkd [195a] gibidir, sevâda mâildir, onda in'itāf-ı kalîl vardır, 'urük-ı şabbāğinden ḥiddetlidir.

et-Tab'u: Derece-i şāniyenin āhirinde ħārr-ı yābistir.

el-Ef'ālū ve'l-Havāşsu: Cidden cellā ve münakkađdır.

ez-Zinetü: Azfārın beyāđını ve muķaşşer ve semice azfārı cālî olur.

A^cdâu'r-Resî: 'Uşâresi başta ruṭûbet-i ğalîzayı ḥalib eder ve dimâġı fuḍûlden tenkiye eder ve aşlı veca^c-ı esnâna nâfi^c olur.

A^cdâu'l-^cAym: 'Aynda olan beyâdı tenkiye eder ve onun ile iktihâl olunsa başarı ḥiddetlendirir ve ruṭûbet-i ğalîzasını câlî olur ve ḥâşşaten 'uşâresinin cilâsı ekşer olur.

A^cdâu'l-Ġidâi: Aşlı yereḳâna nâfi^c olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Maġşa nâfi^cdir ve 'alâ-ḳavli Bûles idrârı dahi vardır.

Kırkıncısı Mâhî-zehrec: ماهيزهرج

el-Mâhiyyetü: Bir şecerdir ki şûbrüm şeceresine müşâbih olur lâkin bunun tûlû ezyed olur ve levni şufrete mâil ġubret olur. Ve ba^cdı nâs mâhî-zehreci yetü^cattan 'add eyledi.

et-Ṭab'u: Sâlişede ḥârr ve yâbistir.

el-Havâşşu: Mâhî-zehrec ġadire taḥ olunsa semeke sekr verip semek tâfi olur.

Ālātu'l-Mefâşılı: Nikiise nâfi^cdir ve kezâlik 'ırku'n-nesâ ve mefâşil veca^clarına ve zahr ve verik veca^clarına dahi nâfi^c olur ve riyâhî tebdîd eder edviye-i müşilede vâki^c olur ise.

Kırk Birincisi Mâş: ماش

el-Mâhiyyetü: Onun cevheri bâkılâ cevherine ḳarîbdir. Onu isti'mâlin efḍal-i evḳâtı eyyâm-ı şayftır.

et-Ṭab'u: Onun muḳâşşeri ruṭûbet ve yübüsette mu'tedildir ve ġayr-i muḳâşşerinin yübüsete meyli vardır 'ufuşat-ı ḳışr ḥasebiyle.

el-Havâşşu: Onda min-vechin nefḥ vardır velâkin bâkılâ nefhi miḳdârına bâliğ olmaz ve onda bâkılânın cilâsı ve 'adesin berdi dahi olmaz. Ve miḳdâr-ı ḳalîl kırtım ile isti'mâl olunur ise şâlih olur.

Ālātu'l-Mefâşılı: Veca^c-ı a^cdâ için onunla 'inebden mütteḥaz ṭilâ ve za^c-ferân ile maḥbûḥ şarâb ile ḍimâd olunur ve kezâlik baraş ve behaḳ üzere dahi isti'mâl olunur.

A^cdâu'l-Ġidâi: Onun keymüsu maḥmüddur ḥuşuşan mâş muḳâşşer ola. Ve onda bâkılâda olab buṭ^c-ı inḥidâr yoktur. Ve kaçan levz-i ḥulv dühnü ile taḥ olunsa onun ḥıltı aḥmed olur.

A'câu'n-Nefdi: Su içinde mâş taḥḥ olunup mâşî tarḥ olunduktan sonra o suyun içinde taḥḥ olunan mâş-ı cedîd taḥḥı 'aql eder ḥuşuşan rummân ve summāk ile o mâş taḥmîd oluna. Rûfus'un şehâdeti üzere onda bâha maḍarrat vardır.

Kırk İkincisi Menn: من

el-Mâhiyyetü: O tûlûlun küllisine ıtlāk olunur ki ḥafî ola, eşcâr veyâḥûd aḥcâr üzere vâkı' ola ve ba'ede'l-vuḥû' 'aselen mün'akîd olup ḥulv ola ve şumûg cefâfî gibi teceffûf eyleye. Ve o tûlûl terencebîn ve şîrhışt ve Reyy cānibinde olan cibāl-i Kaşrân'dan meclûb olan 'asel mişlîlilerdir ve onların her birini biz bâbında zıkr eyledik. Ve o tûlûl her ne üzere vâkı' olur ise onun kuvvetinden kuvvet aḥz edip kuvvet-i me'ḥûzesini kendi lebeninin ve ḥalâvetinin muḫtedâsı olan kuvvete idâfe eder.

Kırk Üçüncüsü Mermezâd: مرزاد

el-Mâhiyyetü: Kuḍbân-ı beyd-î zeğabiyyedir ve ca'deye benzer velâkin zeğabiyyeti ondan ekşerdir belki onun küllisi zeğabındadır ve rāyihâsı mürr rāyihâsı gibidir, ḥarâret-i kalîle vardır, tayyîbdir kezâ fi-ba'dı'n-nüsaḥ.

Kırk Dördüncüsü Milḥ: ملح

el-Mâhiyyetü: Tuzda merâret ve ḳabḍ vardır ve merâreti bûraḳa ḳarîbdir; kimisi heşştir ve kimisi muḥteferdir ve onun ba'dısı derānî ve billûr gibidir. Ve bir şıfı neftîdir, esved olur ve sevâdı cevheri ḥasebiyle deḡildir, bi-ḥasebi'n-neftiyyet esveddir, ona binâen tedḥîn olunup neftiyyeti taḫyîr olursa derānî gibi bâḳî kalır ve kaçan miḥl-i neftî daḳḳ olursa ondan rāyihâ-i neft zâhir olur. Ve bir şıfı dahi milḥ-i Hindî-i esveddir ve onun sevâdı cevherindedir, neftiyyeti ḥasebiyle deḡildir. Ve miḥ-i baḫriye su işâbet eylediḡi gibi zevebân eder, nilḥ-i berrî zevebân eylemez.

el-Taḫu: Şāniyede ḥār-ı yābistir, her ne ḳadar merâreti ekşer olur ise ḥarâreti dahi ekşer olur.

el-Havāşsu: Cellâ, muḥallil, ḳabıḍ, müceffiftir ḳabḍı ve taḫlîli olduḡu için. Ve ḳabḍı ef'âl-i sāiresinden eşeddir ve riyāḫı kesr eder. Ve milḥ-i

muhrakın tecfîf ve tahlîli eşedd olur ve ‘ufünete nâfi‘dir ve ahlâ-tı ğalîzaya dahi nâfi‘dir. Ve zehretü’l-milḥ milḥten ve milḥin muhrakından elṭaftır. Ve milḥin ğubârı milḥin zehrine qarîbdir. Zehr ve ğubârdan her birinin leṭâfetleri ḥasebiyle milḥin tahlîlinden ekşerdir. Ve muḥṭfefer olan milḥin tahlîl ve telṭîfi eḳall olur lâkin o milḥ-i muḥtefer ḳaviyyü’t-ṭa‘m olur ise tahlîl ve telṭîfi eḳall olmaz milḥ-i Keşṣî gibi. “Keşṣ” bir nâhiyenin ismidir diye bāḳı Ḳânûn nüṣhasında muḳayyedir ve ṭab‘ ile olan nüṣhalarda “Keşṣî” bedeline “şebbî” vâḳf olmuştur, zâhir budur ki muḥarrefdir. Ve zikr olunan milḥ-i Keşṣî ḳabbād ve muḥallildir. Ve milḥ-i muḥtefer mirâren ğasl olunsa bilâ-lez‘ tecfîf eder. Ve heşṣ olan milḥin cilâsı ekşer olur ve eṭ‘ime-i bârideye ḥalṭ olunsa onu ihâle eder. Ve milḥ-i derânî riyâḥı ṭard eder. Ve merâreti ekşer olan milḥin tahlîli eşedd olur. Ve bi’l-cümle aṣnâf-ı milḥ ahlâ-tı cāmideyi izâbe eder. Milḥ-i mürrde tahlîl ve işḥan eşedd olur.

ez-Zinetü: Milḥ-i muhrak ḥafırdan esnâni tenḳıye eder. Ve hangi kühbettü’d-dem olsa milḥ ile tılâ onu izâle eder. Ve itidâl ile milḥi isti‘mâl levni taḥşin eder.

el-Evrâmu ve’l-Büsürü: Milḥ ‘asel ve zebîb ile demâmîle dîmâd kılınır ve füzenc ve ‘asel ile evrâm-ı balğamiyyeye dîmâd olunur ve nemleyi inṭiṣârdan men‘ eder.

el-Ḥurâcu ve’l-Ḳurûḥu: Luḥûm-ı zâideyi ve tüşeyi ekl eder ve cereb-i müteḳarriḥaya ve kuvâbâya nâfi‘ olur; zeyt ve ḥall ile nâra qarîb mevdi‘de ta‘rîḳ olunup ḥikke olan mevdi‘ onunla telṭîḥ olunsa ḥikkeyi teskîn eder ḥuşuşan o ḥikke balğamiyye ola. Ve ḥarḳ-ı nâr üzere zeyt ile milḥ telṭîḥ olunsa tenfiṭten men‘ eder ve ḥuşuşan o milḥ bûrakı ve İfrîḳi milḥler ola. Ve aṣnâf-ı bûrak cem‘ ve tecfîfite emlâḥtan bir şey meblağına bâliğa olmaz, zîrâ milḥin tahlîli ve ḳabḳı eşeddır, ruṭubetten olanları tahlîl eder ve eczâ-i ‘uḍvu cem‘ ve ḳabḳı eder.

Âlâtu’l-Mefâsılı: Daḳıḳ ve ‘asel ile iltivâ-i ‘aṣab üzere ve niḳrise dîmâd kılınır. Ve zeyt ile ḥalṭ olunup i‘yâ için aḳḳâya mesh olunur.

Aḳḳâu’r-Re’si: Büsür-ı re’sse milḥ ṣaḥm-ı ḥanzal ile tılâ olunur. Ve milḥ-i enderânî zihni ḥiddetlendirir. Ve milḥ liṣe-i müsterḥiyeyi şedd eder ḥuşuşan enderânî ola. Ve ḥall ile üzün-i müteveccîya dîmâd olunur.

A^cdâu'l-*ʿ*Aym: Ecfânda olan lahm-ı zâidi ve züfreyi ekl eder ve hâşşaten milhın zehri gışâveye ve beyâda nâfi^c olur. Ve milh zebîb ve ʿasel ile ʿayn üzere dımâd kühûbet-i demi o dımâd tahlîl eder.

A^cdâu'ş-*ʿ*Sadrı: Milh-i nefî ve ʿasel ve hall ile haneke tılâ olunup hunâka ve verem-i lehâta ve nağâniğ veremine nâfi^c olur. Ve enderânî ve nefî ve emlâh-ı sâire şadrda olan balgam-ı lezici ka^t eder.

A^cdâu'l-*Ġ*idâr: Milh kay^a mu^cin olur ve huşuşan enderânî ve nefî bi'l-hâşşa mu^cin olur ve mi^cde-i bâride evcâfına nâfi^c olur.

A^cdâu'n-*N*efdi: Bi'l-cümle aşnâf-ı milh süflün hurûcunu ve ta^câmın inhi^cdârını teshîl eder. Ve milh- nefî ʿufûnetli balgamı ve mâi ve mirreyi ve sevdâyı nefd eder. Ve milh hukke ahlâta dâhil olur. Ve şedîdü's-sevâd olup nefî olmayan milh-i esved balgamı ve sevdâyı ishâl eder. Ve mürr olan milh dahi bi-kuvvetin sevdâyı ishâl eder. Ve enderânî bi-kuvvetin balgam-ı hâmi ve sevdâyı dahi ishâl eder. Ve milhın kendisi zûsentâriyâya gâyet nefî olur ve edviye-i müşhilenin sevdâyı ve ruubât-ı leziceyi ʿu^cvdan kalfına mu^cin olur. Ve futenec-i cebelî [195b] semn ve hamîr ile balgamî olan evrâm-ı ünşeyeyne nâfi^c olur ve kezâlik futenec ve ʿasel ile kurûh-ı zekere nâfi^c olur.

es-Sümümü: Milh bezr-i kettân ile les^ca-i ʿakrebe dımâd olunur. Ve futenec-i cebelî ve züfâ ve ʿasel ile hayye-i mu^ckarrene neşesine dımâd olunur. Ve hall ve ʿasel ile zü'l-erba^ca ve'l-erba^cîn ve zenâbîr neşlerine tılâ olunur. Ve sikencebîn ile ebyünun ve fu^ctr-ı kattâlin ma^cdarratı tedârük olunur.

Kırk Beşincisi Mülûhıyâ: ملوخيا

el-Mâhiyyetü: Bu ba^cl hubbâzâdır, bâbu'l-hubbâzâda onun zikrini biz istikşâ eyledik.

e^t-*Ṭ*ab^u: Derece-i ülâda bârid ve derece-i şâniyede ra^tıbdır.

A^cdâu'l-*Ġ*idâr: Südedi kebedi tef^tih eder.

Kırk Altıncısı Mişmiş: مِشْمِش

el-Mâhiyyetü: Şöhreti olmakla mâhiyyeti beyāna hâcet yoktur.³¹²

el-İhtiyârü: Ecedi mişmiş-i Ermenîdir, zîrâ fesâda ve humûdâta tesâru^c eylemez. Kaçan mişmiş tenâvül olursa gerektir ki üzerine bi's-seviyye maştakî ve enîsundan iki dirhem miqdârı aḥz ya'nî tenâvül oluna veyâḥüd bir dirhem miqdârı ḥamr-ı şırf veyâḥüd nebîz-i zebîb veyâḥüd nebîz-i 'asel ile aḥz oluna.

et-Ṭab'u: Derece-i sâniyede bâriddir ve çekirdeğinin dühnü sâniyede ḥârr ve yâbistir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Hılı serfû'l-'ufünettir.

A'dâu'l-Ġidâi: Onun nakî'i 'ataşî teskîn eder. Ve mişmiş havḥtan mi'deye evfaḥ olur. Ve mişmiş-i Ermenî mi'dede fâsîd olmaz ve humûdâta sûr^c at eylemez. Ve onun maḍarratını men^c eder mişmiş tenâvülünden sonra üzerine enîsün ve maştakî meybih ile ya'nî ayva şarâbî ile veyâḥüd nebîzi zebîb ile şürb olunmak ve mebrûd olanlar 'asel-i şırf ile şürb eylemek.

A'dâu'n-Nefdi: Çekirdeğinin dühnü bâsûra nâfi'dir.

el-Hummayâtü: Sûr^c-at-i ta'affünü ḥasebiyle hummayâtü tevîd eder lâkin mişmiş-i muḳaddedin ya'nî kuru mişmişin nakî'i hummâ-ı ḥâddeye nâfi^c olur.

Kırk Yedincisi Mevz: موز

el-Mâhiyyetü: Ma'rûf semeredir; onun yaprağı 'arîd ve tıvâl olur, mâr-zevân varakına müşâbihtir, onun şeceri ancak büldân-ı ḥârrede nâbit olur.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Ġidâiyyeti yesîr olur ve müleyyindir ve ikşâr-ı tenâvül südedi îrâş eder ve bi-ḥasebi'l-mizâc şafrâyı ve balgâmı ziyâde eder.

A'dâu'ş-Şadri: Şadrın ve ḥalkın ḥurḳatına nâfi'dir.

A'dâu'l-Ġidâi: Mi'deye şakîldir, tenâvülünde ikşâr olursa mi'deye cid-den şakîl olur. Vâcib olur ki maḥrûru'l-mizâc olanlar tenâvül eder ise üzerine sikencebîn-i büzürî şürb ede ve mebrûdîn 'asel şürb ede.

A'dâu'n-Nefdi: Menîyi ziyâde eder ve külâya muvâfıḥ olur ve bevlî id-râr eder.

312 مِشْمِش [mişmiş] (mimlerin kesri ve şin-i evvelin sükûnuyla) zerdali dedikleri mivedir. Vankulu.

Kırk Sekizincisi Muḥḥ: مع

el-Māhiyyetü: Ma'rûftur ya'nî kemiğin iliğidir.

el-İhtiyâru: Muḥḥun evfaķı 'iclin ve iyyelin muḥḥudur ve ba'dehu şevrin ve ba'dehu mā'izin iliği evfaķtır. Ve tûyûs-ı kuḥûle ve ḥuşûşan sîrân-ı fûḥûlenin muḥḥu eybes ve muḥḥ-ı eṭrâf desim olur.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Müsahḥin ve müleyyin ve cālî ve ğidâiyyeti keşîr olur eger istimrâ olunur ise.

el-Evrâmu ve'l-Bûşûru: Şalâbata ve taḥaccüre 'icil ve iyyel mişllilerin muḥḥu ceyyid olur. Ve ev'âl mişllilerin muḥḥu yâbis olmakla onlardan ḥayr me'mûl olmaz.

A'dâu'l-Ġidâr: Mi'deyi tel'îḥ edip şehveti iskâṭ eder, vâcib olur ki onu tenâvül efâvîh ve ebâzîr ile ola.

A'dâu'n-Nefdi: Miḥâḥ-ı maḥmûdeden ferzice ittihâz olunup ihtimâl olunur ve şalâbet-i raḥime nâfi' olur.

es-Sümûmu: Denildi ki muḥḥ-ı iyyel ile telatṭuḥ hevâmmı ṭard eder.

Kırk Dokuzuncusu Mürri: مری

el-Māhiyyetü: Bu devâya âbkâme tesmiye olunur.

et-Ṭab'u: Şâlîşeye varınea kadar ḥarr-ı yâbîstir. Onun semekîsi ve şa'îrî-si olur. İbn Mâseveyh der ki semekîsi ḥarâret-i yübüsette şa'îrîden eḳall olur. Muşannif der ki İbn Mâseveyh'in bu ḳavlini taşḍîḳ eylemem.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Aḥlâṭ-ı ğalîzayı cālî olur ve telyîn ve neşf eder ve onda ḳabḍ vardır ve balğamı dahi tenḳiye eder.

ez-Zînetü: Nükhe-i femi taṭyîb eder.

el-Ḥurâcu ve'l-Ḳurûḥu: Ḳurûḥ-ı 'afineye ceyyiddir. Ve semekten ve luḥûm-ı mâliḥadan ma'mûl olan, ḳurûḥ-ı ḥabîşeyi sa'ydan men' eder.

Ālâtu'l-Mefâşılı: Veca'-ı verike ve ırḳ-ı nesâya nâfi'dir.

A'dâu'l-Ayni: Evâil-i cüderide onunla iktiḥâl olunup gözde beşre ḥudûşunu men' eder.

A'dâu'l-Ġidâr: Mi'de ruṭûbetine nâfi'dir ve ruṭûbât-ı aḥşâyı cālîdir.

A'dâu'n-Nefdi: Ḳûlînc edviyesine dâḥil olup nef'i olur ve ḥuşûşan saḥcı tenḳiye için onunla ihtikân olunur.

es-Sümûmu: Kelb-i kelibin neḥşesine nâfi' olur.

Ellincisi Meyfuhtec: میفختج

el-Māhiyyetü: Ma'rûftur, aşır-i 'inebin maṭbûhuna derler.

A'ḍāu'n-Nefesi: Nefse mu'în olur, onun için diyâkûdâ denmekle ma'rûf şarâb-ı haşhâşa idhâl olunur.

A'ḍāu'n-Nefdi: Veca'-ı külāya ve meşāneye nāfi'dir.

Elli İkincisi Maşl: مصل

el-Māhiyyetü: Ma'rûftur.

el-Havāşşu: Aşhâb-ı sevdāya cidden redîdir Kaçan lahm-ı semîn ile taḥḥ olunsa kalîlen şālîh olur.

A'ḍāu'n-Nefdi: Mi'deye ve ma'adeye muḍırr olur.

Elli Üçüncüsü Mâyih: مایح

el-Māhiyyetü: Dîşkürîdüs der ki mâyiḥ bir nebâtür ki veḳûd-ı nârda isti'mâl olur, onun sâk-ı vâhidi ve varâk-ı müstedîri vardır ve uşûl-i varâkında bir nev' semeri vardır ki tûrse ya'nî kalkana müşâbittir ve iki tabâkadır ve onun bezri min-vechin 'arda mâilidir. Ve o nebt mevâdi-i cebeliyyede ve emâkin-i ve'irede nâbit olur.

el-Havāşşu: Denildi ki kaçan mâyiḥ beyt-i ḥafidîn ya'nî süflâda olan odanın fevkine ta'lik olunsa onda sâkin olan nâs ve mevâşî maḥfûzu's-şihhat olurlar. Ve o nebt ḥavdı ile rabṭ olunup a'nâk-ı mevâşîye ta'lik olunsa onlardan eşkâmı def' eder.

ez-Zinetü: Kaçan o nebt saḥḥ olunup 'asel ile ḥalt olunsa ve onunla kelef ve bereş telṭih olunsa onları tenkiye eder.

A'ḍāu's-Şadri: Onun taḥîhi şûrb olunsa bilâ-ḥummâ olan fuvâkı teskîn eder; kezâlik elinde imsâk ve dâimâ ona nazar eylemek dahi zikr olunan fi'li işler.

es-Sümümü: Mücerribînden bir ḳavm dedi ki kaçan o nebt daḳḳ olunup ta'âma katılsa ve kelb-i kelibin ma'ḍûdu o ta'âmı ekl eylese ona nâfi' olur.

Elli Dördüncüsü Menşur: منقور

el-Mâhiyyetü: Dîskürîdüs zu'ım eder ki haşhâş-ı Mışrîdir, binâen 'aleyh onun menâfî'inin zikrini haşhâş bâbına te'şîr eyleriz.

Elli Dördüncüsü Mecc: مع

el-Mâhiyyetü: Mecc lügat-i Fârsîde mâş dedikleridir ve biz onda kelâmı ve menâfî'î beyânını istîfâ eyledik.

On Dördüncü Faşl Hüruf-ı Nûnda Olan Kelâm-ı Müstevfâdır Ve Onda Biz Yirmi Sekiz Edviye Zıkr Eyleriz

Evvelkisi Nerces: نرجسی

Fi'l-Mâhiyyeti: Ma'ruftur.

el-Havâşşu: Onun aşlı cezzâbdır, ka'rdan cezb eder ve müceffiftir ve cālî ve gâsildir ve dühnü yâsemîn dühnü ahvâlî üzeredir velâkin dühn-i yâsemînden ağ'ıftur.

ez-Zîmetü: Onun aşlı süflâ ve şevki ihrâc eder huşuşan da'îk-i şeylem ile istî'mâl oluna. Ve nerces kelefî ve behakı çâlî olur huşuşan ki aşlı hâl ile istî'mâl oluna ve aşlı dâü's-ş-a'lebe nâfî'dir.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Aşl-ı nerces 'asel ve kirsenne ile ma'cûn kılınır, tefîhî 'asîr olan dübeylâtı tefcîr eder. Ve evrâm-ı 'aşabiyyeye aşlı ile dîmâd olunur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Cirâhâti tecfîf eder ve ilşâk-ı şedîd ile ilşâk eder hattâ veter kıt'alarını dahi ilşâk eder. Ve 'asel ile sahk olunup hark-ı nâra ve cirâhât-ı 'aşab ve kurûh-ı gâire üzere vaç' olunur. Eger kirsenne ve 'asel ile halı olunur ise kurûhun [196a] evsâhını tenkıye eder.

Âlâtu'l-Mefâşlı: Dühnü 'aşaba nâfî' olur. Ve aşl-ı nerces ile evrâm-ı 'aşaba ve 'akdine ve evcâ'-ı mefâşla kavmin zu'ımları üzere dîmâd olunur.

A'đâu'r-Re'si: Süded-i dimâgî tefîh eder ve raḥb-ı sevdâvî şudâ'a nâfî' olur ve dühnü dahi o fî'li işler. Ve dühn-i evfaktır ve rûs-ı hârreyi taşdîr eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Onun dühnü hiçâbda olan evrâm-ı şulbe vü bârîdeyi taḥlîl eder eger şadr o dühn ile temrîh olunur ise.

A^cdâu'l-Gıdâr: Aşlı 'alâ-hâlihi bâkî iken tenâvül olunsa veyâhüd sülâkası tenâvül olunsa kayı tehyic ve tahrik eder.

A^cdâu'n-Nefdi: Raḥim ve meşâne evcâ'ına nâfi^c olur. Ve ondan dört dirhem miqdârı bi-mâi'l-^casel şûrb olunsa ḥayy veyâhüd meyyit olan cenîni işkât eder. Ve onun dühnü raḥimin inḍimâmını ve evcâ'ını teskîn eder.

İkincisi Nârdîn: ناردین

el-Mâhiyyetü: Sünbül-i Rûmîdir, onda olan kelâmı bâbu's-sîne teḥîr eyleriz.

Üçüncüsü Nîl: نيل

el-Mâhiyyetü: Onun bostânîsi ve berrîsi olur ve berrînin fi'li bostânî fi'li gibidir.

et-Tab'u: Derece-i ülâda ḥârr ve derece-i şâniyede yâbistir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Kâbıddır, nezfi men^c eder ve tecfif eder ve bosânînin tecfîfi kavîdir ve lez'î yoktur; berrîde ḥiddet vardır ve tecfîfi eşedir ve mevâddı 'umktan cezb eder.

ez-Zinetü: Kelef ve behâkî câlî ve dâu's-sa^clebe nâfi^c olur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Nîl verem-i tereḥhülü idmâr eder ve a^cdâ-i şulbede olan cirâhât-ı rediyyeye nâfi^c olur ve bi'l-cümle her veremin ibtidâsında nâfi^c olur ve ḥumret ve nemleye dahi nâfi^c olur ve onların üzerlerinde daḳîk-i şa'ir ile isti'mâl olunur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Ebdân-ı şulbede vâkî^c cürûhu idmâl eder kuvvet-i tecfîfi ḥasebiyle; bu fi'l bostânînin fi'li ve şemeresidir. Ammâ berrî ḥiddetlidir ve ḳurûḥ-ı 'afinede fi'li 'acîb ve ceyyid olur. Ve ḳurûḥ mu'alecesinde bostânî eved olur kılllet-i cezbi ḥasebiyle ve ḳurûḥ-ı 'atıḳaya nâfi^c olur. Ve saḥḳ olunup ma^ca'l-^casel ḥarḳ-ı nâr üzere ve cirâhât-ı 'aşab üzere vaḳ' olunur ve şevki iḥrâc eder ḥuşuşan daḳîk-i şeylem ile çimâd oluna.

A^cdâu's-Şadrı: Şıbyânı muḳayyi^p olan su'âl-i şedîde nâfi^c olur ve nîlin 'uşâresi dahi ona ve ḳurûḥ-ı rediyyeye nâfi^c olur ve şevşa-i sevdâviyyeye dahi nâfi^c olur.

A^cdâu'l-Gıdâr: Tîḥâle nâfi^cdir ḥuşuşan berrînin nef'i ekşerdir.

Dördüncüsü Nesrîn: نسرین

el-Mâhiyyetü: Nesrîn kuvvette yâsemîn gibidir velâkin ondan adâftur ve neres gibidir ve dühnü yâsemîn dühnü gibidir velâkin ondan adâftur.

et-Tab'u: Derece-i şâlîsede hârr ve yâbistir.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşsu: Bi'l-cümle onun aşnâfi münakkî ve mülatıftur ve huşuşan zehrinin o fi'llere ihtişâşı vardır.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Berd-i aşabdan nef'i olur.

A'đâu'r-Re'si: Kulakta olan kurtları katl eder ve tanîn ve devîye nâfi' olur ve veca'-ı esnâna dahi menfa'ati vardır. Ve berrî ile cebhe telîh olursa şudâ'ı teskîn eder ve cemî'an aşnâfi munhureynin süddelerini feth eder.

A'đâu's-Şadru: Evrâm-ı halka ve levzeteyn veremlerine nâfi' olur.

A'đâu'l-Gıdâ: Ondan dört dirahmî şürb olursa kay'ı ve fuvâkı teskîn eder huşuşan berrî ola.

Beşincisi Nemmâm: نمام

el-Mâhiyyetü: Sîsenberdir.

et-Tab'u: Derece-i şâlîsede hârrdır ve derece-i şâlîseye varmca kadar yâbistir, 'ufunâta mukâvîm olur.

ez-Zinetü: Kamlı katl eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Evrâm-ı bātineye ve filigamüniden şeddü's-şalâbet olanlara nâfi'dir.

A'đâu'r-Re'si: Hall ile tabh olunur. Ve dühn-i verd ile halı olup başa telîh olunur ise nisyâna nâfi' olur ve kezâlik ihtilât-ı zihne ve lîsergusa ve qarânıtusa dahi nâfi'dir. Ve kezâlik nemmâm hall ile tabh olunup dühn-i verd ile şudâ'da isticmâl olunur ve ona nâfi' olur. Ve berrîsinin varağı ile cebhe ve re's tağmîd olursa şudâ'ı izâle eder.

A'đâu's-Şadru: Şarâb ile şürb olursa fuvâka nâfi' olur. Ve bezri aqvâdir ve kebid evrâmına nâfi'dir.

A'đâu'n-Nefdi: Dîdâna ve habbu'l-çar'a nâfi'dir ve cenîn-i meyyiti iskât eder ve o düdları ishâl eder huşuşan nemmâm şahrî ola. Ve berrî nemmâm şarâb ile şürb olursa taqtîr-i bevre nâfi' olur ve haşâtı ihrâc eder ve şarâb ile şürb olursa mağsa nâfi' olur.

es-Sümümü: Lüsû'ca nâfi' olur. Zenâbîr les'asına onunla dîmâd olunur ve zenâbîr les'i için ondan iki dirhem miqdârı sikencebîn içinde şûrb olunur.

Altıncısı Nîlüfer: نيلوفر

el-Mâhiyyetü: Câlînüs dedi ki nîlüfer kerneb-i mādır ve onun hâbbına hâbbu'l-^{ca}arûs tesmiye olunur denildiği üzere. Ve onda hîlâf vardır, ba'çılar zâhib olurlar ki hâbbu'l-^{ca}arûs kebâbedir. Ve nîlüfer-i Hindînin aşlı yebrûh hûkmündedir.

el-İhtiyâru: Aşlı ebyağ olan nîlüfer esvedü'l-aşl nîlüferden aqvâ olur. Ve nîlüferin bezri hâbbından aqvâ olur.

eş-Tab'u: Derece-i şâniyede bârid-i ratbıdır ve şarâbı şedîdü't-taţfi'edir. Ve Hindînin tab'ı yebrûh tab'ında olur.

el-Havâşşu: Şarâbı cidden mûlatıftır.

ez-Zînetü: Onun aşlı su ile behak üzere vaç' olunur huşuşan aşlı-ı esved enfa' olur ve kezâlik onun aşlı ve huşuşan aşlı-ı esved ma'a'z-zift dâ-i şa'leb üzere vaç' olunur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Evrâm-ı hârreye ve yerem-i tîhâle nâfi' olur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Bezri ye aşlı kurûha nâfi'dir.

A'đâu'r-Re'si: Münevvin ve şudâ-ı hâr ü şafrâviyi müsekkindir velâkin bu fi'l-i mezkûr onda da'iftir.

A'đâu'n-Nefesi: Onun şarâbı su'âle ve şevşaya ceyyiddir.

A'đâu'l-Gıdâ: Onun aşlı şürben ve dîmâden evrâm-ı tîhâle nâfi'dir.

A'đâu'n-Nefdi: İhtilâma nâfi'dir ve şehvet-i bâhı keser ondan bir dirhem miqdârı şarâb-ı haşhâş ile şûrb olunur ise ve bi'l-hâşşa menîyi tecmîd eder ya'nî dondurur huşuşan aşlının fi'l-i mezkûru ekşer olur. Onun aşlı ishâl-i müzmine ve kurûh-ı em'âya nâfi' olur ve yine aşlı evcâc-ı meşâneye dîmâden nâfi' olur. Ve onun bezri her fi'le aqvâ olur hattâ nefz-i haydı dahi men' eder. Ve nîlüfer-i aşferin aşlı ve bezri şarâb ile şûrb olunsa rahîmden ruţûbetin seyelân-i müzminine nâfi' olur ve onun şarâbı batnı telyîn eder.

el-Hummayâtu: Onun şarâbı hummayât-ı hâddeyi şedîden taţfi'e eder.

Yedincisi Na'nâ: عنناع

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede hârr ve yâbistir ve onda ruṭûbet-i faḍliyye vardır.

el-Havâşşu: Onda kuvve-i müsahhine-i kâbıda vardır, men' ve red' eder ve cevheri buḳûl-i me'küle cevherinin elṭafıdır ve onun birkaç dalları leben içine ilkâ olunup terk olursa o leben tecebbün eylemez. Ve 'uşâresi ḥall ile şürb olursa bâtından seyelân eden demi kaṭ' eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Sevîk ile na'nâ' dübeylâta ḍimâd olunur. Ve na'nâ' füzenece benzemez, zîrâ füzenece 'ufuşat yoktur. Ve na'nâ'da taḥlîl ve teşhîn ve müfriṭ ve müzî taḥşîf vardır.

A'dâu'r-Re'si: Onunla cebhe ḍimâd olunur ve şudâ'a nâfi' olur huşûşan huşûnet-i lisân için sevîk ile lisân delk olursa huşûneti izâle eder. Ve na'nâ'nı 'uşâresi mâ-ı karâtin ile ḥall olunup üzün-i veci'aya taḳṭîr olunur.

A'dâu's-Şadri: Demin kazfını ve nefzini men' eder ve memelerde olan lebni 'aql eder ve onunla memelere ḍimâd olunur ise verem-i şedyleri dahi teskîn eder.

A'dâu'l-Gidâr: Mî'deyi taḳviye ve teşhîn ve fuvâkı teskîn ve ta'âmı haḍm ve balgâmî ve demevî kayı men' eder. Na'nâ' yereḳâna nâfi' olur huşûşan şarâbı şürb oluna.

A'dâu'n-Nefdi: Bâha mu'ın olur nefḥi ḥasebiyle. Ve onun nefḥi ruṭûbet-i bostâniyye ile olur ki o ruṭûbet füzenece yoktur. Ve na'nâ' ev'ıye-i men'iyi şedd eder ve dîdâni ḳatl eder. Ve ḳable'l-cimâ' ihtimâl olursa ḥabeli men' eder. Ve ondan birkaç ṭâka ya'nî dallar ḥabb-ı rummân [196b] ile tenâvül olursa heyḍayı teskîn eder.

es-Sümûmu: Kelb-i kelibin 'aḍḍasına nâfi'dir.

Sekizincisi Nâr-müşk: نارمشك

el-Mâhiyyetü: Fıḳâḥ ve ḳuşûr ve aḳmâ'dır, besbâseye benzer belki ḥumreti besbâse ḥumretinden ekûldür, şufrete mâil ve 'aṭıredir ve onda ḳalîlen 'ufuşat vardır ve ḳuvvette nârdîne ḳarîb olur.

et-Tab'u: Derece-i şâlisede hârr-ı yâbistir.

el-Havâşşu: Lañiftir.

A'ḍāu'l-Ġidāi: Mi'ḍe-i bārideye ve kebid-i bāride ceyyiddir ve menfa'ati sünbül menfa'ati gibidir.

el-Ebdālü: Rubu' vezni miḳḍārı zencebîl ve nişf vezni fustuḳ ve südüş vezni sünbül olur.

Dokuzuncusu Nuḥāle: نخاله

el-Māhiyyetü: Ma'rüfedir.

eṭ-Ṭab'u: Derece-i ülāda ḥārr ve yābistir.

el-Havâşşu: Onda cilā ve telyîn ve tenḳiye-i keşire olur velākin kirsenne meblağına bāliğa olmaz ve riyāhı ve balğamı taḥlîl eder.

el-Büşüru: Verem-i ḥārrın ibtidāsında ḥall-i şikkîf ile üzerine vaḍ' olunur. Ve nuḥāle şarāb ile ıslatılıp evrām-ı şedy üzerine ḥārren vaḍ' olunur ve rîḥ ve balğamdan ḥādiş evrāmı fāş eder.

el-Hurācu ve'l-Kurūḥu: Hall-i şikkîf ile ḥārren cereb-i müteḳarriḥ üzere ḍimād olunur.

A'ḍāu's-Şadri ve'n-Nefesi: Cilāsı ile şadri telyîn eder ḥuşuşan sükker ile ve dühn-i levz ile mā-rı nuḥāleden mütteḥaz ḥasv o fi'li ziyāde işler. Ve şarāb ile ıslatılıp evrām-ı şedy üzere vaḍ' olınsa nāfi' olur.

A'ḍāu'n-Nefdi: Em'ānın içinde olan mevāddı def'aten taḥrîk eder. Ve onun ḥasvi taḥassî olınsa baṭnı telyîn eder.

es-Sümümü: Ef'î ve 'aḳreb les'alarına ḍimādı nāfi'dir.

Onuncusu Neşā: نشا

el-Māhiyyetü: Ma'rüftur.

eṭ-Ṭab'u: Ülāda bārid ve yābistir.

el-Havâşşu: Onda taḳviye ve telyîn vardır. Ve vācib olur ki ondan bir cüz' üç emşāli mā-ı ḳarāḥ ile ḡasl oluna.

ez-Zinetü: Za'ferān ile kelefî izḥāb eder.

el-Ḳurūḥu: Ḳurḥayı idmāl ve işlāḥ eder.

A'ḍāu'l-Ayni: 'Ayna seyelān-ı mevāddı men' eder.

A'ḍāu's-Şadri: Şadri telyîn eder. Ve ḥasvi nevāzili şadrdan men' eder.

A^cdâu'n-Nefdi: Neşâstec vaḥdehu ve ma^a'l-^asel ṭabî^ratı telyîn eder ve mirâr ḥasebiyle olan ihtilâfı men^e eder.

On Birincisi Nüşâre: نشاره

el-Mâhiyyetü: Ma^rrûftur.

eṭ-Ṭab^ru: Şeceri ṭabî^ratı üzere olur.

el-Ef^câlü ve'l-Havâşşu: Müte^ekkil olan ḥaşebin nüşâresi münakḳî olur ve onda taḥlîl ve tecfîf olur eger şecerinde o ef^al var ise.

el-Hurâcu ve'l-Kurûḥu: Ḥaşeb-i müte^ekkilin nüşâresi idmâl eder ḥuşûşan o nüşâre eşcâr-ı kâbıda nüşâresi ola, meşelâ ecnâs-ı şevkin kâbıda olan şeceresinden nüşâre aḥz olunup ve bir mişli enîsün ve şarâb ile cem^e ve iḥrâk olunup ba^cdehu saḥk olüdüktan sonra meshûku kurûḥ-ı nemliyye üzere zerûr kılınsa ona nâfi^e olur.

On İkincisi Nerfîküs: نرفيقس

el-Mâhiyyetü: Devâ-i hârrdır ki onun ecvfind e ziyâde kabdı olan şaḥm-ı aḥḍar vardır. Ve zeyt ile mesh olunsa farâkı idrâr eder.

A^cdâu'r-Re^si: Burnun iki deliklerine nefîş olunsa ru^afî kaç^e eder.

A^cdâu's-Şadri: Onun raṭb lübbü şadri müctemi^e olan demi nefş eder.

A^cdâu'n-Nefdi: Onun lübbü ishâl-i müzmini men^e eder.

es-Sümümü: Neḥş-i ef^t üzere şarâb ile ṭılâ olunsa nâfi^e olur.

On Üçüncüsü Nānhāh: نانخواه

el-Mâhiyyetü: Bezr-i ma^rrûftur, onda merâret-i yesîre ve ḥarâfet-i kalîle vardır.

el-İhtiyâru: Onun bezri eczâ-i sâiresinden enfa^cdır.

eṭ-Ṭab^ru: Derece-i şâlişede ḥârr ve yâbistir.

el-Havâşşu: Südedi fetḥ eder ve onda ma^a't-tecfîf telyîn vardır.

ez-Zinetü: Onu şürb eylemek ve kezâlik onunla bedene mesh eylemek levni şufrete ihâle eder. Ve baraş ve behaḳ edviyesinde vâkı^e olur. Ve ^asel ile ma^cün kılınıp kühûbet-i deme dîmâd olunur, hangi mevdi^ede olursa cümlesine nâfi^e olur.

el-dâu 'ş-Şadri: Kayh-ı şadra ve takallüb-i nefese nâfi' olur.

el-dâu 'l-Ğidâi: Mi'de bellesine nâfi' ve gâseyânı müsekkindir ve bārid-ler olan kebid ve mi'deye ceyyiddir.

el-dâu 'n-Nefdi: Şarāb ile saḳy olunup idrār eder ve 'usr-i bevli izāle ve ḥaṣāti iḥrāc eder ve bi'l-cümle külāyı ve meṣāneyi tenḳıye eder ve riyāḥ ve maḡṣa nâfi' olur. Ve nānhāh ve rātiyānec ile raḥime tebḥīr olunup raḥim tenḳıye olunur.

el-Hummayātu: Hummayāt-ı 'atıḳaya nâfi' olur.

es-Sümümü: Nānhāh ṭabīḥi ile lez'-i 'aḳreb üzere şabb olunup teskīn eder ve nehş-i hevāmm için şürb olunur.

On Dördüncüsü Natrûn: نطرون

el-Māhiyyetü: Būraḳ-ı Ermenīdir ve onda olan kelāmın zıḳri mūrūr eyledi.

On Beşincisi Nüre: نوره

el-Māhiyyetü: Ma'rūftur.

et-Ṭabu: Su işābet eylemeyen veyāḥūd henüz su işābet eden nüre ikisi dahi muḥriḳtır. Ammā o nüre ki su işābet eyledikten sonra iki üç gūn bākī kalıp ba'dehu isti'māl olunsa o nürede iḥrāḳ olmaz belki teşḥīn eder, ammā nüre-i maḡsüle mu'tedile-i yābisedir.

el-Havāşşu: Nüre nezfi ḳaç eder. Ve nüre-i maḡsüle bilā-lez' müceffif-tir. Ve nüre edhān ile kaynatılsa mündice olur.

el-Ḳurūḥu: Laḥm-ı zāidi ekl eder. Ve nüre-i maḡsüle idmāl eder ve ḥarḳ-ı nāra nâfi' olur.

On Altıncısı Nersiyāndārū: نرسیاندارو

el-Māhiyyetü: Ben zānn ederim ki bunu 'Arab taṣḥīf eylemiştir ve aṣl-ı bā-i muvaḥḥade ile bersiyāndārūdur ve o ism 'aşa'r-rā'ıye itlāk olunur.

On Yedincisi Naḥl: نخل

el-Māhiyyetü: Temrin şeceridir ve ma'rūftur. Ve cemī' eczāsı ḳabbāddır. Ve temrde ḳavl mūrūr eyledi.

On Sekizincisi Nüşâzur: نوشاذر

el-Mâhiyyetü: Ma'rifuttur.

el-İhtiyâru: Ecvedi Beykânî ve şâfi ve billürî olanlardır.

et-Tab'u: Derece-i şâlisede hârr ve yâbistir.

el-Havâşsu: Mülâttıf ve müzîbdir.

A'dâu'l-Aym: Beyâd-ı 'ayna nâfi' dir.

A'dâu's-Sadri: Lehât-ı sâkıttayı terfi' eder ve havânîka nâfi' olur.

On Dokuzuncusu Nuḥās: نحاس

el-Mâhiyyetü: Nuḥāsın bir sınıfı aḥmerdir, şufrete mâildir ve ona Kıbrısı derler ve bu sınıf fâdıldır ve bir sınıfı dahi aḥmer-i nâşi' ve biri dahi sevâda nâzır aḥmer olur ve bir sınıf dahi vardır ki ona tâlîkûn tesmiye olunur ya'ni o nuḥās müdebber ve mürebbâ olmakla başka ism ile tesmiye olunur. Ve nuḥās hırrıftir ve onda kabd dahi vardır; ecsâm-ı leyyinede mağsülü ve ecsâm-ı şulbede gayr-i mağsülü hâtm için nâme'd-devâ olur. Zehretü'n-nuḥās nuḥâstan elfaftır.

et-Tab'u: Derece-i şâlisede hârr ve yâbistir.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşsu: Nuḥās-ı muhrakta kabd ve ḥiddet ve idmâl olur. Ve denildi ki eş'âr tâlîkûn tesmiye olunan nuḥâstan mütteḥaz minḳaş ile netf olursa o mevdi'de bir dahi tüy bitmez. *Ve b'edü nüshada zikr olunan "ḥāşşa" bedeline "ḥāşşa-i uhrâ" zikr olunmuştur ki kaçan tâlîkûndan inâ' ve kâse ittihâz olunup onunla şarâb şürb olursa o şarâbın sekri olmaz. Bu iki nüshada zikr olunan kavller erâcîf-i nâstan ve taḥkîki olmayan kelâma havd edenlerin maḳâlleridir.*

ez-Zinetü: Şa'rı tesvîd eder.

el-Kurûḥu: Kurûḥ-ı ḥabîse-i sâ'iyeyi idmâl eder ve safydan men' eder ve laḥm-ı zâidi ekl eder. Ve mağsül olan nuḥās cirâḥâtı idmâl eder. Ve denildi ki 'asel ile tılâ olursa ebdân-ı şulbede ḥadış kurûḥ-ı müteşallibe-i müteḥarriḳaya şâlih olur.

A'dâu'l-Aym: Başarı ḥiddetlendirir, şalâbet-i ecfâna nâfi' olur. Ve nuḥās-ı muhrak gözün kurḥasına nâfi' ve middesini tenḳıye eder ve 'aynı cilâ-i beyyin ile cilâlandırır. Gözde nâbit olan şa'r-ı zâid-i münḳalib

minķāş-ı ŧālîķûnî ile netf olunsa bir dahi nâbit olmaz velâkin kelâm-ı erâcîf maķûlesidir.

A'đâu'n-Nefesi: Ezrûmâlî ile şûrb olunsa mâ-ı aşferi ishâl eder ve onunla taħannûk olunsa ķay'ı tehyîc ve taħrîk eder. Ve onun şerbet-i vâhidesi bir buçuk mişķâl olur ve o şerbet bi-ğayri îzâin mâ-ı aşferi ihrâc eder.

es-Sümûmu: Vâcib olur ki bakır kaptâ tuzlu ve merâretli ve dÛsÛmetli olan dÛhn ve laħmı ve kezâlik ekşi ve tatlı olan eŧimeyi terk eylemekten ħazer ve ictinâb eyleyeler ve kezâlik o kaplardan şûrb dahi eylemeyeler, zîrâ evânî-i nuĥâs bilâ-iştibâh içinde olan eŧime ve eşribeye zencâriyyet irsâl eder ve zencâr semmdir. Ve denildi ki semek-i ŧarî [197a] nuĥâstan bir ŧabaķ üzere şeyy olunsa veyâĥÛd semeki nuĥâs olmayan ŧabaķta şeyy edip ba'dehu üzerine nuĥâs âniye örtÛlse ve o semeki ba'dehu insân ekl eylese âkilini ķatl eder.

Yirmıncisi Neft: نەف

el-Mâhiyyetü: Neft mâ'rÛftur, su nez' olunur gibi nez' olunur. Ve neft-i ebyadın vücûdu ķalîldir. Ve neft-i esved Bâbilî ve ħayri Bâbilî olan ķarın ya'nî ziftin şafvetidir.

eŧ-ŧab'u: Derece-i râbi'aya varınca kadar ħarr-ı yâbistir.

el-Ĥavâşşu: Laŧiftir ħuşuşan neft-i ebyad muĥallil-i müzîb, müfettiĥ-i südeddir.

Ālâtu'l-Mefâşılı: Verikler ve mefâşıl evcâ'larına nâfi'dir ħuşuşan neft-i ebyad ola.

A'đâu'r-Re'si: Neft-i azrak üzÛn-i bâridin veca'ına nâfi' olur.

A'đâu'l-Aym: Beyâğ-ı 'ayna ve kezâlik 'ayna nâzil olan suya nâfi' olur ħuşuşan neft-i ebyad ola.

A'đâu's-Şadri: Neftten miķdâr-ı ķalîl mâ-ı ħarr ile şûrb olunsa rebve ve su'âl-i 'atîķa nâfi' olur.

A'đâu'n-Nefdi: Maġş ve riyâĥı tesķin eder. Ve ondan fetîle ittiĥâz olunsa dîdânı ķatl eder ħuşuşan neft-i esved ola. Ve neftin küllisi dîdânı idrâr eder ve meşâne riyâĥımı ve raĥimin berdini kesr eder.

es-Sümûmu: Onunla tîlâ lÛsÛ'a nâfi' olur.

Yirmi Birincisi Nebk: نَبْكَ

el-Mâhiyyetü: Müteşevvike bir şecere-i kebîre vardır, nebķ onun şemeresidir. Ve nebķ fındıktan küçük bir şemeredir, levni aħmerdir, ekl olunur ve ta'cı tayıb olur ve büldân-ı hârede bulunur. Ve nebķin ismleri çoktur, her diyârda bir türlü ism ile ma'rûf olur, ba'dılar sidr ve ba'dı aħer künâr derler.

el-Havâşşu: Nebķın ra'tbında ve yâbisinde tecfif ve tel'tif vardır ve o keyfiyyetler şecere-i nebķın bi'l-cümle eczâsındadır. Ve sidrin duħânı şedîdü'l-ķabddır.

el-Ef'âlî ve'l-Havâşşu: Kâbıddır huşušan sevîķinin ķabdı ekşerdir.

ez-Zinetü: Şa'rı tesâķuttan men' eder ve ta'tvîl eder ve taķviye ve tellyin eder. Ve sidrin şamģı olup o şamģ ibriyye ve hâzâzî izâle eder ve şa'rı kızartır.

el-Evrâmu ve'l-Bü'suru: Sidrin varakı verem-i hârrî telyîn ve taħlîl eder.

A'đâu'r-Re'si: Şamģ-ı sidr ile baş ğasıl olınsa hâzâzî izâle eder.

A'đâu's-Şadri: Varakı rebve ve emrâd-ı riyeye nâfi'dir.

A'đâu'l-Ġidâi: Mi'deyi muķavvîdir.

A'đâu'n-Nefdi: Ta'bîatı 'âķıldır, hayd ve tams nefzini ve ķurûh-ı em'âyi men' eder ve hâşşaten sevîķ-i nebķin bu ef'âlî ziyâde olur ve da'f-ı mi'de hasebiyle olan ishâle nâfi' olur. Ve sidrin ta'bîhi ile ihtikân olunur zıkr olunan ilel için ve kezâlık sevelân-ı rahîm için şûrb olunur. Ve nebķ-ı tārînin hükmü sefercel ve zu'rûr ve tuffâh ve kümmeşrâ mişlli mücânislerinin hükmü gibidir; onlardan mu'tedil olanlar 'âķıldır. Ve kezâlık kundüs gibi nebķin tenâvülünü iksâr heyđaya mü'eddî olur ta'bîat miķdâr-ı keşîr nebķı hağmdan 'âciz olup def'e taşaddı eylediği için.

Yirmi İkincisi Nevâ: نَوَا

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur ya'nî her mîvenin çekirdeğine itlâķ olunur lākin muḥlak zıkr olınsa temrin çekirdeği murâd olunur.

el-Havâşşu: Onda ķabđ ve tağdiye vardır.

el-Ķurûhu: Hâbîşe ķurhâlara nâfi'dir.

A'đâu'l-Ayni: Onun muḥrakı itfâ' ve ğasıl olunduktan sonra ekhâlde tütüiyâ bedeline iķâme olunur ve ma'a'n-nârdîn kirpikleri taħşîn ve inbât eder. Ve ķavmin zu'mu üzere ķurûh-ı 'ayn ve inbât-ı eşfârda nâfi' olur.

Yirmi Üçüncüsü Necm: نجم

Edviye-i mârûfedendir ya'nî sâķ üzere kāim olmayan nebâta necm derler velâkin muṭlak zıkr olursa şîl murâd olunur, Türkî lisânı üzere ayrık kökü derler.

el-Ḳurûḫu: Cirâhât-ı dâmiyeyi ilzâķ eder.

A'ḍâu'n-Nefdi: Necmin ṭabîḫi ḫaşâtı iḫrâc eder ve bezri idrâr eder ve cidden 'aķl eder.

Yirmi Dördüncüsü Neyṭâfilî: نيطافيلي

el-Mâhiyyetü: Ḥamsetü'l-evrâķ tesmiye olunan yetü'dur.

el-Havâşşu: Tecfifi kavîdir ve ma'a-hâzâ onda ḫiddet ve ḫarâfet ve lez'-den bir nesne yoktur ve onunla nezf için dîmâd olunup nezfî kaç' eder.

el-Evrâmu: Onunla dübeylât ve ḫanâzîr ve şalâbât-ı balġamiyye ve dâḫıs üzere dîmâd olunur. Ve aşlının ṭabîḫi Ḳurûḫ-ı sâ'iyeye nâfi' olur. Ve ḫall ile maṭbûḫu nemleye nâfi' olur ve kezâlik ḫumrete ve dâḫısa ve cerebe dahi nâfi' olur.

Ālātu'l-Mefâşılı: Evcâ'-ı mefâşile ve 'ırķ-ı nesâya nâfi'dir ve kayleye ya'nî debbe olanlara şürben ve dîmâden nâfi'dir.

A'ḍâu'r-Re'si: Aşlının ṭabîḫi ile maḍmâda olursa ḳulâ'a ve sinn-i veci'aya nâfi'dir. Ve varaķını şarâb ile otuz gün miķdârı maşrû' şürb eylese nâfi' olur.

A'ḍâu's-Şadrı: Ḥuşûnet-i ḫalk için ṭabîḫi ile ġarġara olunur. Ve aşlının 'uşâresi veca'-ı riyyeye nâfi'dir.

A'ḍâu'l-Ġidâr: Aşlı itîşâr olunup milḫ ve 'asel ile birkaç eyyâm şürb olursa veca'-ı kebid ve yereķân için nâfi' olur ve şerbet-i vâḫidesi üç ḳuvânûstur.

A'ḍâu'n-Nefdi: Ḳurûḫ-ı em'â ve bevâsîr ḫasebiyle olan ishâle o devânın aşlı ve kezâlik ṭabîḫi nâfi' olur.

el-Ḥummayâtu: Onun varaķı edrûmâlî ile veyâḫûd şarâb ile rib'e ve nâibe nâfi' olur. Aşlının 'uşâresi devâ-i ḳattâl olur.

Yirmi Beşincisi Nuḥām: نوحام

el-Māhiyyetü: Ba'dı etıbbā nuḥāmın³¹⁴ laḥmına 'azīm şenā eder. *Ve ba'dı nuşhada "nuḥām" bedeline "ne'ām" vāķf olmuştur, zāhir budur ki taḥrîf-tir.*

et-Ṭab'u: Ba'dı etıbbā zıkr eylediler ki nuḥāmın laḥmı ḥārr-ı desimdir, ta'āmı baş eder ve cismi taḳviye eder ve kendi ğalîzdir, münhağım olmaz.

A'ḍāu'n-Nefdi: Bāhı ziyāde eder.

Yirmi Altıncısı Nemir: نمر

el-Māhiyyetü: Ḥayvān-ı ma'rūftur, kaplan derler.

Ālātu'l-Mefāşılı: Ḥūzī der ki fālice a'zam devādir.

es-Sümūmu: Ba'dı etıbbā zıkr eyledi ki nemirin merāresi şürbü sâ'atinde ḳatlı eder.

Yirmi Yedincisi Naḥl: نحل**Yirmi Sekizincisi Naḥl:** نحل**Yirmi Dokuzuncusu Nebiz:** نبيذ

Bu üç edviye ma'rūfedir, biz onların her biri[ni] beyān eyledik.

On Beşinci Faşl Ḥarf-i Sінде Müstevfā Kelâmdır Ve Biz O Faşlda Elli İki 'Aded Edviye Zıkr Eyleriz

Evvelkisi Su'f: سعد

el-Māhiyyetü: Dışkürîdüs der ki bir nev' nebâtn uşlûdür ki o nebâtn varaḳı kürrāşa benzer lâkin aṭvel ve eraḳḳ ve aşlebdır ve onun sâḳı vardır ki tülû bir zirā' olur ve dahi ziyāde olur ve o sâḳ i'vicāca mâildir, müstaḳîm deĝildir ve i'vicācı zāviye üzeredir, izḫirin sâḳına şebîhtir ve tarafında evrāḳ-ı şıĝār nâbitedir ve bezri dahi tarafındadır ve uşlû ke-ennehu zeytüne gibidir, kimi tıvāl ve kimi müdevverdir ve ba'ḍısı ba'dı āḫer ile müşeb-

bektir, müsevveddir, tayyibetü'r-râyihadır, onda merâret vardır, emâkin-i ve'irede belki 'âmirde ve arđ-ı raḡbede nâbit olur ve ba'đı kerre bilâd-ı Sûriyâ'da ve ba'đı cezâyirde dahi nâbit olur. Ve Iştâfen nâm ṭabîb zu'cm eyledi ki ba'đı edhân terbiye olundukta evvelâ ta'fîş olunup ba'cdehu taṭyîb olunur. *Muşannifin bu maḡâmda bu ḡavli irâdı işârettir ki su'd edhânı ta'fîş ve taṭyîbi câm'êdir ve ba'đı müfredâtta su'dun bu hâşşaları muşarrahtır.* Ve su'd bilâd-ı Hind'de ve Kûfe'de [dahi] nâbit olur.

el-İhtiyâru: Su'dun ecvedî keşîf ve rezîn ya'nî ağır ve raḡđı 'asîr ve 'atır olur ve ḡaşısesi ḡaşire ve ḡarâfeti şedîde olur.

el-Ef'âlî ve'l-Havâşşu: Onda ḡuvve-i müsaḡḡhine ve ḡabđ-ı yesîr ve bilâ-lez' tecfîf vardır ve müfettihtir ḡattâ evvâh-ı 'urûḡu dahi tefṭîḡ eder, riyâhî tefşîye ve demi ihrâḡ eder ve merâhime dâḡil olur.

ez-Zinetü: Levni taḡsîn eder ve nûkheyi taṭyîb eder. Ve denildiḡi üzere su'd-ı Hindî şa'rı ḡalḡ eder.

el-Evrâmu: 'Asiretü'l-indimâl olanları idmâl ve lişe-i müte'ekkeleyi ıslâḡ eder.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Su'd ḡabbetü'l-hadrâ dühnü ile veca'-ı ḡaşıreye nâfi' olur ve şulbü şedîd eder ve iḡsâr-ı isti'mâli cüzâmî irâş eder.

A'ḡâu't-Re'si: Enfin ve femîn 'ufûnetine ve kulâ'a ve istirḡâ-i lişeye nâfi' dir ve ḡıfzı ziyâde eder, müte'ekkilî olan ḡurḡa-i feme nâfi' olur.

A'ḡâu'n-Nefdi: ḡaşâtı ihrâc ve idrâr eder ve taḡṭîr-i bevlî ve cidden meşânenin ḡa'fina ve berdine nâfi' olur ve külâda dahi o mişlli fi'li olur ve cidden berd-i raḡime ve bevâsîre nâfi' olur.

el-Ḥummayâtu: [197b] Ḥummayât-ı 'atıḡaya nâfi' dir.

es-Sümümü: 'Aḡreb ve ḡaşerât les'alarına nâfi' dir.

İkincisi Senderûs: سندروس

el-Mâhiyyetü: Dîşḡürîdüs der ki senderûs bilâd-ı 'Arabda ve bilâd-ı Şîn'de nâbit bir şamḡdır ki o şamḡ mürre ḡalîlen ve yesîren müşâbihdir ve ta'cmî kerîhtir ve ba'đı kerre onunla nâs tedahḡhun eder ve ma'a'l-mürre ve'l-mey'a onunla şiyâb tedḡm olunur. Ve zikr olunan şumüḡ nâr ile ṭabḡ olundukta senderûs olur.

et-Ṭab'u: Derece-i şâniyede ḡâr ve yâbistir.

el-Havâşşu: Onda kuvve-i kâbîda vardır, hâşşıyyeti habs-i demdir, muşârî'ün ya'nî güreş edenler ve pehlevânlar onu isti'mâl edip kavî ve hafîf olurlar ve güreşten onlara bühr 'arîd olmaz.

ez-Zîmetü: Onda cidden kuvve-i mühezzile vardır, küllü yevmin bir dirhem in üç rubu'unu su ve sikencebîn ile şürb eden semîni tehzîl eder.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Sanderûs tedhîn olursa nevâşiri tecfîf eder.

A'dâu'r-Re'si: Duĥanı nevâzili def' eder ve veca'-ı esnâni teskînde menfa'ati cidden 'azîmedir ve o menfa'atte ona bir şey' mu'âdil olmaz ve lişâtı dahi işlâh eder.

A'dâu'n-Nefdi: Hafaĥâna kehrübâ gibi nâfi' olur, nefz-i demi ve rebv-i raḥbı men' eder tecfîfi ḥasebiyle, ona binâen bühr ḥudûşundan emn için güreşçiler onu isti'mâl ederler.

A'dâu'l-Gidâi: Maḥûl olanlara sanderûs şaky olundukta intifâ' ederler.

A'dâu'n-Nefdi: Onun ḥabbı ishâl-i müzmine ve duĥanı bevâsîre nâfi' olur.

Üçüncüsü Seraḥs:

el-Mâhiyyetü: Ona keyl-dârü tesmiye olunur.³¹⁵ O devâ kıḫa'-ı uşıldür ki biraz eczâdan mülte'ime ve mürekkebedir, o uşül üzerinde müteberriye kuşür vardır. Bir şımfı zeker ve şımf-ı aḫeri ünşâdır ya'nî erkeĝi ve dişisi olur ve erkeĝi aḫvâ olur.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede ḥârr ve yâbistir.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşşu: Bilâ-lez' müceffiftir ve onda merâret ve kabd vardır.

el-Kurûhu: Müdmildir ve ünşâi kurûhu müceffiftir.

A'dâu'n-Nefdi: Onun dört mişĥâli mâ-ı 'asel ile ve ḥuşuşan saĥmünyâ ve ḥarbaĥ-ı esved ile şürb olursa didâni ve ḥabbu'l-ka'ı katl eder. Ve vâcib olur ki onu şürb eylemezden muĥaddem şüm tenâvül oluna. Ve kezâlik cenîni dahi katl eder.

Dördüncüsü Sâzec: ساذج

el-Mâhiyyetü: Onun kuvveti sünbül kuvvetine karîbdir velâkin leyyin olur. Sâzec o evrâktır ki su üzere zâhir olur, şahisferem gibi kuğbânı olur ve onun müteferrik zehri vardır, bilâd-ı Hind'de miyâh-ı müstenka'da ya'nî mâ-ı râkid-i ğayr-i cârî olan arâği-i ham'ede vâki' göllerde nâbit olur ve 'ades-i mâ denmekle ma'rûf nebât gibi suyun yüzünde kâim olur ve bir aşla onun ta'alluku olmaz. Ve ba'dı kerre bir mekân üzere şedd olunup tecfif olunur. Ve ba'dı nâs tevehhüm eyledi ki sâzec nârdîn-i Hindînin varağıdır kuvveti nârdîn kuvvetine benzemekle. Ve dühn-i sâzec dühn-i uğhuvâna ve dühn-i za'ferâna kuvvette müşâbihtir ve belki onlardan aqvâdır.

el-İhtiyârü: Onun ecvedî hadîs olup ve beyâda dârib ve ğayr-i mütefettit olup râyihası nârdîn râyihası gibi olanlar ve mütekerric ve mâlih ve müsterhî olmayanlardır.

el-Tab'u: Derece-i şâniyede hârr ve yâbistir.

el-Havâşsu: Siyâba neşr olunsa teşevvüsten hîrz eder.

ez-Zinetü: Taht-ı lisânda imsâk olunsa nükheyi tatyîb eder, te'ekkülü men' eder.

el-Evrâmü ve'l-Büşürü: Mâ-ı yerde tabh olunup ba'de's-sahq evrâm-ı hârreye dîmâd olunur ve evrâm-ı ğayr-i hârra devâ-i ceyyid olur.

A'đâu'l-Ġidâi: Mi'deye ve kebidde nârdînden enfa' olur.

A'đâu'n-Nefdi: Bevli idrârî nârdînin idrârından eşeddir.

el-Ebdâlü: Onun bedeli bir vezni tâlîsfer veyâhüd bir vezni sünbül olur.

Beşincisi Sevelân: سولان

el-Mâhiyyetü: Rümî bir devâ-i ma'rûftur.

el-Tab'u: Derece-i râbi'aya varınca kadar hârr ve yâbistir.

el-Havâşsu: Cildi iħrâk eder.

A'đâu'r-Re'si: Onun ğabbî mâ-ı rummân veyâhüd mâ-ı sîlk ile se'ût kılnsa laqveye nâfi' olur.

A'đâu'l-Ayni: Ecfân-ı 'aynın evrâmına ve tehebbücüne ve nefsi 'aynın evrâmına cemî'an nâfi' olur.

Altıncısı Serv: سرو

el-Mâhiyyetü: Şamgında hiddet ve harâfet-i yesîre ve merâret-i keşîre vardır ve ufuşatı merâretinden ekşerdir ve onun hiddet ve harâreti kuvvetini gâişa ve kabda bilâ-lez' îşâl edecek miqdârı olur ve sâir müsaħhinâta 'adem-i cezbde muħâlif olur. Ve serv ma'a-teshînihi cezzâb değildir.

et-Tab'u: Derece-i ülâda hârr ve derece-i sâniyede yâbistir. Ve ba'dılar zâhib oldular ki cidden bâriddir ve onlar hûkm eylediler ki serv mürekkebü'l-kuvâdir, onun harâreti kuvveti bâtına idhâl ve îşâl edecek miqdârıdır.

el-Havâşşu: Onun varaķı ve cevzesi kâbıddır ve onda taħlîl vardır, ruṭûbatı taħlîl eder ve her fi'le cevzi varaķından aqvâdir ve onda ilzâķ ve kaṭ'ı dem vardır hattâ 'afeni dahi izâle eder.

ez-Zîmetü: Serv hâll ve türmüs ile taħḫ olunup üzerinde âşâr olan tırnak üzere tîlâ olursa o âşârı izâle eder ve varaķı behâķı izâle eder.

el-Kurûhu: Varaķının tâzesi ve cevzi a'dâ-i şulbede olan cirâhâtı idmâl eder eger aḫşâsı tariyye ise. Ve nemle ve cemreye nâfi' olur huşuşan daķıķ-i şa'ır ile

Âlâtu'l-Mefâsılı: Cevzi ve varaķı fetke ceyyid olur onunla dımâd olunur ise. Ve ma'a-daķıķı's-ş'a'ır hümret mişliye nâfi' olur ve a'sâbı taķviye eder ve kayleyi idmâr eder dımâd olunur ise ve istirhâyı taķviye edip uḍv-ı müsterhîyi şedd eder.

A'dâu'r-Re'si: Cevzü's-serv ma'a't-tîn saħķ-ı nâ'im olunduktan sonra ondan fetile ittiħâz olunup enfe idhâl olursa laħm-ı zâidi sağaltur ve hâll ile taħlîhi veca'-ı esnânı teskîn eder.

A'dâu's-Şadrı ve'n-Nefesi: Nefs-i dem için servin cevzi saķy olunur, kezâlik 'usr-i nefes ve intişâb-ı nefes ve su'âl-i atıķ için dahi saķy olunur ve bu menfa'atler için taħlîhi dahi saķy olunur.

A'dâu'n-Nefdi: Onun varaķı tîlâ denmekle ma'rûf şarâb ile şûrb olunup 'usr-i bevre ve meşâneye fuḍûl seyelânına ve kurûh-ı em'âya nâfi' olur.

el-Ebdâli: Onun bedeli nişf vezni kışr-ı rummân ve bir vezni anzerüt-i aħmerdir.

Yedincisi Sekürziyün: سقورذيون

el-Mâhiyyetü: Süm-ı berrîdir ve bostânîden keşîren aşğardır, onun varakı ve sâkı vardır ve üzerine bir zehr-i ebyağ teţâvül eder, onun zikrini şâ faşında ve süm resminde biz istikşâ eyleriz.

et-Tab'u: Derece-i şâlişede hârr ve yâbistir belki bir kavm katında derece-i râbî'ada hârr ve yâbistir.

el-Havâşşu: Laţîf ve müfettiğ ve cellâdır.

el-Kurûhu: 'Azîme ve habîse olan cirâhâtı idmâl eder.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Fesh-i 'adale nâfi'dir.

Sekizincisi Sükk: سك

el-Mâhiyyetü: Fi'l-aşl sükk şimdir, emleçden ittiğâz olunur lâkin onda 'usret olmakla şimdiki zamânda 'afştan ve belahtan râmik ittiğâzı gibi ittiğâz ederler.

et-Tab'u: Sükk-i sâzec derece-i ulâda hârr ve şâniyede yâbistir.

el-Havâşşu: Ahşâyı kabîd ve mukavvîdir ve mutayyebi cidden müfettiğ ve muhallildir.

Âlâtu'l-Mefâşılı: 'Aşab evcâ'ına cidden ceyyiddir.

A'đâu'n-Nefdi: Ba'đılar züm'eylediler ki sükk-i tayyib bâhı ziyâde eder ve neften nef'i olur.

Dokuzuncusu Sereţân-ı Nehrî: سرطان نهري

el-Mâhiyyetü: Ma'rüftur.

el-Havâşşu: Hağmî 'asîr, gıdâiyyeti keşîrdir, mâş ile tabğ onu işlâh eder ve ezicceyi ve şevki ihrâc eder. Ve bahrîsi elţaf olur.

ez-Zinetü: Onun remâdı ayakların berdden 'arıda olan şikâkına nâfi'dir. Ve sereţân-ı nehrînin muhraqı behağ ve kelef edviyelerine dâhil olur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Sereţân-ı nehrî evrâm-ı câsiyeyi ya'nî şulb ve remleri tahtlîl eder üzerine vaç olunur ise.

A'đâu'n-Nefesi: Onun lahmı sille nâfi' olur huşuşan eşek sütü ile tenâvül oluna. Ve onun merakası dahi lahmı gibidir.

A'đâu'n-Nefdi: Onun remâdı şikâğ-ı mağ'adeye ceyyiddir.

es-Sümümü: ‘Aķārib ve rüteylā les‘alarına ğimāden ve eklen nāfi‘ olur. Ve remādī ‘asel ile kelb-i kelib ‘ađđasına Őürben nāfi‘ olur. Ve ba‘dı kerre onunla cenŕiyānādan kelb-i kelib iĒin devā-i ma‘rūf ittiĒāz olunur ve onunla mu‘ālecenin keyfiyyeti bābu’s-sümümde [198a] ta‘rīf olunur. Ve zu‘m olundu ki sereĒān-ı nehrī bādrūc ile ‘aķrebe taķrīb olunsa ‘aķreb ‘ale’l-mekān helāk olur.

Onuncusu SereĒān-ı BaĒrī: سرطان بحري

el-Māhiyyetü: SereĒān-ı baĒrī her ne Ēadar mutlak zıkr olunur ise ondan baĒrde olan her sereĒān murād olunmaz belki menfa‘at onlardan Ēāŕŕaten bir cinste olmakla onu irāde ederler ve o cins sereĒānın cemī‘an cismi ve a‘đāsı Ēaceri olur.

el-Havāŕŕu: Onun muĒrakı ŕāir muĒrakātın eltaftır.

ez-Zinetü: Onun muĒrakı esnāna Ēilā olur ve kelefi ve nemeŕi izāle eder.

el-ĒurūĒu: MuĒrakı ĒurūĒu tecfif eder ve cerebe nāfi‘ olur.

A‘đāu’l-‘Ayn: Demī‘ men‘ eder. *Ve ba‘dı nüŕĒāda “demi merf eder vāķf olmuŕtur. Ve onunla zu‘re Ēakk olunur ve ondan ŕiyāf ittiĒāz olunup cefnde Ēādiŕ cereb onunla Ēakk olunur.*

On Birincisi Sidr: سدر

el-Māhiyyetü: Nebķ bābında onun aĒvālini biz beyān eyledik.

On İkinçisi Sirāc-ı ĒuĒrub: سراج قطرب

el-Māhiyyetü: Zūfāya Ēarīb bir nev‘ nebttir.

el-İĒtiyāru: Ondan müsta‘mel olan bezridir.

et-TaĒu: Derece-i ũlāda Ēārr ve derece-i ŕāniyede yābistir ve onun Ēarāret ve yübüseti olduĒu derecenin āĒirlerindedir.

el-Havāŕŕu: MüfettiĒtir ve aĒleb-i Ēālde Ēābıddır ve keyfe mā-kāne nezfi ĒaĒ‘ eder.

el-ĒurūĒu: Cidden müdem mildir.

A‘đāu’n-Nefesi: Nefŕi men‘ eder.

A' dâu'n-Nefdi: Onunla ihtikân olunsa qurûh-ı em'āya nāfi' olur. Ve bir qavm zu'm eyledi ki onun berrîsinden iki dirhem miqdârı aḥz olunsa baṭnı ishâl eder.

es-Sümûmu: Onun bezri şarâb ile şûrb olunsa 'akrebin les' ve nehşine nāfi' olur. Ve bir qavm zu'm eyledi ki berrînin bezri 'akreb üzere vaç' olunsa taḥdîr edip fi'lini ibtâl eder ve fi'l-hâl 'akrebi meyyiye gibi kılar.

On Üçüncüsü Saṭuriyûn: سطوريون

el-Mâhiyyetü: Dîşkürîdüs dedi ki ba'ḍı nâs ona tirîkâlî tesmiye ederler, ma'nâsı zü-selâşe evrâk demektir, ekser-i nebtinde üç varaḥ olur. Ve o nebt arḍ cānibine meyl eder ve meyl-i mezkûrunda evrâkı ḥummâd evrâkına veyâḥûd zehr-i sūsene müşābih olur. Ve bu nebtin varaḥı ḥummâd varaḥından aşḡar olur ve ḥumreti eşedd ve ḥumret-i dem'e mâil olur ve sâkı daḡıḡ olup tûlü bir zirâ'e miqdârı olur ve zehri sūsân-i ebyâd zehrine müşābih olur ve onun bülbûs başalına müşābih aşlı olur, o [aşlı] miqdârı tuffâḥ miqdârı olup zâhiri aḡmer ve bāṭını yumurta-beyâdı gibi ebyâd olup ta'mı ḥulv olur. Ve mevşûf-ı mezkûr saṭuriyûn nebâtına müşābih bir nev' nebât dahi vardır ki ona dahi saṭuriyûn derler, ona müşābehefi ḥasebiyle ismi ile tesmiye ederler, bezri kettāna müşābih onun bezri olur ve aşlın kaşrı rakîk ve aḡmer ve dâhili ebyâd ve tay-yibü't-ta'm ve ḥârr olur, cebelî ve şâhibe-i sems olan mevâdî'de nâbit olur.

el-Havâşşu: Denildi ki o nebâtın aşlı yed ile imsâk olunsa fi'l-hâl onu cimâ'a taḡrîk eder ve şarâb ile şûrb olunsa cimâ'a tehyîc eder saḡankûr mişli.

Ālātu'l-Mefâşılı: Şarâb-ı kâbid-ı esved ile şûrb olunsa başı ve boynu enseye meyl ettiren ve çeviren fâlic 'illetine nāfi' olur.

On Dördüncüsü Sürincân: سورنجان

el-Mâhiyyetü: Bir nev' nebtin aşlıdır ki onun beyâd ve sarı çiçeği olur, süfûh-ı cibâlde ve revâbilerde³¹⁶ ya'nî daḡ eteklerinde ve rebve ve mürtefi' maḡallerde fiḡâḡını ve çiçeğini iḡrâc eder ve onun varaḥı arḍ üzere lâṭî ve yapışık olur.

316 Nüsaḡta وفي الروابي vâkıf'dir, zâhir olan وفي الروابي olmaktadır.

el-İhtiyâru: O aşlın ecvedî dâhili ve bâtını ebyağ olup şulb-ı mükesser olanlardır ve aħmer ve esved redî olur.

el-Tab'u: Derece-i şâniyeye varınca kadar hârr ve yâbistir ve onda ruṭûbet-i fađliyye vardır. Ve ba'ḍılar zu'm ederler ki sūrincân-ı ebyađda harâret-i laṭife vardır, mâ'adâlarında harâret-i kaviiyye vardır ve eger harâret olmasa müşhil olmaz idi. Ve âherleri zu'm ederler ki eger hârr olsa kuruḥu lez' eder idi ve sūrincânda lez' ise elbette yoktur. Ve kavm-i âher zu'm ederler ki sūrincân cidden hârrdır.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşsu: Onda kuvve-i müşhile vardır her ne kadar onda kuvve-i kâbîda var ise ya'nî mürekkebü'l-kuvâdir.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Sūrincân-ı ebyađ cirâhât-ı atîkaya ceyyiddir.

Âlâtu'l-Mefâşlı: Niķrise nâfi' ve veca'ı onunla dımâd olunsa o vakte teskîn eder ve dımâdı istikşâr olunsa veremi faşlıb ve taħcîr eder ve cemî'i evcâc-ı mefâşıla nâfi' olur huşuşan nevâzil vaktinde isti'mâl olunur ise.

A'ḍâu'l-Gıdâi: Mi'cede yedî ve müd'iftir. Ve sūrincânın aħmeri ve esvedî edviye-i ishâl ile isti'mâl olunsa o edviyeyi mi'cede habs ederler ve a'ḍaya âfet-i azîme isticlâb ederler.

A'ḍâu'n-Nefdi: Onda kuvve-i müşhile vardır ve bâhi ziyâde eder huşuşan zencebîl ve fûzenec ve kemmân ile isti'mâl oluna.

es-Sümümü: Sūrincân-ı aħmer ü esved semmdir.

el-Ebdâlû: Evcâc-ı mefâşılda sūrincânın bedeli bir mişli varaķ-ı ħinnâ ve niş vezni muķl-ı azraķ olur kavmin zu'mu üzere.

On Beşincisi Selhü'l-Hayye: سلخ الحيه

el-Mâhiyyetü: Ona müte'allik kelâm hayye bâbında mürür eyledi.

On Altıncısı Siyâdâverân: سياداوران

el-Mâhiyyetü: Bu devâ benim ma'lûmum olmadı.

el-Tab'u: Derece-i şâniyede bârid ve şâlişede yâbistir.

el-Havâşsu: Cidden demi habs eder.

ez-Zinetü: İntişâr-ı şa'rı bi'l-ĥâşşa men' eder.

el-Ebdâlû: Onun bedeli bir mişli fil-zehrec ve қаşabın üç 'aded aşı olur.

On Yedincisi Sūsen: سوسن

el-Māhiyyetü: *Tab* ile olan nüshanın tercümesi budur ki Dîşkürîdüs der ki sūsen bir nev^c nebâtîr ki onun varaķı keşfire³¹⁷ benzer lâkin ondan a'zam ve a'rađ ve elzec olur ve onun sâķı olup varaķı sâķı üzere münħanî olur ve zehrâtının ba'đısı ba'đı üzere vâķî^c olur ve zehrâtı elvân-ı muhtelife üzere ebyağı ve aşferi ve firfîrisi ve levn-i semâ üzere levnlisi olur ve ihtilâf-ı elvânı ĥasebiyle İrese ya'nî eleğimsağmaya müşâbih olmakla ona İresâ tesmiye olunur. “İres” kavsi-ķ kûzah demektir. Onun zât-ı ‘aķd ve şulb kökü olur ve tayyibü'r-râyiħadır. Ve lâyiķ olur ki o aşl ķal^c olundukta gölgede kurutula ve ĥayt-ı kettâna dizilip bir maħzende ĥıfz oluna. Ve şımf-ı âĥeri ebyağ-ı mürr olur ve onun kuvveti şımf-ı evvel-i mezkûrun kuvvetinden dūn olur. Kaçan İres ya'nî şımf-ı evvel-i a'atıķ olsa tesevvüs ve teşakķub edip delinir lâkin tesevvüs eyledikte râyiħası ziyâde olup aıyeb olur ve o sūs o İresin kendiden ĥâdiş olur. Ve bi'l-cümle menâfî^c emrâğda keşir olur. Ve İresânın arđiyyeti laıfıferdir ve merâret iktisâb eylemiştir ve onda mu'tediletü'l-mizâc mâiyyet vardır.

el-Tabu: Sūsen-i âzâd demekle ma'rûf ebyağ-ı bostânî derece-i şâniye-de ĥâr ve yâbistir. Ve İresâ-i beşrinin teşĥini eşeddir.

el-Havâşşu: Aşlı cellâ-i müceffıfıtır, itidâl üzere tecfif eder ve aşlı eclâ ve dühnünün taħlîli ve telyîni eşedd olur gerek muıayyeb ve gerek ĥayr-ı muıayyeb olsun. Ve İresâ bu ef'âlin cümlesinde aşnâf-ı säireden aķvâdır ve ma'a-zâlık ya'nî taħlîli ve telyîni ile ķabđı dahi vardır ve evcâ^c ve ‘ufunâta şifâdır.

ez-Zinetü: Kelefe ve nemeşe nâfî^cdir ĥuşuşan aşlının nef'i ekşerdir ve onunla vech ĥasl olunsa vechi tenķiye eder ve muşayķal ve mücellâ edip teşennücünü ve buruşuklarını açıp tesviye eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşüru: Onun varaķı ve büzüru nâ'imen daķķ olunsa ve ondan şarâb ile ‘ale'l-ĥumre dımad kılınsa cidden nâfî^c olur ve kezâlık evrâm-ı balğamiyye-i ficciyyeye [dımâd] kılınsa ona dahi nâfî^c olur. Ve cereb-i müteķarriħaya ve ĥuşkrîşâta ve sa'feye kezâlık nâfî^c olur ĥuşuşan edviye-i uĥrâya ĥalt olunsa.

317 “Keşfir” yaban sūseninden bir nev^c süsendir.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Qurûhu lahm-ı ceyyid ile doldurur. Ve aşlı hark-ı nâra fi'l-hâl nâfi' olur, zîrâ müceffittir, ma'a-cellâ' mu'tedil tecfîfi vardır, kezâlik varaķı maţbûhan aşlı gibidir ve idmâli olur. Aşsen olan budur ki onun isti'mâli dühn-i verd ile o İresânın ve ğayr-i şmfının 'uşâresi inâ-i nuhâsta 'asel ve hâll ile taḅḅ olunur ve o maţbûh Qurûh-ı müzmineye ve cirâhâte nâfi' olur. Süsen-i bostânî mâ-ı hârrın harkına efdal edviye olur.

Âlâtu'l-Mefâşılı: İnķitâ'-ı 'aşaba ve 'aşabında teşennüc olanlara nâfi' olur ve kezâlik 'ırķu'n-nesÿaya dahi nâfi' [198b] olur.

A'ḏâu'r-Re'si: Veca'-ı esnân için aşlının taḅḅinden huşuşan berrîsinin aşlı taḅḅinden maḏmaḏa olunur ve nevmi celb eder. Ve dühnü Qurûh-ı re'se ve nuhâlesine nâfi' olur. Ve üzüne dühnü taķtîr olursa deviyi-i üzünü teskîn eder; hâll ve dühn-i verd ile kimâd olursa şudâ'a nâfi' olur. Ve kaķan onunla enf telḫ olursa zâhir-i enf üzere zâhir 'arîḏ olan ruḡbet-i lebeniyeyi izâle eder.

A'ḏâu's-Şadri: Onun aşlı ve huşuşan İresâ nefes-i intişâba nâfi' olur ve su'âle şâlih olur ve nefsi fusretli olan mevâdd-ı şadriyyeyi telḫ eder.

A'ḏâu'n-Nefdi: Dühnü müfettih ve muḫallil ve şalâbet-i raḫimi şürben ve temrîhan müleyyindir. Ve kezâlik onun aşlı dühn-i verd ile taḅḅ olursa o fi'li işler ve emrâḏ-ı raḫime menfa'at-e onun nazîri yoktur. Ve kezâlik dühn-i İresâ dahi onun gibidir. Ve aşlı yalnız hâll ile taḅḅ olursa veyâḫud bezr-i benc ve daķıķ-ı ḫınḫa ve dühn-i verd ile taḅḅ olursa ünşeyâna ya'nî huşyelere 'arîḏ olan evrâmı teskîn eder. Ve onun dühnünden bir buçuk vukıyye şürb olursa ishâl eder ve şafrâvî ilâvusunu olanlara şâlih olur. Ve dühn-i İresâ bevâsîrin aĝızlarını açar ve süsenin aşlı dahi onun gibidir, keyfe-kân onda menfa'at-i mezkûre vardır. Ve şarâb ile şürb olursa ḫamsı idrâr eder ve hâll ile şürb olursa cimâ' ile telezzüz edenlere nâfi' olur. Ve evcâ'-ı raḫimi olanlara onu sılķ edip mâi ve sülâķası ile raḫim üzere kimâd onlara nâfi' olur şalâbet-i raḫimlerini teftîḫ eylediĝi için.

el-Hummayâtu: Berd ve nâfiḏe nâfi' olur.

es-Sümümü: Hevâmm huşuşan 'akreb les'lerinden kendi ve 'uşâresi ve bezri şürben bi'l-cümle lüsû'a nâfi' olur. Ve benc ve küzbere ve fuḫr tenâvül edenlere dühn-i süsen tiryâķ olur.

On Sekizincisi Sa'ter: سعتر

el-Mâhiyyetü: Hâşâ kuvvetinde ve şarâbı hâşâ şarâbı gibidir.

el-İhtiyâru: Berrî sa'ter aqvâdır.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede hârr ve yâbistir.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşşu: Bi-lu'tfin muhallil ve müfeşşidir.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Veriklerin evcâ'ına nâfi' dir.

A'dâu'r-Re'si: Sa'teri madğ diş ağrısını teskîn eder. Ve kuvve-i muhri-kası ile lişe-i müterehhileye nâfi' ve şifâ olur.

A'dâu's-Şadri: Onun dühnü şadra ve riyeye nâfi' olur.

A'dâu'l-Gidâi: Kebid ve mi'deye nâfi' olur.

A'dâu'n-Nefdi: Dîdânı ve habbu'l-kar'ı idrâr ve ihrâc eder.

On Dokuzuncusu Sisâliyüs: سيساليوس

el-Mâhiyyetü: Encudân-ı Rûmîdir ve encudâna şebîhtir velâkin encu-dândan kalîlen a'tvel olur ve beyâdlığı dahi ondan eşeddir.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede ve hinde'l-ba'd derece-i şâniyede hârr-ı yâbistir.

el-Havâşşu: Muhallil ve mülâttif ve müfeşşidir ve kezâlik aşl ve bezri evcâ'-ı bâtineyi müsekkin ve balğam-ı cânîdi müzîbdir. Ve ondan mevâşî-ye saky olunmakla nitâcı ya'nî dölü ekşer olur. Ve seferlerde şarâb içinde ve huşuşan ma'a'l-fülfül şürb olursa berdi ve berdin çararını men' eder.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Veca'-ı zahra nâfi' dir.

A'dâu'r-Re'si: Şar'a cidden nâfi' dir.

A'dâu's-Şadri: Rebve ve 'usr-i nefese ve 'usr-i intişâba ve su'âl-i müz-mine o nebt ve hâşşaten bezri ve aşlı ma'an nâfi' dir. Ve aşlı 'asel ile ma'cün kılınıp la'k olursa şadri ru'tübât-ı leziceden tenkıye eder.

A'dâu'l-Gidâi: Nefhi ta'hîl eder ve veca'-ı ahşâyı teskîn eder. Ve aşlı hağm eder huşuşan ta'âmı hağmı ekşerdir ve mi'deye ceyyiddir cidden.

A'dâu'n-Nefdi: Mağş-ı rihîyi ta'hîl eder, cemr'an hayvânâtın vilâdetini teshîl eder ve 'usr-i bevli izâle eder, evcâ'-ı rahimi ve ihtinâk-ı rahimi hâll eder ve evcâ'-ı ahşâya dahi nâfi' olur. O nebât tarî ve tâze iken sâkıının ma'a'l-bezri 'uşâresi ahz olunup onun üç üsûlûsâtı meybuhtec ile on gün

miqdârî şürb olunsa veca^c-ı külâyâ berâ^et gelir ve külâyâ nâfi^cdir. Ve taqtîr-i bevlden için dahi şürb olunur ve çamşı idrâr eder ve evcâ^c-ı bâtına nâfi^cdir.

el-Hummayâtu: Hummayât-ı balgamiyyeye nâfi^cdir.

Yirmincisi Süniz: سونيز

*Nüşa-i vâhidede.*³¹⁸

el-Mâhiyyetü: دواء لست اعرفه vâki^c olmuştur.

et-Tab'u: Aşlı mu^tedildir. Ve eger o aşlın bir nesneye meyli olur ise onun meyli harârete ve ru^tûbete olur.

el-Evrâmu ve'l-Büşuru: Uşâresi dâhıs üzere kılınır ve aşlı dahi onun gibidir.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Uşâresi kayrûti ile har^k-ı nâr üzere ve cirâhât üzere kılınır.

A^cdâu'l-Ayni: Aşlı zufreye nâfi^c olur ve uşâresi aqvâdır.

A^cdâu'n-Nefesi: Kaşabe-i riyeyi ve halkı telyîn ve şavtı tesviye eder.

A^cdâu'l-Gıdâr: Ru^tûbeti hasebiyle atâş teskîn eder ve iltihâb-ı mi^cdeye nef'i olur ve hur^katı'l-bevl ve kurûh-ı külâyâ ve meşâneye ve onların ce-berlerine ma^can nâfi^c olur.

el-Hummayâtu: Hummayât-ı atıkaya nâfi^c olur.

Yirmi Birincisi Sirinc: سرنج

el-Mâhiyyetü: Onun³¹⁹ kuvveti sâzenece qarîbdir belki sâzenecin kuvve-tinden dahi aqvâdır.

et-Tab'u: Bârid ve yâbistir.

el-Havâşsu: Kâbıddır, onda isfîdâcdan berd keyfiyyeti vardır lâkin keşî-ren eltaftur, nezfi men^c eder.

Yirmi İkincisi Saqmünyâ: سقمونيا

el-Mâhiyyetü: Leblâb gibi bir nev^c şecerenin uşâresidir ve kuvveti otuz seneye kadar bâliğ olur.

318 Sîn-i mühmele ileddir, ğaflet olunmaya.

319 "Esrînc" sülügendir.

el-İhtiyâru: Onun ecvedî cülâl ya'ni 'azîm ve azrak olup beyâda mâil olanlarıdır, ke-ennahu şadef parçası gibi olur ve müteferrik ve inhilâli serîf olur ve azrakı suda hâll olsa suyu leben gibi eder. Ve onu istî'mâlde ecved olan onu tuffâha içinde şeyy edip enîsûn ve dükû ile hâlî ve dühn-i levz ile lett eylemektir. *Ve bâ'dı nüshada "Mâ-ı kerefs ile hâlî olunup gâilesi izhâb ve izâle olunur" diye vâkî olmuştur.*

eṭ-Ṭab'u: Derece-i şâlisede hârr ve yâbistir ve onun hâreṭi yûbstünden ekşerdir.

el-Ef'âlû ve 'l-Havâşsu: Onda cilâ ve taḥlîl vardır. Ve mi'denin ve kebidin 'adûsudur.

ez-Zînetü: Behakı ve baraşı ve kelefî tenkıye eder.

el-Hurâcu ve 'l-Kurûhu: 'Aset ile zeyt ile taḥlî olunup onunla cirâhâta dîmâd olursa taḥlîl eder ve cereb-i mütekarribe hâlî ile vaḍ olunur.

Âlâtü'l-Mefâşılı: Hâlî ve sevîk ile evcâc-ı mefâsıla ve verik üzere dîmâd olunur.

A'ḍâu'r-Re'si: Onun aklı ve kezâlik aşlının usâresi hâlî ile ve dühn-i verd ile şudâc-ı müzmîn üzere vaḍ olunur. Ve saḡmünyânın kendi dahi hâlî ile ve dühn-i verd ile hâlî olunup şudâc-ı müzmîni olan baş üzere vaḍ olunsa ona şifâ hâşıl olur.

A'ḍâu'n-Nefesi: Kâlbe îzâ eder.

A'ḍâu'l-Ġidâi: Mi'deye ve kebidde cidden muḍırr olur. Ve onun şerri teşviye ile ve bezr-i kerefs veyâhûd enîsûn ile kesr olunur. Ve saḡmünyâ mükerrib ve muğassî ve mu'atıştır, şehvet-i ta'âmı dahi izhâb ve izâle eder.

A'ḍâu'n-Nefdi: Bi-kuvvetin şafrâyı ishâl eder. Ve büldân ḥasebiyle onun kuvveti muḥtelif olur hattâ ben kütüb-i eṭṭebbâda saḡmünyâ şerbetinin bir nüshasını gördüm ki o nüshada saḡmünyâdan vezn-i keşîr yazılmıştı, lâkin taḥîbe lâyıḡ budur ki marîḍin kuvvetine ve a'ḍâ-i re'isenin kuvvetine ve belde-i ḥâḍıranın havâsına mürâ'ât eyleye. Ve saḡta için saḡmünyâ ihtîmâl olunur. Ve şeceresinin aklı bir dıraḡmî miḡdârı şûrb olursa mirreyi ve balgâmı ishâl eder. Ve bâ'dılar zıkr eylediler ki saḡmünyâdan miḡdâr-ı keşîr ü müfriṭ ya'ni niş dirhem şûrb olursa evvelâ imsâk eder sonra kerb ve ġaşy ihdâş eder ve 'arâḡ-ı bârid ile ta'rîḡ eder ve bâ'dehu ifrâṭ üzere ishâl eder ve o miḡdâr kâtil olur. Ve bâ'dılar dahi dediler ki saḡmünyâ-i 'atîkten

miqdâr-ı kâlîl tenâvül olunsa idrâr eder ve ishâl eylemez, ona binâen şabır ile sakmünyâdan miqdâr-ı kâlîl saqy olunur ve kezâlik türmüs-i melîh³²⁰ ve büzür-i ʿaṭire ile miqdâr-ı kâlîl istiʿmâl olunur. Ve şûfe ile ihtimâl olunsa cenîni katl eder.

es-Sümümü: Lesʿa-i ʿaḳrebe şürben ve ṭilâen nâfiʿ olur.

Yirmi Üçüncüsü Sekbînec: سكبنيج

el-Mâhiyyetü: Bir nevʿ şecerenin şamğıdır ki onda şamğından mâ-ʿadâ bir cüzʿünde menfaʿat yoktur. Ve denildi ki kasnı envâʿından bir nevʿ vardır ki istiḥâle edip [199a] sekbînec olur.

el-İhtiyâru: Onun nevʿlerinin ecvedi o ekşef ve aşaffı olan nevʿ olur ki onun dâhili ḥumrete ve zâhiri-beyâda mâil olur ve serîʿan mâ ile ḥall olur, ḳinne ile mağşûş olan gibi değildir her ne kadar ḳinneye müşâbeheti olur ise. Ve İşfahânî sekbînec sâirlerden ḥayrlı olur.

et-Tabʿu: Derece-i sâlisde ḥarr ve derece-i sâmiyede yâbistir.

el-Efʿâlü ve'l-Havâşşu: Muḥallil ve mûlatıf ve müfeşşî ve müsahḥin ve câlidir.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Fâlice ve ʿadâ ve evtârın hetkine nâfiʿdir ve veriklerde olan mâddeyi ḥuḳneten ve şürben ishâl eder ve kezâlik mefâşılın evcâ-ı bāridesine nâfiʿdir.

Aʿdâu'r-Reʿsi: Şudâʿ-ı bāridi ve rîhî olan şudâʿı taḥlîl eder ve şarʿa nâfiʿ olur.

Aʿdâu'l-ʿAym: Zülmet-i ʿayna kuḥlen nâfiʿdir; ḡılaẓ-ı ecfâna ve ʿaynda olan âşâra nâfiʿdir ve ʿayna nüzül eden mām efḍal-i edviyesi onunla iktiḥâl olur. Ve ḥall ile saḥḳ olunup şaṭire üzere vaḍʿ olunsa onu izâle eder.

Aʿdâu'ş-Şadri: Vecaʿ-ı şadr ve vecaʿ-ı cenb ve suʿâl-i müzmin cemʿan onlara nâfiʿdir. Sezâb-ı maʿşûrun suyu ile bir dirhem üç rubuʿu saqy olunur ve şadri tenḳiye ve aḥlât-ı niyyeyi iḥrâc eder.

Aʿdâu'l-Ġidâi: İstiskâya nâfiʿdir ve mâ-ı aşferi iḥrâc eder.

Aʿdâu'n-Nefdi: Ḥuḳneten ve şürben ḳülınca ve mağşa nâfiʿdir ve ḥaşâtı külye ve meşâneden iḥrâc eder, bâhı ziyâde eder ve raḥim vecaʿlarına nâfiʿ

olur. Ve edrümālî ile şürb olunsa tamsı idrâr eder ve cenîni katl eder. Ve rıfk ile bañni telyîn edip mâ-ı aşferi ve hılt-ı lezici iħrâc eder.

el-Hummayātu: Hummayât-ı dâireye nâfi' dir.

es-Sümümü: Şarâb ile les'-i hevâmm ve sâir sümüm-ı kıttâle için sakı olunur ve bunun fi'li kasnının fi'lerinden aqvâ olur. Ve sümümün cümlesine onun leñühâti nâfi' olur.

Yirmi Dördüncüsü Suķulūkandriyün: سقولوقندريون

el-Māhiyyetü: Denildi ki o nebât şahırdır, fey'de ya'nî gölge keşir olan mekânda nâbit olur. Ve bir kavm dedi ki o nebât isķilden bir nev' dir ve ğayri nesne olduğuna dahi zāhib oldular.

et-Tab'u: Derece-i ülâda ħârr ve derece-i sâniyede yâbistir.

el-Havâşsu: Lañif ve muħallıdır, ondâ ħarâret yoktur.

A'dâu'l-Ġidâi: Tihâle menfa'at-ı acıbesi vardır, onun varaķı ile taħb olunan ħallden mütteħaz sikencebîn kırk gün mikkârı sakı olunsa tihâli izâle eder ve fuvâka ve yereķâna nâfi' olur.

A'dâu'n-Nefdi: Külyede ve meşâne de tekevîm eden ħaşâtı tefüt eder. Ve denildi ki bu nebât ta'ħk olunsa ħabeli men' eder.

Yirmi Beşincisi Su'âlâ: سعالی

el-Māhiyyetü: Cevher-i ħârr ve cevher-i mâiden mürekkeb bir nev' ħaşî-şedir.³²¹

et-Tab'u: İctidâl üzere ħârr ve ħırrıftır.

el-Evrāmu ve'l-Büşüru: Onun varaķı dübeylâtı tefcîr eder ve dübeylâtı evvel-i ħâlinde taħlîl eder ve tarîsi nuğca 'âşî olan evrāmı inđac eder.

el-Hurācu ve'l-Kurūhu: Tarîsi cereb-i müteķarrihi kal' eder.

A'dâu'l-Aym: Başar için ittiħâz olunan edviyeye dāħil olur.

A'dâu's-Şadri: Denildi ki su'âlâ su'âlin ve nefes-i intişâbın efđal devâsı olur ħattâ onunla tebaħħur dahi efđal olur.

321 "Su'âlâ" ħaşıšetü's-su'âldir ki fencyün ve fencyün dahi derler.

Yirmi Altıncısı Sîsârûn: سيسارون

el-Mâhiyyetü: Şünîzin haşebidir, onda merâret ve kabđ vardır.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede hârr ve yâbistir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Onda taḥlîl ve kabđ-ı yesîr vardır.

A'ḍâu'l-Ġidâi: Aşlının taḥbîhi mi'ḍeye nâfi' olur.

A'ḍâu'n-Nefdi: Aşlının taḥbîhi idrâr eder.

Yirmi Yedincisi Sîrâ: سيرا

el-Mâhiyyetü: Kurretü'l-eyndir, miyâh-ı kâimede olur ve onda 'ıtriyet vardır, kurretü'l-eyn zîkr olunduğu bâbda onda olan kelâm istîfâ olunur.

A'ḍâu'n-Nefdi: Onun gerek maḥbûhu ve gerek gayr-i maḥbûhu haşâtı idrâr edip nâfi' olur ve kezâlik züsentâriyaya dahi [nefi] olur.

Yirmi Sekizincisi Sekütûn: سوقطون

el-Mâhiyyetü: Denildi ki ḥayyu'l-âlem denmekle ma'rûf devâdır. Ve ba'ḍılar dediler ki luffâtan bir nev'dir ve gayri devâ olduğuna dahi zâhib oldular. Sekütûn iki nev'dir, biri şahrî ve âheri gayr-i şahrîdir.

et-Tab'u: Ona gâlib olan keyfiyyet berḍ ve yübs olur ve onda ruḥbet, hârr-e-i mu'ḥtedile olur ve laṭif olmakla taḥtî olur ve lüzüçet-i 'uşuliyyesi olmakla onunla muḥakkik olur ve bir ma'nâ dahi vardır ki onunla kabđ eder ve onda râyiḥa yoktur, kezâlik onda ḥalâvetten bir şey yoktur; lu'âbı cezb eder ve kıdr içinde eczâ-i laḥmî cem' edip şey-i vâhid kılar.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Evsâtı ve eṭrâfı münfesiḥa olan 'aḍale onun taḥbîhi nâfi'dir ve taṛî olan feshleri cidden ilhâm eder.

A'ḍâu's-Şadri: Huşûnet-i ḥalk için saḳy olunur ve nefsi-demi men' eder ve mâ-ı 'asel ile şürb olunsa riyyeyi tenkîye eder.

el-Hurâcu ve'l-Ḳurûhu: Ḳurûḥ-ı em'âya nâfi' olur ve saḥca ve fetḳ-i mâiye ve evcâc-ı külyeye dahi nâfi' olur ve nezf-i ḥaydı ḥabs eder.

Yirmi Dokuzuncusu Summâk: سماق

el-Mâhiyyetü: Summâkın bir sınıfı Ḥorasânî ve sınıf-ı âheri Şâmîdir; Ḥorasânîden Şâmî aşğar ve levni aḥmer-i 'adesîdir. Ve aḳâkıya ve verdin

şâlih olduğu nesnelere bu dahi şâlih olur. Ve kaçan summâk su ile taḥḥ olunup 'asel kıvâmında kılınsa ḥuḍadın şâlih olduğu nesnelere şâlih olur.

et-Ṭab'u: Derece-i şâniyede bârid ve derece-i şâlişede yâbistir.

el-Ef'âlî ve'l-Havâşşu: Kabdı ve taḳviyesi ve tesdîdi vardır velâkin ḥall summâktan eltaf ve aḡvaştır ve summâk nezfi men' eder ḥattâ bir kavım zâhib oldu ki nezfi olan kimseye summâk ta'lik olursa nezfe mâni' olur. Ve summâk şafrânın aḥşâya taḥallübüne mâni' olur.

ez-Zinetü: Summâk-ı debbâgînin taḥiḥi şa'rı tesvîd eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Onunla mevdi'-i darba ḍimâd olunup veremi ve ḥudreti men' eder ve dâḥısa nâfi' olur ve tezeyyüd-i evrâmı men' eder.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Kurûh-ı ḥabîşeyi si'âyeden men' eder.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Vesyi olan 'udva tenfil olunup teverrûmden mafşalı men' eder.

A'ḍâu'r-Re'si: Kayh-ı üzünü men' eder. Summâkın şamğı esnânın ekkâline vaḍ' olursa veca'ını teskîn eder.

A'ḍâu'l-Gıdâu: Mi'deyi dibâgat edip taḳviye eder ve 'aşaşı teskîn ve ḥumûdatı ḥasebiyle müşehhî ve şafrâdan ḥadis olan gaseyânı müsekkin olur.

A'ḍâu'n-Nefdi: Summâk 'âkıldır, tamsı ve nezfi habs eder ve saḥcı men' eder. Ve züsentâriyâ ve seyelan-ı rahîm ve beyâsir için ihtikân olunur. Ve ishâl-i müzmini ve kırḥa-i em'âsi ve zerebi olanların ta'âmında kılınsa onlara muvâfık olur.

Otuzuncusu Sılq: سلق

el-Mâhiyyetü: O nebt iki şımfır, biri şiddet-i ḥudreti ḥasebiyle esved olur ve âheri ma'rûf olan sılqtır.

et-Ṭab'u: Ba'ḍılar katında derece-i ülâda ḥârr-ı yâbistir ve ḥaḳîḳatte mürekkebül-kuvâdır ve ba'ḍılar katında bâriddir. Ve bilâ-şekk onun aşlında ruḥübet vardır

el-Ef'âlî ve'l-Havâşşu: Sılqta bürâkıyyet-i mülattıfede vardır ve onda teftiḥ ve tesdîd vardır ve teftiḥi süsun teftiḥinden eşeddir ve telyini dahi vardır. Ve sılq-ı esvedde kabdı vardır, ḥâşşaten ma'a'l-'ades isti'mâl oluna. Ve bürâkıyyeti ḥasebiyle muḥallildir ve arḍiyyeti muḳabbıddır. Ve cem'ân sülûk rediyyü'l-keymüs olur ve buḳül-ı säire gibi gıdâiyyeti ḳaliledir.

ez-Zinetü: Berdden hâdiş olan şikâka 'uşâresi ve varakının tabîhi nâfi' dir ve dâi'ş-ş'a'lebe dahi nâfi' dir. Ve kelefî olanlara ba'de ğasli'l-mevdi' ma' a'n-naṭrûn sılķın varakı dımâden nâfi' olur ve siğilleri dahi kaç' eder. 'Aşri kamlı katl eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Sılķ-ı meslûķ ile evrâma dımâd olunsa taḥlîl ve inḍâc eder ve onun dımâdi tûşa nâfi' olup taḥlîl eder ve sevîķ ile dımâd olunsa evrâm-ı hârreye nâfi' olur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Varakı maṭbûḥan ḥark-ı nâra ceyyid olur ve 'asel ile kuvâbâya ṭilâ olunsa nâfi' olur.

A'ḍâu'r-Re'si: Kürkiyy merâresi ile mâ-ı sılķ isti'âṭ olunsa laķveyi izhâb ve izâle eder ve kurûḥ-ı enfe nâfi' olur. Ve mâi fâtiren üzüne taķtîr olunsa veca'ını teskîn eder. Ve mâ-ı sılķ ile te's ğasl olunsa başta olan nuḥâleyi giderir.

A'ḍâu'l-Ġidâi: Kmkü mi'deye redîdir ve muĝassîdir, lezzâ'adır bûraķıyyeti için ve keymûsu redîdir ve bûraķıyyeti ḥasebiyle ğassâldır, ḳaviyyetü'l-hiss olan mi'deyi lez' eder. Ġidâiyyeti yesîr ve süded-i kebedi tefṭîhi mülûḥiyânın tefṭîhinden eşeddır ḥuşuşan ḥardal ve ḥall ile isti'mâl oluna. Ve ṭihâl [199b] süddelerini kebid südedi gibi tefṭîh eder. Ve vâcib olur ki sılķ mürrî ve tevâbil ile ekl oluna.

A'ḍâu'n-Nefdi: Denildi ki sılķ-ı esved tabî'atı 'aql eder, ḥâşşaten 'ades ile ekl oluna. Ve sılķın nev'-i âḥeri telyîn eder ḥuşuşan 'ades ile ekl oluna. Ve şekk yoktur ki sılķ-ı meslûķ suyu irâķa ve isâle olunduktan sonra ṭaḥn olunsa lâ-maḥâle 'aql eder ve süflü iḥrâc için onunla ihtikân olunur. Cemî'an ḳülinc ve ḳarâķır ve maĝş tevlid eder velâkin tevâbil ve mürrî ile tenâvül olunsa ḳülınca nâfi' olur.

Otuz Birincisi Sezâb: سذاب

el-Mâhiyyetü: Sezâb-ı berrînin sevâdı ḥarmelden eşedd olur. *Ṭab ile olan nüṣḥalarda Dîskürîdüs naḳl eder ki sezâb bostânî ve berrî ve cebelî olur. Cebelî eḥarr ve ḥarâfeti bostânîden eşeddır ve ṭa'âmda me'kül deĝildir, ammâ şecere-i tîn katında nâbit olan evfaktır. Ve berrî sezâb bir şımfıtr ki ona mî'ânürâ'yûn - ميعانوراعريون derler ve her ḳavm katında onun başka başka adı vardır ve ba'ḍılar katında onun adına mülî - مولى derler; aşl-ı*

vâhiddin hürüc edip onun kuḍbân-ı keşîresi olur. Ve o şıfın varaḳı şıf-ı âherin varaḳından keşîren aṭvel olur ve râyihâsı şaḳîl ve zehri ebyaḍ olur ve sezâbın bu şıfının ru'usu şıf-ı âherin ru'usundan ḳalilen ekber ve müşleleş olur ve o ru'usta ḥumretü'l-levb bezr olup onun üç zâviyesi olur ve ondan isti'mâl olunan bezrdır ve nuḍcı ḥarifte olur. Ve bir şıf-ı âheri esved olup arḍ-ı raṭbede nâbit olur.

el-İhtiyâru: Aşnâf-ı sezâbın evfaḳı bostânî olup incir ağacı altında nâbit olan sezâb olur.

el-Ṭab'u: Derece-i ülâda ḥârr ve yâbistir. Ve sezâb-ı yâbis-i bostânî derece-i şâlişede ḥârr ve yâbistir. Ve sezâb-ı yâbis-i berri derece-i râbi'ada ḥârr ve yâbistir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşsu: Cidden muḳattı' ve müfeşşî ve münakḳî ve muḳarriḥ ve ḳâbıdır.

ez-Zinetü: Ma'a'n-naṭrûn behaḳ-ı ebyaḍ üzere ve şevâlîl ve tûş üzere vaḍ' olunur ve şûm ve başal râyihalarını giderir ve dâ-i şa'lebe nâfi' olur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Sezâb-ı berri daḳḳ olunup milḥ ile ma'a'n bir 'uḍv üzere ḍimâd olunsa o 'uḍv üzere verem-i ḥârr ihdâs eder ve ḥalkta ve ibṭte olan ḥanâzîr üzere ḳılınsa onları taḥlîl eder. Bu fi'lerin cümlesinde şamḡi aḳvâ olur.

el-Ḥurâcu ve'l-Ḳurûḥu: Sezâb semm ve 'asel ile ḳuvâbâ üzere kılınır ve ḥall ve isfîdâc ile nemle ve ḥumre üzere kılınıp ve onların 'atîḳ olanlarını saḡaltır.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Fâlice ve 'ırḳ-ı nesâya ve evcâ'-ı mefâşıla şürben ve 'asel ile ḍimâden nâfi' olur.

A'ḍâu'r-Re'si: Şûm ve başalın râyihâsını izâle eder. Ve ma'a'-sevîḳ şudâ'-ı müzmin için ḍimâd olunur. Ve baḍı kerre ru'âf için ḥall ile enfe ḍimâd olunup ru'âfî ḥabs ve ḳaç' eder. Enâr kabuḡu içinde teşḥîn olunan sezâb 'uşâresi kulaḡa taḳṭîr olunsa tenḳiye eder ve veca'ını ve ṭanîn ve devîsini teskîn eder ve düdunu ḳatl eder ve başta olan ḳurḥaya onunla tılâ olunur.

A'ḍâu'l-'Aym: Başarı ḥiddetlendirir ḥuşuşan 'uşâresi râziyâ nec 'uşâresi ile ve 'asel ile eklen ve kuḥlen ziyâde ḥiddetlendirir. Ve ḍarebân-ı 'ayn üzere sevîḳ ile ḍimâd olunur.

A^cdâu's-Şadrı: Sezâb-ı raṭb şibt-i yâbis ile ṭabḥ olunsa o ṭabîḥ veca^c-ı şadra ve ^cusr-i nefese Rûfus ṭabîbin şehâdeti üzere nâfi^c olur.

A^cdâu'l-Ġidâr: Tîn ile sezâb istiskâ-i laḥmîye ḍimâd olunur ve ona sezâb ile ṭabḥ olunan şarâb dahi saḳy olunur. Ve fûvâk-ı balgâmî için bir dirhemden iki dirheme varınca kadar saḳy olunsa fûvâkını teskîn eder. Ve sezâb ile ṭa^câm istimrâ olunur ve hem müşehhî olur ve mi^cdeyi taḳviye eder ve ṭihâle nâfi^c olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Menîyi tecfîf ve kaṭ^c eder ve şehvet-i bâhı iskât eder. Ve sezâbın iki şıfı dahi ya^cnî berrisi ve bostânisi cemî^can ^câkıldır, maḡşı teskîn [eder.] Ve onunla ma^ca'z-zeyt ihtikân olunur ise evcâ^c-ı kûlınca nâfi^c olur. Ve kuruḥ-ı maḳ^cadeye ^casel ile vaḍ^c olunur. Ve zeyt ile kaynatılıp dîdân için şürb olunur. Ve sezâbın ikisi dahi cemî^can fuḍûl-i bedeni idrâr ile istifrâğ eder ve ikisi dahi ^caql eder. Ve müteverrim olan huşyelere sezâb varaḳ-ı ġâr ile ḍimâd olunur.

el-Hummayâtu: Sezâbı ekl nâfide nâfi^c olur ve dühn-i sezâb ile temerruḥ dahi ona nâfi^c olur.

es-Sümûmu: Sümûmâ muḳâvim olur. Ve sümüm saḳy olunmaktan ve nehşten ḥazer üzere olanlar bir dirhem bezr-i sezâbı varaḳı ile ma^ca's-şarâb şürb ederler huşuşan tîn ve cevzi cemî^can daḳk edip o medkûk maḥlûṭ ile şürb oluna. Ve berrî sezâbın ekinde iksâr edenleri ḳatl eder.

Otuz İkincisi Seḳanḳûr: ستقور

el-Mâhiyyetü: Bir nev^c vereldir ki Nîl'de ve Mışr'da şayd olunur. Ve zu^cm ederler ki o verel Nîlî timsâhın nitâcıdır, timsâhtan berrde ḥâşıl olur.

el-İhtiyâru: Onun ecved-i a^cdâsı külâsı havâlîsi olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Seḳanḳûr bâhı inhâd ve taḥrîk eder ḥattâ o nühûḍu teskîn ḳâbil olmaz, teskîni ḥass ve ^cades meraḳından mütteḥaz olan ḥasv ile olur.

Otuz Üçüncüsü Sebistân: سبستان

el-Mâhiyyetü: Ma^crûftur.

et-Ṭab^cu: Mu^ctedil gibidir.

el-Havâşşu: Müleyyindir.

A^cdâu's-Şadrı: Şadrı ve ḥalkı telyîn eder.

A'ḍāu'l-Ġudāi: 'Aşağı teskîn eder ve huşûşan bezri sencisbüye³²² ile teskîn-i 'aşağa kavî olur.

A'ḍāu'n-Nefdi: Batını telyîn eder.

Otuz Dördüncüsü Sermağ: سمرق

el-Māhiyyetü: Kağaftır ya'nî Türkî lisânı üzere sirken denmekle ma'rûf nebttir.

el-Ṭab'u: Derece-i ülâda bârid-i raḥbdır ve ba'dılar katında mu'cedildir.

Otuz Beşincisi Sāmm-ı Abraş: سام ابرص

el-Māhiyyetü: Vezağdır

ez-Zinetü: Onun ile şevk ve süllâ ve şezâlîl ve mismâriyye üzere tılâ olunup onları kal' eder. Ve denildi ki sâmm-ı abraşın müeffefi zeyt ile hâlâ olunup akra' üzere re'se tılâ olursa tüylerini inbât eder.

Ālātu'l-Mefāşih: Şıbyânın fetkine sâmm-ı abraşın bevlî ve demi 'acîbü'n-nef'dir eger onların tabîhine meftûk olan şıbyân iclâs olunur ise. Ve ba'dı kerre onun bevlî ve deminde miskten bir şey dahi kılınıp şabînin ihlîlinde kılınırsa fetkte nefî gâyetê bâliğ olur.

A'ḍāu'r-Re'si: Denildi ki onun kebidir dış ağrısına nâfi' ve veca'ını teskîn eder.

es-Sümümü: Sâmm-ı abraş şakğ olunup les'a-i 'akreb üzere vaç' olunur.

Otuz Altıncısı Sülahfât: سلحفات

el-Māhiyyetü: İki şımfur, biri berrî ve âherî baḥr'dir.

A'ḍāu'r-Re'si: Denildi ki sülahfât-ı berrînin demi nüşûkan şar'a nâfi' olur. Ve sülahfâtın merâresi kulâ'a nâfi'dir ve maşrû'un burun deliklerine taḫtîr olunur.

A'ḍāu'n-Nefesi: Onun yumurtası şabîlerin öksürüğüne nâfi'dir. Ve merâresi hunâka letûh olur.

es-Sümümü: Sülahfât-ı berrînin demi infeḥa ile nehş- hevâmma ve yetû' sakıy olunanlara nâfi' olur.

Otuz Yedincisi Sümānā: سمانى

el-Māhiyyetü: Ma'rûf kuştur.

A'ḍāu'l-Ġidāi: Onu ekl edenlerden temeddüd ve teşennüc ḥavf olunur, zîrâ o tayr ḥarbaḳ ra'ý eder, mizācına ḥarbaḳ müşâkil olmakla ve bundan mâ-ʿadā kendi cevherinde temdîd ve teşnîc kuvvesi vardır, pes bu iki cihetten onun laḥmını eklden o iki âfet ḥavf olunur.

Otuz Sekizincisi Sükker: سكر

el-Māhiyyetü: Sükkerin ḳaşabı sükker tabîʿatındadır ve telyîni ondan dahi eşeddir.

eṭ-Ṭabʿu: Sükkerin ebredi ṭaberzed sükkeridir ve o sükker elṭaftur ve bi'l-cümle derece-i ülânın âhîrinde ḥârdır. Ve sükker-i ʿatîḳ yübse mâildir, zîrâ tâze ve ḥadîs olan sükker derece-i ülâda raṭbdır; her ne ḳadar ʿatîḳ olur ise o miḳdâr ona ceḳâf ʿarîd olur.

el-Havāşşu: Müleyyin ve cellâ ve gassâldır. Ve sükker-i Süleymânînin telyîni ekşerdir ḥuşuşân-fânîz; belki ḳaşab ziyâde müleyyindir. Ve sükker cilâda ve tenḳiyede ʿaselden eḳall deĝildir. Ve her ne miḳdâr sükker ʿatîḳ olsa elṭaf olur.

A'ḍāu'l-ʿAym: ḳaşabdan şamĝ gibi ahz olunan sükker ʿaynî cilâlandırır.

A'ḍāu'n-Nefesi: Şadri telyîn eder ve ḥuşûneti izâle eder.

A'ḍāu'l-Ġidāi: Miʿdeye ve kebidde ceyyid olur lâkin şafrâ tevlîd eder, miʿdeye muḳırdır, zîrâ o mişlli miʿdede sükker şafrâya istiḥâle eder. Ve sükker südedi teftîḥ eder ve onda ʿaselin taʿfişinden eḳall taʿfiş olur ḥuşuşân ʿatîḳ ola. Ve sükker-i ʿatîḳ dem-i ʿakir tevlîd eder ve miʿdede olan balĝamı [200a] cālî olur. Ve ḳaşab-ı sükkerde meʿünet-i ḳayʿ olur.

A'ḍāu'n-Nefdi: Sükker müshildir ḥuşuşân ḳaşabı üzerinde milḥ bulunan sükker ziyâde müshil olur. Ve Süleymânînin ve sükker-i aḥmerin telyîni eşedd olur ve baʿdı kerre nefḥ eder ve âḥer kerre teskîn eder. Ve sükker dühn-i levz ile ḳülınca nâfiʿ olur.

Otuz Dokuzuncusu Sükkerü'l-ʿUşer: سكر العشر

el-Māhiyyetü: O sükker bir nevʿ menn ve ṭulüdüdür ki ʿuşer denmekle ma'rûf bir şecer üzere vâḳiʿ olur ve o menn ḳıṭaʿ-ı milḥ gibidir ve ḥulvüdür

ve onda ma'a'l-ḥalâvet 'ufûşat vardır ve iki şınftır, biri Yemānī ve ebyağdır ve āheri Hicāzī ve esveddir, ma'a-'ufûşatin cellādır.

A'ḍāu'l-'Aym: Başarı ḥiddetlendirir.

A'ḍāu'n-Nefesi: Riyeye nāfi'dir.

A'ḍāu'l-Ġidāi: Leben-i liķāḥ ile isti'māl olunsa istiskāya nāfi' olur. Onda ḥalâvet ḳalīledir, envā'-ı sükkerden sāirler ḳadar ta'tiṣ olmaz, mi'deye ve kebidе ceyyid olur, mi'deye ve kebidе nāfi' olur.

Kırkincısı Semn: سنن

el-Māhiyyetü: Ma'rûftur, zübdün fi'li gibi fi'li olur. Semn inḍacda ve irḥāda ve telyinde aḳvā olur, bâbu'z-zāda zübdü zıkr eylediğimiz mevḍi'de olan bizim kelāmımız ḳırā'et olur.

el-Ṭab'u: Derece-i ülāda ḥārr ve raḥbdır.

el-Havāṣṣu: Mündic ve muḥallildir ve onun fi'li ebdān-ı nā'imede olur, ebdān-ı şulbede mü'teddün bih fi'li olmaz.

el-Evrāmu ve'l-Büşürü: Evrāmı ve ḥalf-i üzünde olan veremi ve ḥuşūşan şıbyān ve nisvānın veremlerini inḍac eder ve onların evrāmında eylediği inḍac miḳdārı ebdān-ı şulbe evrāmını inḍaca ḳādir olmaz. Ve telyin-i evrāmda semnin 'atıķı ecved olur.

A'ḍāu'r-Re'si: Ebdān-ı nā'imē aṣḥābının kulakları ardında olan evrāmı inḍac eder.

A'ḍāu'ş-Şadri: Şadri telyin ve şadrda olan fuḍülü inḍac eder ḥuşūşan bal ve şeker ve acı bādem ile isti'māl oluna.

A'ḍāu'n-Nefdi: Ba'dı kerre semn bādem ile batnı 'aḳl eder ḳabḍı ḥasebiyle ve ba'dı kerre dahi batnı ıtlāk eder.

es-Sümümü: Sümüm-ı meşrûbeye tiryāk olur.

Kırk Birincisi Sünbül: سنبل

el-Māhiyyetü: Sünbül iki nev'dir, biri sünbül-i fībdır, sünbül-i 'aşāfir denmekle ma'rûftur ve āheri nārdindir, ona sünbül-i Rümī derler. Ve Aḳlīṭi ya'ni sünbül-i Rümī Hindiden ve Süriden idrārdan mā-'adā cemī'-i ḥişālde aḍ'af olur ve sünbül-i Aḳlīṭi Sürıye ḳarib olur ve şeceresi şaġiredir ve fīni ile ma'an ḳal' olunup ve ma'an iḥrāc olur. Ve bir nev' nebāt vardır ki ona

müşâbih olmakla onunla gâşş olunur ve o müşâbih olan nebâtta râyiha-i zühme olmakla beynehümâ fark olunur. Ve nârdinden bir nevc vardır ki cebelîdir, onun varakı  uřur varakı gibi olur ve ađřanı dahi  uřur ađřanı gibi olur lâkin cebelinin ađřanı emles ve ařer ve ğayr-i řāyikedir ve onun ařlları iki olur ve ikiden ekřer dahi olur ve onun sākı ve řemerisi ve zehri olmaz. *Ve bu mevđđ de řabf ile olan nüřhada nüřah-ı sāireden zāide bir fāide muřarrerdir ve o fāide budur ki Dīřkürīdūs dedi ki sūnbül iki cinstir, bir cinsine Hindī derler ve āher cinsine Sūrī derler, zīrā Sūrīyā dedikleri arđda bulunur. Ve sūnbül tevellüd eylediđi cebelin bir řarafı Sūrīyā cānibine ve řaraf-ı āheri arđ-ı Hind'e muttaşıl olur. O cebelin Sūrīyā řarafında bulunan sūnbüle Sūrī derler, řaraf-ı Hindīde nābit olanlara sūnbül-i Hindī derler. Ve sūnbül-i Hindīnin bir nevcine ğanğanītis ıtlāk olunur, zīrā o cebelin cenbinden bir nehr cereyān eder ki onun ismine Ğanğis tesmiye olunur ve o nevc sūnbül o nehr cānibinde olmakla nehr-i mezkūrun isminden müřtaķķ kılınıp sūnbüle ğanğītis tesmiye olunur ve arđının ruřubeti ğasebiyle řuvveti ađřaf olur ve řameti aŗvel ve sūnbülü evfer olur. Sūnbülün mağreci ař-ı vāhiddendir ve sūnbülün cemāmı³²³ vāfire olup bađdıları bađdı āherlerine mülteffe olur ve rāyihası zühmdür. Ve sūnbül-i Hindīnin řımf-ı āheri dāhil-i cebelde ve nehr-i meřşūftan bađd olup rāyihası aŗyeb ve sūnbülü řařır olur ve rāyihası su'd rāyihasına řebih olur ve nârdin-i Sūrīde bizim vařf eylediđimiz evřāf o nevc sūnbülde mevcūde olur. Ve bađdı kerre bir nevc nârdin ya'nī sūnbül bulunur ki ona řaķārīķī tesmiye olunur ve o ism mevđđ-i nebātının isminden müřtaķķ kılınır. Bundan aķdem vařf eylediđimiz sūnbülden bu sūnbül ředīden ebyađ olur ve bađdı kerre onun vasař-ı sākında rāyiha-i biře müşâbih bir rāyiha olur ve lāyık olur ki o nevc sūnbül rařđ olunup istiřmāl olunmaya.*

el-İĥtiyāru: Dīřkürīdūs dedi ki onun ecvedī řařrı keřret [ve] vefret üzere olup levni řukrete đārib ve su'd gibi řayyibü'r-rāyiha ve řađır ve lisānī ğāzī olan sūnbüldür ve bu vařf üzere olan sūnbül sūnbül-i Sūrīdir. Ammā Hinde ađřaf ve aŗvel ve sūnbülleri ekřer ve mülteffe ve zühmü'r-rāyiha olup serī'an bi'l-cümle elyāfi ile teferrük olunur ve ondan ğubār-ı esved-i  aźim tenāřūr eder ve bađdı kerre onda ğařş olunup mā-ı ğārdı evvelā naķ

323 “Cemām” feresin alınının sağdır, murād sūnbülün kılıķlarıdır.

ve ba'dehu tabh ve ba'dehu işmid ile şakîl kılımp bey' olunur ve onun gâş-şına beyâd olup kaħl ve naħîf olduğu ve da'f-ı kuvveti ve da'f-ı ta'mı ve râyihası delâlet eder. Ve esved-i Hindî aħmerden hayrlıdır. Ve nârdînin ecvedî hadîş ve tayyibü'r-râyihâ ve keşirü'l-uşul ve mümtelî olup teferrük eylemeyenlerdir. Ammâ o sünbül ki onun sâkı beyâda mâil ola ve huşuşan o meyl vasat-ı sâkta ola, o şey' nâfi' degildir.

et-Tab'u: Derece-i ülâda ħârr ve derece-i şâniyede yâbistir.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşsu: Müfettiħ ve muħallildir. Ve Hindînin ħabdı keşir ve ħarâreti eħall ve belki ħafifedir, o mezâkta müsahħin ve ba'dî nüshada mevcûd olduğu üzere o mezâkta mesîħ olup ba'dehu ħarâret ve ħarâfet münba'ise olur. Ve sünbül-i tîbin bir nev'î zerîredir ya'nî zerüredir, 'arâk-ı keşiri men' eder. Ve sünbülün tayyibi yede gâsül-i ceyyid olur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Evrâmî tahlîl eder.

A'đâu'r-Re'si: Nevâzili men' ve dimâġı taġviye eder.

A'đâu'l-Aym: Sünbül ekħâlde vâki' olup mîl ile ecfâna imrâr olunsa ešfârî inbât eder ya'nî kirpikleri bitirir. Muşannif der ki benim zannımda bu fi'le nârdîn aġvâ olur.

A'đâu'n-Nefesi: Bi'l-cümle sünbülün envâ'ı ħafâġâna nâfi' dir, riye yi ve şadı tenġiye eder ve riye ye inşibâbdan mevâddı men' eder.

A'đâu'l-Gıdâr: Kebidin ve mi'denin südedini feth edip onları taġviye eder ve cem'an aşnâf-ı yereġâna nâfi' olur ve mi'deye mevâddı inşibâbdan men' eder ve lez'ini teskîn eder. Ve envâ'-ı sünbül den hangisi şarâb ile şürb olunsa tıħâle nâfi' olur.

A'đâu'n-Nefdi: Cümleten envâ'ı müdrirdir velâkin Aġlîtinin idrârî aġvâdır, zîrâ eşhandır ve ħabdı eħalldır ve tabiħinde cülüs evrâm-ı raħimin küllisine nâfi' olur ve evcâ'-ı külâya nâfi' olur ve mevâddın em'âya seyelânına mâni' olur ve raħimden ifrâġ üzere nezf-i demi olanların demini ħabste ħâşşiyeti olur.

Kırk İkincisi Selîħa: سليخه

el-Mâhiyyetü: Onun aşnâf-ı keşiresi olur, şımf-ı vâhidi aħmerdir, ta'mı ve râyihası tayyibdir ve âher şımfının ta'mı sezâb ta'mîna müşâbihtir ve şımf-ı şâlîşinin levni firfiriyete nâzır esved olur ve râyihası verd râyihası

gibidir ve bir sınıfı dahi esvedü'l-levn ve kerihü'r-râyiha olur ve kışrı raqık müteşakkık olur ve bir sınıfı dahi beyâda mâil ve kürrâşiyü'r-râyiha olur. Ve ba'đılar zıkr eylediler ki dâr-ı şîni şeceresi üzere bu vaşfta selîha bulunur ve ba'đı kerre o selîha dâr-ı şîniye muttaşıl olur.

el-İhtiyâru: Selîhanın ecvedî aħmerü'l-levn ve şâfi ve emles ve müstaftîlü'l-üüd ve ğalîzü'l-ünbüb ve daķtı's-şakb ve mükteniz ve mümtelî ve zekiyyü'r-râyiha olup lisâni lez' ve kabđ edenler olur. Ve esvedî redî olur. Ve müsta'mel olan lihâsı ya'nî kışrı olur, haşebinde hayr yoktur.

et-Tab'u: Selîha derece-i sâlisede hârr ve yâbistir.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşsu: Riyâh-ı ğalîzayı muħallil olur ve onda kalîlü'l-miķdâr kabđ [200b] olup harâreti ekşer ve lefâfeti keşire olur ve harâfeti ile taķtîri ve miķdâr-ı kalîl kabdı ile kavâbıd-ı uħrâya i'âneti olur ve bi-hasebi't-tahlîl müşhilâta i'ânet eder. Ve tahlîl ve kabđı hasebiyle selîha ma'a'l-âsel büşür-ı lebeniyye üzere ulâ olunur.

A'đâu'l-Âym: Kabđ ve tahlîl için edviye-i 'ayna idhâl olunur.

A'đâu'n-Nefesi: Şadra nâfi'dir.

A'đâu'l-Ġidâi: Selîha şarâbı kevide nâfi'dir, kezâlik içinde selîha olan şarâbın küllisi kevide nâfi'dir ve o eşribe mi'deye dahi nâfi' olur.

A'đâu'n-Nefdi: Bevl ve tamsî idrâr eder husûşan bevl ve tamsîin ihtibâsı ahlât-ı ğalîza hasebiyle olur ise o müşhilileri idrârı ekşer olur ve külâ ve meşâne veca'larına nâfi' olur. Ve selîha taħîhinde 'alîl iclâs olunsa raħimin ittisâc ve zelkına nâfi' olur ve kezâlik selîhanın duħâni ve şarâbı o 'illetlere nâfi' olur.. Ve ahlâtında selîha olan şarâb 'usr-i bevlle ceyyid olur. Ve ba'đılar zu'm ederler ki cenîni dahi iskât eder.

Kırk Üçüncüsü Sevîķ: سويق

el-Mâhiyyetü: Onun mâhiyyetini hınıta ve şa'îr bâblarında biz zıkr eyledik.

A'đâu's-Şadri: Şadra nâfi'dir.

Kırk Dördüncüsü Sımsım: سمس

el-Mâhiyyetü: Sımsimin min-beyni'l-büzür dühniyyeti sâirlerden ekşerdir, ona binâen sühulet ile ona zenaħ ve fesâd 'arığ olur. Ve ba'đılar dedi-

ler ki dühn-i simsimin aşhâb-ı sevdâdan gayriye menfa'ati olmaz velâkin aşhâb-ı sevdâyı teşhîn ve tertîb etmekle onlara menfa'ati olur. Ve simsim ecnâsından bir cins vardır ki ona ersîmûn derler, kerihû't-ı-ta'cmdır.

el-İhtiyâru: Simsimin cirmi dühnünden akvâdır.

et-Tab'u: Derece-i ülânın vasaatında hârr ve âhîrinde raṭbdır.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşsu: Muğarrî ve müleyyindir ve işhânı mu'tedildir ve kezâlik dühnünde ve taḫîhinde dahi o havâşş vardır. Ve simsim mürhîdir ve dühnünde gılaz vardır ve maḫlûvvünün ḫararı eḫalldır.

ez-Zinetü: Darbeden hâdis olan âsâr-ı ḫudreti ve dem-i câmidi taḫlîl eder ve sevdâ aşhâbına hâdis olan şikâḫ ve ḫuşûnete şürben ve tîlâen nâfi' olur. Simsim ve ḫuşûşan muḫaşşeri müsemmindir ve şa'rı taṭvîl eder ve ḫuşûşan şecerinin ve varaḫımın 'uşâresinin taṭvîli ekser olur ve hem şa'rı telyîn eder ve ibriyyeyi izâle eder. Ve dühn-i simsim-içinde âs taḫḫ olursa şa'rı ḫıfz ve taḫviye ve taḫlîb eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşürü: Evrâm-ı hârtreyi taḫlîl eder.

el-Ḳurûḫu: Âteş yağmına nâfi'dir. Ve dühnünü şürb ḫikke-i balgamiyyeyi ve demeviyyeyi izâle eder ḫuşûşan naḫṭ-i şâbir ve mâ-ı zebîb ile isti'mâl oluna.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Gılaz-ı a'ḫdâ için ḫimâd olunur.

A'ḫdâu'r-Re'si: Verdden bir ḫüvvet aḫz eden dühn-i simsim şudâ'-ı ih-tirâḫiye nâfi'dir. Ve şeceresinin 'uşâresi ibriyyeye berâ'et olur.

A'ḫdâu'l-Aym: Dârebânı ve veremi olan 'ayn üzere vaḫ olunur.

A'ḫdâu's-Şadri: Dîḫ-ı nefese ve rebve ceyyid olur.

A'ḫdâu'l-Ġidâr: Mi'deye redîdir ve muğassî ve şehveti müşḫıttır ve onu ekl edenleri sür'atle doyurur, müşabbi'dir ve bal ile ekl olursa ḫararı olmaz. Ve onun ḫadım baṭî'dir ve aḫşâyı mürhîdir ve kavrulmuşunun ḫararı eḫalldır ve ondan tevellüd eden Ġidâ cidden dühnî olur ve onda ta'ḫîş vardır. Ve simsim ma'â'l-ḫışr tenâvül olursa nüzülü [serîf ve taḫşîr olunup ba'ḫdehu tenâvül olursa] nüzülü ebṭa' olur.

A'ḫdâu'n-Nefdi: Ḳülûna nâfi'dir. Ve simsim naḫṭ-i idrâr-ı ḫayḫda ziyâde nâfi' olur ḫattâ o naḫṭe cenîni isḫâṭ eder. Ve kaçan simsim kavrulup bezr-i ḫaşḫâş ve bezr-i kettân ile bi'l-i'tidâl ekl olursa men'iyi ve bâḫı ziyâde eder.

es-Sümûmu: Ḫayye-i muḫarrene 'aḫḫasına nâfi' olur.

Kırk Beşincisi Semek: سمك

el-Mâhiyyetü: Semekin min-ciheti'l-cins efdali cidden kebîr olmayıp ve lahmı dahi şulb ve yâbis ve tefettüt eder gibi düsümetsiz olmayıp ve muhâtiyye dahi olmayıp zühûketi olmayanlardır ve ta'fımı lezîz olanlardır. Ve münâsib olan o semektir ki lezîz olur ve onda düsümet olur velâkin düsümeti ifrâţ üzere olmaz ve o semek gâlıza ve şahmiyye ve hırrife olmaz ve sudan ayrıldıktan sonra ona bi-sür'atin netn 'arıd olmaz. Ve semek-i şulbden muhtâr olan aşğar olanlardır. Ve lahmı rahîş olanların muhtârı ilâ-haddin ekber olanlardır. Ve lahmı şulb olan balıkların memlühu tarî olanlardan hayrlı olur.

Ammâ ecnâs-ı semekin efdali şebâbîţ olur ve ba'dehu efdal bünnî olur ve nitâc-ı bahrî lâ-be'se olur. ~~Ve zecr ve ba'dı nüsahta "zahm" vâkıf olmuştur,~~ işbu iki cins balıklar gâlızlerdir. Ammâ ken'ad ve mâr-ı mâhic ve ferensiyûn cidden ceyyid olurlar.

Ve ammâ simâkin min-ciheti'l-mevâ efdali emâkin-i şahriyyede olanlardır ve ba'dehu remliyye ve kezâlık miyâh-ı 'azbe-i câriyyede olan semek efdaldır eger o miyâh kazire ve hamet değil ise ve nezziyye olmayıp ona enhâr karışmayan ve onda suyûn dahi olmayan buhayre-i şağire dahi değil ise. Ve semek-i bahrî mahmûd-ı laţiftir. Ve semek-i bahrînin efdali ancak bahr-i lüccide olan semektir. Ammâ o semek ki riyâh vârid ve terefrûf eden mâ-ı mekşûfta ola, o semek mâ-ı mevşûf-ı mezkûrun hilâfı üzere mâda olan semekten ecved olur. Ve ıdţırâb ve temevvücü ekşer olan suyun balıkları ecved olur ve irtiyâda hâceti mâ-ı râkid semekinden irtiyâda hâcetinden ekşer olur. Ve semek-i bahrî fâdil ve lahmı laţif olur şutût-ı şahrîde veyâhûd remlide olur ise. Ammâ bahrin şutûtunda vaşf olunduğu üzere kenârda olmayıp belki lücce-i bahrde ve vasatta ola, o semek keşîrû'l-irtiyâd olur. Ammâ o semek ki bahrden enhâr-ı 'azbeye suyun cereyanı cihetinin hilâfı üzere şâyir ve sâlik olur, laţif ve keşîrû'l-irtiyâd olur.

Ammâ min-ciheti'l-ğidâ semekin ceyyidi haşâyiş ve uşûl-i nebât tenâvül eden simâk olur ve o semek bilâdda müstenka' mâya ilkâ olunan kâzûrâtı ve nebât-ı rediyye uşûlünü tenâvül eden balıklardan hayrlı olur her ne kadar o kâzûrât ile ta'ayyüş eden balıkların cinsi gâyet tayyib olur ise.

Ve min-ciheti't-tabh semekin hâlâtının efdali isfîdbâce ve ba'dehu t̄abak üzere şeyy olunan hâlleridir, ammâ kalyesi mi'de-i kaviiye aşhâbına şâlih olur. Ve ebâzîr ile ve meşviyyen ekl olunan semekin nüzülü ebta' olur ve maṭbūhan me'kûl olanların nüzülü dıdd üzere olur.

Ve maṭbūhunun efdali evvelâ su kaynayınca kadar tabh olunup ba'dehu semek o muḡlâ mâya ilkâ olunanlar olur.

Ve semek-i mâlihin hayrlısı tarî olanlardır ve ba'dehu qarîbü'l-ahdde temlîh olunanlardır.

Ve simâkin aḥmedi hâl ve tevâbil ile türşî kılınandır ve içinde semek-i mâlih huşuşan cirriyy denmekle ma'rûf semek selk olunan su şedîdü't-tenkiye olur ve o su hûkun-ı müceffifeye dahi idhâl olunur.

et-Tabu: Cem'ân semek bârid ve raṭbdır velâkin ba'dı semek mizâc-ı semeke kıyâs ile eşhan olur, kevsec ve cirriyy ve mâr-mâhic mişlli semek mizâc-ı semeke kıyâs ile eşhandır. Ve semek-i mâlih hârr ve yâbistir, her ne kadar 'atîk olsa hârr ve yübsü ekser olur. Ve semek-i melîh aḥvâlinde mürrîye müşâbih olur.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşsu: Semek-i tarî balgam-ı mâi tevîd eder ve a'sâbı irhâ eder ve min-beyni'l-m'ad onun muvâfakati' cidden hârr olan mi'deye olur ve demi rikâte mâildir. Ve Beyt-i Maḡdis nâhiyesinde bir nev' semek olur ki ona saḳyânün derler, onun cildinin temâdi aḡz olunup 'aynında beyâd olan mevâşî 'uyûnuna ekilse o beyâdı izâle eder. Ve semek-i mâlih huşuşan cirriyy tesmiye olunan semekin mâlihi süllâyı menâşibinden iḥrâc eder.

el-Hurâcu ve'l-Kurūhu: Şemârîs denmekle ma'rûf semekin başı iḥrâk olunsa onun ḥurâkası kurūhta olan laḥm-ı zâidi ḳal' eder ve ḳurḥanın sa'yını men' eder ve siğilleri ve tûsu dahi ḳal' eder. Ve semek-i mâlihin suyu ḳurūh-ı 'afineye nef'i olur ve ḳurḥayı ḡasl eder. Ve şahnâ ve sümeykât ḳurūh-ı müte'affineye müdâvâtta ceyyide olur.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Semek-i mâlihin sülâkası ile mirâren iḥtikân olunsa veca'-ı verike cidden nâfi' olur ve onun tarîsi a'sâbı irhâ eder.

A'dâu'r-Re'si: Ehl-i Şâm'ın şîr tesmiye eyledikleri semek-i şîḡardan mürrî ittiḥâz olunup onunla feme 'arîd olan ḳulâc-ı habîşeye maḍmaḍaten 'ilâc olunsa nâfi' olur. Ve semek-i ra'ade ḥayyen maşdü'un [201a] başına taḳrîb olunsa re'sini taḥdîr etmekle o maşdü' şudâcî iḥsâs eylemez.

A^cdâu'l-^cAym: Semek-i sakÿânûn cildi ile cefnlerde olan cereb hakk olunsa nef'i olur ve o balığın cild-i muhrağı edviye-i 'ayna idhâl olunur. Ve cild-i muhrağ-ı mezkûr ma^ca'l-milh zulfresi olanlara kuhl kılınsa nâfi^c olur. Ve semek-i tarîfelâ onu tenâvül mütenâvil olanlara ğışâvetü'l-^cayn ihdâş eder belki bi'l-cümle semek ğışâve ihdâşında müştereklerdir.

A^cdâu'n-Nefesi: Tarî olan cirriyy kaşabe-i riyei tenkıye eder ve şavtı taşfiye eder ve kezâlik memlühta dahi o taşfiye vardır. Ve semekât-ı memlüha-i müceffefenin re'si veremi olan lehâta nâfi^cdir. Ve ğirâ-i semek ya^cnî balık tutkalı hasve ilkâ ve idhâl olunup ekl olunsa o hasv nefsi-i demi men^c eder.

A^cdâu'n-Nefdi: Sakÿânûnun havşalası ma^ca-şu^cübetihi inhiğâm-ı baṭnı müleyyin olur ve cirriyyin laḥmı dahi baṭnı müleyyindir. Ve sümeykât-ı memlüha vü muḳaddedenin ru^cûsu şikâk-ı mi^cdeye 'ilâc-ı ceyyid olur ve kevsec hâşşaten nefde ekşerdir. Bünninin ve mâr-mâhic ve fersin ve cirriyy bu mezkûrların küllisi bâhi ziyâde eder. Ve semek-i tarînin küllisi hârren ekl olunur.

es-Sümümü: Semek-i semârûsun re's-i muhrağı kelb-i kelib 'aḫḫası ve 'aḫreb les'ası üzere vaḫ olunur ve onlara nef'i olur ve her semek ve semekin meraḫası onlara nâfi^cdir. Ve sümüm-ı meşrûbe vü menhüşeye her semekin meraḫası nâfi^cdir. Ve o semek ki ona ühütâris elenbe tesmiye olunur, onun meraḫası şürb olunup üzerine 'ale't-tevâli mirâren ḳay' olunsa hayye-i muḳarrenenin neḫşesinden ve kelb-i kelib 'aḫḫasından nâfi^c olur. Ve semek-i merniyûn laḥmı ile ḫimâd olunsa kelb-i kelib 'aḫḫasına ve hevâmm neḫşesine nâfi^c olur. Ve nebe tesmiye olunan balığın laḥmı mâliḫan isti^cmâl olunsa neḫşe-i ef'âya nâfi^c olur ve onunla ḫimâd olunsa kelb-i kelib 'aḫḫasına nâfi^c olur.

Kırk Altıncısı Seḳandiliyûn: سقندلیون

el-Mâhiyyetü: Muşannif der ki bu bir devâdır ki ben onu bilemedim.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Ma^ca's-sezâb nemle üzere vaḫ olunur.

el-Ḳurûḫu: Ma^ca's-sezâb nevâşir üzere kılınır.

A^cdâu'r-Re'si: Mesbût o devâ ile tedhîn olunup ḳarâniṭus ve lîşerğus aşḫâbının re'si onunla ma^ca'z-zeyt temriḫ olunur. Ve onun raṭbının uşâresi üzüni müteḳarriḫaya taḫṫir olunur. Ve o devâ şudâ'a cidden nâfi^c olur.

A'ḍāu'n-Nefesi: 'Uṣr-i nefese nāfi'dir.

A'ḍāu'n-Nefdi: Balgāmı ishāl eder ve iḥtināk-ı raḥime nāfi' olur.

Kırk Yedincisi Sefercel: سفرجل

el-Māhiyyetü: Ma'rūftur, ayvaya derler. Dallarının ve yaprağının remādı ğasl olursa tūtiyā gibi olur. Ve rubb-ı sefercel 'alā-ḥālihi bākī kalır kabḍ-ı şahīḥi olmakla, ammā rubb-ı tuffāhta ruṭūbet-i māiyye-i bāride olmakla ḥumūdata tağayyür ve istiḥāle eder.

el-İḥtiyāru: Sefercel-i meşvī eḥaff ve enfa' olur ve onu teşviyenin tarīḥi odur ki sefercel takvīr olunur ya'nī oyulur, içinden ḥabbı iḥrāc olunur ve içine 'asel vaḍ' olunup onun cirmi ṭinle sıvanıp remād-ı ḥārra vaḍ' olunur.

et-Tab'u: Derece-i ülānın ahīrinde ḥār' ve derece-i sāniyenin evvelinde yābis olur.

el-Ef'ālū ve'l-Havāssu: Kābıd ve mukavvīdir ve zehri dahi kābıddır ve kezālik dühnü dahi kābıddır. Ve sefercelin kabḍı eḳalldır ve ḥabb-ı sefercel bilā-kabḍ müleyyindir ve fuḍülü aḥşaya seyelāndan men' eder.

ez-Zinetü: 'Araḳı ḥabs eder ve berdden 'arid olan şikāka dühn-i sefercel nāfi' olur.

el-Evrāmu ve'l-Büṣūru: Dühnü nemleye nāfi' olur.

el-Hurācu ve'l-Kurūḥu: Dühnü kurūḥ-ı cerebe nāfi'dir.

Ālāu'l-Mefāşılı: Keşret-i ekli 'aşabda veca' iḥdās eder.

A'ḍāu'l-Aym: Sefercel-i meşvī 'aynın evrām-ı ḥārresi üzere vaḍ' olunur.

A'ḍāu's-Şadri: Nefes-i intişāba ve rebve nāfi' olur ve nefṣ-i deme māni' olur. Ve ḥabbı ḥuşūnet-i ḥālka nāfi' olur ve kaşabe-i riyeeyi telyīn eder. Ve lu'ābı kaşabenin yübsünü tertīb eder.

A'ḍāu'l-Ġidār: Kay'a ve ḥumāra nāfi'dir ve 'ataşı teskin eder ve fuḍülü kābile olan mi'deyi takviye eder. Sefercelin şarābı ve nakī'i ve maṭbūḥu şarāb üzere intikāl olunup onunla ḥumār men' olunur. Ve sefercelden şarāb ittiḥāz olunup cidden sāḳıta olan şehvet onunla takviye olunur. Ve meybih mi'deyi ğidālandırır ve balgāmı olan kay'a men' eder.

A'ḍāu'n-Nefdi: Müdrirdir velākin denildi ki onun idrāri bi'l-'araḍdır, zīrā sefercel 'ākıldır ve 'aqlına idrār lāzım gelir. Ve 'asel ile maṭbūḥ olanın idrāri eṣedd olur velākin o maṭbūḥ baṭnı ıtlāk edip onda 'aql olmaz. Ve sefercel

külüncü ve mağsı tevlîd edr ve züsentâriyâyâ nâfîc olur ve nezf-i tamsı habs eder ve hırkat-i bevl nâfîc olur ‘uşâresi veyâhüd dühnü ihlile taqtîr olunur ise. Ve dühnü külâyâ ve meşâneve nâfîc olur ve ta‘âm üzere tenâvül olunsa ıtlâk eder hattâ ta‘âm üzere tenâvül ikşâr olunsa kable’l-inhiğâm o ta‘âmı ihrâc eder. Ve tabîhi ile maķcade ve raħim nütû’ları için ihtikân olunur.

Kırk Sekizincisi Sifend-i İsfid: سفند اسفيد

el-Mâhiyyetü: Devâ-i ma‘rûftur.

et-Tab‘u: Derece-i şâlişede hârr ve yâbistir.

el-Havâşsu: Hırrîf-i hâddır.

es-Sümümü: Sümûmun küllisine nâfîcdir.

Kırk Dokuzuncusu Semürbiyün: سموريون

el-Mâhiyyetü: Kerefs-i berrîdir, onda olan kelâm mürür eyledi.

Ellincisi Sefidüs: سفيدوس

el-Mâhiyyetü: Kıssâ-i humârdır, onda kelâmı biz bâbu’l-kâfa teħîr eyleriz.

Elli Birincisi Selûşün: سلوشون

el-Mâhiyyetü: Ba‘dı nâs zu‘m eyledi ki selûşün bir nebâttır ki ehl-i Şâm ona ‘ankebût tesmiye ederler ve onun hâmalâvuna müşâbih varaķı vardır; raṭb iken selķ olunup milḥ ile ve dühn ile tenâvül olunur.

A‘dâu’l-Ġidâr: Onun lebeninden yâhüd aşlından müstaħrec dem‘asından bir mişķâl miķdâr-ı mâ-ı ‘asel ile şürb olunsa ifrâṭ üzere kusturur.

Elli İkincisi Sefendânem: سفندانم

el-Mâhiyyetü: Dîşkürîdüs dedi ki o devâ bir nebt-i ma‘rûftur ki ondan sirîş ittiḥâz olunur. Onun varaķı kürrâş-ı Şâmî varaķı gibi olur ve sâķı emles olup tarafında zehr olur ve onun uşülü şekl-i bellûṭ-ı kibâr üzere ṭavîl-i müstedîr olur ve kuvveti hârrerdir.

el-Havâşşu: Müsahhindir.

el-Evrâmu: Sevîk ile hâl olursa evrâm-ı hârenin ibtidâsından nâfi' olur.

el-Ķurûhu: Dîmâden Ķurûh-ı vesîhaya ve cirâhât ve demâmîl-i müteĶar-riha ve ĶarĶ-ı nâra nâfi' olur.

ez-Zinetü: Onun remâdî ile dâ-i şa'leb üzere mevđici ĶırĶa-i şûf ile delk olunduktan sonra dîmâd olursa inbât-ı şa'f eder ve behaĶ-ı ebyağ Şemste ĶırĶa ile delk olunup üzerine ma'a'l-hall o devâmın aşı telĶih olursa baraş-ı ebyağı Ķal' eder.

A'Ķâu'r-Re'si: O devâ yalnız veyâhüd kündür ve 'asel ve Şarâb ile maĶlûtan Ķares-i müteveccî'anın cihet-i Ķilâfında olan üzüne taĶtîr olursa Ķaresin veca'ını teskîn eder. Onun kökünün suyu Ķulv ve mürr Şarâb ile taĶh olursa kulaĶa devâ-i ceyyid olur.

A'Ķâu'l-Aym: Zîkr olunan tertîb devâ-i fağil olup muĶtelif olan [ev-câ'-ı] 'ayna onunla tîlâ olunur.

A'Ķâu'n-Nefesi: Ondan iki mişkâl miĶdârı tîlâ ile Şürb olursa iki cenble-rin veca'ından ve su'âlden nâfi' olur ve 'adale 'ârîd olan vehnden nâfi' olur. Ve onun kökü dürdî-i Şarâb ile taĶh olursa evrâm-ı sedye dîmâd nâfi' olur.

A'Ķâu'n-Nefdi: Ondan bir mişkâl miĶdârı tîlâ ile Şürb olursa bevlî ve taşı idrâr-ı nâfi' ü bâliĶ ile Ķalîmûs'un Şehâdeti üzere idrâr eder.

es-Sümümü: Ondan üç mişkâl miĶdârı Şürb olursa nehş-i hevâmma nâfi' olur ve varaĶı dahi o nehşe nâfi'dir eger onunla mevđi-i nehş tağmîd olunur ise. Ve eger Şemeri ve zehri Şarâb-ı reyĶânî ile Şürb olunur ise Ķav-min zu'umu üzere les'a-i 'akrebden menfa'at-i beyyine ile nâfi' olur. [201b]

On Altıncı Faşl Ķarf-i 'Aynda Olan Kelâm-ı Müşebba'dır Ve Bu Faşlda Biz Otuz İki Devâ Zîkr Eyleriz İnşâallâhu Ta'âlâ

[Evvelkisi] Ar'ar: عرعر

Fi'l-Mâhiyyeti: Denildi ki 'ar'ar serv-i cebelîdir. Onun bir Şınıfı ŐaĶîr ve Şımf-ı âĶeri kebîr olur.

et-TaĶu: Ķarr ve yûbse mâildir. Ve Ķabb-ı 'ar'ar derece-i ülâda Ķarr ve

derece-i şâniyede yâbistir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Müsahhîn ve mülattıf ve müfeşşîdir ve şemeresi ma'a-tilke'l-havâşş kabıddır ve şeceresinin eczâ-i säiresinde o kabđ yoktur.

Ālātu'l-Mefâşılı: Şedh-ı 'adale ceyyiddir.

A'đâu's-Şadrı: Göğüs ağrısına ve öksürüğe ceyyiddir.

A'đâu'l-Ġidâi: Ālātu'l-mefâşılda ve a'đâ-ı ğidâda olan süddelere nâfi' dir, onları tenkıye ve süddelerini teftih eder ve şürben mi'deye ceyyid olur ve mi'de nefhine dahi nâfi'dir.

A'đâu'n-Nefdi: Bevli ve şamsı idrâr eder. Ve habbı ihtinâk-ı rahime ve evcâc-ı rahime nâfi'dir.

es-Sümümü: Les'-i hevâmmın đararını sağır ve kebîrden hangisi tedhîn olunsa def' eder ve o ikisinin şecerlerinden biri tedhîn olunsa hevâmmı ve zübâbı o beytten şard eder.

İkincisi 'Aşa'r-Râi: عصی الراعي

el-Mâhiyyetü: Batbât dedikleri nebtir; onun erkeği ve dişisi olur ve erkeği akvâ olur.

el-Havâşşu: Onda kabđ vardır ve fakin cüz'-i mâisi ekşerdir. Ve mevâdd-ı munşabbeyi onun red'ci ekşer olmakla o devâ müceffif zann olunur. Ve onda nezf-i demi men' kuvvesi vardır.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Filiğamûniye ve humreye ve nemleye đimâd olur ve evrâm-ı kûrûha cidden nâfi' olur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Cırâhât-ı tariyyeyi idmâl eder.

A'đâu'r-Re'si: Onun 'uşâresi kulakta tevellüd eden kurdu katl eder ve kûrha-i üzünü tecfif eder.

A'đâu's-Şadrı: Onun suyu nefş-i deme nâfi' olur.

A'đâu'l-Ġidâi: O devâ müberreden iltihâb-ı mi'de için đimâd olunur.

A'đâu'n-Nefdi: Dem-i rahimin nezfini men' eder ve kûrûh-ı em'âya nâfi' olur. Ve Diskürîdüs zu'm eder ki 'aşa'r-râi bevli idrâr edip haşr şâhibine 'âfiyet ihdâş eder.

Üçüncüsü 'Abeyşerân: عبيشان

Ba'dı nüshada muharrerdir ki:

el-Māhiyyetü: Bir devâdır ki onu bilmedim.

el-Havâşsu: Muhallildir.

A'ḍāu'r-Re'si: Dimāğa 'arıda olan emrâd-ı bāride nāfi'dir ve bi-ḥasebi'l-bürüdet hâdis olan zükâma dahi māni'dir.

A'ḍāu'l-Ayni: Onun suyu başarı hiddetlendirir.

Dördüncüsü 'İlk: علك

el-Māhiyyetü: Biz bundan aḳdem 'ilk-i enbâṭ ve rātiyānec ve sāir 'ulūкта tekellüm eyledik.

et-Ṭab'u: 'İlkü'l-enbâṭ hārrdır ve ba'dehu 'ilk-i serv ve ba'dehu rātiyānec dahi hārrlardır.

el-Havâşsu: Muhallildir. Ve rātiyānec ve 'ilk-i servin taḥlîli 'ilk-i enbâṭın taḥlîlinden eşedd deḡildir her ne kadar onlar 'ilk-i enbâṭtan eşjan olur ise.

Beşincisi 'Arṭanîşâ: عرطنيشا

el-Māhiyyetü: O nebtten müsta'mel olan onun aşlıdır ve o nebt buḡür-ı meryemdir, biz onda bundan aḳdem tekellüm eyledik. Dîşkürîdüs der ki 'arṭanîşânın ḡımmaş aḳmâ'i gibi aḳmâ'ı vardır ve varaḳı kerneb varaḳı gibi olur ve aşlı liftin aşlı gibi olur. Ve muşannif der ki bu şıfat fî-zamāninā bizim bildiḡimiz 'arṭanîşânın şıfatı deḡildir, bizim 'arṭanîşâ dediḡimiz bir keşif ve ḳaşır şevktir, onun aşlı ebyaḳdır, onun ile şūf ḡasl olunur ve zikri āṭı havâşş bizim bildiḡimiz 'arṭanîşânın havâşşıdır ve benzer ki Dîşkürîdüs'un kelāmını lügat-i Yūnān'dan terceme eden mütercim ḡaṭā eylemiştir.

el-Havâşsu: Muhallil ve muḳaṭṭı'dır.

Ālātu'l-Mefāşılı: İki verik aḡrılarına ceyyiddir.

A'ḍāu'r-Re'si: Mu'atṭıstır, ḡaşemi ve süded-i mişfâtı tefṭiḡi şedîddir.

A'ḍāu'l-Ġidāi: İnçkırıḡı def' eder.

A'ḍāu'n-Nefdi: Cenîni isḳâṭ eder.

es-Sümümü: Onun ṭabîḡi lüsûf üzere kılınır ve kezâlik şürbü dahi nāfi'dir.

el-Ebdālî: Cenîni isḳâṭta ve sümüma menfa'atte onun bedeli zerāvend-i ṭavîl ve ḡabbu'l-ütrücc ve fūzenec olur.

Altıncısı 'Uşfur: عصفور

el-Mâhiyyetü: Nebât-ı ma'rûftur. Onun varakı tıvâl-i müriff³²⁴ ve haşın olur, müşevvektir ve sâkının tülü iki zirâc miqdârı olur ve ru'usu ru'üs-ı 'afâr gibi müdevverdir ve zehri za'ferâna şebîh ve nevri ebya'ddır ve ba'dı nev'i aħmere dârib olur velâkin şımf-ı evvelden müsta'fil olur ve onun zehri ba'dı kerre ta'âm ile isti'mâl olunur.

et-Tab'u: Derece-i ülâda hârr ve derece-i şâniyede yâbistir.

el-Havâşşu: Onda ma'a-indâc kabd-ı mu'tedil olur.

ez-Zinetü: Kelefi ve behakı tenkıye eder.

el-Kurûhu: Hall ile kuvâbâ üzere kılınır.

A'dâu'r-Re'si: Berri 'uşfurdan 'asel ile itti'hâz olunan le'tüh şıbyânın kulâ'ına nâfi'dir.

Yedincisi 'Unşul: عنصل

el-Mâhiyyetü: Başal-ı fârdır, onun varakı süsen varakı gibidir ve onun sevâda dârib dühnü vardır.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede hârr ve yâbistir.

el-Havâşşu: Muqattı'dır ve onda lüzüce-i muhrika vardır.

ez-Zinetü: 'Asel ile ma'cün kılınıp dâu's-sâleb ve'l-hayye üzere va'd olunur.

A'dâu'n-Nefesi: Hall-i 'unşul halkı ya'nî boğazı huşünetli eder ve laħmı-nı şalâbetli kılar ve haşrecede ve su'âl-i müzmine ceyyiddir.

Sekizincisi 'Âkırkarhâ: عاقرقرا

el-Mâhiyyetü: O nebtten müsta'mel olan aşı ve köküdür ve 'âkırkarhâ o köktür.

el-İhtiyâru: Onun ecvedî hârr olup lisânı muhriq olanlardır ve onun hacmi işba' kadrinde olur.

et-Tab'u: Benim vüşük ve itimâd eylediğim ba'dı kimse zu'm eyledi ki 'âkırkarhâ hârr ve laftıtır velâkin emr onun dediği gibi değildir belki 'âkırkarhâ derece-i şâlişede hârr-ı yâbistir.

324 "Müriff" haşın ya'nî huşüneti hasebiyle münkabıd ve müteşennic değildir belki mebsüttür.

el-Havâşşu: Mağ olunsa balgâmı celb eder ve kuvve-i muhriqası vardır. Ve zeyt ile bedene mesh olunsa 'arâkı idrâr eder.

Ālātu'l-Mefâşılı: 'Ākırkarhânın kendi ile ve tabîhî ile ve dühnü ile tedellük eylemek a'sâbda olan müzmin istirhâya ve haderine nâfi' olur ve küzâz mu'tâdi olanlara küzâz 'urûduna mâni' olur.

A'dâu'r-Re'si: Mişfât südedi ve haşemi teftîhi şediddir. Ve tabîhî veca'-ı esnâna ve huşûşan berdden 'arîd olan veca'-ı esnâna nâfi'dir. Ve 'ākırkarhânın sirkesi hareket eden dişleri şedd eder ya'nî 'ākırkarhâ hâl ile tabh olunup o maḥbûh femde imsâk olunsa o menfa'at hâşıl olur.

el-Hummayātu: Nâfiği olan kimse kable'n-nevbet 'ākırkarhâ ve zeyt ile ma'an delk olunsa nâfiğe nâfi' olur gerek o nâfiç ma'a'l-ḥummâ ve gerek bilâ-ḥummâ olsun ikisine dahi nâfi' olur.

Dokuzuncusu 'İnebü's-Şa'leb: عنب الثعلب

el-Mâhiyyetü: Devâ-ı ma'rûftur.

el-İhtiyâru: Onun aşnâfı beştir ve müstâmel olan aḥḍaru'l-varâk ve aşferü's-şemere olanlardır.

et-Tab'u: Derece-i ūlâda bârid ve derece-i sâniyede yâbistir ve onun muḥaddir olan şınfı derece-i şâlisinde bârid ve yâbistir.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşşu: Onun bostânisinde berd-i muḥabbıđ vardır. Ve bir cinsi dahi muḥaddir ve münevvidir, hışâlinde afyûna benzer lâkin afyûndan kuvvette dâiftir. Ve bir cinsi dahi kâtildir.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Zâhirde ve bātında hâdiş evrâm-ı hâddeye cem'an dımâd-ı ceyyid olur. Evrâm-ı hâdde-i bātıme için mâ-ı 'inebü's-şaleb şürb olunur. Ve onun suyu isfîdâc ve dühn-i verd ile ḥumret ve nemleye dımâd kılınır. Ve aşlının lihâsının tecfif-i şedîdi vardır.

A'dâu'r-Re'si: 'İnebü's-şaleb ecnâsından cins-i muḥaddirden on iki ḥabbeden ekşer şürb olunsa cünün îrâş eder. Ve mâ-ı 'inebü's-şaleb ile ğargara evrâm-ı lisâna nâfi' olur. Ve uşülünün lihâsından bir mişkâl şarâb ile şürb olunsa nevmi celb eder. Ve 'inebü's-şaleb nâ'imen daḳḳ olunup maşdü'un re'sine dımâd olunsa nâfi' olur ve aşl-ı üzünde ya'nî kulak dibinde olan evrâmı ḥucub-ı dimâğ evrâmını taḥlîl eder ve kaṭüren veca'-ı üzüne nâfi' olur.

A^cdâu'l-^cAym: Münfecir olan garbı sağaltır. Ve cemî'an aşnâfının 'uşâ-resi hattâ münevvim olan şıfının 'uşâresi ile iktihâl olursa başarı hiddetlendirir.

A^cdâu'n-Nefdi: Onun ecnâsından muhaddir olan cinsin bezri bevli idrâr eder ve külâyı ve meşâneyi idrâr hasebiyle tenkıye eder. Ve cemî'an aşnâfının hangisi ile ihtimâl olursa dem-i haydın nezfini kaçır eder. Müberridâtandır, ihtilâmı men^c eder.

es-Sümümü: Ecnâs-ı 'inebü's-şalebden kâkünc ve bostânî ve muhaddir olan cinslerinden gayri cins-i âher vardır ki ondan dört mişkâl ekl eden kimseyi o cins 'inebü's-şaleb katl eder. Ve dört mişkâlden noğşân ekl eylese cünün îrâş eder. Ve o nev^c kattâlden 'inebü's-şaleb menâfi'inden tağmîdinden mâ-^cadâ bir menfa^cat [202a] yoktur ve onu tenâvül eylemekten hâdiş olan âfetlerden tağayyür-i 'akl ve şubâtan mâ-^cadâ a'râd-ı muğirre-i sâirenin çararı mâ-ı 'asel saqy olunmakla tedârük olunur, zîrâ mâ-ı 'asel o marağlara şifâ olur.

Onuncusu 'Anber: هنبر

el-Mâhiyyetü: Denildi ki 'anber deryâda bir çeşmedir, ondan 'anber seyelân ve cereyân eder, amma 'anber deryânın zebedi ya'nî köpüğü veyâhüd deryâda vâkı^c bir dâbbenin revşî dedikleri ba^cddir.

el-İhtiyâru: Ecvedî eşheb-i kavî-i Selâhâtidir ve ba^cdehu ecved azrak ve ba^cdehu aşfer olanlardır ve erde'î esved olur. Ve ba^cdı kerre 'anbere gâşş olunur, caşş ve şem^c ve lâzen ve mendâ³²⁵; eczâ-i mezkûreden ma^cmül 'anber-i esved-i redî kılınır. Ve ba^cdı kerre esved-i redî 'anber ecvâf-ı semekten hurûc eder, zîrâ semek deryâda 'anberi ibtilâ^c eder ve 'anberin merâreti semeki katl eder ve semek-i meyyit ecvâfından 'anber-i esved-i redî ahz olunur.

et-Tab'u: Hârr-ı yâbistir, benzer ki hârâreti derece-i sâniyede ve yübüseti derece-i ülâda ola.

el-Havâşsu: Teshîn-i laţifi olmakla meşâyıha nâfi^c olur.

ez-Zinetü: Mendâdan bir şıf vardır ki eli boyar ve boyası zâil olmakla kabîhü'l-levn olan şa^crın levnini işlâh eder.

325 "Mendâ" 'anber-i esvede derler.

A^cdâu'r-Re'si: Dimāga ve havāssa nāfi^cdir.

A^cdâu'n-Nefesi: Kâlbe cidden nāfi^cdir.

On Birincisi ^cÜd: عود

el-Māhiyyetü: Ma^crûftur. Onun haşebi ve uşülü olur ve haşebi Şîn ve Hind ve ^cArab bilâdlarından gelir. Ve denildiği üzere şalâbet ve telezüzde şalâyeye ya'nî üzerinde cevher sahq eyledikleri emles ve berrâk taşa benzer Ve ba^cdısı münakka^t ve sevâda nâzırdır, rāyihası tayyib olur ve onda kab^d ve merâret vardır ve onun kışrı vardır, ke-enne üzerinde o kışr cilde müşâbihtir.

el-İhtiyâru: ^cÜdün ecved-i aşnâfi Mendelî şınıfıdır ve ^cüd-ı Mendelî bilâd-ı Hind'in evâsıtından me^clûb olur. Ve ba^cdehu ecvedi Hindî tesmiye olunan şınıf olur ve bu şınıf-ı Hindî cebelî ve uşülî olur, bu şınıf şiyâba a^cba^k ve elşak olup onunla tebhîr olunan şiyâbda kaml ya'nî kehle tevel-lüd eylemez ve o vechten Mendelî şınıfından fâdıl olur ya'nî Mendelînin ^cıtriyyeti ekşer olur ve Hindî cihet-i mezkûreden efdal olur. Ve ba^cdı nâs Mendelî ile Hindî-i fâdîlî fark eylemezler. Ve Semendürî ^cüdü efdal-i ^cüddandır. Ve Semendür bilâd-ı Hind'in sefâli ve âheri bilâd-ı Şîn'in evvelidir. Ve ba^cdehu ecved-i Kamârîdır. Ve ^cüd-ı Şanfî sefâleden bir şınıftır. Ve bunlardan sonra ecved ^cüd-ı kâkûlî ve berrî ve kat^cıyy-i Şînî olur ve ona ka^dmürî dahi tesmiye olunur. *Ba^cdı nüsahta "ka^dmürî" bedeline "kaş-mürî" vâkı^k olmuştur.* Ve celâyî ve kamtâyî ve levâmî ve rî^tâk ka^dmürîden dün olur. Ve Mendelînin ^câmmesi ve ekşeri ceyyidedir. Ve Semendürînin ecvedi azrak ve rezîn ya'nî ağır olup mâ-ı gâlîzi keşîr olmakla nâr üzere bâkî olan ve levninde beyâd olmayanlar olur. Ve bir kavm kaşmürînin esvedini azakî üzere taf^dîl eylediler. Ve Kamârînin ecvedi beyâddan nakî ve ^cârî olan esved olup mâ-ı gâlîzi keşîr olmakla ağır ve nâr üzere bâkî olanlardır. Ve bi'l-cümle ^cüdün ecvedi suya rüsüb edip gayr-i tâfî olanlardır, eger tâfî olup onun hayâtı ve rûhu olmaz ise o ^cüd redîdir. Ve ^cüd braz eşcârdır ki arda defn olunup ta^caffün edince kadar terk olunur, kaçan haşebe ta^caffün edip ^cüd-ı hâliş haşebeden hâliş ve nakî kalsa i^hrâc olunur.

et-Tab'u: Bi-ḥasebi'r-re'yi'l-muşannif derece-i şāniyede ḥārr ve yābistir.

el-Havāşşu: Laḫtîr ve südedi müfettiḫ ve riyāḫı kāsir ve faḍl-ı ruṭübeti müzhib ve müzildir, aḫşāyı taḫviye eder ve aḫḍāya menfa'ati olur.

ez-Zîmetü: 'Udu maḍḡ nühket-i femi cidden taṭyîb eder ve femi tanzîf ve taḫîr eder.

Ālātu'l-Mefāşılı: Aḫşābı taḫviye eder ve aḫşāba dühniyyet ve lüzücut-i laṭife ifade eder.

Aḫḍāu'r-Re'si: Dimāḡa cidden nāfi' ve ḫavāssı muḫavvî olur.

Aḫḍāu'n-Nefesi: Ḳalbi taḫviye ve tefrîḫ eder.

Aḫḍāu'l-Ġidār: 'Uddan bir buçuk dirhem miḫḍārı şürb olursa miḫdeden 'ufunetli ruṭübeti izāle ve miḫdeyi ve kebedi taḫviye eder.

Aḫḍāu'n-Nefdi: Onda taḫbı 'aḫl kuvvesi vardır ve züsenṭariyāya nāfi'dir ḫuşuşan züsenṭariyā sevdāvî ola.

On İkinci 'Urūḫ-ı Şabbāḡin: عروق صباغين

el-Māhiyyetü: Ma'rūftur.

et-Tab'u: Derece-i şāniye varınca kadar ḥārr ve yābistir.

el-Havāşşu: Onda cilā-i kavî vardır.

Aḫḍāu'r-Re'si: Onu maḍḡ yecā'-ı ešnāna nāfi'dir.

Aḫḍāu'l-Ayni: 'Ayni ḫiddetli eylemekte cidden nāfi'dir ve ḫadeḳanın ḫuddāmında olan māi ve beyāḍı cellādır.

Aḫḍāu'l-Ġidār: Südedden ḫādiş olan yereḳāna nāfi'dür ḫuşuşan enīsün ile ve şarāb-ı ebyaḍ ile isti'māl oluna.

On Üçüncü 'Unnāb: عناب

el-Māhiyyetü: Bir nev' şecerenin şemeresidir ki ekşeri Cürċān diyārında ve onun mā-dünunda olur ve mā-dünunda olanlar Cürċāniden aşḡar ve menfa'atte eḳall olur.

el-İḫtiyāru: Aḫzam olanlar ecved olur.

et-Tab'u: Derece-i ūlāda bāriddir ve ruṭübet-i yübüsette mu'tedil ve ḳalilen ruṭübeti māildir.

el-Ef'ālū ve'l-Havāşşu: Dem-i ḫārrın ḫiddetine nāfi'dir. Ben zann ederim ki onun menfa'at-i mezkūresi dem-i şafrāvīyi taḡlīzi ve telzici ḫasebiy-

le olur. Ve ba'çılar zann eylediler onun menfa'at-i mezkûresi demi ğasli ve taşfiyesi ile olur ve ben o kavle meyl eylemem. Ve onun ğidâiyyeti yesîre ve hağmı 'asîrdir ve bu bâbda ceyyid olan kavlı Câlînüs kavlidir, zîrâ o fâğıl dedi ki hıfz-ı şihhatte ve izâle-i marağda 'unnâbda bir eşer görmedim, ancak ondan gördüğüm eşer 'usr-i hağm ve kılet-i ğidâiyyettir.

A'đâu 'ş-Şadri: Şadra ve riyeye nâfi'dir.

A'đâu 'l-Ġidâi: Mi'deye redî ve hağmı 'asîrdir.

A'đâu 'n-Nefdi: Tahmînen bir kavm dedi ki külâ ve meşâne veca'larına nâfi'dir.

On Dördüncüsü 'Afs: عنص

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur, lügât-i Türkîde mazu derler. Ve o devâ ba'çı bilâdda olan şecere-i kebîrenin şemeresidir ve o şemerenin ba'çısı ğağda iken şecerinden aħz olunur, saĝır ve muğarris olur, mülezzizdir, şukbesi yoktur ve ba'çısının daresi ve telezzüzü olmaz belki emles ve hafiftir ve şukbesi vardır.

el-İhtiyâru: Ecvdi fi'c ve rezîn ve şulb olanlardır ve ammâ aşkaru'l-levnin kuvveti kalîledir, nâr üzere ihrâk olunur.

et-Tab'u: Derece-i ülâda bârid ve derece-i şâniyede yâbistir.

el-Havâşsu: Kâbdı şediddir ve ru'ubâtı seyelândan men' eder ve cevheri arđı-i bâriddir.

ez-Zinetü: Mâ-ı 'afs şa'rı şâbiĝ olur ve şa'rı ğasl dahi eyler.

el-Hurâcu ve 'l-Kurûhu: Hall ile 'afs kuvâbaya tîlâ kılınır ve kuvâbâyı o tîlâ izâle eder. Ve 'afs saħk olunup laħm-ı zâid üzere saçılso laħm-ı zâidi idmâr eder.

A'đâu 'r-Re'si: Ru'ubât-ı fâsideyi lisâna ve lişâta seyelândan men' eder ve külâ'a ğuşuşan şıbyânın külâ'ına nâfi'dir ve ğuşuşan hall ile isti'mâl olunna. Ve esnânın ekkâline vağç olunsa nâfi' olur.

A'đâu 'n-Nefdi: 'Afs saħk olunup saħîki su üzere saçılır, kurûh-ı em'â ve ishâl-i müzmin için o su şürb olunur ve kezâlik aĝdiye ile ekl olunsa yine onlara nâfi' olur.

On Beşincisi ʿUlleyk: عليق

el-Mâhiyyetü: Baʿdılar zuʿm eylediler ki ʿulleyk ʿavsecdir. Ve ʿulleyk in bir sınıfı dahi vardır ki ona ʿulleyku'l-kelb derler, onun zeytûn gibi şemeresi vardır ki onun dâhilinde şûf gibi nesne olur.

el-İhtiyârü: Onun ʿuşâresi şemste ʿağd ve tecfif olursa aqvâ olur.

et-Tabʿu: Bârid ve yâbistir. Onun nağice olan şemeresinde harâretün-mâ vardır.

el-Havâşşu: Bi-cemrî-i eczâihî kâbîd ve müceffiftir, ona binâen onun varakı eḳall olur.

ez-Zinetü: Onun şecerinin dalları varakları ile tabh olursa şaʿrı şâbig³²⁶ olur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Varakı ile nemle dımâd olursa onu saʿydan menʿ eder ve cemre üzere vadʿ olursa ceyyid olur ve onun hultı gâliz olur. Ve o iki nevʿ ʿulleyk tecfif olursa kabd-ı zâhir ile kabd eder ve zehresi dahi kabd eder. Ve ʿulleyk in aşlında maʿa'l-kabd letâfet vardır ve ona binâen haşâtı tefit eder.

el-Hurâcu ve'l-Ḳurûhu: Başta olan ḳurhalara nâfiʿ ve cirâhâti müdmildir. [202b]

Aʿdâu'r-Reʿsi: Onun evrâkı madḡ olursa lişâtı şedd eder ve ḳulâcı saḡaltır. Ve kezâlik onun şemere-i nağicesinin kendi ve ʿuşâresi ve varakı femin evcâc-ı hârresine şifâ olur ve yapraḡı başta olan ḳurhaları saḡaltır ve şemeresini keşret üzere tenâvül şudâc icâb eder.

Aʿdâu'l-Aym: Nütû-ı ʿayna nâfiʿ olur.

Aʿdâu's-Şadri: Eczâ-i ʿulleyk nefş-i deme nâfiʿ olur.

Aʿdâu'l-Ġidâr: Varakı ile miʿde-i daʿife dımâd olunmakla takviye olunur ve daʿfi ile her ne kadar vârid olan mevâddı kabüle miʿde müstaʿidde ise takviye hasebiyle dâfiʿe defʿ eder.

Aʿdâu'n-Nefdi: Baṭnı ʿaql eder. Ve ʿulleyk-ı kelb şemeresi içinde olan şüfe aḡz ve tabh olursa o şüfe baṭnı ʿaql eder ve ruṭbet-i raḡimin seyelân-ı müzminesini kaṭʿ eder ve maḳʿadede nâbit sâilü'd-dem bevâsire dımâd olursa nâfiʿ olur. Ve ʿulleyk in kendi ve zehresi ḳurûh-ı emʿaya ve istiṭlâka ve tefit-i haşâta nâfiʿ olur luṭfları hasebiyle.

es-Sümümü: Fertâs denmekle maʿrûf ḡayvânın neḡşine muvâfiḳ olur.

On Altıncısı 'Avsec: عوسج

el-Mâhiyyetü: 'Ulleyktir veyâhüd 'ulleyğin hılâlinde ve aralarında olur.

el-Evrâmu: Cemî'an aşnâfının varakları ile cemre ve nemleye dımâd olunmak nâfi'dir.

On Yedincisi 'Ankebüt: عنكبوت

el-Mâhiyyetü: Hayvân-ı ma'rûftur.

el-Havâşsu: Örümceğin beyti cirâhat üzere vaç olunsa nezf-i demi kaç eder.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Kurûh üzere örümceğin nesci vaç olunsa kurhayı teverrûmden men' eder.

A'dâu'r-Re'si: Beyti galîz ve ebyad olan örümceğin ağı dühn-i verd ile tabh olunup kulağa tağtır olunsa onun veçâfını teskîn eder.

el-Hummayâtu: Ba'dılar dediler ki nesc-i anekbüt ba'dı merâhime hâlt olunup ve bir kıt'a hırka-i kettân onunla telîh olunup cebhe ve şudgayn üzere yapıştırılrsa hummâ-ı gıbba berâ'et hâsıl olur. Ve bir kavm dahi zann eyledi ki evi keşif ve ebyad olan örümceğin nesci bir deriye bağlanıp 'unuğa veyâhüd 'ağuda tağtik olunsa hummâ-ı gıbba nâfi' ve Dîskürîdüs re'yi üzere hummâ-ı rib'e nâfi' olur.

On Sekizincisi 'Ades: عدس

el-Mâhiyyetü: Cins-i vâhidi me'küldür, 'ades denmekle ma'rûf ve meşhûr olan o me'küldür. Ve 'adesin bir cinsi dahi berrîdir, mürr olur, harâret-i zâhiresi vardır ve onda yübs ve kabđ-ı kalîl vardır. Ba'dı nü-sahta "tahlîl" dahi muharrerdir. Ve o 'ades Dîskürîdüs kavli üzere bir nev' haşîşedir ki kâmeti tavîle, ağsânı keşîre, kuğbânı mürtefi'a, varakları seferceliyye ve aţvel ve adyağtır ve o evrâkta huşûnetün-mâ vardır ve beyâda mâildir ve o 'ades zer' olunur ve cibâl-i Taberistân'da keşî-rü'l-vücûd olur ve ona ism-i 'ades ile tesmiye olunup 'adesü'l-hayye diye hayyeye nisbet olunur ve o diyâr ahâlîsi lisânî üzere ona mâr-mercuvâ ıtlâk olunur ve onun habbı 'ades-i şağîr mişlli olur ve guluf-ı tavîl içinde hurûc eder.

el-İhtiyâru: Ecved-i 'ades nuçcu esra' ve ebyağ-ı 'arîd olup vâkı' olduğu suyu tesvîd eylemeyenlerdir. Ve vâcib olur ki 'ades tabh olunup cidden inđac oluna.

el-Tab'u: Câlînüs dedi ki 'ades harr ve yübste mu'tedildir veyâhüd yesîren harârete mâildir, ona binâen 'adesten 'inde'l-ekl ve mi'dede ve mi'deden inhidârında âkiline bürüdet 'arıda olmaz.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: 'Ades neffâhtır, kuvve-i kâbîda ve kuvve-i câliyeden mürekkebdır, ahlâm-ı rediyye irâ'et eder. Ve kışrının kabdı keşîrdır ve bi'l-cümle eczâsında nefh-i keşîr vardır, demi tağlîz eder ve o dem 'urûkta cereyân eylemez ve o tağlîz ile bevl ve şamş kalîl olur ve keşk-i şa'îr ona müdâdd olmakla ikisi cem' oldukça mecmû'dan hâdiş olan ğidâ efdal-i ağdiyeden olur ve ikisi cem' oldukça vâcib olur ki keşk-i şa'îrin kadri 'adesten eķall ola. Ve kezâlik 'ades sîk dedikleri baktı ile cem' olsa yine efdal-i ağdiyeden olur, zîrâ onlar dahi biri birine dıddlar olmakla ta'dîl olunurlar ve onlarda sa'ter ve fûzenec kılınır. Ve 'adesin şerrişî nemek-sûd ya'nî pastırma ile tabh olunan 'ades olur. Ve 'ades tabh olunduktâ vâcib olur ki 'adesin menn-i vâhidine yedi menn su ilkâ olunup cidden inđac oluna.

el-Evrâmü ve'l-Büşürü: 'Ades hall ile tabh olunup hanâzîr ve evrâm-ı şulbe üzere dımâd olunsa onları tahlîl eder ve onda hem red' ve hem cem'-i midde kuvvesi vardır. Ve ikşâr-ı tenâvülû sereşanı ve şakîrûs tesmiye olunan evrâm-ı şulbeyi tevlîd eder.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: 'Ades hall ile tabh olunup onunla kurûh-ı 'amîķa tağmîd olunsa hûbş-i kurûhu kal' eder ve vesahî kalîl olur. Ve eger kurhâ 'azîme olur ise kuşûr-ı rummân ve o mişli akbağ olan edviye ile isti'mâl olunur. Ve kurhâ ekkâle ise ve nemle ve cemreden 'arîd şikâķ ise 'ades mâ-ı baħr ile isti'mâl olunur.

Âlâtu'l-Mefâşılı: A'sâba redîdir. Ve niķris üzere sevîķ ile dımâd olunsa nâfi' olur. Ve 'adesi tenâvülde ikşâr olunsa cüzâm irâş eder.

A'đâu'l-Ayn: Onu ikşâr-ı tenâvül zulmet-i 'ayna mü'eddî olur şiddet-i tecfîfî sebebinden. Ve kaçan iklîlû'l-melik ve sefercel ve dühn-i verd ile dımâd olunsa 'aynın verem-i hârrına şifâ olur.

A'đâu'n-Nefesi: İhtikân-ı demden şedyde hâdiş olan verem üzere 'ades mâ-ı baħr ile tabh olunup dımâd olunur.

A^cdâu'l-Güdâr: Hağmı ‘usretli olur ve mi‘deye nefhi ve şikâli hasebiyle şakıldır. Ve kaçan otuz ‘aded mercimek takşır olunup bilâ-kışr ibtilâ‘ olursa denildiği üzere istirhâ-i mi‘deye nâfi‘ olur. Ve ‘adese tatlı hâlt eylemek câiz olmaz, zîrâ kebidde süded-i keşire irâş eder. Ve recf olunur ki ‘ades istiskâyâ nâfi‘dir, eger şahîh ise onun nef‘i tecfifi hasebiyle olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Bilâ-kışr tabh olursa batnı ‘aql eder ve kışrı ile tabh olursa ve mâ-ı ulâ irâka olursa batnı ishâl eder. Ve ma‘a'l-kışr suda tehriye olunca kadar tabh olursa mukaşşerden ekser ‘aklı olur, zîrâ kışrında kuvve-i kâbîda cidden şedide olur. Ve ‘adesin ‘aklı eşedd olur eger hindebâ ve lisân-ı hamel ve hamkâ ile şiddet-i hudretinden esved tesmiye olunan salk ile tabh olunur ise veyâhüd verd ile kavâbıddan biri ile tabh olunur ise lâkin kable't-tabh selk-ı ceyyid ile selk olunmak şartı ile ve eger ceyyiden selk olunmadan tabh olunur ise batnı tahrik eder. İklim-i melik ve sefercel ve dühn-i verd ile maq‘ade veremi için ‘ades dimâd kılınır. Eger verem-i maq‘ade ‘azîm olur ise akbağ olan edviye ile dimâd olunur. Ve ‘ades-i berrî ki ‘ades-i mürr demikle ma‘rûftur, demî ishâl eder. Ve ‘ades demî tağlîzi hasebiyle bevli ve tamsı taklîl eder ve min-ciheti't-takşır bevlinde âfeti olanlar elbette ‘adese takarrüb eylesinler. *Ba‘dı nüsahata “takşır” be‘deline “takşir” vâkif olmuştur.* Ammâ ‘ades-i mürr bevli ve tamsı tahdir edip idrâr eder. Ve ‘ades-i berrî hall ile istîmâl olursa ‘usr-i bevle nâfi‘ olur, zahîri ve mağşı teskin eder.

On Dokuzuncusu ‘Asel: عسل

el-Mâhiyyetü: Tûlûdendir velâkin o ıall-ı hafiftir, zehr üzere ve gayriye vâki‘ olur ve onu naħl iltikâf eder. Ve o ıall bir nev‘ buhârdır ki cevve şuşud eder ve cevvede nuğc bulup halâvet kesb eder ve berd-i leyl ile tağalluz edip ‘aselen nüzül eder ve onun cirmi hafı olur ve ba‘dı kerre cibâl-i Kaşrân‘da olduğu gibi ‘asel kemâ-hüve ‘asel nüzül eder. Ve hacer ve şecerden mevdi‘-i nüzülü hasebiyle o ‘asel muhtelif olur ve zâhiren nüzül eyleyen ‘aseli insân iltikâf eder. Ve ıall-ı hafiyi naħl iltikâf edip ‘aselen ihrâc eder. Ve ben zann ederim ki o ıall-i hafinin ‘asel olmasında taşarruf-ı naħlin medhali vardır. Ve naħlin o ıallı iltikâfmm sebebi miqdâr-ı kifâyesi ile hâlen tağaddî edip bâkîsini iddihâr için olur. Ve ecnâs-ı naħlden bir cins dahi vardır ki harâfetli ve semmiyyetli olur.

el-İhtiyâru: ‘Aselin ecvedi o ‘aseldir ki şâfî ve hâlâveti şâdık ve râyihası tayyib ve harâfete ve humret-i metîne mâil olup *ba’dı nüsahta “metîn” bedeline “münîr” vâkıf olmuştur*, raqîk ve lezic-i gayr-i munkatıf olmaz. Ve denildiği [203a] üzere bi-hasebi'l-evkât ‘aselin ecvedı rebtî olanlardır ve ba’dehu şayfî ecved olur ve şitâi olur.

et-Ta’bu: ‘Asel-i nahl derece-i sâniyede hârr ve yâbistir ve ‘asel-i taberzed ve ‘asel-i kaşab derece-i ülâda hârrdır ve gayr-i yâbistir ve câizdir ki derece-i ülâda ratb ola.

el-Ef’âlî ve ’l-Havâşşu: Kuvve-i câzibesi vardır, efvâh-ı ‘urûku feth eyler ve ‘umktan cezbi hasebiyle ru’übâtı câlî olur ve luhûmdan ‘ufûnet ve fesâdı men’ eder.

ez-Zinetü: ‘Asel ile telatthuh kamlı ve srbânî ya’nî kamlin yavşağını men’ eder ve katl eder. ‘Asel ma’â’l-kuşt husûşan mürr kefele le’ülh olur. Ve darbenin bâzincâniyyetü’l-levn âşârına ‘asel ma’â’l-milh le’ülh nâfi’ olur.

el-Kurûhu: Vesiha ve gâire olan kurûhu tenkıye eder. Tağalluz edince kadar tabh olunan ‘asel cirâhât-ı tariyyeye ilşâk olunur. Ve ‘asel şibt ile tel’ülh olursa kuvâbâyı berâ’et olur.

A’đâu’r-Resi: Milh-i ‘enderâm ile hal olunup kulağa taqtir olursa ru’ubetini tenkıye edip tecfif eder ve sem’i takviye eder. Ve hırrif ve semmiyyetli olan ‘aseli şemm eylemek ‘aklı izâfe eder, o ‘aseli eklin ‘aklı izâlesi bi-tarıkı’l-ülâ olur.

A’đâu’l-’Aym: Zulmet-i başardan ‘ayna cilâ olur.

A’đâu’ş-Sadrı: Onunla tağannük ve tağargur havânîkı ibrâ’ eder ve iki levzeler nâfi’ olur.

A’đâu’l-Ğıdâr: Mâ-ı ‘asel mi’deyi takviye eder ve şehveti fetk eder.

A’đâu’n-Nefdi: ‘Asel-i kaşab batnı telyîn eder. Ve ‘asel-i taberzedde telyîn yoktur. Ve rıgvesi menzûr olmayan ‘aselin nefhi olur ve batnı ishâl eder; kaçan rıgvesi ahz olursa nefh ve ishâli kalil olur. Ve ‘asel-i ma’büh batnı tahtir eylemez belki mübalğamînin batnını ishâl eder ve gıdâiyyeti ekser olur. Ve mâ ile ma’bühun idrâr-i bevlî ekser olur. Ve biz deriz ki ‘aselin kendi ve kezâlik mâ-ı ‘asel tenfîz-i gıdâya kâdir olur ise batnı ‘aklı eder ve eger gıdâyi hareket üzere bulup gıdâiyyete kılet-i isti’dâdını rü’yet ederse batnı itlak eder.

es-Sümümü: Dühn-i verd ile 'asel müsahhanen şürb olunur ise hevâmm neşînden ve afyûn şürbünden nâfi' olur. Ve 'asel la'ç olunsa kelb-i kelib 'ağdasına ve fuṭr-ı kıttâl ekline 'ilâc olur. Ve 'asel-i maṭbûḥ sümüma nâfi' dir ve eger onu ekl ile kay' eder ise taḥalluş eder. Ve şemmi ta'fîse mü'eddi olan 'asel-i ħırrif ekl olunsa bağteten zehâb-ı 'aqlı ve 'araç-ı bâridi icâb eder ve onun 'ilâcı semek-i mâlih tenâvül edip üzerine edrümâli şürb etmekle kay' eylemek olur. Ve denildi ki kıadr-i maḥşuş 'asel ma'a's-semn ekl olunsa semm-i kıâtil olur.

Yirmincisi 'Uşer: عشر

el-Mâhiyyetü: Şecere-i A'râbiyye-i Yemâniyyedir ve yetü'âtm birisidir. Ve ħikâye olundu ki 'uşerden bir nev' vardır ki onun gölgesinde cülüs edenler helâk olurlar.

et-Tab'u: Derece-i sâlişeye varınca kadar ħârr ve yâbistir ve yübüseti derece-i râbri'ada olanları dahi olur.

el-Havâşsu: Kıabdı mü'tedildir.

ez-Zinetü: Onunla tıllanın sa'feye ve kıübâya nef'i olur.

A'đâu'r-Re'si: Şıbyânın ağızlarına 'arid olan kıulâ'a 'asel ile tıllâ olunsa onu izâle eder.

A'đâu'n-Nefdi: Baṭnı ıtlâk ve em'âyı cidden id'âf eder.

es-Sümümü: 'Uşerden bir şımf vardır ki onun zıllında kıu'üd eden kimse mutağarrır olur ve ba'đı kerre o kıâ'idi kıatl eder, ondan ihtirâz vâcib olur. Ve lebeninden üç dirhem şürb olunsa iki günde kebid ve rişeyi teftüt edip dağıtmakla kıatl eder.

Yirmi Birincisi 'Aķreb: عقر

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

A'đâu'r-Re'si: 'Aķârib evcâ'-ı üzünden cidden nâfi' olur.

A'đâu'n-Nefdi: 'Aķreb-i muḥraq şürb olunsa meşâne ve kıülâda ħâdis olan ħaşâtı teftüt eder.

Yirmi İkincisi 'Azāye: عظامه

el-Māhiyyetü: Sāmm-ı abraş gibi bir hayvandır velâkin 'azāyenin levni ahđar, hareketi batı, elvāni muhtelif olur. Ve ba'dılar zu'm ederler ki 'azāye nāra duhūl eylese muhterik olmaz ve onun kuvvet-i da'ifesi vardır zerārîh gibi hāzinede hıfz olunur. 'Azāyenin em'ası ihrāc ve eli ve ayağı ka' olup 'asel içinde maḥzūn kılınır.

Yirmi Üçüncüsü 'Un'ili: عنعلي

el-Māhiyyetü: Dīškūrīdūs dedi ki un'ili şelcem-i bostānīdir, onda olan kelāmi biz bābu'ş-şine te'hir eyleriz.

Yirmi Dördüncüsü 'Alūşis: عالوشش

el-Māhiyyetü: Bir nev' nebātür ki cemī'-i eşyāda kırrayşa benzer velâkin o nebātın varakının melâseti eşedir ve onun varakı ferk olursa ondan cidden müntine olan rāyiha-i fayiha olur ve onun zehr-i diğākı ve firfirī semer-i şıgārı olur ve tarıkte ve harābatta ve sibābatta nābit olur.

el-Havāşşu: Cūsā ve şalābeti onun kuvveti tahlil eder.

el-Kurūhu: Kurūh-ı habise vü akileye nāfi' olur.

el-Evrāmu ve'l-Büşūru: Evrām-ı seretāniyyeye nāfi' olur ve kezālik ḥanāzire ve evrām-ı sāireye dımād olunur.

A'đāu'r-Re'si: Varak ve qudbānının kuvvesi ḥalf-i üzünde ve levze-teynde olan vereme nāfi'dir.

Yirmi Beşinci 'Āliyūn: عاليون

el-Māhiyyetü: 'Āliyūna bir kavm 'alāriyūn tesmiye ederler, o isimler icmād-ı lebenden müştak kılınıp ona tesmiye olundu, zīrā o nebāt infeha gibi lebni icmād eder. Ve o nebātın varakı ve qudbānı ḥarbiyān varakına ve qudbānına şebīh olur. *Ve ba'dı nüshada "ḥarbiyān" bedeline "senderüyā" vākt olmuştur.* Ve onun bir nev' zehri vardır ki şufrete māil ebyad ve diğāk ve keşif ve keşir ve tayyibü'r-rāyiha olur ve o nebāt ācām ve ğiyādāda nābite olur.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Onun zehri ile çimâd olunsa inficâr-ı demden cidden nâfi' olur.

el-Ğurûhu: Kezâlik onun zehri ve varakı ħarħ-ı nâra nâfi' olur.

Âlâtu'l-Mefâsîlî: Dühn-i verd ile müttehaz olan ħayrûfî ile o nebât ħalt olunup beyâd olunca ħadar milħ ile kesr olunur ve o devâ ta'aba ve i'yâya nâfi' olur.

A'ċâu'n-Nefdi: Ķavmin zu'muna göre onun aşlı ŧehvet-i cimâ'ı tehyic eder.

Yirmi Altıncısı 'Urħûb: عرقوب

el-Mâhiyyetü: Dîŧkürîdüs zu'm eyledi ki 'urħûb bir nebâtür ki onun ŧaħâyıku'n-nu'mân varakına müŧâbih varakı olur ve o varak müŧaħħak ve tavîl olur ve onun aşlı müstedîr ve me'kûl olur. Ve ondan bir dirahmî miħ-dârî ŧarâb ile ŧûrb olunsa ri'yâhî tahlîl eder. Ve zikr olundu ki o nebâtın bir ŧımf-ı âħeri olur ki onun aħsânı dikâk olur ve o aħsân üzere mülûħiye varakı gibi varak olur ve o aħsânın etrafından bir ŧey' gelir ki kürkiyy denmekle ma'rûf ŧayr re'sine ve mînkârına müŧâbih olur ve onun ŧinâ'a-ı tıbbda nef'i yoktur ve belki onun menfa'ati ŧinâ'a-i uħrâda olur, bu maħâmda onu zikr eylemek bize lâyiħ olmaz.

A'ċâu'n-Nefdi: Ondan bir dirahmî ŧarâb ile ŧûrb olunsa raħimde olan ri'yâh-ı nâfiħayı cidden tahlîl eder.

Yirmi Yedincisi 'İzâm: عظام

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur, kemik ma'nâsına.

el-Havâşşu: 'İzâm-ı muħraħa, muħallile ve müceffifedir.

ez-Zinetü: Denildi ki geyiħin veyâħûd esedin kemiħi ile barâŧ üzere tîlâ olunsa nâfi' olur.

A'ċâu'r-Re'si: Denildi ki insân kemiħi ŧar' için ŧaħy olunur Câlînûs dedi ki bir insân var idi ki maŧrûc olunan nâsa sırren insân kemiħini ŧaħy eder idi ve onlardan ŧar' zâil olup o ŧabîbe ŧar' iŧâbet eyledi.

A'ċâu'l-Ğidâi: Denildi ki teysin ka'bı sikencebîn ile ŧûrb olunsa tħâli izâbe eder.

A^cdâu'n-Nefdi: Denildi ki teysin ka'bü bâhî tehyîc eder. Ve sūq-ı baqarın muhraķı nezf-i demi ve istiqlāk-ı baṭnı kaṭc eder.

Yirmi Sekizincisi ^عİneb: عنب

el-Māhiyyetü: Ma^crūftur.

el-İhtiyāru: ^عİneb-i ebyaḍ ^عineb-i esvedden aḥmed ve memdühtur eger şifāt-ı säirelerde berāber olurlar ise ya'nî metānet-i varaķında ve ḥalāvette ve ğayri şifatlarda müsāvî olurlar ise. *Baḍı nūsaḥta "esved" bedeline "aḥ-mer" vāk' olmuştur.* Ve kaṭāfından sonra iki ğün terk olunan ^عineb kaṭāfi ğününde olan ^عinebden ḥayrlı olur.

et-Tab'u: Üzümün kabuğu bārid ve yābistir ve ḥaḍmı baṭıdır ve ḥaşvı [203b] ḥārr ve raṭbdır ve ḥabbı bārid ve yābistir.

el-Havāşsu: Üzüm kesildiği vakte tenāvül olunur ise nefḥi olur, ammā kışrı muḍammer olunca kadar ta'lik olunan üzüm ğıdā-i ceyyid olur ve onun ğıdāsı killet-i redetinde ve kesret-i ğıdā'iyyette incire şebîḥ olur ve ğıdāiyyeti her ne kadar kesre ise lākin incirin ğıdāiyyetinden eķall olur. Ve ^عineb-i naḍicın ḍararı ^عineb-i ğayr-i naḍicib ḍararından eķall olur. Ve kaṭan ^عineb münḥaḍım olmasa ondan tevellüd eden ğıdā ya'nî ḥılt-ı ficc niyy olur. ^عAlā-ḥālihi ekl olunan ^عinebin ğıdāsı aşırinin ğıdāsından eķser olur velākin aşırin nüfüzu ve inḥidārı esra^c olur. Ve ^عineb-i kābıdı ta'likin taḥliyesi recā olunur, ammā ^عineb-i ḥāmiḍ ta'lik olmakla ondan ḥalāvet recā olunmaz. Ammā zebîb ya'nî kuru üzüm kebid ve mi^cdenin şadīķidir.

A^cdâu'n-Nefdi: ^عİneb ve zebîb çekirdeği ile ma^can em^cā veca'larına ceyyid olur. Ve zebîb külā ve meşāneye nāfi^c olur. Ve vakt-i kaṭāfında ^عineb baṭnı taḥrîk eder ve nefḥi olur. Ve bi'l-cümle ^عineb meşāneye muḍırr olur.

Yirmi Dokuzuncusu ^عAraķ: عرق

el-Māhiyyetü: ^عAraķ demin o māiyyeti olur, ona şadīd-i mirārî muḥālaṭa eylemiştir. Vācib olur ki ^عaraķı isti^cmāl cefāfından muḥaddem ve ruṭübeti bākīye iken ola. Ve bi-ḥasebi'l-ḥayvān ^عaraķ muḥtelif olur ve onda taḥlîl-i ğayr-i yesîr vardır.

A^cdâu'r-Re'si: Muşārîṭinin ya'nî ğüreşçilerin ^عaraķı ürbiyye veremini taḥlîl eder.

A'ḍāu'ş-Şadrı: Güreşçilerin 'arak-ı yâbisi dühn-i hınnâ ile şedyin vere-mi üzere vaḍ olunup veremi taḥlîl olunur ve dühn-i verd ile şedyde câmid olan lebene nâfi' olur.

Otuzuncusu 'Azîz-i 'An'ateli: عزيز عنتملي

el-Mâhiyyetü: Denildi ki 'azîz-i şağîr ve 'azîz-i kebîr kañtûriyün-ı kebîre itlâk olunur ve onlarda olan kelâmı bâbu'l-kâfa te'ḥîr eyleriz. Ammâ 'azîz-i 'an'atelinin beyânı budur ki Dîşkürîdüs dedi ki o devâ şelcem-i bostânîdir ve onda olan kelâmı bâbu'ş-şîne te'ḥîr eyleriz.

Otuz Birincisi 'Ûdu'ş-Şalîb: عود الصليب

el-Mâhiyyetü: Dîşkürîdüs zû'm eyledi ki 'ûdu'ş-şalîbe ba'ḍı nâs zû'l-eşâbi' tesmiye ederler. Ve o devâ bir nebâtür ki onun iki şibr miḳdârı sâkı olur, o sâktan şu'ab-ı keşîre teşâ'ub eder. Ve onun erkeğinin varakı şâh-bellût varakı gibidir, dışisinin varakı semerbiyün varakı gibi olur ve ğuluf-ı levz gibi onun ğulufu olup sâk câmbine o ğulufun işrafı olur ve kaçan o ğılâf münfetiḥ olsa ondan bir nev' habb zuḥûr ve ḥurûc eder ki dem mişli aḥmer ve keşîrû'l-a'dâd ve şîğâr olup habb-ı rummâna müşâbih ve müşâkil olup o ḥubûb-ı ḥumf esnâsında beş veyâḥûd altı 'aded firfiriyete nâzır habb-ı esved olur. Ve erkeğinin aslı ğılaz-ı işba'da ve tûlü bir şibr kaḍrinde olur ve levni ebyaḍ ve mezâkında kaḍ olur. Ve dışisinin aslı için belâlîte müşâbih şu'ablar olur, o şu'ab yedi veyâḥûd sekiz 'aded olur ḥuñşâ uşûlü mişli.

A'ḍāu'r-Re'si: 'Ûdu'ş-şalîbin ḥubûbundan on beş ḥabbe mâ-ı qarâtîn ile şûrb olunsa kâbüsa nâfi' olur.

A'ḍāu'l-Ġidār: Kemâ-hüve bâkıye iken ekl eylemek mi'de lez'ine nâfi'dir.

A'ḍāu'n-Nefdi: Ba'de'n-nifâs ebdânları nazîf olmayan hatunlara 'ûdu'ş-şalîbin aslından levze miḳdârı saḳy olunsa idrârî ḥasebiyle onları fuḍûl-i tamştan tenkıye eder ve kaçan şarâb ile şûrb olunsa veca'-ı erḥâmdan nâfi' olur ve kezâlik baḥn ve meşâne ve külâ veca'larından ve yereḳândan nâfi' olur. Ve şarâb ile taḥḫ olunup şûrb olunsa baḥnı 'aḳl eder.

Ve onun ħabb-ı aĥmerinden on ħabbe veyâĥûd on iki ħabbe şarâb-ı kâbîd ile şûrb olunsa raĥimden nefz-i demi kaĥ eder ve şıbyân onu ekl veyâĥûd şûrb eylese onların ĥaşâtlarını giderir. Ve onun on ħabbesi şarâb-ı  aseli ile şûrb olunsa veca -ı erĥâmdan ĥadiş olan iĥtinâka cidden nâfi  olur.

Otuz İkincisi  Aren: عرن

el-Mâhiyyetü: Dîşkürîdüs zu m eylediki  aren bir nebâtır ki onun varaķı  ades-i şaĥir varaķına benzer velâkin varaķ-ı  adesten aŗvelidir ve onun bir şibr t lünde sâķı vardır ve zehri aĥmerdir. Ve Dîşkürîdüs dedi ki o nebât emâkin-i raŗbe-i mu aţtaleda nâbit olur ve ba dı bilâdda o nebât mevcüdedir.

el-Havâşşu: Onun varaķı zeyt ile dîmâd olunsa  araķı idrâr eder.

el-Evrâmu: Daķķ olunup dîmâd kılınşa cirâĥâtı ve büsür-ı m ltehibeyi taĥlil eder.

A dâu'n-Nefdi: Kaĥan şarâb ile şûrb olunsa taķtîr-i bevlden cidden ber et ĥaşil olur.

Otuz Üçüncüsü  Akerü'z-Zeyt: عكر الزيت

el-Mâhiyyetü: Nuĥâs-ı Kıbrîsîden m tteĥaz inâ  içinde  aker-i zeyt taĥaluz edince ĥadar taĥb olunsa ve  asel kıvâmında olsa ĥuĥadın şâlih olduĥu nesneye o dahi şâlih olur ve ĥuĥaddan belki efdal olur.

A dâu'r-Re si: Şeĥîn olunca ĥadar mâ-ı ĥışrım ile taĥb olunsa ve maŗb hu ile te ekk l  olan dişler telţîĥ olunsa onları ĥal  eder.

A dâu'l-Ayni: Edviye-i  ayna ba dı kerre idĥâl olunur.

A dâu'n-Nefdi:  Aker-i zeyt  atîķ oldukĥa cevdeti artar ve ondan ittiĥâz olunan ĥuķne maķ adeye ve ĥur ĥ-ı raĥime nâfi  olur.

 lâtu'l-Mefâşılı: M ftiren isti mâli veca -ı maŗşala nâfi dir.

On Yedinci Faşl Ĥarf-i Fâda Olan Kelâm-ı M şebba dır Bu Faşlda Biz Otuz Üç  Aded Devâ Zikr Eyleriz

[Evvelkisi] Fıĥda: فضة

Fi'l-Mâhiyyeti: Ma r fe ve meş re ve ma deniyyedir.

et-Tab'u: Müberrid ve müceffiftir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşsu: Habeş-i fıdda cidden kâbıddır ve onda cezb ve tahtlil vardır ve onun sühâlesi edviye-i uhrâ ile ruṭübât-ı leziceye nâfi' olur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Cereb ve hikkeye cidden ceyyid olur.

A'dâu'r-Re'si: Sühâlesi ahlât-ı uhrâ ile beḥara ya'nî ağız kokusuna nâfi' olur.

A'dâu'l-Aym: Fıddadan maşnû' mîl ile iktiḥâl olunsa ebşârî ziyâde eder ve 'aym cilâlandırır.

A'dâu's-Şadri: Sühâlesi ahlât-ı uhrâ ile ḥafaḳâna nâfi' olur.

İkincisi Felencmûşk: فلنجمشك

el-Mâhiyyetü: Bir kavim zürm'eylediler ki felencmûşk merzencüştan ve nemmâmdan ağdâdır ve yübsté eḳall olur. *Ve b'âdı nüshalarda* زعم قوم *bedeline* قال الفهلما *ve* اغدى *bedeline* اعرب *vâkıf olmuştur.* 'Abd-i mütercimin zann ve ḥisbânî üzere *bü nüsha eşaḥḥtır, zîrâ felencmûşk ağdiyeden değildir, "ağdâ" ıtlâkı ona münâsib olmaz.*

A'dâu'r-Re'si: Munḥurlarda ve dimâğda olan şüddeleri tılâen ve şemmen ve eklen teftûḥ eder.

A'dâu'n-Nefdi: Şürben ve tılâen bevâsîfe ceyyid olur.

Üçüncüsü Fânîz: فانيد

el-Mâhiyyetü: Kaşab-ı sükkerin 'uşâresi şehîn olunca kadar taḫḫ olup onun maṭbûḫ-ı şehîninde fânîz ma'cûl kılınır ve onun 'amel ve şan'atı Kirmân sancağında vâkıf Mekrân nâhiyesi bilâdında olur, âḫer bilâdda fânîz şinâ'ası olmaz lâkin Mekrân'dan ba'de'l-'amel Sicistân'a naḳl olunur evâil-i zamânda mu'câd olduğu üzere, ona binâen onu fânîz-i Siczi-i ḥazâinî diye zıkr ederler. Fi'l-ḥaḳıka Sicistân'da fânîz şinâ'ası olmaz. *Suyûfî Lübbü'l-Lebâb'da der ki* سجنستني بكسرتين وسكون *وقد يقال* غير قياس *الى سجستان على* وزاء الى سجستان *بالكسر والسكون*

el-İhtiyâru: Ecved olan ebyaḍ ve diḳâḳ-ı ḥazâinî olanlardır. *Ḳânûn nüshalarında "ḥazâinî" mu'ceme olan ḥâ ve zâ ve hemze ile vâkıf olmuştur velâkin b'âdı müfredât-ı mu' teberede muḥarrerdir ki fânîz iki kısımdır, eḫa-*

dühümā Siczī ve āheri [204a] Harrānīdir. Lübbü'l-Lebāb'da muharrerdir ki الحَرَاني بالفتح والتشديد الى حران مدينة بالجزيرة وبالضم والتخفيف الى حران سكة باصبهان
et-Ṭab'u: Derece-i ūlāda hārr ve raṭbdır ḥuṣūṣan fānīz-i ebyad kaṭ'an raṭbdır.

el-Ef'ālū ve'l-Havāṣṣu: Sükkerden ağlaz ve keṣīren eḥarrdır.

A'dāu'n-Nefesi: Su'āle ceyyiddir.

A'dāu'l-Ġidār: Denildi ki mi'deden riyāhī kāsir ve ruṭūbātī nāṣiftir ḥuṣūṣan zencebīl ile isti'māl oluna.

A'dāu'n-Nefdi: Baṭnı müleyyindir, raḥim ve em'ā berdine nāfi'dir.

Dördüncüsü Fū: فو

el-Māhiyyetü: Nebāt-ı ma'rūftur, 'azīmü'l-varaḳ kerefs varaḳı gibi olur ve onun bir zirāc miqdārı veyāḥūd dahi ekber sāk-ı emlesi olur ki o sāk nā'im ve ğalīz olur, a'lāsı işba' ğilazında olur ve o sāk urcuvānī ve zū-'aḳd olur ve onun nerces gibi veyāḥūd nercesten ekber ezḥārī olur ve onun beyādında firfir gibi levn olur ve aṣlının esfeli şu'aba müteṣā'ib olur ve aşlında 'ıṭriyyet vardır ve kuvveti sezāba şebihdir ve denildi ki kuvveti eşyā-ı keşīrede sünbüle müşābihdir.

el-Havāṣṣu: Aşlının kuvveti müsaḥḥinedir.

A'dāu'n-Nefesi: Veca'-ı cenbe nāfi'dir.

A'dāu'n-Nefdi: Bevli idrār eder yābisen şürb olunur ise ve maṭbūhan şürb olunsa ṭamṣı idrār eder ve onun idrārı sünbül-i Hindī ve sünbül-i Rūmī idrārından ekşer olur ve bu devāda idrār keyfiyyeti fāhişe gibidir.

Beşincisi Fūfel: فوفل

el-Māhiyyetü: Onun kuvveti şandal kuvvesine qarībdır ve *ṭab' ile olan nüṣhada yazılan budur.*

el-Māhiyyetü: Fūfel Hind'de bir nebātın semeresidir ki onun şekli cevz-i bevva şekline müşābihdir lākin fūfelin levni aḥmer ve kesri şediddir ve kesri vaktinde eczāsı teferrük eder ve onda rāyiḥa-ı tayyibe zuhūr eder ve onu ehl-i Hind ṭib-i nükhe için tenāvül eder ve esnānı taḥmīr eder ve onun kuvvesi şandal kuvvesine qarīb olur.

et-Ṭab'u: Derece-i şāniyede bārid ve yābistir.

el-Havâşşu: Bi-kuvvetin müberriddir ve hem kâbîddir.

el-Evrâmu: Hârr ve gâlîz olan veremlere ceyyiddir.

A^cdâu'l-^cAym: Gözlerinde iltihâb olanlara muvâfîk olur. Ve 'ayna onun-
la dîmâd olursa tabakât-ı 'ayndan mevâddi men^c eder.

A^cdâu'n-Nefdi: Tîlâen batnı imsâk eder.

Altıncısı Fâğire: فاغره

el-Mâhiyyetü: Bir habbdır ki hımmaşa müşâbih olur ve onun mahleb
gibi lübbü olur. Ve denildi ki onun cevfind e şehdâ nec gibi habb olur belki
şehdâ necden ekber olur; süfâleden ya'nî Hind'in süfâlesinden haml olunur.

et-Tab'u: Derece-i şâlisede hârr ve yâbistir.

el-Havâşşu: Onda kabd ve tahlîl vardır.

A^cdâu'l-Ğidâr: Bârid olan kebîdi ve mi^cdeyi muşlih edviyeye duhûl eder
ve sũ⁻i istimrâ-i bâride nef'i olur.

A^cdâu'n-Nefdi: İshâl-i bâride nef'i olur ve batnı 'akl eder.

Yedincisi Fûvvehü's-Sabbâga: فوه الصباغة

el-Mâhiyyetü: Ma^crûftur, ta^cmî 'afis olur.

el-Havâşşu: Kuruğu bi-irtidâlin câli olur. Ve hall ile kuvâbâ üzere vad^c
olursa berâet hâşıl olur ve kezâlik beñak-ı ebyad üzere telîh olunup şifâ
olur ve cildi her nev^c eşerden tenkıye eder.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Mâ-ı qarâtîn ile saqy olunup 'ırk-ı nesâya nâfi^c olur ve
o fâlice dahi nâfi^c olur ki onunla hisste âfet ola. Ve darbe ve sakta için onun
bir dirhemi iki dirhem râvend-i şînî ve bir kadeh nebîz ile saqy olunur.

A^cdâu'l-Ğidâr: Onun mîvesi sikencebîn ile evrâm-ı tîhâl için saqy olu-
nur, kebîdi ve tîhâli tenkıye eder ve südedini tefîh eder ve bu fi'l o devân m
hâşşıyyeti olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Bevli şedîden idrâr eder hattâ ba^cdı kerre dahi dem ibâle
eder. Ve vâcib olur ki o devâyı şûrb eden kimse her gün istihmâm eyleye ve
kaçan o devâ ihtimâl olursa tamşı idrâr ve cenîni ihdâr ve inzâl eder.

es-Sümûmu: Ma^ca'l-varak ağşanı neş-i hevâmma nâfi^c olur.

Sekizincisi Fencenceşt: فنجنجشت

el-Mâhiyyetü: Onda olan kelâm bâbu'l-bâda penc-engüşt maddesinde mürür eyledi.

Dokuzuncusu Füll: فل

el-Mâhiyyetü: Devâ-i Hindî-i ma'rûftur, onun kuvveti yebrûh ve lüfâh kuvveti gibidir.

A'ḍâu'r-Re'si: Onunla ḍimâd olunsa şudâ'a nâfi' olur.

Onuncusu Fülful: فلفل

el-Mâhiyyetü: Cālînûs dedi ki onun şemerinin evvel-i tahtı dâr-ı fülfuldür ve ba'dehu ḥabb-ı fülfulden munfaşıl olur ve ona binâen dâr-ı fülful ertab olur ve ona binâen dâr-ı fülful ekl edenleri evvel-i zevkında lez' eylemez belki evvel-i zevkından kalîlen sonra lez' eder. Ve fülfulün aşlı kusta şebîh olur. Ve fülful-i esvedin ḥarâfeti eşedd ve ebyaḍın ḥarâreti ve ruḩbeti eşedd olur. Ammâ bir kavm zu'm ederler ki fülful cefâf ile esved olur ve onda olan cezb kuvvesi sakıt olur, ammâ fülful-i ebyaḍda şedîden cefâf olmamakla onun kuvvesi bâkıye olur.

el-Taḩu: Derece-i râbî'aya varınca kadar ḥârî ve yâbis olur.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Onda cezb ve taḩlil ve cilâ vardır ma'a'z-zebîb maḍğ olunur ise ve balgâmı kal' eder ve balgâm-ı lezici istîşâl ve külliyyen istihlâk eder. Ve fülful müsekkinât-ı veca'dan olur ve aşabı teşḩîn eder ve eşihhâya muvâfiḩ olur.

ez-Zinetü: Naṩrûn ile behâka cilâ olur ve yine naṩrûn ile isti'mâl olunsa tehzîl eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Zift ile isti'mâlî ḥanâzîri taḩlil eder.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Aşabı ve aḍalâtı onun teşḩîmine bir nesne müvâzî ve müşâkil olmaz.

A'ḍâu'r-Re'si: ḩall ile esnâna nâfi' olur.

A'ḍâu'l-Ayn: Fülful-i ebyaḍ ekḩâlde vâkı' olur ve aşana cilâ olur. Ve kaçan daḩḩ olunup kebid-i meşvî üzere saçılrsa ve mâi ile iktihâl olunsa aşâyâ cidden nâfi' olur.

A'ḍâu's-Şadri: Le'ûḩkatta isti'mâl olunsa su'âle ve evcâ'-ı şadra muvâfiḩ olur. Ve ḩunâḩ için ma'a'l-âsel taḩannûk olunsa nâfi' olur ve riyeyi tenḩiye eder.

A^cdâu'l-Ğidâr: Münakkî ve hâdım ve müşehhî olur. Ğarın varağ-ı tarîsi ile şürb olursa mağş ve nefhe nâfi^c olur. Şürben ve tılâen hâll ile verem-i tihâle ceyyid olur. Ve fülful-i ebyad mi^cdeye aşlah ve mi^cdelyi taqviyesi eşeddır. Ve dâr-ı fülful bi-sühületin ta^câmı ihdâr eder.

A^cdâu'n-Nefdi: Bevlı idrâr ve cenîni ihdâr eder ve ba^cde'l-cimâ^c zer^ci ifsâd ve bi-kuvvetin o nutfeyi menfa^catten men^c eder ve onun kalîl ve keşîri sakmünyânın hilâfı üzere ıtlâk eder ve menîyi tecfîf eder, ammâ dâr-ı fülful bâhı ziyâde eder ru^ctubet-i fadliyyesi hasebiyle. Ve Ğarın varağ-ı tarîsi ile şürb olursa mağşa nâfi^c olur.

el-Hummayâtu: Ma^ca'd-dühn bedene mesh olursa nâfi^cde nâfi^c olur.

es-Sümümü: Fülful-i ebyad tiryakâtta vâki^c olur ve kezâlik dâr-ı fülful nehş-i hevâmma nâfi^c olur ve dühn ile tılâ olursa dahi o nehş nâfi^c olur.

On Birincisi Fülfulü'l-Mâ: فلفل الماء

el-Mâhiyyetü: Bir ney^c haşîşedir ki suda nâbit olur ve suya qarîb olur, onun mezâkında fülfuliyyet vardır ve onda hiddeî yoktur.

el-Ef^câlü ve'l-Havâşşu: İshân-ı kâfi ile teshîñ eder velâkin teshîñ-i fülfulden onun teshîni e^call olur.

On İkincisi Fülful-müye: فلفل مويه

el-Mâhiyyetü: Denildi ki fülful-müye fülfulün aşlıdır.

el-Havâşşu: Denildi ki evcâ^c-ı bārideye ve teşennüce onun menfa^cat-i şedidesi vardır.

Ālātu'l-Mefâşlı: Ni^ckrise nâfi^cdir.

A^cdâu'n-Nefdi: Onun kılınca ve riyâh-ı bāride de hâşşıyyeti vardır.

On Üçüncüsü Fesürîkûn: فسوريقون

el-Mâhiyyetü: Ma^crûftur, onun tecfîfi kulku^cta^crm tecfifinden eşeddır ve ma^ca-hâzâ lez^ci e^calldır ve hem eltaftır.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Dîskürîdüs dedi ki onun ile cereb tılâ olunup hammâmnda ğasl olursa onun menfa^cat-i zâhiresi olur.

On Dördüncüsü Fâşerâ: فاشرا

el-Mâhiyyetü: Hezâr-ceşâna derler ve ona kermetü'l-beydâ dahi derler.

eṭ-Ṭab'u: Derece-i şâlişeye varınca kadar hârr ve yâbistir.

el-Ef'âlî ve'l-Havâşsu: Câlî ve hırriftir ve tecfîf ve telṭifi vardır ve işhâ-nı mu'tedildir.

ez-Zînetü: Zâhir-i bedeni onun aşlı kirsenne ve hülbe ile şedîden câlî olur ve tenkıye ve taşfiye eder ve kelefî ve kuruhtan bâkıye kalan âsâr-ı sūd-ı sâireyi izhâb ve izâle eder ve kezâlik fâşerâ zeyt ile teherrî edince kadar ṭabh [204b] olursa o ef'âlî işler ve taht-ı 'aynda olan kühbe-i demi dahi izâle eder.

el-Evrâmu ve'l-Büsûru: Aşl-ı fâşerâ şevâlîli ve büsür-ı lebeniyyeyi kaṭ ve şarâb ile dâhısı teskîn ve evrâm-ı sulbeyi tahlîl ve dübeyleyi tefcîr eder. Ve otuz gün miqdârı beher yevm ondan üçer üsûlûsât hall ile şürb olursa verem-i tihâli tahlîl eder ve ma'a't-ün onun dımâd dahi tihâle nâfi' olur ve şarâb ile taḍmîd dâhısı teskîn eder.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Kurûh-ı rediyye üzere ma'a'l-milh aşl-ı fâşerâ ile dımâd olunur. Ve âkiletü'l-laḥm olan merâhimē idhâl olunur. Mütekarrih ve gayr-i mütekarrih cereblerde onun şemeri leṭūhan isti'mâl olunur ve onu o leṭūh taḳşîr eder.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Şarâb ile aşl-ı fâşerâ dımâden 'izâmî ihrâc eder. Ve ondan küllü yevmin bir dirâhmî fâlic için şürb olunur ve şürben ve ṭlâen sedh-ı 'aḍal için dahi isti'mâl olunur.

A'ḍâu'r-Re'si: Küllü yevmin ondan altı dirâhmî şürb olursa şar'a ve se-dere nâfi' olur velâkin ahyânen 'aklda tahlîṭ ihdâş eder.

A'ḍâu'n-Nefesi: Baḍı kerre ondan 'asel ile le'ûḳ ittiḥâz olunup muhtenikinde³²⁷ ve fesâd-ı nefes ve su'âl ve veca'-ı cenb aşhâbında isti'mâl olunur. Ve fâşerânın 'uşâresi hınta-i maṭbūha ile şürb olursa lebeni iksâr eder.

A'ḍâu'l-Gıdâi: Câlînüs dedi ki fâşerânın evvel-i ṭulû'unda eṭrâfi ekl olursa kabḍı sebebiyle mi'deye nâfi'dir velâkin onda miqdâr-ı ḳalîl merâret ve ḥarâfet olmakla mi'dede ḥurâḳa ihdâş eder.

A'ḍāu'n-Nefdi: Evvel-i tülû'unda o nebâtın kalbi ekl olunsa bevli idrâr ve batnı ishâl [eder.] Ve onun aşlı bir dirahmî sakı olunsa cenîni katl eder ve ihtimâl olunsa cenîni ihrâc eder. Ve tabîhinde cülûs rahîmi tenkıye eder. Ve 'uşâresi balgâmı ishâl eder. Ve o nebât tihâl için edviye-i ceyyideden olur.

es-Sümûmu: Onun aşlından bir dirahmî ef'î nehşine nâfi'dir ve bi'l-cümle hevâmmin nehşine nâfi'dir.

el-Ebdâlî: Onun bedeli kendi vezninde olan derûnec ve bir vezninin sülûsâmı miqdârı besbâse olur.

On Beşincisi Fâşerşin: فاشرشين

el-Mâhiyyetü: Denildi ki fâşerşin dahi fâşerâ cinsindedir, onun leblâb-ı kebîr varaķı gibi varaķı olur ve kökünün taşfası kara ve içerisi sarı olur.

el-Havâşsu: Onun ef'âli fâşerâ ef'âli gibi olur fakin ondan ad'af olur.

A'ḍāu'l-Mefâşılı: Fâşerâ gibi fâşerşin dahi falice nâfi'dir.

A'ḍāu'r-Re'si: Onun kalbi evvel-i matla'ında ekl olunup şar'a nâfi' olur.

A'ḍāu's-Şadri: Şar'ı tenkıye eder.

A'ḍāu'n-Nefdi: Fâşerşin nebtî evvel-i tülû' u zühürunda ekl olunsa bevli ve haydı idrâr eder.

On Altıncısı Ferbiyûn: فربيون

el-Mâhiyyetü: O devâ bir şamga-i hâddedir ki onun kuvveti üç veyâhüd dört seneden sonra müteğayyir olur. Ve o şamganın 'atîķi şufrete ve şukrete dârib olur. Ve zeyt içinde idâfeyi sühület ile kabûl eylemez, 'atîķin o idâfeyi kabûlü ancak şu'ûbet ile olur. Ve ferbiyûn-ı hadîs bu huşûşlarda 'atîķin hilâfî üzere olur. Ve bac'dılar dediler ki ferbiyûn bâķilâ-i muķaşşer ile bir vi'ada kılınsa kuvveti maḥfûza olur ya'nî mürûr-ı eyyâm u sinîn ile müteğayyir olmaz.

el-İhtiyârü: Onun ceyyidi hadîs ve şâf ve levni şukrete dârib aşfer olup râyihâsı hâdde ve şedîdetü'l-harâfet olanlardır, bâķileri anzerût ve şamg ile mağşüştür.

et-Tab'u: Hârrdır. Ve onda bir kuvvet vardır ki lañfe ve muñriqa ve cel-lât olur. Ve onun hadîşinin işhâni hiltît işhânından eşeddir, ma'a-hazâ hiltît işhânında şumûğdan bir şamğ yoktur.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Ferbiyün efâvîh ile ma'mûl olan ba'dı eşribeye hâl olunur ve ırk-ı nesâya onun nef'i olur ve kuşür-ı ızâmı isti'mâli gününde tarh eder velâkin vâcib olur ki 'azmın eñrafında olan lahm dühn içinde teftir olunan kayrûti ile himâye olunup ba'dehu ferbiyün 'azmda isti'mâl oluna. Ve ferbiyün ile fâlic ve haderi olan 'udv temrih olunur ve cidden nâfi' olur.

A'đâu'l-Aym: Ferbiyün ile iktihâl olunsa câliye olur ve 'aynda olan mâ-ı azrakı tañlil eder velâkin cemî'an nehârda lez'î dâim olur ve ona binâen 'asel ile ve sâir şeyâfât ile hâl olunur.

A'đâu'n-Nefdi: Mâ-ı aşfere ve berd-i külâya nâfi' dir ve aşhâb-ı külünca dahi nâfi' dir. Ve tayyibü'r-râyiha olan ba'dı büzür ile ve mâ-ı 'asel ile ferbiyünün şerbet-i vâhidesi üç üsûlûsât olur. Hüz der ki ferbiyün fem-i rañimi dâmm-ı şedîd ile dâmm eder hattâ iskât-ı cenîn için isti'mâl olunan edviyeyi iskâttan men' eder. Ve yine Hüz dedi ki veriklere nâşib olan balğam-ı lezici işhâl eder ve kezâlik zahr ve em'âya nâşib olan balğam-ı lezici dahi işhâl eder denildiği üzere.

es-Sümümü: Ba'dılar dediler ki bir kimseyi hevâmmdan biri nehş eylese o menhüşun re'sinin ve nevâñi-ı re'sinin cildesi şakğ olunur hattâ kıñfi zâhir olunca kadar ve o şamğ ya'nî ferbiyün sañğ olunup onun meshûku o şakğa idhâl olunup hayt ile dikilir ve bu tedbîr ile ona mekrüh işâbet eylemez. Ferbiyündan üç dirhem miğdârı şürb olunsa mi'deyi ve mi'âyı takrih edip üç günde katl eder.

On Yedincisi Fuñrâsâliyyün: فطر اساليون

el-Mâhiyyetü: Kerefs bâbında zikr olundu.

On Sekizincisi Fâğıye: فاغيه

el-Mâhiyyetü: Bâbu'l-hınnâda zikr olundu.

On Dokuzuncusu Fîl-zehrec: فیلزهرج

el-Mâhiyyetü: Bu devâ şecerü'l-ḥudaḍdır ve onun fülful gibi şeme-resi vardır ve ḥudaḍ ba'ḍı kerre ondan mütteḥaz olur ve ba'ḍı kerre dahi zirişkten ittiḥâz olunur ve a'râbî nev'î âḥerdir. Ve fîl-zehrecin kuvveti ondan mütteḥaz ḥudaḍ kuvvetine karîb olur velâkin yesîren ondan ḍa'îf olur.

ez-Zînetü: Onunla şa'ra tîlâ olunsa şa'rı takviye eder.

A'ḍâu'l-Ġidâi: O şecerin fûrû'u ḥall ile ṭabḥ olunup ṭihâl için şûrb olunur ve ona nef'-i bâliğ ile nâfi' olur, kezâlik o maṭbûḥ yereḳân için dahi isti'mâl olunur.

A'ḍâu'n-Nefdi: Varaḳının ve fûrû'unun ṭabîḥi ḥayḍı idrâr eder ve kendisi dahi varaḳ ve fûrû' gibidir. Ve şemeresinden maṭras³²⁸ miḳdârı şûrb olunsa keşîren ḥılt-ı balġamîyi ishâl eder.

Yirmincisi Ferâsiyûn: فراسيون

el-Mâhiyyetü: O devâ bir nev' ḥaşışe ve zehredir ki levni aḥmer ve ṭa'mı mürr olur.

et-Ṭab'u: Artiyâsûs dedi ki onun ishânı ve teḳfîfi kavî deġildir, ammâ o a'şşâbın ġayrileri dediler ki derece-i şâlisede ḥârr ve derece-i sâniyede yâbistir.

el-Havâşşu: Müfettihtir ve cilâsı vardır, süddeyi izâbe eder ve ṭahlîl ve taḳṭî eder.

A'ḍâu'r-Re'si: Onun uşâresi enfte olan veca'-ı müzmin için isti'mâl olunur ve menâfiz-i sem'î tenḳiye ve teftîḥ eder ve sem'in ḳadîm olan veca'mı izâle eder.

A'ḍâu'l-Aym: Uşâresi 'asel ile taḥdîd-i başar için isti'mâl olunur.

A'ḍâu's-Şadri: Şadri ve riyeyi nefş ile tenḳiye eder.

A'ḍâu'l-Ġidâi: Kebid ve ṭihâl süddelerini teftîḥ eder.

A'ḍâu'n-Nefdi: Ṭamşı ihdâr edip raḥimi tenḳiye eder.

es-Sümümü: Ferâsiyûn ma'a'l-milḥ kelb-i kelibin aḍḍası için isti'mâl olunur.

328 Ekşer-i nüşhada vezn-i maṭras vâkı' olmuştur, onun ma'nâsı ma'ḳûm deġildir. Ve bir nüşha-i ḳadîmede "vezn-i muṭrîn" vâkı' olmuştur. Ve *Kāmûs*'ta المطرُ سُبُوبُ الدَّرَةِ diye meşḫûrdur.

Yirmi Birincisi Fūdenec: فودنج

el-Māhiyyetü: Onun bir şıfı nehrī ve şıf-ı āheri cebelī olur, ta'ımı ūfā ta'ımına ve varaķı zūfā varaķına şebīh olur. Ve fūzenecın bir şıf-ı āheri dahi olur ki ona ğālīhūn tesmiye olunur ve bu ismin imlāsı nüshalarda muhtelifdir. Ve fūzenecın dördüncü bir şıfı dahi vardır ki ona fūzenecü'l-biş derler ve onun kuvveti ğayri aşnāfın kuvveti gibidir, hırrīf olur ve şarābının kuvveti hāşā şarābının kuvveti gibidir. Ve fūzenec cevher-i lafīftir ve cebelīsi nehrīsinden aķvādır.

el-Havāşşu: Hiddet ve merāreti hasebiyle kavıyyen telfīf eder ve huşuşan fūzenec-i berrīde telfīf ekser olur ve kezālik fūzenec muħammir ve muķarrihtir ve vahdehu şürb olunsa 'arāķı idrār eder ve sühūnet-i şedīde ile teşhīn eder 'umķ-ı bedenden cezbi hasebiyle ve ka' ve tecfīf eder ve cidden teşhīn eder.

ez-Zinetü: Fūzenec ve huşuşan ta'ısi şarāb ile [205a] taħl olunup dımad olunsa bedenden āsar-ı südu ve taħt-ı aynda hādīs olan kühbe-i demi izhāb ve izāle eder.

el-Hurācu ve'l-ķurūhu: Cebelīsi şüccüc ve fütūķa nāfi' olur. Ve cebelīnin taħīhi ile hikke ve cereb aşhābı istihmām eder.

Ālātu'l-Mefāsilı: Onun taħīhini şürb adālın luħūmunda ve etrāfında olan rağda nāfi' olur ve onun ile 'ırķ-ı nesāya dımad olunur ve o dımad cildi iħrāk eder ve mizāc-ı 'udvu tebdīl eder ve mevādd-ı müziyeyi 'umķ-ı bedenden cezbe eder ve ondan sonra mā-ı cübni dahi bir kaķ eyyām mütevāliyen şürb olunsa dāu'l-fil ve devālī marağlarına dahi nāfi' olur. Ve aşnāf-ı fūzenecden ğālīhūn şıfı şürb olunsa teşennüce nef'i olur ve onunla nikris tılā olunur ve tebhīri dahi nāfi' olur. Ve fūzenec şürbü cüzāma nāfi' olur velākin o menfa'ati yalnız taħlīli ile olmaz belki taħlīlinden mā-'adā taķtī'i ve telfīfi ile dahi nāfi' olur.

A'đāu'r-Re'si: Fūzenecın 'uşāresi dīdān-ı üzünü kaťl eder ve onda taşdı' vardır. Ve cebelīsi ķurūh-ı feme nāfi'dir ve fuđülü munħureynden ihđār eder. Ve ğālīhūn ħarāfeti ile lişeyi şedd eder.

A'đāu'n-Nefesi: Fūzenecın taħīhi intişāb-ı nefese nāfi'dir ve şadrda olan ğālīza ve lezice aħlātı iħrāca fūzenec kavī olur huşuşan tınle ekl olunur ise kuvveti ekser olur ve veca'-ı adlā'a dahi nef'i olur ve cebelīnin o ef'ālī

sâirinden aqvâ olur ve zikir olunan menâfi^c gâlihûnda dahi mevcûdedir. Ve gâlihûn üzere sirke reşş olunup qarîbû'l-ahdde o muhâllel ahz ve şemm olunsa aşhâb-ı gâşye bâ'is-i ifâkat olur. Ve fûzenec-i biş hafakâna nâfi^c olur.

A'dâu'l-Gidâi: Killet-i şehvete ve da'f-ı mi^cdeye nâfi^c olur huşuşan berrinin nefi^c ekser olur ve fuvâka dahi nâfi^cdir. Ve fûzenec testîhi ve tel'tîfi hasebleri ile yerekanm safrâvî ve sevdâvî olanlarına cem'an nâfi^c olur, tabîhi dahi o illete nâfi^cdir. Ve tabîhi ile yerekan için istihmâm olunur ve istiskâyâ dahi nâfi^c olur ve tîn ile ekl olunsa ta'ama istihâ getirir ve sülâkası yerekanâ nâfi^cdir. Ve gâlihûn gâseyânı teskin eder. Ve fûzenecden ma'a'l-ı kayrûtî tihâl üzere dîmâd olunup tihâli idmâr eder ve fûzenec-i biş dahi onun gibidir ve hafakân-ı mi^cadîye ve kerbe ve gâseyâna onun menfa'ati şedide olur.

A'dâu'n-Nefdi: Tabîhi bevli idrâr eder ve mağş ve heydaya nâfi^c olur ve 'alâ-hâlihi daqq olunsa veyâhûd tabh olunup şûrb olunsa rahimde olan cenîni katl eder ve tamsı idrâr eder ve ba'dı kerre dahi balgamı takyî'e eder. Ve ba'dılar dediler ki fûzenec-i ehli bâhi kat^c eder huşuşan berrinin bâhi kat^cı ekser olur ve ihtilâmı men^c eder. Ve fûzenec-i berrî batnı ıtlâk-ı şâlih ile ıtlâk eder ve rahime nâfi^c olur ve dîdânı huşuşan dîdânın şığârını katl eder. Ve cebelî olan fûtenec mirâr-ı esvedî ishâl eder ve o fûtenec-i ehliden meşrûb olan on sekiz kırâttır, cüllâb ile şûrb olur. Ve fûzenec-i berrinin bir sınıfı dahi bu fi'li işler. Ve bi'l-cümle aşnâf-ı fûzenec hâl ile ve yesîr meyfuhtec ile hâl olunsa aqvâ olur. Ve onu isti'mâlde şavâb budur ki fûzenec sahk olunup mâ ile ve milh ile memzûc olan hâl üzere neşr olunup şûrb oluna. Ve gâlihûn denmekle ma'rûf fûzenec tarîk-i bevlden fuğul-i safrâvîyi ihrâc eder ve fûzenec-i berrî bu ef'âlin küllîsini işler.

el-Hummayātu: Nâfid için fûzenec tabîhi şûrb olunur ve kezâlik içinde fûzenec olan dühn ile temrîh olunur.

es-Sümümü: Fûzenec şûrb olunsa veyâhûd onunla dîmâd olunsa nehş-i hevâmma nâfi^c olur ve onunla nehşe tîlâ olunsa keyy mecrâsına cârî olur; sümüm-ı kattâle işâbetinden muqaddem şarâb ile şûrb olunsa mağarratını def^c eder. Ve varağı ile tedhîn veyâ varağını iftirâş mevdi'inden hevâmmı def^c eder. Ve fûzenec-i berrî lez^c-i 'ağâribe ceyyid olur. Ve fûzenec-i cebelînin sülâkası ma'a'l-maṭbûh şûrb olunsa 'ağd-ı sibâ'a nâfi^cdir.

Yirmi İkincisi Fât: ط

el-Mâhiyyetü: Devâ-i Türkîdir ya'nî bilâd-ı Türk'te olur, el-ân mâhiyyeti ma'lûm değildir.

es-Sümûmu: Şevkerân şürb edenlere nâfi'dir ve kezâlik hevâmm les' edenlere mâ-ı bârid ile saqı olursa nâfi'dir ve bi'l-cümle sümûma nâfi'dir.

Yirmi Üçüncüsü Fävâniyâ: فاونيا

el-Mâhiyyetü: Bir nev' nebâtın aşıdır ki onun zekeri ve ünsâsı olur ve zekerin uşûlü eşâbi' gılaşında olup ebyad olur ve mezâkı kâbıddır ve ünsâsının aşlının ve fer'inin şu'ab-ı keşiresi olur.

et-Tab'u: Hârrdır velâkin harâretü şedîde değildir.

el-Havâşşu: Onda tecfif ve kabd ve tâhlif ve tefîh ve telfif ve taqtîr ve cilâ olur ve bir sâ'at mikdârı madg olursa o sâ'atten sonra onda kabda mâil hiddet zâhir olur.

ez-Zinetü: Beşerde olan âşâr-ı sûdu câh olur.

Âlâtu'l-Mefâşih: Nikrise nâfi' olur.

A'ḍâu'r-Re'si: Şar'a nâfi' olur hattâ ta'lîkan dahi nâfi'dir ve yalnız fävâniyâyı ta'lîkin şar'a nef'i tecrîbe olunmuştur. Yehüdî dedi ki şemeri ile tedhîn mecânîne ve maşrû'ine nâfi'dir ve onların berâ'etini icâb eder ve kezâlik onun şemeresi ahz olunup cülencebîn ile şürb olursa şedîden nef'i olur. Muşannif der ki ben derim ki onların zikr eyledikleri fävâniyâ karîb olur ki Rûmî fävâniyâ ola, zîrâ Hind'den bize vâsıl olan fävâniyâda zikr eyledikleri âşârdan keşir eser yoktur. Ve fävâniyânın bezrinden on beş ḥabbe mâ-ı karâtîn ile ve şarâb ile şürb olunup kâbûsa nâfi' olur.

A'ḍâu'l-Gıdâr: Fävâniyâ eşribe-i 'afîşa ile taḥḥ olursa taḥî'atı ḥabs eder ve mevâdd-ı munşabbeyi inşibâbdan men' eder. Ve bezri mi'deyi taqviye eder ve evcâ'ını ve lez'ini teskîn eder. Ve fävâniyânın aşlı yereḳâna nâfi' ve süded-i kebedi tefîh eder.

A'ḍâu'n-Nefdi: Fävâniyâ şarâb ile ve müdirrât ile şürb olursa şamsı taḥrîk eder ve kezâlik şürbü bevli dahi idrâr eder. Ve onun ḥabbından on beş ḥabbe şarâb ile ve mâ-ı karâtîn ile ihtinâḳ-ı raḥime nâfi' olur. Ve onun

hubûbundan on iki habbe şarâb ile şürb olunsa nezf-i demi kaç eder. Ve nüfesâya aşılandan bir levze miqdârı saqy olunsa idrârî hasebiyle fuğul-i nifâstan onu tenkıye eder ve kezâlik aşılandanm bir levze miqdârı külâ ve meşâne vecaflarına nâfi olur ve şarâbda onun tabhı batnı caql ve idrâr eder.

Yirmi Dördüncüsü Ferfaḥ: فرفع

el-Māhiyyetü: Baklatu'l-ḥamkâdır, bâbu'l-bâda biz onu zıkr eyledik.

Yirmi Beşincisi Fuṭr: طر

el-Māhiyyetü: Dîşkürîdüs der ki fuṭr iki şımfır, bir şımfı meküldür ve şımf-ı âheri kattâldır. Ve kalâ denmekle ma'rûf olan şımfı kattâl değıldir lâkin ondan heyda arıd olur ve kûrusunun redâeti ekalldır.

et-Ṭab'u: Derece-i şâlişede bârid ve derece-i şâniyyeye karîb raṭbdır.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Hıl-ı redî vü galîz tevîd eder. Onun istîşlâhı o fuṭr selk olunur ve onun ile raṭb ve yâbis kümmesrâ ve ḥabaq-ı cebelî kılınır ve onu tenâvülden sonra üzerine nebîz-i şedîd şürb olunur.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Kaç an ḥader ye sekte îrâş eder.

A'dâu'l-Ġidâr: Gayr-i kattâl olan şımfından heyda ḥâdiş olur eger tenâvülünde iksâr olunur ise. Ve fuṭrun ḥadımı asîr ve ğidâiyyeti keşîr olur. Ve fuṭrun şımf-ı kâtîli ile ğaşy ve araq-ı bârid arıd olur.

A'dâu'n-Nefdi: Usr-i bevli îrâş eder.

es-Sümümü: Onun bir şımf-ı kâtîli olur ve o fuṭr-i kâtîl paslı olan ḥadîd civârında veyâḥüd eşyâ-ı afine civârında ve ba'đı hevâmmın meskeni kurbünde ve ḥavâlîsinde nâbit olan fuṭru ifsâd şânından olan şecere-i zeytün gibi eşcârın kurbünde ve eṭrâfında nâbit olanlar olur. Ve fuṭr-ı kâtîlin alâmeti budur ki o fuṭr üzere ruṭbet-i [205b] lezice vü müte'affine olup tağayyüre ve ta'affüne sür'at eder ve onu tenâvülden đıq-ı nefes ve ğaşy arıd olur. Ve onun ilâcı muqattı'at ve fûzenec ile sikencebîn saqy olur veyâḥüd düyük ve decâcın zerķı ya'nî tersi ḥall ile saqy olunur veyâḥüd asel-i keşîr iṭ'am olunur. Ve kavmin zu'umu üzere o fuṭr ekşer-i ḥâlde tenâvülü gününde ve vaḳtinde mütenâvili katl eder.

Yirmi Altıncısı Fül: فجل

el-Mâhiyyetü: Eczâ-i fülün aqvâsı bezri ve ba'dehu kısrı ve ba'dehu varakı ve ba'dehu lahmı olur. Ve fülün dühnü hırva' dühnü kuvvesindedir lâkin dühn-i fülün harâreti dühn-i hırva' harâretinden eşedd olur. Ve berrî olan fül-i bostânî füle bi'l-cümle evşâfında müşârik olur velâkin berrî aqvâdır.

el-İhtiyâru: Meslûku aġdâ olur ve eczâsının aqvâsı bezri olur.

et-Tab'u: Derece-i ülâda hârr ve raḡbdır ve bezri sâliḡede hârrdır.

el-Havâşsu: Riyâhı tevlid eder lâkin bezri riyâhı taḡlil eder. Ve fülün taḡḡîrî kavîdir ve huşuşan fül-i berrînin telḡîfi aqvâdır ve berrisinde ilhâb vardır. Ve meslûkunun ġidâiyyeti ekser olur, zîrâ selḡ olunmakla devâiyet ondan müfâraḡat eder ve ondan tevellüd eden ġidâ balġamî olur ve ma'a-zâlik ḡalilü'l-miḡdâr olur. Ve fülde ta'afḡünü serîf bir cevher vardır ve o cevher fülde olan maḡarratlarâ sebeb olur. Ve fülün rebî'de z uhür eden varakı selḡ olup o meslûk zeyt ile ve mürrî ile ekl olunsa aḡl-i füliden onun ġidâsı ekser olur.

ez-Zimetü: Daḡıḡ-i šeylem ile fül ḡall olup dâü's-šalebde isti'mâl olunsa šarîrî inbât eder. Ve 'asel ile dîmâd olunur ise taḡt-ı 'aynda ma'a-kühübetin 'arîd olan âšâr-ı 'aynı ḡal' eder. Ve fülün bezri a'ḡâda olan nemeše ve elvân-ı ġarîbe-i sâireye ve daḡbe âšârına ve kelefî nâfi' olur. Ve bezri-i fülü kündüšten bir miḡdâr ile ḡilâ behaḡ-ı esvedî izâle eder huşuşan ḡammâmda ḡilâ oluna. Ve fül ḡamlı cesedde ziyâde eder.

el-Evrâmu: Fül šeylem daḡıḡı ile büšür-ı lebeniyyeyi câlî olur.

el-Ḳurûhu: 'Asel ile taḡmîd olunsa ḡurûḡ-ı ḡabîšeyi ve ḡurûḡ-ı lebeniyyeyi ḡal' eder. Ve ma'a'l-ḡall bezr-i fül 'anḡarâyâ denmekle ma'rûf olan ḡurḡayî ḡal'-ı tâmm ile ḡal' eder ve kezâlik ḡuvâbâ üzere kılınsa ḡuvâbâyî dahi izâle eder.

Âlâtu'l-Mefâšılı: Bezri mefâšılda olan ḡarebâna nâfi'dir ve veca'-ı mefâšıla cidden nâfi'dir.

A'ḡâu'r-Resi: Baša ve diše ve ḡaneke muḡırrdır ve ušâresi ve dühnü kulakta olan riḡe cidden nâfi'dir.

A'ḡâu'l-'Aym: 'Ayna cidden ḡârrdır velâkin mâ-fücl 'ayna taḡḡîr olunsa cilâ verir ve taḡte'l-mâḡ olan âšârî izâle eder. İbn Mâseveyh dedi ki fülün varakı bašarı ḡiddetlendirir.

A^cdâu's-Şadri: Füclün maṭbûhu 'atîk ve müzmin olan su'âle ve şadrdâ mütevellid keymüs-ı ğalîze şâlih olur ve fuṭr-ı kâttâlden 'arîd olan ihtinâka dahi nâfi' olur. Ve sikencebîn ile ṭabḥ olunup ḥunâk için ğarġara olunsa nâfi' olur ve ma'a-zâlik ḥalka muḍîr olur. Ve fücl lebni ziyâde eder.

A^cdâu'l-Ġidâi: Mi'deye redîdir ve müceşşîdir, geġirtir ve ba'de't-ta'âm baṭnı telyîn eder ve ġidâyı tenfîz eder ve ḳable't-ta'âm tenâvül olunan fücl ta'âmı tâfi kılar ve mi'dede ta'âmın istikrârına mâni' olur, binâen 'aleyh ḳay'ı teshîl eder ḥuşûşan kabuġunun sikencebîn ile ḳay'ı teshîli eşedd olur. Ve cenbe ve tîhâle muvâfîk tîlâ olur. Ve bezri ḥall ile cidden muġassî olur. *Ṭab ile olan nüshada "bezr" bedeline "cirm" vâk'îdir.* Ve bezri verem-i tîhâli tahlîl eder. İbn Mâseveyh dedi ki ba'de't-ta'âm ekl olunsa ve ḥuşûşan varaḳı ekl olunsa ta'âmı ḥadım eder ve varaḳının suyu süded-i kebidî tefṭîḥ eder ve yereḳanı izâle eder. Ve ba'dılar dediler ki varaḳı ḥadım ve cirmi muġassî olur ve bezri baṭnda olan nefḥi tahlîl eder ve ta'âmın ḥurûcunu teshîl edip iştiḥâ getirir ve veca'-ı kebidî izâle eder. Ve mâ-ı fücl istiskâyâ nâfi' olur.

es-Sümümü: Neḥş-i ef'âyâ nâfi' olur. Ve şarâb ile ḥayye-i muḳarrene neḥşine nâfi' olur. Ve kezâlik bezri sümüm ve hevâmma nâfi' olur. Ve onun şedḥi 'akreb üzere vaḳ olunsa o 'akreb helâk olur. Ve mâ-ı füclün 'akrebi bi-ḳuvvetin ihlâki mücerrebdir. Ve fücl ekl eden kimseyi 'akreb lez' eylese melzû'a muḍîr olmaz.

Yirmi Yedincisi Fustuk: فستق

el-Mâhiyyetü: Bir nev' ma'rûf şecerdir ki ba'dı bilâdda olur.

et-Ṭabu: Denildi ki onun ḥarâreti cevzden eşeddîr ve derece-i şâniye-nin âhîrinde ḥârrdır ve onda ruṭûbet vardır. Ve ba'dılar zann eylediler ki fustukun ṭab'ı bâriddir ve o kimseler zann-ı mezkûrlarında ḥaṭâ eylemişlerdir.

el-Havâşşu: Merâreti ve 'ıtriyyeti ḥasebiyle süded-i kebidî tefṭîḥ eder ve onda 'ufuşat vardır ve ġidâiyyeti cidden yesîredir.

A^cdâu'l-Ġidâi: Mi'deye ceyyiddir ḥuşûşan Şâmî ola. Ve ḥabbu's-şanevbere müşâbih olan fustukun cevdeti ekşerdir, onda merâret ve 'ufuşat olmakla ḥâşşaten kebidin süddesini merâreti ve 'ıtriyyeti ile tefṭîḥ ve tenḳıye eder ve menâfi'z-i ġidâyı dahi tefṭîḥ eder. Ve dühnü veca'-ı kebi-

de ve ruḫbet ve ḡlazdan ḥādīs olan veca'fa nāfi' dir. Ve bir kâil dedi ki fustuḡun ben mi'deye menfa'atini veyāḥūd maḍarratım bulmadım. Muşan-nif der ki belki fustuḡ ḡseyāni ve mi'de taḡallübünü men' eder ve fem-i mi'deyi taḡviye eder.

A'ḍāu'n-Nefdi: Baṭnı ne telyin eder ve ne 'aql eder.

es-Sümümü: Fustuḡ ve ḡuşuşan şarāb ile şediden maṭbūḡ olan fustuḡ nehş-i hevāmma nāfi' olur.

Yirmi Sekizincisi Fesāfis: فسافس

el-Māhiyyetü: Qurād gibi ya'nī keneye müşābih bir ḡayvāndır, Şām'da ma' rüftur, esirrede olur ve benzer ki bizim katımızda ebḡal denmekle ma' ruf olan ḡayvāndır.

A'ḍāu'l-Ġidār: Fesāfis şarāb ile veyāḥūd ḡall ile şürb olursa ḡalka nāşib olan 'alaḡı iḡrāc eder.

A'ḍāu'n-Nefdi: Fesāfis istişmām olursa ihtināk-ı raḡime nāfi' olur ve ḡuvā-yı raḡimi in'aş eder. Ve fesāfis saḡk olunup ihlilin şuḡbesinde kılınsa 'usr-i bevle devā-i ber' olur.

el-Hummayātu: Hummā-ı rib'i olan kimse yedi 'aded fesāfis aḡz edip ve bir baḡlānın içine vaḍ' edip o baḡlāyı hummānın aḡzından muḡaddem ibtilā' eylese ona nāfi' olur.

es-Sümümü: Fesāfisi bi-ḡayri bāḡilāin yalnız ibtilā' eyleseler hevāmma nāfi' olur.

Yirmi Dokuzuncusu Fār: فار

el-Māhiyyetü: Bir nev' ma' ruf ḡayvāndır ki meskeni taḡte'l-arḍ olur.

el-Havāşşu: Onun demi siḡilleri ḡaṡ' eder. Ve fārın zibli dāü's-şaleb üzere vaḍ' olursa ve ḡuşuşan 'asel ile telṡḡ olursa ve ḡuşuşan zibl-i muḡte-raḡı isti'māl olursa ona nāfi' olur.

A'ḍāu's-Şadri: Fār nārda şeyy olunup ba' dehu tecfif olunduktan sonra aḡzından lu'ābı seyelān eden şabīye iç'ām olursa o lu'āb-i sāil munḡaṡ' olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Fârin zibli kündür ile ve ümālî ile şürb olunsa haşâtı parçalar. Ve ziblin şiyâfî ihtimâl olunsa şabînin batnını ıtlâk eder. Ve zibli su ile taḥḥ olunup ʿusr-i bevli olan kimseler içinde otursalar nâfi^c olur.

es-Sümümü: Nâs ittifaḳ eylediler ki fâr şakḳ olunup lez^c-i ʿakreb üzere vaḍ^c olunsa nâfi^c olur.

Otuzuncusu Feres: فرس

el-Mâhiyyetü: Meşhürdür.

el-Havâşşu: Feresin ziblinin ḥımâr zibli gibi fi^cli olur.

el-Evrâmu: Mührânın ya^{nî} tayların cildi ihrâk olunup ḥurâkası su ile büşür üzere tılâ olunsa tebdîd eder ya^{nî} daḡtır.

A^cdâu'r-Re'si: Denildi ki feresin rûkbesinde olan zâide daḡḳ olunup ḥall ile şürb olunsa şudâ^cı sağaltır.

A^cdâu'n-Nefdi: Min-beyni'l-enâfiḥ ḥâşşaten feresin infeḥası ishâl-i müzmine ve ḳurûḥ-ı em'âya ve zerebe nâfi^ca olur.

Otuz Birincisi Fakîlâsûs: فكيلاوسوس

el-Mâhiyyetü: Denildi ki o nebt buḥûr-ı meşyemdir, ʿartanîşâ cinsindedir.

el-Havâşşu: Onda bi-cilâm ve taḳtîr-in kuvve-i münakḳıye vardır ve müfettiḥ ve muḥallildir. Ve aşlı şürb olunsa cidden ta^crîki ve idrârî olur.

A^cdâu'l-Gîdâi: Ondan üç dirhem miḳdârı şürb olunup o miḳdâr tecâvüz olunmasa ve şürbü tılâ ile veyâḥûd memzûc mâ-ı ḳarâtin ile kılınsa yereḳânî izâle eder. Ve vâcib olur ki onu minvâl-i muḥarrer üzere şürb eden kimse şedîden ta^carruḳ için şiyâb-ı keşîre örtüne, o tebdîr ile ʿalîl mirre levninde ʿaraḳ-ı keşîr ile ta^carruḳ eder. Ve o nebtin [206a] aşlı beşereyi tenḳıye eder ve kelefî izḥâb ve izâle eder. Ve onun taḥiḥi berdden ʿarîḍ şikâka nâfi^c olur. Ve kezâlik o nebtin aşlı taḳvîr olunup ya^{nî} oyulup içine zeyt vaḍ^c olunduktan sonra remâd-ı ḥârr üzere vaḍ^c olunmakla teşḥîn olunan zeyt dahi o şikâka nâfi^c olur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Onun aşlı büşürü izâle eder. Ve ʿuşâresi şalâbâtı ve verem-i tîḥâlî ve ḥanâzîrî ve ḫarî ve yâbis cirâḫâtı cemîʿan taḥlîl eder ve ḫaşafî izâle eder.

el-Ḳurūhu: Aşlı hâll ile veyâhūd ‘asel ile hâlt olunup isti‘mâl olunsa veyâhūd yalnız isti‘mâl olunsa cirâhâtı ibrâ’ eder eger cirâhat tarî ve ğayr-i ‘atîk ise. Ve onun tabîhi baş üzere şabb olunsa re’s-i mütekarrihe muvâfık olur.

Âlātu'l-Mefâşılı: Dîmâden iltivâ-i ‘aşaba ve niḳrise nâfi‘ olur.

A‘dâu'r-Re’si: Şarâb ile hâlt olunsa sekri şedîd olur. Ve ba‘dı kerre onun suyu ile tenḳiye-i re’s için isti‘âf olunur. Ve tabîhi başa şabb olunsa ḳurūh-ı re’s’e ziyâde muvâfık olur ve başta olan şudâ‘-ı bâridi teskîn eder.

A‘dâu'l-Ayni: Onun suyu ‘ayna ‘arîd olan suya ve da‘f-ı başara muvâfık olur ve kezâlik o mâ ile zîkr olunan âfetler için isti‘âf olunmak câiz olur.

A‘dâu'ş-Şadri: Ba‘dı etîbbâ onun aşlını rebve mu‘âlece için ‘alile saḳy ederler.

A‘dâu'l-Ġidâi: Tıhâle o devâ hâll ile tıllâ olunur.

A‘dâu'n-Nefdi: O devâ edrümâlî ile şürb olunsa balgamı ve mâi olan keymûsu ishâl ve tamsı şürben ve ihtimâlen idrâr eder. Ve ba‘dılar zann ve zu‘m eylediler ki gebe hatunlar onu vat‘ eyleseler ya‘nî üzerine bassalar hamlini iskât eder ve hâmil olmayanların rakabesine ve ‘adudlarına o devâ şedd olunsa hâbelden ya‘nî gebe kalmaktan onları men‘ eder. Ve bir kıt‘a şüfe ile o devâ ihtimâl olunsa ve kezâlik o devâ ile sürre ve merâḳ ve hâşire telṭîh olunsa tabî‘atı telyîn eder ve cenîni iskât eder ve katli-kavî ile cenîni katli eder ve onun ‘uşâresi bu fi‘llerde aḳvâ olur. Ve onun suyu hâll ile hâlt olunup nütû‘î maḳ‘ade üzere telṭîh olunsa nütû‘u dâhile redd eder. Ve onun ‘uşâresi maḳ‘adede olan ‘urûḳun evfâhını fetḥ eder. Ve aşlı şürben ve ihtimâlen tamsı idrâr eder. Ve aşlından beş dirhem miḳdârı ‘asel ile şürb olunsa ishâl-i kavî ile ishâl eder ve onun şerbet-i vâhidesi dört dirahmîye varınca kadar olur.

es-Sümümü: Edviye-i kattâle ve sümüm saḳy olunanlara ve hâşşaten erneb-i bahrî şürb edenlere mu‘âlece için o devâ şarâb ile saḳy olunur.

Otuz İkincisi Fuḳḳâ‘: فُكَّاعٌ

el-Mâhiyyetü: Fuḳḳâ‘ ya‘nî nebîz ve büzedir ki onun envâ‘ı vardır. Ve cümlesinin aşlı ve aşlaḳı o fuḳḳâ‘dır ki onun ittihâzı ḥubz-ı ḥuvvârâ ve na‘na‘ ve kerefsten müttehâzdır, zîrâ ḥubz-ı maṭbūhtan müttehâz olan

fukḳâc hubz-ı ‘acîn-i faḫîrden müttehaz gibi değildir belki aşlahtır. *Muşannif* “hubz-ı maḫbûh” ile nuḫâlesi iḫrâc olunmuş ve mâye katılmış ve nuḫcunda icâde olunmuş hubz murâd eder ve “hubz-ı ‘acîn-i faḫîr” ile mâye katılmamış ve cevdet-i nuḫcu olmayan hubzu murâd eder.

el-Havâşşu: Fukḳâc neffâh ve aḫlât-ı rediyyeyi müvellid ve ğidâsı redî olur. Ve onun içinde naḳc olunan ‘ac telyîn olunup onda ‘amel sühûletli olur. Pes fukḳâcın bi’l-cümle aḫdâ-ı ḫayvânî kıvâmından iḫrâcını ve maḫararatını sen ona kıyâs eyle. Velâkin hubz-ı ḫuvvârâdan kerefs ve na‘na‘ ile müttehaz olan fukḳâcın keymûsu ceyyid olmakla maḫrûrüne muvâfîk olur.

Âlâtu’l-Mefâşılı: ‘Aşaba cidden muḫırr olur.

Aḫdâu’r-Re’si: Ḥicâb-ı dimâğa muḫırr olur.

Aḫdâu’l-Ġidâi: Ḥuz-ı ḫuvvârâdan müttehaz olan fukḳâc mi‘de-i ḫârreye ceyyid olur.

Aḫdâu’n-Nefdi: Şa‘îrden müttehaz olan fukḳâc bevlî idrâr eder ve meşâne ve külâya muḫırr olur.

Otuz Üçüncüsü Fesûrîkûn: فسوريقون

el-Mâhiyyetü: Bu bir devâdır ki cereb için mürdâsenc ve iki katı kalkâdîsten ittihâz olunur. O iki devâdan mîkdâr-ı mezkûr aḫz olunup şedîden şikkîf olan ḫall ile saḫḫ olunduktan sonra bir kıdr-ı cedîd içine vaḫc olunup o kıdrın ağzı taḫyîn olunur ve ḫarr-ı şedîdi olan mekâna defn olunup kırk gün mîkdârı o maḫalalde medfûnen terk olunur.

el-Havâşşu: Bu devânın tecfîfî kulḫuḫârın tecfifinden eşedd olur ve ma‘a-zâlik lez‘i eḫall olur ve bu devâ eltaftır.

el-Ḳurûḫu: Cerebi izâle eder.

Otuz Dördüncüsü Felîlûn: فليلون

el-Mâhiyyetü: Dîşkürîdûs zu‘m eyledi ki felîlûn bir nev‘ nebâttir ki mevâḫîc-i şaḫriyyede nâbit olur. Ve onun bir şımfına ünsâ tesmiye olunur ve o şımf tuḫluba müşâbihtir, varaḫının ḫudreti zeytûn varaḫı ḫudretinden eşeddır ve sâkı daḫîk ve kaşîrdır ve onun zehri ebyaḫ ve bezri şaĝîrdır velâkin bezr-i ḫaşḫâştan ekberdir. Ve âḫer bir şımfı dahi vardır ki one zeker tesmiye olunur, o dahi şımf-ı evvele müşâbihtir velâkin bezrde muḫâlifdir,

zîrâ onun şemeresi zeytûn şemeresine eşbeh olur ve şekli ‘unküdüdir ya’nî salkım gibidir.

el-Havâşsu: Denilir ki hatunlar ba‘de’t-tuhr vezn-i maḥşûş üzere şürb eyleseler veledi zeker olur, ammâ şımf-ı ülâyı ya’nî ünsâyı şürb eyleseler veled ünsâ olur ve bu kelâm Ferâştûs ḥakîmden ḥikâye olundu. Muşannmif “allâhümme” ile taşdır edip der ki o ḥakîm bunu tecrîbe edip ba‘dehu izhâr etmek gerektir. *Ve tabf ile olan nüshada muharrerdir ki bu kelâm kavlı-ı mücerreddir Allâhu a’lem.*

On Sekizinci Faşl Harf-i Şâdda Kelâm-ı Müşebba‘dır

Ve Biz Bu Faşlda On İki Devâ Zıkr Eyleriz

[Evvelkisi] Şandal: صندل

Fi'l-Mâhiyyeti: Bir nev‘ ğalîz ḥaşebdir ki bilâd-ı Şîn’den gelir ve onun aşnâfı olur, kimi aşfer ve kimi aḥmer ve kimi dahî beyâda mâil aşfer olup ona ba‘dı tüccâr meḳâşır tesmiye ederler. *Ve bu şımf-ı sâlisin râyihası iki şımf-ı evvellerin râyiha-tı tayyibelerinden ekser olur velâkin o şandalın vücûdu eḳall ve e‘azz olur.*

el-İhtiyâru: Câlînûs ve İbn Mâseveyh derler ki şandal-ı aḥmer aḳvâ olur.

et-Tabf u: Derece-i sâniyenin âhîrinde sâliseye varınca kadar bâridir ve derece-i sâniyede yâbistir.

el-Havâşsu: Şandal ve ḥuşûşan şandal-ı aḥmer taḥallübü men‘ eder.

el-Evrâmu: Veremleri taḥlîl ḥuşûşan şandal-ı aḥmerin taḥlîli aḳvâ olur ve ḥumret üzere tîlâ olursa cidden nâfi‘ olur.

A‘dâu’r-Re’si: Şudâ‘a nâfi‘ olur.

A‘dâu’ş-Şadri: Ḥummayât-ı ḥârreye şandal ve ḥuşûşan ebyaḳ-ı meḳâşırî nâfi‘ olur gerek şürb olunsun ve gerek şadr üzere tîlâ olunsun.

İkincisi Şadef: صدف

el-Mâhiyyetü: Denilir ki cezâirden ba‘dı cezîre baḥrinde bir nev‘ ḥayvân olur ki ona şadef tesmiye olunur, onun bi’l-cümle a‘dâsı ḥacerîdir, dalgıçlar o baḥrin ğavrından ve ka‘rından onu iḥrâc edip iki şakḳ ederler ve şadrdan incisini iḥrâc ederler.

el-Havâşşu: Şadefin lahmı ihrāk ve saḥḳ olunup ḥurāḳası ile beden tılâ olunsa bi-ḳuvvetin tecfif eder. Firfir denmekle maʿrûf şadefin muḥraḳı müfeşşî ve cālî olur. Ve cemîʿan ʿumḳtan cezzāb olur.

ez-Zîmetü: Bi'l-cümle aşdâfin ğışâları ve ḳuşûrları ihrāk olunsa onun ḥurāḳası behaḳı cilâ eder. Ve şadef-i ğayr-i muḥraḳ ʿalâ-hâlihi bâḳıye iken süllâ-i ʿazîmi ihrâc eder. Şadef-i firfir dühn-i zeyt ile taḃḥ olunsa tesâḳut eden şaʿrî imsâḳ eder.

el-Evrâmu: Hâlezünun şadîde tesmiye olunan lüzüçeti kündür ve şabır ve mürr ile ʿasel şihanında olunca ḳadar ḥalt olunsa aḣl-ı üzünde hâdiş olan veremi tecfif eder ve o evrâmda ruḫûbet-i ğâireye müşâdife eder ise ona şifâ olur.

el-Hurâcu ve'l-Ḳurûhu: Şadef-i firfirin ḥurāḳası ḳurûhu cālîye olup tenḳıye ve idmâl eder. Ve muḥraḳı milḥ ile ḥarḳ-ı nâra nâfiʿ olur zerûr kılınıp üzerinde cefâf edince ḳadar terk olunmakla.. Ve ecnâs-ı şadefin ḥurāḳası cerebe nâfiʿdir. Ve şadef bi'l-cümle cirâhâta nâfiʿdir ḥuşûşan ʿaşab üzere işâbet eden cirâhâta nefî ekserdir eger kündür ve mürr ile saḥḳ olunup cirâhâta ilzâḳ olunur ise. Ve kezâlik ḡubâr-ı reḥâ ile [206b] saḥḳ ve ilzâḳ olunur. Ve hâlezün ʿalâ-hâlihi ilzâḳ olunmağın menfaʿatini Câlînüs tecrîbe eyledi.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Şadef ile ʿalâ-hâlihi niḳris üzere ve mefâşıl üzere ḳimâd kılınsa onların evcâc ve evrâmını teskîn eder.

Aʿdâu'r-Reʿsi: Şadef-i firfirin ḥurāḳası esnâna cilâ olur ḥuşûşan maʿa'l-milḥ istiʿmâl oluna. Ve şadef ile şadef ʿalâ-hâlihi bâḳî iken maʿa'l-hall saḥḳ olunsa ruʿâfi ḳatʿ eder.

Aʿdâu'l-Aynı: Ve bi'l-cümle ecnâs-ı şadefden her hangisi maʿa-lah-mihi ihrāk olunup ḥurāḳası ğasl olunduktan sonra ekḫâle idḫâl olunsa cefnin ğılaşını ve beyâdını ve ğışâveyi izâbe eder. Ve talînis-i ʿatîḳ denmekle maʿrûf şadefin lahmı ihrāk olunsa ve ḥurāḳası naḫrûn ile ḥalt olunup saḥḳ olunsa ve cefn üzere o meshûḳ taḳḫîr olunsa o mevḏîʿde şaʿrın nebâtına mâniʿ olur. O şadefin berrîsi üzere mevcûd olan lüzüçet şaʿr-ı münḳalibi cefne ilzâḳ eder. Ve zıkr olunan hâlezünun lüzüçeti cebhe üzere tılâ olunsa ʿayna munşabbe olan mevâddı inşibâbdan menʿ eder ve şaʿr-ı ilzâḳ eder.

A^cdâu'l-Ğidâr: Fürüfes denmekle ma^crûf şadefin lahmı mi^cdeye ceyyid olur. Şadefin taḥḩ ve şeyy olmayan lahmı veca^c-ı mi^cdeyi teskîn eder. Ve şadef-i firfir ḩall ile şürb olunsa tıḩâli mezbûl eder. Ve istiskâ üzere şadef dımâd olunsa istiskâyı ḩaḩḩ eylemedikçe o dımâd müfâraḩat eylemez ve lâyıḩ olur ki bi-nefsihi o dımâd sâḩıt olmadıkça ḩasr ile kaldırılmaya. Ve şadef-i berrînin şiddet-i tecfîfi ḩasebiyle zıkr olunan fi^cl onda ḩavî olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Lahm-ı firfir taḩr^catı telyîn eylemez. Ve şâḩiles - شاطيلس tesmiye olunan şadef tarî ve tâze olur ise onun lahmı ve ḩuşuşan meraḩası baḩnı telyîn eder ve kezâlik şıḩâr şadefin meraḩası dahi baḩnı telyîn eder. Ve iḩtinâḩ-ı raḩimi olanlara şadef-i firfir tebḩîr olunsa nâfi^c olur ve bu baḩūr meşîmeyi iḩrâc eder. Ve râyiḩasında ^{۱۰}uḩriyyet olup Bâbilî-i ḩulzümî olanlardan sâḩil üzere olanların ^{۱۰}baḩūru dahi iḩtinâḩ-ı raḩime nâfi^c olur ve maşrū^cne tenbîḩ dahi eder ya^cnî onlara sebeb-i ifâḩat olur, zîrâ onların râ-yiḩası cünd-i bîdester râyiḩası gibi olur. Ve şadef iḩtimâl olunsa ḩamsı idrâr eder. Ve ba^cdılar dediler ki fūḩilâ - فوجلا denmekle ma^crûf şadef ^{۱۰}alâ-ḩâlihi iḩrâḩ olunsa ve remâdî ^{۱۰}afş-ı aḩḩar ve fülful-i ebyad ile ḩaḩḩ olunsa o devâ tarî ve ḩayr-i müte^caffin oldukça onun ḩurūḩ-ı em^câya nef^c-i ^{۱۰}azîmi olur ve o terkîbin vezni bu minvâl üzere kılınır. Remâdî şadef dört cüz^۲, afş iki cüz^۲, fülful cüz^۲-i vâḩid. Bu mürekkeb devâ ^{۱۰}ta^cama zerr olunur ve şarâb ile dahi şürb olunur.

es-Sümümü: Şadefin lahmı kelb-i kelib ^{۱۰}aḩḩasından için ekli nâfi^c olur.

Üçüncüsü Şamg: صمغ

el-Mâhiyyetü: Ma^crûftur.

el-İḩtiyâru: Onun ecvedî o şamgdır ki ^{۱۰}Arabî ve şâfi ve ḩalîlü'l-ḩubḩ ola.

et-Taḩu: Şumūḩun bi'l-cümle envâi ḩârredir.

el-Havâşşu: Ma^ca-tecfîfin ve taḩviyetin ḩâbiḩ ve muḩarrıdır. Ve aḩâḩiyâ şamgı cidden aḩvâdır ve kezâlik tiryâḩta dahi vâḩi^c olur.

A^cdâu's-Şadri: Şadri telyîn eder ve su^câl-i ḩarra nâfi^cdir ve ḩurūḩ-ı riye-nin ḩararını def^c eder ve şavtı taşfiye eder.

A^cdâu'l-Ğidâr: Mi^cdeyi taḩviye eder.

A^cdâu'l-Aym: Edviye-i ^{۱۰}ayma ve şiyâfâta dâḩil olur iki ḩaraḩ için, biri eczâ-i mi^cdenin temâsükü ve âḩeri taḩriye olur.

Dördüncüsü Şābūn: صابون

el-Māhiyyetü: Ma'ruftur.

el-Havāşşu: Muḡarriḡ ve mu'caffindir.

A'ḡāu'n-Nefdi: Kūluncı ḡall eder ve ḡāmi ishāl eder eger onunla ihtikān olunur ise veyāḡūd şiyāfatta kılınır ise.

es-Sümümü: Denildi ki şābūn şürb olunsa ondan ḡādiş olan a'raḡ mühlik ve müverrim olur.

Beşincisi Şahnā: صحناتا

el-Māhiyyetü: O şey'dir ki şıḡār ve māliḡ semekten ittiḡāz olunup ona lüḡat-ı Fārsīde māhyābe tesmiye olunur.

el-Havāşşu: Cellā ve müceffifür ve ḡıltı redīdir.

el-Ḳurūḡu: Cereb ve ḡikke irāş eder.

Ālātu'l-Mefāşılı: Veriḡe 'arıḡ ve ca'ı balḡamīye nāfi' olur.

ez-Zinetü: Mi'ce fesāḡından ḡādiş olan aḡzın rāyiḡa-i kerīhesini izāle eder.

A'ḡāu'l-Ḡidāi: Mi'cenin ruḡbētini cāl olur ve onu tecfif eder.

Altıncısı Şanevber: صنوبر

el-Māhiyyetü: Ma'ruḡ şecerdir, biz onun ḡabbında bābu'l-ḡāda tekellüm eyledik, bu maḡāmda bizim ḡaşdımız zikri teḡaddüm edenlerden mā'adā o şecerenin eczālarının aḡvāli olur.

el-Havāşşu: Onun liḡāsında ḡabḡ-ı keşir vardır ve onda tevellüd eden düdda zerārīḡ kuvvesi ḡaḡ'an mevcüde olur.

el-Hurācu ve'l-Ḳurūḡu: Ḳurūḡ-ı ḡarḡıyyeye nāfi' olur. Ve onda kuvve-i müdmile vardır. Ve liḡāsında saḡca şifā olacak ḡadar ḡabḡ vardır gerek ḡimāden ve gerek zerüren saḡc üzere isti'māl olunsun. Ve mā-ı ḡārrın iḡrākına dahi onun liḡası nāfi'dir. Ve cirāḡāt üzere onun varaḡı zerüren ilzāk olunsa nāfi' olur. Ve onun liḡası mevāḡi'-i ḡarbeyi işlāḡ ve idmāl eder ve mevāḡi'-i ḡarbeye onun varaḡı ziyāde şāliḡ olur, zīrā onun varaḡı raḡb olur.

A'ḡāu'r-Re'si: Ḳışrının ḡabḡi ile ḡarḡara balḡam-ı keşiri celb eder. Ve liḡāsında sülāḡası ma'a'l-ḡall maḡmaḡda olunsa ve ca'ı esnāna şāliḡ olur ve ona ḡall katılıp ḡarḡara olunsa balḡam-ı keşiri iḡdār eder.

A^cdâu'l-^cAym: Onun duĥâmı intişâr-ı ecfâna ve mâķın te^cekkülüne nâfi^c olur.

A^cdâu's-^cŞadrı: Onun ĥabbı su^câl-i ^catîke nâfi^c olur.

A^cdâu'l-^cĠidâi: Kuşuru ve varakı şürb olunsa veca^c-ı kebidde nâfi^c olur.

A^cdâu'n-^cNefdi: Onun ĥabbı batnı dahi ĥabs eder.

es-Sümümü: Şaneverde tekevvün eden düd-ı aĥđar zerârîĥ tab^cındadır.

Yedincisi Şabır: صبر

el-Mâhiyyetü: Şabır bir nev^c ^cuşâre-i cämidedir ki beyne-ĥumretin ve şufretin olur ve üç nev^ci vardır, kimi Suķūtari ve kimi ^cArabî ve kimi Semĥânî olur. Ve bir kavm dediler ki onun nebâtı râsen nebâtı gibidir ve o kavmin bu kelâmı şaĥîĥ deĥildir.

el-İĥtiyâru: Ecvedî İşkūtari'dir, onun şuyu za^cferân suyu gibidir ve râ-yiĥası mürr râyiĥasına benzer ve başîsi vardır, müteferriktir, ĥaşattan nakîdir. Ve şabır-ı ^cArabînin şufreti ve rezâneti ve başîsi Suķūtari'den düdndür velâkin ^cArabînin lüzüceği ve şalâbeti Suķūtari'den ekşerdir ya^cnî Suķūtari her ne kadar rezîn ve şakîl ise teferrükü vardır, ^cArabî ona kıyas ile ĥafîftir ve şulbdür, teferrükü şü^cübetli olur. Ve Semĥânî nev^cinin râyiĥası müntine ve redî ve ĥamir olur, şufret ve başîsi kalil olur. Ve şabır ^catîk oldukça kızarıp ^cıtkı miĥdârı esved olur.

et-^cTabu: Derece-i şâniyeye varınca kadar ĥârrdır ve derece-i şâniyede yâbistir. Ve ba^cđılar dediler ki derece-i şâlîşede ĥârr ve yâbistir velâkin o kavl şaĥîĥ deĥildir.

el-Ef^câlü ve'l-^cHavâşşu: Onda ĥabđ ve tecfîf ve ebdânı taĥşîf ve tenvîm kuvveleri vardır. Ve şabır-ı Hindînin menâfi^ci keşîredir ve ^cafîştür velâkin lez^ci yoktur ve onda ĥabđ-ı yesîr vardır ve kılet-i lez^ci sebebinden cirâĥât-ı rediyye üzere vaç^c olunsa onu dahi lez^c eylemez.

ez-Zînetü: ^cAsel ile âşâr-ı đarbe üzere vaç^c olunur ve dâĥıs-ı müteĥarriĥi idmâl eder. Ve şarâb ile şar^c-ı mütesâķîĥ üzere vaç^c olunsa tesâķuttan şar^cı men^c eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Dübür ve mezâķirin evrâmına nâfi^c olur ve ĥâşşaten lisânın iki câniblerinde olan ^cağallere nâfi^c olur şarâb ile veyâĥüd ^casel ile isti^cmâl olunur ise.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: 'Asiretü'l-indimâl olan Qurûha huşuşan dübürde ve mezâkîrde ve enfte ve femde olan Qurhaya ve nevâşîre nâfi' olur.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Evcâ'-ı mefâşıla nâfi' olur.

A'câu'r-Re'si: Başta olan fuğül-i şafrāvîyi tenkıye eder. Cebheye ve şudğa dühn-i verd ile tılâ olunsa nâfi' olur ve fem Qurhalarına nâfi'dir ve rağd-ı üzüne nâfi' edviyedendir. Ve lisânın iki câniblerinde olan evrâma şarâb ile tılâ olunsa nâfi'dir. Ve tıbb-ı kadîmde denildi ki şabır sevdâyı ishâl eder ve mâlihülyâya nâfi' olur. Ve şabr-ı Fârsî 'aqlı [207a] tezkiye eder.

A'câu'l-Ayni: Nefs-i 'aynı Qurûhuna ve cerebine ve veca'ına nâfi'dir ve mük-ı 'aynın ruğubetini dahi tecfif eder.

A'câu'l-Güdâi: Şabırdan iki mil'aka mâ-ı fâtir veyâhüd mâ-ı bârid ile şürb olunsa mi'dede olan şafrāvî ve balgâmî fuğülleri tenkıye eder ve şehvet-i fâside vü bâtılayı redd eder ve mi'dede olan şafrâdan hâdiş lehâtın hurka ve iltihâbını işlâh eder. Ve sâir müşlihât ile şabırdan müttehaz hubüb akşam ve şabâh tenâvül olunsa batını ishâl eder ve ta'am fâsid olmaz ve ba'dı kerre o hubüb yevm-i vâhidde evcâ'-ı mi'deye nâfi' olur ve kebidin südedini feth eder velâkin kebidde müdîr olur ve ishâli hasebiyle yerekâni izâle eder.

A'câu'n-Nefdi: Şabırdan bir buçuk dirâhmî mâ-ı hârr ile şürb olunsa ishâl eder ve üç dirâhmî şürb olunsa kemâl üzere tenkıye eder. Ve mâ-ı 'asel ile iki dirâhmisini şürb beynehümâda mu'tedil müşhildir, balgâmı ve şafrâyı ishâl eder. Ve şabır müşhil-i âher ile şürb o müşhil-i âherin mi'deye mağarratını def' eder. Ve şabır-ı mağsülün ishâli ağ'astır lâkin mi'deye enfa'dır. Ve 'asel ile hâlt olunsa şabırın kuvveti nokşân bulur hattâ karîb olur ki cezben ishâl eylemeye ya'nî memerrinin havâlîsinden mevâddı cezbe ve ishâl eylemeyip ancak onun ishâli uğurunda olup mülâkî ve mülâşık olduğu mevâdda mağşûr olur. Ve şabr-ı şırfm kuvve-i ishâliyyesi dahi bedende mevdi'-i ba'de nüfûz eylemez ve nüfûzu kebidde varınca kadardır, kebidde tecâvüz eylemez. Ve kaçan şabır 'Arabîsi şürb olunsa kerb ve mağş ihdâş eder ve ishâl edip onun kuvveti şifağât-ı mi'dede bir gün ve iki gün bâkî kalır. Ve yevm-i berdde şabır sağy haşarlıdır ve o şabır bi-eyyi hâlin kâne eyyâm-ı berdde ba'dı kerre dem ishâl eder. Ve ba'dı kerre bevâsîr-i nâti'e ve şikâk-ı mağ'ade üzere şarâb-ı hulv ile şabır vaç' olunup onlardan seyelan

eden demi kaç eder. Ve şarâb ve ʿasel ile tılâ olunsa dübür ve zeker evrâmma şifâ olur.

el-Sümümü: Eyyâm-ı berdde saqı olunsa dem ishâlınden havf olunur.

el-Ebdâlî: İki mişli huğaç ona bedel olur.

Sekizincisi Şûf: صوف

el-Mâhiyyetü: Maʿrûftur.

el-Hurâcu ve'l-Ķurûhu: Şûf-ı muhraĶ Ķurûha ve laĶm-ı zâide Dîskürî-düs'un zuʿmu üzere nâfiʿdir.

Dokuzuncusu Şada'l-Ħadîd: صدی الحديد

el-Mâhiyyetü: Maʿrûftur, demir pasına derler.

el-Havâşsu: Onda tebrîd ve kaĶb vardır.

Aʿdâu'n-Nefdi: Hatunların nezf-i demlerine nâfiʿdir.

Onuncusu ŞafrâĶün: صفر اغون

el-Mâhiyyetü: Bir neʿ tâirdir, İfrenç lügatinde ona şafrâĶün derler.³²⁹

el-Havâşsu: Denilir ki onun cevfi kâlîlen kâlîlen şûrb olunsa Ķaşâtı tefit eder.

On Birincisi Şarşar: صرصر

el-Mâhiyyetü: Maʿrûftur, ona cedâcid derler, aĶustos böceĶidir.

Aʿdâu'r-Reʿsi: Zeytte taĶı olunup mers olunsa ve baʿdehu yine taĶı olunup taĶîhi üzün-i müteveccîaya taĶtîr olunsa İbn Mâseveyh'in reʿyi üzere o üzünün vecaʿını ve Ķarebânını teskîn eder.

On İKincisi Şafşâf: صمصاف

el-Mâhiyyetü: Ħilâfa derler, biz ona müteʿallîĶ olan kelâmı bâbu'l-hâya teʿĶîr eyleriz, o bâbda beyân ve ʿayân eyleriz inşâallâhu taʿâlâ.

329 “ŞafrâĶün” serĶeden küçüktür, kuyruksalan derler.

On Dokuzuncu Faşl Harf-i Kâfta Olan Kelâm-ı Müşebba^cdır Biz Bu Faşlda Elli Altı Edviye Zîkr Eyleriz İnşâallâhu Ta^câlâ

[Evvelkisi] **Qaranfûl:** قرنفل

Fi'l-Mâhiyyeti: Hadd-i Şîn'de nâbit bir nebâtın şemeresidir. Ve denildi ki onun nebâti yâsemîne benzer velâkin esved olur ve erkeği zeytûn çekirdeği miqdârında olur ve ondan atveldir ve sevâdı dahi onun sevâdından eşedir. Ve erkek qaranfûl cezîre-i Hind'de bir şecerenin şemeresidir ve onun ʿilki ʿilk-i buṭm kuvvesindedir.

el-İhtiyâru: Onun ecvedi nevât-ı câffeye şebîhe olup ʿazb ve zekiy-yü'r-râyiha olanlar olur.

et-Tabu: Derece-i şâlisede hârr ve yâbistir.

ez-Zinetü: Nükhe-i femi tatyib eder.

A^cdâu'l-Aym: Başarı hiddetlendirir ve gışâveve nâfi^c olur.

A^cdâu'l-Gidâr: Mîrdeyi ve kebdi taṣviye eder ve kay³a ve ḡaşeyâna nâfi^c olur.

İkincişi Kâkülê: كآكول

el-Mâhiyyetü: İki sınıftır, ehadühümâ kibâr ve âheri şıḡâr olur. Kibârı hımmaş-ı esved qadrinde olur, tefrîk olursa içinde habb-ı ebyadı zühür eder, kebâbe gibi lisânî hâzî ve lâzî^c olur, onda ʿıtriyet vardır. Ve şıḡârı ʿades qadrindedir, onun dahi ʿıtriyeti vardır.

et-Tabu: Derece-i şâlisede hârr ve yâbistir.

el-Ef^câlû ve'l-Havâşşu: Onda ma^ca't-teshîn kabd vardır huşuşan kam^cın olanların havâşş-ı mezkûresi ekşerdir ve huşuşan kam^cın kendide kabd ve teshîn ziyâde ekşerdir.

A^cdâu'l-Gidâr: Maştakî ve mâu'r-rummâneyn ile kâkülê kay³ ve ḡaşeyâna nâfi^cdir.

Üçüncüsü Kırfetü't-Tıb: قرفة الطيب

el-Mâhiyyetü: Kırf-e-i kıranfül kuşür-ı gülâzdan kırf-e gibi³³⁰ levni olur, onda kıranfül ta'fımı vardır ve dâr-ı şînî halâveti yoktur ve kıranfülden ahlâdır ve onun fi'li kıranfül fi'lerinden ağ'eftir.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede hârr ve yâbistir.

Dördüncüsü Kırfetü'd-Dâri's-şîni: قرفة الدار الصيني

el-Mâhiyyetü: Denildi ki bu kırf-e dâr-ı şînî cinsindedir ve ba'cdılar derler ki cins-i âherdir. Bu kırf-e dâr-ı şînî gibi şulbdür ve kimisi şulb değıldir ve onun ba'cdısı muhaţtaţtır ve kimisi ebyağ ve ser'ü't-tefettüt olur ve bu kırf-e dâr-ı şîniden ağ'eftir, dâr-ı şînî bâbında onda tekellüm olundu.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede hârr ve yâbistir.

Beşincisi Kırdemânâ: قردمانا

el-Mâhiyyetü: Bir nev' nebâtür ki Ermeniy'e arđından nâbit olur ve bilâd-ı Hind ve bilâd-ı Arabda dahi olur; kırdemânâ o nebâtan ahz olunur ve bilâd-ı mezkûrların ğayri bilâdda dahi olur.

et-Tab'u: Derece-i şâlişede hârr ve yâbistir.

el-Havâşşu: Onda müsahhine ve muhâmmire ve müzibe kuvvesi vardır ve onun hâşşıyyeti a'đâ-i bâtneyi takviye eder.

el-Kurûhu: Cereb ve kübâya hall ile tılâ olunsa nâfi' olur.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Emrâğ-ı aşaba ve balgamî olan veca'-ı verike ve fâlice ve rağd-ı açale bi'l-cümle bu âfetlere nâfi' olur.

A'đâu'r-Re'si: Su ile şürb olunsa şar'a nefi' olur.

A'đâu's-Şadri: Şadri münakkî ve su'âli müsekkindir.

A'đâu'n-Nefdi: Mağşa ve dîdâna ve habbu'l-ka'ra nâfi'dir. Ve şarâb ile veca'-ı külâ ve 'usr-i bevlâ nâfi'dir. Ve haşât için ondan bir dirahmî aşl-ı ğarın kışrı ile saky olunur. Ve onun duĥanı cenîni katl eder.

es-Sümümü: Lez'-i akrebe ve sâir nühüşa nâfi'dir.

el-Ebdâlî: Onun bedeli ĥarmel ve izhirdir.

330 Ya'ni kırf-e-i dâr-ı şînî gibi. Ve fi'l-aşl kırf-e kuşür-ı rummândır.

Altıncısı Kaşab: **نصب**

el-Mâhiyyetü: Ma^çrûftur.

eṭ-Ṭab^çu: Kaşabın tebrîdi şedîd ve remâdı hârrdır.

el-Ef^çâlî ve'l-Havâşsu: Aşlında ve varakında bilâ-hiddet cilâ-i yesîr vardır.

ez-Zînetü: Kaşabın kuşûru ve ve aşlı dâü's-sa^çlebe nâfi^çdir; kuşûr ve aşlı evsâha cilâ olur ve aşlı başal-ı berrî ile süllâyı cez^çb eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Onun raṭb varakı ḥumret üzere konulsa nef^çi olur.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Aşabın infitâlini teskîn eder.

A^çdâu'r-Re'si: Onun zehri üzüne duḥûl eylese şamem ihdâş eder [207b] ve sıkışıp ḥurûc eylemez.

A^çdâu'n-Nefdi: Bevli ve şamşı idrâr eder.

es-Sümümü: Lez^ç-i ^çakrebe nâfi^ç olur.

Yedincisi Kaşabu'z-Zerîre: **نصب الزريرة**

el-Mâhiyyetü: Bilâd-i Hind'de nâbit olur ve onun ecvedinin levni yâkûtî ve ^çukdeleri müteḳârib olur ve heşm ya^çm keşr olursa şezâyâ-yı keşîreye münheşim olur. Ve ünbûbelerinin cevfi beyâda mâil bir şey ile mümtelî olur ki o şey nesc-i ^çankebûta şebîh olur ve kaçan o şey maḍğ olursa onda ḥarâfet olur. *Ve baḍı nüsaḥta حرافة قابض فيه vâkıf olmuştur.*

el-İhtiyâru: Onun ecvedi levni yâkûtî ve ^çahdi müteḳârib ve şezâyâ-yı keşîreye münheşim ve ünbûbesi nesc-i ^çankebüt gibi şey-i mevşûf-ı mezkûr ile mümtelî ve maḍğı ḥırrîf ve meshûku ^çatır ve şufret ve beyâda mâil olanlar olur.

eṭ-Ṭab^çu: Cidden derece-i şâniyeye varınca kadar ḥârr ve yâbistir.

el-Havâşsu: Mülâttıftır ve ona ma^ça-ḥarâfetin kabḍ-ı yesîr vardır ve cevherinde temâzücleri ḥâsen ve mu^çtedil arḍiyyet ve havâiyyet vardır ve tecfîfi ekşerdir ve onda cemî^ç-i efâvihte olduğu gibi cevher-i laṭîf vardır.

ez-Zînetü: Dem-i meyyit kümûdetine nâfi^ç olur.

el-Evrâmu: Veremi taḥlîl eder.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Şedḥ-ı ^çadale nâfi^çdir.

A^cdâu'l-^cAym: Başarı cālîdir.

A^cdâu's-^cSadri: Kam^c ile halka tebhîr olursa su^câle nâfi^cdir gerek yalnız ve gerek şamğ-ı buṭm ile tebhîr olunsun.

A^cdâu'l-^cĠidâi: ^cAsel ve bezr-i kerefs ile kebid ve mi^cde veremlerine nâfi^cdir ve ḥabene dahi nâfi^cdir. "Haben" ḥâ-i mühmele ve ve bâ ve nûn ile verem-i baṭna itlâk olunur. Ekşer-i nüshada vâkî olan cîm-i mu^cceme tahriṭtir ve kadîm şahîh nüsahta mühmeledir.

A^cdâu'n-^cNefdi: Bevli ve ṭamşı idrâr eder. Ve bezr-i kerefs ile külâya ve taḳṭîr-i bevle nâfi^c olur. Ve veca^c-ı raḥim sāhibesine onun ṭabîhî saḳy olursa veyâhûd içine o ^calile iclâs olursa nâfi^c olur ve o ṭabîh ^casel ile veyâhûd bezr-i kerefs ile evrâm-ı raḥim için şûrb olunur.

Sekizincisi Ḳanṭüriyûn: قنطريون

el-Mâhiyyetü: Bu nebt iki nev^cdir, biri sağîr ve biri kebîrdir, iki nev^c dahi faşl-ı rebî'in âhîrinde nâbit olurla, varakı eşl gibi olur. Ḳanṭüriyûn-ı ğalîzin ya'nî kebîrin beyd ve şuffr iki nev^c kadîbî vardır ve başı aḥḍar olur ve nebâtî miknese ya'nî süpürge gibi olur ve onun şerbeti mahmûm için iki dirheme varınca kadar olur. Ve sağîrin ḥaşîşi fütene^c-i cebelî ve heyûfârikûna şebîh ve varakı sezâb varakı gibi olur, onun gerek raṭb ve gerek yâbisinden ^cuşâre ittihâz olunur. Ve yâbisinden ^cuşâre ittihâzının ṭarîkî budur ki su içinde kuvveti suya çıkınca kadar ṭabh olunur ve ba^cdehu kuvvetini aḥz edip taḳvîm olunur. Bu tercüme kalem-gîr olan nüshaların tercümesidir.

et-Ṭab'u: Derece-i şâlişeye varınca kadar ḥârr ve yâbistir.

el-Havâşşu: Onda cilâ ve ḳabḍ ve ḥarâfe ve miḳdâr-ı ḳalîl ḥalâve, bilâlez^c tecfif vardır. Ve denilir ki laḥm-ı muḳatṭa^c ile ḳanṭüriyûn ṭabh olursa onu bi-cümletihâ cem^c eder.

el-Ḳurûhu: Cirâḥâtın ṭarîsini tenḳiye eder ve ^catîkini ḥatm eder. Ve ḳanṭüriyûn-ı yâbis merâhimde vâkî olup nevâşîri ve ḳurûḥ-ı ^camîḳayı ve cirâḥât-ı rediyyeyi idmâl eder. Ve ba^cdı kerre nâşûr ḳanṭüriyûn ile doldurulur ve üzeri şedd olunur ve nâşûru o tedbîr işlâh eder.

Âlâu'l-Mefâşlı: Fesh-i ^caḍale ve ^caḍalde olan ḳayḥa ḳanṭüriyûn ve ḥuşuşan ḳanṭüriyûn-ı daḳîḳ ya'nî sağîr nâfi^c olur. Ve ırḳu'n-nesâya ve ^caşabın veca^cına ve raḍḍına ḳanṭüriyûndan müttehaze olan ḥuḳne nâfi^c olur ve

belki kıntürüyün-ı daķıkın bu mezkûrların küllisine nef'i ekşer olur. Ve gerçi ba'đı kerre o daķık evvelâ dem ishâl eder lâkin ba'dehu yine nef'i olur ve onun için ba'đı kerre kıntürüyünün remâdı ma'a'l-mâ ihtikân ederler.

A'đâu'l-Ayn: Kıntürüyün-ı daķıkın 'uşâresi ma'a'l-âsel kırğa-i 'aynın indimâlinde 'ayna 'arîd olan beyâda nâfi' olur.

A'đâu's-Şadrı: Kıbdı hasebiyle nefş-i demi men' eder. Ve iki sınıfı ya'nî daķıkı ve ğalîzi 'usr-i nefese nâfi' olur. Ve zâtü'l-cenb ve nefş-i dem için ondan iki dirhem miqdârı şarâb ile saķy olunur.

A'đâu'l-Ġidâi: Süded-i kebede ve şalâbet-i tıhâle nâfi' olur.

A'đâu'n-Nefdi: Tamsı idrâr eder ve cenîni ihrâc ve dîdânı katl ve bevl idrâr eder. Ve mağş ve evcâf-ı rahim için ondan iki dirhem miqdârı saķy olunur. Ve kûlinca onun nef'i olur. Ve kıntürüyün-ı şaĝirin tabîhî saķy olsa balĝam ile ve hâam ile ma'an şafrâyı ishâl eder. Ve kıntürüyün huşuşan daķıkının saķyında ifrâd olursa dem ishâl eder.

Dokuzuncusu Kırtım:

el-Mâhiyyetü: Onun bostânîsi ve berrîsi olur.

et-Tab'u: Kırtım-ı berrî derece-i şâniyede hârr ve şâlîseye varınca kadar yâbistir. Ve kırtım-ı ma'rûf derece-i ülâda hârr ve derece-i şâniyede yâbistir.

el-Havâşşu: Kırtımın dühnü hâşşada encüre dühnüne kırtıb olur velâkin encüre dühnünden ağaftır. Ve kırtım lebenin mâhiyyetini temyîz edip cübni 'ağd eden eşyâdandır. Ve Mesîhî zu'm eyledi ki kırtım leben-i câmidi taħlîl eder ve leben-i sâili tecmîd eder. Ve kırtımın ğidâiyyeti şedîden kalîl olur.

A'đâu's-Şadrı: Şadrı tenkıye ve şavtı taşfiye eder.

A'đâu'l-Ġidâi: Mir'deye redîdir ve mir'dede lebeni tecbîn eder.

A'đâu'n-Nefdi: Kûlinca nâfi'dir. Ve tîn ve 'aselden birine kırtım hâlt olunsa balĝam-ı muħrıķı ishâl eder ve bâha nâfi' olur. Ve kırtım-ı bostânînin dühnü bağnı itlâķ eder. Ve ba'đı kerre onun lübbü merâķ üzere vaç olunmakla veyâhûd kırtımdan levz ve 'asel ile hâbb ittiħâz olunmakla istihsâl olunur. Ve ba'đı nüsahta "levz" bedeline "dühn-i levz-i mürr" vâķf olmuştur. Ve o hâbbın şerbet-i vâhidesi dört dıraħmîdir. Ve kaķan lübb-i kırtım ve kışt ve levz-i mürrden üç üşulusât ve enîsün ve naṭrûnun her

birinden birer dirahmî tîn-i yâbis ve 'asel ile ahz ve cem' olursa ve ondan bir cevze veyâhüd iki cevze miqdârı tenâvül olursa mâiyyeti ishâl eder. Ve ba'dı kerre ishâl-i mâiyyet için ondan nâtif denmekle ma'rûf hulv ittihâz olunur ve onun şıfatı budur ki kırtım, levz-i muqaşşer ve enîsün ve 'asel hâlt olunup ondan nâtif tabh olunur ve qable'l-âşâ ondan müteferrikan tenâvül olunur ya'nî defe'ât ile qalîlen qalîlen tenâvül olunur. Ve ba'dı kerre tâze kırtım lübbünden yirmi dirhem fânîz-i ebyad-ı meshûktan on dirhem fânîz ile bir rıtl mâ-ı hârrda mers olunup şürb olunur ve balgam onunla ishâl olunur.

es-Sümümu: Les'a-i 'akreb için şarâb ile berrî kırtımın varağı veyâhüd şemeresi veyâhüd cem'an varağı ve şemeresi şürb olursa nâfi' olur. Ve ba'dı nâs da'vâ eylediler ki melzû' olan kimse berrî kırtımı veyâhüd şemeresini ağzında imsâk eylese o lez'in veca'ı olmaz ve kaçan ağzından onları ihrâc eylese veca' 'avdet eder.

Onuncusu Kaţrân: قطران

el-Mâhiyyetü: Bir nev' şecerenin dem'asıdır ki o şecereye şebrîn derler. Ve onun duhânının kuvvesi duhân-ı ziftin kuvvesi gibidir. Ve kaţrânın dühnü olur, şüfe ile ahz olunur ziftin dühnü şüfe ile ahz olunduğu gibi ya'nî kaţrân ve ziftten her biri tabh olunup üzerine bir kırt'a şüf ta'lik olunur, kaçan şüf o maţbûhun buhârı ile tertib eylese onun ruţubeti 'aşr olunup ahz olunur, o ruţubete dühn-i kaţrân ve dühn-i zift ıtlâk olunur.

et-Tab'u: Kaţrân derece-i râbi'ada hârr ve yâbistir.

el-Havâşsu: Meyyitin cüşsesini hıfz eder, kâvî ve muhammirdir.

ez-Zîmetü: Kamlâ ve şırbâna nâfi'dir, onları katl eder hattâ mevâşide onları dahi katl eder.

el-Ķurûhu: Lahm-ı rıhvı taĶviye eder, cerebe hattâ hayvânda olan cerebe kaţrân huşuşan kaţrânın dühnü nâfi' olur ve huşuşan zâtü'l-erba' olan hayvânâtın ve kilâb ve cimâlin cereblerine nâfi' olur.

Âlâtu'l-Mefâşılı: 'Ağalin şedhına ve onda dem ve kayhın ictimâ'ına [208a] nâfi' olur. Ve dâü'l-fîle ve devâliye la'Ķan ve leţuĶan devâ olunur.

A'đâu'r-Re'si: Kaţrân ile başa tılâ olunmak şudâ'-ı bâridi teskînde a'zam-ı edviyeden olur. Ve üzüne taĶfir olursa üzüünün düdunu katl eder. Ve mâ-ı züfâ ile üzüne taĶfir tanîni ve devyi teskîn eder. Ve yine mâ-ı

zûfâ ile sinn-i veci'aya taqtîr olunsa sinnin veca'ını teskîn eder ve esnân-ı müte'ekkiye dahi nâfi' olur.

A'ḍāu'l-ʿAym: Başarı hiddetlendirir ve ʿaynda olan âşâr-ı kūrūḥa cilâ olur.

A'ḍāu'ş-Şadri: Veca'-ı levzeteyn için boğaza tılâ olunur. Ve kūrūḥ-ı riye için bir buçuk vuḳıyye kaṭrân laçk olunsa kūrūḥ-ı riyyeye şifâ olur ve su'âl-i ʿatîke nâfi' olur.

A'ḍāu'l-Ġidāi: Kaṭrân şeceresinin semeresi mi'deye redidir.

A'ḍāu'n-Nefdi: Em'ada olan düdu katl eder huşuşan kaṭrân ile ihtikân olunsa bi'l-cümle didânı katl ve çamsı idrâr ve kezâlik cen'ini dahi katl eder ve men'yi dahi ifsâd eder. Ve kable'l-cimâf kaṭrân ile zeker telîḥ olunsa ḥabeli men' eder. Ve kaṭrânın şerbîn tesmiye olunan şeceresinin semeresi mi'deye redidir ve taqtîr-i bevlâ nâfi' dir.

es-Sümümü: Zâtü'l-karn olan hayye nehşine kaṭrân dımâd kılınır. Ve erneb-i bahrî saḳy olunanlara tılâ ile şürb eyleseler şifâ olur. Ve geyik şahmı ile kaṭrân tezvib olunup bir kimsemin a'dâsına mesh olunsa ona hevâmm taḳarrüb eylemez.

On Birincisi Kuş: نسط

el-Mâhiyyetü: Kuş üç şımfır: Evvelkisi kuş-ı ʿArabîdir, o şımf ebyad ve ḥafif ve ıtrıyyetli olur. Ve ikincisi Hindîdir, o şımf esved ve ḥafif olur. Üçüncüsü kuş-ı mürrdür, o şımf şakîlü'r-râyiḥa ve Şâmîdir ve ona kuş-ı karanfilî tesmiye olunur. Ve kuşun biraz ednâ şımfı dahi vardır, onun râyihası şabır râyihasına müşâbihtir ve sevâda mâildir. Ve min-beyni'l-aşnâf Şâmî şimşâra ya'nî baksa müşâbihtir ve râyihâ-i sâti'ası vardır. *Ve ba'dı nüsaḥta "Şâmî" bedeline bu maḳâmda "Rûmî" vâḳf olmuştur.* Ve ba'dı kerre kuş-ı ceyyid gâşş olunur râsenin şulb olan aşlı ile. Ve aşlı-ı râsen lisânî ḥâzî ve lâzi' olmaz ve râyihası kavıyye ve sâti'a değildir. Ve aşnâf-ı rediyyeden bir şımf dahi vardır ki ta'ımı mürrdür ve zann olunur ki Hindîdir.

el-İhtiyâru: Ecvedî kuş-ı ʿArabî-i ebyad ve ḥadîs ve mümteli ve ḡayr-i müte'ekkil olup zehmü'r-râyiḥa ve lisânî ḥâzî ve lâzi' olmayanlardır ve ba'dehu ecved o kuş-ı Hindîdir ki esbed ve ḥafif olur ve kezâlik esved-i Şâmî dahi ecveddir. Ve bahrînin ecvedî kışrı rakîk olanlardır.

el-Tab'u: Kuş şālîgede hârr ve şāniyede yābistir.

el-Havāşsu: Onda cidden merāret keyfiyyeti vardır ve hırrıfedir, harāreti vardır hattā takrîhi olur, teşhîne ve ʿumktan cezb-i mevādda muhtāc olan ʿudva nāfiʿ olur.

el-Zinetü: Mā-ı ʿasel ile kuş telhîh olunsa kelefî cilā eder.

el-Kurūhu: Onda takrîh vardır. Ve ašnāfi beyninde kuş-ı mürr kurūh-ı raṭbeyi tecfîf eder.

Ālātu'l-Mefāşılı: Kuş istirhā-i ʿadale ve ʿaşaba ve kezālik fesh-i ʿadale nāfiʿdir ve ʿırk-ı nesāya dımād olunsa ceyyid olur.

Aʿdāu'r-Re'si: Lîşergus maraḍına nāfiʿdir.

Aʿdāu'n-Nefdi: Şürb olunsa ve kamʿ ile tebḥîr olunsa şamsı ve bevli idrār ve cenîni katl ve ḥabbu'l-ḳarʿı ve didānı ihrāc eder ve bāhı takviye eder. Ve kuş vecaʿ-ı rahim için tahmîl olunur. Ve kuşun şürbü ve tabîhinde iclāsı rahim-i bāridin vecaʿına nāfiʿ olur. Ve şarāb ile şürb olunsa tabîʿatı tahrîk eder. Ve bāhı tahrîkinin sebebi budur ki kuşta rutûbet-i fadliyye-i nāfiḥa vardır ve nāfiḥ olan rutûbet lâ-mahāle bāhı takviye eder.

el-Hummayātu: Zeyt ile letûh kılınsa nāfiʿdir nāfiʿ olur.

es-Sümümü: Efʿnin ve gayrilerin ve bi'l-cümle nüḥûş için şarāb ile ve efsentîn ile saḳy olunur ise nāfiʿ olur.

el-Ebdālü: Nişf vezni ʿākırḳarḥa kuşta bedel olur.

On İkincisi **Ḳarḳūmgamā**: قرقومغا

el-Māhiyyetü: Denildi ki ḳarḳūmgamā dühn-i zaʿferānın şüflüne ıtlāk olunur.

el-İhtiyāru: O devānın ecvedî ṭayyibetü'r-rāyiḥa ve rezîn yaʿnî ağır ve esved olup ʿidānı olmayanlardır ve kaçan suda idāfe olunsa suyu levn-i zaʿferāna şābiḡ olanlardır ve kezālik maḍḡ olunsa esnānı şıbg-ı şedîd-i bākîye ile şābiḡ olanlardır.

el-Havāşsu: Teşhîn ve inḍacı olur.

Aʿdāu'l-Ayni: Onun ḳuvveti ʿaynı cāliye ve zūlmet-i ʿaynı müzile olur.

Aʿdāu'n-Nefdi: Bevli idrār eder.

On Üçüncüsü **Çanqayhen**: قنقهن

el-Mâhiyyetü: Dühn-i hırva'dır.

el-Kurûhu: Cerebi ve başta olan kurûhu işlâh eder çavmin zu'umu üzere.

A'çâu'n-Nefdi: Fem-i rahimin inçimâmını ve inçilâbını ve maç'adede olan evrâm-ı hârreyi işlâh eder ve şürb olursa ishâl edip ba'tında olan düdü ihrâc eder ve bu devâ cidden ceyyid olur.

On Dördüncüsü **Çinne**: قنه

el-Mâhiyyetü: Dîşkürîdüs dedi ki çinne ya'nî kasnı bir nebâtın şamğıdır³³¹ ki o nebât şekilde kıssâya müşâbih olur, Süriyâ bilâdında ya'nî Şâm'da nâbit olur. Ve ba'dı kerre ona râfî nec ve hımmaş ve bâkilâ da'ikî ile çâşş olunur. Ve çinne bi'l-cümle iki kısımdır, evvelkisi zübdî ve hafîfü'l-vezn ve şedîdü'l-beyâd olur ve ikincisi ekşef ve eşkal olur.

el-İhtiyâru: Ekşef ve kündüre şebîh ve yedde dıbkı olup haşebi olmayan ecved olur.

et-Tab'u: Derece-i sâniyede hâr ve derece-i sâlisde müceffittir.

el-Ef'âlî ve'l-Havâşşu: Onun kuvvesi müleyyine ve muhalliledir, riyâhî fâş eder ve müfsidât-ı lahmıdır ve onda teşhîn ve iltihâb ve cezb ve ta'hîl vardır.

ez-Zinetü: 'Adesiyyâtı kal' eder.

el-Evrâmu: Çanâzire nâfi'dir.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Çurç-ı lebeniyye üzere çall ile tılâ olunur.

Âlätu'l-Mefâşlı: İ'çyâ ve küzâzdan ve teşennüc-i 'açalden nâfi'dir.

A'çâu'r-Re'si: Şudâ'a ve şar'a nâfi'dir. Ve çinne maşrû'a koklatılsa in-ti'âş eder ve seder ve diğ ağrısına ve sinn-i müte'ekkileye fi'l-hâl nâfi' olur ve üzünde olan evcâ-ı bârideye nâfi'dir ve üzünün bilâ-ezâ veca'mı ve ve-remini dahi ta'hîl eder. Ve kezâlik dühn-i süsende ta'hîl olunup müftiren üzüne taçtîr olursa nâfi' olur.

A'çâu'ş-Şadı: Rebve ve su'âl-i müzmine nâfi'dir.

A'çâu'n-Nefdi: Bi-çuvvetin çamsı idrâr ve cenîni ihrâc ve iskât eder eger çinne ihtimâl olunur ise. Ve eger şarâb ile şürb olursa ihtinâç-ı rahime ve 'usr-i bevle nâfi' olur.

331 Ba'dı nüsahta "şamğ" bedeline "leben" vâki' olmuştur.

es-Sümümü: Sihâma sağy olunan semmin tiryâkıdır eger kıinne şarâb ile şürb olunur ise ve kezâlik hayyât ve aqârib sümümuna dahi nef'i olur. Ve duhânı hevâmmı tardı eder. Aqđâsına kıinne mesh edenlere hevâmm taqarrüb eylemez. Ve kınneyi sefidüliyün ve zeyt ile aqđâsına temessüh eden kimseye taqarrüb eyleyen hevâmmı dahi qatlı eder. Ve kınnenin her sümüma muqâvemeti olur velâkin sekbînec muqâvemetinden dün ve eqall olur.

el-Ebdâlû: Kınnenin bedeli sekbînec olur.

On Beşincisi Kınbil: قنبیل

el-Mâhiyyetü: Büzür-ı müleyyinedendir, zâhirinde vers humretinden dün humreti olur.

et-Tab'u: Derece-i şâlisede hârr ve yâbistir.

el-Havâşşu: İbn Mâseveyh dedi ki onda kabd-ı şedîd vardır.

Aqđâu'n-Nefdi: Dîdânı ve habbu'l-kar'ı katlı edip ihrac eder.

On Altıncısı Kafru'l-Yehüd: قفر اليهود

el-Mâhiyyetü: Etıbbâ dediler ki kafr baqđı cibâlden nübü^c eden nesnedir ve kezâlik kafrdan maqđuddur. Ve baqđı nübü^c eden miyâhın yüzünde tafî olan nesnelere ve kafru'l-yehüddan esvedü'l-levn olanlar redîdir ve zifte şebîh olur. Ve o kafr kıta^c-ı sūd ve hafîfir, kaçan maqđ olursa ondan qar ta^cmı huruc eder velâkin münferiktir.

el-İhtiyâru: Kafru'l-yehüddun ceyyidi firfirî ve başşâş ve kavî ve rezîn olanlardır, ammâ vesahlı olup esved olanlar redîdir.

et-Tab'u: Derece-i şâlisede hârrdır ve şâlişeye varınca qadar yâbistir.

el-Havâşşu: Onun kuvveti zift kuvvetine qarîbe olur. Ve aqđâyı taqviye ve baqnda olan dem-i cämidi izâbe eder şürb olunur ise.

ez-Zinetü: Tırnaklara arıq olan beyâda leqūhan nâfi^cdir. [208b]

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Hanâzîri inqac eder.

el-Hurâcu ve'l-Qurūhu: Kūbâya ve teverrüm eden qurūha onunla tıllâ olunur ve teverrümden men^c eder.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Niqrise qımâd olunur ve şürben ve tıläen ırku'n-nesâda isti^cmâl olunur.

A^cđâu's-Şadrı: Su'âle ve ħurûh-ı riyeye nâfi^c olur ve nefse mu'în olur ve şadrdan middeyi iħrâc eder ve levzetân ve ħunâķ veremlerine nâfi^c olur.

A^cđâu'n-Nefdi: Şalâbet-i raħime nâfi^cdir. Ve kendisi veyâĥûd duĥâmı iħtimâl olunsa raħimin nütû'una ve evcâ'ına nâfi^c olur. Ve mâ-ı şa'ir ile iħtikân olunsa züsentâriyâya nâfi^c olur.

On Yedincisi Kılîmiya'z-Zeheb: قليميا الذهب

el-Mâhiyyetü: Zehebin sebki üzere 'âlî olan süfldür ve kezâlik zeheb izâbe olundukta duĥânı ile mürtefi^c olup ba^cdehu münħall olan süfldür. Ammâ müzâb olan zehebden rüsüb eden süfl şafâiyihî olur. Ve iĳlîmiyâ ba^cdı kerre zehebden ve ba^cdı kerre fıddadan ve ba^cdı kerre nuĥâstan aĥz olunur.

el-İhtiyâru: Zehebînin efdâli 'unķüdi ve remâdiyyü'l-levn olup tarî olandır; şafâiyihî aĳlazdır.

et-Tab'u: Mu^ctedildir, yübsü şâliseye mâildir.

el-Havâşsu: İĳlîmiyâ'z-zeheb maĳsül ve ĳayr-ı maĳsül her ĥâlde iĳlîmiya-i fıddadan eltaftır ve onda tecfif ve cilâ vardır.

el-Hurâcu ve'l-Ķurûĥu: Cirâĥâtı doldurur ve cirâĥâtın evsâĥını tenķiye eder ve luĥûm-ı zâidesini ekler ve ĳurûh-ı ĥabîseyi idmâl eder.

A^cđâu'l-Ayn: Beyâd-ı 'ayna nâfi^c olur ve 'ayna nüzül eden mâm ibtidâsında dahi nâfi^c olur ve 'aynı tenķiye³³² eder.

On Sekizincisi Kılîmiya'l-Fıddâ: قليميا الفضة

el-Mâhiyyetü: Kılîmiyâ-i fıddanın ittiĥâzı kılîmiyâ-i zehebin ittiĥâzı gibi olur.

et-Tab'u: Tab'atta kılîmiyâ-i zehebe ĳarîb olur ve ondan ebreddir.

el-Havâşsu: Onda bi-ı'tidâlin tecfif ve bilâ-lez^c cilâ olur ĥuşûşan maĳsülünde bu e^câl ekşer olur, merâhimde aşlaĥtır. Ve onun tecfif ve cilâsı ebdân-ı mu^ctedilede olur, şulbetü'l-laĥm olan ebdânda olmaz.

el-Hurâcu ve'l-Ķurûĥu: Cerebe ve ĳurûh-ı 'asireye ve ĳurûh-ı raĥbeye nâfi^cdir merâhime idĥâl olunmakla ve zerûr kılınmakla.

On Dokuzuncusu alkand: لقند

el-Māhiyyetü: Ma'ruftur.

e-ab'u: Derece-i rābi'eaya varınca adar hār ve yābistir.

el-Havāssu: Bedeni müceffif ve muşallib ve mükessiftir. Ve bir nev' ekkāldir ki onda ab ve ihrāk vardır.

el-urūhu: Enfe 'arī olan nāşūra ve urūh-ı rabe-i hābişeye cidden nāfi' dir.

Adāu'r-Re'si: Ru'āfı men' eder. Ve onun bir atresi suda hāl olup enfe tatır olursa re'si teniye eder. Ve alkand o edviyedir ki üzünü teniye eder ve üzünün evcā'-ı bāridesine nāfi' olur ve dīdānı atlı eder.

Adāu'n-Nefdi: Dīdān ve hābbu'l-kar' için ondan bir dıramı 'asel ile say olunur.

es-Sümümü: Furun ya'nī mantarın maarratını def' eder.

Yirmincisi alkuar: قالقار

el-Māhiyyetü: Cālīnūs dedi ki alkadīs alkuara istihāle eyledi.

e-ab'u: Sālişeye varınca adar hār ve yābistir.

el-Havāssu: alkuarda ihrāk-ı şedīde vardır, seyelānāt-ı demeyyeyi ab ve tecfif eder ve lez'i eall olur ve onda ab-ı keşir ile ma'an hāraret-i keşire olur.

el-Evrāmu ve'l-Büşüru: Nemle ve cemreye nāfi' olur mā-ı küzbere ile tılā olunur ise ve hābiş ve sā'iye uralar üzere zerür kılınır. Ve alkuar lahm-ı zāidi ihrāk eder ve huşkrīşet ihdās eder.

Adāu'r-Re'si: Ru'āfa ve lişāt ve naānıg evrāmına nāfi' olur.

Adāu'l-'Aym: Ekħāle idħāl olunup cilāya ve ecfānın ulzatını tecfīfe nāfi' olur.

Adāu'n-Nefdi: Dem-i raħimin nezfine māni' olur.

Yirmi Birincisi unāberā: قنابري

el-Māhiyyetü: Dīskūrīdūs dedi ki unāberā bir nev' nebāt-ı avīldir, onun varaı müstail ve haşhāş varaına şebih olur ve 'ırı avīldir ve rāyihası kerih değıldir ve bezri mürr bezrine şebihdir, cibāl ve şaħārīde nābit olur.

et-Tab'u: Derece-i ülâda hârrdır. *Qânûn nüshalarında yübüsete ta'arrud olunmamıştır.*

el-Havâşşu: Laţif ve muqattıf ve cellâdır. Bûles dedi ki qunâberâ sevdâyı müvelliddir huşuşan milh ile kebs olunan ve basılan qunâberâ sevdâyı keşiren tevlid eder.

ez-Zinetü: Kelefi ve behakı cālî olur ve bi'l-hakıka vedâha enfa'dır eger qunâberâ ekl olunur ise veyâhüd dühnü ile eyyâm-ı keşire dımâd olunur ise. Onunla mu'alece 'Arabın ta'arruf eylediği mu'alecattandır.

el-Kurûhu: Qunâberâ varakı ile dımâd olursa sedye 'arıd olan kurûh-ı habîseye nâfi' olur.

A'dâu'r-Re'si: Qunâberâ aşlının suyu ile istif'at olursa dimâğda olan ruţubât-ı galîzaya nâfi' olur.

A'dâu'l-Gıdâi: Süded-i kebidî ve tihâlî teftiş eder.

A'dâu'n-Nefdi: Onun suyu batnı ıtlâk eder ve bevâsire dımâd olur ve mağşî izâle eder ve şalâbet-i rahimi tahtîl eder ve keymüsât-ı galîzasını ihrac eder ve kebid ve tihâl süddelerini teftiş eder.

es-Sümümü: Qunâberâ cemî'an hevâmm les'alarına nâfi'dir.

Yirmi İkincisi Kısûs: قسوس

el-Mâhiyyetü: Kısûsun üç şıfı vardır, esved ve ebyad ve aħmerdir. Ve cemî'-i aşnâfı hırrîf ve kâbıddır. Ve onun ehad-ı aşnâfından bir şey vardır ki ona lâzen tesmiye olunur. Ve fi'l-aşl kısûs lâzenin kendi veyâhüd o gayridir ki ikisinin aħvâlî biri birine mütekaribdir.

et-Tab'u: Onun tab'ı harârete mâildir ve ecnâsının ba'đısında bārid dahi olur. Ve lâzenin kendi derece-i şāniyenin āhırinde hârrdır.

el-Havâşşu: 'Aşaba dārrdır ve onda kabđ vardır huşuşan varakında kabđ ekşerdir. Ve zehri 'akıldır. Ammā onların cümlesinden lâzen denmekle ma'ruf olan şıf müsaħhin ve efvâh-ı 'urûku müfettiş ve cidden müleyyindir.

ez-Zinetü: Onun dem'ası kamlı kâtileidir. Ve lâzen şarâb-ı ümālî ile halı olunup aşâr-ı kurûhta istif'mâl olursa aşârı taħsîn eder ve eger şarâb-ı mürr ve dühnü'l-ās ile halı olursa tesâküt-ı şa'rı men' eder velâkin onun kuvvesi dāü's-şaleb marağına nef'e bālîğ olmaz tahtlîlî kâlîl olmakla.

el-Ḳurūhu: Onun tabîhi şarâb ile ḳurūh-ı keşîreye nâfi^c olur ve onunla dımâd olunup ḳurūh-ı ḥabîşe sa^cıdan men^c olunur ve ondan ḥarḳ-ı nâr için ḳayrūtî ittihâz olunur.

Ālātu'l-Mefâsılı: 'Aşaba dârr olur.

A^cdâu'r-Re'si: Onun 'aşîri dūhn-i îresâ ve 'asel ve natrūn ile isti^cmâl olunsa şudâ^c-ı müzmini taḥlîl eder. Ve onun aşnâfından şımf-ı esvedin ru^u-sunun 'uşâresi aḥz olunsa o 'uşâre kışr-ı rummân içinde teşhîn olunduktan sonra sinn-i müteveccî'anın cihet-i ḥilâfında olan üzüne taḳtîr olunsa ve ca^c-ı sinn-i mezkûra nâfi^c olur. Ve kezâlik mâ-ı kısûs tenḳıye-i re^{se} ceyyid olur ve enfin seyelân-ı müzminine bür^o olur ve enfin ḳurūhunu tecfif eder.

A^cdâu'l-Ġidâi: Onun tarîsi ile ma^ca'l-hall tḥâl dımâd olunsa nâfi^c olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Kısûs-ı ebyaḍın zehresinden üç dirhem miḳdârı şarâb ile saḳı olunsa züsentâriyâya nâfi^c olur, gündüz iki def'a saḳı olunur. Ve onun tarîsi ve ru^u-s-ı ile dımâd olunsa şamsı idrâr eder. Ve hatunlar ḥayḍdan pâk olup tuhra duḥûlünden sonra onunla tebaḥḥur eyleseler onları ḥabelden ya^{nî} gebe kalmaktan men^c eder. Ve o nebṭin tarîsi başı cânibinden ihtimâl olunsa şamsı idrâr ve cenîni iḥrâc eder. Ve lâzen meşîme için tebḥîr olunup meşîmeyi iḥrâc ve isḳâṭ eder ve zehri tabîatı 'aḳı eder.

es-Sümümü: Kaçan onun üşülû halî ve şarâb ile saḳı olunsa rüteylâ nehşine nâfi^c olur.

Yirmi Üçüncüsü Ḳayḳîn: قيقين

el-Mâhiyyetü: Kerîhü't-ta^m bir nev^c şamḡdır, bilâd-ı 'Arabdan meclûb-dur. Ve ba^cḍılar zu^cm eylediler ki senderüstur velâkin o ḳavl muḥaḳḳaḳ deḡildir. Ve ba^cḍı kerre o şamḡ ile ma^ca'l-mür ve'l-mey'a tedḥîn olunur.

el-Ḥavâşşu: Onda taḡdiye-i yesîre vardır.

el-Ḳurūhu: Āşâr-ı ḳurūhu serî'an taḡdiye eder ve onda tehzîl ḳuvvesi vardır beher yevm bir dirhem in üç rubu^cunu sikencebîn ile veyâḥûd mâ ile şürb eyleseler.

A^cdâu'r-Re'si: Veca^c-ı esnân ve tesâḳuṭ-ı lişeye mu^câlecede ona mu^câdil bir 'ilâc olmaz.

A^cdâu'l-Aym: Başarı ḥiddetli eder.

A^cdâu's-Şadrı: Mâ-ı ^casel ile rebve nâfi^c olur, onu muşâri^cün isti^cmâl ederler.

A^cdâu'l-Gıdâr: Ondan sikencebîn ile üç [209a] gün miqdârı şürb olunsa cidden tihâli hüzdâlde kılar.

A^cdâu'n-Nefdi: Mâ-ı ^casel ile şürben tamsı idrâr eder.

Yirmi Dördüncüsü **Çuṭn:** نطن

el-Mâhiyyetü: Ma^crûftur.

el-Havâşşu: Penbenin çekirdeği müleyyin-i müsaḥḥindir.

el-Evrâmu: Onun ḥabb-ı medkûku ḥanâzîri telyîn eder.

A^cdâu'l-Aym: Onun lübbünün dühni mükesser ve meshûk olup dühnde maḥlûl olan şîninin³³³ ^cuşâresi ile ebyad ve aḥmer zıfıru kal^c eder. *Ve bu levha nüsha-i sultâniyyeden mâ^c-âdâda mevcûd degildir.*

A^cdâu's-Şadrı: Çuṭnun ḥabbı rib^c ve su^câle nâfi^c ve şadra ceyyiddir.

A^cdâu'n-Nefdi: Ḥabbı batını müleyyindir. Ve varâkının ^cuşâresi şıbyânın ishâline nâfi^cdir.

Yirmi Beşincisi **Çınneb:** نننبا

el-Mâhiyyetü: Dîskürîdüs dedi ki çınneb berri ve bostânî olur. Bostânîsi bir nev^c nebâtîr ki onun varâkı ve kuḍbân-i fâriğası vardır ve bezri müstedir ve me^cküldür, Ammâ berrisi bir nev^c nebâtîr ki onun kuḍbânî şedîden esved olup tûlü bostânîden bir zirâ^c miqdârı aşğar olur ve varâkı bostânî varâkına şebîh olur lâkin bostânîden ḥaşin olur ve sevâdı eşedd ve zehri ḥumrete mâil olur ve uşûlü devâ olur ve kışrıdan ḥabl fetl olunur.

el-Havâşşu: Bezri riyâḥı tîrd eder ve müceffiftir, inhidâmı ^casîr ve ḥıltı redîdir ve ishâni kuvvetlidir ve maḥlûvvünü çararı eḳalldir ve sikencebîn-i sükkeri onun çararını def^c eder.

el-Evrâmu: Berri çınnebin uşûlünün taḥbîhi evrâm-ı ḥârreye ve ḥumrete nâfi^c olur.

A^cdâu'r-Reṣi: Onun ^cuşâresi ve dühni veca^c-ı üzünde isti^cmâl olunur. Ve ^cuşâresi ile baş ḡasl olunup reṣte olan ibriyye ^cilletine nâfi^c olur. Ve bezri şiddet-i ishâni ve tebḥîri olmakla şudâ^c ihdâş eder.

333 من الوبر شئ يداوى به الجراحات يجلب من اليمن Ibn Kütübî.

el-dâu'l-Güdâr: Habbının inhiğâmı ʿasîr ve miʿdeye redîdir.

el-dâu'n-Nefdi: Kışırının istiʿmâli istiksâr olursa menîyi kaçˆ eder.

Yirmi Altıncısı Kılâ: قلى

el-Mâhiyyetü: Devâ-i maʿrûftur.

et-Tabʿu: Hârr ve muhrık ve cālî ve ekkâldir, kuvveti milhten aqvâdır.

ez-Zînetü: Behâka menfaʿat-i zâhire ile menfaʿati olur.

el-Kurûhu: Cerebe nâfiʿ ve lahm-ı zâidi ekl eder.

Yirmi Yedincisi Kaymüliyâ: قيموليا

el-Mâhiyyetü: Hacer-i ruhâm gibi şafâyihtir, beyâd ve berrâk ve tayyibe olur, taʿmında kâfûriyyet vardır ve baʿdında berik olmaz ve cemîʿan aşnâfi serîʿüʿt-teferrük olur.

el-Kurûhu: Harq-ı nâra ve hâşşaten maʿaʿl-mâi ve ʿl-hall nâfiʿdir. Ve muhrağının mağsülü ʿasîretüʿl-ındimâl olan kurûha nâfiʿdir.

Yirmi Sekizincisi Kırf: قرفه

el-Mâhiyyetü: Dâr-ı şînidir, onu biz beyân eyledik.

Yirmi Dokuzuncusu Katâd: كناد

el-Mâhiyyetü: Onun şamğı keşîrâdır, bâbuʿl-kâfta onun menâfiʿini biz zikr eyledik.

et-Tabʿu: Bârid ve yâbistir.

Otuzuncusu Kartümâ: قراطوما

el-Mâhiyyetü: Dîskürîdüs zâhib oldu ki kartümâ bir nevʿ nebâttir ki onun varağı vardır ve şemer-i keşîr ve müteferriğ aħmeri vardır ve aşlı şîğâr-ı dağiktir. Ve zuʿm olunur ki onun aşlı taħabbübe yaʿnî muħabbete sebep olur ve onda fâide-i tayyibe yoktur; zikr olunan menfaʿat menfaʿat-i tıbbiye değıldir.

Otuz Birincisi Kırrays: قريص

el-Mâhiyyetü: Encüre ya'nî ısırgandır.

et-Tab'u: Harâreti da'ife ve yübüseti şedidedir.

el-Havâşsu: Şerâyı tevlîd eder.

A'dâu'l-Gidâi: İstiskâya nâfi'dir.

A'dâu'n-Nefdi: İstiqlâk-ı batna nâfi'dir.

Otuz İkincisi Kınbure: قنبيره

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

A'dâu'l-Gidâi: İstimrâ ve hağm olunsa gıdâiyyeti keşire olur lâkin hağmı bahtır.

Otuz Üçüncüsü Kılkâs: قلكاس

el-Mâhiyyetü: Onun-üşnâna müşâbeheti vardır.

et-Tab'u: Derece-i ulâda hârr ve yâbistir.

el-Havâşsu: Onda mâ'a'l-kabd müllûhat vardır ve eczâsı gayr-i müşâbih-tir ve nefh-i yesîri vardır.

A'dâu's-Sadri: Onunla garğara olunup sadr temlîh olunur.

A'dâu'n-Nefdi: Mâu'l-aşferi ishâl eder huşuşan bezrinin ve nebâtının uşâresinin ishâli ekşer olur; ishâl 'alîli iç'âf eylemesin için onlar kalîlen istîmâl olunur. Ve o devâ müdrirdir ve şafrâyı ve mâiyyeti bi-rıfkın ishâl eder. Ve şerbet-i vâhidesi rıtl-ı vâhidin sülûsünden iki sülûsüne varınca kadar [olur.]

Otuz Dördüncüsü Kırtâs: قرتاس

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

et-Tab'u: Derece-i ulâda hârr ve derece-i şâniyede yâbistir.

el-Havâşsu: Kırtâs-ı muhraq nezf-i demi men' eder.

A'dâu'r-Re'si: Kırtâs 'ale'r-rîk mağğ olunsa sükkerin râyihasını kağ eder.

el-Kurûhu: Kırtâs-ı muhraq sa'feyi men' eder.

Otuz Beşincisi **Ḳaysûm**: قيسوم

el-Mâhiyyetü: Birincâsefe derler.

eṭ-Ṭab'u: Derece-i ülâda ḥârr ve derece-i şâniyede yâbistir.

el-Havâşsu: Onda ma'a-ḳabdın mülûḥat vardır ve eczâsı gayr-i müşâbih-tir ve onda ma'a-nefḥi yesîr leṭâfet vardır ve mürrdür ve onda arḍiyyet ve telṭîf olur. Câlînüs dedi ki onun zehri efsentinden eblağdır ve onda teftîḥ vardır.

ez-Zinetü: Onun muḥrakı dâü's-sa'lebe nâfi'dir ḥuşûşan dühn-i ḥırva' veyâḥüd dühn-i fücl ile isti'mâl oluna. Ve ḳaysûm nebâtı baṭı'e olan liḥye inbâtında nef'i olur eger edhân-ı müsahḥinenin baḳdısı ile ṭabḥ olunur ise ve lişâtı dahi ḳabd eder.

el-Evrâmu: Evrâm-ı balğamiyyeyi ṭablîl eder. Ve sefercel ile ṭabḥ olunsa 'asiretü't-tahlîl olan evrâma nef'i olur.

el-Ḳurûhu: Cirâḥat-i tariyyeyi lez' edip ona muvâfiḳ değildir.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Onun ṭabîḥi fesh-i 'adale ve müzmin ve 'asîr 'ırḳ-ı nesâya nâfi' olur.

A'ḳdâu'r-Re'si: Ḳaysûm zeyt ile ṭabḥ olunsa başı teşhîn edip bürüdetini cidden izâle eder.

A'ḳdâu's-Sadrı: Onun ṭabîḥi nefes-i intişâbî'usrüne nâfi'dir. Ve bu bâbda onun ṭabîḥi ve kezâlik fuḳâḥının ṭabîḥi efdâldir.

A'ḳdâu'n-Nefdi: Ṭamşı idrâr eder ve cenîni iḥrâc eder ve külâda ve meşâ-nede olan ḥaşâtı teftit eder. Ve inḍimâm-ı fem-i raḥime onun dühnü nâfi' olur ve 'usr-i bevle dahi nâfi' olur.

el-Hummayâtu: Ma'a'd-dühn ḳaysûm ile a'ḳdâ temrîḥ olunsa nâfiḍe nef'i olur.

es-Sümümü: Şarâb ile saḳy olunsa sümüma nâfi' olur. Ve ḳaysûm ferş olunan mevḍi'den hevâmmı ḳaysûm ṭard eder.

Otuz Altıncısı **Ḳâtîlü'z-Zîb**: قاتل الذئب

el-Mâhiyyetü: Bu devânın ḳuvveti ḥânıḳu'n-nemir tesmiye olunan devânın ḳuvveti gibidir velâkin o ḳuvvet ancak zübâba ta'alluḳ eder, âḫerlerde onun te'sîri olmaz.

Otuz Yedincisi **Ḳātilü'l-Kelb**: قاتل الكلب

el-Māhiyyetü: Bu devā nev'î aḥerdir, o ism ona maḥşûştur.

A'ḍāu'r-Re'si: Cidden ru'af ihdâs eder.

A'ḍāu's-Şadri: Nefş-i dem ihdâs eder.

es-Sümümü: Kilâbı bi-sür'atin ḳatlı eder.

Otuz Sekizincisi **Ḳāmāriyün**: قماريون

el-Māhiyyetü: Ḥakîm Dîşkürîdüs dedi ki onun şeceresi şecere-i sefercele müşâbihtir velâkin onun varaḳı edaḳktır ve şemeresi aḡlazdır, 'izamda ic-câşa müsāvîdir ve şemeresinin çekirdeḡi yoktur ve o şemere nuḍc buldukta onun levni yâḳût-ı aḥmer levnine mâil olur. Ve ona müte'allik ef'âli biz zıkr eylemeziz, zîrâ onun bedene maḍarratı menfa'atinden ekşerdir, ona binâen zıkrını biz terk eyledik. *Bu veh üzere bu devā ancak nüşha-i sulṫāniyyede mezkûrdur.*

Otuz Dokuzuncusu **Ḳaṫaf**: قطف

el-Māhiyyetü: Sermaktır.

et-Ṭab'u: Derece-i şâliseye varınca kadar bârid ve derece-i şâlisede raṭb'dır.

el-Ḥavâşşu: Onun bezinde Ḳoles'in re'yi üzere aşḫâb-ı şafrâya kuvve-i müleyyine vardır.

Kırkıncısı **Ḳurretü'l-Ayn**: قرة العين

el-Māhiyyetü: Bu ism circîrû'l-māya itlâḳ olunur ve ona kerefs-i mā derler; onun kokusu aṫırdır ve nebâtı miyâh-ı râkidede olur.

el-Ḥavâşşu: Cidden muḥallil ve müsahḫindir.

A'ḍāu'n-Nefdi: Ṭamşı ve bevli idrâr eder ve ḥaşâtı tefṫit edip bevli ile iḫrâc eder. Maṭbûḡan ve niyyen ekl olunur ise ḳurḥa-i em'âya nâfi' olur.

Kırk Birincisi **Ḳar'**: قراع

el-Māhiyyetü: Māhiyyeti ma'rûftur.

et-Ṭab'u: Derece-i şâniyyede bârid ve raṭb'dır.

el-Havâşşu: Ƙar^c-ı meslûk ğidâ-i yesîr ile taĝdiye eder ve inhidârı serîrdir ve bi-sebebin mine'l-esbâb mi'dede fâside olmasa ondan hıltı-ı redî tevellüd eylemez ve eger mi'dede olan hıltı-ı rediye müşâdif olur ise veyâhüd tûl-i makâmı olur ise o şürette Ƙar^c fâsid olur sâir fevâkih mişli. Ve Ƙar^cdan tevellüd eden hıltı tefih ya'nî ta'msız olur meger ki ona şey'i âher karışıp ona ğâlib ola, o ğâlibin ta'mı hıltta zuhûr eder. Eger Ƙar^ca sefercel hılt olunsa onun hıltı şafrâvîler hakkında maħmûd olur ve kezâlik Ƙar^ca koruk ve enâr suları hılt olunsa yine aşhâb-ı şafrâya maħmûd olur velâkin mi'â-i kûlûna đararı mütedâ'if olur. Ve Ƙar^cın havâşşındandır ki onun ekli her neye muƘârin olur ise Ƙar^cdan hâşıl olan ğidâ muƘârin olduĝu nesneye mücânis olur, meşelâ Ƙar^c hardal ile ekl olunsa onun hıltı hırrîf olur ve mâliħ ile ekl olunsa [209b] hıltı mâliħ olur ve kâbıd ile ekl olunsa onun hıltı kâbıd olur. Ve cemî'an Ƙar^c sevdâ ve balĝam aşhâblarına đâr ve şafrâ aşhâbına ceyyid olur. Ve Ƙar^cın mürebbâsının tebrîd ve teşhîn mişli teşîri olmaz ve edviyeye idhâl olunmaz belki o mürebbâ ba'dı kerre lezzet için isti'mâl olunur.

A'đâu'r-Re'si: Onun 'uşâresi üzünün veca'-ı hârrını teskîn eder huşuşan o 'uşâre dühn-i verd ile isti'mâl oluna ve evrâm-ı dimaĝıyyeye ve sersâma ve veca'-ı halka nâfi' olur.

A'đâu's-Sadri: Ƙar^cın sevîki harâretten hâdiş olan su'âle ve veca'-ı şadra nâfi'dir.

A'đâu'l-Ġidâi: Onun tabîhi mi'dede olan fuğûl-i hârreye nâfi'dir, o fuğûlü izlâk eder ve kezâlik tecvîfine şabb olunan şarâb dahi onun gibidir. Ve veca'-ı esnân için 'uşâre-i Ƙar^c ile isti'ât olunur. Ve Ƙar^c mi'de bellesini cidden tevlîd eder ve 'aşaşı ka't' eder. Ve Ƙar^cın niyyi mi'deye cidden đârrdır hattâ şübbân ve feteyânın mi'delerine dahi đârrdır. Ve mi'dede olan âfet-i Ƙay'a nâfi' Ƙay'dan ĝayri bir devâ yoktur. Ve Ƙar^cın mi'â-i kûlûna mağarratı 'azîmedir.

A'đâu'n-Nefdi: Ƙar^cın suyu 'asel ile tabh olunup içine na'rûn katılsa ba'tını telyîn eder ve kezâlik Ƙar^c hâli üzere cembr içine defn ve tabh olunup onun suyu sükker ile şûrb olunsa o dahi fi'l-i mezkûru fâ'il olur. Ve Ƙar^cın em'âya mağarratı şedidedir hâşşaten mağarratı kûlûna eşedir.

el-Hummayātu: Hummayât-ı hârreye nâfi'dir.

Kırk İkincisi Kıssâ: ٤٢

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

el-İhtiyârü: Onun bezri hıyârdan aqvâdır ve nağıcı efđal ve eltaftır.

el-Tab'u: Derece-i şâniyeye varınca kadar bârid ve raţbdır.

el-Havâşşu: Harâreti ve şafrâyı teskîn eder velâkin keymüsu redî ve 'ufûnete müsta'iddir ve hummayât-ı şa'beyi teskîn eder. Ve fesâd-ı bitîhî kıssâdan esra'dır. Ve kıssânın nağıcında cilâ vardır. Ve kıssânın bezri hıyâr bezrinden hayrlıdır ve istimrâya hıyâr kıssâdan eb'addır. Ve niyyen 'urûқта zâhib olup hummayât-ı müzmineyi tevîd eder. Ve onun mağarratını nânñâh veyâññüd mi'denin şiddet-i iltihâbı def' eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Onun varağı balğamî şerâyâ vaç' olursa ondan cidden intifâ' olunur.

A'dâu'n-Nefesi: Harâret ile ğaşy olan kimse kıssâyı şemm eylese inti'âş eder.

A'dâu'l-Ğidâi: Cidden 'ataşı teskîn eder ve kezâlık mi'deye dahi ceyyid-dir lâkin onun ceyyiden hadm ve istimrâsı kalilen vâkı' olur. Ve kaçan onun aşlından iki üsülüs edrümâlî ile şürb olursa hılt-ı redî-i rakîki kay' ettirir.

A'dâu'n-Nefdi: Onda idrâr ve telyîn vardır ve evcâ'-ı mezâkîre nâfi' olur ve meşâneye muvâfiqtir. Ve kıssânın idrârı bitîhten dün olur.

es-Sümümü: Onun varağı kelb-i kelib 'adđasına nâfi' olur.

Kırk Üçüncüsü Kıssâu'l-Hımâr: ثاء الحمار

el-Mâhiyyetü: Ondan 'uşâre ittihâz olunur ve ittihâzın tarîki budur ki onun şemeresi âhir-i şayfta ve levni saradıkta ahz olunur, bir hırka içinde ta'lîk olunur suyu seyelân edip terevvuk ve taşaffî eylesin için ve onun revâkı ğadâre içinde remâd üzere tecfif olunur ve gölgede vâkı' bir levh üzere vaç' olunur.

el-İhtiyârü: Kıssâu'l-hımârın ceyyidi aşfer ve kıssâ gibi müstaķim olup merâret-i şadıķası olanlardı. Ve 'uşâresinin ceyyidi ebyağ ve emles ve 'unşula müşâbih olup üzerine bir sene mürür eden kıssâu'l-hımârın 'uşâ-residir.

el-Havâşşu: Laţîf ve muhallildir ve aşlı ve varaķı ve şemeresi cālî ve muhallildir ve kışrının tecfîfi ekşerdir ve aşl ve varaķı ‘uşârelerinin kuvveleri vâhidedir.

ez-Zîmetü: Kendinin ve aşlının ve varaķının ‘uşâreleri yereķâna nâfi‘dir ve indimâlâtın âşâr-ı sûdu üzere onun yâbisinden zerûr kılınsa o âşârî izâle eder ve evsâh-ı vechi tenķiye eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Onun aşlı daķıķ-ı şa‘îr ile dımâd olursa balgâmi ve ‘atıķ olan her veremi tahlîl eder. Ve kıssâ-i hımâr cirâhâtı tefcîr eder huşuşan şamg-ı buţm ile isti‘mâl olursa ve huşuşan kıssâu’l-hımârın ‘uşâresi isti‘mâl olursa.

el-Kurûhu: Onun yâbisi cereb ve kuvâbâ üzere zerûr kılınsa ona nâfi‘ olur.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Evcâ‘-ı mefaşıla nâfi‘dir. Ve ırķ-ı nesâ için onun tabîhî ile ihtikân olunur. Ve onunla ma‘a’l-hall niķris üzere dımâd olunur.

A‘dâu’r-Re’si: Leben ile kıssâ-i hımâr se‘ût kılınsa şaķıķayı tahlîl eder. Ve leben ile kıssâ-i hımâr munhurâna letûh kılınsa baştan fuğul-i keşîre ifrâg eder ve beydaya ve şudâ‘-ı müzmine nâfi‘ olur. Ve varaķının ‘uşâresi ad‘aftır ve eger ‘uşâresi üzüne takîr olursa evcâ‘-ı üzünü teskîn eder.

A‘dâu’n-Nefesi: Sû‘-i nefesi olanlara kıssâ-i hımâr ‘uşâresi ile ishâl şedîden muvâfıķ olur. Ve ‘uşâresi ‘aşel ve kezâlık zeyt ile haneke letûh kılınıp hunâķa nef‘i olur.

A‘dâu’l-Gıdâi: O devâ mâiyyeti ihrâc etmekle istiskâya bilâ-đarar menfa‘ati ‘azîme ve ‘acîbe olur eger aşlından bir buçuk üşülüs saķy olunur ise. Eger ondan üç rıtıl, iki kıst şarâb ile tabh olunup her üç günde ‘ale’r-rıķ üç üşülüstan beşe varınca kadar saķy olursa o dahi nâfi‘ olur. Ve eger onun aşlından bir buçuk üşülüs veyâhüd kışrından rubu‘ eksünâ ahz ve şûrb olursa balgâmi ve mirre-i şafrâyı kusturur. Ve mâ-ı ‘aşel ile kıssâ-i hımâr şûrb olunup nef‘-i zâhiri olur. Ve o iki māddeyi bilâ-ezâ velâ-đarar li’l-mi‘deti sühûlet ile idrâr eder. Ve onun ‘uşâresine o ‘uşârenin đırfı miķdârı milh halţ olunup ondan kirsenne miķdârı habblar ittihâz olursa o habbı şûrb müshilât-ı ceyyideden olur. Ve ammâ ondan muķayyi‘ ittihâzının tarîķi budur ki suda onun ‘uşâresi izâbe olunduktan sonra ondan bir şey ahz olunup onunla aşl-ı lisân ve havâlîsi telţih olunur. Ve eger ondan esra‘ ve akvâ

muqayyî' ittiḥâzını murâd edersen o 'uşâreyi zeytte ve dühn-i sūsende izâbe edip bâkî aḥvâlî kemâ-fi'l-evvel işlersin. Ve eger qay'ı ifrât üzere ise onun şarîbine zeyt ve şarâb saqı edersin ve onları saqı ifrât-ı qay'ı fi'l-ḥâl teskîn eder. Ve eger onları saqı nâfi' ve nâci' olmaz ise sevîk-i şa'îr mâ-ı bârid ile ve ḥall ile saqı olunur.

A'ḍâu'n-Nefdi: Balgâmı ve demi ishâl eder. Ve 'uşâresi bevli ve çamşu idrâr eder ve ihtimâl olursa cenîni ifsâd eder.

Kırk Dördüncüsü **Ḳarn**: قرن

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur, boynuz ma'nâsındadır.

A'ḍâu'r-Re'si: Geyik ve keçi boynuzlarının muḥrakı bi-kuvvetin dişlere cilâ verir, lişeyi şedd eder ve ḥâyice (olan) lişe veca'ını teskîn eder. Ve vâcib olur ki o boynuzlar beyâd olunca kadar iḥrâk oluna.

A'ḍâu'l-Ayni: Milḥ-i mağsûl gibi beyâd olunca kadar iḥrâk olunan geyik boynuzu 'ayndan me'vâddı men' eder.

A'ḍâu's-Şadri: Muḥrak ve mağsûl olan geyik boynuzu nefis-i deme nâfi' olur.

A'ḍâu'l-Ayni: Ḥaben dedikleri verem-i batnı idmâr eder ve mi'deye çararı olmaz ve yerekâna nefî olur.

A'ḍâu'n-Nefdi: Muḥrak ve mağsûl geyik boynuzu züsentâriyâyâ nâfi'dir.

Kırk Beşincisi **Ḳatât**: قنات

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

et-Ṭab'u: Ḥarâreti da'ife ve yübüseti kavıyyedir.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşsu: Sevdâ tevlid eder.

A'ḍâu'l-Gıdâr: İstiskâyâ nâfi'dir.

A'ḍâu'n-Nefdi: İstiḥlâka nâfi'dir.

Kırk Altıncısı **Ḳavânişu't-Ṭayr**: قوانص الطير

el-Mâhiyyetü: Ḳavânişu't-ṭayr ma'rûftur, kuşların kursağına derler, gıdâiyeti keşiredir. Ammâ decâcin kavânişi dahi sair kavâniş gibi bi-sür'atin münḥadım olmaz.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Kavam zann ederler ki kânişanın dâhilde olan tabağası müceffifeten fem-i mi'deye ve veca'ına nâfi' olur. İbn Mâseveyh dedi ki huşûşan kavâniş-i düyükun bu menfa'ati ekşerdir.

Kırk Yedincisi Kûfâ: قوفى

el-Mâhiyyetü: Hayvân-ı baħrîdir. O hayvânın kuvâsı cünd-i bîdester hayvânının kuvâsına [210a] karîbdir.

A'ḍâu'r-Re'si: Onun laħmı şar'a ve ihtinâk-ı raħime cidden nâfi'dir.

Kırk Sekizincisi Kaḍîbü'l-İyyel: قضيب الايل

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur, geyik mezâkîridir.

es-Sümümu: Dîşkürîdüs dedi ki ba'de d-daḳḳ saħk olunup şürb olunsa ef'i nehşine nâfi' olur. *Muşannifi 'ibâreti iş'âr eder ki onda semm-i ef'îye muḳâvemet edecek bir keyfiyyet yoktur lâkin zâhir budur ki onun kâili erbâb-ı tecribeden olmakta bi'l-hâşşâ nef'sini müşâhede edip ona binâen ih-bâr eyledi.*

Kırk Dokuzuncusu Kûnfuz: قنفذ

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur, kirpiye derler ve o ism berrîye itlâk olunur. Ammâ cebelîsine düldül derler, onun sehm gibi şevki olur ve cebelînin tab'ı berrî tab'ına karîbdir. Ammâ onun baħrîsi zevî'l-aşdâf olan simâktan bir nev'dir.

el-Havâşşu: Onun şaħmı ve kezâlik müceffef olan kebidî mevâddın aħşâya inşibâbını men' eder. Baħrînin ve berrînin remâdında cilâ ve taħlîl ve tecfîf kuvveleri olur. Ve kûnfuz-ı berrînin mümallaħı dâü'l-fîle nâfi' olur. Ve berrînin laħmı şiddet-i taħlîli ve tecfîfi ħasebiyle cüzâma nâfi' olur. Ve berrînin ħurâka-i cildi zift ile ħalt olunsa dâü's-şalebe nâfi' olur.

el-Büşûru: Kûnfuz-ı baħrînin cildi edviye-i cerebde ve laħmı ħanâzîre ve 'aḳd-i şulbeye nâfi' olur.

Âlâtu'l-Mefâşlı: Berrînin laħm-ı mümallaħı fâlice ve teşennüce ve em-râd-ı 'aşabın küllîsine ve dâü'l-fîle nâfi' olur.

A'ḍâu's-Şadri: Laħmı sille nâfi' olur.

A^cdâu'l-Gıdâr: Berrinin lahmı sū³-i mizāca nāfi^c olur. Ve memlūhu sikencebîn ile istiskāya nāfi^cdir. Ve kezālik onun kebedi bir kıt^a hırka üzere vađ olunup tecfif olunsa o dahi fi^l-i mezkûru işler. Ve kunfuz-ı bahrî mi^c-deye ceyyid olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Kunfuz-ı bahrî batnı telyîn eder ve idrârı olur. Ve berrinin mümallaıhı sikencebîn ile veca^c-ı külāya nāfi^c olur. Ve berrinin lahmı şıbyāndan firāşına bevl edenlere nāfi^cdir hattâ onun lahmını ekle idmān ^cusr-i bevl mü'eddî olur.

el-Hummayātu: Berrinin lahmı hummayāt-ı müzmineye nāfi^c olur.

es-Sümümü: Onun lahmı neş-i hevāmma nāfi^c olur.

Ellineisi Kabc: فح

el-Māhiyyetü: Ma^crūftur.

el-Havāşsu: Onun lahmı luhmānı ya^cnî etlerin eltafidır. Ve kabc tayhüca bi'l-cümle aşnāfında ve şıfātında müşābihtir.

ez-Zinetü: Onun lahmı bedeni tesmîn ve takşîn eder.

A^cdâu'ş-Şadrı: Onun lahmı fu³adı cilālandırır.

A^cdâu'l-Gıdâr: Onun lahmı istiskāya nāfi^c olur ve mi^c-deye nāfi^cdir ve hağmı batı³dir velākin hağm ve istimrā olsa gıdāiyyeti keşire olur.

A^cdâu'n-Nefdi: İkisinin ya^cnî kabe ile tayhücun lahmı hafif olur ve bāhı taħrîk ederler.

Elli Birincisi Kağm-ı Kureyş: قريش

el-Māhiyyetü: Onun māhiyyeti tennüb bābında zıkr olundu ki ḥabb-ı şanevberin şağīridir.

A^cdâu'n-Nefdi: Külā ve meşāne kurḥalarına ceyyiddir.

Elli İkincisi Kùlt: قلت

el-Māhiyyetü: O devā māş-ı Hindidir, bezr-i kettān miqdārındadır ve kalilen ekberdir, gubrete māildir.

et-Ṭab^u: Derece-i şāniyede bārid ve derece-i ülāda raṭbdır.

A^cdâu'l-Gıdâr: Füvākı izhāb ve izāle eder.

A'ḍāu'n-Nefdi: Kûlâda ve meşânedede haşâat inbât eder ve istitlâk-ı baṭna nâfi'dir.

Elli Üçüncüsü **Ḳatt**: كت

el-Māhiyyetü: İsfist ya'nî raṭbedir ve cemī'an devābbın 'alefidir.

Ālātu'l-Mefāşılı: Dühnü'l-ḳatt raşenin tiryâkıdır, onu izhâb ve izâle eder.

Elli Dördüncüsü **Ḳaraz**: قرظ

el-Māhiyyetü: Dîşkürîdüs dedi ki ḳaraz bir şeceredir ki onun 'uşâresi aḳâkıyâdır, onun şeceresi Mısr'da ve gayri mevdi'de dahi olur ve ba'dı kerre o şecere nâhiye-i Kirmân'da dahi nâbit olur, bâbu'l-elifte aḳâkıyâ ef'âlini biz zıkr eyledik.

Elli Beşincisi **Ḳaml-ı Kureys**: قمل قریش

el-Māhiyyetü: Dîşkürîdüs dedi ki ba'dı nâs ona fetavîdâs tesmiye ederler. Ve fetavîdâs tennübün semeresidir, ḡuluf içinde olur ve o ḡulufa ba'dı nâs şanevber tesmiye eder.

el-Havâşşu: Ḳuvve-i ḳâbidâs ve işhân-i yesîri vardır.

A'ḍāu's-Şadri: 'Asel ile saḳy olursa su'âle nâfi' olur ve veca'-ı şadra dahi ḳavmin zu'umu üzere nâfi'dir.

Yirminci Faşl Ḳarf-i Râda Kelâm-ı Müşebba'ḍır

Biz Bu Faşlda Yirmi Beş Edviye Zıkr Eyeriz

[Evvelkisi] **Reyhân**: ريحان

Fi'l-Māhiyyeti: Nebt-i ma'rûftur ve onun iki şınfi olur, biri aşḳar ve biri aḳḳar olur.

A'ḍāu'n-Nefdi: Reyhân daḳḳ olunup bäsûra tılâ olursa nâfi' olur. Ve dühnü aḳz olunup bäsûra merhem kılınsa maḳ'adede 'arıḳ olan nefḡe nâfi' olur.

İkincisi Reyhân-ı Süleymânî: ريحان سليمانى

el-Mâhiyyetü: Denildi ki o reyhân İsfahân dağlarından aḥz olunur ve onun raṭb şibte müşâbeheti olur. Ve kezâlik denildi ki onun varaḳı ḥaṭmî varaḳı gibi olur ve fiḳâhı leblâb gibi şecer üzere mülteṽi olup sarılır. Ve benzer ki reyhân-ı Süleymânîde ihtilâf ola ve benzer ki ḳavli-î şânî o reyhânın cem-siferem denmekle ma'ṛûf olan reyhâna ıtlâḳ olunduğuna işâret ola, zîrâ 'avâmm zu'c m eder ki ism-i Cem Ḥadret-i Süleymân 'aleyhi's-selâma ıtlâḳ olunur.

el-Havâşşu: Laṭîf ve müceffiftir.

el-Evrâmu: Cemre üzere ḥall ile tılâ olunsa nef'i olur ve o evrâm-ı balğamiyye üzere dahi tılâ olunur.

el-Kurûhu: Ḥall ile kurûḥ-ı sâ'iyeye tılâ olunur.

Âlâtu'l-Mefâsıḥ: Nikriş üzere tılâ olunsa bi'l-ḥaşşa nef'i olur. Ve ra'şeye ve fâlice ve istirhâya reyhân-ı Süleymânî dühnü nâfi' olur.

A'dâu'r-Re'si: Laḳveye nâfi'dir.

A'dâu'n-Nefdi: Veca'î rahîm için dühn-i verdî ile ihtimâl olunur.

es-Sümümü: Lez'-i 'akreb üzere onunla tılâ olunur.

Üçüncüsü Rıyü'l-Ḥamâmi ve'l-İbil: رعي الحمام والابل

el-Mâhiyyetü: Bir nev' ḥaşışedir ki onun ḥabb-ı âs gibi ḥabbı olur ve onda ednâ ḥarâret olur.

et-Taḫu: Derece-i ülâda ve derece-i şâniyede bâridir.

el-Havâşşu: Laṭîftir ve onu ra'f eden hevâmmın semmi muḍırr olmaz.

ez-Zinetü: Onun taḫîhi şa'rı cidden esved eder. *Mâ'lûm buyurula ki nüşha-i sultâniyyede ve bi'l-cümle taḫf olan nüşhalarda tercümede zikr olunduğu üzere rıyü'l-ḥamâmi ve'l-ibil aḥkâmı levḥa-i vâhidede taḫrîr olunmuştur, ammâ Ḳânûn'un bāḳı nüşhalarında ve müfredât kütüblerinin sâirlerinde her biri başka başka taḫrîr olunmakla bāḳı nüşahın 'ibâretini bi-'aynihi îrâd eylemek istihsân olundu, o 'ibâret budur:*

Rfÿü'l-Ḥamām: رعي الحمام

el-Māhiyyetü: حشيش له حب كحب الآس وقريب منه لكنه اشد منه غبرة ويشبه في اللون والطعم العدس المقشر فيه ادنى حلاوة

eṭ-Ṭabʿu: حار في الاولى رطب في الثانية

el-Ḥurācu ve 'l-Kurūḥu: يدمل الجراحات ويمنع سعي الخبيثة اذا ضمده به مع الخل

el-Evrāmu ve 'l-Büsürü: يحلل الاورام البلغمية

Rfÿü'l-İbil: رعي الابل

[el-Māhiyyetü:] حار لطيف مجفف

el-Ḥavāṣṣu: يقال ان الابل انما لا يضره سم الحيات والهوام لما يحصل من هذا رعي من الترياقية

es-Sümümü: بزره يسقى لنهش الهوام وطبخ اعضائه يلد البربول والطمث ويخرج الجنين ويسكن الحكمة العارضة في القروح اذا اغتسل

ez-Zinetü: طبيخه يسود الشعر

Dördüncüsü Rete: رته

el-Māhiyyetü: Bunduk-ı Hindîdir. [210b] Ve bunduk-ı Hindî bunduk-ı Rümî miqdârında ve ʿizâmında bir semeredir, haşhaş gibi olur ve münfelik olup yarılrsa nârecil gibi ondan bir ḥabb zühür eder.

eṭ-Ṭabʿu: Ḥârr ve yâbistir.

ez-Zinetü: Ḥall ile ḥanâzîr üzere tîlâ olunsa ona nâfiʿ olur.

el-Büsürü: Cereb ve ḥikkeye nâfiʿdir.

Ālātu 'l-Mefâsılı: Zahrda yaʿnî arkada olan riyâḥ-ı müziyeyi kesr eder.

Aʿdâu 'r-Reʿsi: Laḳve için onunla istiʿâṭ olunur ve ona nefʿ-i keşîri olur ve kezâlik şakîḳaya ve şudâ'a dahi o istiʿâṭ nâfiʿ olur. Ve rete şarʿ ve seder ve cünün ve mâlihülyâya dahi seʿûṭan nâfiʿ olur. Ve laḳve için onunla istiʿâṭ tecrîbe olunup nefʿ müşâhede olundu yaʿnî üç gün istiʿâṭ olundu ve o seʿûṭ ile ʿalîlin burnu deliklerinden balgâm-ı keşîr seyelân edip yevm-i şâlişte ʿillet zâile oldu. Ve vâcib olur ki şâhib-i laḳve bir beyt-i muzlimde kılına. Ve ḥılıṭ-ı ḥâmın rîḥine dahi nâfiʿ olur.

Aʿdâu 'l-Aynı: ʿAyna nüzül eden suya rete kuhlen nâfiʿ olur ḥuşûşan onun şağîrinin ʿuşâresinin nefʿi ekşer olur. Ve rîḥ-i sebele ve gîşâveye dahi

nâfi⁶ olur mâ-ı merzencûş ile isti⁶ât olunur ise. Ve havel için ma⁶a'l-işmid iktihâl olunur.

A⁶dâu's-Şadri: Zâtü'l-cenbü'l-bârid ve rebv ve su⁶âl-i müzmin ve şadrdan dem nefsi için aşl-ı rete iki dirhem şarâb ile saqy olunur ve kabdı hasebiyle o illetlere nâfi⁶ olur.

A⁶dâu'l-Gidâi: Heydaya nefi olur ve mi⁶de ve veca⁶-ı raħim için ondan iki dirhem saqy olunur. Retenin maħkûkundan ferzice ittiħâz ve ihtimâl olunsa tamsı idrâr eder ve cenîni iħrâc eder ve uşâresi dahi ħukâkesi gibidir ve mirre-i sevdâyı ve balgâmı ve mâiyyeti ve şafrâyı bi'l-cümle bedenden min-ğayri ikrâhin iħrâc eder hattâ onun nefi barâş ve yereķan ve kelef ve o mişlli edvâddan a⁶fiyete bâliğ olur ve kûlını taħlîl eder. Ondan şerbet üç kezemedir ve kezeme altı kırâttır, şarâb-ı ħulv veyâ ħüd sikencebîn ile saqy olunur ve o devâ futrâsâhiyûn ve dukû ile verilir ve saqmünyâ dahi ħalt olunur ise ishâlini taħrîk eder ve devâyı takviye eder. Ve ħalt olunan saqmünyânın miķdârı her dirahmîye üç üsûlûsât olur. Ve ba⁶dı kerre retden iki dirhem aħz ve daķķ olunup şarâb-ı ħulv içinde veyâ ħüd sikencebîn içinde bir müddet terk olunur ve ba⁶dehu o şarâb veyâ ħüd sikencebîn ades ve şa⁶irden biri ile ve laħm-ı decâc ile taħl olunup meraķası ile taħassî olunur ve ona saqmünyâdan bir şey dahi ħalt olunur.

el-Ĥummayâtu: Ĥummayât-ı rib⁶e nâfi⁶ olur.

es-Sümümü: A⁶kreb ve rüteylâ lez⁶ine tiryâķ olur. Ve saqy ve ictihâd olunup onun kışr-ı a⁶lâsından adese miķdârı aħz olunup onunla les⁶a olan şakķtan isti⁶ât olunur.³³⁴

Beşincisi Rîvend: ريوئد

el-Mâhiyyetü: Bir kavm zann eyledi ki rîvend behmen-i şîninin uşülüdür, diyâr-ı Şîn'den bilâd-ı säireye naķl olunur. Ve ba⁶dı kerre ġaşş olunup rîvend taħl olunur, mâiyyeti aħz ve uşâresi tecfif olunur ve ba⁶dehu cevheri dahi tecfif olunup olduğu ħâl üzere bey⁶ olunur velâkin o ħâl üzere olan rîvend-i mağşûş mütekâşif olur ve kabdı dahi eşedd olur. Ve rîvend-i ħâlîş müteħalġil olup onun kabdı eķall ve mađđı za⁶ferânî olur.

334 Allâhu a⁶lem murâd budur ki o me⁶ħüz şakķ-ı les⁶a'ya idġâl olunup şemm ettirilmele enfine idġâl olunur. "Yes⁶u⁶"nun bu ma⁶nâda isti⁶mâl olunduğu *Ķâmûs*'ta muşarraħtır.

el-Havâşşu: Onun cevher-i şeceresi mâiyyet ile havâiyyetten mümteziç olur ve onda nâriyyetin fi'li hasebiyle arđiyyet-i mürre olur ve ona binâen rehâveti olur ve kabđı arđiyyeti ile olur ve lüdûneti dahi arđiyyetinde olan kabđ ile olur belki ondan intifâc ve fi'linin tamâmı arđiyyetinde olan keyfiyyet ile olur. Ve rîvend-i hâlişte kabđ eğall olur.

ez-Zinetü: Kelefe ve cülüd üzere olan âşâr-ı bâkıyeye ĥall ile tılâ olursa veyâhüd şürb ile istifrâğ olursa nâfiç olur.

el-Evrâmu ve'l-Büsûru: Evrâm-ı ĥarreğe bağı ruţûbât ile dımâd olunur.

el-Kurûhu: Ĥall ile tılâ olursa kûbâya nâfiç olur.

Âlätu'l-Mefâşlı: Sakıtaya ve đarbeye cidden nâfiç olur. Ĥüzî dedi ki onun şerbet-i vâĥidesi iki dirhemdir, tılâen memzûcda şürb olunur ve şarâb-ı reyĥânî ile sakı olursa füsûĥa nâfiç olur. Ve fesh-i ađal ve onun evcâi için ve kezâlik imtidâd için rîvendin dühnü nâfiç olur ve fetke dahi nâfiçdir.

Açdâu's-Şadri: Rebve ve nefsi-i deme nâfiçdir.

Açdâu'l-Ġidâi: Kebid ve miçdenin kędilerine ve đarflarına ve evcâlarına ve evcâ-ı bâtineye ve fuvâka ve fetke nâfiç olur ve tıĥâli idmâr eder.

Açdâu'n-Nefdi: Zerebe ve mağsa ve züsenţarıyâya ve külye ve meşâne ve raĥim vecâclarına ve nezf-i deme nâfiç olur.

el-Hummayātu: Zâtü'l-edvâr ve kezâlik müzmüne olan ĥummâlara nâfiç olur.

es-Sümümü: Neĥş-i hevâmma nâfiçdir ve şerbetinin miğdârı ġarîkûn şerbeti miğdârı kılınır.

Altuncısı Râziyâ nec: رازیانج

el-Mâhiyyetü: Râziyâ necin bezri kerefs bezrine benzer ve onun kuvveti berrî râziyâ nec kuvvetine karıb olur velâkin ondan ağaftır. Ve berrînin akvâsı kebir olanları olur. *Ve bağı nüşhada "kerefs" bedeline "küzbere" vâĥf olmuştur.*

eť-Tabu: Râziyâ nec-i berrînin ĥarâret ve yübsü eşedd olur ve onlar derece-i şâlisede olmağa elyağ ve evlâ olur, ammâ bostânînin ĥarâreti şâniyede olur.

el-Havâşşu: Südedi teftîĥ eder.

Açdâu'l-Ayn: Başarı ĥiddetlendirir ĥuşuşan şamğında bu menfaçat

ekşer olur ve ‘aynâ mâin nüzûlü katında ve ibtidâsında nef’i olur. Dîmoğ-râfîs zu‘m eyledi ki tarî olan bezr-i râziyânci hevâmm ra‘y edip başarılarını hiddetlendirirler ve efâ‘î ve hayyât faşl-ı şitâdan sonra me‘vâlarından hürûc edip başarılarına isti‘nâ için gözlerini râziyânece hakk ederler.

A‘dâu’s-Şadrı: Râziyânc-i raṭb lebeni tekşîr eder.

A‘dâu’l-Gîdâi: Mâ-ı bârid ile saḳy olunsa ḡaṣeyâna ve iltihâb-ı mi‘deye nâfi‘ olur ve haḏmı baṭî‘ ve ḡidâsı redîdir.

A‘dâu’n-Nefdi: Bevli ve ṭamsı idrâr eder ve ḡaşşaten râziyânc-i berrî ḡaşâtı tefüt eder. Ve berrîde ve nehrîde külye ve meṣâne menfa‘atleri vardır. Ve râziyânc ve ḡuşûşan onun berrîsi taḳtîr-i bevle ve tenḳiye-i nüfesâya nâfi‘ olur. Ve aşl-ı râziyânc ma‘a-bezrihi ekl olunsa ṭab‘ı ‘aḳl eder.

el-Hummayātu: Hummayât-ı müzzîneye nâfi‘ olur. Ve mâ-ı bârid ile saḳy olunsa ḡaṣeyâna ve ḡaṣeyândan ḡadîş olan iltihâb-ı mi‘deye nâfi‘ olur.

es-Sümûmu: Onun ṭabîḡi şarâb ile ve kezâḡik mâ-ı bârid ile nehş-i hevâmma nâfi‘ olur. Ve onun aşl-ı daḡk olunup kelb-i kelib ‘aḡḡası üzere onunla ṭilâ olunup nef’î olur.

Yedincisi Râmik: رَامِك

el-Mâhiyyetü: Ma‘rûftur.

et-Ṭabu: Bârid ve yâbistir.

el-Ef‘âlü ve’l-Havâşşu: Kâbîd ve ‘aḳıldır, mevâddi inşîbâbdan men‘ eder ve ḡarâreti teskîn eder.

A‘dâu’l-Gîdâi: Mâ-ı âs ile saḳy olunsa mi‘deyi taḳviye eder.

A‘dâu’n-Nefdi: Baṭnı cidden ‘aḳl eder.

Sekizincisi Rîtiyânc: رِيْتِيَانِج

el-Mâhiyyetü: Ma‘rûftur.

et-Ṭabu: Derece-i şâlişeye varınca ḡadar ḡârrdır ve derece-i ûlâda yâbistir.

el-Havâşşu: Ebdân-ı câsiye vü şulbede laḡmı münbit olur velâkin ebdân-ı nâ‘ime vü leyyinede elemi taḡrîk ve tehyîc eder. Ve ba‘ḡı kerre ‘urûḡ yaṣnî ‘urûḡ-ı şufr ve cülleñâr ve onların emşâli ile terkîb olunup ḡurûḡu saḡaltır.

Dokuzuncusu Râsen: راسن

el-Mâhiyyetü: Onun bir şıfı bostânîdir ve bir şıfı dahi vardır ki onun varağının bir şıbrden bir zirâ'ca varınca kadar tülü olur ve nemmâm ve 'ades yaprağı gibi arç üzere döşenir ve onun enfa'-ı eczâsı aşlı olur.

el-İhtiyâru: Onun şarâbı ef'âlinde kavıyyü'l-kuvvet olur ve onun şarâbı efdaldır ve hall ile mürebbâ olan râsen meksürü'l-harâret olur.

et-Tab'u: Derece-i sâniyede hârr ve yâbistir ve onda ru'tebet-i fadliyye vardır, ona binâen bedene mülâkî olduğu fevrinde bedeni teşhîn eylemez.

el-Havâşsu: Bi'l-cümle âlâm ve evcâ'-ı bârıdeye ve heyecân-ı riyâh u nefhe nâfi' olur ve onda kuvve-i muhammire ve cilâ-i bâliğ olur.

Âlâtu'l-Mefâsılı: 'Irq-ı nesâya ve vecâ'-ı mefâsıla nâfi' olur. Ve onun aşlı ve varağı dımâden evcâ'-ı bârıdeye ve sedh-ı 'adale nâfi'dir.

A'dâu'r-Re'si: Muşaddi'dir velâkin şakîka-i balgamiyyeyi tahtîl eder [211a] huşuşan râsenden netül ittihâz oluna.

A'dâu's-Şadri: 'Aşel ile ondan le'ûk ittihâz olınsa nefse mu'tin olur ve şadri münakkiye le'ûk ile şadra teltîl olınsa tenkiyeleri ceyyid olur. Ve râsen kalbi tefrîh ve takviye eden eşyâdandır. Ve ba'dı kerre ondan şadri münakki devâ ittihâz olunur bu vecle ki elli mişkâl râsen ahz olunup altı üşülüsât 'aşır içine vad' olunur ve üç ay müfûrûn[[dan] sonra şürb olunur ve o şarâb-ı râsen şadri ve riyeyi tenkiye eder.

A'dâu'n-Nefdi: Aşl-ı râsen tabîhi bevl ve tamsı idrâr eder ve huşuşan şarâbının idrârı ekşer olur. Ve râsen isti'mâline ta'ahhüd eden kimse küllü sâ'atin bevl muhtâc olmaz.

es-Sümûmu: Nehş-i hevâmma nâfi'dir huşuşan râsen-i Mışrînin nef'i ekşerdir.

Onuncusu Remâd: رماذ

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

el-Havâşsu: Cemî'an ermide müceffiftir velâkin şiddet ve dâf ile aşnâf-ı remâdın ihtilâfları vardır. Ve remâdı gâsl remâdın cilâsını tahtîl eder ve ona tağriye ve bilâ-lez' tecfif irâş eder. Ve mâu'r-remâd edviye-i mu'affineye dâhil olur. Ve remâd aşnâfının aqvâsı tîn ve yetü' remâdları olur, bâkile-

ri miyâhının cilâsı o iki mâu'r-remâd cilâsından eḡall olur. Ve mâzeryûn remâdı cellâ ve mu'caffindir. Ve bellût mişlli kâbıd ḡaşeb remâdı ile dem ḡabs olunur.

el-Kurûhu: 'Aḡâye remâdı ile cereb ve kuvâbâ üzere tılâ olunsa nâfi' olur.

el-Büşûru: Mâ-ı remâdu't-tîn kurûḡ-ı ḡabîşeye berâ'ettir ve ḡurḡadan laḡm-ı zâidi ekl eder ve ḡurûḡ-ı balḡamiyyeye nâfi' olur, kezâlik ḡurûḡ-ı 'amîka vü 'azîmeye dahi nâfi'dir, zirâ laḡm-ı fâsidi ḡurûḡtan ḡal' eder ve cirâḡât-ı müzmine edvîyelerinin cirâḡatı ilzâkı gibi ḡurûḡu o mâ-ı remâd ilzâḡ eder.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Baḡdı kerre mâu'r-remâddan ve ḡuşuşan remâd-ı tînden bir miḡdâr su ile veyâḡûd zeytten şey²-i yesîr ile mevdi'-i 'âliden suḡût edenlere ve vehn-i 'aḡalı olanlara saky olunurlar. Ve remâda zeyt ḡalt olup bedene meşḡ olunsa 'araḡı celb eder ve veca'-ı 'aşaba ve fâlice nef'-i beyyini olur.

A'ḡdâu'r-Re'si: Mâu'r-remâd lişâtı şedd eder ḡuşuşan bellût remâdının şeddi ekşer olur.

A'ḡdâu'l-'Ayn: Mâzeryûnun remâdı başarı ḡiddetlendirir; şîḡin remâdı kurûḡu doldurur.

A'ḡdâu's-Şadri: Mâzeryûnun remâdı zebḡaya nâfi' olur ḡuşuşan devâ-i ḡaḡâḡif ile isti'mâl oluna.

A'ḡdâu'l-Ġidâr: Remâd-ı tîn suyu zeyt ile şûrb olunsa mi'deye 'arıḡ olan cümûd-ı deme nâfi' olur.

A'ḡdâu'n-Nefdi: Tîn veyâḡûd bellût remâdının suyu ile baḡdı kerre ḡurḡa-i em'â ve seyelân-ı müzmin ve bevâsîr ve nevâşîr için iḡtikân olunur.

es-Sümûmu: Rüteylâ nehş edenlere mâ-ı remâdı şûrb nâfi' olur ve kezâlik bellût ve tîn mâu'r-remâdını şûrb cibsîn saḡy olunanlara nâfi' olur.

On Birincisi Riçlü'l-Cerâd: رجل الجراد

el-Mâhiyyetü: O nebt baḡl-ı Yemânî mecrâsına cârî olur.

A'ḡdâu's-Şadri: Sill maraḡına nâfi'dir.

el-Hummayâtu: Tabḡ olunsa sermaḡ mişlliler mecrâsına cârî olup ḡummayât-ı rib' ü muḡbıka ve ḡartâvüse nâfi' olur.

On İkincisi Riclü'l-Gurâb: رطل الغراب

el-Mâhiyyetü: Bu dahi bir devâdır ki bu ism ona hâşş kılındı ya'nî bunun müsemmasında ihtilâf vardır, kimisi atırlâldır dediler ve kimisi nebt-i âher olduğuna zâhib oldular, iki ferîk dahi kendi zâhib oldukları müsemmayâ maşûş ismdir diye zu'm eylediler.

A'ḍâu'n-Nefdi: O haşîşenin uşûlü tabh olursa ishâl-i müzmine nâfi' olur. Ve Koles ihtiyâfî eyledi ki kûlınca dahi nefi olur ve sürincân 'ameli gibi 'amel eder.

On Üçüncüsü Rummân: رومان

el-Mâhiyyetü: Rummân ta'mı hasebiyle üç kısımdır, hûlv ve hâmiḍ ve müzzdür ya'nî mayhoştur.

et-Tabu: Hûlvün ba'dısı itidâlden derece-i ülâyâ varınca kadar bâriddir ve derece-i ülâda raḥbdır. Ve hâmiḍ derece-i şâniyede bârid ve yâbistir.

el-Havâşşu: Şafrâyı kam' eder ve ahşâyâ sevelân-ı fuḍülü men' eder huşûşan şarâb-ı rummânda bu fi'ller kavî olur. Ve cemî'an aşnâf-ı rummân-da hattâ rummân-ı hâmiḍde dahi ma'a'l-kabḍ cila vardır.

el-Kurûhu: Kurûh-ı habîse vü haşîneye ma'a'l-âsel ḥabb-u rummân ile tîlâ olunur. Ve akmâ-ı rummân cirâhâta nâfi'dir huşûşan akmâ'nın muhrakı istî'mâl oluna. Ve cüllenâr cirâhâti hizâk eder. Ve rummân-ı hûlv müleyyindir. Ve cemî'an rummânın gıdâsı kalîlü'l-mikdârdır lâkin ceyyidü'l-gıdâ olur. Ve rummân-ı müzz mi'deye tuffâh ve sefercelden enfa'dır velâkin onun ḥabbı erde'dir ve eczâsının aḳbaḍı akmâ'ı olur. Ve rummânın cemî'an aşnâfı kâbiḍdir gerek ḥabbı hûlv ve gerek gayr-i hûlv olsun.

A'ḍâu'r-Re'si: Ḥabb-ı rummân 'asel ile veca'-ı üzüne nâfi'dir ve o ḥabb bâṭın-ı enfe tîlâ olunur. Ve ḥabbu'r-rummân saḥḳ olunup ma'a'l-âsel ḥalt olursa kulâ'a tîlâ olur. Ve bir hûlv rummâne şarâb ile tabh olunup olduğu hâl üzere daḳḳ olursa ve onunla üzün-i müteverrimeye taṭliye olursa nef'-i ceyyidi olur. Rummânın şarâbı ve rubbu ḥumâra nâfi'dir huşûşan hâmiḍin nef'i ekserdir.

A'ḍâu'l-Ayn: Eummân-ı hâmiḍin 'uşâresi zufreye nâfi'dir.

A'ḍâu's-Şadri: Rummân-ı hâmiḍ şadri ve halkı kuşûnetli eder. Ve rummân-ı hûlv telyîn eder ve şadri taḳviye eder. Ve ḥabbu'r-rummân mâ-ı

mağar içinde sakıy olunsa nef̄s-i demi men' eder. Ve cemī'an rummān hafak āna nāfi' olur ve fu'ādı cālî olur.

A'ḍāu'l-Ġidār: Rummān-ı müzz iltihāb-ı mi'deye nāfi'dir. Ve rummān-ı hulv mi'deye muvāfiqtır kabḍ-ı laṭfi olmak ḥasebiyle. Ve ḥāmiḍ mi'deye muḍırrdır ve ma'a-zālik ḥabbu'r-rummān mi'deye redī ve muḥriktır. Ve sevīki ḥabālānın şehvetine muvāfiqtır. Ve rubbunun ve ḥuşūşan ḥāmiḍin rubbunun muvāfaḳatı ekserdir ve maḥmûm olan kimse ba'de't-ta'ām onun maşş eylemek ḳable't-ta'ām maşş eylemekten evlā olur, zīrā ba'de't-ta'ām rummān-ı ḥāmiḍi maşş buḥār-ı ta'āmi a'ḍā-i āliyyeye şu'uddan men' eder ve ḳable't-ta'ām onun maşşı ba'dehu mütenāvel olan ta'āmi esfele inḥidārdan men' eder.

A'ḍāu'n-Nefdi: Ḥāmiḍin idrār-ı bevlî hulvün idrārından ekser olur ve ikisinde dahi idrār mevcüddur. Ve ma'a'l-âsel ḥabbu'r-rummān ḳurūḥ-ı mi'deye nāfi'dir ve ḥāmiḍi mi'deye ve em'āya muḍırrdır. Ve sevīki ishāl-i şafrāvīye nāfi' olur ve mi'deyi takviye eder. Ve aşl-ı rummān ḳuşūru nebîz ile dīdāmı ve ḥabbu'l-ḳar'ı iḥrāc eder gerek 'alā-ḥālihi bāḳī iken ve gerek taḅḥ olunup ba'dehu tenāvül olunsun.

On Dördüncüsü Rībās: ریاس

el-Māhiyyetü: Bir nebâtür ki cibāl üzere faşl-ı rebī'de nābit olur, onda ḥummād-ı ütrücc ve ḥısrım ḳuvveti vardır.

et-Ṭab'u: Derece-i şāniyede bārid ve yābistir.

el-Havāşşu: İltihābı muṭṭf ve demi ḳatı' ve ḥarāreti müsekkindir.

el-Evrāmu ve'l-Büşuru: Ṭā'ūna nāfi'dir.

A'ḍāu'l-Aym: Rībās 'uşāresi ḳuḥlen başarı ḥiddetlendirir.

A'ḍāu'n-Nefdi: İshāl-i şafrāvīye nāfi' olur.

el-Hummayātu: Ḥaşbe ve cüderī ve ṭā'ün ve vebā ḥummālarına nāfi' olur.

On Beşincisi Riye: ريه

el-Māhiyyetü: A'ḍā-ı ḥayvāndan bir 'uḍvdur ki ḳalbi tervīḥ için maḥlūḳtur, Türkī lisānında ona akciğer derler.

el-Havâşşu: Onun gıdâsı kalîl ve balgamiyyeye mâildir. Muşannif onu “ve fîhi nazarun” demek ile redde işâret eder, vech-i nazar Allâhu d lem budur ki riye d dâ-i şafrâviyyeden olduğu muhakkahtır ve ‘udv-ı şafrâvî ne keyfiyyette balgama mâile gıdâiyyet tevlîd eder!

el-Ķurûhu: Kuzunun riyesi hufttan hâdiş olan sahcın üzerine hârreten vaç olursa ona şifâ olur.

A^c dâu ’l-Gıdâi: İnhidâmı sehldir.

A^c dâu ’n-Nefdi: Bağnı ‘aql eder.

On Altıncısı Reĥame: رءمه

el-Mâhiyyetü: Ĥayvân-ı ma^crûftur.

A^c dâu ’r-Re’si: Onun merâresi şakıkası olan cânibin hilâfî cânibinde vâkı^c üzüne dühn-i benefsec ile tağtır olunur ve kezâlik veca^c-ı üzün olan cânibin hilâfî cânibine tağtır olunur. Ve enf ve üzününde rîhi olan şıbyâna merâre-i reĥame se^cüt ve kağtur kılınır.

A^c dâu ’l-’Ayni: O merâre mâ-ı bârid ile ‘aynında beyâd olanlara iktiĥâl olunur.

A^c dâu ’n-Nefdi: Denildi ki onun zıbli gebe kalan hatunlara tebĥîr olursa ĥamlını iskâğ eder.

es-Sümümü: İbn Bıtrîĥ dedi ki onun merâresi inâ-i zücâc içinde zıll-da tecfîf olursa ve onunla ef^c les^c edenlerin les^ci [211b] cânibine iktiĥâl olursa nâfi^c olur. İbn Bıtrîĥ’in bu kelâmını muşannif taşdıĥ eylemedi velâkin dedi ki ba^cđı âĥer zıkr eyledi ki ‘akreb ve ĥayye ve zünbür semmleri ĥađkında reĥame mirâresi tecribe olundu ve bi-ĥasebi’t-tecribe nef^ci muĥakkađ oldu. Ve muşannifin zann vi ĥisbânı üzere onlarm tecribesi ‘udv-ı melsû^ca o mirâreyi lađĥa kılınmakla olmuştur.

On Yedincisi Reşâş: رءصص

el-Mâhiyyetü: Bu edviyeye kal’iyy derler ve üsrübb bâbında aĥvâli beyân olundu. Ammâ reşâşın isfidâcını ve ondan ittiĥâz olunan isfidâcın aşnâfını biz anĥrabâzinde zıkr eyleriz.

el-İhtiyâru: Reşâşın muhraqı sâirlerinden eltaf olur ve ona isfidâc-ı reşâş denir vâcib olur ki ihrâk katında onun râyihâsından tevakkî oluna.

eṭ-Ṭabʿu: Bârid ve raṭbdır.

el-Havâşsu: Reşâş-ı muhraqta telṭif ve telyîn ve demi taḳṭîc vardır ve isfidâcı muḡarrî ve müberriddir ve muhraq tütüyâ kuvveti vardır. Ve ḡabeṣ-i reşâšta dahi reşâş-ı muhraq kuvvesi gibi kuvvet vardır.

el-Evrâmu ve 'l-Büşûru: Reşâş şarâb mişlliler ile veyâḡûd 'uşârât-ı bâri-denin biri ile ḡakk olunup ḡukâkesi isti'mâl olunsa evrâma nâfi' olur.

el-Ḳurûḡu ve 'l-Hurâcu: Reşâş ḡurûḡ-ı ḡabîse ve ḡurûḡ-ı sâ'iyeye nâfi' olur ve onun isfidâcı ḡurûḡu mümteli'e edip taḡriye eder.

es-Sümûmu: 'Akreb-i baḡrî ve tinnîn-i baḡrî onun râyihâsından cidden ictinâb eder.

On Sekizincisi Ra'ade: رعاة

el-Mâhiyyetü: Semek-i muḡaddire itlak olunur.

A'ḡâu'r-Re'si: Denildi ki ra'ade maşdü'un re'sine vaḡc olunsa şudâ'ını izḡâb ve izâle eder. Câlînûs dedi ki ra'adenin vecḡ-i mezkûr üzere menfa'atı olur ise ḡayyen re's üzere vaḡc ile olur. zîrâ semek-i ra'adeyi meyyiten ben maşdü'un re'sine vaḡc eyledim, ondan şudâ'a bir menfa'at ḡâşıl olmadı.

Âlâu'l-Mefâşılı: Ḳoles dedi ki o semeke dühn içinde ṭabḡ olunup o dühn ile evcâ'-ı mefâşılın ḡadîsi ve tâzesi üzere ṭilâ olunsa veca'ını teskîn eder.

A'ḡâu'n-Nefdi: Maḡ'ade ḡârice büzüru sâ'atinde o semeke ihtimâl olunsa maḡ'adeyi şedd eder ve bevâsîri dahi idmâr ve ihfâ eder.

On Dokuzuncusu Ritiyâ: رتياع

el-Mâhiyyetü: Sereṭân gibi bir ḡacerdir.

eṭ-Ṭabʿu: Bârid ve raṭbdır.

el-Havâşsu: Neşfi ve cilâ-i bâliḡi vardır.

A'ḡâu'l-Aym: Başarı ḡiddetli eder ve 'ayna cilâsı olur.

Yirmincisi Rûbiyân: رويان

el-Mâhiyyetü: Câlînûs der ki rûbiyânın ya'nî bu ism ile tesmiye olunan ḡayvân-ı mâ'inin ḡâlî sereṭânın ḡâlî gibi olur.

et-Tab'u: Mâserceveyh der ki rûbiyân tuzlanmazdan muqaddem bi-i'ti-dâlin hârr ve raḥbdır.

el-Havâşşu: Tuzlanıp 'atık oldukta sevdâyı tevlid ve ḥikke-i rediyye dahi iḥdâş eder.

el-Evrâmu: Câlînüs dedi ki o ḥayvân evrâm-ı şulbeyi taḥlîl eder.

A'ḍâu'l-Ġidâi: Ġidâ-i şâlih tevlid eder.

A'ḍâu'n-Nefdi: Menîyi ve bâhı ziyâde eder ve ḥab'ı telyîn eder ve ḥab-bu'l-ḳar'ı istifrâğ eder.

Yirmi Birincisi Raḥbe: رطبه

el-Mâhiyyetü: Ḳatta ıtlâk olunur, bâbu'l-ḳâfta zıkrı mürûr [eyledi], ona isfist dahi derler.

Yirmi İkincisi Rebîşâ: ربيشا

el-Mâhiyyetü: İbn Mâseveyh dedi ki rebîşâ rûbiyândan eşhandır.

A'ḍâu'l-Ġidâi: Mi'ḍeye nâfi' ve rutûbetini müceffittir ḥuşuşan rebîşâ seẓâb ve şüniz ve kerefs ve zeyt ile ekl oluna.

A'ḍâu'n-Nefdi: Bâha i'âneti memdühtür.

Yirmi Üçüncüsü Ruḥbîn: رحبين

el-Mâhiyyetü: Devâ-i ma'rûftur.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede hârr ve yâbistir.

A'ḍâu'l-Ġidâi: Hıltı redîdir ve mi'ḍe-i ḥârreye ceyyiddir.

A'ḍâu'n-Nefdi: Onu iḥtimâl eyleseler baḥnı telyîn eder ḳavmin zu'mu üzere.

Yirmi Dördüncüsü Refâḳîn: رفاقين

el-Mâhiyyetü: Dîşḳürîdüs dedi ki refâḳîn devâ-i Fârsîdir, sūma benzer, iḳişer nâbit olur, her biri âḥere sarılıp mültevî olurlar, başları müşakḳak olur, re'slerinde iltivâ olmaz.

A'ḍâu'n-Nefdi: Cidden menîyi ziyâde eder.

Yirmi Birinci Faşl Harfû's-Şinde Kelâm-ı Müşebba'dır Biz Bu Faşlda Otuz İki Edviye Zikr Eyleriz

[Evvelkisi] Şakāyık: شقایق

Fi'l-Māhiyyeti: Ma'rûftur. Ve tab' ile olan nüshada meşûrdur ki Hâkîm-i fâdil Dîşkürîdüs dedi ki ba'đı nās ona armiyûn ve kezâlik 'amiyûn tesmiye eylediler. Ve onun iki şınfı olur, biri berrî ve âheri bostânî olur. Ve bostânîden kiminin zehri aħmer ve kiminin zehri beyâda ve levni leben-den urcuvāniyyete mâil olur ve onun varaķı küzbere varaķına şebîh olur velâkin küzbere varaķından eraķķ olur ve onun intişarı arda arîb maħallde olur, arđ üzere münbasîť olur ve ağşanı diķâķ ve hağır olur ve ağşanının etrâfında haşhâş gibi zehri olur ve vaşat-ı zehrinde sevdâ veyâhüd kehlâ ru'ûs olur. Ve aşlı zeytüne 'izamındadır ve ondan a'zam dahi olur, ke-ene o aşl mu'akķkaddır ya'nî düğüm gibidir. Ammâ berrîsi bostânîden a'zam olur ve varaķı a'zam ve aşleb ve ru'ûsu atvel ve zehrinin levni aħmer-i kânî olur ve onun uşûli diķâķ-ı keşîresi olur. Ve berrîden bir şınf esved olur ve esved olanlarda harâfet ekser olur. Ve nâstan ba'đılar ceħâletleri ħasebiyle ħamûnya'l-berrî ismi ile müsemmâ devânın ve kezâlik o haşhâşe beynlerini ki onun zehrinin levni ħumrette şakāyık'u'n-nu'māna müşâbih-tir, pes bu nebâtlar ile şakāyık beynlerini fark eylemediler ve cümlesine şakāyık ıtlâķ eylediler. Ve argâmûn ya'nî ħamûnya'l-berrî bir nebâttir ki şakāyık müşâbih olur, ondan bir dem'a ħurûc eder ki za'ferân levninde olur ve revās tesmiye olunan haşhâşe-i mezkûrenin³³⁵ dem'ı beyâda arîb olur. Pes bunlar aralarını fâriķa olan 'alâmetler budur ki şakāyıkın dem'ası ve haşhâşi ve rummānı olmaz lâkin onda bir şey vardır ki hilyevn etrâfına benzer.

et-Tab'u: Derece-i şāniyede ħârrdır ve onda ruġûbet vardır.

el-Havâşşu: Cālî ve muħallildir. Cālînüs dedi ki şakāyık cellâ ve ħassâl ve cāzib ve mündicidir.

ez-Zinetü: uşur-ı cevz ile isti'mâl olunsa şa'rı tesvîd eder. Ve onun varaķı ve udbānı³³⁶ 'alâ-ħālîhâ veyâhüd maţbûħan isti'mâl olunsa şa'rı ħasen eder.

335 O haşhâşeye revās ve kezâlik rummanu's-se'ālî tesmiye olunur, kezâ kâle İbn Baytâr.

336 [Müstensih bu ve bundan sonra gelen "udbân"ı "ğudbân" imla eder!]

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Şakâyık tabh olunup şulbe olan evrâm üzere tılâ olunsa hârre olan demâmîl ve büşûrun sebeblerini istifrâg eder.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Onun yâbisi kurûh-ı vesihaya nâfi'dir, id-mâl eder ve mütekaşşire nâfi' ve kurûhu münakkî ve taqaşşüre ve cereb-i mütekarrihe nef'i bâliğdir.

A'dâu'r-Re'si: Re's ve dimâg 'ileline onun 'uşâresi se'ût kılınur. Ve aşlı baştan cezb-i ru'tübât için mağg olunur ve kübâyı dahi kal' eder.

A'dâu'l-Aym: 'Asel ile onun 'uşâresi başarın zulmetine ve 'aynda zühür eden beyâda ve kurûhundan ba'de'l-bür' bâkıye olan âsâra nâfi'dir. Ve tılâ ile tabh olunup nevâhî-i 'ayna 'arıd olan evrâm-ı şulbe üzere dımâd olunsa bür' hâşıl olur.

A'dâu's-Sadri: Onun varakı ma'a-kudbânihi sa'eterin haşşîsi ile tabh olunup ekl olunsa kemâ-yenbağı lebeni idrâr eder.

A'dâu'n-Nefdi: Şakâyık ihtimâl olunsa tamsı idrâr [eder.]

İkincisi Şehdâ nec: أشهدانج

el-Mâhiyyetü: Şecere-i kınnebin bezridir ve biz kınnebde tekellüm eyledik. Ve vâcib olur iki bâba nazâr cem' oluğa ya'nî hem şeceri bâbına ve hem bezri bâbına [212a] nazâr oluna. Ve şehdâ necin berrîsi ve bostânîsi olur. Ve Hüneyn dedi ki o şecerin berrîsi ard-ı kafrâda olur, bir zirâc miqdârı tülü olur, varakına levn-i beyâd gâlib olur ve şemeri fülful gibi olur ve o şemerde habbu's-sümne denmekle ma'rûf olan habb olur ve o habbdan dühn mün'aşır olur ve habbu's-sümnede biz tekellüm eyledik.

et-Tab'u: Derece-i şâlişede hârre ve yâbistir.

et-Tab'u: Riyâhı tahtlil eder ve bi-kuvvetin tecfif eder ve gıdâsı kalîl ve redîdir.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Kınnebi berrî uşûlü tabh olunup keymüsât-ı lâhicesi olan mevâdîc-i şulbede vâki' olan evrâm-ı hârreye onunla dımâd olunsa harâreti teskîn ve şalâbeti tahtlil eder.

A'dâu'r-Re'si: Harâreti ile taşdîr eder. Ve 'uşâresi süddesi olan üzün-i mütevecccl'aya takfîr olunup veca'ı teskîn olunur ve ru'tübet-i üzünü tecfif eder, dühnü dahi o fi'lleri işler. Ve varakı hazâz-ı re'si kal' eder.

A'dâu'l-Aym: Başarı muzlimdir.

A^cdâu'l-Güdâr: Denildiği üzere mi^cdeye muğırrdır.

A^cdâu'n-Nefdi: Menîyi tecfif eder. Ve şehdānec-i berrīnin lebeni birifkin idrār eder. Ve ʿaşirinden nişf ritl i^ctikālî hāll eder ve balgām ve şafrāyı itlāk eder ve kırtım meslekine sālîk olur.

Üçüncüsü Şāhterec: شاهترج

el-Māhiyyetü: Ma^crūftur.

el-İhtiyāru: Onun ceyyidi ağdar ve hadīs ve mürr olanlardır.

el-Havāşşu: Derece-i ülāda bārid ve derece-i sāniyede yābistir.

et-Tabu: Demi taşfiye ve südedi tefth eder ve mürekkebü'l-kuvādir, onda kabđ ta^cmı olmakla bürüdet vardır ve merāret-i ta^cmı olmakla harāret vardır velākin berdi aqvādir.

el-Ḳurūhu: Hikke ve cereb için şürb olunup nef'i olur.

A^cdâu'r-Re'si: Lişāti şedd eder.

A^cdâu'l-Güdâr: Mi^cdeyi taqviye ve süded-i kebidi tefth eder.

A^cdâu'n-Nefdi: Tabrātı telyin ve bevli idrār eder ve onun şerbeti on dirhemden nişf ritla ve bir ritlin iki şülüşüne varınca kadar olur, sükker ile şürb olunur. Ve yābisi edviye ile mahlūtan şürb olunur ise şerbet-i vāhidesi on dirheme varınca kadar kılınır ve kemā-hüve şürb olunur ise yedi dirheme varınca kadar şürb olunur.

el-Ebdālü: Cereb ve hummayāt-ı ʿatıkada onun bedeli nişf vezni sināmekī kılınır.

Dördüncüsü Şeytarec: شيطرج

el-Māhiyyetü: Şeytarecin Hindisi bir nev^c haşebdir ki kıtā^c-ı şıgār u diğāk olur ve o kuşur olur ki dār-ı şīnī kuşuruna benzer ve mükesseri sevād ve humrete dārib olur. Ve şeytarec hīṭān-ı ʿatıkada ve selc yağmayan emkinede olur ve ḥurf varağı gibi onun varağı olur ve eyyām-ı şayfta kebīr olur ve sonra küçülür, şıgarı bir kadre bālīg olur ki bi-hasebi'ş-şıgar rü>yet olunmaz ve rāyihası dahi hiss olunmaz. Ve şeytarec ta^cmda ḥurfa ve rāyihada ve kuvvette ḳardemānāya müşābih olur.

ez-Zinetü: Behaḳ-ı ebyada ve baraşa hāll ile tılā olursa nef'i olur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Taķaşşür ve cereb üzerlerine ĥall ile tılâ olunsa onları ħal^e eder.

Ālātu'l-Mefāşılı: Veca^c-ı mefāşıl için şürb olunup nefⁱ-i beyyini olur.

A^cdāu'l-Ġidāi: Ażīm olan tıĥāl için şürb olunsa onu ıdmār ve iĥfā eder.

A^cdāu'n-Nefdi: Denildiği üzere onun aşlı veca^c-ı meşānesi olan kimse-
nin kulağına ta'lik olunsa veca^cını teskīn eder.

el-Ebdālū: Bir mişli fūvve ona bedel olur.

Beşincisi Şeylem: شيلم

el-Māhiyyetü: Şeylem haşīşesi ĥınṭa-i mezrū^a aralarında bulunur.

eṭ-Ṭab^u: Cālīnūs dedi ki cāizdir ki şeylemin işĥanı derece-i ülāda kılma.

el-Havāşşu: Laṭif ve cellā ve muḥallīdir.

ez-Zinetü: Kibrīt ile şeylem behaķ üzere tılā olunsa nefⁱ olur.

el-Evrāmu ve'l-Büşūru: Evrām ve ĥanāziri şeylem bezr-i kettān ile taḥlīl
eder ve ĥur^u-ı ĥmmām ile isti^cmāl olunsa onları teḥcīr eder.

el-Kurūhu: Ma^ca'l-ĥınṭa nābir olan şeylem kurūh üzere tılā olunur ve o
evrām ve ĥanāzır üzere zerūr dahi kılınıp nefⁱ olur ve ħubā üzere dahi tılā
olunur ve ba^cdı kerre turp ħabuĥu ile dımād olunup nefⁱ olur.,

Ālātu'l-Mefāşılı: Mā-ı ħarāṭın ile taḥḥ olunup ^{ve} arak üzere dımād olunsa
nefⁱ olur.

A^cdāu'r-Re'si: Sekr ve seder īrās eder. *Ve ba^cdı nüşhada "seder" bedeline "şudā" vāķf olmuştur.*

A^cdāu'n-Nefesi: Onunla tebhīr olunsa ĥabele i^cānet eder ĥuşūşan sa^ter
ile tebhīr olunsa.

Altıncısı Şiḥ: شيح

el-Māhiyyetü: İki cinstir, biri Rūmī ve āḥeri Türkīdir. Ve onun biri şāk
ve serviyyü'l-varaķ ve ecvefū'l-ūd olur, bu şımf ancak deĥanda isti^cmāl
olunur. Ve şımf-ı āḥerinin varaķı tarfā varaķası gibidir. Ve onun şımf-ı şālīşi
dahi vardır ki ona serbiyūnu'l-Ermeniyyü'l-aşfer tesmiye olunur ve ef-
sentīn-i baḥrī dahi derler.

el-İḥtiyāru: Ecvedī şīḥ-i Ermenīdir.

et-Tab'u: Derece-i şâliğede hârr ve yâbistir.

el-Ef'âlî ve'l-Havâşsu: Cemî'an aşnâfî muqattîr ve riyâhî muhallildir ve onda efsentîn kabđından ekall kabđ vardır ve teşhîni efsentîn teşhîninden ekşerdir ve merâreti ekşerdir ve onda mülûhat dahi vardır.

ez-Zinetü: Onun remâdî zeyt ile dâü's-sa'lebe tîläen nâfî'dir. Ve dühnü geç biten lihyeyi inbât eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Evrâm ve demâmîli teskîn eder.

el-Kurûhu: Âkileyi men' eder.

A'dâu'r-Re'si: Baş ağrısı irâs eder.

A'dâu'l-Aym: Onun suyu ile remede kimâd olunup remedi tahtîl eder.

A'dâu's-Sadri: 'Usr-i nefese nef'i olur.

A'dâu'l-Gidâr: Mîrdeye dârdır husûsan kısm-ı sâlišin ya'nî serbiyünün çararı ekşerdir.

A'dâu'n-Nefdi: Dîdânî ve habbu'l-kar'ı katl ve ihrâc eder ve tamsı ve bevli idrâr eder; bu fi'le efsentînden akvâ olur.

el-Hummayâtu: Onun dühnü nâfidin berdine nâfî'dir.

es-Sümûmu: Les'-i akrebe ve rüteylâya ve sümûma nâfî'dir.

Yedincisi Şincâr: شنجار

el-Mâhiyyetü: Hass-ı hîmârdır, onun hass varağı gibi varağı vardır, muhâdded-i şâktır, sevâda dâribdir, faşl-ı şayfta ahmer olur; onun 'üdu dem gibidir, yedi şâbig olur.

el-İhtiyârü: Onun varağı ad'af-ı eczâsıdır.

et-Tab'u: Derece-i ülâda bârid ve derece-i şâniyede yâbistir.

el-Havâşsu: Onun envâ'ından ebûkalyâ ismi ile müsemmâ olan nev'î kabıddır ve onda merâret dahi vardır. Ve bir nev'î vardır ki onun ismi kalûsî olur, onun kabđı nev'-i evvel kabđından eşedir. Ve onun envâ'ından ebülûs ismiyle müsemmâ olan nev' iki nev' mütekkaddimlerden ehad ve ahreftir. Ve bir âher nev'inin şincâr isminden mâ'-adâ maşşûs ismi yoktur, onun dahi hiddet ve harâfeti ebülûsî hiddet ve harâfetine qarîb olur. Ve cümlesinde kabđ ve tecfîf vardır. Ve kaçan dühn ile halî olunup temrîh olursa bedeni terletir, mu'arriktır.

ez-Zinetü: Behâk ve yerekanâ tîläen nâfî' olur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Şahm ile hanâzîre dîmâd olunur ve taqaşşür üzere tîlâ olunur ve arpa unu ile cemre üzere vaç^c olunur huşûşan onun kâlûs nev^cinin ona nef'i ekşer olur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Kayrûti içinde isti^cmâl olunsa kurûhu idmâl eder.

A^cdâu'r-Re'si: Kulak ağrısınma enfa^c-ı eşyâ olur.

A^cdâu'l-Gidâr: Yerekâna şürben nâfi^c olur huşûşan ebûkalyâ ismiyle müsemmâ olan nev^cin nef'i ziyâde olur ve huşûşan evcâ^c-ı tîhâle ziyâde enfa^c olur. Ve kışrı mi^cdeyi dibâgat eder.

A^cdâu'n-Nefdi: Ondan bir buçuk mişkâl ve huşûşan lâ-isme leh envâ^cından o mişkâr kardemânâ ve zûfâ ve hurfıtan biri ile saky olunsa dîdâni ve habbu'l-ğar'ı ihrâc eder. Ve ebûkalyâ nev^ci külâyâ nâfi^cdir.

es-Sümûmu: Onun envâ^cından maksûs ismiyle müsemmâ olan dîmâden ve meşrûben isti^cmâl olunsa neşş-i ef'âyâ nâfi^c olur ve lâ-iseleme lehu dahi ona o fi'le karîb olur.

Sekizincisi Şîll: شل

el-Mâhiyyetü: Devâ-i Hindîdir, zencebîle benzer.

et-Tab'u: Derece-i sâniyede hârr ve yâbistir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Mürr ve kabîd ve hırrıftır, riyâhı kesr eder ve onda 'asel kuvvesi vardır ve tahlîl ve tel'îfi 'acîbdir.

Âlatu'l-Mefâşılı: 'Aşaba ve füsûha nâfi^cdir.

Dokuzuncusu Şevkerân: شوكران

el-Mâhiyyetü: Dîşkürîdüs dedi ki şevkerân bir nebâtîr ki onun sâkı râziyâneç sâkına benzer ve varağı kıssâ varağı gibidir ve onun zehri ebyad ve bezri enîsün gibidir. Ve Rûfus dedi ki onun varağı [212b] yebrûh varağı gibidir ve aşğardır ve şufret-i şedîde ile aşferdir ve aşlı rakıktır ve şemeresi yoktur ve bezr-i nânâh levnindedir ve ekber olur, onun ta'm ve râyihası olmaz ve lu'âbı olur. Ve Mesîh dedi ki şevkerân bîşten bir bev^cdir. Bu kadar beyân ile iktifâ edip taşsîn-i beyân ve merâmını 'ayân eylemedi. Şâhib-i Kânûn der ki kütüb-i Yünân'da kûniyün ismiyle bir nebt zikr olundu, onun tercümesinde mütercimün ihtilâf eylediler, kimisi şevkevân ile tercüme ey-

ledi ve kimisi bîş ile tercüme eyledi. Ve kûniyûna bîşin a'râdı nisbet olunmakla zîkr olunduğu vech üzere ihtilâfa bâ'îş oldu.

et-Tab'u: Derece-i şâlişede râbî'aya varınca kadar bârid ve yâbistir.

el-İhtiyâru: Şevkerânın ecvedi Akırî ve Açı ve Kâlîklâ arâdisinde olanlardır.

el-Havâşsu: Demi nezften men' eder ve demi mücmid ve muhaddirdir.

ez-Zinetü: Şa'r netf olunup mevdi'ine şevkerân ile tîlâ olunsa o mevdi'de şâniyen şa'rı nebâttan tebrîdi hasebiyle men' eder. Ve onunla sedye dîmâd olunsa sedyi 'izamdan men' eder.

el-Büşûru: Onun 'uşâresi cemreyi ve nemleyi teskîn eder.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Onunla nişris-i hârr üzere tîlâ olunur.

A'dâu'r-Re'si: Denildiği üzere üzüne sârid olan ru'tübet şevkerân 'uşâresi ceyyide olur.

A'dâu'l-Aym: Onun 'uşâresi evcâ'-ı aynda istî'mâl olunur.

A'dâu's-Sadri: Onunla şadra dîmâd olunup sedyi 'izamdan ve lebeni dîrürdan men' eder.

A'dâu'n-Nefdi: Demî habs eder ve veca'-ı erhâma nâfi' olur. Ve huşyelere dîmâd olunsa 'izamdan men' eder. Ve a'dâ-i menî onunla temrih olunsa ihtilâmı men' eder.

es-Sümümü: Şevkerân semm-i kâtıldır, onun 'ilâci şarâb-ı şıf şürbü olur.

Onuncusu Şekâkul: شقائق

el-Mâhiyyetü: Uşûl-i ebya'ddır, 'ağdi olur, vecc şekline müşâbihtir velâkin ondan ekberdir.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede hârrdır ve onda ru'tübetün-mâya meyl vardır.

el-Havâşsu: Onda telyîn vardır ve mürebbâsında cizr kuvvesi vardır.

A'dâu'n-Nefdi: Şehvet-i bâhi tehyic ve tahrik eder.

el-Ebdâlî: Onun bedeli büzîdândır.

On Birincisi Şecere-i Meryem: شجرة مريم

el-Mâhiyyetü: Buğür-ı meryemdir. Onun üç nev'i vardır, birinin şemeresi olur, ikisinde şemere yoktur; faşl-ı mîmde maqlâmînüs zîkr olunduğu mevdi'de tekellüm eyledik, ef'âli o mağallden taleb oluna.

A^cdâu'r-Re²si: Zükâm-ı bārîde nâfi^cdir.

A^cdâu'l-^cAyn: ^cAyna nüzûl eden suya nâfi^cdir.

On İkincisi Şehmānec: شهمانج

el-Māhiyyetü: Ma^crûftur.

et-^cTab^cu: Derece-i şāniyede hārr ve yābistir.

el-Havāşşu: Cidden muhāllil-i la^ctiftir ve seyelān-ı lu^cābı olanların visā-desi tahtına va^c olursa ona nefi olur.

Ālātu'l-Mefāşılı: Onunla fālice tılā olursa veyāhūd se^cūt kılınsa veyāhūd şarāb ile şürb olursa nefi olur.

A^cdâu'r-Re²si: Onun suyu ile isti^cāt olursa dimāği tenķiye eder ve şarāb ile şürb olursa lakveye ve şar^ca nâfi^c olur.

A^cdâu'l-^cGıdā: Ru^ctübāt-ı mi^cdeye nâfi^cdir. Ve efvāh-o şıbyānın lu^cābı seyelānına dahi nâfi^cdir taht-ı visādelerine va^c olunmakla kavmin zu^cmu üzere.

A^cdâu'n-Nefdi: Riyāh-ı rahime nâfi^cdir.

On Üçüncüsü Şebb: شيبب

el-Māhiyyetü: Dīskürīdūs dedi ki şebbin aşnāfi keşiredir velākin tıbbda menfa^cati olup ^camelinde dāhil olan üç şıftır: müşakķak ve ra^ctb ve müdahrecdir. Ammā müşakķak şebb-i Yemānīdir, şufrete dārib ebyāddır ve ķabıddır, onda hūmūdāt vardır, ke-ennehu fikāh-ı şıbtir. Ve bir şınf-ı hācerī dahi bulunur ki zevķ olursa onda ķabđ olmaz, fi'l-hāķıķa o şınf aşnāf-ı şebbden deĝildir.

et-^cTab^cu: Derece-i şāniyede hārr ve yābistir.

el-Havāşşu: Onda men^c ve tecfif vardır, her demin nezfine nâfi^cdir, fuğülün seyelānına ve inşıbābına nefi olur ve onun ķabdı bāzāverd ķabdından ekşerdir huşūşan onun kışr ve aşlında ķabđ ekşerdir ve kezālik onun ikisi bāķī eczālarından aķvādir.

ez-Zinetü: Şebb ma^ca'z-zift hāzāz ve ķaml üzere va^c olunur ve beħara dahi nâfi^cdir.

el-Hurācu ve'l-^cKurūhu: Şebb dürdiyy-i hāmr ile şebb mişli ^cafş ile ^casiretū'l-indimāl ve müte^cekkile ķurūhta isti^cmāl olunur ve bir mişli milh ile ākilede ve hāķ-ı nārda isti^cmāl olunur.

On Dördüncüsü Şükâ'â: شکاعی

el-Mâhiyyetü: Bir nevc nebâtır ki onun aşlı su'da müşâbih olur, şedîdü'l-merâredir ve ona keşîrî'l-ûkad tesmiye olunur.

A'câu'r-Re'si: Tabîhi ile mağmağa olunsa veca'-ı esnâna nâfi' olur. Ve şükâ'anın kendi ve aşlı ve şemeresi verem-i lehâta nâfi'dir.

A'câu'l-Ğidâr: Mi'deye ve kebidе nâfi'dir.

A'câu'n-Nefdi: Onun aşlının tabîhi nezf-i nisâya nâfi'dir ve evrâm-ı maç'adeye ihtimâl olunur ve tabîhine 'alil iclâs olunur.

el-Hummayâtü: Hummayât-ı 'atıkaya huşuşan sıbyânın hummayâtına nâfi' olur.

On Beşincisi Süniz: شونيز

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

et-Tab'u: Derece-i şâlisede hâr ve yâbistir.

el-Havâşsu: Hırriftir ve balgamı mukattı' ve cellâ ve riyâh ve nefhi muhallil ve tenkiye-i bâlîğası olur.

ez-Zinetü: Menkûs olan siğilleri ve benleri ve behakı ve huşuşan barası kaç eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Ma'a'l-hall süniz büşûr-ı lebeniyye üzere vaç olunur ve evrâm-ı balgamiyyeyi ve şulbiyyeyi tahtil eder.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Ma'a'l-hall kurûh-ı balgamiyye ve cereb-i mütekarrih üzere vaç olunur.

A'câu'r-Re'si: Zükâma nâfi' olur huşuşan kavrulup bir şurre içine vaç ve isti'mâl oluna. Ve şudâ'-ı bâridi olanların cebhesine onunla tılâ olunur. Ve bir gece hallda naç olunup onun şabâhında saħk olunup meshûku ile isti'âf olunsa ve 'alile ihdâr olunup koklatılsa başta olan evcâ'-ı müzmineye ve lağveye nâfi' olur. Ve süniz mişfât dedikleri 'azm-ı müşâşinin südedini cidden teftih eder. Ve hall ile tabîhi mağmağaten ve huşuşan ma'a-haşe-bi's-şanevber veca'-ı esnâna nâfi' olur.

A'câu'l-Aym: 'Ayna nüzül eden mânın evâilinde dühn-i İresâ ile isti'mâl olunsa nüzülden men' eder.

A'câu's-Şadrı: İntişâb-ı nefesten için ma'a'n-natrûn şürb olunsa nâfi' olur.

A'ḍāu'n-Nefdi: Dīdānı ve ḥabbu'l-ḳar'ı ḳatlı eder ḥattā göbek üzere tılā olunsa dahi baṭnda olan düdları ḳatlı eder. Biraz eyyām isti'ḥmāl olunsa ṭamşlı dahi idrār eder. Ve meşānesinde ve külyelerinde ḥaşāt olan kimselere mā-i ḥārr ve 'asel ile saḳy olunur.

el-Hummayātu: Hāşşaten ḥummayāt-ı balḡamiyyeyi ve sevdāviyyeyi taḥlīl ve izāle eder.

es-Sümümü: Onun duḡānı hevāmı kaçırır. Ve bir ḳavm zu'ḥm eyledi ki onu isti'ḥmālde ikşār olunsa ḳatıl olur. Ve bir dirāḥmisi şürb olunsa rüteylā les'ine nāfi' olur.

On Altıncısı Şıbs: شيبث

el-Māhiyyetü: Ma'ḥrūftur.

el-Ṭabu: Onun işhānı derece-i sāniye ve derece-i sālişe arasındadır ve tecfifi derece-i ūlā ile derece-i sāniye arasındadır. Ve eger şıbs iḥrāk olunsa onun işhānı ve tecfifi derece-i sāniyede olur.

el-Evrāmu ve'l-Büşuru: Aḥlāt-ı bāridēyi cidden mündic ve evcāı müsekkin ve riyāḥı müfeşşat olur; dühnü dahi o ef'ālî işler ve onda telyin-i bāliḡ olur. Ve şıbsin mizācı indāc ve tefūle ḳarībdır lākin eşḥandır ve yābisinin taḥlīli eşeddir.

el-Evrāmu: Veremi mündicdir.

el-Ḳurūḫu: Müterehhile olan ḳurūḫa onun suyu nāfi'dir.

Ālātu'l-Mefāşılı: Onun dühnü 'aşab veca'larına ve ona müşābih olanlara nāfi'dir.

A'ḍāu'r-Re'si: Münevvimdir ḥuşuşan dühnü ve 'uşāresi üzünün sevdāvi olun veca'ına ve ruṭubet-i üzünün yübsüne nāfi'dir.

A'ḍāu'l-Aym: Onu ekle idmān başarı id'āf eder.

A'ḍāu's-Sadri: Şıbsin nebtı ve bezri lebeni idrār eder ḥuşuşan leben teḳşir eden ḥasvda tenāvül olunsa lebeni idrārı ziyāde olur.

A'ḍāu'l-Ġidān: İmtilā ḥasebiyle ṭa'ām fem-i mi'deye ṭāfi olup fūvāk ḥādiş olsa ona şıbs nāfi' olur. Cālīnūs dedi ki şıbs mi'deye muḍırr olur ve bezri muḳayyi' olur.

A'ḍāu'n-Nefdi: Maḡşa nāfi' ve menīyi ḳātr' olur şıbs ile ihtikān olunur ise veyāḫūd 'alil ṭabīḫine iclās olunur ise. Ve onun bezri bevāsir-i nābıteyi ḳaṭ' eder ve remādı maḳ'ade ve zeker ḳurḫalarına ceyyid olur.

On Yedimcisi Şem': شمع

el-Mâhiyyetü: Mûmdur ve biz onda tekellüm eyledik.

A'ḍāu'n-Nefdi: [213a] Bâhi ziyâde eder ve idrârı dahi vardır.

On Sekizincisi Şübrüm: شبرم

el-Mâhiyyetü: Bostānlarda nâbit olur, onun kaçdı̄b-i daḳı̄ki ve müstevîsi vardır, zeğablıdır ve onun varaḳı tarḫûn varaḳı gibidir muşannifin taḳrîri üzere ve leben-i yetü'si dahi vardır.

el-İhtiyāru: Onun ecvedî hafîf ve ḥumrete mâil olup cümle melfûf gibi ve raḳṭku'l-liḫâ olanlardır. Ammâ o şübrüm ki iki kaşabalı ve ğalîz ve ḳalîlü'l-ḥumret ve şulb ḥuyûtu ola, cemî'an onlar redîlerdir ve Fârsî dahi redîdir; bu mezkûrlardan birini isti'mâl câiz deĝildir.

et-Tab'u: Huneyn dedi ki sâlisenin âhîrinde ḥarr ve yâbistir, ammâ lebenînin o keyfiyyetleri derece-i mezkûrede belki derece-i râbî'aya bâliğdir.

el-Havâşsu: Onda ḳabd ve ḥiddet ve damarların ağzını tefcîr kuvvesi vardır. Ve şübrüm o eşyâdandır ki onları terk ve 'adem-i isti'mâl lâyıḳ olur ve işlâḫ olursa onun menfa'ati kalmaz mevdi'inde zıkr olunan sebep için. Ve cemî'an şübrüm dârrdır ve ḥuşûsan mizâc-ı ḥarr aşḫâbına ḍararı ziyâde olur.

A'ḍāu'r-Re'si: Onun lebeni ḳal'î esnâna mu'tn olur.

A'ḍāu'l-Ġidâi: Kebid ve mi'deye muḍırr olur ve istiskâ 'ilâcında saḳy olunur. Ve vâcib olur ki evvelâ şübrüm hindebâ ve râziyâ nec ve 'inebü's-sa'leb 'aşîrlerinde üç gün miḳdârı naḳç oluna ve ba'dehu kurutulup milḫ-i Hindîden bir şey ve türbüd ve helîlec ve şabır ile ḳurş ittiḫâz olunup vaḳt-i ḥacette saḳy oluna, bu vechle şübrüm şürbünün nef'i ḳavî olur.

A'ḍāu'n-Nefdi: Sevdâyı ve balĝamı ve mâi ishâl eder. Ve ḳadîmü'z-zamânda şübrüm isti'mâl olunur idi, sonra terk olundu bâha ve menîye ḍararı olduĝu için ve 'urûḳ-ı maḳ'adeyi tefcîr eylediĝi için. Ve işlâḫ olunup o maḍarratları def' ve şübrümü muşlıḫ ile isti'mâl dahi mümkün olmaz ve muşlıḫ ile şübrümden intifâ olunmaz, zîrâ muşlıḫ ile onun nef' ve ḍararı cemî'an zâil olur, zîrâ şübrümü işlâḫ eylemek tarîḳi budur ki şübrüm-i ĝayr-i medḳûḳ leben-i ḫalîbde bir gün ve bir gece naḳç olunur ve birkaç kerre o naḳç tecdîd olunur ve lâ-maḫâle tekerrür-i naḳç ile ḳuvveti

da'ife ve ahlâ-ı rediyyeyi kalı bâtil olur. Ammâ onu isti'mâlin lüzümü olsa ona enîsûn ve râziyâ nec ve kemmûn halı olunup maħlûtan şürb olunur ve onun şerbet-i vâhidesi bir dâniġtan dört dâniġa varınca ġadar kılınır. Ve bu mezkûrlar şübrümün ġaşışesi aġvâli idi. Ve ammâ şübrümün lebeninde ġayr yoktur ve onu şürb için ruġşat verilmez. Ammâ şübrüm şürb olunup ishâli ifrâţ üzere olsa mâ-ı bâridde ġur'ud onu ġaġ eder. Ve şübrüm ġülinc için isti'mâl olursa uşşak ve muġl ve sekbî nec ve zıbl-i zıb ile bâbu'l-ġülincda vaşf olunduġu üzere saġy olunur.

el-Hummayâtu: Şübrüm ġummayâtı tevlid etmekle onun isti'mâli hecr ve terk olunur.

es-Sümümü: Onun iki dirhemi ġatildir.

On Dokuzuncusu Şelcem: شلجم

el-Mâhiyyetü: Liftte bâbu'l-lâmda liftin aġvâli beyân olundu.

Yirmincisi Şâzenec: شاذنج

el-Mâhiyyetü: İki şımfır, biri ma'denden aġz olunur ve şımf-ı âġeri mıġnâtiş ihrâġ ve telţif olunup onda ef'al-i şâzenecî ġâşıl olduktan sonra ihrâc olunan eczâları olur.

el-İhtiyâru: Eeved o şımfır ki sem'î t-tefettüt ve müstevî ve şulb olup vesaġı olmayanlar ve onda ġurûġ olanlar olur.

eş-Tabu: ġayr-i maġsülü derece-i ülâda ġârî ve derece-i şâlişede yâbistir. Ve şâzenec-i maġsül derece-i şâniyye varınca ġadar bi-ġasebi'l-ġasıl bâriddir ve şâlişeye varınca ġadar yâbistir.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşşu: Onda ġabđ-ı şedid vardır; ġaçan suda taġalül edince ġadar ġakk olursa ġattâ ġukâkesi ile su şeġin olsa ġabđı zuhûr eder. Ve onda ġuvvet-i mâni'a ya'nî râdi'a vardır ve ishânun-mâ ve telţif ve tecfif-i bâliġ vardır. Ve ba'dılar dediler ki şâzenec mârġaşışâ ġuvvetindedir lâkin ondan eybes ve ġarâreti eġall olur ve telţif ve cilâsı olmaz.

el-ġurûġu: Laġm-ı zâid üzere zerûr gibi isti'mâl olunup ġurġada olan laġm-ı zâidi idmâr eder.

Aġdâu'l-Ayni: ġurûġ-ı 'ayna cilâ olup idmâl eder beyâğ-ı beyđ ile isti'mâl olunur ise ve yalnız isti'mâl olursa ġuşûnet-i ecfâna nâfi' olur eger o

mağâmda evrâm-ı hârre olur ise. Şâzenec velev bi'l-mâ isti'mâl olunur, bu vech üzere evâil-i isti'mâlinde raqîk kılınıp ba'dehu tedric ile şehîn kılınır. Ve şâzenec ğubâr gibi kılınıp zerûr kılınsa lahm-ı zâidi idmâr eder. Ve ba'dı kerre yalnız şâzenec kûrûh-ı 'ayna nâfi' olur.

A'đâu'n-Nefđi: 'Usr-i bevl için ve dem-i tamsın seyelân-ı dâimi için şâzenec şarâb ile saqy olunur. Ve kazf-ı menîyi şâzenec ıslâh eder.

Yirmi Birincisi Şa'ru'l-Gûl: شعر الغول

el-Mâhiyyetü: Bu ism ile ma'rûf bir nev' nebâttr, 'urûku ile kal' olunur ve levni beyne'l-ħumret ve's-sevâd bir levn olur, 'urûku ve e'âlisi münbaşıta ve müte'akkıfe olur.

et-Tab'u: Hâr ve yâbistir.

A'đâu's-Şadrı: Şadr ve riyeyi tenkiye eder.

Yirmi İkincisi Şabâsek: شاباشك

el-Mâhiyyetü: Kuvvette kaysûma şebîh olur.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede hâr ve yâbistir.

A'đâu'r-Re'si: Şar'a nâfi'dir. Ve lû'âb-ı sâili ka'f eder ħuşûşan şıbyânın seyelân-ı lu'âbını ka'fı akvâ olur.

el-Ebdâlü: Şar'a nef'de ve sâir menfa'atte onun bedeli merzencüstür.

Yirmi Üçüncüsü Şerbîn: شربين

el-Mâhiyyetü: Şecere-i ka'atrâna itlâk olunur ve ka'atrânda biz tekellüm eyledik, bu mağâmda şeceresine maħşûş e'âli irâd eyleyelim. Ve onun şeceresi şecere-i şanevber cinsindedir ve onun şemeresi serv şemeresi gibidir velâkin ondan aşğar olur ve onun şevki olur. Ve iki nev'î olur, biri tavîl ve biri kaşîrdir.

el-Havâşsu: Onun kışrında kabđ vardır.

A'đâu'r-Re'si: Bu şecerin şemeresi tenâvülünü iksâr eden kimsede teşhîni ħasebiyle şudâ' ihdâş eder ve kezâlik mi'deyi lez' eder ve ona müşâreketen re'ste şudâ' ħâdiş olur. Ve ħall içinde onun varakı tabħ olunup mağmağa olunsa veca'ı esnân sâkin olur.

A^cdâu's-Şadri: Onun şemeresi su^câle nâfi^cdir.

A^cdâu'l-Ġidâi: Onun şemeresi mi^cdeyi lez^c eder ve ona redî olur velâkin kebidde nâfi^c olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Onun şemeresi taqtî^c-i bevilde nâfi^cdir. Ve fülful ile şürb olunsa bevli idrâr eder. Ve kışrı ile tebhîr olunsa cenîni ve meşîmeyi ihrâc eder. Ve eger şürb olunsa baṭnı ḥabs ve ba^cḍı kerre bevli dahi ḥabs eder.

es-Sümümü: Onun şemeresi erneb-i bahrî şürb edenlere saḳy olunur. Eger şaḥm ile ḥalt olunup onun ile mesh olunur ise ona hevâmm taḳarrüb eylemez.

Yirmi Dördüncüsü eş-Şa^cir ve eş-Şült: الشعير والشلت

el-Mâhiyyetü: Şa^cir ma^crûftur. Ve şült şa^cirden bir nev^cdir ki onun kışrı olmaz ve onun fi^cli şa^cirin fi^cline karîb olur.

eṭ-Ṭab^cu: Derece-i ülâda bârid ve yâbistir.

el-Havâşsu: Onda cilâ kuvveti vardır, ğidâsı ḥınta ğidâsından eḳalldir. Ve mâ-ı şa^cir sevîk-i şa^cirden aḳvâdır ve ikisi dahi ya^cnî mâ ile şa^cir ḥiddet-i aḳlâtı kesr eder. Şültten mütteḥaz olan mâ-ı şa^cir ertab olur. Ve cemî'an mâu's-ş-a^cir nâfihtir.

ez-Zinetü: Kelefe onunla tılâ olunur.

el-Evrâmu ve'l-Büşüru: Ondân su ile taḅḅ olunup maṭbûḅ kılınır ve o maṭbûḅ zift ve rîtiyâ nec ile ḥasv gibi kılınıp evrâm-ı şulbe üzere dımâd olunur. Ve yalnız ve bi-keşkihi evrâm-ı ḥârreye dımâd olunur.

el-Ḳurûḅu: Şa^cir ḥall-i şikkîf ile taḅḅ olunup cereb-i müteḳarriḥ üzere dımâden vaḍ^c olunsa bür^c ḥâşıl olur.

Âlātu'l-Mefâşılı: Şa^cir sefercel ve ḥall ile niḳris üzere vaḍ^c olunur ve mefâşıla fuḍûl seyelânımı men^c eder.

A^cdâu's-Şadri: Şa^cir emrâḍ-ı şadri men^c eder. Ve mâ-ı şa^cir bezr-i râziyâ nec ile şürb olunsa lebeni teḳşir eder. Ve daḳîk-i şa^cir ve ikilîlül-melik ve kışr-ı ḥaşḥâş ile veca^c-ı cenbe dımâd olunur.

A^cdâu'l-Ġidâi: Şa^cirin suyu mi^cdeye redîdir.

A^cdâu'n-Nefdi: Sevîki ve sevîkinin taḅḅı baṭnı imsâk eder ve keşki bevli idrâr eder. Ve ḥınta keşki suyunun idrârı eşedd olur.

el-Hummayātu: Onun suyu hummayâtı müberriddir ve hem mülattıftır, ammâ hâren isti'mâli sâzecen [213b] olur ve bâriden isti'mâli kerefs ve râziyânec ile olur. Ve kezâlik şa'ir tîn ile tabh olunur ve mâ-ı qarâ'tîn ile hâlt olunup hummayât için sağy olunur.

Yirmi Beşincisi Şahm: شحم

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

el-Tab'u: Şahm-ı baṭṭ eybes ve eşhandır ve ba'dehu haşinin şahmı eybestir ve müsinnin şahmı eceftir.

el-Havâşsu: Şahm-ı baṭṭ cidden laṭıftır ve şahm-ı decâcdan eşhandır. Ve şahm-ı dîk vasatü'l-hâldir. Ve şahm-ı iyyel ya'nî geyik yağı şedidü's-sühünettir. Ve şahm-ı bakar arslar ve keçi şahımları arasında mütevassıttır. Ve ayı şahmı laṭıftır. Cem'ân hayvânâtın erkeğinin keyfiyyât-ı mezkûreleri akvâdır ve müsinn olanları fetâlarından eceftir. Ve şahm-ı 'anz cümleden akbaddır. Ve şahm-ı teysin taḥlîl cümleden eşeddir.

ez-Zinetü: Şahm-ı dübb ve şahm-ı ıvezz dâü's-sa'lebe nâfi'dir. Ve şahm-ı ħimâr âsar-ı cilde ve şahm-ı ıvezz veh ve şefeh şikâkına nâfi'dir.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Şahm-ı ħınzîr evrâma nâfi'dir. Ve şahm-ı esed evrâm-ı şulbeyi taḥlîl eder.

el-Kurûhu: Şahmu'l-ħamîr ħark-ı'nâra nâfi'dir.

A'dâu'r-Re'si: Şahm-ı ıvezz veca'-ı üzünü teskîn eder ve ona şahm-ı sa'leb cidden nâfi'dir. Ve şahm-ı decâc ħuşûnet-i lisâna nâfi'dir.

A'dâu'l-Ayni: Şahm-ı semek mâu'l-'ayna nâfi'dir, ma'a'l-'asel başarı ħiddetlendirir. Ve e'fînin şahm-ı tarîsi ħişâveye ve mâ-ı 'ayna ve cefnden mentûf olan şa'ırın tekrâr nebâtını men'e nâfi' olur.

Âlâtu'l-Mefâşlı: Geyik şahmı teşennüce nâfi'dir.

A'dâu'n-Nefdi: Mâ'izin şahmı lez'-i em'âya ve ħurûhuna nâfi'dir. Ve ħurûh-ı em'âya şahm-ı 'anz şahm-ı ħınzîrden enfa'dır sür-at-i cümüdü ħasebiyle velâkin lez'î teskînde şahm-ı ħınzîr eşeddir. Senâm-ı cemel şahmı baħûran bâsûra nâfi'dir. Ve cem'ân şahm-ı decâc ve o mişlli şuħûm-ı ley-yine evcâ'-ı raħime nâfi'dir ve 'atîki redidir. Ve kezâlik şahm-ı ıvezz dahi raħime nâfi'dir.

es-Sümümü: Hınzîr şaḥmı les^c-i hevâmma nâfi^cdir. Ve geyik ve fil şaḥmı ile bir nesne telḥîḡ olunsa hevâmmı ḡard eder. Ve şaḥm-ı ^canz zerârîḡ semmine nâfi^cdir.

Yirmi Altıncısı Şa^r: شعر

el-Mâhiyyetü: Ma^rrûftur.

et-Ṭab^u: Şa^r-ı muḡrak bi-ḡuvvetin cidden müsaḡḡin ve müceffittir.

A^cdâu 'r-Re'si: Şa^r-ı muḡrak esnâmi câlîdir ve onun suyu şa^rı inbât eder.

el-Ḳurûḡu: Ḳurûḡ-ı vesîḡa vü rehileyi şa^r-ı muḡrak bi-ḡuvvetin tecfîf eder.

A^cdâu 'r-Re'si: Şa^r-ı muḡrak esnâmi mücellîdir.

es-Sümümü: İnsânın şa^rı ḡall ile kelb-i kelib ^caḡḡasına ḡimâd-ı ceyyid-dir.

Yirmi Yedincisi Şeḡûdus: شعور

el-Mâhiyyetü: Muşannif der ki bu bir devâdır ki onu ben bilmedim.

et-Ṭab^u: Ḳuvve-i ḡâresî vardır.

el-Havâşşu: Onun ḡuvve-i câzibesî vardır, ^cuşâresî evcâ^c için şûrb olunur.

ez-Zinetü: Onun ḡarîsî şarâb ile behâka cidden nâfi^c ḡilâ olur.

el-Ḳurûḡu: Ḳurûḡ-ı müzmineyi ilzâḡ eder ve laḡm-ı zâid üzere zerûr kılınır.

Âlâtu 'l-Mefâşılı: Ḥall ile niḡris üzere ḡilâ olunur ve ondan veca^c-ı şulb için ḡaytrûḡi ittiḡâz olunur.

A^cdâu 'ş-Şadrı: Ḥalâvât ile ondan su^câl için le^cûḡ ittiḡâz olunur.

A^cdâu 'n-Nefdi: Zûsenḡariyâ ve ^cusr-i bevl için ondan iki dirhem edrûmâlî ile saḡy olunur; hatunlar onu iḡtimâl eyleseler ḡaḡşlarını idrâr eder.

Yirmi Sekizincisi Şeceretü'l-Baḡḡ: شجرة البق

el-Mâhiyyetü: Derdâr denmekle ma^rrûf şecerdir, biz onu beyân eyledik.

et-Ṭab^u: Derece-i ûlâda bârid ve yâbistir.

el-Evrâmu ve 'l-Büşûru: Ḥall ile taḡaşşür üzere ḡilâ olunur.

el-Ḳurûhu: Ṭarî ve tâze ḳurḫaları idmâl eder. Ve ḥall ile taḳaṣşür üzere tîlâ olunsa onu sağaltır. Ve lihâsı cirâḫat üzere leff olunsa idmâl eder.

Yirmi Dokuzuncusu Şeceretü'l-Beydâ: شجرة البيضا

el-Mâhiyyetü: Bâzâverddir.

et-Ṭab'u: Derece-i ûlâda bârid ve yâbistir.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Ṭabiḫi niḳris için nâfi'dir.

A'ḍâu'l-Ġidâi: Mi'de istirḫâsına nâfi'dir.

Otuzuncusu Şevketü'l-Yehüdiyye: شوكة اليهودية

el-Mâhiyyetü: Bu ism ile müsemmâ bir devâdır.

et-Ṭab'u: Hârredir.

el-Havâşşu: Laṭife-i muḫalliledir.

el-Ḳurûhu: Kûzâza nâfi'dir.

A'ḍâu'r-Re'si: Veca-i ḍares için onun ṭabiḫi ile maḍmaḍa olunur.

A'ḍâu'n-Nefesi: Nefs-i deme nâfi' olur.

Otuz Birincisi Şevketü'l-Miṣriyye: شوكة المصرية

el-Mâhiyyetü: Bu ism ile müsemmâ devâ-i âḫerdir.

et-Ṭab'u: Derece-i ûlâda bâride ve derece-i şâniyede yâbisedir.

el-Havâşşu: Müceffife ve nevâzili ḳâṭı'a ve aşlı ve ḥâşşaten bezri şedî-detü'l-idmâldir.

A'ḍâu'n-Nefesi: Verem-i ḫalka nâfi'dir.

A'ḍâu'l-Ġidâi: Verem-i mi'deye nâfi'dir.

Otuz İkincisi Şarâb: شراب

el-Mâhiyyetü: Ondan murâd ḳahve-i 'inebiyyedir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Mirâr cinsinden olan fuḍlû ta'dîl eder. Ammâ neb'z-i ṭarî vü ğalîz ikisi dahi 'urûḳta imtilâ ihdâş eder ve aḫlât-ı 'urûḳu niye kılar.

el-İḫtiyâru: Şarâbın ecvedî 'atîḳ ve raḳîḳ ve şâf ve 'inebî olanlardır. Ve onu tenâvül bi-ḫasebi'l-emzice muḫtelif olur. Onu şübbân rummân suyu ile

miqdâr-ı kalîl tenâvül ederler, ammâ meşâyih min-ğayri mizâcin bulunduğu gibi şürb ederler ve miqdâr-ı şürblerini itidâl üzere kırlarlar, zîrâ miqdâr-ı şürbleri ekser olsa onda mağarrat-ı ‘azîme olup mevt-i müfâce’eye müsta‘idd kılar. Ve şübbâna evlâ olan şarâb-ı ‘atîk şürb eylediklerinde üzerine mâ-ı bâridi şürb veyâhüd mâ-ı bâridi mezc edip memzûcen şürb olur, mâ-ı bârid şarâbın ‘âdiyesini ve şiddet ve sevetini kesr eylesin için; huşuşan eyyâm-ı sayfta mâ-ı bâridi şarâb-ı ‘atîka mezc onlara ziyâde ehemm olur. Ve hamr-ı ‘inebî şarâb-ı âherden tıbben hayrlı olur ya‘nî hamr-ı ‘inebî hamr-ı temriden ve zebîbiden ve ‘aseliden ve onlar mişlilerden efdal olur.

ez-Zinetü: Beşereyi hasen eder ve bi-hasebi’l-emzice tesmîn eder ve ma‘a’l-edviye behakı ve barası izâle eder ve beşereyi cidden mücellâ eder.

el-Kurûhu: Kurûh-ı habîseye ve âkile olup üzerine fuğül seyelan eden kurhaya şarâb şabb olur. Ve nâşür şarâb ile gâsl olursa nef‘i olur ve kezâlik kurûh-ılebeniyyeyi dahi şarâb ile gâsl nâfi‘dir.

A‘dâu’r-Re’si: Şaribine sekr yerir ve sübât ihdâs eder ve hıfzı izâle ve kuvâ-yı nefsanıyyeyi tahdîr eder.

Âlâtu’l-Mefâsılı: Onu şürbe idmân a‘şabı idrâr ve raşeyi irâs eder. Ve sekeri beher yevm isticmâl ve idmân ‘aşabm istihâsını ve da‘fını icâb eder. Ammâ şarâb-ı ‘asel veca‘-ı mefâsıla nâfi‘ olur.

A‘dâu’l-Aym: İbn Mâseveyh dedi ki şarâb-ı ‘atîk başara cidden muğırr olur. Ve şarâb-ı ‘atîk ile zufre için edviye-i ‘ayn ma‘cûn kılınır şarâbın zufreye keşret-i menâfi‘i hasebiyle. Ve dahi şiyâf-ı kayşar dahi şarâb ile hakk olunup zufre-i müzmüne için iktihâl olunur.

A‘dâu’ş-Sadri: Harâret-i ğariziyyeyi inmâ eder ve kalbi tefrîh eder. Ve şarâb-ı hulv mecârî-i riyyeyi tenkıye eder ve nefesi başı eder.

A‘dâu’l-Ğidâi: Serî‘ü’l-inhidâr ve serî‘ü’l-inhidâm olur ve ğidâsı keşir ve tevlîd eylediği keymüs şâlih olur ve vaqt vaqt ğaseyân ve kayı ihdâs edip mi‘deyi fuğülden tenkıye eder ve itidâl üzere şürb eyledi ise müşehhî olur. Ve şarâbın iksârı külâda ve kebidde süded irâs eder. Ve şarâb-ı taqlîl ğidâyı tenfîz ve hadmı tecvîd ve deme istihâlesini isrâ‘ eder ve şehvet-i kelbiyyeden berâ’etine sebep olur.

A‘dâu’n-Nefdi: Ebyağ-ı rakîk olan şarâb bevli idrâr eder, meşâne de hâdiş hurkâta ceyyid olur. Ve şarâb-ı ‘atîk meşâneye cidden muğırr olur.

Ve şarâb-ı mu'assel batnı telyîn eder. Ammâ mâ-ı baħr ile ma'âmül olan nâfihtir, batnı ishâl eder ve ma'ade istirhâsını izâle eder. Ve mu'assel evcâ'-ı rahime nâfi' olur. Ve mâi şarâbın idrârî ğayrilerin idrârmdan ekşer olur, ammâ şarâb-ı ħulvün idrârî olmaz. Ve şarâb-ı memzûc em'âya muğırr olur irhâsı ve nefhi ħasebiyle. Ve şarâb-ı sırf kâbdı ve teşhîni ħasebiyle em'âyı takviye edip nefhi taħlîl eder.

es-Sümümü: Şarâb-ı 'atîk cemî'an hevâmm les'alarına şürben ve ğaslen nâfi'dir. Ve mâ-ı baħr ile ma'âmül olan, semm-i muħaddir şürb edenlere nâfi'dir, kezâlik mertek şürb edenlere ve fuḫr ekl edenlere ve semm-i bâridi olan hevâmm les'alarına ve afyün ve şevkerân şürb edenlere nâfi'dir. Allâhu a'lemü bi-ħakîkati'l-ĥâli. [214a]

Yirmi İkinci Faşl Ĥarf-ı Tâda Kelâm-ı Müşebba'đır

Biz Bu Faşlda On Sekiz Edviye/Zikr Eyleriz

[Evvelkisi] **Temr-i Hindî:** تمر هندي

el-Mâhiyyetü: Temr-i Hindî Hindî'den gelir ma'rûf devâdır.

et-Tab'u: Bârid ve yâbistir.

el-İhtiyâru: Onun ecvedî ve efdalî hadîs ve tarî olup zübül ve teħaşşûf etmeyenler ve ħumûdatı şâdıka olanlardır.

et-Tab'u: Sâniyede bârid ve yâbistir.

el-Havâşşu: Müshildir ve iccâştan elḫaf ve ruḫûbeti eḫalldir.

A'dâu'l-Ġidâr: Ĥummayâtta kay ve 'aḫşa nâfi'dir ve keşret-i kay'dan ĥadiş mi'de-i müsterĥiyeyi kâbd eder.

A'dâu'n-Nefdi: Şafrâyı ishâl eder. Ve tabîħinin şerbet-i vâhidesi nişf rıḫla karîb olur.

el-Ĥummayâtu: Zâtü'l-ĝaşyi ve'l-kerb olan ĥummayâta ve ĥuşuşan lîn-i tabî'ata ĥâceti olanlara nâfi' olur.

İkincisi Tüderî: تودري

el-Mâhiyyetü: Devâ-i ma'rûftur. Dîşkürîdüs dedi ki onun 'uşbunun varaḫı ferâsiyün varaḫına benzer ve cezri³³⁷ murabba'đır ve nişf zirâc kâdrinde

olur, onun akmâ'ı olur ve o akmâ'ada bezr-i müstañil-i esved olur ve tûderî-den müsta'mel olan ancak bu olur. Ammâ berrî tûderînin bezri müdahrec olur.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede hârr ve derece-i ülâda yâbis olur.

el-Havâşşu: Onda hurf harâfeti gibi harâfet olur ve taqrîhi dahi vardır.

el-Evrâmu ve'l-Büsûru: Gayr-i mütekarriha olan sereñânâta mâ ve 'asel ile ÷ulâ olunup nâfi' olur ve evrâm-ı şulbenin cümlesine nâfi' olur ve teheb-büce dımâd olunur.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Şalâbet-i niķrise dımâd olunsa nâfi' olur.

A'ðâu'r-Re'si: Uşûl-i üzünde olan evrâma nâfi' olur.

A'ðâu'l'-Aym: Ma'a'l-'asel onunla iktihâl olunsa ķurûh-ı 'aynı tenķiye eder.

A'ðâu's-Şadri: Lu'âb ve le'ukâta idhâl olunsa ve idhâli naķ' olunup suda kaynatıldıktan sonra ve bir cerre ya'nî bir destî içinde kılınıp şeyy olunduktan sonra ovulsa nefis-i ahlâta mu'tin olur.

A'ðâu'n-Nefdi: Bâha nâfi'dir huşuşan şarâb-ı matbûhta isti'mâl oluna.

Üçüncüsü Tennüb: متنب

el-Mâhiyyetü: Şecere-i mâ'rüfedir, kulfî onun bir nev'dir ve ķadım-ı Kureyş o şecerenin bezridir ve zift-i Rûmî ondan ittihâz olunur.

el-Havâşşu: Ammâ onun bezrinde kuvve-i ķâbîda vü latîfe olur.

el-Evrâmu: Bu şecerenin varaķı evrâm-ı hârreye dımâd olur.

el-Hurâcu ve'l-Ķurûhu: Onun varaķı ve bezri şahm-ı ıvezz ve mürdâ-senc ve diķâķ-ı kundür ile halķ olunsa ķurûh-ı zâhireye nâfi' olur. Ve şem' ve dühn-i âs ile ebdân-ı nâ'ime ķurûhuna ve ķurûh-ı hârreye ve tariyyeye nâfi' olur. Ve kışrı zerûren cürhe muvâfiķ ve nâfi'dir. Ve varaķı cirâhât-ı tariyyede isti'mâl olunsa cirâhâtı fesâddan men' eder.

A'ðâu'r-Re'si: Onunla ve tabîhi ile mağmağa olunsa ve huşuşan veca'-ı esnân için halķ ile mağmağa olunsa nâfi'dir. Ve ba'đı kerre onun haşebi şaķķ olunup halķ ile tabh olunup veca'-ı esnânda isti'mâl olunur.

A'ðâu'l'-Aym: Onun duĥânı ekhâl-i 'ayna idhâl olunur.

A'ðâu's-Şadri: Onun bezri şadrdan nefse mu'tin olur. Ve şamğının su'âl-i müzmine nef'i cidden 'azîm olur ve onun şamğı ziftten bir nev'dir.

A'ḍāu'l-Ġidāi: Onun bir mişkālî mâ-ı 'asel ile kebid-i me'üfeye nâfi'dir.

A'ḍāu'n-Nefdi: Onun şürbü ṭab'ı 'aql ve bevlî imsāk eder.

Dördüncüsü Terencebîn: ترنجبین

el-Māhiyyetü: Bu bir nev' talldır ya'ni semādan çışinti gibi nüzül eder ve ekşer-i nüzülü ve suķūtu diyār-ı Ḥorasān'a ve Māverāünnehr'e olur ve bizim diyārımızda ekşer-i vuķū'u ḥācc şeceresi üzere olur.

el-İhtiyāru: Onun ecvedî ṭarî ve ebyaḍ olur.

eṭ-Ṭab'u: Mu'tedilü'l-ḥarārettir.

el-Ef'ālî ve'l-Havāşşu: Müleyyin-i şālîḥ ve cellādır.

A'ḍāu's-Şadri: Su'āle nâfi' ve baṭnî müleyyindir.

A'ḍāu'l-Ġidāi: 'Aṭaşî teskîn eder.

A'ḍāu'n-Nefdi: Rıfķ ile şafırayı ishāl eder ve ishālî ḥāşşıyyetle olur. Ve şerbet-i vāhidesi on mişkalden yirmi mişkale varınca kadar olur, bi-ḥasebi'l-emzice o mişkârlar isti'māl olunur.

Beşincisi Tütüyâ: توتیا

el-Māhiyyetü: Tütüyânın aslı bir nev' duḥāndır ki onu nuḥās muḥālîti olan ḥicāreden ve ānükten taḥlîş ve temyîz olunduğu mevḍi'den aḥz ederler. Ve ba'ḍı kerre iklîmiyâ taş'îd olunup muşacıdı ceyyid tütüyâ olur. Ve rüsübî olan kılîmiyâya seķūdüs tesmiye olunur. Ve tütüyânın kimi ebyaḍ ve kimi aşfer ve kimi aḥḍar ve bir şınfı dahi ḥumrete mâil olur. Ve Hindî tütüyânın ğusālesi ki onu ğasl eden mâ tahtında dürdî gibi cem' olur, ona sefūdiyün derler. Ve tütüyâ ile sefūdiyünün farkı budur ki tütüyâ taş'îd olunur, ammâ sefūdiyün o enābîķin tahtında ve esfelinde müctem'â olur ki onda nuḥās sebk olunur ve bu rāsib iklîmiyâ-i nuḥās gibi olur ki kaçan taş'îd olursa ondan tütüyâ şu'üd eder.

el-İhtiyāru: Tütüyânın ecvedî ebyaḍ-ı ṭayyār olanlardır ve ba'ḍehu aşfer ve ba'ḍehu fustuķî-i Kirmānî ecveddir. Ve her şınfın aṭrāsı ve ziyāde tāzesi efḍal olur.

eṭ-Ṭab'u: Derece-i ülāda bārid ve derece-i şāniyede yābistir.

el-Havāşşu: Bilā-lez' müceffiftir ve maġsülü müceffifātın efḍalidir.

ez-Zîmetü: Şunāna ya'ni koltukta olan rāyiḥa-i kertheye nâfi'dir.

el-Kurûhu: Mağsülü kurûha hattâ seretâniyye kurhalarına dahi nâfi'dir.

A'ḍâu'l-ʿAym: Veca'u'l-ʿayna nâfi'dir ve ʿurûḡ-ı ʿaynda muhtebise olan fuḍül-i ḥabîseyi ihtibâstan ve ṭabaḡât-ı ʿayna nüfûzdan menʿ eder ḥuşûşan mağsülde bu menfaʿat ziyâde olur.

A'ḍâu'n-Nefdi: Kurûḡ-ı maḡʿadeye ve kurûḡ-ı mezâkîr ve evrâmlarına nâfi' olur.

Altıncısı Tenkâr: تنكار

el-Mâhiyyetü: İki şıftır, maʿdenî ve maşnûʿdur, kuyumcular onu istîmâl eder, ona lihâmu'z-zeheb dahi tesmiye olunur.

A'ḍâu'r-Reʿsi: Bi-ḥasebi'l-ḥaşşa vecaʿ-ı ḍarese ve âkile-i esnâna nâfi' olur.

Yedincisi Teşmîzeç: تشميزع

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur ya'nî çeşme-zen ma'nâsınadır ki ʿArabca ona beşme derler.

eṭ-Ṭabʿu: Hârr ve yâbistir.

el-Havâşşu: Bi-kuvvetin kâbıddır.

Sekizincisi Türmüş: ترمس

el-Mâhiyyetü: Müferṭahu'ş-şeki bir ḥabbdır ki onun taʿmı mürr olur, va-saṭı menḡûr olur ve bâkılâ-i Mışrîdir.

el-İhtiyâru: Onun berrîsi vaşf olunan efʿâlin küllisinde aḡvâ olur velâkin ḥacmi aşğardır.

eṭ-Ṭabʿu: Derece-i ülâda ḥârr ve derece-i şâniyede yâbistir.

el-Efʿâlü ve'l-Havâşşu: Merâreti olan türmüş cālîdir ve bilâ-lezʿ muḡal-lildir. Cālînüs dedi ki merâreti nezʿ ve izâle olunan türmüş ḡalîzdir ve baʿîd olmaz ki onun taḡriyesi olup cilâsı bâkî kalmaya. Ve bi'l-cümle türmüş redî ve ḥaḡmı ʿasîr olur ve kaçan cidden ḥaḡm olmasa ʿurûḡta ḥâmı tevlîd eder. Ve türmüş-i muṭayyeb keşîrû'l-ḡidâ olur. Ve ṭabḡı muḡkem olup tenâvül olundukta münḥaḡım olsa ḡıltı ḡayr-i redî ve merâreti selḡ olunmak için naḡʿ ve baʿdehu ṭaḡn olunsa onda teybîs ve lüzüçet olur. Ve bi'l-cümle tür-müş devâiyyete ḡidâiyyetten aḡreb olur.

ez-Zîmetü: Şaʿrı terkîḡ eder, kelefi ve behaḡı ve âşârı ve kühbeyi ve

büşûru cālî olur ve vechi huşûşan türmüs mâ-ı maţar ile teherrî olunca kadar taḫḫ olundukta cilâsı ekşer olur. Ve taḫḫinden bir rıtl miqdârı isti'câml olunsa baraşa nef'i olur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Vechte olan büşûra ve kûrûḫ ve evrâm-ı ḫâr-reye ve ḫanâzîre ve şalâbâta nef'i olur. Ḥall ve 'asel ile veyâḫûd fî-bede-nin bedenin lâyıḫ olan nesnelere ile isti'câml olunur. Ve türmüsün taḫḫi ğanḫarâyâ üzere şabb olunsa onu fesâddan men' eder.

el-Ḥurâcu ve'l-Kurûḫu: Cerebden nef'i olur ḫattâ türmüs mâzeryün-ı esvedin aşlı ile isti'câml olunsa cereb-i mevâşîye nef'i olur ve âkileye ve ḫaşafa ve kûrûḫ-ı rediyye vü ḫabîseye nâfi' olur. Ve onun unu arpa unu ile cirâḫât evcâ'ına nâfi' olur ve nâr-ı Fârsîye dahi nef'i olur.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Ondan 'ırḫ-ı neşâyâ dımâd ittihâz olunup nef'i olur.

A'ḫâu'r-Ke'si: Onun daḫîki başta zühûr eden kûrḫa-i raḫbeye nâfi'dir.

A'ḫâu'l-Ġidâi: Kebid ve tihâlin süddelerini fetḫ eder huşûşan ḫall ve 'asel ile taḫḫ oluna ve huşûşan 'asel ve sezâb ve fülful ile taḫḫ oluna. Ve merâreti olmayan türmüs ğaseyanı teskîn eder ve şehveti fetḫ eder lâkin merâreti iḫrâc olundukta nüfûzu [214b] şakîl olur.

A'ḫâu'n-Nefdi: Onun taḫḫi ile sürreye tîlâ olunsa veyâḫûd türmüsün kendi 'asel ile laḫ olunsa veyâḫûd ḫall-ı memzûc ile şûrb olunsa dîdâni ve ḫabbu'l-ḫar'ı iḫrâc eder ve taḫḫi idrâr eder. Ve sezâb ve sülful ile şûrb veyâḫûd ihtimâl olunsa ecinneyi iḫrâc eder. Ve ba'ḫi kerre dahi cenîni iḫrâc için mürr ve 'asel ile dahi türmüs ihtimâl olunur. Ve 'asel ve ḫall ile dîdâni iḫrâc için dahi türmüs şûrb olunur ve kezâlik bevlî idrâr ve baḫni 'akl eder lâkin ba'ḫıların zıḫr eyledikleri üzere taḫḫiye olunan türmüste ıtlâḫ ve 'akldan birisi yoktur.

Dokuzuncusu Tinnîn-i Baḫrî: تينين بحري

el-Mâhiyyetü: Meşhûrdur.

es-Sümûmu: Câlînüs dedi ki tinnîn-i baḫrî 'aḫḫ eyleyen kimseye vâcib olur ki o tinnîn-i fi'l-ḫal şakḫ edip 'aḫḫası üzere vaḫ' eyleye, nâfi' olur.

Onuncusu Timsâh: تمساح

el-Mâhiyyetü: Hayvân-ı ma'rûftur.

A'ḍâu'l-ʿAym: Onun zibli beyâd-ı ʿayna nâfi' dir.

A'ḍâu'n-Nefdi: Denildi ki timsâhın külyesinin etrâfından bir mişkâl miḳdârı aḥz olunup şarâb ile şürb olunsa şehvet-i cimâ'ı taḥrîk eder. Ve onun tehyîc ve taḥrîk eylediği şehveti marul toḫumu teskîn eder.

es-Sümûmu: Timsâhın şaḥmesi timsâhın ʿaḍḍası üzere ḍimâd kılınsa sâʿatince veca'ını teskîn eder.

On Birincisi Tenbûl: تنبول

el-Mâhiyyetü: Bir nev' evrâktır ki onun şeceri diyâr-ı Hind'de ve ğay-ri mevâḍı'da dahi nâbit olur ve onun varâkı, leymû varâkına ve ağşânına müşâbihtir. Ve ehl-i Hind o varâkı nûre ile ve fûfel ile ekl ederler ve maḍğ eyledikte o varâk dişlerini şıbg-ı aḥmere boyar. Ve onun râyiḥa-i tayyibesi vardır ve ehl-i Hind onu tenâvüle muḥabbet ederler ve ekşer-i evḳâta onu tenâvül ederler ve onunı tefâhur ederler.

et-Tab'u: Baḍılar dediler ki derece-i ülâda bârid ve derece-i şâniyede yâbistir ve baḍı âḫerler ʿaks ederler ya'nî derece-i şâniyede bârid ve derece-i ülâda yâbistir derler.

el-Havâşşu: Kâbîd ve müceffiftir.

ez-Zinetü: Nükheyi taṭyîb ve beḫarı izâle eder, lisâni ve esnânı aḫmer kılar. Ve denildi ki o varâkın ʿuşâresi şarâb ile behâkı câlî olur.

A'ḍâu'r-Re'si: ʿUmûru ya'nî esnân arasında olan etleri ve lişâtı taḳviye ve şedd eder, ona binâen Hind dâimâ onu maḍğ eder.

A'ḍâu'l-Ġidâr: Fem-i mi'ḍeyi ve haḍmı taḳviye eder ve riyâḫı kesr eder ve cüşâyı taṭyîb eder.

On İkincisi Tefsiyâ: تفسيا

el-Mâhiyyetü: Denildi ki tefsiyâ sezâb-ı berrinin şamğıdır. İki nokta ile ve üç nokta ile ya'nî tâ ve şâ ile tekellüm olunur.³³⁸

338 Ve şâdan sonra elif ile dahi şâfsiyâ diye tekellüm olunur.

el-İhtiyâru: Ancak onun tarîsi ve tâzesi ile intifâc olunur; kaçan üzerine bir nesne mürûr eylese onun ruṭûbât-ı fadliyyesi taḥallül edip kuvveti da'if olmakla ondan intifâc olunmaz.

et-Tab'u: Cidden ḥârr ve muḥriḳ ve kavıyyü'l-ishân ve kavıyyü't-tecfif olur ve onda ruṭûbet-i fadliyye-i ğarîbe olur, o sebebden fi'l-hâl lez' eylemez.

el-Havâşşu: Münakkî ve mündic ve müfeccirdir.

ez-Zinetü: Şa'rı inbât eder ve dâü's-sa'lebe cidden nâfi' olur ve onun nazîri ḳalîlü'l-vücûd olur. Ve biz onun isti'mâlini bâbında zıkr eyledik. Ve kühbe-i deme dahi nâfi' olur ve bir sâ'atten ziyâde üzerinde terk olunmaz ve kezâlik âşâra ve kelefe ve baraşa dahi nâfi' olur.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Onunla istirhâ üzere ve niḳris ve mefâşıl-ı bâride üzere mesh olunur ve ırḳ-ı nesâ için onunla ihtikân olunur.

A'dâu's-Şadrı: Nefḥs-i kayḥa ve ḥusr-i nefese nâfi' olur ve yanlarda olan ağrılara ḥuşûşan ḳadîm ve müzmin olan veca'-ı zenblere tılâen ve ḍimâden ve isfifrâğan nâfi' olur ve tılâen nefs-i fuḍûle mu'min olur ve kezâlik le'ûḳât ile isti'mâlinde telṭif olursa yine nefs-i fuḍûle rânâti olur.

A'dâu'n-Nefdi: Onun aşlında ve kuşûrunda ve dem'asında ishâl kuvvesi olur.

el-Hummayâtu: Hummayât için ḳışırından üç dirahmî ve uşâresinden üç üşûlûsât ve dem'asından bir dirahmî aḥz olunup o meḳâdirden ekşer aḥz olursa muzır olur.

el-Ebdâlî: Şefsıyânın bir vezninin iki şülüşü miḳdârı keşîrâ ve bir mişli ḥurf olur.

On Üçüncüsü Tuffâḥ: نفاح

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

el-İhtiyâru: Tuffâḥın a'deli Şâmî olan tuffâhtır. Ve tuffâhtan tefih olan ya'nî ta'amsız olan redî ve ḳalîlü'l-menâfi'dir, onun kendiye ḥâşş fi'inden gayri fi'li olmaz. Tuffâḥ-ı ficc dahi tefih gibidir.

et-Tab'u: Mesîḥ olan ya'nî tefih olan tuffâḥ ebred ve erṭab olur onda olan mâiyyet ḥasebiyle. Ve tuffâhtan 'afîş ve ḳâbıḍ ve ḥâmiḍ olanlar bârid-i ğalîz olur. Ve tuffâḥ-ı ḥulv mâi ve sâirlere ḳıyâs ile ḥarârete emyel olur her

ne kadar o hülv-i mâiye fi'l-ḥaḳıḳa bürüdet ğalib ise. Ve tuffāḥ semeresi ve evrāḳı ve eşcārı muhtelifedir ve bi'l-cümle onun cevherine ruṭûbet-i bâride-i faḍliyye ğalibdir. Ve me'müldür ki tuffāḥtan şedidü'l-ḥalâvet olanlar ḥarârette mu'tedildir veyâḥüd ḥarârete emyeldir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Onda fuḍülü men' vardır ḥuşûşan men'-i mezkûr varâkında ziyâdedir. Ve tuffāḥta nefḥ vardır ḥuşûşan hülv olmayan tuffāḥın nefhi ekşerdir. Ve tuffāḥ-ı 'afîş u ḳâbıd arḑ-i mâidir ve hülv mâidir, tefih cidden mâidir, ruṭûbet-i faḍliyye cihetine mâildir, ona binâen tuffāḥın 'uşâresi sūr'at üzere ğaleyân eder ve az vakte müştedd olur ve 'asel o 'uşâreyi muḥâfaẓa eder. Tuffāḥ-ı 'afîş ve tuffāḥ-ı ḳâbıddan hıltı-ı arḑı tevellüd eder. Tuffāḥı ḥâmıd ve tuffāḥ-ı ficciden 'ufünât ve ḥummayât tevellüd eder, hıltının ḥâmiyyeti ve fecâceti olup 'ufûneti ḳabûlü ḥasebiyle. Ve tuffāḥ-ı ḥâmıdın hıltı tuffāḥ-ı ḳâbıdın hıltından eltaftır. Ve şarâb-ı tuffāḥın ve ğayrilerin 'atıḳı tarisinden ḥayrîdır buḥarât-ı rediyye şarâb-ı tuffāḥın 'atıḳından taḥallül eylediği için.

el-Evrâmu ve'l-Büsûru: Onun varâkı ve 'uşâresi evrâm-ı ḥerre ibtidâsında nâfi' olur.

el-Ḳurûḥu: Onun varâkı ve liḥâsı idmâl eder. Ve tuffāḥ-ı ḳâbıdın 'uşâresi dahi müdmildir.

Ālâtu'l-Mefâşılı: Tuffāḥ ekline idmân eylemek veca'-ı 'aşab ihdâş eder ḥuşûşan faşl-ı reb'ide idrâk eden tuffāḥın a'sâba maḍarrat-ı mezkûresi ziyâde olur.

A'dâu's-Şadrı: Ḳalbi taḳviye eder ḥuşûşan tuffāḥı 'atır-ı Şâmî ve 'atır-ı hülv ve ḥâmıd ola. Ve eger onu ekl eden kimsede ḥarâretten ğamm var ise ona menfa'atı 'azîm olur. Ve tuffāḥın sevîkinde dahi o menfa'at vardır.

A'dâu'l-Ġidâi: Ḍa'îf olan mi'deyi taḳviye eder. Ve tuffāḥ-ı ḳâbıd ḍa'f-ı mi'deye nâfi' olur eger ḍa'fının sebebi ḥarâret ve ruṭûbet olur ise. Ve kezâlik tuffāḥ-ı 'afîş ve tuffāḥ-ı ḥâmıd ḍa'f-ı mi'deye nâfi' olur eger mi'dede hıltı-ı ğalîz olup o hıltı cidden bârid olmaz ise ve nef'i hıltın ğılzati için olur. Ve tuffāḥ 'acın içinde şeyy olursa ḳillet-i şehvete nâfi' olur. Ve tuffāḥın sevîki mi'deyi taḳviye ve ḳay'ı men' eder.

A'dâu'n-Nefdi: Tuffāḥ-ı hülv ve tuffāḥ-ı ḥâmıd mi'dede hıltı-ı ğalîze müşâdif olsa o hıltı-ı ğalîzi berâz ile ihdâr eder ve eger mi'de hıltı-ı ğalîzden

hâli olur ise mi'cdeyi habs eder. Ve 'acîn içinde meşvî olan tuffâh dūda ve zūsentāriyāya nāfi' olur ve zūsentāriyāya evfağ olan tuffâh-ı 'afış ve 'afışın sevîki olur velâkin sevîk-i tuffâh şeker ile ittihâz olunup şekerin telyîni tuffâhın 'ufūşatına ğālib olur ise muvāfiğ olmaz.

el-Hummayātu: Tuffâh-ı hāmdan hummayât-ı keşîre tevellüd eder o tuffâh hılt-ı hāmı tevlid etmekle.

es-Sümümü: Tuffâh ve kezālik tuffâhın 'uşāresi ve varakı sümüma nāfi' olur.

On Dördüncüsü Türbüd: ترید

el-Māhiyyetü: Biraz kıt'elardır ki haşebi olur, ğılâz ve diğākı ve mücevvefi ve ğayr-i mücevvefi olur ve Hind'den getirilir.

el-İhtiyāru: Ecvedî budur ki onda kurt yeniği olmayıp ebyağ ola ve ünbübu dağık olan kaşabın ünbübu gibi ola ve emles ve serî'ü't-tefettüt ola ve ğalîz olmaya, müte'ekkilere dahi olmaya, zîrâ te'ekkülü olan da'if olur ve kezālik meşküb olanlar dahi da'if olur. Ve türbüd 'alā-hālihi bākîye iken redîdir ve onun ıslāhı ağberü'l-levn olan kışr-ı hārici lübb-i ebyağı bākî kalınca kadar hakk ve izāfe [215a] oluna ve ba'dehu o ebyağ-ı bākî sağık olunup meshūku dühn-i levz ile cem' olunmakla olur.

el-Havāşşu: Onu isti'māl bedende-yübs ve cefāf irās eder ruṭübāt-ı rağık ayı bedenden ihrācı hasebiyle ve ona bināen türbüd dühn-i levz ile isti'māl olunur.

Ālātu'l-Mefāşılı: Emrād-ı 'aşaba nāfi' olur.

A'ḍāu'n-Nefdi: Balğam-ı keşîr ishāl eder ve ahlāt-ı muhterikadan dahi şey'-i kalil ishāl eder eger türbüd meshūkan isti'māl olunur ise. Ve eger onun isti'māli maṭbūhan olur ise 'aks üzere olup ahlāt-ı muhterikayı keşîren ve balğamı kalilen ishāl eder. Māserceveyh ṭabīb dedi ki türbüd ğalîze ve lezice olan ahlātı ishāl eder. Ve ba'ḍılar dediler ki hāmı verikeynden ishāl eder. Ve aşahh budur ki türbüd balğam-ı rağiki ishāl eder eger zencebîl ile ve ḥiddet-i kaviiyesi olan sāir edviye ile taḳviye olunur ise ğalîz ve hām balğamı ishāl eder, ammā türbüd vaḥdehu ğalîzi ishāl eylemez lākin türbüd şürb olunup mi'cde ve em'āda hılt-ı ğalîze müşādif olur ise onu ishāl eder. Ve türbüdün şerbet-i vāhidesi iki dirheme varınca kadardır ve maṭbūhātta dört dirheme varınca kadardır.

On Beşincisi Tîn: تين

el-Mâhiyyetü: İncirin kendi için başka tab⁶ vardır ve evrâkı ve lebeni için yetü⁶iyet vardır. Ve tînin evrâkı bulunmasa berrî olan tînin ağşanı aHz olunup kesr ve rađđ olunur ve suyu aHz olunup ondan uşâre ittihâz olunur haşebât-ı sâireden ittihâz olunduğu gibi. Ve tînin aķıdı efâlinde a⁶asele şe-bîh olur.

el-İhtiyâru: Tînin ecvedî tîn-i ebyağdır ve ba⁶dehu tîn-i aħmerdir ve ba⁶dehu esved ecved olur. Ve şedîdü'n-nuđc olan, tînin ĥayrlısı ve a⁶adem-i ıdrâra ĥarîbi olur. Ve kuru incirin bi'l-cümle efâli mahmüdededir velâkin ondan tevellüd eden dem ceyyid değildir ve ona binâen ĥamlı tevliğ eder lâkin ma⁶a'l-cevz ekl olunur ise onun keymüsu ceyyid olur ve cevzden sonra tîni tecvid eden bâdem olur. Ve bi'l-cümle ašnâf-ı tînin eĥaffı tîn-i ebyağ olur.

et-Tabu: Tînin raţbı ve tâzesinin ĥarâreti ĥalîle ve mâiyyeti keşire ve devâiyyeti dahi ĥalîle olur. Ve tîn-i fice bürüdetün-mâya mâil ve cellâ olur lâkin lebeni o ĥükmden müsteşnâdır. Ve tîn-i yâbisin ĥükmü derece-i ülâda ĥârr ve derece-i ülânın aĥşirinde laţiftir.

el-Ef⁶âlü ve'l-Havâşşu: Tîn-i yâbis ĥuşuşan yâbis-i ĥırrîf cellâ ve mündic ve muĥallil olur. Ve tîn-i laħmın indacı ekşer ve onda tağriye ve taĥtîr ve telţif olur. Ve tîn-i berrînin ĥarâfeti ezyeddir ve taĥtîr ve telţifte eşeddir. Ve tînin ĥırrîf ve ĥâdd olup yâbis olan tîn ba⁶dı kerre mertebe-i cilâyı tecävüz edip taĥrîh mertebesine bâliĥ olur ĥattâ varaĥ-ı yâbisi mâzeryün-ı esved aşlı ile taĥb olunsa cereb-i behâyime ilâc olur. Ve varaĥ-ı tînin uşâresi ĥaviyyü't-tesĥîn ve ĥaviyyü'l-cilâ olur ve onda telyîn vardır, ufunâti cilde def⁶ eder ve ta⁶rîĥ eder ve onu tenâvülde olan ĥarâreti benim zannım üzere ufuneti def⁶ ĥasebiyle olur. Ve tîn-i yâbis dahi ufuneti ĥarice def⁶ ve ta⁶rîĥ eder. Tînin lebeni dem-i zâibi tecmîd eder ve kezâlik elbâni dahi tecmîd eder ve câmid olanları izâbe eder. Ammâ tîn-i raţb mi⁶deye ve bedene ser⁶an nüfüz eder. Ve tînden ĥâşıl ĥırrîf ve ta⁶rîĥin iktinâzı ve metâneti laħmın ve ĥubûbun ĥırrîf ve ta⁶rîĥin iktinâzına her ne ĥadar mümâsil olmaz ise velâkin sâir fevâkihın tevliğ eylediği ağdiye iktinâzından eşedd olur. Ve ĥađîb-i tînin uşâresi evrâkı

zuhûrundan muqaddem lebni kuvvesinde olur. Ve ağacmm remâdının mâ-ı mükerreri bâtmıda olan cümüd-ı lebene nâfî' dir ve hâşeb-i bellût remâdmm suyu menâfî'de ona qarîb olur. Ve şarâb-ı tîn laţîf ve rediyyü'l-hılt olur. Ve kağîbü't-tîn leţâfette bir meblağa bâliğ olur ki lahm onunla taḫḫ olunsa lahmı tehriye eder. Cümmezy³³⁹ tinde bir nev' kuvvet-i câzibe vardır ki 'umk-ı bedenden mevâddı cezb ve meczûbunu bi-sür'atin taḫlîl eder.

ez-Zinetü: Tîn-i ficc benlere ve siğillere ve onların aşnâflarına ve behâka dımâd ve tîlâ olunur ve varâkı dahi bu menâfî'i işler. Emrâğ ve evrâm-ı hârre ve rıhve hasebiyle fâsîd olan levn-i beşereyi incir tenâvülü işlâh eder ve demâmîli inđâc eder huşuşan îresâ ve naṭrûn veyâhûd nûre ile isti'mâl oluna. Ve kışr-ı rummân ile tîn dâhıs üzere vaç' olunur. Ve cümmezyin lebni taḫlîli 'asire olan evrâma ve hanâzîre ve 'ağaleye nâfî' olur. *Bâdı nüshada bilâ-vâvin العضة والخنائير vâk' olmuştur ya'nî hanâzîrin müşkiline ve muğılina nâfî' olur ma'nâsınadır, ammâ vâv'ile vâk' olan nüshaların şahîhi olmaz. Bu fakîrin anladığına göre العضة والعفة lafzından tağyîr olunmuştur, zîrâ Aşma'î der ki "afele" bir şeydir ki nisvânın kubûlünden ḫurûc edip ricâlde olan üdre âfetine müşâbih olur, eger o ḫurûc eden nesne şağîr olur ise ona "karn" derler ve o şey-i hâric bâdı kerre ğudde-i ğalîza olur ve bâdı kerre lahm-ı mürtekiye olur ve bâdı kerre 'azm olur. Pes karn 'uyüb-ı hamsedendir ki onunla beyne z-zevceyn tefrik olunmağın şıḫhatinde Hanefiyye ile Şâfî'i beyninde ihtilâf vardır, felne'ud ile't-tercemeti. Ve cümmezyin taḫlîhi dahi o âfetlere nâfî' olur ve tîn ve huşuşan cümmezyi tûşa dahi nâfî' olur ve varâkının 'uşâresi âşâr-ı veşmi kaṭ' eder ve kayrûtî ile berdden ḫâdiş şikâka nâfî' olur ve lebni dahi o ef'âli işler. Ve müsem-mindir velâkin ondan ḫâşıl olan semn serî'ü't-taḫallüldür. Ve tîn tenâvülü kaml tevlîd eder. Ve vechinde denildi ki tînin hıltı fâsîd olmakla ondan kaml ḫâdiş olur ve yine denildi ki onun hıltı hârice serî'ü'l-indifâ' olur ve o hârice mündefî' olan hıltı hayvân olmağa şâliḫ bir nev' hıltı olur.*

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Tîn evrâm-ı şulbeye dımâd kılmır ve daḫıķ-ı şaṭr ile taḫḫ olunan cümmezy ile dahi dımâd olunur. Ve ficc olan tîn behâk üzere vaç' olunur. Ve tîn demâmîli inđâc eder. Ve raṭbı isti'mâl olunsa ḫaşaf

339 Bu bâbda keşîren zikr olunan cümmezy tîn-i berri ma'nâsınadır, evşâfî Tezkire-i Dâvûd'da mufaşşalen mezkûrdur.

ihdâs eder. Ve tabîhî evrâm-ı halka ve uşûl-i üzünde olan evrâma ğargâreten nâfi^c olur velâkin o evrâm için kuşûr-ı rummân ile ve dâhıs için fânîz ile isti^cmâl olunur. Ve tîn-i yâbis evrâm-ı kevide ve evrâm-ı tihâle muğırır olur halâveti hasebiyle velâkin o veremde şalâbet olur ise muğırır olmaz ve menfa^cati dahi olmaz lâkin mülâtıfât-ı muhallile ile halt olunur ise evrâm-ı şulbeye cidden nâfi^c olur. Ve cümme^z evrâm-ı ^{asireyi} tahtlîl eder.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Vara^q-ı tîn ^{uşâresi} mu^qarrihtir ve tabîhî rıgve-i hardal ile hikkeye tılâ olur ve vara^qı kübâya nâfi^c olur ve kurûh-ı ğalîza üzere ve ru^tübât üzere va^dc olunur. Haşeb-i tînin remâdı suyunun mükerreri kurûh-ı ^{afineyi} ve kurûh-ı ^{atıkayı} ekkâl ve münak^kî olur ve kuşûr-ı rummân ile isti^cmâl olunsa dâhısa bür^o olur ve kâlkand ile sâklarda olan kurûh-ı habîşeye bür^o olur. Ve cümme^z ^{cirahâtı} mülzi^k olur.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Tînin ficcî ve kezâlik vara^qı haşhâş vara^qı ile ma^can kuşûr-ı ^{izâm} üzere va^dc olunur. Ve haşeb-i tîn ^{remâdının} mâ-ı mükerreri veca^c olan ^{aşab} üzere şabb olunur. Ve ba^dı kerre o mâdan bir buçuk ukiyye sa^qy olunur.

A^cdâu'r-Re'si: Tînin ra^tbı ve yâbisi maşrû^a nâfi^c olur. Ve onun tabîhî rıgve-i hardal ile tanîni olan üzüne tahtir olunur. Tînin lebeni veyâhüd vara^qı zuhûrundan evvel a^hz olunan küdbânın ^{uşâresi} sinn-i müte^ekkile üzere kılınsa nâfi^c olur ve taht-ı üzünde olan evrâma tîn dımâd kılınsa nâfi^c olur. Ve tîn-i ficc ^{re'se} zerûr kılınsa ona bür^o olur.

A^cdâu'l-Aym: Tînin lebeni ^{asel} ile ğışâve-i ra^tbeye ve ibtidâ-i mâya ve ta^bakât-ı ^{aynın} ğılzatine nâfi^c olur. Ve vara^qı ile ecfânın huşûnetini ve cerebi delk olunur.

A^cdâu's-Şadri: Tînin ra^tbı ve yâbisi huşûnet-i halka nâfi^c ve şadra ve kaşabe-i riyeye dahi [215b] nâfi^c olur. Ve şarâb-ı tîn bevli idrâr eder ve kezâlik onun şarâbı su^{âl}-i müzmine ve evcâ^c-ı şadra ve kaşabe-i riye ve nefsi-riye veremlerine nâfi^c olur.

A^cdâu'l-Ġidâi: Kebid ve tihâl südedini tef^tih eder. Câlînüs dedi ki tînin ra^tbı redîdir ve yâbisi redî deĝildir ve mürrî ile ekl olunsa fuğûl-i mi^cdeyi ten^kıye eder. Ve tîn balĝam-ı mâlih hasebiyle ^{arîd} olan ^{aşaşı} ka^tc eder ve yâbisi ^{aşaşı} ta^hrîk eder ve ve istiskâya nâfi^c olur huşûşan efsentîn ile isti^cmâl oluna. Ve kezâlik şarâbını şürb mi^cdeye nâfi^c olur ve şehvet-i ta^câmı ka^tcır.

Ve tîn serî'ü'l-inhidâr ve cilâsı hasebiyle serî'ü'n-nüfûzdur. Ve tîn-i yâbis faқаt cilâsı sebebinden müteverrim olan kebid ve tihâle muğırır olur ve eger kebid ve tihâlin veremleri şulb olur ise ona muğırır olmaz ve nef'i dahi olmaz. Ve 'ake'r-rîk tîn tenâvülünün mecârî-i gıdâyı tefthinde menfa'at-i 'acîbesi vardır huşuşan cevz ve bâdem ile tenâvül oluna. Ve cevz ile tenâvül olunan tînin gıdâsı levz ile me'kül olan tînin gıdâsından ekserdir. Eger tîn muğallızât ile tenâvül olursa o hâlde onun đararı 'azîm olur. Ve cümmeyz mi'deye cidden redî olur ve gıdâsı kalîldir, şalâbet-i tihâl üzere ma'a'l-uş-şak đımâd olursa veyâhüd lebeni ile đımâd olursa nâfi' olur. Ve mi'desine mevâdd seyelân eden kimselere cemî'an aşnâf-ı tîn muvâfiğ olmaz.

A'đâu'n-Nefdi: Onun rağbı ve yâbisi külâya ve meşaneyeye nâfi' olur ve habs-i bekle şabr ettirir ve em'asma mevâdd seyelân edenlere muvâfiğ olmaz. Ve varâkının 'uşâresi 'urûk-i mi'de efvâhını tefth eder. Ve tîn-i rađb müleyyindir ve kalîlen ishâli vardır ve huşuşan levz-i medkûk ile tenâvül oluna. Ve kezâlik tîn şalâbet-i rahime dahi nâfi' olur ve kezâlik nağrûn ve kırtım ile hâl olursa ve kable't-ta'am alız olursa o menfa'ati olur. Ve tînin lebeni şufretü'l-beyd ile ihtimâl olursa rahimi tenkıye ve çamşı idrâr eder. Ve tîn ve hulbeden đımâd evrâm ittiğâz olunur ve mağşa ma'a's-sezâb huğne ittiğâz olunur. Ve tîn ve huşuşan tînin lebeni istimâl olursa kül-yeden reml ihrâc eder. Ve tînin lebeni-ife mâu'l-cübñ ittiğâz olursa bağnı itlâkta ve kül-yeyi tenkıyede akvâ olur ve o mâ-ı cübñ ittiğâzının çariki budur ki leben ya'nî leben-i hayvân kağıb-i tîn ile tağrîk olunur ve o eşnâda onun üzerine leben-i tînin muqağtarı kalîlen taçtîr olunur. Ve haşeb-i tîn remâdının mâ-ı mükerrerinden bir buçuk ukiyye ishâl ve züsentâriyâsı olanlara sağy olunur ve onun ile ihtikân dahi olunur ve iki hâlde dahi ya'nî sağy ve ihtikân hâllerinde zeyt ile hâl olunur. Ve şarâb-ı tîn idrâr ve telyîn eder. Ve tîn cilâsı hasebiyle serî'ü'l-inhidâr ve serî'ü'n-nüfûz olur.

es-Sümümü: Lebeni ile les'a-i 'akreb ve rüteylâ temriğ olursa nâfi' olur ve kelb-i kelib 'ađđası üzere tîn-i ficc veyâhüd varâk-ı tîn-i çarî vaç olursa nâfi' olur. Ve tîn-i ficc ve varâk-ı çarî ile mau'l-kirsenne ibn 'urs 'ađđası üzere đımâd olursa nâfi' olur. Ve haşebinin mâ-ı remâd-ı mükerreri rüteylâ les'ine sağyen ve meşhen nâfi'dir. Ve cümmeyz ya'nî tîn-i berrî cemî'an nühûşa şürben ve tılâen nâfi'dir.

On Altıncısı Tûs: توت

el-Mâhiyyetü: Tûs iki şımfır, birisi fırşâd-ı hılv olur, bu şımfır inçâcda tîn mecrâsına cârî olur velâkin ğıdâsı erde³ ve eğall olur ve demi dahi efseddır ve eğall olur ve mi^cdeye redî olur. Ve tînin ef^âl-i sâiresi tûs-ı hılvde mevcûde olur velâkin ondan đâife olur. Ammâ mayhoş olan tûs ki tûs-ı Şâmî denmekle ma^rûftur, bizim kelâmımızın ekşeri onun beyânındadır ve tûs-ı Şâmînin ficci tecfîf olursa summâk maĳâmına ĳâim olur.

et-Tabu: Hârr ve raĳbdır ve hâmid-i Şâmî berd ve ruĳûbete mâildir.

el-Ef^câlû ve'l-Havâşşu: Onda ĳabd ve tebrîd vardır. Ve uşâre-i tûs ziyâde ĳabıddır huşuşan o uşâre bakır kapta taĳb oluna. Ve mevâddm a^cđaya seyelânını men^c eder ve huşuşan ficcin menⁱ eşedd olur. Ve Şâmînin ficci summâk gibidir.

ez-Zinetü: Onun varakı ve varak-ı kürüm ve varak-ı tîn-i esved işbu üç nev^c evrâk mâ-ı maĳar ile taĳb olunsa o maĳbûh şarî tesvîd eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Tûs-ı hâmid fem ve halk evrâmını ĳabs eder ve varakı zebĳaya ve ĳavânike nâfi^c olur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Tûs-ı hâmid müceĳrifeten ĳurûh-ı ĳabîseye nâfi^c olur ve Şâmînin uşâresi dahi ona nâfi^cdir.

A^cđâu'r-Re'si: Hummâğının rubbu büşûr-ı feme nâfi^cdir. Ve aşlının taĳbîhi esnânı irĳâ eder Ve hâmidînin uşâre-i varakı ile mağmağa veca^cı olan sinne nâfi^cdir.

A^cđâu'l-Ēıdâi: Tûs mi^cdeye redîdir, mi^cdede fesâd olur huşuşan fırşâd-ı hılvün fesâdı ziyâde olur ve mi^cdede serî'an fâsid olmaz ise onun mağar-ratı olmaz. Ve vâcib olur ki tûsun cemî-i aşnâfı ĳable't-ı ta^câm ve mi^cdenin adem-i fesâdı vaktinde tenâvül oluna. Ve Şâmî mi^cde-i şaĳrâviyyeye muğırır olmaz. Ve Şâmînin fırşâd-ı hılv redâ'etine muvâfık redâ'et olmaz ve redâ'eti olsa dahi ĳaşeyân îrâş eylemez velâkin ğıdâsı ĳalîl olur, ta^câmı müşehhî olur ve sür^cat ile izlâĳ ve iĳrâc eder. Ve'l-hâşıl mi^cdeden inĳidârı serî' olur velâkin em^câdan baĳîpen münĳadîr olur.

A^cđâu'n-Nefdi: Tûs-ı a^cfîş tuzlanıp kurutulsa şedîden baĳnı ĳabs eder ve zûsentâriyâyâ nâfi^c olur. Ve tûsun dem^casında ishâl ve liĳâsında tenĳıye ve ishâl olur ve ishâli ekşer olur. Ve tûs-ı hılvün sür^cat-i inĳidârı ruĳûbeti ĳasebiyle veyâĳûd ĳalâvetine harâfetün-mâ muĳâlâtası ile olur. Ercĳhânis taĳb

dedi ki tûş baṭî'ü'l-hurûc olur ve müdrirdir. Muşannif der ki ben zann ederim ki onun murâdı tûş-ı hâmidin fi'lini beyân olur. Ve tûşta her ne kadar ṭabî'atı ıtlâk var ise ishâl-i müzmini ve em'â ḳurhalarını men' eder huşûşan müceffef ola. Ve aşnâf-ı tûşun cümlesinde bevli idrâr vardır. Tûş-ı Şâmînin mi'ceden inhidârı her ne kadar serîf ise lâkin em'âdan hârice hurûcu baṭî'dir.

es-Sümümü: Şecere-i tûşun kışrı şevkerâna tiryâk olur. Ve varaḳ-ı tûş 'uşâresinden bir buçuk ükîyye şûrb olursa rüteylâ les'ine nâfi' olur ve lüzûceti ve nefhî ile ṭabî'atı telyîn dahi eder.

On Yedincisi Tûrsî: ترسي

el-Mâhiyyetü: Âlûsen dedikleridir ve biz onun beyânından ḥarfü'l-elifte fâriğ olduk.

On Sekizincisi Tûpâlü'l-Ḥadîd: توبال الحديد

el-Mâhiyyetü: Ḥadîd üzere maṭrakâ ile ḍarbdan tesâḳut eder eskâta tûpâl derler ve cemî'an tûbâl müceffiftir.

el-İhtiyârü: Ecnâs-ı tûpâlden aḳvâ olan tûpâl-i ḥadîd ve tûpâl-i nuḥâstır. Ve bundan aḳdem bunlarda teḳellüm olundu. el-Ḥamdü lillâhi ta'âlâ ve selâmün 'alâ 'ibâdihillezîne şâfa.

Yirmi Üçüncü Faşl Ḥarf-i Şâda Kelâm-ı Müşebba'dır

Bu Faşlda Biz Altı Edviye Zîkr Eyleriz

[Evvelkisi] Şûm: نوم

Fi'l-Mâhiyyeti: Şûm bostânî ve kürrâşî ve berrî olur. Berrîde merâret ve ḳabḍ vardır ve berrî şûmü'l-hayye ismi ile müsemmâdır. Ve şûm-ı kürrâşî mürekkebü'l-ḳuvâdır, onda hem şûm ve hem kürrâş ḳuvvesi olur.

et-Ṭab'u: Müsahḥin ve müceffiftir şâlişeden râbî'aya varınca kadar ve berrî ondan eşeddir.

el-Ef'âlü ve'l-Ḥavâşşu: Müleyyindir, nefhî cidden taḥlîl eder ve cildi taḳrîḥ eder ve taḡyîr-i miyâḥa nef'i olur.

ez-Zînetü: Cebelî şûmun tabîhî şûrb olunup çamlı katl eder ve şıryânı dahi katl eder ve şıryân üzere şûm ile temrîh olunur. Ve remâd-ı şûm 'asel ile behağ ve kühb-e 'ayn üzere tılâ olunsa nefî olur [216a] ve mevâdd-ı 'afine sebebinden hâdiş olan dâü's-şac'lebe dahi nâfi' olur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Dübeylât-ı bātıneyi şûm tefth eder. Ve şûmun remâdı büşür üzere vaç' olunur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Cildi takrîh eder. Ve remâdı kuvâbâ ve cereb-i mütekarrih üzere vaç' olunur. Ve şûm-ı berrî cirâhât-ı habîseyi ilzâk eder eger tarî iken üzerine vaç' olunur ise.

Âlätu'l-Mefâşlı: Şûm ile ihtikân olunsa 'ırku'n-nesâya nâfi' olur, zîrâ onunla ihtikân demi ve ahlât-ı rediyyeyi ishâl eder.

A'dâu'r-Re'si: Şûm muşaddîdir. Ve tabîhî ve meşvîsi veca'-ı esnânı teskîn eder. Ve tabîh-i şûm ile madmada dahi veca'-ı esnânı teskîn eder huşuşan tabîhinde küdür dahi ola.

A'dâu'l-Aym: Başarı da'if ve 'ayna büşür celb eder.

A'dâu'n-Nefesi: Matbûhan halkı taşıyıp eder ve su'âl-i müzmine nâfi' olur ve berdden hâdiş evcâ'-ı şadra nâfi' olur ve halktan 'alağı ihrac eder.

A'dâu'l-Gidâr: Haben dedikleri da-i batna nâfi' olur huşuşan naşarânın istî'mâl eyledikleri tabîh-i şûmdur ki onun ittihâzı şûm ve zeytûn ve cizr cem'ân tabîh olunmakla olur.

A'dâu'n-Nefdi: Şûmum varakı tabîh olunup tabîhinde 'alil iclâs olunsa bevli ve şamsı idrâr eder ve meşîmeyi ihrac eder ve ihtimâl olunsa dahi kezâlik o fi'leri işler ve kezâlik qarîben zikri mürûr eden naşarânın ta'am-ı mezakûru dahi o fi'li işler ve cidden nâfi' olur. Ve şûmdan iki dirahmî miqdârı dağ olunup mâ-ı 'asel ile istî'mâl olunsa balgâmı ve düdü ihrac eder ve tab'ı itlak eder. Ve şûm şiddet-i tecfifi ve tahlîli hasebiyle ba'dı kerre bâha muğırr olur. Ammâ şûm hiddeti zâile olunca kadar su ile tabîh olunsa ba'îd olmaz ki onun meslûku ve bâkî kalan suyu kalîlü'l-harâret olup tecfifi zâil ola ve ondan madd-e-i menî tecellüd eyleye ve mevâdd-ı balgamiyyeyi emzice-i balgamiyyede riyâha ihâle eyleye ve teşşiyesine kâdir olmaya. Ve kaçan o mevâdd 'urûқта riyâha istihâle eyledikte ba'îd olmaz ki şehvete mu'tn ve bâha nâfi' ola.

es-Sümümü: Les^c-i hevâmma ve nehş-i hayyâta nâfi^cdir. Ve şarâb ile menhüş ve melsû^c-ı mezkûrlara biz şümu saqy edip menfa^cati tecrîbe eyledik ve kelb-i kelibe menfa^cati dahi onlar gibidir. Ve müğâlinin ya^cnî ibn ^cursa şebîh olan hayvânın ^caçdâsı üzere şüm, bûrağ ve tîn ve kemmûn ile dîmâd olursa nâfi^cdir.

İkincisi Sümün: ثومون

el-Mâhiyyetü: Bir nev^c devâdır ki o ism ile müsemmâ olur.

et-Tabu: Harâret-i bezri aqvâdır.

A^cdâu'n-Nefdi: İdrânı olur ve cenîn-i meyyiyi ihrâc eder, demi ve ahlât-ı mirâriyyeyi ishâl eder; şerbet-i vâhidesi nısf dirhem olur. Ve dîdânı dahi ihrâc eder.

Üçüncüsü Şil: ثيل

el-Mâhiyyetü: Denildi ki şil bîdgıyâ dedikleri nebttir ve Taberistân ahâlîsi ona bendvâş tesmiye ederler. Ve o nebt mâ^crûftur, onun ağşanı zât-ı ^caçddır, vech-i arđ üzere saqy eder ve ağşanından ^curûk-ı arđda duhûl eder; ta^cmı huldür, varağı ^cirâd olur ve varağının etrafı hâddır ve varağı şulbdür kaşab-ı şağirin varağı gibi, onu bakar ve devâbb-ı säire i^ctilâf eder. Ve Dîşkürîdüs dedi ki biz şilden nev^c-i aher dahi rüyet eyledik ki o iki şmf^ctir, ehadühümânın varağı ve ağşanı ve ^curûku zikri sâbık nev^cden ekşerdir ve bu şmf şmâ^cat-i tıbbda gay^c-i nâfi^cdir, bu şmf mevâşî ekl eylese katlı eder huşuşan bilâd-ı Bâbil'de ^cale't-turuk nâbit olanın katlı aqvâ olur. Ve o nev^cden şmf-ı şânî Ürsüs bilâdında nâbit olur, onun varağı leblâb varağı gibidir, bunun ağşanı säirlerden eker ve zehri ebyad tayyibü'r-râyiha ve bunun şemeri şığârdır ve ondan intifâc olunur ve ^curûku beş ve altıdır, işba^cğlâzında olur, hulve-i müntinedir. ^cUşâresi ihrâc olursa ve mütesâviyeten şarâb ve ^casel ve fülful ve mürr ve kündür ile tabh olup nuhâstan bir hoşka içinde hıfz olursa emrâd-ı meşâneye nâfi^c olur. Ve uşûl-i şilin tabîhinin fi^cli nebâtın fi^cli gibi olur. Ve bu nebâtın bezri edviyede dâhil olur. Ve bu nebâtın şmf-ı şâlîşi dahi olur, onun nâbit olduğu diyârın ahâlîleri ona nebt tesmiye ederler, onu dâbbe ekl eylese serî'an şiba^c hâşıl olur ve onu ekl eden bakârın ekşeri müteverrim olur.

et-Tab'u: Derece-i ülâda bârid ve yâbistir huşuşan o keyfiyyetler şilin aşl-ı tarîsinde ziyâde zâhirdir.

el-Havâşşu: Kuvve-i kâbıdası vardır ve lez'î olur ve uşâresi ahsâyâ mevâddın tahallübünü men' eder.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Cirâhât-ı tariyyeye şilin nebtî ve huşuşan aşlı dımâden nâfi' olur, onda idmâl vardır.

A'đâu'n-Nefdi: Cemî'an nevâzili men' eder.

A'đâu'l-Ayn: Onun uşâresi bir mişli şarâb ve bir mişli 'asel ve nişf cüz' mürr ve kündür ve bir cüz' şabır ile tabh olursa devâ-i ceyyid olur. Ve etîb-bâ o vech üzere dahi te'lîf ve terkîb ederler ki onun nüşhası budur: 'Uşâre-i şil kadr-i mâ-yürâd aHz olunur ve onun nişfı kadar mürr ve şülüşü miqdârı kündür dahi aHz ve cemî'an halç olunup ayna devâ-i ceyyid olur ve vâcib olur ki o devâ nuhâstan müttehâze bir hokka içinde hıfz oluna.

A'đâu'l-Gidâi: Bezr-i şil le'ûkan müdrîr ve haşâtı müfettit olur onda ma'a'l-harâre yübs olmak hasebiyle. Ve kezâlik onun aşl-ı tabîhi kurûh-ı meşâneye nâfi' olur.

Dördüncüsü Süfl: قمل

el-Mâhiyyetü: Süfl mutlak zikr olursa dühn-i za'ferânın ve aşîr-i zeytin küsbesi ve aşkâtı murâd olunur.

el-İhtiyâru: Eşfâlin ecvedî dühn-i za'ferân şüflünün rezîmi ve ağırı olur.

et-Tab'u: Aşîr-i zeyt şüflü derece-i ülâda hârrdır.

A'đâu'r-Re'si: Biz zikr eyledik ki za'ferânın şüflü lisânı ve esnâmî şâbiğ olup onun şıbgı o uğvlarda sâ'ât-i keşîre vü medîde bâkî kalır.

el-Kurûhu: Ebdân-ı yâbisede 'arıda olan kurûhu aşîr-i zeytin şüflü müdmil olur.

Beşincisi Şelc: ملح

el-Mâhiyyetü: Mâ-ı cämiddir ki onun cümüdu cevvede olan havânın bürüdetinden olur.

el-Havâşşu: Meşâyih ve sâir bedeni ahlât-ı bâride tevlîd edenlere redîdir.

A^cdâu'r-Re'si: Esnânın veca^c-ı hârrını mâu's-şec teskîn eder.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Şec a^cşaba muğırrdır a^cşabda cereyân eden buhârât-ı hârreyi cereyândan ve taħallülden haqn ve ħabs eylediği için.

A^cdâu'l-Gıdâr: Mi^cdeye đârrdır ħuşûşan mi^cdesi aħlât-ı bârıde tevlîd edenlere mağarratı zâhırdır. Ve şec mu^catıştır ħarâreti cem^ci ħasebiyle ya^cnî onun bürüdet-i şedîdesi mi^cdeye ziyâde münâfî olmakla mi^cdeye vuşûlünde onu işlâh için cem^can ħarâret-i ħarîziyye mi^cdede cem^c olur ve onların ictimâ^cı lâ-maĥâle a^ctaş ihdâş eder.

Altıncısı Şa^cleb: ثعلب

el-Mâhiyyetü: ħayvân-ı ma^crûftur tükj ma^cnâsındır.

el-Ĥavâşşu: Onda taħlîl vardır ve onun ferveşi ya^cnî kürkü firâve-i sâi-reden eşhan olur ve ondan taħlîli ħasebiyle mertûbu'l-mizâc olanlar intifâc ederler.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Şa^cleb suda taħb ve taħbi ile veca^cı olan mefâşıl tenîl olunsa nef^ci şedîd olur. Ve kezâlik o zeyt ki onda şa^cleb ħayyen taħb olmuş ola, o zeyt cidden ka^cvî olur ve vâcib olur ki o zeyt içinde a^clîl tavîlen iclâs oluna. Ve ecved olan o zeyti isti^cmâl ba^cde'l-istifrâğ ve t-tenķiye ola, zîrâ o zeyt cezzâb ve muħallildir, mevâddı a^cdâ-ı sâireden mefâşıla cezb eder. Ve kaçan evvelâ beden istifrâğ olunup ba^cdehu zeyt isti^cmâl olunsa mefâşıla ħılt-ı müzî taħallüb eylemez ve taħallüb eder olur ise miķdâr-ı ka^clîl taħallüb edip ħafîf olur. Ve kezâlik şa^clebin şaĥmı cezzâb ve muħallildir ve cezb eylediği mevâdd taħlîl eylediğinden ekserdir. Ve şa^cleb ba^cđı kerre zeyt içinde ħayyen ve ba^cđı kerre dahi mezbûhan taħb olunur, her hangisi olur ise mefâşılta olan veca^cı taħlîl eder.

A^cdâu'r-Re'si: Onun şaĥmı üzün-i müteveccîaya taķtîr olunsa veca^cını teskîn eder.

A^cdâu's-Şadı: Müceffife olan riyesi şâĥib-i rebve nâfi^cdir ve şerbet-i vâhidesi vezn-i dirhemdir. Ve ba^cđı nüşhâda المصلحة من الطيب من يراه الدبيب حب ما يراه الدبيب حب ما يراه الدبيب حب ما يراه الدبيب حب dahi vâķîf olmuştur. [216b]

Yirmi Dördüncü Faşl Harf-i Hâda Kelâm-ı Müşebba^cdır Biz Bu Faşlda Otuz Yedi Edviye Zikr Eyleriz İnşâallâhu Ta^câlâ

[Evvelkisi] **Haşhâş:** خشخاش

Fi'l-Mâhiyyeti: Haşhâş birkaç sınıf olur, bostânî ve berrî olur ve kezâlik esved olur. Ve bir sınıfı dahi muḳarrendir ve ona bahrî derler ve onun semeresi mu^cakḳafedir ya'ne tûlânî ve başta 'ivec vardır. Ve bir sınıfı dahi zebedî-i Heraḳlî olur. *Bu levḩa-i mâhiyyette zikr olunan tercüme kalem kârî olan nüshaların tercümesi idi, tab' ile olan nüshada ıtnâb olunmuştur.*

el-İhtiyârü: Onun ecvedî ve eslemi haşhâş-ı ebyaḏdır. Ve vâcib olur ki haşhâşın her sınıfından ru^su tariyyen daḳk olunup ḳurş ittiḩâz olunup ḩazînedede ḩıfz oluna.

et-Tab'u: Bostânî derece-i şâniyede bârid ve yâbistir ve sınıf-ı esved derece-i şâlişededir ve baḏı kerre şâlişeyi ta^caddî eder.

el-Ef^câlû ve'l-Havâssu: Cemî'an haşhâş müberride olur ve onda ḳadr-ı mu^cteber ḡidâiyyet olmaz. Ve haşhâş-ı esved müḡallız-ı müceffiftir. Ve haşhâş-ı bahrî-i muḳarren ki onun semeresi mu^cakḳafe olur, öküz boynuzu gibi olur, o sınıf haşhâş muḳattır ve sedîdü'l-cilâ' ve bahrînin zehri mevâşide olan ḳurûḩ-ı 'ayndan bâḳî âşârî tenḳrye eder.

el-Evrâmu ve'l-Büsûru: Aşnâf-ı haşhâştan bahrîden mâ^cadâ ile ḩumret üzere tîlâ olunur.

el-Hurâcu ve'l-Ḳurûḩu: Haşhâş-ı muḳarrenin varaḳı ḳurûḩ-ı vesihaya nâfi^c olur ve cilâsı ḩasebiyle ḳurḩada olan laḩm-ı zâidi ekl eder, ḩuşḳrîşâtı ḳal^c eder; zehri dahi varaḳı gibidir. Ve muḳarren ḳurûḩ-ı zâhireye farḩ-ı cilâsı ḩasebiyle şâliḩ olmaz. Ve haşhâş-ı berrîden zeyt ile ḑimâd ittiḩâz olunup ḳurûḩ üzere vaḑ^c olunur ve o ḑimâd ḳurûḩu ḳal^c eder.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Haşhâş-ı berrî ma^ca'l-leben niḳris üzere vaḑ^c olunup nefⁱ olur. Ve haşhâş-ı berrînin aşlı suda suyun mşfı zâil olunca ḳadar taḩb olunsa onu saḳym 'ırḳ-ı nesâya nefⁱ olur.

A^cḑâu'r-Re^si: Münevvimdir ve ḩâşşaten esvedî muḩaddirdir, fetîle ile ihtimâl olunsa ırḳâd eder ve uyutur ve nezleyi ve seheri men^c eder. Ve eger onunla cebḩe üzere ḑimâd olunsa seher aşḩâbı onunla intifa^c ederler

ve kezâlik tabîhi ile tenzîl olunsa onun dahi o nef'i olur. Ve haşhâş-ı zebediden maşrû' bir eksünâ miqdârı mâ-ı karâtın ile şürb etmekle takayyü' eylese onların mi'çelerini tenkıye edip intifâ' ederler. Ve hâşşaten dühn-i haşhâş ve dühn-i verd ile maḥlûṭan baş temrîḥ olunsa şudâ'a şâlih olur ve ma'a-hâzâ mümkün oldukça ondan ictinâb mümkün olur ise ictinâb olunur. Ve ba'ḍı kerre onun tabîhi şedîdetü'l-elem olan üzüne takṭîr olunup veca'ı teskîn olunur.

A'ḍâu'l-Ayn: Haşhâş bârid veca'-ı şedîdi olan 'aynda 'inde'd-ḍarüret isti'mâl olunur velâkin 'ayna afyün isti'mâlinde olan ḥaṭar bunda dahi olur.

A'ḍâu's-Şadri: Su'âl-i hârre ve şadra nüzül eden nevâzile ve nefş-i deme nâfi' olur ve ondan le'ûk ittiḥâz olunup 'ilel-i mezkûreye o le'ûk cidden nâfi' olur ḥuşûşan o le'ûka akâkıyâ ve liḥyetü't-teys 'uşâresi ḥalt oluna. İbn Mâseveyh dedi ki haşhâş-ı esvedin bezri şadri tenkıye eder, ammâ kışrın hâlinde zâhir olur ki nefsi 'usretli kılar ve bi'l-cümle bezri tenfiş eder.

A'ḍâu'l-Gıdâ: Ruṭûbat-ı mi'çeye nâfi'dir. Ve bahrî muḥarren şıfının aşlı su ile nişfi bâkî kâhınca kadar tabḥ olunsa 'ilel-i kebede nâfi' olur ve kezâlik batnında ḥılt-ı galîz olanlara dahi nâfi' olur. Ve zebedî haşhâşın bezri muḥayyi' olur ve bezride dahi bu mişlli menfa'at olduğu zıkr olundu.

A'ḍâu'n-Nefdi: Haşhâş-ı ebyad ve haşhâş-ı esved nâ'imen saḥk olunup şarâb-ı esved-i 'afiş ile saḳy olunsa ishâl-i müzmini kaṭ' eder ve onun tabî'atı kuvve-i muṭallıktan hâlî olmaz velâkin suda o kuvvet münḥall olur. Ve haşhâş kavıyyen tabḥ olunup ihtikân olunsa züsentâriyâya nef'i olur. Ve bezri şarâb-ı karâtın ile şürb olunsa tab'ı telyîn eder. Ve haşhâş-ı zebedinin bir eksünâfi miqdârı mâ-ı karâtın ile şürb olunsa takyi'e eder. Ve zebedinin bezri balgamı ve ḥâmı ishâl eder. Ve kezâlik Mışrî haşhâşın bir nev' bezri nâṭif ve ıtrıye içinde saḳy olunur. Ve bostânının bezri 'asel ile menîyi ziyâde eder.

İkincisi Ḥaṭmî: خطمی

el-Mâhiyyetü: Lügat-ı Yünânda onun ismi bir lafzdan müştakktır ki onun ma'nâ-yı mütercemi keşîrû'l-menâfi' demektir.

et-Tab'u: Bi-'itidâlin hârrdır.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşşu: Onda telyîn ve irhâ ve tahlîl ve inḍâc vardır. Ve aşlının kuvveti nebti kuvvesinde ve dahi akvâ ve elṭaf olur ve tecfîfi akvâdır.

ez-Zînetü: Behağ üzere hâll ile tılâ olunup şemste o 'alîl iclâs olunur ve behağı izâlede bezri aqvâ olur.

el-Evrâmu ve 'l-Büşûru: Evrâmı telyîn eder ve men' eder ya'nî râdi'dir ve demeviyeyi tahtlîl eder ve cirâhâtı indâc eder ve evrâm-ı nefhiyyeye nâfi' olur ve kezâlik hanâzîre dahi nef'i vardır. Ve şalâbet-i rahîm için hatmî şamg-ı butm ile ihtimâl olunur ve kerneb ile hanâzîr üzere vaç' olunur.

Âlâtu 'l-Mefâşılı: Veca'-ı mefâşılı teskîn eder huşûşan şahm-ı ıvezz ile isti'mâl oluna. Ve ırk-ı nesâya ve irti'âşa ve evsât-ı 'adalin şedhına ve temeddüd-i a'sâba nâfi' olur.

A' dâu 'r-Re'si: Ğuded-i üzünde olan verem üzere onun ile tılâ olursa ona nâfi' olur.

A' dâu 'l-Aym: Ecfânda olan tehebbüc ve nefhayı tahtlîl eder.

A' dâu 'ş-Sadri: Bezr-i hatmî sü'âl-i hârra nâfi'dir, nefsi teshîl eder ve onda kuvvet-i kâbîda olmakla nefsi demi men' eder. Ve onun varağı evrâm-ı şedye nâfi' olur ve cenb ve riye dimâdâtına hâlt olursa nâfi' olur.

A' dâu 'l-Ğidâi: Şamgî' atışı teskîn eder.

A' dâu 'n-Nefdi: Hatmî kökünün tabîhi sağy olursa hurkat-i bevl ve hurkat-i mi'âya ve evrâm-ı mak'adeye nâfi' olur ve varağı dahi aşlı gibidir ve kezâlik ishâl-i rediye dahi nâfi'dir. Ve şalâbet-i rahîm için ve rahîmin indimâmı için hatmînin bezri şamg-ı butm ile ihtimâl olunur ve yalnız tabîhi dahi onun gibidir ve nüfesânın rahîmini tenkiye eder. Ve aşlının tabîhi şarâb ile sağy olursa 'usr-i bevl ve haşâta nâfi' olur ve huşûşan bezri ve şamgı batnı habs eder.

es-Sümümü: Hâll ile ve zeyt ile tılâ kılınsa ernebin les'ine nâfi' olur.

Üçüncüsü Hardal: خردل

el-Mâhiyyetü: Ma'rüftur.

et-Tab'u: Derece-i râbi'aya varınca kadar hârr ve yâbistir.

el-Ef'âlü ve 'l-Havâşsu: Balgamı kaç' eder. Ve dühm-i hardal dühn-i fülçden eşhandır. Ve hardalın duhânından hevâmm hereb eder. Ve hardal-ı berrî hılt-ı redî tevli'd eder ve onda cilâ ve tahtlîl vardır. Ve nâs hardalın uşülünü ve varağını mahtbûhan ekl ederler.

el-Zînetü: Vechi tenkıye eder, kühbeyi ve dem-i meyyitin eşerini izâle eder. Ve rib^c için ħardal-ı berrî dımâd-ı ceyyiddir ve lisânı tecfif eder ve dâü's-şas^clebe nâfi^c olur.

el-Evrâmu ve'l-Büsûru: Evrâm-ı ħârreyi ve her verem-i müzmini taħlîl eder ve kerneb ile ħanâzîr üzere vaç^c olunur.

el-Ĥurâcu ve'l-Kurûhu: Cereb ve kuvâbâya nâfi^c olur.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Veca^c-ı mefâşıla ve ırķ-ı nesâya nâfi^cdir.

A^cdâu'r-Re'si: Ruġübât-ı re'si tenkıye eder ve lîşergus aşĥâbının başına ħardal dımâd kılınır. Ve mâ-ı ħardal veca^c-ı üzün ve ħares için kaĥîr kılınır ve dühn-i ħardal dahi ħardal gibi o 'ilelde isti'mâl olunur ħuşûşan o dühnün içinde ħıltîr taħĥ olunmuş ola. Ve ħardal süded-i mişfâtı müfettiĥa olan edviyeden olur. Ve baçdılar dediler ki sa^cle'r-rîķ ħardal şürb olunsa zekiy-yü'l-fehm olur.

A^cdâu'l-Aym: Ğışâve ve ħuşûnet için isti'mâl olunan edviyeye idĥâl olunur.

A^cdâu's-Şadri: Ĥardal daķķ olunup mâu'l-ase^c ile şürb olunsa kaşabe-i riyede olan ħuşûnet-i müzmineyi izâle eder.

A^cdâu'l-Ġidâr: Tîĥâlî izâle eder ve taĥîş dahi eyler.

A^cdâu'n-Nefdi: İĥtinâķ-ı raĥîme nâfi^c olur ve bâhı müşehhî olur.

el-Ĥummayâtu: Dâire ve atıķa olan ħummâlara nâfi^c olur.

Dördüncüsü Ĥuşa's-Şas^cleb: خصی الثعلب

el-Mâhiyyetü: Bir şey³ ya'nî bir nebttir ki ħaşin-i ĥulvdür.

et-Taĥu: Derece-i ülâda ĥârr ve raĥbdır ve ruġubeti fağliyyedir.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Ĥalf cânibine olan teşennüc ve temeddüde nâfi^cdir ve kezâlik fâlice dahi nâfi^cdir. [217a]

A^cdâu'n-Nefdi: Bâhı müşehhî ve mu'ın olur ħuşûşan şarâb ile isti'mâl oluna ve ĥâşşede işķankür maķâmına ķâim olur.

Beşincisi Ĥuşa'l-Kelb: خصی الكلب

el-Mâhiyyetü: Bu dahi ħuşa's-şas^cleb gibidir ve iki nev^c üzere olur. Nev^cin birisi aşferdir ve o nev^c iki zevcdir, zevcin biri fevķte ve âĥer zevc taĥtta

olur ve biri rıh̄v ve âheri mümtelî olur. Ve huşa'l-kelbin nev'-i şânîsi nev'-i evvelden a'zam olur.

el-Havâşşu: Nev'-i şânî-i 'azîmde ruḫbet-i faḫliyye olur.

el-Evrâmu ve'l-Büsûru: Evrâm-ı balgamiyyeyi taḫlîl eder.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Kurûhu tenḫiye eder ve nemleyi intişârdan men' eder ve nevâşiri teftîh eder ve kurûh-ı ḫabîseyi ve müte'ekkeleyi idmâl eder.

A'dâu'r-Re'si: Kulâ'a nâfi'dir.

A'dâu'n-Nefdi: Huşa'l-kelbin ekberini recül tenâvül eylese o recül mizkâr olur ya'nî o recülün nuḫfesinden tevellüd eden veled ekşeriyâ erkek olur. Ve eger mer'e o iki nev'in aşgarını tenâvül eylese mînâs olur, onun doğurduğu veled ekşeriyâ dişî olur. Ve denilir ki o nebtin raḫbını tenâvül cimâ'ı ziyâde eder, ammâ yâbîsi cimâ'ı kaḫ' eder ve onların her biri âherin fi'lini ibtâl eder ve aşgar-ve a'zamın ef'âli ḫarîben zikr olundu.

Altıncısı Huşye: خصيه

el-Mâhiyyetü: Huşye dedikleri 'udv-ı ma'rûf laḫm-ı rıh̄v cinsindedir.

el-İhtiyâru: Ecvedî ḫâsî, fetâ ve genç olup ceyyid olan ḫayvânın huşyesidir, ammâ kibârın ve tûyûs ve kibâş ve şirân misllilerin huşyeleri münhaḫım olmaz. ḫorûs huşyesî gibi ceyyid huşye olmaz huşuşan müsemmen dîkin huşyesi cidden ceyyid olur.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşşu: Şedyin cevdeti meblağına huşyenin cevdeti bâliğ olmaz illâ huşa'd-düyûk cevdeti o kadara bâliğ olur, zîrâ huşa'd-düyûk ceyyidü'l-ğidâ ve keşîrü'l-ğidâ olur. Ve bi'l-cümle aşnâf-ı huşâ ve ḫadım 'asîr olan huşye münhaḫım oldukta ondan ğidâ-i keşîr tevellüd eder.

A'dâu'l-Ğidâ: Ekşerinin ḫadımı 'usretli olur ve ğidâsı keşîr olur huşuşan ḫayvânı kebîr ve laḫmı ğalîz ola.

Yedincisi ḫarbaḫ-ı Esved: خريق اسود

el-Mâhiyyetü: Biraz kıḫ'alardır ki müteşazziye olur ve onun esved ve ebyaḫı olur; esvedin ḫarâfeti ebyaḫın ḫarâfetinden eşedd olur ve onu iltikâḫ edenler ekl-i şüm ve şûrb-i şarâb ile onun maḫarratından taḫarrüz ederler. Onun nebâtının varaḫı dülbe müşâbih olur ve sevâdı ondan eşedd olur ve

onun sâkı kaşîre ve levni firfiriyete mâil olur ve 'unkü'd şekli gibi şekli olup şemeresi onda olur ve onun 'urûku diğāk-ı sūd olup aşl-ı vâhîdden ve soğan başı gibi bir aşldan teşa'ub eder ve o nebttten müsta'mel olan o 'urûk olur ve onun nebâtı yübüsâta olur.

el-İhtiyâru: Onun ecvedi beyne'l-^catîk ve'l-^chadîs ve beyne'l-mehzûl ve's-semîn olanlar ve levni remâdî ve inkisârî serî ve ğayr-i sehîn ki içinde nesc-i 'ankebût mişlli nesc ola ve ta'mı hâdd ve lisânı hâzî olanlardır. Ve onun ceyyid isti'mâli budur ki onun aşlı katında olan 'idân-ı şığârı ahz olunup mâ-ı kâlîl ile islatılıp takşîr olunur ve o kuşûr ahz olunup zılda tecfif olunur ve ba'dehu sahq olunup elekten geçirildikten sonra isti'mâl olunur. Ve şerbet-i vâhidesi üç kezeme olur ve ve futrâsâliyûn ve dukû ile saqy olunmak ecved olur. Ve ba'dı kerre bir dirahmîye varınca kadar saqy olunur.

el-Tab'u: Derece-i şâlîseye varınca kadar hârr ve yâbistir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Muhallîl ve mülattîf ve kavıyyü'l-cilâdır hattâ lahm-ı meyyiti ekl eder. Ve kerme dibinde nâbit olsa onun şerbetinde kuvve-i müşhile olur. Ve harbağın havâssından olur bedeni mizâcmdan ihâle ve mizâc-ı cedîd ü ceyyidi ve şebâbî ifâde eylemek. Ve çok vâkı' olur ki kay' için harbağ-ı ebyad tenâvül olunur velâkin kay' ve ishâlden biri vâkı' olmaz velâkin takyî'e ve ishâl menfa'ati onunla hâsıl olur. Ve onun ekser-i muvâfaqati ricâle ve nisâdan ricâl gibi olan müzekkerâna ve aqvıyâya ve şübbâna ve bedeninde hışb ve keşret-i dem olanlara olur ve ğayrilere şâlîh olmaz. Ve harbağ şürbüne muvâfîk olan evkât faşl-ı rebî'in vasa'tı ya'nî nîsân ve ba'dehu teşrîn olur. Ve harbağ şürbü murâd olundukta lâyıq olur ki ğalîz olan me'tâ'im ve meşâribden üç gün muqaddem himye oluna ve lehv ve sürür isti'mâl oluna ve ba'de'l-^caşâ ya'nî akşam ta'amı tenâvül olunduktan sonra iki kerre kay' olunup ba'dehu harbağ tenâvül oluna.

ez-Zinetü: Behağ üzere ve kezâlik vedağa onunla tîlâ olunur.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Cereb ve kuvâbâ üzere esved ve ebyad iki harbağ lebenleri ma'a'l-hall tîlâ olunur ve onlar tîlâen ve istifrâğan taqaşşûre dahi nâfi' olur ve nâşür-ı şalîbin şalâbetine dahi nâfi' olur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Harbağtan bir kâlib ittihâz olunup nâşûra idhâl olunur ve birkaç eyyâm terk olunup ba'dehu o kâlib ihrâc olundukta onunla nâşûrun taħazzüfû ma'an hurûc eder.

Âlātu'l-Mefāşih: Fâlice ve evcâc-ı mefâşıla nâfiç olur. Ve harbak-ı esved ile istifrag o evcâcın küllisine devâ-i kavîdir.

Açdâu'r-Reşsi: Harbak hall ile tabh olunup devîsi olan üzüne taqtir olunsu üzünden o illeti izâle eder ve o hall ile madmağa olunsu vecaç-ı esnânı teskîn eder. Ve tabihî da'ifü's-semç olan üzüne taqtir olunsu semçî taqviye eder, vesvâsa ve mâlihulyâyâ ve şarçâ ve şakîkaya ve cemî'an emrâd-ı re'se nâfiç olur.

Açdâu'l-Ayni: Ekhalde vâkiç olsa başarı taqviye eder.

Açdâu'n-Nefdi: Sevdâya ve galebe-i sevdâya nâfiç olup bilâ-ikrâhin bedenden sevdâyı ishâl eder ve kezâlik balgâmı ve şafrâyı dahi iħrâc eder ve deme muhâliç olan her fağlı hattâ akşâ-yı bedenden ve cilden dahi iħrâc eder. Ve vâcib olur ki sakmünyâ halç olunmakla şer'ü'l-ishâl kılına ve futrâsâliyün ve dükü dahi halç oluna. Ve baçdı kerre sikenebin veyâhüd şarâb-ı hulv içinde bir müddet naçç ve terk olunur ve baçdehu o şarâb çades ile veyâhüd şatir veyâhüd decâc ile tabh olunup merâkası tahassî olunur. Ve baçdı kerre iki dirahmî harbaka üç üsûlûsât sakmünyâ halç ve baçdı kerre çasel ile tabh olunur. Ve levh-i havâşta harbak tedbiri hakkında tahîr olunan maķâlâtımızda bu mevdiçde dahi te'emmiül olunmak gerektir. Ve harbak emçâ ve meşâne evrâmlarında cidden nâfiçdir ve tamsı dahi idfâr eder.

el-Ebdâlü: Esvedin bedeli nişç ve zni-mâzeryün ve bir vezninin iki şülüşü ğarîkûn olur. Ve İbn Mâse[rveyh] zikr eyledi ki onun bedeli kündüstür.

Sekizincisi Husrev-dârü: خسرو دارو

el-Mâhiyyetü: İbn Mâserceveh dedi ki husrev-dârü havlencândır ve âherler onun hilâfına zâhib oldular.

et-Tabçu: Hârr ve yâbistir.

el-Efçâlü ve'l-Havâşsu: Muħallil ve müzîbdır.

Açdâu'n-Nefdi: Kûlınca ve vecaç-ı külâyâ nâfiçdir ve bâhı ziyâde eder ve ekser-i hâşşası evcâc-ı külâyâ olur.

Dokuzuncusu Harbak-ı Ebyağ: خربق ابيض

el-Mâhiyyetü: Onun ebyağı lihâ ve kuşür-ı kışârdır ve şekli mütefettir olup şeyç-i neħıra benzer ya'nî çürük nesnelere gibidir ve ebyağdır, onda

rezânet yoktur, ağır değildir ve kezâlik hâtmî köküne benzer. Ve ebyadın merâreti esvedin merâretinden eşedir ve nebâtî lisân-ı hamel veyâhûd sîlk-ı berrî nebâtî gibidir velâkin aşşar ve ahmerü'l-levn olur ve sâkının tûlü dört işba^c-ı mağmûmeler kadardır ve ecvfetir, onun dahi uşûl-i keşîresi olup başale gibi bir aşldan o uşûl teşa^cub eder ve emâkin-i cebeliyyede nâbit olur; haşâd-ı hınța vaktinde cem^c olunup tecfif olunur.

el-İhtiyâru: Bu nev^c harbağtan muhtâr olan bi-istidâlin sahtı münbasıt olanlardır ve ebyad ve serîü't-tefettüt ve kebîrû'l-hacm olanlardır; onun muhtârî lez^c-i şedîd ile fi'l-hâl lisânî lez^c eylemez ve lu^câbı celb eder. Ve ammâ fi'l-hâl şedîden lez^c eden hânıktır ve onun müdebbirâtı ahvâlî bâbu'l-havâşşta mezkûrdur.

el-Tab'u: Derece-i şâlişenin vasatında hârr ve yâbistir.

el-Ef^câlû ve'l-Havâşşu: Ebyadın merâretü ve esvedin harâretü eşedir, onu fâr ekl eylese helâk olur ve fâr ihlâk kaşd/olundukta sevîk ve asel içine dess olunup içâm olunur. Ve lahm ile tabh [217b] olunsa lahmı tehriye eder. Ve harbağın ad^cafı o harbağtır ki onun maқта^cından beş dirahmî, dokuz ûkiyye mâ-ı mağarda üç gün nak^c olunur ve ba^cdehu taşfiye ve teftîr ve şürb olunur. Ve ondan sonra ad^caf olan o harbağ olur ki ondan bir rıtl miqdârı taqtîr olunup iki kûst mâ-ı mağarda üç gün miqdârı nak^c olunduktan sonra o suda şülüşü kalınca kadaf tabh olunur ve ba^cdehu ondan harbağ ihrâc ve tarh olunur ve suyu üzere asel-i fâyiğ ü muşaffâdan iki rıtl miqdârı ilkâ olunup taqvîm olunur ve ondan bir mil'ağa-i kebîre olduğu hâl üzere veyâhûd mâ-ı hârr ile ahz ya'nî tenâvül olunur. Ve bundan sonra ad^caf olan muğaşşer-i muğaţta^cı ve ba^cdehu cerîşen meshûku olur ve onlar mâ-ı şârî ile saqy olunur halkta ve mi^cdede bâkî kalmasın için. Ve ba^cdehu ad^caf sahk olunup mâ-ı asel ile aqđ olunan harbağ olur ve ekser-i hâlde harbağı bu vech üzere isti^cmâl muğırır olur mesâlikte bâkî kalmak hasebiyle. *Ve tab' ile olan nüşhalar ve nüşah-ı säirenin ba^cdısında وهذا هو الذي في الاكثر* *vâkıf olup يضر lafzası sâkıta olmuştur.* Pes harbağ şürb edenlere vâcib olur ki teşennüce menfa^cate qarîb olan eşyâ-ı müdirreyi udde eyleye, meselâ merağa-i decâc ve şarâb-ı züfâ, füteneç ve sezâb ve ades isti^cmâl eyleye ve kezâlik edhân-ı a^cîre ya'nî su^cd ve süsen ve türmüsten müttehaz dühnler isti^cmâl eyleye ve onun katında râyihâsı hiddetli hâl ve tuffâh ve sefercel

ve ħubz-ı ħârr ve şarâb-ı reyĥânî ve devâ-i mu'atţis ve rîşe ve kürsî ve sürür ve firâş-ı vaṭîṭ ya'ni ġayr-i ĥaşin döşek ve meĥâcim-i muĥtelife mevcûde ola. Eger sühûlet ile istishâl eder ise mâ-ı bârid ile ĥasv ittiĥâz oluna ve revâyiĥ-i tayyibe istişmâm oluna ve keymûsu ceyyid olan nesnelere iṭ'âm oluna. Ve eger ona teşennüc ve ḍaḥf 'arîḍ oldu ise şarâbda veyâĥûd mâ-ı 'aselde ĥubzdan şerîd ittiĥâz oluna. Ve ba'ḍı kerre ġidâsı mu'âvede olunmak iĥtîdâ eder, o vâĥtde mâ-ı bâride maġmûs ĥubz iṭ'âm olunur. Ve eger 'amelin vasatında ve eşnâsında ona fûvâĥ 'arîḍ olur ise içinde maṭbûĥ olan mâ-ı 'asel saġy olunur. Ve bir müddet mürür edip onlarda devâ ĥareket eylemez ise ħârr olan o mâ-ı 'asel tecrî olunur ki içinde sezâb ṭabĥ olunmuştur veyâĥûd mâ ve dühn saġy olunur ve bir rîşe dühn-i su'ḍ veyâĥûd dühn-i süsen ile tedĥîn olunup onunla taġyî'e olunur ve bir ürcûĥada tercîĥ olunur ya'ni salıncakta sallanır. Ve eger onlarda iĥtinâĥ gibi ĥâlet 'arîḍ olur ise üç üĥıyye miġdârı onlara ĥarbaĥ ṭabĥi saġy olunur, zîrâ o miġdâr ṭabĥ-i mezkûr devâyâ i'ânet ve 'arîḍı def' eder. Ve bu tedbîrlerin biri dahi nâfi' ve nâci' olmaz ise ĥuĥun-ı ĥâdde isti'mâl olunur ve ondan ya'ni ṭabĥ-i ĥarbaĥtan üç üşülüsât iĥtinâĥı def' için saġy ve isti'mâl olunur, o saġydan taġyî'e ḳaşḍ olunmaz ve onlara mu'atţisât ta'ṭis olunur. ḳay' ile fûvâĥ zâil olmaz ise beyne'l-ektâf vâĥi olan fıĥrâ-i kübrâ üzere ve sâir ĥarezât-ı zahr üzere meĥâcim vaḍ' olunur onun için ki miĥceme ba'de'l-fûvâĥ 'arîḍ olan iltivâyı def' eder ve şedîdü'l-işĥân olan edĥân ile aḍâ-i müteşennice tedĥîn olunur ve mâ-ı ĥammâm ve âbzen isti'mâl olunur.

ez-Zînetü: Ĥarbaĥ-ı esvedin zînetinde olan fi'li gibi ebyaḍın fi'li olur.

A'ḍâu'r-Re'si: Onun meshûĥu şemm olursa 'uṭâsı taĥrîk eder.

A'ḍâu'l-Ayn: Denildiġi üzere başarı ĥiddetli eder.

A'ḍâu'n-Nefdi: Ĥarbaĥ-ı ebyaḍ bi-ĥuvvetin taġyî'e eder ve onda ĥaṭar vardır ĥanıĥi ĥasebiyle. Ve ba'ḍı kerre taġyî'e ḳaşḍ olundukta ĥabîşa içinde saġy olunur. Ve iĥtinâĥtan ĥavf olunan kimseye vâcib olur ki mi'ḍesi ĥâliye iken ona ĥarbaĥ saġy olunmaya ve o ĥavf olunan kimseler ḍu'afâlardır.

es-Sümûmu: İfrât üzere ĥarbaĥ şarâbı insânı ḳatl eder. Ve ĥarbaĥ kilâb ve ĥanâzîrin semmi olur. Ve ĥarbaĥ şûrb edenlerin recî'i ya'ni necâseti de-câci ḳatl eder.

Onuncusu Hıyârcenber: خیارجنبر

el-Mâhiyyetü: Üç şıftır, biri Kâbüli ve biri Başrı ve biri Hindîdir. Ve câizdir ki Başra'da nâbit olmayıp Hind'den Başra'ya meclüb ola ve Başra'dan etrâfa naql olunmakla Başrı diye meşhûr ola.

el-İhtiyâru: Onun ecvedî kaşabından me'hûz olanlardır ve ebrağ ve ecved olanlardır ve kaşabının ecvedî dahi berrâk ve emles olanlardır.

et-Tab'u: Harr ve berdde mu'tedil ve raṭbdır.

el-Ef'âlî ve'l-Havâşsu: Muḥallil ve müleyyindir.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Aḥşâda olan evrâma nâfi' olur ve huşuşan 'inebü's-sa'leb suyu ile hıyârşenber ma'an gârgara olursa evrâm-ı halka nâfi' olur. Ve o evrâm-ı şulbeye hıyârşenber tılâ olursa ondan intifâ' olunur.

Âlātu'l-Mefâşılı: Onunla nîkrîş ve mefâşıl veca'ına tılâ olunur.

A'dâu's-Şadri: Hıyârşenber küzbere-i raṭbe suyunda bezr-i kaṭûnâ lu'âbı ile mers olunup memrûsu ile gârgara olursa havâmîke nâfi' olur.

A'dâu'l-Gidâr: Kebidî münakkîdîr ve veca'-ı kebide ve yerekâna nâfi'dir.

A'dâu'n-Nefdi: Baṭm müleyyindir, mirre-i muḥterikayı iḥrâc ve kezâlik balgamı dahi iḥrâc eder ve bilâ-ezâ ishâl eder haṭta ḥubâlâya dahi onu saḳy nâfi' olur ve onları dahi bilâ-darar ishâl eder.

el-Ebdâlî: Onun bedelî nîşf vezni tereñebîn veyâḥûd üç vezni laḥm-ı zebîb ve şümün vezni türbûd olur. Ve bir kavmin zu'müne göre zebîb bedeline rubbu's-sûs ya'nî beyan kılınır.

On Birincisi Ḥass: حس

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur, marul ma'nâsına.

et-Tab'u: Berrînin kuvveti ḥaşḥâş-ı esved kuvveti gibidir. Ve Câlînüs dedi ki ḥass-ı bostânîde bürüdet-i bâlîğa olmaz belki onun bürüdeti mâ-ı ğudrân ya'nî göl suları bürüdetinde olur ve ruṭûbeti sılḳ ruṭûbetinden ağlaz ve ḥubbâzâ ruṭûbetinden elṭaf olur. Ve ba'dılar dediler ki ḥass tertîbde kerneb ve kaṭaf ve yemâniyye tertîbleri arasında olur. Muşannif der ki ben derim ki ba'dılar ona derece-i şâlişede bâriddir dediler ve ḥükm eylediler ki ḥassın ğidâsı redî ve kalîldir velâkin onların dedikleri gibi değildir belki ḥass derece-i şâniyyede bâriddir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Onda cilâ ve kabđ ve itlâktan bir nesne yoktur mülûhatı ve 'ufuşatı ve o mişlli keyfiyyet-i sāiresi olmamakla. Ve ondan tevellüd eden dem bukül-i sāireden mütevellid demden aħmeddir ve onun ağdâsı maḥbûh olanlardır. Ve ḥass ihtilâf-ı miyâha nâfi'dir. Ve ḥassın ğayr-i maġsülü ecveddir ve 'asel³⁴⁰ ki ona nefh-i ziyâde eder, kezâlik bukül-i bâride cümlesine 'asel nefh-i ziyâde eder. Ve ḥassın hadmı serî'dir. Ve vasaṭ-ı şürbde isti'mâl olursa emrâğ-ı sekri men' eder. Ve ḥass-ı berrî ḥaşḥâş-ı esved kuvvesinde olur.

el-Evrâmu ve'l-Büšûru: Evrâm-ı hârreye ve ḥumrete nâfi' olur eger onlar 'azîme ve şedîde olmazlar ise.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Vüšâ üzere dımâden nâfi' olur.

A'dâu'r-Re'si: Meslûkan veyâhüd niyyen ḥass tenâvülü münevvim olur ve seheri izâle eder, hezeyânî ve şemsten ihtirâkı izâle eder ve burun deliklerinde vâқи' süddelere devâ olur.

A'dâu'l-Ayni: Ḥass-ı berrînin lebeni karniyye kuruḥunu cālî olur ve bostânînin lebeni dahi ona qarîb olur. Ve ḥass remed-i hârra dımâd olur. Ve berrînin lebeni ğarba nâfi' olur ve ekline idâme 'aynî muzlim olur.

A'dâu'ş-Şadri: Lebeni ziyâde eder.

A'dâu'l-Gıdâi: 'Aṭaşa ve mi'de ḥarâretine ve iltihâbına nâfi'dir. Ve bostânî mi'deye ceyyidü'l-hadm ve ḥalf ile tenâvülü müşehhî ve eklen yereḳâna nâfi'dir.

A'dâu'n-Nefdi: Bezr-i ḥass menîyi tecfif eder ve şehvet-i cimâ'ı teskîn eder ve keşret-i ihtilâmı men' ve taḳlîl eder ve bu fi'llerde ḥassın bezrinden baklı eḳall olur. Ve leben-i ḥasstan nişf dirhem su ile saḳy olursa keymüs-ı mâyi ishâl eder. Ve bostânî büyüyüp 'azîm oldukta onun lebeni berrî lebenine qarîb olur. Ve ḥassın kendi ṭab'atı ne 'aḳl eder ve ne itlâk eder, zîrâ ḥassta mülûhat ve 'ufuşat ve cilâdan bir nesne yoktur velâkin müdirrdir. Ve berrînin lebeni ṭamşı idrâr eder.

es-Sümûmu: Rüteylâ ve 'aḳreb les'alarına [218a] leben-i berrî saḳy olunsa nâfi' olur.

340 [Bu ve bundan sonra gelen "asel" imlaları yanlış olmalı, zira metin yıkanmamış maruldan bahsediyor, buna göre bu ve ardından gelen "asel" imlaları "ġasl" olmalıdır.]

On İkincisi Hınsâ: خنسی

el-Mâhiyyetü: Bir nevc devâdır ki onun kürrâs-ı Şâmî gibi lebeni olur, onun sâķ-ı emlesi vardır ve re's-i sâķta zehri vardır ve onun uşülü tıvâl olur ve bellüt istidâresindedir ve hırriftir.

et-Tab'u: Hâr ve yâbistir ve ba'dılar bârid-i raḥbdır dediler. Muşannif der ki bu ḳavl-i şānîyi ben teb'îd ederim.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşsu: Cellâ ve muhallildir huşaşan aşlında bu keyfiyet azherdir. Ve kaçan hınsâ ihrâķ ve ishân olunsa müsaḥḥin ve müceffif ve muhallil olur ve onun aşlı ekşerdir ya'nî keşirü'l-menâfi'dir, zıkr olunan keufiyyât aşlındadır. Ve kuvvet-i lûf-ı ca'd kuvveti gibidir ya'nî lûfun aşnâf-ı şelâsesinden ca'd tesmiye olunan şımf kuvvetindedir.

ez-Zinetü: Dâü's-sa'leb ve'l-hâyyeye nâfi'dir huşuşan aşlının remâdında o nef' ekşerdir ve remâdı ile behâķ-ı ebyâda tılâ olunsa ba'dehu şemste iclâs olunsa nâfi' olur.

el-Evrâmu ve'l-Büşürü: Dürdî-i şarâb ile aşlı hınsâ evrâm-ı güdedin küllisi üzere ve demâmî üzere vad' olunur. Ve kaçan daķıķ-ı şa'ir ile dımâd olunsa evrâm-ı hârre ibtidâsından o evrâma nâfi' olur.

el-Hurâcu ve'l-Ḳurûhu: Onun aşlı dürdî-i şarâb ile ḥabîşe ve vesihâ ḳurûḥ üzere konulsa nef'i olur.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Vehn-i 'aḳâle ve vesye nâfi' olur.

A'ḳâu'r-Re'si: Onun uşâresi yalnız veyâḥüd kündür ve 'asel ve şarâb ve mürr ile üzün-i müteḳayyih üzere vad' olunsa nâfi' olur. Ve veca'-ı ḳaresi olanların cānib-i veca'ın ḥilâfında olan üzüne o uşâre taḳfir olunsa ona nâfi' olur.

A'ḳâu'l-'Ayni: Aşlının uşâresinde 'ayna menfa'at vardır.

A'ḳâu's-Şadri: Ondan bir dirâḥmî ma'a's-şarâb iki cenb veca'ına ve su'âle nâfi' olur. Ve aşlı dürdî-i şarâb ile evrâm-ı şedye nâfi'dir.

A'ḳâu'l-Ġidâi: Yereḳâna nef'i vardır.

A'ḳâu'n-Nefdi: Bevli ve ḫamsı idrâr eder. Ve hınsânın şarâb ile şemeresi ve zehri saķy olunsalar ishâl ederler. Ve aşlı dürdî-i şarâb ile veca'-ı huşyeye nâfi' olur.

es-Sümümü: Neḫş-i hevâmm için hınsâdan üç dirâḥmî saķy olunur. Ve onun şemeresi ve zehri şarâb ile saķy olunsa 'aķteb ve zü'l-erba'ati ve'l-erba'tın lez'lerine nef'-i 'azîm ile nâfi' olur ve ma'a-zâlik ishâli dahi vardır.

On Üçüncüsü **Havlencân**: خولنجان

el-Mâhiyyetü: Kıtâc-ı haşbiyyedir, mülteviye olur, ve humur ve süddür, mezâkı hâdd ve râyihası tayyibe ve vezni hafifedir, Şîn'den getirilir. Mâ-serceveyh dedi ki hâvlencân bi-eynihi husrevdârüdür.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede hârr ve yâbistir.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşşu: Latîf ve riyâhî muhallildir.

ez-Zînetü: Nükhe-i femi tatyîb eder.

A'dâu'l-Güdâ: Mi'deye ceyyid ve ta'amî hâdımdır.

A'dâu'n-Nefdi: Kûlınca ve evca-ı külâyâ nâfi'dir ve bâha mu'în olur.

el-Ebdâlü: Bedeli bir mişli karanfûl olur.

On Dördüncüsü **Hassu'l-Hımâr**: خس الحمار

el-Mâhiyyetü: Onun varağı hass-ı dağık varağı gibi ve keşîrû'l-aded ve sevâda mâil ve ezgâb olur, ve onun evrâkı mâiyye ve şehme olur. Ve aşlmm levni humrete mâildir ve arđı ve yedi humrete şâbıdır. Ve arđ-ı tayyibede nâbit olur ve cevher-i mâi vü arđiden mürekkebdır ve o devâ sincâr denmekle ma'rûf olan devâdır ve biz onda tekellüm eyledik, el-ân bâkî ahvâlini zikr eyleriz.

et-Tab'u: Derece-i şâniyede hârr ve yâbistir.

el-İhtiyâru: Aşferi akvâdır ve ebyadı mâi ve da'ifü'l-kuvvettir.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşşu: Câlî ve müfettiğ ve yâbistir ve bu ef'âlde zehri akvâdır. Ve aşlının tab'ı bezrinin tab'ına karîb olur. Aşlı ve huşuşan aşlın yâbisi akvâdır. Koles dedi ki onda umkıtan cezb kuvvesi vardır hattâ süllâyı dahi cezb eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Evrâm-ı şulbeye nâfi'dir hangi uşvda olur ise olsun.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Kayrûti ile ondan devâ ittihâz olunsa müdmil olur ve kezâlik hassu'l-hımâr suyu kayrûti ile idmâl eder.

Âlâtu'l-Mefâşılı: O nebt urûku ile ma'an niğrise vaç olunur ve kezâlik hall ile ırku'n-nesâyâ vaç olunur.

A'dâu'r-Re'si: Uşâresi ile isti'ât re'si tenkıye eder ve kulâc için asel ile isti'mâl olunur ve leţûhan menfa'ati olur.

A'ḍāu'l-ʿAym: ʿAynda bākī olan eḡeri ve ṭabaḳātın ḡılazını tenḳıye eder.

A'ḍāu'l-Ġidāi: Kebidi münakkīdir ve ḡall ile mekbūs olanı eklen ve dımāden nāfi'dir.

A'ḍāu'n-Nefdi: Ṭamṡı bi-ḳuvvetin idrār eder ve cenīni ḳatl eder ve cenīn-i meyyiti iḡrāc eder ve iḡtimālen suyunda cülūsen raḡimde olan ev-rām-ı šulbeye nāfi' olur ve müdirrātın cümlesinden ederr ve ašlaḡ olur. Ve šürben ve iḡtimālen miḳdār-ı isti'māli bir mišḳāl kılınır. Ve ḳayrūṭi ile šiḳāḳ-ı maḳ'ade üzere isti'māl olunur.

On Bešincisi Ḥarnüb: خرنوب

el-Māhiyyetü: Ma'rūftur, keçi boynuzuna itlāk olunur. Ve onun iki ḳısmı vardır, Biri Nebaṭi ve aḡeri Şāmīdir.

el-İḡtiyāru: Onun ašlaḡı Şāmī-i müceffifür.

et-Ṭab'u: Nebaṭinin bürüdet ve yübsü eşedir.

el-Ef'ālü ve'l-Havāššu: Şāmī müceffif ve ḳabbāddır ve šemeresi dahi eczā-i šāire gibidir velākin šemeresinde ḡalāvet vardır ve ma'a-zālik ṭab'atı ʿaḳl eder. Ve Nebaṭinin-yübsü ve tecfifi eşedd olur ve lez'i olmaz. Ve Nebaṭi raṭben ekl olunur velākin ḡıṭi redi ve šakıl olur.

ez-Zinetü: Kaḳan ḡarnüb-ı Nebaṭi-i fiḳe ile šiḡiller delk-i šedid ile delk olunsa onları elbette izḡāb ve izāle eder.

A'ḍāu'r-Re'ši: Onun ṭabiḡi ile maḳmaḳa veca'ı esnāna nāfi' olur.

A'ḍāu'l-Ġidāi: Şāmīnin raṭbı ve tāzesi mi'deye redidır, münḡaḳım olmaz, ammā yābisinin inḡiḳāmı baṭı olur.

A'ḍāu'n-Nefdi: Ṭabiḡinde cülūs em'āyı taḳviye eder ve onda idrār dahi olur ḡāššaten ʿaḳid-i ʿineb ile terbiye olunmuş ola. Ve Şāmīnin raṭbı ṭab'atı itlāk eder ve yābisi ʿaḳl eder ve ḡilfeye nāfi' olur. Ve Nebaṭi eklen ve iḡtimālen ṭamṡın ifrāt-ı seyelānına nāfi'dir. Ve yenbüt ya'ni ašnāf-ı ḡarnüb-dan o ism ile müsem mā olan šımf maḡš ve ishāle nāfi'dir.

On Altıncısı Ḥazef: خزف

el-Māhiyyetü: Ḥazef muṭlaḳ zıkr olundukta ondan yalnız ḡaḳāyir ve kevāir murād olunmaz belki ona ve šāir saksılara šāmīl ma'nā-yı ʿāmm murād olunur. Ḡaḳāyir ṭin-lāzib-i ḡarrdan mütteḡazdır ve kevāir ḳāl-ḡāne ocaḡdır.

el-Havâşşu: Müceffif-i cellâdır ve hâşşaten hazefü't-tennürda onlar zâhirdir. Ve ahzâfin eltafi sereţân-ı bahrı hazefidir. Ve qarâmîd ya'nî âcürri-i maţbûh sünbâzec ya'nî bileği taşı gibidir. Sünbâzec sınıpara ma'f'nâsına dahi gelir.

ez-Zinetü: Sereţân-ı bahrı hazefi müceffiftir ve kelef-i vechi ve nemeşi câlî olur denildi.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Hazeften hanâzîre kayrütî ittiḥâz olunup nâfi' olur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Hazeften mütteḥaz olan müdemmilât kaviy-yü'l-idmâl olur ve kurûḥa nâfi' ve cerebi câlî olur ve ḥuşuşan bu ef'âlî sereţân-ı bahrı hazefinde zâhir olur; o sereţân bahr-i Şîn'den ḥurûc eyledikte tecemmüd edip hazef gibi olmakla ahzâftan ma'ḍûd olundu.

A'ḍâu'l-ʿAym: Gaḍâyir-i Şîninin hazefi medkûkan ḥabb-ı kırtım dühnü ile veyâḥûd ḥabbu'l-kuṭn dühnü ile züfre-i müzmineyi kal' eder. Ve sereţân-ı bahrînin hazefi miḥ-i mühtefer ile zufreye nâfi' ve indimâl-i kurḥadan bâkî beyâdı kalî' olur.

Âlâtu'l-Mefâsılı: Hazefü't-tennür nikris üzere tılâ olunur ve ona nef'i olur.

On Yedincisi Ḥuffâş: خفافش

el-Mâhiyyetü: Ba'dılar dediler ki şîrezaḳ ḥuffâşın ya'nî yarasa dedikleri kuşun lebenidir ve âḥerler dediler şîrezaḳ onun bevlidir.

el-Havâşşu: Şîrezaḳta şedîdü'l-ḥarâret cilâ vardır.

ez-Zinetü: Ḥuffâşın dühnü ibtidâ-i ekkâlde ʿizamına nâfi' olur ve nebât-ı şa'ra mâni' olur.

A'ḍâu'l-ʿAym: Ḥuffâşın dimâğı ma'a'l-ʿasel ʿayna nüzül eden mâin ibtidâsına nâfi' olur ve remâdı başarı ḥiddetlendirir. Ve şîrezaḳı zufreye ve beyâda nâfi'dir.

On Sekizincisi Ḥânîḳu'z-Zîb: خائق الذئب

el-Mâhiyyetü: Bir nev' devâdır ki zi'âbı ve hanâzîri ve âḥer ḥayvânı dahi ḥaniḳ eder ve bu ism ile tesmiye olunur.

On Dokuzuncusu Hâniķu'n-Nemir: خائق النمر

el-Mâhiyyetü: Nebât-ı ma'rûftur.

el-Havâşşu: Parsı ve kaplanı ve ğayrileri hâniķ edip boĝar; dâhilden ve hâricden isti'mâl olunmaz. [218b] Denildi ki 'akrebe o nebt taķrîb olunsa onu tecmîd edip dondurur.

es-Sümûmu: Bu nebt kâtilü'n-nemirdir. *Ve ba'dı nüshada "kâtilü'z-zîb"* vâķf olmuştur ve bâbu'l-kâfta onda tekellüm olundu.

Yirmincisi Hilâf: خلاف

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur. Ve ba'dı kerre onun varaķı şedh olunsa ondan şamĝ-ı kavî hurûc eder.

el-Havâşşu: Onun semeresi ve varaķı bilâ-lez kabîddir ve onda kifâyet miķdârı tecfif vardır. Ve onun raṭbı ile dimâd olunsa nezf-i demi ħabs eder. Ve ba'dı kerer varaķı şedh olunup ondan şedidü'l-cilâ ve mûlaṭṭif şamĝ hurûc eder.

ez-Zinetü: Onun remâdı hâll ile tîlâ olunsa se'âllî ya'nî siĝilleri kal' eder.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: İzâmda vâķi olan cirâhâta dimâd olur ve ħuşuşan semeresi ve varaķı ve remâdı hâll ile nemleye tîlâ olunsa onu izâle eder.

A'dâu'r-Re'si: Hilâfın fiķâhı ve suyu şudâ'ı müsekkindir ve varaķının 'aşiri enften seyelân eden middeye 'ilâc-ı bâliğdir ki ona mu'âdil bir 'ilâc olmaz.

A'dâu'l-Ayni: Onun semeresi ve suyu darbe işâbet eden ħadeķa üzere vaçf olunur. Ve şamĝı da'if olan başara cidden nâfi' olur.

A'dâu'l-Ġidâi: Süded-i kebidde ve yereķâna onun suyu nâfi' olur.

Yirmi Birincisi Ĥubbâzâ: خبازى

el-Mâhiyyetü: Denildi ki ħubbâzâ mülûĥiyânın bir nev'idir. Ve ba'dı âĥer dedi ki ħubbâzâ berrî ve mülûĥiyâ bostânîdir. Ve ħubbâzâdan bir nev' vardır ki ona mülûĥiyâ'ş-şecere derler ve o nev' ħubbâzâ ħaṭmî denmekle ma'rûftur. Ve ba'îd olmaz ki baķla dahi onun aşnâfindan ola ve o baķla aĥmer olur.

el-İhtiyâru: Berrî hubbâzâ eltaf ve eybes ve şedîdü'l-mâiyyet olur. Ve bostânînin kuvveti berrîden noqşân üzere olur.

et-Tabu: Derece-i ülâda bârid ve raḥbdır. Ve denildi ki bostânî hârr ve yâbistir ve bu kavlin kâilî Koles ihtiyâḫıdır ve benzer ki onun murâdı bakla-i yehüdiyyenin ḫabî'atını beyân ola ve bakla-i yehüdiyyeye hubbâzâ tesmiye eylemiş ola.

el-Havâşşu: Onda telyîn vardır ve sermaḫtan eltaf ve sılḫtan ağlazdır. Ve hubbâzânın berrîsi eltaf ve eybestir. Ve denildi ki bostânî kalîlen müsaḫḫin ve serîfan münḫadır olur ruḫbeti ve lüzüceḫi ḫasebiyle ḫuşuşan mürrî ve zeyt ile isti'mâl oluna. Ve hubbâzânın inḫidâmı mu'tedildir. Ve denildiği üzere onun ruḫbeti ḫass ruḫbetinden ağlazdır. Ve Koles dedi ki hubbâzâ ḫabḫ eder ve kâşirdir, taḫşîr dahi eder ve bilâ-lez' taḫlîl eder. Ve yine benzer ki Koles'in bu vaşḫı dahi bakla-i yehüdiyyeyi vaşḫ ola.

el-Evrâmü ve'l-Büşûru: Nemle ve cemreye nâfi' dir. Ve berrînin varaḫı ḫark-ı nâra nâfi' dir ve kezâlik taḫbîḫi dahi ona netûlen nâfi' dir. Ve bostânî evrâm-ı ḫârrenin ibtidâ ve tezeyyüdü zamânlarında nâfi' dir.

el-Hurâcu ve'l-Kurûḫü: Hubbâzâ niyyen milḫ ile maḫḫ olunup nevâşîr üzere vaḫ olursa nâfi' olur ve ḫuşuşan o nâşîr şaḫîr ola ve 'aynda ola.

A'dâu'r-Re'si: Hubbâzâ beyl ile kurûḫ-ı re'se dîmâd olunup cidden nâfi' olur ve maḫḫ olunup kulâ'a vaḫ olunur.

A'dâu'l-'Ayni: Onun varaḫı maḫḫ olunup ona milḫ-i yesîr ḫalt olursa nevâşîr-i 'aynı tenḫıye eder ve laḫm-ı nâḫışi inbât eder.

A'dâu's-Şadri: Onun varaḫı ve zehri ikisi dahi şadri müleyyindir ve le-beni ikşâr eder ve ḫarâret ve yübüsetten 'arıḫ olan su'âlî teskîn eder ve ḫuşûnet-i şadri izâlede bezri ve varaḫından ecved olur.

A'dâu'l-Ġidâi: Bostânî mi'deye redîdir ve onda süded-i kebidî teftîḫ vardır.

A'dâu'n-Nefdi: Onun zehri külâ ve meşâne ḫurḫalarına şürben ve zeyt ile ḫarben nâfi' olur. Ve mülûḫıyânın bezri saḫca ve kurûḫ-ı em'âya nâfi' dir. Ve bostânî hubbâzânın ḫudbânî em'âya ve meşâneye nâfi' dir, baḫnı müleyyin ve evcâ'ına nâfi' dir eger mâ-ı hubbâzâ şürb veyâḫûd ondan ittîḫâz olunan şarâb şürb olunur ise. Ve 'alîl onun taḫbîḫi içinde otursa veyâḫûd ona taḫbîḫi ile ihtîkân olursa onun raḫiminde olan şalâbete nâfi' olur ve onda

bevli idrâr kuvvesi vardır. Vu hubbâzâ-yı berrînin şems ile deverân eden şmfî ba'cdı kerre hâmi ve mirreyi ishâl eder ve ishâl-i demde ifrâţ eder.

es-Sümûmu: Onun varaķı les'-i zünbûra nâfi'dir onunla dımâd olunur ise huşuşan o dımâd zeyt ile ola. Ve mesmûm olan kimse onun bezrini dâimâ şürb etmekle taķayyû' eder ve rüteylâ les'ine dahi nâfi' olur.

Yirmi İkincisi Hamîr: خمير

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

et-Tab'u: Hamîrde harâret vardır, ammâ yübüset ve ruţûbeti milhî ve bûraķı miķdârı olur, onlar keşir olur ise hamîr yâbis ve ķalil olur ise hamîr raţb olur.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşsu: Onda kuvve-i cilâiyye vardır milh ve bûraķ katılıp ve hıntadan ittihâz olunmak hasebiyle ve onda humûdat hasebiyle kuvve-i müberride dahi vardır. Ve hamîr mevâd-ı amîķayı zâhir-i bedene cezb edip tahlil eder.

Âlâtu'l-Mefâşlı: Esfel-i kademde olan veca'a hamîr ile dımâd olunur.

Yirmi Üçüncüsü Havh: خوخ

el-Mâhiyyetü: Fâkihe-i ma'rûfedir.

et-Tab'u: Derece-i sâniyenin âhîrinde bârid ve derece-i ülâda raţbdır, âhîrine ķarîb olur.

el-Havâşsu: Onun ruţûbetinin 'fünete sūr'ati olur ve müleyyindir ve onda ķabdun-mâ vardır ve muķaddedi ya'nî kuruşu aķbađdır ve onda seyelânı men' kuvvesi vardır ve ficci ya'nî koruķu ķâbiđdır.

ez-Zinetü: Denildi ki onun yaprağı ile tıla olursa nûrenin râyihasını cid-den ķaţ' eder.

A'đâu'r-Re'si: Varaķının suyu üzüne taķtır olursa dūdunu ķatl eder ve dühnü şaķıķaya nâfi' olur ve kezâlik hârr veyâhûd bârid olan veca'-ı üzüne dahi nâfi' olur.

A'đâu'l-Ġidâi: Onun nağici mi'çdeye ceyyid olur ve onda ta'âma teşhiye kuvvesi vardır ve ğayri nesne üzerine ekl olunmak lâyiķ olmaz, zîrâ ta'âm üzere ekl olursa kendi fâsid olup tahtında ta'âmı dahi ifsâd eder elki onun

tenâvülû kaçble'c-âcâm olur. Ve kaçâdî baṭṭü'l-haçmdır ve ğîdâsı kaçşirdir velâkin ceyyid değildir.

A^cdâu'n-Nefdi: Varaqı ile sürre dımâd olunsa baṭnda olan dîdânı kaçtl eder ve kaçzâlik kaçkâhının ve varâkının uşâresi dahi dîdânı kaçtl eder. Ve kaçvâḥ-ı naḍic baṭnı müleyyin ve ficci câkıl olur. Ve kaçḍılar dediler ki kaçvetvi ziyâde eder ve onun miķdâr-ı isti^cmâli kaçṭibin re^y eylediği maşlahat kaçsebiyle olur ve benzer ki onun isti^cmâli ebdân-ı hârre-i yâbisede olur.

Yirmi Dördüncüsü **Ḥuṭṭâf**: خطاف

el-Mâhiyyetü: Ṭuyûr-ı ma^crûfedendir.

A^cdâu'r-Re'si: Dîskürîdüs dedi ki kaçṭṭâfin baṭnının evveli kaçk olunsa onda iki kaçsât bulunur, birisi kaçvn-i vâhid üzere olur ve âḥerinin elvân-ı müte^caddidesi olur, pes o iki kaçsât arda vukû^cundan evvel açz olunup bir kaçṭa buzağı veyâḥüd kaçvik derisi içine konup ihtilâṭ-ı câkılı veyâḥüd kaçra olanların sâ^cidine veyâḥüd kaçkabesine kaçk olunsa ondan intifa^c olunur ve kaçkerre rû^yet olunmuştur ki kaçsâra bu kaçbdır ile bür^c-i tâmm kaçşıl olmuştur. Dîskürîdüs dedi ki ben bunu kaçtecribe eyledim ve kaçra o kaçbdırden bür^c kaçşıl oldu.

A^cdâu'l-Aym: Ḥuṭṭâfı ekl kaçarı kaçdetlendirir. Ve kaçḍı kaçkerre kaçcif olunup kaçy olunur ve kaçbet-i vâhidesi bir mişkâl olur kaçşuşan anasının ve yavrusunun ṭn-i kaçmet ile kaçtayyene olan zücâce içinde onlar iḥrâk olunduktan sonra kaçrâkası ile ma^c'l-^casel iktihâl olunsa kaçarı kaçdâe eder ya^cnî aydındır. Ve denildi ki onun dimâği c^casel ile ibtidâ-i mâya nâfi^cdir. *Baçdı nüşhada "dimâğ" bedeline "dem" vâkş olmuştur.* Kezâlik kaçffâşın dimâği ve zibli c^casel ile kaçt olunsa indimâl-i kaçrhadan kaçkî beyâḍ-ı c^cayna nâfi^c olur ve kaçzâlik c^cayna nâzil olan mâya dahi nâfi^c olur.

A^cdâu'n-Nefesi: Ḥunâk kaçhibi onun remâdı ile kaçannük olunsa nâfi^c olur. Ve kaçzâlik kaçṭṭâf kaçmlî ve kaçcif olunup ondan bir dıraḥmî şürb olunsa kaçunâk ve kaçhât ve kaçveteyn evrâmlarına nâfi^c olur.

Yirmi Beşincisi Hall: حل

el-Mâhiyyetü: Ma^crûftur.

et-Tab'u: Hârr ve bârid cüz'lerden mürekkebdır ve o iki cevherler laţif-tir ve cevher-i bârid aġlebdır ve ħarâfeti olan eşhandır [219a] ve ħarâfeti olmayanlar bârid ve raţbdır. Ve ħall taţb olundukta bürüdetine noġşân gelir.

el-Ef^câlü ve 'l-Havâşşu: Tecfîfi kavîdir, mevâddı dâhile inşibâbdan men^c eder ve mûlaţţif ve muġaţţıf dır. Ve ba^cdı kerre nezf-i dem için şürb olunur ve nezf ħârice ise üzerine ħall şabb olunur ve demi nezften men^c eder ve teverrüme müteveccih olan mevdi^ci teverrümünden men^c eder ve hağma mu^cin ve balġama müdâdd olur ve şafrâvîlere nâfi^c ve sevâdilere dârr olur.

ez-Zinetü: Âşâr-ı dem üzere ^{âsel ile tılâ} olunup nâfi^c olur velâkin ħallı ikşâr levn-i beşereyi sarartır.

el-Evrâmu ve 'l-Büşûru: Hudûs-i evrâmı men^c eder ve ġankarâyı sa^cydan men^c eder ve ħumrete eklen ve tılâen şifa olur ve her veremi sa^cydan men^c eder ve dâhısa ve nemleye ve cemreye nâfi^c olur ve ħall ile tılâ olursa o verem ħâdiş olmaz.

el-Hurâcu ve 'l-Kurûhu: Halde bir kıta şüfe ıslatılıp cirâhat üzere vaç olursa onu teverrümünden men^c eder ve kurûh-i sâ'iyeye ve cerebe ve kûbâya nâfi^c olur ve ħarġ-ı nâra ser^can nâfi^c olan nesnelerin cümlesinden ħarġ-ı nâra ħallin nef^ci esra^c olur.

Âlâtu 'l-Mefâşılı: Aşaba dârrdır ve ħall ile kerneb niġrise neţül kılınsa menfa^cati zâhire olur.

A^cdâu 'r-Re'si: Dühn-i zeyt ile veyâġüd dühn-i verde sirke ħalt olunup dârb olursa ve maġlûţ-ı mağrûb ile şüf-ı ġayr-i maġsûl bell olursa ya^cnî ıslatılma ve şudâ^c-ı ħarrı olan re'se vaç olunup şedd olursa nâfi^c olur ve tenţil-de dahi o nef^c vardır. Ve ħall ile ħuşuşan ma^ca's-şebb ħall ile mağmağa olursa ħareket-i esnâna ve esnânın demeviyetine nâfi^c olur. Ve ħall-i ħâr-rın buġârı ^{usr-i sem'e} nâfi^c olur ve sem^ci ħiddetli eder ve süded-i mişfâtı bi-ġuvvetin teftîġ eder ve devyi taġlîl eder.

A^cdâu 'l-Aym: Taġt-ı ^{aynda} olan kühbe üzerine ħall ma^ca'l-^{âsel} telţîġ olunur. Ve ħalle idmân başarı id^câf eder.

A'ḍāu's-Şadri: Lehâtı naqş eder. Ve ba'dı nüshada يَنْفَعُ الْلَهَاءَ vāḳi' olmuş-tur, me'ālî vāhiddir. Ve ḥall ile ğargara olunsa ḥalka seyelân-ı ḥıltı men' eder ve lehât-ı sâkıtaya bür' olur. Ve ḥall ile taḥassî olunsa 'alaḳa ve su'âl-i müzmine ve nefes-i intişâba nâfi' olur.

A'ḍāu'l-Ġidâi: Mi'de-i hârre vü raṭbeye şâlihtir ve şehveti fetḳ eder ve haḍma mu'ın olur; bu ef'âlin küllîsi mi'deyi dibâġatı ḥasebiyle olur. Ve ḥal-lin buḡârı istiskâyı ḥall eder. Ve ḥalle idmân ba'dı kerre istiskâyâ mü'eddi olur.

A'ḍāu'n-Nefdi: Raḥimi tebrîd eder. Ve em'âda olan ḳurûḥ-ı sâ'iyede ma'a'l-milḥ ḥall-i müsahḡan ba'de'l-ḥuḳuni'l-leyyineti isti'mâl olunsa tecfîf eder.

es-Sümümü: Ḥall nüḡûş üzere şabb olunur ve ebyûna ve şevkerâna nâfi' olur. Ve 'ineb-i berriden mütteḡaz olan ḥall ma'a'l-milḥ kelb-i kelib 'aḍḡa-sına nâfi' olur ve cidden kattâle olan edviye üzere müsahḡanen şûrb olunur.

Yirmi Altıncısı Hanâfis: خنافتس

el-Mâhiyyetü: Hunfesâ ma'rûftur.

A'ḍāu'r-Re'si: İçinde hunfesâ ṭabḡ olunan zeyt üzün-i müteveccî'aya şabb olunsa nâfi' olur ve kezâlik ecrâmı meşḡukaten ona nâfi' olur. Ba'dı nüshada اجرامها bedeline احراقها vāḳi' dir, zâhir budur ki taḡrîf-i ḳalem iledir.

Yirmi Yedincisi Ḥubz: خبز

el-Mâhiyyetü: Etmeġin mâhiyyetini beyâna ḡacet yoktur.

el-İḡtiyârü: Vâcib olur ki ḡubz naḳî ve memlûḡ ve mümellekü'l-'acîn³⁴¹ ve muḡammer ve ceyyidü'n-nuḡc ve tennürî ola ve ḡârren tenâvül olunma-yıp ġibben ve bâiyten tenâvül oluna. Ve ḡubz-ı ḡâr ya'nî tennürdan ḡurû-cu fevrinde ḡarâreti teskîn olunmadan tenâvülünü ṭab' ḳabûl eylemez. Ve tennüriden sonra muḡtâr olan muḡtâr olan fûrnî olur ve tennürî ve fûrnî-den mâ-'adâsı red'dir. Ve ḡubz-ı semîn ḡubz-ı raḳîkten efḡaldir. Ve daḳîḳi enḳâ olan ḡubzda vâcib olur ki taḡmîr olunup idrâḳ edince ḳadar terk ve neḳâsı ziyâde oldukça terki ekşer ve 'acîninin yoġurulması ve milḡi dahi

341 "Mümellek" demek nâfimen yoġurulmuş demektir.

ekşer kılına. Ve ħubz-ı furnî tennûr ħubzu gibi değildir, zîrâ ħubz-ı tennûr³⁴² vâhid-i tarafeyninden nağîcdir, ħubz-ı mellenin bâtını bağîc değildir. Ve ħubz-ı mağsül müberriddir ve ğıdâsı ħalîl ve mi'cede tafîdir, maħrûru'l-mizâc olanlara şâlih olur ve süded tevlîd eylemez ve teskîni olmaz. Ve ħubzu ğaslin şıfatı budur ki ħubz-ı bâytin lübâbı aħz olunup mâ-ı ħârda nağç olunur ve ba'dehu ħubz üzerine 'âlî olan su şabb olunup üzerine mâ-ı ħadîd şabb olunur ve ħamîrin ve ğayrının kuvveti o ħubzdan zâile olunca kadar ve ħubzun intifâhı ğâyete bâliĝ olunca kadar ħubzun nağçı tekrâr olunur.

el-Havâşsu: Semîdin ğıdâsı sâir ħubzdan ekşer ve ecveddir lâkin nüfûzu ya'ni inĥidârı ebta'dır. Ve ħuvvârâ aħvâlinde semîde tâbî'dir. Ve ħubz-ı ħuşkârî ve keşîrû'n-nuĥâle ser'û'n-nüfûzdur lâkin ğıdâsı eħall ve erde'dir. Ve ceyyiden nuđc olmayan ħubzun ğıdâsı ekşer olur ve kezâlik ħamîri ya'ni mâyesi ħalîl olan ħubzun dahi ğıdâsı ekşer olur lâkin onun ğıdâsı lezic ve müseddid olur ve onu tenâvül ancak aşĥâb-ı riyâdete şâlih olur. Ve ħubz-ı melle ya'ni remâd-ı ħârda inđac olunan ħubz dahi zikr olunan ħabîlendir, zîrâ melle bâtınının nuğcu ħalîlü'l-vukû' olur. Ve ħubz-ı mağsülün ğıdâsı ħalîl ve tesdîden ba'dı ve nağîc ve vezni ħâfif olur. Ve ħınta-i saĥîfe ħubzu ħuşkâr ħükmündedir. Ve ħubz-ı kaťâyıf ħılt-ı ğalîz tevlîd eder. Ve ħubz-ı fetît neffâhtır ve baťî'ü'l-ĥadîmîr ve onun ecvedi dühn-i levz ile maĥlûť olandır ve vâcib olur ki onun tecfîfi zılda ola. Ve leben [ile] ma'mûl olan ħubz keşîrû'l-ğıdâ olur velâkin inĥidârı baťî' ve müseddid. Ve ħubz ile [đımâd ħınta] đımâdından ziyâde teşĥîn eder ħubzda milĥ olmak ħasebiyle.

ez-Zinetü: ħınta-i ħadîşeden ma'mûl olan ħubz bi-sür'atin tesmîn edip semritir.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: ħubz-ı ħınta mâ-ı ħarâťin ve 'uşârât-ı muvâfıĥa ile evrâm-ı ħârreye ceyyid olup o evrâmı telyîn ve tebrîd eder.

el-Ĥurâcu ve'l-Ĥurûĥu: ħubz mâ ile ve milĥ ile ħalt olunup onunla ħuvâbâ delk olunsa nâfi' olur.

342 "Ĥubz-ı tennûrî" 'orf-i eťubbâda saç etmeĝine derler; ħubz-ı vâhidin bir tarafı saç üzere vađç, o taraf nuđc buldukta taraf-ı âĥer dahi inđac olunur. "Ĥubz-ı furnî" 'ale's-seviyye nağîc olmaz. "Ĥubz-ı melle" ıssı kül içinde taĥb olunan ħubzdur.

A'ḍāu'l-Ġidār: Ĥubz-ı hârr ta'ṭiṣ eder ḥarâreti hasebiyle ve onun ruṭûbet-i buḥâriyyesi tâfi olmakla bi-sür'atin işbâc eder. Ve ĥubz-ı hârrın inhiḍâmı esra^c ve inhiḍârı ebṭa^c olur.

A'ḍāu'n-Nefḍi: Ĥubz-ı ĥuṣkâr ṭabî'atı müleyyin ve ĥubz-ı ĥuvvârâ 'âkıldır ve muḥammer ya'ni mâyesi olan müleyyin ve faṭir 'âkıldır ve ĥubz-ı melle dahi 'âkıldır. Ve 'atîk ve yâbis olan ĥubz her ne kadar âḥer nesne ḥalt olunmaz ise dahi 'aql eder ve ĥubz-ı kaṭâyıf dahi baṭnı 'aql eder. Ve ĥubz-ı rakîkin baṭnı 'aqlı ĥubz-ı semînin 'aqlından ekṣer olur.

Yirmi Sekizincisi Ĥabeş: خبث

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

el-İhtiyâru: Müceffif olan ĥabeşlerin aqvâsı ĥabeş-i hadîddir.

et-Ṭabu: Derece-i şâlisede ĥabeş-i hadîd yâbistir ve ĥabeş-i nuḥâs dahi ona karîb olur ve sāirin ĥabeşleri ḥarârefi ekalldır.

el-Ef'âlü ve'l-Havâṣṣu: Ahbâşın küllîsi müceffiftir ve tecfifen aqvâsı ĥabeş-i hadîddir ve küllîsi ruṭûbatı tecfif eder.

el-Evrâmu: Evrâm-ı hârreyi ĥabeş-i hadîd tecfif eder.

e'l-Ḳurûḥu: Ĥabeş-i fıddâ cerebe ve sa'feye nâfi'dir ve ḳurûḥu idmâl eder ve nevâşir ve bevâşirin nezflerini men^c eder.

A'ḍāu'l-Aym: Ĥabeş-i hadîd ĥuṣûnet-i cefne nâfi'dir. Ve ĥabeş-i reṣâş mürdâsence bedel kılınıp ḳurûḥ-ı 'ayna nâfi'dir.

A'ḍāu'l-Ġidār: Ĥabeş-i hadîd mi'deyi taḳviye eder ve faḍlayı ve ruṭûbât-ı leziceyi neşf eder ve mi'de istirhâsını izâle ve izhâb eder eger nebîz-i 'atîk ile veyâḥûd tılâ ile şûrb olunur ise.

A'ḍāu'n-Nefḍi: Ĥabeş-i hadîd nefz-i bäsüru men^c eder ĥuṣûṣan o ĥabeş nebîz-i 'atîka ḥalt olunup mebsür içinde iḳ'âd oluna. Ve ĥabeli men^c eder ve nefz-i haydı kaṭ^c eder ve haydı ve bevlî kaṭ^cda menfa'ati ġâyete bâliğdir. Ve onunla dübüre tılâ olunsa dübüürü şedd eder.

es-Sümümü: Ĥabeş-i hadîd ile sikencebîn ḳarniṭus tesmiye olunan devânın maḍarratına nâfi'dir.

Yirmi Dokuzuncusu Hâlidümiyün: خاليدوميون

el-Mâhiyyetü: Ba'dılar dediler ki o devâ 'urûktur, ona māmīrān derler ve ba'dı [219b] aherler dediler ki onun şağır ve kebiri olur; şağiri māmīrān ve kebiri zercūnaqtır.

el-Ef'ālū ve'l-Havāşşu: Onun bir cinsi vardır ki hâdd ve muḡarrihtir ve o cins şağır olur.

el-Evrāmu ve'l-Büşūru: Şarāb ile nemle üzere kılımp ona nāfi' olur.

el-Ḳurūhu: Onun şağiri cerebi ḳal' eder.

A'ḏāu'r-Re'si: Onun aşlı maḏḡ olunsa veca'-ı sinne nāfi' olur.

A'ḏāu'l-Ayn: 'Uşāresi nişfi kalınca ḳadar cemr üzere kaynatılsa başarı hiddetlendirir. Ve kaçan kırlangıç yavrusuna 'amā 'arīḏ olsa anası bu nebāti ona getirir ve yavrunun başarı mürtedd ve mezīd olur, ona bināen o devāya ḥuṭṭāfi tesmiye olunur. Fe-subhānellezī a'tā külle şey'in ḥaḳḳahu şümme hedā.

Otuzuncusu Hamse-i Evrāk: خمسة اوراق

el-Mâhiyyetü: Bentāfīlündür ye biz onu beyān eyledik.

Otuz Birincisi Handerūs: خندروس

el-Mâhiyyetü: Hınṭa-i Rūmīdir.

el-Havāşşu: Onun ḡidāsi hınṭa ḡidāsından ebred ve eḳall olur ve ma'a-zālik ceyyid ve keşīrū'l-ḡidā ve ḳavī ve ḡalīz olur.

Otuz İkincisi Hāmālūn: خاملون

el-Mâhiyyetü: Devā-i ma'rūftur.

el-Havāşşu: Bir şey için şürb olunmaz velākin ḥāricden ma'a'l-edviyeti'l-cāliye isti'māl olunur ve aḏmideden müleyyināt-ı muḥallile ile dahi isti'māl olunur.

ez-Zinetü: Behaḳ üzere tılā olunur.

el-Ḳurūhu: Cereb ve ḳuvābā üzere tılā olunur ve ḳurūh-ı müte'ekkileye onun ile ḏimād kılınır.

A^cdâu'l-Ğidâr: Onun uşûl-i ebyadından bir eksünâ şarâbda saqy olunur ve şâhib-i istiskâya nâfi^c olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Onun uşûl-i ebyadı didâni katl eder.

es-Sümümü: Onun esvedinde bir şey-i kattâl vardır.

Otuz Üçüncüsü Hur: خرو

el-Mâhiyyetü: Bâbu'z-zibde zikr olundu.

el-Havâşşu: Hur'un küllisi müceffif ve muhallil ve müsahhindir.

Otuz Dördüncüsü Harâfîn: خراطین

el-Mâhiyyetü: Bir nev^c kırttur ki ahmer olur ve me^vvası tahte'l-arq olur.

et-Tab'u: Muşannifin taqdîri üzere onun hârr olması vâcibdir.

el-Evrâmu: Onun medkûku ile cirâhât-ı a^cşâb dımâd olunur ve onun şeddi üç gün miqdârı hall olunmaz ve cidden o dımâd nâfi^c olur.

A^cdâu'r-Re'si: Onun tabîhi kaz yağı ile veca^c-i üzüne nâfi^c olur. Ve ba^cdı kerre sinn-i veci'anın cânib-i muhâlifinde olan üzüne zeyt ile taqfir olunur.

A^cdâu'l-Ğidâr: Tılâ ile şürb olursa yerekâna bür^c hâşıl olur.

A^cdâu'n-Nefdi: Harâfîn nâ^cimen dakk olunup tılâ ile saqy olursa bevli idrâr eder ve haşâta dahi nâfi^c olur.

Otuz Beşincisi Hîr-i Bevvâ: خير بوا

el-Mâhiyyetü: Kâkule gibi habb-ı şigârdır, Süfâle'den meclüb olur.

et-Tab'u: Derece-i şâlişede hârr ve yâbistir.

el-Havâşşu: Onun kuvveti karanfûl kuvvetidir, cilâsı ve telîfi olur ve hîr-i bevva kâkuleden eltaftır.

A^cdâu'l-Ğidâr: Bâridler olan mi^cdeye ve kebidde ceyyiddir ve mi^cdeye kâkuleden ecved olur ve kayı^cı habs eder.

Otuz Altıncısı Hırva^c: خروج

el-Mâhiyyetü: Dîskürîdüs dedi ki şecere-i tînin şağîri kadrinde onun şeceresi olur ve onun varağı dülb varağı gibidir velâkin ondan ekber ve emles ve sevâdı eşedd olur ve o şecerenin sâkı ve ağşanı mücevveftir kaşab mişlli

ve onun şemeresi ‘anākîd-i haşinede olur ve kaçan ‘unķūdu bölünse içinden habbi ve şemeresi şekl-i kūrād üzere hürūc eder ve ondan dühn-i hırva‘ ‘aşr olunur veyāhūd senin bildiğin minvāl üzere onun dühnü tabh ile istihrāc olunur. Ve denildi ki dühn-i hırva‘ ta‘āma şālîh olmaz belki o dühnden sirāc ve mişbāh ittihāz olunur ve ba‘dı merāhimin ahlātına ve edviyesine idhāl olunur.

el-Ef‘ālū ve ‘l-Havāşşu: Dimaşķî dedi ki hırva‘ muhallil ve müleyyindir ve dühnü mülattıftır, zeyt-i sāzeccden eltaftır. Dīşkūrīdūs dedi ki hırva‘dan otuz habbe aḥz olunup kısrı izāle olunup daḳḳ ve saḥḳ olunduktan sonra şürb olunsa ondan nef‘-i belīg zāhir olur.

ez-Zīnetü: Kaçan daḳḳ olunup siğillere dımād olunsa onu ve kezālik ke-lefi dahi ḳal‘ eder.

el-Evrāmu: Onun varakı daḳḳ olunup daḳḳ-ı şa‘r ile ḥalt olunsa ev-rām-ı balgamiyyeyi cidden teskīn eder.

el-Kurūḥu: Onun dühnü cerebe ve kurūḥ-ı ratbeye nāfi‘dir.

A‘dāu ‘l-Gīdār: Otuz ‘aded ḥabb-ı hırva‘ daḳḳ olunup şürb olunsa ḳay‘ı taḥrīk eder, zīrā mi‘deyl eidden irhā edip bi-kuvvatin ḳay‘ ettirir.

A‘dāu ‘ş-Şadri: Onunla veyāhūd ḥall ile tadmīd olunsa evrām-ı şedyi teskīn eder.

A‘dāu ‘n-Nefdi: Hırva‘ın ḥabır saḥḳ olunup şürb olunsa balgāmı ve mir-reyi ishāl eder ve dūdu baḥndan cidden iḥrāc eder. Ve denildi ki mağşa dahi nāfi‘ olur. Ve yine denildi ki ḥuḳunda idhāl olunsa menfa‘ati zāhire olur ḥuşuşan em‘āda ḥāşıl olan ḥām cihetinden nef‘i ziyāde olur.

el-Ebdālū: Denildi ki onun bedeli bir vezni ve nişf vezni miḳdārı fustuktur bir ḳavm katında.

Otuz Yedincisi Ḥamāfiṭūs: خمافيطوس

el-Māhiyyetü: Kemāfiṭüstür, bābu‘l-kāfta zikr olunmuştur. *Tab‘ ile nüsha-da bu dahi mezkūrdur.*

Otuz Sekizincisi Ḥamr: خمر

el-Māhiyyetü: Ḳahvedir, bābu‘ş-şinde zikr olunmuştur.

Yirmi Beşinci Faşl Harf-i Zâlde Kelâm-ı Müşebba'dır Ve Bu Faşlda Biz Altı Aded Edviye Zıkr Eyleriz

[Evv elkisi] **Zehab:** ذهب

el-Mâhiyyeti: Cevâhir-i ma'deniyyenin eşrâfının eşrefidir.

et-Tab'u: Latîf-i mu'tedildir.

el-Havâşsu: Onun sühâlesi edviye-i sevdâya dâhil olur. Ve zehabden müttehaz mikvâ ile keyy cirâhatı serf'an sağaltmakla ondan ittihâz olunan âlet sairlerinden efdal olur.

ez-Zinetü: Ağızda imsâk beharı izâle eder. Ve onun sühâlesi dâü's-sa'leb ve'l-hayyede müsta'mel olunan atlıye ve eşribe edviyelerine idhâl olunur.

A'dâu'l-Aym: Zehab kuhl kihnâs-ı aym takviye eder.

A'dâu's-Sadri: Evcâ-ı kalbe ve hafakâna ve hadîşü'n-nefse ya'ni havâtır-ı vâhiyye nef'-i belîgi olur.

İkincisi Zerîre: ذريره

el-Mâhiyyetü: Kaşabu'z-zerîrede bunun ahvâlî zıkr olundu velâkin bu maqâmda biz onun uhrâ hâşşasını zıkr eyleriz.

el-Kurûhu: Harq-ı nâra zerîrenin dühn-i verd ve hall ile nef'-i bâlîgi olur ve harq-ı nâra ondan efdal bir ilâc olmaz.

A'dâu'l-Gidâi: Evrâm-ı mi'deye ve evrâm-ı kebede ve istiskâya nâfi' olur.

Üçüncüsü Zenebü'l-Hayl: ذنب الخيل

el-Mâhiyyetü: Bir nevc nebâttir ki hufrelerde ve handaqlarda nâbit olur ve onun humrete mâil kuğbân-ı mücevvesi olur ve haşebesî 'uqad-ı mütedâhile ile mu'aqqade olur ve 'inde'l-aqđ izhîr varaķı gibi diķâķ ve mütekâşif varaķları olur, şecerine karîb olanlara o varaķlar teşebbüs eder ve onun tarafından zeneb-i hayl gibi eţraf-ı keşîre tedellî eder ve onun aşl-ı şulbü vardır.

et-Tab'u: Derece-i ülâda bârid ve derece-i şâniyede yâbistir.

el-Havâşsu: Kâbıddır huşuşan 'uşâresi bilâ-lez'in şedîdü't-tecfîf olur ve nefz-i deme cidden nâfi' olur.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Kurhayı ve cirâhâtı her ne kadar onlarda aşab dahi olur ise idmâl-i acîb ile idmâl eder.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Evsât-ı aḍalde olan şedhe tılâ veyâhûd dîmâd olursa nef'i olur ve kayle-i em'âyı dahi idmâr eder.

Aḍâu'l-Gîdâr: Miḍde ve kebid evrâmına ve istiskâya nâfîc olur.

Dördüncüsü Zerârîh: ذراريح

el-Mâhiyyetü: Fesâfise müşâbih bir hayvândır lâkin levni aḥmerdir. Ve zerârîhin ekser-i vücûdu hınṭa zerḥ olunan arḍda olur ve o arḍda tevellüd eder ve vaḳt-i hâcette isti'mâl için aḥz ve maḥzûn kılınır. Ve lâyıḳ olur ki arḍ-ı hınṭadan aḥz olundukta inâ-i fahḥâr içine vaḍc olunup inân ağzına kettândan bir kıṭ'a hırka-i naḳıyye-i sahîfe şedd olunup o inâḳ kalb oluna ya'nî ağzı esfele kılın ve ḥall-i ḥamr-ı şikkîf tebḥîr olunup inân ağzı o [220a] buḥâra tutula o hayvânlar ölünce kadar ve ba'ḍehu o ḥavânlar iḥrâc olunup bir ḥayṭ-ı kettânâ şedd oluna ya'nî dizile.

el-İhtiyâru: Ef'âli akvâ olan o zerârîhtir ki elvânı muḥrelife olur ve ecnihasında arḍa zâhibe ḥutût-ı sufr olur ve benâat-ı verdâna şebîh olur. Ammâ bu vaşf üzere olmayıp levni vâhid ve gayr-i muḥtelif olanların fi'li ḍa'îf olur.

et-Ṭabu: Ba'ḍılar dediler ki müfrîṭü'l-ḥârrdır ve âḥerûn dediler ki derece-i şâniyede ḥârr ve yâbistir lâkin ḳavl-i evvel eṣâḥḥtır.

el-Havâşşu: Ḥârr ve ḥırrîf ve mu'affin ve muḥriḳtır.

ez-Zinetü: Onunla tılâ olursa sigilleri ḳalḥ eder ve ondan ḳayrûfî ittiḥâz olunup azfâra 'arîḍ beyâḍ üzere tılâ olursa ona nef'i olur ve inḳılâ'a müteheyyiḳ olan azfâr-ı müsterḥiyeyi bi-sür'atin ḳaṭḥ eder eger zerârîh o zufrun üzerine tılâ olunur ise. Ve behaḳ ve baraş üzere ḥall ile tılâ olursa onları izâle eder. Ve ma'â'l-ḥardal saḥḳ olunup tılâ olursa şa'rı inbât eder ve kezâlik zerârîh zeyt ḡalîza olunca kadar zeyt ile ṭabḥ olursa o dahi şa'rı inbât eder.

el-Evrâmu ve'l-Büşûru: Evrâm-ı sereṭâniyyeye tılâ olunup onu taḥlîl eder.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Cereb ve ḳuvâbâ üzere tılâ olunur.

Aḍâu'l-Aym: İbn Mâse dedi ki cidden zuḳreti ḳaṭḥ eder.

A'câu'n-Nefdi: Ondan miqdâr-ı ƣalîl bevli cidden idrâr eder hattâ istiskâya dahi nâfi' olur ve o niqdârdan ƣalîli edviye-i müdirreye ƣalt olursa bilâ-mağarratin idrâra mu'în ve ƣamşu dahi idrâr ve cenîni iskât eder. Ve ba'đılar dediler ki meşâne de 'illeti olup ona 'ilâcın menfa'ati olmayan kimse[ye] zerîh-i vâhid saıy olursa o zerîhin ona nef'i olur.

es-Sümümü: Üç ƣassûc miqdârı zerârîh saıy olunan kimsenin meşâne-sini o zerârîh taırhî eder. Câlînüs dedi ki onun meşâneyi taırhîi beden-i insânın mevâdd-ı hâddesini meşâneye imâle etmekle ve kezâlik hâşşiyet ile olur.

Beşincisi Zübâb: ذباب

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

es-Sümümü: Les'a-i 'akreb üzere zübâb delk olursa nâfi' olur.

Altıncısı Zîb: ذئب

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

A'câu'n-Nefdi: Denildi ki zîb'in ziblinin ƣûlinca nef'-i 'acîbi olur. Nüşa-i sultâniyyede bu meş'ele'nin 'akibinde bir meş'ele dahi îrâd olunmuştur, onun 'ibâreti budur: وكذلك أن عمل من جلد كمره

Yirmi Altıncı Faşl Harf-i Dâdda Kelâm-ı Müşebba'dır

Biz O Faşlda Yedi Devâ Zıkr Eyleriz

[Evvelkisi] Dırv: ضرو

el-Mâhiyyeti: Dırv³⁴³ ma'rûftur. Ve onun rubbu ve şamğı Mekke-i mükerremeye celb olunur ve o ism ile tesmiye olunur.

et-Tab'u: Derece-i şâlişede hârr ve derece-i ülâda raıbdır.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşşu: Cellâ ve muhallil ve cezzâbdır, 'umıı-ı beden den cezb eder. Ve şamğı şecere-i kemkâm şamğıdır ya'nî şecerine kemkâm derler. Ve şamğın ıuvveti lâzen ıuvveti gibidir ve ıayyıbdır ve Haleb'de fıb-i nisâya idıhâl olunur.

343 "Dırv" 'aselbendir, İbn Kütbî yâbis olmak üzere taırhîr eder.

A^cdâu'r-Re'si: Onun rubbu femden ve kırğa-i femden ruṭûbetin seyelâ-nına nâfi^cdir.

A^cdâu'n-Nefdi: Dırvda batnı ʿaql kuvvesi vardır.

İkincisi Ḍaymurân: ضمیران

el-Mâhiyyetü: Denildi ki şâhisferemden bir nev^cdir.

et-Ṭab'u: İbn Mâseveyh dedi ki onda ḥarâret vardır ve derece-i şâniyede yâbistir. Ve nâsım keşîri derler ki ḍaymurân bâriddir, zîrâ maḥrûr olanlar ondan müteʿezzî olmazlar belki cemâcim³⁴⁴ derece-i ülâda bâridedir. Muşannif der ki eşaḥḥ olan budur ki ḍaymurân mürekkebü'l-kuvâdır, onda ḥarâret ve bürüdet vardır, câizdir ki kuvvesi ḥarâret kuvvesi üzere ğalibe ola.

el-Ef'âlü ve'l-Havâşsu: Maḥrûrlara nâfi^cdir ḥuşuşan üzerine mâ-ı verd reşş oluna.

el-Hurâcu ve'l-Kurûhu: Ḥark-ı nâra dimâd olunur.

A^cdâu'r-Re'si: Kulâ'a nâfi^c olur. Ve cemâcim süded-i dimâğı müfettihtir.

A^cdâu'n-Nefdi: Onun kavrulmuş tohumu dühâ-ı verd ve mâ-ı bârid ile ishâl-i müzmin şâhibine, saky olunur.

Üçüncüsü Ḍar': ضرع

el-Mâhiyyetü: Ma^crûftur.

et-Ṭab'u: Memelerde ʿaşab-ı kebîr olmakla bârid ve yâbis olur.

el-Havâşsu: Leben ile mümteliʿe olan ḍar'ın istimrâ oldukta ğidâsı laḥm ğidâsına qarîb olur. Ve ḍar'ın aḥmedi içinde leben olan ve efâvîh ile tenâvül olunan ḍar' olur, zîrâ efâvîh ḍar'ın inhidârmı ta'cîl eder. Ve ceyyidü'l-laḥm olan ḥayvân ḍar'ının ḥıltı ceyyid olur ve ğalîzi kavî olur.

Dördüncüsü Ḍıfıd': ضفدع

el-Mâhiyyetü: Ḥayvân-ı ma^crûftur, kurbağaya denir.

el-Havâşsu: Ḍıfıd'ın remâdı dem mevḍî'ine vaḍ^c olunsa demi ḥabs eder. Ve denildi ki ḍıfıd' selḥ olunup o meslûḥ süllâ ve kızâ olan maḥalle vaḍ^c olunsa süllâyı cezb eder.

344 [İki defa “ḥamâḥim” yazılan kelime aslında “cemâcim” olmalıydı!]

ez-Zînetü: Denildiği üzere dıfıdır milh ve zeyt ile t̄b̄h olunup ekl olursa cüzāma ve hevāmma bād-zehr olur.

el-Evrāmu: Evtārda olan evrāma onun meraqası şabb olursa nāfi' olur.

A'ḍāu'r-Re'si: Denildi ki ḍafādīr-ı nehriyyenin sülākası ile veca'-ı esnān için maḍmaḍa olunur ve veca'ı teskīn eder. Kāle'l-muşannifü: ولكن فيه ما فيه من النظر Ve dıfıdırın cirmi ḥuşuşan şahmı kal'-ı esnānı teshīl ve teysīr eder. Muşannif der ki ben zann ederim ki o fi'li olan dıfıdır şecerī ve bostānī olan dıfıdır, zīrā eṭıbbā ve aşhāb-ı tecrībe 'umūmen şehādet ederler ki ḥayvān mer'āda ra'fı eder iken esnā-ı 'alefte o dıfıdıra işābet ederler ve ona muş̄b̄ olan ḥayvānın dişi suḳūṭ eder.

es-Sümūmu: Onun demini veyāḥūd cirmini ekl eden kimsenin bedeni müteverrim ve levni kemid olur ve kaḫf-i menī eder hattā ölünce kadar bu aḥvāl müstemirre olur. Ve denildi ki dıfıdır milh ve zeyt ile t̄b̄h olunup ekl olursa cüzāma ve hevāmma fād-zehr olur.

Beşincisi Ḍān: ضان

el-Māhiyyetü: Ḥayvān-ı ma'rūftur, koyun ma'nāsınadır.

el-Havāşşu: Onun kuvvet-i merāresi bakar merāresinin kuvveti gibidir.

Altıncısı Ḍabb: ضب

el-Māhiyyetü: Ḍabb bizim diyārimızda mevcūd olan verelin ḡayridir her ne kadar ḍabb o verele müşābih olur ise. Ve ḍabbın aḥvāli verel aḥvāline ḡarīb olur. Ve ḍabb bevādī-i 'Arabda keşrū'l-vücūd olur, mā-'adā mevāḍi'-de vücūdu nādīr olur.

ez-Zînetü: Onun ba'rı kelef ve nemeş üzere vaḍ' olunup onlara nāfi' olur.

A'ḍāu'l-'Aym: Onun zibli beyāḍ-ı 'ayna nāfi' dir ve nüzūl-i māa dahi nāfi' dir.

Yedincisi Ḍabu': ضبع

el-Māhiyyetü: Ḥayvān-ı ma'rūftur.

Ālātu'l-Mefāşılı: Onun nıkrise ve veca'-ı mefāşıla nef'inin meblaḡını biz kitāb-ı sālīşte beyān eyleriz. [220b]

Yirmi Yedinci Faşl Harf-i Zâda Kelâm-ı Müşebba' dır Biz Onda Üç Aded Devâ Zîkr Eyleriz

[Evvelkisi] Zaby: ظبي

el-Mâhiyyeti: Bâbu'l-lâmda lahm resminde onun lahmı beyân olundu.

İkincisi Zalîm: ظليم

el-Mâhiyyetü: Bâbu'n-nûnda ne'âm resminde bu dahi beyân olundu.

Üçüncüsü Zılf: ظلف

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur, hayyânın çatal olan turnaklarıdır. Keçinin zılf-ı muhrakının remâdi hall ile dâû's-sâ'lebe tîlâ olursa cidden nâfi' olur dedi etîbbâ.

Yirmi Sekizinci Faşl Harf-i Gaynda Kelâm-ı Müşebba' dır Onda Biz On Bir Edviye Zîkr Eyleriz İnşâallâhu Ta'âlâ

[Evvelkisi] Gûbeyrâ: غيرا

el-Mâhiyyeti: Ma'rûftur.

et-Tab'u: Derece-i ülânın evvelinde bârid ve derece-i şâniyenin âhirinde yâbistir.

el-Ef'âlû ve'l-Havâşşu: Her seyelanı hâbs eder ve zu'rûrdan kâbdı ve 'aqlı e'kall olur ve a'şâyâ munşabbe olan şafrâyı kâmc ve kal' eder ve şarâb şûrb edenler onunla intikâl eylese ya'nî çerezlenseler sekri ibtâ' eder.

A'dâu's-Şadri: Su'âle nâfi'dir.

A'dâu'l-Gidâi: Kayı hâbs eder.

A'dâu'n-Nefdi: Şafrâdan olan sahcâ nâfi'dir ve ba'tnı ve kayı hâbs eder; zu'rûr dahi o fi'li işler ve ikşâr-i bevl nâfi'dir. *Bundan sonra tab' ile olan mûsahta* ودقيقه اقل حبسا للبطن من الزرور وكلاهما يحبسان البطن ولا يحبسان البول *vâkif olmuştur. Bu kelâm mâ-kablîne muhâlif gibidir ve tevcîhi ehl olanlara m'â'lûmdur.*

İkincisi Ğārīkûn: غاريقون

el-Māhiyyetü: Dîskürîdüs dedi ki ğārīkûnun erkeği ve dişisi olur ve ğārīkûndan bir sınıf aşl-ı encudāna müşābih olur velākin aşl-ı encudānın zāhirinde olan istiḥşāf kadar ğārīkûnda istiḥşāf olmaz. Ve bir kavm zāhib olurlar ki ğārīkûn eşcār-ı müte'ekkilede 'alā-sebīli'l-'ufūnet tevellüd eder. Ve t̄a'mında ḥarāret ve ḥarāfet ve ḳabḳ vardır. Ve cevheri māī ve havāī ve ardīdir ve laṭīf olur. Ve onun zekeri ve ünsāsı arasında fark yoktur ki ünsāsının dāḫilinde ṭabakāt-ı müstakīme bulunur ve zekeri müstedīr ve onda ṭabakāt yoktur belki şey'-i vāḫiddir. Ve ikisi evvel-i zuhūrlarında biri birilerine benzerler; ikisinin t̄a'mında dahi ḫalāvet olur ve ba'dehu ṭulū'unda olan ḫalāvet onda merāret zāhire olunca kadar tağayyür eder. Ve ğārīkûn saḳı murād olundukta vācib olur ki 'alā-ḫasebi'l-'illet ve miḳdāri'l-ḳuvvet saḳı olunup sinne ve 'ādete ve havā-i ḫādirā dahi mürā'āt oluna, zīrā ḫāl-i mu'ālecede umūr-ı mezkûreye nazar vācibāttan olur.

el-İhtiyāru: Onun ceyyidi emles ve ebyād ve şerī'ü't-tefettüt ve cidden ḫaşāfetli ve etrāfı emles olup merāretine ḫalāvet maḫlūt ve müteferrik ve şeyzāyāsı olanlar olur. Ve bu evşāf sāhibi olan ğārīkûn ünsādır. Ve zekeri ceyyid değıldir ve şulb ve esyed cidden redīlerdir.

et-Ṭab'u: Derece-i ülāda ḫārrı, derece-i sāmīyede yābistir.

el-Havāşşu: Muḫallil ve aḫlāt-ı ḡalīzayı muḳaṭṭı' ve cemī'an südedi müfettiḫ ve mülāṭṭıftır. Ve ba'dılar dediler ki onda ḳuvve-i ḳābıda vardır ve evvel-i zuhūrunca t̄a'mında ḫalāvet olup ba'dehu merārete istiḫāle eder.

el-Evrāmu: Cemī'an evrāma nāfi'dir.

Ālātu'l-Mefāşılı: 'Irḳu'n-nesāya sikencebīn ile saḳı olunur ve ḫāşşıyyeti ḫasebiyle 'aşabda olan fuḫūlü tenḳıye eder ve saḳta ile ḫādiş olan vehn-i 'ādale nāfi' olur. Ve onun şerbet-i vāhidesi üç kīrāt olur ve eger 'alīlin ḫummāsı var ise mā-ı ḳarātın veyāḫūd cüllāb ile saḳı olunur.

A'ḳāu'r-Re'si: Ğārīkûn aşḫāb-ı şar'a nāfi' olur ve ḫāşşıyyeti ḫasebiyle fuḫūl-i dimāḡı tenḳıye eder.

A'ḳāu's-Şadri: Rebve ve ḳurḫa-i riye için ṭılā ile saḳı olursa nāfi' olur. Ve şerbeti bir dirāḫmīye ḳadardır. Ve ondan üç üşülüsāt kadar mā ile şürb olursa şadrdan nefş-i deme nāfi' olur.

A^cdâu'l-Güdâr: Yerekâna nâfi^c olur. Ve sikencebîn ile verem-i tihâl için saşy olunur. Ve gârîkûn yalnız mağğ olunsa veyâhüd ibtilâ^c olunsa veca^c-ı mi^cdeye ve cüşâ-i hâmiğe nâfi^c olur. Ve ondan bir dirahmî veca^c-ı kebid için saşy olunur.

A^cdâu'n-Nefdi: Sevdâdan ve balgamdan ahlât-ı gâlıza-i muhtelifeyi ishâl eder. Ve şerbeti bir dirahmîden iki dirahmîye varınca kadar olur huşuşan mâ-ı karâtın ile saşyında nefi^c ekşer olur ve teskîn eder ve o 'ilelde şerbet-i vâhidesi bir dirahmî olur. Ve ihtinâk-ı rahime dahi nâfi^cdir.

el-Hummayâtu: Nâfide ve hummayât-ı gâlıza-i 'atıkaya nâfi^c olur, kable'd-devr bir mişkâl miqdârı şarâb ile saşy olunur ise nâfiği men^c eder.

es-Sümümü: Les^c-i hevâmm için onunla mevđi^c-i les^ce dımâd olunur, eger iki dirahmîye varmca kadar gâtîkûn saşy olunur ise o les^caya nefi^c 'azîm olur. Ve bâridü's-sümüm olan hevâmma onunla dımâd nâfi^c olur ve mağarrat-ı les^cini dâfi^c olur.

Üçüncüsü Gâr: غار

el-Mâhiyyetü: Onun habbı bunduk-ı şığâr şeklinde üzerinde esved ve daşık kışr olur, gamz olunsa teferrük eder ve iki şakş olup içinden şufrete mâil habb-ı esved hurüc eder, taşmı tayyib ve râyihası 'atır ve varaşkı âs varaşkı gibi olur velâkin ondan ekberdir ve semeresi hamrâ olur, mevâği^c-i cebeliyyede nâbit olur ve onun kuvveti semeresinde ve varaşkıında olur.

el-Tabu: Habbı eşhan ve kuşûrunda harâret eşall olur. Ve bi'l-cümle gâr derece-i şaniyyede hârr ve yâbis olur.

el-Havâşşu: Onun habbında irhâ olur ve cümlesinde teshîn olur. Ve habbı varaşkıdan eşarr olur. Gârin eczâsı teshîn ve tecfifte aqvâ olur; habbında o fi'ller eblağ olur ve lihâsı ağ'af ve harârette eşall olur. Ve dühn-i gâr dühn-i cevzden eşarr olur.

ez-Zinetü: Şarâb ile behaşa tılâ olunur.

el-Evrâmu: Hubz ve sevîk ile evrâm-ı hârreye nâfi^c olur.

Âlâtu'l-Mefâşılı: 'Aşabın küllisinin evcâ'ına nâfi^c olur ve dühnü işyâyı taşlil eder.

A^cdâu'r-Re'si: Şudâ^cı taḥlîl eder ve dühnü dahi kendi gibi taḥlîl eder ve üzünün evcâ^c-ı bāridesini dahi taḥlîl eder ve ona sem^c ifāde eder ve ṭanīne ve nezelāta nāfi^c olur.

A^cdâu's-Şadri: Dīḡ-ı nefese ve nefes-i intişāba nāfi^cdir [‘]asel ile le^cûḡ kı-lınmakla veyāḥūd ṭilā olunmakla ve kezālīk fuḍûlün riyeye seyelānına dahi nāfi^cdir. Ve ondan [‘]asel ile le^cûḡ ittiḥāz olunup o le^cûḡ ḡurūḡ-ı riyede ve nefes-i intişābda isti^cmāl olunur ve ḡuşuşān ḡabbı nāfi^cdir.

A^cdâu'l-Ġidāi: Onun dühnü veca^c-ı kebidē nāfi^cdir şarāb-ı reyḡānī ile isti^cmāl olunur ise lākin kendi ve ḡabbı mi^cdeyi mürḡdir ve ḡay^cı muḡarriktir.

A^cdâu'n-Nefdi: Onun dühnü muġassī ve muġayyi^cdir ve ḡaydı ve bevli idrār eder. Ve varāḡının ṭabīḡi emrād-ı meşāne ve emrād-ı raḡime nāfi^cdir ve ḡattā içinde cülūs dahi o [‘]illetlere nāfi^cdir. Ve ishāl için şerbet-i vāḡidesi iki dirhem olur, mā-ı [‘]asel ile veyāḥūd şikencebīn ile saġy olunur. Ve kışrından bir dıraḡmī şūrb olunsa ḡaşāti teftit eder ve cenīni ḡatlı eder onun merāreti sāir edviyenin merāretinden ezyed olmakla. Ve onun şerbeti dokuz kīrāt olur ve ḡabbı dahi ḡaşāti teftit eder.

el-Hummayātu: Onun dühnü merūḡan ḡuşārıretten nāfi^c olur.

es-Sümümü: Lez^c-i aḡreb için ġār saġy olunur. Ve ġār-ı ṭarī zenābīr ve naḡl les^calarına ḡimād olur. Ve bil^c-cümle ġār sümüm-ı meşrūbenin küllī-sine ḡimād olur.

el-Ebdālū: Onun bedeli varāḡ-ı nemmāmdir.

Dördüncüsü Ġāfes: غافث

el-Māhiyyetü: Dikenli ḡaşāyiştendir, onun şehdānec varāḡı gibi veyāḥūd bentāfilun varāḡı gibi varāḡı vardır ve zehri nīlüfer gibidir ve müsta^cmel olan onun zehri veyāḥūd [‘]uşāresidir.

eṭ-Ṭab^cu: Derece-i ülāda ḡārr ve derece-i şāniyede yābistir.

el-Havāşşu: Laṭīf ve ḡaṭṭā^c ve bilā-lez^c ve bilā-ḡarāret zāhiretin zāhiretin cezzābıdır ve ḡabḡ-ı yesīri ve [‘]ufüşatı ve şabırın merāreti gibi merāret-i şedīdesi vardır.

ez-Zinetü: Dāū's-şaleb ve'l-ḡayye ibtidāsında devā-i ceyyid olur.

el-Ḳurûhu: 'Asiretü'l-indimâl olan ḳurûh üzere şahm-ı 'atîk ile tîlâ olunur. Ve hîkke ve cereb için 'uşâresi şâhterec suyu ile ve sikencebîn ile şûrb olunsa nâfi' [221a] olur ve zehri dahi onun gibidir ve 'uşâresi akvâdir.

A'ḍâu'l-Ġidâi: Kebidin evcâ'ına ve südedine nâfi'dir ve kebedi takviye eder. Ve onun haşîşi ve 'uşâresi dahi şalâbet-i tîhâle ve evrâm-ı kebede ve evrâm-ı mi'deye nâfi'dir ve sū'u'l-ḳunyeye ve a'râd-ı istiskâya dahi nâfi'dir.

A'ḍâu'n-Nefdi: Şarâb ile ḳurûh-ı em'â için saḳy olunur.

el-Hummayâtu: Hummayât-ı müzmineye ve 'atîkaya nâfi'dir huşûşan 'uşâresi ve huşûşan onun 'uşâresi ma'a-'uşâreti'l-efsentîn isti'mâl oluna.

el-Ebdâlî: Onun bedeli bir mişli esârûn ve mişf vezni efsentîn olur.

Beşincişi Ğâgâti: غاغاطي

el-Mâhiyyetü: Hacer-i hafiftir ve onda râyîha-i kafr vardır.

Âlâtu'l-Mefâşılı: Niḳrise nâfi'dir.

A'ḍâu'r-Re'si: Maşrû'a tedhîn olunsa nef'i olur.

A'ḍâu'n-Nefdi: İhtinâk-ı rahîme nâfi'dir.

es-Sümümü: Onun duḳhâmı hevâmmı tard eder.

Altıncısı Ğirâ: غوى

el-Mâhiyyetü: Ma'rûftur.

eṭ-Ṭab'u: Ğira'l-cülüd derece-i ülâda ḥârr ve yâbistir. Ve ğira's-semek ḳalîlü'l-ḥarârettir velâkin yâbistir.

el-Havâşşu: Bi'l-cümle ğirâ için ḳuvve-i muġarriye vü müceffife vardır.

ez-Zinetü: Ğira's-semek ğamerin ahlâtına idhâl olunur ve edviye-i baraşa idhâl olunsa nâfi' olur. Ve ğirâ-i cülüd huşûşan cild-i baḳardan müttehâz olan ğirâ ihrâk olunup ba'dehu ğasıl olunsa 'ilâc-ı şunânda isti'mâl olunan tütüiyâ maḳâmına ḳâim olur.

el-Ḳurûhu: Safte üzere ğira'l-cülüd tîlâ olunur ve ḥarḳ-ı nârim teneffütu-nu men' eder; ğira's-semek dahi bu ef'âli işler. Ve şedîdü'l-ġavr olmayan ḳübâ ve cereb-i müteḳaşşir üzere ḥall ile o dev'â tîlâ olunsa nâfi' olur. Ve cirâhât üzere 'asel ve ḥall ile tîlâ olunsa nâfi' olur. Ve merâhim-i ḳurûh-ı müteḳarriḥaya ğira's-semek idhâl olunur ve nefş-i dem için ḥall ile saḳy olunur ve nefş-i dem için müttehâz olan ḥasvlara dahi idhâl olunur.

Yedincisi Gâliyün: عالين

el-Mâhiyyetü: Tayyibü'r-rāyiha bir nev^e dārūdur.

el-Havāşşu: Müceffittir, lebeni dondurur ve onda hiddet-i keşîre vardır ve inficâr-ı demi men^e eder.

el-Kurūhu: Harğ-ı nâra nâfi^e olur.

Sekizincisi Güşene: غوشنه

el-Mâhiyyetü: Kem^eeden veyâhüd futrdan bir nev^edir, kurudukta ğudrûf gibi mundamm olur, şekli ke>s-i şağîr şeklindedir ve müteşennicedir ya'nî şedîd ve şulbdür; onun ile şiyâb ğasl olunur ve ğumudâtta ekl olunur ve ğadçârîf lezzeti gibi ve belki dahi ekser lezzeti olur.

et-Tab'u: Sâir kem^e bürüdeti kadar bürüdeti olmaz.

el-Havāşşu: Kem^e gibi rediyyü'l-hılîl de ğildir ve ke-enne onun tab'ında bir nev^e lahmiyyet vardır ve külevîdir ya'nî böbrek gibi olur.

Dokuzuncusu Gâreb: غراب

el-Mâhiyyetü: Ma^rüftur.

el-İhtiyâru: Onun lihâsi ve şamğı isti^mâl olunur ve şamğı şart ile ğurûc eder. Ve ğareb üzere bûrağ-ı ceyyid tevellüd eder ki ekl olunan bevâriğ aşnâfının ceyyidi olur ya'nî ğareb üzere bir nesne tevellüd eder ki ondan bûrağ maşnû^e olur ve o bûrağ bûrağ-ı ğareb denmekle ma^rüftur.

el-Havāşşu: Zehri ve varağı ve ikisinin dahi 'uşâreleri bilâ-lez^e tecfif eder ve onda 'ufuşat olur ve lihâsının kuvveti dahi kendi kuvveti gibidir velâkin eybestir ve varağından dahi 'uşâre ittihâz olunup ğıfz olunur ve o 'uşâre bilâ-lez^e tecfif eder.

ez-Zinetü: Şecer-i ğarebin remâdı ğall ile siğilleri tecfif edip iskât eder o siğiller gerek menküse ve gerek ğayr-i menküse olsun. Ve aşlının lihâsi ğıdâb-ı şa^ra dâhil olur.

el-Kurūhu: Onun kuşûru ve varağı sağk olunup ka^t olunan mevdi^e ve cirâğât-ı rediyye-i tariyye üzere vad^e olunsa nâfi^e olur.

Âlātu'l-Mefâşlıh: Onun tabîhi niğrise neñül-i ceyyid olur.

A^cdâu'r-Re'si: Varakının 'uşâresi dühn-i verd ile kışr-ı rummân içinde kaynatılıp üzün-i müteveccî'aya taqîr olursa veca'ına nâfi' olur ve kezâlik kışr-ı ratbı o minvâl üzere isti'mâl olursa 'uşâre-i mezkûre fi'lini işler. Ve tabîhi hazâza ğasûl olur.

A^cdâu'l-Ayn: Onun şamğı ve zehri zûlmet-i başara cilâ olur.

A^cdâu's-Şadri: Onun semeresi nefş-i deme nâfi'dir ve kışrı dahi semeresi gibidir.

A^cdâu'l-Ġidâi: Onun 'uşâresi 'alağ-ı nâşibi halktan ihrâc eder.

Onuncusu Ğaliye: غالية

el-Mâhiyyetü: Devâ-i ma'rûftur ya'nî mürekkebâtan bir nev' dârüdur.

el-Evrâmu: Evrâm-ı şulbeyi telyîn eder.

A^cdâu'r-Re'si: Dühnü bân veyâhüd dühn-i hîrî içinde ğaliye idâfe olunup veca'ı olan üzüne taqîr olunur. Ve şemmi ma'srû' ve meskûtu in'âş edip onlara nâfi' olur ve şudâ'ı bāridi teskîn eder ve şaraba katılsa iskār eder.

A^cdâu'r-Re'si: Şemmi ğaliye tefîh-i kalb eder.

A^cdâu'n-Nefdi: Rûhîm-i bārid veca'larına ğaliye hamülen nâfi'dir ve rahimin evrâm-ı şulbüne ve verem-i balgamıyyeye dahi nâfi'dir ve şamsı idrâr ve muhtenka ve mâile olan rahimi istinzâl eder ve tenkıye edip habel cidden tehyi'e eder.

On Birincisi Ğalimûn: غالمون

el-Mâhiyyetü: Bir nev' dârüdur ki rāyihası tayyib ve levni sefercel levni gibidir.

el-Havâşşu: Lebeni dondurur ve kuvvet-i müceffefesi vardır ve hiddet-i yesîresi dahi vardır. Zehri inficâr-ı deme ve harğ-ı nâra dahi nâfi'dir.

Hâzâ âhirü mâ-kuşide min tercemeti'l-kitâbi's-şânî mine'l-Kânûni bi-işâreti men vecebe t'atuhu ke-edâi'd-düyüni. Şekkarallâhu sa'ye men devvenehâ ve eşâ'ahâ ve 'amile bihâ 'amelen şâlihan ve naşaha bihâ nuşhan nâşihan. Fe'l-hamdü'l-veliyü li-veliyihi ve ehlihi ve şallallâhu 'alâ-resülihi ve âlihi mâ-te'âkabe'l-'aşrâni ve tetâbe'a'l-melevâni mine'n-nehâri bi-leylihi. Felemmâ kâne ketbü't-târîhi 'inde hatmi'l-kitâbi deydenden li-û-

li'l-elbâli nazāmtü kıt'aten fî-hāze'l-bābi ve errahtü fî-āhiriḥā bimā-hüve
ke-mısrā'î'l-bābi ve hiye hāzihi:

Serîr-i salṭanatta müstedām olsun ŧehenŧāḥān

Merāḥ-ı ŧefkatinde kıldı rāḥat murġ-veŧ nālān

Simāt-ı luṭfunu baŧı etti merḍā vü eŧiḥḥāya

O dem ki müfredāt-ı Bū 'Alî'yi eyledi i'lān

Ki ŧāninci kitābı sehl meḥaz mā-ḥaḍardır kim

Onun çāŧnīsini sükkerden almaz çāŧnî-sencān

Ḥavāŧŧın her devānım eyleyip elvāḥ ile tebyīn

Ki kıldı baŧka baŧka nef'ini a'dālara iḥsān

Budur Türkice ŧebtin ḥatmine nev mısrā'î tārīḥ

Bak elvāḥa devā-i müfredi al derde kıl dermān